

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

El territori i poblament del Vallès en época antiga

Del sorgiment de la societat ibèrica a la
romanització (ss. VI aC. – II dC.). Estudi
arqueomorfològic i històric

Joan Oller Guzmán
VOLUM I

Tesi doctoral

Direcció: Alberto Prieto Arciniega

Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana

Facultat de Filosofia i Lletres

Universitat Autònoma de Barcelona 2012

El territori i poblament del Vallès en època antiga.
Joan Oller Guzmán

**EL TERRITORI I POBLAMENT DEL VALLÈS EN ÈPOCA ANTIGA: DEL
SORGIMENT DE LA SOCIETAT IBÈRICA A LA ROMANITZACIÓ (ss. VI aC.
– II dC.). ESTUDI ARQUEOMORFOLÒGIC I HISTÒRIC**

El territori i poblament del Vallès en època antiga.
Joan Oller Guzmán

**EL TERRITORI I POBLAMENT DEL VALLÈS EN ÈPOCA ANTIGA: DEL
SORGIMENT DE LA SOCIETAT IBÈRICA A LA ROMANITZACIÓ (ss. VI aC.
– II dC.). ESTUDI ARQUEOMORFOLÒGIC I HISTÒRIC**

VOLUM I

ÍNDEX

VOLUM I

INTRODUCCIÓ

RÉSUMÉ

AGRAIMENTS

1. EL MARC GEOGRÀFIC: EL VALLÈS	23
1.1 Introducció	23
1.2 Geologia, orografia i edafologia	27
1.3 Hidrografia	28
1.4 El clima, la flora i la fauna	31
2 LES FONTS SOBRE EL VALLÈS A L'ANTIGUITAT	35
2.1 Les fonts literàries	35
2.1.1 Les referències literàries a la Laietània i els laietans	36
2.1.2 La Laietània de Ptolomeu	41
2.1.3 El vi laietà a les fonts literàries	47
2.2 Les fonts epigràfiques	49
2.2.1 El Vallès Occidental.....	50
2.2.1.1 Terrassa	51
2.2.1.2 Rubí	55
2.2.1.3 Sant Cugat del Vallès.....	58
2.2.1.4 Sabadell	60
2.2.1.5 Cerdanyola del Vallès.....	61
2.2.1.6 Rellinars.....	62
2.2.1.7 Sant Quirze del Vallès.....	62
2.2.1.8 Castellbisbal	63
2.2.2 El Vallès Oriental.....	64
2.2.2.1 Caldes de Montbui	64
2.2.2.2 Santa Eulàlia de Ronçana	69
2.2.2.3 Montornès del Vallès	70
2.2.2.4 Granollers.....	71
2.2.2.5 Sant Quirze Safaja	72
2.2.2.6 Les Franqueses del Vallès.....	72
2.2.2.7 La Garriga	73
2.2.2.8 Canovelles	73
2.2.3 Anàlisi general de les evidències epigràfiques	73
2.3 Les fonts numismàtiques	77
2.3.1 La seca de <i>Lauro</i>	77
2.4 Les fonts arqueològiques	83
2.5 Altres fonts	89
3 ANÀLISI HISTÒRICA. EVOLUCIÓ DEL TERRITORI I EL POBLAMENT DE LA ZONA VALLESANA DURANT L'ANTIGUITAT.....	92
3.1 El món iber: antecedents, formació i desenvolupament (ss. VIII – III aC.).....	92
3.1.1 La Primera Edat del Ferro: els antecedents del món iber (ss. VIII – VII aC.)	93
3.1.2 L'Ibèric Antic: aparició i formació de la societat ibèrica a la zona vallesana (VI –V aC.)...110	

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

3.1.3	L'ibèric Ple: consolidació i apogeu de les societats ibèriques (ss. IV – III aC.)	124
3.1.3.1	L'estructuració del territori i el seu poblament	124
3.1.3.2	L'estructura sòcio-econòmica	159
3.2	La irrupció de Roma. El període Ibèric Final i l'inici de la "romanització"	176
3.2.1	La Segona Guerra Púnica i la conquesta del nord-est peninsular	177
3.2.2	L'organització provincial, la campanya de Cató i la submissió definitiva del nord-est.....	201
3.2.3	Transformacions en el territori i poblament de la Laietània interior	208
3.2.4	La primera meitat del segle II aC.: entre la continuïtat i els primers indicis de canvi.....	227
3.2.5	La segona meitat del segle II aC.: una primera intervenció territorial a la Laietània?.....	240
3.2.5.1	El buit de les fonts literàries i les seves implicacions:una zona de rereguarda.....	240
3.2.5.2	L'evolució de l'estructura del poblament: continuïtat i innovació	242
3.2.5.3	Les primeres traces d'una intervenció territorial romana	266
3.2.5.4	Moneda i fiscalitat: la seca de <i>Lauro</i>	278
3.2.5.5	La segona meitat del segle II aC. com a primera fase de "romanització"	293
3.2.6	La primera meitat del segle I aC.: l'aparició de la ciutat romana a la Laietània	307
3.2.6.1	El marc històric: la guerra de Sertori i l'actuació pompeiana	307
3.2.6.2	Les evidències arqueològiques	316
3.2.6.3	Les primeres ciutats romanes a la Laietània	326
3.3	L'aparició de la Laietània romana: d'August al segle II dC.	343
3.3.1	La segona meitat del segle I aC.: les actuacions cesaro-augustals	344
3.3.1.1	Les evidències arqueològiques: la fi dels <i>oppida</i> ibèrics a la Laietània interior	354
3.3.1.2	El reordenament augustal a la Laietània	370
3.3.1.2.1	La creació del "triangle laietà"	371
3.3.1.2.2	La cadastració del territori	387
3.3.1.2.3	La reforma viària: la via Augusta	398
3.3.1.2.4	La producció vitivinícola laietana i la implantació del model de <i>uillae</i>	428
3.3.2	La dinastia julioclaudia i les seves actuacions a la Laietània	469
3.3.3	Tancant el cercle: la dinastia flàvia i la integració jurídica de la Laietània interior	487
3.3.3.1	Les reformes flàvies a Hispània: la concessió del <i>ius latii</i>	487
3.3.3.2	El municipi llatí a la Laietània interior: el cas d'Ègara	495
3.3.3.3	El municipi llatí a la Laietània interior: el cas de Caldes de Montbui.....	504
3.3.3.4	L'evolució del territori i el poblament: les evidències arqueològiques.....	510
3.3.3.5	Conclusions: els flavis i el tancament del cercle de la romanització a la Laietània.	525
3.3.4	El segle II dC.: l'apogeu de la Laietània romana?.....	527
3.3.4.1	El context històric: Hispània sota la dinastia antonina.....	527
3.3.4.2	L'aportació de l'arqueologia: continuïtats, evolucions i transformacions	533
3.3.4.3	Els municipis llatins de la Laietània interior al segle II dC.	542
4	Conclusions	550
5	Bibliografia	561

VOLUM II

1.	ESTUDI ARQUEOMORFOLÒGIC DEL TERRITORI.....	5
1.1.	Cadastres i centuriacions:la divisió del territori en època romana.....	6
1.2.	Identificació i caracterització de possible estructura cadastral.....	12
1.2.1.	Metodologia.....	13
1.2.2.	Les orientacions vallesanes.....	15
1.2.2.1.	Vallès A	16
1.2.2.2.	Vallès B	20
1.2.2.3.	Vallès C	22
1.2.2.4.	Conclusions.....	39
2.	INVENTARI DE JACIMENTS DEL VALLÈS.....	45
2.1.	VALLÈS OCCIDENTAL (VOC).....	48
2.1.1.	Badia del Vallès (VOC.1).....	48
2.1.2.	Barberà del Vallès (VOC.2).....	49
2.1.3.	Castellar del Vallès (VOC.3).....	54
2.1.4.	Castellbisbal (VOC.4).....	64
2.1.5.	Cerdanyola del Vallès (VOC.5).....	73
2.1.6.	Gallifa (VOC.6).....	90
2.1.7.	Matadepera (VOC.7).....	91
2.1.8.	Montcada i Reixac (VOC.8).....	96
2.1.9.	Palau-Solità i Plegamans (VOC.9).....	105
2.1.10.	Polinyà (VOC.10).....	118
2.1.11.	Rellinars (VOC.11).....	125
2.1.12.	Ripollet (VOC.12).....	126
2.1.13.	Rubí (VOC.13).....	128
2.1.14.	Sabadell (VOC.14).....	159
2.1.15.	Sant Cugat del Vallès (VOC.15).....	189
2.1.16.	Sant Llorenç Savall (VOC.16).....	223
2.1.17.	Sant Quirze del Vallès (VOC.17).....	224
2.1.18.	Santa Perpètua de Mogoda (VOC.18).....	232
2.1.19.	Sentmenat (VOC.19).....	247
2.1.20.	Terrassa (VOC.20).....	255
2.1.21.	Ullastrell (VOC.21).....	292
2.1.22.	Vacarisses (VOC.22).....	294
2.1.23.	Viladecavalls (VOC.23).....	296
2.2.	VALLÈS ORIENTAL (VOR).....	302
2.2.1.	Aiguafreda (VOR.1).....	302
2.2.2.	Ametlla del Vallès (VOR.2).....	303
2.2.3.	Bigues i Riells (VOR.3).....	323

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

2.2.4.	Caldes de Montbui (VOR.4).....	341
2.2.5.	Campins (VOR.5).....	374
2.2.6.	Canovelles (VOR.6).....	375
2.2.7.	Cànoves i Samalús (VOR.7).....	382
2.2.8.	Cardedeu (VOR.8).....	395
2.2.9.	Castellcir (VOR.9).....	407
2.2.10.	Castellterçol (VOR.10).....	408
2.2.11.	Figaró – Montmany (VOR.11).....	410
2.2.12.	Fogars de Montclús (VOR.12).....	413
2.2.13.	Les Franqueses del Vallès (VOR.13).....	414
2.2.14.	La Garriga (VOR.14).....	430
2.2.15.	Granera (VOR.15).....	469
2.2.16.	Granollers (VOR.16).....	470
2.2.17.	Gualba (VOR.17).....	499
2.2.18.	La Llagosta (VOR.18).....	500
2.2.19.	Lliçà d’Amunt (VOR.19).....	501
2.2.20.	Lliçà de Vall (VOR.20).....	506
2.2.21.	Llinars del Vallès (VOR.21).....	509
2.2.22.	Martorelles (VOR.22).....	529
2.2.23.	Mollet del Vallès (VOR.23).....	530
2.2.24.	Montmeló (VOR.24).....	533
2.2.25.	Montornès del Vallès (VOR.25).....	541
2.2.26.	Montseny (VOR.26).....	551
2.2.27.	Parets del Vallès (VOR.27).....	552
2.2.28.	La Roca del Vallès (VOR.28).....	555
2.2.29.	Sant Antoni de Vilamajor (VOR.29).....	586
2.2.30.	Sant Celoni (VOR.30).....	587
2.2.31.	Sant Esteve de Palautordera (VOR.31).....	592
2.2.32.	Sant Feliu de Codines (VOR.32).....	596
2.2.33.	Sant Fost de Campsentelles (VOR.33).....	597
2.2.34.	Sant Pere de Vilamajor (VOR.34).....	603
2.2.35.	Sant Quirze de Safaja (VOR.35).....	604
2.2.36.	Santa Eulàlia de Ronçana (VOR.36).....	606
2.2.37.	Santa Maria de Martorelles (VOR.37).....	626
2.2.38.	Santa Maria de Palautordera (VOR.38).....	632
2.2.39.	Tagamanent (VOR.39).....	635
2.2.40.	Vallgorguina (VOR.40).....	637
2.2.41.	Vallromanes (VOR.41).....	639
2.2.42.	Vilalba Saserra (VOR.42).....	648
2.2.43.	Vilanova del Vallès (VOR.43).....	649

LLISTAT DE FIGURES

VOLUM I

- **Fig. 1:** Situació de les comarques vallesanes dins del territori català (p. 24).
- **Fig. 2:** Imatge actual del Vallès amb els seus principals nuclis i vies de comunicació (p. 24).
- **Fig. 3:** El Vallès Occidental (p. 26).
- **Fig. 4:** El Vallès Oriental (p. 27).
- **Fig. 5:** El Besòs i la seva conca (p. 30).
- **Fig. 6:** Hispània segons Estrabó (p. 38).
- **Fig. 7:** As de la seca de *Lauro* (p. 79).
- **Fig. 8:** Àmfora Dressel 2/4 (p. 81).
- **Fig. 9:** Mapa de jaciments del Primer Ferro documentats al Vallès (p. 93).
- **Fig. 10:** Assentaments del Bronze Final al Vallès segons Marcet i Petit (p. 95).
- **Fig. 11:** Detall de la secció d'una de les Sitges de la UAB (p. 99).
- **Fig. 12:** Situació dels assentaments de Can Roqueta, Can Gambús i Bòbila Madurell (p. 101).
- **Fig. 13:** Materials recuperats en els aixovars de la necròpolis del Pla de la Bruguera (p. 102).
- **Fig. 14:** Tipologia dels enterraments tipus *ustrinum* a Can Piteu (p. 104).
- **Fig. 15:** Jaciments de l'Ibèric Antic documentats al Vallès (p. 111).
- **Fig. 16:** Estructures de la fase de l'Ibèric Antic a Ca n'Oliver (p. 112).
- **Fig. 17:** Planta del poblat de la Torre Roja durant la primera fase (p.113).
- **Fig. 18:** Jaciments documentats durant l'Ibèric Ple al Vallès (p. 125).
- **Fig. 19:** *Oppida* ibèrics documentats durant el període Ibèric Ple (p. 126).
- **Fig. 20:** Reconstrucció hipotètica del poblat de Burriac (p. 129).
- **Fig. 21:** Imatge d'una de les sitges ibèriques de Montjuïc on es pot observar la seva gran mida (p. 130).
- **Fig. 22:** Secció de les Sitges excavades a Montjuïc als anys 40 (p. 131).
- **Fig. 23:** Poblat del Turó de Ca n'Oliver (p. 136).
- **Fig. 24:** Estructures de la fase de l'Ibèric Ple a Ca n'Oliver (p. 137).
- **Fig. 25:** Planta del poblat de la Torre Roja durant l'Ibèric Ple (p. 139).
- **Fig. 26:** Estructures de la primera fase de l'Ibèric Ple a Can Xercavins (p. 140).
- **Fig. 27:** Estructures de la segona fase de l'Ibèric Ple a Can Xercavins (p. 141).
- **Fig. 28:** Planta del jaciment del Turó del Vent (p. 143).
- **Fig. 29:** Detall d'una de les torres del Turó del Vent (p. 144).
- **Fig. 30:** Planta dels àmbits excavats l'any 2001 a Les Maleses (p. 146).
- **Fig. 31:** Conjunt d'habitacions del jaciment de Les Maleses (p. 147).
- **Fig. 32:** Planta general del jaciment de Puig Castellar (p. 150).
- **Fig. 33:** Planta del poblat de Castellruf (p. 151).
- **Fig. 34:** Restitució hipotètica dels diferents moviments de tropes realitzats durant la Segona Guerra Púnica (p. 185).
- **Fig. 35:** Estructures de l'Ibèric Final al poblat de Ca n'Oliver (p. 212).
- **Fig. 36:** *Pila* de Castellruf (p. 222).
- **Fig. 37:** *Pila* de Castellruf (p. 224).

- **Fig. 38:** Jaciments documentats amb ocupació segura durant la primera meitat del segle II aC. (p. 230).
- **Fig. 39:** Canalització documentada a la zona dels assentaments ibèrics de Can Gambús (p. 232).
- **Fig. 40:** Planta general de les fases del jaciment de la Facultat de Medicina de la UAB (p. 233).
- **Fig. 41:** Planta de les estructures de la primera fase del sector A de l'assentament de Can Suari (p. 235).
- **Fig. 42:** Jaciments documentats amb una ocupació segura a la segona meitat del segle II aC. (p. 243).
- **Fig. 43:** Estructures ibèriques documentades al conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa (p. 248).
- **Fig. 44:** Planta de la segona fase del Bosc de Can Suari (p. 249).
- **Fig. 45:** Planta de l'edifici tardorepublicà documentat a Ca l'Estrada (p. 251).
- **Fig. 46:** Planta del jaciment de Can Rossell (p. 254).
- **Fig. 47:** Vista de l'assentament de Can Tacó (p. 255)
- **Fig. 48:** Planta del jaciment de Can Tacó després de les intervencions de l'any 2004 (p. 256).
- **Fig. 49:** Estucs parietals recuperats a Can Tacó (p. 257).
- **Fig. 50:** Planta de les estructures de Ca l'Arnau – Can Mateu (p. 259).
- **Fig. 51:** Planta del conjunt termal de Ca l'Arnau (p. 260).
- **Fig. 52:** Planta dels edificis excavats al Camp de les Lloses (p. 261).
- **Fig. 53:** Planta de les estructures documentades a Can Martí (p. 264).
- **Fig. 54:** Detall dels mosaics de Can Martí (p. 265).
- **Fig. 55:** Mil·liari de Mani Sergi (p. 267).
- **Fig. 56:** Restitució de la xarxa viària del segle II aC. al Vallès proposada per M. Flórez (p. 270).
- **Fig. 57:** Restitució hipotètica i esquemàtica de part de la xarxa viària laietana al segle II aC., amb els principals assentaments que s'hi vincularien (p. 275).
- **Fig. 58:** El bronze d'Alcántara (p. 308).
- **Fig. 59:** Jaciments documentats amb una ocupació que perdura durant la primera meitat del segle I aC. (p. 316).
- **Fig. 60:** Planta del poblat de la Torre Roja durant la Fase 4 (p. 317).
- **Fig. 61:** Forn metal·lúrgic amb tovera i dues sitges de la darrera ocupació del poblat de la Torre Roja (p. 318).
- **Fig. 62:** Planta de la tercera fase de l'assentament del Bosc de Can Suari (p. 321)
- **Fig. 63:** Restes romanes i medievals del jaciment de la Plaça del Doctor Guardiet (p. 323).
- **Fig. 64:** Jaciments documentats durant el període augustal (p. 355).
- **Fig. 65:** Forns de producció amfòrica de Can Feu (p. 360).
- **Fig. 66:** Àmbits documentats a Sant Pau de Riu-Sec (p. 361).
- **Fig. 67:** Conjunt de dolia excavades a la Serra de Can Valls (p. 364).
- **Fig. 68:** Planta de les estructures documentades als anys 50 a La Salut (p. 365).
- **Fig. 69:** Planta general del jaciment de Castellarnau (p. 366).
- **Fig. 70:** Estructures altimperials a la vil·la de Ca n'Oriol (p. 368).
- **Fig. 71:** Banys de la vil·la de Can Terrés (p. 369).
- **Fig. 72:** Inscripció amb el nom complet de la colònia de *Barcino* (p. 372).
- **Fig. 73:** Planta de la colònia romana de *Barcino* (p. 373).

- **Fig. 74:** Columnes del temple d'August de *Barcino* (p. 375).
- **Fig. 75:** Estructures romanes documentades al conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa (p. 382).
- **Fig. 76:** Canalitzacions del conjunt termal de Caldes de Montbui (p. 383).
- **Fig. 77:** Detall de les termes de Caldes de Montbui (p. 384).
- **Fig. 78:** Planta del conjunt termal de Caldes (p. 385).
- **Fig. 79:** Restitució arqueomorfològica de la trama centuriada de *Barcino* (p.392)
- **Fig. 80:** Proposta teòrica de l'equip de J.M. Palet sobre la generació de la trama centuriada de *Barcino* (p. 394).
- **Fig. 81:** Vista del Pont del Diable (p. 400).
- **Fig. 82:** *Terminus augustalis* de Montornès (p. 405).
- **Fig. 83:** Restitució de la xarxa viària romana per Pallí (p. 417).
- **Fig. 84:** Proposta de restitució de la xarxa viària feta per J. Estrada (p. 418).
- **Fig. 85:** Restitució de la xarxa viària al segle I aC. al Vallès per part de M. Flórez (p. 419).
- **Fig. 86:** Vil·les altimperials documentades al Vallès (p. 436).
- **Fig. 87:** Planta del forn d'àmfores de Ca l'Arnau (p. 439).
- **Fig. 88:** Assentaments altimperials vinculats de forma segura o probable a la producció vitivinícola (p. 441).
- **Fig. 89:** Mosaic del segle VI dC. Representant una premsa de vi (p. 443).
- **Fig. 90:** Material ceràmic provinent de la vil·la de Can Cabassa (TSH) (p. 446).
- **Fig. 91:** Assentaments altimperials amb indicis de producció amfòrica (p. 446).
- **Fig. 92:** Planta dels forns amfòrics de Can Feu (p. 448).
- **Fig. 93:** Troballa del forn gran de Can Jofresa (p. 448).
- **Fig. 94:** Forn ceràmic de Can Ventura de l'Oller (p. 449).
- **Fig. 95:** Detall dels centres de producció amfòrica de l'àrea de Caldes, identificable amb la *Lauro* vinícola (p. 452).
- **Fig. 96:** Àmfora Dressel 2/4 (p. 454).
- **Fig. 97:** Detall del sistema d'hipocaust del *caldarium* de Can Terrés (p.475).
- **Fig. 98:** Conjunt d'estructures de diverses fases cronològiques documentades sota el monestir de Sant Cugat del Vallès (p. 476).
- **Fig. 99:** Planta de les estructures documentades a Can Bosch de Basea (p. 477).
- **Fig. 100:** Hipocaust recuperat a un dels àmbits de Can Bosch de Basea (p. 478).
- **Fig. 101:** Jaciments documentats durant el període julioclaudi (p. 482).
- **Fig. 102:** Dedicació a Antoní Pius (p. 496).
- **Fig. 103:** Inscripció de Quint Grani Optat (p. 497).
- **Fig. 104:** Estructures romanes documentades a la part sud del conjunt arqueològic de Sant Pere, amb la possible *domus* i el *lacus* (p. 499).
- **Fig. 105:** Estructures diverses d'època romana excavades a Sant Pere de Terrassa (p. 500).
- **Fig. 106:** estructures del conjunt termal romà documentades a la Plaça de la Font del Lleó i voltants (p. 507).
- **Fig. 107:** Jaciments documentats per finals del segle I dC. (p. 511).
- **Fig. 108:** Planta de les estructures identificades a Can Jofresa (p. 512).
- **Fig. 109:** Segona fase constructiva de la vil·la de l'Aiguacuit (p. 513).
- **Fig. 110:** Vista de detall de les canalitzacions romanes documentades al Pati de la Rectoria (p. 517).

- **Fig. 111:** Estructures hidràuliques romanes documentades al centre de Granollers (p. 518).
- **Fig. 112:** Estructures de la hipotètica vil·la de Can Jaume (p. 521).
- **Fig. 113:** Jaciments documentats a finals del segle II dC. (p. 534).
- **Fig. 114:** Detall del forn 479 de Castellarnau (p. 535).
- **Fig. 115:** Vista del pou i part de la galeria de l'aqüeducte subterrani de Can Gambús (p. 536).
- **Fig. 116:** Zones de necrópolis documentades al centre de Granollers (p. 540).
- **Fig. 117:** Inscripció de *Iulia Ualentina* a Santa Maria de Llerona (p. 545).

VOLUM II

- **Fig. 1:** Indicis de la trama de l'orientació Vallès A (p. 17).
- **Fig. 2:** Orientació Vallès A a la zona sud-occidental vallesana (p. 18).
- **Fig. 3:** Zona amb presència de l'orientació Vallès A on es podrien documentar correspondències mètriques amb el mòdul de 20x20 *actus* (p. 19).
- **Fig. 4:** Orientació Vallès A la zona compresa entre la riera de Caldes i el naixement del riu Besós (p. 20).
- **Fig. 5:** Orientació Vallès B (p. 21).
- **Fig. 6:** Orientació Vallès B a la zona entre Parets del Vallès i Montmeló (p. 22).
- **Fig. 7:** Restitució de la trama C per part d'Aguilar a la zona entre Santa Perpètua, Mollet, Palau-Solità i Plegamans, Parets del Vallès, Lliçà de Munt i Lliçà de Vall (p. 23).
- **Fig. 8:** Orientació Vallès C sobre el territori (p. 24).
- **Fig. 9:** Possible *decumanus* a la zona de Cardedeu en relació amb la malla mètrica d'orientació Vallès C (p. 25).
- **Fig. 10:** Vallès C a la zona de Castellar del Vallès amb presència del possible kardo a l'actual B-124 (p. 26).
- **Fig. 11:** anàlisi mètrica realitzada per A. Aguilar a la zona del torrent de Caganell (p. 27).
- **Fig. 12:** Possible centúria a Santa Eulàlia de Ronçana (p. 28).
- **Fig. 13:** Vallès C a la zona entre Les Franqueses i la Garriga (p. 29).
- **Fig. 14:** Mòdul de 20x15 aplicat a la zona del Vallès central (p. 29).
- **Fig. 15:** Vallès C a Terrassa amb l'aplicació de la malla teòrica de 20x20 i els jaciments altimperials situats en el territori (p. 35).

INTRODUCCIÓ

INTRODUCCIÓ

El present treball de recerca doctoral, dirigit pel Professor A. Prieto Arciniega, parteix de l'objectiu d'aconseguir una visió global sobre l'evolució del territori i la població de la zona que avui dia coneixem com a Vallès durant l'època antiga. S'emmarca dins d'una línia de recerca sobre el paisatge i territori antic consolidada i amb una àmplia trajectòria de més de vint anys i que neix a l'equip de l'àrea d'Història Antiga del Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigit pel propi professor Prieto.

En aquest sentit, segueix amb una llarga tradició d'estudis sobre diverses zones i regions del nord-est peninsular com el Maresme, el Camp de Tarragona o la Cerdanya. D'aquesta manera, el nostre estudi beu directament de la metodologia i premisses de recerca d'aquest conjunt de treballs i, molt especialment, de les tesis doctorals i posteriors estudis realitzats pels professors O. Olesti i I. Arrayás.¹ Però, per sobre de tot, el nostre projecte doctoral pretén convertir-se en la continuació i culminació del que, fins ara, ha estat el principal estudi de referència sobre el territori i poblament vallesà en època antiga: l'obra d'Àngels Aguilar.² Per tant, volem remarcar el paper pioner d'Aguilar dins d'aquest camp i que el nostre objectiu no pretén ser altre que la finalització d'una tasca iniciada anys enrere i que quedà, malauradament, incompleta.

Més concretament, amb aquest estudi pretenem endinsar-nos en les problemàtiques inherents a l'estudi d'un territori com el del Vallès en època antiga, unes problemàtiques que responen tant a aspectes vinculats a la pròpia Antiguitat com a la nostra època. Abans que res, cal dir que l'elecció d'un territori com el Vallès no respon a l'atzar, sinó a la mateixa dinàmica del nostre grup de recerca, per la que s'intenten

¹ Tot i que la producció escrita d'estudis territorials de l'esmentat grup de recerca resulta molt àmplia, la resumirem amb alguns dels principals estudis realitzats fins el dia d'avui, destacant els de R. Plana a la zona emporitana: R. Plana. *Morfologia històrica del territori del nord-est català durant les èpoques pre-romana i romana* (3 volums). Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (1990); els d'O. Olesti al Maresme i a la Cerdanya: O. Olesti. *El territori del Maresme en època republicana (s. III – I aC.). Estudi d'Arqueomorfologia i Història*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana (1995); O. Olesti. "La Cerdanya en època antiga: romanització i actuació cadastral". *Estudios de la Antigüedad*, 6/7 (1993), pp. 133 – 154; o els d'I. Arrayás al Camp de Tarragona: I. Arrayás. *Morfología histórica del territorio de Tarraco (ss. III – I aC.)*. Barcelona: UB (2005).

² Reflectida en un conjunt d'articles publicats a revistes diverses: A. Aguilar. "Avanç preliminar a l'estudi dels cadastres romans a la comarca del Vallès (Barcelona)." *Estudios de la Antigüedad*, 6-7 (1993), pp. 119 – 131; A. Aguilar, O. Olesti, R. Plana. "Cadastres romans a Catalunya. Empordà i Gironès, Cerdanya, Vallès Occidental." *Tribuna d'Arqueologia 1989 – 1990* (1991), pp. 111 – 124; A. Aguilar, P. Picón. "Aproximación a la estructuración territorial en época romano-republicana y alto imperial en la comarca del Vallès Occidental (Barcelona)". *Studia Historica. Historia Antigua*, 8 (1989), pp. 29 – 42.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

analitzar aquelles zones més interessants per comprendre la complexitat de la transformació de les societats ibèriques enfront de l'arribada de Roma. En aquest sentit, el Vallès seria una zona amb unes característiques idònies. Situat dins la zona que en època ibèrica i romana es coneixia com a Laietània, es tracta d'un corredor natural que des d'antic es convertí en zona de pas entre les comarques gironines i el Camp de Tarragona. A més, consisteix en una regió altament fèrtil, apta per la producció agrícola i amb una xarxa hidrogràfica destacable que convidà a l'assentament de població humana des de temps remots. Tots aquests fets, converteixen el Vallès en un punt que des de ben antic fou densament poblat i explotat, sense donar-se una excepció en època ibèrica i romana. A això hi hem d'afegir la pròpia evolució del paisatge vallesà durant els darrers decennis del segle passat, quan un intens procés d'urbanització i, especialment, industrialització, afavorí el descobriment de nombrosos jaciments arqueològics que conformaren una base de dades sòlida pel període que ens interessa. Per tant, les pròpies característiques del territori juntament a un conjunt de fonts d'informació relativament abundant, van fer que la zona del Vallès es convertís en un punt d'alt interès per iniciar-hi un estudi regional de tipus històricoarqueològic. Davant d'això, i contant amb l'antecedent dels treballs d'A. Aguilar, vàrem plantejar la necessitat de realitzar un estudi de visió completa sobre l'evolució del territori i el poblament del Vallès durant l'anomenat "procés de romanització"; és a dir la interacció succeïda en aquesta zona entre les poblacions ibèriques autòctones i la nova població provinent d'Itàlia, partint dels antecedents que permeten comprendre les característiques pròpies de les comunitats laietanes i arribant fins el segle II dC., moment en el qual aquest procés de romanització es podria donar per completat, com a mínim a nivell territorial i administratiu.

Per tant, en resum, el que volem plantejar aquí seria una anàlisi de les vicissituds històriques que pateix el territori vallesà en relació amb el seu poblament durant l'època antiga. En aquest sentit, i lligant amb els estudis posteriors del nostre grup de recerca, una part fonamental del nostre treball serà l'anàlisi arqueomorfològic del territori vallesà, per tal de poder certificar o no l'existència de traces de cadastres romans en el sòl actual (traces, doncs, de centuriacions). Per aquest aspecte, continuarem amb la metodologia iniciada i aplicada amb tant d'èxit pels nostres predecessors O. Olesti i I. Arrayás. Aquesta, però, només serà una fase de la nostra recerca; una fase precedida per una recopilació exhaustiva de totes les dades disponibles sobre el Vallès en època

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

antiga, ja siguin literàries, arqueològiques, epigràfiques, documentals, etc. Especialment importants seran les arqueològiques ja que, com hem dit, conformen un corpus especialment remarcable i per això ocuparan el segon volum d'aquest estudi, representades en un seguit de fitxes arqueològiques que continuen també el format d'obres anteriors, però adaptant-se a les necessitats del nostre territori d'estudi. La darrera fase de la recerca consisteix en la interpretació històrica de totes aquestes dades prèviament recopilades i analitzades. En aquest sentit és important destacar la utilització de noves metodologies que en pocs anys s'han convertit en indispensables per poder treballar sobre el paisatge antic, com seria l'eina informàtica GIS. Tot i les avantatges d'aquesta eina i dels diversos recursos metodològics, volem que quedi molt clar que, per nosaltres, aquestes elements no són res més que això: recursos per facilitar la nostra tasca i no un objectiu en sí mateixos, com succeeix en molts dels estudis territorials que es realitzen en els darrers temps. I aquesta tasca no és altra que comprendre i tractar d'explicar processos històrics. Uns processos històrics que s'emmarquen en uns paisatges determinats, en els quals queden traces d'aquests que encara avui podem detectar. Però en cap cas creiem que es pugui focalitzar un estudi històric en els paisatges en sí, sinó que allò que ha de centralitzar la nostra atenció, allò que ens defineix com a historiadors, són les societats i comunitats humanes que habiten i transformen aquests paisatges. I per això el nostre objectiu és entendre com eren aquestes societats i per què varen actuar d'una determinada manera davant d'aquests diversos fenòmens històrics.

Un altre aspecte que creiem que cal aclarir en aquesta introducció és el de la cronologia. En aquest sentit, i a diferència de bona part dels treballs anteriorment realitzats en el nostre grup de recerca, intentarem abastar una cronologia més àmplia, que aniria des d'inicis del món ibèric fins al segle II. No és aquesta una feina senzilla, especialment tenint en compte el ja esmentat gran nombre d'informació de tot tipus disponible. De fet, potser el més lògic hagués estat acotar aquest ventall cronològic a una època determinada que, seguint amb la tradició ja comentada, seria bàsicament l'anomenada època Tardo-republicana o l'Ibèric Final. Nosaltres no seguirem aquest camí per dues raons. En primer lloc, perquè a diferència de zones com el Camp de Tarragona o el Maresme, més lligades de forma estreta a nuclis urbans clars que defineixen d'alguna manera els seus respectius territoris, també a nivell cronològic (Burriac – *Iluro* en el cas del Maresme o *Tarraco* en el cas del Camp de Tarragona), la

zona del Vallès no disposa d'aquest punt central clarament determinat, de tal manera que resulta més complicat poder realitzar una aproximació més concreta a nivell cronològic. Segonament, com ja hem dit, el nostre objectiu és oferir una visió global del procés pel qual Roma es relacionà amb les comunitats laietanes i com aquesta relació recíproca transformà la societat ibèrica preexistent. És per això que creiem necessari ampliar el ventall cronològic incloent els segles I i II dC., on fonts d'informació com l'arqueologia o l'epigrafia demostren que a la zona vallesana se succeïren fets fonamentals per comprendre la romanització de la Laietània. D'aquesta manera, la nostra intenció és oferir un estudi precís, clar i coherent a nivell cronològic, aportant una panoràmica completa d'un fenomen històric de primer ordre per la comprensió de l'evolució del món antic al nord-est peninsular. A la vegada, l'objectiu seria que aquest estudi fos un punt de partida sòlid que, en els propers anys, permetés completar aquesta visió sobre el Vallès en època antiga amb l'anàlisi historicoarqueològica de la fase baiximperial i tardoantiga. Finalment, dir que amb aquest estudi pretenem acabar amb una important mancança a nivell bibliogràfic, ja que no existeix cap obra a dia d'avui que ofereixi aquesta visió global d'aquest període cronològic en aquest territori vallesà.³

Ja per acabar, i després de parlar dels objectius generals i l'àmbit cronològic, volem plantejar una mica més en detall l'enfocament històric d'aquest treball. Essent com som membres d'un grup de recerca centrat en l'estudi de la Hispània romana, resulta obvi que el principal focus d'atenció d'aquesta recerca sigui precisament Roma. De fet, si hi hagués una pregunta general que volguéssim contestar a partir de l'elaboració d'aquest treball segurament seria: quines transformacions implica l'arribada romana sobre les societats indígenes laietanes? Òbviament, per respondre aquesta pregunta hem de saber com eren aquestes societats abans de l'arribada de Roma (i per això començarem el nostre recorregut al Primer Ferro/Ibèric Antic), com interactuen indígenes i romans a partir de l'arribada d'aquests al nord-est peninsular i quina societat sorgeix a partir d'aquesta interacció. Per tant, és evident que el centre del nostre interès serà l'actuació romana al Vallès. Dit això, per entendre aquesta actuació romana el paper de les transformacions dins del territori serà fonamental, ja que són la mostra més clara dels canvis dins de l'estructura socio-econòmica de les societats indígenes i

³ A dia d'avui, la gran majoria d'estudis sobre el Vallès en època antiga no depassen l'àmbit de monografies dedicades a un jaciment o un nucli actual determinat. Com a molt, podem trobar algun cas d'articles dedicats a l'evolució del Vallès Oriental o Occidental en un moment determinat de l'Antiguitat o bé referint-se al Vallès dins del context general de la Laietània.

també les més contrastables per nosaltres a partir de l'anàlisi dels mapes d'assentaments dels diferents períodes i, especialment, de l'anàlisi arqueomorfològica. Vinculat amb aquests canvis, un altre dels punts principals d'atenció d'aquest estudi serà el procés d'implantació del model de *ciuitas* romana al Vallès. Un model de *ciuitas* que fou el principal element de control, integració i administració dels nous territoris conquerits per part de Roma i que tingué al Vallès una aplicació de caràcter interessant. Així, la *ciuitas* clàssica romana estaria formada per una ciutat urbanísticament definida o *urbs* i un *territorium* dependent. En el cas del Vallès, però, trobem que tot i ser una de les zones més treballades arqueològicament de Catalunya, no s'ha identificat cap *urbs* ben definida com a tal, mentre que sí que s'ha identificat, com a mínim, una *ciuitas* romana com seria la d'Ègara. D'aquesta manera, veiem que el Vallès seria un cas paradigmàtic per entendre l'adaptació dels models clàssics d'administració i gestió territorial per part de Roma a realitats preexistents diverses i complexes. De fet, aquest aspecte fou el primer que vam treballar sobre el Vallès, ja que el nostre treball final del màster de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana tractà precisament el cas d'Ègara⁴ i d'ell han derivat un conjunt d'articles sobre aquesta temàtica.⁵ Per tant, d'alguna manera, Ègara i la problemàtica de la *ciuitas* romana al Vallès s'han convertit en un primer punt de partida que té la seva continuïtat en aquesta tesi doctoral.

Finalment, remarcar que aquest estudi no pretén limitar-se a quelcom regional, centrat exclusivament en la zona vallesana. Entenem que seria un error greu fer-ho ja que no es pot entendre un territori aïllat del seu context històric i geopolític. D'aquesta manera, intentarem oferir una perspectiva del territori vallesà en època antiga entenent-lo com una àrea coherent a nivell geogràfic i històric però que s'ha de comprendre dins d'una àrea més àmplia com és la de la Laietània ibèrica i, encara anant més enllà, la província Citerior – Tarraconesa romana i, a nivell macro, la Hispània romana. Igualment, serà fonamental pel nostre estudi realitzar un apropament directe amb la zona de principal influència i control del Vallès com és la plana de Barcelona que, especialment a partir de la fundació de *Barcino*, fou l'eix a partir del qual es definí aquesta plana vallesana.

⁴ J. Oller. *El municipi romà d'Ègara*. Treball final del Màster de CC. de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana, presentat al Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la Universitat Autònoma de Barcelona, el 2 de setembre de 2008, sota la direcció d'Alberto Prieto Arciniega. Inèdit.

⁵ J. Oller. "El municipi romà d'Ègara: antecedents, constitució i evolució." *Terme*, 24 (2009), pp. 189 – 208; A. Prieto, J. Oller. "El conciliabulum de Ègara. De espacio político a espacio sagrado." *Actas del II Simposio Internacional del grupo de investigación sobre ciudades romanas "Santuarios suburbanos y del territorio de las ciudades romanas"*. Madrid, 28-29 de mayo de 2009 (en premsa).

RÉSUMÉ

Cette étude de recherche de doctorat, dirigée par le professeur A. Prieto Arciniega, part de l'objectif d'offrir une vision de l'évolution du territoire et de la population de la région connue comme Vallès (Barcelone) dans les temps anciens. Il fait partie d'une ligne de recherche sur le paysage antique et les territoires anciens, laquelle naît dans le groupe de recherche d'Histoire Ancienne du Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de l'Universitat Autònoma de Barcelona, dirigé par le Professeur Prieto lui-même. En ce sens, il est lié à un ensemble de travaux effectués précédemment sur d'autres domaines du nord-est de la péninsule Ibérique, tels que la région du Maresme, la Cerdagne ou du Camp de Tarragona et, en fait, il boit de la méthodologie utilisée en eux. La référence principale, cependant, seraient les travaux sur le Vallès développés dans ce même groupe de recherche par A. Aguilar au début des années 90 du dernier siècle; une série d'études qui ont été reflétées dans divers articles, mais qui, malheureusement, n'ont pas pu être achevées. C'est pourquoi nous voulons reconnaître le caractère pionnier d'Aguilar et de présenter ce travail dans le but d'être sa continuation et l'achèvement d'une tâche initiée il y a quelque temps, mais qui est restée incomplète.

Le but de notre travail à niveau scientifique, serait d'entrer dans les problèmes inhérents au soi-disant « processus de romanisation » dans l'ancien territoire du Vallès. Par conséquent, l'intérêt de l'étude se concentrera sur les phénomènes d'interaction entre les sociétés autochtones ibériques et les nouveaux colons qui sont arrivés d'Italie après l'irruption de Rome dans le IIIe siècle avant J.-C. Dans certaine manière, notre objectif principal serait d'essayer de répondre à la question de comment a affecté l'arrivée de Rome aux communautés ibériques pré-existantes, spécialement à sa structure territoriale, social-économique, politique et culturelle. Par conséquent, on va concentrer notre intérêt pour les actions de Rome dans ce domaine et de leur impact, en analysant des éléments tels que l'introduction du modèle de *ciuitas*, les changements dans la structure sociale et productive, la présence de cadastres romains et son impact territorial, le réseau routière, etc.

En fait, le choix du Vallès comme zone d'étude, répond précisément à qu'il a les caractéristiques idéales pour devenir un cas d'analyse historique et archéologique. Donc, d'une partie, il est un domaine stratégique, un corridor naturel entre deux chaînes

de montagnes qui constitue le principal passage entre les régions de Gérone et le Camp de Tarragona, deux régions clés pour le développement du nord-est de la péninsule Ibérique dans les temps anciens. À son tour, ces terres fertiles et son réseau hydrographique abondant, ont fait de cette zone une de très convenable pour l'habitation humaine, ayant été densément peuplée et exploitée à l'époque ancienne. D'autre part, le fait qu'il s'agit d'une zone laquelle, depuis les années 60 du dernier siècle, a souffert un processus important d'urbanisation et d'industrialisation, nous a fournit d'abondantes données archéologiques sur le peuplement ancien. Parallèlement à cela, nous avons un ensemble relativement large d'autres sources d'information historique pour ce moment comme l'épigraphie, la numismatique et la documentation médiévale. Tous ces facteurs nous permettent de voir que le Vallès est constitué comme un cas d'étude presque paradigmatique pour faire une étude territoriale.

Le cadre chronologique de l'étude est déterminé précisément par notre intérêt scientifique. Donc, pour voir les interactions et les transformations de la population vivante dans la région ibérique (les Laietans) avant l'intervention romaine, nous devons comprendre le contexte de la formation de cette société et c'est pourquoi notre travail commence dans la période du Premier Fer et l'Ibérique Ancien. Contrairement aux autres études du groupe de recherche auquel nous appartenons, qui ont étendu leur analyse jusqu'au changement d'ère, les caractéristiques de notre région ont fait nécessaire de prolonger ce cadre jusqu'au deuxième siècle après JC, lorsqu'on peut affirmer que le soi-disant « processus de romanisation » a fini, sur la base de l'intégration de la Laietanie au sein des structures impériales, du moins au niveau territorial et administratif.

Par conséquent, en résumé, ce document vise à présenter l'analyse des vicissitudes historiques subies par le territoire du Vallès par rapport à leur population au cours de l'Antiquité. Pour cela, on a effectué d'abord une compilation exhaustive de toutes les données disponibles pour le Vallès dans les temps anciens, qu'elles soient littéraires, épigraphiques, documentaires, archéologiques, etc. Ils sont particulièrement importantes les dernières et c'est pourquoi le deuxième volume de l'ouvrage est un inventaire des sites archéologiques analysés tout au long de l'étude. Également dans le premier chapitre du second volume on présente une section sur l'analyse archéomorfologique du territoire du Vallès, lequel est un élément clé de notre travail, en connexion avec les travaux précédents des membres du groupe de recherche dont nous

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

faisons partie, avec une méthodologie éprouvée et une approche fondée sur "l'archéologie du paysage". La dernière phase de notre travail consiste en l'interprétation historique de toutes ces données précédemment recueillies et analysées, ce qui se reflète dans le premier volume de notre étude. Nous soulignons que pendant l'ensemble du procès de la recherche nous avons toujours utilisé les nouvelles méthodologies qui développent un rôle tellement significatif dans les études territoriales actuelles, comme les systèmes d'information géographique ou SIG.

AGRAÏMENTS

La realització d'aquesta tesi doctoral ha suposat un dur repte. De fet, no hagués estat possible sense l'ajuda i comprensió de moltes persones durant aquests quatre anys i escaig que hem estat elaborant-la. Volem dedicar aquestes línies com agraïment a tots ells.

En primer lloc, volem agrair al professor Alberto Prieto Arciniega, director del nostre estudi doctoral, haver-nos brindat l'oportunitat de poder dur a terme aquesta tasca i, a la vegada, d'incorporar-nos a l'àrea d'Història Antiga. La seva dedicació i consell ens han acompanyat durant aquests quatre anys, depassant moltes vegades el simple àmbit acadèmic. Igualment, la resta de membres d'aquesta àrea han estat bàsics pel seu constant suport i col·laboració desinteressada. Especialment volem agrair el consell i comprensió dels nostres predecessors dins dels estudis territorials, com són els professors Oriol Olesti i Isaías Arrayás. Però també als professors Jordi Cortadella, Toni Ñaco, Borja Antela i Jordi Vidal, per haver facilitat i fet agradable en tot moment la nostra tasca dins de l'àrea. A la vegada, també agrair a la resta de membres del Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana el seu suport i, de forma més general, a la Universitat Autònoma de Barcelona per la concessió d'una beca predoctoral que ens ha permès una dedicació a temps complet a la recerca durant aquests quatre anys.

A nivell del treball científic en sí mateix, volem també donar les gràcies a tots aquells que ens han ajudat i facilitat la nostra feina. En primer lloc, a tots aquells professors que ens han acollit a diverses ciutats europees, on hem realitzat estades de recerca fonamentals per a la solidesa d'aquest treball. Així, agraïm als professors E. Lo Cascio de la *Università la Sapienza* i R. Olmos de la Escuela Española de Historia y Arqueología de Roma; a F. Cadiou i M. Navarro de la *Université Bordeaux III* i al professor N. Purcell de la *University of Oxford*, la seva càlida i productiva acollida. Per una altra banda, no podem oblidar-nos de totes aquelles persones que ens han ajudat a conèixer el nostre territori de primera mà, permetent-nos arribar a jaciments o entrar a museus i biblioteques vallesanes i que han estat bàsics per arribar a aquests resultats finals. Menció a part mereixen els membres del Servei d'Arqueologia de la Direcció General del Patrimoni Cultural, amb els quals vaig compartir dos anys de la meva vida treballant com a becari i que, durant aquests quatre anys, m'han aguantat al llarg de

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

molts mesos de feina i m'han ajudat en tot allò que els hi ha estat possible. Moltes gràcies, doncs, també a ells.

Especialment voldria agrair l'ajuda constant i desinteressada del doctor Pau De Soto, que ha demostrat una paciència infinita durant aquests darrers mesos i sense el qual l'apartat gràfic i d'anàlisi arqueomorfològica segurament no hagués estat possible en la seva forma actual.

Ja per acabar, vull agrair a totes aquelles persones que més a prop han estat durat tot aquest trajecte i que, sobretot a nivell personal, han estat les que m'han permès tirar endavant amb tot plegat. Molt especialment als meus pares, el suport dels quals al llarg de tota la meva vida ha estat fonamental no només per aquesta tesi, sinó també per entendre el què sóc. Però també als meus oncles, germanes, cunyats, a la meva parella i als meus amics. Espero no haver-me fet massa pesat tot aquest temps i els agraeixo moltíssim la seva paciència, comprensió i ànims constants.

A tots vosaltres, doncs, moltíssimes gràcies.

1. EL MARC GEOGRÀFIC

1. EL MARC GEOGRÀFIC: EL VALLÈS

Com hem comentat anteriorment, el marc geogràfic del nostre estudi serà l'actual regió del Vallès, entenent-la com un tot coherent a nivell geogràfic i històric. En l'actualitat, però, aquesta zona es troba dividida per dues comarques diferenciades: el Vallès Occidental i el Vallès Oriental. La realitat, però, és que aquesta és una divisió totalment aleatòria i que no respecta la naturalesa vallesana. Parteix de la nova divisió administrativa realitzada per la Generalitat de Catalunya en el decret del 23 de desembre de 1936. En aquell moment, i a causa de la important densitat de població de la comarca davant de les altres zones de Catalunya, es decidí fer aquesta partició entre la zona oriental i occidental.⁶ Cal, però, tenir sempre present que el territori del Vallès només es pot interpretar correctament com un conjunt.⁷

1.1 Introducció

Un cop dit això, podem veure com el Vallès és una regió històrica de Catalunya, situada dins la Catalunya Vella, al nord de la Plana de Barcelona i envoltat per les comarques actuals del Barcelonès, el Baix Llobregat, el Bages, Osona, la Selva i el Maresme. Es tracta d'una gran vall que s'estén a llevant de Catalunya, entre la Serralada Litoral i la Pre-Litoral, arribant fins el Montseny.⁸ Aquesta vall se situaria dins del que s'anomena la Depressió Pre-Litoral catalana o Depressió Vallès – Penedès i tindria una extensió aproximada d'uns 1.430 km². Situada en una posició estratègica, des d'antic es convertí en un eix de comunicacions bàsic per la zona del nord-est peninsular, essent el nexa d'unió entre les comarques gironines i el Camp de Tarragona. Òbviament, aquest fet féu que ja d'antic fos una zona molt explorada i, de fet, tenim constància del pas del ramal interior de la via Augusta pel bell mig del Vallès, que avui dia té la seva continuació en l'actual autopista AP-7. Si a això hi afegim una terra altament fèrtil, tenim uns condicionants físics i geogràfics idonis per l'establiment de població des d'època antiga.

⁶ AA.DD. *El Vallès*. Barcelona: Rosa Sensat (1981), p. 13.

⁷ En aquest estudi sempre partirem d'aquesta concepció unitària del Vallès. Tot i així, en alguns aspectes com les fitxes de jaciments, sí que farem ús d'aquesta partició per fer més senzilla la gestió de la informació.

⁸ Per la informació geogràfica i la descripció general del Vallès utilitzarem principalment l'obra de referència *Gran geografia comarcal de Catalunya*, editada per Enciclopèdia Catalana (Barcelona, 1982), en el seu volum 6 sobre el Vallès i el Maresme.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Tot i que ja hem comentat que és el resultat d'una divisió aleatòria, el fet que actualment el Vallès estigui dividit en dues comarques, fa que sigui interessant com a mínim situar-les totes dues.

- **El Vallès Occidental:**⁹ amb una extensió d'uns 580 km² i una població de 685.600 habitants, és la zona situada més a l'oest de la regió vallesana. Limitaria amb el riu Llobregat i Montserrat a l'oest, mentre que al nord estaria tancat per les estribacions de la Serralada Pre-Litoral, resseguint el coll de Tres Creus, el turó de Montcau i acabant a les fonts del riu Ripoll. Cap al sud, tancaria amb la confluència del riu Llobregat i la riera de Rubí, seguint cap a Puig Madrona i la serra de Collserola, amb límit al municipi de Montcada i Reixac. Finalment, a l'est, limitaria amb el terme municipal de Caldes de Montbui, baixant des de Galliga fins el pic de la Solana, seguint el límit amb Palau-Solità i Plegamans, Santa Perpètua de Mogoda i fins arribar al turó del Pi Candeler.¹⁰ Estaria dividit en dues subcomarques que definirien els seus dos nuclis principals. Per una banda, Terrassa, travessada per la riera de les Arenes. Per una altra, Sabadell, regada pel riu Ripoll i la riera de Caldes. Forma part de l'àmbit metropolità de Barcelona, fent un continuum urbà amb aquesta ciutat. Estaria format pels següents municipis: Badia del Vallès, Barberà del Vallès, Castellar del Vallès, Castellbisbal, Cerdanyola del Vallès, Gallifa, Matadepera, Montcada i Reixac, Palau-Solità i Plegamans, Polinyà, Rellinars, Ripollet, Rubí, Sabadell, Sant Cugat del Vallès, Sant Llorenç Savall, Sant Quirze del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Sentmenat, Terrassa, Ullastrell, Vacarisses i Viladecavalls.

⁹ M. Salvador. *Les comarques i els municipis de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2000), pp. 149 – 152.

¹⁰ *Gran geografia...*, pp. 63 – 64.

Fig. 3: El Vallès Occidental (gencat.cat)

- **El Vallès Oriental:**¹¹ estaria situat a la zona est i tindria una extensió aproximada de 850 km² i 285.129 habitants. Comprendria la planura i les pendents que van des de les crestes del Montseny fins a la Serralada Litoral. Per tant, el Montseny i la Serralada serien els seus límits nord i sud respectivament. Per l'est, el límit el marcaria la Tordera i, finalment, a ponent vindria tancada per la petita elevació que marca la divisió entre la riera de Caldes i la riera de Tenes. Es podria subdividir en cinc zones: la de la riera de Tenes, la zona del riu Congost, l'alta vall de la riera del Mogent, el sector sud o del Besós i el sector del Montseny vinculat a la Tordera. Està conformat pels següents municipis: Aiguafreda, l'Ametlla del Vallès, Bigues i Riells, Caldes de Montbui, Campins, Canovelles, Cànoves i Samalús, Cardedeu, Castellcir, Castellterçol, Figaró – Montmany, Fogars de Montclús, les Franqueses del Vallès, la Garriga, Granera, Granollers, Gualba, la Llagosta, Llinars del Vallès, Lliçà d'Amunt, Lliçà de Vall,

¹¹ M. Salvador. *Les comarques...*, pp. 153 – 156.

- **La Depressió Pre-Litoral:** semifossa tectònica situada entre dues línies de falles que serien la Serralada Litoral i Pre-Litoral. Es caracteritzaria per la presència d'un seguit de relleus suaus al seu interior que la determinen i resulten bàsics en l'estructuració del poblament vallesà. Estaria formada bàsicament per terres del Miocè.

- **La Serralada Litoral:** formada per un conjunt de relleus menys importants que la Serralada Pre-Litoral i dividida en dues unitats ben definides que serien la serra de Collserola i un seguit de relleus limitant amb el Maresme i el Vallès Oriental. Les alçades més notables les trobaríem al turó de Cèllec (549 msnm.), el Corredor (638 msnm.) i el turó de Montnegre (759 msnm.). En aquest cas, la formació resulta exclusiva de roques paleozoiques.

- **La Depressió Central Catalana:** zona amb importants relleus, composta per materials terciaris paleògens del Paleocè, Eocè i Oligocè. Destaquen les serres del Munt i l'Obac i els cingles de Gallifa i el Bertí.

En general, doncs, es tracta d'una zona marcada per la presència de relatives grans alçades que la delimiten i amb uns sòls de diferent composició i origen però on destaquen la majoritària presència de conglomerats, esquistos, calisses i arenisques.¹³

Un element destacable i que estaria en relació amb la xarxa hidrogràfica, seria que els diferents rius i rieres conformarien un relleu particular dins d'aquest territori. Així, els cursos fluvials que passen pel Vallès, ho fan generant un seguit de terrasses fluvials que van baixant en pendent nord-sud i que passaran a ser zones ideals per l'establiment de punts de cultiu agrícola. De fet, aquestes terrasses són zones no només fèrtils a nivell agrícola sinó també intensament fèrtils a nivell arqueològic, com comprovarem més endavant, ja que les seves característiques (petites elevacions fèrtils al costat de fonts d'aigua) les convertien en emplaçaments estratègics per al desenvolupament de les activitats humanes.

1.3 Hidrografia

Un altre element clau per entendre les característiques del Vallès seria la seva xarxa hidrogràfica. Dins d'una zona eminentment rural com aquesta, la presència d'aigua de forma habitual esdevé un element imprescindible. En aquest sentit, trobem al Vallès

¹³ P Vila. "El Vallès". Comarca del Vallès. Barcelona: La Ibèrica (1930), p. 8. Per a més detalls sobre l'estructura geològica del Vallès i la seva formació, *vid.*: J. Bertran. "L'estructura geològica del Vallès Oriental. Síntesi divulgativa". *Lauro*, 5 (1995), pp. 16 – 21; J. Bertran. M. Tarragó. "Síntesi estratigràfica del Vallès Oriental". *Lauro*, 11 (1996), pp. 55 – 78.

l'existència d'un conjunt important de rius, rieres i torrents que travessen de nord a sud la regió, facilitant tant l'hàbitat com la realització d'activitats humanes de tot tipus des d'antic. El Vallès es trobaria, doncs, inclòs dins de la xarxa hidrogràfica mediterrània, formada per rius que neixen a la Serralada Pre-Litoral o a la Litoral i desguassen a la Mediterrània. En general es tracta de rius i rieres amb un règim pluvial, de cabal escàs, gran irregularitat i caràcter torrencial; de tal manera que acostumen a patir un estiatge notori, mentre que les crescudes sobtades són habituals tant a la primavera com a la tardor.¹⁴ Cal remarcar que aquesta xarxa hidrogràfica seria de cabdal importància no només pel consum d'aigua o la utilització d'aquesta amb fins industrials, sinó que caldria pensar que a l'Antiguitat també serien elements fonamentals per la circulació de persones, béns i mercaderies.¹⁵

De forma general, al Vallès podem parlar de tres grans conques fluvials que reguen el territori:

- **La conca del Besòs:** és la més important de la regió vallesana i ve definida pel riu Besòs, que travessa tot el Vallès fins passar per la Serralada Litoral a Montcada i desguassar a la Mediterrània. El Besòs, però, es forma a partir de la unió de dos altres cursos fluvials. Per una banda tenim el Congost, que neix a la plana de Vic i que té uns 41 km. de llargada. De fet, el seu pas entre els cingles del Bertí i Tagamanent permeten la comunicació amb aquesta plana osonenca. Per una altra banda estaria la riera de Mogent, que neix al vessant vallesà de la Serra del Corredor i rep l'aportació de diverses rieres. Té 28 km. de llarg i després de passar per Montornès s'uneix al Congost per formar el Besòs. Encara trobem altres afluents del Besòs importants per l'evolució de la plana vallesana com, per exemple, la riera de Tenes, formada al Moianès; la riera de Caldes, que desguassa al Besòs a l'alçada de La Llagosta; o el riu Ripoll, amb una llargada de 39 km. i 221 km² de conca, que neix a la serra de Granera i desguassa al Besòs a l'alçada de Montcada.

- **La conca de la Tordera:** és la segona en importància al Vallès. Bàsicament situada al Vallès Oriental i en contacte amb la Selva. Òbviament, ve definida per la Tordera, amb els seus 61 km. de llarg i els seus principals afluents al Vallès serien la riera de Trentapasses, la riera de Fuirosos, la riera de Pertegàs, la de Gualba i la de Breda.

¹⁴ *Gran geografia...*, pp. 15 – 16.

¹⁵ Més endavant tractarem en detall la qüestió de la possible utilització dels cursos fluvials com a eixos de comunicació en l'àrea vallesana, element de difícil contrastació (*vid. infra* p. 424 i ss.)

1.4 El clima, la flora i la fauna

Pel que fa la climatologia, el cas del Vallès resulta interessant pel fet de tenir presència de diverses zones amb alçades molt variades que van des de la plana i les fondalades interiors fins a les altituds del Montseny. Això provoca que les variacions climàtiques puguin ser remarcables entre aquests punts. En general, però, podem parlar d'un clima de tipus mediterrani subhúmit de caràcter marítim, amb hiverns força suaus i estius relativament calents i secs. Es dona una destacada oscil·lació tèrmica entre la nit i el dia durant tot l'any a tota la comarca, mentre que la pluviositat anual se situa entorn dels 600 mm. (variant, però, segons l'alçada). En general es tracta de precipitacions irregulars i que es concentren a la primavera i la tardor, podent arribar a ésser de tipus torrencial. Altres tipologies climàtiques presents serien un clima mediterrani humit i relativament fresc a les zones d'alta muntanya; un clima temperat de tendència atlàntica a la zona del Montseny i, finalment, un clima proper al subalpí als cims més alts com el turó de l'Home.

De manera similar, la flora i la fauna de la zona estan altament determinades per l'alçada de la zona on se situen i, per exemple, no trobarem els mateixos exemplars en els relleus interiors de la plana que a les estribacions més elevades de la Serralada Prelitoral. Tot i això, es pot dir que la major part del Vallès es troba coberta per una vegetació de caràcter mediterrani boreal amb predomini de l'alzinar de marfull i, en algunes zones com la serra de l'Obac, d'alzinar muntanyenc. En algunes parts properes a la Tordera i el Montnegre també s'hi poden trobar roure i sureda.¹⁷ Tradicionalment, aquesta vegetació era abundant i el Vallès fins el segle passat es podia definir com un gran bosc ple de biodiversitat. Així, a dia d'avui resulta sorprenent rellegir les paraules de P. Vila en referència al paisatge del Vallès: "L'esguard resta sempre sorprès i encantat de la varietat de paisatges que el Vallès presenta d'un cap a l'altre. (...) Aquesta diversitat d'aspectes naturals, que les muntanyes vallesanes presenten, és encara enriquida per la gama de paisatges del pla (...). És una diversitat que es desdobla en una infinitat de matisos allí on la terra plana es confon amb la muntanya".¹⁸ Desgraciadament, aquesta riquesa s'està perdent a marxa accelerada. Així, els ràpids i violents processos d'urbanització i industrialització que han afectat la zona, juntament amb l'expansió dels conreus que ja s'havia iniciat segles abans, han fet que el Vallès, i especialment la plana vallesana, hagin perdut bona part de la seva biodiversitat de flora i

¹⁷ *Gran geografia...*, p. 19.

¹⁸ P. Vila. "El Vallès"..., p. 7.

fauna davant l'avenç de carreteres, autopistes, polígons industrials i urbanitzacions. D'aquestes actuacions en deriva un paisatge que actualment alguns titllen de “trinxat” o “esberlat”¹⁹ i que no només perd interès natural sinó que també arqueològic i històric ja que resulta més difícil poder trobar traces d'actuacions territorials antigues.

Un problema similar, doncs, es dona també pel que fa la fauna, en clara regressió per l'activitat humana. Aquesta resulta força diversa depenent de l'altitud i la vegetació però es poden trobar amfibis com el gripau, la salamandra o el tritó, rèptils com les sargantanes i les colobres, ocells com aligots, esparvers, pit-roigs, rossinyols o òlibes, mamífers com senglars, gats mesquers, fagines, teixons, guineus, conills o mussaranyes i peixos com el barb o la carpa. En general, però, com dèiem, bona part d'aquesta fauna es troba amenaçada i està començant a ser substituïda per espècies més típicament pròpies del món urbà. Sortosament, a les zones muntanyoses encara es pot mantenir amb certa abundància tota aquesta biodiversitat.

Val a dir, òbviament, que les característiques climàtiques i naturals de la zona vallesana han evolucionat en el temps i, per tant, cal anar en compte a l'hora de generar extrapolacions dirigides cap a l'Antiguitat a partir de les dades actuals. En aquest sentit, resulten claus els estudis paleoambientals, principalment les recerques palinològiques, que haurien de permetre realitzar una aproximació més fidel (tot i que no totalment exacte) a la vegetació existent en èpoques passades. Desgraciadament, no existeix cap estudi paleoambiental totalment centrat en el Vallès. Tot i així, sí que disposem d'alguns anàlisis pol·línics realitzats a zones com el Pla de Barcelona o el riu Besòs.²⁰ A partir d'aquests estudis, es poden comprovar certs indicis en la vegetació en les diverses

¹⁹ J. Gordi, F. Roma. *Una altra visió del Vallès. Quatre Pins, un bosc espès*. Barcelona: PAM (2005), p. 27 – 28.

²⁰ Bàsicament a partir dels estudis de S. Riera i J.M. Palet: S. Riera. “Changements de la composition forestière dans la Plaine de Barcelone pendant l'Holocène (litoral méditerranéen de la Péninsule Ibérique)”. *Palynosciences*, 2 (1993), pp. 133 – 146; S. Riera, A. Esteban. “Vegetation history and human activity during the last 6000 years on the Central Catalan coast (northeastern Iberian Peninsula)”. *Vegetation History and Archaeobotany*, 3 (1994), pp. 7 – 23; S. Riera. “Canvis ambientals i modelació antròpica del territori entre l'època ibèrica i l'alt medieval a Catalunya: aportacions de la palinologia”. *Cota Zero*, 20 (2005), pp. 99 – 107; S. Riera, J.M. Palet. “Aportaciones de la palinología a la historia del paisaje mediterráneo: estudio de los sistemas de terrazas en las Sierras Litorales catalanes desde las perspectivas de la Arqueología ambiental y del Paisaje”. *Transdisciplinary approach to a 8.000 years history of land uses. I Workshop of Catalan Network for the Study of Cultural Landscapes and Environmental History*. Barcelona: SERP (2005), pp. 55 – 74; J.M. Palet, S. Riera. “Modelació antròpica del paisatge i activitats agropecuàries en el territori de la colònia de *Barcino*. Aproximació des de l'arqueomorfologia i la palinologia”. *Barcino: marques i terrisseries d'àmfores al Pla de Barcelona*. Barcelona: IEC/ICAC (2009), pp. 131 – 140. Un bon resum i estat de la qüestió sobre aquests aspectes a: M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior. Estudi del Vallès Oriental de l'època ibèrica a l'Alta Edat Mitjana*. Tesis doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 48 – 54.

etapes històriques que nosaltres analitzem, les quals possiblement es podrien vincular a variacions en les activitats agràries i forestals dutes a terme per les comunitats humanes. Així, per època ibèrica es detecta un recobriment arbori força remarcable amb presència d'alguns indicis de desforestació moderats, juntament a la presència de conreus d'olivera, cereal i vinya. Per tant, una visió que quadra força bé amb la teòrica estructuració econòmica per la zona vallesana en aquest període, marcada principalment per una producció agrària centrada principalment en el cereal.²¹ Pel que fa a època romana, semblaria que es donaria una intensificació de l'explotació agrària del sòl, especificada en la detecció de majors espais de conreu, vinculats principalment a la vinya i el cereal a la Plana de Barcelona; una hipòtesi que de nou estaria força d'acord amb allò que mostren les evidències arqueològiques i literàries per la zona vallesana, amb el *boom* de la producció i exportació de vi laietà. Per època baiximperial semblaria que es reduirien els indicis d'explotació forestal, mentre que, curiosament, el moment de majors nivells de desforestació i, per tant, d'antropització del medi, es donarien ja durant la Tardoantiguitat, cap els segles VI – VII dC.²²

²¹ M. Flórez. *Dinàmica...*, p. 49.

²² *Ibid.*, pp. 50 – 51.

2. LES FONTS SOBRE EL VALLÈS A L'ANTIGUITAT

2 LES FONTS SOBRE EL VALLÈS A L'ANTIGUITAT

Un cop feta la introducció al marc geogràfic vallesà, la nostra primera intenció és la de plantejar de forma general, però ordenada i exhaustiva, les diverses fonts d'informació disponibles sobre el Vallès a l'Antiguitat. En aquest sentit farem un repàs de les diverses fonts literàries, epigràfiques, numismàtiques i arqueològiques que permeten obtenir elements històrics al voltant d'aquesta regió i sobre les quals puguem elaborar el nostre relat històric.

En aquest sentit, el Vallès és una zona relativament afortunada. Així, tot i que, com veurem, a nivell de fonts literàries les referències són molt escadusseres i problemàtiques, tant a nivell epigràfic, numismàtic com, especialment, arqueològic, el grau d'informació disponible per la interpretació resulta força elevat en relació amb d'altres zones de Catalunya. És per això que creiem bàsic començar per una presentació d'aquestes fonts, ja que posteriorment el nostre intent de reconstrucció de l'evolució del poblament i territori antic vallesà es basarà totalment en aquestes. Les referències, per tant, a aquest segon apartat, seran constants al llarg de tot aquest estudi.

2.1 Les fonts literàries

Pel que fa a les fonts escrites clàssiques, com comentàvem, aquestes representen una part molt reduïda de la informació disponible sobre el Vallès a l'Antiguitat. De fet, el principal problema és que el Vallès com a tal no existí anteriorment a l'època medieval, on comencem a tenir-ne les primeres referències. En època antiga, en canvi, i pel que respecta als autors grecs i romans, la zona vallesana s'entenia inclosa dins del que coneixem com la Laietània.²³ Aquesta Laietània ibèrica consistia, *grosso modo*, en una regió ètnica i geogràfica formada pel poble ibèric dels laietans i que s'estenia per l'oest fins el riu Llobregat, pel nord fins la Serralada Pre-Litoral, per l'est fins la Tordera i pel sud fins la mar Mediterrània.²⁴ Per tant, incloïa l'actual Vallès. Serà dins d'aquest marc, doncs, que haurem de buscar les possibles referències a la zona vallesana en l'Antiguitat.

²³ No entrarem ara en excessius detalls sobre la pròpia zona laietana, ja que aquest aspecte serà tractat amb profunditat en l'apartat d'anàlisi històrica.

²⁴ Seguim la definició geogràfica de la Laietània ibèrica que utilitza Sanmartí a partir dels textos dels autors clàssics com Estrabó (*Geographia* III, 4, 8), Ptolomeu (*Geographia* II, 6,18) i Plini (*NH* III, 4, 21) incloent les actuals comarques del Baix Llobregat, el Barcelonès, el Vallès Occidental i Oriental i el Maresme: J. Sanmartí. *Els laietans, la Laietània: un poble i un estat de la Ibèria antiga*. Acte acadèmic Premi Iluro de monografia històrica. Mataró: Caixa Laietana (2006), p. 7

Partint d'aquesta premissa, veiem que les fonts parlen de la zona laietana de forma relativament abundant però, generalment, es centren en la part costanera, molt més interessant per geògrafs i historiadors gràcies a la presència d'una estructuració del territori molt més senzilla de descriure gràcies a la presència de nuclis urbans característicament romans com *Iluro*, *Baetulo* o, posteriorment, *Barcino*. D'aquesta manera, tenint en compte que la major part de referències a la zona costanera catalana, exceptuant nuclis claus durant els conflictes bèl·lics com *Tarraco* o Empúries, es tracten senzillament de mers llistats de nuclis urbans, podem entendre com la zona vallesana, sense presència d'aquest model de *ciuitas* típic, quedés exclosa de la major part de descripcions dels autors antics (exceptuant, potser, el cas de Ptolomeu). En canvi, resulta molt interessant comprovar com una part important de les poques referències directes que tenim sobre el Vallès antic reforça la visió d'aquesta zona no com a pròpia de centres urbanístics i d'hàbitat sinó més aviat com una zona de producció rural. En aquest sentit, un grup important de referències el trobem pel que fa a la producció del vi laietà i, més concretament, al vi de *Lauro*, que com veurem creiem que podem identificar amb la zona actual del Vallès Oriental.

Per tant, aquest primer bloc el dividirem en tres subapartats. Un primer, que es centrarà a les referències literàries a la zona laietana que poguessin aportar alguna mena d'informació respecte la zona vallesana. Un segon, que tractarà amb detall el cas del geògraf grec Ptolomeu, única possible referència clara al territori vallesà que trobem a les fonts. Finalment, un tercer subapartat es dedicarà a les referències al vi laietà i, més concretament, al vi procedent de *Lauro* i la possible identificació d'aquesta denominació d'origen a la zona vallesana.

2.1.1 Les referències literàries a la Laietània i els laietans

En primer lloc, farem una breu repassada a les fonts literàries que parlen dels laietans i la Laietània ja que, com hem dit, les possibles referències al Vallès passen inevitablement per aquest "marc laietà". D'aquesta manera, trobem tres autors bàsics que parlen directament dels laietans i un parell més que citen part del seu territori. Els primers serien Estrabó, Plini i Ptolomeu (tot i que aquest darrer el tractarem de forma més detallada en el següent apartat) i els darrers Pomponi Mela i Aviè.

Primerament, podem parlar d'**Estrabó**. L'autor grec, nascut a Amasia (Capadòcia) cap el 65 aC., és un dels principals referents a l'hora de conèixer dades

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

geogràfiques sobre l'antiga Hispània, gràcies al llibre III de la seva *Geografia*, especialment dedicat a la descripció d'aquest territori.²⁵ Autor integrat a l'elit cultural romana després de la victòria d'August a *Actium* el 31 aC., podríem dir que la seva és una obra política on intenta fer una mena d'inventari dels recursos disponibles a l'Imperi i, per tant, susceptibles de ser explotats per Roma.²⁶ Sense entrar en excessius detalls sobre l'obra i vida d'Estrabó, ja que la seva referència tampoc resulta excessivament interessant pels nostres interessos, cal remarcar la importància de la seva obra per entendre la visió que tenia Roma sobre les províncies de l'Imperi, una visió que resultava força més pragmàtica del que podríem imaginar i que tenia molt a veure amb els recursos disponibles i amb les necessitats d'explotació d'aquests territoris i de control i administració d'aquests recursos i de la població.²⁷ En aquest context, Estrabó descriu breument la costa del nord-est peninsular entre Tarragona i els Pirineus i, en parlar dels pobles situats entre aquests dos punts, fa referència als "leetans" i "lartolaietes" (*Geogr.*, III, 4, 8).²⁸ Mentre que l'adscripció d'aquests "leetans" als documentats laietans sembla clara, més difícil resulta la dels "lartolaietes" que tant podrien respondre a algun altre poble proper o, més probablement als mateixos laietans.²⁹ En tot cas, aquesta cita d'Estrabó permet només situar als laietans a la zona costanera central catalana, entre el territori de *Tarraco* i els indigetes. En cap cas, però, permet extreure informació sobre la zona laietana interior i, per tant, sobre el Vallès.

²⁵ Sobre l'autor i aquesta obra *vid.*: A. Berthelot. "L'Europe occidentale d'après Agrippa et Strabon". *Latomus*, 1 (1933), pp. 9 – 12; J.M. Blázquez. "La Iberia de Estrabón". *Hispania Antiqua*, 1 (1971), pp. 11 – 94; A.J. Domínguez Monedero. "Reflexiones acerca de la sociedad hispana reflejada en la Geografía de Estrabón". *Lucentum*, 3 (1984), pp. 201 – 218; P. Thollard. *Barbarie et civilisatio chez Strabon: étude critique des livres III et IV de la Géographie*. París: Les Belles Lettres (1987); D. Plácido. "Estrabón III: el territorio hispano, la geografía griega y el imperialismo romano". *Habis*, 18 – 19 (1987 – 1988), pp. 243 – 256; C. Nicolet. *L'inventaire du monde. Géographie et politique aux origines de l'Empire Romain*. París: Fayard (1988), pp. 18 i 93 – 94; D. Dueck. "The date and method of composition of Strabo's Geography". *Hermes*, 127 (1999), pp. 467 – 478; G. Cruz (coord.). *Estrabón e Iberia: nuevas perspectivas de estudio*. Màlaga: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Màlaga (2004).

²⁶ En aquest sentit va la interpretació realitzada per Nicolet en l'obra anteriorment citada: *L'inventaire du monde...*, pp. 18 i 93 – 94.

²⁷ En aquest sentit, l'obra d'Estrabó ja la vàrem tractar amb més detall anteriorment, fent especial incidència en la qüestió urbana dins del nord-est peninsular: J. Oller. "Estrabó i el fenomen urbà al nord-est peninsular". *Estrat Crític*, 2 (2008), pp. 157 – 166.

²⁸ "Tot el litoral des de les columnes d'Hèracles fins Tarragona resulta pobre en ports. A partir d'aquí, en canvi, en trobem en abundància, en el ric país dels leetans, dels lartolaietes i d'altres pobles similars fins a Emporion, fundació dels massaliotes que dista uns 40 estadis del mont Pirineu i de la frontera que separa la Ibèria de la Cèltica". Traducció pròpia al català a partir de l'edició de Les Belles Lettres (2003) traduïda per F. Lasserre.

²⁹ Sense descartar un possible error en la descripció d'Estrabó (J.M. Alonso Núñez. "El nordeste de la Península Ibérica en Estrabón". *Faventia*, 14/1 (1992), pp. 91- 95).

Fig. 6: Hispania segons Estrabó (es.wikimedia.org).

L'altre autor que aporta una referència sobre els laietans es **Plini el Vell**. Gai Plini Segon fou un autor posterior a Estrabó que visqué en el context ja del segle I dC. (23 – 79 dC.). La seva importància recau en el fet de ser un escriptor amb un bon coneixement de diverses zones de l'Imperi per raó de la seva experiència política a les províncies de la Gàl·lia Narbonesa, Bèlgica, Àfrica i Hispania Citerior Tarraconesa. La seva obra de referència fou la *Naturalis Historia*, un conjunt de 27 llibres que oferien un compendi del coneixement de l'Antiguitat sobre aspectes com les ciències naturals o la geografia.³⁰ Concretament, el que resulta interessant per nosaltres és, de nou, la descripció geogràfica que fa Plini de la península Ibèrica, ja que sabem en aquest cas que una de les seves fonts principals fou Agripa, lloctinent d'August. Això permet situar cronològicament les dades que ofereix Plini i també serveix per donar un grau més alt de fiabilitat a les seves informacions.³¹ Serà precisament en la descripció de la zona

³⁰ Sobre la vida i obra de Plini, remetem a la introducció de G. Serbat de l'edició de la *Naturalis Historia* de l'editorial Gredos: Plinio el Viejo. *Historia Natural*. Libros I-II. Madrid: Gredos (1995), pp. 7 – 222.

³¹ Així, tradicionalment, s'ha considerat que Plini escriu en època flàvia però amb la informació disponible del moment augustal. Alguns autors, però, han considerat que Plini escrivia amb informació actualitzada d'època de Vespasià, amb el que això suposaria a l'hora d'analitzar la llista de comunitats amb els seus estatuts jurídics que ofereix l'autor. Tot i això, seguirem la teoria tradicional que considera una utilització d'època anterior amb algunes actualitzacions. Sobre la visió contrària *vid.*: A.M. Canto. "Oppida sitpndiaria: los municipios flavios en la descripción de Hispania de Plinio". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología de la UAM*, 23 (1996), pp. 218 i ss. Per una resposta a aquesta proposta seguint

costanera entre l'Ebre i els Pirineus, que Plini fa referència als laietans (*NH*, III, 3, 21), situats al costat de la “*regio ilergetum, oppidum Subur, flumen Rubricatum, a quo Laetani et Indigetes*”.³² En aquest cas, la identificació amb els laietans pot generar més dubtes i, de fet, alguns autors atribueixen aquesta referència als lacetans, poble situat més tradicionalment cap a l'interior, a les actuals comarques del Bages, l'Anoia i potser part de la Segarra i el Solsonès.³³ Això es deu, a part de l'evident similitud fònica, al fet de situar aquests leetans al costat dels ilergetes en la descripció, la qual cosa semblaria indicar una major proximitat de la plana lleidatana. Creiem, però, que aquesta identificació és errònia. Així, el fet que trobem els mateixos leetans perfectament identificats a la zona costanera central catalana tant a Estrabó, com hem vist, com a Ptolomeu (com veurem posteriorment), en resulta un bon indicatiu. A més, però, cal recordar que la descripció de Plini fins aquest moment havia resseguit la costa des de l'Ebre, passant per *Tarraco* i arribant fins el riu *Rubricatum*, que en aquest cas resulta inevitablement identificable amb el Llobregat. En aquest sentit, situar aquests leetans just després del Llobregat i també just abans dels indigetes, el poble ibèric costaner immediatament en contacte amb els laietans, fa pensar que realment Plini feia referència a aquesta ètnia laietana en aquest fragment. Potser, el que succeí fou senzillament que Plini uní a totes dues ètnies (lacetans i laietans) en un únic grup per error o per pragmatisme, de tal manera que tots dos grups ètnics quedarien fusionats ocupant tot el territori situat entre el Llobregat i la Tordera i arribant terra endins fins l'actual Catalunya central. Aquesta no seria una hipòtesis estranya, sobretot tenint en compte les dificultats que genera la diferenciació entre pobles molt propers fonèticament a les fonts clàssiques com laietans, lacetans, lartolaietes o iacetans. En tot cas, aquesta cita de Plini, juntament amb l'anterior d'Estrabó, són bàsiques per entendre la situació de la *regio Laietania* i es veuran complementades amb la posteriorment comentada referència de Ptolomeu.

A part d'aquestes dues cites, creiem interessant també parlar breument de dos autors importants pel que fa a la geografia antiga de la península Ibèrica i que, tot i no

la tesi tradicional: E. García. “Plinio y los *oppida stipendiaria*. A propósito de un artículo de Alicia M^a. Canto”. *Gerión*, 18 (2000), pp. 575 – 576 i ss.

³² “Seguidament ve la regió dels ilergetes, la ciutat de Subur i el riu Rubricatum, després del qual vénen els leetans i els indigetes”. Traducció pròpia al català a partir de l'edició de Loeb Classical Library (1969) traduïda per H. Rackham.

³³ Per exemple, en l'anteriorment citada edició de Gredos, es tradueix aquests “laetani” com a lacetans. (p. 19). Més endavant tornarem a la delicada qüestió dels lacetans i la possible identificació amb laietans i iacetans en relació a la seva aparició a les fonts clàssiques durant els primers conflictes de Roma a la península Ibèrica.

parlar ni de la zona vallesana ni directament dels laietans, sí parlen de passada del que trobàvem al territori laietà en època antiga. Es tracta de Pomponi Mela i d'Aviè. Pel que fa a Pomponi Mela i la seva *De Chorographia*, aquest fou un autor nascut a Tingis i, per tant, proper a Hispània, que escrigué durant el segle I dC.³⁴ Mela realitzà una obra on descrivia les costes mediterrànies. En el llibre II fa una descripció de la costa nord-est de la península i de nou parla breument del territori laietà costaner: “*Inde ad Terraconem parua sunt oppida Blande, Iluro, Baetulo, Barcino, Subur, Tolobi; parua flumina Baetulo, iuxta Iovis montem, Rubricatum in Barcinonis litore, inter Subur et Tolobi Maius*”. (*De Chor.*, II, 90).³⁵ En aquest cas, no només es cita la ciutat de *Barcino* sinó també altres nuclis de la zona laietana costanera com *Iluro*, *Baetulo* i *Blandae*. A part de la referència en sí d'aquests nuclis, és interessant el fet de referir-s'hi com a *parua oppida*; és a dir, nuclis petits d'escassa entitat comparat amb les grans ciutats de l'Imperi. Altrament, també cal remarcar els cursos fluvials com el *Rubricatum*, que es troba a la costa de *Barcino* i, per tant, podem identificar ja sense dubtes amb el Llobregat i, igualment, aquest *parua flumina Baetulo* que podem identificar també sense massa dificultats amb el riu Besós.

Finalment, per acabar aquest primer subapartat, tenim el cas de Ruf Fest Aviè, escriptor llatí del segle IV dC. És molt interessant ja que en general es considera que la seva principal obra està basada en informacions de geògrafs anteriors a l'arribada de Roma a la península (fins i tot dels segles V i VI aC.) i, per tant, pot oferir una visió diversa a la de la major part de les fonts conservades, que tracten la península precisament a partir de les Guerres Púniques, ja que anteriorment no tenia especial interès per aquests. Aquesta obra que comentàvem és l'*Ora Marítima*,³⁶ un periple on es descriuen les costes de la península Ibèrica. Desgraciadament, Aviè és un autor que suposa problemes com a font històrica ja que barreja les informacions d'aquestes fonts antigues amb interpolacions del seu propi moment històric, oferint contradiccions i

³⁴ Sobre l'obra i vida de Mela veieu la introducció feta per C. Guzmán a la seva traducció de la *Corografia*: P. Mela. *Corografia*. Traducción y notas de C. Guzmán Arias. Murcia: Universidad de Murcia (1989), pp. 11 – 28.

³⁵ “D'aquí a Tarraco les ciutats són petites: *Blande, Iluro, Baetulo, Barcino, Subur* i *Tolobi*; petits, els rius, el *Baetulo*, al costat del turó de Júpiter, el *Rubricatum*, a la costa de *Barcino* i el Major entre *Subur* i *Tolobi*”. Traducció pròpia al català a partir de la traducció de C. Guzmán citada a l'anterior nota.

³⁶ Sobre Aviè i l'*Ora Marítima*, entre d'altres *vid.*: A. Ubieto. “Asociaciones a Avieno y su *Ora Marítima*”. *Miscelania Pericot. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 6 (1969), pp. 187 – 191; P. Villalba. “El text crític de l'*Ora Marítima* d'Aviè”. *Faventia*, 7/1 (1985), pp. 33 – 45; P. Villalba. “La qüestió aviena”. *Faventia*, 7/2 (1985), pp. 61 – 67; J. Garzón. “En torno a Rufo Festo Avieno”. *Memorias de Historia Antigua*, VII (1986), pp. 147 – 149; M. Salinas de Frías. “La *Ora Marítima* de R. Festo Avieno, una obra literaria del siglo IV”. *In Memoriam J. Cabrero Moreno* (1992), pp. 463 – 478.

moltes dades impossibles de contrastar. Sigui com sigui, tenim una mínima referència a la zona laietana en descriure les costes del nord-est: “*Inde Tarraco oppidum et Barcilonum amoena sedes ditium, nam pandit illic tuta portus braquia, uuetque semper dulcibus tellus aquis*” (*Ora Marítima*, 519 – 522).³⁷ Per tant, l'autor cita aquesta rica Bàrcilo, identifcable sense més problemes amb la *Barcino* romana, que en el segle IV dC. ja s'havia convertit en un centre d'importància quasi equiparable a *Tarraco*. Tot i que, òbviament, Aviè no parla del territori vallesà, sí que mostra aquesta importància de *Barcino* en el segle IV, una importància cabdal per entendre què succeeix en aquest moment a la zona vallesana ja que, com veurem, des de la seva fundació *Barcino* serà el punt de referència clau en l'estructuració i desenvolupament de la plana vallesana.

2.1.2 La Laietània de Ptolomeu

Continuant amb aquest repàs de les fonts literàries clàssiques, toca parlar ara de Claudi Ptolomeu, com dèiem, segurament l'única font literària que té una menció directa sobre la regió vallesana en època antiga. De fet, fins i tot es podria parlar de dues possibles mencions, tot i que són complicades i difícils d'interpretar. Tot i així, aquest fet creiem que el fa mereixedor de dedicar-li un espai més ampli d'anàlisi.

Claudi Ptolomeu, geògraf, matemàtic i astrònom alexandrí del segle II dC.³⁸ realitzà una obra geogràfica en la que, en vuit volums, intentà donar una sèrie d'informacions sobre la representació del món conegut amb l'objectiu segurament de facilitar la seva representació cartogràfica.³⁹ La dificultat rau en el fet que Ptolomeu és una font problemàtica i complexa, que en certs moments cau en contradiccions i indicacions inexactes o errònies.⁴⁰ A més, cal tenir en compte un altre problema inherent a aquest tipus de fonts i és que la informació que ens arriba parteix d'importants dificultats de transmissió ja que són obres que han patit nombroses

³⁷ “Després la ciutat de Tarraco i la seu amena dels rics habitants de Bàrcilo, car un port obre allí els seus braços segurs i la terra és sempre xopa d'aigües dolces”. Seguim la traducció de P. Villalba en l'edició de l'*Ora Marítima* de l'editorial Bernat Metge de 1986.

³⁸ Per una aproximació biogràfica i bibliogràfica sobre l'autor: P. Pédech. *La géographie des grecs*. París: Presses Universitaires de France (1976), p. 179 i ss.; C. Van Paassen. “L'herència della geografia greca classica: Ptolomeo e Strabone.” *Geografia e geografi nel mondo antico. Guida storica e critica a cura di F. Prontera*. Roma: Laterza (1990), pp. 227 – 273; C. Jacob. *Géographie et ethnographie en Grèce ancienne*. París: Armand Colin (1991), p. 126 i ss.. Com a estudis monogràfics: G. Aujac. *Claude Ptolomé: astronome, astrologue, géographe*. París: CTHS (1993); i més recentment: J. Lennart, A. Jones. *Ptolemy's Geography*. Princeton & Oxford: Princeton University Press (2000).

³⁹ C. Jacob. *Géographie...*, p. 126.

⁴⁰ O. Olesti, G. Garcia. “Terrassa i el seu territori a l'edat antiga: estat de la qüestió i noves perspectives de recerca”. *Terme*, 14 (1999), p.14 i nota 2.

transcripcions en diferents manuscrits. Així, existeixen complicacions amb els manuscrits atribuïbles a l'obra de Ptolomeu ja que, per exemple, trobem emplaçaments que no coincideixen en les diferents versions conservades o, fins i tot, topònims que varien.⁴¹

Sigui com sigui, dins d'aquesta descripció trobem dos apartats interessants pel que respecte el nostre territori d'estudi.

- **II, 6, 18:** Ptolomeu parla del litoral dels laietans i hi situa entre d'altres a *Barcino*, la desembocadura del riu *Rubricato*, *Baitulon* i *Ailuron*.⁴²

- **II, 6, 72:** Ptolomeu parla d'una ciutat interior dels laietans que anomena *Rubricata*.⁴³

- **II, 6, 70:** en aquest cas Ptolomeu parla del poble dels castellans i de les seves ciutats, destacant el nucli d'*Egosa* i tres més amb arrels fonètiques similars: *Sebendunon*, *Bassi* i *Beseda*.⁴⁴

Pel que respecta a la primera referència de Ptolomeu, no entrarem a comentar-la en detall ja que bàsicament és idèntica a les que havíem vist en l'apartat anterior. Una descripció dels nuclis i elements naturals més destacats de la costa laietana, parlant de *Barcino*, *Iluro*, *Baetulo*, *Blandae* i de la desembocadura del Llobregat. L'únic aspecte interessant és que situa la desembocadura del *Rubricatum* posteriorment a *Barcino*, la qual cosa segurament respon a un error de l'autor. El segon i el tercer casos ja són molt més interessants. Pel que fa a la referència a aquesta Laietània interior, resulta molt remarcable perquè seria aquesta única referència que tenim a les fonts clàssiques sobre el territori vallesà. La identificació és molt senzilla. Sabem que la Laietània costanera abastava les actuals comarques del Baix Llobregat, Barcelonès i el Maresme; per tant, per lògica, si hi havia una Laietània interior, aquesta havia de situar-se immediatament a sobre d'aquesta zona; per tant, la Laietània interior havia de correspondre (com a

⁴¹ P. Puig. "Ègara: Grafia que correspon a la pronúncia correcta del nom llatí de l'antic municipi flavi." *Terme*, 3 (1988), p. 45.

⁴² "Litoral dels laietans: *Barcino*, desembocadura del riu *Rubricato*, *Baitulon*, Promontori Llunar, *Ailuron*, *Blanda*". Traducció pròpia al català a partir de la traducció de V. Bejarano a les *Fontes Hispaniae Antiquae: Hispania Antigua según Pomponio Mela, Plino el Viejo y Claudio Ptolomeo*. A. Schulten y J. Maluquer de Motes (dirs.) Fascicle VII. Barcelona (1987).

⁴³ "També estan les poblacions de terra endins dels indigetes: Deciana, Iuncaria; i la ciutat de terra endins dels laietans: *Rubricata*". Traducció pròpia al català a partir de la traducció de V. Bejarano citada a la nota anterior.

⁴⁴ "Després d'ells venen els *castellani*; les seves ciutats a l'interior s'anomenen: *Sebendunum*, *Bassi*, *Egosa*, *Beseda*". En aquest cas, traducció pròpia al català a partir de l'edició alemanya de A. Stückelberger i G. Grasshof. *Ptolemaios. Handbuch der Geographie*. Basilea: Schwabe Verlag (2006).

mínim, en part) amb l'actual Vallès. L'aspecte més complicat, però, és el d'identificar aquesta *Rubicata* que cita Ptolomeu. La identificació tradicional és la que es fa amb Rubí, però no està exempta de problemes.⁴⁵ Trobem autors locals com F. Margenat que defensen aquesta atribució de forma contundent.⁴⁶ Es basen en la similitud fonètica entre Rubí i *Rubicata* i en la segura identificació entre el riu Llobregat i el *Rubicatum*. Així, si partim d'una identificació del riu Llobregat amb el *Rubicatum flumen*, es podria identificar Rubí amb *Rubicata* per la seva proximitat a la riera de Rubí, la qual aportaria aigües terroses al Llobregat, donant-li aquest to vermellós.⁴⁷ Tota aquesta teoria tindria el suport de la presència a Rubí d'un nucli ibèric de certa importància: el poblat ibèric de Can Fatjó, el qual tindria una continuïtat en l'hàbitat durant l'època romana i que es mantindria de forma força disminuïda fins els segles V i VI dC.⁴⁸ El problema més greu d'aquesta hipòtesi és que no s'ha trobat cap epígraf que confirmi l'existència del topònim *Rubicata* a Rubí en època romana. Per tant, resulta impossible poder confirmar de forma taxativa aquesta identificació. Tot i això, creiem que com a hipòtesi és força plausible que Ptolomeu fes referència a aquest nucli. Com a mínim, el que sí creiem que és contrastable és que Ptolomeu està parlant de la regió vallesana quan fa referència a aquesta Laietània interior i que *Rubicata* seria algun petit nucli situat en aquesta zona, existent en el segle II dC. i en relació amb el riu Llobregat.⁴⁹

La interpretació més complexa, però, és la del tercer fragment de l'obra de Ptolomeu on es fa referència a aquests *castellani*. Resulta complexa perquè existeix una tradició que identifica el nucli d'*Egosa* amb l'Ègara romana. La primera atribució clara en aquest sentit, és la que fa Josep Soler i Palet, considerant que *Egosa* seria el topònim del poblat ibèric situat a l'esperó de Sant Pere i *Egara* seria la llatinització d'aquest nom, vinculant doncs un suposat nucli ibèric amb una continuïtat en època romana.⁵⁰ Tot i ser una afirmació que fou realitzada amb una escassa fonamentació històrica,

⁴⁵ Per posar un exemple, J.L. García Alonso, en l'obra més actual sobre l'àmbit peninsular en l'obra de Ptolomeu, fa referència a aquesta identificació seguint la tradició d'autors previs: J.L. García Alonso. *La Península Ibérica en la Geografía de Claudio Ptolomeo*. Vitoria: Universidad del País Vasco (2003). Per bibliografia sobre aquesta problemàtica, veure pàg. 420, nota 1 de l'esmentada obra. També del mateix autor: *La geografía de Cl. Ptolomeo y la península ibérica*. Salamanca: Ed. Universidad de Salamanca (1993).

⁴⁶ F. Margenat. "La Rubricata de Claudi Ptolomeu (I part)." *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 13 (juny 1985), p. 284.

⁴⁷ F. Margenat. "Rubí – Rubricata." *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 3 (desembre 1981), p. 3

⁴⁸ F. Margenat. "Rubricata – Rubri – Rubí: algunes reflexions" *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 53 (2009), p. 11.

⁴⁹ Així, no es podria descartar una confusió amb el nucli romà d'Ègara, també proper al curs fluvial del Llobregat.

⁵⁰ J. Soler i Palet. *Egara – Terrassa*. Terrassa: Centre Excursionista de Terrassa (1928), pp. 17 – 25.

tingué força èxit per aquesta similitud entre els topònims.⁵¹ Trobem, però, alguns elements interessants en el text de Ptolomeu que ens podrien indicar alguna possible relació. Així, en el cas d'*Egosa*, el factor que òbviament crida més l'atenció és la proximitat geogràfica. Ptolomeu es refereix a *Egosa* quan parla de la zona central del nord-est peninsular. Com hem vist, aquí hi situa el nucli de *Rubricata* i la regió reconeguda de la Laietània interior, que hem identificat amb el Vallès (com a mínim parcialment). *Egosa*, en canvi, es trobaria dins d'una altra regió com és la dels *castellani*. Els *castellani* vénen situats, en la descripció ptolemaica, més enllà dels ausetans, els quals estarien situats a ponent dels ceretans. Això suposa que, si els ceretans estan situats a la zona pirenaica central, els ausetans estarien situats cap a la zona catalana central; és a dir, cap a la zona de la comarca d'Osona i potser part del Berguedà, on tradicionalment se'ls ha situat sempre. Això ens deixa dues opcions per situar els castellans més enllà dels ausetans:

- Més enllà cap el nord-est, anant cap a la comarca de la Garrotxa.
- Més enllà cap el sud, anant cap la zona vallesana oriental.

El problema és que, a partir d'aquí, tota reconstitució passa a ser hipotètica. Si considerem, doncs, la segona opció, no seria descabellat pensar que podrien situar-se per l'actual Vallès i aleshores una identificació entre *Egosa* i Ègara podria ser factible. Juntament amb *Egosa*, Ptolomeu també cita els nuclis de *Sebendunum*, *Bassi* i *Beseda*. Les interpretacions, de nou, són diverses.⁵² Pel que fa a *Sebendunum*, s'ha proposat una identificació amb Besalú;⁵³ en el cas de *Bassi* la identificació és més complexa, proposant que podria ser el nucli d'*Aquae Voconis* citat als Vasos Apolinars, l'itinerari d'Antoní i l'Anònim de Ravena;⁵⁴ pel que fa a *Beseda*, trobem una identificació

⁵¹ Per exemple, S. Cardús, en la seva obra *La ciutat i la seu episcopal d'Ègara* (Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral, 1964), ens parla d'aquesta relació entre el nom d'Ègara i el previ nucli ibèric (p. 22) i també A. Moro es refereix a aquesta llatinització del topònim *Egosa* cap a *Egara*. (A. Moro. "Evolució del poblament antic". *Terme*, 3 (1988), p. 25).

⁵² Per les diferents interpretacions sobre els nuclis de la península Ibèrica citats per Ptolomeu remetem a la ja citada obra de J.L. García Alonso, *La Península Ibèrica...* Especialment pel cas d'*Egosa* i els *castellani*: pp. 410 – 413 i 514 – 515. Pels criteris que Ptolomeu utilitzà a l'hora de fixar la geografia hispana: J.M. Gómez. "La Geografía de la Hispania Citerior en C. Tolomeo: análisis de sus elementos descriptivos y aproximación a su proceso de elaboración". *Polis*, 9 (1997), pp. 183 – 247.

⁵³ J.L.García. *La Península Ibérica...*, p. 410.

⁵⁴ J.L.García. *La Península Ibérica...*, p. 411.

possible amb Sant Joan de les Abadesses, prop de Besalú.⁵⁵ Totes aquestes possibles restitucions resulten totalment hipotètiques i es basen exclusivament en la toponímia, de tal forma que s'han de veure amb certa cautela. Resulta destacable, però, que totes se situarien cap a les comarques gironines, allunyant-se del Vallès i, per tant, donant suport a l'altra possibilitat plantejada.⁵⁶ Igualment, resulta remarcable la similitud fonètica entre els altres tres topònims a part d'*Egosa*. Potser ens trobem davant un error de l'autor o dels copistes que van transcriure tres noms, quan en realitat només existí un nucli? Pel que fa a *Egosa*, la principal raó per poder identificar-la amb Ègara no creiem que hagi de ser la toponímica, ja que de fet trobem d'altres punts a Hispània amb la mateixa base fonètica com *Egelesta*, al territori dels carpetans.⁵⁷ L'únic element fiable creiem que seria la proximitat geogràfica amb la zona de la Laietània interior. En aquest sentit resultaria clau la comentada cita de *Rubricata* i el riu *Rubricatum*. Així, si acceptem que els *castellani* se situen a la zona sud dels ausetans, aleshores aquests podrien ocupar la zona oriental i part de l'occidental de la regió vallesana, cobrant sentit la identificació amb Ègara. Dins d'aquesta hipòtesi, i pel que fa als altres nuclis castellans, trobem de nou a F. Margenat que situa *Beseda* al nucli de Caldes de Montbui (prop d'un afluent del Besós).⁵⁸ Un darrer aspecte interessant sobre aquesta cita de Ptolomeu radica en l'etnònim dels *castellani*. Totes les altres regions que cita Ptolomeu a la zona del nord-est corresponen a noms ibèrics d'ètnies ben conegudes com poden ser els propis laietans. Ara bé, en el cas dels *castellani* ens trobem amb un etnònim clarament llatí que trenca amb la resta de referències, la qual cosa no deixa de ser significativa. Seguint a O. Olesti i G. Garcia,⁵⁹ això podria respondre a una possible intervenció territorial romana en aquesta zona que hauria generat aquesta nomenclatura i una diferenciació respecte la resta del territori a ulls del geògraf alexandrí. Per la seva banda, Margenat⁶⁰ destaca el fet que *Rubricata* seria l'única ciutat citada dins de la

⁵⁵A. Tovar. *Iberische Landeskunde: las tribus y las ciudades de la antigua Hispania*. Vol. 3, Tarraconensis. Baden Baden: Valentin Koerner (1989), p. 397.

⁵⁶ Bàsicament, doncs, es dona una identificació amb la zona de la Garrotxa. Com a exemple més clar d'aquesta corrent interpretativa trobem l'obra de R. Torrent: *Los castellani y el poblado ibérico y romano de Olot*. Olot: Impremta Aubert (1958). En ella l'autor situa Olot dins del territori dels *castellani*, de la mateixa manera que la resta de nuclis citats per Ptolomeu. Destaca la identificació de *Egosa* amb Sant Joan de les Abadesses però també planteja altres possibles solucions com *Ogassa*, també a la Garrotxa. Tot l'estudi es basa en la toponímia medieval i no ofereix cap conclusió determinant.

⁵⁷J.L.García. *La Península Ibérica...*, p. 412.

⁵⁸F. Margenat. "La Rubricata de Claudi Ptolomeu (II part)." *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 15 (desembre 1985), p. 346; "La Laietània de l'Imperi Romà, II." *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 22 (setembre 1986), p. 157.

⁵⁹O. Olesti; G. Garcia. "Terrassa...", p. 14.

⁶⁰F. Margenat. "La Rubricata... (II part)", pp. 346 – 347.

Laietània interior i això podria denotar que es tractava d'un possible nucli amb una administració territorial pròpia que s'estendria fins el marge del Llobregat, responent a la importància del nucli ibèric existent. Pel que fa a *Egosa – Egara*, es trobaria dins d'una unitat administrativa diferent, la dels *castellani*, i aquest fet és el que permetria que esdevingués el nucli principal d'aquesta regió tot i la seva menor importància respecte Rubí. Això explicaria per què més endavant esdevindria un ens administratiu important, convertint-se primer en *municipium* i després en seu episcopal. Òbviament, aquesta explicació resulta excessivament simplificadora respecte la problemàtica de l'evolució d'Ègara, però no deixa de ser interessant aquesta idea d'una possible divisió dels dos nuclis en dos districtes o unitats administratives diferenciades. En definitiva, aquesta darrera cita de Ptolomeu en referència als *castellani* resulta complexa i problemàtica. Difícilment es pot arribar a una conclusió fiable al voltant de la identificació i situació d'aquests castellans en el mapa del nord-est peninsular antic. A dia d'avui, doncs, resulta impossible assegurar que l'*Egosa* de Claudi Ptolomeu fos l'Ègara romana, però tampoc es pot descartar de forma irrefutable ja que hi ha alguns elements que podrien afavorir una identificació positiva com són la similitud dels topònims, la proximitat geogràfica respecte zones sí identificades com la Laietània o la presència de restes ibèriques i romanes tant a Terrassa com a Rubí.⁶¹

En qualsevol cas, volem remarcar que l'element més important de l'obra de Ptolomeu és que hi trobem l'única referència directa a la regió vallesana en l'Antiguitat amb aquesta Laietània interior i el nucli de *Rubricata*. Tot i que no es pot acceptar de forma concloent la identificació d'aquest nucli amb Rubí, com a mínim és una possibilitat històricament acceptable i que no es pot descartar sense més. El més rellevant, però, és constatar l'extensió terra endins del territori laietà cap a l'actual zona vallesana; una zona amb presència de nuclis romans o romanitzats i que, en cas d'acceptar la presència dels *castellani*, segurament hauria patit una destacable intervenció per part de les autoritats romanes amb els consegüents canvis en l'estructuració territorial i en les característiques del paisatge.

⁶¹ Complicant encara més el panorama, trobem també a Ptolomeu una referència a una *Eraga* dins dels ilergetes que també s'ha volgut relacionar amb Ègara (II, 6, 67). La seva situació dins d'aquesta ètnia, però, creiem que descarta aquesta possibilitat i que hauria de ser un error excessiu per part del geògraf grec situar aquest nucli tan allunyat de la seva posició real.

2.1.3 El vi laietà a les fonts literàries

Aquest darrer subapartat el dedicarem a l'altre aspecte pel qual trobem referències en els autors clàssics que poden donar informació al voltant de la nostra zona d'estudi: el vi. En aquest sentit, no ha de resultar estrany que aquesta regió sigui recordada a les fonts literàries per una producció com la vinícola ja que, com hem anat veient anteriorment, una de les principals característiques del Vallès ja en l'Antiguitat fou la de ser una zona rural molt fèrtil i, per tant, amb una clara funció productiva agrícola. En aquest sentit, i en relació amb l'arribada de Roma i les transformacions promogudes en l'estructura econòmica, el vi passà a ser el producte per excel·lència cultivat per aquestes terres. No entrarem en detall al voltant del procés de creació i desenvolupament d'una indústria vitivinícola impulsada per Roma a la zona vallesana, ja que és un punt que tractarem amb profunditat més endavant, però sí que creiem interessant comentar algun fragment literari on es fa referència a aquest vi per veure si permet extreure alguna informació sobre el territori vallesà antic.⁶²

Per començar, cal dir que, de nou, la major part d'aquestes referències en obres literàries parlen del vi laietà de forma general. D'aquesta manera, no podem concretar de forma clara si les produccions de les que es parla es centraven a la zona vallesana o a d'altres de la zona laietana on també sabem que es produïa vi, com el Maresme. Així, trobem diversos autors que parlen en general del vi que es produeix a la província Tarraconesa, però especialment ens interessen dos d'aquests autors.

En primer lloc, Marcial, autor hispà del segle I dC. (43 – 104 dC.) que nasqué a *Bilbilis* i que ha arribat a nosaltres per la seva obra *Epigrammae*.⁶³ En ella fa diverses referències al vi de les províncies hispanes i, concretament, té dues al·lusions directes al vi laietà. En elles, curiosament, no el deixà en una massa bona situació. Així, en un moment on està parlant amb Sextilià, el repta a comprar vi laietà si és capaç de beure-se'l: “*A copone tibi faex Laletana petatur, si plus quam decies, Sextiliane, bibis*”. (*Ep.*, I, 26, 9-10).⁶⁴ I, més endavant, en parlar sobre els presents que li havia enviat un ombre durant les festes saturnals, es queixa amargament de l'escassa qualitat d'aquests, entre els quals hi havia una bota de vi laietà (*Ep.*, VII, 53, 1 – 10). De totes aquestes cites de Marcial, podem deduir sense massa problemes que el vi laietà era, per norma general,

⁶² En general, sobre aquestes referències, *vid.*: J. Miró. “Les fonts escrites i el vi del *conventus Tarraconensis*”. *Pyrenae*, 21 (1985), pp. 105 – 112.

⁶³ Sobre Marcial *vid.*: G.B.A. Fletcher. “On Martial”. *Latomus*, 42 (1983), pp. 404 – 411.

⁶⁴ “Demana al taverner que et serveixi fargalada de Laietània, si passes, Sextilià, dels deu tragueigs”. Seguim la traducció de M. Dolç en l'edició de l'editorial Bernat Metge (1949).

de poca qualitat i enfocat més a la producció en grans quantitats que no a generar un vi de gran finor.

Ara bé, a part de Marcial trobem una altra referència literària molt interessant i que prové de Plini el Vell a la seva ja comentada *Naturalis Historia*. Així, Plini, en parlar sobre els vins de la zona diu: “*Hispaniarum Laetana copia nobilem, elegantia vero Tarraconensia atque Lauronensia et Balearica ex insulis conferuntur Italiae primi*”. (NH XIV, 71).⁶⁵ Per tant, trobem aquí un element molt interessant i és aquesta denominació d’origen *Lauronensia*. La resta de denominacions les podem situar *grosso modo*, però aquesta resulta menys evident. El fet, és que a dia d’avui sembla que podem identificar aquesta *Lauro* vinícola amb la zona productora de vi del Vallès Oriental. Com hem dit, no entrarem en detall sobre aquest aspecte perquè hi haurem de tornar més endavant per tractar-ho a fons però serveixi com a avançament que tant les evidències arqueològiques (terrisseries i vil·les), epigràfiques (*tituli picti* amb la inscripció Laur-) i numismàtiques (la seca de *Lauro*), coincideixen a situar en el territori vallesà oriental aquesta denominació d’origen.⁶⁶ Per tant, trobem una altra referència literària clàssica directa sobre el territori del Vallès, convertint-se en l’única clara juntament amb la de Ptolomeu comentada anteriorment. A més, aquest fragment de Plini serveix per diferenciar clarament entre el vi laietà, de menys qualitat i més lligat a una producció a gran escala destinada potser a l’exèrcit, i el vi de *Lauro*, molt més refinat i destinat, segurament, a les millors taules.

Així doncs, la producció vitivinícola laietana també serveix per obtenir dades històriques del Vallès a l’Antiguitat, afegint un altre element d’anàlisi per aquest complicat trencaclosques que són les fonts referents a aquest territori en època antiga.

⁶⁵ “A les províncies hispanes les vinyes laietanes són famoses per la quantitat de vi que produeixen, mentre que les vinyes de *Tarraco*, *Lauro* i les illes Baleàriques poden resistir la comparació amb les millors vinyes d’Itàlia”. Traducció pròpia al català a partir de la traducció de H. Rackham de l’edició de la col·lecció Loeb (1968).

⁶⁶ Hi tornarem més endavant però els dos articles claus per aquesta identificació serien: R. Pascual. “La *Lauro* vinícola”. *De les estructures indígenes a l’organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Barcelona: Ítaca (1998), pp. 149 – 162; C. Aguilar. “Denominació d’origen *Lauronensis*. El vi del Vallès en època romana”. *Lauro*, 29 (2005), pp. 5 – 12.

2.2 Les fonts epigràfiques

Una altra font d'informació fonamental per l'anàlisi històrica del territori vallesà antic, especialment pel que fa al període romà, és l'epigrafia. Les inscripcions conservades, ja siguin en pedra o en material ceràmic, són una eina de primera mà pel coneixement tant del funcionament institucional i polític com de la societat que conforma un territori. En aquest sentit, per sort, el Vallès és una regió en la qual s'ha pogut conservar un corpus epigràfic prou ampli. A més, no només s'ha donat aquesta conservació sinó que també existeixen diferents estudis monogràfics dedicats a aquest aspecte tant a nivell general comarcal com a nivell local. Pel que fa als estudis generals, cal destacar la magnífica obra publicada fa 20 anys per part de M. Mayer i I. Rodà, *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*, que encara a dia d'avui constitueix el principal recull i anàlisi de les evidències epigràfiques romanes vallesanes.⁶⁷ A la vegada, aquesta es pot complementar amb el primer volum de les *IRC*, obtenint una visió prou detallada de tota la problemàtica epigràfica del territori.⁶⁸ Si cerquem estudis d'àmbit més local, de nou, M. Mayer, I. Rodà juntament amb G. Fabré amb les seva *Epigrafia romana de Terrassa* ofereixen un exemple magnífic.⁶⁹ Per tant, en línies generals, podem dir que la zona vallesana ofereix un corpus epigràfic no excessivament ampli, però sí de prou qualitat i, especialment, ben conegut i estudiat en comparació amb altres zones del nord-est peninsular.

Val a dir, que aquest conjunt epigràfic no es limita només al període romà. De fet, existeix també un corpus epigràfic d'època ibèrica, del qual s'han realitzat diversos estudis.⁷⁰ Tot i això, els problemes inherents que suposa l'estudi de qualsevol text en llengua ibèrica, ja sigui en material petri com els grafitos en material ceràmic, fa que no els incloquem en aquest apartat més general i que, en els casos que resulti adequada la seva citació per aportar dades per l'anàlisi històrica, seran comentats en el moment que pertoqui. Una qüestió similar és, ja per època romana, la qüestió dels epígrafs documentats en el material conegut com a *instrumentum domesticum*; és a dir, les marques escrites sobre atuells i materials d'ús quotidià. En aquest cas, la relativa escassetat d'aquests elements juntament amb la dificultat d'interpretar-los de forma

⁶⁷M. Mayer, I. Rodà. *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell (1984).

⁶⁸G. Fabre, M. Mayer, I. Rodà. *Inscriptions romaines de Catalogne. Vol. I: Barcelone (sauf Barcino)*. París – Bellaterra: Centre Pierre Paris - UAB (1984).

⁶⁹G. Fabre, M. Mayer, I. Rodà. *Epigrafia romana de Terrassa*. Terrassa: UAB (1981).

⁷⁰M.I. Panosa. "Catàleg i anàlisi dels epígrafs ibèrics del Vallès Oriental". *Limes*, 2 (1992), pp. 56 – 75; *Id.* "Epigrafia ibèrica al Vallès Oriental. Resultats". *Limes*, 3 (1993), pp. 65 – 80.

aïllada al seu context arqueològic (context que, a més, moltes vegades és inexistent) fa que preferim també citar-los quan sigui convenient per complementar les dades ofertes en la posterior anàlisi històrica o quan sigui necessari per tractar alguna qüestió determinada. Així, per exemple, resultaran un element clau a l'hora de parlar de la producció de vi laietà, ja que fonamentalment aquestes inscripcions responen a marques de fabricació i de propietat d'envasos ceràmics.

Com a darrera precisió, cal afegir que el fet de disposar de dues obres generals on es presenten les dades de forma clara i extensa, ens eximeixen de repetir de forma literal aquesta enumeració, ja que seria repetitiu i, creiem, improductiu. Per això, aquest apartat es limitarà a fer una descripció d'aquelles peces més remarcables per la seva qualitat o, especialment, per la seva importància com a font d'informació sobre l'evolució de la societat i el territori d'aquesta zona en l'època antiga. Per fer-ho, creiem que la forma més simple és a partir de la divisió en les dues comarques (Vallès Occidental i Oriental) i, dins de cada comarca, per municipis.

A nivell general, el corpus epigràfic vallesà estaria conformat per unes 60 inscripcions de text conegut.⁷¹ D'aquestes, un 25 % aproximadament correspondrien a inscripcions honorífiques (és a dir, dedicades a algun personatge destacat com emperadors, senadors, cavallers o magistrats locals); un altre 25 % serien inscripcions votives (dedicades a divinitats); un 25 % serien inscripcions funeràries; sobre un 17% serien mil·liaris i un 5% inscripcions cristianes. Per tant, un corpus bastant divers i que ofereix algunes dades prou interessants pel que fa a aquests percentatges. La interpretació d'aquesta repartició i l'anàlisi general de la informació que pot aportar aquest corpus la farem en un darrer punt d'aquest apartat, després de la presentació de les inscripcions més destacades.

2.2.1 El Vallès Occidental

Passant ja a les inscripcions de cada zona i començant pel Vallès Occidental, veiem que els conjunts epigràfics més interessants es troben a aquesta zona. Així, especialment pels casos de Terrassa i Rubí, i en força menor mesura de Sabadell, Sant Cugat i Cerdanyola, trobem un nombre destacat d'epígrafs, alguns dels quals són bàsics per poder interpretar l'evolució de la zona en època romana. L'únic nucli de la part oriental

⁷¹ Per les dades, seguim a Mayer i Rodà. *La romanització...*, p. 9. Igualment, també ho fem pel que fa a la definició d'inscripció de text conegut, que segons els autors serien aquelles que "ens han estat conservades o de les que tenim notícia d'un text abans de la seva pèrdua" (p. 9).

que es pot comparar per quantitat i qualitat d'epígrafs seria Caldes de Montbui, que tractarem en el proper punt, però no cal oblidar que fins fa ben poc Caldes estava situada administrativament dins del Vallès Occidental. Sigui com sigui, ja hem comentat anteriorment que aquesta subdivisió del Vallès respon més aviat a qüestions administratives actuals que no pas a una diferència real entre ambdues zones i, per tant, aquesta diferència en el repartiment d'epígrafs de moment haurà de quedar entre parèntesi.

2.2.1.1 Terrassa

El cas de Terrassa resulta molt interessant ja que a nivell epigràfic la informació és força abundant tant a nivell quantitatiu com qualitatiu, de tal manera que alguns aspectes claus sobre l'antiga Ègara els coneixem a partir de les inscripcions descobertes. Com hem comentat, el conjunt epigràfic egarenc ha estat estudiat amb detall a les obres de Mayer, Rodà i Fabré i partirem d'aquests treballs per presentar les inscripcions que considerem capitals pel coneixement de la conformació i evolució del municipi romà. Val a dir que la gran majoria de les inscripcions de Terrassa (excepte un parell) foren trobades al voltant de les esglésies de Sant Pere, la qual cosa ja parla de la importància d'aquest punt.⁷² Els documents més importants, sens dubte, són els pedestals amb dedicacions imperials. Així, trobem en primer lloc la inscripció dedicada a Antoní Pius, de la que presentem la transcripció i traducció:⁷³

IMP(eratori) · CAESARI

DIVI · HADRIANI

FIL(io) · DIVI · TRAIANI

PARTHIC(i) · NEPOTI

DIVI · NERVAE

PRONEP(oti) · T(ito) · AELIO

HADRIANO

ANTONINO · AUG(usto) · PIO

PONT(ifici) · MAX(imo) · TRI[BUNIC(ia)] o TR[IBUN(icia)]

POTESTATI · CO(n)S(uli) · II

DESIG(nato) · III · P(atri) · P(atriae)

D(ecreto) · D(ecurionum) · M(unicipium) · F(lauium) · EGARA

⁷² M. Mayer; I. Rodà. *La romanització...*, p. 12.

⁷³ Seguint a M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, p. 17. També a les *IRC I*, inscripció 66.

“Al Cèsar emperador Titus Eli Adrià Antoní August Pius, fill del divinitzat Nerva, pontífex màxim, dotat de la tribunícia potestat cònsol per segona vegada, designat per a la tercera, pare de la pàtria per decret dels decurions, el municipi flavi d'Ègara.”

Aquesta és una de les inscripcions que es troben encastades als murs de l'església de Santa Maria, dins el conjunt monumental de les esglésies de Sant Pere. La seva importància resulta fonamental pel fet que és la que revela de forma clara la qualitat d'Ègara com a municipi flavi. S'emmarca, d'aquesta manera, a Ègara dins del grup de municipis hispans sorgits en època flàvia i coneguts a partir de l'epigrafia. I no només això, sinó que el fet que sigui una dedicatòria a Antoní Pius i que se'ns indiqui el moment del regnat d'aquest emperador, permet que situem la confecció de la inscripció al 139 dC.

L'altre pedestal que trobem a Santa Maria seria la inscripció de Quint Grani Optat, de la qual també presentem transcripció i traducció:⁷⁴

Q(uinto) · GRANIO
Q(uinti) · FIL(io) · GAL(eria) ·
OPTATO · II VIR(o) ·
EGARA · TRIBUNO
MILITUM
GRANIA
ANTHUSA
MARITO
OPTIMO
L(oco) · D(ato) · D(ecurionum) · D(ecreto).

“A Quint Grani Optat, fill de Quint, de la tribu Galèria, duumvir d'Ègara, tribú militar. Grania Anthusa al seu excel·lent marit en el lloc concedit per decret dels decurions.”

En aquest cas, la rellevància de la inscripció també resulta evident per diferents aspectes. Principalment perquè és l'única inscripció que parla de les magistratures

⁷⁴ M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, p. 24. *IRC I*, 69.

d'Ègara, reforçant la idea de l'existència d'un municipi romà amb tot el que això implica nivell polític i administratiu. Segonament, és molt important la cita a la tribu Galèria ja que permet veure que s'associà la població a aquesta tribu i no a la Quirina, tribu que s'havia considerat com a típica dels municipis flavis.⁷⁵ Finalment, també resulta important per entendre l'evolució social de la població local dins d'aquests nuclis un cop adquireixen un estatut municipal. Així, veiem com un personatge que l'onomàstica situa dins de l'elit local adquiriria el duumvirat i el tribunat militar, passant a formar part d'una elit dirigent romanitzada. La cronologia per aquesta inscripció seria de 120 – 140 dC., a partir de l'anàlisi paleogràfica.⁷⁶

Relacionada amb aquesta darrera podem parlar d'una altra inscripció conservada en un pedestal de marbre davant de l'església de Santa Maria, al costat de l'entrada de la casa parroquial que, tot i la mala conservació, s'ha interpretat com una possible inscripció honorífica (potser a un *Claudio*?) però on el fet més destacat és que, de nou, es fa referència a la tribu Galèria.⁷⁷

La darrera dedicatòria imperial destacada que trobem a Terrassa seria la documentada a sota del mosaic de Santa Maria durant les excavacions de Puig i Cadafalch:⁷⁸

IMP(eratori) [- - -]

AUG(usto) · P [- - -]

EX TESTA [MENTO - - -] o [M(ento) - - -]

“A l'emperador... august..., segons el testament de...”

Aquesta inscripció és important per les seves característiques ja que Mayer, Rodà i Fabré consideren que pel seu material (marbre blanc), l'acurada forma de les lletres i les seves proporcions, seria una inscripció que demostraria l'existència d'algun edifici públic o privat important que permetés la seva exposició, reforçant així la teoria de l'existència física del municipi d'Ègara.⁷⁹ A partir de la paleografia es proposa una datació en època flàvia o antonina, mentre que basant-se en les dimensions de la placa i

⁷⁵ M. Mayer; I. Rodà. *La romanització...*, p. 23.

⁷⁶ M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, p. 27.

⁷⁷ M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, p. 28; IRC I, 70.

⁷⁸ M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, p. 20; IRC I, 67.

⁷⁹ M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, p. 21 i ss..

la llargada del nom dels emperadors, presenten com a possibles destinataris de la dedicatòria a Titus, Domicià, Trajà, Adrià i, especialment, Antoni Pius.

Pel que fa al nucli romà d'Ègara en època imperial, el darrer epígraf documentat que aporta informació important és el de Titínia Bastogaunin:⁸⁰

TITINIAE · P(ubli) · F(iliae)

BASTOGAUNINI

M(arcus)LICINIUS ·

NEITINBELES

CONIUGI

“A Titínia Bastogaunin, filla de Publi, Marc Licini Neitinbeles a la seva esposa”

La inscripció consisteix en una placa sense motlures trobada a una zona propera a les esglésies de Sant Pere el 1880. És un epígraf altament interessant pel fet que fa referència a uns personatges que onomàsticament presenten una clara filiació indígena (Neitinbeles és un nom de clara arrel ibèrica). D'aquesta manera trobaríem un clar exemple del procés de romanització de la població local i dels processos d'interacció social amb els món romà. Seria una mostra de la culminació del procés de romanització i, a la vegada, permetria atribuir-li una cronologia alta (època augustal) convertint-se en el testimoni més antic de l'Ègara pre-flàvia.⁸¹

D'altres epígrafs interessants serien una làpida funerària dedicada a un possible Fulvi, la placa de marbre de l'altar de Santa Maria o les restes trobades a les zones rurals com els fragments de làpides funeràries de marbre trobats a Can Poal o a Can Bosch de Basea.⁸² A nivell religiós, destacar l'ara trobada a Rellinars dedicada a un déu indígena (*Herotoragus*) o un bloc de gres encastat a Santa Maria amb la paraula DEO, els quals podrien ser mostres d'*interpretationes* romanes de cultes indígenes.⁸³ Finalment, ja en relació amb el cristianisme i la constitució de la seu episcopal d'Ègara en època tardoromana, cal fer referència a la troballa d'una lauda sepulcral a Santa Maria durant les excavacions de Puig i Cadafalch amb el següent epígraf:⁸⁴

⁸⁰ M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, p. 31; IRC I, 73.

⁸¹ M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, p. 33.

⁸² M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, pp. 23, 30, i 35 – 36; IRC I, 72, 74, 75 i 76.

⁸³ M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, pp. 15 i 16; IRC I, 48 i 65.

⁸⁴ M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...* pp. 38 - 40. IRC I, 78.

SECURU[S - - - -]

CECIL [IANUS]

NI [- - - -]

[- - - -]

ES [- - - -]

EST H[- - - -]

La restitució de l'epígraf original resulta complexa i els autors consideren que no es pot demostrar que fos una dedicatòria a alguns dels bisbes d'Ègara com Ireneu o Nebridi. En tot cas, és una mostra de la importància i creixement com a bisbat d'Ègara. Se li atribueix una cronologia de la segona meitat del segle V dC.

Per tant, trobem un conjunt epigràfic molt destacat a l'antiga Ègara que aporta informació bàsica per tal de proposar hipòtesis sobre el seu origen i evolució política però també de les característiques socials de la seva població.

2.2.1.2 Rubí

El següent nucli del Vallès Occidental pel que fa a importància en evidències epigràfiques és Rubí.⁸⁵ Tot i no ser tan espectaculars pel que fa a les característiques ni la informació que en podem extreure, no deixen de ser altament interessants per la interpretació global d'aquesta zona. De fet, podem parlar també d'un important nombre d'inscripcions ibèriques de tipus grafit en ceràmiques, especialment campanianes. Tot i que, com hem comentat ja, no entrarem en detall en aquest tipus d'inscripcions, creiem important remarcar aquest fet que mostra les relacions fluïdes entre població indígena i els nous materials aportats pels comerciants itàlics i romans a la zona.⁸⁶

El primer que crida l'atenció, és que la major part dels epígrafs conservats tindrien una funció votiva o funerària. De fet, s'hi ha documentat una sèrie de tres altars votius amb inscripció i diversos d'anepígrafs, constituint el nucli de Catalunya més ric

⁸⁵ Pel cas de Rubí, seguirem principalment les dades aportades en les dues obres ja citades de G. Fabré, M. Mayer i I. Rodà (*IRC*, I) i de Mayer i Rodà (*La romanització...*). Però també els articles de referència més concrets de Mayer, Rodà i Fabre (G. Fabre, M. Mayer, I. Rodà. "Epigrafia romana de Rubí i els seus encontorns". *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 5 (juny 1982). Extra, pp. 81 - 104), Rodà (I. Rodà. "Valoració de l'epigrafia romana de Rubí: notícies d'un nou fragment" *Identitats de Rubí*, 3 (2004), pp. 21 - 29) i de Mayer i Rodà (M. Mayer, I. Rodà. "La contribució de la recerca epigràfica per a la història de Rubí". *XXXII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Rubí (1989), pp. 175 - 180).

⁸⁶ Per més detalls sobre aquestes inscripcions *vid.*: J. Untermann "Els grafits ibèrics de Rubí (Vallès Occidental)." *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 25 (1987), pp. 270 - 281.

en aquest tipus d'elements.⁸⁷ Aquest fet, fa pensar en l'existència d'algun tipus de centre cultural o santuari indígena reforçat en època romana.⁸⁸ El més destacat dels altars seria el trobat a Ca n'Oriol, del qual exposem la transcripció i traducció:⁸⁹

B() D(eo) V(otum) S(olverunt) L(ibentes) [M(erito)]

[C]HARES E[T]

[I]RIN<A>EUS

“Al Déu B (), han acomplert el seu vot de bon grat i justament, *Chares* i *Irinaeus*.”

En aquest cas, tot i no poder identificar el nom de la divinitat, sembla probable que es tractés d'una *interpretatio* d'una divinitat indígena.⁹⁰ També trobem casos similars en dos epígrafs documentats a Can Fatjó: un altar votiu erigit per un *Iulius* (*IRC* I, 51) i un altre del que no s'ha conservat el dedicant (*IRC* I, 52). En general, com apunta I. Rodà, aquests epígrafs serien la mostra més evident del procés sincrètic pel qual els déus de procedència indígena varen començar a assimilar-se amb les divinitats romanes. En aquest sentit, doncs, Rubí representa un element únic no només al Vallès sinó que probablement a tota la zona del nord-est peninsular.

A la vegada, s'han documentat dos fragments de pedestals, un a la capella de Sant Genís de Casanoves i un altre a la Cova Solera de Ca n'Alzamora. Pel que fa al primer, es tracta d'una dedicació a Domici Macrí, fill de Macer (*IRC* I, 54);⁹¹ amb una cronologia entre la segona meitat del segle I i la primera meitat del segle II dC. En el segon cas (*IRC* I, 55), es tractaria d'un pedestal erigit en honor d'un personatge desconegut per part de l'*ordo decurionum* del que semblaria ser la ciutat de *Baetulo*. Tot i això, la destrucció de bona part de l'epígraf impedeix constatar de forma segura cap

⁸⁷ I. Rodà. “Valoració...”, p. 21.

⁸⁸ Mayer i Rodà el defineixen com un “santuari o lloc de devoció indígena”. (*La romanització...*, p. 27).

⁸⁹ Seguint les *IRC*: *IRC* I, 49, p. 95.

⁹⁰ Es planteja una possible relació amb Bel, divinitat d'origen cèltica identificada amb Mercuri. Això es veuria reforçat pel nom dels dedicants, especialment *Irenaeus*, d'origen grec i normalment associat amb personatges d'extracció servil, de tal manera que s'entendria aquesta dedicació a Mercuri, divinitat relacionada amb les activitats comercials i d'intercanvi. G. Fabré, M. Mayer, I. Rodà. *IRC* I, p. 95; M. Mayer, I. Rodà. *La romanització...*, p. 27; M. Mayer, G. Fabré, I. Rodà. “Panorama religiós del Vallès en època romana”. *La religión romana en Hispania*. Madrid: Ministerio de Cultura (1981), p. 137.

⁹¹ M. Mayer apunta la possibilitat que l'epígraf indiqui un *cursus* municipal d'un personatge de rang imperial. Creiem, però, que l'escassetat de l'epígraf conservat impedeix donar solidesa a aquesta hipòtesi que, per altra banda, no es pot tampoc descartar. M. Mayer. “Una nova inscripció romana a Rubí”. *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 6 (1982), p. 113.

d'aquestes interpretacions.⁹² Igualment, podem destacar una inscripció en un possible fragment de banc que cita a un *Lucius Furius* (IRC I, 56).

Finalment, cal destacar també quatre inscripcions funeràries (IRC I, 57 – 60), de les quals la més remarcable seria IRC I, 58, ja que està dedicada a un tal Luci Porci Nepot, per tant de la família dels *Porcii*, important per la nostra zona d'estudi, i també per ser la més antiga de Rubí, situada cap el segon terç del segle I dC.⁹³ Tot seguit aportem la seva transcripció i traducció:⁹⁴

L(ucius) · PORCIUS · NE
POS · H(ic) · S(itus) · E(st) · AN(norum)
· XXVII (viginti septem) · P(orcia) · L(uci) · F(ilia) · SE
RANA · MATER

“*Lucius Porcius Nepos* reposa aquí, a l'edat de 27 anys, *Porcia Serana*, filla de *Lucius*, la seva mare (ha fet fer aquest monument)”.

Apuntem, també, la troballa d'una inscripció per part de F. Margenat l'any 2002 a Santa Tecla en una placa de pedra calcària i amb les lletres: ...MP · C.... I. Rodà planteja la possibilitat d'una restitució com a IMPERATOR/I CAESAR/I, de tal manera que estariem davant la primera inscripció de tipus imperial recuperada a Rubí. Tot i això, com la mateixa autora remarca, aquesta restitució és totalment indemostrable i perfectament podria tractar-se del nom d'algun personatge. Per tant, de moment resulta més prudent mantenir el dubte al voltant d'aquest epígraf.⁹⁵

Per tant, resumint, a Rubí trobem un corpus epigràfic altament interessant, bàsicament pel fet de tractar-se eminentment d'un conjunt d'epígrafs de caràcter religiós o votiu, característica molt poc abundant i, de fet, única al territori vallesà. Això podria tenir implicacions diverses però, sense entrar en més aprofundiments que deixem per més endavant, caldria plantejar-se si el nucli iberoromà de Can Fatjó podria haver tingut una funció bàsicament de centre religiós-cultural o si, com a mínim, dins del recinte del poblat existí un santuari de devoció indígena de caràcter destacat que seria reforçat a

⁹² IRC I, p. 99 – 100.

⁹³ I. Rodà. “Valoració...”, p. 25.

⁹⁴ Seguint, de nou, les IRC: IRC I, 58, p. 102.

⁹⁵ I. Rodà. “Valoració...”, p. 28.

partir de la presència romana, patint un procés d'adaptació i assimilació a les noves característiques religioses impulsades pels propis romans en aquesta zona.

2.2.1.3 Sant Cugat del Vallès

Seguint amb aquesta evolució, arribem al municipi de Sant Cugat. En aquest cas, els epígrafs conservats són escassos i només podem parlar de dues làpides funeràries i dos mil·liaris. No hauria d'estranyar aquest fet ja que no tenim cap evidència d'un poblat ibèric a la zona ni de cap nucli romà d'importància. De fet, per època romana, els jaciments més importants són la vil·la de Can Cabassa i el *castrum* situat a sota l'actual monestir, datat d'època baiximperial però precedit per una vil·la. Precisament, són els dos ambients dels quals procedeixen aquestes inscripcions. En el cas de Can Cabassa, es tracta de dues làpides funeràries recuperades en les darreres campanyes d'excavació (2000) dedicades a un tal *Lucius Vettius Potus* i a un *Anicetus*.⁹⁶

Pel que fa als mil·liaris, el primer, recuperat en el context del monestir de Sant Cugat, diu el següent:⁹⁷

TIB(erius) CLAUD(ius) · DRUSI · F(ilius)
CAESAR · AUGUSTUS
[G]ERMANICU[S]

“Tiberi Claudi Cèsar August, fill de Drus...”

Resulta evident, doncs, que es tracta d'un mil·liari de l'emperador Claudi i, per tant, de la primera meitat del segle I dC., sense poder especificar més els anys.⁹⁸ A partir de la troballa d'aquest mil·liari s'ha defensat la idea del pas d'una important via que uniria *Barcino* amb el ramal interior de la via Augusta. De fet, vingué a reforçar la teoria que atorgava al nom de *Castrum Octavianum* un origen relacionat amb la suposada distància de vuit milles des de *Barcino* fins a aquest punt.⁹⁹ En realitat, no hi ha cap indicatiu que permeti confirmar tals teories i el fet d'haver trobat el mil·liari fora de

⁹⁶ Per les interpretacions d'aquestes inscripcions (*IRC I*, 202 i 203) seguim a Fabré, Mayer i Rodà en el suplement realitzat als *IRC V (Inscriptions Romaines de Catalogne. Suppléments aux volumes I-IV et instrumentum domesticum)*. París : Boccard (2002), pp. 39 – 40).

⁹⁷ Remetem de nou a la transcripció i traducció de les *IRC*: I, 180, p. 214.

⁹⁸ A les *IRC*, es planteja la possibilitat de situar-lo entre els anys 44 – 50 dC., moment d'importantes refaccions viàries. *IRC I*, p. 214.

⁹⁹ N. Terrats. “La historiografia entorn del *Castrum Octavianum*”. *Gausac*, 8 (1996), pp. 37 – 48.

context i sense especificar la via a la qual pertany, qüestiona si realment existí una via romana que passava per aquest punt.¹⁰⁰ En les excavacions de l'any 2001 a la Plaça d'Octavià de Sant Cugat, també a tocar del monestir, es trobà un nou mil·liari molt interessant a causa de que havia estat reaprofitat i, per tant, conservava dos textos, que passem a detallar. El primer text diu el següent:¹⁰¹

TI(berius) · C[AESA]R D[IVI AUG(usti) F(ilius)]
DIVI (IULI) · [NEPOS AUG(ustus)]
PONTI[FEX MAXIMUS]
CO(n)S(ul) [V IMP(erator) VIII TRIB(unicia)]
POTEST(ate) [XXXIII]
VIA AUGUSTA
CX

“Tiberi Cèsar August, fill d’August divinitzat, nét de Juli Cèsar divinitzat, pontífex suprem, cinc vegades cònsol, havent rebut vuit vegades la salutació imperial, dotat de la trenta-quatre potestat tribunícia. Via Augusta. Cent-desena milla”.

El segon text:

D(omino) N(ostro)
VALERIO
LICINIANO
LICINIO [IUN(iori)]
NOBI
LISSIMO CAES(ari)
VIA AUGUSTA
CX

¹⁰⁰ P.Ll. Artigues, M. Blasco, E. Riu-Barrera, M. Sardà. “Les excavacions arqueològiques al monestir de Sant Cugat del Vallès o d’Octavià (1993 – 1994). La fortalesa romana, la basílica i la implantació del monestir”. *Gausac*, 10 (1997), p. 28.

¹⁰¹ En aquest cas, seguim el darrer volum de les *IRC*: *IRC V*, 235, pp. 62 – 64.

“Nostre senyor Valeri Licinià Licini, el Jove, molt noble Cèsar. Via Augusta. Cent-desena milla”.

Aquest mil·liari vindria a reforçar la hipòtesi del pas d’una via per aquest punt. En general, podem veure a partir d’aquesta informació que la via on se situava aquest, estava vinculada a la via Augusta i s’hi realitzaren actuacions sota el govern de Tiberi i cap el 317 dC., moment en què arriba al poder Licini el Jove. En el cas de Tiberi no hauria d’estranyar-nos aquesta actuació ja que, com veurem, tenim documentada la seva aparició a Caldes com a patró (IRC I, 40).¹⁰² Igualment, podem confirmar que tots dos mil·liaris foren reaprofitats en el mateix punt a partir de la mateixa referència pel que fa a la distància. Ara bé, això no té per què assegurar que aquest mil·liari fou usat en el mateix punt on s’ha trobat. De fet, els autors de les IRC defensen que segurament fou portat en època medieval a la zona del monestir a causa de la importància que aquest havia obtingut, però que en cap cas la seva posició original fou aquesta i que deuria provenir d’un punt intermedi entre les *mansiones* d’Arragone i *Semproniana*.¹⁰³ Ara, però, no entrarem en detalls sobre la qüestió de la xarxa viària romana en el Vallès, ja que hi dedicarem un capítol específic més endavant. Serveixin, però, aquests epígrafs com a exemple dels mil·liaris trobats a la zona vallesana.

2.2.1.4 Sabadell

En el cas de Sabadell, desgraciadament, el corpus epigràfic resulta també força migrat. Segurament, això té a veure amb les característiques del poblament en aquesta zona de l’actual Vallès Occidental que, de la mateixa manera que Sant Cugat, està marcada precisament per la manca de qualsevol gran assentament d’hàbitat tant en època ibèrica com en època romana. De fet, l’únic epígraf remarcable seria una placa de gres de Montjuïc partida en dues parts, de la que reproduïm la transcripció i traducció:¹⁰⁴

[LI]CINIUS [·F(ilius)]

[A]TILIA[NUS]

[SIBI ET - - - AE]

U[XORI]

LICI[N(iae) FIL(iae)]

ANN(orum) [- - -]

¹⁰² *Vid.* p. 57.

¹⁰³ IRC V, p. 63.

¹⁰⁴ De nou, seguim les IRC, I, n. 62, p. 105

“?Licinius Atilianus, fill de ?, per ell mateix i ... la seva esposa (i) *Licinia*, la seva filla?, de ... anys”.

És una placa amb paral·lels a *Barcino* i que es podria datar cap a finals del segle I dC. En aquest cas, l'única dada destacable seria la presència dels *Licini* en aquesta zona, una presència gens rara ja que són bastant habituals per tot el territori català.¹⁰⁵

2.2.1.5 Cerdanyola del Vallès

Pel que fa al cas de Cerdanyola, no ens estendrem excessivament ja que de nou es tracta d'un municipi amb presència epigràfica més aviat escassa. En aquest cas, però, sí que trobem un hàbitat ibèric de primer ordre com és l'important poblat del Turó de Ca n'Oliver. Tot i això, només podem parlar de dues evidències epigràfiques. Per una banda, un fragment de làpida documentat a Sant Iscle de les Feixes (IRC I, 45) i, especialment, un altre mil·liari (IRC I, 179), en aquest cas sembla que erigit per Gal·leri, trobat *in situ* a la vil·la romana de Canaletes.¹⁰⁶ La transcripció i traducció és la següent:¹⁰⁷

[I]MP[ERATORI CAESARI]
DOMINO [N]O[STRO]
C(aio)
VALERIO MASXI
MIAN[O I]NUIC[T]O
[ET?] NO[BILISSI]M[O]
CA[ESARI - - -]
- - - - -

“A l'emperador Cèsar, senyor nostre, *Caius Valerius Maximianus*, invicte (i) molt noble Cèsar...”

¹⁰⁵ G. Fabrè, M. Mayer, I. Rodà. “Sobre dues inscripcions del Vallès: Sabadell i Sant Pere de Bertí”. *Arrahona*, 13 (1982), pp. 35 – 36.

¹⁰⁶ J. Barberà, R. Pascual, M. Caballé, J. Rovira. “El poblado prerromano del Turó de Can Olivé, de Cerdanyola (Barcelona)”. *Empúries*, XXII – XXIII (1960 – 1961), pp. 183 – 221.

¹⁰⁷ Remetem de nou a la transcripció i traducció de les *IRC*: I, 179, p. 212 - 213.

2.2.1.6 Rellinars

En el cas de Rellinars i tot hi haver-lo citat ja anteriorment per proximitat quan parlàvem de Terrassa, cal recordar la presència d'un epígraf de tipus religiós on se'ns parla d'una divinitat local (IRC I, 48). L'epígraf diu el següent:¹⁰⁸

DEO HERO

TORAG[O]

MARCIA

PIETAS ·

DE AN(imo)

F(aciendam) C(uravit)

“Al déu Herotoragus, Marcia Pietas de bon grau li ha fet erigir (aquest monument)”.

La importància d'aquest epígraf recau, com en casos anteriors, en el fet de mostrar el procés d'*interpretatio* de les divinitats locals per part de Roma. D'aquesta manera, tenim una divinitat de clara arrel indígena acompanyada pel mot *deo*, prova força clara d'aquest sincretisme religiós. Un altre aspecte interessant seria la datació de l'epígraf a finals del segle II o inicis del III dC. Per tant, en un moment força tardà, mostrant la pervivència d'elements autòctons dins de la vida religiosa de la població de la Tarraconesa.

2.2.1.7 Sant Quirze del Vallès

Pel que respecta a Sant Quirze, només es conserva una inscripció però que resulta força interessant. Es tracta d'una taula d'altar en sigma trobada l'any 1949 a l'església de Sant Feliuet de Vilamilanys, conservada *in situ* dins d'una sitja.¹⁰⁹ L'epígraf està dividit en tres parts, que reproduïm a continuació:¹¹⁰

¹⁰⁸ IRC, I, 48, p. 93.

¹⁰⁹ J. Vives. “Un nuevo altar romano-cristiano en la Tarraconense”. *Analecta Bollandiana*, LXVII (1949), pp. 401 – 406.

¹¹⁰ IRC, I, 64, pp. 107 – 108.

FELICI MISERO PENARUM PONDERA PELL
XPE DS PER CUNCTA PIUS QUI
SCLA REGNAS HIC SCS SEMPER
SEBITO HIC ABITATOR ADESTO
FELICI MISERO TOTA TU TRISTIA TOLLE

“Al malaurat Fèlix, lleva el pes de les seves penes,
Crist Déu, tu qui regnes, ple de misericòrdia, sobre tots els segles.
Aquí, sant, jeu per sempre, aquí estableix la teva morada.
Al malaurat Fèlix, lleva tota tristesa.”

Es tractaria, doncs, d'un petit altar fet erigir segurament per aquest personatge anomenat Fèlix, potser un propietari cristià de la zona, ja fos per ús personal o familiar, o bé en una nova construcció. La seva datació segons les IRC seria del segle V dC., tot i que podria ser una mica anterior. Sigui com sigui, és una de les millors mostres conservada al Vallès del procés de cristianització del territori i dels complexos canvis que deuria suposar per la població.

2.2.1.8 Castellbisbal

Ja per acabar amb la partida occidental del territori vallesà a nivell epigràfic, citarem finalment el nucli Castellbisbal. Aquest, tot i no tenir tampoc cap gran punt d'hàbitat ni per època ibèrica ni romana, disposa de dos documents epigràfics. El primer, un possible mil·liari avui en dia perdut i del que només es conservaven les lletres E P (IRC I, 178) i un bloc trobat a l'ermita de Sant Joan, a Ca n'Estaper, en el límit amb el terme municipal de Rubí dedicat a Júpiter Òptim Màxim (IRC I, 50). Aquest darrer document és el més interessant ja que suposa una mostra més del ja citat procés d'assimilació per part de les poblacions locals de les pràctiques religioses i el panteó romà. De fet, es considera d'origen local i rural i amb una cronologia de finals de la primera meitat del segle II dC.¹¹¹ Per tant, un nou exemple que ve a reforçar la importància d'aquest aspecte religiós dins la zona vallesana, juntament amb els casos de Rubí, convertint-la en un punt idoni per provar d'entendre l'evolució i interrelació entre indígenes i forans en aspectes religiosos.¹¹²

¹¹¹ IRC I, 50, pp. 95 – 96.

¹¹² M. Mayer, G. Fabré, I. Rodà. “Panorama...”, p. 136.

2.2.2 El Vallès Oriental

El cas del Vallès Oriental, ve marcat bàsicament per l'altre gran nucli romanitzat com és Caldes de Montbui. Aquest és l'únic punt comparable a nivell epigràfic amb centres com Terrassa o Rubí. Pel que fa a la resta de municipis, el corpus epigràfic seria a priori més reduït, destacant algunes zones per la presència d'algun element remarcable en relació amb algun aspecte concret, com seria el cas de Santa Eulàlia de Ronçana i el seu mil·liari o el *terminus augustalis* de Montornès del Vallès, claus per entendre l'estructuració del nostre territori d'estudi a partir de la presència romana.

2.2.2.1 Caldes de Montbui

El cas de Caldes de Montbui resulta especialment interessant ja que es tracta d'un nucli clau per entendre el procés de romanització de la zona vallesana. L'existència d'una deu d'aigües termals va generar aquest nucli i la construcció en època romana d'unes termes, encara a dia d'avui conservades. A nivell epigràfic, aquest fet ha suposat la troballa *in situ* de diversos documents, la major part dels quals es tracten de dedicacions a diverses divinitats oficials agraint la recuperació mitjançant les aigües termals. D'aquestes dedicacions, però, es poden extreure algunes informacions interessants per al nostre objectiu. Les primeres que comentem responen totes a un mateix format: dedicacions de personatges destacats de *Tarraco* al déu Apol·lo; respectivament de *Marcus Fonteius Nouatianus*, *Lucius Minicius Apronianus* i *Lucius Ubius Alcinous*. Passem a oferir la transcripció i traducció dels tres epígrafs. El primer d'ells (*IRC I*, 33):¹¹³

APOLLINI

M(arcus) · FONTEIUS

NOUA[TI]A[NUS?]

CONSUL(to)

“A Apol·lo, *Marcus Fonteius Nouatianus*, després d'haver-lo consultat”.

¹¹³ Seguim igualment les *IRC*, I, pp. 76 – 80.

El segon epígraf (*IRC I, 34*):

APOLLINI

L(ucius) · MINICIUS

APRONIANUS

GAL(eria tribu) · TARRAC(onensis) ·

T(estamento) · P(oni) · I(ussit) ·

“A Apol·lo, *Lucius Minucius Apronianus*, de la tribu Galèria, ciutadà de Tarraco, a fet erigir (aquest monument) per testament.”

I el tercer (*IRC I, 35*):

APOLLINI

SANCTO

L(ucius) · UIBIUS

ALCINOUS

“A Apol·lo sant, *Lucius Uibius Alcinous*”.

Aquestes evidències epigràfiques tenen alguns elements a remarcar. En primer lloc, el caràcter de dedicacions a divinitats oficials, en aquest cas Apol·lo, divinitat associada a la curació de les malalties i a la salut. Per una altra banda, tots tres personatges estan relacionats directament amb *Tarraco*, de tal manera que es pot determinar una relació directa entre ambdós nuclis, convertint-se Caldes en una mena de centre salutífer per la població benestant de la ciutat més important de la zona nord-est de la península. Això hauria d'implicar certament que les termes de Caldes tenien unes estructures remarcables per poder convertir-se en un centre salutífer i lúdic de primer ordre per poder acollir aquests personatges provincials d'alt rang. Finalment, destacar que totes elles es varen documentar al voltant de la zona termal i que tenen una cronologia situada entre època flàvia i el segle II dC., moment que, de la mateixa manera que a la resta del Vallès, sembla concentrar la majoria d'epígrafs, mostrant

segurament el moment d'apogeu de la romanització de la zona i, especialment, de la intervenció de les elits locals en la vida pública

No només, però, trobem dedicacions a Apol·lo; també tenim una a Minerva (*IRC I*, 37), a la Salut (*IRC I*, 38) o a una divinitat desconeguda per la mala conservació de l'epígraf (*IRC I*, 39). La més interessant d'elles, sens dubte, és una dedicació a Isis que transcrivim i traduïm a continuació (*IRC I*, 36):¹¹⁴

P(ublius) · LICINIUS · PHI

LETUS · ET · LICI

NIA · CRASSI · LIB(erta)

PEREGRINA · ISIDI

V(otum) · S(olverunt) · L(ibens) · M(erito) · LOC(o) · AC(epto) ·

P(ublice, -o) A·RE·PUB(lica)

“*Publius Licinius Philetus* i *Licinia Peregrina*, lliberta de *Crassus*, han acomplert el seu vot a Isis de bon grat i justament, en un lloc rebut públicament (o públic) de la ciutat”.

D'aquesta dedicació podem destacar diversos aspectes interessants. En primer lloc, la divinitat a la que es dedica: Isis. No és estrany trobar-la a Hispània, tot i que és més habitual fer-ho emmarcada dins del culte a l'emperador (*Isidi Augustae*). Ara bé, seria remarcable pel fet de mostrar la potència d'aquests cultes orientals, els quals haurien arribat fins a aquesta zona interior de la costa central catalana, segurament provinents de *Tarraco*.¹¹⁵ Un altre aspecte a tenir en compte seria la datació d'aquesta inscripció, que se situa cap el canvi d'era.¹¹⁶ Això suposa un punt a considerar ja que una de les principals problemàtiques a l'hora d'enfrontar-se a l'anàlisi del nucli romà de Caldes, deriva de la impossibilitat de datar de forma segura i exacta la creació de les termes romanes, que en els darrers estudis s'han situat de forma poc contrastada precisament cap el canvi d'era.¹¹⁷ De nou, també, destacar la presència dels *Licinii* que, com hem

¹¹⁴ *IRC I*, 36, pp. 81 – 82. També *IRC*, p. 18; M. Mayer, I. Rodà. “L'epigrafia romana a Catalunya. Estat de la qüestió i darreres troballes”. *Fonaments*, 6 (1987), p. 194.

¹¹⁵ Pel que fa al culte isíac a Hispània *vid.*: A. García Bellido. *Les religions orientales dans l'Espagne romaine*. Leiden (1967), pp. 106 – 124.

¹¹⁶ M. Mayer, I. Rodà. *La romanització...*, p. 26.

¹¹⁷ Com bé diu C. Miró, això es deu a la manca absoluta de dades que permetin realitzar una datació fiable. Per això, a partir de la tipologia constructiva, l'autora es decanta per aquest canvi d'era com a moment més probable, sense poder confirmar-ho de forma certa: C. Miró. “La arquitectura termal

vist en d'altres epígrafs anteriors, no és gens estranya per aquesta zona. I, finalment, l'aspecte més remarcable i el que més debat pot generar és aquesta referència a una *res publica* a Caldes. I és que si considerem una *res publica* com a una comunitat organitzada amb un estatut oficial aleshores, tenint en compte la datació de l'epígraf, podríem trobar-nos amb l'indici més antic de l'existència d'una entitat jurídica de tipus romà (probablement un municipi) a tot el Vallès. Aquesta consideració, però, pateix alguns problemes de base. Principalment fan referència a la pròpia inscripció, que fou trobada fora del centre termal.¹¹⁸ Aquest fet, juntament amb la datació tan antiga i la manca d'una referència a les llistes de Plini, han fet pensar a bona part dels autors que aquesta inscripció més aviat fou originàriament feta a *Tarraco* i des d'allí traslladada posteriorment a Caldes.¹¹⁹ Per tant, s'hauria de ser cautelós a l'hora de parlar d'una possible municipalització tan antiga per Caldes. Una municipalització, però, sobre la qual existeixen indicis que podrien donar-hi suport. Així, tot i que tractarem de l'evolució de Caldes detalladament a posteriori, podem destacar una altra inscripció trobada a Caldes, a la capella de la Santa Majestat (*IRC I, 42*) que, tot i el seu mal estat de conservació, pot resultar clau per entendre aquest aspecte:¹²⁰

[[L(ucio)] CAECILIO]]

[[GAL(eria) SERENO o ANO]]

[[AED(ili) II(duo) UIR(o)]]

[[FLAMINI]]

[[L(ucius) CAECILIUS]]

[[MARTIALIS LIB(ertus) o FIL(ius)]]

[[EX TESTAMENTO]]

“A *Lucius Caecilius Serenus* o *Seranus*, de la tribu Galèria, edil, duumvir, flamen, *Lucius Caecilius Martialis*, el seu llibert (o el seu fill), en virtut del seu testament”.

medicinal de época romana en Catalunya. Las termas de Caldes de Montbui como ejemplo.” *Espacio, tiempo y forma*. Serie II, vol. 5 (1992), p. 273.

¹¹⁸ C. Miró, J. Folch, X. Menéndez. “El procés de romanització del curs mig de la riera de Caldes (Vallès): estat de la qüestió”. *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers (1987), p. 60.

¹¹⁹ *IRC I*, p. 82; C. Miró *et al.* “El procés...”, p. 60.

¹²⁰ *IRC I*, 41, pp. 88 – 89.

En aquest cas l'epígraf resulta molt interessant per ser el primer *cursus* municipal recuperat a Caldes. Això, a falta d'un document que el citi directament, seria l'evidència més clara de l'existència d'un municipi a Caldes de la que disposem. La cronologia se situaria entre època flàvia i la primera meitat del segle segon i, per tant, estaria en concordança amb el major moment de creació de municipis a Hispània, la reforma flàvia. Coincidint en el temps amb la promoció d'Ègara i aportant un quadre força coherent i estructurat del procés d'integració jurídica del Vallès dins l'imperi romà. A més, de la mateixa manera que en el cas egarenc, els seus membres estarien inscrits dins de la tribu Galèria, potser en relació amb la propera colònia de *Barcino*. De fet, els *L. Caecilii* són abundants tant a *Tarraco* com a *Barcino*.¹²¹ Deixarem aquest aspecte tan sols apuntat però cal que remarquem que ni aquest epígraf demostra per si sol l'existència del municipi ni, en cas que fos així, demostra que hagués de ser per força un municipi flavi. Sigui com sigui, és un dels epígrafs més importats conservats al Vallès. També cal fer referència, ja acabant amb Caldes, a un altre document epigràfic conservat a l'església parroquial i que seria una dedicació imperial (*IRC I*, 40):¹²²

TI(berio) · CAESA[RI DIUI]
[AU]G(usti) · F(ilio) [AUG(usto)] o [AUGUSTO]
[P]ATR[ONO]

“A Tiberi August, fill d'August divinitzat, patró.”

Per tant, tenim clarament una dedicació a l'emperador Tiberi remarcant una relació de patronatge amb algun personatge local. El fet de tractar-se d'un fris d'un pòrtic fa pensar que es tractaria d'una part d'un edifici certament sumptuós fet erigir per un membre de l'elit local en honor a aquesta relació amb l'emperador.¹²³ En cas que acceptéssim l'epígraf dedicat a Isis com a propi de Caldes, aleshores podríem afirmar que l'època augustal-tiberiana fou un moment clau pel desenvolupament del nucli

¹²¹ *IRC I*, p. 88.

¹²² *IRC I*, 40, p. 86.

¹²³ Cal destacar en aquest cas, que l'edició del volum de les *IRC V* (p. 19) a partir d'un article de M. Mayer i I. Rodà a la revista *Fonaments* (“L'epigrafia romana de Catalunya...”, p. 195) va permetre aclarir en bona part els dubtes que aportava aquest epígraf, ja que s'hi recollí l'actuació sobre el mateix on es retirà part del morter de l'edifici on estava situat i això permeté desvetllar la darrera línia d'aquest, podent percebre el concepte clau de “*patronus*”.

termal.¹²⁴ Tot i això, resulta complicat poder contrastar aquestes hipòtesis, però sí que aquesta dedicació a Tiberi indica que, a partir del canvi d'era, segurament Caldes patí algun tipus de transformació que féu créixer la seva anomenada i jerarquia dins del territori de la Tarraconesa, probablement en relació amb la construcció de les termes o de la consolidació de la seva fama per tot el nord-est peninsular, i juntament amb el desenvolupament d'unes elits locals relativament puixants. Existeix una altra possible dedicació imperial, en aquest cas dedicada a Septimi Sever, trobada en un pedestal també a la zona termal (IRC I, 41) que, desgraciadament, es troba avui dia perduda.

Finalment, citem una darrera inscripció provinent de l'església parroquial on es cita a un *Lucius Fuluius* o *Furius Armiger* (IRC I, 43) i una altra provinent de la vil·la romana del Mas Manolo que es tractaria d'una possible placa votiva (IRC I, 197).¹²⁵ Amb tot aquest corpus epigràfic, constatem doncs que Caldes seria segurament el segon nucli en importància dins de tota la zona vallesana, només comparable (i possiblement al mateix nivell estatutari) amb Ègara. A diferència d'aquesta, les evidències epigràfiques resulten més complexes d'interpretar i mentre que a l'actual Terrassa l'epigrafia ha permès obtenir dades fiables i certes sobre alguns aspectes claus com l'estructura política o les característiques socials de les elits, en el cas de Caldes segurament aquestes evidències apunten més interrogants històrics que no pas conclusions definitives.

2.2.2.2 Santa Eulàlia de Ronçana

El següent nucli que analitzem a nivell epigràfic és Santa Eulàlia de Ronçana. El considerem en segon lloc en importància per que el document epigràfic que s'hi trobà resulta molt important pel coneixement d'un aspecte molt concret de l'evolució del territori vallesà. Es tracta d'un mil·liari que diu el següent (IRC I, 181):¹²⁶

M(anius) SERGI(us) M(ani) F(ilius)

PRO CO(n)S(ule)

(millia passuum) XXI (uigintiunum)

“*Manius Sergius*, fill de *Manius*, procònsul, 21 milles”.

¹²⁴ C. Miró *et al.* “El procés...”, p. 60.

¹²⁵ Vid.: M. Mayer, I. Rodà. “Epigrafia”. *Fonaments*, 9 (1996), pp. 310 – 311.

¹²⁶ IRC I, 181, pp. 214 – 215.

Es tracta, doncs, d'un dels famosos mil·liaris de Mani Sergi, dels quals se n'han trobat també exemplars a Santa Eulàlia de Riuprimer (*IRC I*, 175) i a Tona (*IRC I*, 176).¹²⁷ Aquesta mil·liari resulta molt important per poder restituir la xarxa viària a la zona vallesana i, especialment, la vies de comunicació que, travessant la Serralada Prelitoral, unien la plana de Vic amb la plana vallesana. Ja hem comentat que una anàlisi detallada de la xarxa de vies i camins del nostre territori tindrà un apartat corresponent més endavant, però és interessant avançar un parell de punts que creiem remarcables.

En primer lloc, aquest mil·liari és l'evidència epigràfica romana més antiga documentada a la zona de l'actual Vallès. De fet, sabem que Mani Sergi actuà com a procònsol a la Citerior entre el 120 – 110 aC.; per tant, una època molt més antiga que la resta de documents que hem anat comentant, la majoria dels quals són d'època imperial avançada. Per tant, aquest mil·liari permet saber que existí una intervenció directa romana sobre el territori vallesà ja en el segle II aC. i que s'amollonà una via que travessava aquesta regió molt abans del gran projecte de condicionament de la via Augusta.

En segon lloc i pel que fa al traçat de la via, només apuntar que segurament es tractaria d'una de les dues vies que unien la plana vallesana amb la zona d'*Auso* (l'altra passaria pel Congost, seguint el riu Besós), passant a prop de la zona de Caldes¹²⁸ i mostrant la complexitat de l'estructura viària del Vallès, reforçant la idea que una de les seves principals característiques era la de ser una zona de pas i un eix viari clau per entendre l'estructuració de la zona nord-est.

2.2.2.3 Montornès del Vallès

El nucli de Montornès destaca principalment per la presència en el seu territori (i en part també a Montmeló) de l'interessant jaciment de Can Tacó – Turó d'en Roïna, del qual parlarem més detalladament quan plantegem les fonts arqueològiques. En relació, però, amb aquest jaciment i les restes romanes del terme municipal, cal destacar una important i relativament recent troballa com és la d'un *terminus augustalis*. Descoberta el 1976 per part d'una empresa local, no fou fins el 1998 que el món acadèmic hi pogué accedir.¹²⁹ La transcripció de l'epígraf és la següent:¹³⁰

¹²⁷ Trobat a la masia de Can Vendrell de Santa Eulàlia (M. Flórez. *Dinàmica...*, p. 165).

¹²⁸ C. Miró *et al.* "El procés...", p. 61.

¹²⁹ R. Jàrraga, I. Rodà. "El *terminus augustalis* de Montornès: noves dades epigràfiques". *Lauro*, 16 (1999), pp. 5 – 6.

¹³⁰ Seguint la transcripció oferta per Jàrraga i Rodà a l'article citat a la nota anterior.

Part frontal:

TERMIN[US]

AUGUSTALIS

Part lateral esquerra:

NE N SIUM

Per tant, estem clarament davant d'un terme augustal que servia per delimitar dos antics nuclis existents en època d'August. La importància d'aquest document resta fora de qualsevol dubte ja que és el primer d'aquest tipus recuperat en tot el territori català. A més, és de gran ajuda ja que permet confirmar que l'època augustal és un moment clau de reestructuració territorial i de redelimitació de les comunitats que vivien en aquesta zona vallesana. En aquest cas, el principal problema seria el d'identificar les dues comunitats que separava aquest *terminus*. Segons R. Jàrraga i I. Rodà, l'anàlisi paleogràfica del fragment amb la terminació *-nensium* fa que hi hagi quatre possibles candidates identificables amb aquestes comunitats: pel sud *Iluro* i *Baetulo* i pel nord *Lauro* i *Auso*. Els autors es decanten més, per la proximitat, importància i l'estructura de la xarxa viària restituïda per època antiga, per *Baetulo*, però sense poder afirmar-ho amb total convenciment.¹³¹ Sense entrar en discussions sobre aquest aspecte, creiem que és una teoria perfectament vàlida però igualment indemostrable i estèril fins que no analitzem amb detall les evidències arqueològiques i la xarxa viària de la zona. Per tant, preferim deixar per més endavant la integració de les dades que aporta aquest *terminus* amb la problemàtica general de la reforma augustal del territori vallesà i especialment pel que fa a aquesta part més oriental.

2.2.2.4 Granollers

El cas de Granollers, resulta interessant ja que fins fa poc no s'hi havia documentat cap mena de resta epigràfica remarcable. Això es vinculava al caràcter eminentment rural del poblament d'aquesta zona al llarg de tot el període ibèric i romà, que analitzarem amb posterioritat. L'any 1993, durant les obres en el pati d'una casa del c/ Corró, es documentà una inscripció que fou examinada l'any 2000 i que correspondria possiblement a una placa d'un monument funerari d'un tal *Oppius*, fill d'*Aulus*. I. Rodà situa la seva datació a partir dels elements paleogràfics en el segle I

¹³¹ R. Jàrraga, I. Rodà. "El terminus...", pp. 9 i 12.

dC.¹³² Tot i no ser un epígraf especialment important per la informació que aporta, sí que suposa la primera troballa epigràfica romana en pedra a Granollers i això podria permetre inferir dades interessants al voltant de l'estructura i l'evolució de la població en època altimperial en aquesta zona del Vallès Oriental.

2.2.2.5 Sant Quirze Safaja

Pel que fa a aquest petit nucli vallesà oriental, situat a les estribacions de la Serralada Pre-Litoral, podem destacar un epígraf documentat a l'església de Sant Pere de Bertí (*IRC I*, 63):¹³³

D(is) M(anibus) [S(acrum)]

P(ublius) OBSTORIUS P(ublii) [F(ilius) o L(ibertus) - - -]

UIX(it) · ANN(is) · VI(sex) · M(ensibus) [- - - D(iebus) - - -]

OBSTORIA FILIO P[IISSIMO]

UIX(it) · ANN(is) · XXVIII (viginti octo) · [POST MORTEM]

FILI · SUI · DIEB(us) · VI [(sex ?) - - -]

“Consagrat als déus Manes. *Publius Obstorius*, fill (o llibert) de *Publius...* ha viscut 6 anys, ... mesos, ... dies (?). *Obstoria* al seu fill estimat. Ella visqué 28 anys i, després de la mort del seu fill, 6 dies”.

Es tracta d'una inscripció funerària que destaca pel fet de situar els *Obstorii* per primer cop a Hispània. Això ha fet pensar en el fet que es tractaria d'un trasllat d'una relíquia provinent d'Àfrica o Roma. La datació seria del segle II dC. avançat o fins i tot el tercer.

2.2.2.6 Les Franqueses del Vallès

En aquest cas tenim una inscripció trobada a la zona de la parròquia de Llerona, dins del municipi de Les Franqueses del Vallès. Es tracta, de nou, d'una placa funerària consagrada als déus Manes per *Iulia Valentina* i datada en la segona meitat del segon segle (*IRC I*, 47). És una inscripció que es ve afegir a la resta d'epígrafs funeraris del Vallès però que resulta interessant per ser l'únic recuperat a un punt altament

¹³² *IRC*, V, p. 36. Per més informació al voltant de la troballa i la relació de l'epígraf amb la zona de Granollers, *vid.*: J. Pardo. “Primera inscripció romana localitzada a Granollers”. *Lauro*, 19 (2000), pp. 5 – 9.

¹³³ Com en la resta dels casos, seguim la transcripció i traducció de les *IRC*: I, 63, pp. 106 – 107.

remarcable com és Llerona, que com veurem posteriorment es relaciona tant amb la denominació d'origen del vi de *Lauro* com amb la seca monetària de *Lauro*.

2.2.2.7 La Garriga

Es tracta d'un fragment inferior d'una placa de marbre blanc provinent de la vil·la romana de Can Terrés en el qual només es conserven les lletres M O (*IRC I*, 46). Tot i que l'escassa entitat de l'epígraf no permet extreure'ns excessives dades, sí que la presència d'una inscripció d'aquest tipus vindria a confirmar la importància d'aquesta vil·la dins de la zona oriental vallesana.

2.2.2.8 Canovelles

Finalment, el darrer fragment epigràfic que comentem es troba al terme municipal de Canovelles. És un bloc de gres descobert el 1966 a l'església de Sant Fèlix de Canovelles, en el qual s'inscriu una dedicació a un *Lucius Porcius Parthenius* (*IRC I*, 44). Datat cap el segle II dC., resulta remarcable per aportar la presència d'un nou *Porcius* a aquesta zona, confirmant la seva importància pel territori vallesà. El *cognomen* resulta més rar i és més propi de la zona del sud peninsular.¹³⁴

2.2.3 Anàlisi general de les evidències epigràfiques

Com a punt final d'aquest apartat, comentarem algunes conclusions o impressions que podem extreure a partir de les evidències epigràfiques comentades.

1. El corpus epigràfic vallesà, tot i no ser excessivament abundant, és prou remarcable pel que fa a la seva quantitat i qualitat, tenint en compte que estem davant d'una zona sense cap gran ciutat romana. Així, aquest corpus permet inferir informacions claus per poder entendre l'evolució de la població i el territori d'aquesta zona des de l'arribada de Roma.
2. A nivell geogràfic, semblaria que tenim una major concentració epigràfica en els nuclis situats a la zona occidental del Vallès. Així, els actuals termes municipals de Terrassa, Rubí i Caldes de Montbui acumulen la gran majoria de documents epígrafs, tant a nivell quantitatiu com qualitatiu. Ja hem comentat diverses vegades que la divisió entre Vallès Occidental i Oriental és actual i no té a veure amb la configuració natural

¹³⁴ *IRC I*, p. 90. També: I. Rodà. "Inscripcions romanes inèdites a Catalunya". *Fonaments*, 2 (1980), pp. 112 – 113.

de la regió vallesana, però és un aspecte a remarcar aquesta acumulació ja que segurament suposa que els principals nuclis o centres de romanització se situaven a la zona occidental de la riera de Caldes (considerant Caldes just en el trajecte de la pròpia riera), quedant la part oriental d'aquesta més avesada a una morfologia pròpiament rural (la qual cosa no vol dir que la part occidental fos pròpiament urbana).

3. A nivell cronològic, hem pogut veure que la gran majoria dels epígrafs es concentren en el període que va des d'època flàvia fins el segle II dC. Trobem poques excepcions anteriors a aquest període, destacant el mil·liari de Santa Eulàlia de Ronçana, els mil·liaris de Claudi i Tiberi de Sant Cugat, la inscripció a Tiberi de Caldes de Montbui i algunes inscripcions situades cap el canvi d'era – època augustal. Tot i les dificultats per establir cronologies concretes a partir de l'estudi paleogràfic, això semblaria indicar que ja en el segle II aC. tenim algun tipus d'intervenció romana a la zona. El primer moment, però, d'actuació clara i on ja es mostra una interacció forta entre la població local i el món romà seria a partir de l'emperador August, tal com mostren documents com la placa de *Titinia Bastogaunin* de Terrasa o, potser també, la dedicació a Isis de Caldes. Ara bé, si hem de fer cas de les dades epigràfiques majoritàries, el moment clau de transformació i romanització del territori i la població vallesana, serà el període flavi, consolidant-se posteriorment durant el segle II dC. i mantenint-se durant el Baix Imperi.

4. Pel que fa a la tipologia i organització política dels nuclis analitzats, l'epigrafia mostra de forma clara tres punts que destaquen per sobre la resta. En primer lloc, l'antiga Ègara, únic nucli pel qual coneixem de forma segura l'existència d'un estatut jurídic romà, en aquest cas el municipal. L'epigrafia permet testimoniar l'existència del *municipium* d'època flàvia i de magistrats municipals. Segonament, Caldes de Montbui, nucli romà centrat en l'existència de les termes i que, tot i no poder constatar de forma segura cap estatut jurídic romà, alguns dels epígrafs analitzats podrien identificar com a *municipium* o, com a mínim, com a nucli romà de certa entitat jurídica. Finalment, tenim el cas de Rubí, on la gran quantitat d'elements epigràfics de tipus votiu conservats, permeten plantejar l'existència d'un centre cultural de certa importància, segurament en relació amb l'antic nucli ibèric de Can Fatjó.

5. Un altre dels aspectes claus que remarca l'epigrafia vallesana seria la importància de l'aspecte religiós. Així, a part del bon nombre d'inscripcions funeràries recuperades, cal destacar el conjunt d'altars votius documentats a Rubí i les dedicacions a divinitats trobades a Caldes. D'aquesta manera, podem parlar de dos centres caracteritzats per una

marcada presència de l'aspecte religiós - votiu en el territori vallesà. En el cas de Rubí, segurament vinculat a algun tipus de centre cultural del que desconeixem les característiques però que segurament arrencaria d'una tradició ibèrica anterior. I pel que fa a Caldes, vinculat clarament a les aigües termals i les seves qualitats salutíferes. L'existència d'aquests dos nuclis amb aquesta evident marca religiosa en un territori relativament reduït com és aquest, resulta un fet altament interessant i que, òbviament, s'haurà de tenir molt en compte a l'hora de procedir a analitzar els objectius de la intervenció romana a la zona. No és casualitat que l'epigrafia mostri exemples clars del procés d'*interpretatio* de divinitats indígenes i del procés de sincretisme entre pràctiques religioses locals i romanes. A la vegada, ja en època baiximperial, el Vallès també dóna mostres de ser una zona cristianitzada i que pot aportar bastant informació per poder comprendre el procés de cristianització que patiren les zones d'Hispania eminentment rurals.

6. Un altre aspecte destacat seria el fet que el corpus epigràfic vallesà mostra una clara relació amb les principals ciutats de la zona nord-est peninsular. Principalment, *Barcino* i *Tarraco*, però també altres com *Baetulo*. Això s'evidencia a partir de l'aparició de diverses *gens* clarament vinculades amb aquestes *ciuitates*. D'aquesta manera, trobem personatges dels *Licinii*, dels *Porcii* o *Minicii*, habituals a la Tarraconesa i especialment a la zona catalana en relació amb aquestes ciutats. Els casos d'Ègara, en clara vinculació amb *Barcino*, o de Caldes en estreta relació amb les elits tarraconeses, en són la mostra més evident. Això podria donar peu a reforçar la hipòtesi que aquests nuclis vallesans no respondrien al model típic de *ciuitas* romana sinó que més aviat serien nuclis secundaris, urbanísticament molt reduïts i més aviat dependents d'altres nuclis urbans propers de caràcter més "oficial" i "urbà" com podria ser el cas sobretot, per proximitat, de *Barcino*.

7. L'abundant presència de mil·liaris confirma la certesa que el Vallès fou des d'antic una zona de pas. Així ho comprendrà Roma i per això hi intervindrà de forma directa des d'una etapa molt recent de la conquesta, tal com demostra el mil·liari de Mani Sergi. Posteriorment, la intervenció augustal serà clau per organitzar aquest territori mitjançant el ramal interior de la via Augusta, i la nova delimitació entre nuclis existents, tal com mostra el *terminus augustalis* de Montornès. I aquesta importància es mantindrà a posteriori, si hem de fer cas dels mil·liaris de Claudi i Tiberi a Sant Cugat o de Gal·leri a Cerdanyola. Aquesta informació resulta important també perquè qualsevol

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'aquestes actuacions en la xarxa viària podria estar relacionada amb una hipotètica cadastració del territori vallesà.

2.3 Les fonts numismàtiques

Un altre apartat clau a l'hora de poder interpretar l'evolució històrica d'un territori en època antiga són les monedes. Les fonts numismàtiques resulten bàsiques perquè aporten un element de datació cronològica relativament fiable. Així, especialment pel que fa a l'arqueologia, la troballa de monedes permet obtenir datacions de jaciments o, com a mínim, *termini post quem*, que són de gran utilitat per l'arqueòleg i l'historiador. A la vegada, la producció de monedes resulta un gran indicador per poder comprendre les activitats productives i comercials d'una societat, a la vegada que permet inferir dades sobre membres de l'elit, estructures polítiques i comunitats. Igualment, no es pot obviar que en l'Antiguitat un ús fonamental de la moneda serà per pagar les soldades, de tal manera que les monedes i les seques monetàries són vitals per poder entendre la logística militar d'un territori en un determinat context bèl·lic o de conquesta. Finalment, també la troballa de tresor monetaris pot ésser de gran ajuda a l'hora d'interpretar històricament moments de desequilibri o contextos de crisi.

Tot plegat, per tant, serveix per remarcar l'aportació que suposa l'estudi numismàtic d'una zona. En el cas del Vallès, a més, de nou trobem un cas especialment interessant ja que la investigació, recentment, ha identificat una de les anomenades seques ibèriques en el seu territori: la seca de *Lauro*. De fet, cal dir que no farem aquí un repàs a totes les troballes numismàtiques del Vallès, ja que seria quelcom inabastable i poc productiu. Preferim centrar-nos en aquesta seca de *Lauro* per ser segurament l'única pròpia de la zona i citar quan sigui necessari les evidències numismàtiques trobades en els diferents jaciments o conservades a museus i col·leccions. També insistim novament en el fet que aquest és un apartat de presentació de fonts històriques i, per tant, farem una breu introducció sobre la seca de *Lauro* i les seves característiques. L'anàlisi històrica sobre les problemàtiques que implica aquesta seca i la relació amb el territori circumdant, la deixarem per més endavant

2.3.1 La seca de *Lauro*

J. Estrada i L. Villaronga foren els primers, l'any 1967, en publicar un article en el que apostaven clarament per situar la seca ibèrica de *Lauro* en el territori de l'actual

Vallès Oriental.¹³⁵ D'aquesta manera, s'iniciava un camí pel qual s'aclaria definitivament l'adscripció d'aquesta seca en un punt determinat, situat en l'actual zona catalana i descartant altres opcions anteriors que la focalitzaven al Llevant peninsular. Aquest camí tingué el seu punt culminant amb la publicació de l'estudi sobre la seca fet per M. del M. Llorens i P.P. Ripollès que creiem que aporten dades suficientment convincents per confirmar aquesta identificació.¹³⁶

La identificació de la seca s'havia donat a partir de la troballa d'un bon nombre de monedes amb la llegenda LAVRO en ibèric per diversos jaciments i en diferents tresors. Principalment, cal parlar de dos troballes de tresors:

- Tresor de Balsareny: trobat a Balsareny o Sallent, amb 421 monedes de les quals 41 eren de *Lauro*.¹³⁷

- Tresor de Cànoves: 41 monedes trobades a Cànoves, la majoria de les quals serien de la seca de *Lauro*, potser indicant la seva proximitat.¹³⁸

A part d'aquests tresors, se n'han documentat en troballes casuals per la zona del Vallès i especialment el Maresme. Pel que fa a contextos d'excavacions arqueològiques, podem parlar de troballes d'una moneda a *Baetulo*, Empúries i *Pollentia* i de diverses a la Torre Roja.¹³⁹

D'aquestes monedes podem deduir certa informació. Així, sabem que és una seca que emeté només moneda de bronze (asos, semis i quadrants). Serien monedes que imitarien tipològicament la seca de *Kese*, situada al Camp de Tarragona. A partir de les troballes, la seva difusió seria sobretot local i se centraria a la zona laietana, especialment el Vallès i el Maresme actuals, i també cap a la zona ausetana. Pel que fa a la cronologia, Estrada i Villaronga situaren les emissions entre el 130 i el 100 aC.¹⁴⁰ mentre que Llorens i Ripollès ho fan, amb dubtes, entre el 150 i el 100 aC.¹⁴¹ En general, doncs, sembla que les encunyacions se situarien entre mitjans del segle II aC. i

¹³⁵ J. Estrada, L. Villaronga. "La *Lauro* monetar y el hallazgo de Cànoves". *Empúries*, 24 (1967), pp. 134 – 194. Prèviament Villaronga ja havia tractat la qüestió en un altre treball: L. Villaronga. *Las monedas ibéricas con leyenda Lauro*. Separata de *Nummus*, 6, n. 20 – 21 (1960), pp. 60 – 66.

¹³⁶ M.M. Llorens, P.P. Ripollès. *Les encunyacions ibèriques de Lauro*. Granollers: Ajuntament de Granollers (1998).

¹³⁷ M.M. Llorens, P.P. Ripollès. *Les encunyacions...*, p. 68; L. Villaronga. "El hallazgo de Balsareny". *Numario Hispánico*, 10-20 (1961), pp. 9 – 10.

¹³⁸ Per la descripció d'aquest tresor remetem a l'article citat de J. Estrada i L. Villaronga, a la nota 125. També a: E. Riu. "Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús". *Monografies del Montseny*, 15 (2000), p. 60 – 61.

¹³⁹ M.M. Llorens, P.P. Ripollès. *Les encunyacions...*, pp. 77 – 82.

¹⁴⁰ J. Estrada, L. Villaronga. "La *Lauro*...", p. 140.

¹⁴¹ M.M. Llorens, P.P. Ripollès. *Les encunyacions...*, p. 115.

el canvi cap el segle I aC. Per tant, un moment realment complex pel que fa la història de la Hispània romana i on aquestes emissions potser es podrien relacionar amb el context bèl·lic dels durs conflictes militars duts a terme a la part central de la Península per part de Roma com les guerres celtibèriques o lusitanes.¹⁴² S'emmarcaria dins del període general d'encunyacions ibèriques que aniria des de finals del segle III aC. fins a mitjans del segle I aC., quan s'inicien ja les encunyacions hispano-romanes. Aquesta seca de *Lauro* s'inclouria dins de les vint seques documentades a Catalunya, de les que només *Kese*, *Ausesken* i *Iltirta* encunyarien en plata.¹⁴³ En comparació amb les més importants d'aquestes seques, segurament la de *Lauro* tindria una producció més aviat reduïda però continuada.¹⁴⁴

Fig. 7: As de la seca de *Lauro* (moneda-hispanica.com/layetanos).

Ara bé, la principal problemàtica al voltant de la seca de *Lauro*, i per extensió de la major part de seques ibèriques, consisteix en com situar-la en el territori. Per tant, la pregunta principal que hauríem de fer és: com es pot situar la seca monetària de *Lauro*

¹⁴² És aquest un tema realment complex i encara a dia d'avui es discuteix a nivell historiogràfic sobre la funció de la moneda ibèrica. S'han plantejat possibilitats com la funció militar, la fiscal o la purament comercial però encara no està del tot esclarit. Sigui com sigui, la complexitat de la qüestió ens obliga a tractar-la amb més detall més endavant, en l'apartat d'anàlisi històrica. En general, però, sobre aquest aspecte *vid.*: T. Naco, A. Prieto. "Moneda e historia monetaria en la Hispania republicana: ¿economía, política, fiscalidad?" *Studia Historica. Historia Antigua*, 17 (1999), pp. 193 – 242.

¹⁴³ M.M. Llorens, P.P. Ripollès. *Les encunyacions...*, pp. 17.

¹⁴⁴ Segons els estudis de Llorens i Ripollès, la seca de *Lauro* podria haver encunyat entre 227.000 i 683.100 monedes, l'equivalent a una riquesa d'entre 7.093 i 21.347 denaris (*Les encunyacions...*, p. 105).

al Vallès Oriental? Per fer-ho, hem d'analitzar les diferents fonts d'informació referents a la pròpia *Lauro*, que són diverses:

- Les pròpies emissions monetàries amb la llegenda LAURO.
- La cita de Plini sobre el vi lauronense (*NH*, XIV, 71).
- La troballa d'àmfores amb la marca LAVR.
- Les referències literàries a la destrucció de la ciutat de *Lauro* per part de Sertori a Frontí (*Strat.*, II, 5, 31), Plutarc (*Sert.*, XVIII i *Pomp.*, XVIII), Florus (*Epit.*, II, 10), Apià (*BC*. I, 109) i Orosi (*Hist. adv. pag.*, V, 23, 6 i V, 23, 9).
- La referència a la ciutat de la Bètica en la que morí Gneu Pompeu, fill de Pompeu el Gran, coneguda també com *Lauron*.

Cal dir que, tradicionalment, s'havia situat la seca a la zona valenciana a causa de la cita d'aquesta *Lauro* destruïda per Sertori i per una certa similitud amb les monedes de les seques d'*Arse* i *Saitabi*. Actualment, però, aquesta identificació s'ha desestimat pel fet que també existeixen importants similituds amb la seca de *Kese* i, principalment, perquè la pràctica majoria de les troballes monetàries s'han fet a la zona catalana, mentre que a la zona valenciana són nul·les.¹⁴⁵ D'aquesta manera es descarta la situació de la seca al Llevant peninsular i, per extensió, també al sud de la Península pel que fa a la referència a la mort de Pompeu, de tal manera que el més probable és que les fonts reflecteixin l'existència de tres nuclis amb noms iguals o molts similars. Per tant, tenim una *Lauro* que per la difusió i morfologia de les seves emissions segurament se situaria a l'actual zona catalana. Els altres indicis a tenir en compte són els relacionats amb la producció vitivinícola. Ja hem comentat anteriorment que la cita del vi de *Lauro* de Plini, semblaria que es podria identificar amb alguna zona de l'actual Vallès Oriental.¹⁴⁶ Per fer-ho, tenim com a prova la presència molt abundant de terrisseries i vil·les amb capacitat de produir vi, aquestes referències literàries a la tradició de la zona laietana com a productora vitivinícola però, especialment, la prova més concloent és la de les àmfores laietanes amb la inscripció LAVR. Així, es trobaren un seguit d'àmfores amb *tituli picti* amb aquesta inscripció; concretament tres a Castro

¹⁴⁵ M.M. Llorens, P.P. Ripollès. *Les encunyacions...*, p. 23.

¹⁴⁶ *Supra*, p. 48.

Pretorio, a Roma, dues a Cartago i una a Pompeia i Ostia.¹⁴⁷ Totes elles corresponien a la forma Dressel 2/4, una producció típica de la província tarraconesa. Però, a més, l'anàlisi de les pastes ceràmiques ha mostrat similituds amb les terrisseries romanes trobades a la zona de Caldes de Montbui, Santa Eulàlia de Ronçana o Llinars del Vallès. Per tant, tots els indicis semblen indicar que la *Lauro* vinícola estaria situada a algun punt del Vallès Oriental; si a això hi afegim la predominança de les troballes monetàries de la seca de *Lauro* al Vallès i per les zones properes, tot apuntaria al fet que la *Lauro* monetària i vinícola estarien situades al mateix punt, un punt establert en alguna part de l'actual Vallès Oriental, com coincideixen a afirmar els principals especialistes.¹⁴⁸

Fig. 8: Àmfora Dressel 2/4 (mostre.museogalileo.it).

A partir d'aquí, la identificació amb una zona concreta del Vallès Oriental resulta molt més problemàtica. En general, s'ha tendit a identificar-la amb Llerona,¹⁴⁹ un conjunt de masos i cases de treball aïllades juntament a un barri modern, prop de la carretera de Granollers a Vic, dins del terme municipal de les Franqueses del Vallès. Es

¹⁴⁷ En concret les inscripcions eren LAUR, LAUR/VE (*Lauro vetus*) i LAUR/III (*Lauro* de 4 anys). Aquestes dues inscripcions vindrien a demostrar, en ser produccions velles i amb uns quants anys de maceració, que estaríem davant d'un vi de qualitat; per tant, el vi citat per Plini (J. Miró. "Les fonts escrites...", pp. 106 – 107; C. Aguilar. "Denominació...", p. 7).

¹⁴⁸ J. Estrada, L. Villaronga. "La *Lauro*...", p. 142; J. Miró. *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I aC. – I dC.)*. Oxford: BAR Int. Series 473 (1988), pp. 243 – 246; R. Pascual. "La *Lauro*...", p. 484; M.M. Llorens, P.P. Ripollès. *Les encunyacions...*, p. 34; C. Aguilar. "Denominació...", p. 7.

¹⁴⁹ A partir de l'obra citada d'Estrada i Villaronga, p. 145 i ss.

tractaria d'una zona reduïda, d'uns 10 km² formada per una part més planera, la riba occidental del riu Congost i una part més abrupta. La identificació parteix de la documentació medieval, la qual es refereix a aquesta zona com a *Laurona*.¹⁵⁰ Per tant, aquesta similitud toponímica podria indicar que l'antiga *Lauro* se situaria a l'actual Llerona o a una zona propera a aquesta. El problema és que una seca ibèrica en principi semblaria que hauria d'estar associada a algun nucli habitat de certa importància, mentre que a la zona de Llerona les evidències arqueològiques en cap cas permeten parlar d'algun jaciment de característiques similars. El més destacat a nivell arqueològic seria la vil·la romana de Santa Digna i les restes trobades a l'església parroquial de Santa Maria de Llerona i a Ca l'Aimeric, en les quals podria situar-se una vil·la però que el fet de no haver estat excavades impedeix confirmar aquest extrem. Per tant, les evidències sí que permeten donar suport a la *Lauro* vinícola però no tant pel que fa a la *Lauro* monetària. Tot i això, creiem que es pot confirmar de forma força fiable la presència de la seca monetària de *Lauro* per aquesta zona.¹⁵¹ No sabem on se situaria amb exactitud però la confirmada existència d'una zona productiva molt remarcable, l'evidència de trobar-nos en una zona d'antiga presència romana i la situació en una zona de pas molt destacada, fa pensar en el fet que fou una zona amb suficients atractius per acollir una seca d'encunyació monetària en el segle II aC.

¹⁵⁰ J. Estrada, L. Villaronga. "*La Lauro monetària...*", p. 145.; M.M. Llorens, P.P. Ripollès. *Les encunyacions...*, p. 37.

¹⁵¹ Darrerament P. Padrós ha vinculat aquesta seca amb les transformacions experimentades al nord-est peninsular durant la segona meitat del segle II aC. i impulsades per Roma, situant-la o bé en l'assentament de Can Tacó (Montornès del Vallès) o bé al nucli de Granollers, sense cap evidència o justificació concloent (P. Padrós. "Algunos ejemplos de la relación existente entre cecas ibéricas y fundaciones tardorepublicanas en el nordeste de la Hispania Citerior". *XIII Congreso Internacional de Numismática*. Madrid: Ministerio de Cultura (2005), p. 526).

2.4 Les fonts arqueològiques

Arribem finalment a la informació provinent de les fonts arqueològiques. Ja hem comentat anteriorment que d'aquí provenen la major part de les dades disponibles per poder estudiar la zona vallesana en l'Antiguitat. Així, mentre que les evidències literàries són escasses i el corpus epigràfic interessant, però no excessivament abundant, la massa crítica d'informació arqueològica sobre els vallesos és una de les més importants de tot el territori català. De fet, hem pogut documentar un total de 790 jaciments arqueològics dins del període antic. Això suposa una avantatge, ja que permet acumular un gran nombre de dades per poder interpretar. Però a la vegada suposa un problema, ja que la interpretació d'aquestes dades en la major part dels casos depèn d'un registre o documentació deficient. Per tant, cal veure que no sempre el disposar d'abundant informació arqueològica ha d'implicar per força una major facilitat a l'hora d'interpretar un territori, ja que no és el mateix tenir un conjunt de dades quantitativament remarcable a tenir-ne un de qualitativament destacable.¹⁵²

Com dèiem prèviament, el Vallès és una zona que, per la seva evolució en els darrers anys, s'ha convertit en un exemple paradigmàtic dels problemes que presenta la protecció del patrimoni arqueològic en l'actualitat. Zona que patí un ferotge procés d'urbanització i industrialització des del anys 60 del segle passat, la manca d'una legislació patrimonial fins un moment molt recent (segona meitat dels anys 80 del segle XX) féu que un gran nombre d'evidències arqueològiques fossin destruïdes o irremeiablement malmeses i descontextualitzades. De fet, bona part d'aquests jaciments documentats només es coneixen a partir de la referència d'algun aficionat o erudit local que, en fer un seguiment visual d'unes obres, pogué documentar la troballa d'alguna resta. En aquest sentit, hem d'estar agraïts a l'actuació d'un bon grapat d'aquests aficionats i estudiosos locals que, desinteressadament, cercaren descobrir i protegir el patrimoni del seu poble o comarca. Gràcies a ells coneixem un gran nombre de dades i assentaments que, si no, hagueren quedat per sempre oblidats. Òbviament, no sempre existí aquesta bona voluntat i tenim nombrosos casos d'actuacions furtives destinades

¹⁵² Sobre la problemàtica de les evidències arqueològiques i la seva interpretació a la zona vallesana *vid.*: J. Oller. "El territorio del Vallès en época romana: el registro arqueológico y sus problemas". *Learning From The Past: Methodological Considerations on Studies of Antiquity and Middle Ages. Proceedings of the First Postgraduate Conference on Studies of Antiquity and Middle Ages at the Universitat Autònoma de Barcelona, 27-29 October 2010*. Oxford: BAR Archaeopress (en premsa).

no a la protecció del patrimoni, sinó que al seu espoli.¹⁵³ Desgraciadament, tot i l'actual legislació que castiga severament aquestes pràctiques, encara resulta molt habitual trobar personatges intentant obtenir materials de forma clandestina, com per exemple els malauradament habituals furtius amb detectors de metalls. Per una altra banda, un altre problema greu prové del fet que, en els casos on es documentaren dades d'aquest tipus, el registre fet per aquests estudiosos locals no acostumava a ser perfectament científic (seguint els canons actuals de l'arqueologia). Això responia evidentment a la manca de coneixements en molts casos o també a les condicions de recollida d'aquestes dades, normalment a peu d'obra, sense el vist-i-plau de la constructora i amb les excavadores en plena acció. Tot plegat, generà un conjunt de jaciments documentats escassament a partir de pocs materials superficials o només a partir de referències orals. D'aquesta manera, i tot i que hem d'agrair poder disposar d'aquesta informació, ens resulta certament molt complicat poder utilitzar aquestes dades per elaborar hipòtesis suportades per evidències empíriques sòlides. Així doncs, podríem dir que ben bé un terç (o fins i tot més) de les dades disponibles de jaciments arqueològiques en el Vallès per aquest període antic, ens resulten estèrils històricament.

Aquesta problemàtica queda plenament recollida en el principal document que recopila les dades arqueològiques de tot el territori català: la *Carta Arqueològica*. Elaborada a partir de la recopilació de tots els jaciments coneguts i registrats a Catalunya al llarg dels segles, la *Carta Arqueològica* resulta l'element fonamental per poder elaborar un estudi sobre un territori determinat en època antiga. Així, el primer pas d'aquest treball doctoral fou, precisament, un buidatge sistemàtic d'aquest document. Per tant, totes les dades arqueològiques aquí disponibles són extretes, bàsicament, d'aquesta *Carta Arqueològica* i de les memòries i informes dipositats al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Com dèiem, desgraciadament aquestes mancances queden reflectides dins d'aquest document, que en molts casos resulta imprecís o poc útil a l'hora d'obtenir dades fiables per al nostre treball. Tot i així, en cap cas podem obviar que el simple fet de disposar d'aquesta recopilació és una ajuda bàsica que en moltes altres comunitats ni existeix. A més, també s'ha de tenir en compte la progressiva millora de les seves prestacions, com per exemple la seva

¹⁵³ I podem citar un cas com el del poblat ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès) espoliat sistemàticament durant el segle passat amb la connivència del consistori i que, fins i tot, acabà amb una denúncia per part del Servei d'Arqueologia contra dos furtius.

digitalització per permetre la seva consulta als investigadors sense haver d'anar a la biblioteca del servei (mitjançant l'aplicació E-gipci).

Un cop vista, doncs, la problemàtica inherent a l'estudi de les fonts arqueològiques de l'àrea vallesana, hem de veure quin tractament hem donat a aquestes. De fet, en aquest apartat no farem un repàs detallat dels diferents jaciments documentats en el nostre territori ja que seria quelcom excessiu per una introducció breu sobre les fonts. En aquest sentit, pel que fa referència a tota la informació detallada dels jaciments vallesans, remetem al segon volum d'aquest treball doctoral, en el qual es troben especificades les fitxes dels esmentats jaciments amb tota la informació associada a aquests. Hem partit d'una divisió molt senzilla, responent a l'actual divisió administrativa del territori català en comarques (Vallès Oriental i Occidental) i municipis. D'aquesta manera, quan haguem de parlar en aquest volum sobre algun jaciment en concret, introduïrem la referència d'aquesta fitxa per facilitar la consulta més detallada (VOR.número del municipi.número de jaciment pel Vallès Oriental i VOC.número del municipi.número del jaciment pel Vallès Occidental. Per exemple, el conjunt termal de Caldes de Montbui serà (VOR.4.22).

Per tant, no entrarem ara en detalls sobre els jaciments disponibles ni les seves possibles interpretacions, deixant això per les pròpies fitxes i per l'apartat d'anàlisi històrica. Tot i això, farem algunes apreciacions que ens apareixen a simple vista a l'hora de fer front a aquesta massa de dades arqueològiques i que tenen, potser, més a veure amb aspectes metodològics i de plantejament que amb interpretacions històriques:

1. Trobem una important densitat de jaciments arqueològics des del primer moment (segles VI – V aC.) fins el darrer (segles V-VI dC.). En general hi hauria un cert predomini dels jaciments vinculats a època romana, tot i que la presència d'assentaments ibèrics també resulta certament remarcable. Per desgràcia, molts d'aquests jaciments (fins a 343 per època romana i 78 per època ibèrica) no es poden adscriure cronològicament amb precisió, ja sigui per l'escassetat de dades com per la manca d'una intervenció arqueològica. D'aquesta manera, en molts casos només podem definir-los com a assentaments ibèrics o romans d'època indeterminada. Sigui com sigui, aquest volum de dades venen a demostrar que, des de l'inici del període del Ferro, la zona vallesana estigué densament habitada.

2. A partir d'aquestes dades, semblaria que hi hauria una major ocupació de la zona occidental que no pas de l'oriental. Això podria ser un indicatiu per parlar d'una major ruralització d'aquesta zona oriental del Vallès en època antiga. Aquesta hipòtesi, però, s'ha de mantenir amb molta cautela, ja que senzillament podria respondre a una diferenciació a nivell d'intervencions arqueològiques derivada de la situació actual del Vallès. Així, fins el dia d'avui, la zona del Vallès Oriental ha estat més ruralitzada que l'occidental, de tal manera que el procés comentat d'industrialització afectà molt més durament la part occidental. Aquest fet ha suposat que, per força, s'hagin realitzat més intervencions arqueològiques preventives i d'urgència al Vallès Occidental. D'aquesta manera, aquesta visió podria respondre senzillament a la major afectació patrimonial de la zona occidental i no a una realitat històrica. Tot i així, creiem que és un indicatiu a tenir en compte.
3. Els municipis arqueològicament més rics són, per aquest ordre, al Vallès Occidental: Terrassa, Sant Cugat, Rubí i Sabadell. I al Vallès Oriental: La Garriga, La Roca del Vallès, Granollers i Caldes de Montbui. Aquesta distribució dels jaciments creiem que respon a una doble realitat. Per una banda, de nou, a un fet derivat de la pròpia investigació arqueològica. Així, trobem zones que, o bé per la presència d'algun aficionat o erudit local que hagués treballat molt el municipi, o bé per ser un punt que ha gaudit d'un desenvolupament industrial o urbà especialment important, disposa d'un volum d'informació arqueològica superior a la resta. Això, però, no vol dir que per força fos un nucli més destacat en l'Antiguitat o que la seva interpretació sigui més senzilla. I tenim el cas, per exemple, de La Roca del Vallès. Un municipi on s'ha documentat un volum considerable de jaciments del període analitzat, però dels quals només en set s'hi ha realitzat algun tipus d'intervenció arqueològica, mentre que la majoria de dades provenen de referències escrites a les obres de J. Estrada.¹⁵⁴ Igualment, trobem el cas

¹⁵⁴ J. Estrada és el millor exemple d'historiador i arqueòleg local que ha dedicat bona part de la seva vida a documentar i protegir el patrimoni local. El problema, com comentàvem abans, és que algunes de les seves interpretacions es varen fer a partir de dades escasses i que no permetien elaborar hipòtesis sòlides científicament. Així, per exemple, en una de les seves obres més importants defensa que en època republicana (segles II – I aC.) als vallesos trobem més de 60 assentaments de tipus vil·la, una afirmació totalment incoherent a nivell històric. La qüestió aquí no és tant aquesta interpretació d'Estrada, que féu una feina clau documentant tots aquests assentaments (encara que la seva interpretació de les dades fos, al nostre entendre, errònia), sinó que aquestes afirmacions han estat seguides de forma quasi automàtica per

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

de Sabadell, on l'estructura de poblament en època antiga no dóna indicis d'una gran densitat d'assentaments, però on, a causa del gran nombre d'actuacions industrials i urbanístiques que s'hi ha realitzat, s'han pogut registrar un remarcable nombre de jaciments. L'altra realitat que trobem en aquest punt, seria la d'aquells jaciments que realment les altres fonts indiquen que en època antiga tenien una certa importància en el territori vallesà i que l'arqueologia ha confirmat com a tals. Aquests serien els casos de nuclis com Terrassa, on se situa l'única comunitat d'estatut jurídic romà constatada amb plena seguretat a la zona (Ègara); Rubí o Caldes, on l'epigrafia deixa clar que trobem assentaments de gran importància pel període ibèric i romà; o Granollers, on l'arqueologia confirma la seva importància com a punt viari estratègic.

4. La principal dificultat a l'hora de tractar aquestes dades ha radicat a l'hora d'atorgar categories als diferents jaciments. D'aquesta manera, hem intentat ser el màxim de precisos possible a l'hora de categoritzar els diferents jaciments, però intentant no caure en cap cas en la invenció. Així, hem pogut constatar que alguns dels paradigmes vinculats a la zona vallesana eren realment mites historiogràfics que haurien de ser eliminats de les interpretacions històriques sobre aquest territori. Per exemple, els casos més evidents serien els dels poblats ibèrics i les vil·les romanes. En el cas dels *oppida*, en el Vallès la bibliografia tradicional parlava d'un nombre força important d'aquest tipus d'assentaments en alçada. A l'hora de la veritat, molt pocs poblats ibèrics han estat excavats de forma sistemàtica i científica, de tal manera que en molts casos no es pot afirmar amb cap mena de certesa que estem davant d'un assentament d'aquest tipus o, si és fa, cal mantenir sempre una gran prudència al respecte. Un cas més espectacular seria el ja comentat de les vil·les romanes, on el Vallès seria una zona exemplar pel que fa a la quantitat i l'antiguitat de les vil·les documentades. En realitat, però, la gran majoria d'aquestes suposades vil·les no creiem que puguin ser categoritzades com a tals per les escasses dades disponibles o perquè, quan

historiadors i arqueòlegs encara fins a dia d'avui. Sobre aquest tema, cf. J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

aquestes existeixen, no mostren els elements que permetin parlar d'una *uilla*. Per tant, cal cercar altres tipologies més genèriques però més adequades, com la d'assentament rural productiu. En general, doncs, aquesta adscripció d'una categoria o tipologia als jaciments ha resultat (i resulta) el major problema a l'hora de realitzar el tractament de les dades arqueològiques. I, de fet, la prova més palpable d'això seria que, del total de 790 jaciments tractats, més de 450 responen a la categoria de "Indeterminat". Òbviament, això suposa que el volum d'informació plenament útil per la nostra interpretació del territori, es redueixi considerablement.

Per tant, en resum, les fonts arqueològiques són la base d'aquest estudi i les que ens permeten obtenir una visió més concreta al voltant del territori vallesà en època antiga. Això fa que el nostre treball depengui en gran part d'aquestes i es vegi afectat per les seves avantatges i inconvenients. Així, la gran massa crítica de dades disponibles resulta un element favorable per tal de poder obtenir una visió força completa de tota l'àrea analitzada, podent elaborar hipòtesis i comparacions amb una base quantitativa d'indicis remarcable. Per una altra banda, però, les mancances i problemàtiques inherents a aquestes dades, fan que en molts aspectes haguem de ser prudents, mantenint-nos sempre en el camp de la hipòtesi per evitar caure en sobre-interpretacions o reelaboracions històriques. Tot i això, les dades són suficientment clares per permetre'ns trencar amb algunes visions tradicionals del territori vallesà a l'Antiguitat i intentar oferir una explicació alternativa i el màxim de coherent possible dels processos històrics, tenint com a premissa fonamental d'aquesta tasca la rigurositat científica.

2.5 Altres fonts

A part de totes aquestes fonts d'informació, en trobem d'altres que també són importants i tindrem en compte a l'hora de desenvolupar el nostre estudi doctoral. Les citem en aquest darrer apartat perquè, per les seves característiques, resulten complicades de resumir de forma concreta, o bé perquè resulta més pràctic citar-les en el context determinat que les utilitzem.

Així, un element d'informació clau per al nostre estudi prové de la documentació medieval. En aquest sentit, tot i ser un període històric que ja no tractarem de forma directa, la documentació conservada referent al Vallès és suficientment abundant per tenir-la en compte. D'aquesta manera, existeix un corpus remarcable de documents jurídics, testamentaris o fiscals, els quals poden aportar indicis claus per poder donar suport a algunes de les teories plantejades. Potser l'element més utilitzat en aquest camp seria el de la toponímia. Així, sabem que els topònims moltes vegades es fossilitzen i tenen una continuïtat molt àmplia en el temps. Per això, l'estudi de documents medievals on, per exemple, es descriuen els límits de propietats de famílies nobiliàries o, més freqüentment, eclesiàstiques, permeten observar un seguit de topònims que en molts casos es poden relacionar amb nuclis, elements o personatges de l'Antiguitat. Per tant, en molts moments del nostre estudi recorrerem a aquesta informació com a indicatiu per obtenir elements de comprensió al voltant del territori vallesà antic. Aquests elements, per qüestions pràctiques, s'aniran introduint al llarg de l'estudi però podem destacar dins d'aquest camp, el Cartulari de Sant Cugat del Vallès com a gran document de referència.

Una altra font d'informació que cal destacar seria la cartogràfica o d'itineraris. Aquesta es vincula a mapes o documents en els quals apareixen itineraris antics que passen pel territori vallesà. És aquesta una font clau per aquest territori, ja que disposem de diversos itineraris que citen directament punts que se situen de forma segura o hipotètica a l'actual territori vallesà. Aquests documents, principalment, serien els Vasos de Vicarello, l'Itinerari d'Antoní, l'Anònim de Ràvena i la *Tabula Peutingeriana*. En els recorreguts que descriuen, es van citant diversos punts de parada, que han rebut diversos noms a partir de la tradició antiga però que normalment s'han denominat *mansiones*.¹⁵⁵ El més interessant, però, és que en alguns dels casos se cita la distància entre aquests punts. Això, afegit a l'existència de nuclis ben coneguts i que es

¹⁵⁵ Sobre la idoneïtat o no d'aquesta denominació, hi tornarem més endavant.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

poden situar en el mapa, han generat una llarga discussió historiogràfica per intentar col·locar tots aquests nuclis en un mapa actual. En el cas vallesà, això afecta a quatre *mansiones* com serien *Praetorium*, *Semproniana*, *Arrago* i *Ad Fines*.¹⁵⁶ Per tant, és una problemàtica que afecta directament el Vallès i que tractarem amb detall més endavant quan parlem de la xarxa viària vallesana antiga. Per totes les implicacions que suposaria l'existència d'aquests punts a nivell organitzatiu, administratiu, viari, etc., aquesta és una font d'informació de primer ordre que també haurem de tenir en compte.

¹⁵⁶ La denominació exacta varia segons la font que tractem.

3. ANÀLISI HISTÒRICA

3 ANÀLISI HISTÒRICA. EVOLUCIÓ DEL TERRITORI I EL POBLAMENT DE LA ZONA VALLESANA DURANT L'ANTIGUITAT

Un cop vistes les diverses fonts d'informació disponibles, cal passar a la seva anàlisi per tal de poder plantejar l'evolució d'aquest territori. Aquest punt, doncs, serà el principal del nostre estudi. En ell intentarem oferir una interpretació de totes aquestes fonts que permeti mostrar una visió coherent a nivell històric dels diversos processos que patí aquesta zona interior de la costa central catalana al llarg de, quasi, mil anys. Amb aquesta intenció, el nostre plantejament serà diacrònic, partint dels primers indicis de la formació de la societat ibèrica fins arribar als darrers moments de la romanitat. Durant tot aquest apartat, anirem introduint les diferents dades literàries, epigràfiques, numismàtiques i arqueològiques necessàries, remetent quan sigui necessari al punt 2 d'aquest volum o al volum II del nostre treball.

3.1 El món iber: antecedents, formació i desenvolupament (ss. VIII – III aC.)

El primer que tractarem dins d'aquesta anàlisi històrica serà, òbviament, allò que trobem abans de l'arribada de Roma en aquest territori. En aquest sentit, hem d'entrar plenament en la formació i desenvolupament de la cultura ibèrica en el nord-est peninsular. Una cultura ibèrica complexa, que no assoleix unes estructures socials, polítiques, econòmiques i culturals iguals en totes les regions i que ofereix un ampli ventall de casos diversos. Aquest món ibèric, tot i la seva complexitat, cada cop se'ns presenta als historiadors de forma més oberta i clara, gràcies a la importantíssima feina arqueològica duta a terme en els darrers anys. Una feina que ja no només se centra en els grans nuclis de tipus *oppidum*, sinó que cada cop més parla dels assentaments rurals dispersos, base de l'hàbitat ibèric, o dels famosos camps de sitges. De tal manera que, a dia d'avui, el panorama del món iber a la zona del nord-est peninsular és molt ric i, a la vegada, difícil d'interpretar. En aquest primer apartat intentarem plantejar una visió sobre com es forma aquest món iber i quina evolució tingué a nivell polític, econòmic i social, basant-nos de forma quasi exclusiva en les fonts arqueològiques. L'objectiu final és poder entendre l'estructuració del territori i el poblament existent a la zona vallesana en el moment de l'arribada de Roma al nord-est peninsular.

3.1.1 La Primera Edat del Ferro: els antecedents del món iber (ss. VIII – VII aC.)

Començarem el nostre recorregut retrocedint força en el temps, situant-nos en aquell moment on sorgeixen els primers indicis a la zona de la posterior estructuració ibèrica, que fou la que trobà i reorganitzà Roma. En aquest sentit, doncs, hem de començar parlant breument sobre el que es documenta en aquest territori vallesà en l'anomenat "Primer Ferro". Concretament, estem interessats en el període cronològic situat entre els segles VIII – VII aC., moment on comencen a donar-se uns elements, vinculats amb els canvis apareguts ja en el Bronze Final, que marquen de forma clara l'evolució posterior que es donà durant l'Ibèric Antic. Com diem, ho farem breument. En primer lloc, perquè realment és un període que queda força lluny dels nostres interessos temàtics i cronològics; resulta important per la nostra tasca com a antecedent llunyà. Per una altra banda, tampoc podem realitzar una aproximació excessivament potent a causa de que les dades per aquest període (exclusivament arqueològiques) no són excessivament abundants. Tot i això, cal remarcar que en els darrers anys les excavacions estan portant a la llum assentaments realment remarcables en ambdós vallesos i això permet obtenir una visió bastant més completa d'aquest moment de la que disposàvem fins fa poc.

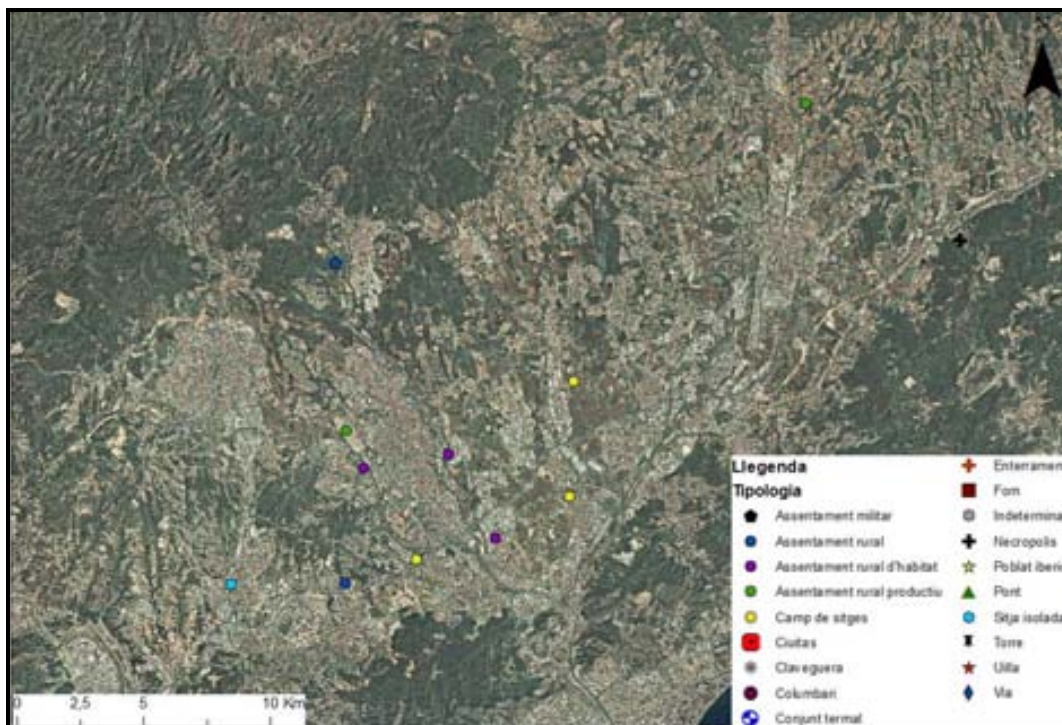

Fig. 9: Mapa de jaciments del Primer Ferro documentats al Vallès.

En general, com dèiem, tot i no ser un dels períodes més coneguts dins de l'evolució històrica del nord-est peninsular, el moment del Bronze Final/Primer Ferro permet conèixer, a partir de les dades arqueològiques, alguns indicis sobre com estava estructurat l'hàbitat dins del territori. En aquest sentit, semblaria que és en aquest moment de transició entre l'Edat del Bronze i la del Ferro quan es comença a configurar l'estructura protohistòrica del territori en aquesta zona. De fet, ja l'estudi de R. Marcet i M.A. Petit sobre l'àrea vallesana mostrava clarament un indicatiu gran creixement del nombre d'assentaments a partir del Bronze Final.¹⁵⁷ El problema, però, és que la tipologia dels assentaments en aquest moment (bàsicament fets a partir de materials peribles) dificulta molt la recuperació de vestigis arqueològics representatius. Aquests vestigis, normalment, serien estructures negatives; és a dir, fosses que podrien correspondre a fons de cabana o bé a punts d'emmagatzematge tipus sitja, moltes vegades sense poder distingir entre ambdós.¹⁵⁸ Per tant, poder establir una estructura del territori en aquest període resulta certament complex. El que sí sembla prou clar és que en aquest moment no podem parlar per la zona de prelitoral de la costa catalana de nuclis amb constitució protourbana o directament urbana; més aviat, estaríem en una fase de transició entre una estructuració de l'hàbitat de tipus dispers, cap als primers indicis de protourbanització que es donen ja en època ibèrica antiga.¹⁵⁹

¹⁵⁷ R. Marcet, M.A. Petit. "Assentaments d'habitació a l'aire lliure de la comarca del Vallès. Del Neolític al Bronze Final". *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 93 – 133.

¹⁵⁸ Aquesta tipologia de poblats o assentaments en materials peribles es donarà bàsicament a les zones costaneres i prelitorals. Pel que fa a les zones interiors, principalment el baix Ebre i Baix Cinca, l'evolució serà molt diferent. Sense entrar-hi en detalls tenim, des del Bronze Final, l'aparició de construccions en pedra i basades en el model de poblats tancats amb àrea central. Un model que mostra una evolució socio-econòmica més veloç i que portarà al sorgiment, ja en el segle VII aC., de grans nuclis amb estructura urbana com Els Vilars d'Arbeca.

¹⁵⁹ D. Asensio, J. Francès, C. Ferrer, M. Guàrdia, O. Sala. "Formes d'ocupació del territori i estructuració econòmica al sud de la Laietània". *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Girona: MAC (2001), p. 228.

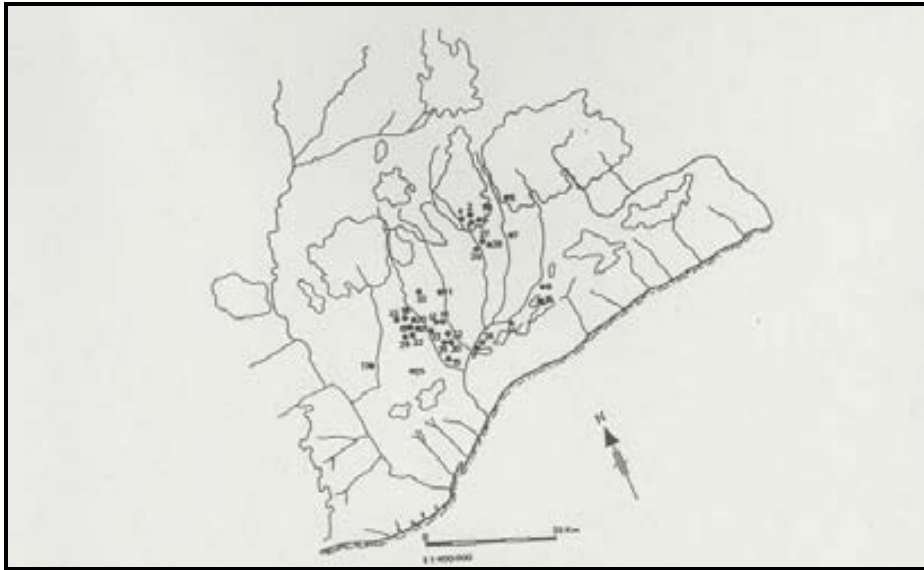

Fig. 10: Assentaments del Bronze Final al Vallès segons Marcet i Petit (Marcet *et al.* 1985).

En aquest sentit, el primer element remarcable seria l'augment del nombre de jaciments documentats en tota aquesta zona ja durant el Bronze Final, indicatiu d'un creixement demogràfic evident. Així, trobem per les dues comarques vallesanes fins a 20 jaciments que han aportat elements cronològics vinculats a aquest moment. Evidentment, no tots han estat documentats a partir d'una intervenció arqueològica científica, però la dada en sí no deixa de ser significativa. Un altre element important a tenir en compte, és que cap d'ells es dona en un assentament de tipus cova, la qual cosa ja mostra una preferència cap a assentaments a l'aire lliure, deixant endarrere un dels elements característics del poblament prehistòric. Una dinàmica que fou general per tot aquest període i per tot el nord-est peninsular, on aquests assentaments en cova foren freqüents fins el Bronze Final, moment on pràcticament desapareixen i són substituïts de forma general per assentaments a l'aire lliure, un procés que es donà una mica abans a la zona de la conca baixa dels rius Segre i Cinca, mentre que trigà una mica més per les zones litorals i prelitorals.¹⁶⁰

Un seguit de transformacions en l'estructuració del territori que continuaren i s'accentuaren ja en el Primer Ferro.¹⁶¹ De fet, bona part dels assentaments documentats durant el Bronze Final tenen continuïtat sense canvis en aquest Primer Ferro. Són uns assentaments que, en línia general i sense diferenciar-se excessivament de les

¹⁶⁰ J. Francès, E. Pons. "L'hàbitat del Bronze Final i de la Primera Edat del Ferro a la Catalunya litoral i prelitoral". *Cypsela*, 12 (1998), p. 31.

¹⁶¹ Val a dir, que la diferenciació entre aquests dos moments resulta extremadament difícil de precisar. De fet, en la majoria de casos els arqueòlegs prefereixen utilitzar l'adscripció cronològica de Bronze Final/Primer Ferro, davant la impossibilitat de concretar més a partir de la cultura material disponible.

característiques que trobem a la zona costanera o a bona part del nord-est peninsular, se situarien en els cims dels turons o be en els vessants assolellats d'aquests, mentre que a les zones de plana també augmentarien els petits nuclis, de la mateixa manera que a les serralades, sobretot la litoral.¹⁶² A partir d'aquests trets generals, podem anar a buscar un major detall en les dades per intentar veure si existia algun tipus d'organització del territori en aquest moment. L'estudi de D. Asensio, J. Francès, C. Ferrer i M. Guàrdia al voltant de la zona sud laietana per aquest moment, segueix una divisió tripartita en aquest punt. Bàsicament parlen d'un primer nivell organitzatiu, que serien les petites unitats productives; un segon format pels vilatges o llogarets i un tercer que anomenen centres d'acumulació.¹⁶³ Essent una bona proposta de sistematització, creiem que resulta certament complicat establir aquesta diferenciació a partir de les dades que tenim disponibles per aquest moment, molt més escasses que per etapes posteriors que sí que podrien respondre a un model d'aquest tipus de forma més fiable. Resulta evident que el nivell més bàsic d'organització territorial serien aquests petits assentaments rurals formats per una o diverses petites unitats d'hàbitat i que poden tenir també alguna petita zona productiva i un espai d'emmagatzematge associat. Se situarien principalment en zones planes o de plana-vessant (sense poder descartar també que se situessin en petits turons) i propers a cursos d'aigua, ja siguin rius, rierols, torrents, rieres o fonts. Arqueològicament, com hem comentat, resulten difícils d'identificar, ja que es tractava de petits nuclis construïts amb materials peribles, dels quals només s'han conservat les estructures negatives. Per tant, el que documentem són retalls en el sòl i fosses de diversos tipus i dimensions. Amb sort, la presència de forats de pal o la forma i fondària del retall permet diferenciar entre una fossa que correspon a una cabana o hàbitat, d'una fossa d'emmagatzematge o sitja.¹⁶⁴ I, de fet, podem constatar que aquest tipus de

¹⁶² D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", p. 228.

¹⁶³ D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", p. 230.

¹⁶⁴ Bàsicament, seguint a J. Francès, la fossa tipus sitja correspondria a un perfil cilíndric o troncocònic, de base plana o aplanada i parets rectes que en alguns casos acabarien amb boques estretes per facilitar el seu tancament. Les capacitats variaran entre els pocs centenars de litres i quantitats superiors als 3.000 litres, indicant possiblement un ús de tipus familiar o col·lectiu depenent del volum. Existirien també fosses de dimensions més reduïdes, amb boques amples i poca profunditat, que segurament tindrien una funció domèstica de conservació dels aliments. Hi hauria d'altres tipologies amb funcions productives diverses i, finalment, es poden trobar fosses semiexcavades identificades com a fons de cabana i, per tant suposadament amb funció d'hàbitat. Normalment amb plantes ovoides de tendència rectangular o circular i associades a elements de sustentació com forats de pal i altres elements domèstics com fogars, cubetes o sòcols. Les dimensions variarien però se situarien normalment entre els 4 i els 30 m². Com dèiem, aquestes darreres a nivell arqueològic són realment difícils de documentar, però al Vallès en tenim algun bon exemple com el cas d'una fossa de Can Roqueta allunyada de l'agrupació principal, de forma arrodonida de tres metres d'amplada màxima i 70 cm. de profunditat, amb un fogar a l'interior (J.

jaciment marcat per la presència generalitzada de fosses, fou el típic de la zona interior de la costa catalana.¹⁶⁵ Aquestes petites unitats productives serien la tipologia més àmpliament documentada, segurament perquè era la base del poblament per aquest període i, quantitativament, resulta més senzill el seu registre. En aquest sentit, tenim diversos exemples interessants caracteritzats per la presència d'alguna fossa, retall o sitja que indicaria l'existència d'un petit assentament rural, potser de tipus familiar. En el treball citat ja es fa referència als jaciments de Can Fatjó dels Orons (VOC.5.10/VOC.15.11) de Sant Cugat, el turó de Can Filuà (VOC.18.1) a Santa Perpètua de Mogoda o de Torre Berardo a Sabadell (VOC.14.15).¹⁶⁶ Nosaltres podem afegir algun cas més que creiem es podria vincular a aquesta tipologia, com Can Santpere a la Roca del Vallès (VOR.28.38), amb una sitja; potser el Turó Gros de Can Camp (VOR.4.1), a Caldes de Montbui, que es considera que podria haver estat un petit assentament en aquest moment, tot i que només s'han documentat restes ceràmiques superficials; Can Fatjó, a Rubí (VOC.13.3), on per aquest període només es documentà una sitja al c/ Safir amb cronologia del segle VII aC.; el jaciment de la Plaça Major de Castellar del Vallès (VOC.3.15),¹⁶⁷ on es documenta un paleocanal que podria indicar l'existència d'un petit nucli amb funcionalitat agrària¹⁶⁸; La Florida Nord (VOC.18.10), un conjunt de tres sitges amb materials del Primer Ferro a Santa Perpètua; el Turó dels Quaranta Pins (VOR.13.19) a les Franqueses del Vallès, amb una fossa excavada segurament utilitzada com a punt d'emmagatzematge i, posteriorment, com a abocador; i finalment, també a les Franqueses, els elements trobats al complex arqueològic de Santa Digna (VOR.13.4), punt on es documenta un hàbitat de tipologia similar ja durant el Bronze Final (presència de sis sitges)¹⁶⁹ i que tindria certa continuïtat en el Primer

Francès. "Características y evolución de los hábitats de la Primera Edad del Hierro en la Depresión Prelitoral catalana". *Hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Lenguadoc occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'Edat del Ferro*. Girona: MAC-Girona (2000), pp. 35 – 37).

¹⁶⁵ J. Francès, E. Pons. "L'hàbitat...", p. 39.

¹⁶⁶ Per la bibliografia i informació més detallada dels jaciments, remetem a la referència del segon volum.

¹⁶⁷ Pel que respecta a Castellar, tradicionalment es parla de la possible existència d'un assentament d'aquest moment al Castell de Castellar, però l'escassetat de dades disponibles ens fa ser prudents en aquest sentit.

¹⁶⁸ J. Roig, J.M. Coll. "El jaciment de la Plaça Major de Castellar del Vallès (Vallès Occidental): l'assentament del Neolític i el vilatge de l'Antiguitat Tardana". *Tribuna d'Arqueologia 2008 – 2009* (2010), p. 197.

¹⁶⁹ Per més informació sobre l'hàbitat del Bronze Final *vid.*: A. Alarcos, R. González, P. Martínez. "Santa Digna III. Un hàbitat del bronze final III al Vallès Oriental". *Cypsela*, 16 (2006), pp. 161 – 175.

Ferro amb un petit nucli evidenciat a partir d'un retall amb materials ceràmics i una sitja.¹⁷⁰

Per sobre d'aquests nuclis mes reduïts, és on trobem més problemes per seguir amb la diferenciació abans proposada, donat que la dificultat d'atribuir funcionalitats i tipologies a les estructures documentades en aquests jaciments fa que, fora de determinar si es tractaven de poblats de major o menor importància a partir de les seves dimensions o de veure si hi existien funcions productives d'algun tipus o no, sigui realment complicat establir amb precisió categories. En aquest sentit resulta especialment problemàtica l'atribució com a "centre de captació i redistribució" dels excedents provinents de la resta d'assentaments més reduïts, categoria que s'atorga a la Bòbila Madurell i Can Roqueta.¹⁷¹ En general, el que veiem és que sí que podríem trobar una categoria intermèdia entre els nuclis més petits i els més grans, tot i que cal remarcar les limitacions del registre arqueològic en aquest sentit. Així, trobem jaciments com Can Planes (VOC.9.19/VOR.23.3), situat entre Palau-Solità i Plegamans i Mollet del Vallès, o el de les Sitges de la UAB (VOC.5.7), a Cerdanyola. Ambdós tenen característiques similars, amb la documentació bàsicament d'un camp de sitges amb 15 i 22 estructures respectivament, tot i que la mala conservació o afectació dels jaciments fa pensar en una superfície arqueològica major que no s'ha conservat. El més estudiat seria el cas de l'assentament trobat a la Universitat Autònoma de Barcelona, on primer J.L. Maya i després J. Francès excavaren aquest conjunt de fosses d'emmagatzematge. Es tractaria de la zona de magatzem d'un petit assentament situat en una suau elevació, del qual, desgraciadament i com és habitual, no s'ha conservat la part d'hàbitat.¹⁷² Aquest aspecte vinculat a la manca de registre sobre l'hàbitat, resulta un problema a l'hora d'interpretar aquests nuclis amb major capacitat d'emmagatzematge. Així, tant es podria tractar de petits poblats formats per diverses unitats familiars, com d'una única unitat familiar amb major capacitat productiva.

¹⁷⁰ Concretament en els jaciments de Santa Digna (parcel·les 23 i 25). Avinguda dels Gorgs 97, 99 i Santa Digna parcel·la 17 - Carrer Santa Digna, 31, tots ells inclosos en el complex arqueològic de Santa Digna (VOR.13.4).

¹⁷¹ D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", p. 230.

¹⁷² J.L. Maya. "Silos de la primera edad del Hierro en la Universidad Autónoma de Barcelona". *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), p. 163; J. Francès. "Noves excavacions al sector est del jaciment del polisportiu de la UAB (Cerdanyola, Vallès Occidental)". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 5 (1996), pp. 162 – 164.

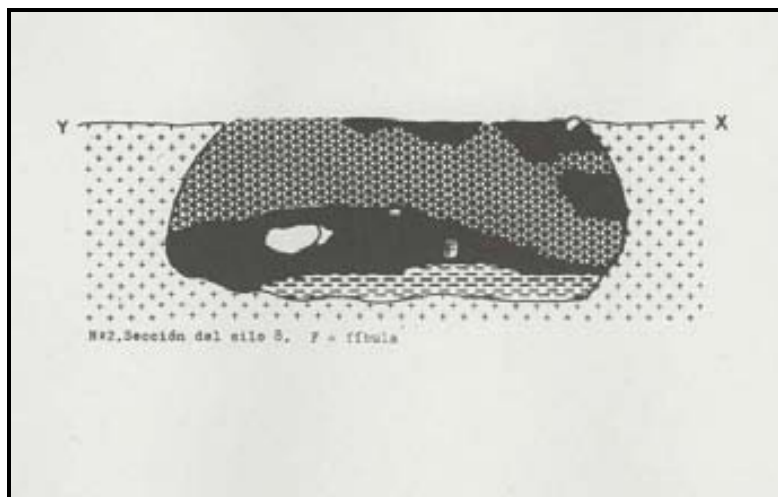

Fig. 11: Detall de la secció d'una de les Sitges de la UAB (Maya, 1985).

Finalment, trobem aquells casos on sembla que podem parlar amb propietat de poblats de certa entitat. El primer dels casos seria el de la Bòbila Madurell (VOC.17.4), a Sant Quirze del Vallès. Considerat com a nucli central d'aquesta zona durant aquest període gràcies a la seva importància des del Neolític, trobem que durant el Ferro Inicial s'hi documenten un conjunt de més de 100 estructures, principalment en fossa, que determinarien l'existència d'un important poblament en aquest punt de la Serra de Can Feu. Semblaria, a més, que incrementaria les seves dimensions i la seva activitat econòmica respecte el Bronze Final, una activitat bàsicament cerealística.¹⁷³ L'àrea arqueològica de la Bòbila Madurell és realment molt àmplia i, per tant, no s'hauria de descartar l'existència de més estructures associades a aquest poblament. Respecta la idea de considerar-lo el nucli central del territori, és una proposta que no es pot rebutjar de ple, però creiem que la presència d'altres nuclis propers també destacats, fa que sigui difícil atribuir-li aquest paper capdavanter sense dubtes. Així, trobem un altre exemple remarcable com és el paratge de Can Roqueta (VOC.2.1/VOC.14.28), situat entre Sabadell i Barberà del Vallès. De la mateixa manera que la Bòbila Madurell, és un gran complex arqueològic amb una llarga seqüència cronològica que va des de la Prehistòria fins la Tardoantiguitat. En aquest cas, com també passa a Bòbila Madurell i amb molts altres dels grans jaciments de la zona vallesana, el fet que les excavacions s'hagin donat al ritme de la construcció i no d'un projecte científic, ha provocat la fragmentació de bona part d'aquests complexos arqueològics, els quals apareixen a la Carta

¹⁷³ A. Martín, J. Miret, R.M. Blanch, S. Aliaga, R. Enrich, S. Colomer, S. Albizuri, J. Bosch. "Campanya d'excavacions arqueològiques 1978 - 88 al jaciment de la Bòbila Madurell - Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)". *Arraona*, 3 (1988), pp. 21-22.

Arqueològica com a jaciments diferents quan, en realitat, formen part del mateix assentament. Així, el cas de Can Roqueta seria dels més importants per la zona vallesana, ja que l'entitat de les estructures documentades fa pensar, aquí sí, en un nucli central del territori circumdant. Així, la presència de centenars d'estructures recuperades, de les quals més de cent serien sitges d'emmagatzematge, juntament amb la presència de forns i contenidors que indicarien l'existència d'activitats productives i de la important necròpolis de Can Piteu (amb més de 200 tombes per aquest període), indiquen sense dubtes l'existència en aquest punt d'un poblat de primer ordre.¹⁷⁴ De fet, la proximitat geogràfica fa pensar en el fet que tots dos assentaments estarien vinculats de forma estreta. I tot això vindria reforçat per un tercer nucli excavat recentment a la zona com és el complex arqueològic de Can Gambús (VOC.14.11), a Sabadell també. Es tractaria d'un altre jaciment similar: de gran extensió geogràfica i cronològica. Per l'època del Primer Ferro, es documenten més de 80 estructures d'emmagatzematge tipus sitja o retall, les quals donen mostra de la importància de l'assentament. El fet de no haver documentat estructures d'hàbitat associades i la proximitat del poblat de Bòbila Madurell, fan pensar que Can Gambús hi pogués estar associat d'alguna manera. Essent una hipòtesi indemostrable a dia d'avui, creiem que seria interessant tenir en compte aquesta possibilitat, ja que la presència de dos grans assentaments per aquest mateix període en un espai tan reduït com és aquesta zona de la carena de Can Feu resulta certament indicatiu. A la vegada, Can Roqueta també es trobaria força proper, a l'altra banda del riu Ripoll, i podria ser que existís també algun vincle amb els altres dos nuclis.

Per una altra banda, en el terme municipal de Ripollet, els darrers anys s'ha posat al descobert un altre poblat amb aquesta cronologia: el poblat del Parc dels Pinetons (VOC.12.2). Es tracta d'una zona on es documentaren fins a 90 estructures arqueològiques negatives, combinant punts d'emmagatzematge, àrees productives, zones d'hàbitat i, fins i tot, algun enterrament i que segurament tindria la seva continuïtat en el jaciment adjacent dels Pinetons II. Per tant, en general es definiria un assentament d'hàbitat tipus poblat de certa entitat en aquest punt.

¹⁷⁴ Per l'abundant bibliografia sobre el complex arqueològic de Can Roqueta, remetem de nou al segon volum a partir de la citada referència del jaciment .

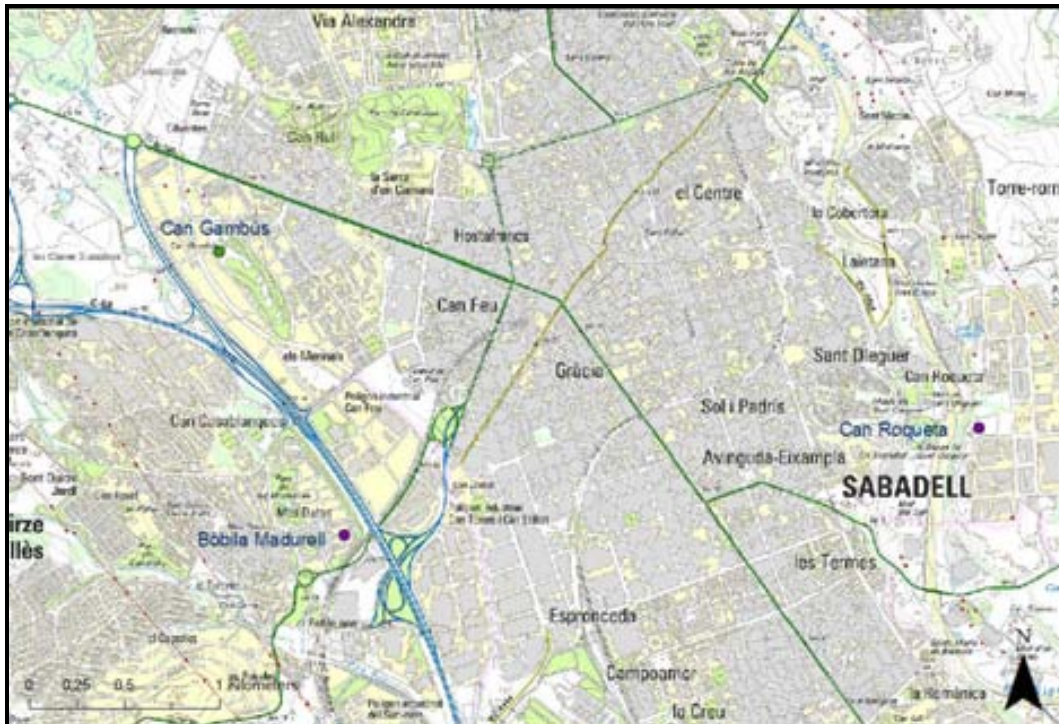

Fig. 12: Situació dels assentaments de Can Roqueta, Can Gambús i Bòbila Madurell.

Finalment, també tenim un altre tipus d'assentament disponible per aquest període que serien les necròpolis. Així, trobem un exemple molt interessant per aquest Ferro Inicial com seria el jaciment del Pla de la Bruguera (VOC.3.14), a Castellar del Vallès. En una àmplia àrea arqueològica es documentà una necròpolis de camps d'urnes amb una cronologia de mitjans del segle VII – primer quart del segle VI aC., formada per 24 estructures funeràries (considerades com a *loculi* pels arqueòlegs) i set acumulacions de materials arqueològics en posició secundària.¹⁷⁵ El ritual funerari consistiria en la incineració, les restes de la qual serien guardades en urnes i dipositades en fossa simple i amb aixovar.¹⁷⁶ La importància d'aquest jaciment resideix en el fet

¹⁷⁵ Volem fer un petit incís al voltant del polèmic tema dels “camps d'urnes”. En aquest cas, l'utilitzem només en un sentit tipològic, sense cap implicació social o econòmica. Hem de tenir en compte que el concepte de la “Cultura de camps d'urnes” fou superat ja fa temps en la historiografia europea (especialment els anys 70 del segle passat a França) i, a l'espanyola, molt més recentment. Així, la idea d'una arribada de grups poblacionals provinents del centre d'Europa que haurien suposat un seguit de canvis a tots els nivells i l'inici d'una homogeneïtzació de les comunitats del nord-est peninsular, a dia d'avui ja no es pot sostenir. Per això, per aquest moment es prefereix parlar de les comunitats del Bronze Final i Primer Ferro, amb una significació senzillament cronològica que evita generalitzacions indemostrables (F.J. López Cachero. “Sociedad y economía durante el Bronce Final y la Primera Edad del Hierro en el noreste peninsular: una aproximación a partir de las evidencias arqueológicas”. *Trabajos de Prehistoria*, 64, nº 1 (2007), p. 104).

¹⁷⁶ X. Clop, J.M. Faura, M. Gangonells, C. Navarro. “La necròpolis del pla de la Bruguera – Centre de Distribució SONY (Castellar del Vallès, Vallès Occidental). Primers resultats.” *Limes*, 3 (1993), p. 34.

que és una magnífica mostra de l'evolució dels rituals funeraris i de les característiques de la societat d'aquesta zona en aquest període en concret.

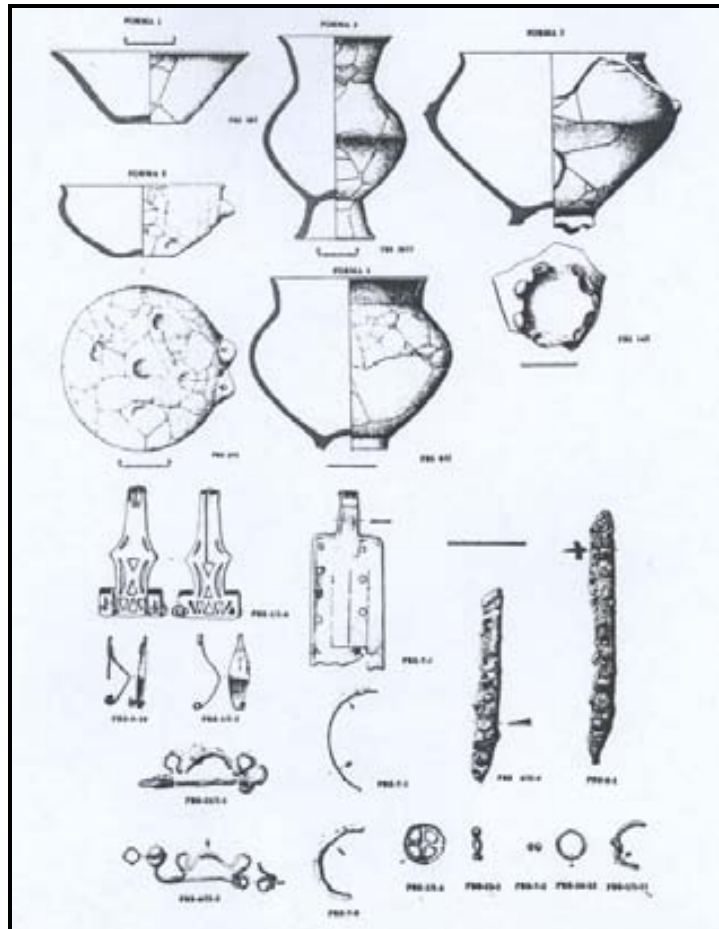

Fig. 13: Materials recuperats en els aixovars de la necròpolis del Pla de la Bruguera (Clop *et al.* 1995).

Es tractaria d'un punt intermedi entre les característiques que trobem a les zones funeràries de Can Roqueta o Can Missert (Bronze Final) i les que trobarem ja a l'Ibèric Antic, exemplificades en el jaciment de la Granja Soley, a Santa Perpètua.¹⁷⁷ L'altra gran exemple que tenim documentat a la zona vallesana per aquest període seria el jaciment d'El Coll, amb l'anomenada Tomba del Guerrer (VOR.21.20), a Llinars del Vallès. Es tractaria, de fet, d'una necròpolis de la que només se n'han documentat 4 inhumacions en sitges utilitzant urnes,¹⁷⁸ essent la més destacada aquesta primera,

¹⁷⁷ X. Clop, J.M. Faura, M. Gangonells, C. Navarro, A. Martín, M. Molist. "Pla de la Bruguera - Centre de Distribució SONY (Castellar del Vallès, Vallès Occidental), una necròpolis de la primera edat del Ferro". *Tribuna d'Arqueologia 1993 - 1994* (1995), p. 34.

¹⁷⁸ Sobre aquest jaciment seguirem el següent treball: V. Muñoz. "La necròpolis del Coll (Llinars del Vallès)". *Lauro*, 22-23 (2002), pp. 5-14.

anomenada “Tomba del Guerrer” pels materials associats que hi van aparèixer.¹⁷⁹ Es tractaria, doncs, d’un pas més dins de l’evolució dels rituals funeraris cap a la tipologia pròpiament ibèrica. Especialment remarcable seria la tipologia d’aquesta tomba del guerrer, constituïda per una urna de grans dimensions, capiculada i amb la boca sobre un plat, envoltada per catorze vasos ceràmics fets a mà.¹⁸⁰ La tomba El també aportaria força materials ceràmics i metàl·lics en bronze (que no en ferro); essent aquest un element interessant ja que s’interpreta que aquesta tomba estaria ocupada per un personatge infantil, d’entre 7 i 12 anys, la qual cosa indicaria clarament l’existència de diferències d’estatus social dins de la població.¹⁸¹ Finalment, no podem oblidar dins de les estructures funeràries la ja citada necròpolis de Can Piteu, a Can Roqueta, amb les 219 tombes amb urnes cineràries, exemple paradigmàtic d’aquestes necròpolis del Primer Ferro.¹⁸² En ella destaca que podem documentar elements clars de diferenciació social com una estructura funerària de tipus sitja, diferenciada de les de fossa simple. O també l’abundant presència de restes d’elements càrnics o de *simpula*, senyal inequívoc de la celebració de rituals o cerimonials funeraris.¹⁸³ Un element curiós associat a aquesta necròpolis seria l’elevat percentatge de presència d’aixovars amb material metàl·lic (en el 70% de tombes). Això, segons J.F. Cachero, es podria interpretar de dues maneres. Si assumim que tota la comunitat podia ser enterrada a la necròpolis, aleshores podríem estar davant d’algun tipus de mecanisme sancionador que evita l’excessiva acumulació de riquesa i la redistribueix entre els membres de la comunitat. Una altra opció seria que en aquestes necròpolis només s’hi podien enterrar personatges amb un cert nivell econòmic i social.¹⁸⁴ Igualment, cal recordar les tombes documentades al jaciment de la Bòbila Madurell. En general, doncs, tenim per aquesta zona un bon panorama al voltant de l’evolució del ritual funerari que, juntament amb

¹⁷⁹ Materials diversos, destacant la presència d’elements de ferro, com un *simpulum* de funció ritual o, especialment, armes de tipus ofensiu i defensiu, les quals van determinar la seva categorització com a “guerrer” (V. Muñoz. “La necròpolis...”, p. 6).

¹⁸⁰ V. Muñoz. “La necròpolis...”, p. 6

¹⁸¹ V. Muñoz. “El Coll (Llinars del Vallès): una segona tomba del Ferro I”. *Cypsela*, 16 (2006), p. 86.

¹⁸² El treball bàsic per aquesta necròpolis seria el de López Cachero: *Aproximació a la societat del nord-est peninsular durant el bronze final i la primera edat del ferro. El cas de la necròpolis de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental, Barcelona)*. Barcelona: Societat Catalana d’Arqueologia (2006), especialment p. 81 i ss.

¹⁸³ Al voltant dels materials documentats en aquesta necròpolis: R. Marlasca, M.C. Rovira, X. Carlús, C. Lara, F.J. López Cachero, N. Villena. “Materiales de importación en la necrópolis de incineración de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell, Barcelona)”. *Actas del III Simposio Internacional de Arqueología de Mérida: Protohistoria del Mediterráneo Occidental*. Mérida: Añejos de Archivo Español de Arqueología, 35 (2005), pp. 1039 – 1049.

¹⁸⁴ J.F. López Cachero. “Sociedad...”, p. 115.

d'altres exemples, permeten comprendre millor les dinàmiques socio-culturals i religioses del nord-est peninsular en aquest període.¹⁸⁵

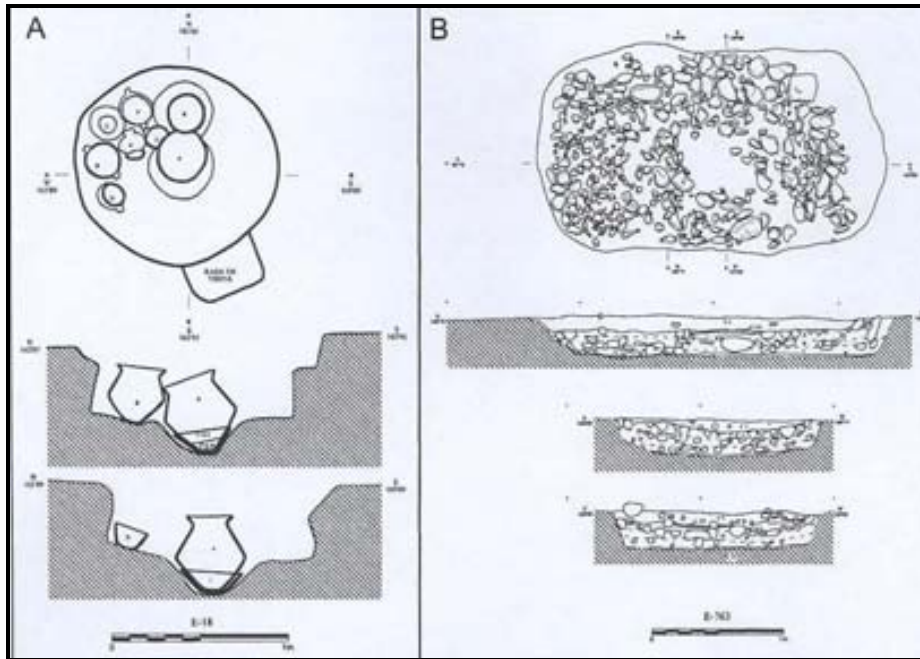

Fig. 14: Tipologia dels enterraments tipus *ustrinum* a la necròpolis de Can Piteu (Carlús *et al.* 2005).

Per tant, un cop recapitulades totes aquestes dades arqueològiques, intentarem aportar algunes hipòtesis al voltant de l'estructura del territori i el poblament d'aquesta zona de la Depressió Prelitoral durant el Primer Ferro, algunes de les quals ja hem anat apuntant:

- 1- La creixent documentació de jaciments indicaria que el segle VII segurament seria un moment de certa eclosió demogràfica en aquesta zona. El creixent nombre d'establiments documentats que hem apuntat així ho indicaria. De fet, podrien existir força més assentaments però no els hem integrat per tractar-se de jaciments documentats només a partir de la recollida de ceràmica superficial i sense estructures associades, per tant, difícils de categoritzar. Sigui com sigui, semblaria que estem en un moment clau per entendre l'evolució d'aquesta àrea en els següents segles i, de fet, aquesta evolució no es remet només a aquest

¹⁸⁵ Un altre bon exemple, per posar un cas ben documentat, de necròpolis de transició cap a l'Edat del Ferro seria la de Can Bech de Baix, a Agullana. Per més detalls *vid.*: A. Toledo, P. De Palol. *La necròpolis d'incineració del Bronze Final transició a l'Edat del Ferro de Can Bech de Baix, Agullana (Alt Empordà, Girona). Els resultats de la campanya d'excavació de 1974.* Girona: MAC (2006).

moment sinó que segurament continua un procés iniciat ja en el Bronze Final o fins i tot abans.

- 2- La tipologia dels assentaments, tot i les dificultats de registre arqueològic que patim per aquest període, indicarien uns certs canvis que mostrarien una progressiva caracterització dels jaciments i una territorialització creixent. És a dir, cada cop resulta més evident que existeixen assentaments amb característiques específiques a nivell de dimensions, funcionalitat i població que els ocupa. En aquest sentit, tot i que creiem que és agosarat intentar establir categories fixes i ben definides per aquest moment, sí que creiem evident que es comença a establir ja la base de l'estructuració del territori en època ibèrica amb una dualitat entre el poblament basat en l'hàbitat rural dispers (amb un gran ventall de possibilitats que aniria des dels petits assentaments de tipus familiar amb els nuclis concentrats majors amb camps de sitges associats, com el de les Sitges de la UAB) i els grans poblats que serien punts centrals del territori. Els exemples més clars d'aquest darrer tipus per la nostra zona serien els poblats de Can Roqueta i Can Gambús i, en menor mesura, assentaments com el de la Bòbila Madurell i el Parc dels Pinetons. Aquesta estructura portaria a la citada creixent territorialització, per la qual trobem que aquest territori passa a estar poblat per una societat cada cop més integrada en unes estructures socials, econòmiques i culturals comunes o més properes, de tal manera que això queda reflectit en el territori amb una organització incipientment jeràrquica, per la que aquests grans nuclis actuarien com a centres vertebradors del territori. No creiem que es pugui donar suport encara per aquest moment per una estructura com la plantejada pel model ibèric ple, amb els grans *oppida* actuant com a centres acumuladors i redistribuïdors de l'excedent, però sí que començaríem a trobar alguns nuclis que, per la seva pròpia importància, comencem a tenir un cert grau d'atracció respecte la resta d'àrees rurals.
- 3- A nivell econòmic, resulta evident que aquest creixement demogràfic està vinculat inevitablement a una major explotació del camp i a l'obtenció d'un major nombre d'excedents, bàsicament cerealístics. En aquest sentit, l'aparició dels camps de sitges com el de les Sitges de la UAB o Can Planes, o les grans àrees d'emmagatzematge com la de Can Gambús, en serien la mostra més evident. Però també el fet que cada cop es deixa més enrere l'hàbitat en coves i

es potencia l'assentament a l'aire lliure i en zones hàbils pel conreu com les planes properes a cursos d'aigua. Això no implica ni molt menys la desaparició d'altres activitats bàsiques com la cinegètica o la ramadera.¹⁸⁶ A la vegada, trobem indicis cada cop més clars d'un procés de major especialització en d'altres activitats que segurament indicarien la consolidació de grups de caire artesanal. En aquest sentit, l'elaboració de ceràmica o l'activitat metal·lúrgica, documentades tant per la troballa de zones amb forns en els poblats¹⁸⁷ com pel registre dels seus resultats a les necròpolis, en són un bon exemple. En general, doncs, semblaria que estem en un moment de remarcable impuls i complexificació de l'activitat econòmica a la Depressió Prelitoral.

- 4- Pel que fa a l'aspecte social, la nostra principal font d'informació vindria de les necròpolis. En aquest sentit, ja hem vist com existeix una evolució des de les estructures documentades pel Bronze Final cap a les dels primers moments del Primer Ferro (Pla de la Bruguera) i el moment final d'aquest període (El Coll). Gràcies a aquests jaciments, s'evidencia una creixent complexificació social determinada per la jerarquització de la població. Així, si tornem a l'exemple d'El Coll, trobem la tomba del guerrer amb clars indicis de tractar-se d'un personatge de rang social elevat, diferenciat de la resta de les tombes i amb un clar rol associat a l'aspecte militar. Per una altra banda, trobem la tomba E1 amb un individu infantil, el qual també presenta un aixovar ric. Per tant, tindriem aquí una clara mostra de l'existència per aquest moment d'un estatus adscrit i no adquirit. Això implicaria un nivell de complexificació social remarcable per aquest moment. A més, el fet que a la tomba E1 només es trobessin objectes en bronze, mentre que a la del guerrer serien de ferro, fan pensar també en el fet que l'aparició d'aquest metall i el seu ús tindrien una certa utilització com a element de diferenciació social en aquests primers moments de la seva entrada en aquesta zona de la península.¹⁸⁸ Igualment, en serien un exemple les tombes-

¹⁸⁶ Pel que fa a l'activitat ramadera, sembla que a partir del 700 aC. s'inicia un canvi en la tendència amb una progressiva substitució del consum de bovins i suïds pel d'ovicaprins, destacant sobretot la importància de l'ovella, gràcies a la seva aportació tant de carn, com de llet o llana. Aquest canvi es detecta de forma especialment clara a jaciments com la Bòbila Madurell. En aquest sentit, *vid.*: D. Franquesa, J. Oltra, A. Piña, E. Pons, M. Saña, E. Verdum. "La ramaderia en les societats ibèriques del N-E de la península ibèrica". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 155 i 156.

¹⁸⁷ Com els casos de la fossa D-1 a la Bòbila Madurell o de les estructures CR-59 i CR-60 a Can Roqueta.

¹⁸⁸ Sobre la qüestió de l'aparició i desenvolupament de la metal·lúrgia en el món ibèric *vid.*: S. Rovira. "Continuismo e innovación en la metalurgia ibérica". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III*

sitja de Can Piteu. Sens dubte, aquesta creixent complexificació social estaria relacionada no només amb les evolucions internes d'aquestes comunitats, sinó també amb el context geopolític del moment, marcat per la consolidació de la presència fenícia i grega a les costes peninsulars. Els contactes comercials amb aquests grups colonitzadors tindran una repercussió directa en les relacions socials indígenes, contribuint a generar unes corrents econòmiques que passaran a estar controlades per aquestes elits incipients, les quals començaran a remarcar les diferències amb la resta de la població, ja sigui amb la seva cultura material, el seu hàbitat o les seves tombes.¹⁸⁹ Aquest procés, que fou especialment marcat a les terres de l'Ebre o les terres empordaneses, també començà a ser palpable a la costa central catalana, tot i que en menor mesura. De fet, fou a partir del segle VI quan es féu ben evident, però els seus primers moviments es donaran ara.¹⁹⁰

- 5- Finalment, a nivell merament territorial, volem remarcar que la major part dels assentaments documentats es troben situats al voltant de la conca del riu Ripoll. Amb això no volem afirmar que aquest riu fou l'eix vertebrador principal del poblament d'aquesta zona vallesana en el Primer Ferro. Especialment perquè aquest predomini també deu tenir a veure amb problemes de registre arqueològic. Ara bé, senzillament apuntar la importància d'aquest eix en aquest moment, el qual, per raons que desconeixem, sembla que tindria una major rellevància en aquest període que no pas altres conques importants com la del Llobregat o la del Besòs.

Per tant, en conclusió, trobem els primers indicis del que serà el posterior procés d'iberització¹⁹¹ en el nord-est peninsular, amb evolucions diverses en les diferents zones

Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum, Extra 3 (2000), pp. 209 – 221; E. Pons. “Catalunya a la transició de l'edat del Ferro. Zona de pas, època de trasbalsaments humans i canvi cultural”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 69 – 93 (especialment pp. 78 – 81).

¹⁸⁹ F.J. López Cachero. “Sociedad...”, p. 113.

¹⁹⁰ Sobre tot aquest procés *vid.*: D. Asensio. “La incidencia fenicia entre las comunidades indígenas de la costa catalana (s. VII – VI a.C.): ¿Un fenómeno orientalizante?”. *El período Orientalizante. Actas del III Simposio Internacional de Arqueología de Mérida: Protohistoria del Mediterráneo Oriental*. Mérida: Anejos de Archivo Español de Arqueología, 35 (2005), pp. 551 – 564.

¹⁹¹ El concepte d'iberització resulta complex i, en certa manera, polèmic. Així, és un concepte que neix dins de les corrents d'interpretació colonial dels processos de formació de les comunitats ibèriques. Aquesta interpretació bàsicament determinava que seria el contacte amb els pobles colonials (bàsicament fenicis i grecs) el que permetria l'evolució d'aquestes comunitats i la seva transformació en societats complexes i jerarquitzades. Per tant, aquesta visió defensa una aculturació de les poblacions indígenes en relació amb aquests fluxos comercials. Aquesta imatge actualment s'ha vist superada a partir de la

del nord-est. Així, recapitulant, la zona oest i nord-oest (actuals conques baixes del Segre i Cinca i Baix Aragó) tingueren un desenvolupament de la complexitat social més ràpid, amb el desenvolupament ja de nuclis centrals fortificats amb indicis de protourbanització, com el cas de Genó. Mentre que a la zona costanera i litoral, aquest procés fou més tardà, caracteritzant-se l'hàbitat per petits assentaments rurals, alguns dels quals constituïts en agrupacions tipus poblat, com el cas de Can Roqueta. Tot aquest procés, a partir de les dades del nostre territori i seguint a J. Sanmartí,¹⁹² tindria dos elements claus:¹⁹³

historiografia postcolonial (sorgida després del procés de descolonització del segle XX). Aquesta planteja la importància dels grups indígenes com a elements actius que no només reben aquesta aculturació sinó que també interactuen i influeixen en els propis grups colonials. I especialment es remarca la idea que no es pot entendre el procés de canvi social i cultural com el xoc entre dos blocs homogenis, sinó més aviat com la interacció entre agents molt diversos en situacions molt diferents que generarà una àmplia multiplicitat de respostes depenent de factors com l'estatus social, el gènere, el context familiar, etc. D'aquesta manera, es passa de parlar d'un procés d'aculturació d'una comunitat a un procés d'hibridació entre dos conjunts socials complexos. En el nostre cas, quan fem servir el concepte d'iberització ens referirem senzillament al procés gradual pel qual es passa d'unes comunitats amb unes característiques pròpies d'època prehistòrica a les típiques d'una comunitat socialment complexificada i estratificada a nivell polític, social, cultural i econòmic. Sobre tota aquesta problemàtica *vid.*: C. Aranegui, J. Vives-Ferrándiz. "Encuentros coloniales, respuestas plurales: los ibéricos antiguos de la fachada mediterránea central". *De les comunitats locals als estats arcaics: la formació de les societats complexes a la costa del Mediterrani occidental. Arqueomediterrània*, 9 (2006), pp. 89 – 92.

¹⁹² J. Sanmartí. "From local groups to early estates: the development of complexity in protohistoric Catalonia". *Pyrenae*, 35/1 (2004), pp. 12 – 20.

¹⁹³ En aquests dos elements intentem barrejar les dues principals corrents teòriques que han plantejat l'explicació sobre el sorgiment de la cultura ibèrica: l'endogenètica i l'exogenètica. La primera d'elles defensaria la importància fonamental de l'element autòcton com a principal responsable del desenvolupament de les comunitats indígenes i el seu pas al món ibèric, considerant el factor colonial com a quelcom casual que, òbviament, tindrà repercussió en el procés però sense ser-ne el factor determinant (per exemple: E. Junyent, J.B. López, A. Lafuente. "Origen de l'arquitectura en pedra i l'urbanisme a la Catalunya Occidental". *Cota Zero*, 10 (1994), pp. 73 – 89). Per una altra banda, tenim les teories que defensen el paper predominant del factor colonial per explicar l'evolució de les comunitats del Primer Ferro fins el món iber. Aquestes tenen una llarga tradició i han estat les preponderants durant bona part de la història dels estudis sobre el món ibèric. Parteixen de la concepció per la que seran aquests contactes amb el món grec i fenici els que permetran a les societats d'aquests territoris donar el pas cap a una societat més complexa i estratificada, de tal manera que el paper intern de les comunitats indígenes quedaria en un segon pla i, de fet, aquesta evolució interna naixeria senzillament com a resposta als *inputs* provinents dels fluxos comercials mediterranis (per exemple, tesi ja defensada per P. Bosch Gimpera a la seva *Etnologia de la península Ibèrica* o per J. Maluquer de Motes a la seva obra *El impacto colonial griego y el comienzo de la vida urbana en Cataluña*). Com dèiem, nosaltres partim d'una concepció mixta per la qual tots dos elements són fonamentals per comprendre el procés general de transformació. Així, la base serien els canvis que estan patint les comunitats indígenes ja des del Bronze final (o abans); uns canvis graduals però significatius i que tenen a veure amb la pròpia evolució demogràfica, econòmica i social d'aquests territoris. Tots aquests canvis, es veieren afectats de forma molt directa per la presència d'aquest comerç inicialment fenici i després també grec (i etrusc). De la combinació dels dos factors (endògens i exògens) sorgiren un seguit de respostes i dinàmiques socio-culturals i econòmiques que foren les que generaren l'aparició del que entenem com a "cultura ibèrica", que en cap cas s'ha d'entendre com un tot, sinó que presenta múltiples variants en tots els aspectes, fins i tot a nivell regional. En aquest sentit, estem bàsicament d'acord amb el plantejat en el treball de J. Sanmartí, D. Asensio, M.C. Belarte, A. Martín i J. Santacana: "La iberització a la Catalunya costanera i central". *De les comunitats locals als estats arcaics: la formació de les societats complexes a la costa del Mediterrani occidental. Arqueomediterrània*, 9 (2006), pp. 145 – 148.

- El creixement demogràfic, que suposaria un increment de la pressió sobre els recursos i la necessitat de controlar la producció, sobretot agrària. La necessitat de controlar aquests excedents agraris fou la que segurament generà l'aparició de les elits, grups socials diferenciats que assumeixen el rol de controlar i gestionar la producció agrícola.
- Els contactes comercials amb els pobles mediterranis, principalment els fenicis, els quals aportaren a aquestes elits un conjunt d'elements de prestigi que permeteren reforçar la seva posició preeminent, adquirint un important capital polític i passant a controlar els fluxos comercials mediterranis en les seves zones d'influència.¹⁹⁴

D'aquesta manera, fou aquest panorama canviant i cada cop més complex a nivell social, econòmic i cultural, el que generà un seguit de processos que acabaren desembocant en l'aparició de la societat ibèrica en aquesta zona. Una societat ibèrica que bevé de totes aquestes transformacions, les desenvolupà i consolidà, arribant a un elevadíssim nivell de complexitat en tots els aspectes.

¹⁹⁴ Així, en línies generals, podem veure com la presència del comerç fenici a tota la costa mediterrània peninsular serà un element clau per entendre el propi sorgiment de les comunitats ibèriques. Principalment, l'esfera d'influència fenícia se centrà en l'anomenat "Cercle de l'Estret de Gibraltar", però també arribà de forma clara a la costa catalana, destacant zones com les terres de l'Ebre. En general, però, els materials d'importació recuperats per aquest període en els assentaments costaners i prelitorals del nord-est peninsular mostren clarament aquest predomini del comerç fenici. Un comerç centrat sobretot en els aliments (vi, oli i salaons) transportats en àmfores, contrastant amb la poca presència de vaixella de taula. Semblaria que la major part de produccions arribarien dels nuclis fenicis del sud de la península, però tenint especial importància com a punt redistribuidor el centre d'*Ebusus*, a Eivissa. El moment de màxim apogeu d'aquest comerç es donà entre la segona meitat del segle VII i inicis del segle VI aC., però la gran presència fenícia en els assentaments de la zona no decaurà en els següents segles, ni tan sols tenint en compte la fundació grega d'Empúries. Així, per exemple, el material amfòric seguí sent essencialment d'origen fenici fins ben entrat l'Ibèric Final, quan les importacions itàliques s'acabaran imposant; mentre que *Ebusus* mantindrà aquest paper clau com a punt redistribuidor també durant uns quants segles. Sobre aquesta problemàtica *vid.*: J. Sanmartí. "Les relacions comercials en el món ibèric." *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 309 – 310; J. Sanmartí. "Colonial relations and social change in Iberia (Seventh to Third century BC)". *Colonial encounters in Ancient Iberia. Phoenician, Greek and Indigenous relations*. Chicago & Londres: The University of Chicago Press (2009), pp. 49 – 88, especialment 54 - 63 i 68 – 76. Un bon exemple d'estudi per la zona ibera oriental seria el treball de J. Vives-Ferrándiz: *Negociando encuentros. Situaciones coloniales e intercambios en la costa oriental de la Península Ibérica (ss. VIII – VI aC.)*. Cuadernos de Arqueología Mediterránea, 12. Barcelona: Edicions Bellaterra (2007). A nivell general sobre la presència fenícia a l'occident mediterrani *vid.*: A. Domínguez Monedero. "Los fenicios en Occidente". *Historia de España. Protohistoria y Antigüedad de la Península Ibérica, vol. 1. Las fuentes y la Iberia colonial*. Madrid: Sílex (2007), pp. 75 – 225; A. Delgado. "Fenicios en Iberia". *De Iberia a Hispania*. Barcelona: Ariel Prehistoria (2008), pp. 347 – 474.

3.1.2 L'Ibèric Antic: aparició i formació de la societat ibèrica a la zona vallesana (VI –V aC.)

Entrem ara en la següent etapa d'aquest procés de formació de les comunitats protohistòriques en el territori vallesà. Aquest és un període que també resulta difícil d'estudiar i conèixer amb precisió. De fet, si semblaria que haguéssim de disposar de més dades disponibles per ser més proper en el temps, en realitat trobem que l'evidència arqueològica segueix sent força escassa. Això es deu a que, tot i que la major part de poblats ibèrics clàssics sorgeixen en aquest moment, les fases més antigues d'aquests són poc conegudes per haver patit nombroses reconstruccions durant tota la seva existència. A això, òbviament, cal afegir-hi els ja comentats problemes amb la documentació del registre arqueològic, molt evidents per aquesta fase. En aquest sentit, l'Ibèric Antic és encara un període molt mal conegut, tant pel que fa a la seva cultura material com als elements d'hàbitat i urbanisme, i ja no diguem pel que fa a elements polítics, econòmics, socials o culturals.¹⁹⁵

Cronològicament, les dades de les que disposem ens situen en un moment que s'iniciaria cap a mitjans del segle VI (550 aC.) i que arribaria fins al darrer quart del segle V, moment on ja es podria parlar de l'etapa de l'Ibèric Ple. És un període que bàsicament continua amb els processos iniciats ja durant el Primer Ferro i que els consolida, posant les bases per tot el nord-est peninsular de la cultura ibèrica. Com que es tracta d'un període que ens resulta més interessant pel que suposa de base per la societat ibèrica que trobarem posteriorment, intentarem plantejar-ne amb més detall les possibles característiques. Així, primerament, plantejarem l'evidència arqueològica documentada en el nostre territori d'estudi, per intentar extreure algunes hipòtesis o patrons generals i comparar-los, finalment, amb l'evidència que trobem pel mateix període per la resta de nord-est peninsular i altres zones "iberitzades".

Pel que fa, doncs, a l'àrea vallesana, en aquest corredor natural entre la Serralada Litoral i Prelitoral les evidències per l'Ibèric Antic són lleugerament superiors a les documentades pel Ferro Inicial, amb un total de 31 jaciments on es van documentar materials assimilables a aquest període. S'ha de tenir en compte, de nou, que bona part d'aquests jaciments no han estat objecte d'una excavació científica i, fins i tot, alguns d'ells només són coneguts a partir de referències orals o bibliogràfiques d'erudits locals. És per això que intentarem centrar-nos només en aquells jaciments en els quals s'hi hagi

¹⁹⁵ D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", p. 231.

realitzat algun tipus d'intervenció arqueològica o a on, mínimament, les dades disponibles hagin estat contrastades.

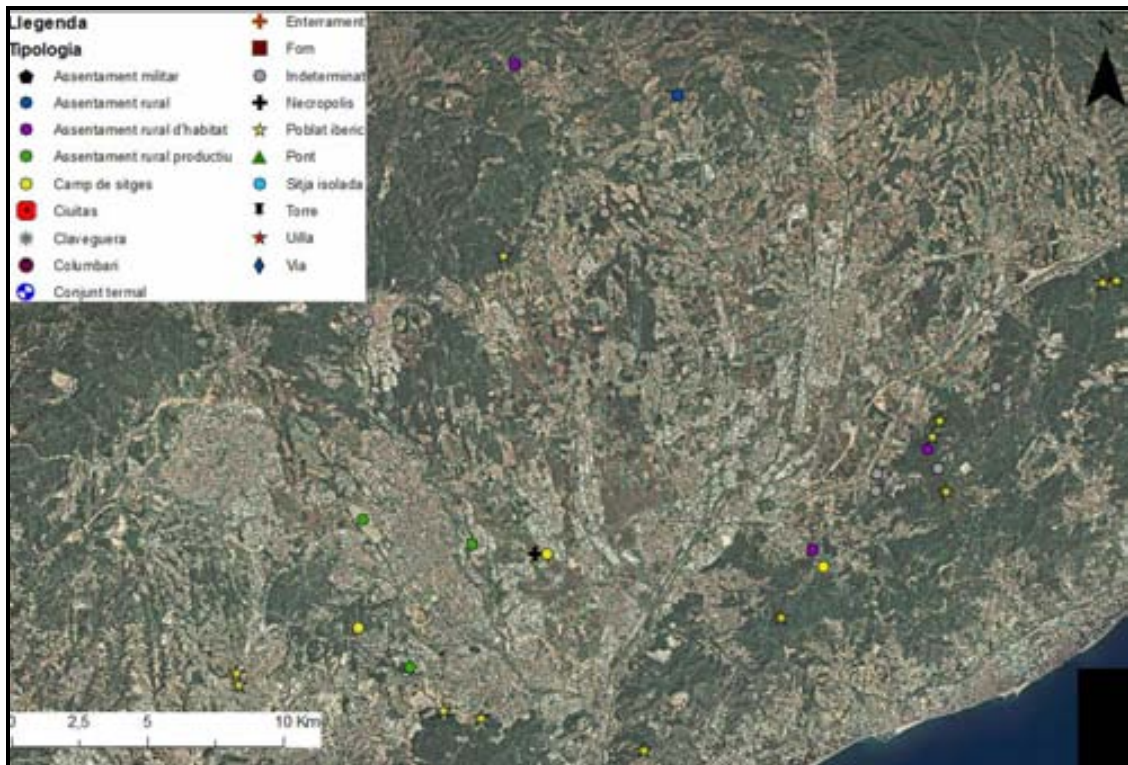

Fig. 15: Jaciments de l'Ibèric Antic documentats al Vallès.

Si hem de començar a parlar, doncs, de les evidències arqueològiques per aquest període, trobem que va ser en aquest moment quan es configuraren per primer cop els grans assentaments ibèrics d'aquesta zona, amb les seves primeres fases constructives. Els principals indicadors arqueològics per aquest primer moment serien la ceràmica, destacant la ceràmica a torn amb decoració pintada amb un repertori reduït de formes, i la presència força abundant d'instruments de ferro.¹⁹⁶ El primer cas remarcable seria el del Turó de Ca n'Oliver (VOC.5.5), a Cerdanyola, situat en un turó de 138 metres d'alçada en una de les primeres estribacions de la Serra de Collserola, en el vessant que mira a la Depressió Prelitoral. Aquest és el que podríem considerar com el principal poblat ibèric de tota la zona vallesana documentat. Hi entrarem més en detall quan parlem de la fase de l'Ibèric Ple, el seu moment de màxim esplendor. Per aquest moment, però, tenim documentada la primera fase de constitució del poblat, una fase que, de fet, seria preurbana i que podria situar-se en un moment anterior al darrer quart

¹⁹⁶ J. Barberà. "Formació i desenvolupament de la cultura ibèrica al Vallès". *Limes*, 0 (1990), p. 47.

del segle VI aC. Bàsicament trobaríem un conjunt d'agrupacions de cabanes situades sobre el sòl natural, de les que només s'han conservat els forats de pal. L'abundant presència d'aquests forats de pal i el fet d'haver estat tallats per les construccions de la primera fase urbana, serien la base que utilitzen els seus excavadors per defensar aquesta fase inicial de l'assentament.¹⁹⁷ Cap a finals del segle VI, però, trobem una remodelació i l'aparició d'un nucli ja pròpiament urbà.¹⁹⁸ De fet, principalment s'han documentat un conjunt d'habitacions situades en el vessant sud del turó, en bateria i destacant per la seva simplicitat. Com a estructures complexes només es pot remarcar la construcció d'una claveguera, la qual reforçaria la idea que estem davant d'un assentament amb un urbanisme incipient ja des del seu primer moment, i un àmbit singular que podria desembocar en un carrer. Finalment, destacar l'existència d'un mur possiblement de tanca del poblat detectat en el que seria el límit nord. Així, aquest mur juntament amb les diverses estructures documentades per bona part del turó, indicarien que ja en un primer moment el poblat tindria una superfície ocupada remarcable. Aquesta fase patiria una remodelació durant la primera meitat del segle V aC. que seguiria la línia constructiva descrita.

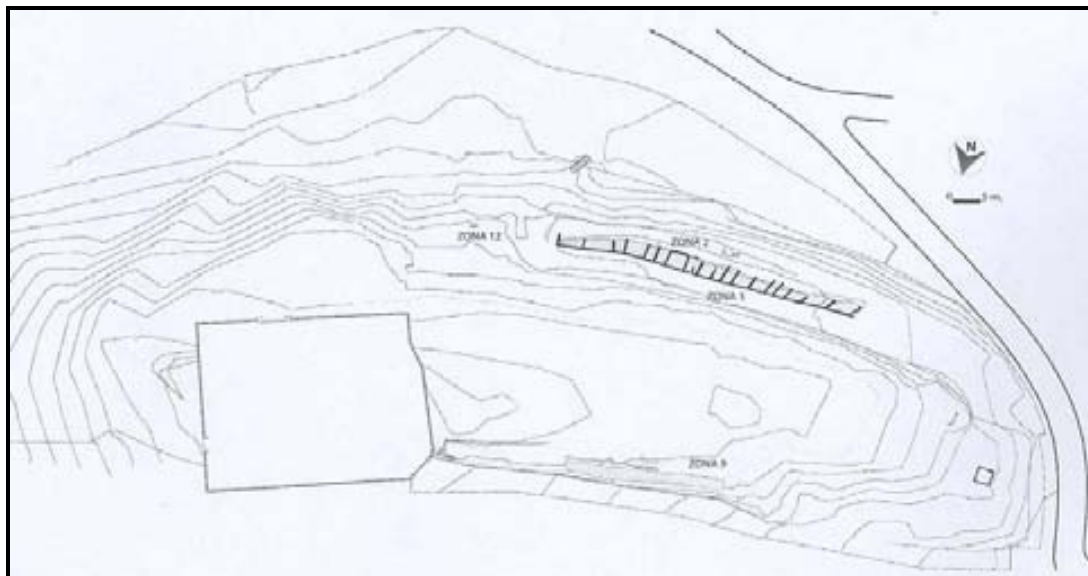

Fig. 16: Estructures de la fase de l'ibèric Antic a Ca n'Oliver (Francès *et al.* 2005).

¹⁹⁷ D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", p. 235.

¹⁹⁸ Per les característiques d'aquesta fase hem seguit a: D. Asensio, J. Francès, C. Ferrer, M. Guàrdia, O. Sala. "Resultats de la campanya de 1998/1999 i estat de la qüestió sobre el nucli laietà del Turó de Ca n'Oliver (Cerdanyola, Vallès Occidental)". *Pyrenae*, 31-32 (2000-2001), pp. 163 – 199, i J. Francès, O. Sala, M. Guàrdia, J. Hernández, D. Asensio. "Aproximació a l'evolució urbanística del poblat laietà del Turó de Ca n'Oliver (segles VI – I aC.)". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 497 – 512.

L'altre gran nucli que sorgeix en aquest moment a la zona vallesana es trobaria més desplaçat cap a la zona oriental, seria el Turó de la Torre Roja (VOR.4.18/VOC.19.8), entre Caldes de Montbui i Sentmenat, situat en el curs superior de la riera de Caldes, en les primeres estribacions de la Serralada Prelitoral. Com veurem posteriorment, fou l'altre gran nucli ibèric documentat a la zona vallesana, del qual trobem, com en el cas de Ca n'Oliver, la primera etapa durant l'Ibèric Antic. En aquest cas, però, l'aparició del nucli pròpiament urbà es donà una mica més tard, cap a mitjans del segle V aC. Abans, el que trobem és un conjunt d'estructures força simples amb cases aïllades sense un espai públic organitzat i sense muralla. Aquesta fase preurbana se situaria entre mitjans del segle VI i mitjans del segle V i es caracteritzaria a nivell ceràmic per la troballa d'alguns exemplars de *Castulo cup*.¹⁹⁹ A partir de mitjans del segle V, es donaria el primer moment urbanísticament definit de l'assentament, amb la creació d'una muralla perimetral i un carrer paral·lel a aquesta, amb cases a banda i banda. Aquesta fase mostraria ja les característiques del nucli en el període Ibèric Ple, ja que, com veurem, es mantindrà fins ben entrat el segle IV.

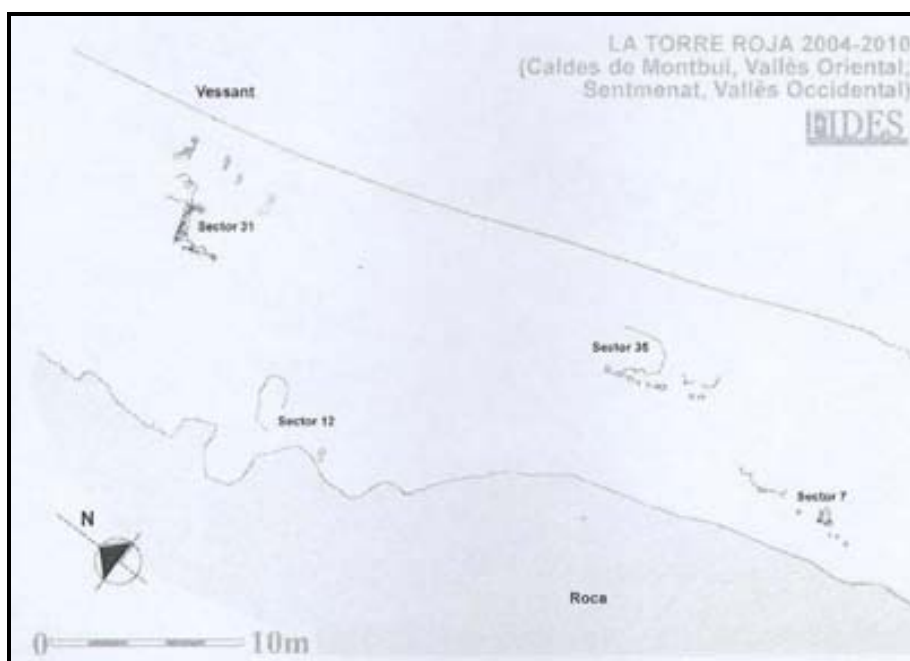

Fig. 17: Planta del poblament de la Torre Roja durant la seva primera fase (Fortó *et al.* 2012).

¹⁹⁹ Sobre l'assentament de la Torre Roja *vid.* entre d'altres: A. Fortó, X. Maese, B. Pelegero, J. Pisa, A. Vidal. "El poblament ibèric de la Torre Roja (Caldes de Montbui – Sentmenat)". *Lauro*, 26 – 27 (2005), pp. 5 – 18; A. Fortó, X. Maese. "La Torre Roja: un jaciment ibèric i medieval (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 2009 – 2010* (2012), pp. 113 – 152.

També per aquest període es documenten els primers indicis d'assentament (bàsicament ceràmiques en superfície) a altres poblats ibèrics clàssics de la zona com, per exemple, el Turó del Vent (VOR.21.4)²⁰⁰ o Castellvell (VOR.21.16), a Llinars del Vallès; Puig Castellar (VOC.8.4), entre Montcada i Santa Coloma de Gramenet; Les Maleses (VOC.8.1/VOR.33.6), entre Montcada i Sant Fost de Campsentelles; o Cèllec (VOR.43.12), entre Vilanova del Vallès i Òrrius. Destaca el cas de Castellruf (VOR.37.2), a Santa Maria de Martorelles, on pel segle VI es documenta la primera fase d'ocupació en base a la troballa de diversos forats de pal sobre la roca mare, que delimitarien una zona d'hàbitat, juntament a una sitja amb materials diversos (entre ells àmfora fenícia) marcant una cronologia de segon quart del segle VI aC.²⁰¹ De la mateixa manera, tenim un seguit d'assentaments que des de la Carta Arqueològica i la bibliografia tradicional se'ls ha considerat poblats ibèrics, amb restes ceràmiques que parlarien d'una possible fase antiga, però que no presenten les suficients evidències com per confirmar aquest extrem i que necessitarien d'una intervenció arqueològica en extensió per poder precisar al voltant de la seva categoria. Serien casos com els del Turó del Rull (VOR.3.20), a Bigues i Riells; o el Turó de Can Santpere (VOR.28.18), el Turó de l'Arbocera (VOR.28.19) i el Turó de Can Verdagner (VOR.28.25), a la Roca del Vallès.

Un altre exemple interessant, seria el cas de Can Xercavins (VOC.5.12), de nou a Cerdanyola.²⁰² Es tracta d'un assentament situat en un petit turó del peu de la Serra de Collserola, de poca alçada però que controla tant els nuclis ibèrics propers com Can Oliver o les Sitges de la UAB, com la plana de conreu o els passos naturals que entre cap a la Serra de Collserola.²⁰³ Interessant com a bon exemple d'assentament ibèric de certa entitat situat prop de la plana per la seva explotació agrícola, la primera fase arqueològicament documentada se situaria entre el 475 i 400/375 aC., amb la presència a la part alta del turó d'un seguit de cabanes senzilles fetes de materials peribles i envoltades de forats de pal. S'hi documenten diverses sitges però totes elles a l'exterior

²⁰⁰ Un assentament especialment interessant que, com veurem més endavant, no respon a un *oppidum* ibèric típic.

²⁰¹ J. Francès. "Característiques...", p. 38; P. Moret. "Alguns aspectes del desenvolupament de l'hàbitat organitzat a l'àrea ibèrica" *Cota Zero*, 10 (1994), p. 22.

²⁰² Respecte l'assentament de Can Xercavins *vid.*: J. Francès, X. Carlús. "Noves dades sobre l'assentament ibèric de Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)". *Limes*, 4-5 (1995), pp. 45 – 62.

²⁰³ X. Carlús, F.J. Ruiz. "Can Xercavins: un nou assentament ibèric al Vallès". *Limes*, 1 (1991), p. 129.

de les cases i sense formar una zona de magatzem ben definida.²⁰⁴ La simplicitat d'aquestes estructures d'hàbitat representaria una bona mostra de la continuïtat amb el model existent durant el Primer Ferro si el comparem amb d'altres assentaments excavats com el de Can Roqueta.²⁰⁵ Per tant, estaríem davant d'un poblat de menor entitat i de funció bàsicament agrícola, en aquest cas possiblement vinculat al gran poblat de la zona que es Ca n'Oliver.²⁰⁶ Potser també serien de característiques similars els assentaments documentats a Can Fatjó (VOC.13.3) i el Parc del Castell (VOC.13.21) de Rubí. En ambdós casos, les ceràmiques i alguna estructura documenten algun establiment des del segle V aC. i, per la seva proximitat, tots dos jaciments podrien estar vinculats d'alguna manera. Tot i que l'evolució posterior segurament permetria parlar com a mínim d'un poblat en aquesta zona, per aquesta fase l'escassetat de dades impedeix poder plantejar tal explicació i seríem més partidaris de pensar en algun tipus d'establiment agrícola. També podríem parlar en aquest grup dels ja citats assentaments de Castell de Castellar (VOC.3.7) o Turó Gros de Can Camp (VOR.4.1), però la manca de dades disponibles, de nou, no permet precisar la seva funcionalitat per aquest moment.

Finalment, entrariem en un darrer grup que serien tots aquells assentaments amb evidències vinculades a aquest període que podríem considerar com a hàbitat rural dispers; és a dir, petits assentaments rurals formats per una o diverses unitats productives o familiars, normalment situades a la plana i relacionades amb la producció agrícola, ja sigui de tipus familiar o per generar cert excedent. Dintre d'aquests casos, podríem destacar aquells que representen una continuïtat respecte l'ocupació del Primer Ferro. Així, podem parlar dels jaciments ja comentats anteriorment de Can Gambús (VOC.14.11) o Can Roqueta (VOC.14.28/VOC.2.1), els quals passen de ser agrupacions tipus poblat típiques del Ferro Inicial, cap a hàbitats de tipus rural dispers, amb presència d'unes quantes sitges (7 a Can Gambús i 21 a Can Roqueta) sense indicis

²⁰⁴ J. Francés, X. Carlús. "Noves dades...", pp. 47 – 48.

²⁰⁵ D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", p. 233.

²⁰⁶ Aquesta tipologia seria el que s'ha vingut a denominar vilatge o llogarret, "petites agrupacions de població situades a la plana, bàsicament dedicades a l'agricultura". Sobre la seva possible vinculació, s'ha plantejat la possibilitat que la primera fase coincidís en el temps amb el sorgiment de la primera fase urbana de Ca n'Oliver (darrer quart s. VI aC.) a partir de les ceràmiques més antigues recuperades (D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", p. 233). Al voltant d'aquestes categoritzacions per aquest moment encara tan antic, seguim mantenint la mateixa opinió que respecte el Primer Ferro, que les dades són encara massa escasses per poder assegurar qualsevol mena de tipologia. En aquest sentit, sí que és cert que comencem a tenir alguns nuclis com Ca n'Oliver que sembla que ja emergeixen jeràrquicament per sobre de la resta de la zona; ara bé, també creiem que no serà fins l'Ibèric Ple quan es podrà resseguir de forma clara un model territorial d'aquest tipus.

clars d'hàbitat associat. La presència, però, de zones d'hàbitat associades als nivells del Primer Ferro en el cas de Can Roqueta i de la propera zona de la Bòbila Madurell a Can Gambús, fan pensar que durant l'Ibèric Antic es donaria una certa continuïtat amb una reducció de la importància dels nuclis, segurament en relació amb aquest incipient canvi en l'estructura territorial de la zona i l'aparició dels primers poblats de tipus *oppidum*. De fet, es comença a notar un creixement d'aquest tipus d'hàbitat rural dispers, base de l'estructura territorial de l'Ibèric Ple, on les sitges seran el principal element característic. Així, podem parlar d'assentaments propers a aquesta zona de la conca del riu Ripoll com les Sitges ibèriques de Bellaterra (VOC.17.8), entre Sant Cugat i Cerdanyola, amb dues sitges aïllades; la sitja de Can Bellet (VOC.15.32), a Sant Cugat; o Can Vinyals III (VOC.18.9), amb dues sitges documentades. Si ens desplaçem cap a l'est, tot i que les evidències són menors, també tenim alguns jaciments documentats que podrien correspondre a aquesta tipologia com el Turó de Can Galvany (VOR.25.5/VOR.41.9), situat en un petit pla dins d'un turó entre els termes municipals de Montornès del Vallès i Vallromanes. Aquest és un dels molts casos de difícil interpretació, ja que no s'hi ha realitzat cap intervenció arqueològica sinó que tenim referències bibliogràfiques i orals a les restes d'un possible petit hàbitat en aquest punt amb diverses cases. Per tant, l'escassa informació parlaria d'un petit assentament i no d'un poblat, tot i que només es podrà confirmar aquest extrem a partir de l'excavació del jaciment. Un cas similar seria el del Serrat de la Galaieta (VOR.32.1), a Sant Feliu de Codines, on s'hi ha realitzat un parell de prospeccions que han documentat abundants restes ceràmiques juntament amb un espai de 30 m² amb murs de possibles habitacions. De nou, s'ha parlat d'un poblat ibèric en aquest punt però creiem que cal ser més prudents i, davant de les dades existents, parlar senzillament d'un petit assentament rural d'hàbitat. Un altre cas seria el de Puig Castell (VOR.30.6/VOR.40.2), entre els termes municipals de Vallgorguina i Sant Celoni, on J. Barberà i R. Pascual hi realitzaren una intervenció els anys 50 on no documentaren cap estructura, però sí tres estrats arqueològics amb força material i on un d'aquests estrats correspondria a l'Ibèric Antic.²⁰⁷ Tot i la manca d'estructures documentades, semblaria probable que estiguéssim davant d'un petit assentament rural d'algun tipus. Igualment, a Vallromanes, trobaríem les sitges de Torre Tavernera (VOR.41.2). Finalment, hi hauria un seguit d'altres jaciments en els quals s'han documentat restes ceràmiques superficials

²⁰⁷ R. Pascual, J. Barberà. "El yacimiento prerromano de Puig Castell". *Empúries*, 26 (1964 - 65), pp. 233 - 245.

associades al període ibèric antic però sense cap estructura associada i, per tant, d'impossible adscripció tipològica. Serien els casos d'El Pitu de Can Barba (VOC.3.5), a Castellar del Vallès; La Serreta (VOR.14.7), a la Garriga; les Vinyes al nord-oest del turó de la Simona (VOR.28.11) i el jaciment A l'est del dolmen de Cèllec (VOR.28.9), a la Roca del Vallès; o la Serreta de Santa Quitèria (VOR.43.5) i Can Tomàs (VOR.43.11), a Vilanova del Vallès.

Per acabar, cal tornar a fer referència a les evidències funeràries²⁰⁸ i, en aquest cas, tenim de nou un jaciment destacat com el de la Granja Soley (VOC.18.3), a Santa Perpètua de Mogoda.²⁰⁹ Es tracta d'una tomba d'incineració en la qual es documentà l'enterrament d'un personatge jove (d'uns 20 anys) amb un important aixovar. Es caracteritzaria per un *loculus* excavat al terra i sense protecció, a l'interior del qual hi hauria dipositat l'enterrament i les ofrenes. Aquestes serien bàsicament objectes metàl·lics, ceràmiques i restes d'animals. El conjunt ceràmic seria força interessant, format per urnes i vasos contenen diversos elements de prestigi. Destaquen sobretot els objectes metàl·lics. Així, la presència de puntes de llança doblegades, fragments de sageta de bronze i restes d'un possible casc o cuirassa, sembla que atribuirien al difunt un caràcter militar o guerrer. Per una altra banda, la presència de *simpula* i les restes càrniques parlarien de la realització de rituals durant l'enterrament. Tots aquests elements, juntament amb els objectes d'ornament personal, farien pensar indubtablement amb un personatge d'elevada condició social, essent un clar indicatiu de la creixent jerarquització de la societat del moment i la culminació de les estructures funeràries que començaren a aparèixer ja durant el Bronze Final i que evolucionaren en el Primer Ferro amb exemples com la comentada necròpolis del Coll. La possible troballa d'una tomba infantil propera, fa pensar que segurament no estaríem davant d'un enterrament aïllat sinó que d'una àrea de necròpolis.

²⁰⁸ Respecte al complex món de les practiques funeràries dins del període ibèric, remetem a un dels pocs treballs recents de síntesi com és el de J. Garcia i D. Zamora: "Les necròpolis ibèriques a Catalunya". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans (2005), pp. 955 – 970. En ell, els autors remarquen la dificultat de poder realitzar una aproximació detallada a les practiques i rituals funeraris dels ibers a causa de l'escàs nombre de necròpolis i enterraments documentats i excavats. En aquest sentit, el jaciment de la Granja Soley seria un element fonamental per la comprensió d'aquestes pràctiques durant l'Ibèric Antic, davant la migradesa de dades disponibles.

²⁰⁹ Sobre la troballa d'aquesta tomba i les seves restes, *vid.*: E. Sanmartí, J. Barberà, F. Costa, P. García. "Les troballes funeràries d'època ibèrica arcaica de la Granja Soley (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental)". *Empúries*, 44 (1982), pp. 71 – 103; J. Sanmartí. "Las necròpolis ibéricas en el área catalana". *Congreso de Arqueología Ibérica: Las necròpolis*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid (1992), pp 80 – 89.

Així doncs, a partir de totes aquestes dades arqueològiques, podem extreure un seguit d'elements generals per interpretar l'evolució del territori i poblament en aquesta zona durant l'Ibèric Antic:

- L'augment del nombre de jaciments documentats semblaria indicar que es continua amb el procés iniciat ja en el Bronze Final – Primer Ferro. Aquest creixement, tot i que resulta impossible de quantificar, seria coherent amb l'evolució que pateixen els assentaments documentats, amb l'aparició dels primers grans centres ibèrics, el creixement de l'hàbitat rural dispers o major nombre de les zones d'emmagatzematge amb sitges.
- En relació al creixement demogràfic, aquesta creixent presència d'assentaments amb presència de sitges o camps de sitges indicaria una major explotació del territori rural. En aquest sentit, cal destacar l'aparició de nuclis poblacionals amb una clara vocació específicament agrícola, el millor exemple dels quals seria el cas de Can Xercavins. Segurament, aquesta expansió del treball agrícola no es podria entendre sense l'extensió de la producció i ús del ferro, ben documentada a nivell arqueològic.²¹⁰
- Es detecta cada cop una major jerarquització dels assentaments. Així, l'exemple més clar seria el del sorgiment de nuclis de major entitat que, poc a poc, anirien assumint el paper de centres regionals. En aquest cas, l'exemple paradigmàtic seria el de Ca n'Oliver i, en menor mesura, també podríem parlar del Turó de la Torre Roja. Per una altra banda, trobaríem assentaments menors però amb una creixent especificació en les seves funcions, la qual encara per aquest període no resulta massa clara. Ja hem comentat el cas de Can Xercavins i també podríem fer referència al Turó del Vent, tot i que aquesta especialització en el seu cas segurament serà més tardana. Com hem comentat anteriorment, no creiem que en aquest moment arcaic sigui possible encara realitzar divisions clares entre les funcions dels assentaments, sinó que encara ens mouríem en una diferenciació principalment basada en la situació (plana, plana-vessant o turó), grandària i població que hi habita. Sí que s'iniciarà, però, la creixent territorialització d'aquesta àrea que es consolidarà plenament a partir del segle IV aC. De fet, ja a finals del segle V tenim l'inici de bona part de les fases monumentals o urbanes

²¹⁰ En part, segurament vinculada als contactes comercials amb el món fenici,

dels grans nuclis de la zona. Per tant, segurament estem davant dels primers passos d'una estructuració jeràrquica del territori ibèric de la costa i la zona prelitoral del nord-est peninsular.

- A nivell social, les dades són realment escasses. Ara bé, semblaria que exemples com el de la Granja Soley o l'augment de la presència d'instruments de ferro en els jaciments permetrien parlar d'una continuïtat en el desenvolupament de la complexitat social. En aquest sentit, estaríem en un moment de transició entre els primers indicis de l'aparició d'elits indígenes durant el Primer Ferro i la consolidació fefaent d'aquestes elits i el seu poder i influència durant l'Ibèric Ple. Som conscients de la manca d'elements per donar suport a aquesta evolució, però segurament cal veure l'aparició d'aquests primers grans nuclis tipus *oppidum* a la zona com un reflex més d'aquest procés social.

En general, doncs, el que mostra l'evidència arqueològica a la zona vallesana durant aquest període seria l'aparició de la societat ibèrica com a tal, amb els primers indicis dels seus trets característics a nivell polític, social, econòmic, territorial i cultural. Uns primers indicis que es consolidaran en el següent període i que també trobem a les zones properes a l'àrea geogràfica vallesana. Així, per exemple, ja en el Maresme trobem l'aparició de la primera fase del gran assentament laietà per excel·lència: Burriac, coincidint amb la cronologia de Ca n'Oliver,²¹¹ una primera fase on ja existien indicis de la importància d'aquest nucli dins del context dels intercanvis entre la zona de la costa central catalana i els fluxos comercials mediterranis.²¹² També per aquest moment es documenta alguna evidència de materials ceràmics que indicaria una ocupació ja existent en el nucli de Montjuïc, de gran importància per la zona com veurem en la següent etapa.²¹³ I no només trobem el cas de la zona laietana sinó que, per exemple,

²¹¹ Sobre les diverses fases del poblat de Burriac *vid.*: N. Benito, J.M. Defaust, J.M. Espadaler, F. Burjachs, M. Molina. "Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme) durant l'any 1984". *Laietania*, 2-3 (1982-1983), pp. 15 – 23 i especialment: D. Zamora. *L'oppidum de Burriac. Centre del poder polític de la Laietània ibèrica*. *Laietania*, 17 (2006 – 2007), monogràfic.

²¹² De fet, ja a la segona meitat del segle VII aC. es documenten elements provinents d'aquests intercanvis comercials a la propera zona del port d'Arenys de Mar (dues àmfors fenícies occidentals), mentre que al propi assentament de Burriac, les evidències més antigues en aquest sentit serien del segle VI, amb presència de ceràmica àtica de figures negres i algunes copes jònies (J. Garcia, J. Pujol, X. Cela, D. Zamora. "Burriac. Un centre d'intercanvi i de comerç a la Laietània ibèrica". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), p. 358).

²¹³ D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", p. 231.

tenim el cas d'un nucli de primer ordre com Ullastret²¹⁴ o el nucli ibèric de Tarragona,²¹⁵ o d'altres de menors com Alorda Park²¹⁶ (Calafell). Aquest seria, com

²¹⁴ Com a bibliografia sobre l'assentament d'Ullastret *vid.*: M. Oliva. "Excavaciones arqueológicas en la ciudad ibérica de Ullastret (Girona). Sexta campaña de trabajos". *Separata Anals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 11 (1955); *Id.* "Excavaciones arqueológicas en la ciudad ibérica de Ullastret (Girona). Séptima campaña de trabajos". *Separata Anals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 11 (1956-57); *Id.* "Las fortificaciones de la ciudad prerromana de Ullastret (España). Ensayo de cronología". *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoriche*. Roma (1966), pp. 23 – 28; *Id.* "Campañas de excavaciones en Ullastret (Gerona), II-1, La Illa d'en Rexac y exploraciones a extramuros de la ciudad". *Revista de Gerona*, 54 (1971), pp. 77 – 87; A. Martín. *Ullastret. Poblament ibèric*. Barcelona: Diputació de Girona (1985); A. Martín. "El segle III aC. a Ullastret (Baix Empordà). Excavació del tall Ll-1" *8è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. La romanització del Pirineu*. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans (1990), pp. 35 – 41; J. Maluquer de Motes, M. Picazo. "Una casa de final del segle V aC. a l'oppidum d'Ullastret". *Fonaments*, 8 (1992), pp. 25 – 51; A. Martín, M. Mataró, J. López, J. Llorens, J. Caravaca. "El jaciment de l'Illa d'en Reixac d'Ullastret. Campanyes de 1992 i 1993". *Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*. Barcelona: Departament de Cultura (1994), pp. 38 – 45; A. Martín, J. Caravaca, C. Montalban. "Excavacions a l'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret (Baix Empordà)". *III Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*. Barcelona: Departament de Cultura (1996), pp. 76 – 86; A. Martín, M. Mataró, J. Caravaca. "Un edifici cultural de la segona meitat del segle III aC. a l'illa d'en Reixac (Ullastret, Baix Empordà)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 18 (1997), 43 – 70; A. Martín, J. Caravaca. "Excavacions a l'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret (Baix Empordà). Campanyes de 1996 – 1997". *IV Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*. Barcelona: Departament de Cultura (1998), pp. 50 – 63; *Idem.* "Resultats de les campanyes de 1995 a 1997 al Parc Arqueològic d'Ullastret (Baix Empordà). Tribuna d'Arqueologia 1997 – 1998 (2000), pp. 19 – 38; A. Martín. "L'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret. Aportació de les intervencions arqueològiques recents al coneixement dels sistemes defensius i de l'urbanisme". *Hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro*. Girona: MAC-Girona (2000), pp. 107 – 121; R. Plana, A. Martín. "L'oppidum d'Ullastret et son territoire: premiers résultats". *Hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro*. Girona: MAC-Girona (2000), pp. 123 – 133; A. Martín, J. López, M. Mataró (dirs.). *El poblament de l'Illa d'en Reixac (Ullastret, Baix Empordà). Campanyes 1987 – 1992*. Girona: MAC-Ullastret (2000); R. Plana, A. Martín. "L'estudi del territori de l'oppidum d'Ullastret (1997 – 2003). Ocupació extra muros i paisatge rural". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 347 – 360.

²¹⁵ Sobre aquest nucli ibèric i les seves característiques arqueològiques, remetem al magnífic treball d'I. Arrayás citat anteriorment: I. Arrayás. *Morfologia...*, pp. 158 – 160 i notes.

²¹⁶ Sobre l'assentament d'Alorda Park: J. Sanmartí, J. Santacana. "Análisis funcional de los recintos domésticos del poblado de Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)". *Arqueologia Espacial*, 9 (1986), pp. 257 – 270; *Id.* "La jerarquia de nuclis en el poblament ibèric de la costa del Penedès". *6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Protohistòria catalana*. Puigcerdà: IEC (1986), pp. 227 – 243; *Id.* "Un recinte cultural al poblament ibèric d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)". *Fonaments*, 6 (1987), pp. 157 – 170; *Id.* *El poblament ibèric d'Alorda Park, Calafell, Baix Penedès. Campanyes 1983 – 1988*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1992); J. Pou, J. Sanmartí, J. Santacana. "La reconstrucció del poblament ibèric d'Alorda Park o de Les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès)". *Tribuna d'Arqueologia 1993 – 1994* (1995), pp. 51 – 62; J. Sanmartí. "La ceràmica grega fina de l'assentament ibèric d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès, Tarragona). Segle VI – IV aC." *Pyrenae*, 27 (1996), pp. 117 – 139; D. Asensio. "Les àmfores d'importació a la ciutatella ibèrica d'Alorda Park o Les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès)". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6 (1996), pp. 35 – 80; D. Asensio, R. Bruguera, X. Cela, J. Morer. "Una mina d'aigua a l'interior de la ciutatella ibèrica d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)". *Miscel·lània Penedesenca*, 24 (1999), pp. 109 – 142; M. Masoliver. "Mobiliari metàl·lic del jaciment d'Alorda Park o de les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès)". *Miscel·lània Penedesenca*, 24 (1999), pp. 145 – 160; D. Asensio, M.C. Belarte, J. Sanmartí, J. Santacana. "Les meules rotatives del site ibèric d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès, Tarragona)". *Pyrenae*, 31-32 (2000-2001), pp. 57 – 73; J. Santacana, J. Sanmartí, J. Pou, J. Morer, D. Asensio. "Evidències arqueològiques del procés d'emergència d'èlites aristocràtiques a la ciutatella ibèrica d'Alorda Park". (Calafell, Baix Penedès)". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà:

comentàvem, l'inici del funcionament de diverses regions territorials estructurades al voltant d'un nucli central.²¹⁷ En aquest sentit, sembla que es donaria una reorganització del model territorial en base a les noves necessitats de la població. Una població creixent en la qual existeixen unes elits cada cop més poderoses. Així, per exemple, la disminució de les necròpolis documentades però el caràcter ric d'aquestes, seria un bon indicatiu d'aquest procés de jerarquització social.²¹⁸ D'aquesta manera, sorgeix el model de poblament bàsic d'època ibèrica, amb un hàbitat rural dispers situat a la plana i abocat cap a la costa i els eixos fluvials importants. Això mostraria la creixent importància del comerç, un comerç que ja no tindria només com a eix el món fenici sinó que ara començaria a girar al voltant dels comerciants grecs, gràcies a la creació d'*Emporion* i la seva consolidació.²¹⁹ Tot i això, durant aquest període les evidències d'aquest comerç encara són minses i se centrarien en fragments ceràmics d'importació documentats a jaciments propers a la costa com Burriac o Montjuïc.²²⁰ L'increment demogràfic i la creixent presència del comerç d'importació²²¹, repercutí en el sorgiment

IEC (2005), pp. 597 – 614; M. Miñarro. “Les àmfores ibèriques d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 865 – 878; D. Asensio. “Les Toixoneres, Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Jornades d'Arqueologia (1999): comarques de Tarragona (1993 – 1999): prehistòria, protohistòria i època medieval* (2007), pp. 275 – 292; S. Valenzuela. “Ofrenes animals al jaciment ibèric d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Actes del I Congrés de Joves Investigadors en arqueologia dels Països Catalans: la Protohistòria als Països Catalans* (2008), pp. 151 – 168; M. Portillo. “Anàlisi de fitòlits de molins procedents del jaciment d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Actes del I Congrés de Joves Investigadors en arqueologia dels Països Catalans: la Protohistòria als Països Catalans* (2008), pp. 159 – 164; X. Maese. “La ceràmica a mà de la ciutadella ibèrica d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Actes del I Congrés de Joves Investigadors en arqueologia dels Països Catalans: la Protohistòria als Països Catalans* (2008), pp. 165 – 170; P. Olmos, J.M. Puche. “La proporció en l'arquitectura ibèrica: la torre Y-Z de la ciutadella ibèrica d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Bulletí Arqueològic*, 30 (2008), pp. 29 – 42.

²¹⁷ J. Sanmartí. “From local...”, p. 20.

²¹⁸ De fet, es documenta una clara caiguda de les evidències funeràries, amb la desaparició de bona part de les necròpolis conegudes (com el Pla de la Bruguera); un fenomen especialment documentat a zones com la plana empordanesa o la costa central catalana. Així, es documenten poques tombes però aquestes contenen uns aixovars amb important presència d'elements de prestigi (sobretot destaca la presència d'armes, reforçant el caràcter guerrer dels inhumats). Això semblaria indicar “la restricció del ritual funerari convencional a un segment limitat de la població, l'elit aristocràtica, i possiblement l'elaboració d'una ideologia que la vincula de forma especial amb la divinitat i amb una forma de persistència en el més enllà diferent de la de la resta de la societat” (J. Sanmartí *et al.* “La iberització...”, pp. 152 – 153 i n. 3).

²¹⁹ I també amb una remarcable importància d'*Ebusus*, documentada per la important presència d'àmfores d'aquest nucli en els jaciments costaners (J. Sanmartí. “From local...”, p. 21).

²²⁰ D. Asensio *et al.* “Formes d'ocupació...”, p. 233.

²²¹ En aquest sentit, cal destacar un canvi en la naturalesa de les relacions comercials en aquesta zona. Així, la zona nord de la costa mediterrània de la península veu una creixent presència de la importació d'elements provinents del món etrusc i, principalment, grec. Això suposarà un canvi important respecte l'etapa anterior i una diferenciació respecte la zona central i sud d'aquesta costa, on continuarà existint un clar predomini dels productes provinents del “Cercle de l'Estret”. Aquesta variació, tindrà a veure sens dubte amb el nou context geopolític de la zona, amb l'aparició del nucli de Massàlia i, sobretot, la creació

d'aquestes elits, que començaren a intentar controlar i canalitzar tant la producció d'excedents agraris com la seva comercialització i l'intercanvi amb productes de prestigi.²²² D'aquesta manera, es començà a consolidar un grup social diferenciat i jeràrquicament superior que ja havia donat els primers passos durant el Primer Ferro. A partir de les evidències documentades a les estructures funeràries, semblaria que tindrien un caràcter fortament militaritzat i, segurament, el paper de la força coercitiva seria essencial en el desenvolupament i consolidació del seu poder. Igualment aquestes elits segurament tindran molt a veure amb l'aparició dels ja comentats primers grans poblat ibèrics. Així, trobem ara el sorgiment dels primers *oppida*,²²³ que se situen en punts estratègics responen a aquesta voluntat de control de l'excedent i l'intercanvi. Dins d'aquesta dinàmica, es donà una progressiva posada en valor de la Serralada Litoral, que passà a ser el centre del món ibèric en aquesta zona, per davant de la plana,

de la colònia d'Empúries. Això provocarà l'entrada incipient de ceràmica àtica, bàsicament de vaixel·la, i també bronzes etruscs. Cal remarcar, però, que les àmfores continuaran sent majoritàriament d'origen fenici (J. Sanmartí. "Les relacions...", pp. 310 – 311).

²²² La prova més palpable de la participació directa de la població indígena en els intercanvis comercials serien les dues cartes comercials de plom recuperades a Empúries i la recuperada a Pech Maho, on es veu clarament l'existència d'intermediaris ibers tractant directament amb els comerciants grecs. Sobre els ploms d'Empúries *vid.*: E. Sanmartí, R. Santiago. "Une lettre grecque sur plomb trouvée a Emporion". *ZPE*, 68 (1987), pp. 119 – 127; R. Santiago, E. Sanmartí. "Notes additionelles sur la lettre sur plomb d'Emporion". *ZPE*, 72 (1988), pp. 100 – 102; E. Sanmartí, R. Santiago. "La lettre grecque d'Emporion et son contexte archéologique". *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 21 (1988), pp. 3 – 18; E. Sanmartí "Una carta en lengua ibérica, escrita sobre plomo, procedente de Emporion". *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 21 (1988), pp. 95 – 114; R. Santiago, E. Sanmartí. "Une nouvelle plaquette de plomb trouvée à Emporion". *ZPE*, 77 (1989), pp. 36 – 38; R. Santiago. "Encore une fois sur la lettre sur plomb d'Emporion 1985" *ZPE*, 80 (1990), pp. 79 – 80; R. Santiago. "Notes additionelles au plomb d'Emporion 1987". *ZPE*, 82 (1990), p. 176. Sobre el plom de Pech Maho: Y. Solier. "Découverte d'inscriptions sur plomb en écriture ibérique dans un entrepot de Pech Maho (Sigean)". *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 12 (1979), pp. 55 – 123; R. Santiago. "En torno al plomo de Pech Maho". *Faventia*, 11/2 (1989), pp. 163 – 179; R. Santiago. "Las láminas de plomo de Ampurias y de Pech Maho revisitadas". *ZPE*, 144 (2003), pp. 167 – 172.

²²³ Cal tenir en compte que el concepte *oppidum* presenta dues realitats. Per una banda, l'arqueològica, vinculada a la idea d'un assentament ibèric d'entitat situat en una zona elevada i emmurallat i que és la utilitzada majoritàriament en la bibliografia sobre el món ibèric. Per una altra banda, la històrica que ens ofereixen les fonts clàssiques i que difereix de l'arqueològica ja que, com la major part de conceptes que apareixen a les fonts, no té un significat únic sinó que presenta diversos matisos i idees segons l'autor i l'època. Nosaltres utilitzarem bàsicament el concepte arqueològic, però amb matisacions. Sempre hi farem referència quan parlem de poblats ibèrics de certa entitat, ja sigui per la seva grandària i capacitat poblacional o bé per la seva funcionalitat específica que els diferencia de l'hàbitat rural situat a la plana o a les petites elevacions. A la vegada, no limitarem el concepte als elements tradicionals com l'existència d'una gran fortificació o a la seva presència en turons de difícils accés. Per dos motius: en primer lloc, perquè l'evidència arqueològica no sempre permet documentar clarament aquests indicis. I segonament, perquè no creiem que tots els poblats ibèrics d'importància haguessin de seguir aquesta tipologia (J. Barberà, X. Dupré. "Els laietans, assaig de síntesi". *Fonaments*, 4 (1984), p. 45).

amb la creació de nuclis com Cèllecs, Burriac, Puig Castellar, Ca n'Oliver, Can Xercavins, la Peña del Moro²²⁴ o el Calamot.²²⁵

Tot plegat, posarà les bases del món ibèric clàssic no només a la zona vallesana sinó que a tot el nord-est peninsular. Unes característiques plenament desenvolupades a la següent etapa d'anàlisi: l'Ibèric Ple.

²²⁴ Sobre la Peña del Moro *vid.*: J. Barberà, E. Sanmartí. "Primeros resultados de las excavaciones en el poblado de la Peña del Moro, en Sant Just Desvern (Barcelona)". *Crónica del XIV Congreso Arqueológico Nacional*. Madrid (1977), pp. 743 – 756; E. Sanmartí, J. Barberà. "El poblado ibérico de la Peña del Moro (Sant Just Desvern, Barcelona)". *Empúries*, 38-40 (1976 – 1978), pp. 295 – 306; J.M. Solías. "Ceràmica grisa estampada pre-romana apareguda a la Peña del Moro (Sant Just Desvern, Barcelona)". *Pyrenae*, 17 – 18 (1981 – 1982), pp. 299 – 302; J. Barberà, E. Sanmartí. *Excavacions al poblament ibèric de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès): campanyes 1974 -1975 i 1977 – 1981*. Barcelona: Institut de Prehistòria i Arqueologia (1982); O. Barrial, X. Ballbé, C. Miró, J. Folch, J.M. Solías, M. Molist, N. Miró, J. Barberà, X. Menéndez. "Distribución del espacio en el poblado ibérico de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat)". *Arqueología Espacial*, 9 (1986), pp. 303 – 320; J. Barberà. "La vaixela fina d'importació al poblament ibèric de la Peña del Moro, de Sant Just Desvern (Barcelonès)". *Empúries*, 48 – 50 (1986 – 1989), pp. 86 – 93; C. Miró, J. Barberà, D. Campillo, N. Molist. "Las inhumaciones infantiles y otros ritos en el poblado ibérico de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona)". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 14 (1989), pp. 161 – 172; C. Miró, N. Molist. "Elements de ritual domèstic al poblament ibèric de la Peña del Moro (Barcelona)". *Zephyrus*, 43 (1990), pp. 311 – 319; J. Barberà. "Les ceràmiques comunes a torn del poblament ibèric de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat)". *Miscel·lània Arqueològica* (1996 – 1997). Barcelona: MAC (1996), pp. 117 – 140; J. Barberà. "Los depósitos rituales de restos de óvidos del poblado ibérico de la Peña del Moro en Sant Just Desvern (Baix Llobregat, Barcelona)". *Actas del Congreso Internacional "Los iberos, príncipes de occidente. Las estructuras de poder en la sociedad ibérica"*. *Saguntum*, Extra 1 (1998), pp. 129 – 136; J. Barberà. *El poblament ibèric de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat): les excavacions realitzades des del 12 d'abril de 1972 fins el 31 de desembre de 1990*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia (2000).

²²⁵ Pel que fa al jaciment del Calamot, desgraciadament molt poc conegut, *vid.*: P. Izquierdo. "Calamot-Can Valls del Racó- Les Sorres. Elements per una reconstrucció de la Història Antiga de Gavà" *La Sentiu*, 13 (1987), pp. 19 – 27; P. Izquierdo. "El poblament ibèric del Calamot". *I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat*. Castelldefels (1989), pp. 226 – 229; M. Lledó, A. Estrada, J. Miquel. "La Roca 1998. Resultats de la intervenció arqueològica". *Actes de la III Trobada d'Estudiosos del Garraf*. Gavà: Diputació de Barcelona (2000), pp. 171 - 178; P. Izquierdo. "Paradoxes d'un jaciment gavanenc: l'ancoratge de les Sorres". *Roma a Gavà*. Gavà: Associació d'Amics de Gavà (2001), pp. 25 – 38 (especialment p. 37); J. Campmany. *Gavà*. Valls: Edicions Cossetània (2001), pp. 52 – 53.

3.1.3 L'Ibèric Ple: consolidació i apogeu de les societats ibèriques (ss. IV – III aC.)

A partir del darrer quart del segle V i inicis del segle IV aC., les evidències arqueològiques comencen a mostrar un nou panorama a la zona ibèrica. Entrem ara en la fase de consolidació de totes les característiques comentades amb anterioritat dins del període conegut com a Ibèric Ple. Com el mateix nom indica, sembla que estaríem davant del moment on les societats ibèriques que havien començat a formar-se ja des de finals del segle VII, a causa de la seva pròpia evolució interna però també per les influències rebudes per part dels diferents pobles mediterranis que hi entren en contacte (principalment fenicis i grecs, i en menor mesura etruscs), arriben a un punt culminant pel que fa al seu desenvolupament social, econòmic i cultural. Això no vol dir, però, que després de l'Ibèric Ple es doni una decadència d'aquestes comunitats, sinó que l'arribada del món romà i la seva creixent intervenció en aquest zona suposaren un seguit de transformacions a tots els nivells que generaren importants variacions en l'estructuració de les comunitats indígenes que mereixen una atenció concreta i sota un prisma divers.

En primer lloc, cal dir que ara ja podem parlar amb propietat del que podríem anomenar “regions ibèriques”. En un context arqueològic que marca una estructuració força ben definida del territori, sembla que ja podríem començar a aplicar aquells noms a les comunitats indígenes que aporten tant les fonts literàries com les numismàtiques. Per tant, a partir d'ara ens referirem ja a aquestes comunitats com a laietanes i a l'actual zona vallesana com a la Laietània interior de la que parla Ptolomeu.²²⁶ Com veurem més endavant, no creiem que es pugui parlar d'aquestes regions com a quelcom ben definit i tancat, en un sentit organitzatiu com el que es donarà ja en època romana a províncies o *conuentus*, però sí com a àrees estructurades al voltant d'uns nuclis preeminents i amb unes característiques o vincles comuns a diversos nivells.

3.1.3.1 L'estructuració del territori i el seu poblament

El que trobem al món ibèric del nord-est a partir del darrer quart del segle V i sobretot el segle IV, seria l'aparició de tota una xarxa estructurada de nuclis, els quals semblaria que tindrien unes certes característiques en base a una funció més o menys especialitzada. En aquest sentit, de nou, especialment els treballs de J. Sanmartí i D.

²²⁶ Sobre aquestes referències literàries remetem a l'apartat 2.1 del present volum.

Asensio han estat els que han marcat el model preferiblement seguit per interpretar aquesta xarxa.²²⁷

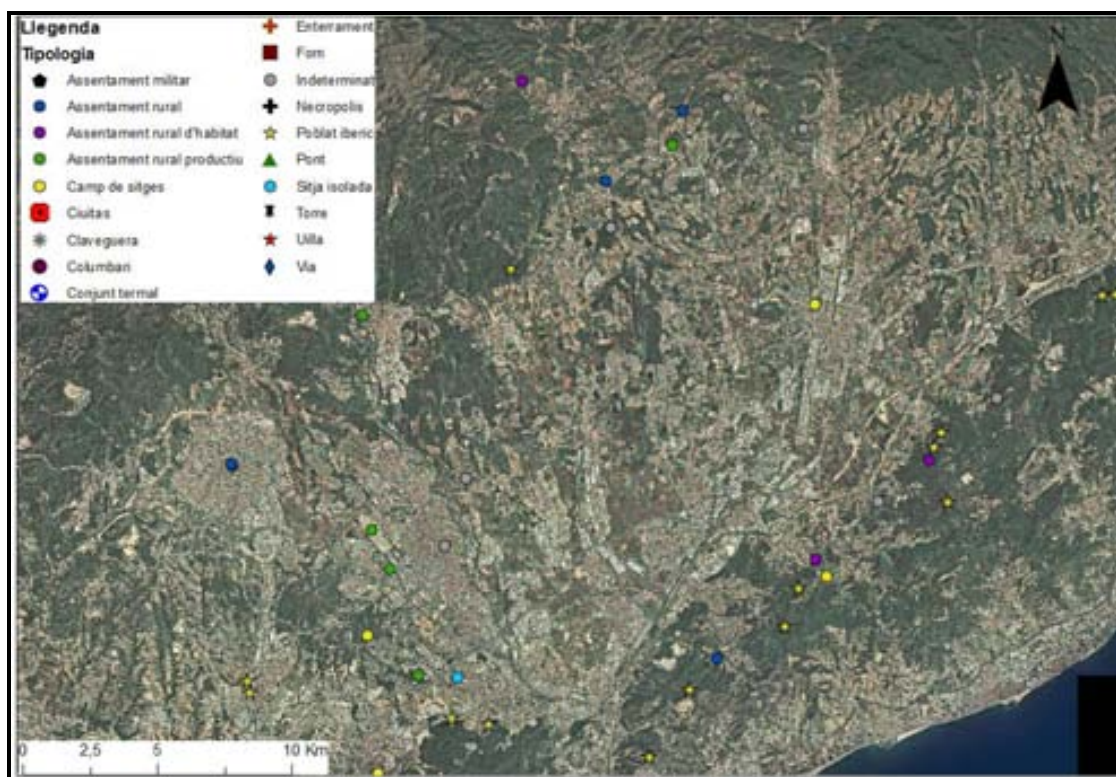

Fig. 18: Jaciments documentats durant l'Ibèric Ple al Vallès.

El que farem, doncs, serà visualitzar les dades arqueològiques que tenim disponibles per la Laietània interior per intentar veure quines informacions en podem extreure sobre les característiques del sistema econòmic, social, polític, cultural i territorial d'aquestes comunitats durant aquest període. En aquest sentit, per aquest període hem documentat fins a 40 jaciments amb materials vinculats a aquest moment, tot i que en alguns casos resulta complicada una adscripció segura i fiable. Igualment, creiem que una part important dels assentaments cronològicament definits com a "ibèrics" sense major precisió per la manca de dades, podrien ser adscrits a aquest

²²⁷ Bàsicament a partir del treball de D. Asensio, J. Sanmartí, J. Santacana, M.C. Belarte. "Paisatges ibèrics. Tipus d'assentaments i formes d'ocupació de territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple." *Actas del Congreso Internacional Los Íberos Príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad ibérica*. Barcelona: Patronat de la Fundació la Caixa (1998), pp. 373 – 386, que ha estat seguit en general sense massa canvis per la resta d'autors en els darrers anys. Pel cas concret que ens afecta, també cal destacar el ja citat article de D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...". Finalment, també resulta interessant per la zona laietana el treball de D. Zamora, J. Pujol, X. Cela, J. Garcia. "El poblament a la Laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d'organització territorial." *Territori polític i territori rural durant l'Edat del Ferro a la Mediterrània Occidental*. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret. Ullastret: MAC – Ullastret (2001), pp. 203 – 226.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

període. Ara bé, davant la impossibilitat de poder assegurar-ho de forma certa, centrarem el nostre anàlisi en aquells on s'ha pogut determinar amb certa claredat la seva existència en aquest moment. Això mostraria un cert creixement en el nombre d'assentaments disponibles i, per tant, de les dades per analitzar. Segurament això es vincularia precisament amb aquest major desenvolupament de les comunitats establertes i, especialment, a un major aprofitament del territori. Bona part, però, dels assentaments que documentem per aquest moment ja existien durant el període Ibèric Antic. Així, els casos més evidents serien els grans poblats d'aquesta zona, els quals en la seva gran majoria ara és quan inicien la seva fase urbanísticament més potent, però sempre partint d'uns antecedents anteriors.

Fig. 19: *Oppida* ibèrics documentats durant el període Ibèric Ple.

A partir d'aquestes dades, podem entrar en més detall al voltant de l'estructuració territorial de la Laietània interior per aquest moment. Com comentàvem, el principal model en aquest sentit parteix de la concepció que, durant aquest període, es consolida una jerarquització dels territoris ibèrics, per la qual existeixen un conjunt de nuclis preeminents sobre la resta, que serien aquests *oppida* situats en zones estratègiques. Aquests, controlarien una densa xarxa d'assentaments menors i amb diversos escalafons organitzatius, que tindrien funcions que passarien des de la defensa i

control del territori, fins la producció especialitzada (del tipus que sigui), passant per l'hàbitat de la població rural. Aquest sistema també parteix de la idea que estaríem davant de societats protoestats o en vies d'adopció del model polític estatal.²²⁸ En aquest sentit, creiem complicat poder afirmar rotundament l'existència d'estructures estatals per aquest moment en el món ibèric; ara bé, el que sí resulta evident a partir de les dades arqueològiques, seria la creixent complexificació de les comunitats ibèriques a tots els nivells. Així, pensem que en línies generals aquest model de divisió jeràrquica entre nuclis correspon a una realitat arqueològica que es comença a constatar ja a partir del segle VI aC. i es consolida a partir del IV. Una altra cosa és que puguem afirmar sense dubtes que aquesta divisió responia a l'existència d'un control polític ben delimitat a partir d'uns nuclis centrals que exercien de forma efectiva el seu poder sobre uns límits territorials marcats i reconeguts. Sigui com sigui, plantegem la hipòtesi, basant-nos en part en el citat model, de l'existència de quatre grans grups d'assentaments en aquest període pel que a la zona laietana interior:

Capitals o nuclis territorials centrals: serien els nuclis principals que actuarien com a eixos vertebradors, fins i tot en certa manera a nivell polític, del territori laietà. Tindrien unes característiques molt precises que vindrien determinades pel seu caràcter bàsicament urbà, amb unes dimensions considerables (entre 4 i 10 ha.). A part d'això, seguint a D. Asensio, els altres elements fonamentals per poder parlar d'una capital en el món ibèric serien “un perímetre emmurallat, amb construccions defensives sòlides i, sobretot, complexes (...). A més, caldria pensar en la presència d'habitatges també complexos, amb cases de grans dimensions compostes de diverses estances, reflex de l'existència de famílies de posició social elevada. (...) Finalment, cal considerar la necessària existència d'edificis de caràcter comunitari, com ara temples o edificis administratius (...), així com la constatació d'una alta intensitat pel que fa al contacte dels seus pobladors amb agents comercials externs”. Desgraciadament, totes aquestes característiques no es troben en cap dels assentaments documentats fins al dia d'avui a la zona laietana interior. Per tant, hauríem de buscar fora d'aquest territori l'existència

²²⁸Per exemple, J. Sanmartí defensa el concepte de “estats emergents o protoestats” a: J. Sanmartí. “Territoris i escales d'integració política a la costa de Catalunya durant el període ibèric ple (segles IV – III aC.)”. *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Girona: MAC (2001), p. 33. P. Jacob també utilitza aquest concepte de “protoestat” en relació a les ètnies ibèriques: P. Jacob. “Le rôle de la ville dans la formation des peuples ibères”. *Mélanges de la Casa Velázquez*, 21 (1985), pp. 55 – 56.

d'aquests nuclis i, de fet, els trobem allí on és més lògic trobar-los: a la zona costanera, arrecerats gràcies a la Serralada Litoral i en punts de fàcil accés al comerç marítim. Concretament, els dos nuclis que es planteja que podrien tenir aquesta funció de capital laietana serien el de Burriac (Mataró) i Montjuïc (Barcelona). Curiosament, en tots dos casos, especialment el de Montjuïc, les restes documentades són escasses a causa de factors com les actuacions urbanístiques i la destrucció que han generat o, senzillament, a l'escassetat d'intervencions arqueològiques realitzades.

En el cas de Burriac, estem davant d'un assentament situat a la muntanya de mateix nom (401 msnm.), situada a la capçalera de la vall de Cabrera de Mar, a l'actual Maresme. El jaciment fou descobert a l'inici del segle passat i des d'aleshores s'hi ha dut a terme unes quantes campanyes d'excavació entre l'any 1953 i el 1991 (1953-54, 1959-63, 1969-72, 1983-84 i 1991), posant al descobert al vessant de migdia de la muntanya estructures d'un *oppidum* d'una extensió que es calcula entre 7 i 10 ha. S'hi documenten bona part dels elements característics d'un nucli de primera importància com un sistema defensiu complex (amb diversos trams de muralla conservats, sis torres i una entrada a la part meridional), diversos habitatges i trams de carrers que mostrarien l'existència d'un cert urbanisme, i elements públics com un edifici singular (anomenat precisament "edifici públic) o una gran cisterna.²²⁹ Igualment, durant tota la seva existència es documenten un abundant nombre de ceràmiques d'importació, demostrant la seva gran importància com a centre comercial de primer ordre dins de la costa central catalana.²³⁰ Pel que fa a la seva evolució, com a bona part dels *oppida* d'aquesta zona, es documenten els primers indicis d'ocupació durant el segle VI i V aC., però l'inici de la primera gran fase urbanística es donà cap a mitjans del segle IV aC., com mostra la construcció del potent sistema defensiu i de l'edifici públic, a finals d'aquesta centúria. En general, doncs, diversos elements que permeten parlar clarament d'un nucli clau i, segurament, el més remarcable de la zona oriental laietana.

²²⁹ D. Zamora *et al.* "El poblament...", pp. 209 – 210.

²³⁰ J. Garcia *et al.* "Burriac...", pp. 357-358 i ss.

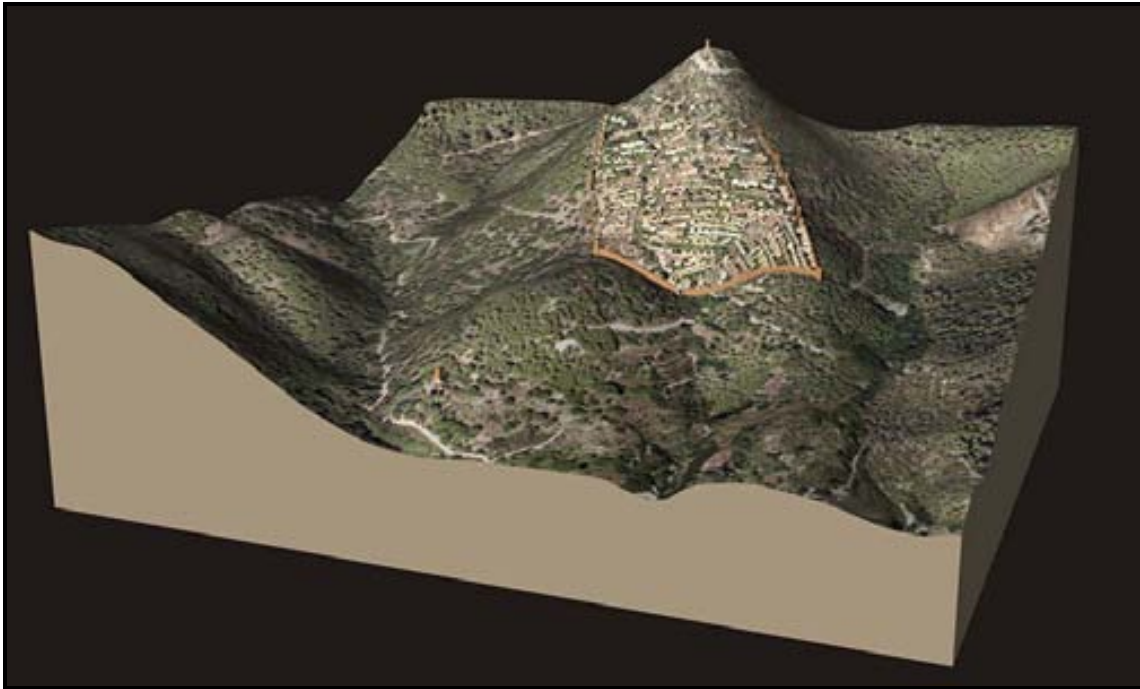

Fig. 20: Reconstrucció hipotètica del poblat de Burriac (www.cabrerademarpatrimoni.cat).

Pel que fa a Montjuïc, l'anàlisi de les dades resulta molt més important per l'escassetat d'aquestes. Així, com dèiem, l'actuació urbanística patida a la muntanya de Montjuïc durant tot el segle passat i, especialment, per la remodelació de la zona patida a causa de la celebració dels Jocs Olímpics l'any 1992, ha fet que el que podem saber sobre aquest assentament ibèric comparativament és molt poc.²³¹ De fet, el descobriment del jaciment es donà durant les obres dutes a terme a la zona per l'Exposició Universal de 1929, quan, en construir l'estadi, aparegueren sitges, murs i materials ceràmics diversos.²³² Bàsicament el que s'ha recuperat ha estat una espectacular zona d'emmagatzematge amb un gran camp de sitges situat a la zona de Magòria, a la part baixa del turó i, possiblement, vinculat a alguna estructura portuària.²³³ També s'han documentat restes d'estructures que podrien correspondre a

²³¹ Irònicament, foren precisament les obres de construcció de les estructures olímpiques les que permeteren una primera intervenció moderna sobre les sitges del port. Respecte aquesta intervenció *vid.*: R.M. Blanch, J.O. Granados, C. Miró, H. Miró, E. Revilla, A. Vilaseca. "Un gran magatzem laietà al Mont Jovis: les sitges del port (Montjuïc, Barcelona)." *III Congrés d'Història de Barcelona. La ciutat i el seu territori, dos mil anys d'història*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona (1994), pp. 119 – 127.

²³² J.O. Granados, L. Mazaira, M. Miró, C. Rovira, D. Salgot. "Montjuïc dins el context del món ibèric laietà antic". *6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Protohistòria catalana*. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans (1986), p. 215.

²³³ Entre les diferents excavacions realitzades d'inicis del segle passat, es documenta un conjunt de més de 20 sitges. Concretament, en la darrera fase d'excavació de l'any 1990, se'n troben 21, de les que s'excaven 15. Remarcant que en una d'elles es pogué registrar la troballa d'un pou-cisterna per la recollida d'aigua freàtica i que en dues de les sitges en una zona propera s'hi documentaren dos enterraments (D.

cases i un gran mur de pedra seca i fang, d'1 metre d'ample, que podria correspondre a la muralla o mur de tancament del poblat. Igualment, en el pla es trobaren un conjunt de nivells del segle IV aC., segurament procedents d'esllavissaments del poblat.²³⁴

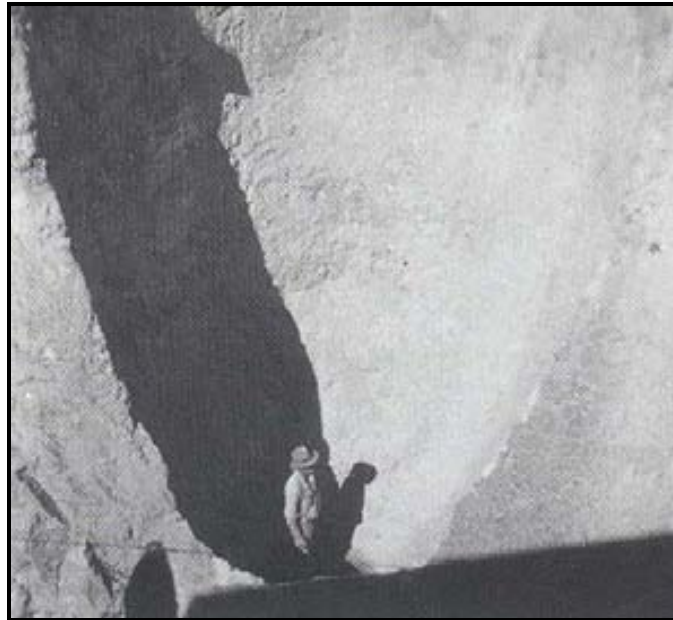

Fig. 21: Imatge d'una de les sitges ibèriques de Montjuïc on es pot observar la seva gran mida (Miró 2001).

Aquestes escasses evidències, que a priori impedirien determinar l'existència d'un nucli d'aquesta magnitud, venen compensades per altres elements interessants. Així, la grandària espectacular d'aquestes sitges (un conjunt de 50 sitges, algunes de fins a 6 metres d'amplada i fondària), indicarien un volum d'emmagatzematge sense parangó a la resta de la zona catalana.²³⁵ Igualment, cal remarcar l'abundància i riquesa dels materials d'importació recuperats en aquestes.²³⁶ Si a això afegim l'estratègica

Asensio, X. Cela, C. Miró, M.T. Miró, E. Revilla. "El nucli ibèric de Montjuïc. Les Sitges de Magòria o de Port. Barcelona". *Quarhis*, 5 (2009), pp. 20 i ss.).

²³⁴ C. Miró. "Els íbers al Pla de Barcelona: el poblat ibèric de Montjuïc.". *De Barcino a Barcinona (segles I – VII). Les restes arqueològiques de la plaça del Rei de Barcelona*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat (2001), p. 114.

²³⁵ C. Miró comenta com la capacitat d'una d'aquestes grans sitges donaria gra per 245 persones tot un any. A la vegada, per omplir a la vegada totes les sitges caldria cultivar 204 ha. i, tenint en compte que *Barcino* feia unes 10 ha., podem comprovar la gran magnitud d'aquesta zona d'emmagatzematge (*Ibid.*, p. 114.). De fet, 10 de les sitges arriben als 20.000 litres de capacitat, 4 arriben a més de 50.000 litres i la més gran supera els 80.000 litres. Tot això aporta una capacitat conjunta que no es pot equiparar ni de lluny amb cap altre assentament del nord-est peninsular (D. Asensio *et al.* "El nucli...", p. 72).

²³⁶ Es troba un nombre remarcable de materials amb un ampli ventall cronològic entre els segles VI i II aC. Destaquen les ceràmiques àtiques de figures negres, figures roges i vernís negre, la ceràmica apúlia, el *bucchero nero* etrusc, la ceràmica grega d'occident, la ceràmica massaliota, ceràmica púnico-ebusitana (especialment la comuna), àmfors gregues i, ja dels segles III i II, la ceràmica de vernís negre del Taller

situació de l'assentament,²³⁷ es confirmaria que estaríem davant d'un nucli comercial de primeríssim ordre, amb un control dels excedents provinents del Pla de Barcelona i la Laietània interior i, a la vegada, dels intercanvis comercials amb els diferents pobles mediterranis, utilitzant l'eix fluvial Llobregat – Cardoner - Anoia com a via d'entrada dels materials d'importació cap a l'interior.

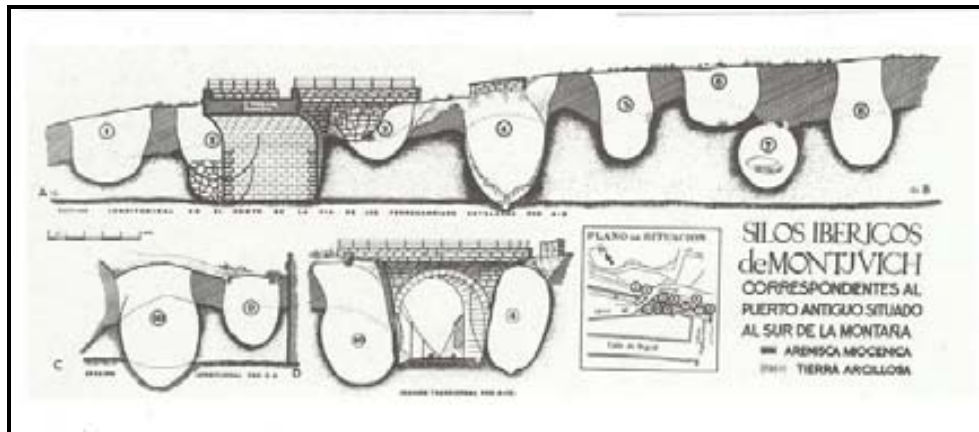

Fig. 22: Secció de les Sitges excavades a Montjuïc als anys 40 (Miró 2001).

El moment de màxim esplendor del nucli sembla que seria el segle IV,²³⁸ mentre que pel segle III tindrien un nombre menor de sitges, coincidint amb el començament del període de major creixement de Burriac. Per tant, tot i que no podem assegurar-ho de forma certa, aquests indicis mostrarien l'existència d'un nucli de tipus capital en aquest punt a nivell econòmic (sense cap mena de dubte) i possiblement també a nivell polític i poblacional (ja de forma menys clara), amb una funció de control i (potser fins i tot) monopoli en les transaccions comercials realitzades a la desembocadura del riu Llobregat.²³⁹ En aquest sentit cal destacar la bona situació del jaciment de Montjuïc respecte aquesta desembocadura i la zona del port de Barcelona, un ancoratge natural ideal per les activitats comercials. A la vegada, també caldria remarcar la proximitat d'un altre ancoratge, en aquest cas ben documentat des d'antic: Les Sorres, en l'actual

de les petites estampetes, Taller de Roses, produccions etrusques i campaniana A i B. Per més detalls sobre aquestes importacions i, en general, sobre els materials arqueològics recuperats a les sitges, especialment destacant la troballa d'un carro de fusta i ferro, un fragment de *labrum* i una màscara femenina de terracota, *vid.*: D. Asensio *et al.* "El nucli...", p. 29 – 62.

²³⁷ Així, per exemple, té connexió visual amb els principals poblats laietans de la zona com Burriac, Turó d'en Boscà, Torre dels Encantats o Penya del Moro.

²³⁸ Tot i que pel conjunt ceràmic recuperat, segurament el nucli ja tindria certa importància durant l'Ibèric Antic. La transició cap a la fase principal es donaria entre el 450 i el 375 aC. (D. Asensio *et al.* "El nucli...", p. 68.).

²³⁹ D. Asensio *et al.* "El nucli...", p. 78.

delta del riu, que també tindria una importància cabdal a l'hora de comprendre l'evolució de les dinàmiques comercials d'aquesta zona.²⁴⁰

Un altre assentament proper que podria estar vinculat a aquest nucli de Montjuïc seria el de la Penya del Moro. Així, alguns autors consideren que aquest nucli seria el precedent de Montjuïc com a punt de control d'aquesta desembocadura del Llobregat.²⁴¹ Es tractaria d'un jaciment situat a Sant Just Desvern, en un turó baix controlant l'estuari del Llobregat i, per tant, també en una situació clarament estratègica. De nou, però, el problema seria la manca de dades arqueològiques, que impedeixen determinar amb claredat les estructures del possible poblat. El que se sap és que els primers indicis d'hàbitat es donarien durant el segle VI aC., però la fase més ben coneguda es donaria també en el segle IV, donant-se curiosament l'abandonament del nucli en aquest mateix segle. Així, es planteja la possibilitat que fos inicialment el poblat de la Penya del Moro el que dominés aquesta desembocadura del Llobregat, entrant en crisi davant la formació d'un nou nucli més potent, en relació amb el nou context polític-econòmic laietà, que el substituiria en aquesta funció, com seria el nucli de Montjuïc.

Sigui com sigui, si admetem la categoria de Burriac i Montjuïc com a capitals, se'ns presenta ràpidament un problema important: l'existència a la zona laietana de dos nuclis principals i preeminents. En aquest sentit, creiem que l'explicació per aquest fenomen no hauria de ser excessivament complexa. És a dir, tindria certa lògica, mirant l'estructura del territori laietà, la creació d'una capitalitat doble, tenint en compte que existeixen dues àrees claus per controlar: la de la desembocadura del Llobregat i la de la vall de Cabrera de Mar. D'aquesta manera, no resultaria estrany que les elits laietanes promoguessin dos nuclis centrals encarregats de controlar aquestes dues zones. Fins i tot, es podria plantejar la idea d'una capitalitat doble amb funcionalitats diverses. Per una banda, tindríem Burriac, del qual sabem que era un centre d'hàbitat amb presència d'edificis públics i que, per la riquesa dels materials recuperats, faria pensar també en el fet que actuava com a residència de les elits laietanes. Si a això afegim la proximitat a la vall de Cabrera de Mar d'importants camps de sitges per l'emmagatzematge (com Can Bartomeu o Can Miralles - Can Modolell²⁴²), diverses necròpolis (com Can Rodon, Can

²⁴⁰ Sobre aquest ancoratge *vid.*: P. Izquierdo. "L'ancoratge antic de Les Sorres: aportacions a la història econòmica de la costa del Llobregat". *Fonaments*, 8 (1992), pp. 53 – 78.

²⁴¹ D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", pp. 237 – 238.

²⁴² Sobre Can Miralles – Can Modolell *vid.*: J. Garcia, J. Pujol. "El grup de sitges de Can Miralles – Can Modolell (Cabrera de Mar – El Maresme)". *Laietània*, 2 – 3 (1982 – 1983), pp. 46 – 145; D. Zamora, J.

Ros²⁴³ o el Turó dels Dos Pins²⁴⁴) i un santuari (a la cova dels Encantats²⁴⁵), estem davant d'un nucli d'indubtable potencialitat social i política.²⁴⁶ Enfront d'això, trobem l'assentament de Montjuïc, del qual pràcticament no s'han recuperat restes d'hàbitat però si unes zones d'emmagatzematge espectaculars. Això, juntament a la seva destacada posició davant del principal eix econòmic de la zona com és el riu Llobregat, faria pensar en un nucli de funció primordialment comercial i econòmica. Per tant, i sense possibilitat d'afirmar-ho amb certesa, es podria plantejar aquesta doble capitalitat, amb una capital política a Burriac i una altra d'econòmica a Montjuïc.²⁴⁷ Un indicatiu a favor d'aquesta estructura bicèfala, l'aportarà, com veurem més endavant, l'actuació romana a la zona, quan durant la primera intervenció que suposi la creació de nuclis pròpiament romans a la Laietània, Roma precisament reproduiria un model similar amb la creació de dues noves ciutats: *Baetulo*, al costat de la desembocadura del Besòs, i *Iluro*, a la mateixa vall de Cabrera de Mar. Més endavant tornarem sobre aquestes fundacions, però creiem que no deixa de ser indicatiu en relació a una possible estructuració bipartita de la zona laietana, de tal manera que des d'antic es creessin dues àrees d'influència clares: una més abocada cap el riu Llobregat, formada per les actuals

Pujol, J. Garcia, J.A. Cerdà. "Trobada d'una nova sitja ibèrica del jaciment de Can Miralles – Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme)". *Pyrenae*, 25 (1994), pp. 181 – 204.

²⁴³ Respecte aquesta necròpolis, on l'any 1993 s'hi localitzaren 5 tombes i una sitja: D. Zamora. "Can Ros, una nova àrea d'enterrament d'època ibèrica a la vall de Cabrera de Mar". *Laietània*, 18 (2008), pp. 17 – 35.

²⁴⁴ Destacant especialment aquesta darrera, on es varen trobar un total de 94 tombes situades en forats fets en el sauló de forma ovalada o de ronyó i amb presència d'aixovars destacadíssims com en el cas de la tomba 51. Sobre aquesta necròpolis ibèrica *vid.*: J. García. "La necròpolis laietana del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar)". *Las necrópolis*. Congreso de Arqueología Ibérica. Madrid (1992), pp. 109 – 144; J.M. Miró. "Estudio de la fauna de la necròpolis ibèrica Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar, Maresme, prov. Barcelona): un ejemplo de arqueozoología en contextos funerarios". *Archaeofauna*, 1 (1992), pp. 157 – 169; J. Garcia. "La necròpolis ibèrica del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar, Maresme)". *Tribuna d'Arqueologia 1991 – 1992* (1993), pp. 39 – 52; J.M. Miró. "Aportaciones de la arqueozoología al conocimiento del ritual funerario de época ibérica: la necròpolis del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar, Maresme)". *Actas del XXI Congreso Nacional de Arqueología*, vol. 3. Teruel: Diputación General de Aragón (1995), pp. 931 – 948; J. Garcia, D. Zamora. "El jaciment arqueològic d'època ibèrica del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar): l'assentament rural i la torre". *Laietània*, 16 (2005), pp. 65 – 152.

²⁴⁵ Una cova pròxima a l'*oppidum* de Burriac, utilitzada com a santuari des del segle IV aC. i amb continuïtat fins a època augustal. Semblaria que s'hi duria a terme un culte a una divinitat femenina associada a la *Magna Mater* i a la fertilitat (possiblement assimilada a la Demèter/Persèfone grega) i també, en menor mesura, a una divinitat masculina tauriforme. *Vid.* R. Coll, F. Cazorla. "Una cueva santuario ibèrica en el Maresme: La cova de les Encantades del Montcabrer (Cabrera de Mar, Barcelona)". *Actas del Congreso Internacional "Los iberos, príncipes de occidente. Las estructuras de poder en la sociedad ibérica"*. *Saguntum*, Extra 1 (1998), pp. 275 – 282.

²⁴⁶ D. Zamora *et al.*, p. 223; J. Garcia, D. Zamora. "La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània ibèrica". *Laietània*, 8. El poblament ibèric a Catalunya. Actes (1993), pp. 145 – 180.

²⁴⁷ En contra d'aquesta doble capitalitat i defensant la capitalitat única de Burriac, *vid.*: J. Garcia, D. Zamora. "Poblament i territori a la Laietània interior". *Notes*, 21 (2006), p. 230; D. Zamora. *L'oppidum de Burriac...*, p. 328.

comarques del Barcelonès, el Vallès Occidental i el Baix Llobregat, i la part que tindria el seu centre a la vall de Cabrera de Mar, que inclouria el Maresme i el Vallès Oriental, amb límit a la Tordera. Si seguíssim aquest hipotètic plantejament, cabria la possibilitat de plantejar la riera de Caldes i el riu Besós i la seva desembocadura com a límits entre les àrees d'influència dels dos nuclis. Això no hauria d'entrar en conflicte amb la dualitat de funcions polítiques i econòmiques, ja que resulta evident la major importància de la zona de la desembocadura del Llobregat com a port comercial. Aquest fet faria que les elits de l'assentament de Montjuïc poguessin estendre la seva influència cap a les zones d'explotació del Pla de Barcelona i el Vallès i també cap una zona portuària de menor importància com seria la desembocadura del Besós. En canvi, Burriac podria mantenir la preeminència política (sempre que admetem un nivell de complexitat política tal per aquest moment) sobre tot el territori, en base a la major presència d'elits poderoses i a la consolidació d'elements de prestigi i capital polític com són les necròpolis sumptuàries o les zones de culte. Hi haurien també altres possibles explicacions a aquest dualitat de nuclis principals.²⁴⁸ Així, s'ha plantejat un augment de la zona real d'influència laietana cap al nord, seguint l'eix Llobregat – Cardoner, posant en dubte l'existència del poble lacetà (que en realitat seria el mateix poble laietà) i donant major força a la necessitat que existís un gran nucli que controlés aquest territori tan ampli.²⁴⁹ Per una altra banda, també s'ha parlat de la possibilitat que totes dues haguessin estat “capitals” laietanes però en moments cronològics diferents, ja que la major part de les sitges de Montjuïc estan en funcionament al segle IV, mentre que bona part de les estructures documentades a Burriac tenen un moment de major desenvolupament a partir del segle III aC. Tot i ser una possibilitat a tenir en compte, els problemes vinculats a la manca de dades provinents del registre arqueològic durant el segle III a Montjuïc, fan difícil la seva contrastació. Òbviament, tots aquests sistemes territorials responen a un model absolutament hipotètic i, a dia d'avui, indemostrable.

²⁴⁸ Seguim a D. Asensio *et al.* “El nucli...”, p. 78.

²⁴⁹ En aquest sentit, A. Broch defensa que hi ha hagut una interpretació errònia de les fonts escrites referides a la Lacetània i el poble lacetà. Així, considera que a diferència de la majoria d'altres etnònims ibers, en el cas lacetà no hi ha cap altre indicatiu fora de les fonts literàries que permeti corroborar l'existència d'aquesta ètnia. Per això, considera molt més plausible que es tracti d'un confusió d'aquests lacetans amb dos pobles ben documentats com serien els iacetans i laietans, respectivament. Per més detalls, *vid.* A. Broch, “De l'existència dels lacetans”. *Pyrenae*, 35/2 (2004), pp. 7 – 29. *Cf.* O. Olesti. El territori..., pp. 51 – 54 i especialment O. Olesti. “La identificación de los pueblos lacetano y layetano en las fuentes literarias antiguas: una nueva interpretación”. *III Congreso Peninsular de Historia Antigua*. Vitoria (1994), pp. 429 – 440, on l'autor considera la possibilitat que en realitat els laietans fossin una sub-divisió ètnica dels lacetans, que afloraria a partir de la repressió duta a terme contra el grup ètnic principal (els lacetans), el qual quedaria dividit en aquests subgrups que facilitarien el seu control.

Ara bé, creiem que les evidències arqueològiques disponibles permeten entreveure alguns elements que donen suport a pensar en l'existència d'unes comunitats socialment complexes i incipientment polítiques; per tant, en aquest context, considerem viable plantejar un possible model interpretatiu per aquest territori laietà durant l'Ibèric Ple en base a aquestes premisses.

Finalment, remarcar que aquesta tipologia de nucli considerat com a capital o gran ciutat es trobaria a la resta del territori del nord-est peninsular, sent-ne els principals exemples Ullastret²⁵⁰ a la zona indiketa, el nucli ibèric de la part baixa de Tarragona²⁵¹ a la zona cossetana o el Castellet de Banyoles²⁵² a l'àrea ilerconvona.

Nuclis de primer ordre: entrem ara en una segona categoria de nuclis, aquells que estarien just per sota de les grans capitals però que encara serien de gran importància com a centres vertebradors del territori i el poblament. Normalment se'ls identifica com a nuclis menors a les grans capitals, per les seves dimensions, més reduïdes i que se situarien entre 1 i 4 ha. Pel que respecte a les seves altres característiques, no diferirien excessivament del que es podria trobar en un gran nucli ibèric.²⁵³ Dins d'aquesta tipologia se situarien nuclis com, per exemple, Darró (zona cossetana), Masies de Sant

²⁵⁰ Vid. n. 214, p. 120.

²⁵¹ Darrerament s'ha posat en dubte la importància del nucli ibèric de Tarragona com a capital o principal nucli de la regió cossentana, pel fet que la dispersió i migradesa de les restes documentades dificulta greument poder afirmar amb certesa aquesta hipòtesi. Com a possible alternativa es presenta el nucli de la punta de la Sella, a 8 km de Tarragona. Vid.: J.M. Macias, I. Fiz, Ll. Piñol, M.T. Miró, J. Guitart. *Planimetria Arqueològica de Tàrraco*. Tarragona: ICAC (2007), p. 25. Un bon i recent resum de les diverses interpretacions sobre aquesta qüestió es troba a: M. Prevosti. "La ciutat de Tàrraco, entre nucli urbà i territori". *Ager Tarraconensis I. Aspectes històrics i marc natural*. Tarragona: ICAC (2010), pp. 26 – 32.

²⁵² Al voltant d'aquest assentament: R. Pallarés. "El sistema defensivo frontal del Castellet de Banyoles, Tivissa, Ribera d'Ebre". *Pyrenae*, 19 – 20 (1984), pp. 113 – 125; Íd. "Dos elements de filiació grega del segle IV aC. a l'assentament ibèric del Castellet de Banyoles, Tivissa, Ribera d'Ebre". *Protohistòria catalana. VIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (1987), pp. 281 – 288; D. Asensio, M.T. Miró, J. Sanmartí. "El nucli ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre): un estat de la qüestió". *Ilercavònia*, 3 (2002), pp. 185 – 204; D. Asensio, M.T. Miró, J. Sanmartí, J. Velaza. "Inscripción ibérica sobre plomo procedente de Castellet de Banyoles (Tivissa)". *Paleohispánica*, 3 (2003), pp. 195 – 204; N. Tarradell-Font. "Les troballes numismàtiques del Castellet de Banyoles de Tivissa (Baix Ebre, Catalunya). Noves troballes de les excavacions 1998 – 1999 i revisió de les anteriors". *Fonaments*, 10-11 (2004), pp. 245 – 317; D. Asensio, M. Miró, J. Sanmartí. "Darreres intervencions arqueològiques al Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre): una ciutat ibèrica en el segle III aC.". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 615 – 623; D. Asensio, R. Jornet, M. Miró, J. Sanmartí. "La ciutat ibèrica del Castellet de Banyoles: resultats de l'excavació del sector adjacent a les torres pentagonals". *Tribuna d'Arqueologia 2009 – 2010* (2011), pp. 243 – 263.

²⁵³ D. Asensio et al. "Formes d'ocupació...", p. 238.

Miquel (al Penedès) o, ja més proper a la nostra zona d'estudi, el Turó d'en Boscà o el Turó de la Rovira (al Barcelonès).²⁵⁴

En el nostre cas, trobem dos assentaments que podrien correspondre per les seves característiques a aquesta categoria: el Turó de Ca n'Oliver (VOC.5.5) de Cerdanyola i el Turó de la Torre Roja (VOR.4.18/VOC.19.8), situat entre Caldes de Montbui i Sentmenat. En el cas de Ca n'Oliver,²⁵⁵ ja havíem parlat del seu sorgiment en l'etapa anterior. A partir de finals del segle V, però, es dona una nova fase que suposa un replantejament de l'estructura del poblat i la conversió en un nucli de primer ordre.

Fig. 23: Poblat del Turó de Ca n'Oliver (Francès *et al.* 2005).

En un primer moment, s'amortitzen bona part de les estructures anteriors i es construeixen a sobre uns nous nivells de cases i un carrer que les organitza. A la vegada, augmenta la complexitat interna de les cases, les quals acostumen a presentar dues habitacions, podent arribar fins a quatre, i amb una major especialització de funcions representada per la presència d'elements arquitectònics específics com llars, raconeres, enllosats, etc. A tot això hi hem d'afegir l'aparició, per primer cop, de sitges a l'interior de les cases i d'altres elements que mostrarien aquesta complexificació urbana i fins i tot social, com el creixement de la presència de tombes d'inhumació infantil o de

²⁵⁴ En els treballs citats d'Asensio *et al.*, a aquests assentaments se'ls considera com a nuclis de segon ordre. En el nostre cas, però, el fet que siguin els nuclis, a nivell jeràrquic, més importants dins la Laietània interior (els nuclis tipus "capital" es troben a la zona costanera) fa que creiem més coherent denominar-los com a centres de primer ordre.

²⁵⁵ Per la descripció d'aquesta fase, seguirem bàsicament els articles ja citats d'Asensio *et al.* "Resultats de la campanya...", pp. 168 – 173, i de Francès *et al.* "Aproximació a l'evolució...", pp. 503 – 504, juntament a les informacions disponibles en les darreres memòries i informes arqueològics.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

sacrificis d'ovicàprids. O també l'aparició de zones artesanals dedicades, per exemple, a la metal·lúrgia del ferro (amb documentació de forns associats a llars i amb abundants restes d'escòries). Tot plegat, vindria arrodonit per la creació d'un potent mur de tanca que envoltaria tot el poblat. A partir de finals del segle IV i inicis del segle III aC., es donaria una nova remodelació del poblat, la qual es coneix sobretot per les transformacions en els espais públics. Per exemple, s'amplia el carrer principal i s'hi introdueix un nou enllosat o vorera. A la vegada, es creen dos nous murs a l'interior del poblat que semblarien delimitar la part alta del turó, potser un nou barri o zona amb funcionalitat específica. A la vegada, la porta d'entrada documentada ja en l'anterior fase (que era simplement una obertura al mur de tanca) es projecta ara cap a l'exterior, amb un llarg mur en rampa amb doble accés i segurament cobert en part. La porta seria doble, amb una primera de 4 metres d'alçada i una segona que donaria al carrer mitjançant una graonada. Tot això complementat per una poterna situada a l'est de la porta, que serviria també com a sortida d'aigües d'una claveguera, i un fossat de 12 metres. Igualment, es dona una expansió del camp de sitges situat a l'exterior del poblat. Per tant, estariem davant del moment de màxim esplendor del poblat a partir de finals del segle IV, amb un creixement i consolidació dels espais públics, a la vegada que una fortificació i reforçament del poblat.

Fig. 24: Estructures de la fase de l'Ibèric Ple a Ca n'Oliver (Francès *et al.* 2005).

Aquesta evolució del nucli, permetria poder parlar d'un centre de primer ordre a partir d'un seguit d'elements clau. En primer lloc, les seves grans dimensions, ja que des d'un moment ben antic trobem un assentament d'1,6 ha., força superior a la resta de poblats propers. La complexitat urbanística, amb presència d'espais públics diversos però també de cases de característiques diferenciades que mostrarien jerarquització social. La presència d'activitats productives especialitzades diverses, tal com mostren les zones de producció metal·lúrgica o el camp de sitges. També la monumentalització de certs espais, principalment la zona d'entrada a partir del segle III aC. I finalment, la presència de materials de gran riquesa, com les ceràmiques d'importació abundants (destacant els cràters àtics, la ceràmica de *Gnathia*, o la ceràmica roja pompeiana) o les escultures zoomorfes, molt poc abundants en el món ibèric català.²⁵⁶ Aquesta riquesa en els materials parlaria de l'existència d'unes elits poderoses residint en el nucli des del segle V aC. Per tant, tot plegat confirmaria la categoria del nucli del Turó de Ca n'Oliver, principal centre de la part occidental de la Laietània interior durant l'Ibèric Ple i segurament amb una funció de vertebració i control del territori amb dos objectius primordials: el control de la plana vallesana occidental i la seva producció d'excedents cerealístics (tal com mostra el destacat camp de sitges) i el control de l'accés cap a la zona costanera a partir de l'eix format pels rius Ripoll – Besós.

Pel que respecta al cas del poblat ibèric de la Torre Roja, estaríem davant de l'altre gran nucli de la Laietània interior per aquest moment. Situat en el curs alt de la riera de Caldes, just a les primeres estribacions de la Serralada Prelitoral, en una posició estratègica sobre una plataforma als contraforts de la Serra del Farell. Es tractaria, com ja hem vist, d'un nucli que té els primers indicis d'ocupació ja des del segle VI aC. i del que no es documenta una fase clarament urbana fins a mitjans del segle V aC., moment on apareixen per primer cop elements com un perímetre emmurallat, un carrer que seguiria aquesta muralla i cases a banda i banda. A partir de mitjans del segle IV es pot veure una nova fase, mal coneguda, on sembla que alguns espais com el carrer són amortitzats, sorgint una zona d'hàbitat a sobre. També es pot remarcar la troballa de

²⁵⁶ Un element interessant dintre dels materials de luxe recuperats en aquest moment de l'assentament, serien els diversos fragments de terracotes en forma de cap de divinitat femenina amb funció de pebeters (*thymateria*). Semblaria que provindrien majoritàriament del comerç ebusità, tot i que també se'n trobaria algun provinent de l'àmbit grec i, fins i tot, un d'elaboració local. *Vid.*: J. Francès, M. Guàrdia, J. Hernández, O. Sala. "Las terracotas en forma de cabeza femenina procedentes de los yacimientos ibéricos layetanos de Cerdanyola del Vallès (Barcelona)". *Imagen y culto en la Iberia prerromana. Los pebeteros en forma de cabeza femenina*. Sevilla: Universidad de Sevilla (2007), pp. 391 – 403.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

diversos enterraments infantils situats sota les llars i un d'ovicàpid.²⁵⁷ En aquest cas, però, el moment de màxim apogeu del jaciment, a diferència del cas de Ca n'Oliver, serà el període Ibèric Final, com veurem posteriorment.²⁵⁸ Sigui com sigui, les dimensions del jaciment (es considera que tindria una extensió que podria arribar a les 4 ha.), la presència de la muralla i espais públics, els materials recuperats, la seva llarga continuïtat en el temps i la seva posició estratègica, fan arribar a la conclusió que estaríem davant d'un altre nucli de primer ordre, el qual exerciria des d'antic de punt de control i de vertebració del territori vinculat a la riera de Caldes i, més generalment, de la zona central i oriental de la plana laietana interior i els seus assentaments.

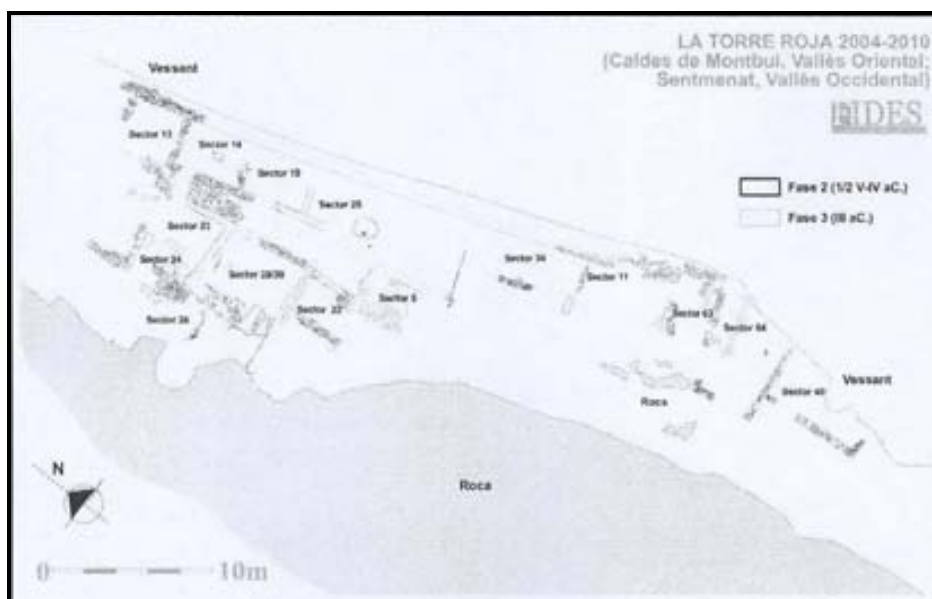

Fig. 25: Planta del poblament de la Torre Roja durant l'Ibèric Ple (Fases 2 i 3) (Fortó *et al.* 2012).

Nuclis de segon ordre o de funcionalitat específica: el següent grup tipològic que considerem podria existir en aquesta àrea, difereix del que s'ha plantejat en els models anteriorment comentats i, de fet, introduïm aquí diverses de les categories utilitzades en aquests com les de “vilatge fortificat”, “nucli d'activitat econòmica especialitzada” o “vilatge o llogaret”. Això es deu al fet que estaríem davant, generalment, d'assentaments de diverses característiques però que tenen en comú les seves reduïdes

²⁵⁷ Dades a partir de les darreres memòries d'intervenció al jaciment: B. Pelegero, S. Bettosini, M. Granollers. *Memòria de la intervenció arqueològica al Turó de la Torre Roja (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental), 2006 – 2007*. Fides. Recerca i Difusió Històrica. Memòria inèdita (2010); I. Gibrat, J.M. Gallego. *Informe Campaña 2010. La Torre Roja (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental), juny – juliol 2010*. Memòria inèdita (2010); i del darrer treball publicat sobre aquestes campanyes: A. Fortó, X. Maese. “La Torre Roja...”, p. 127 i ss.

²⁵⁸ A. Fortó *et al.* “El poblament...”, pp. 10-11.

dimensions (menys d'1 ha.) i el fet que no serien nuclis amb una funció d'organització o vertebració territorial sinó que respondrien a unes funcions o necessitats determinades, ja siguin d'hàbitat, de defensa i control o productives/manufactureres. Davant de la dificultat de poder precisar amb fiabilitat una tipologia específica per la manca de dades en bona part d'aquests assentaments, pensem que resulta més senzill agrupar-los en una categoria comuna i, posteriorment, determinar en cada cas quina podia haver estat la seva funció específica dins d'aquest sistema territorial.²⁵⁹

Així, en primer lloc, podem parlar d'aquells assentaments els quals tindrien una funció bàsicament productiva associada amb el treball agrícola. Serien, en general, assentaments de dimensions reduïdes, situats en zones properes a la plana o directament a la plana fèrtil i buscant la proximitat de cursos d'aigua tant per poder dur a terme aquesta producció agrícola, com per utilitzar-los com a via de comunicació. Dins d'aquest grup, trobem en aquesta zona un cas força ben estudiat, el ja citat assentament de Can Xercavins (VOC.5.12) a Cerdanyola, amb una extensió de 0'6 ha. Ja hem vist que és un nucli amb precedents a l'Ibèric Antic. Com en la major part d'assentaments de la zona, però, el seu moment de major creixement es donarà en la següent fase. Així, ja en el darrer quart del segle V s'evidencia una reordenació del poblat amb la creació de les primeres cases de pedra, la qual cosa indicaria una consolidació de l'hàbitat, i una major complexitat d'aquestes cases, juntament a la creació d'espais de circulació.

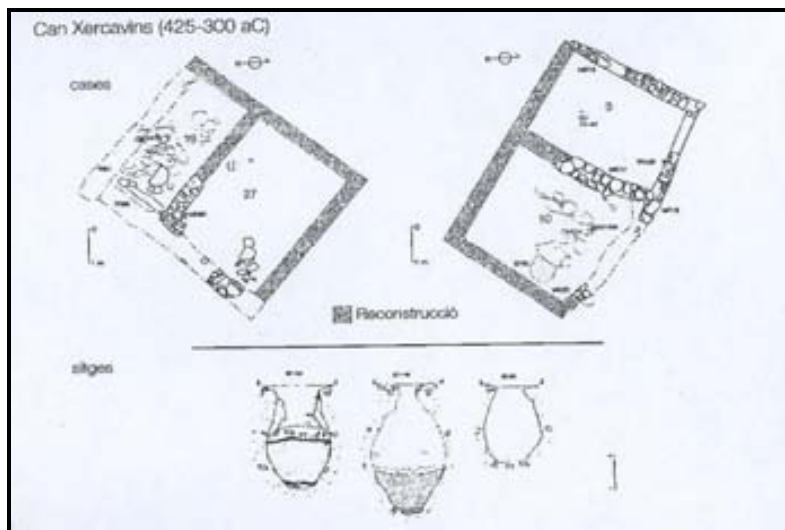

Fig. 26: Estructures de la primera fase de l'Ibèric Ple a Can Xercavins (Asensio *et al.* 2001).

²⁵⁹ En aquest sentit, estem en més sintonia amb el model concret plantejat per J. Sanmartí, que parla de 4 grans grups d'assentaments, des de les grans ciutats fins els petits nuclis rurals dispersos, concebut un tercer nivell de nuclis secundaris amb funcions especialitzades: J. Sanmartí. "From local...", pp. 23 – 25. El mateix model el podem veure ja plantejat concretament pel cas laietà a D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...".

El moment de màxim creixement es donarà en la següent fase (entre el 300 i 200 aC.), quan es replanteja el traçat del poblat amb la creació de nous carrers i carrerons separant els hàbitats. Els elements claus per pensar en la vinculació amb la producció agrícola serien la creació d'un gran pou quadrat al centre del poblat i, especialment, l'aparició d'un nombre molt important de sitges a l'interior de les cases, algunes d'elles amb gran capacitat d'emmagatzematge.²⁶⁰ D'aquesta manera, semblaria que estaríem davant d'un assentament amb clara vocació agrícola, molt proper a la plana fèrtil vallesana i en vinculació directa amb el gran *oppida* del Turó de Ca n'Oliver.

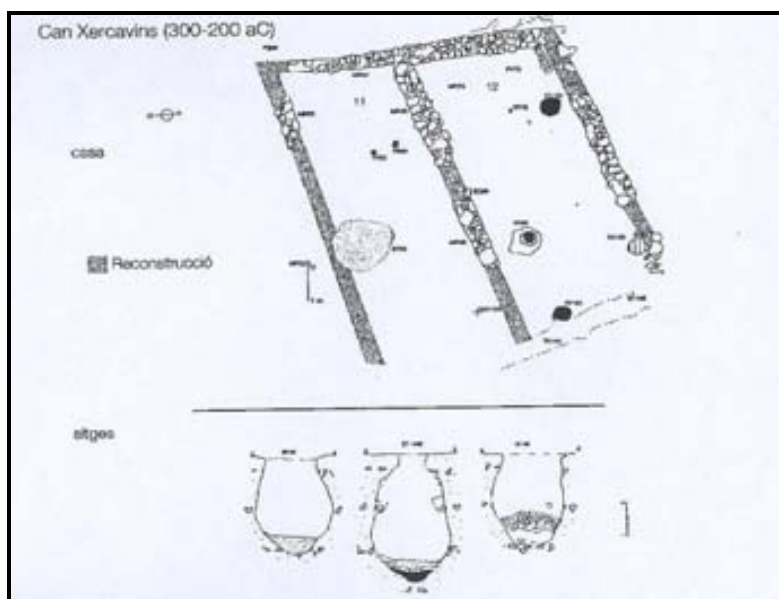

Fig. 27: Estructures de la segona fase de l'Ibèric Ple a Can Xercavins (Asensio *et al.* 2001).

Una funció similar podria ser la que tindria l'assentament ibèric de Rubí, representat pels jaciments de Can Fatjó (VOC.13.3) i el Parc del Castell de Rubí (VOC.13.21). Desgraciadament, la manca d'un projecte d'intervenció científica en aquesta zona i la fragmentació de la informació, juntament amb la pràctica destrucció d'ambdós jaciments per les construccions posteriors, dificulten extremadament la seva interpretació. Ara bé, l'existència dels dos assentaments en una posició tan propera i amb unes característiques similars, fan pensar que estaríem davant del mateix nucli o de dos d'íntimament relacionats. Uns nuclis que es caracteritzen per la presència d'algunes estructures disperses però sobretot per la presència, per l'Ibèric Ple, d'un nombre

²⁶⁰ Fins a 3,50 metres de fondària: D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", p. 244.

remarcable de sitges d'emmagatzematge. Així, a Can Fatjó se'n documenten unes 30,²⁶¹ mentre que a la zona del castell les excavacions dels anys 80 del segle passat hi trobaren evidències d'un hàbitat ara destruït, caracteritzat per la presència de restes de murs i diverses sitges, juntament amb la presència de ceràmica d'importació grega, ceràmica púnica i ceràmica ibèrica oxidada i a mà.²⁶² Per tant, seria un cas similar al de Can Xercavins, amb un predomini de la funcionalitat agrícola, segurament en relació amb la riera de Rubí com a eix de comunicació principal. Un altre possible cas de zona vinculada a la producció agrícola seria el de Castellvell (VOR.21.16), a Llinars del Vallès. Consistent en un assentament situat en la vessant d'una carena propera al Turó del Vent, en el qual s'hi realitzaren un conjunt d'intervencions arqueològiques que documentaren més de 30 sitges d'emmagatzematge pel període dels segles IV i III aC. Si bé en aquest cas no estem davant d'un assentament situat a la plana o controlant-la, la proximitat del poblat del Turó del Vent faria pensar en un assentament encarregat d'acumular els excedents procedents de la zona laietana interior oriental en el seu camí cap a la zona costanera maresmenca.²⁶³ Un altre exemple proper dins la zona laietana amb una funcionalitat agrícola seria el cas de Can Calvet (Santa Coloma de Gramenet), en aquest cas amb un tipologia diferent, ja que estava format per un únic edifici complex format per sis espais. Es tractaria d'un assentament situat en una zona de plana fèrtil, al costat d'una riera i amb una cronologia de la segona meitat del segle V fins el segle IV aC.²⁶⁴

Una altra tipologia interessant seria la d'aquells assentaments que semblaria que tindrien una funcionalitat vinculada amb una producció especialitzada de tipus no agrícola. Estarien caracteritzats també per unes dimensions reduïdes i per la presència d'estructures productives remarcables, especialment en comparació amb les escasses evidències d'hàbitat. En aquest sentit, per la nostra àrea d'estudi podem destacar diversos casos. En primer lloc, cal parlar de l'exemple més paradigmàtic en aquest sentit com seria el del Turó del Vent de Llinars (VOR.21.4), que també hem citat en

²⁶¹ *Ibid.*, p. 244

²⁶² E. Sánchez, S. Albizuri, J. Vilalta. "Excavacions arqueològiques al Castell de Rubí. I Campanya: setembre de 1986. Un assentament ibèric dels segles V-IV aC." *BGCMR*, 33 (1990), pp. 105 – 120; J. Vilalta. "La Plana del Castell a l'antiguitat ibèrica i romana: una aproximació". *BGCMR*, 52 (2008), pp. 16 – 18; F. Margenat. "Rubricata - Rubri...", p. 4.

²⁶³ Sobre el jaciment de Castellvell *vid.*: P. Pérez, M. Tenas. "Darreres intervencions arqueològiques al Vallès Oriental". *Lauro*, 2 (1991), pp. 21 - 24; J. Bosch, R. Enrich, J.M. Llorens, M. Mataró, A. Pàmies, J. Pardo, J.M. Rueda, I. Serrat. "Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme al Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)". *Tribuna d'Arqueologia 1984 - 1985* (1986), pp. 121 – 132.

²⁶⁴ E. Gili, A. Rigó. "El jaciment ibèric de Can Calvet (Santa Coloma de Gramenet). Un assentament de l'Ibèric Ple situat a la plana". *Puig Castellar*, 3-4 (1992), pp. 37 – 52.

l'etapa anterior. Excepcional per les seves característiques, seria un cas complex i interessant per analitzar. Es tracta d'un assentament situat en un turó del vessant interior de la Serralada Litoral, amb una extensió d'unes 0,5 ha. A partir de finals del segle V es documenta un nucli amb sistema defensiu format per cleda i fossat i amb un camp de sitges. El moment àlgid del poblat, però, es donà a partir del segle III, quan es construeix un nou sistema defensiu amb una muralla amb diverses torres que envolta tot el poblat i una torre de guaita. D'aquest moment seria la major utilització del camp de sitges, de les que es documenten més de vuitanta. Igualment, destaca la creació d'una gran cisterna i algunes restes d'habitacions a la part sud.²⁶⁵

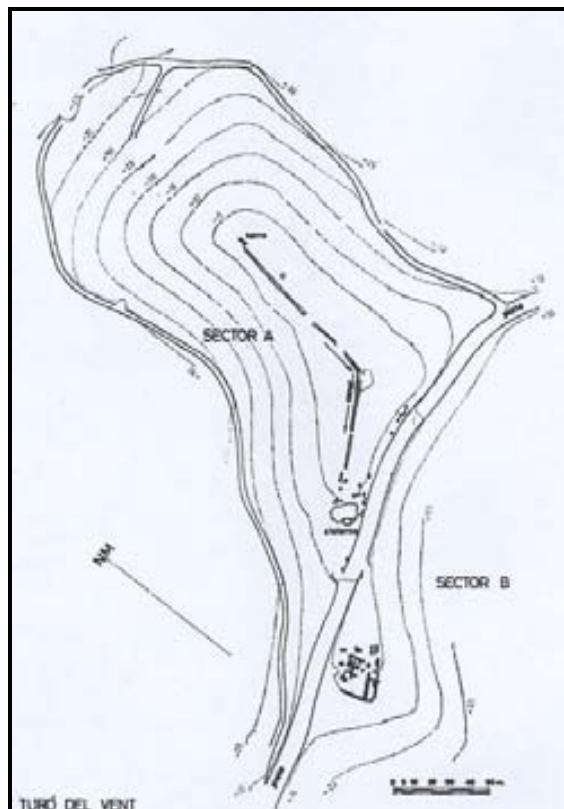

Fig. 28: Planta del jaciment del Turó del Vent (Bosch *et al.* 1986).

Per tant, si atenem a aquestes dades semblaria que estem davant d'un cas similar al de Castellvell: un centre d'acumulació de l'excés agrícola, en aquest cas de major importància per la gran fortificació del nucli. Ara bé, hem de tenir en compte altres elements importants com serien l'abundant presència de restes d'activitat metal·lúrgica com escòries de ferro o indicis de fosa de bronze i, a la vegada, un gran nombre de

²⁶⁵ D. Zamora *et al.*, p. 219.

fusaioles i *pondera*. Això semblaria indicar un paper bàsic en l'assentament de l'activitat manufacturera, ja sigui de producció metal·lúrgica com tèxtil.²⁶⁶ Per tant, pel cas del Turó del Vent, sembla que podríem estar parlant d'un centre d'activitat econòmica especialitzada, la funció del qual no seria la d'hàbitat sinó que la de centre econòmic de primera categoria.

Fig. 29: Detall d'una de les torres del Turó del Vent (Bosch *et al.* 1986).

En aquest sentit, no només actuaria com a punt d'acumulació dels excedents agraris de la zona de plana immediatament posterior a la Serralada Litoral, sinó també com a punt central de les activitats de transformació de matèries primeres com els metalls o els teixits. Segurament, aquest paper clau s'ha d'entendre en relació amb la proximitat de Burriac, centre del qual és bastant probable que depengués directament, aportant protecció i producció de forma ràpida als diferents productes que necessitava la “capital” laietana.²⁶⁷ Però el Turó del Vent no seria l'únic exemple d'aquest tipus i trobaríem altres jaciments interessants com els de La Malesa (VOC.3.8) o Puig Castell

²⁶⁶ En relació a l'activitat tèxtil, resulta molt interessant considerar el topònim actual de la població on se situa el jaciment: Llinars.

²⁶⁷J. Sanmartí *et al.* van més enllà i plantegen una funció de gran centre de mercat per aquest assentament (J. Sanmartí, J. Garcia, D. Asensio, J. Principal. “Les fàcies ceràmiques d'importació del segle III aC. i la primera meitat del segle II aC. a la costa central de Catalunya”. *Les fàcies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC. i la primera meitat del segle II aC. Arqueologia Mediterrània*, 4 (1998), p. 114).

(VOR.30.6/VOR.40.2), amb evidències (escasses, tot s'ha de dir) d'una possible focalització en l'activitat metal·lúrgica.²⁶⁸ Especialment, però, cal remarcar el cas del poblat de Les Maleses (VOR.33.6/VOC.8.1), situat entre Montcada i Sant Fost de Campsentelles, en un turó en una situació estratègica controlant l'accés a la plana de Barcelona i la plana vallesana. En aquest cas estem davant d'un nucli que sorgeix en un moment avançat de l'Ibèric Ple (inicis del segle III aC.), tot i que sembla que tindria antecedents en l'Ibèric Antic, i que presenta unes característiques interessants a partir del que s'ha pogut excavar els darrers anys. Així, bàsicament s'hi documentaren sis habitacions, tres d'hàbitat i tres de caire productiu. En aquestes darreres sembla que s'hi portava a terme una activitat farinera a partir de la troballa de restes de mòlta de cereal (tot i que també s'hi ha trobat restes de raïm i cervesa).²⁶⁹ A la vegada, una de les estances sembla que estaria vinculada a un personatge de categoria elevada amb una casa de superior dimensions formada per sis àmbits i amb una altra cambra associada que tindria una funció cultural, a partir de la troballa d'un *thymaterion* representant el cap de Demèter o Tànit.²⁷⁰ Tot el nucli sembla que estaria envoltat per una muralla, de la que s'ha identificat una possible torre.²⁷¹

²⁶⁸ En el cas de La Malesa, es recullen diversos materials en superfície, entre els que destaquen abundants escòries de ferro, a la vegada que a prop s'hi troba l'única mina a cel obert de ferro de la zona. (J.M. Coll, J.A. Molina, J. Roig. "El poblament protohistòric de la conca alta del riu Ripoll: de l'Edat del Ferro a la fi del món ibèric". *Limes*, 3 (1993), pp. 45 – 46). Pel que fa a Puig Castell, entre les restes recuperades en els pocs estrats excavats, es documentaren abundants evidències de fosa de coure (R. Pascual, J. Barberà. "El yacimiento...", pp. 233 – 245).

²⁶⁹ M. Duran, E. Huntingford . "El poblat ibèric de les Maleses (Montcada i Reixac, Sant Fost de Campsentelles i Badalona)". *Monte Catano*, 1 (1998), p. 200.

²⁷⁰ Sobre aquesta estança i l'espai cultural associat *vid.*: P. Otiña. "Un espacio cultural en el poblado ibérico de Les Maleses (Montcada i Reixac, Vallès Occidental)". *Monte Catano*, 6 (2003), pp. 7 – 20; M. Duran, G. Hidalgo, P. Otiña. "Una casa ibèrica singular al jaciment ibèric de Les Maleses, Montcada i Reixac i Sant Fost de Campsentelles (Barcelona)". *Monte Catano*, 7 (2005), pp. 9 – 54.

²⁷¹ M. Duran, G. Hidalgo, P. Otiña. "El poblat ibèric de les Maleses (Montcada i Reixac). Informe preliminar de la campanya d'excavació de l'any 2000". *Monte Catano*, 4 (2001), p. 19.

Fig. 30: Planta dels àmbits excavats l'any 2001 a Les Maleses (M. Duran et al. 2004).

Això, a primera vista indicaria una funció bàsicament d'hàbitat amb una orientació agrícola a nivell econòmic i potser també una funció de control del territori. Ara bé, l'abundant presència d'escòries de ferro, gresols i motlles per fondre bronze, juntament amb la proximitat de mines de ferro i coure (com la Coscollada de l'Amigó o el Mineral), remarquen la importància que tindria aquesta activitat en l'assentament.²⁷² A més, la seva situació no resulta massa idònia per una explotació de tipus agrícola (en un turó de 460 metres d'alçada). I si a això hi afegim la presència de poblats propers com Puig Castellar més clarament abocats a una funció de control del territori, tot plegat podria indicar que estaríem davant d'un nucli especialitzat en la producció metal·lúrgica.²⁷³

²⁷² Al voltant de les evidències metal·lúrgiques recuperades *vid.*: J. Baquer, A. Madueño. "Estudi dels objectes de metall del poblat de Les Maleses de Montcada i Reixac". *Monte Catano*, 6 (2003), pp. 21 – 46.

²⁷³ D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", p. 244.

Fig. 31: Conjunt d'habitacions de la zona nord-est del jaciment de Les Maleles (Duran *et al.* 2004).

Seria interessant aquí remarcar les similituds entre l'assentament de Turó del Vent i Les Maleles, ja que en ambdós casos es tracta de nuclis situats en punts estratègics però no massa idonis per la producció agrària i que, en canvi, sembla que aposten clarament per altres tipus d'activitats productives, destacant la metal·lúrgia. Tot i això, hi existiria activitat relacionada amb excedents agraris tal com mostren les sitges del Turó del Vent i les habitacions de producció farinera a Les Maleles. Serien nuclis on l'hàbitat no seria massa remarcable, però que els materials recuperats segurament farien pensar en la presència d'alguns personatges de l'elit. Tots dos estarien fortificats des d'un primer moment i, per tant, tindrien un clar interès en defensar la seva producció. A la vegada, cadascun dels dos nuclis estarien més aviat vinculats a l'àrea d'influència d'una de les dues suposades capitals del món laietà: Burriac amb el Turó del Vent (a través de la riera d'Argentona) i Les Maleles amb Montjuïc. Finalment, en tots dos casos es dona un abandonament a finals del segle III o inicis del segle II aC. Un seguit d'elements coincidents que, si bé no suposen cap fet demostrable per si mateixos, fan que no puguem evitar pensar en una tipologia pròpia de nuclis amb una funció específicament econòmica, que inclouria tant l'acumulació i transformació d'excedents agraris, activitats de manufactura com la metal·lúrgia o el teixit o, fins i tot, la funció de mercat regional.²⁷⁴ El fet que en trobem un a zones similars de cadascuna de les dues àrees que hem definit pel territori laietà, podria servir per reforçar la idea de la doble capitalitat d'aquesta zona. Tot i això, cal que quedi clar que estem només davant d'un

²⁷⁴ Un altre cas que podria emmarcar-se bé en aquest model seria el de Mas Castellar de Pontós, a prop d'Ullastret, amb una clara funció d'emmagatzematge d'excedents però també amb indicis d'activitats artesanals i, sens dubte, de mercat (R. Plana, A. Martín. "Le territoire ibérique: structure de peuplement et organisation territoriale. Quelques exemples". *Territoires celtiques. Espaces ethniques et territoires des agglomérations protohistoriques d'Europe Occidentale*. París: Errance (2002), p. 24).

hipòtesi i que realment resulta molt complex poder confirmar-la. Per acabar amb aquest grup, només apuntar la possibilitat que el Turó de Sant Miquel, entre Montornès i Vallromanes (VOR.25.6/VOR.41.10), tingués una funcionalitat d'aquest tipus, vinculada amb una producció específica a partir de la troballa de quatre fogars i un possible forn amb escombrera. La manca d'una intervenció en extensió en aquest nucli, però, fa que haguem de ser prudents al respecte.²⁷⁵

La darrera funcionalitat que volem remarcar dins d'aquest grup de nuclis de segon ordre, seria la defensiva o de control del territori, sens dubte una de les primordials per entendre l'organització de les comunitats ibèriques laietanes durant aquest moment. En aquest sentit, és interessant veure com s'ha plantejat per la Laietània l'existència d'una línia de fortificacions amb l'objectiu de controlar les zones productives de la plana vallesana, les diferents vies de comunicació i accessos cap a la costa, el corredor Prelitoral i, finalment, els nuclis centrals costaners. Aquesta línia es trobaria a la part interior de la Serralada Litoral i es caracteritzaria per la presència de diversos nuclis fortificats, no massa grans i situats en zones estratègiques i elevades de difícil accés.²⁷⁶ Veiem, doncs, si podem resseguir aquest model a partir de les evidències arqueològiques. Dintre d'aquesta categoria, creiem que es poden situar un conjunt d'assentaments com serien Puig Castellar, Cèllecs, Castellruf i potser el Turó de Montcada.

El cas de Puig Castellar (VOC.8.4), entre Montcada i Santa Coloma de Gramenet, seria un dels millor documentats. De fet, es tracta d'un dels jaciments més excavats del món ibèric català i això ajuda a conèixer millor els seus detalls. Situat en el cim d'un turó a 303 msnm., controla un ampli territori, especialment el curs baix del riu Besós (del qual està a només uns 1500 m.), via d'accés essencial per la zona costanera. Tot i que hi ha indicis d'ocupacions anteriors, la primera fase definida del poblat seria a partir de finals del segle V aC. (425 aC.), on es delimitaria un nucli d'unes 0,5 ha.

²⁷⁵ Sobre el nucli de Sant Miquel: J. Barberà, R. Pascual. "El poblado prerromano de la muntanya de Sant Miquel, en Vallromanes – Montornès (Barcelona)". *Empúries*, 31-32 (1969 – 1970), pp. 273 – 283; D: Asensio, J. Guitart. *El jaciment ibèric de la muntanya de Sant Miquel. Montornès del Vallès i Vallromanes. Recull de documentació i assaig d'interpretació*. Barcelona: Diputació de Barcelona (2010). En aquest darrer treball es planteja la possibilitat que el nucli de Sant Miquel tingués una extensió d'entre 1.5 i 2'5 ha. i amb una estructura plenament urbana, constituint-se com un dels principals nuclis de la Laietània i podent equiparar-lo amb nuclis de primer ordre com Ca n'Olivé o la Torre Roja. Tot i ser una possibilitat factible, la manca d'una intervenció arqueològica en extensió en el jaciment impedeix confirmar-ho i, a l'espera que s'iniciï un projecte d'intervenció en un futur esperem recent, preferim ser prudents i proposar la seva descripció a aquest grup de nuclis.

²⁷⁶ Aquest model es pot veure plantejat en l'article citat de D. Zamora *et al.* "El poblament...", pp. 222 – 223.

d'extensió. Tot el poblat està envoltat d'una muralla, a partir de la qual s'estructurarien radialment els hàbitats amb diversos carrers vertebrant l'espai urbà. Una segona fase es donaria a partir del 300, amb una reforma dels espais domèstics que passarien a ser lleugerament més complexes. Aquest segurament seria el moment de màxim apogeu del nucli, amb un augment considerable de les importacions documentades. Tot i que per les seves característiques i la seva situació altament estratègica li atribuïm aquesta funció defensiva o de control del territori, cal tenir en compte altres elements com, per exemple, la importància que semblava tenir l'activitat metal·lúrgica (troballa de gresols, plom fos i escòries de ferro) i també la tèxtil (recuperació en un únic recinte de 77 *pondera*, fusaioles i agulles d'os). A la vegada, l'activitat d'emmagatzematge d'aliments i transformació de productes agrícoles hi és present de forma clara a partir de la troballa en un recinte d'entre 20 i 30 àmfores o de molins per la mòlta de gra.²⁷⁷ Cal remarcar, però, incidint de nou en l'aspecte defensiu del nucli, la troballa de diverses peces d'armament situades en els nivells d'abandonament de l'assentament.²⁷⁸ Tot això, vindria a reforçar la idea que per aquest grup d'assentaments resulta molt complicat poder realitzar precisions sobre funcionalitats específiques, ja que en molts d'ells, com en aquest cas o els anteriors de Les Maletes i Turó del Vent, trobem indicis d'activitats diversificades que parlen de nuclis complexes i possiblement multifuncionals. Així i tot, sí que creiem que a partir de les evidències disponibles i les característiques i situació dels nuclis, es poden fer hipòtesis sobre quina fou la seva funció primordial o preeminent.

²⁷⁷ Seguim, de nou, a: D. Asensio *et al.* "Formes d'ocupació...", pp. 241-242 i D. Zamora *et al.* "El poblament...", pp. 215 – 216. També: C. Ferrer, A. Rigo. Puig Castellar. *Els ibers a Santa Coloma de Gramenet. 5 anys d'intervenció arqueològica*. Santa Coloma de Gramenet: Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet – Museu Torre Balldovina (2003), especialment pp. 139 – 142.

²⁷⁸ Reprendrem més endavant aquest aspecte, però és difícil poder distingir si aquestes armes formaven part dels elements propis vinculats a la funcionalitat defensiva del nucli o si, més aviat, estarien relacionades amb el context militar on es dona l'abandonament de Puig Castellar, marcat pels conflictes de la Segona Guerra Púnica i la campanya de Cató (C. Ferrer, A. Rigo. *Els ibers...*, p. 142).

Fig. 32: Planta general del jaciment de Puig Castellar (Asensio *et al.* 2001).

Un altre exemple interessant dins d'aquest grup seria el cas del poblat ibèric de Cèl·lecs (VOR.43.12), situat entre els termes municipals de Vilanova del Vallès i Òrrius, en el cim del Turó Gros, a més de 500 msnm, amb una magnífica panoràmica sobre la Depressió Prelitoral i controlant una de les vies d'accés cap a la zona costanera. És interessant destacar la connexió visual del nucli amb d'altres poblats propers importants com el Turó del Vent, Les Maleses, Castellruf o, fins i tot, Montjuïc. Les escasses intervencions que s'hi ha dut a terme han permès documentar un recinte emmurallat d'unes 0,3 ha. que delimita un nucli d'estructura típica amb un conjunt de cases adossades radialment a la muralla i obertes a un espai central. El més remarcable del conjunt a dia d'avui seria l'estructura defensiva, que semblaria formada per dues línies de muralla d'uns 230 metres de llargada i amb una torre quadrangular a l'entrada del poblat (una altra possible torre fou destruïda). Un altre cas similar seria el de Castellruf (VOR.37.2), a Santa Maria de Martorelles, situat en el cim d'un turó de 459 msnm, amb una magnífica visió sobre la plana vallesana i també sobre el riu Besós, ja que, de fet, està situat entre les rieres de Can Gurri i Can Canals, que hi desemboquen. Tot i que encara és força mal conegut, destaquen de nou les seves estructures defensives. Seria un poblat d'unes 0,6 ha. com a màxim, format per una muralla que segueix la carena del turó i per una segona línia defensiva formada per un mur exterior a la muralla (cas similar, doncs, al de Cèl·lecs). S'hi ha documentat un seguit d'habitatges que mostrarien

un urbanisme poc regular, tot i que a mitjans del segle III s'hi dóna una remodelació. Existeixen indicis que mostrarien l'existència d'activitat metal·lúrgica al poblat.²⁷⁹

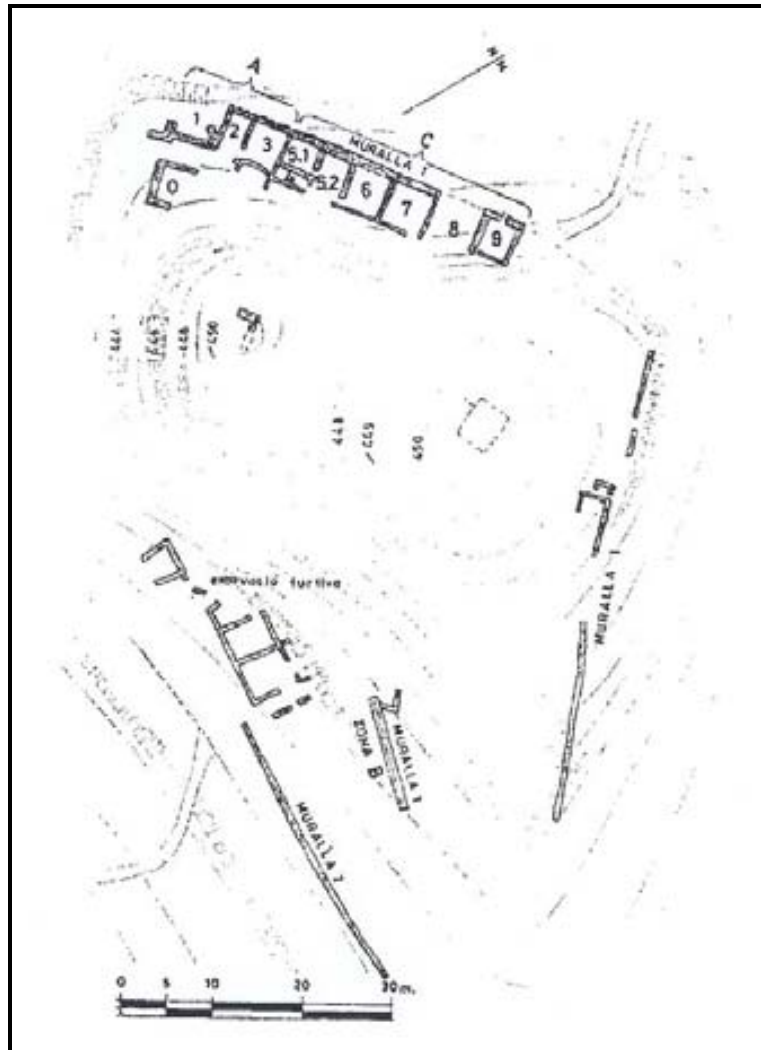

Fig. 33: Planta del poblat de Castellruf (Gasull *et al.* 1986).

Finalment, tenim un seguit de jaciments els quals són realment molt poc coneguts, generalment només documentats per materials ceràmics en superfície o referències a alguna estructura, però que per la seva situació en un punt elevat estratègic podrien respondre a aquesta tipologia. Un dels casos més emblemàtics seria el del Turó del Montcada, tradicionalment considerat com a *oppidum* ibèric de funcions defensives. Realment, l'únic indicati a aquest respecte seria una referència a la *Carta Arqueològica de*

²⁷⁹ Al voltant del jaciment de Castellruf, existeix una monografia dedicada a les úniques intervencions arqueològiques científiques que s'hi ha realitzat fins a dia d'avui: P. Gasull, R.M. Blanch, A. González, C. Lorencio, F. Mayoral, J. Xandri, E. Yll. *El poblat ibèric de Castellruf (Santa Maria de Martorelles, Vallès Oriental)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1995).

España, on es parla de la troballa d'indicis d'un poblat ibèric en aquest turó de Montcada, el qual hauria estat totalment destruït per l'actuació de la fàbrica ASLAND.²⁸⁰ Per tant, no existeix cap indicatiu fiable i contrastable a dia d'avui que permeti confirmar l'existència d'aquest assentament. Això sí, la situació del turó, una elevació que controla els dos principals accessos cap a la zona costanera (el Coll de Montcada i la conca del Besós), juntament a la presència a una alçada similar i a l'altre costat d'aquestes accessos de Puig Castellar, podria fer pensar en la possible existència dels dos nuclis amb una funció de control i vigilància d'aquest punt de comunicació clau entre la plana vallesana i la costa. Un altre cas de difícil determinació seria el del Turó Cremat (VOR.28.31) a la Roca del Vallès, del qual s'ha conservat només un tram de muralla bastant espectacular de 120 m. de llarg i 1 metre de potència, juntament a una possible torre. Tot i que no s'hi ha dut a terme cap intervenció arqueològica extensiva, les referències a troballes de ceràmica ibèrica, la seva situació (en un contrafort de la Serralada Litoral, controlant un tram de la Depressió Prelitoral) i una hipotètica extensió d'entre 0'2 i 0'3 ha. farien que es pogués contemplar la possibilitat de la seva inclusió dins d'aquesta categoria. De la mateixa manera, a Sant Fost de Campsentelles es documentà un jaciment al Turó de Penjabocs (VOR.33.2), on J.M. Cuyàs descobrí restes de murs i un conjunt ceràmic ibèric que marcaria un espai cronològic ampli però que es podria situar en aquest moment (amb ceràmica ibèrica a torn i a mà, campaniana A o *tegulae*).²⁸¹ També parla d'una torre fortificada que no s'ha pogut identificar. De fet, s'hi dugué a terme una prospecció l'any 1992 que només documentà tres fragments ceràmics i cap estructura. Per tot plegat, tot i que l'existència d'aquesta possible torre i la seva situació estratègica també podrien fer pensar en un nucli de control territorial, creiem que no podem anar més enllà de parlar hipotèticament d'un possible assentament rural ibèric d'algun tipus en aquest punt pel moment. Finalment, també podríem destacar els casos del Turó Gros de Can Camp (VOR.4.1) a Caldes, el Puig Alt del Viver (VOR.3.9) a Bigues i Riells o el Castell de Castellar, del que ja hem parlat anteriorment (VOC.3.7). Serien assentaments on s'han trobat indicis d'una ocupació en època ibèrica plena i que, per la seva situació, podrien respondre perfectament a aquesta tipologia de centre de control territorial. Ara bé, la manca d'una

²⁸⁰ M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945), p. 143.

²⁸¹ J.M. Cuyàs. "Badalona". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 53 – 54.

intervenció arqueològica extensiva en tots ells impedeix anar més enllà de la mera hipòtesi sense una base empírica sòlida. Això representa un problema greu, ja que trobem una gran diferència entre la tradició d'estudis arqueològics en els assentaments de la Serralada Litoral respecte de la Prelitoral, de tal manera que en aquesta darrera existeix un buit en la recerca que fa que no puguem pràcticament elaborar models interpretatius sobre aquesta zona de la Laietània interior.²⁸² Una zona que seria tan important com la de la Serralada Litoral pel que fa al control de les vies d'accés cap a l'interior de la plana ausetana, a la vegada que seria essencial per mantenir segurs els camps productors de la zona vallesana i la via natural del corredor de la Depressió Prelitoral. Per tant, si entenem que la vessant interior de la Serralada Litoral comptava amb tot un seguit d'assentaments amb la funció de vigilar el territori i les vies de comunicació, no tindria massa sentit pensar en una Serralada Prelitoral totalment desproveïda de nuclis d'aquesta tipologia. És aquí on entren assentaments com els que hem comentat o d'altres com el Puiggraciós (VOR.3.21/VOR.11.4), entre els termes de Bigues i Riells i Figaró-Montmany, on sembla que s'identificaren les restes d'un petit poblat ibèric amb diversos habitatges però sense massa més dades per especificar-ne la funcionalitat; o el Turó del Rull (VOR.3.20), també a Bigues. En aquests casos, però, resulta impossible identificar una funcionalitat concreta i, tot i que creiem possible que fossin nuclis de certa entitat, atribuïbles de forma genèrica a aquest segon ordre, res pot assegurar que en algun d'aquests casos no estiguéssim senzillament davant d'un cas d'hàbitat rural dispers. En aquest sentit no podem oblidar, tornant a la zona Prelitoral, els assentaments del Turó de Penjabocs (VOR.33.2), a Sant Fost de Campsentelles o els turons de Can Santpere (VOR.28.18), de l'Arbocera (VOR.28.19) i de Can Verdaguer

²⁸² En aquest sentit s'expressen J. Garcia i D. Zamora, que consideren la zona de la Serralada Prelitoral podria ser un dels tres punts d'agrupacions d'*oppida* existents a la Laietània interior (juntament amb la vessant marítima i interior de la Serralada Litoral), però essent difícil de contrastar a causa de la manca d'anàlisi dels jaciments implicats: J. Garcia, D. Zamora. "Poblament i territori...", p. 224. Recentment, M. Flórez ha fet èmfasi en aquesta idea, plantejant una estructuració territorial laietana pel període ibèric basada en dues línies d'assentaments fortificats que tindrien l'objectiu de controlar els accessos cap a l'interior i la zona costanera però, sobretot, de protegir l'àrea interior vallesana, de gran valor econòmic i estratègic. Així, tindriem una línia a la Serralada Prelitoral, marcada per assentaments com el Turó de la Torre Roja, el Turó Gros de Can Camp, el Puig Alt del Viver, Sant Nicolau o Puig Castell. I una altra a la Litoral, formada per nuclis com Puig Castellar, Cèllec, Castellvell i el Turó del Vent, el Turó de les Maleses, el Turó de Penjabocs, Castellruf o el Turó de Sant Miquel. Aquesta darrera estaria reforçada per una sublínia menys elevada amb assentaments com el Turó de Can Verdaguer, el Turó de Can Santpere o el Turó Cremat (*Dinàmica...*, p. 344 i ss.). Tot i que estem d'acord amb l'evidència que aquestes "línies" responien a una clara funció estratègica, creiem que resulta pràcticament impossible poder confirmar amb les dades disponibles una voluntat expressa d'estructuració volguda de línies i sublínies d'assentaments fortificats en ambdues serralades, principalment perquè bona part dels assentaments considerats són coneguts d'una forma molt minsas.

(VOR.28.25), a la Roca del Vallès, dels quals ja hem comentat que tindrien una primera etapa a l'Ibèric Antic. Tots serien casos molt mal coneguts i on, com dèiem, només futures intervencions arqueològiques permetran situar correctament dins d'aquesta categoria o d'una altra. Altres exemples al nord-est d'aquesta tipologia de nuclis serien casos com Mas Pontós o Castell de la Fosca a la zona indiketa o el Turó de la Font de la Canya a la zona cessetana.²⁸³

Nuclis de tercer ordre o hàbitat rural dispers: entrem ja en la darrera categoria de nuclis per aquest període. Seria la categoria més baixa a nivell jeràrquic i també la més abundant, la base del funcionament del sistema productiu ibèric, ja que es tractaria del que també s'ha vingut a denominar com a hàbitat rural dispers. Consistiria en "aquelles unitats productives mínimes constituïdes per hàbitats simples dispersos pel territori, bàsicament aïllats o formant petites agrupacions, sense estructures comunitàries i acompanyades tan sols per algunes estructures de magatzem tipus fossa".²⁸⁴ Per tant, estariem parlant de la base del poblament rural, amb nuclis de tipus familiars que podrien ser petites explotacions agràries estil granja o agrupacions de diverses d'aquestes unitats familiars i productives.²⁸⁵ L'evidència arqueològica, especialment a partir dels treballs de prospecció realitzats a zones com el Camp de Tarragona,²⁸⁶ la part central de la costa catalana²⁸⁷ o els voltants del nucli d'Ullastret,²⁸⁸ demostren un important creixement d'aquest tipus d'assentament per aquest període i, d'alguna manera, confirmen el dens poblament del camp en època ibèrica plena al nord-est peninsular.²⁸⁹ Resulta obvi que una zona com la vallesana, principal centre de producció

²⁸³ D. Asensio, A. Martín. "La segona Edat del Ferro: el món ibèric". *Eines i feines del camp a Catalunya. L'estudi de l'agricultura a través de l'arqueologia*. Girona: MAC (2004), p. 53.

²⁸⁴ D. Asensio et al. "Formes d'ocupació...", p. 246.

²⁸⁵ R. Plana, A. Martín. "Le territoire...", p. 23.

²⁸⁶ J.M. Carreté, S. Keay, M. Millet. *A Roman provincial capital and its hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain (1985 – 1990)*. *Journal of Roman Archaeology*, Suppl. Series, 15 (1995).

²⁸⁷ D. Asensio et al. "Paisatges...".

²⁸⁸ Vid.: R. Plana, A. Martín. "L'oppidum d'Ullastret...".

²⁸⁹ Som conscients que cal ser prudents en extrapolar hipòtesis generals a partir de les dades parcials que aporten les prospeccions arqueològiques. Ara bé, creiem que aquest augment dels possibles jaciments i dels materials vinculats a aquest període són un bon indicatiu que seria confirmat per les dades aportades pels jaciments excavats en extensió. En general, doncs, creiem que resulta encertada la concepció general d'un període Ibèric Ple caracteritzat per un poblament rural dens que implicaria un reforçament del treball agrícola i de la generació d'excedents (R. Plana, A. Martín. "Le territoire...", p. 23). En aquest sentit s'hauria d'entendre la major troballa de sitges o camps de sitges i la major capacitat de les àrees d'emmagatzematge dels poblats. A partir d'aquí, creiem que afirmacions com les de J. Sanmartí, que considera que la densitat de poblament rural per aquest període al nord-est seria similar a la de la Catalunya del segle XVI, són molt interessants però certament arriscades (J. Sanmartí. "From local...", p. 25).

agrícola de la Laietània, sigui la que aporta més exemples d'aquest tipus de poblament, tant per la fertilitat de les seves terres com per la seva orografia. Dins d'aquest grup, però, també es poden fer diferenciacions entre jaciments per les seves característiques, tot i que cal dir que els escassos casos on aquests s'han excavat de forma científica i extensiva dificulten la fiabilitat d'aquesta separació.

Així, per començar, i en clara vinculació amb aquesta importància com a nuclis orientats cap el treball agrari, trobaríem aquells assentaments caracteritzats per estar conformats bàsicament per estructures d'emmagatzematge tipus sitja, tradicionalment coneguts com a camps de sitges. Tot i que hem mantingut aquesta denominació a les fitxes arqueològiques, entenem que respon a una realitat històrica dubtosa. Resulta complicat poder afirmar que tots aquests assentaments estiguessin formats només per les sitges i que no tinguessin un petit hàbitat rural associat. De fet, seria lògic pensar en una destrucció d'aquest hàbitat per les seves característiques que dificultarien la conservació, davant de les estructures negatives retallades al sòl, de molt més fàcil continuïtat en el temps. Sigui com sigui, és una problemàtica que no es pot tancar a dia d'avui i, per tant, parlarem primerament d'aquells jaciments formats bàsicament per sitges isolades o grups d'aquestes. En aquest sentit, tenim agrupacions interessants com la de les Sitges del carrer Elisenda (VOC.15.7), a Sant Cugat del Vallès, on en una intervenció es documentà un conjunt de 4 sitges (posteriorment se'n documentaren més) amb materials faunístics, lítics i ceràmics que marcarien una cronologia entre el segle IV i inicis del III aC.²⁹⁰ Un cas similar el trobaríem en el jaciment de les Sitges ibèriques de Bellaterra (VOC.17.8), on s'excavaren un parell de sitges de cronologia similar.²⁹¹ També podem parlar de les Sitges de Can Corbera (VOC.17.7), a Sant Quirze, amb una sitja amb materials atribuïbles a aquest període. Igualment, també es féu la troballa d'una sitja al jaciment de Serragalliners (VOC.5.9), a Cerdanyola; a Ca l'Ollé (VOR.13.11), a les Franqueses del Vallès; a Ca l'Estrada (VOR.6.9), a Cànoves i Samalús, on es documenten un conjunt de sitges amb una cronologia àmplia entre els segles IV i II; i, possiblement, a la Torre Tavernera (VOR.41.2), a Vallromanes. El cas, però, més espectacular, seria el del jaciment de Can Feu (VOC.17.4), a Sant Quirze, que

²⁹⁰ F. Cuesta, S. Colomer, S. Albizuri, O. Barrial. "Avances de los resultados obtenidos en los silos ibéricos de la calle Elisenda (Sant Cugat del Vallès)". *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 231 – 262.

²⁹¹ Entre finals del segle IV i inicis del segle III aC., a partir de la troballa de ceràmica àtica, comuna ebusitana, ibèrica a torn i grisa de la costa catalana (J.O. Granados, J. Sanmartí. "Les sitges ibèriques de Bellaterra (Cerdanyola, Vallès Oriental)". *Fonaments*, 7 (1988), p. 123).

per aquest moment ibèric ple (segle III aC.) està format per un conjunt de 25 sitges, juntament a restes de molins de mà i fauna.

En d'altres casos, no només s'ha pogut trobar indicis d'una zona d'emmagatzematge, sinó també d'un hàbitat associat, de tal manera que es podria parlar d'una petita explotació agrària, segurament de tipus granja. Dins d'aquesta tipologia podríem remarcar els casos del C/ Major de Sant Pere, 15 (VOC.20.45), a Terrassa, amb la presència d'una sitja amb materials del segle III i algun mur associat. També l'assentament ibèric de Can Gambús (VOC.14.11), a Sabadell. Aquest assentament és un dels nuclis de tercer ordre millor estudiats de la zona laietana interior. Així, en diverses campanyes arqueològiques es documenten diferents restes pertanyents a l'Ibèric Ple. Destaca la troballa de 7 sitges a la zona de Can Gambús I²⁹² i d'evidències diverses a Can Gambús II, destacant un petit conjunt format per una fonamentació, una sitja i un retall irregular a l'oest del jaciment amb una cronologia anterior al segle II aC.²⁹³ Això definiria l'existència per aquest moment en aquest punt d'un petit establiment agrícola on es donarien activitats relacionades amb la producció agrària però també tèxtil (troballa de dues fusaioles), ramadera (fragment de colador vinculat a la producció de derivats làctics) i potser metal·lúrgica (fragments d'escòria de ferro).²⁹⁴ En la següent etapa, com veurem, aquest nucli es veurà potenciat, tal com denota el seu creixement. Un cas semblant a aquest per haver estat ben treballat arqueològicament, seria el de la Facultat de Medicina de la UAB (VOC.5.8), a Cerdanyola.²⁹⁵ Es tracta d'un assentament vinculat a la producció rural, del que tenim dades ja des de l'Ibèric Antic i que tingué una continuïtat durant el període Ple, amb la documentació d'una fossa pel segle IV i un conjunt de sitges al segle III aC., a la vegada que un manteniment sembla ser de l'hàbitat anterior. De la mateixa manera que en el cas previ, però, el moment de màxima activitat del nucli serà a partir del segle II aC. Un altre exemple interessant seria el de Can Vedell (VOR.3.6), a Bigues i Riells, on s'excavà un petit assentament rural productiu ceràmic, en el qual es trobaren materials que indicarien un funcionament durant l'Ibèric Ple que arrancaria segurament en el segle IV

²⁹² J. Roig. "El paratge arqueològic de Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 2004 – 2005* (2007), p. 100.

²⁹³ P.Ll. Artigues, P. Bravo, E. Hinojo. "Excavacions arqueològiques a Can Gambús 2, Sabadell (Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 2004 – 2005* (2007), p. 127.

²⁹⁴ R. Balsera, J.M. Coll, J. Roig. "El asentamiento layetano del Ibérico Pleno identificado en el complejo arqueológico de Can Gambús I (Sabadell, Vallès Occidental). Interpretación socio-económica y valoración política". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 18 (2008), p. 63.

²⁹⁵ De fet, tenim una monografia publicada sobre el jaciment: AA.DD. L'assentament ibèric de la Facultat de Medicina de la UAB (Cerdanyola del Vallès). *Limes*, 8 (2002), monogràfic.

i que tindria probablement el seu moment de màxima activitat en el segle III. És interessant per ser l'únic cas clar de centre productor ceràmic plenament ibèric i amb una continuïtat temporal que trobem al Vallès. Amb la presència de tres forns ceràmics, una escombrera i el tester d'un forn i set sitges d'emmagatzematge, juntament amb indicis d'estances i una bassa per la decantació d'argiles, semblaria que destacaria principalment per la producció amfòrica.²⁹⁶ Tot plegat, un dels exemples més ben estudiats de producció ceràmica ibera del nord-est peninsular, que segurament estava en relació amb la xarxa viària que unia l'àrea laietana amb l'ausetana. Igualment, podem parlar del jaciment de l'Antic Vapor Gorina (VOC.14.27), a Sabadell, on es documentaren una rasa o canal i un retall que podrien permetre suposar l'existència d'algun petit assentament rural. També a Sabadell, els materials recuperats fan pensar en l'existència d'un petit establiment rural, preexistent a la vil·la romana, al nucli de La Salut (VOC.14.20).²⁹⁷ O, a Sant Esteve de Palautordera, l'assentament del Castell de Montclús (VOR.31.1), on s'identificaren un forn ibèric, dues sitges i materials ceràmics marcant una cronologia inicial del segle IV aC. A la Roca, a la primera meitat del segle IV es documenta el sorgiment del jaciment del Turó de Can Joan Capella (VOR.28.21), un conjunt de sitges vinculades a murs, aterrossaments i llars de foc que farien pensar en un petit assentament rural de vinculació agrícola.²⁹⁸ I, finalment, tenim el cas del nucli ibèric del conjunt episcopal d'Ègara (VOC.20.35), a Terrassa. Així, a la zona de les esglésies de Sant Pere trobem diferents notícies que parlaven de restes de ceràmica ibèrica.²⁹⁹ La constatació definitiva de la presència ibèrica al voltant de les esglésies, però, arribarà amb les intervencions dels anys 90, quan s'excavaren diverses sitges i es trobaren materials altament interessants com els grafitos ibèrics, que semblen parlar d'una ocupació entre el 400 i el 200 aC.³⁰⁰ Les intervencions a zones properes com la plaça del Rector Homs, el carrer de la Rectoria o el carrer Major de Sant Pere han

²⁹⁶ Amb la documentació d'àmfores provinents d'aquest nucli a diversos assentaments de l'àrea laietana i de la costa catalana (J. Sanmartí, R. Bruguera, M. Miñarro. "Las ánforas ibéricas de la costa de Cataluña". *Documents d'Archéologie Méridionale*, 27 (2004), p. 396).

²⁹⁷ R. Balsera. "Evidencias del ibérico pleno en el santuario de la Mare de Déu de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental): un nuevo asentamiento agrícola en el llano de la Layetania". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 15 (2005), pp. 293 – 318.

²⁹⁸ Sobre aquest assentament *vid.*: E. Sánchez, J.M. González, J. Morer. "Dos assentaments rurals indígenes arran del camí de Parpers". *Lauro*, 10 (1995), pp. 3 – 11.

²⁹⁹ Per exemple, J. Soler i Palet ja fa referència a la presència de ceràmica ibèrica en aquest punt (J. Soler i Palet. *Egara...*, pp. 12- 14). També S. Cardús parla de troballes de restes ibèriques aquí (S. Cardús. *La ciutat...*, p. 32).

³⁰⁰ A. Moro, F. Tuset. "Primers resultats de la segona campanya d'excavació arqueològica a les esglésies de Sant Pere de Terrassa. Campanya 1996 – 1997." *Terme*, 12 (1997), p. 12.

aportat noves sitges, alguns petits murs i ceràmica ibèrica. Finalment, les darreres excavacions dutes a terme a les pròpies esglésies semblen confirmar la presència d'un petit assentament ibèric rural en aquest punt, a partir de la troballa d'una estança pavimentada, murs aïllats, diversos fogars i forats de pal i quatre forns d'enriquiment de ferro.³⁰¹ Aquest petit nucli seria clarament el més important de la zona i això respondria sens dubte a la seva posició estratègica en un esperó de terra entre dues torrenteres, amb un control de les zones rurals adjacents. És important retenir aquesta dada per comprendre la posterior importància d'aquest nucli, especialment remarcable a partir d'època augustal.

Un altre subgrup dins d'aquest hàbitat rural dispers, serien aquells nuclis on s'ha documentat evidència d'una zona d'hàbitat però sense zones productives o d'emmagatzematge associades. Serien assentaments situats en punts elevats i, a partir dels indicis arqueològics, sembla que tindrien una funció més vinculada a l'hàbitat de població rural que no a la pròpia activitat productiva agrícola. Tot i això, són casos molt mal coneguts i és perfectament possible que la manca d'aquestes estructures es degui a la falta d'una intervenció arqueològica en extensió. Els casos que creiem que es podrien assimilar a aquesta tipologia serien els del Turó de Can Galvany (VOR.41.9/VOR.25.5), entre Montornès i Vallromanes; el Serrat de la Galaieta (VOR.32.1), a Sant Feliu de Codines; i el Turó de Can Gallemí (VOR.37.1), a Santa Maria de Martorelles. En tots tres casos, les restes evidenciades serien les d'un conjunt de murs delimitant una petita zona d'habitacions sense indicis d'àrees de producció i d'emmagatzematge, però remarquem que en cap dels tres casos s'hi ha dut a terme una excavació arqueològica científica recent. Potser el cas més interessant seria el del Turó de Can Gallemí, on s'hi excavà a final dels anys 50 del segle passat de forma parcial, documentant un mur de tanca d'un metre i escaig d'amplada al que s'adossaven dues habitacions quadrades. El més interessant seria el fet que es documentà un possible camp de sitges (amb 14 estructures d'emmagatzematge) que es vinculà amb aquest nucli, el qual podria ser un punt residencial de poblament ibèric en vinculació amb el proper i més important nucli de Castellruf.³⁰²

³⁰¹ G. Garcia, A. Moro, F. Tuset. *La seu episcopal d'Ègara. Arqueologia d'un conjunt cristià del segle IV al IX*. Documenta, 8. Tarragona: ICAC (2009), pp. 33 – 34.

³⁰² L'escassetat de dades fa, però, que haguem de ser molt prudents en aquest cas, ja que només disposem de les dades aportades per J.M. Cuyàs en diverses publicacions (J.M. Cuyàs. "Descubrimiento de pinturas murales en Badalona y de un poblado ibérico en Santa María de Martorelles". *Diario de Barcelona*, 10 – I – 1957, p. 24; J.M. Cuyàs. *Història de Badalona, vol. 2: Prehistòria, els celtes, els ibers*. Badalona

Ja per acabar amb aquests nuclis de tercer ordre, volem també citar alguns altres assentaments que podrien entrar dins d'aquest grup per la troballa d'indicis (bàsicament ceràmica) que els situen com a nuclis d'aquest període de no massa entitat. Desgraciadament, però, a causa de la manca de recerca no es pot confirmar aquest extrem. Es tractaria, doncs, d'un simple hipòtesi que no es podrà contrastar sense futures intervencions. Entre ells trobaríem els jaciments de Coll de Magús (VOR.2.27) a l'Ametlla del Vallès; La Serreta (VOR.14.7) i el Torrent de l'Apotecari II (VOR.14.23) a la Garriga; el Turó sobre l'església de Sant Esteve del Coll (VOR.21.14) a Llinars del Vallès; les Vinyes al nord-oest del turó de la Simona (VOR.28.11) a la Roca del Vallès; i la Serreta de Santa Quitèria (VOR.43.5) a Vilanova del Vallès.

3.1.3.2 L'estructura socio-econòmica

Un cop hem plantejat aquest possible model d'organització territorial en base a les dades arqueològiques, caldria intentar extreure algunes dades sobre l'organització socio-econòmica de les comunitats laietanes que habitaven en aquests nuclis. Aquest és un punt delicat ja que, com hem anat veient, les dades són escasses i això fa que intentar apuntar elements de caràcter més aviat abstracte com les característiques socials o l'estatus econòmic de la població laietana sigui històricament perillós. Tot i això, creiem que existeixen alguns elements de la cultura material analitzats per l'arqueologia que permeten pensar en algunes hipòtesis sobre el funcionament socio-econòmic d'aquestes comunitats.

Si comencem en primer lloc pel funcionament de l'economia laietana durant l'Ibèric Ple, l'element primordial que caldria destacar és que aquesta segurament seria més complexa del que es podria pensar. Així, resulta evident que la base del funcionament econòmic de la zona laietana (i del món ibèric català en general) seria la producció agrícola, bàsicament de cereals.³⁰³ En aquest sentit, el creixement dels grans camps de sitges (aïllats o vinculats als grans *oppida*), així com de l'hàbitat rural dispers a la plana, mostraria la importància de l'acumulació d'excedents cerealístics dins de

(1976), pp. 204 – 207), posteriorment recollides per altres autors (S. Villanueva. "El poblat ibèric de Castellruf". *Notes*, 8 (1994), pp. 19 – 20; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besòs a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesis doctoral inèdita (2002), pp. 149 – 150).

³⁰³ Així ho indiquen també les anàlisis paleobotàniques, que mostren que en època ibèrica s'inicia el primer moment de desforestació de la regió per l'obtenció de noves àrees de conreu. Aquest fet sembla que fou més intens a la zona de la Serralada Litoral (M. Boada, J. Gordi. "L'evolució del paisatge vegetal des de l'Antiguitat fins al segle XVIII al Vallès Oriental". *Notes*, 7 (1993), p. 77). *Vid. supra* apartat 1.4.

l'economia laietana.³⁰⁴ Especialment importants serien els camps de sitges vinculats als poblats de certa importància, com per exemple Burriac, Montjuïc o Ca n'Oliver. Així, aquests mostrarien com podria estar organitzada aquesta producció. Semblaria que la gran capacitat d'emmagatzematge d'aquests nuclis descartaria l'opció que fos la població del propi centre qui la produís i, per tant, aquests camps de sitges el que farien seria acumular els excedents d'àrees productives àmplies, destinant-se tant al manteniment d'una població creixent, com especialment al comerç.³⁰⁵

Aquesta afirmació té com a resultat dues idees bàsiques. Per una banda, que existeix certament aquesta jerarquització de nuclis que hem comentat anteriorment, per la qual alguns d'aquests *oppida* tindrien una certa preeminència com a punts d'acumulació i recollida de la producció d'altres nuclis menors. En segon lloc, que haurien d'existir uns grups socials més poderosos o jeràrquicament superiors, encarregats d'obligar a l'efectiva acumulació d'excedents en un o diversos punts determinats i també de la protecció, control i gestió d'aquests excedents. Per tant, la pròpia existència dels camps de sitges com a base del sistema econòmic laietà, serveix per confirmar també l'existència d'una jerarquització social i territorial.³⁰⁶ Com s'exerciria aquest control o com s'obligaria a les diferents comunitats a aportar part de la seva producció a aquests grans nuclis o zones d'emmagatzematge és quelcom difícil de plantejar. De fet, hauríem d'entrar en la qüestió de l'estructura de la propietat en el món iber, qüestió aquesta que ha estat molt poc tractada, i que realment és difícil d'imaginar a causa de l'escassetat de les dades.³⁰⁷ De fet, si encara estem plantejant elements com el propi sistema socio-polític del món iber o si realment podem parlar d'un sistema polític per aquestes comunitats, resulta pràcticament utòpic intentar arribar

³⁰⁴ De fet, els estudis realitzats a dia d'avui calculen que a la zona catalana occidental, els cereals suposaven entre un 50 i 75% del total de la producció agrícola (J. Sanmartí, J. Santacana. *Els ibers del nord*. Barcelona: Rafael Dalmau (2005), p. 76).

³⁰⁵ Al voltant dels diferents models d'anàlisi teòric sobre la qüestió del comerç ibèric i la seva vinculació amb la producció cerealística i la jerarquització del territori, *vid.*: F. Gracia. "Consideraciones sobre la estructura de los intercambios comerciales en la cultura ibérica". *Verdolay*, 7 (1995), pp. 177 – 185.

³⁰⁶ Resulta curiós el fet que aquest sistema de camps de sitges només es doni a la zona del nord-est, ja que a partir del Llevant i a la zona del sud peninsular no se segueix aquest sistema. Això reforçaria una visió d'un món iber complex, heterogeni i amb àmplies variacions socio-econòmiques i polítiques depenent de la zona en la que ens trobem (G. Pérez. "La conservación y transformación de los productos agrícolas en el mundo ibérico". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), p. 49).

³⁰⁷ A. Ruiz, M. Molinos. *Los iberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*. Barcelona: Crítica (1993), p. 143.

a qüestionar-se com deuria estar estructurada la propietat.³⁰⁸ Tot i això, tenim alguns indicis interessants a partir de l'estructura territorial i així, per exemple, trobem el cas del nucli fortificat d'Alorda Park, al voltant del qual per aquest moment semblaria que es desenvoluparien una vintena d'assentaments rurals que van funcionar simultàniament, possiblement en vinculació i sota el control de les elits que vivien en el nucli principal.³⁰⁹ Aquest sistema, doncs, de nucli central tipus *oppidum* amb un seguit de membres de l'elit residint-hi i controlant l'hàbitat rural dispers circumdant, podria explicar el funcionament del sistema socio-econòmic per aquest moment a la zona laietana i, en el nostre cas, potser el millor exemple seria el que aportaria Ca n'Oliver en relació amb l'assentament d'explotació agrícola de Can Xercavins. Tot i estar menys ben documentat, segurament seria similar el cas del Turó de la Torre Roja.

Per una altra banda, l'evidència arqueològica indica que l'activitat productiva era diversa i múltiple. D'aquesta manera, potser caldria anar abandonant la concepció de nuclis exclusivament especialitzats en una activitat econòmica determinada, sinó més aviat parlar de nuclis amb una activitat econòmica preminent, la qual es complementaria amb d'altres secundàries però bàsiques per la continuïtat de la comunitat que habita en el nucli. Així, trobem diversos exemples força paradigmàtics a la Laietània interior, com els ja comentats de Les Malese, Turó del Vent o Puig Castellar, on es documenta perfectament l'existència d'activitats vinculades a l'agricultura i els processos de transformació de cereals (elaboració de farina o de cervesa) i, a la vegada, a la ramaderia, al tèxtil o a la metal·lúrgia. Així, estaríem davant de comunitats que disposaven de diferents especialistes que es dedicaven a activitats determinades i diferenciades de la dels seus veïns. Per tant, podem parlar d'una diferenciació social del treball i de grups d'artesans especialitzats en activitats determinades.³¹⁰ Per exemple, és bastant remarcable la importància de l'activitat

³⁰⁸ Una aproximació en aquest sentit seria la d'A. Ruiz, que considera que s'ha de vincular la propietat de la terra a les relacions socials de tipus clientelar generades per les elits, de tal manera que existeix un mena de propietat comunal de les terres però amb un accés desigual a aquestes a partir de la intervenció de les elits dirigents, creant el que ha denominat com a "propiedades paraprivadas." (A. Ruiz. "Los Príncipes iberos: procesos económicos y sociales". *Actas del Congreso Internacional "Los iberos, príncipes de occidente. Las estructuras de poder en la sociedad ibérica"*. Saguntum, Extra 1 (1998), p. 295).

³⁰⁹ R. Plana. A. Martín. "Le territoire...", p. 23.

³¹⁰ En aquest sentit, creiem molt interessant el recent treball d'A. Gorgues (*Économie et Société dans le nord-est du domaine ibérique (IIIe – Ier s.av.J.-C.)*). Anejos del Archivo Español de Arqueología, LII. Madrid: CSIC (2010), en el qual s'analitza l'evolució de l'economia de les comunitats iberes del nord-est peninsular i del sud-est de França, entrant de ple en la nostra zona d'estudi. La seva anàlisi parteix de tres grans grups d'estructures productives: la domèstica, l'artesanal i la manufacturera. En el cas que interessa ara mateix, l'artesanal, la defineix com aquella exercida per una persona especialitzada en la producció

metal·lúrgica documentada a diversos assentaments a partir de l'augment de la troballa d'eines de ferro i restes d'activitat de fosa.³¹¹ Si a això hi afegim el fet que bona part d'aquests nuclis es troben situats en punts estratègics o fortificats, no podem evitar pensar en un control per part de les elits d'aquesta producció; una producció que seria clau per la generació tant d'eines bàsiques per les activitats agrícoles, com per la creació d'elements de prestigi o coerció com les armes. De fet, aquesta hipòtesi tindria encara més força si tenim en compte que l'activitat metal·lúrgica depèn en gran mesura del control dels afloraments de metalls i, per tant, resulta relativament senzill exercir el monopoli d'aquesta activitat mitjançant una actuació coercitiva a partir del control exclusiu de les mines d'on provenen aquests metalls. En aquest sentit, la creació de nuclis com Les Maletes, estratègicament situats tant a prop dels afloraments com de les vies de comunicació principals, fan pensar en un possible predomini d'aquestes elits sobre l'activitat minero-metal·lúrgica. Quelcom similar podria succeir pel que fa a l'activitat tèxtil, tot i que en aquest cas resulta molt més complicat trobar indicis per sustentar-ho ja que, bàsicament, aquesta s'identifica a partir de la troballa de grans acumulacions de fusaiols o *pondera*, elements a vegades difícils de contextualitzar. Un altre tipus de producció ben documentada dins del món ibèric per aquest període seria la ceràmica, amb casos ben estudiats al territori de *Kelin*,³¹² a la zona d'Alacant i València³¹³ o, ja al nord-est, per exemple al Puig de Sant Andreu.³¹⁴ En el cas laietà,

exclusiva d'un cert tipus de producte. Aquesta producció especialitzada determinaria l'artesà vinculant-lo al taller i a una posició social determinada. Pel que fa a la producció artesanal, no seria massa abundant i seria absorbida principalment per la pròpia comunitat (p. 43). Respecte el període de l'Ibèric Ple (comença la seva anàlisi en una primera fase entre mitjans i finals del segle III aC.), considera que les dades són molt escasses però semblen indicar l'existència d'una activitat artesanal en els nuclis molt poc remarcable a nivell quantitatiu i destinada a satisfer les necessitats de la pròpia comunitat (pp. 148 i ss., també 179 – 191). A la vegada, defensa la manca d'una jerarquització a nivell econòmic entre els diferents nuclis, que serien en general centres agrícoles però amb presència de determinades activitats artesanals (p. 85). Així, tot i divergir de plantejaments com el nostre on es considera l'existència d'una jerarquització a nivell funcional entre nuclis dins del territori, sí que coincideix la idea de relativitzar l'associació d'un nucli a una producció econòmica determinada.

³¹¹ J. Sanmartí. "From local...", p. 25.

³¹² F.X. Duarte, J. Garibo, C. Mata, J.P. Valor, X. Vidal. "Tres centres de producció terrissera al territori de *Kelin*". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 231 – 239.

³¹³ E. López. "La alfareria ibèrica en Alicante. Los alfares de la Illeta dels Banyets, La Alcudia i el Tossal de Manisses". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 241 – 248; A. Martínez, J.J. Castellano, A. Sáez. "La producció de ánforas en el alfar ibèric de las Casillas del Cura (Venta del Moro, Valencia)". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 225 – 229.

³¹⁴ A. Martín, R. Plana, J. Caravaca. "Les activitats artesanals als poblats d'Ullastret (Baix Empordà), i en el seu territori". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), p. 250.

aquesta producció també s'ha documentat, tot i que de forma força escassa. Així, trobem un greu problema pel que fa a la documentació de forns ibèrics, ja que la gran majoria d'estructures d'aquest tipus documentades no han conservat les escombreres, de tal manera que una adscripció cronològica resulta extremadament complicada.³¹⁵ Fins i tot en aquells casos on s'ha trobat evidències de materials ceràmics ibèrics associats, la seva escassa representativitat ha fet que sigui també complicat atribuir una etapa determinada dins de l'horitzó ibèric.³¹⁶ Tot i això, casos ja citats anteriorment com, especialment, el de Can Vedell (VOR.3.6) o el Castell de Montclús (VOR.31.1) serien exemples de la presència d'evidències de producció ceràmica assimilable a època ibèrica plena.³¹⁷

Pel que fa a les activitats ramaderes serien un element fonamental dins de les activitats econòmiques del moment. De fet, els conjunts de restes faunístiques són una constant dins dels grans nuclis ibèrics i això demostraria la importància de la ramaderia en aquest engranatge econòmic i com a element de complementació de la producció cerealística.³¹⁸ Així, a partir de l'estudi de la paleofauna de jaciments que sabem que tingueren una funció econòmica rellevant, per exemple el cas del Turó del Vent,³¹⁹ es pot inferir una pauta per la zona catalana (i pel món ibèric en general) de recurs a les activitats ramaderes com a complement de l'agricultura, on a partir d'aquest Ibèric Ple hi hauria un creixent predomini de la utilització d'ovicàprids domèstics (especialment

³¹⁵ Sobre l'estructura dels forns ibèrics i les dificultats per conèixer-la de forma fidedigna, el treball més recent és el de R. Cardona: "Tecnologia dels forns ceràmics ibèrics. Els models grecs". *Pyrenae*, 42/2 (2011), pp. 29 – 65.

³¹⁶ D'aquesta manera, tenim múltiples casos de forns suposadament ibèrics dels que no podem confirmar la cronologia de forma fiable. Serien casos com, per exemple, el del Forn de Calderols (VOC.7.2), el Forn de Sant Adjutori (VOC.15.15), Can Parellada (VOC.20.26), Can Figueres del Mas (VOC.20.27), Can Plantada (VOR.2.29), Can Forns (VOR.2.21), Can Isidret Vell (turó est) (VOR.3.19), Forn de Can Pericas (VOR.7.1), el Forn de Pega (VOR.7.10), Ca l'Oliveró II (VOR.14.14), Vinyes de Can Morull (VOR.14.31), Forn dels Tremolencs (VOR.14.38), Gallecs (VOR.23.1), el Forn ibèric de Montclús (VOR.31.4) o el possible forn del Turó de Sant Miquel (VOR.41.10/VOR.25.6).

³¹⁷ Respecte Can Vedell, un anàlisi interessant el trobem al citat treball d'A. Gorgues: *Economie...*, pp. 172 – 173. Com a bibliografia general del jaciment, remetem a les diverses publicacions de M. Hernández Yllán: "Nuevos yacimientos ibéricos en el Vallès Oriental (Bigues-Riells del Fai)". *Informació Arqueològica*, 36 – 37 (1981), pp. 176 – 179; *Un horno ibérico en Can Badell. Bigues – Riells del Fay, Vallès Oriental*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 2. Barcelona: Comisión Gestora del Museo Arqueológico Bigues – Riells del Fay (1983); *Los silos número 4 y 5 de Can Badell. Bigues – Riells del Fay, Vallès Oriental*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 3. Barcelona: Comisión Gestora del Museo Arqueológico Bigues – Riells del Fay (1984); *Excavaciones de Can Badell. Sector C, D, G*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 4-5. Barcelona: Comisión gestora del Museo Arqueológico Bigues – Riells del Fay (1987).

³¹⁸ A. Ruiz, M. Molinos. *Los iberos...*, p. 110.

³¹⁹ Per més detalls *vid.*: C. Miró, N. Molist. *Estudio de la fauna. Excavaciones en el poblado layetano del Turó del Vent, Llinars del Vallès, campañas 1980 – 1981*. Barcelona, Monografies Arqueològiques 3 (1982); M.A. Oliva. "La ramaderia del poblament ibèric al Turó del Vent". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 167 – 173.

ovelles) per obtenir carn, llet i llana. En segon lloc en importància hi hauria els suïds, dedicats bàsicament a l'obtenció de productes càrnics i, finalment, els bòvids, dels que també s'obtidria carn, però on destacaria igualment l'ús com a animals de tir.³²⁰ També caldria remarcar la importància de les activitats pesqueres pels nuclis costaners³²¹ o, si fixem la nostra atenció al sud peninsular, de les salaons. Finalment, és interessant tenir en compte la documentació al jaciment de Les Maleses de restes d'emmagatzematge de cervesa, una beguda que sembla seria força habitual entre les comunitats ibèriques del nord-est. De fet, s'han documentat traces de producció i emmagatzematge d'aquesta beguda alcohòlica a àmfores ibèriques de boca plana de jaciments com Alorda Park, Mas Castellar de Pontós o, ja posteriorment, a la fase inicial de la ciutat romana de *Iesso*.³²²

Si deixem de banda l'aspecte productiu, per força hem d'anar a parar a l'altre gran pol de l'activitat econòmica ibèrica: el comerç. Així, com ja hem anat veient, no es pot entendre l'evolució del propi món iber sense entendre les relacions comercials amb els pobles mediterranis des del segle VII aC. i fins i tot abans.³²³ Per tant, aquest comerç extern suposà un factor clau (però no únic) per entendre el desenvolupament i consolidació de les comunitats laietanes. D'aquesta manera, els materials d'importació presents en els principals assentaments de l'Ibèric Ple són un dels principals indicadors dels que disposem per poder comprendre l'estructura econòmica i social d'aquestes comunitats. El fet que aquestes transaccions comercials són un factor clau per entendre el desenvolupament iber en el nord-est peninsular, ve demostrat per una evidència bàsica: el moment de creixement i màxim apogeu d'aquest món iber (a partir de finals del segle V i, especialment, inicis del IV) també serà el moment de màxim creixement

³²⁰ M.P. Iborra. "Los recusos ganaderos en época ibérica". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 86 – 88.

³²¹ Respecte la pesca dins del món ibèric, *vid.*: M. Sternberg. "État des connaissances sur la pêche dans le monde ibérique (VIème – IIIème s. av.J.C.)". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 93 – 97.

³²² I de fet, Plini parla expressament de la producció de cervesa a Hispània (*NH.*, XIV, 149; XXII, 164). Pel que fa al jaciment de les Maleses i aquests evidències d'emmagatzematge de cervesa, *vid.*: M. Duran. "El poblament...", p. 20. Respecte a la producció de cervesa en general dins del món ibèric, *vid.*: J. Juan. "La cerveza: un producto de consumo básico entre las comunidades ibéricas del N.E. peninsular". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 139 – 145.

³²³ D. Asensio i J. Sanmartí consideren la quantificació d'aquests materials d'importació com un dels indicadors clau per poder interpretar l'estructura comercial del món iber en aquest període. Els altres indicadors que ressalten serien l'excavació dels derelictes i l'estudi de les cartes comercials. *vid.*: D. Asensio, J. Sanmartí. "Consideracions metodològiques en relació a l'estudi de les activitats comercials en època protohistòrica". *Comerç i vies de comunicació (1000 aC. – 700 dC.). XIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (1998), pp. 17- 32.

de les importacions documentades en els *oppida* ibèrics de la zona. Així l'anàlisi de jaciments relativament ben coneguts en aquest aspecte com Alorda Park, el Castellot de la Roca Roja o, ja a la nostra zona d'interès, Montjuïc o Ca n'Oliver, mostren un gran creixement dels materials d'importació arribats i, fins i tot, certa generalització d'aquests entre la major part de la població.³²⁴ En general, el que sembla que succeeix seria un creixement substancial del volum de les importacions al nord-est peninsular, principalment un gran increment dels vasos àtics. Així, trobem casos com el de l'assentament de Montjuïc on arriben a ser fins el 13% de la ceràmica documentada. Per tant, hi hauria una gran rellevància dels mercats grecs com a destinataris dels intercanvis comercials amb el món indígena. Això seria pel que a la vaixella. Pel que respecta a la resta de ceràmica importada i especialment a les àmfores, tindríem un gran predomini dels materials púnics, principalment ebusitans.³²⁵ Per tant, es pot dir que la procedència dels materials d'importació que arriben durant el segle IV a la costa catalana estaria ben delimitada: hi hauria una majoria de productes provinents del nucli d'*Ebusus* i, en menor mesura però encara de forma destacable, dels mercats grecs. Respecte aquests darrers, sens dubte tindran una importància cabdal com a zones de procedència o redistribució els nuclis de *Massalia* i *Emporion*. El cas d'Empúries resulta especialment curiós, ja que si bé és una colònia grega amb vinculació directa amb *Massalia*, no té producció amfòrica pròpia, la qual cosa faria pensar precisament en un centre de redistribució. Ara bé, el fet que majoritàriament el que trobem a la costa catalana és la presència d'àmfora púnica i ebusitana, fa reflexionar al voltant de quin seria realment el seu paper dins d'aquest entramat econòmic i comercial.³²⁶ A partir del segle III, en línies generals, es manté l'estructura del segle IV, tot i que les dades ben estudiades són més escadusseres. Estaríem sens dubte, en el moment de màxim apogeu de les comunitats iberes. Ara bé, progressivament a la zona catalana es començaria a percebre un canvi, reflex del nou panorama geopolític en el món mediterrani. Així, les ceràmiques de vaixella àtiques poc a poc aniran sent substituïdes per produccions procedents d'Itàlia (com el Taller de les Petites Estampetes o les primeres produccions

³²⁴ J. Sanmartí. "From local...", p. 27.

³²⁵ J. Sanmartí. "Les relacions...", pp. 311 – 312.

³²⁶ E. Sanmartí. "Empòrion: una ciutat grega a Ibèria". *Els grecs a Ibèria. Seguint les passes d'Hèracles*. Girona: MAC (2000), pp. 109 – 117, especialment 112 - 113. Sobre Empúries, les publicacions són tan abundants i diverses que només remetrem a tres obres generals a les quals es pot consultar l'abundant bibliografia existent: R. Mar. *Ampurias romana: historia, arquitectura y arqueología*. Sabadell: AUSA (1993); X. Aquilué (dir.). *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994 – 1996): de l'assentament precolonial a l'Empúries actual*. Empúries: MAC (1999); AA.DD. *10 anys d'arqueologia a l'entorn d'Empúries (1993 – 2002)*. Empúries: Ajuntament de l'Escala – MAC (2003).

de Campaniana A, ceràmica de Cales i de l'Apúlia meridional), de l'extrem occident grec (Taller de Roses), per la ceràmica pseudocampaniana, ebusitana i d'altres produccions púniques, i de totes aquestes destacant especialment les produccions del Taller de Roses.³²⁷

En general, doncs, aquestes importacions suposarien l'arribada de productes manufacturats de certa qualitat, juntament amb produccions alimentàries diverses. Així, mentre que del món grec s'importaria sobretot vaixel·la de taula, el món púnico-ebusità aportaria àmfores amb vi, oli i segurament salaons. Pel que fa a les comunitats indígenes, a canvi oferirien bàsicament gra i, de fet, la millor prova d'això seria aquests grans camps de sitges, destinats a acumular suficient excedent per tal de permetre l'intercanvi comercial.³²⁸ No es pot descartar, però, la comercialització d'altres productes com la fusta, la sal, la mel, etc.³²⁹ Òbviament, dins d'aquest sistema seria bàsica la participació d'aquestes elits, les quals controlarien l'acumulació d'excedents i, per extensió, els intercanvis comercials amb els pobles mediterranis. D'aquesta manera, l'acumulació de materials d'importació suposà un reforçament constant del seu estatus i la creixent jerarquització i allunyament respecte la resta de la societat, de tal manera que aquest sistema es reproduiria constantment contribuint a consolidar la posició dels grups socials més poderosos.

Tota aquesta estructura comercial tindria implicacions més enllà del propi món iber i ha fet que alguns autors hagin defensat la introducció d'aquestes comunitats iberes en el que s'ha vingut a denominar un "sistema-món"³³⁰, és a dir, un sistema d'interrelacions econòmiques, socials, polítiques i culturals que depassaria l'àmbit local i regional per posar en relació a totes les cultures i comunitats de l'àmbit mediterrani

³²⁷ J. Sanmartí. "Les relacions...", p. 313; J. Barberà. "Tràfic comercial a la Laietània al segle III aC. La vaixel·la fina d'importació". *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Barcelona: Ítaca (1998), p. 94.

³²⁸ Cf. A. Gorgues. *Économie...*, pp. 242 – 243, el qual posa en dubte que el gra fos el principal producte intercanviat amb els comerciants mediterranis, considerant que les característiques dels camps de sitges no fan pensar en una vocació comercial sinó més aviat en un intercanvi local per satisfer les necessitats de les comunitats autòctones. No compartim aquesta visió ja que, per exemple, no s'introdueix en la seva anàlisi alguns exemples fonamentals, sobretot el ja comentat cas de les espectaculars sitges de Montjuïc, que per la seva grandària, situació i materials creiem que deuriem estar clarament vinculades (com a mínim parcialment) amb aquests intercanvis comercials.

³²⁹ De fet, estan documentades arqueològicament les exportacions ibèriques, tot i que siguin escadusseres, des de l'Ibèric Antic. Especialment, però, al segle IV, aquestes es fan evidents per la troballa d'àmfores ibèriques al Llenguadoc occidental i oriental, a Cartago, Eivissa i Mallorca (*Ibid.*, p. 317).

³³⁰ Per una revisió d'aquesta visió aplicada a Roma i el món mediterrani que acabà dominant, amb una primera part sobre la historiografia al voltant d'aquesta qüestió i bibliografia, *vid.*: B.D Shaw. "Rome's Mediterranean World System and its transformation". Version 1.2. *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*. Princeton (Abril 2008).

durant aquest període. D'aquesta manera, els moviments, canvis i evolucions que es donen en un punt determinat de la Mediterrània, poden acabar tenint algun tipus de repercussió en les comunitats de l'altra banda d'aquest sistema. Aquest model té l'avantatge de ser capaç de posar en relació les actuacions dels pobles colonitzadors amb el món indígena, però pot ser perillós en el sentit d'amagar la importància clau de les evolucions internes d'aquestes comunitats iberes, davant dels *inputs* forans rebuts. Seguint a J. Sanmartí, es podria pensar per aquesta zona en la interacció de tres esferes comercials.³³¹ Per una banda, a partir d'Empúries i cap al nord, una zona comercial controlada bàsicament per les importacions provinents de Massàlia. Des d'Empúries cap al sud i més o menys fins la zona circumdant al delta de l'Ebre, hi hauria un predomini de l'esfera comercial d'*Ebusus*. Des de l'Ebre cap al sud, bàsicament a la zona del llevant peninsular, hi hauria una preeminència de l'esfera comercial del Cercle de l'Estret, amb centre probablement a nuclis com *Gades* o *Malaka*. En cap cas estaríem parlant de monopolis comercials i, de fet, les produccions d'aquestes tres zones es trobarien per tot el món ibèric, però sí que podríem parlar d'un predomini per cada una d'aquestes àrees, tal com mostra la ja comentada abundor de materials ebusitans a la zona del nord-est. De fet, les característiques de la colònies ebusitana (i també de Massàlia) resultarien bastant explicatives pel que fa a les seves necessitats comercials, amb dos territoris limitats i segurament amb una producció agrícola especialitzada, la seva necessitat bàsica seria el gra, que obtindrien mitjançant les relacions comercials de dues zones caracteritzades per la presència de jaciments amb grans sitges d'emmagatzematge com seria el cas del nord-est peninsular (i el Llenguadoc). Tot això, seguint al mateix autor, portaria a identificar el món iber com una zona perifèrica dins d'aquest "sistema-món" mediterrani, en el qual trobaríem unes relacions comercials de tipus "comerç administratiu"; és a dir, on "tota l'activitat d'intercanvi (...) és regulada per normes emanades del poder polític".³³² D'aquesta manera, serien aquestes elits poderoses i jeràrquiques les que controlarien i monopolitzarien l'activitat comercial, de tal manera que s'assentarien principalment en els grans ports de comerç, nuclis de tipus capital, situats en zones costaneres o prop de grans rius que actuen com a vies de comunicació. Els millors exemples els trobaríem a la pròpia zona nord-est amb casos com Ullastret, els ja comentats nuclis laietans de Montjuïc i Burriac, l'assentament iber de Tarragona o en el llevant nuclis com Sagunt, Illeta de Banyets o Màstia. D'aquesta

³³¹ J. Sanmartí. "Les relacions...", p. 314 i ss.

³³² *Ibid.*, p. 321.

manera, i sempre seguint a Sanmartí, les diferents “regions” ibèriques es definirien coma zones de tipus “estat comercial”; és a dir, zones amb una organització socio-econòmica estatal o protoestatal caracteritzades per ser molt riques i políticament autònomes, però dependents de llur posició com a intermediàries econòmiques.³³³

Òbviament, aquest model és teòric i purament hipotètic. Segons el nostre parer, hi ha alguns aspectes realment interessants i adaptables a la nostra zona d'estudi, mentre que d'altres són senzillament impossibles de contrastar. Així, resulta evident que a la zona laietana el contacte comercial amb el món greco-fenici serà molt important per entendre l'evolució dels diferents nuclis indígenes i, especialment, de la consolidació de les seves elits. Ara bé, no podem en cap cas oblidar que aquest és un procés que ja es comença a detectar durant el Primer Ferro, un moment on les importacions eren realment minses. Per tant, hem d'evitar caure en la temptació d'enfosquir el paper de les pròpies comunitats indígenes en aquest procés, ja que segurament fou el més important per entendre el que succeí.³³⁴ Per una altra banda, creiem que s'ha d'anar amb compte amb conceptes com el de “sistema o comerç colonial”, per les possibles implicacions que podria tenir. En aquest sentit, la definició del món iber com a zona perifèrica podria suposar aquestes implicacions pejoratives derivades d'una concepció colonial (en el sentit contemporani del terme) de les relacions comercials per aquest moment. Així, cal remarcar que l'àrea ibèrica es podria entendre com a perifèrica des de la perspectiva del món grec o púnico-fenici, mentre que des del punt de vista ibèric seria un concepte sense sentit. En relació amb això, estaria la naturalesa dels intercanvis comercials: productes agraris de part del món iber, davant d'elements manufacturats per part dels pobles mediterranis. Seguint una mentalitat colonial, això vindria a ser el que es coneix com a intercanvi desigual. Ara bé, si intentem concebre (dins de les nostres possibilitats) la mentalitat d'aquestes elits iberes que controlaven aquests intercanvis, segurament en cap cas ho considerarien així, ja que obtindrien elements de prestigi que els hi permetrien consolidar la seva posició predominant a nivell social, a canvi de

³³³ *Ibid.*, p. 323.

³³⁴ De fet, el propi autor en un altre article ja citat (J. Sanmartí. “From local...”, pp. 30 – 31), comenta com dins aquesta estructura del “sistema-món” no només hi hauria una influència dels colonitzadors cap a les societats autòctones, sinó que també a la inversa. I posa com a exemples dos casos. Per una banda, el cas d'*Emporion*, on no serà tant l'actuació grega la que forçarà la consolidació de les elits indígenes, sinó més aviat serà la necessitat d'elements de prestigi d'aquestes elits en ple creixement la que facilitarà la consolidació del mercat grec a la zona i el ràpid naixement de la Neàpolis. El segon cas seria el d'*Ebusus*, colònia que impulsarà la colonització agrària de l'illa d'Eivissa al segle IV i no en el segle VI, precisament per la creixent demanda d'àmfores ebusitanes per part de les elits de la costa catalana. Per tant, no són els fenicis qui generen un mercat, sinó que responen a un mercat ja existent entre les comunitats indígenes.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

l'entrega de productes dels quals eren excedentaris. Per tant, si adoptem la idea d'una regió mediterrània integrada i interconnectada a través de les relacions comercials (visió que, en certa manera, compartim), no creiem adequat parlar de zones perifèriques o menys desenvolupades, sinó més aviat de regions diverses amb sistemes socio-polítics i econòmics diferents. En aquest sentit, el món ibèric en general, i el laietà en particular, podrien ser regions altament complexificades a nivell social, ben integrades en una xarxa comercial incipientment global i amb un creixent grau d'estatalització.

Per acabar, caldria parlar amb una mica més de detall d'aquestes elits dirigents ibèriques. Unes elits de les que hem anat comprovant l'evolució des del Bronze Final pràcticament. Una evolució caracteritzada per una creixent complexificació de les seves relacions amb la resta de la societat, basada en una cada cop major jerarquització i allunyament de la resta de la comunitat. Ja hem vist que aquesta evolució segurament estaria vinculada amb un creixement demogràfic i la necessitat del control de la producció, que implicaria el sorgiment d'un petit grup capacitat per exercir aquest control. Sens dubte, la capacitat d'ús de la força fou un dels principals elements de diferenciació respecte la resta i la coerció va ser utilitzada per aconseguir la preeminència social. Per això, un dels elements distintius d'aquestes elits seria el seu caràcter guerrer, tal com havíem vist a la Tomba del Guerrer de Llinars o en els aixovars compostats per armes de ferro. A partir ja de l'Ibèric Antic, el control dels excedents passarà a ser a la vegada funció i objectiu primordial d'aquestes elits. I és en aquest sentit que s'organitzà l'estructura territorial ibèrica del nord-est peninsular, amb aquesta diferenciació entre els petits nuclis dispersos productors, els nuclis econòmicament especialitzats en la producció agrícola o d'altres activitats, i aquells grans nuclis encarregats de controlar i redistribuir l'excedent agrari. A partir d'aquí, la disposició d'aquest excedent fou el que permeté a aquestes elits consolidar la seva posició i reforçar el seu paper "polític" dins de les comunitats ibèriques de la zona. Així, especialment a partir del segle IV, entrà en ple desenvolupament un nou factor com seria el dels contactes comercials amb els pobles mediterranis. Existents des de feia ja diversos segles, a partir d'ara, i amb unes elits ja plenament consolidades, passaren a ser un factor clau pel funcionament d'aquesta sistema socio-econòmic. Així, es creà una densa xarxa d'intercanvis per la qual aquestes elits aportaven part d'aquest excedent agrari i, a canvi, obtenien diferents béns de prestigi que servien per reforçar la seva posició preeminent per sobre de la resta de la comunitat. És en aquest sentit que s'ha

d'entendre sobretot l'entrada massiva d'importacions com, per exemple, la vaixella fina de taula àtica. Aquests contactes comercials s'haurien d'entendre no només com una acció impulsada i pràcticament imposada per part dels pobles colonitzadors, sinó també com una acció volguda per les elits autòctones, les quals veieren en aquestes relacions comercials una oportunitat idònia per reforçar la seva posició preeminent i tancar el cercle de consolidació d'aquesta jerarquització social dins de la comunitat iniciada segles endarrere.³³⁵ Aquesta entrada d'importacions, de fet, fins i tot sembla que en alguns casos permetria que alguns d'aquests productes fossin assimilats per grups de la comunitat no pertanyents a les elits i això potser es podria explicar com un intent d'afavorir l'estabilitat i cohesió interna: es permetria a la comunitat l'accés a algun d'aquests béns de prestigi però, a la vegada, se n'introduirien de nous que permetrien mantenir l'elevat grau de jerarquització social.³³⁶

Per tant, aquestes elits haurien conformat un sistema socio-econòmic sustentat en la producció cerealística excedentària i el control dels intercanvis comercials, que es basaria en una gestió del territori i la seva població mitjançant un seguit de nuclis amb funcions preeminentes (com ja hem vist en l'apartat anterior). La base de tot aquest sistema, òbviament, seria la propietat i control de la terra i, per tant, del territori rural. En aquest sentit, les elits iberes basaren la seva força en el control de la producció que oferia aquest àmbit rural i mostraren l'expressió del seu poder i estatus social als *oppida*, veritables punts de “definición del poder aristocrático”.³³⁷ A partir del principal

³³⁵ A. Gorgues planteja una hipòtesi diversa per entendre l'estructuració jeràrquica dins la societat ibèrica ja en el segle III aC. Així, segons el seu parer, el poder d'aquestes elits no es basaria en l'acumulació d'excedents agraris posteriorment redistribuïts, sinó en l'existència d'unes unitats domèstiques vinculades a les elits que tindrien una major capacitat de producció, davant de la resta d'hàbitats que tindrien una producció molt menor (sobreproducció vs infraproducció). Així, les elits aportarien aquest excedent de producció a la resta de la comunitat i això generaria un deute envers elles i un reconeixement de la seva autoritat. Basa la hipòtesi en l'anàlisi de diversos exemples de cases de poblats ibèrics amb indicis de funcions productives, que vincula a aquestes elits. Tot i que és una hipòtesi força atractiva, creiem que no és excloent, tal com l'autor planteja, i que es podria donar aquesta relació productiva entre elits i comunitat i, a la vegada, la utilització dels intercanvis comercials mediterranis i de l'obtenció de béns de prestigi per reforçar encara més aquest paper predominant d'un conjunt reduït de famílies (A. Gorgues. *Économie...*, pp. 146 – 147).

³³⁶ Per exemple, seria el cas de la introducció de la ceràmica de cuina d'importació (J. Sanmartí. “From local...”, p. 27). Aquest sistema reflectiria l'existència d'un doble circuit de contactes comercials: el primer i principal dirigit a les elits indígenes i un segon que seria més ampli i s'estendria per tota la comunitat però igualment controlat per aquestes elits (A. Ruiz, M. Molinos. *Los iberos...*, p. 238).

³³⁷ Seguint a A Ruiz i M. Molinos (*Los iberos...*, p. 192), els quals conceben els *oppida* ibèrics d'època plena com a centres d'expressió del poder i estatus de les elits: “Desde este punto de vista, el paisaje generado por los modelos de asentamiento ya expresados en páginas anteriores, es decir el modelo que cabría definir como “*oppidum-factoría-torre*”, o el exclusivamente basado en los *oppida*, son, en tanto en que se inscriben en estructuras del tipo de las señaladas en su espacio, ciudades aristocráticas que en su desarrollo pudieron alcanzar niveles de servicios realmente asombrosos, aunque nunca consiguieran,

indici per evidenciar la presència de les elits (la documentació d'aquests materials de prestigi, bàsicament la ceràmica d'importació), semblaria que hi hauria presència de membres de les elits a bona part dels nuclis de tipus capital i de primer i segon ordre. Així, resulta obvi que es donaria la seva presència tant a Burriac com a Montjuïc. En el primer cas més clarament per la presència d'estances singulars i les ja comentades necròpolis i zona cultural. I en ambdós casos, també a partir de l'abundant recuperació de materials d'importació de gran nivell, indicatiu especialment important pel cas de Montjuïc, on ja sabem que la zona d'hàbitat associada no ha estat documentada de forma fiable. Però en els casos dels nuclis que hem denominat de primer ordre, també hi hauria indicis. I el cas més simptomàtic seria el de Ca n'Oliver. En aquest nucli, la presència d'elements ceràmics molt exclusius fan pensar en la presència de membres d'aquesta elit de forma indiscutible. Ara bé, hi ha un element remarcable que és la baixa intensitat comercial que es podria deduir a partir de la tipologia de les ceràmiques recuperades. Una intensitat baixa en comparació amb altres nuclis d'intensitat comercial elevada, com el cas de Montjuïc, o mitjana com el cas del Turó del Vent. Això, segons D. Asensio *et alii*,³³⁸ podria implicar funcions diverses per part d'aquestes elits, amb algunes encarregades de controlar la producció i emmagatzematge dels excedents agrícoles, com seria el cas de la de Ca n'Oliver, i d'altres amb la funció de controlar la venda i exportació d'aquests excedents, com en els cas de Montjuïc. Això es podria evidenciar a partir d'un predomini de la vaixel·la fina importada en el primer cas i d'una major varietat amfòrica en el segon.

Tot aquest sistema implicaria una ràpida complexificació del conjunt de la societat i, segurament, el sorgiment de contradiccions socials internes. Tot i que no tenim indicis clars d'aquest procés per les comunitats iberes del nord-est, és quelcom que sí es documenta en altres societats que patiren un desenvolupament similar en altres àmbits mediterranis, essent el millor exemple el cas grec, que solucionà aquesta situació d'instabilitat interna en el pas cap a l'època Arcaica principalment amb el moviment colonitzador. En el cas que ens pertoca, i sense ni molt menys intentar igualar-lo amb el cas grec, creiem que seria raonable pensar en problemes interns per raó d'aquesta

como en Roma, que los habitantes del asentamiento llegaran a ser ciudadanos con derechos políticos para definir su propio espacio de vida”.

³³⁸ D. Asensio, J. Francès, C. Ferrer, M. Guàrdia, O. Sala. “La ceràmica àtica del Turó de Ca n'Oliver (Cerdanyola del Vallès, Barcelona): comerç i distribució de vaixel·la fina importada a la Catalunya central (segles V i IV aC.)”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), p. 377 – 378.

creixent transformació de les comunitats iberes. Aquests problemes implicarien la necessitat d'actuar per part d'aquestes elits, les quals, per tal de mantenir el control sobre la comunitat, haurien de promoure canvis o introduir novetats per cercar mantenir l'estabilitat i el seu *status quo*. Creiem que aquesta seria una possible hipòtesi per entendre, per exemple, el sorgiment de l'escriptura ibèrica.³³⁹ Una escriptura que podria implicar l'existència d'una certa administració, o fins i tot de lleis; en resum, un sistema més complex de control de la societat. Segurament, però, la llengua ibera naixeria com a resultat de la necessitat d'establir un control administratiu i comercial dels intercanvis, sempre vinculada a les elits dirigents.³⁴⁰ A partir d'aquí, esdevindria una eina de control i reforçament de la separació social amb la resta de la comunitat. Tot i que no és quelcom fàcil de contrastar i que només pot quedar en un marc hipotètic, sí que tenim indicis a la zona laietana de la utilització d'aquesta llengua ibèrica, per exemple en el jaciment de Can Soldevila³⁴¹ o als diferents grafitis ibèrics recuperats en diversos jaciments.³⁴² Igualment, l'aparició de l'encunyació de moneda en algunes comunitats

³³⁹ El cas de la llengua i escriptura ibèriques és complex i encara està en ple procés d'estudi i coneixement, avançant cada dia gràcies a l'augment exponencial dels documents epigràfics recuperats en els jaciments. Així, per la zona catalana trobem una de les variants de la llengua ibèrica, l'anomenada pròpiament ibèrica, diferenciada de la variant meridional i del S.O. Sobre l'origen i característiques de les llengua i escriptura ibèrica *vid.*: J. De la Hoz. "La lengua y la escritura ibéricas, y las lenguas de los íberos". *Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca (1993), pp. 635 – 666.

³⁴⁰ Així, M.I. Panosa constata que la major part d'epígrafs ibers recuperats a la zona que comprèn el sud de França i l'actual territori català, se situarien a assentaments de la costa o de l'interior però propers a cursos fluvials i vies de comunicació (M.I. Panosa. "Complejidad, distribución y escritura en el NE peninsular. Hipótesis de trabajo". *Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca (1993), p. 724). Per la seva banda, J. Sanmartí defensa que la existència d'aquesta escriptura seria una mostra inequívoca del procés de desenvolupament d'estructures estatals. Tot i que els textos descoberts són escassos, això s'hauria de vincular més aviat amb el seu caràcter elitista. De fet, principalment tindrien un ús econòmic però, segons l'autor, tampoc s'hauria de descartar un ús administratiu (J. Sanmartí. "Territoris i escales...", p. 31).

³⁴¹ Tot i que en el cas de les esteles, possiblement la cronologia sigui més vinculable a l'Ibèric Final. Sobre l'estela ibèrica de Can Soldevila *vid.*: J.C. Velloso. "Una nueva estela ibérica". *Empúries*, 2 (1940), p. 174; Ll. Pericot. "Lectura". *Empúries*, 2 (1940), p. 175.

³⁴² En aquest sentit, tenim estudis respecte casos concrets, com el de J. Untermann sobre les inscripcions ibèriques documentades en vasos de ceràmica campaniana B a Rubí (J. Untermann. "Els grafitis ibèrics de Rubí (Vallès Occidental)". *BGCMR*, 25 (1987), pp. 270 – 281), o els més genèrics de M.I. Panosa fent recopilacions de les inscripcions ibèriques documentades a la zona oriental vallesana (M.I. Panosa. "Catàleg i anàlisi dels epígrafs ibèrics del Vallès Oriental". *Limes*, 2 (1992), pp. 56 – 75; M.I. Panosa. "Epigrafia ibèrica del Vallès Oriental. Resultats". *Limes*, 3 (1993), pp. 52 – 63; M.I. Panosa. "Recull d'epígrafs ibèrics al Vallès Oriental. Aportacions a la comprensió de l'estructura indígena en el procés de romanització". *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Barcelona: Ítaca (1998), pp. 461 – 475).

ibèriques documentada abans de l'arribada de Roma a la zona, seria un altre indicati de creixent complexitat i estructuració "quasi estatal" d'aquests grups.³⁴³

Finalment, per acabar amb aquest apartat i poder entrar definitivament al contacte directe amb el món romà, cal parlar de les relacions d'aquestes elits iberes amb la resta de la comunitat. De fet, és un aspecte ideal per entroncar amb la següent etapa ja que la major part de la informació prové ja del moment Ibèric Final, tot i que amb tota certesa es tractaria d'un reflex d'una evolució social succeïda ja durant els segles anteriors. Es tracta del debat sobre l'existència de relacions clientelars en el món iber, de les seves característiques i del caràcter servil o no d'aquestes.³⁴⁴ Com dèiem, és un debat que beu directament de l'epigrafia i de les fonts literàries a partir del segle II aC. i per això intentarem ara senzillament contextualitzar l'aparició d'aquestes relacions en base al nostre interès per definir l'actuació de les elits iberes del nord-est i aquestes relacions amb la resta de la comunitat. Això porta a una primera evidència que, tot i que pot semblar òbvia, no sempre s'ha assumit a l'hora d'analitzar aquests aspectes: el fet que aquestes relacions clientelars parteixen de l'estructura socio-econòmica ibèrica i, per tant, evolucionen en el temps de la mateixa manera que aquesta. Així doncs, resulta històricament incorrecte intentar presentar aquestes relacions com a quelcom estàtic i idèntic tant pel segle IV com pel segle II aC.³⁴⁵ Ans al contrari, serà precisament l'arribada de Roma la que condicionarà fortament aquestes relacions i generarà una intensificació d'aquestes. Si a això hi afegim que la major part d'informació que en tenim prové de les fonts clàssiques, creiem que cal analitzar-les directament en aquest context; és a dir, a partir del 218 aC. i l'arribada de Roma a la zona.

El que sembla clar és que les evidències de finals del segle III i del segle II vindrien a ser un exemple més del procés de complexificació i d'estratificació social que pateixen les comunitats ibèriques des de l'Ibèric Antic i, en aquest sentit, el sorgiment d'elements ben documentats a les fonts com la *deuotio*, la *fides* o l'*hospitium* en serien l'exemple paradigmàtic. Com hem dit, més endavant entrarem en detall en cadascuna d'aquestes institucions, però ara el que volem remarcar seria el paper que

³⁴³ Seria el cas de la seca d'Arse i, possiblement, de les primeres encunyacions de bronze de *Kese*, amb metrologia púnica (J. Sanmartí. "Territoris i escales...", pp. 31 – 32).

³⁴⁴ Per un resum de les interpretacions diverses realitzades durant el darrer segle per part de la historiografia espanyola a aquest respecte, remetem a les primeres pàgines de l'article d'A. Ruiz "El concepto de clientela en la sociedad de los príncipes". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 11 – 13.

³⁴⁵ Cf. A. Prieto. "La deuotio ibèrica como forma de dependencia en la Hispania prerromana". *Memorias de Historia Antigua*, 2 (1978), p. 132.

tenen en la relació amb les elits. Una relació marcada per l'apropiació de l'espai social per part d'aquest grup reduït de personatges que no només controlaran l'activitat econòmica i comercial o la capacitat de coerció, sinó que també seran capaços d'implicar a la major part de la comunitat dins d'una xarxa de relacions de dependència més o menys directa que servia per mantenir el seu *status quo*, assegurant la continuïtat del sistema socio-econòmic imposat per ells mateixos. Aquest sistema d'interrelacions neix, evidentment, del procés de jerarquització social que ja hem comentat i, principalment, de l'apropiació de la terra i el control de la producció d'excedents. Uns grups que A. Ruiz i M. Molinos han definit com a "grupo aristocrático gentilicio", el qual basaria aquest procés de fidelització de la resta de la comunitat en una transformació del concepte de *gens*, de tal manera que el membre de la comunitat (o client) passava a adoptar el culte als avantpassats del patró en substitució dels seus propis avantpassats. Aquesta transformació implicaria un nou sistema d'interrelacions entre els grups socials basat en "la aparición de pactos basados sobre la mutua fidelidad de aristócratas que aseguran protección y asistencia, y clientes que prometen obediencia; todo ello sancionado por la *fides*, garantía recíproca que viene a regular también el cuadro íntegro de las relaciones sociales".³⁴⁶ Tot això, segons els autors, generaria diverses variants de "servidumbre gentilicia" per les que aquestes *gentes* absorbirien les unitats familiars o comunitats properes o bé les vincularien mitjançant sistemes de dependència comunal.³⁴⁷ A partir d'aquest procés, doncs, es generaren aquestes importants relacions clientelars que marcaren l'esdevenir socio-econòmic de les comunitats iberes durant tot l'Ibèric Ple i Final. En cap cas, però, podem definir unes relacions clientelars estàtiques i idèntiques per tot el període ni per tot el territori, sinó que foren complexes, variades i canviant, podent trobar clientele personals, familiars, comunitàries, obtingudes per la força o després d'una victòria militar o de tipus més o menys intens (*fides* o *deutio*).³⁴⁸ Òbviament, aquest model resulta difícil de contrastar

³⁴⁶ Seguim, doncs, a A. Ruiz i M. Molinos. *Los iberos...*, pp. 264 – 265. Aquest model també es pot veure explicat a A. Ruiz. "El concepto...", pp. 11 – 20.

³⁴⁷ Concretament, els models de "servidumbre gentilicia nuclear" y "servidumbre gentilicia territorial" (A. Ruiz, M. Molinos. *Los iberos...*, pp. 265).

³⁴⁸ Per exemple, la dependència comunitària es podria vincular amb el document epigràfic llatí més antic recuperat a Hispània: el Bronze de Lascuta. En ell, L. Emili Paule, pretor de l'Ulterior entre el 191 i el 189 aC., concedia la llibertat als habitants del nucli i territori de la *Turris Lascutana*, vinculats en un estat de dependència o servitud comunitària respecte el nucli d'Asta. El debat s'ha centrat en intentar veure si aquesta institució era autòctona o bé heretada de la influència púnica, però sens dubte és un dels indicis més importants per donar suport a la idea de l'existència de fermes llaços clientelars jeràrquics no només a nivell individual entre les comunitats ibèriques prèviament a l'arribada de Roma. Sobre el Bronze de Lascuta *vid.*: J. Mangas. "Servidumbre comunitaria en la Bética prerromana". *Memorias de Historia*

i, de fet, com ja hem comentat pel cas de la Laietània interior hi ha molt pocs indicis esclaridors que permetin obtenir dades en aquest sentit. Així, ja hem vist que podem documentar la presència d'elits en els principals assentaments laietans de la zona, però poca informació més podem extreure sobre la seva relació amb la resta de la comunitat. En general, serà ja amb l'arribada de Roma quan podrem entrar més en detall en aquestes relacions, no només per la major documentació que ofereixen les fonts literàries, sinó que també perquè l'actuació romana suposà un trasbalsament dins d'aquestes relacions de dependència posant en tensió el teixit socio-econòmic iber.

Antigua, 1 (1977), pp. 151 – 161; M. Ferreiro. “Inscripciones relativas a Asta Regia”. *Gades*, 11 (1983), pp. 105 – 120; L.A. García Moreno. “Sobre el decreto de Paulo Emilio y la Turris Lascutana”. *Epigrafía hispana de época republicana*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (1986), pp. 195 – 218; F. Marco. “La manumissio oficial de Emilio Paulo en el marco de la política internacional romana del siglo II aC.”. *Epigrafía hispana...*, pp. 219 - 226; F. Martín. “La fórmula Populus Senatusque Romanus en el Bronce de Lascuta”. *Epigrafía hispana...*, pp. 235 – 238; M.J. Hidalgo de la Vega. “El Bronce de Lascuta: un balance historiográfico”. *Studia Historica. Historia Antigua*, 7 (1989), pp. 59 – 65; Ch. Ebel. “Dum populus senatusque romanus vellet”. *Historia*, 40 4 (1991), pp. 439 – 448; J.L. López Castro. “El Bronce de Lascuta y las relaciones de servidumbre en el sur de Hispania”. *La sociedad de la Bética. Contribuciones para su estudio*. Granada: Universidad de Granada (1994), pp. 345 – 364; M.J. Pena. “Importance et rôle de la terre dans la première période de la présence romaine dans la Péninsule Ibérique”. *Structures rurales et sociétés antiques*. París (1994), pp. 329 – 331; F. Quesada. “La guerra en las comunidades ibéricas (c. 237 – c. 195 aC.): un modelo interpretativo”. *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*. Salamanca: Casa de Velázquez/Universidad de León (2003), pp. 109-110, n. 17.

3.2 La irrupció de Roma. El període Ibèric Final i l'inici de la "romanització"

Després de tractar els antecedents a la zona Laietana d'aquesta etapa compresa entre el Primer Ferro i l'Ibèric Ple, hem d'endinsar-nos, ara, en la fase de principal interès pel nostre estudi que és la que suposa l'entrada en contacte directe d'aquests pobles ibers del nord-est amb Roma. Fou a partir d'aquest moment quan es començaren a succeir un conjunt d'interaccions entre les comunitats autòctones de la zona amb els dos grans dominadors de la Mediterrània en aquell moment: la pròpia Roma i Cartago. D'alguna manera, es podria dir que la península Ibèrica entra de cop i sobtadament dins del context geopolític global.³⁴⁹ Amb això no volem dir que les comunitats iberes no estiguessin imbricades des de feia temps en un complex sistema de contactes i intercanvis mediterranis, sinó que aquests contactes ara s'intensificaren de tal manera a causa de la presència directa d'aquests pobles en el seu territori, que suposaren un seguit d'importants transformacions que afectaren l'evolució històrica i cultural de les comunitats iberes. Aquestes transformacions tradicionalment s'han vingut a etiquetar dins d'un concepte vague i segurament poc clar com és el de "romanització", partint d'una suposada aculturació progressiva i volguda per part de la població romana sobre els autòctons. Com veurem més endavant, aquesta és una visió massa simplista i errònia dels complexos processos que s'esdevingueren a l'àmbit peninsular durant els dos primers segles de la presència romana, de tal manera que cal tenir en compte innombrables matisos i aspectes respecte el punt de vista tant dels "conqueridors" com dels "conquerits".

En aquest context, la zona laietana segueix tenint un paper rellevant i, tot i que les fonts clàssiques no en parlen de forma directa (o almenys això sembla a primera vista) durant aquest primer període de presència romana, cal entendre que fou una zona important sens dubte per la seva situació en un context bàsicament militar i on les dues zones d'operacions bàsiques durant els primers moments de conflicte per Roma seran *Emporion* i *Tarraco*, dos punts als quals, per via terrestre, s'hi havia d'arribar creuant precisament la zona laietana (i segurament la Laietània interior). És bàsic per entendre aquests primers moments de contacte directe amb Roma, veure que estem totalment

³⁴⁹ De fet, E. Torregaray afirma que l'obra de Polibi i el seu relat dels fets de la Segona Guerra Púnica suposaren per primer cop la consideració d'Ibèria com a part de l'*oikoumene* dins de la concepció romana: E. Torregaray. "Estrategias gentilicias y simbolismo geopolítico en la narración polibiana de la conquista de la Península Ibérica". *Polibio y la Península Ibérica*. Vitoria Gasteiz: Universidad del País Vasco (2003), pp. 248 – 249.

immersos en un context bèl·lic i que, per tant, tots els processos econòmics, socials i polítics a la zona i el seu reflex en el territori i el seu poblament estaran plenament condicionats per la guerra i les seves conseqüències. Així doncs, cal començar a parlar d'aquesta etapa pel conflicte que tradicionalment s'utilitza com a punt de partida d'aquest període conegut com a Ibèric Final (i que també podem denominar Romà Republicà o Tardo-republicà): la Segona Guerra Púnica.

3.2.1 La Segona Guerra Púnica i la conquesta del nord-est peninsular: conseqüències de l'imperialisme romà a la Laietània interior

El conflicte armat entre les dues principals potències militars i polítiques del món mediterrani fou un *turning point* per l'evolució geopolítica de tota les àrees de la Mediterrània. Així, la sagnant lluita entre Cartago i Roma per l'hegemonia absoluta dins d'aquest àmbit suposà que diverses zones allunyades entre sí i que només havien entrat en contacte a través del comerç, estiguessin ara immerses en un conflicte global que podríem qualificar pràcticament de guerra mundial. Així, des de les planes nòmides fins el regne de Macedònia, un ampli conglomerat d'estats, pobles, tribus i poblacions es veieren involucrades en el conflicte formant part d'un dels dos bàndols o, fins i tot en molts casos, passant per tots dos bàndols en un moment o altre. En aquest sentit, la península Ibèrica no fou una excepció i tota la zona costanera fins més enllà de les Columnes d'Hèracles i bona part de la zona interior, estigueren directament relacionades amb la lluita entre els generals púnics i romans. Òbviament, per la seva situació i pels importants contactes existents des de feia segles tant amb l'àmbit filopúnic (a través de les colònies del sud i sud-est peninsular i especialment la influència d'*Ebusus*) com amb el filoromà (a partir de la colònia grega d'Empúries i la seva vinculació amb l'aliada romana *Massalia*), el nord-est peninsular fou part activa i cabdal dins del conflicte i, per extensió, també la zona laietana. És per això bàsicament, per veure la incidència del conflicte en la població laietana i la seva estructuració socio-econòmica i política, que veurem primer l'evolució del conflicte a la zona a partir de les fonts literàries,³⁵⁰ focalitzant en aquells punts que més directament poguessin afectar el nostre territori. En el següent apartat, tractarem l'endemà de la victòria romana i les conseqüències de la creació de les províncies Citerior i Ulterior i de la campanya de

³⁵⁰ Principalment seguirem a Polibi, Titus Livi i Apià, les tres fonts clàssiques bàsiques per seguir el conflicte a la zona.

Cató a Hispània. Finalment, recapitularem allò que aporten les altres fonts, principalment arqueològiques i numismàtiques, per poder acabar de copsar les conseqüències de l'arribada de Roma al nord-est i les transformacions que suposà sobre el territori i el seu poblament.

Per començar, cal veure que aquest conflicte entre Roma i Cartago té un origen molt anterior en el temps. Així, totes dues ciutats feia segles que havien iniciat el procés pel qual la seva expansió política i econòmica les havia acabat convertint en capdavanteres dins de l'àmbit mediterrani. De fet, aquesta creixent importància féu que inevitablement entressin en contacte i prova d'això serien les referències als famosos tractats púnico-romans referenciats pels autors clàssics i que acabaran esdevenint fonamentals per entendre l'enfrontament final en aquesta Segona Guerra Púnica, ja que fou la violació del darrer d'aquests, el Tractat de l'Ebre, el que provocaria a priori l'inici de les hostilitats.³⁵¹ No obstant això, les hostilitats s'iniciarien temps abans, amb el conflicte de la Primera Guerra Púnica (264 – 241 aC.), una lluita directa entre les dues potències pel control d'una zona clau per la seva riquesa econòmica i estratègica com és Sicília.³⁵² La victòria final de Roma a les illes Ègates, suposà la imposició d'un tractat de pau anomenat la "Pau de Lutaci" (per G. Lutaci Càtul, general que derrotà la flota púnica en aquest darrer enfrontament), el qual suposava la immediata evacuació de Sicília i les illes entre Sicília i Itàlia per part de Cartago, el retorn de tots els presoners de guerra i el pagament d'unes duríssimes indemnitzacions de guerra durant un període

³⁵¹ És aquest un aspecte complex de seguir ja que només podem analitzar les referències dels autors clàssics de perspectiva romana, amb el biaix ideològic que això suposa. Així, bàsicament Polibi ens refereix fins a quatre tractats entre les dues ciutats. El primer d'ells es donaria l'any 508 aC. (Plb. III, 22-23), el segon el 348 aC. (Plb. III, 24), el tercer que seria de l'any 279, una revisió de l'anterior (Plb. III, 25) i, finalment, el citat Tractat de l'Ebre, signat amb Asdrúbal el 226 aC. (Plb. II, 13, 7; III. 27, 9). A això hi hem d'afegir el polèmic tractat de *Philinos*, de finals del segle IV, que el propi Polibi considerava una invenció. Sense entrar en detall en la veracitat i característiques de cadascun dels pactes, dos aspectes semblen clars: suposaven un intent de limitar les àrees d'influència de les dues ciutats, mostrant la seva puixança, i tenien un clar sentit geogràfic, marcant uns límits territorials a partir dels quals una intervenció de qualsevol tipus seria interpretada com una violació de la zona d'influència pròpia. En aquest sentit anà dirigit el Tractat de l'Ebre, signat en ple procés d'expansió púnica per la península i com a resposta als temors romans davant d'aquest creixent domini cartaginès a la zona. Com comenta Polibi, la seva principal clàusula consistiria en la prohibició explícita a Cartago de portar la guerra més enllà de la línia marcada pel riu Ebre. Respecte els tractats entre romans i púnics en general, *vid.*: B. Scardigli. *I trattati romano-cartaginesi*. Pisa: Scuola Normale Superiore (1991).

³⁵² Al voltant de la Primera Guerra Púnica: B.D. Hoyos. *Unplanned wars: the origins of the First and Second Punic Wars*. Berlin & Nova York: De Gruyter (1998); J.F. Lazenby. *The First Punic War: a military history*. Stanford: Stanford University Press (1996); A. Goldsworthy. *The Punic Wars*. Londres: Cassell & Co (2000); "The first Punic War and aftermath". *A Companion to the Punic Wars*. D. Hoyos (ed.). Oxford: Wiley-Blackwell (2011), pp. 129 – 222.

de diversos anys.³⁵³ Aquestes clàusules ni molt menys solucionaren el conflicte ja que, tot i que Cartago veié fortament afectada la seva economia i capacitat militar, la seva influència en el Mediterrani i la seva capacitat comercial quedaren intactes. D'aquesta manera, hagué de buscar noves formes d'obtenció de recursos per recuperar-se militarment i econòmica. I és així com es decidí la intervenció en una zona d'àmplia tradició de presència fenícia-púnica com era la península Ibèrica. Així, l'any 238 aC., Amílcar Barca desembarcà a la colònia fenícia de *Gadir* iniciant un procés de progressiu domini del sud i el llevant peninsular mitjançant una calculada combinació d'intervenció militar i aliança amb els pobles indígenes.³⁵⁴ Un procés continuat per Asdrúbal i Anníbal, sota el qual s'arribà a la culminació de l'expansió cartaginesa a la península i al desencadenament del conflicte a causa de la presa i destrucció de Sagunt.³⁵⁵ A partir d'aquest fet, l'any 218 aC., i de la consegüent declaració formal de

³⁵³ D.J. Gargola. "The Mediterranean Empire (264 – 134)". *A companion to the Roman Republic*. Oxford: Blackwell (2006), p. 149.

³⁵⁴ Pel que fa a la política dels bàrcides a la península, *vid.*: G. Chic. "La actuación político-militar cartaginesa en la Península Ibérica entre los años 237 y 218". *Habis*, 9 (1978), pp. 233 – 242; C. González Wagner. "The Carthaginians in ancient Spain from administrative trade to territorial annexation". *Studia Phoenicia. Punic Wars. Proceedings of the conference held in Antwerp*. Leuven: Uitgeverij Peeters (1989), pp. 145 – 156; *Id.* "Los Bárquidas y la conquista de la Península Ibérica". *Gerión*, 17 (1999), pp. 263 – 294; J.L. López Castro. "La formación social fenicia occidental durante el periodo bárcida y la segunda guerra púnica". *Hispania Poena. Los fenicios en la Hispania romana*. Crítica: Barcelona (1995), pp. 73 - 97.

³⁵⁵ No creiem que sigui aquí necessari entrar en grans detalls sobre les causes de l'inici de la Segona Guerra Púnica, ja que el que interessa en el nostre cas serà sobretot l'evolució del conflicte i les seves repercussions sobre la població ibera. Molt breument, comentar que és una qüestió que ha generat un gran debat bibliogràfic encara obert a dia d'avui. Així, les fonts que parlen d'aquest aspecte, principalment Polibi (II, 13, 7; III, 27, 9), Livi (XXI, 5-21) i Apià (*Iber.* VII, 25-27), deixen clar que el tractat suposava la prohibició de Cartago de creuar en armes la línia del riu Ebre i delimitava així l'àrea d'influència d'ambdós potències en aquest riu. El problema, però, resulta evident i és que Sagunt està situada clarament per sota del riu Ebre, de tal manera que l'atac d'Anníbal en cap cas podia suposar una violació del tractat. A partir d'aquí, les interpretacions han estat diverses. Una de les que més repercussió tingueren fou la que partia del text d'Apià, on se situà Sagunt a mig camí entre els Pirineus i el riu Ebre (VII, 25). Gràcies a aquest text, J. Carcopino interpretà que l'Ebre del tractat no podria ser l'actual, sinó un altre riu homòfon situat més al sud de Sagunt, identificant-lo amb el riu Xúcar (J. Carcopino. "Le traité d'Hasdrubal et la responsabilité de la Deuxième Guerre Punique". *Revue des Etudes Anciennes*, 55 (1953), 258 – 293; *Id.* "Le traité romain-barcide de 226 av.J.C.". *Mélanges d'archéologie, d'épigraphie et d'histoire offerts a J. Carcopino*, III. París: Hachette (1966), pp. 747 – 762). Avui en dia aquesta interpretació no és massa acceptada i, entre altres coses, no permetria entendre per què Roma esperà fins la caiguda de la ciutat per intervenir, davant d'una violació tan flagrant del tractat (*Cf.* B. Scardagli. *I tratatti...*, p. 278 i ss.). Una de les solucions proposades seria la d'entendre l'aliança entre Roma i Sagunt (feta efectiva amb posterioritat al tractat) com menys formal del que es podia pensar, en el sentit que en cap cas les fonts parlen de l'existència d'un *foedus* i, més aviat, estariem davant d'una vinculació per *fides* no massa vinculant, amb la qual cosa s'explicarien els dubtes del Senat davant de l'actitud a prendre amb Sagunt (Plb. III, 20, 3). Sigui com sigui, segurament s'ha d'entendre la decisió de declarar la guerra per part de Roma més com una interpretació d'una violació dels anteriors acords pels quals no es podia atacar als aliats de l'altre potència. No obstant això, a l'hora d'afrontar aquesta qüestió no podem obviar el fet que les fonts conservades són clarament pro-romanes, mentre que no tenim evidència directa de la interpretació cartaginesa d'aquest fet. Per més informació sobre aquesta problemàtica dels tractats entre Cartago i Roma *vid.*: J.S. Reid. "Problems of the Second Punic War". *Journal of Roman Studies*, 3 (1913)

guerra per part de Roma, s'inicià el conflicte conegut com a Segona Guerra Púnica, que durà fins el 202 aC., amb la victòria a Zama d'Escipió l'Africà sobre l'exèrcit d'Anníbal i que a la península Ibèrica es mantingué fins l'expulsió definitiva dels cartaginesos, l'any 206 aC.

Aquesta declaració de guerra per part de Roma s'emmarca dins d'un procés molt més ampli, pel qual la ciutat italiana poc a poc havia anat consolidant la seva posició dins del context mediterrani. La Primera Guerra Púnica havia servit per situar a Roma com una de les principals potències militars del moment, però la Segona Guerra Púnica suposà una mena de monopoli geopolític mediterrani, ja que a partir d'aquell moment cap altre potència mediterrània era capaç de fer front als exèrcits romans. D'aquesta manera, l'actitud de la urbs passà a ser cada cop més agressiva amb un creixent intervencionisme per l'àrea mediterrània que suposà la progressiva conquesta i submissió de zones com la península Ibèrica, el nord d'Àfrica, la península balcànica o els regnes hel·lenístics de la Mediterrània oriental. Tot aquest procés s'ha vingut a denominar com a "imperialisme romà", un concepte àmpliament debatut però que, en termes generals, vindria a denominar el procés pel qual Roma passà de ser una potència regional a un imperi territorial amb presència de magistrats encarregats de gestionar els interessos de Roma per tots els territoris dominats (sigui de forma directa o indirecta). Per tant, també la conquesta d'Ibèria s'ha d'entendre dins d'aquest procés i, de fet, la decisió de Roma de no abandonar aquest territori un cop el perill púnic s'havia extingit,

i 5 (1915), pp. 175 – 196 i 87 – 124; M. Cary. "A forgotten treaty between Rome and Carthage". *Journal of Roman Studies*, 29 (1939), pp. 74 – 86; M. Davies. "The treaties between Rome and Carthage and their significance for our knowledge of Roman international law". *Symbolae ad jus et historiam antiquitatis pertinentes Julio Christiano van oven dedicatae (symbolae van oven)*. Leiden (1946), pp. 231 – 250; J. Carcopino. "Antes del imperialismo romano: la agresión púnica en violación del tratado del Ebro". *Etapas del imperialismo romano*. Buenos Aires: Paidós (1968), pp. 23 – 76; A. Aymard. "Les deux premiers traités entre Rome et Carthage". *Revue des Études Anciennes*, 59 (1957), pp. 277 – 293; A.E. Astin. "Saguntum and the origins of the Second Punic War". *Latomus*, 26 (1967), pp. 577 – 596; R.M. Errington. "Rome and Spain before the Second Punic War". *Latomus*, 29 (1970), pp. 25 – 57; T. Liebmann-Frankfort. "Du traité de l'Ebre à la paix de Dardanos. Variations romaines sur le respect dû a la parole donnée". *Latomus*, 30 (1971), pp. 585 – 597; *Id.* "Le traité de l'Ebre et sa valeur juridique". *Revue Historique du Droit Français et Étranger*, 50 (1972), pp. 193 – 204; R.E. Mitchells. "Roman-Carthaginian treaties: 306 and 279/8 B.C.". *Historia*, 20 (1971), pp. 633 – 655; A. Sancho. "En torno al tratado del Ebro entre Roma y Asdrúbal". *Habis*, 7 (1976), pp. 75 – 110; G. Chic. "La actuación..."; N. Santos. "El tratado del Ebro y el origen de la Segunda Guerra Púnica". *Hispania*, 37 (1977), pp. 269 – 298; J. Uroz. "¿Turboletas o turdetanos en la guerra de Sagunto?" *Lucentum*, 1 (1982), pp. 173 – 182; A.M. Eckstein. "Rome, Saguntum and the Ebro treaty". *Emérita*, 52 (1984), pp. 51 – 68; A. Pelletier. "Sagontins et turdétans a la veille de la Deuxième Guerre Punique". *Revue des Études Anciennes*, 88 (1986), pp. 307 – 315; P. Jacob. "L'Ebre de J. Carcopino". *Gerion*, 6 (1988), pp. 187 – 222; J.B. Tsirkin. "El tratado de Asdrúbal con Roma". *Polis*, 3 (1991), pp. 147 – 152; J. Gómez. "El olvidado tratado de 239/8, sus fuentes y el número de tratados púnico-romanos". *Polis*, 6 (1994), pp. 93 – 141; C. González Wagner. "The Cartaginians...".

n'és la prova més palpable.³⁵⁶ Per tant, tot aquest complex període que abastarà més de dos segles tingué el seu punt bàsic d'inflexió amb aquesta Segona Guerra Púnica, de la que l'escenari ibèric fou un element fonamental.

Després de la declaració de guerra, Anníbal es posà ràpidament en moviment amb el seu exèrcit, dirigint-se cap els Pirineus amb l'intenció de creuar-los per atacar Roma per terra. Aquesta decisió l'obligà a passar directament pel territori del nord-est peninsular i, de fet, així ho remarquen les fonts que per aquest moment són bàsicament Polibi (III, 35, 1-8;) i Livi (XXI, 23, 1-3). Així, tots dos comenten com Anníbal es

³⁵⁶ El debat historiogràfic sobre l'imperialisme romà ha estat present des del segle XIX i encara es manté a dia d'avui. Parteix d'una concepció actualista, en la que s'equiparava aquest imperialisme romà amb el dels grans imperis colonials moderns, com el britànic. De fet, el terme "imperialisme" com a tal no existia en època antiga. No obstant això, sí que deriva d'un terme llatí: *imperium*. Un terme que inicialment significava el poder legal dels comandants romans de fer-se obeir o ordenar obediència. Poc a poc, aquest terme anà evolucionant i acabà significant l'àrea en la qual aquests magistrats romans exercien aquest poder; és a dir, *imperium* entès en un sentit territorial del terme. A partir del segle XIX, com dèiem, l'anàlisi d'aquest imperialisme britànic des d'una perspectiva pejorativa, sumat a la interpretació leninista de les motivacions econòmiques dels imperis contemporanis, van generar un creixent interès en intentar aplicar aquestes visions a l'Antiguitat i, concretament, per l'expansió duta a terme per Roma durant la Tardo-República. A aquestes primeres aproximacions se li afegirà la visió de J. Schumpeter i la seva obra de 1919 *Sociology of Imperialism*, on defineix la causa principal per l'imperialisme en l'existència d'unes elits pre-capitalistes poderoses que afavoririen l'expansió il·limitada per mantenir la seva preeminència social davant d'uns grups capitalistes més partidaris d'una pau que afavoreix el comerç i el creixement econòmic. De la suma de totes aquestes visions, sorgirà un dels estudis més importants i influents del segle XX sobre aquesta matèria: el *War and Imperialism in Republican Rome, 327 – 70 B.C.* (1979) de W.V. Harris. En aquesta obra es presenta a Roma com una *war machine*, dirigida per unes elits que promouen la guerra i el conflicte continuat per mantenir el seu estatus i perquè, de fet, aquesta guerra seria necessària per mantenir el creixement i correcte funcionament de la urbs. Aquesta aproximació presenta diversos problemes i, per exemple, resulta difícil de comprendre com els milers de ciutadans camperols que havien d'abandonar terres i famílies durant llargs períodes de temps, ho farien en base a guerres dutes a terme sense cap motiu clar o contundent. En aquest sentit, emergeix la que segurament ha estat una de les principals motivacions argumentades per defensar l'imperialisme romà: l'imperialisme defensiu. Així, Roma no entraria en combat mai a no ser que existís una amenaça real per la seva seguretat. Seria la visió que aporten majoritàriament les fonts clàssiques conservades a partir del concepte del *bellum iustum*. Així, per exemple, amb els autors citats que parlen de l'inici de la Segona Guerra Púnica, en tots els casos s'atribueix als púnics l'inici del conflicte, mentre que Roma només declara la guerra pel bé dels seus aliats i, principalment, per la seva defensa. Aquesta idea vindria reforçada per casos com el de Pèrgam o Cirene, regnes cedits en herència a Roma, però que sembla que Roma no tenia massa interès inicialment en dominar de forma directa. Altres hipòtesis incidirien en aspectes com la voluntat de protegir les oligarquies d'altres zones de possibles revoltes populars o en les teories dels sistemes internacionals, que negarien l'existència d'un dret internacional en les relacions entre estats per aquest moment, de tal manera que seria la guerra la que regiria les relacions internacionals dins d'un cert estat d'anarquia; en certa manera, la guerra seria quelcom normal (per exemple, sobre aquesta visió una aproximació interessant: A.M. Eckstein. *Mediterranean anarchy, interstate war and the rise of Rome*. Berkeley: University of California Press, 2006). Com es pot veure, a dia d'avui no hi ha encara una teoria prevalent. El que resulta evident és que el resultat de tot aquest procés suposà l'hegemonia absoluta de Roma en l'àmbit mediterrani durant set segles, una hegemonia basada en la capacitat d'aglutinar les característiques tant de les ciutats-estat com dels grans regnes hel·lenístics, de tal manera que era capaç d'obtenir amplis recursos econòmics i humans però, a la vegada, tenia un cos cívic suficientment integrat i un exèrcit pràcticament "nacional" (amb totes les reserves en la utilització d'aquest terme). Per un major detall sobre aquest concepte d'imperialisme i el seu recorregut historiogràfic, remetem al magnífic article d'A.M. Eckstein, el qual hem seguit en gran part: "Conceptualizing Roman imperial expansion under the Republic". *A companion to the Roman Republic*. Oxford: Blackwell (2006), pp. 567 – 589.

dirigeix cap els Pirineus la primavera del 218 aC. amb 90.000 soldats d'infanteria i 12.000 cavallers, travessant l'Ebre i seguint una ruta interior per arribar fins a l'elevació pirinenca.³⁵⁷ Resulta interessant veure la relació de pobles que tots dos autors indiquen que va sotmetre Anníbal. Ambdós coincideixen en el fet que va sotmetre a ilergetes i bargusis, però mentre que Polibi afirma que també derrotà a airenosins i andosins, Livi parla d'ausetans i de la Lacetània. És extremadament complicat poder interpretar de forma correcta les aportacions d'aquests autors respecte els pobles ibèrics de la zona i, en molts casos, no podem arribar a discernir de forma clara entre errors de transmissió, errors dels propis autors i certeses històriques i geogràfiques. Així, en aquest cas, sembla certament lògica la idea d'una submissió dels ilergetes si entenem el pas per l'interior del nord-est. D'aquesta manera, un cop travessat l'Ebre, es podria pensar en una entrada cap a l'interior, en una zona propera a la Plana de Lleida i, per tant, en ple territori ilerget. A partir d'aquí, el camí més lògic seria el que resseguiria el riu Segre fins arribar als Pirineus.³⁵⁸ En aquest hipotètic itinerari, també es comprendria la referència a la Lacetània (si l'entenem situada a la conca mitjana del Llobregat i la Segarra)³⁵⁹ i als bargusis (tradicionalment situats entre el Cadí, el Berguedà i el Solsonès). Igualment, airenosins i andosins, normalment vinculats a la zona pirenaica, entrarien dins de l'evolució lògica del trajecte d'Anníbal. L'única referència potser menys clara entorn aquest itinerari seria la dels ausetans, situats a l'actual comarca d'Osona. Ara bé, si tenim en compte que no deixa de ser un poble interior de la zona pre-pirenaica i que els límits on arribaven aquestes ètnies no estan ni molt menys definits amb exactitud, no hauria d'estranyar el contacte entre el gran exèrcit púnic i aquest poble.

Un element important, creiem, per tenir en compte, seria que tant Livi com especialment Polibi remarquem la necessitat de l'ús de la força per poder fer arribar l'exèrcit d'Anníbal als Pirineus. Això creiem que indicaria dos elements. Per una banda, un d'obvi com són les problemàtiques logístiques que impliquen el moviment d'un

³⁵⁷ Segurament per tal d'evitar els pobles costaners que sembla eren més propers a l'òrbita romana. Principalment sembla que volia evitar tant *Emporion* com *Massalia*, tradicionals aliades romanes.

³⁵⁸ I. Arrayás. *Morfología...*, p. 23, n. 13.

³⁵⁹ Tot i que cal recordar el ja citat treball d'A. Broch on es defensa la no existència d'una ètnia lacetana, que seria una confusió o bé amb el poble laietà o bé amb el iacetà. En aquest cas resulta especialment simptomàtica la indicació de Livi que la Lacetània se situaria als peus dels Pirineus ("*quae subiecta Pyrenaeis montibus est*", XXI, 23, 2), la qual cosa no correspondria massa bé amb la tradicional situació a la conca mitjana del Llobregat. Broch proposa una confusió en aquest cas amb el poble iacetà, que sí que clarament estaria situat als peus dels Pirineus, però més cap el nord-oest. L'enfrontament amb aquest poble iacetà es justificaria amb la intenció d'assegurar la rereguarda de l'exèrcit cartaginès durant el pas dels Pirineus. *Vid.*: A. Broch. "De l'existència...", especialment p. 21.

contingent militar de tals dimensions per un territori hostil. Així, la necessitat d'obtenir proveïments per l'exèrcit en punts allunyats de la costa, obligaria segurament als cartaginesos a haver de realitzar exaccions o actuacions sobre els camps i boscos d'aquest territori, gens agradables per les poblacions autòctones. En segon lloc, el fet que Polibi citi expressament el gran nombre de combats i les pèrdues significatives que patí Anníbal en aquesta zona, seria un bon indicatiu de la nul·la influència púnica a l'interior del nord-est peninsular (III, 35, 3). De fet, tant el mateix Polibi com Livi indiquen la necessitat del general púnic de deixar a Hannó com a governador de la regió amb un important contingent militar de 10.000 infants i 1.000 cavallers (Plb. III, 35, 4-5; Liv. XXI, 23, 3). I no només això, sinó que Polibi parla del temor d'Anníbal a la revolta dels bargusis per la seva bona predisposició cap a Roma (III, 35, 4); per tant, d'això es podria deduir que realment la influència fenicio-púnica en el nord-est era realment escassa (exceptuant segurament els nuclis costaners, on ja hem vist la gran presència d'importacions ebusitanes) i, segurament, la tradició de presència greco-massaliota a través de les colònies d'*Emporion* i *Rhode* faria que fos més senzilla per bona part dels pobles de l'interior (especialment els més propers cap els Pirineus) una predisposició cap als contactes amb Roma que no pas amb Cartago.³⁶⁰ Un cop assegurada la seva posició, Anníbal es disposà a creuar els Pirineus en direcció cap a les Gàl·lies amb 50.000 infants i uns 9.000 cavallers (III, 35, 7).³⁶¹

Pel que fa a Roma, el primer moviment respecte Ibèria fou el d'assignar a un dels dos còsols la missió de dirigir-se cap allí amb la funció de tallar la principal via de subministrament d'Anníbal. És per això que es nomenà cònsol a Publi Corneli Escipió i

³⁶⁰ No podem oblidar, però, la referència de Livi on parla de l'ambaixada romana que acabava de declarar la guerra a Cartago i que s'havia dirigit a la península Ibèrica a la cerca d'aliats davant dels púnics (XXI, 19, 6-11). Curiosament el primer poble amb qui parlen són els bargusis, els quals reben calorosament als ambaixadors, mostrant un clar interès en evitar el domini cartaginès. La seva resposta, segons Livi, suposaria que diversos pobles al sud de l'Ebre s'anessin a passar al bàndol romà. Ara bé, la visita al poble dels *volcianos* obtingué una resposta negativa que s'estengué a bona part de la resta d'Ibèria. Tot i que resulta complicat generalitzar, aquest text també semblaria donar suport a una menor afecció al bàndol púnic al nord-est peninsular.

³⁶¹ Aquest pas ha estat una de les qüestions més debatudes al voltant de l'itinerari d'Anníbal pel nord-est peninsular. Així, si descartem el pas del Pertús per la seva proximitat a la via costanera que passava propera a la zona d'influència d'Empúries, i mantenint la hipòtesi probable (a partir dels pobles mencionats) d'un pas interior seguint el curs del Segre; aleshores, el més lògic seria pensar en un pas per la zona de la Cerdanya. Concretament, s'ha defensat com a probable la travessa pel Coll de la Perxa, a 1.579 msnm., que actualment separa la Cerdanya del Conflent i per on, en època medieval, també passava una via. A favor de la travessa per la Cerdanya i rebutjant el pas pel Pertús, *vid.*: P. Bosch Gimpera. "El pas del Pirineu per Aníbal". *Homenatge a J. Vicens Vives*. Barcelona (1965), pp. 135 – 142; J. Martínez Gázquez. "Sobre Aníbal y su paso por los Pirineos". *Faventia*, 3/2 (1981), pp. 223 – 226; N. Santos. "El paso de Aníbal por los Pirineos". *Memorias de Historia Antigua*, X (1989), pp. 125 – 140. *Cf.*: D. Proctor. *La expedición de Aníbal en la Historia*. Madrid: Espasa (1974), pp. 52 – 53.

se li atorgà un exèrcit amb el qual es dirigí cap el riu Ròdan per frenar l'avenc d'Anníbal. El cònsol, però, arribà quan l'exèrcit púnic feia ja tres dies que havia creuat el riu i Publi Corneli decidí enviar al seu germà Gneu amb la flota cap a Empúries per encarregar-se de les operacions ibèriques (Plb. III, 49, 1-5; Liv. XXI, 32).³⁶² A partir d'aquest moment fou quan el nord-est peninsular passà a convertir-se en un dels escenaris primordials del conflicte romano-púnic, de tal manera que durant els tres primers anys del conflicte el front hispà es concentrà principalment en aquesta regió situada al nord del riu Ebre. Així, el primer enfrontament directe entre romans i púnics es donà el mateix 218 aC. al costat del nucli iber de *Cissa*.³⁶³ Així, Gneu desembarcà a *Emporion*, com hem dit aliada romana a partir de la seva vinculació amb *Massalia*, i tant Polibi com Livi expliquen que el primer que féu fou un seguit d'incursions cap el sud per tal de sotmetre tots els pobles de la costa fins l'Ebre (Plb. III, 76, 1-2; Liv. XXI, 60, 1-4). Especialment interessant és la cita de Livi, que parla de la submissió d'aquests pobles començant pels *Laeetani*.³⁶⁴ Per tant, estaríem davant d'una actuació que afectaria directament la zona laietana, entenent que després d'abandonar l'àmbit indiget, vinculat a *Emporion* i teòricament proper a Roma, els primers amb qui entraria en contacte el comandant romà per la seva disposició geogràfica serien aquests laietans de la part costanera. Resulta difícil poder saber que succeïa a la Laietània interior però resulta poc probable, tenint en compte la proximitat de la costa i la importància clau

³⁶² Tot i que està clara la seva posició com a magistrat *cum imperio*, no se sap exactament en base a quin càrrec legal actuà Gneu a la península. Seguint a T.C. Brennan, inicialment els Escipions controlaren la *prouincia* d'Hispania en un primer moment com a cònsol (Publi) i legat (Gneu), mentre que a partir del 217 aC. ho farien com a procònsols amb un *imperium* especial que s'aniria prorrogant any rere any en funció de l'evolució del conflicte militar (T.C. Brennan. *The Praetorship in the Roman Republic*, 1 Oxford: Oxford University Press (2000), pp. 154 – 181 i 313 – 322). També: F. Vervaeke, T. Naco. "War in Outer Space: nature and impact of the Roman war effort in Spain, 218/217 – 197 BCE". *The Impact of the Roman Army (200 BC – A.D. 476) Economic, social, political, religious and cultural aspects*. Leiden & Boston: Brill (2007), pp. 22 – 29. En aquest sentit, durant aquest primer període (fins la creació de les dues províncies) pel que fa als comandants presents a Ibèria, podríem parlar, seguint a Richardson, d'individus "*cum imperio* but *sine magistratu*" (J.S. Richardson. *Hispaniae. Spain and the development of Roman imperialism*. Cambridge: Cambridge University Press (1986), p. 64 i ss.).

³⁶³ Generalment identificada a dia d'avui amb la *Kesse* monetària i arqueològicament amb el nucli ibèric de la part baixa de Tarragona. El que mostren les fonts amb aquesta cita de *Cissa/Cissis* seria segurament una dualitat nominal similar a la que es dona en casos com *Arse/Saguntum* o *Emporion/Untika*, on el nom llatí o grec correspondria al nucli urbà principal amb presència indígena i forània, mentre que el topònim iber faria referència a la seva funció com a capital o nucli principal de la regió política on es troba, en aquest cas la Cessetània. Vid. I. Arrayás. *Morfología...*, p. 25 i ss.

³⁶⁴ Seguint la traducció de B.O. Foster de *The Loeb Classical Library* (1969). No totes les edicions utilitzen el terme laetans, sinó que algunes parlen també de lacetans. En aquest context costaner, però, sembla clar que Livi faria referència al poble laietà, situat immediatament després dels indigets i baixant per la costa a partir de la desembocadura de la Tordera. Seguint aquesta correcció de lacetans per laietans, vid.: G. Barbieri. "Iacetani, lacetani e laetani". *Athenaeum*, 21 (1942), p. 118; O. Olesti. "La identificació...", pp. 429 – 439; A. Broch. "De l'existència...", p. 21.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

com a zona de pas pels exèrcits, que les tropes de Gneu no haguessin controlat també de forma immediata aquesta part de la Laietània. Un altre punt remarcable seria que el propi Livi comenta com Gneu, en aquestes accions, s'encarregà de buscar aliats entre aquests pobles, ja fos renovant aliances anteriors o fent-ne de noves.³⁶⁵ Això podria indicar l'existència de contactes previs al conflicte amb el nord-est peninsular, principalment la seva costa. Uns contactes que, tenint en compte la importància dels fluxos comercials existents a nuclis com Burriac o Montjuïc, no haurien d'extranyar-nos com a mínim en el cas laietà. En cap cas, però, podem assegurar l'existència de tractes directes amb Roma o, encara menys, d'aliances prèvies. Però sí que no es pot descartar una creixent influència comercial a partir del segle III aC., canalitzada a través d'Empúries, i que resultaria en una major afinitat i propensió a establir una aliança amb Gneu en el moment de l'arribada de les tropes romanes.³⁶⁶

Fig. 34: Restitució hipotètica dels diferents moviments de tropes realitzats durant la Segona Guerra Púnica (commons.wikimedia.org).

Un cop consolidada la seva posició, Gneu s'enfrontà per primer cop amb les tropes cartagineses d'Hannó al costat de la ciutat de *Cissa*, que ja hem vist que a dia d'avui es tendeix a identificar amb el nucli ibèric de Tarragona. Es tractà de la primera gran victòria romana a la península i, segons Polibi, gràcies a ella Gneu obtingué el suport de tots els pobles al nord de l'Ebre (III, 76, 3-7). Aquesta referència de l'autor

³⁶⁵ “*partim renouandis societatibus, partim novis instituendis*” (XXI, 60, 3).

³⁶⁶ És interessant remarcar de nou a Livi i com explica que la clemència i el saber fer de Gneu li permeteren obtenir importants suports no només entre les tribus marítimes sinó també “*ac montanis ad ferociiores iam gentes*” (XXI, LX, 4), en clara referència a la població de l'interior del nord-est peninsular.

grec és important perquè suposa la primera vegada on se cita el personatge d'Indíbil (en el text Andòbal). És un personatge molt recurrent en la descripció de la Segona Guerra Púnica a la península Ibèrica i, com veurem, apareix diverses vegades com a part activa del conflicte, juntament amb el seu germà Mandoni. Normalment és presentat com cabdill o règul dels ilergets i, en general, com a personatge de gran poder i influència entre els pobles ibers al nord de l'Ebre. De fet, en aquesta primera cita és presentat com a cap dels ibers, sense més especificació. La seva puixança i el paper preminent dels ilergets en aquest moment al nord-est peninsular queda ben palès a partir de les diverses referències tant a Polibi com Livi.³⁶⁷ I, de fet, la presència de la figura d'aquests règuls o cabdills, la capacitat militar i les relacions establertes amb les dues potències combatents, són bons elements per defensar l'existència d'algun tipus d'estructura estatal o protoestatal socialment complexa en el cas ilerget amb capital al nucli d'*Itirta*.³⁶⁸

La victòria romana tingué una ràpida resposta púnica amb la incursió d'Asdrúbal contra el campament romà (Plb. III, 76, 8 – 11; Liv. XXI, 61, 2-3). Livi relata la reacció de Gneu davant d'aquest atac i la revolta de bona part dels pobles més propers a l'Ebre, bàsicament ilergets, ausetans i lacetans.³⁶⁹ Així, Gneu atacà principalment als ilergets, prenent la seva capital, *Atanagrum*,³⁷⁰ i obtenint un important nombre d'ostatges, a la vegada que els hi imposà una sanció econòmica. Igualment, atacà i derrotà a lacetans i ausetans, als quals obligà a pagar 20 talents de plata com a reparació.³⁷¹ Finalment, es

³⁶⁷ Així, Anníbal ja havia deixat entre les tropes d'Asdrúbal, que havien d'assegurar la península Ibèrica, un contingent de dos-cents cavallers ilergets (Liv. XXI, 22, 3). Aquest fet, però, no deixa de ser curiós en relació a la ja comentada referència a la submissió d'ilergets i altres pobles per part del propi Anníbal poc temps abans en el seu trajecte cap els Pirineus. Això es podria explicar, com planteja P. Moret, considerant aquests cavallers (i per tant membres de l'aristocràcia ilergeta) com a ostatges obtinguts per Anníbal en el seu pas per territori ilergeta (P. Moret. "Les ilergètes et leur voisins". *Pallas*, 46 (1997), pp. 148 – 149).

³⁶⁸ T. Nāco. "La *deditio* ilergeta del 205 aC. La solució militar en la gènesi de la política fiscal a Hispània". *Pyrenae*, 29 (1998), p. 136.

³⁶⁹ Resulta complicat, com és habitual, situar correctament aquests pobles. Així, mentre el cas dels ilergets sembla prou clar, és difícil poder parlar dels ausetans a la zona de l'Ebre, a no ser que s'accepti l'existència d'uns altres ausetans a part dels de la zona d'Osona (com defensa P. Jacob a "Un doublet dans la géographie livienne de l'Espagne antique: les ausetans de l'Ebre". *Kalathos*, 7-8 (1988), pp. 135 – 147. Cf. M.D. Molas. *Els ausetans i la ciutat de Vic*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs (1982), pp. 36 – 41). El cas lacetà ja l'hem tractat amb anterioritat, essent possible tant que es tracti d'un poble real, situat a la Catalunya central, com, en aquest cas, una equivocació que hauria confós aquests lacetans amb els iacetans (*vid.* A. Broch. "De l'existència...", p. 21).

³⁷⁰ Respecte aquest nucli d'*Atanagrum* com a capital ilergeta, remetem al principal estudi realitzat darrerament i a les diverses possibilitats que planteja en relació al conegut nucli d'*Ilerda/Itirta*: A. Pérez. "*Atanagrum urbem, quae caput eius populi erat*: el problema de Atanagrum y la capitalidad ilergete". *Hispania Antiqua*, 23 (1999), pp. 25 – 46.

³⁷¹ Més endavant retornarem a la qüestió de les impositcions econòmiques per part de Roma als pobles ibers, en parlar de la moneda ibèrica i les seves possibles funcions.

retirà a *Tarraco*, que a partir d'ara es convertirà en el punt central de la logística romana en les operacions militars fins la presa de Cartago Nova el 209 aC. De fet, el propi Livi afirma que, després de la primera derrota contra Asdrúbal, Gneu hi deixà una petita guarnició (*praesidio Tarracone modico relicto*) abans de retornar amb la flota cap a *Emporion* (XXI, 61, 4). Per tant, sembla clar que a partir d'aquest moment hi hauria dos nuclis centrals dins de la logística militar romana a la península Ibèrica: Empúries i Tarragona. Inicialment el paper preeminent serà sens dubte el de la colònia grega, però a partir d'aquests primers combats i de forma cada cop més accentuada, serà el nucli cèssetà el que passarà a ser el punt cabdal de l'actuació romana, de tal manera que acostuma a ser citat com a zona de campament d'hivern de les tropes romanes (Plb. III, 76, 11; Liv. XXI, 61, 11). Aquest fet es reforçà especialment a partir de l'arribada de P. Corneli Escipió per unir les seves tropes amb les del seu germà, el 217 aC., amb el desembarcament a la pròpia *Tarraco*, i sobretot a partir de l'arribada de P. Corneli Escipió fill, amb constants al·lusions a la utilització de *Tarraco* com a punt central de les tropes romanes. En aquest sentit, la consolidació d'aquests dos punts claus en la zona nord-est de retruc afecten el nostre territori d'estudi. I és que ja hem comentat repetidament la importància com a zona de pas de la Laietània interior, bàsicament per la seva funció com a nexa d'unió entre el territori indiget i el Camp de Tarragona; és a dir, les zones sota la influència d'*Emporion* i *Tarraco*. En aquest sentit, tot i que durant aquest període les fonts incideixen principalment en l'ús de la flota per transportar les tropes entre un nucli i l'altre, creiem que resulta obvi que Roma tingué un interès des d'un primer moment per controlar la principal via terrestre per comunicar-se entre ambdós punts. Així, doncs, seria lògic pensar en un control romà de l'actual zona vallesana, a causa del pas de la via Heràclea i també per la fertilitat de les seves terres, que podrien tenir una important funció com a zona d'aprovisionament per les tropes.³⁷²

³⁷² Tampoc entrarem ara en detall sobre aspectes viaris, ja que preferim centrar tot el nostre discurs en els apartats concrets on tractarem les diverses reformes viàries experimentades a la zona. Només apuntar la dificultat de poder trobar indicis arqueològics d'aquesta via Heràclea, la qual realment només coneixem per les referències literàries i per la suposició que la posterior via Augusta s'hi sobreposaria. Així, seguim la concepció de F. Cadiou que, a partir de les referències literàries de Timeu (*De mirab. Ausc.*, 85) i Polibi (III, 39, 2), considera provada l'existència d'aquesta via en el sentit d'un itinerari que unia l'extrem occident amb Roma i que, per tant, en línies generals es podria vincular amb qualsevol traçat que exercís aquesta funció, un traçat que per lògica hauria de resseguir l'itinerari més senzill al seu pas per la península: el de la costa, que a l'àrea laietana passaria pel bell mig del Vallès. Les posteriors referències a aquesta via en el nostre treball seguiran aquesta concepció (vid.: F. Cadiou. *Hibera in terra miles : les armées romaines et la conquête de l'Hispanie sous la république (218-45 av. J.-C.)*. Madrid: Casa de Velázquez (2008), pp. 418 – 420, n. 2; R.C. Knapp. "La uia Heràclea en el Occidente: mito, arqueología, propaganda, historia". *Emérita*, 54 (1986), pp. 103 – 122, J.M. Nolla, Ll. Palahí, J. Vivo. *De l'oppidum a la ciuitas. La romanització inicial de la Indigècia*. Girona: Universitat de Girona (2010), pp. 20 - 22).

El següent pas dins d'aquest conflicte serà l'anomenada "Batalla de les Boques de l'Ebre", duta a terme durant l'estiu del 217 aC. i on Gneu realitzà un atac sorpresa sobre la flota cartaginesa que estava ancorada a l'embocadura del riu (Plb. III, 95 – 97; Liv. XXII, 19-20). La victòria romana fou total i gran la seva repercussió ja que, com diu el propi Livi, els romans aconseguiren passar a dominar tota la zona costanera en una sola batalla.³⁷³ De fet, aquesta actuació no només aportà aquest predomini marítim a Gneu sinó també una gran influència sobre els pobles ibers propers i, de nou Livi, informa de com després de la campanya marítima, que portà els romans fins i tot a arribar a Càstulo o a *Ebusus*, aquest rebé múltiples ambaixades de comunitats iberes (*populi*) que passaren a estar sota el domini de Roma, fins el nombre de cent-vint (XXII, 20, 4 - 12).³⁷⁴ En aquest mateix estiu del 217 aC., es donà la segona revolta d'Indíbil, aquest cop acompanyat del seu germà Mandoni, contra Roma i els seus aliats. És remarcable el fet que Livi digui que Indíbil anteriorment havia estat cabdill (*regulus*) dels ilergets. Aquesta referència segurament s'ha d'entendre en el context de la derrota d'Hannó contra Gneu al costat de *Cissa* el 218 aC., on el propi Indíbil fou fet presoner. Per tant, sembla que hauríem de deduir que aquesta derrota tingué importants repercussions dins del propi poble ilerget i que Indíbil fou desposseït del càrrec de règul i, un cop alliberat, passà a ostentar un paper molt menor. Així, el que feren Indíbil i

³⁷³ Una de les principals discussions historiogràfiques al voltant d'aquesta batalla naval fou si es dugué a terme a l'embocadura del riu (és a dir, al mar) o bé a l'interior de la desembocadura (és a dir, dins del riu). En aquest sentit, creiem que les fonts deixen clar que la batalla hagué de desenvolupar-se a mar obert, ja que Livi afirma que, un cop derrotats, els cartaginesos giraren cua i es dirigiren de nou cap a l'embocadura del riu, embarrancant a platges i ribes. De fet, Livi diu explícitament que "amb una línia [de naus] tan extensa, i molts vaixells tornant a la vegada, eren totalment incapaços d'entrar a la boca del riu contra la corrent, en canvi, remaren cap a qualsevol punt de terra" (XXII, 19, 12). Traducció pròpia al català a partir de la traducció de B.O. Foster de l'editorial *The Loeb Classical Library* (1968). Sobre aquesta batalla *vid.*: J. Oller. "Els nous amos del mar: romans i púnics a la Batalla de les Boques de l'Ebre". A *l'atac! Grans batalles de la Història Antiga d'Europa i el Pròxim Orient*. Barcelona: La Magrana (2012), pp. 125 – 150.

³⁷⁴ És especialment remarcable en aquest cas, i durant tota aquesta primera fase de la presència romana a la península Ibèrica, la utilització d'ostatges com a elements de relació jurídico-diplomàtica entre Roma i els diferents pobles ibèrics. Així, algunes d'aquestes ambaixades que anaren a cercar l'aliança amb Gneu, aportaren ostatges per segellar el pacte. Igualment, Anníbal ja havia posat en pràctica aquesta activitat i, posteriorment, P. Corneli Escipió l'Africà actuarà de la mateixa manera, usant els ostatges com a element per guanyar-se la confiança i *fides* dels pobles indígenes (per exemple, després de la presa de Cartago Nova: Liv. XXVII, 17, 1 - 4). Més proper en el temps, tenim l'interessant cas de Sagunt, on un dels nobles ibers, *Abylix*, enganya al comandant púnic per tornar els ostatges a les seves comunitats d'origen per tal de guanyar-se el favor d'aquestes per la seva clemència. *Abylix*, però, entrega aquests ostatges als romans, essent aquests qui els alliberen i guanyen adeptes entre els pobles ibers (Plb. III, 98-99; Liv. XII, 22). Això mostraria la importància com a eina diplomàtica i de pressió política que tenien els ostatges, segurament recollint una tradició preexistent dins del món indígena. Sobre aquest tema i les seves implicacions durant el període Tardo-republicà a Hispània, *vid.*: E. García Riaza. "La función de los rehenes en la diplomacia hispano-republicana". *Memorias de Historia Antigua*, 18 (1997), pp. 107. A nivell més general, *vid.*: J. Allen. *Hostage and hostage-taking in the Roman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press (2006).

Mandoni fou aixecar la seva gent del camp (*popularibus in agrum*), tal vegada un grup poblacional menor segurament dependent dels ilergets però poc organitzat i possiblement no vinculat al grup dirigent (XXII, 21, 2-4). De fet, Gneu en tingué prou amb enviar un tribú militar per sufocar aquest aixecament escassament capacitat a nivell militar. Més endavant tornarem a trobar a Indíbil mencionat per Livi dins de l'exèrcit que derrotà definitivament a P. Corneli Escipió, dirigint a 7.500 suessetans (XXV, 34) i, ja amb P. Corneli Escipió fill, tant Polibi com Livi el tornen a presentar com un príncep poderós d'Ibèria que fa defecció del bàndol púnic per aliar-se amb Roma (Plb. X, 35, 6-8; Liv. XXVII, 17, 1-4). Això es podria deure a dos factors. O bé a situacions canviants dins de l'estatus del propi Indíbil, de tal manera que després de la seva primera derrota i captura quedà fora de l'àmbit dirigent del poble ilerget. Això explicaria per què el trobem provocant la revolta de gent del camp i, posteriorment, dirigint un cos de suessetans. D'alguna manera, segurament com a compensació per part dels púnics gràcies als seus favors durant la campanya que suposà la fi dels Escipions, Indíbil i el seu germà Mandoni retornarien a una posició privilegiada com a cabdills del poble ilerget. Més endavant, i per les circumstàncies que sigui (maltractament per part del bàndol púnic, temor davant d'un canvi del símbol del conflicte amb l'arribada del nou Escipió, etc.), el canvi de bàndol i el pas cap a la causa romana suposaria una consolidació d'aquesta posició que es mantindria fins més enllà del final de la guerra a la península amb l'última revolta contra Roma l'any 205 aC. Una altra explicació consistiria senzillament en una utilització de la seva figura per Polibi i, especialment, Livi, de tal manera que quan s'enfrontava a Roma era presentat de forma pejorativa, mentre que en entrar al bàndol romà com a aliat se'l presentaria com a un poderós príncep.³⁷⁵

Un altre dels moments claus fou el desembarcament de Publi Corneli Escipió el mateix 217 aC. a *Tarraco* després de la pròrroga del seu consolat i amb 30 naus, 8.000 homes i provisions (Liv. XXII, 22, 1-3). A partir d'ara, tots dos germans duran a terme una activitat conjunta de lluita contra les tropes cartagineses que, en general, resultà molt exitosa,³⁷⁶ però que acabà amb la derrota total dels seus dos exèrcits i la seva

³⁷⁵ Diem que especialment Livi perquè, com hem vist abans, la primera referència a Indíbil és la de Polibi, quan se'l defineix com a cap dels ibers quan s'enfronta juntament a Hannó contra Gneu al costat de *Cissa* (III, 76, 3-7).

³⁷⁶ Així, per exemple, el 216 aC. infligeixen una derrota total a Asdrúbal a prop de l'Ebre, de tal manera que la gran majoria de pobles al nord de l'Ebre passaren definitivament al bàndol romà (Liv. XXIII, 24; 32, 7).

pròpia mort l'any 212.³⁷⁷ En general, per aquest període les referències són molt escasses pel que fa al nord-est i resulta molt complicat extreure alguna informació sobre la zona laietana interior. Potser la part més interessant seria la referència de Livi a una carta al Senat enviada pels Escipions en la que donaven fe de les seves exitoses campanyes militars i demanaven diners per pagar les soldades, roba pels soldats, gra i elements diversos per la flota.³⁷⁸ La qüestió és que creuen que mentre la roba, el gra i les demandes per la flota han de ser inexcusablement aportades des d'Itàlia, consideren que si no hi ha fons a la ciutat, els diners els podrien extreure d'alguna forma dels pobles ibèrics (XXIII, 48, 4-6). Per tant, això remet a una qüestió clau com és la de l'aprovisionament de les tropes i, especialment, del pagament d'aquestes, mostrant com el paper de les comunitats indígenes fou bàsic pel manteniment i bon funcionament de les tropes romanes. De fet, Livi comenta com el fisc romà no tenia suficient capacitat per fer front a les demandes dels Escipions i, finalment, hauran de demanar ajuda a societats privades per tal de poder fer front a part d'aquestes peticions (XXIII, 49, 1-4).³⁷⁹ Això, doncs, demostraria la participació fonamental de certs nuclis indígenes en l'aparell logístic i militar romà.³⁸⁰ Aspectes com les encunyacions monetàries en serien

³⁷⁷ Aquesta seria la data tradicional aportada per Livi; ara bé, el mateix autor diu que la mort de Gneu ocoregué vuit anys després de la seva arribada a Ibèria i això ho situaria més aviat cap el 211 aC. Si tenim en compte que fou en aquest darrer any que arribaren les tropes de Gaius Claudi Neró per assumir el comandament de les legions que havien sobreviscut, resulta plausible pensar en aquest 211 com a any de la mort dels Escipions. J.S. Richardson. *Hispaniae...*, pp. 42 – 44.

³⁷⁸ Sobre aquesta referència: J.S. Richardson. *Hispaniae...*, pp. 38 – 39; T. Ñaco. “La crisi financera romana dels anys 216/215 aC. i els seus efectes en els mecanismes d'aprovisionament dels exèrcits escipionics a la península Ibèrica durant la II Guerra Púnica”. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 36 (1996-1997), pp. 287 – 289; T. Ñaco. *Vectigal incertum. Economía de guerra y fiscalidad republicana en el occidente romano: su impacto histórico en el territorio (218 – 133 aC.)*. Oxford: Archaeopress (2003), pp. 132 – 133.

³⁷⁹ Aquesta existència de *societates publicanorum* contribuïnt a mantenir els exèrcits escipionics és posada en dubte per P. Erdkamp (*Hunger and the sword. Warfare and food supply in Roman Republican wars (264 – 30 B.C.)*). Amsterdam: J.C. Gieben (1998), p. 114), seguit per F. Vervaeke i T. Ñaco (“War...”, pp. 41 – 42).

³⁸⁰ De fet, tenint en compte que estem en un clar context militar i d'economia de guerra, resulta evident que la logística militar i d'aprovisionament dels exèrcits serà fonamental per poder entendre l'evolució de les relacions de les tropes romanes amb la població indígena. En aquest sentit, cal separar clarament entre l'aprovisionament de tropes en zones interior i zones costaneres, de tal manera que la proximitat del mar o de cursos fluvials facilitaria extremadament l'aprovisionament de les tropes. En el nostre cas resulta evident que la propera situació respecte la Mediterrània i l'existència d'una xarxa densa de rius, rierols i rieres facilitaria la logística militar. Ara bé, la missiva dels Escipions demostra que, tot i això, la complexitat del conflicte i el gran nombre de tropes a les que s'havia de mantenir, féu impossible dependre exclusivament de les provisions provinents d'Itàlia. És aquí on entraria en joc la capacitat agrícola de zones com la Laietana interior, no només per obtenir aliments per la tropa sinó també forratges pels animals de càrrega i transport. Així, com bé diu P. Erdkamp: “*Productive regions with access to waterways could not only supply their markets in peacetime, but also contribute to Roman military needs throughout the Mediterranean, as long as the armies operated close to the sea or navigable rivers*”. Respecte qüestions de logística militar i aprovisionament de les tropes en campanya remetem al treball citat del propi Erdkamp: *Hunger...*, especialment els capítols sobre els mitjans

potser la mostra més evident i, així, trobem que tant Empúries en el cas romà, com diverses ciutats del sud peninsular com *Malaka*, *Abdera* o *Gadir* pel bàndol púnic, col·laborarien de forma intensa en l'encunyació de moneda per tal de poder mantenir l'esforç de guerra dels seus aliats.³⁸¹ Sigui com sigui, el que tot aquest context vindria a mostrar seria la intensa interrelació entre les legions romanes i les comunitats indígenes, les quals serien part activa del conflicte militarment i econòmic.³⁸² A la vegada, comença a indicar la tipologia de les actuacions romanes durant els primers anys de la seva intervenció a la península Ibèrica, marcades per la guerra i eminentment pensades per facilitar el manteniment de l'esforç militar i no per crear una estructura provincial estable.

La derrota total dels Escipions l'any 211 suposà l'entrada en una nova fase del conflicte armat a Ibèria. Davant de la derrota, Roma veié atemorida com les posicions guanyades eren perdudes ràpidament i que només l'actuació de L. Marcius permeté mantenir les restes dels dos exèrcits unides i preservar la base tradicional de poder romà a la península: les terres més al nord de l'Ebre. Era evident, però, que la situació era realment delicada per Roma i el Senat envià a G. Claudi Neró juntament a 6.000 infants, 300 cavallers i una xifra similar de tropes pel que fa als aliats llatins. Tot i això, aquesta situació no es revertí fins l'elecció extraordinària del fill de Publi Corneli Escipió, enviat en qualitat de procònsol amb una flota de 30 vaixells, 10.000 infants i 1.000 cavallers (Liv. XXVI, 19, 10) l'any 210.³⁸³ Es tracta de l'altre gran personatge principal de la Segona Guerra Púnica, competint directament amb Anníbal en protagonisme ja

d'adquisició de recursos per l'exèrcit (pp. 84 – 121) i pel nostre cas, de la producció agrícola en temps de guerra (pp. 208 – 240). Més en concret, sobre el cas hispà: P. Erdkamp. "Supplying armies in the Iberian Peninsula during the Republic". *The Western Roman Atlantic façade. A study of the economy and trade in the Mar Exterior from the Republic to the Principate*. Oxford: Archaeopress (2009), pp. 135 – 143. També és bàsic el treball de J.P. Roth *The logistics of the Roman army at war (264 B.C. – A.D. 235)*. Leiden, Boston, Köln: Brill (1999). Finalment, sobre l'evolució de la logística militar des d'època republicana fins l'aparició d'una logística progressivament estable i institucionalitzada a partir d'August, *vid.*: C. Carreras. "Aprovisionamiento del soldado romano en campaña: la figura del *praefectus vehiculorum*". *Habis*, 35 (2004), pp. 291 – 307.

³⁸¹ T. Nāco. "Una historia de la primera fase de la intervenció romana en Hispania (218 – 133 aC.)". *War and territory in the Roman world*. Oxford: BAR (2006), p. 84 i n. 9. Respecte el tema de les encunyacions monetàries en aquest moment, hi entrarem més endavant en detall en un apartat propi.

³⁸² Tornarem més endavant sobre aquest punt quan haguem de parlar de la campanya de Cató al nord-est i la famosa frase recollida per Livi: *bellum (...) se ipsum alet* (XXXIV, 9, 11-12). En general: T. Nāco. "Bellum se ipsum alet: la guerra como dinàmica fiscal autosostenible en la República". *Segeda y su contexto histórico: entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC.)* (2006), pp. 95 – 104.

³⁸³ Tot i les suspicàcies que aixecava la concessió d'un comandament únic amb tant de poder sobre la persona d'un jove membre de la *nobilitas* (24 anys), pràcticament sense experiència militar. Prova d'aquests dubtes seria que, tot i que Escipió fou escollit per decisió dels *comitia centuriata*, Livi explica com posteriorment s'hagué de fer una nova reunió per convèncer els senadors menys segurs sobre la idoneïtat de l'elecció (XXVI, 18-19). F. Vervaeke, T. Nāco. "War...", pp. 24 – 25.

que, si fou el segon qui inicià el conflicte amb la seva actuació a Sagunt, serà Publi Corneli Escipió,³⁸⁴ fill, posteriorment conegut com l'Africà, qui posà fi a la guerra amb la seva victòria a Zama. Publi desembarcà amb les tropes a *Emporion* i des d'allí baixà per terra fins a *Tarraco*, presumiblement passant per la Laietània interior i entrant en contacte amb les comunitats laietanes. Aquest fet fa pensar (tot i que només podem mantenir-nos en el camp de la hipòtesi) que quan, ja arribat a *Tarraco*, dugué a terme una assemblea amb els seus aliats (*socii*), possiblement també hi haurien membres de les comunitats laietanes (Livi. XXVI, 19, 12-14). Els dubtes existents sobre la capacitat del nou comandant de les tropes romanes quedaren ràpidament dissipats ja que la mateixa primavera de l'any 209 aC. atacà i prengué per sorpresa la capital púnica, *Cartago Noua*, donant un tomb radical a la situació i posant Roma en clar avantatge dins del conflicte a Ibèria (Plb. X, 8-18; Liv. XXVI, 42-47; Ap. *Iber.* 19-22).

La importància d'aquesta victòria no només recau en el reforçament de la situació romana a la península, provada pel fet que a partir d'ara el principal front de batalla es dirigirà cap el sud, sinó també en el canvi que les fonts evidencien respecte els pobles indígenes. Així, podem veure com importants cabdills ibers feren defecció del bàndol púnic i davant de la creixent puixança de les tropes romanes dirigides per Escipió, s'uniren al seu exèrcit. Els exemples més interessants serien els d'Edecó i, de nou, Indíbil i Mandoni. En el cas d'Edecó, es tractaria d'un poderós príncep o cabdill iber el qual tenia la seva dona i fills com a ostatges púnics a Cartago Nova i, en conèixer la victòria romana, decidí oferir la seva *fides* a Escipió a canvi del retornament dels seus familiars (Plb. X, 34-35; Livi. XXVII, 17, 1-2). Aquest fragment resulta interessant per fer referència clara a la formalització d'aquestes relacions clientelars que en el capítol anterior havíem començat a plantejar. Igualment, per mostrar indicis de l'estructura i jerarquia entre els pobles ibers d'aquesta zona, ja que un dels motius que Edecó esgrimeix per convèncer a Escipió dels avantatges del seu pacte, seria que si Edecó passava a ser aliat de Roma, bona part de la resta de cabdills ibers de la zona el

³⁸⁴ Sobre la figura de l'Africà hi ha nombrosa literatura acadèmica, per exemple: W. Brewitz. *Scipio Africanus Maior in Spanien: 210 – 206*. Tübingen: H. Laupp (1914); B.H. Liddel. *A greater than Napoleon: Scipio Africanus*. Edinburg i Londres: Blakwood and sons (1926); W. Schur. *Scipio Africanus und die Begründung der Römischer Weltherrschaft*. Leipzig: Dieterich (1927); H.H. Scullard. *Scipio Africanus in the second punic war*. Cambridge: Cambridge University Press (1930); R.M. Haywood. *Studies on Scipio Africanus*. Baltimore: John Hopkins Press (1933); A.H. McDonald. *Scipio Africanus and Roman politics in the second century B.C.* (1938); H.H. Scullard. *Scipio Africanus, soldier and politician*. Ithaca: Cornell University Press (1970); J. Cabrero. *Escipión el Africano: la forja de un imperio universal*. Madrid: Alderabán (2000); R. Marks. *From Republic to Empire: Scipio Africanus in the Punic of Silius Italicus*. Nova York: Peter Lang (2005); G. Brizzi. *Scipione e Annibale: la guerra per salvare Roma*. Roma: Laterza (2007).

seguirien. I Polibi indica que així fou i que a partir d'aquest moment tots els pobles al nord de l'Ebre passaren definitivament al bàndol romà. També, però, es parla de nou dels cabdills ilergets Indíbil i Mandoni, els quals són presentats com els prínceps més poderosos de les Hispànies (*haud dubie omnis Hispaniae principibus*) i que també faran defecció dels cartaginesos, movent amb ells un nombre important de comunitats iberes cap a l'aliança amb Roma (Plb. X, 35, 6-9; Liv. XXVII, 17, 3).

Aquest darrer passatge permet enllaçar amb un parell de temes que havien quedat apuntats en el capítol anterior i que ara reprenem aprofitant les dades que aporten les fonts clàssiques. Per una banda, la qüestió de les relacions clientelars entre comunitats ibèriques i els generals romans i, per una altra, l'estructura política d'aquestes comunitats. Sens dubte, l'element que aporta més informació sobre aquests aspectes seria la història dels cabdills ilergets Indíbil i Mandoni. Com hem vist, presents des d'un principi en el conflicte, se'ls ha presentat alternativament com a caps dels ilergets o com a poderosos prínceps dels ibers. Així és com els presenta inicialment Polibi, com a cabdills dels ibers (III, 76, 3-7), però la següent aparició serà en una situació diversa, on Livi afirma que abans havien estat règuls (*regulus*) dels ilergets (XXII, 21, 1-4). Això podria implicar diverses qüestions. La primera seria un evident canvi d'estatus en Mandoni i, principalment, Indíbil.³⁸⁵ Com hem vist anteriorment, semblaria que la derrota dels ilergets en la batalla de *Cissis* el 218 aC. implicaria la pèrdua de la seva categoria com a "règuls" i el pas cap a un domini només de grups de població camperola, potser una comunitat menor dins de l'ètnia ilergeta. Així s'entendria la referència a l'aixecament de la gent del camp o l'escassa preparació i capacitat militar d'aquest grup, fàcilment derrotat per un tribú militar romà. D'aquí es podrien extreure també dues possibles lectures d'aquests fets. Per una banda, que després de la seva victòria, Roma obligaria a depositar Indíbil (juntament al seu germà?) com a cap del poble ilerget. Aquesta interpretació ens sembla poc probable, tenint en compte que no està gens clara una victòria tan efectiva i total de Roma que permetés tal intromissió dins de les estructures governants dels ilergets. De fet, la mateixa evolució històrica d'aquest poble, que no abandonà de forma clara el bàndol púnic fins la presa de *Cartago Noua* per Escipió, no dóna suport a aquesta hipòtesi. Potser seria més

³⁸⁵ Les fonts sempre sembla que donen una certa preeminència d'aquest per sobre del seu germà Mandoni. Així, per exemple, en la primera aliança amb Escipió l'Africà, Livi indica que fou Indíbil qui parlà en nom de Mandoni (XXVII, 17, 10-17); mentre que posteriorment, quan en la primera revolta contra el procònsol romà volen reclamar la seva clemència (una situació clarament indigna per uns "prínceps" ibers), Indíbil envia a Mandoni a postrar-se davant d'Escipió (XXVIII, 34, 3-6).

factible pensar en una qüestió interna. D'aquesta manera, si pensem en la clara tipologia guerrera de les elits governants iberes que ja hem vist, potser una derrota d'aquest tipus seria la que forçaria la deposició dels caps ilergets, incapaços de demostrar les habilitats militars necessàries per conservar el prestigi suficient per mantenir el seu estatus i rol sòcio-polític. Això permetria entendre per què Indíbil i Mandoni es troben a posteriori dirigint aquests camperols i gent del camp i, especialment, per què Indíbil lluitarà el 211 aC. contra l'exèrcit de Publi dirigint a 7.500 suessetans i no ilergets (Livi. XXV, 34). Precisament seria aquesta participació en la gran victòria que suposà l'aniquilació de l'exèrcit de Publi, la que permetria a Indíbil (i Mandoni) retornar a la seva posició jeràrquica anterior.³⁸⁶ D'aquesta manera, arribem a la següent aparició dels cabdills ibers, quan en relació a la presa d'ostatges per part d'Escipió a *Cartago Noua*, apareix Indíbil, de nou, com a rei (*basileus*) dels ilergets (Plb. X, 18, 7). O, posteriorment, en pactar amb Escipió, quan apareixen ambdós com els prínceps més poderosos dels ibers (*omnis Hispaniae principibus*: Liv. XXVII, 17, 1-4).³⁸⁷ També seria interessant remarcar la constant relació amb pobles tradicionalment situats a zones properes, especialment els lacetans, potser indicatiu d'una certa preeminència dels ilergets sobre l'àrea central catalana.³⁸⁸ Per tant, tot plegat reforçaria una visió d'una elit governant

³⁸⁶ Una interpretació similar la podem trobar a R. López, el qual considera que no es pot parlar de reis en el sentit greco-romà del terme per les comunitats iberes quan Roma arriba a Ibèria, sinó més aviat de cabdills militars els quals basarien el seu poder en la seva capacitat bèl·lica. Segons l'autor, les comunitats iberes es trobarien en ple procés de transició cap a una estructura estatal i, per tant, no es pot parlar en cap cas de reis com a tals sinó més aviat de cabdills dins d'una estructura de tipus "chieftdom". El fet que personatges com Indíbil, Mandoni o més endavant Culxes, apareguin com a règuls, cabdills o reis de diversos pobles o comunitats a les fonts, seria segons ell perquè es formarien confederacions entre les diferents comunitats per tal de fer front a enemics externs o dins de lluites internes en aquest procés de delimitació de les estructures sòcio-polítiques a la zona. *Vid.*: R. López. "Sobre reyes, reyezuelos y caudillos militares en la protohistoria hispana". *Studia Historica. Historia Antigua*, 4-5 (1986-1987), pp. 19 - 22. *Cf.*: J.M. Blázquez. "Los ilergetes en el cuadro de los restantes pueblos iberos durante la Segunda Guerra Púnica". *7è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Homenatge al Prof. Dr. Joan Maluquer de Motes*. Puigcerdà: IEC (1988), pp. 201 - 206, el qual considera a Indíbil i Mandoni directament monarques.

³⁸⁷ També a Plb. X, 35, 6. En tota aquesta interpretació, però, no cal oblidar el paper dels autors clàssics, que podrien haver actuat donant una visió pejorativa o magnificada dels personatges en funció de si actuaven en el bàndol púnic o romà, respectivament. En aquesta direcció va la reflexió plantejada per I. Garcés: I. Garcés. "Ilergets i lacetans occidentals: deu anys de recerques". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 424 - 425.

³⁸⁸ Curiosament, Livi parla d'un aixecament d'Indíbil i Mandoni on aquests revoltaren la seva població camperola, que identifica com a lacetans. Si acceptem l'existència d'aquest poble lacetà i la seva situació a la zona catalana central, aleshores podríem teoritzar sobre la possibilitat d'un cert predomini dels ilergets també sobre aquesta zona o, fins i tot, d'aliances i pactes entre les dues ètnies, potser a través de matrimonis i unions familiars (XXVIII, 24, 3-4). De fet, més endavant Livi torna a insistir en aquesta unió quan afirma que la insurrecció d'Indíbil i el seu germà el 206 fou deguda a una epidèmia que patiren ilergets i lacetans. En el ja citat treball d'A. Broch, es considera aquesta referència una confusió entre lacetans i iacetans (A. Broch. "De l'existència...", p. 21).

ibera guerrera i on l'actuació militar té una funció clau com a element de justificació del poder adquirit. No obstant això, l'herència i consanguinitat seria un element determinant i, en aquest sentit, l'aparició quasi sempre conjunta d'ambdós germans en seria una bona mostra. De la mateixa manera, el recurrent tema dels ostatics mostraria la importància del grup familiar dins de l'estructura de poder de les comunitats iberes. Així, el cas més exemplar seria de nou el dels ostatics recuperats per Escipió a *Cartago Noua*, on hi hauria presència de les dones i fills d'alguns dels principals cabdills de pobles ibers de la zona nord-est de la península com els propis Indíbil i Mandoni o Edecó (Plb. X, 18, 7; Livi. XXVII, 17, 1-2). Sobre l'estructura política de les comunitats iberes, les constants referències a prínceps i règuls per part de les fonts incidirien en la idea que estem en un moment on les comunitats iberes del nord-est estan en una fase avançada de desenvolupament, podent entendre's com a estructures proto-estatal.³⁸⁹

Òbviament, aquesta extrapolaració a partir de les dades de les fonts clàssiques resulta massa simplista, però si tenim en compte les dades arqueològiques que havíem vist pel període Ibèric Ple, tot plegat conforma un quadre que mostra clarament una estructuració socio-econòmica (i fins i tot política) complexa. Tampoc es pot obviar que bona part de les referències tant de Livi com Polibi i Apià se centren en els casos dels pobles interiors, principalment ilergets, però també lacetans i ausetans. Per tant, és perillós intentar derivar d'aquesta informació hipòtesis aplicables a la zona laietana tant interior com costanera. Ara bé, sabent que el nivell de desenvolupament territorial, econòmic i social d'aquesta zona laietana arribà ja en el segle III aC. a nivells molt elevats, no s'hauria de descartar en cap cas l'existència de models socio-polítics similars.³⁹⁰

Tornant a la qüestió ja apuntada de les relacions clientelars, podem veure que aquestes seran claus per entendre l'evolució de la relació entre els autòctons i cartaginesos i romans. En realitat, hem comentat en la part final de l'apartat anterior com ja dins de les pròpies comunitats iberes durant l'Ibèric Ple, es deurién desenvolupar aquest tipus de relacions gràcies a la creixent jerarquització i complexificació de la

³⁸⁹ En aquest sentit, és interessant remarcar l'episodi on Escipió, després de la batalla de *Baecula*, rebutja el títol de *basileus* amb el que és aclamat pels indígenes. De tal manera que semblaria que el càrrec de rei seria habitual entre les comunitats autòctones. Tot i això, com bé apunta E. Torregaray, cal veure la intencionalitat de Polibi en aquest fragment d'apropar la figura d'Escipió amb la d'Alexandre mitjançant aquest episodi, per tal de remarcar la magnanimitat del general romà i el seu respecte a les lleis i institucions romanes (E. Torregaray. "Estratègies...", pp. 271 – 273).

³⁹⁰ Tornarem a incidir amb més detall en aquesta qüestió quan parlem de les evidències arqueològiques d'aquest període en el nostre territori d'estudi.

societat, de tal manera que es convertiria en un factor més del control i gestió d'aquesta societat per part de les elits dirigents. No farem ara un estudi detallat d'aquestes qüestions, sinó que les plantejarem per entendre la seva funció en el marc de les primeres interaccions entre ibers i romans a la península. Així, semblaria que Roma aprofitaria aquestes relacions preexistents i les adaptaria als seus interessos per tal d'assumir aquest control de les comunitats indígenes, canalitzant-les a través de les elits.³⁹¹ A partir de les fonts clàssiques i l'epigrafia recuperada, sembla que podríem parlar de quatre grans tipus de relacions clientelars a Ibèria:

- *Fides*: es tractaria d'un contracte bilateral i unitari amb un personatge de poder i capacitats de comandament reconegudes, sense que importés el seu origen, i que s'establiria per necessitat, agraïment o totes dues raons. Segurament era una relació clientelar hereditària. Sens dubte, és una de les institucions preexistents i que més aprofitaran tant romans com púnics per assegurar-se la fidelitat de les comunitats indígenes per la seva causa.³⁹² En el cas peninsular,³⁹³ un bon exemple seria el realitzat entre Edecó i Escipió després de la presa de *Cartago Noua* segons el relat de Polibi (X, 34, 6) o, encara més interessant, la submissió de bona part dels pobles ibèrics després de la victòria a *Baecula (in fidem Hispaniae popilis absumpsit)*, seguint a Livi (XXVII, 20, 2).
- *Deuotio*: és el cas més interessant i un dels més estudiats en el món ibèric. Consisteix en una relació clientelar de l'estil de la *fides* però intensificada. Així, consistiria en la consagració de la vida d'un individu i els seus companys a la salvació del seu cap o comandant. De tal manera que la seva màxima obligació era oferir lleialtat i protecció perpètua a aquest i, fins i tot, en cas que aquest morís en batalla, el preu a pagar seria la seva pròpia vida. A canvi d'aquesta devoció total, el personatge a qui es consagraven tenia un conjunt d'obligacions respecta els *deuotus*. Per tant, resultava una institució altament interessant pels

³⁹¹ De fet, alguns autors com M. Salinas de Frías plantegen que en certs casos com la institució de l'*hospitium*, tot i existir dins del món indígena, Roma el que farà serà adaptar i utilitzar el seu propi concepte d'*hospitium*, més que no pas adaptar la institució indígena (M. Salinas de Frías. "Fides, hospitium y clientela en Hispania". *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca (2001), p. 242).

³⁹² I. Arrayás. *Morfología histórica del territorium de Tarraco en época tardo-republicana romana o ibérica final (ss. III – I aC.): cadastres i estructures rurals*. Tesi doctoral. Bellaterra (2002), p. 120, n. 311.

³⁹³ Un primer treball sobre la qüestió de la *fides* a la península fou el d'A. Rodríguez Adrados: "La *fides* ibérica". *Emérita*, 14 (1946), pp. 138 – 209.

romans per tal de mantenir un control sobre les elits iberes. En aquest sentit, tenim diversos exemples en el cas ibèric, destacant de nou com a paradigmàtic el d'Indíbil i Mandoni, els quals després de revoltar-se l'any 206 aC. pensant que Escipió havia mort (i que, per tant, quedaven alliberats del pacte de *fides* establert), foren derrotats completament i oferiren la seva devoció al comandant romà (Liv. XXVIII, 34, 3-6). Exemples com aquest van fer que la historiografia espanyola tradicional considerés la *deuotio* com a quelcom pròpiament ibèric, desvinculant-se de les altres institucions similars a la resta de pobles europeus i creant el concepte de “*deuotio* ibèrica”.³⁹⁴ En realitat, però, no sembla que en línies generals fos massa diferent d'altres casos documentats entre gals o germans. Per tant, més aviat es tractaria d'una institució comuna documentada a bona part dels pobles europeus coneguts d'aquest període però amb variacions evidents, degudes a les diverses característiques socials i culturals de cada zona.³⁹⁵ El més remarcable d'aquesta institució seria la voluntat o intenció en aquest acte de devoció de salvar la comunitat davant d'una situació clara de perill per la seva supervivència. En aquest cas, Indíbil i Mandoni ofereixen aquesta *deuotio* a Escipió, conscients de la gravetat de la seva revolta contra Roma i de les conseqüències que podia suposar tant per ells mateixos com pel poble ilerget. Igualment, cal remarcar la importància del vincle religiós dins d'aquest tipus de relació clientelar.³⁹⁶

- *Amicitia*: es tractaria d'una relació de dependència entre dos membres d'un estatus similar però on, normalment, un dels dos és més potent o poderós. En aquest sentit s'haurien d'entendre bona part dels pactes d'aliança que es feren durant la guerra entre cabdills indígenes i els Escipions.³⁹⁷

³⁹⁴ Com per exemple: J.M. Ramos Loscertales. “La *deuotio* ibèrica”. *Anuario de Historia del Derecho Español*, 1 (1924), pp. 7 – 26; *Id.* “Hospicio y clientela en la España céltica”. *Emerita*, 10 (1942), pp. 308- 337.

³⁹⁵ Així, tenim els casos documentats dels *soldurii* entre els gals i el *comitatus* germà. (A. Prieto. “La *deuotio*...”, p. 132). Per tant, sabem que la *deuotio* seria una institució comuna, com a mínim, entre gals, germans i celtibers. Però també en el món romà existí una institució similar i l'exemple paradigmàtic seria el dels tres *Decii*, comandants romans que en diversos moments de la República (entre els segles IV i III aC.) fan un seguit de *deuotiones* respecte als seus soldats amb l'objectiu d'aniquilar els enemics. Per aquest cas i, en general, sobre la “*deuotio* ibèrica”, *vid.*: M.D. Dopico. “La *deuotio* ibèrica: revisión crítica”. *Homenaje a J.M. Blázquez*, vol. 2. Madrid: Ediciones Clásicas (1994), pp. 181 – 193. Concretament sobre els *Decii*: pp. 185 – 189.

³⁹⁶ Un vincle ja remarcat per molts autors que veuen en aquest tipus d'institucions els precedents que afavoriran i facilitaran la posterior introducció del culte imperial a partir d'August: R. Étienne. *Le culte impérial dans la Péninsule Ibérique d'Auguste a Dioclétien*. París: Boccard (1974), p. 367.

³⁹⁷ I. Arrayás. *Morfología...* (2002), p. 120, n. 313.

- *Hospitium*: consistiria en una institució present entre els pobles ibers, però sobretot difosa entre les comunitats celtes, i que bàsicament suposava l'adopció com a ciutadà dins d'una comunitat d'un membre d'una altra comunitat estrangera (*hospes*). Està àmpliament documentada a partir de la troballa de nombroses tèsseres d'hospitalitat per tota la península. Aquestes, però, sembla que serien la mostra dels pactes realitzats posteriorment a l'arribada de Roma i molt influenciades per l'*hospitalitas* romana; la qual cosa no nega l'existència anterior dins les comunitats autòctones d'aquesta institució.³⁹⁸

Curiosament, doncs, són l'arribada de Roma i la interacció dels generals i tropes romanes amb les elits i comunitats indígenes les que permeten conèixer més detalls al voltant d'aquestes estructures de tipus clientelar que ja sorgeixen en el context de l'Ibèric Ple i que són un indicatiu més de la complexa estructura social que existia dins dels pobles ibers.

Com dèiem anteriorment, la presa de *Cartago Noua* fou el gran punt d'inflexió de la campanya militar a Ibèria i, de fet, a partir del 209 aC. el front passà a situar-se al llevant i sud peninsular, de tal manera que les referències al nord-est són molt menys importants que pels anys anteriors. Entrem, doncs, en la darrera fase de la guerra, on Escipió inicià una ofensiva cap a les zones de tradicional influència cartaginesa que acabà amb la victòria definitiva romana a les batalles de Baècula, el 208 aC. (Plb. X, 38, 7-10 i 39; Liv. XXVII, 18; Apià. *Iber.* 24), i Ilipa,³⁹⁹ el 206 aC. (Plb. XI, 20-24; Liv. XXVIII, 13-15; Apià. *Iber.* 25-28), i la retirada definitiva de les tropes púniques de la península Ibèrica amb la rendició de Gades el mateix 206 aC. (Liv. XXVIII, 37, 10; Ap. *Iber.* 38, 152-153). En aquest període, les referències que afecten el nord-est són escasses i se centren principalment en la habitual utilització de *Tarraco* com a quarter d'hivern i punt de recepció de les ambaixades indígenes, i en les revoltes d'Indíbil i Mandoni.

Pel que respecta a aquestes darreres, trobem la ja comentada revolta dels cabdills ilergets el 206 aC. davant la falsa notícia de la mort d'Escipió i, per tant, el trencament del pacte de *fides* amb aquest. I la posterior renovació i intensificació del pacte

³⁹⁸ Fins i tot en el cas de les tèsseres en llengua celtibera (M. Salinas de Frías. "*Fides...*", p. 242). Sobre la qüestió de l'*hospitium*, també: M. Salinas de Frías. "La función del *hospitium* y la clientela en la conquista y romanización de la Celtiberia". *Studia Historica. Historia Antigua*, 1 (1983), pp. 21- 42.

³⁹⁹ Sobre el desenvolupament tàctic de la batalla d'Ilipa, vid.: Y. Le Bohec. *Histoire militaire des Guerres Púniques*. Mónaco: Editions du Rocher (1996), pp. 235 – 237.

mitjançant la *deuotio*, després de la derrota total dels ibers (Plb. XI, 31-33; Liv. XXVIII, 24, 12; 31, 5, 7 i 33; Apià. *Iber.* 37, 147 – 149). Livi i Apià relaten una nova revolta d'Indíbil en el moment on Escipió retornà a Roma (205 aC.). Això reforçaria la idea del caràcter unipersonal de la *deuotio*. Hauran de ser els pretors assignats a Ibèria qui, creant un exèrcit conjunt, derrotin als ilergets, morint en el combat el propi Indíbil i aplicant mesures molt severes contra els derrotats, que inclourien la mort dels instigadors de la revolta, la confiscació de les seves propietats, la imposició de multes als pobles que havien donat suport a l'aixecament, l'obligació d'entregar les armes i ostatges i la instal·lació de guarnicions més poderoses per vigilar-los (Liv. XXIX, 1-3, 1-5; Apià. *Iber.* 38, 156-157).⁴⁰⁰ Aquestes dures condicions de rendició són un punt interessant per tenir en compte i veure com les intencions de Roma, després de la total expulsió dels púnics, distaven molt d'abandonar la península. Estaríem davant d'una *deditio* similar a la que es donà l'any anterior, però ara amb unes condicions imposades pels comandants romans, L. Lentulus i L. Manlius Acidinus, molt més dures. En general, però, la impressió que desprenen els textos clàssics seria la d'una actuació puntual, emmarcada en un context clarament bèl·lic (tot i estar ja en la post-guerra a Ibèria) i destinada a sotmetre definitivament les comunitats iberes i evitar noves revoltes. De fet, aquest objectiu s'aconseguirà i els ilergets passaran a convertir-se en els aliats més fidels de Roma al nord-est peninsular i un dels pocs pobles que no participaran de la revolta generalitzada del 197 aC.⁴⁰¹ En el cas laietà resulta molt difícil fer hipòtesis sobre la seva participació o no en les revoltes contra Roma; ara bé, el caràcter marcadament interior dels pobles i àrees on es donen aquests dos darrers conflictes amb els pobles ilergets, fan que pensem que, a priori, no s'hi haurien vist involucrats, però sense poder assegurar-ho amb total seguretat.

Amb la derrota d'aquesta darrera revolta ibera, es pot donar per conclosa la participació del nord-est peninsular dins de la gran conflagració de la Segona Guerra Púnica. A partir d'aquest moment, la zona desapareix de les fonts clàssiques i no tornà a

⁴⁰⁰ Segons F. Quesada, l'entrega per part dels ilergets de Mandoni i la resta de causants de la revolta com a manera de "netejar" les seves culpes, en una interpretació personal de les relacions amb Roma, mostraria com aquests encara interpretaven el conflicte militar a la manera tradicional ibèrica, sense comprendre que el concepte romà de guerra era molt diferent. Aquesta interpretació errònia els portaria a "la extinción, si no física, sí cultural y política" (F. Quesada. "La guerra...", p. 115).

⁴⁰¹ Seguim per aquesta interpretació el treball de T. Ñaco, on planteja com la visió tradicional que les imposicions econòmiques per part de Roma en aquest cas respondrien a una política fiscal estable i planificada seria errònia, i que estaríem, més aviat, davant d'una actuació definida principalment pel caràcter d'economia de guerra que presidia les actuacions romanes a la península en aquests moments inicials. *Vid.*: T. Ñaco. "La *deditio*...", especialment p. 141 i ss.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

aparèixer fins quasi deu anys després, amb motiu de la revolta generalitzada contra Roma i l'actuació de M. Porci Cató.

3.2.2 L'organització provincial, la campanya de Cató i la submissió definitiva del nord-est peninsular

La victòria romana a la Segona Guerra Púnica, definitivament sancionada amb la derrota d'Anníbal a Zama front les tropes d'Escipió, suposà un trencament definitiu de l'equilibri geopolític a la Mediterrània, de tal manera que a partir d'aquest moment Roma quedava com a única potència hegemònica de la zona. Els següents dos segles consistiren en la progressiva conquesta de la resta de territoris de l'òrbita mediterrània, amb especial importància amb l'enfrontament als regnes hel·lenístics com Macedònia o els selèucides. En el cas de la península Ibèrica, el que havia començat com una intervenció puntual dins d'un conflicte global, es transformà ràpidament en una presència estable; és a dir, es passà d'una guerra mundial a una guerra de conquesta. Per tant, aquest canvi en la concepció del conflicte, afectà de forma decisiva les relacions amb les poblacions indígenes, de tal manera que ja no es tractava de cercar aliats contra un enemic comú, sinó sotmetre unes comunitats autòctones a un domini de tipus imperial.

Tot i que l'actuació romana després de la segona revolta ilergeta ja mostrava indicis d'aquest nou context geopolític, el fet que marcà definitivament aquest canvi d'intencions per part de Roma fou la creació de les dues províncies hispanes l'any 197 aC. Així, Livi detalla com en les eleccions pretorianes celebrades l'any 198 aC. de cara al següent any, per primera vegada s'escolliren sis pretors, dels quals dos foren enviats a les Hispànies: G. Sempronius Tuditanus a la Citerior i M. Helvius a la Ulterior (XXXII, 27, 7-8 i 28, 2-3). Per tant, amb la creació d'aquestes dues províncies,⁴⁰² com bé apunta M. Salinas de Frías, es dona un canvi en l'actitud de la política exterior romana, que passava a assumir el control de territoris allunyats i mal comunicats respecte Itàlia mitjançant la presència de tropes i magistrats *in situ*.⁴⁰³ Aquesta variació segurament responia a interessos econòmics del propi estat romà, conscient de les riqueses en

⁴⁰² Estem parlant del concepte original de *provincia*; és a dir, entenent-la com a la missió o encàrrec militar que se li assignava a un magistrat determinat. Així, quan a aquests dos pretors se'ls hi assignaren les províncies de la Citerior i la Ulterior, no se'ls hi donà uns territoris amb uns límits tancats, sinó la funció i capacitat per dirigir l'actuació militar romana i mantenir i assegurar la continuïtat de la seva presència a Hispània. Més endavant, a partir d'August, quan l'imperi territorial es convertí en un imperi administratiu, la província passà a designar un territori concret i ben delimitat, administrat per Roma. Vid. J.S. Richardson. *Hispaniae...*, pp. 4-7; A. Linttot. *Imperium Romanum. Politics and administration*. Londres i Nova York: Routledge (1993), pp. 22 – 27; J.S. Richardson. *The language of Empire. Rome and the idea of Empire from the third century B.C. to the second century A.D.* Cambridge: Cambridge University Press (2008), p. 25 i ss.

⁴⁰³ M. Salinas de Frías. *El gobierno de las provincias hispanas durante la República romana, 218 – 27 a.C.* Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca (1995), p. 37.

recursos naturals i humans presents a la península Ibèrica (de les que els púnics havien donat fe), però també als interessos de certs sectors de la *nobilitas* que veien en l'actuació a Hispània un trampolí en la seva carrera política i ja seva situació econòmica.⁴⁰⁴ Existeix una àmplia discussió al voltant d'aquesta primera organització provincial.⁴⁰⁵ Sense entrar en excessius detalls que sobrepassarien els nostres interessos, remarcar que inicialment aquestes estarien dirigides per pretors o bé procònsols amb *imperium* prorrogat o, fins i tot com veurem pel cas de Cató, en moments de gran inestabilitat, per cònsols.⁴⁰⁶ Aquesta primera referència a les províncies hispanes no sembla que suposés una intenció de crear una estructura estable d'administració i gestió de la zona i, de fet, no hi ha cap indici que faci pensar en l'existència d'una *lex prouvinciae* que impliqués mesures administratives o fiscals a Hispània en un moment tan recent de la presència romana.⁴⁰⁷ Ben al contrari, el que es desprèn de les fonts és una actuació força improvisada i que respondria més aviat a les necessitats circumstancials de cada moment. De fet, les característiques de les dues províncies

⁴⁰⁴ *Ibíd.* També: L.A. García Moreno. "Presupuestos ideológicos de la actuación de Roma durante el proceso de la conquista de Hispania." *De Gerión a César. Estudios históricos y filológicos de la España indígena y romano-republicana*. Alcalá: Universidad de Alcalá (2001), pp. 191 – 227, el qual, a més de les motivacions econòmiques i socials, incideix en la utilització del patriotisme i la guerra externa a l'Estat com una forma d'alliberar les tensions internes entre membres de l'oligarquia dirigent.

⁴⁰⁵ A part dels ja citats treballs de J.S. Richardson (*Hispaniae...*) i M. Salinas de Frías (*El gobierno...*), també: E. Albertini. *Les divisions administratives de l'Espagne romaine*. París (1923), p. 11; R.C. Knapp. *Aspects of the Roman experience in Iberia, 206 – 100 B.C.* Anejos de Hispania Antiqua, X. Valladolid (1977); P. Jacob. "La frontière entre Espagne Ulérieure et Citerieure au début de II siècle av.J.-C.". *Ktema*, 15, pp. 253 – 273; J. Principal. "Els inicis del procés imperialista romà a Catalunya. La Hispània Citerior (-205/-197)". *Fonaments*, 9 (1996), pp. 203 – 216.

⁴⁰⁶ La tipologia dels càrrecs dels governadors hispanes en aquests primers anys segueix estant a debat. Potser el treball més interessant en aquest camp seria el de W.F. Jashemski, el qual ofereix una llista dels pretors hispanes que en algun moment són anomenats com a procònsols. La conclusió a la que arriba seria que quan les fonts utilitzen el terme *praetor*, fan referència a la magistratura, al càrrec que exercien, mentre que quan s'utilitzava el terme *proconsul*, es volia incidir en el seu títol oficial i en la naturalesa del seu *imperium*. *Vid.*: W.F. Jashemski. *The origins and history of the proconsular and propraetorian imperium*. Chicago: L'Erma (1950), pp. 43 i 51 – 57. Un resum d'aquesta problemàtica i les diverses visions existents a l'obra citada de M. Salinas de Frías (1995), pp. 38 – 39.

⁴⁰⁷ En general, un bon nombre d'autors han mostrat el seu escepticisme respecte l'existència d'aquesta *lex prouvinciae* i, en conseqüència, sobre un intervencionisme intens per part dels magistrats romans en aquest moments. Així, R.C. Knapp ja afirmava que "no *leges prouvinciae* will therefore have been drafted in 197". (*Aspects...*, p. 65). En la mateixa línia argumental, *vid.*: G.V. Summer. "Proconsuls and prouvinciae in Spain 218/17 – 196/95 B.C." *Arethusa*, 3 (1970), pp. 85 – 102; J.S. Richardson. *Hispaniae...*, pp. 75 – 80; M. Salinas de Frías. *El gobierno...*, pp. 42 – 47; T. Naco. "Una historia...", p. 88; S. Keay. "La romanización en el sur y el Levante de España hasta la época de Augusto". *Romanización de Occidente*. Madrid: Actas Editorial (1996), p. 149; F. Beltrán. "Les débuts de l'Hispania Citerior: précédents de la régionalisation de l'administration provinciale". *Die Römischen provinzen. Begriff und Gründung*. Cluj/Napoca: Editura Mega (2008), pp. 123 – 144.

hispanes i dels magistrats que les dirigiren van anar canviant durant els següents anys depenent de les diverses situacions que Roma hagué d'afrontar.⁴⁰⁸

En aquest context és en el que hem d'entendre la revolta de l'any 197 aC. Una revolta generalitzada de les poblacions ibèriques sotmeses davant de la pressió exercida pels comandants romans i per la clara sensació que Roma no tenia cap interès en renunciar al recentment aconseguit domini d'Hispania. En aquest sentit, la historiografia tradicionalment ha vinculat aquest aixecament a una revolta antifiscal, entenent que des de la institució de les províncies hispanes (o fins i tot abans), Roma hauria propugnat un model fiscal estable a la zona. En realitat, ja hem remarcat que no hi hauria cap indicatiu concloent sobre l'establiment d'una administració fiscal (o de cap altre tipus) estable a Hispania en aquest moment tan recent de la conquesta i, per tant, més aviat la revolta respondria a una resposta davant d'una situació d'opressió creixent sobre les comunitats autòctones.⁴⁰⁹ Una revolta que, a més, no fou generalitzada sinó progressiva, iniciant-se a la zona meridional de la península amb l'aixecament a la Ulterior dels règuls Culxes i Luxini,⁴¹⁰ juntament a 17 *populi*, les ciutats de *Malaka* i *Sexi* i altres zones de la *Baeturia* (Liv. XXXIII, 19, 7; Apia. *Iber.* 39).⁴¹¹

Aquesta actuació per part dels membres de l'elit governant com a promotors de la revolta, segurament seria un reflex de les transformacions patides en l'estructura socio-econòmica de les comunitats ibèriques davant l'arribada de Roma. Així, aquestes transformacions inicialment afectarien sobretot a les classes dirigents, que es veurien obligades a cedir part o la totalitat dels excedents agrícoles acumulats per satisfer els interessos de Roma (ja fos per aprovisionar l'exèrcit, com per enviar-lo a la pròpia

⁴⁰⁸ En aquest sentit anirien decisions com les pròrrogues diverses en el càrrec que afectaren a personatges com G. Flamini (193-190) a la Citerior o M. Titini a la Citerior i T. Fonteius a la Ulterior (178 – 176). O també la reducció a una sola província entre el 171 i 168 aC. a causa dels problemes que suposava la guerra contra Perseu a Macedònia (M. Salinas de Frías. *El gobierno...*, p. 41).

⁴⁰⁹ Tornarem amb més detalls sobre aquestes qüestions més endavant, a l'apartat sobre moneda i fiscalitat romanorepublicana a Hispania. En general, però, al voltant de les diferents posicions respecte aquesta revolta i les possibles implicacions fiscals, *vid.*: T. Naco. *Vectigal...*, p. 145 i ss.

⁴¹⁰ És interessant remarcar el paper d'aquest règul Culxes, que ja apareix amb anterioritat a Polibi, lluitant juntament com a aliat d'Escipió i com a rei de 28 ciutats (XI, 20). A la revolta, però, Livi (XXXIII, 19, 7) només fa referència a aquests 17 *populi* sota el seu domini. En aquest cas, o bé la seva situació s'havia vist empitjorada a partir de la victòria romana o bé, el més probable, els autors clàssics fan referència més aviat als nuclis o comunitats sota la seva direcció en el conflicte armat i no tant sota el seu govern en condicions normals.

⁴¹¹ Sobre l'inici d'aquesta revolta a la Ulterior, *vid.*: C. González Román. "Control romano y resistencia indígena en los orígenes de la Bética". *Actas del II Congreso de Historia de Andalucía (Córdoba, 1991)*. Córdoba: Junta de Andalucía (1994), especialment pp. 131 – 136. Respecte l'aixecament indígena com a reacció davant l'actitud romana marcada per les dures exaccions econòmiques i imposicions diverses: E. Pitillas. "Una aproximación a las reacciones indígenas frente al expansionismo romano en Hispania (205 al 133 a.n.e.)". *Memorias de Historia Antigua*, XVII (1996), pp. 133 – 155.

Roma o a altres zones de conflicte). Mentre que, per la seva banda, la població no pertanyent a les elits hauria de seguir aportant part de la seva producció als centres acumuladors controlats per aquestes elits. Així doncs, cobra sentit el fet que la revolta fos instigada pels grups privilegiats de les comunitats ibèriques i respondria potser més aviat a una defensa dels interessos d'aquests que no pas a una revolta generalitzada antiromana.⁴¹² Ràpidament l'aixecament s'anà estenent cap al nord i l'est, arribant a abastar també la Citerior i desembocant en una situació de crisi generalitzada pel domini romà a Hispània.⁴¹³ Pel relat de les fonts sabem que pràcticament l'únic poble que es mantingué fidel a la causa romana fou, curiosament, l'ilerget.⁴¹⁴ En realitat, però, resulta impossible determinar el paper de la totalitat dels pobles ibers coneguts dins del conflicte i, per exemple, en el cas laietà només l'arqueologia, com veurem, pot permetre aportar algun indici sobre la possible participació o no en aquests fets. Com és ben sabut, el Senat romà, davant la gravetat de la situació, decidí enviar al cònsol M. Porci Cató per sufocar la revolta entre el 195 i 194 aC., iniciant un seguit de campanyes militars que tradicionalment s'han considerat crucials per entendre l'esdevenir de la zona nord-est de la península i, més generalment, pel l'establiment definitiu del control romà a la península Ibèrica.⁴¹⁵ De l'actuació catoniana, relatada principalment per Plutarc, Apià i, sobretot, Livi, en podem extreure algunes informacions pel que respecta el nord-est peninsular:

- Només tenim documentada de forma clara la fidelitat del poble ilerget a Roma (Liv. XXXIV, 11). Sens dubte, aquesta actitud seria una mostra més de la duresa de les condicions imposades per Roma després de la derrota de l'any 205 aC. que faria que la població i les seves elits s'ho pensessin dues vegades abans d'iniciar un nou conflicte contra els romans.
- La major part dels pobles citats són clarament partidaris de la revolta, destacant en primer lloc els indiketes, els quals no són citats nominalment però hem de

⁴¹² O. Olesti. "Integració i transformació de les comunitats ibèriques del Maresme durant el s. II-I aC.: un model de romanització per la Catalunya litoral i prelitoral". *Empúries*, 52 (2000), p. 60.

⁴¹³ De fet, el pretor de la Citerior, G. Sempronius Tuditanus, patí una dura derrota i ell mateix fou ferit (Livi. XXXIII, 25, 9-10).

⁴¹⁴ Fins i tot arriben a enviar a tres ambaixadors a *Emporion* per parlar amb Cató, l'encarregat de frenar la revolta (Liv. XXXIV, 11).

⁴¹⁵ El treball clàssic sobre les campanyes de Cató segueix sent el de J. Martínez Gázquez. *La campaña de Catón*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona (1992). També: R.C. Knapp. "Cato in Spain. 195-194 aC. Chronology and geography". *Studies in Latin literature and Roman history*, II. Latomus, 168 (1980), pp. 21-56. A nivell més general, sobre el personatge: A.E. Astin. *Cato the Censor*. Oxford: Clarendon Press (1978).

deduir que eren aquells amb qui principalment s'enfrontà Cató a les proximitats d'Empúries (Liv. XXXIV, 13-16).⁴¹⁶ Un dels enemics més persistent de Cató serà el poble bergistà, possiblement identificable amb els bargusis de la Segona Guerra Púnica, els quals es revoltaren diverses vegades fins a ser definitivament sotmesos (Liv. XXXIV, 16, 9-10). Però també els ausetans (Liv. XXXIV, 20, 1) i els lacetans. Aquests darrers tenint en compte que, a la referència que aporta Livi (XXXIV, 20, 1), sembla que per la definició com a poble salvatge i ferotge que viu a zones boscoses (*deuiam et siluestrem gentem*) podria indicar una confusió amb els iacetans, error que també podria donar-se a la referència de Plutarc (*Cat. Ma. XI, 2*).⁴¹⁷

- Els dos principals centres d'operacions romans durant la Segona Guerra Púnica a la zona, continuaren sent-ho en aquest conflicte: *Emporion* i *Tarraco*. Especialment important és el paper d'*Emporion*, punt on desembarca Cató i on preparà les seves tropes pels primers combats. *Rhode*, en canvi, l'altre colònia grega documentada a la zona, s'oposà a Cató que hagué de prendre-la per la força (Liv. XXXIV, 8, 6-7). Aquest fet, la fidelitat i importància de *Tarraco* i *Emporion*, podria fer pensar que les comunitats iberes situades entre aquests nuclis (principalment cassetans i laietans) podrien haver-se mantingut fidels a la causa romana, sense poder-ho certificar de forma segura.

Finalment, sobre la campanya de Cató hi ha dos aspectes que creiem especialment interessants també pel que podrien haver suposat per les comunitats indígenes. En primer lloc, el famós fragment on s'explica com Cató aconseguí en un sol dia fer caure totes les muralles dels *oppida* ibèrics. En concret, Livi (XXXIV, 17, 9), Apià (*Iber. 41*) i Plutarc (*Cat. Ma. X, 3*) relaten aquest fet, però divergint en les seves notícies. Així, Livi afirma senzillament que Cató en un sol dia destruï les muralles de totes les ciutats ibèriques. Apià, en canvi, parla de l'estratagema utilitzada per aquest amb una mica més de detall, però considera que les ciutats que destruïren les seves muralles foren solament les que estaven a les ribes del riu Ebre. Finalment, Plutarc, per la seva banda, és qui més

⁴¹⁶ J.M. Nolla. "La campanya de M.P. Cató a Empúries el 195 aC. Algunes consideracions". *Revista de Girona* (1984), p. 154.

⁴¹⁷ A favor d'aquesta interpretació hi hauria el clar context aragonès on ens situa Livi, que parlar dels lacetans juntament a suessetans i sedetans. Ara bé, la referència a ausetans també podria remetre a la Catalunya central i, per tant, és impossible aclarir la possible confusió. Sobre la interpretació com iacetans: A. Broch. "De l'existència...", p. 21. Mantenint en canvi, la interpretació tradicional com a lacetans: J. Martínez Gázquez. *La campaña...*, pp. 144 – 145.

magnifica la seva actuació considerant que aconseguí destruir les muralles de tots els nuclis al nord del riu Betis i que, segons el propi Cató, serien unes 400. Tot plegat, aporta un panorama força complex. En el proper apartat entrarem en detall sobre les evidències arqueològiques a la Laietània i, en general, sobre la possibilitat que aquesta intervenció hagués tingut una repercussió real sobre el territori al nord-est. Serveixi, però, d'avenç que ja des de fa temps es considera que aquesta actuació va ser magnificada pel propi Cató⁴¹⁸ i les fonts conservades i que no es pot, a dia d'avui, seguir literalment el relat de la destrucció de les muralles per part del censor.⁴¹⁹

Per una altra banda, tenim la famosa i ja citada referència de Livi a la frase de Cató en l'inici del conflicte, quan en arribar a Empúries en plena època de recollida del cereal, prohibí als *redemptores* comprar gra als indígenes i els obligà a tornar a Roma, indicant que l'exèrcit havia de ser capaç d'autoproveir-se.⁴²⁰ Aquesta és una bona mostra de l'actitud romana durant una situació de conflicte militar en relació a les poblacions indígenes, mostrant clarament que la utilització de l'extorsió i les exaccions puntuals de tot tipus a les comunitats autòctones no era només quelcom viable sinó habitual dins d'un context d'economia de guerra. Per tant, aquestes actuacions no s'haurien de contemplar tant com una imposició d'una fiscalitat estable dins del context de les noves províncies hispanes, sinó més aviat com una continuació de les pràctiques iniciades durant la Segona Guerra Púnica amb l'objectiu de mantenir i assegurar la continuïtat de l'activitat bèl·lica a la zona, però també per l'enriquiment de les arque públiques romanes i dels propis comandants i magistrats (tot i que Cató seria precisament l'exemple contrari, en aquest darrer sentit).⁴²¹ Així doncs, les incursions i

⁴¹⁸ Recordem que la major part d'autors clàssics tingueren com a font principal al propi Cató i la seva obra *Origenes*.

⁴¹⁹ Ja Martínez Gázquez en la seva obra citada havia posat en dubte la importància d'aquesta actuació. També en aquesta línia: O. Olesti. *El territori...*, p. 300.

⁴²⁰ Liv. XXXIV, 9, 11-12: *itaque redemptoribus uetitis frumentum parare ac Romam dimissis "bellum" inquit "se ipsum alet"*.

⁴²¹ Tot i que cal tenir en compte que sempre serà necessària l'obtenció d'aprovisionaments des de l'exterior. Així, F. Cadiou considera que la frase de Cató respon més aviat a una reacció teatral en una situació molt concreta de marcada inferioritat davant d'uns pobles autòctons altament hostils i que en cap cas s'ha d'interpretar la seva motivació com un intent d'estalviar diners públics a Roma, sinó com una forma d'esperonar els seus soldats i mermar la voluntat dels seus adversaris mitjançant la depredació sobre les seves terres de cultiu (F. Cadiou. *Hibera...*, pp. 579 - 582). En aquest mateix sentit: B. Rossignol. "Entre le glaive et le stylet. Armée et administration des provinces dans l'Occident romain (197 av.J.C.-192 ap.J.C.)". *Rome et l'Occident (II siècle av.J.-C. - II siècle ap.J.-C.)*. Gouverner l'Empire. Rennes: Presses Universitaires de Rennes (2009), pp. 88 - 89. Sobre aquest punt de vista, remetem als treballs de T. Nāco: T. Nāco. *Vectigal...*, pp. 147 - 148; *Id.* "Vectigal incertum: guerra y fiscalidad republicana en el siglo II aC.". *Klio*, 87 (2005), pp. 378-379 i 382 i ss; *Id.* "Una historia...", pp. 95 - 104; *Id.* "Rearguard strategies of Roman republican warfare in the far West". *War and territory in the Roman world*. Oxford: BAR (2006), pp. 154 - 156. En general, sobre les formes d'aprovisionament

saquejos duts a terme per part de les tropes catonianes al voltant d'*Emporion*, causant destrucció i terror entre la població indiketa, serien un bon exemple de l'efectivitat del concepte d'autoproveïment a nivell logístic i militar per part de les legions romanes (Liv. XXXIV, 9, 13 i 13, 2-3).⁴²²

Per acabar, però, amb les campanyes de Cató, cal veure que la tradicional importància que se'ls hi ha atribuït per Hispània i, especialment, pel nord-est, s'hauria de mirar amb certa prudència. Així, és evident que Cató contribuirà a la pacificació de les dues províncies amb la seva activitat militar. Ara bé, com bé diu O. Olesti "Cató fou un pas important en el procés de conquesta de la Hispània Citerior, però no deixa de ser un episodi més dins en el procés d'imposició d'unes noves estructures de poder que ha començat abans que ell i que continua després d'ell".⁴²³ De fet, l'any següent de la seva marxa es donà una nova revolta a la Citerior que mostra que ni molt menys s'havia acabat de sotmetre les comunitats d'aquesta província i ben bé fins la segona meitat del segle I aC. encara trobarem focus de revolta, com per exemple els ceretans a la zona pirinenca. Tot i això, sí que és cert que a partir de les fonts semblaria que com a mínim el nord-est estaria en bona part sotmès després de l'actuació catoniana i, exceptuant aixecaments puntuals, el fet que pràcticament no tinguem més referències a les fonts pels fets del segle II aC. mostra el trasllat del front de guerra cap a l'interior de la península i la transformació en una zona de rereguarda militar.

de les tropes romanes a Hispània *vid.*: J. Muñiz. "El abastecimiento al ejército romano durante la conquista de Hispania". *Habis*, 9 (1978), pp. 243 – 254.

⁴²² Trobem diversos exemples en la història romana d'aquestes actuacions i sense haver de fixar-nos en aquests primers anys d'expansió imperial. Així, per exemple, Cèsar en el *Bellum ciuile* relata les duríssimes exaccions dutes a terme per part de Q. Cecili Metel Pius Escipió Nasica entre les ciutats d'Àsia i Cilícia l'any 49 aC. (Caes. *Civ.* III, 31-32). Sobre aquest cas: T. Ñaco. "Vectigal...", pp. 382 – 383.

⁴²³ O. Olesti. *El territori...*, p. 48.

3.2.3 Transformacions en el territori i poblament de la Laietània interior durant els primers anys de presència romana: l'evidència arqueològica

Després de plantejar el repàs sobre l'evolució del nord-est peninsular dins del context de la primera etapa de presència romana a partir principalment de les fonts, ara hem d'intentar determinar com va afectar aquesta actuació al territori i poblament vallesà. Per això, focalitzarem la nostra atenció en l'arqueologia com a font d'informació principal, intentant trobar elements que permetin inferir dades sobre quina repercussió tingué aquesta etapa històrica en les comunitats iberes que habitaven la Laietània interior. Per fer-ho, també veurem el que succeeix en altres zones properes que ja han estat analitzades i que podrien permetre obtenir paral·lels interessants per les nostres hipòtesis. Cal remarcar que analitzem tot aquest període conjuntament per raó que, en línies generals, resulta molt complicat poder diferenciar o precisar dins del moment que comprèn el final del segle III i l'inici del segle II aC. Tot i això, creiem que tant els conflictes de la Segona Guerra Púnica com el posterior de Cató estan estretament vinculats en el seu impacte sobre la zona, com a primer contacte directe amb Roma i com a inici de les transformacions que suposaren l'arribada d'un contingent militar tan important amb la voluntat d'assegurar un domini en un territori determinat.

Haviem deixat el territori Laietà interior en el context de l'Ibèric Ple, concretament en el segle III, el moment de màxim desenvolupament de les comunitats iberes, no només en aquesta zona sinó que en tot l'àmbit peninsular. Amb una zona creixentment territorialitzada i amb una jerarquització remarcable tant a nivell social com a nivell territorial. L'anàlisi del fets succeïts al nord-est entre el 218 i el 194 aC. permet confirmar en certa manera les dades que l'arqueologia aportava: l'existència d'unes "regions iberes" amb nuclis centrals, dirigides per unes elits de caire guerrer, configurant el que es podrien denominar com societats "protoestats" o "en vies d'estatalització". D'aquesta manera, el xoc de Roma a la zona afectaria directament a aquest procés de transformació que estaven patint aquestes comunitats i al model socio-econòmic que se'n derivava. La qüestió és si l'actuació romana afectà en aquest moment tan inicial l'esmentat model i, en cas de ser així, si l'arqueologia reflecteix aquest fenomen.

En general, el model proposat per la Laietània interior acostuma a ser bastant similar amb el d'altres zones analitzades. Així, es planteja un trencament de l'estructura

sòcio-política establerta durant els segles anteriors i que estava encara en ple procés de desenvolupament a causa de la intervenció romana. Aquest és el model tradicionalment plantejat pel Vallès.⁴²⁴ Veiem, però, què diu l'arqueologia.

En aquest període de finals del segle III – inicis del segle II aC. els jaciments excavats documenten certs canvis que afecten sobretot a nuclis de certa entitat, bàsicament capitals, nuclis de primer ordre i nuclis de funcionalitat específica. Així, podem començar pel cas de Montjuïc, nucli principal vinculat a la zona occidental de la Laietània interior (tot i que de fet no hi estigui situat) al que havíem atribuït un paper central en el territori com a “capital” (com a mínim a nivell econòmic i comercial). Ja havíem comentat com el gran moment de funcionament de les sitges de Montjuïc seria el segle IV i que pel segle III la informació seria més escassa, tot i que sabem que continuarien en ús.⁴²⁵ A partir de finals del segle III i durant el segle II, podem veure una continuïtat en l'assentament a partir dels lots de materials ceràmics documentats, amb grups de ceràmica de vaixel·la fina d'importació formats per campanianes B i B-oïdes, recipients amfòrics púnics, itàlics i tripolítans i, finalment, ceràmica comuna, sobretot itàlica.⁴²⁶ A això hi hem d'afegir la problemàtica de la seca monetària de *Barkeno*, associada al nucli ibèric de Montjuïc i que podria indicar la pervivència d'un nucli de primer ordre que emeté moneda durant el segle II aC., una problemàtica que reprendrem més endavant. Tot plegat, semblaria que hi hauria una continuïtat en el funcionament de l'assentament de Montjuïc; ara bé, en cap cas sembla que es pugui comparar la funcionalitat de les sitges d'aquest moment amb les del segle IV. En el cas de Burriac, també es detecten transformacions i sembla ser que, tot i ser un dels períodes menys coneguts, hi hauria una certa regressió urbana durant aquest període (que no abandonament) fins l'inici d'una nova etapa constructiva, ja a mitjans del segle II aC.⁴²⁷

Per tant, semblaria que els efectes del context geopolític que es pateix a la zona durant el darrer quart del segle III aC. i inicis del segle II tindrien certes repercussions sobre els nuclis principals de la zona laietana, que veurien afectada la seva evolució, però sense que això suposi un abandonament total, sinó més aviat un redimensionament en el seu funcionament i la seva categoria com a nuclis. No són aquests els únics casos

⁴²⁴ J. Garcia *et al.* “Poblament i territori...”, pp. 232 – 235; A. Aguilar. “Avanç preliminar...”, p. 129.

⁴²⁵ Vid. supra p. 129 i ss.

⁴²⁶ D. Asensio *et al.* “El nucli ibèric...”, p. 78.

⁴²⁷ O. Olesti. El territori..., pp. 96 – 99.

documentats de transformacions en aquestes “capitals” del món iber i, per exemple, trobem casos com els d’Ullastret, on tant l’assentament de l’lla d’en Reixac com el Puig de Sant Andreu són abandonats en els primers anys del segle II aC.⁴²⁸ El cas del nucli iber de Tarragona resulta divers i, de fet, semblaria que la construcció del *praesidium* a la part alta del que parlen les fonts no implicaria cap mena de destrucció ni gran transformació del nucli iber de la part baixa de la ciutat.⁴²⁹ Aquest fet no hauria de sorprendre, tenint en compte el paper clau com a aliada romana de la ciutat de Tarragona durant tot aquest període. Pel que respecta a la zona de l’Ebre, és un territori força interessant en aquest sentit, ja que les fonts reflecteixen clarament el seu paper primordial com a punt de moviment i aquarterament de tropes o com a zona estratègica militar. De fet, l’arqueologia a dia d’avui ha demostrat de forma concloent la presència militar romana en aquesta zona a partir de la documentació de diversos campaments per les tropes.⁴³⁰ I aquesta situació com a punt estratègic clau potser serviria per explicar que en aquest l’*oppida* central del territori, el Castellet de Banyoles, presenti un horitzó complet de destrucció situat entre finals del segle III i inicis del segle II aC.⁴³¹ En general, doncs, creiem que el que es pot intuir a partir de l’evidència arqueològica a la zona ibèrica costanera del nord-est peninsular és que l’actuació romana no respongué a un esquema unívoc ni molt menys, sinó que s’adaptà a les circumstàncies i necessitats de cada situació i context geogràfic i polític. Així, aquelles zones on es donà una especial resistència a la presència romana o bé a les zones convertides en front de guerra, cas de la desembocadura de l’Ebre durant la Segona Guerra Púnica o de la zona

⁴²⁸ En aquest cas, les fonts clàssiques permeten apuntar clarament a la incidència de les campanyes catonianes en aquest desmembrament dels grans *oppida* de la zona indiketa. De fet, no només s’abandona Ullastret sinó que també la colònia grega de Roses (que ja hem vist que fou presa per la força per Cató) o el nucli de Puig d’en Rovira de la Creueta, a la zona de la vall d’Aro i el riu Onyar (A. Martín, R. Plana. “El nord-est català en època ibèrica i l’entitat territorial de l’*oppidum* d’Ullastret”. *Territori polític i territori rural durant l’edat del Ferro a la Mediterrània occidental*. Girona: MAC-Ullastret (2001), p. 49; I. Rodà. “Hispania en las provincias occidentales del Imperio durante la República y el Alto Imperio: una perspectiva arqueológica”. *Hispaniae. Las provincias hispanas en el mundo romano*. Tarragona: ICAC (2009), p. 196; J.M. Nolla *et al.* *De l’oppidum...*, p. 30).

⁴²⁹ I. Arrayás. *Morfología...*, p. 165.

⁴³⁰ Bàsicament els assentaments de la Palmeta (l’Aldea) i el Camí del Castellet de Banyoles (Tivissa), respectivament datats en plena Segona Guerra Púnica i el primer decenni del segle II aC. Sobre aquests campaments i les seves característiques, *vid.*: J. Noguera. “Los inicios de la conquista romana de Iberia: los campamentos de campaña del curso inferior del río Ebro”. *Archivo Español de Arqueología*, 81 (2008), pp. 31 – 48.

⁴³¹ Al voltant del Castellet de Banyoles, remetem als treballs més recents sobre les darreres intervencions arqueològiques que s’hi ha realitzat: D. Asensio, M.T. Miró, J. Sanmartí. “El nucli ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d’Ebre): un estat de la qüestió.” I Jornades d’Arqueologia. Ibers a l’Ebre. Recerca i interpretació. *Ilercavonia*, 3 (2002), pp. 185 – 203; *Id.* “Darreres intervencions arqueològiques al Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d’Ebre): una ciutat ibèrica en el segle III aC.” *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*, vol. 1 (2005), pp. 615 – 627.

emporitana durant les campanyes de Cató, Roma actuà de forma expeditiva, desmuntant l'estructura territorial prèvia o, millor dit, escapçant-la amb la destrucció o abandonament forçat dels *oppida* principals, cas d'Ullastret o el Castellet de Banyoles. A les zones tradicionalment aliades de Roma des del principi d'aquest període, com la Cessetània i principalment el Camp de Tarragona, Roma no dugué a terme actuacions repressives sobre els nuclis principals sinó que es limità a assegurar el seu control, sobretot mitjançant l'establiment de guarnicions. Finalment, en el cas laietà, estaríem segurament davant d'una zona intermitja, on tot i no haver-hi una actuació directa repressiva sobre els antics nuclis centrals, sí que hi hauria una certa regressió en aquests *oppida*, la naturalesa de la qual creiem que és millor intentar plantejar un cop haguem visualitzat les evidències arqueològiques de totes les tipologies d'assentaments estudiats. El que resulta clar és que una zona com la Laietània interior, d'importància estratègica viària cabdal, deuria ser un objectiu primordial pel control del nord-est peninsular per part de Roma. I és en aquest sentit i dins d'un context clarament militar que hauríem d'entendre les primeres intervencions de la potència itàlica.

Pel que respecta als nuclis que hem anomenat de “primer ordre”, la informació per la Laietània interior és més abundant per existir-ne dos casos ben treballats arqueològicament. Si comencem pel Turó de Ca n'Oliver (VOC.5.5), podem veure com a finals del segle III o molt al principi del II aC. es dona un abandonament traumàtic del poblat, documentat per la troballa de “potents nivells de destrucció del carrer i de la porta d'accés on aparegueren grans quantitats de cendres, taulons cremats, ceràmica i una significativa quantitat d'estris de ferro, entre els que destaquen diverses armes com una espasa de tipus La Tène i una punta de llança”.⁴³² Igualment, el fossat també s'amortitzaria. Per tant, hi hauria una evidència clara de la destrucció del poblat dins del context dels primers anys de presència romana a la zona, essent però impossible identificar aquesta destrucció ja sigui amb els conflictes de la Segona Guerra Púnica, amb la campanya de Cató o amb algun altre conflicte que no ha arribat a través de les fonts. És important, però, veure que poc després (en les dues primeres dècades del segle II) el poblat torna a ser ocupat iniciant la seva darrera fase on es reformà l'accés al

⁴³² D. Asensio *et al.* “Resultats de la campanya...”, p. 173. Resulta remarcable la presència d'aquest tipus d'espases a la zona laietana que, juntament a la indiketa, és la que ofereix un major nombre de troballes de tot el nord-est. En el seu recent treball sobre les espases del tipus La Tène en aquesta àrea de la península, G. García Jiménez considera que aquest fet estaria més aviat relacionat amb els ritus d'exposició de trofeus de la zona litoral que amb l'existència de centres productors d'espases a la Laietània. *Vid.*: G. García Jiménez. *Entre iberos y celtas: las espadas de tipo La Tène del noreste de la Península Ibérica*. Anejos de Gladius. Madrid: CSIC/Ediciones Polifemo (2006), pp. 188 – 189.

poblat, es mantingué la muralla (i de fet s'amplià i fortificà a la part est) i tornà a posar en funcionament el camp de sitges, fins i tot amb una capacitat d'emmagatzematge superior.⁴³³ Per tant, un cop superat el cop inicial provocat pel conflicte bèl·lic, el poblat continuà funcionant com a nucli de primera importància a la zona.

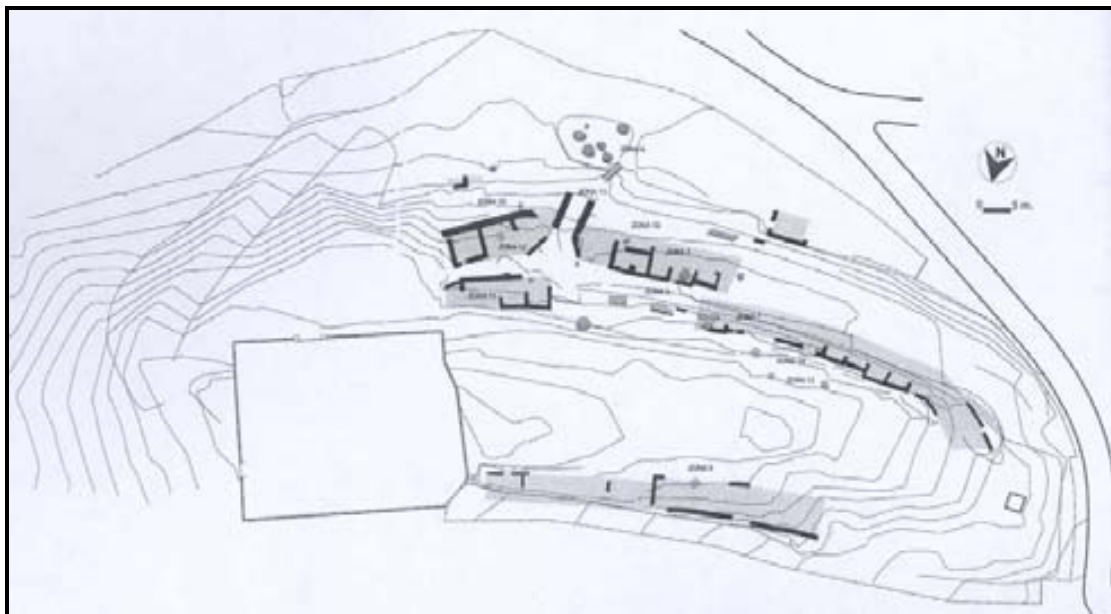

Fig. 35: Estructures de l'Ibèric Final al poblat de Ca n'Oliver (Francès *et al.* 2005).

Pel que fa al cas del Turó de la Torre Roja (VOC.19.8/VOR.4.18), no trobem evidències de destruccions, però sí que sembla que es produeix un abandonament del poblat. És un moment poc conegut del poblat però els arqueòlegs consideren que les conseqüències de la Segona Guerra Púnica o bé les actuacions catonianes serien les causants d'aquest abandonament.⁴³⁴ A diferència del cas de Ca n'Oliver, però, la Torre Roja no es tornà a reocupar fins ben entrat el segle I aC., marcant doncs una evolució ben diferenciada. Resulta molt complex poder interpretar aquesta diferent actuació respecte els dos nuclis, però potser es pot vincular amb l'alta importància estratègica d'aquest punt dins del territori, amb un control visual magnífic de la plana vallesana i controlant els accessos cap a l'Ausetània, de tal manera que Roma, en un moment encara de control indirecte de la zona, preferí evitar la presència de població indígena en aquest punt.

⁴³³ J. Francès *et al.* "Aproximació a l'evolució...", pp. 505 – 507.

⁴³⁴ A. Fortó *et al.* "Torre Roja...", p. 128.

Per tant, els nuclis de primer ordre, els assentaments claus per entendre la vertebració del territori dins de la Laietània interior, es veieren directament afectats per l'arribada de Roma. Un altre cas pròxim seria el del Turó de la Rovira, al Pla de Barcelona, nucli que podríem considerar de primer ordre amb funcions similars a les de Ca n'Oliver en la seva àrea, i del que sabem que el seu camp de sitges fou amortitzat pràcticament en la seva totalitat també al voltant del 200 aC. Tot i això, el fort cop no suposaria l'abandonament de l'assentament, del qual s'han documentat materials dels segles II-I aC.⁴³⁵ Potser també caldria parlar de l'assentament de la Cadira del Bisbe, al Maresme, on a mitjans de segle III s'hi construï una muralla i a finals del mateix segle s'amortitzà un conjunt de sis sitges, essent potser un reflex de la inestabilitat geopolítica de la zona durant aquest període.⁴³⁶ Un cas similar per la seva entitat seria el d'Alorda Park, el qual fou abandonat al voltant de l'any 200, segurament en clara vinculació a l'actuació romana.⁴³⁷ Cal tenir molt present la seva atribució com a ciutadella bàsicament habitada pels membres de l'elit local, ja que creiem que és un element significatiu per entendre el procés patit per les comunitats autòctones aquests primers anys de contacte amb Roma, però reprenem aquesta qüestió al final de l'apartat. També a la zona cossetàna es podria parlar del nucli de les Masies de Sant Miquel.⁴³⁸

Si seguim amb l'ordre proposat per època Ibèrica Plena a la zona, hem de parlar ara dels nuclis de segon ordre o de funcionalitat específica. Creiem que aquest grup de nuclis amb funcionalitats diferenciades, però sobretot vinculades a l'activitat productiva i defensiva, són bàsics per entendre el procés que es dona a la Laietània interior en aquest moment ja que, com ja havíem apuntat anteriorment, segurament tenien una vinculació clau a l'hora d'assegurar la continuïtat del model socio-econòmic dirigit per les elits iberes. D'aquesta manera, l'arqueologia mostra que pràcticament la totalitat d'aquests assentaments són amortitzats o pateixen canvis substancials en aquest període que comprèn finals del segle III i inicis del segle II aC. Començant per aquells que havíem considerat com a nuclis amb una funcionalitat possiblement associada amb la producció agrícola cerealística, podem veure com Can Xercavins (VOC.5.12) és

⁴³⁵ D. Asensio *et al.* "Formes...", p. 239.

⁴³⁶ O. Olesti. "El territori...", p. 142; D. Zamora. "El poblament a la Laietània...", p. 214.

⁴³⁷ I. Arrayás. Morfología..., p. 165 – 166; J. Sanmartí. "La ceràmica grega...", p. 119.

⁴³⁸ D. Asensio, J. Morer, A. Rigo, J. Sanmartí. "Les formes d'organització social i econòmica a la Cossetània ibèrica: noves dades sobre l'evolució i tipologia dels assentaments entre els segles VII – I aC." *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Girona: MAC (2001), p. 269.

abandonat cap el 200 aC.⁴³⁹ i això, sens dubte, es podria vincular a la crisi patida a Can n'Oliver en aquest moment. En el cas dels assentaments de Can Fatjó (VOC.13.3) i el Parc del Castell de Rubí (VOC.13.21), es donaria una reducció de la importància del nucli, amb un abandonament del poblat situat al Castell i la concentració de l'activitat en l'assentament de Can Fatjó, on es documenten sitges iberoromanes i romanes, mostrant una continuïtat en aquest punt.⁴⁴⁰ Pel que respecta al nucli de Castellvell (VOR.21.16), a Llinars, la situació es diversa ja que, de fet, semblaria que hi ha un hiatus en la seva ocupació entre inicis del segle III i ja ben entrat el segle II aC.⁴⁴¹

En el cas dels nuclis amb una funcionalitat vinculada a una producció especialitzada no únicament agrícola, l'exemple més remarcable seria, de nou, el Turó del Vent (VOR.21.4). És un cas especialment interessant ja que es detecta en aquest moment una amortització de la muralla, del gran conjunt de sitges i de la cisterna, essent un dels exemples més ben documentats d'actuació violenta sobre un assentament per aquest període.⁴⁴² Posteriorment es donà una breu reocupació de l'assentament, amb la construcció d'una muralla de pobre factura, que no arribà més enllà de mitjans del segle II. Cal remarcar el fet que entre mitjans i darrer quart del segle III aC. es produí un reforçament de la fortificació del poblat i la creació d'una torre de guaita de 20 m² de planta, la qual cosa es podria vincular amb aquest ambient de conflicte que es vivia a la península en base a l'enfrontament romano-cartaginès però també per la creixent puixança de les diferents comunitats iberes de la zona. Pel que fa al poblat de Les Maleses (VOR.33.6/VOC.8.1), amb la seva important relació amb l'activitat metal·lúrgica, la seva existència arribarà només fins a finals del segle III aC., essent abandonat de forma violenta a partir de la trobada d'un estrat generalitzat d'incendi en el jaciment.⁴⁴³ Altres nuclis que havíem plantejat com a possiblement situables dins d'aquesta categoria com La Malesa (VOC.3.8) o Puig Castell (VOR.30.6/VOR.40.2), no presenten suficients dades com per poder analitzar la seva evolució cronològica amb prou precisió, però un dels estrats analitzats a Puig Castell, per exemple, semblaria mostrar una ocupació entre els segles III i II aC.

⁴³⁹ J. Francès, X. Carlús. "Noves dades...", p. 50.

⁴⁴⁰ D. Asensio *et al.* "Formes...", pp. 245 – 246.

⁴⁴¹ Realment poc es pot precisar al voltant de l'evolució d'aquest nucli a partir de les escases intervencions arqueològiques que s'hi realitzaren: J. Bosch *et al.* "Resultat de les excavacions...", p. 131.

⁴⁴² O. Olesti. El territori..., p. 142; D. Zamora *et al.* "El poblament a la Laietània...", p. 217.

⁴⁴³ M. Duran *et al.* "El poblado ibérico...", p. 184.

Entrant finalment en el cas dels nuclis amb funció defensiva o de control del territori, l'exemple a destacar potser seria el de Puig Castellar (VOC.8.4), nucli clau de control del pas d'accés cap a la plana de Barcelona que sembla que fou abandonat de forma sobtada cap el 200 aC. a partir de la troballa d'un conjunt de dracmes emporitanes i estris de ferro com peces d'armament.⁴⁴⁴ En el cas de Cèllec (VOR.43.12), desgraciadament no disposem de dades suficients per establir cronologies clares pel final de l'assentament i l'únic indicatiu provindria d'una habitació amb dades que apuntarien a un abandonament potser durant la primera meitat del segle II aC.⁴⁴⁵ Sobre el nucli de Castellruf, tot apuntaria també a una fase d'abandonament cap el 200 aC., després d'un moment de gran fortificació a mitjans del segle III aC. i amb una reocupació puntual posterior. No hi hauria indicis d'una gran destrucció de l'assentament i, de fet, només s'ha trobat un estrat d'incendi en una de les habitacions del poblat.⁴⁴⁶ És remarcable, però, la troballa d'un lot d'entre 6 i 10 *pila* romans precisament en aquesta habitació i vinculats a un petit forn metal·lúrgic.⁴⁴⁷ Un altre cas interessant seria el del poblat del Turó de Sant Miquel (VOR.41.10/VOR.25.6), entre Montornès i Vallromanes, on tot i no disposar de dades d'una excavació arqueològica en extensió, l'abundant material ceràmic documentat i la presència d'un nivell de destrucció a bona part del jaciment fa inclinar als arqueòlegs per un abandonament violent també situable a aquest horitzó del 200 aC.⁴⁴⁸ Finalment, també destacar els casos del Turó Gros de Can Camp (VOR.4.1) i el Puig Alt del Viver (VOR.3.9), dels que ja hem comentat que podrien tenir una funció similar en vinculació amb el nucli de Turó de la Torre Roja i que possiblement també són abandonats en aquest moment ja que no mostren indicis d'ocupació pel segle II aC. (tot i que bàsicament només ho podem saber per la manca de ceràmica associada amb aquesta cronologia documentada en superfície). Així doncs, creiem que resulta evident que aquest grup d'assentaments de funcionalitat específica foren els més afectats per les transformacions patides en aquesta zona durant els primers anys de presència romana.

⁴⁴⁴ C. Ferrer, A. Rigo. *Els ibers...*, p. 118.

⁴⁴⁵ D. Zamora *et al.* "El poblament a la Laietània...", p. 216.

⁴⁴⁶ *Ib.*, p. 217; P. Gasull *et al.* *El poblat ibèric...*, p. 19. Tot i això, cal anar amb molt de compte amb les dades provinents d'aquest assentament, ja que aquestes són parcials i, en el cas de la publicació vinculada a la intervenció arqueològica que s'hi dugué a terme, no aporten suficient claredat a nivell interpretatiu.

⁴⁴⁷ *Infra* p. 222.

⁴⁴⁸ En aquest sentit, D. Asensio i J. Guitart remarquen la presència de la fàcies antiga de la ceràmica campaniana A i l'absència de fàcies posteriors o de campaniana B en tots els materials recuperats en les diverses intervencions (científiques o clandestines) realitzades a l'assentament: D. Asensio, J. Guitart. *El jaciment ibèric...*, p. 67 i ss.

Ja per acabar amb aquest repàs de l'evidència arqueològica, queda parlar del darrer grup d'assentaments: l'hàbitat rural dispers. Essent la base de l'estructura territorial ibèrica resulta clau entendre que succeeix amb aquests assentaments per entendre com evoluciona la societat i el poblament en aquest territori. I, en línies generals, el que veiem és una continuïtat dins de l'estructura del poblament rural dispers a la Laietània interior. Així, bona part dels assentaments rurals que existien en època Ibèrica Plena continuen ara funcionant sense interrupcions de cap tipus. En aquest sentit, podem parlar dels casos de l'assentament del C/ Major de Sant Pere, 15 (VOC.20.45) o l'hàbitat ibèric del conjunt de les Esglésies de Sant Pere (VOC.20.35), a Terrassa, o els assentaments de Can Vedell (VOR.3.6) i el Castell de Montclús (VOR.31.1), tots ells amb indicis de continuïtat entre els segles III i II aC. Un cas ben documentat també seria el del conjunt arqueològic de Can Gambús (VOC.14.11), on, de fet, es detecta a l'Àrea 2 de Can Gambús II el sorgiment d'un conjunt de 16 estructures en el darrer quart del segle III aC. i amb continuïtat fins el canvi d'era, mostrant doncs el manteniment de la funcionalitat com a petit establiment rural. Un cas similar seria el de l'assentament de l'Ibèric Ple de la Bòbila Madurell – Can Feu (VOC.17.4) que sembla que tindria una continuïtat fins el segle II i possiblement I aC. Ara bé, cal tenir en compte que en aquest cas no queda ben documentat el pas entre el període Ibèric Ple i Ibèric Final, la qual cosa podria ser un indicatiu d'un abandonament temporal. També trobem algun exemple de possible abandonament, com el del petit establiment rural de l'Antic Vapor Gorina (VOC.14.27), del qual les evidències són molt escasses, i especialment de l'assentament de la Facultat de Medicina de la UAB (VOC.5.8). Aquest seria potser un dels pocs exemples clars d'abandonament en el darrer quart del segle III, quan s'amortitzen les sitges de l'assentament. Ara bé, creiem que és més probable que això estigui vinculat als canvis patits a Ca n'Oliver (i que també afecten a Can Xercavins, com hem vist) que no pas a una dinàmica general. I, de fet, cap a inicis del segle II sorgeix un nou establiment en aquest punt que suposarà la fase de màxim apogeu del jaciment.

Sobre els camps de sitges i zones d'emmagatzematge documentades, importants per veure canvis en el sistema productiu del territori, val a dir que no es detecten canvis espectaculars. Així, mentre alguns d'aquells que es documentaren en època plena no continuaran ja durant l'Ibèric Final, com els casos de les Sitges de Can Corbera (VOC.17.7), les del Carrer Elisenda (VOC.15.7) o les Sitges ibèriques de Bellaterra

(VOC.17.8), d'altres casos com la Sitja ibèrica de Serragalliners (VOC.5.9), les sitges de Ca l'Ollé (VOR.13.11) o de Torre Tavernera (VOR.41.2), sí que presenten materials que indicarien una pervivència. Cal, però, anar amb molt de compte amb aquest tipus de jaciment ja que, en general, no han estat excavats en la seva totalitat i la informació que aporten a nivell cronològic és molt pobre, de tal manera que resulta impossible determinar si van ser abandonats precisament en aquest lapsus de temps entre finals del segle III i inicis del II aC. Per acabar, respecte aquells assentaments que havíem definit com a probablement vinculats a l'hàbitat, l'escassetat de dades dificulta determinar la seva evolució però mentre que en el cas del Turó de Can Galvany (VOR.41.9/VOR.25.5) els materials recuperats sembla que indicarien una continuïtat més enllà del segle III, en el cas del Serrat de la Galaieta (VOR.32.1) no es donaria una fase durant l'Ibèric Final.

Tot plegat doncs, ofereix un panorama complex a l'hora d'intentar obtenir un relat coherent històric sobre els processos que succeeixen a la Laietània interior durant els primers anys de la presència romana. A partir, però, de les diverses fonts que hem ofert i, especialment, de l'evidència arqueològica, creiem poder arribar a certes conclusions o hipòtesis:

- L'estructura territorial de la Laietània interior es mantindrà inalterada en la seva base durant aquest primer contacte amb el món romà. Així, en general es detecta una continuïtat en bona part dels assentaments preexistents, essent especialment indicatiu el manteniment de bona part tant dels *oppida* vertebradors territorials (amb transformacions, òbviament) com de la major part de l'hàbitat rural dispers.⁴⁴⁹
- Respecte aquests nuclis principals, trobem que les "capitals" laietanes (Montjuïc i Burriac) es mantindran en funcionament sense patir destruccions. A l'interior, però, Ca n'Oliver i la Torre Roja patiran els efectes de l'arribada de Roma. Així a Ca n'Oliver es detecta una etapa de destrucció remarcable que implicà un abandonament curt del poblat, que fou reocupat uns anys després. En canvi, a la Torre Roja hi hagué un abandonament que suposà un lapse de més d'un segle en la seva existència. Per tant, hi ha mostra d'una actuació directa contra aquests

⁴⁴⁹ En aquest sentit, també: P. Moret. "Fortifications ibériques tardives et défense du territoire en Hispanie Citérieure". *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*. Salamanca: Casa de Velázquez/Universidad de León (2003), p. 164.

nuclis principals i una certa reordenació, tot i que la base estructural del sistema es mantingué, tal com mostra aquesta ràpida recuperació de Ca n'Oliver.

- L'actuació romana durant aquests *ca.* 25 anys no creiem, doncs, que anés enfocada a una intervenció territorial directe sinó més aviat a un intent d'afeblir les bases de les comunitats indígenes de la zona, per tal de facilitar el domini sobre aquest territori. En aquest sentit, Roma el que buscà fou minar el poder de les elits dirigents, les quals eren les que mantenien en funcionament l'estructura socio-econòmica i política dels laietans. I per poder trencar aquesta estructura socio-econòmica i política, Roma atacà la base del poder d'aquestes elits, una base doble: el control de la coerció i el control de la producció. I l'evidència arqueològica, com hem vist, mostra que la categoria d'assentaments de la Laietània interior més afectada durant aquest període serà la dels nuclis de funcionalitat específica, amb l'abandonament de nuclis de funcionalitat defensiva i de control del territori com Puig Castellar o Castellruf i l'abandonament o amortització parcial de nuclis amb funcionalitat clarament econòmica i vinculada a la producció com Can Xercavins, Les Maleses o el Turó del Vent.

Per tant, Roma arribaria el 218 aC. a la península i des d'un primer moment tindria interès en la Laietània interior, tant per la seva funció com a zona de pas bàsica com també per la seva capacitat productiva. A partir d'aquí, començaria a actuar en aquest territori seguint els seus interessos, uns interessos que en cap cas anaven dirigits en aquest moment cap a una transformació de l'àrea o una implantació administrativa estable, sinó senzillament amb la voluntat d'assegurar-se el control d'una zona clau per la logística militar. En aquest sentit, creiem que és més factible pensar en el fet que la majoria dels canvis succeïts es donarien a partir del 205 aC., ja en un context de domini exclusiu de Roma i d'aixecaments continuats de les comunitats indígenes.

Des d'un primer moment creiem que el factor clau seria el del paper de les elits locals. Unes elits que havien conformat un model socio-econòmic i polític basat en el control de la producció i la seva comercialització per tal de reafirmar el seu estatus i jerarquia davant de la societat. D'aquesta manera, el control dels excedents agraris seria sens dubte fonamental en el cas de la zona vallesana, ja que serien el motor que mouria l'economia gestionada directament per aquestes elits. En el moment on Roma mostra la

seva voluntat de mantenir-se a la península, les elits passen d'haver de decantar-se per un bàndol i cercar l'aliança i col·laboració amb una potència dins d'un conflicte global, a haver d'acceptar la imposició d'un domini forà que ja no busca una situació d'equilibri i igualtat amb elles. I el factor de trencament d'aquest equilibri segurament fou l'apropiament per part de Roma de part d'aquest excedent amb finalitats principalment militars. Aquestes exaccions suposaren un atac directe a la font principal de riquesa i control social de les elits iberes, que reaccionaren violentament, essent probablement la principal raó de l'aixecament generalitzat que provocà les campanyes de Cató.

És molt probable que també fos aquesta la reacció a la zona laietana. Així s'explicarien els indicis de destruccions documentats, per exemple, a Ca n'Oliver. Roma no actuaria contra la població ibèrica en general sinó bàsicament contra les elits i per això resulta lògic que es donessin destruccions i abandonaments als principals nuclis d'hàbitat d'aquestes elits, com seria el cas de Ca n'Oliver o la Torre Roja a la Laietània interior, d'Alorda Park a la Cessetània o Ullastret al territori indiketa.⁴⁵⁰ Però no només Roma actuà contra les elits en si mateixes sinó que, sobretot, atacà la base del seu poder sòcio-econòmic i militar. És per això que documentaríem la destrucció de nuclis de tipus defensiu com el ja citat de Puig Castellar, bàsic pel control de l'accés a la plana de Barcelona, o el de Castellruf.⁴⁵¹ I especialment en aquest context hem d'emmarcar l'abandonament, destrucció o amortització parcial de nuclis de clara vinculació econòmica que comentàvem. Especialment remarcable és el cas del Turó del Vent, nucli de funcionalitat econòmica de primer ordre en vinculació amb el principal centre laietà, Burriac, que veié la seva importància cabdal fortament afectada amb l'amortització de la muralla, la torre de guaita i, sobretot, el gran camp de sitges.⁴⁵² El mateix podríem dir sobre Les Maleses, a Montcada, en aquest cas amb una destrucció violenta de

⁴⁵⁰ J.M. Nolla *et al.* *De l'oppidum...*, pp. 29 – 30.

⁴⁵¹ Un cas proper interessant seria el del Turó dels Dos Pins, al Maresme, on una torre defensiva és creada a mitjans del segle III aC. Per tant, un cas similar a la torre de guaita del Turó del Vent. Es tractaria d'estructures defensives i de control creades a l'inici d'aquest moment de major conflictivitat a la zona i que seran amortitzades segurament en vinculació a l'actuació romana, ja sigui durant la guerra púnica com durant l'actuació catoniana. O. Olesti. *El territori...*, pp. 142 – 143; *Id.* "Integració i transformació de les comunitats ibèriques del Maresme entre els segles II-I aC.: un model de romanització per la Catalunya litoral i prelitoral". *Empúries*, 52 (2000), p. 58.

⁴⁵² Creiem que podria ser remarcable en aquest context bèl·lic en el que ens trobem, la troballa de dos punyals celtibèrics en una de les sitges amortitzades precisament al darrer quart del segle III aC. Sobre aquests punyals, la seva tipologia i paral·lels, *vid.*: E. Sanmartí. "Dos punyals celtibèrics procedents del poblat ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)". *Lauro*, 6 (1994), pp. 3 – 9.

l'assentament a finals del segle III i segurament vinculat a la guerra púnica.⁴⁵³ Aquests darrers nuclis serien els principals afectats per aquests primers canvis, ja que eren la part essencial del sistema de control de la producció per part de les elits indígenes. D'aquesta manera, si es forçava l'abandonament d'aquests, es minava substancialment el poder i capacitat de control de les elits, les quals haurien d'acceptar el domini romà si volien mantenir la seva posició privilegiada.⁴⁵⁴ I, de fet, és evident que bona part d'aquestes així ho feu, de tal manera que continuaren habitant en els centres de primer ordre com Ca n'Oliver. Ara ja, però, en una situació política diversa, on el control de la producció d'excedents cerealístics ja no era el factor econòmic preponderant, tal com mostren de forma clara l'abandonament de grans nuclis de vinculació agrícola com Can Xercavins o, possiblement, l'assentament del Parc del Castell de Rubí, i també de petits assentaments rurals com podria ser el nucli de la Facultat de Medicina de la UAB i, potser, les sitges de Can Feu, tots ells en l'òrbita del poblat de Ca n'Oliver. En el cas de la Torre Roja, amb molts més dubtes, es podria remarcar la fi de l'hàbitat a nuclis propers com el Turó Gros de Can Camp o Puig Alt del Viver. Fora del Vallès, un exemple paradigmàtic podria ser l'abandonament del camp de sitges i hàbitat de Pontós, a la zona emporitana.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Així ho consideren els arqueòlegs, a partir de la troballa en l'estrat d'incendi d'amortització del poblat de monedes de plata encunyades a la seca d'Empúries, juntament amb la manca de materials com àmfores greco-itàliques o Campaniana A (M. Duran *et al.* "El poblado ibérico...", p. 184).

⁴⁵⁴ Com afirmen A. Martín i J. García seria una forma de "socavar el poder polític, no destruirlo, mediante la eliminación de sus fuentes económicas". ("La romanización del territorio de los layetanos y la fundación de la ciudad romana de *Iluro* (*Hispania Tarraconensis*)". *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. València: Ajuntament de València (2002), p. 197).

⁴⁵⁵ Pel cas concret de Mas Castellar, *vid.*: E. Pons, D. Asensio, M. Bouso, M. Fuertes. "Noves aportacions sobre la periodització del jaciment de Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà)". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 361 – 377; I hi hauria molts més indicis d'abandonaments d'aquest tipus per tota la zona litoral catalana, rossellonenca i llevantina. *Vid.*: O. Olesti. "Integració...", p. 58, n. 10. Pel que fa a la zona ausetana, podem parlar d'abandonaments a nuclis emmurallats cabdals en els seus territoris com el Turó de Montgròs i el Casol de Puig Castellet (C. Mata. "La Segunda Guerra Púnica y su incidencia en los pueblos indígenas de la costa Mediterránea peninsular". *La Segunda Guerra Púnica en Iberia. XIII Jornadas de Arqueología fenicio-púnica* (Eivissa, 1998). Eivissa: B. Costa, J.H. Hernández eds. (2000), p. 35). Igualment succeeix a l'àrea ilercona amb el cas del Castellet de Banyoles (D. Asensio *et al.* "Darreres intervencions...", pp. 618 – 619) o a la ilergeta amb el Molí d'Espígol (J. Principal, M.P. Camañes, M. Monrós. "Darreres intervencions arqueològiques a la ciutat ibèrica del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell)". *Urtx* 24 (2010), pp 11 – 26). Un cas interessant per la seva situació també com a zona de conflicte intens però també punt de pas cap el sud, seria la vall del Túria, a València, on en diversos assentaments es documenten, primer, fortificacions entre mitjans i darrer quart del segle III aC., com a *Arse* o Castellet de Bernabé i, posteriorment, destruccions i abandonaments a aquests mateixos assentaments i també a d'altres com Puntal dels Llops o la torre de Grau Vell (P. Guérin, H. Bonet, C. Mata. "La deuxième guerre punique dans l'est ibérique à travers les données archéologiques". *Studia Phoenicia, X. Punic Wars* (1989), pp. 201 – 202). O a la Contestània i la zona murciana amb abandonaments i nivells de destrucció també documentats per aquest període, com el cas del Tossal de Manisses (F. Sala. "La ricerca de la cultura ibèrica al País Valencià: l'estat actual i una perspectiva de

Aquesta actuació romana a la zona laietana no respondria, com ja hem anat avançant, a una intenció d'intervenir directament en el territori per transformar-lo i adaptar-lo a les estructures socio-econòmiques romanes, sinó que més aviat consistiria en un conjunt de moviments per assegurar una regió clau per permetre l'avenç i consolidació de l'esforç militar romà a la península. En aquest sentit, cal tornar a recordar la importància clau de la Laietània interior com a zona de pas natural per on passaria la via Heràclea. Tant durant la Segona Guerra Púnica com durant la campanya de Cató, els dos centres principals per Roma en el nord-est seran *Emporion* i *Tarraco*. I si volem moure tropes entre aquests dos punts, el camí més senzill sens dubte és el que travessa directament aquest territori. Per tant, resulta evident que des d'un primer moment Roma estaria interessada en controlar de forma efectiva aquesta zona. En aquest sentit, F. Cadiou afirma que "le souci de conserver intactes les liaisons terrestres et maritimes dont dépendait le déroulement des opérations militaires représente, en définitive, l'aspect fondamental de la guerre romaine dans son rapport aux territoires".⁴⁵⁶ Aquest protagonisme de l'aspecte viari permetria entendre l'actuació de Roma en el món laietà interior en un moment tan primerenc i permetria teoritzar sobre la possibilitat de l'establiment de guarnicions en algun dels nuclis principals de la zona⁴⁵⁷ o bé de torres de control i guaita, sense que es pugui afirmar aquest extrem per manca d'evidències arqueològiques.⁴⁵⁸ En aquest sentit, cal tenir en compte el ja citat

futur". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 227 – 229; H. Bonet, J. Vives-Ferrándiz. "La organización territorial en el País Valenciano entre los siglos VI y I aC. Panorama actual y reflexiones para el debate". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 673 - 674).

⁴⁵⁶ F. Cadiou. *Hibera...*, p. 435.

⁴⁵⁷ Tot i que no tenim cap indicatiu per la Laietània de l'establiment d'aquestes guarnicions, no podem oblidar el passatge de Livi (XXVIII, 42) on reproduïa el discurs de Q. Fabi Màxim del 205 aC. sobre l'actuació d'Escipió al nord-est, el qual hauria portat les tropes des d'Empúries fins a l'Ebre de forma segura, anant de guarnició en guarnició. Si entenem que el camí més probable per arribar a *Tarraco* era el que travessava el Vallès, aleshores és força probable l'existència de guarnicions romanes a la Laietània interior ja en aquest moment (tot i que no es pot descartar totalment una travessia per la costa). També Apià (*Iber.* 38) parla de les tropes que van haver de fer front a la revolta dels ilergets l'any 205 i comenten que aquestes estaven disperses en guarnicions, mentre que, un cop vençuts els ibers, se'ls hi va imposar unes guarnicions més fortes. En el mateix sentit tornem a trobar a Livi (XXVIII, 34) que parla de la rendició d'Índibil i de la necessitat d'imposar guarnicions com a requisit necessari per fer efectiva la *deditio*.

⁴⁵⁸ L'únic cas de possible torre romana de control del territori amb una mínima base històrica seria el cas de la Torrassa del Moro (VOR.21.18), a Llinars del Vallès. Situada en una elevació de la Serralada Litoral i controlant tant la via interior que travessava el Vallès com la via del Coll de Parpers, tradicionalment se la identificà amb una torre romana reaprofitada en època medieval. Se la vincula amb època romana republicana a partir de la tècnica constructiva (*opus quadratum*) i també per la troballa de materials ceràmics romans (bàsicament dòlia i teula) i monedes en superfície. Ara bé, les intervencions arqueològiques realitzades fins el dia d'avui no han pogut en cap cas certificar una cronologia antiga de

lot de *pila* romans documentat a Castellruf.⁴⁵⁹ Així, aquest conjunt d'entre 6 i 10 *pila* identificats en una de les habitacions podria ser un dels pocs indicis a l'àrea vallesana de la presència d'una guarnició romana. Es tracta d'un conjunt format per un seguit d'aquestes armes llancívols de curta distància, trobat en una de les habitacions excavades del poblat. Concretament, a l'habitació 9, inicialment situada a l'entrada del poblat, però més tard tancada pel llenç murari.⁴⁶⁰

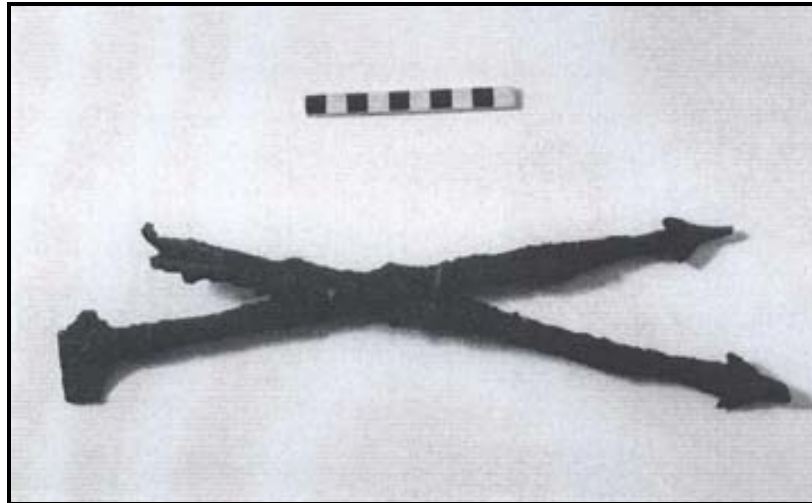

Fig. 36: *Pila* de Castellruf (Álvarez *et al.* 2000).

En aquesta habitació s'ha trobat un petit forn metal·lúrgic que no sembla dirigit a una producció intensiva, sinó més aviat per petites foses i reparacions d'elements domèstics. En aquest sentit, es remarca el fet que el conjunt estava en aquell punt precisament per ser reparat o reciclat.⁴⁶¹ De fet, es planteja la possibilitat que l'obrador fos creat amb l'únic objectiu de reparar aquestes armes, ja que no s'ha documentat més

forma segura. Per tant, res permet assegurar que estiguem davant d'una torre romana de control del territori; ara bé, la presència de materials romans i la seva posició estratègica evident fan que no creiem impensable una utilització durant aquest període. Defensant una atribució a època romano-republicana: Anònim. "La Torrrassa del Moro (Llinars del Vallès). Patrimoni de Catalunya-68". *Espai. Revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques*, 34 (1992). En contra de l'atribució a època antiga i defensant una adscripció al període medieval com a far islàmic: R. Martí. "Fars de terra endins. A propòsit de la Torrrassa del Moro". *Laietània*, 16 (2005), pp. 185 – 196. Tindríem també els casos de la Torre Roja (VOC.19.5/VOR.4.24), a Caldes, igualment dividida entre una identificació amb època antiga o medieval, tot i que de gran interès per la seva proximitat al poblat ibèric, i el de la Torre de les Martines (VOC.13.16), a Rubí, però la seva adscripció a època antiga resulta encara més dubtosa. Sobre possibles *turris* antigues identificades a Rubí *vid.*: F. Margenat. "Fortificacions antigues i medievals a l'entorn de Rubí". *BGCMR*, 29 (1988), pp. 403 – 422.

⁴⁵⁹ Sobre els *pila*: R. Álvarez Arza, M. Cubero. "Els *pila* republicans del poblat ibèric de Castellruf". *Lauro*, 18 (2000), pp. 5 -16; R. Álvarez Arza, M. Cubero. "Los *pila* del poblado ibérico de Castellruf". *Gladius*, 19 (1999), pp. 121 – 142.

⁴⁶⁰ R. Álvarez Arza *et al.* "Los *pila*...", p. 125.

⁴⁶¹ R. Álvarez Arza *et al.* "Els *pila*...", p. 15.

materials metal·lúrgics relacionats ni escòries de cap tipus. Un altre punt important a tenir en compte és que aquesta habitació és l'única fins ara que ha aportat indicis d'una destrucció violenta, amb un estrat d'incendi que marcaria la seva amortització al voltant del 200 aC.,⁴⁶² juntament amb la resta del poblat que sembla que s'abandonà, en línies generals, de forma pacífica. A partir d'aquí, resulta obvi que seria una exageració poder parlar d'una guarnició romana en aquest punt a partir d'aquests escassos indicis. No obstant això, cal que plantegem el per què de la presència d'aquest conjunt d'armes romanorepublicanes en aquest punt i en aquest moment.⁴⁶³ Així, tenint en compte l'estratègica situació del poblat i l'evident importància de l'àrea que controlava, creiem que no fora agosarat pensar en la possibilitat de l'existència d'una guarnició o potser d'un petit punt de suport logístic de les tropes romanes a Castellruf.⁴⁶⁴ En cas que així fos, es vincularia a un moment molt puntual de necessitat de control tàctic i estratègic de la zona laietana interior en relació als conflictes militars del moment, ja fos la Segona Guerra Púnica o, potser més probablement, les campanyes de Cató.

⁴⁶² J. Sanmartí *et al.* situen un *terminus ante quem* per l'abandonament del nucli al 190 aC. (J. Sanmartí *et al.* "Les façies...", p. 117).

⁴⁶³ Seria el lot de *pila* pesats més antic recuperat a tota la península Ibèrica i potser, fins i tot, a tot el món romà (R. Álvarez Arza *et al.* "Los pila...", p. 140).

⁴⁶⁴ En aquest sentit cal veure que una guarnició romana o *praesidium* no sempre havia d'implicar la construcció d'un campament o d'una fortificació, sinó simplement l'acollida (normalment forçada) d'un grup de soldats dirigits per un *praefectus* a partir de la institució de l'*hospitium militare*. Així, P. Le Roux considera que hi havia tres tipus bàsics de guarnició: la temporal, constituïda com a represàlia davant d'una traïció puntual; la duradora, situada en un nucli urbà o punt fortificat i controlant una zona estratègica de forma continuada en el temps; i els campaments d'hivern per aquarterar les tropes (P. Le Roux. *Romains d'Espagne. Cités et politique dans les provinces. II siècle av.J.-C. – III siècle ap.J.-C.* París: Armand Colin (1995), p. 29). Respecte a aquesta temàtica, *vid.*: T. Naco. "Gadès et les précédents des attributions politiques des *praefecti praesidii* républicains". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 35/1 (2009), pp. 95 – 113, especialment 102 – 109; *Id.* "Le *praefectus praesidii* sous la République. Quelques cas d'étude". *Revue des Études Anciennes*, 111/1 (2009), pp. 179 – 195, especialment 194; *Id.* "*Miles in oppidis hibernabant: el hospitium militare* invernial en ciudades peregrinas y los abusos de la hospitalidad sub tectis en la República". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 27/2 (2001), pp. 63 – 90. En aquest mateix sentit, F. Cadiou afirma que "les garnisons puissent être indifféremment abritées dans des agglomérations, majeures ou secondaires, ou bien dans des camps (...), elles ont cependant en commun d'assurer une fonction incontestablement stratégique" (F. Cadiou. "Guarnisons et camps permanents: un réseau défensif des territoires provinciaux dans l'Hispanie républicaine?". *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*. Salamanca: Casa de Velázquez/Universidad de León (2003), p. 83). El mateix autor dubta en aquest treball de la possibilitat de l'existència d'una xarxa estable de guarnicions a Hispània durant el procés de conquesta amb la funció d'assegurar i defensar els territoris conquerits. Considera que, més aviat, serien elements puntuals estratègics per donar suport a les diferents ofensives dutes a terme pels comandants que actuaren a Hispània, combinant funcions com la logística o la repressiva. *Cf.*: O. Olesti. "El control de los territorios del Nordeste peninsular (218 – 100 aC.): un modelo a debate". *War and territory in the Roman world*. Oxford: Archaeopress (2006), p. 21, el qual considera que com a mínim a la zona nord-est i en base a la seva importància com a punt de desembarcament de tropes, hi hauria d'haver existit un conjunt de *praesidia* estables per controlar la zona amb un objectiu clarament militar.

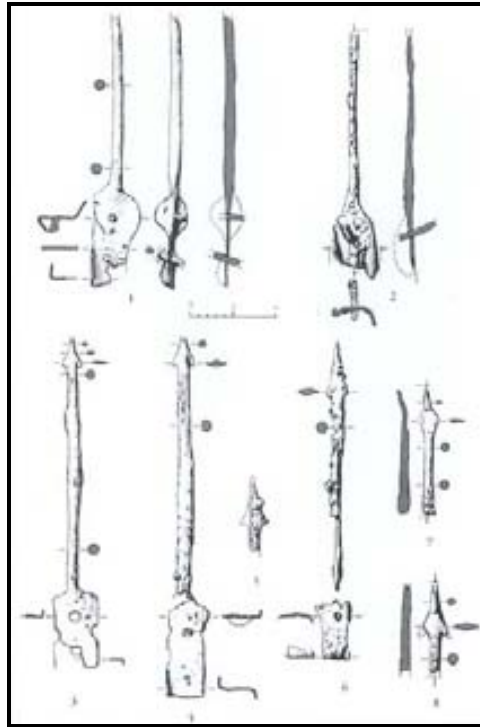

Fig. 37: Pila de Castellruf (Álvarez *et al.* 2000).

Per una altra banda, el que no queda massa clar seria el per què de l'existència dels signes de destruccions o amortitzacions violentes en alguns dels assentaments, més tenint en compte que la no citació dels laietans a les fonts clàssiques durant aquest període podria fer pensar en una ferma posició proromana d'aquesta ètnia. Segurament, el que demostren aquests indicis d'actuacions contundents contra la població laietana i especialment contra la seva elit dirigent, és que hem de començar a posar en dubte una adhesió tan clara per part dels laietans a la causa romana. Resulta impossible determinar amb claredat si fou durant el conflicte romano-púnic o durant la posterior revolta reprimida per Cató, però sembla prou evident que hi hagué certa resistència a la Laietània contra el domini romà, com a mínim en una fase inicial d'aquest. Aquesta resistència suposà una actuació expeditiva dels generals romans contra les elits que controlaven l'estructura socio-econòmica de la Laietània i aquesta intervenció fou més destacada probablement contra la Laietània interior, tal com mostra l'arqueologia.⁴⁶⁵ Això es deuria al major interès per part de Roma en el control d'aquest punt viari clau i també de les fèrtils planes conreables interiors, davant d'una zona costanera bàsica pel

⁴⁶⁵ Així, les evidències de violència i transformacions creiem que són més abundants a la zona vallesana, arribant fins la Serralada Litoral, que no pas a la zona costanera. Tot i això, també hi ha indicis de destruccions i amortitzacions, com el ja citat cas de la torre del Turó dels Dos Pins o l'amortització de les sitges del Turó de la Rovira o de part de l'hàbitat del Turó d'en Boscà.

comerç, però amb uns ports que en cap cas podien competir en protagonisme amb els dos nuclis portuaris bàsics per aquest moment al nord-est: *Emporion* i *Tarraco*. En aquest sentit, torna a cobrar importància la referència de Polibi i Livi a les primeres actuacions de Gneu Corneli Escipió en desembarcar a Empúries, quan sotmeté als diversos pobles de la costa fins a l'Ebre, incloent els *leetani* (a vegades interpretats com a *lacetani*).⁴⁶⁶ Per tant, des d'un principi pensem que les pròpies fonts sí que apuntarien a la possibilitat d'una certa resistència del poble laietà davant l'actuació romana i podem dir que l'arqueologia dóna suport a aquesta idea. Això no obstant, poder ser capaços d'afinar el moment quan aquesta resistència es dugué a terme, si fou durant l'inici de la guerra púnica o bé durant les campanyes de Cató, resulta pràcticament impossible. Fins i tot seria lògic pensar en una resistència inicial a la que faria referència la cita de Livi, que suposaria una derrota i unes condicions de *deditio* suaus, en relació al context de conflicte llarg i costós al que fa front Roma en aquell moment i a la necessitat d'aliats, i un posterior aixecament entre el 197 i 196 aC. que portaria a la derrota total davant del cònsol romà i una nova *deditio* amb unes condicions molt més dures, de forma similar al que succeí amb les dues *deditiones* del poble ilerget del 206 i 205 aC.⁴⁶⁷

Finalment, també volem remarcar que, com en la majoria de regions del nord-est peninsular, la concepció de les fonts sobre l'actuació catoniana i la seva obligació de destruir les muralles de tots els nuclis ibers es pot concebre com una exageració, ja que com hem vist, en cap cas es pot parlar d'una destrucció generalitzada dels *oppida* fortificats i, de fet, els assentaments que continuen funcionant com el cas de la nova reocupació de Ca n'Oliver, mantindran els seus recintes murats.⁴⁶⁸ Sigui com sigui, a partir d'aquest moment és plausible pensar que la zona laietana, de la mateixa manera que en gran mesura el nord-est peninsular, quedà pacificada o, com a mínim, sotmesa definitivament al domini romà, iniciant una progressiva transformació en tots els àmbits

⁴⁶⁶ Plb. III, 76, 1-2; Liv. XXI, 60, 1-4.

⁴⁶⁷ Cal descartar, doncs, la concepció que Roma oferia unes condicions de pau més beneficioses en cas que hi hagués una menor resistència a la dominació. Així, com planteja D. Nörr, la diferència entre *deditio in fidem* i *deditio in dictionem* a la pràctica seria inexistent, ja que totes les comunitats sotmeses quedarien a la disposició de la voluntat de Roma, que actuaria de forma més o menys contundent en relació als seus interessos puntuals en cada moment. *Vid.*: D. Nörr. *La fides en el derecho internacional romano*. Madrid: Fundación Seminario de Derecho Romano "Ursicino Álvarez" (1996), pp. 42 – 43. També: A. Prieto. "La organización territorial del nordeste de la Hispania Citerior". *Iberia e Italia: modelos romanos de integración territorial*. Múrcia: Tabularium (2008), p. 26.

⁴⁶⁸ I ja hem vist que, en el cas de Ca n'Oliver, fins i tot es crea un nou mur de tanca del poblat a la zona est, més potent que el del segle III aC. (D. Asensio *et al.* "Resultats de la campanya...", p. 175).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

derivada de la contínua interacció amb la població militar i civil originària de la península itàlica.

3.2.4 La primera meitat del segle II aC.: entre la continuïtat i els primers indicis de canvi

El període que comprèn des de la campanya de Cató fins a mitjans del segle II aC. és un dels pitjors coneguts al nord-est peninsular. Això es deu al fet que, com hem comentat, segurament la major part de les comunitats havien estat pacificades entre els conflictes de la Segona Guerra Púnica i les actuacions catonianes. Òbviament, això no vol dir que aquestes estiguessin plenament integrades dins d'unes estructures organitzatives romanes, sinó simplement que havien hagut d'admetre el domini romà com un fet ineludible. Tot i això, cal dir que hi ha indicis que mostren l'existència d'actuacions militars de forma habitual durant els anys posteriors a la presència de Cató a la Citerior i, per exemple, tenim documentades diverses *ouationes* i aportacions de botí a l'erari públic.⁴⁶⁹ Ara bé, resulta impossible determinar si aquestes actuacions afectaren al nord-est i, més concretament, a la Laietània interior. El que resulta evident és que les fonts passen a focalitzar el seu interès en aquelles àrees que passen a ser front de guerra i que, a partir d'aquest moment se centraran bàsicament al centre de la península i la vall mitja i alta de l'Ebre, resultant especialment paradigmàtica la conflagració militar que suposa a partir del 154 aC. l'inici de les guerres celtibèriques i lusitanes. En aquest sentit, el nord-est peninsular passà de ser un punt clau a nivell bèl·lic a ser un punt fonamental de rereguarda, una zona de clar domini romà, relativament pacificada i que permetia l'entrada de tropes i aprovisionaments amb destinació a les zones de conflicte de la península.⁴⁷⁰ Pensem que és en aquest context que cal entendre les possibles traces de canvis en el territori laietà interior durant aquest període, uns canvis que només permet documentar l'arqueologia.

Això no obstant, no podem oblidar les diverses actuacions on incideixen les fonts clàssiques durant aquest període a Hispània. Així, per exemple, és remarcable l'actuació de Luci Emili Paule, que ha aportat un dels documents epigràfics més importants per la reconstitució de la intervenció romana a la península: el Bronze de Lascuta (CIL II, 5041).⁴⁷¹ Especialment interessant resulta el paper de Tiberi Sempronius Grac, que les fonts presenten com un dels grans causants de l'avenç en la conquesta i integració de les poblacions iberes i celtiberes sotmeses a partir dels tractes establerts

⁴⁶⁹ T. Ñaco. "Una historia...", p. 90. Sobre les *ouationes* celebrades sobre pobles ibèrics per comandants destinats a la Citerior, *vid.*: R.C. Knapp. *Aspects...*, pp. 199-200.

⁴⁷⁰ I. Arrayás. "L'ager Tarraconensis (IIIe - Ier siècles av.J.C.). Une territoire d'arrière-garde". *War and territory in the Roman world*. Oxford: Archaeopress (2006), p. 106.

⁴⁷¹ *Supra*: p. 174, n. 348.

amb les diverses comunitats.⁴⁷² Val a dir, però, que la impressió que aporten les fonts és la d'un conjunt de mesures preses en un context clarament militar i que no cercaren una organització estable d'aquestes comunitats, sinó que una estabilització dels territoris conquerits per facilitar la continuació de l'avenç militar i l'explotació dels nous territoris.

Això, però, no impedeix que es comencin a donar indicis d'una voluntat major de presència directa sobre el territori a la península, tal com mostrarien la fundació de nuclis com la colònia llatina de *Carteia* el 171 aC i, amb més dubtes, dels nuclis de *Corduba* el 168 o de *Gracurris*.⁴⁷³ Unes fundacions que no respondrien a un programa de colonització oficial sinó més aviat a iniciatives privades de generals i amb unes funcions clarament militars.⁴⁷⁴ Aquestes actuacions tindrien una forta repercussió sobre les comunitats indígenes i prova d'això seria l'ambaixada enviada el 171 aC. al Senat de Roma, formada per un conjunt de *populi* de les dues províncies, per tal de queixar-se dels abusos dels magistrats que els tractarien com si fossin enemics i no aliats (Liv. XLIII, 2, 1-12). La referència a la fixació d'un preu pel gra per part dels magistrats romans, a l'existència de *praefecti* en els assentaments hispans que recaptaven *pecunia* i, especialment, a una *uicesima*, s'han utilitzat freqüentment com a mostra de l'existència d'una fiscalitat estable incipient a Hispània ja per aquest moment. Ara bé, el context plenament militaritzat que encara viu la península Ibèrica dificulta molt poder pensar en l'existència d'un impost agrari d'aquest tipus, mentre que les requisicions de gra deuriem ser quelcom força habitual des de la Segona Guerra Púnica, com ja havíem vist.⁴⁷⁵ Finalment, un darrer apunt a destacar seria el fet que, entre els anys 171 i 168,

⁴⁷² Sobre les problemàtiques al voltant de les actuacions del Grac: G. Fatás. "Hispania entre Catón y Graco". *Hispania Antiqua*, 5 (1975), pp. 269 – 313; M. Salinas de Frias. *Conquista y romanización de Celtiberia*. Salamanca: Museo Numantino (1986), pp. 12 – 14; *Id. El gobierno...*, pp. 59 – 62; T. Ñaco. *Vectigal...*, p. 159 i ss, T. Ñaco. "Una història...", pp. 91 – 94.

⁴⁷³ Tot i que el primer nucli conegut fundat a Hispània seria *Italica*, fundada per Escipió amb els soldats ferits en els darrers combats de la Segona Guerra Púnica. Un bon estat de la qüestió força recent sobre aquests nuclis en el volum *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Valencia: Ajuntament de Valencia (2002): R. Corzo. "La fundación de Itálica y su desarrollo urbanístico", p. 19 – 26; M. Bendala, L. Roldán, J. Blánquez. "Carteia: de ciudad púnica a colonia latina", pp. 157 – 172; J.A. Hernández. "La fundación de Gracurris", pp. 173 – 182; J.F. Murillo, J.L. Jiménez. "Nuevas evidencias sobre la fundación de Corduba y su primera imagen urbana", pp. 183 – 193. També sobre el cas de Corduba: D. Vaquerizo. "Corduba: una ciudad puente". *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalà: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 123 – 141.

⁴⁷⁴ U. Laffi. "La colonización romana desde el final de la guerra de Aníbal a los Gracos". *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Valencia: Ajuntament de Valencia (2002), p. 24.

⁴⁷⁵ Sobre aquesta qüestió *vid.*: A. Aguilar, T. Ñaco. "Fiscalidad romana y la aparición de la moneda ibérica. Apuntes para una discusión. II. 195 – 171 aC. Algunos textos polémicos". *Habis*, 28 (1997), pp. 79 – 82; T. Ñaco. "Uso y abuso de la *aestimatio frumenti*". *Gaceta Numismática*, 133 (1999), p. 58; T. Ñaco. *Vectigal...*, pp. 164 – 154 i 247; M. Salinas de Frias. *El gobierno...*, p. 62; A. Prieto. "Las

coincidint per tant amb la fundació de Carteia i l'ambaixada indígena, es decideix unificar Hispània sota una sola província, assignada a L. Canulei. Aquest fet coincideix amb el moment clau de la Tercera Guerra Macedònica i ve a demostrar la fragilitat del control romà sobre Hispània i l'absència d'una organització estable i fixe dels territoris hispans, que podien variar en la seva configuració político-administrativa depenent de les circumstàncies, principalment militars.⁴⁷⁶

Davant d'això, doncs, hem d'anar de nou a les evidències arqueològiques per poder determinar quins canvis o transformacions s'experimentaren a la zona laietana interior. Certament, però, resulta molt complicat poder establir diferenciacions entre el període previ de finals del segle III i els primers moments del segon i la primera meitat del II aC. De fet, podríem dir que en la major part de jaciments les informacions per aquest moment són tan escasses que és pràcticament impossible individualitzar aquesta etapa. Així, per exemple, ja hem vist els casos dels principals nuclis laietans, Burriac i Montjuïc, on no sembla que es documentin destruccions en els primers moments de presència romana però on aquesta fase està molt mal documentada, tot i que semblaria que hi hauria una continuïtat en els assentaments que, en el cas de Burriac, portà a un creixement de nou a partir de mitjans del segle II aC.⁴⁷⁷ També hem vist com el principal nucli de la zona vallesana, Ca n'Oliver (VOC.5.5), continua funcionant durant aquesta primera meitat del segle II aC. Així, després de la citada fase de destrucció i breu abandonament del poblat, es dona una important remodelació urbanística durant els primers decennis del segle II, la qual no tingué en compte l'estructura prèvia del poblat. El poblat se centrà més en la part alta del turó amb cases amb habitacions més grans i amb cobertes que incorporen ja elements constructius de tipologia romana, com *tegulae* i *imbrices*. Pel que fa a espais públics, se segueixen documentant elements col·lectius d'organització urbana com les clavegueres. La porta d'entrada patí una transformació, ja que s'arrasaren les estructures prèvies i l'accés es convertí en una simple rampa. Se resituà el mur de tanca del poblat i se'n creà un de més potent a la banda est del poblat, amortitzant la poterna de l'antiga porta (pràcticament es podria parlar ara de muralla). Finalment, el camp de sitges del poblat tornà a funcionar mantenint el mateix espai que

transformaciones económicas de la Hispania Citerior durante la época republicana". *Italia e Hispania en la crisis de la Roma republicana*. Madrid: Editorial Complutense (1998), pp. 87 – 98; O. Olesti. "Integració...", p. 64.

⁴⁷⁶ J.S. Richardson. *Hispaniae...*, p. 104; T.C. Brennan. *The praetorship...*, p. 172; T. Ñaco. *Vectigal...*, p. 164; T. Ñaco. "Una historia...", p. 94.

⁴⁷⁷ O. Olesti. *El territori...*, pp. 96 – 97.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

en la fase anterior i, fins i tot, amb una capacitat d'emmagatzematge superior.⁴⁷⁸ Per tant, aquesta remodelació, juntament amb indicis com la nova fortificació del poblat, l'augment de la capacitat d'emmagatzematge i els materials ceràmics d'importació documentats, i la presència d'elements constructius romans, fan pensar que l'assentament, després de l'impacte inicial de l'arribada de Roma, es recuperà ràpidament i tornà a adquirir el rol de nucli central dins del territori de la Laietània interior occidental; ara, però, en un context sòcio-polític molt divers.

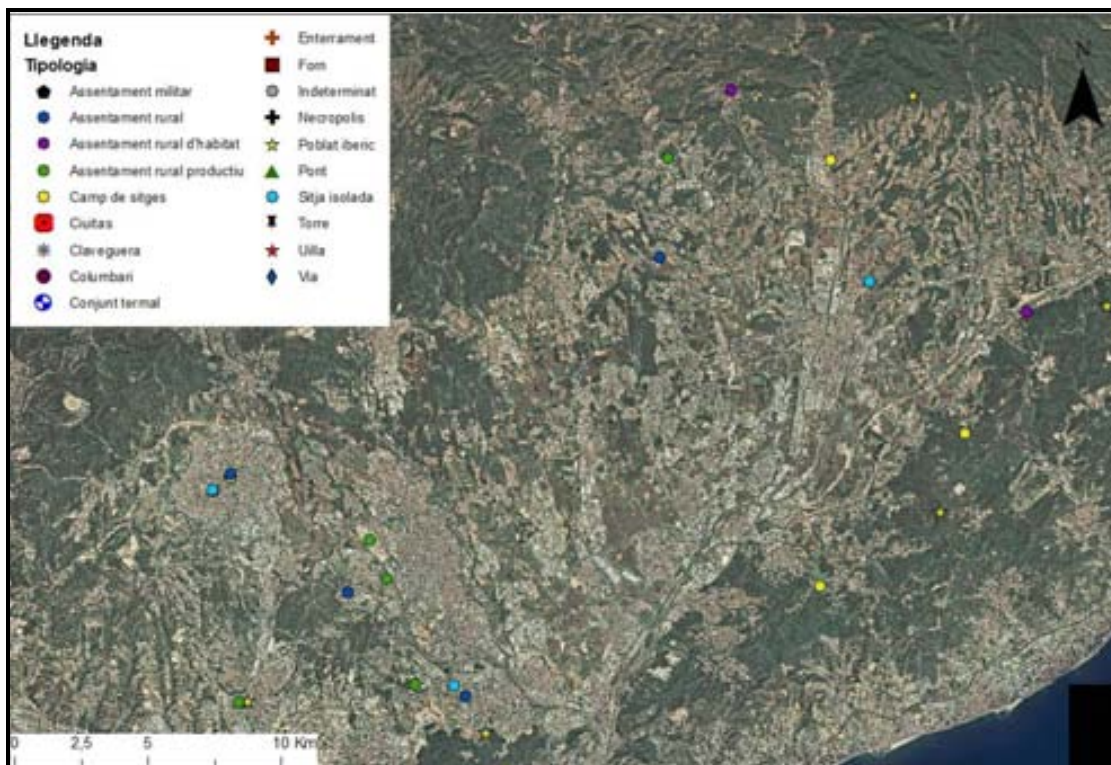

Fig. 38: Jaciments documentats amb ocupació segura durant la primera meitat del segle II aC.

En el cas dels nuclis de segon ordre o de funcionalitat específica, ja havíem comprovat com van ser els més afectats pels conflictes de finals del segle III i inicis del II per raó del seu paper com a base de l'estructura sòcio-econòmica de la comunitat laietana, especialment pel seu vincle estret amb les elits que gestionaven aquesta estructura. Així, la major part d'aquests nuclis foren abandonats, mentre que d'altres, com el Turó del Vent (VOR.21.4) patiren importants amortitzacions i una reducció del seu perímetre i funcions, de tal manera que entrà en un període de progressiva regressió que acabà amb el seu abandonament definitiu durant aquesta primera meitat del segle II

⁴⁷⁸ D. Asensio *et al.* "Resultats de la campanya...", pp. 174 – 175.

aC.⁴⁷⁹ En alguns casos, veurem com es donà una continuïtat que implicaria una certa adaptació al nou context socio-econòmic i polític. Seria el cas de Can Fatjó (VOC.13.3), que es mantingué ocupat fins l'època imperial, o el del Turó Gros de Cèlles (VOR.43.12). Aquest darrer cas és força interessant perquè seria l'únic d'aquests nuclis on hi hauria indicis no tant d'una regressió en aquest moment sinó d'una expansió. Ja hem comentat amb anterioritat que l'única dada per poder oferir una cronologia final de l'assentament seria un estrat d'abandonament en una habitació que ho situaria en algun moment de la primera meitat del segle II aC. Ara bé, abans de l'abandonament, que s'hauria de situar no més enllà de mitjans d'aquesta centúria, hi hauria una possible expansió de l'assentament amb la creació de noves habitacions a la vessant del turó, fora de l'antic recinte murat, protegides segurament per un nou mur de tanca a la part inferior. Per tant, tindríem aquí un dels pocs possibles casos d'adaptació d'aquest tipus de nucli vinculat al control del territori per la primera meitat del segle II. L'explicació podria ser tan senzilla com que els membres de l'elit que dominaven aquest nucli haurien estat favorables a Roma o, potser, que la pròpia Roma no havia considerat necessari intervenir-hi per la raó que fos.⁴⁸⁰

Finalment, pel que fa a l'hàbitat rural dispers, les informacions disponibles per finals del segle III i inicis del II mostraven que no s'hauria vist intensament afectat pels conflictes del moment. Doncs bé, l'escassa informació disponible per la primera meitat de segle semblaria donar suport a una visió de continuïtat en la base del poblament rural laietà interior. Així, tot i que efectivament hi ha alguns assentaments que no tenen continuïtat (com hem vist en el punt anterior), n'hi ha d'altres que continuen i fins i tot incrementen la seva importància, com el cas de Can Gambús (VOC.14.11) amb l'inici d'un revifament de l'hàbitat rural en aquest punt amb el sorgiment de tres petits establiments rurals que aprofitaven la propera presència d'aigua i que perduraran fins el segle I aC.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ D. Zamora *et al.* "El poblament...", p. 219.

⁴⁸⁰ Cal ser, però, molt prudents amb aquest cas, ja que la manca d'intervencions en extensió de tipus científic fa que les dades disponibles estiguin molt limitades a punts molt concrets del jaciment o a materials que, en molts casos, provenen d'excavacions clandestines i de les que no disposem de cap context arqueològic. Així, no hi ha cap certesa absoluta al voltant de la data d'abandonament del poblat, essent J. Sanmartí un dels pocs que s'ha atrevit a proposar-ne una, que se situaria entre inicis del segle II i mitjans d'aquesta mateixa centúria a partir dels materials recuperats, però decantant-se més aviat per la primera possibilitat a partir exclusivament de la comparació amb d'altres casos propers (J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 735).

⁴⁸¹ En relació a aquesta utilització de l'aigua cal destacar la troballa d'una canalització que sembla que es podria vincular amb aquests petits assentaments rurals. La canalització destaca per la seva llargada (fins a

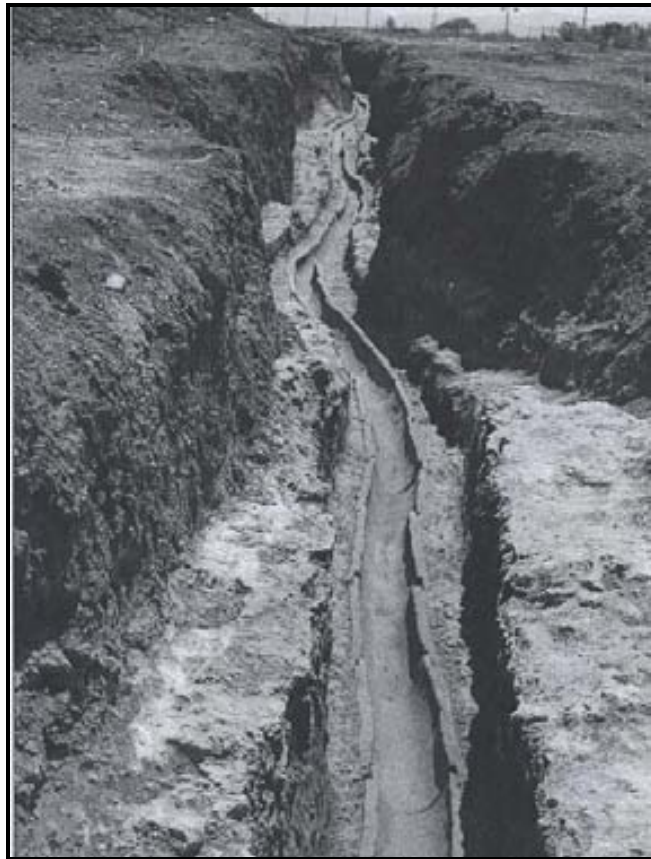

Fig. 39: Canalització documentada a la zona dels assentaments ibèrics de Can Gambús (Artigues *et al.* 2007).

En el cas de la Bòbila Madurell – Can Feu (VOC.17.4), tot i la possible amortització de les sitges del segle III, sembla que ràpidament es recuperà l'assentament que continuà funcionant fins el segle I aC. Pel que fa al jaciment de la Facultat de Medicina de la UAB (VOC.5.8), després de l'abandonament de finals del segle III, es dona una reocupació als primers moments del segle II que donà lloc al moment àlgid de l'assentament, amb 11 estructures documentades amb major capacitat d'emmagatzematge que en el període anterior.

253 metres documentats) i la seva bona manufactura, que parlaria d'una obra d'enginyeria perfectament planificada i amb una funció molt concreta. Orientada oest-est, està formada per tubs ceràmics de mitja canya, els quals presentaven uns encaixos per facilitar la seva unió. El seu traçat sinuós per tal de frenar la força de l'aigua indicaria segurament una funció de recollida i aportació d'aigua pel regadiu, possiblement a partir del torrent de Vallcorba. Aquesta canalització, juntament amb altres elements com una torrentera, seria una de les millors mostres de les que disposem al Vallès de les adequacions realitzades sobre el terreny per part dels petits establiments rurals de vocació agrícola. Sobre aquesta estructura, *vid.*: P.Ll. Artigues, P. Bravo, E. Hinojo. "Excavacions arqueològiques...", pp. 128 – 131.

Fig. 40: Planta general de les fases del jaciment de la Facultat de Medicina de la UAB (Asensio *et al.* 2001).

Altres nuclis com Can Vedell (VOR.3.6), el Castell de Montclús (VOR.31.1) o les zones d'emmagatzematge de la Sitja ibèrica de Serragalliners (VOC.5.9), les sitges de Ca l'Ollé (VOR.13.11) o de Torre Tavernera (VOR.41.2) sembla que mostrarien indicis de continuïtat. Igualment seguiria en funcionament l'assentament rural de la zona de les esglésies de Sant Pere de Terrassa (VOC.20.35), que començà a configurar-se com a punt central d'un seguit de petits nuclis ibèrics rurals dispersos que podrien arrencar en aquest moment (tot i que resulta molt difícil determinar amb precisió la seva cronologia d'origen) com l'assentament de la Plaça Vella (VOC.20.5), el del C/ Major de Sant Pere, 15 (VOC.20.45) o les zones d'emmagatzematge del C/ Cremat 3 (VOC.20.38) i del C/ de la Rectoria (VOC.20.39).

Finalment, també tindrem un conjunt de nuclis que, pels materials recuperats, es podria plantejar que tenen el seu inici en aquest moment de primera meitat del segle II aC., tot i que, de nou, és difícil de confirmar en la major part dels casos.⁴⁸² Per exemple,

⁴⁸² En el cas d'aquests assentaments que, en general, es coneixen només a partir de prospecció superficial o excavacions parcials, l'element discriminador bàsic que hem utilitzat (i que s'utilitza per norma general) és la ceràmica. En aquest sentit, l'atribució a aquest període es faria en base a l'aparició de les formes

tindríem el cas del jaciment de la Bigorra (VOC.17.5), un petit establiment rural on s'han recuperat materials que podrien indicar un funcionament en aquesta primera meitat de segle com la ceràmica ibèrica (especialment grisa ibèrica), àmfora púnica o campaniana A. Es tractaria d'un petit establiment rural amb zona d'emmagatzematge (diverses sitges), zona productiva (forn metal·lúrgic) i d'hàbitat, però també amb presència de materials ja de tipologia romana, com els fragments de *dolium*.⁴⁸³ Un dels exemples més interessants seria el del jaciment del Bosc de Can Suari (VOR.21.21), a Llinars, amb una superfície d'uns 2000 m² on es defineix un establiment rural de certa entitat. La seva primera fase constructiva seria anterior a mitjans del segle II i, tot i la mala conservació de les restes d'aquest període, podria correspondre a un edifici amb un únic àmbit de funcionalitat agrícola.⁴⁸⁴ Amb encara més dubtes per la manca de dades, pels materials documentats es podria pensar en un origen durant aquest primera meitat del segle II aC. amb una mínima base arqueològica per assentaments com el Pla de Masmitjans (VOR.36.4), el Forn de Can Company (VOR.28.48), l'Avinguda Castalbisbal – Can Fatjo Oest (VOC.13.31), els Mallols (VOC.5.14), Can Costa (VOR.31.2) el Serrat de l'Ocata (VOR.2.12), la Mola o el jaciment del monestir de Sant Llorenç de Munt (VOC.7.5)⁴⁸⁵ i el possible camp de sitges de Can Nualart (VOR.14.43).

antigues de Campaniana A juntament amb la presència de materials com àmfors greco-itàliques, púnico cartagineses i eivissenques (J. Sanmartí *et. al.* “Les fàcies...”, pp. 122 -123).

⁴⁸³ F. Cuesta, X. Ramada. “L'assentament ibèric de la Bigorra, Sant Quirze del Vallès (Vallès Occidental). Avanç de resultats”. *Arraona*, 1 (1987), pp. 9 – 14, especialment 12 – 13.

⁴⁸⁴ Possiblement associat al jaciment de les Sitges de Can Suari (VOR.21.22), amb una cronologia d'amortització situable entre l'Ibèric Final i l'època romana. Respecte aquest jaciment, *vid.*: M. Zabala. “Can Suari. Un assentament rural ibèric dels segles II – I aC. a Llinars del Vallès”. *Tribuna d'Arqueologia* 2006 (2007), pp. 170 – 190. M. Flórez defineix l'assentament com a “granja simple” (*Dinàmica...*, pp. 136 – 137).

⁴⁸⁵ Aquest cas resulta interessant. Així, a la zona de l'actual monestir de Sant Llorenç del Munt hi ha indicis d'una ocupació d'època antiga a partir de la troballa de restes ceràmiques ibèriques i romanes i de monedes romanes. Les intervencions arqueològiques que s'hi ha realitzat, han permès confirmar aquesta ocupació antiga i, de fet, es documentà una canalització d'època antiga amb un fragment de campaniana A, juntament amb ceràmica sigil·lada hispànica i una moneda de Gal·liè. Tot plegat, permet pensar en l'existència d'algun tipus d'assentament en aquest punt amb origen en el segle II aC. i possible continuïtat fins el III dC. M. Tarradell plantejà la possibilitat d'estar davant d'un santuari pagà. En aquest sentit, al·legaria com a proves la situació en un punt elevat i de nul·la capacitat productiva, de tal manera que no es podria tractar d'un assentament rural productiu ni d'hàbitat. A la vegada, l'existència del temple d'origen medieval reforçaria el caràcter sacre del punt, deduint que el suposat temple pagà s'hauria cristianitzat en un moment determinat, enllaçant finalment amb el monestir medieval (M. Tarradell. “Santuariis ibero-romans a llocs alts”. *Memòria 1979. Institut d'Arqueologia i Prehistòria*. Barcelona: Universitat de Barcelona (1979), pp. 35 – 45). Obviament, la migradesa de les dades disponibles impedeix poder precisar la tipologia de l'assentament, la seva funcionalitat o cronologia precisa. Ara bé, tenint en compte la seva situació i característiques, pensem que la teoria de Tarradell no seria descabellada. Desgraciadament, a dia d'avui no es pot confirmar la troballa del que seria el primer temple iberoromà documentat a l'àrea vallesana. Sobre les intervencions arqueològiques dutes a terme, *vid.*: J.

Fig. 41: Planta de les estructures de la primera fase del sector A de l'assentament de Can Suari (Zabala 2007).

Tot plegat, ofereix un panorama força complex per la seva interpretació a causa de la migradesa de dades en comparació amb els períodes anteriors i posteriors. En general, el que podem comprovar seria la continuïtat que ja apuntàvem amb anterioritat. És a dir, sembla que el model de poblament i l'estructuració territorial existent des de l'Ibèric Ple es manté sense excessius canvis.⁴⁸⁶ Els canvis, però, existeixen, tot i que creiem que estarien més vinculats als efectes colaterals de la intervenció militar romana i a les pròpies necessitats i demandes de l'esforç logístic militar, que no pas a una intervenció territorial volguda que determinés un canvi en l'estructuració del poblament laietà. En aquest sentit, potser el terme adequat per aquest moment seria el de contracció

Viñas. "Resultats de les excavacions al Monestir de Sant Llorenç del Munt (Matadepera, Barcelona)". *Actuacions en el patrimoni edificat medieval i modern (segles X al XVIII): 2. La intervenció arquitectònica: 22. La recerca arqueològica*. Quaderns científics i tècnics, 3. DIBA (1991), p. 171 – 176; A. López, L. Suau. "Resultats de l'excavació al monestir de Sant Llorenç del Munt (Matadepera, Vallès Occidental). Campanyes 1988 – 1990". *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 1155 – 1177.

⁴⁸⁶ I creiem que és una situació força generalitzada, no només pel nord-est, sinó també per la resta de la península que passa a estar sota domini romà. Així, per exemple, tenim estudis com el de M. López Medina pel sud-est peninsular que també detecten aquesta continuïtat en l'estructura territorial de la zona, amb un territori que segueix estant estructurat al voltant dels grans *oppida* ibèrics i les ciutats fenícies i amb un conjunt d'assentaments secundaris rurals en el territori circumdant. *Vid.* M. López Medina. *Ciudad y territorio en el sureste peninsular durante la época romana*. Madrid: Ediciones Clásicas (2004), pp. 154 – 155.

del model socio-econòmic i polític laietà. Una contracció que estigué vinculada, com dèiem, al context militar viscut a la zona entre el darrer quart del segle III i l'inici del segle II aC. Aquesta contracció afectaria principalment a la base del model: les elits indígenes. I sobretot a les claus del seu poder: el control interior dels elements de coerció i de la producció.⁴⁸⁷ Un cop passat el principal moment de conflicte a la zona, després de la marxa de Cató de la península, la situació segurament es tornaria a normalitzar, però ara en un context divers ja que la Laietània interior passaria a ser un eix vital pel manteniment del domini del nord-est peninsular per la seva característica com a via principal de comunicació entre Empúries i Tarragona. En aquest sentit, a Roma li interessaria mantenir les estructures de poblament preexistents, ja que el seu objectiu bàsic no era transformar la zona o “romanitzar-la”, sinó més aviat exercir un control implícit d'aquest territori i els seus recursos en un context d'esforç bèl·lic més global i amb uns fronts de guerra que s'endinsaven cada cop més endins de la península.

Així doncs, la Laietània interior passa de ser un front de guerra a una zona de rereguarda. Tot això implicà, en general, una continuïtat més que no pas un canvi. I en aquest sentit hem d'entendre el manteniment del principal nucli de poder de la zona fins ben entrat el segle I aC.: Ca n'Oliver. Això implicaria que no es donà una desaparició de les elits indígenes, ni molt menys. El més probable és que aquestes continuessin com a rectores de la societat laietana, sempre però que acceptessin el nou context geo-polític, en el qual el seu poder i les seves decisions quedaven sotmeses a la voluntat de Roma.⁴⁸⁸ Per tant, seria lògic pensar en el manteniment d'aquestes elits (o part d'elles) al capdavant d'aquests nuclis centrals, exercint una funció de control interior però amb una base de poder afeblida, ja que aquesta no se sostindria més en aquest control de les

⁴⁸⁷ I fins i tot podríem parlar d'un atac a la base ideològica i ritual d'aquestes elits. Així, podem veure com per aquest moment s'abandonen les necròpolis d'incineració de la vall de Cabrera de Mar. Les tombes de guerrer de necròpolis com la del Turó dels Dos Pins o Can Rodon, amb les darreres tombes situables cap el 190-180 aC., serien un magnífic exemple de la regressió de la base de poder d'aquestes elits laietanes. Així, Roma no només ataca les bases físiques del seu poder, sinó també les ideològiques, aquelles que s'havien anat desenvolupant des del Primer Ferro i que permetien la reproducció del model socio-econòmic en aquestes comunitats. Així, com ja diu Livi, Roma obliga als indígenes a rendir no només les seves armes, sinó també les seves divinitats (XXVIII, 34). Aquest fet també podria tenir el seu reflex a Burriac, principal nucli laietà, amb l'amortització en aquest moment de l'anomenat “edifici públic”, segurament vinculat a una zona de reunió i representació de les elits laietanes (O. Olesti. “Integració...”, p. 62 i n. 25).

⁴⁸⁸ I en aquest sentit és paradigmàtica la fórmula documentada en el Bronze de Lascuta (i que també trobem al Bronze d'Alcántara): *dum populus Senatusque romanus uellet*. És a dir, les disposicions establertes per Roma en aquest document, tenien vigència només fins que la pròpia Roma ho considerés idoni. En el moment que els seus interessos cap a aquestes comunitats fossin diferents, podia canviar-les sense haver de donar cap mena d'explicació als afectats. Estem, doncs, davant d'un exemple de les actuacions que implicava aquest “imperialisme romà” sobre els vençuts. *Vid.*: F. Martín. “La fórmula...”, p. 313 – 314; Ch. Ebel. “*Dum populus...*”.

forces de coerció i de l'activitat productiva, sinó que en la voluntat de Roma. Durant aquesta primera meitat del segle II aC., però, el més probable és que aquesta situació no afectés excessivament el funcionament de la societat laietana, a causa de la manca de conflictes directes en aquest territori durant aquest període. De fet, fins i tot un dels principals elements de canvi que s'ha remarcat per aquest període, com és l'amortització de bona part dels camps de sitges encarregats d'acumular els excedents agraris, no fou especialment remarcable en aquest cas. Així, tot i que sí que és cert que tenim alguns nuclis de vinculació clarament agrícola com Can Xercavins que són amortitzats a finals del segle III,⁴⁸⁹ tenim diversos casos d'importants zones d'emmagatzematge que continuarien en funcionament, com Can Fatjó, el camp de sitges de Ca n'Oliver (que fins i tot augmenta de capacitat), les sitges del Turó del Vent (que segueixen en funcionament fins a mitjans del segle II aC.) o les de Montjuïc. Pel que fa a les sitges isolades, sitges vinculades a assentaments rurals d'hàbitat dispers o els camps de sitges no relacionats amb *oppida*, les dades no permeten oferir una visió panoràmica completada i detallada, però fins i tot els pocs indicis que tenim no mostrarien una amortització generalitzada, sinó diverses reaccions: alguna amortització, força continuïtat i algunes noves creacions.

Per tant, el que sembla mostrar l'evidència arqueològica seria que no es dona cap gran trencament o transformació del sistema productiu i d'emmagatzematge a la zona vallesana, sinó més aviat una variació de la forma de canalitzar i gestionar aquests excedents agraris.⁴⁹⁰ D'aquesta manera, les elits ja no tindrien el monopoli sobre la gestió d'aquests recursos, passant Roma a exercir una clara influència sobre aquests, apropiant-se'ls quan fos necessari i en especial vinculació amb les necessitats logístiques dels seus exèrcits, ja fossin els hispànics o els d'altres zones de l'imperi.⁴⁹¹ Aquest fet permeté que comencessin a sorgir un seguit de nous nuclis rurals dispersos

⁴⁸⁹ I també algun possible cas de nucli rural dispers amb amortització d'un camp de sitges amb cronologia (poc clara) al segle II aC., com és el cas del Mas Vilalba (VOR.28.22), a la Roca del Vallès.

⁴⁹⁰ Una situació que també es documenta a la resta de la Laietània, per exemple al Maresme. *Vid.:* O. Olesti. *El territori...*, pp. 187 – 188. En aquest sentit, no compartim l'opinió d'A. Martín i J. Garcia, que consideren que la Segona Guerra Púnica i les campanyes de Cató suposarien una reestructuració i un atac directe al mode productiu i econòmic laietà, de tal manera que es passaria d'un sistema basat en l'acumulació i control dels excedents agraris per les elits cap a un altre de més diversificat pel que fa als productes elaborats i la repartició dels excedents (A. Martín *et al.* “La romanización de los layetanos...”, pp. 196 – 197). Tot i que resulta evident que aquest fou el moment quan s'inicià aquest procés, creiem que l'evidència arqueològica indica que encara caldrà esperar un cert temps per veure un canvi dràstic del model socio-econòmic laietà i que, de fet, aquest continuà funcionant amb certa normalitat durant la primera meitat del segle II aC., amb la diferència que ara no hi havia un monopoli de la producció i la seva comercialització, ja que les elits estaven supeditades a la voluntat dels comandaments romans.

⁴⁹¹ O. Olesti. “Integració...”, p. 62.

alliberats de la pressió per part dels grans *oppida*, de tal manera que s'accelerà progressivament la densitat del poblament rural en plana. Un fenomen que, com hem vist, l'arqueologia sembla començar a documentar a partir d'aquesta primera meitat del segle II aC. i que poc a poc anà en increment. Tot això va anar acompanyat per la progressiva introducció d'elements tecnològics i constructius romans, que facilitaren la introducció de noves formes de producció dins d'aquests assentaments, essent els exemples més diàfans l'aparició de *tegulae*, *imbrices* i *dolia* en els assentaments que documentem per aquest període.

Creiem interessant remarcar breument en aquest punt una qüestió ja puntualitzada amb anterioritat com és la de les esteles ibèriques. Concretament, en el Vallès se n'han documentat dues: al jaciment de Can Soldevila i a Can Fatjó.⁴⁹² Ambdues segurament situables en aquest context de l'Ibèric Final. En el primer cas, el jaciment de Santa Perpètua de Mogoda va suposar la troballa d'una estela ibèrica amb un conjunt de 38 signes ibers.⁴⁹³ Ja hem comentat anteriorment la importància que deuria tenir l'escriptura com a element de suport per la preeminència de les elits iberes i, a manca d'una interpretació i traducció d'aquest text, aquesta estela seria una mostra de la complexitat del procés patit per les elits de la zona en aquest moment tan crucial. Pel que fa al cas de l'estela de Can Fatjó,⁴⁹⁴ es tractaria d'un paral·lelepípede descobert fora de context al costat del camp de sitges de Can Fatjó, a partir del qual s'associa a aquesta cronologia dels segles II – I aC. Es troba decorat amb motius incisos a la cara frontal, consistents en un grup de tres línies de llances (la línia superior en tindria set, la del mig una i la darrera quatre o cinc). La interpretació de F. Quesada considera que es podria encabir dins del grup d'esteles amb llances del Baix Aragó i el fet de trobar-lo a Catalunya (juntament amb d'altres exemplars a Vic o a Palafrugell) li fa plantejar la possibilitat que fos un monument associat a un personatge o grup d'individus vinculats a l'activitat militar mobilitzats des d'altres zones relativament llunyanes, en base a la creixent activitat bèl·lica suportada per aquesta zona des de la Segona Guerra Púnica cap endavant.⁴⁹⁵ Tot plegat, doncs, serien dues mostres més de l'activitat d'aquestes

⁴⁹² Hem pogut saber que en les darreres intervencions al poblat ibèric de Ca n'Oliver s'ha documentat una nova estela de la qual, desgraciadament, no hem pogut accedir a les seves característiques.

⁴⁹³ Per bibliografia *vid. supra* p. 172, n. 41.

⁴⁹⁴ Sobre l'estela ibèrica de Rubí: R.M. Aris, C. García. "Excavacions en Can Fatjó (IIIa part)". *BGCMR*, 15 (1984), pp. 342- 345; J. Serra. "Una estela ibèrica en Rubí". *Rubricata*, 25 de febrer de 1968 (Rubí), p. 1; F. Quesada. "Territorio, etnicidad y cultura material. Estelas del Bajo Aragón en Cataluña Nororiental". *Kalathos*, 18-19 (1999 – 2000), pp. 95 – 106.

⁴⁹⁵ F. Quesada. "Territorio...", p. 104.

elits en aquest moment, clarament marcada per la conflictivitat i les relacions amb Roma.

En resum, els conflictes militars soferts al nord-est peninsular durant el darrer quart del segle III i inicis del segle II, permeteren l'establiment d'un predomini romà a la zona. Aquest predomini no implicà un control o intervenció territorial directe. No obstant això, la importància com a corredor viari clau⁴⁹⁶ i com a zona d'aprovisionament fa pensar que Roma tingué un gran interès en mantenir sota control la Laietània interior. En aquest sentit no creiem impensable l'existència d'alguna guarnició en aquest territori en algun moment d'aquest període, tot i que a dia d'avui les evidències existents impedeixen confirmar aquest extrem. Arqueològicament no sembla que aquest context generi una gran transformació en el model d'estructuració del poblament laietà i, de fet, el que es detecta generalment és una continuïtat de bona part dels assentaments. Tot i això, els efectes del conflicte armat suposaren una contracció del model socio-econòmic i polític, el qual afectà a un cert nombre d'aquests assentaments, sobretot els vinculats amb els grups dirigits, base del model esmentat. En el moment, però, on la zona deixà de ser front de guerra, un cop Cató abandonà la península, i passà a integrar-se dins de l'ampli territori de rereguarda que suposava el nord-est peninsular, ràpidament es donà una recuperació dels nuclis de poblament reflectida principalment en el principal *oppidum* de la zona (Ca n'Oliver) i en l'hàbitat rural dispers. Aquesta situació es mantingué fins a mitjans del segle II aC., quan la reactivació dels conflictes bèl·lics a gran escala a la península⁴⁹⁷ aportaren un seguit de nous factors que canviaren el panorama al nord-est peninsular i, més concretament, a la zona laietana.

⁴⁹⁶ Així, tal com diu Le Roux, "la logique militaire élémentaire qui a présidé à la constitution des espaces hispaniques a donc consisté à organiser progressivement des zones privilégiées à partir desquelles pourrait s'étendre le contrôle des armées" (Romains..., p. 27).

⁴⁹⁷ Això, però, no vol dir que durant aquest període que va des de la campanya de Cató fins l'inici de les Guerres Celtibèriques hi hagi poca activitat militar a Hispània. *Vid.*: J.S. Richardson. *Hispaniae...*, pp. 95 – 124; T. Nāco. "Una historia...", pp. 90 – 93.

3.2.5 La segona meitat del segle II aC.: una primera intervenció territorial a la Laietània?

Tradicionalment, s'ha considerat la segona meitat del segle II aC. com el primer moment clau per entendre les transformacions del territori del nord-est peninsular a partir de diversos elements. En primer lloc, pel que fa les fonts literàries, estem en un període pràcticament estèril pel nord-est peninsular. Aquest fet s'interpreta en el sentit que els autors clàssics ja no tenien tant d'interès en aquesta zona, ja que ja s'havia pacificat i el front de guerra s'havia traslladat cap el centre i nord-oest de la península Ibèrica. Això permetria que Roma comencés a actuar per transformar una zona de domini ple. Per una altra banda, tenim un seguit d'indicis que permeten començar a entreveure algunes d'aquestes transformacions o canvis i que anirem veiem detalladament més endavant, però podem parlar d'indicis d'actuacions viàries, possibles actuacions cadastrals o de la proliferació de les seques monetàries ibèriques. Finalment, l'altre gran element utilitzat per defensar aquest punt clau en la transformació del territori seria els canvis patits per l'estructura de poblament que mostraria l'anàlisi de les dades arqueològiques. Davant de tot això, el nostre objectiu és analitzar punt per punt aquestes evidències i intentar determinar si realment es pot esgrimir empíricament la idea que, a partir de mitjans del segle II, hi hagué un canvi important en l'actitud romana envers la Laietània interior que s'expressà en un seguit de modificacions en el poblament i el territori.

3.2.5.1 El buit de les fonts literàries i les seves implicacions: una zona de rereguarda

Volem començar, en primer lloc, fent breument referència al context que aporten les fonts literàries clàssiques per aquest moment cronològic en el marc de les actuacions romanes dins la península Ibèrica. Com ja dèiem anteriorment, estem en un moment pel que la informació de la que disposem se centra principalment en els conflictes bèl·lics desenvolupats a la part central i nord-oest d'Hispania. Bàsicament estem dins del context de les famoses guerres lusitanes (155 – 139 aC.) i celtiberes (143 – 133 aC.), les quals suposaren la inclusió dins de l'òrbita romana de pràcticament la totalitat del territori peninsular. Òbviament, aquest fet juntament a la ja comentada submissió (pràcticament) definitiva de la zona nord-est, féu que els autors clàssics centressin la seva atenció en les zones de front de guerra, de tal manera que es generà un important

buit pel que fa a les informacions literàries referents a la nostra zona d'estudi. Un buit, doncs, que es deu al fet que definitivament el nord-est peninsular es transformà en una zona de rereguarda des d'on s'enviaven els exèrcits cap a les zones de conflicte, un fenomen que s'inicià segurament ja després de les campanyes catonianes.

La principal font d'informació per aquest període a Hispània és Apià (Ap. *Iber.*, 44 – 99) i en menor mesura alguns passatges de Diodor i Polibi. Resulta especialment interessant per entendre les actuacions de Roma contra la població indígena i la seva actitud envers Hispània durant aquests anys. Així, l'episodi inicial implicant l'enfrontament amb Segesta (Ap. *Iber.*, 44; Diod. 31, 39) posa de manifest la importància de les actuacions prèvies dutes a terme per Tiberi Semproni Grac a Hispània i, principalment, el caràcter unilateral de les decisions de Roma, que actuà seguint els seus interessos en cada circumstància concreta. Aquest context suposà l'inici d'un període de 20 anys on es concentraren alguns dels principals episodis bèl·lics de la conquesta d'Hispània, destacant la revolta de Viriat o la resistència de Numància, acabant tot plegat amb la destrucció definitiva d'aquesta ciutat el 133 aC. per part de les tropes dirigides per Escipió Emilià, consolidant de forma pràcticament definitiva les posicions romanes a l'interior de la península Ibèrica.⁴⁹⁸

Potser, però, l'element més remarcable d'aquests conflictes seria precisament el canvi en l'actitud romana a Hispània, representada per l'arribada, just després de la derrota de Numància, d'una comissió senatorial de deu membres amb l'objectiu de reorganitzar els territoris recentment conquerits.⁴⁹⁹ Per tant, podem afirmar que a partir del darrer quart del segle II aC., Roma comença a dur a terme una intervenció a Hispània que depassa la simple voluntat d'explotació i control vinculada a les actuacions bèl·liques i que passa a implicar una incipient necessitat d'establir un domini més directe del territori i el poblament. Aquest és un procés, però, lent i que durà pràcticament dos segles a Hispània, no podent donar-se per conclòs ben bé fins època flàvia. Aquesta voluntat també s'expressa en la creació de nous nuclis que es podrien vincular a la presència de població itàlica a la península i, com veurem més endavant,

⁴⁹⁸ Tot i que seguiran donant-se episodis de revoltes i defeccions per part de les poblacions indígenes fins ben entrat el segle I aC. A nivell general, sobre el període 154 – 133 aC.: R.C. Knapp. *Aspects...*, p. 55 i ss.; J.S. Richardson. *Hispaniae...*, pp. 126 – 155; L.A. Curchin. *España romana. Conquista y asimilación*. Madrid: Gredos (1996), pp. 50 – 58; F. Burillo. *Los celtiberos. Etnias y estado*. Barcelona: Crítica (1998), p. 245 i ss.; E. García Riaza. *Celtiberos y lusitanos frente a Roma. Diplomacia y derechos de guerra*. Vitoria: Universidad del País Vasco (2002).

⁴⁹⁹ Més endavant entrarem en detall en les possibles actuacions dutes a terme per aquestes comissions, especialment en relació a la gestió del territori.

no ens referim només a colònies com *Valentia* (fundada el 138 aC.), Palma o *Pollentia* (ambdues fundades el 123 aC.).⁵⁰⁰ Òbviament, tots aquests fets estan vinculats directament amb l'evolució sòcio-política que pateix Roma durant aquesta segona meitat del segle II aC., marcada principalment per l'inici de les lluites intestines entre els sectors *optimates*, partidaris de mantenir un sistema imperial tancat i vinculat als sectors més immobiliistes de l'oligarquia, i els *populares*, partidaris d'una major obertura d'aquest sistema cap a les elits itàliques i provincials. Una lluita que tindrà el seu punt de partida més evident en els intents de reforma parcialment fallits duts a terme per part dels germans Grac.

Finalment, un darrer episodi que les fonts relaten i que tingué una repercussió directa sobre Hispània, va ser la incursió protagonitzada pels cimbris a finals del segle II aC. (104 aC.) i que, segons aquestes, haurien estat molt dures i suposat importants destruccions (*Liv. Per.*, 67; *Plu. Mar.*, 14; *Obseq.*, any 104).⁵⁰¹

En general, doncs un panorama que ofereix poques dades interpretatives per aquest període i zona, però que complementat amb les altres dades, principalment l'arqueologia, ha de permetre obtenir una visió el màxim de detallada possible sobre l'evolució de la Laietània interior durant la segona part d'aquest segle II aC.

3.2.5.2 L'evolució de l'estructura del poblament: continuïtat i innovació

De nou, la principal eina de la que disposem per poder interpretar aquest període és l'arqueologia. En aquest sentit, com hem fet anteriorment, passarem a analitzar els

⁵⁰⁰ Pel cas de *Valentia* *vid.*: M.J. Pena. "Problemas históricos en torno a la fundación de Valentia". *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Valencia: Ajuntament de Valencia (2002), pp. 267 – 278; A. Ribera. "El recinto urbano de Valentia en la etapa romano-republicana (siglos II – I aC.)". *Extremadura Arqueológica*, 5 (1995), pp. 235 – 246; *Id.* "El influjo ibérico en la ciudad romana de Valentia". *Empúries*, 52 (2000), pp. 173 – 184; *Id.* "Valencia romana y visigoda". *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalá: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 179 – 197; C. Marín, A. Ribera. "Las termas de la época romana republicana de l'Almoína (Valencia)". *Quaderns de Difusió Arqueològica*, 7 (2010), pp. 1 – 39. Pel que fa a Palma i Pollentia, *vid.*: M.G. Morgan. "The Roman conquest of the Balearic Islands". *California Studies in Classical Antiquity*, 2 (1969), pp. 217 – 231; E. García Rianza, M.L. Sánchez León. *Roma y la municipalización de las Baleares*. Palma: Universitat de les Illes Balears (2000); M.J. Pena. "La tribu *velina* en Mallorca y los nombres de *Palma* y *Pollentia*". *Faventia*, 26/2 (2004), 69 – 90.

⁵⁰¹ En aquest sentit i, tot i les poques dades disponibles, alguns autors defensen una gran repercussió de l'actuació cimbrica a la Citerior, seguint per tant a les fonts. Així, destaca el cas de R.J. Evans, que planteja la gravetat de la situació entre el 105 i el 102 aC., que quedaria demostrada per la concessió de tot un seguit de mandats extraordinàriament llargs tant a la Citerior com a l'altra banda dels Pirineus. Sobre aquesta qüestió, *vid.*: R.J. Evans. "Rome's Cimbric wars (114 – 101 B.C.) and their impact on Iberian Peninsula". *Acta Classica*, 48 (2005), pp. 37 – 56; *Id.* "Gaius and Marius in Iberia and Gaul: family affairs and provincial clients". *Acta Classica*, 51 (2008), pp. 77 – 90.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

possibles canvis que es poden visualitzar en el territori per aquest moment. Com apuntem en el títol de l'apartat, la imatge que ofereix aquesta anàlisi seria el de la combinació entre continuïtat general en els diferents assentaments i, a la vegada, l'aparició d'algunes innovacions remarcables. Aquestes darreres serien les que haurien de permetre documentar el suposat canvi d'actitud per part de Roma envers el territori laietà.

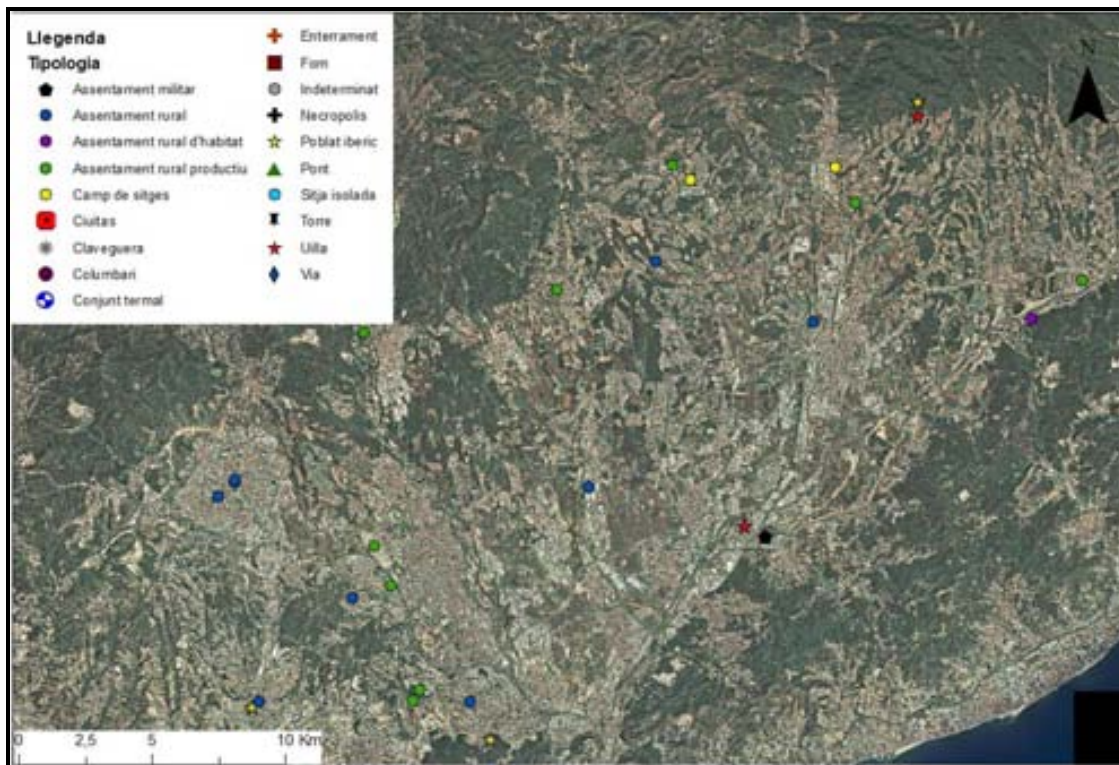

Fig. 42: Jaciments documentats amb una ocupació segura a la segona meitat del segle II aC.

Si continuem en el punt on ho havíem deixat anteriorment, havíem vist que els principals nuclis laietans, que havíem considerat com a “capitals”, Burriac i Montjuic, continuaven existint com a tal després dels conflictes de finals del segle III i inicis del II. Aquest fet no sembla que variï pel que fa a la segona meitat del segle II aC. Així, en el cas del nucli de Montjuic, tot i els problemes per poder restituir l'evolució del nucli en el període Ibèric Final, sembla prou clar que hi hagué una continuïtat durant tot el període que va fins la fundació de *Barcino*, en època augustal. I segons els especialistes que han treballat amb les evidències materials recuperades, no caldria pensar que “tenia un caràcter merament residual” sinó que segurament mantindria el seu paper com a

nucli comercial de primer ordre.⁵⁰² En aquest sentit, i tot que entrarem amb més detall en l'aspecte monetari, no seria descabellat pensar en una identificació d'aquest nucli amb les seques de *Barkeno* i *Laiésken*, clarament vinculades a l'àrea laietana. Pel que respecta a Burriac, les evidències són força més interessants. Així, a partir de mitjans de segle es documenta una marcada reforma urbanística que implica la construcció d'una nova porta a l'accés sud del poblat, l'aparició d'una nova xarxa de carrers rectilinis o la creació d'una xarxa de canalitzacions que podia haver tingut funcions de clavegueram.⁵⁰³ Per tant, sembla que Burriac no només no pateix una reducció del seu paper central, sinó que experimenta un marcat creixement. Un creixement que, sens dubte, té a veure amb la voluntat romana i que ve exemplificada per la clara integració del nucli dins del nou context geopolític i cultural, tal com mostra la presència d'abundants elements materials itàlics, com la utilització de tègula en els àmbits domèstics o la troballa d'un magatzem de *dolia* organitzat seguint patrons i unitats de mesura romanes.⁵⁰⁴ Per tant, tot plegat sembla mostrar un reforçament d'aquest nucli dins del seu paper central en el territori laietà i amb una clara predisposició a la integració en el nou context de domini romà.

Una situació similar la trobem per aquells assentaments que havíem definit com a nuclis de primer ordre, en el nostre cas el Turó de Ca n'Oliver (VOC.5.5), sobre el qual remetem a la descripció de les innovacions patides feta per la fase anterior.⁵⁰⁵ Aquestes transformacions suposaren una consolidació i creixement del poblat en una fase que es mantindrà ben bé fins el final d'aquest segle II. Tot plegat, sembla indicar una evolució similar pel que respecta als principals nuclis de l'àrea laietana que hem tractat. Així, tant a Burriac com a Ca n'Oliver (el cas de Montjuic resta fora de l'anàlisi per la manca d'excavacions sistemàtiques), detectem després dels fets militars de finals del segle III i inicis del segle II aC. una profunda transformació que implica reorganitzacions destacades de l'estructura dels poblats, en general trencant amb l'estructura preexistent. A la vegada, aquesta reforma implica un reforçament d'aquests poblats, tant pel que fa als seus sistemes defensius i d'accés com a la seva capacitat productiva o les seves zones d'hàbitat. De fet, no és un procés aïllat dins del nord-est peninsular i trobem tot un conjunt de nuclis que, a partir de l'arribada de Roma, veuran potenciada la seva

⁵⁰² D. Asensio *et al.* "El nucli ibèric...", p. 83.

⁵⁰³ O. Olesti. "El control...", p. 133.

⁵⁰⁴ *Ibid.*, p. 133.

⁵⁰⁵ *Vid. supra* p. 211.

situació i el seu paper com a centres vertebradors del territori. Així, trobem casos similars als poblats de Sant Julià de Ramis⁵⁰⁶ i Castell⁵⁰⁷ (en territori indiketa)⁵⁰⁸, Olèrdola⁵⁰⁹ (en territori cossetà) o a l'Esquerda⁵¹⁰ (en territori ausetà). Per tant, la coincidència de tots aquests elements indica que depassaríem la casualitat o el cas puntual, per trobar-nos davant d'un fenomen general pel qual es potencien tot un seguit de nuclis amb uns objectius determinats.

Continuant amb la nostra anàlisi, ja havíem esmentat en l'apartat anterior com els nuclis més afectats pels canvis que suposà l'arribada de Roma, foren aquells que havíem categoritzat com de segon ordre o nuclis de funcionalitat específica. Això es deuria, seguint la nostra hipòtesi, a la voluntat de Roma d'atacar una de les bases del poder de les elits indígenes, com seria el control de la producció i dels excedents. En aquest sentit, el procés es veu culminat a l'inici de la segona meitat del segle II, quan els pocs nuclis d'aquest tipus que havien sobreviscut, foren definitivament abandonats. Aquest seria el cas de la breu reocupació que s'havia donat al Turó del Vent (VOR.21.4) o de la reocupació puntual de Castellruf (VOR.37.2). Igualment, abans de mitjans de segle s'hauria abandonat també l'assentament de Cèllecs (VOR.43.12). Tot i així, hi hagué alguns pocs nuclis que continuaren funcionant, tot i semblar que podrien estar vinculats a una funcionalitat específica. Seria el cas de Can Fatjó (VOC.13.3), que ja havíem comentat que tingué una continuïtat fins època imperial. Així, en aquest assentament se segueixen documentant sitges i, fins i tot, dolies, pels segles II i I aC. I cal remarcar

⁵⁰⁶ Remetem als treballs més recents sobre el jaciment: M.C. Domènech. "Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis". *Revista de Girona*, 209 (2001), p. 87; J.M. Nolla, M. Sureda, J. Burch, J. Sagraera, Ll. Palahí, D. Vivó. "El *castellum* de Sant Julià de Ramis". *Tribuna d'Arqueologia 2001 – 2002* (2005), pp. 189 – 206; J. Burch. *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis, 2: el castellum*. Girona: Diputació de Girona (2006).

⁵⁰⁷ Sobre el poblat ibèric de Castell, a Palamós *vid.*: E. Verdguer. *El poblat ibèric de Castell*. Palamós: Ajuntament de Palamós (1994).

⁵⁰⁸ Entre d'altres casos (J.M. Nolla *et al.* *De l'oppidum...*, p. 173).

⁵⁰⁹ Pel cas d'Olèrdola, també citem alguna de les publicacions més recents: G. Palmada. "La fortificació republicana d'Olèrdola (Sant Miquel d'Olèrdola, Alt Penedès)". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 13 (2003), pp. 257 – 288; J. Mestres, J.M. Bosch, J. Socias, N. Molist, A. Ros, M.R. Senabre, "Olèrdola i el seu territori en els segles II i I aC.". *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*. El Vendrell (2003), pp. 349 – 362; J. M. Bosch, M.R. Senabre, J. Mestres, N. Molist. "Estat de la recerca i problemes d'interpretació del conjunt històric d'Olèrdola (Olèrdola, Alt Penedès)". *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 231 – 245.

⁵¹⁰ Pel que fa a l'Esquerda, *vid.*: I. Ollich, M. de Rocafiguera. "Les etapes de poblament al jaciment de l'Esquerda, les Masies de Roda de Ter, Osona (s. VIII aC. – s. XIV dC.)". *Tribuna d'Arqueologia 1989 – 1990* (1991), pp. 101 – 110; *Id.* *L'oppidum ibèric de l'Esquerda: campanyes 1981 – 1991 (Les Masies de Roda de Ter, Osona)*. Barcelona: Departament de Cultura (1994); *Id.* "El poblat iber i medieval de l'Esquerda (Masies de Roda, Osona): de l'excavació a l'experimentació arqueològica". *Tribuna d'Arqueologia 2001 – 2001* (2004), pp. 115 – 134; *Id.* "El jaciment ibèric i medieval de l'Esquerda (Masies de Roda, Osona): 25 anys d'excavacions". *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 926 – 931.

igualmente la troballa d'un forn que J. Colomines datà precisament en aquest període.⁵¹¹ Per tant, es dona un manteniment de l'activitat en aquest jaciment durant tota la fase ibèrica final.⁵¹² A la vegada, altres nuclis com La Malesa (VOC.3.8) o Puig Castell (VOR.30.6/VOR.40.2), amb clara vocació productiva, també segueixen funcionant durant el segle II. El problema per aquests dos casos és que resulta complicat poder situar-los clarament dins d'aquesta categoria i no senzillament com a assentaments rurals de tipus productiu. Sigui com sigui, la seva menor importància també podria ser una explicació al per què de la seva continuïtat sense aparents transformacions o indicis de problemes.

Finalment, hem d'abordar el cas de l'hàbitat rural dispers, la base de l'estructura del poblament en època antiga. Si pel període anterior havíem documentat una certa continuïtat dintre dels hàbitats rurals, amb alguns abandonaments i d'altres creacions, ara la Laietània interior s'emmarca dins d'un procés generalitzat a tot el nord-est peninsular, pel qual es genera un gran creixement de l'hàbitat rural dispers a partir de mitjans del segle II aC.⁵¹³ Aquest creixement, com dèiem, es documenta de forma generalitzada⁵¹⁴ i s'ha interpretat de formes diverses. El cas vallesà no és una excepció i en diverses obres s'ha plantejat aquest creixement remarcable de l'hàbitat rural dispers a partir d'aquest moment.⁵¹⁵ El que intentarem en les següents pàgines serà comprovar si

⁵¹¹ J. Colomines. "Un forn de ceràmica ibèrica a Rubí". *Anuari de l'IEC*, vol. VII (1921 – 1926), pp. 65 – 67.

⁵¹² Una possible explicació es podria relacionar amb el material epigràfic recuperat per època imperial a Rubí, de tipologia clarament votiva i que podrien indicar la presència d'algun punt de caràcter sacre que podria explicar el per què de la continuïtat en el temps de l'assentament. Retornarem sobre aquest aspecte quan tractem la fase imperial laietana.

⁵¹³ Sobre aquest procés, entre molts altres, *vid.*: O. Olesti. "Integració..."; V. Revilla. "El poblamiento rural en el noreste de Hispania entre los siglos II aC. y I d.C. Organización y dinámicas culturales y socioeconómicas". *Torres, atalayas y casas fortificadas. Explotación y control del territorio en Hispania (s. III a. de C. – s. I d. de C.)* (2004), pp. 175 – 204; O. Olesti. "El control..."; V. Revilla. "Rural settlement in the central littoral area and the interior regions of Catalonia in the 1st and 2nd centuries BC". *Time of changes. In the beginning of the romanization*. Girona: Universitat de Girona (2010), pp. 139 – 159.

⁵¹⁴ Per exemple a zones diverses com l'àrea emporitana (R. Plana. "Romanisation et aménagements fonciers dans le nord-est catalan". *Structures rurales et sociétés antiques*. París: Les Belles Lettres (1994), pp. 339 – 350), l'àrea indiketa (J. Burch. "L'ús de sitges en època republicana al nord-est de Catalunya". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6 (1996), pp. 207 – 216), el Maresme (O. Olesti. *El territori...*), el Baix Llobregat (J.M. Solías. "El curs inferior del Llobregat en època ibèrica i romana". *Estrat*, 6 (1993), pp. 77 – 133); l'Alt i el Baix Penedès (A. Cebrià, G. Ribé, M.R. Senabre. "L'arqueologia a l'Alt Penedès: estat de la qüestió als anys 90". *Miscel·lània Penedesenca*, 15 (1991), pp. 37 – 153), al Garraf (M. Miret, V. Revilla. "El poblament romà al litoral central de Catalunya". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 16 (1995), pp. 189 – 210) o al Camp de Tarragona (I. Arrayás. *Morfologia...*).

⁵¹⁵ Així, per exemple, es documenta als treballs d'A. Aguilar, que parla de l'inici del poblament de les valls del Tenes, el Mogent i el Congost per aquest moment ("Avanç...", p. 129). Amb anterioritat, però, ja d'altres autors havien apuntat a aquesta idea, com M. Prevosti *et al.* (M. Prevosti, J. Sanmartí, J. Santacana. "Algunes hipòtesis sobre els objectius i estratègies de la colonització romana a la costa central

realment es pot identificar aquest fenomen mitjançant els exemples ben documentats arqueològicament dels que disposem per, al final de l'apartat, intentar encabir-lo en una interpretació general de la zona durant aquesta fase.

En general, si observem un mapa de jaciments a la zona vallesana pel període Ibèric Final i el comparem amb fases anteriors, ràpidament crida l'atenció l'evident gran creixement en el nombre de jaciments documentats a la plana, els quals pràcticament es dupliquen. Òbviament, aquesta és una visió esbiaixada, ja que la gran majoria d'aquests jaciments serien nuclis documentats de forma superficial i, per tant, impossibles de situar amb precisió a nivell cronològic o tipològic. De fet, aquest és possiblement un dels grans problemes a l'hora de poder interpretar l'evolució del poblament i el territori d'aquesta zona utilitzant fases temporals relativament reduïdes d'uns 50 anys. Així, doncs, de forma majoritària resulta impossible poder determinar si aquests assentaments nous documentats en el període Ibèric Final tenen el seu inici en el segle II o I aC.⁵¹⁶ Tot i això, creiem que no deixa de ser mínimament indicatiu aquest fenomen i que, tot i no poder ser excessivament categòrics, sí que es podria afirmar, amb totes les precaucions que es vulgui, que durant l'Ibèric Final hi ha un important augment de l'hàbitat rural dispers, el qual segurament tindria el seu punt de partida a partir de la segona meitat del segle II aC. Tal afirmació té el seu suport empíric no només en les dades quantitatives de nombre de jaciments documentats, sinó també en la comparació amb els processos similars patits en zones properes que ja hem citat, en la pròpia lògica de l'evolució històrica de la zona⁵¹⁷ i, especialment, en l'evidència arqueològica que aporten tot un seguit de nous nuclis que han estat excavats de forma més o menys sistemàtica i que tot seguit passem a analitzar breument.

En primer lloc, cal veure que és evident una continuïtat respecte el període anterior i que es pot documentar a partir de l'existència sense evidències de ruptura en aquells nuclis rurals dispersos que havíem vist que apareixien o es mantenien a la primera meitat de segle, com serien els casos de Can Gambús (VOC.14.11), Bòbila Madurell – Can Feu (VOC.17.4), la Facultat de Medicina de la UAB (VOC.5.8), l'assentament rural de la zona de les esglésies de Sant Pere de Terrassa (VOC.20.35) i el C/ Major de

de Catalunya". *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior. Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana*. Granollers: Societat Catalana d'Estudis Clàssics (1987), p. 88) o C. Miró *et al.* (C. Miró *et al.* "El procés...", p. 62 i ss.)

⁵¹⁶ I, de fet, la seva mateixa adscripció a l'Ibèric Final seria en molts casos, com a mínim, dubtosa.

⁵¹⁷ Que indica que un canvi d'aquesta importància s'hauria de donar en un moment de certa recuperació de la tranquil·litat i del funcionament normal de la societat, després dels greus conflictes patits a la zona durant els primers anys del segle II.

Sant Pere, 15 (VOC.20.45), Can Fatjó (VOC.13.3), ja amb unes característiques diverses a les del poblament ibèric d'època ibèrica Plena, Can Vedell (VOR.3.6), el Castell de Montclús (VOR.31.1), la Bigorra (VOC.17.5) o el possible camp de sitges de Can Nualart (VOR.14.43).

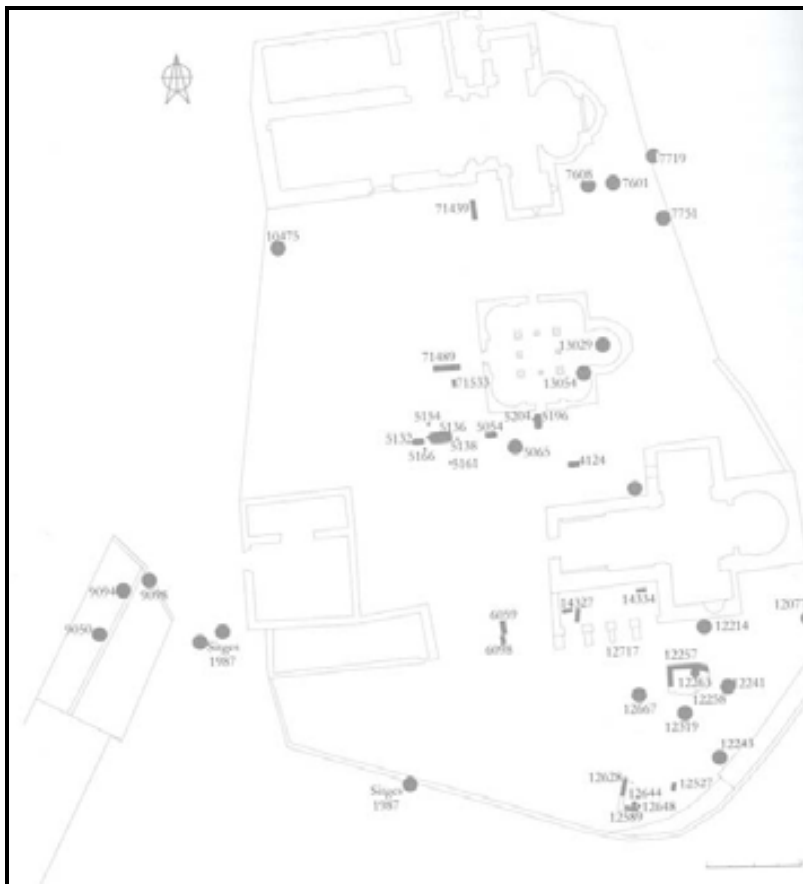

Fig. 43: Estructures ibèriques documentades al conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa (Garcia *et al.* 2009).

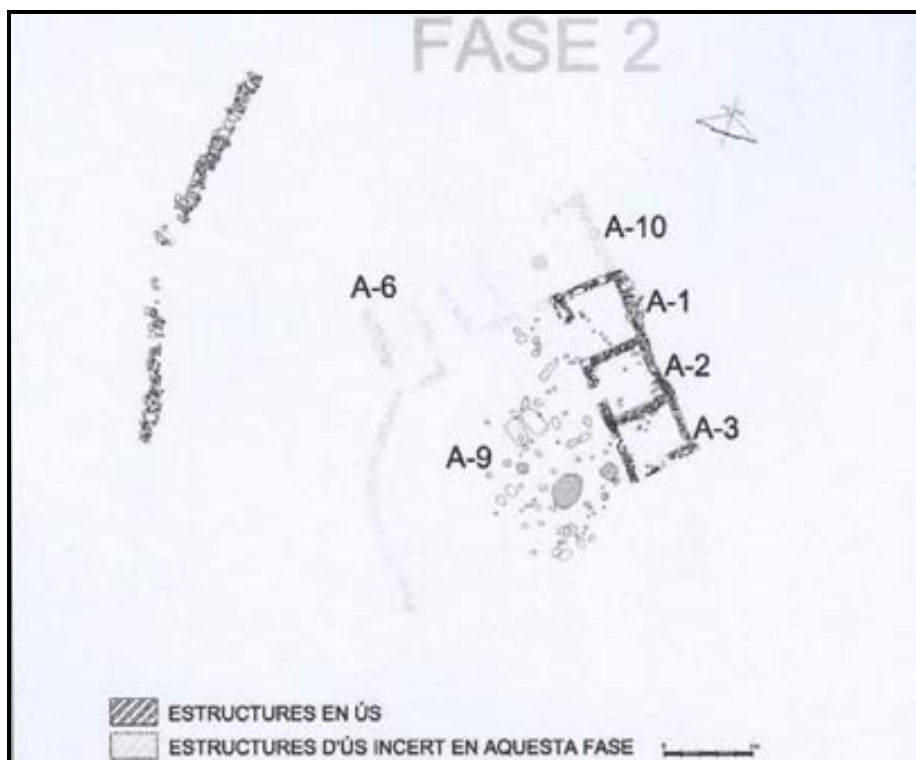
Un cas especialment interessant seria del de l'assentament del Bosc de Can Suari (VOR.21.21), que ja havíem vist anteriorment com tenia una primera fase de funcionament prèvia a mitjans del segle II aC.⁵¹⁸ Doncs bé, una segona fase constructiva es detecta a partir de mitjans de segle, perdurant fins l'últim terç d'aquest, quan es basteix un assentament de dimensions mitjanes, amb tres o cinc àmbits disposats en bateria i un mur de tanca que delimita un espai obert destinat a l'àrea del treball i emmagatzematge. Es documenten estructures de combustió formades per una solera feta de ceràmica trinxada. A la darrerria de segle s'iniciaria una tercera fase on es

⁵¹⁸ Vid. *supra* p. 234.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

reformaria l'assentament ampliant-lo amb, com a màxim, tres nous àmbits. Per tant, estariem davant d'un nucli indígena que experimenta un creixement remarcable durant aquest període i sembla que es podrien documentar tant zones d'hàbitat com elements clarament vinculats a l'activitat productiva.

Al Vallès Oriental també sembla que es podria documentar l'inici d'un assentament rural productiu d'aquest tipus al gran complex arqueològic de Santa Digna (VOR.13.4), a les Franqueses del Vallès, amb la documentació d'un camp de sitges i restes d'evidències productives, tot i que en aquest cas resulta molt complicat poder aportar una cronologia precisa per la posada en funcionament de l'assentament. Un cas molt important pel que suposarà el nucli més endavant, seria el del nucli de Caldes de Montbui. Per aquesta fase es tindrien els primers indicis d'activitat a la zona on el futur s'establirà el centre termal però, a més, a la Plaça de l'Església i carrers adjacents (VOR.4.29) s'evidencien un seguit d'estructures i materials que fan pensar en el sorgiment per aquest moment d'un assentament rural productiu del que coneixem poc però que seria l'antecedent més clar del dens poblament que es dona al voltant del conjunt termal a partir d'època augustal. En concret, en aquesta àrea arqueològica es detectaren diverses estructures aïllades que correspondrien a parts d'una zona industrial.

Així, aparegué una petita estructura de combustió amb restes d'escòria de metall i material constructiu al voltant, així com cendres i carbons. També un possible forn de planta circular retallat a la terra amb un petit graó a les parets i una rampa que podria tractar-se d'una porta; i una cisterna excavada al subsòl amb murs de fileres de pedres i maons lligats amb morter de calç i arrebossades amb *opus signinum*, de la mateixa manera que el paviment. En punts propers a la plaça també s'hi ha documentat una dòlia, restes de parets romanes i algun enterrament, tot i que la cronologia agafaria un arc que aniria des d'aquesta segona meitat del segle II fins el segle I aC.⁵¹⁹ Encara a la zona oriental vallesana, cal parlar de l'assentament de Ca l'Estrada (VOR.6.9), a Canovelles. Es tractaria d'un assentament amb unes característiques similars al Bosc de Can Suari, caracteritzat per la creació d'un edifici d'uns 60 m² amb evidències de zones productives i d'altres residencials. Tot i això, semblaria que la construcció d'aquesta estructura es donaria en una fase més avançada (cap el 75 aC.), mentre que l'assentament tindria el seu origen en el darrer quart del segle II aC., on s'han documentat diverses sitges i materials ceràmics.⁵²⁰ Finalment, també remarcar el cas de la Font de Brill (VOR.36.27), a Santa Eulàlia de Ronçana, amb la troballa d'estrats amb materials i estructures (un estrat de cendra, la filada interior d'un mur de pedra i dues sitges amb material iberoromà) situables a mitjans del segle II;⁵²¹ o el possible camp de sitges de Can Barri (VOR.3.11)

⁵¹⁹ Dades extretes de les diverses memòries d'intervencions arqueològiques: E. Barrasetas. *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça de l'Església i carrers d'Asensi Vega, de Barcelona i de Sant Pere (Caldes de Montbui, Vallès Oriental). Febrer, març i maig de 1995*. Memòria inèdita (1996); N. Miró. *Memòria del control arqueològic d'urgència de les rases dels carrers Font i Boet, forn i plaça de l'Església. Caldes de Montbui (Vallès Oriental). 11 de maig – 12 de juny de 1992*. Memòria inèdita (1997).

⁵²⁰ Respecte el jaciment de Ca l'Estrada, *vid.*: A. Fortó, P. Martínez, V. Muñoz. "Intervenció arqueològica a Ca l'Estrada. Primers resultats". *Lauro*, 28 (2005), pp. 5 - 16; A. Fortó, P. Martínez, V. Muñoz. "Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental): un exemple d'ocupació de la plana vallesana des de la prehistòria a l'alta edat mitjana". *Tribuna d'Arqueologia 2004 – 2005* (2006), pp. 46 - 70. Recentment, aquest assentament ha estat definit com a "granja complexa" (M. Flórez. *Dinàmica...*, p. 134).

⁵²¹ Sobre la intervenció realitzada en aquest jaciment *vid.*: J. Barberà, R. Pascual. "Resultados de una prospección en la estación prerromana de la Font de Brill, en Santa Eulàlia de Ronçana (Barcelona)". *Empúries*, 25 (1963), pp. 205 – 210.

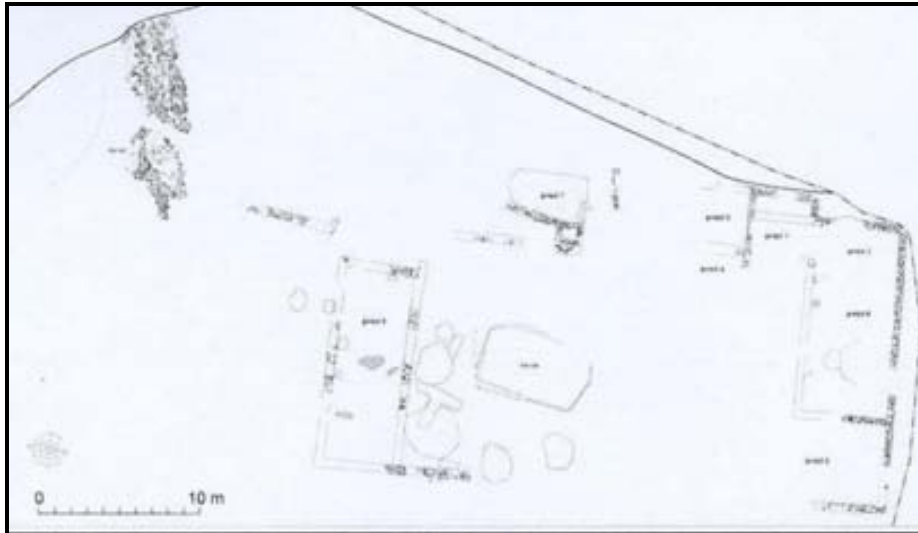

Fig. 45: Planta de l'edifici tardorepublicà documentat a Ca l'Estrada (Fortó *et al.* 2006).

Pel que fa al Vallès Occidental, tenim també diversos casos interessants. Així, per exemple, trobem a Sant Cugat el cas de Sant Joan Nord (VOC.15.20), amb un petit assentament rural productiu amb inicis segurament en un moment tardà del segle II aC. amb abundant material ceràmic ibèric i evidències de zones productives i d'emmagatzematge.⁵²² Un cas similar seria el del jaciment del C/ Unió, 13-17 (VOC.13.33) de Rubí, amb una fase iberoromana que s'iniciaria cap al darrer quart del segle II, on es documenten un conjunt de murs fets de còdols i lligats amb argila, juntament a un conjunt de vuit encaixos de dòlia relacionats amb els murs.⁵²³ Per tant, es defineix també un assentament rural productiu que, de la mateixa manera que en el cas previ, presenta una clara filiació indígena pel que respecta tant als materials ceràmics com constructius, però que mostra un alt grau d'incorporació de novetats de tipus itàlic com les dòlies, *tegulae* i ceràmiques campanianes. Un altre cas també que es podria citar seria el de l'assentament de Can Boada Vell (VOC.9.10), a Palau-Solità i Plegamans, amb un conjunt de murs i un paviment que semblarien delimitar una estança. Tot i tenir continuïtat fins època imperial, la primera fase se situaria cap a la segona meitat del segle II aC.⁵²⁴ Per acabar amb la zona vallesana occidental, també

⁵²² G. Caballé. "La intervenció arqueològica al polígon de Sant Joan Nord. L'evolució d'un espai d'explotació agrària des del període del Bronze fins a època romana". *Gausac*, 23 (2003), pp. 25 – 34.

⁵²³ Dades extretes de la memòria d'excavació: D. Molina, J. Roig. *Memòria de la intervenció arqueològica al c/ Unió 13-17 de Rubí (Vallès Occidental) Maig - juliol 2004*. Arqueologia i Patrimoni Arrago SL. Memòria inèdita (2007).

⁵²⁴ Sobre Can Boada Vell *vid.*: J. Auladell. "Notes preliminars sobre la vil·la romana de Can Boada Vell (Palau de Plegamans, Vallès Occidental)". *Limes*, 2 (1992), pp. 77 – 81; J. Auladell. "Uns primers colons romans a Boada Vell". *Quatre pins: quaderns de cultura*, 9 (1995), pp. 13 – 17.

volem destacar la troballa de possibles camps de sitges als jaciments d'Els Mallols (VOC.5.14) i l'Església de Sant Cebrià de Valldoreix (VOC.15.18), amb cronologia que se situa, en part, en aquesta segona meitat de la centúria.⁵²⁵ Segurament, hi hauria molts més jaciments que podrien situar la seva fase inicial en aquest moment cronològic concret. Ara bé, la dificultat d'obtenir datacions fiables i convincents a partir de dades poc contrastades i, majoritàriament, obtingudes a partir de prospeccions superficials o simplement visuals, fa que no es puguin utilitzar com a evidències sòlides pel nostre propòsit.

Ara bé, volem remarcar el fet que tenim un conjunt de més de 120 jaciments documentats que, bàsicament pels materials recuperats, es podrien situar a la segona meitat del segle II aC. Tot i que només una excavació arqueològica pot aclarir aquests casos, creiem que no deixa de ser una dada suggerent per poder comprendre la magnitud del fenomen que estem descrivint. Sigui com sigui, només amb l'anàlisi d'aquests jaciments on sí s'han dut a terme intervencions arqueològiques científiques creiem poder comprovar aquesta aparició de nous assentaments rurals dispersos de forma clara a la plana vallesana. Aquests nuclis estarien caracteritzats per la seva situació a la plana o a zones de vessant i les seves característiques materials estarien marcades per una major presència d'elements com la ceràmica ibèrica, els murs lligats amb còdols i aixecats amb tàpia i els paviments de terra batuda. De dimensions petites i mitjanes, serien de clara vocació agrícola i combinarien zones d'hàbitat amb punts productius i altres d'emmagatzematge, on predominaria encara l'ús de la sitja. A la vegada, progressivament anirien introduint de forma no traumàtica elements propis de l'aportació romana com serien ceràmiques campanianes, àmfores itàliques i grecoitàliques, *tegulae* i *dolia*. Per tant, pel que fa a l'hàbitat rural dispers, podríem parlar pel Vallès d'una situació molt similar a la viscuda de forma genèrica a la resta del nord-est i en relació amb els models plantejats per O. Olesti i V. Revilla.⁵²⁶

Un cop vista l'evolució en els assentaments indígenes de la Laietània interior, queden un seguit de casos per analitzar. Es tracta d'assentaments els quals centren

⁵²⁵ Pel que fa als Mallols, *vid.*: J. Francès, M. Argelaguès, M. Guàrdia, R. Jàrraga. *Memòria d'excavació dels Mallols (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental): campanya de 1995 – 1996*. Cerdanyola del Vallès. Memòria inèdita (1999); M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), p. 64. Sobre l'Església de Sant Cebrià, *vid.*: J. Guàrdia, J.J. Cortés. "Intervenció arqueològica a l'església de Sant Cebrià de Valldoreix (Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)". *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 1063 – 1073.

⁵²⁶ O.Olesti. "La integració...", p. 67 i ss.; *Id.* "El control...", pp. 137 – 138; V. Revilla. "El poblamiento rural...", p. 178 i ss.

actualment el debat més candent dins de la zona vallesana per les seves implicacions precisament en el grau d'intensitat de l'actuació romana en aquesta fase republicana.⁵²⁷ Així, es planteja l'existència d'un seguit d'assentaments, els quals per les seves característiques estarien més propers als models constructius i tecnològics itàlics que no pas ibers; obrint així la porta a la presència de població d'origen itàlic al Vallès des d'una fase ben antiga. El que farem ara serà plantejar aquests diversos casos i les seves característiques, de tal manera que, més endavant, puguem entrar detalladament en aquesta discussió historiogràfica per intentar determinar quina fou la situació real que es visqué en aquest sentit a la Laietània oriental.

El primer cas seria el del jaciment de Can Rossell (VOR.21.17), a Llinars del Vallès. Es tractaria d'un sol edifici estructurat a partir d'un espai obert o carrer que dóna, a través d'una gran porta de 2,5 m. (que permetia el pas de carros), a un pati interior, a l'entorn del qual es distribueixen diferents àmbits (fins a deu documentats). Aquest pati descobert destacaria per disposar d'un sistema de canalitzacions d'aigua o claveguera i per la troballa en ell d'un seguit de dòlies i una àmfora clavada a terra. Es tractaria d'una construcció de planta baixa i semblaria més aviat destinada a una funció productiva o de magatzem més que de residència ja que, per exemple, en els àmbits no s'han trobat fogars. Igualment, no hi ha cap mena de cobriment del terra d'aquests àmbits, a excepció d'un paviment de *signinum*. La tècnica constructiva consistiria en l'ús de pedra granítica lligada amb argila, sent pujats els murs amb tàpia. Els materials determinen força bé la cronologia de l'assentament, amb presència tant de ceràmica ibèrica comuna i *kalathoi*, com de campaniana A i B i àmfora itàlica. Tot plegat, semblaria que el jaciment tindria un inici cap el darrer quart del segle II aC., mantenint-se fins el 50 aC., quan es detecten elements d'espoli del recinte i un abandonament definitiu cap el 30-20 aC.⁵²⁸ Per tant, estem davant d'un assentament amb unes característiques molt específiques, que presenta una organització molt ben pautaada i que sembla tenir una orientació clarament productiva agrícola. La importància del nucli ha

⁵²⁷ Així, de forma molt bàsica, podríem parlar d'investigadors "indigenistes", o partidaris d'un paper preponderant de les poblacions locals dins de l'evolució patida per la zona durant l'Ibèric Final, on destacarien A. Aguilar, O. Olesti o V. Revilla. I els investigadors "romanistes", segons els quals el paper de població romana en l'evolució d'aquest territori seria fonamental, amb una presència *in situ* des de mitjans del segle II aC. representada per les famoses vil·les republicanes. El principal exponent serien els treballs de J. Estrada, repesos en els darrers anys per R. Jàrraga.

⁵²⁸ Pel que fa a les dades del jaciment, ens hem basat en els treballs d'E. Sánchez i E. Barrasetas: E. Barrasetas, D. Olivares, E. Sánchez. "El jaciment de Can Rossell (Llinars del Vallès), segle I aC.". *Lauro*, 13 (1997), pp. 5 - 12; E. Sánchez. "Can Rossell, Llinars del Vallès". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 283.

fet que tradicionalment se l'associés a una vil·la romana o, fins i tot, a causa de la seva proximitat a la posterior via Augusta, a la mansio de *Praetorio*.⁵²⁹ Tot i que resulta impossible determinar amb certesa si es tracta d'un nucli habitat per població indígena o itàlica, resulta innegable que la seva estructuració i organització indica un nou pas cap models diversos de l'estructuració de la producció i el poblament dispers, on la influència del domini romà progressivament s'anava fent més evident. Tot i no ser un tipus de jaciment massa habitual, podem trobar paral·lels similars per aquest període com seria el cas de l'assentament de Can Balençó, a Argentonà.⁵³⁰

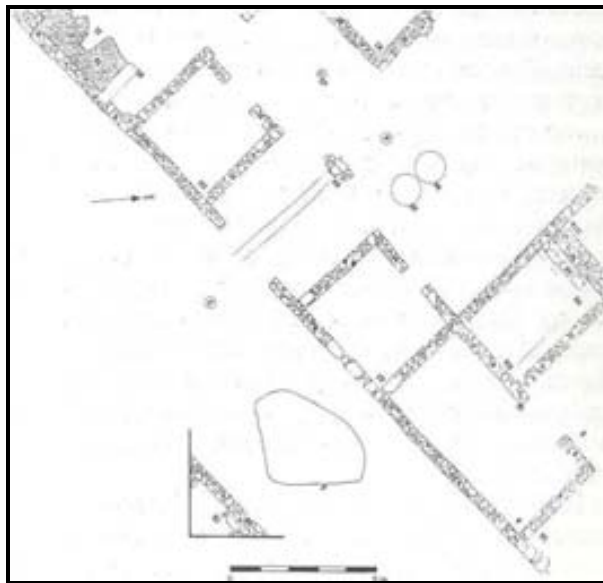

Fig. 46: Planta del jaciment de Can Rossell (Sánchez, 1993).

Un segon exemple, creiem que encara més interessant, seria el del jaciment de Can Tacó (VOR.24.4/VOR.25.10), situat entre els termes municipals de Montmeló i Montornès del Vallès. Aquest assentament, situat en una zona estratègica sobre un turó que controla la unió del Congost i el Mogent per formar el riu Besós, encara està a dia

⁵²⁹ Principalment el valedor d'aquesta hipòtesi seria J. Estrada (J. Estrada. *Vías y poblamiento...*, p. 22; J. Estrada *et al.* "La Lauro monetal...", p. 172).

⁵³⁰ Considerat per R. Jàrraga com a "mas ibèric" (R. Jàrraga. "El poblament rural i l'origen de les *villae* al nord-est d'Hispania durant l'època romano-republicana (segles II – I aC.)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 21 (2000), pp. 276- 278). Més recentment, M. Flórez l'identifica com a "granja complexa" (*Dinàmica...*, p. 133). Un altre exemple que potser podria apropar-se a aquest model seria el de l'Olivet d'en Pujol, a Viladamat (Alt Empordà). Es tracta d'un establiment rural d'uns 400 m², on destaca una zona coberta de magatzem amb capacitat de fins a 100 *dolia*. Tot i que les dimensions depassen les de Can Rossell, la presència d'elements clarament romans (*dolia*, *tegulae*, *imbrices*), l'orientació clarament productiva i la cronologia (darrer quart del segle II – inicis del I aC., amb reocupacions posteriors), fan pensar en una tipologia d'assentament similar (sobre aquest assentament, *vid.*: J. Casas, J. Merino. *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos: dos establiments agrícoles d'època romana a Viladamat*. Girona: CIAG (1989); J.M. Nolla *et al.* *De l'oppidum...*, pp. 224 – 226).

El territori i poblament del Vallès en època antiga. *Joan Oller Guzmán*

d'avui en estat d'excavació. De moment, ha atorgat un conjunt molt notable format per dos cossos: el primer, orientat de nord a sud, presenta un perímetre de 70 metres i una àrea de 300 m², mentre que el segon un perímetre de 180 i una àrea de 1700 m².

Fig. 47: Vista de l'assentament de Can Tacó (www.montmeló.es).

L'estructuració de l'assentament és complexa i presenta trets pràcticament urbanístics com un carrer central, zones de circulació amb terra piconada i restes de *signinum*, o un sistema defensiu consistent en una muralla amb presència de poterna i un petit bastió. Igualment, existia un sistema de recollida d'aigües i una gran cisterna. Pel que fa als àmbits, cal remarcar el número 5, on es trobaren indicis de cert luxe, amb presència d'estucs d'estil pompeià força ben conservats.

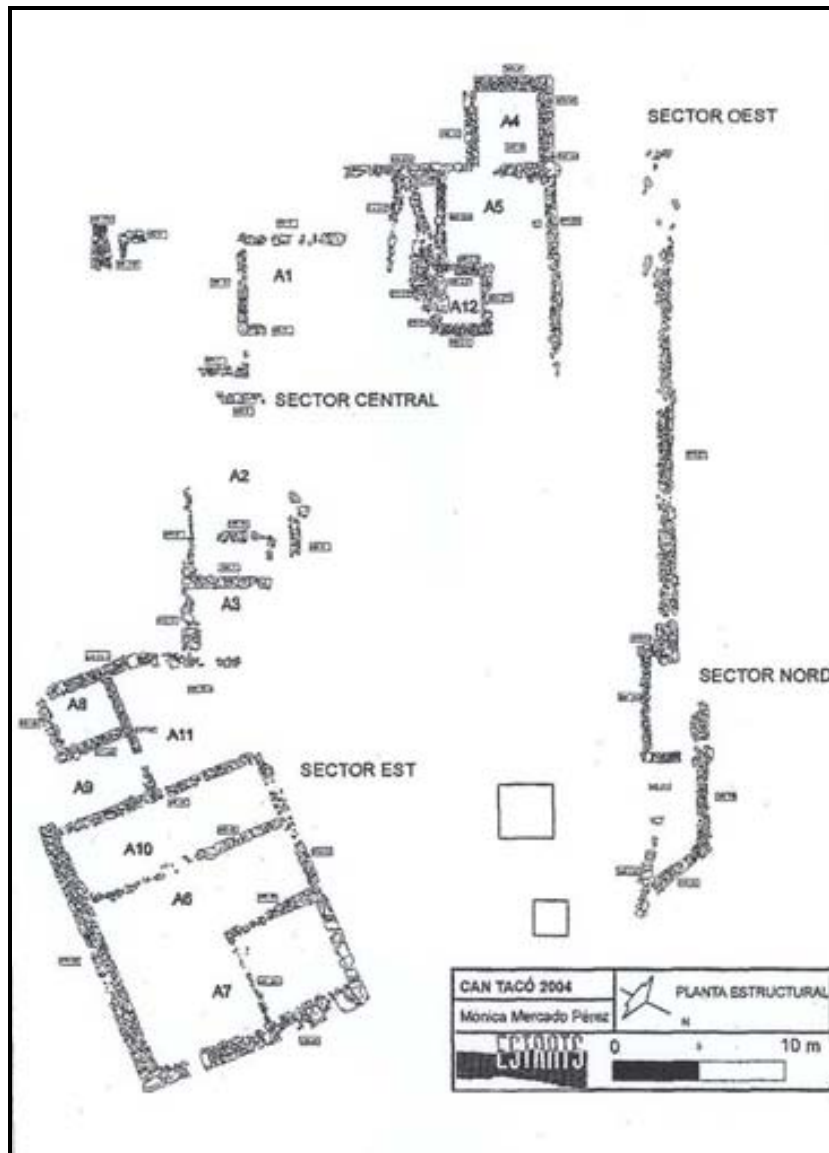

Fig. 48: Planta del jaciment de Can Tacó després de les intervencions de l'any 2004 (Mercado *et al.* 2006).

Respecte els materials, cal remarcar el predomini dels de producció local, com l'àmfora ibèrica, la ceràmica comuna ibèrica oxidada i reduïda, etc. Ara bé, hi ha una abundant presència de materials d'importació destacant les produccions de vernís negre (campaniana A, B i B-oïde) i les àmfores (itàlica, greco-itàlica, púnica, etc.). El conjunt d'aquests materials marquen un arc cronològic que se situa entre el 125 i el 75 aC.⁵³¹ A

⁵³¹ Respecte el jaciment de Can Tacó, les dades extretes provenen dels següents treballs: M. Mercado, E. Rodrigo. *Intervenció arqueològica a Can Tacó – Turó d'en Roïna (Montornès del Vallès – Montmeló, Vallès Oriental)*. Maig – juny 2006. Estrats, SL. Memòria inèdita (2008); J. Chorén, M. Mercado, E. Rodrigo. “El jaciment de Can Tacó: un assentament romà de caràcter excepcional al Vallès Oriental”. *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers* (2006), pp. 57 – 76; M. Mercado, J.M. Palet, E. Rodrigo, J. Guitart. “El *castellum* de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló/Montornès del Vallès) i la romanització de la Laietània interior. Cap a un estudi arqueològic del jaciment i del territori”. *Notes*, 21

partir d'aquestes dades, les interpretacions del jaciment han estat diverses, considerant-lo des d'un poblat ibèric,⁵³² a una vil·la republicana, a un *castellum*⁵³³ o, més recentment, un centre de control administratiu i territorial.⁵³⁴ Sigui com sigui, la seva situació clarament estratègica amb relació amb les vies naturals i els recursos fluvials, la seva estructuració i l'evidència de destacats elements defensius, la presència d'elements de luxe que parlarien de la presència d'algun grup d'elit i, finalment, una clara filiació romana, fan que Can Tacó sigui un assentament únic a la zona vallesana i de gran interès en el context del nord-est peninsular.⁵³⁵

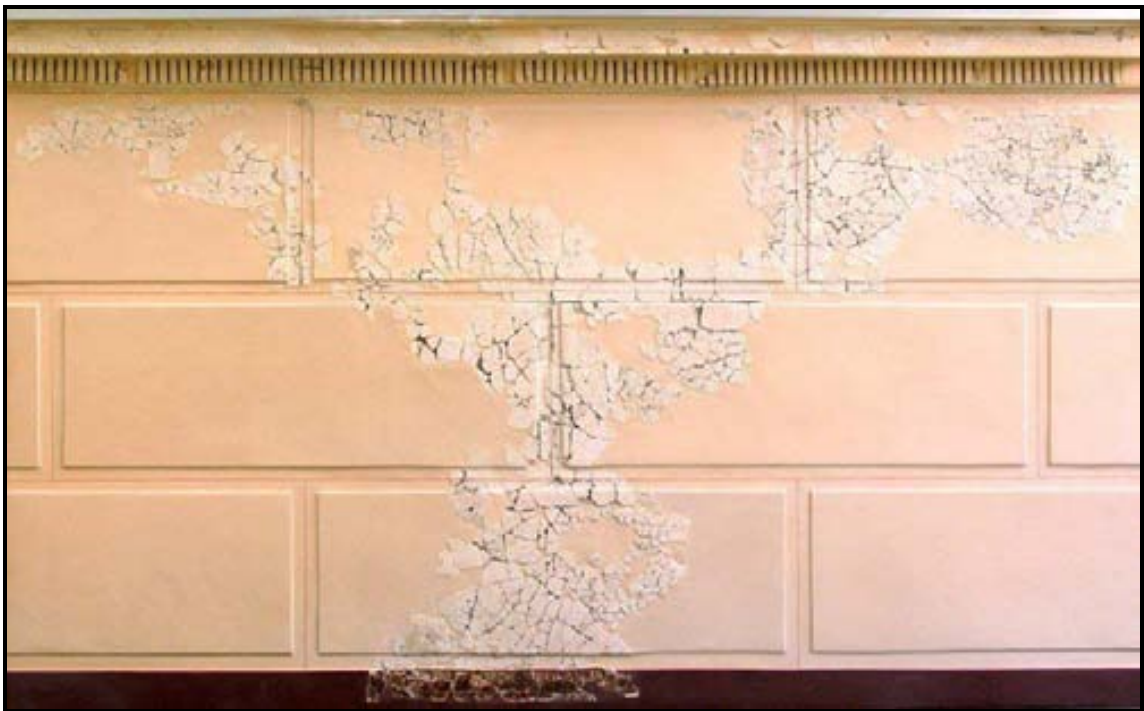

Fig. 49: Estucs parietals recuperats a Can Tacó (www.montmeló.es).

(2006), pp. 241 – 266; M. Mercado, E. Rodrigo, M. Flórez, J.M. Palet, J. Guitart. “El *castellum* de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló/Montornès del Vallès) i el seu entorn territorial”. *Tribuna d'Arqueologia*, 2007 (2008), pp. 195 – 212.

⁵³² J. Estrada *et al.* “La Lauro monetal...”, p. 151.

⁵³³ M. Mercado, J.M. Palet, E. Rodrigo, J. Guitart. “El *castellum* de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló/Montornès del Vallès) i la romanització de la Laietània interior. Cap a un estudi arqueològic del jaciment i del territori”. *Notes*, 21 (2006), pp. 241 – 266; M. Flórez, J.M. Palet. “Dinámica del poblamiento y romanización en la Laietania interior (Vallès Oriental, Barcelona). Del s. IV a.C. al s. I a.C.”. *Bolettino di Archeologia Online*. Volume Speciale. International Congress of Classical Archaeology. Meetings between cultures in the Ancient Mediterranean, 2010 (<http://151.12.58.75/archeologia/>).

⁵³⁴ M. Flórez. *Dinàmica...*, 121 – 123.

⁵³⁵ Un altre punt interessant respecte Can Tacó, seria l'existència del jaciment del Serrat de les Tres Creus (VOR.24.8/VOR.25.9), en el turó situat immediatament al costat, on s'hi ha realitzat troballes ceràmiques superficials que podrien indicar la presència d'algun petit assentament amb una cronologia al voltant del 100 a.C. i, per tant, potser relacionable a Can Tacó.

Volem remarcar, però, que també el Vallès i dins d'aquesta categoria es podria trobar el cas del jaciment de Puig Castell (VOR.7.5), a Cànoves i Samalús. Situat en un turó a les estribacions de la Serralada Prelitoral, tot i no haver estat excavat en extensió s'hi ha detectat presència de restes d'estances amb murs de pedra seca i un llarg mur perimetral que semblaria tenir una cronologia antiga. Les abundants restes de ceràmica campaniana A i B recollides en prospecció indicarien una pervivència entre els segles II i I aC. M. Flórez proposa, amb prudència, la possibilitat que es tractés d'un nucli de certa entitat amb funcions administratives i promogut en el mateix context històric i cronològic que Can Tacó.⁵³⁶ Òbviament, no es pot confirmar aquesta hipòtesi amb les dades disponibles a dia d'avui; ara bé, la proximitat de l'assentament de Can Martí i del pas de la via del Congost podrien ser indicis altament interessants en aquest sentit.

Com a possibles paral·lels pel que fa a nuclis tipològicament itàlics en el territori català per aquest període, per proximitat i importància cal que parlem de l'assentament de Ca l'Arnau – Can Mateu, a Cabrera de Mar (Maresme).⁵³⁷ Es tracta d'un conjunt d'estructures remarcables i amb una cronologia que aniria des de mitjans de la segona meitat de segle II fins el 80 aC. (*grosso modo*). Concretament, el conjunt el formen un grup d'estructures domèstiques agrupades en diverses unitats, de les que sembla que encara no s'ha excavat la totalitat. Es tracta d'uns hàbitats dels que no es coneix massa bé l'estructuració però sí, per exemple, sembla que no hi haurien carrers ben definits ni una muralla que tanqués el recinte. Alguns d'aquests hàbitats presentaven paviments de *signinum* tessel·lats. Es documentaren també quatre ofrenes fundacionals (una d'elles, un fetus inhumat) i cal remarcar especialment la troballa de fragments i residus de metall, destacant diversos lingots de plom i estany, interpretats com a peces utilitzades per encunyar moneda de bronze.

⁵³⁶ *Dinàmica...*, pp. 106 – 107 i 125.

⁵³⁷ Sobre el jaciment de Ca l'Arnau – Can Mateu, seguim els següents treballs: X. Cela, J. Garcia, A. Martín. “Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de Iluro”. *Empúries*, 52 (2000), pp. 29 – 54 (especialment p. 33 i ss.); A. Martín. “Las termas republicanas de Cabrera de Mar (Maresme, Barcelona)”. *Termas romanas en el Occidente del Imperio*. Gijón: VTP Editorial (2000), pp. 157 – 162; A. Martín. “Intervencions arqueològiques a Ca l'Arnau – Can Mateu (Cabrera de Mar)”. *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*, vol II. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 376 – 399.

Fig. 50: Planta de les estructures de Ca l'Arnau – Can Mateu (Martín 2004).

A la vegada, trobem al costat d'aquesta zona residencial un conjunt termal força espectacular que ocupa uns 450 m² i en un estat de conservació molt bo. El més interessant del conjunt seria la seva tècnica constructiva típicament itàlica; i no només això, sinó que fins i tot part dels materials necessaris per la seva construcció sembla que foren importats directament de la península Itàlica.⁵³⁸

⁵³⁸ Concretament, les *tegulae* i *imbrices* documentats a la UE 2345 sembla que provindrien directament del golf de Nàpols.

Fig. 51: Planta del conjunt termal de Ca l'Arnau (Martín 2004).

A les darreres intervencions, a la zona de Can Rodon (just a davant de Ca l'Arnau), es documentà un jaciment amb una superfície construïda de 2500 m², separat per un carrer d'uns 5 metres d'amplada i amb una cronologia molt similar al de Ca l'Arnau (abandonament durant el primer quart del segle I aC.). Per una altra banda, a la zona de Can Bent, aparegueren les restes d'una *domus* luxosa i, al nord de Can Mateu, un seguit d'estructures malmeses interpretades com a un temple itàlic.⁵³⁹ Per tant, tot plegat ofereix la creació d'un espectacular conjunt de nova planta vinculat directament a una població itàlica amb certa autoritat política, la qual s'instal·laria en aquest moment de la segona meitat del segle II aC. en aquest punt amb uns objectius precisos i sens dubte clarament relacionats amb el control i administració del territori laietà, sobretot tenint en compte la proximitat del poblat de Burriac; uns possibles objectius que analitzarem a posteriori.

Un altre assentament de cronologia similar i que, per la seva proximitat, creiem interessant apuntar seria el del Camp de les Lloses, a Tona (Osona).⁵⁴⁰ En aquest cas,

⁵³⁹ Per les dades d'aquestes darreres intervencions arqueològiques, *vid.*: A. Martín, J. Garcia. "La vall de Cabrera de Mar. Focus inicial de la producció vitivinícola a la Laietània". *Pottery workshops and agricultural productions. Studies on the rural world in the Roman period, 2*. Girona: UDG/GARPE (2007), pp. 69 – 82.

⁵⁴⁰ En aquest cas, seguim les dades proporcionades pels següents treballs: M. Duran, M.D. Molas, I. Mestres, J. Pujades. "L'establiment ibero-romà del Camp de les Lloses (Tona, Osona)". *Tribuna d'Arqueologia 1993 – 1994* (1995), pp. 63 – 73; M. Duran, I. Mestres, J. Principal. "El jaciment del

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

tenim un conjunt d'edificis, amb una cronologia entre el 125 i el 90-80 aC. (tot i que hi ha una ocupació de l'assentament prèvia i posterior), que tindrien funcions diverses com l'hàbitat, l'activitat artesanal o el culte. Els edificis eren de forma quadrangular o rectangular i foren construïts amb els fonaments i sòcols de pedra i els murs alçats en tàpia. Els sòls tindrien paviments de terra batuda i les cobertes serien de tipus vegetal. En les darreres intervencions, s'ha documentat un carrer que segurament vertebrava l'espai de l'assentament.

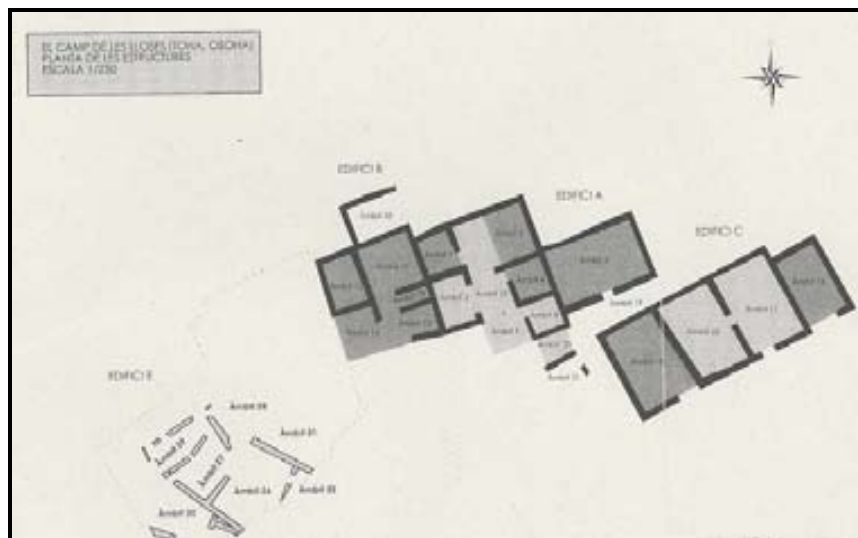

Fig. 52: Planta dels edificis excavats al Camp de les Lloses (Duran *et al.* 2008).

Especialment destacable seria la troballa d'evidències d'activitat metal·lúrgica en l'assentament, concretament un taller artesanal a partir de la presència d'estructures de combustió, escòries i rebuig de metalls, juntament amb gran quantitat d'objectes de bronze i de ferro. També destaca la troballa d'un lot de 42 monedes i dos ploms monetiformes que podrien evidenciar l'encunyació de numerari en el jaciment.⁵⁴¹ Finalment, i de la mateixa manera que a Ca l'Arnau, s'evidencia una ritualitat clarament vinculada al món indígena com mostren els quatre enterraments infantils apareguts en els diferents edificis. Però en aquest cas també apareixen indicis de ritualitat romana,

Camp de les Lloses (Tona, Osona)". *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*, vol. II. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 423 – 442; R. Álvarez, M. Duran, I. Mestres, M.D. Molas, J. Principal. "El jaciment del Camp de les Lloses i el seu taller de metalls". *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 271 – 282; M. Duran, I. Mestres. "El Camp de les Lloses (Tona, Osona). La museïtzació gradual d'un jaciment en procés d'excavació i la creació del seu centre d'interpretació". *Monografies del Montseny*, 23 (2008), pp. 199 – 209.

⁵⁴¹ Potser es podria vincular, tal com apunta O. Olesti ("El control...", p. 136), amb la seca indígena d'*Ausesken*, que seria la moneda més present dins del conjunt amb 6 – 7 exemplars.

com seria la troballa d'una *arula* anepigràfica o un ritus fundacional consistent en l'enterrament d'un vaset de parets fines amb restes de microfauna, una taba i un as de bronze. Per tant, tot plegat porta a pensar en un altre nucli de nova creació i amb una cronologia molt precisa, compresa entre el darrer quart del segle II i el primer del segle I aC. i on resulta molt probable que hi habitessin pobladors romanoitàlics (sense poder descartar que fos població ibera molt romanitzada). Altres exemples que potser es podrien situar per cronologia i context arqueològic dins d'aquest grup de nous assentaments sorgits en aquest moment, podrien ser el de Sant Miquel de Vinebre⁵⁴² (Ribera d'Ebre) o el de Monteró⁵⁴³ (Camarasa), ambdós possiblement amb un funció militar marcada.

Finalment, cal parlar de dos darrers assentaments que també es poden considerar com a molt importants per comprendre l'evolució del territori laietà. Són els casos de Can Massot (VOR.24.1), a Montmeló, i Can Martí (VOR.7.2), a Cànoves i Samalús. La seva importància radica en el fet que han estat considerats tradicionalment com a exemples paradigmàtics de les anomenades "vil·les republicanes" i, per tant, proves concloents d'una implantació ben antiga del sistema productiu de *uillae* en el nord-est peninsular i, de fet, de l'arribada de població romana de forma relativament abundant des del segle II aC.⁵⁴⁴ Més endavant entrarem en detall sobre la qüestió de les vil·les republicanes. Ara però, plantejarem breument les característiques dels assentaments per evidenciar el seu caràcter innovador en alguns aspectes. Així, començant per Can Massot, cal remarcar que és un jaciment encara en procés d'estudi, ja que les

⁵⁴² Pel cas de Sant Miquel de Vinebre, *vid.*: M. Genera. "Sant Miquel de Vinebre (Vinebre, Ribera d'Ebre): els darrers vestigis ibèrics al curs final de l'Ebre". *Tribuna d'Arqueologia 1992 - 1993* (1994), pp. 85 - 94; *Id.* "L'establiment de Sant Miquel (Vinebre, Ribera d'Ebre)". *Jornades d'Arqueologia 1999, vol. I. Comarques de Tarragona (1993 - 1999)*. Tortosa: Generalitat de Catalunya (2007), pp. 149 - 153; M. Genera, J. Alberich, A. Gómez, C. Brull. "Modificació i canvi en el sistema defensiu de l'establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d'Ebre): un efecte de la romanització en el territori?". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 629 - 644.

⁵⁴³ Pel que respecta al jaciment de Monteró, *vid.*: X. Bermúdez, J. Cruells, M.A. González, N. Morell, J. Principal. "El jaciment ibèric de Monteró 1 (Camarasa, la Noguera): resultats preliminars de les intervencions arqueològiques". *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 455 - 466; J. Ferrer, I. Garcés, J.R. González, J. Principal, J.I. Rodríguez. "Els materials arqueològics i epigràfics de Monteró (Camarasa, la Noguera, Lleida): troballes anteriors a les excavacions de l'any 2012". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 27 (2009), pp. 109 - 154.

⁵⁴⁴ Amb una tradició que neix ja en el segle passat, amb l'exemple paradigmàtic dels treballs de J. Estrada (*Vías y poblamiento...*; "La Lauro..."; *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), entre d'altres). Aquestes tesis, però, encara són seguides amb matisos i potser el millor exemple seria el citat treball de R. Jàrraga: "El poblament...", pels casos de Can Massot i Can Martí, especialment pp. 283 - 286.

excavacions modernes s'han realitzat de forma força recent.⁵⁴⁵ El que es detecta és un conjunt format per quatre àmbits amb un passadís i la paret perimetral de l'edifici. Es tractaria d'una zona residencial estructurada al voltant d'un atri, que estaria rodejat per un seguit d'àmbits que possiblement es distribuïrien en quatre ales. Un dels àmbits s'ha identificat com un possible *tablinum*. Per tant, en general es pot entreveure una tipologia de l'assentament molt propera a patrons pròpiament itàlics amb aquest atri com a punt central de l'estructuració de l'espai. A això hi hem d'afegir la presència de tot un seguit d'elements que reforçarien la idea d'una filiació romanoitàlica de l'assentament, a la vegada que el seu caràcter de residència de cert luxe, com serien les abundants restes d'estucs, capitells d'ordre toscà o restes de columnetes. Pel que fa als materials, trobem material ceràmic ibèric típic acompanyat de produccions com la campaniana A i B, les parets fines o àmfora i ceràmica comuna itàlica. El conjunt de materials marcaria una cronologia que aniria des del darrer terç del segle II aC. fins al darrer quart del segle I aC. Pel que fa a Can Martí,⁵⁴⁶ seria un cas fins i tot més espectacular. També seria un conjunt del que s'han conservat quatre àmbits. L'estructura s'ha considerat com a típicament itàlica i, de fet, els excavadors identificaren aquests àmbits amb un *atri*, *tablinum*, *ala* i un *cubiculum* respectivament. Tres d'aquests quatre àmbits estaven pavimentats amb mosaics de tesselles blanques amb formes decoratives diverses, mentre que en un punt d'accés entre dos dels àmbits, es conservà un llindar format per tres grans peces rectangulars de marbre blanc. Igualment, en una de les habitacions es conservaven restes de pintures parietals.

⁵⁴⁵ Per això, en aquest cas extreiem les dades disponibles sobretot de les memòries inèdites de les diferents campanyes d'excavació: V. Cantarellas, M. Tenas, J. Guitart. *Memòria de la intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Massot (Montmeló, Vallès Oriental), 17 de setembre – 31 d'octubre de 2007*. Memòria inèdita (2009); V. Cantarellas, G. Ibars, M. Tenas, J. Guitart. *Informe de la intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Massot (Montmeló, Vallès Occidental), 2008*. Informe inèdit (2008); P. Martínez. *Informe – Memòria del seguiment al carrer Jacint Verdaguer del municipi de Montmeló (Vallès Oriental). Del 10 al 13 de juny del 2002*. Estrat, SCP. Memòria inèdita (2002). Per una altra banda, també: I. Cantarell, J. Estrada. "La vil·la romano-republicana de Can Massot (Montmeló) i el seu camp de sitges". *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers: Societat Catalana d'Estudis Clàssics (1987), pp. 567 – 574.

⁵⁴⁶ La manca d'intervencions arqueològiques en el jaciment incideix directament en l'escassetat de publicacions amb dades remarcables disponibles. En citem les principals: J. Arxé. "L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat". *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 160; X. Aquilué, J. Pardo. "La vil·la romana de Can Martí (Samalús, Vallès Oriental)". *Cypsela*, 8 (1990), pp. 87 – 100; E. Riu. "Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús". *Monografies del Montseny*, 15 (2000), pp. 61 – 62.

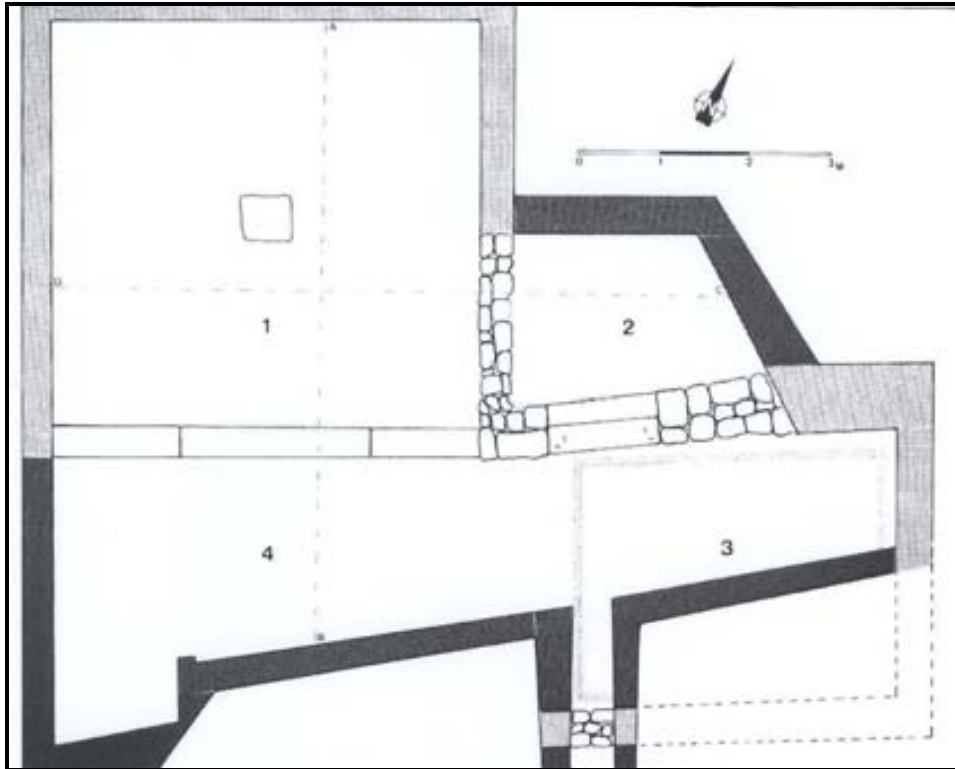

Fig. 53: Planta de les estructures documentades a Can Martí (Aquilué *et al.* 1990).

Els escassos materials recuperats fan pensar en una cronologia inicial de finals del segle II aC., mentre que l'única dada que podria marcar un punt final de l'assentament seria la manca de ceràmiques sigil·lades aretines, de tal manera que no aniria més enllà del 50 aC. Tota aquesta informació, presenta la greu dificultat que estem davant d'un jaciment que mai s'ha excavat en extensió. Les dades només es van poder obtenir de l'observació i consolidació de les restes, que havien estat modificades i delimitades pels propietaris per evitar la seva destrucció. Així doncs, cap dels materials ceràmics recuperats prové d'un estrat arqueològic sinó que de les escombreres de terra de les obres realitzades i, per tant, estan totalment fora de context. Cal, doncs, ser extremadament prudent amb aquest jaciment de Can Martí ja que, precisament per la seva importància, els seus greus dèficits de coneixement arqueològic han de fer matisar correctament la seva utilització dins de l'anàlisi històrica. En qualsevol cas, queda fora de dubte el fet que tots dos assentaments són claus per poder comprendre el debat al voltant de l'evolució del poblament laietà durant la fase que estem analitzant.⁵⁴⁷

⁵⁴⁷ A la zona del Vallès Occidental no s'han trobat jaciments equiparables a aquests dues "vil·les republicanes". Ara bé, les darreres campanyes d'excavació al jaciment de Sant Pau de Riu-sec (VOC.14.5) a Sabadell, han posat al descobert un important assentament amb una cronologia que aniria entre els segles II i I aC. (continuant en època altimperial) i que els seus excavadors defineixen també

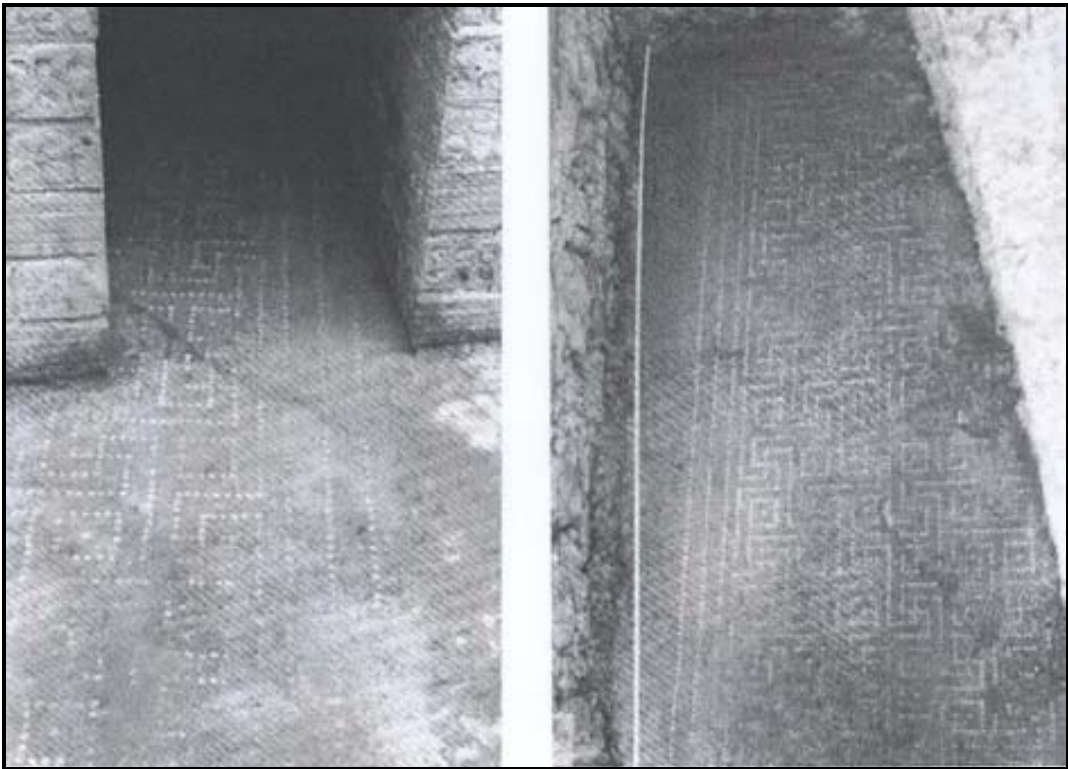

Fig. 54: Detall dels mosaics de Can Martí (Aquilué *et al.* 1990).

En resum, doncs, sembla que a partir de la segona meitat del segle II aC. (i especialment a partir del darrer quart d'aquesta) comencen a aparèixer per tot el nord-est peninsular un conjunt de nous nuclis amb tipologies constructives i materials diversos als que s'havien utilitzat fins aquell moment. Aquests assentaments, de difícil precisió funcional, en bona part dels casos adoptarien clarament patrons itàlics, de tal manera que plantejarien la possibilitat de l'existència de població d'origen romanoitàlic a la zona o, potser, de la influència del poder romà en la creació d'aquests centres. Tot plegat, doncs, mostra clarament la segona meitat del segle II aC. com un moment altament dinàmic pel que fa a l'evolució del poblament; un fenomen que, com ja hem vist, afecta de ple la Laietània interior i que està en relació directa amb tot un seguit

com a vil·la. L'assentament en si resulta força espectacular, amb una gran extensió i un conjunt d'àmbits delimitats per un mur perimetral. Alguns d'aquests àmbits s'han excavat recentment documentant un seguit d'habitacions, algunes amb paviment de *signinum*, on destacaria la presència d'importants nivells d'abandonament amb indicis evidents d'incendi. Tant els materials ceràmics (abundant vernís negre) com de fusta (una possible arada, gran nombre de taulons i fustes carbonitzades) i metàl·lics (una rella d'arada) indicarien que estem davant d'un assentament de certa entitat amb una clara vocació agrària. Malauradament, en l'estat actual de la recerca no creiem que es pugui confirmar de moment la hipòtesi de la vil·la i caldrà esperar als resultats dels propers anys per poder avançar en aquest sentit. En cas que es confirmés aquesta possibilitat, estaríem davant d'un exemple realment interessant per comprendre la implantació romana al Vallès durant el segle II aC.

d'altres evidències que afloren en aquest territori en aquest període. És per això que primer analitzarem aquests altres factors per, al final del capítol, tornar a reprendre les dades arqueològiques aquí plantejades i intentar elaborar una hipòtesi sobre els fets històrics que succeïren en aquell moment i la seva repercussió en l'evolució del territori.

3.2.5.3 Les primeres traces d'una intervenció territorial romana: la xarxa viària i els cadastres

Sens dubte, un dels principals elements que pot utilitzar l'historiador i l'arqueòleg a dia d'avui per documentar una intervenció directa sobre el territori és la presència d'indicis que permetin parlar d'una actuació viària. La creació o adequació d'una via implica mesuraments, refaccions i transformacions del paisatge, de tal manera que la detecció de qualsevol dada que plantegi tal possibilitat ha de ser considerada en alta mesura com a indicador d'una intervenció territorial. En estreta relació amb aquest fet, la implantació d'un cadastre suposa un mesurament i ordenació del territori, que en el cas romà podia anar acompanyat d'una actuació física com és la *limitatio*. De fet, en molts casos ambdues tasques anaven de la mà, ja que les vies podien ser utilitzades com a eixos vertebradors d'un cadastre. Aquests fenòmens, doncs, són eines bàsiques a l'hora d'intentar determinar el grau d'intervenció de Roma sobre un territori i, en el cas vallesà, el primer moment on es podrien donar senyals en aquest sentit seria precisament aquesta segona meitat del segle II aC. Així, a nivell viari, la troballa dels mil·liaris de Mani Sergi serien una prova innegable d'una reforma viària; mentre que, d'altra banda, diversos autors proposen per zones properes una primera actuació cadastral romana i, per això, proposem analitzar la possibilitat d'una primera creació d'un cadastre a la Laietània interior en aquest moment de comprovada transformació de l'estructura del poblament.

Començant per la qüestió viària, aquesta ha despertat un ampli debat des de l'inici dels estudis al voltant de l'àrea vallesana en època romana, ja en el segle XIX. Com dèiem, el principal indicatiu rau en la troballa d'un seguit de mil·liaris que amollonaven una via creada sota l'impuls del magistrat Mani Sergi. Aquests tres

mil·liaris foren trobats a Santa Eulàlia de Riuprimer i Tona (Osona) i un darrer, que és el que més interessa pel nostre objectiu, a Santa Eulàlia de Ronçana.⁵⁴⁸

Fig. 55: Mil·liari de Mani Sergi (Miró 2011).

La troballa d'aquests tres mil·liaris, doncs, farien pensar en l'existència d'una via de cronologia ben antiga que creuaria des d'Osona cap el Vallès, unint la Catalunya prelitoral amb la central. La cronologia vindria determinada no pel context arqueològic, sinó per la datació del mandat del magistrat entre els anys 120 – 110 aC.⁵⁴⁹ i, per tant, marcaria per aquest període un primer moment de construcció d'una xarxa viària per part de Roma ja que coincidiria amb el temps amb els mil·liaris del magistrat *Q. Fabius Labeo* documentats a la zona lleidatana (*IRC* II, 89 i *CIL* II, 4925).⁵⁵⁰ Partim, doncs, del fet principal que podem documentar una actuació viària romana al nord-est i, més concretament, a la Laietània interior, coincidint amb aquest important moment de canvi i transformació en el poblament i territori a la zona. A partir d'aquí, però, el següent pas seria el d'intentar identificar per on passaria aquesta via, per tal de poder determinar

⁵⁴⁸ *IRC* I, 175. 176 i 181. També se'n trobà un darrer que es considera del mateix tipus a Vilageliu (també a Tona) però desgraciadament només se'n conserva un fragment. Respecte el de Santa Eulàlia de Ronçana, remetem a l'estudi epigràfic de la primera part d'aquest volum (pp. 69 - 70).

⁵⁴⁹ Pel que fa a la datació del mandat de Sergi, seguim a Broughton (R.T.S. Broughton. *The magistrates of the Roman Republic*, I. Ohio: The American Philological Association (1968), p. 543) i a les *IRC* (p. 211).

⁵⁵⁰ Respecte aquesta via vinculada a Q. Fabi: A. Pérez. "Sobre las fundaciones republicanas en Hispania". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*, vol 2. Tarragona: CSIC/IEC (1994), p. 327

quin objectiu perseguia Roma amb aquesta actuació. De fet, les pròpies fonts literàries ja indicaven aquest interacció dels magistrats romans amb les vies del nord-est i Polibi, en un famós fragment de la seva obra, explica com s'havia mesurat i amollonat la via que travessava tota la península Ibèrica des de Cadis fins arribar, ja més enllà dels Pirineus, a les boques del Roïne (Plb. III, 39). Es tractaria, òbviament, de la famosa via Heràclea, de la que ja hem parlat, precedent del ramal interior de la via Augusta que creuava pel bell mig de la Laietània interior. Per tant, estem en un context de reordenació viària general dels territoris de presència romana des de la Segona Guerra Púnica.

Retornant al nostre cas d'estudi, la interpretació de les evidències disponibles ha determinat que, en línies generals, els diversos investigadors que han tractat aquest tema, hagin identificat la via amollonada per Mani Sergi amb l'anomenada via de Collsuspina, que des de Vic aniria cap a aquest municipi passant per Tona, baixaria cap a Caldes de Montbui travessant la Serralada Prelitoral i des d'aquí travessaria el Vallès i la Serralada Litoral per arribar finalment a *Iluro*.⁵⁵¹ Aquesta hipòtesi es basaria en la interpretació dels mil·liaris documentats i en un seguit d'apriorismes Així, l'únic mil·liari que correspondria a aquest itinerari sense problemes seria el trobat al Vilar, a Tona, ben a prop de l'actual traçat de la carretera BV 5303 que es dirigeix de Tona cap a Collsuspina.⁵⁵² En canvi, els mil·liaris de Santa Eulàlia de Riuprimer i de Santa Eulàlia de Ronçana no lligarien massa amb aquest suposat itinerari, mentre que, en canvi, les milles marcades en ells (I i XXI respectivament; VII pel de Tona), quadren força bé amb les distàncies actuals entre aquests municipis.⁵⁵³ A part, es consideren normalment com a punts cabdals de la via la pròpia *Auso* i Caldes de Montbui, dos nuclis que a finals del segle II aC. presenten indicis més aviat escassos (per no dir nuls) de la seva existència com a centres que poguessin suposar la creació d'una via per

⁵⁵¹ Sobre aquesta identificació tenim diversos autors que en parlen. Els més destacats serien: E. Junyent. "Un nuevo miliario ausetano". *Ausa*, 2 (1955), pp. 148 – 152; M.D. Molas. *Els ausetans...*, pp. 66 – 69; M. Mayer *et al.* *La romanització...*, pp. 40 – 44; F. Palli. *La via augusta en Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (1985), pp. 146 – 147; J. Pons. *Territori i societat romana a Catalunya dels inicis al Baix Imperi*. Barcelona: Edicions 62 (1994), pp. 42 – 43; M. de Rocafiguera. *Osona Ibèrica. El territori dels antics ausetans*. Vic. Patronat d'Estudis Osonencs (1995), p. 118; M. Mayer, I. Rodà. "La via romana del Congost". *Monografies del Montseny*, 11 (1996), pp. 93 – 103.

⁵⁵² També cal tenir en compte la proximitat del mil·liari ja citat trobat a Sant Miquel de Vilageliu, possiblement de la mateixa via.

⁵⁵³ Seguim l'interessant estudi de camp fet per C. Padrós recentment ("Els camins antics i les vies romanes a la comarca d'Osona (Barcelona). Estat de la qüestió". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 28 (2010), pp. 236 – 239), on utilitza un valor de la milla romana d'entre 1480 i 1500 metres, seguint a Pallí (*La via Augusta...*, p. 23).

comunicar-los. A la vegada, no existeix cap evidència que permeti parlar de forma mínimament convincent d'una continuació d'aquesta via cap al Maresme i Burriac – Ca l'Arnau (òbviament, en aquell moment *Iluro* no existia com a tal).⁵⁵⁴

Per tot plegat, cal repensar com podria ser aquesta via de Mani Sergi i, en aquest sentit, hem de referir-nos als recents treballs d'I. Arrayás i C. Padrós.⁵⁵⁵ Així, el primer plantejà la possibilitat que, efectivament, la via nasqués en un punt proper a Santa Eulàlia de Riuprimer, on es trobà aquest mil·liari de la primera milla. I que ho fes a partir d'un campament militar romà situat en aquest punt. Tot i ser una interpretació suggerent, el problema era que no hi havia documentat cap establiment d'aquesta mena a la zona circumdant d'on es trobà el mil·liari. Seguint, però, aquesta hipòtesi, C. Padrós realitzà una prospecció de l'àrea situada una milla al voltant del punt de descoberta del mil·liari i, cercant indrets amb bona visibilitat, identificà en el turó del Pla de la Rovira “una construcció mural de fins a dos metres d'amplada, a partir de grans carreus”.⁵⁵⁶ Tot i que no es trobaren restes ceràmiques que ajudessin a datar l'assentament, la seva tipologia fa perfectament possible que es tractés d'una construcció romana. D'aquesta manera, i sempre a tall d'hipòtesi que s'haurà contrastar arqueològicament, tindriem un possible assentament romà situat en un turó que controla visualment la plana ausetana (possiblement amb funcions de control militar) i que podria ser l'inici d'una via que vertebraria aquesta plana, enllaçant amb els principals nuclis que permetien el control de la mateixa per part de Roma, passant prop de Tona i, per tant, vinculant-se sens dubte amb l'assentament del Camp de les Lloses. I des d'allí seguint cap a Collsuspina per travessar la Serralada Prelitoral a l'alçada de l'actual Caldes de Montbui.

Un cop arribats al Vallès, la restitució es fa més complicada. Així, resulta lògic el pas per aquest punt, tenint en compte la importància estratègica des d'antic a partir del nucli del poblat del Turó de la Torre Roja, nucli vertebrador de tota la vall de la riera de Caldes que, de fet, uns 50 anys després (cap a finals del primer quart del segle I aC.) torna a ser ocupat amb la fase cabdal de la seva existència, molt probablement en relació

⁵⁵⁴ En aquest sentit, *vid.*: M. Flórez. *Dinàmica...*, pp. 322 – 323, tot i que l'autora considera la seva existència provada. *Cf.* O. Olesti. *El territori...*, pp. 252 – 254. Sobre la xarxa viària del Maresme també *vid.*: J.F. Clariana. “Aproximación a la red viaria de la comarca del Maresme”. *Simposio sobre la red viaria en la Hispania romana*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (1990), pp. 113 – 129.

⁵⁵⁵ I. Arrayás. “Al voltant de la romanització del nord-est de la península Ibèrica. Reflexions sobre l'organització territorial i els fluxos comercials”. *Pyrenae* 38/2 (2007), pp. 55 – 56; C. Padrós. “Els camins antics...”, pp. 236 – 239.

⁵⁵⁶ C. Padrós. “Els camins antics...”, p. 238.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

amb la posada a punt d'aquesta via i les seves conseqüències a tots els nivells.⁵⁵⁷ Ara bé, a partir d'aquest punt, cap a on es dirigiria la via? La idea tradicional seria que creuaria tot el Vallès per acabar encreuant-se amb la via Heràclea i arribar al Maresme creuant el coll de Parpers (arribant suposadament fins a Burriac).⁵⁵⁸ Ara bé, creiem que cal ser prudents en aquest sentit i entendre que encara estem en un moment primerenc de la presència romana al nord-est i justament en la primera actuació viària de Roma en aquesta àrea. Així doncs, cal evitar assumir per aquest moment la xarxa viària que existirà a partir d'època augustal, un error bastant freqüent en la bibliografia existent sobre la xarxa viària vallesana.

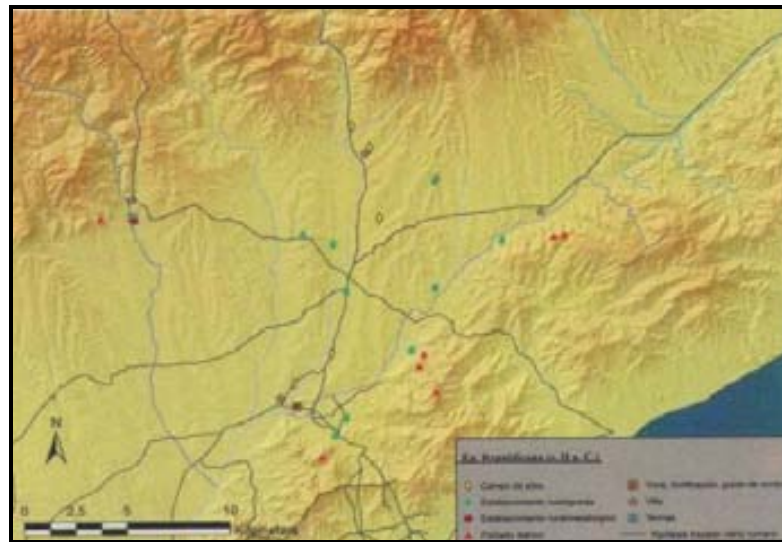

Fig. 56: Restitució de la xarxa viària del segle II aC. al Vallès proposada per M. Flórez (Flórez *et al.* 2010).

En aquest sentit, la nostra prudència ens fa prendre, més aviat, una postura minimalista, per la qual Roma només actuaria allà on fos imprescindible i realment necessari. Si a això hi afegim el fet de la troballa del mil·liari a Can Vendrell de Santa Eulàlia de Ronçana, i sempre tenint en compte el perill d'assumir que un mil·liari prové d'una zona propera al punt de la seva descoberta, pensem que potser seria més lògic pensar que en aquest moment la via no continuaria travessant el Vallès fins el Maresme. Més aviat, ens inclinem a pensar que la troballa del mil·liari a Santa Eulàlia mostraria l'existència d'un ramal de la via que aniria des de la zona de Caldes fins a la zona, més

⁵⁵⁷ I en canvi no té massa lògica pensar en el pas per aquest punt en base al nucli existent a Caldes de Montbui, que no passarà a ser fonamental fins època augustal.

⁵⁵⁸ Veieu, per exemple, la restitució geogràfica feta per Mayer i Rodà (*La romanització...*, mapa de la pàgina 43).

o menys, de l'actual Garriga.⁵⁵⁹ D'aquesta manera enllaçaria amb la que creiem és la principal via d'accés des del Vallès cap a Osona, com és la via del Congost.⁵⁶⁰ Aquesta via, que segueix la riba del riu Congost a través del pas per la Serralada Prelitoral, consisteix en l'accés natural des de la plana vallesana cap a la plana ausetana. Prova d'això seria la seva utilització encara a l'actualitat a través de la carretera C-17 i l'abundant documentació que mostra la freqüentació en època moderna, medieval i antiga. Així, pel que fa a època romana, es documentaren els famosos mil·liaris del Molí de les Canes, un grup de sis mil·liaris recuperats conjuntament en una casa a Aiguafreda, Centelles, al que se li afegeix un altre trobat a l'Albanell, a Vic.⁵⁶¹ Tots serien de cronologia baiximperial però indicarien l'existència d'una via d'utilització força més antiga (de fet, un dels mil·liaris és un reaprofitament⁵⁶²). Aquesta via ha estat documentada arqueològicament i les principals evidències s'han documentat a la zona de la costa de Sant Antoni (entre Seva i Hostalets de Balenyà), on encara es poden veure restes romanes i on la construcció de l'autovia implicà una excavació que posà al descobert indicis del pas de la via antiga. Igualment, s'ha excavat a Sant Martí de Centelles, en un tram del Camí Ral situat sota el pont de l'Abella, on també s'han documentat restes de la via.⁵⁶³ Per tant, sembla evident l'existència d'aquesta via en època romana, la qual aniria des d'*Auso* i es dirigiria cap al sud passant per Tona, els Hostalets de Balenyà, Aiguafreda, Tagamanent i el Figaró per acabar arribant a la zona de la Garriga.⁵⁶⁴ A partir d'aquí, seguint l'itinerari més lògic i senzill, la via hauria de seguir *grosso modo* el traçat de l'actual C-17, baixant pel costat de l'Ametlla del Vallès, Canovelles, Parets del Vallès i acabant encreuant-se amb el suposat traçat de la via Heràclea en algun punt intermedi entre Mollet i Montmeló i Montornès. Posteriorment,

⁵⁵⁹ Aquesta proposta ja la trobem en el treball doctoral de P. De Soto sobre les vies de comunicació a Catalunya en època antiga, tot i que en el seu cas planteja que en aquest moment només existiria la via de Mani Sergi, mentre que la del Congost seria posterior (P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa de comunicacions i del transport a la Catalunya romana: estudis de distribució i mobilitat*. Tesi doctoral inèdita, UAB-ICAC (2010), pp. 205 - 206).

⁵⁶⁰ Sobre aquesta via i el seu traçat en època antiga existeixen nombrosíssims treballs. Citem, però, alguns dels més recents: M. Mayer, I. Rodà. "La via romana...", pp. 93 - 103; F.X. Menéndez, N. Molist. "El camí antic de Barcelona a Vic: el seu pas pel Congost". *V Trobada d'Estudiosos del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona (2002), pp. 133 - 136; C. Padrós. "Els camins antics...", pp. 240 - 242; P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, pp. 207 - 209.

⁵⁶¹ Per informació sobre aquests mil·liaris, remetem a l'estudi fet a les *IRC* (*IRC* I, 168 a 174) i al treball sobre epigrafia romana osonenca de Fabrè, Mayer i Rodà: G. Fabrè, M. Mayer, I. Rodà. "Epigrafia romana d'Osona". *Ausa*, 10 (1982), pp. 293 - 318.

⁵⁶² C. Padrós. "Els camins antics...", p. 241.

⁵⁶³ M. Mayer, I. Rodà. "La via romana...", p. 96.

⁵⁶⁴ On erròniament s'atribuí la presència d'un d'aquests epígrafs originaris del Molí de les Canes, originant una duplicitat en el CIL, la qual segueix Padrós ("Els camins antics...", p. 240). Al voltant d'aquest error *vid.*: G. Fabrè *et al.* "Epigrafia romana d'Osona", p. 306.

per la zona de Montcada travessaria la Serralada Litoral per acabar arribant al pla de Barcelona.

Òbviament, aquesta restitució del tram de la via per la zona vallesana és altament hipotètica i clarament perillosa, ja que es basa en un traçat viari actual i no té cap mena de suport ni en l'epigrafia ni en les fonts literàries. Tot i així, no deixa de ser l'itinerari més lògic si pensem en una via natural de comunicació entre la Laietània i l'Ausetània. Per tant, només podem recórrer a l'arqueologia per veure si pot aportar algun indici interessant. Així, ja hem vist com l'arqueologia demostra una utilització des d'antic pel que fa al pas del Congost per la Serralada Prelitoral. En el cas del pas de la suposada via cap al pla de Barcelona, la presència de poblats ibèrics situats en una posició clarament estratègica respecte aquesta entrada com Puig Castellar, Les Maleses o Ca n'Oliver, fan veure la indubtable importància que tindria com a zona de pas aquest punt des d'antic. Entre aquests dos punts, però, la restitució de la possible via resulta molt més complicada. Així, començant per la zona nord, l'acumulació major d'assentaments a la Garriga faria pensar que si la via havia de passar per algun punt, havia de ser per aquell, proper a assentaments amb cronologia més o menys clara per aquest moment com Can Nualart (VOR.14.43), però on també trobem altres situats dins de l'Ibèric Final com la Font de l'Enrabiada (VOR.14.3), l'Olivar de Can Morell (VOR.14.49), Can Sala (VOR.14.29) o les Vinyes de Can Poi (VOR.14.8). Així, doncs, podríem seguir *grosso modo* l'itinerari de l'actual carretera N-152a, tenint molt present que d'aquesta surt un ramal que es dirigeix cap a Cànoves i Samalús (BP-5107), passant ben al costat de Can Martí (VOR.7.2), un altre dels assentaments claus per aquest moment. Seguint cap al sud, i ja arribant a les Franqueses del Vallès, l'itinerari podria passar a prop d'un altre assentament ben documentat per aquest període com és Santa Digna (VOR.13.4) i travessant l'actual zona de Llerona, punt clau com veurem per la seva possible identificació amb la seca monetar de *Lauro* (justament d'aquest període) i amb algun jaciment republicà proper com Can Rovira de Villar (VOR.13.5). Un cop superades Les Franqueses, el traçat seguiria cap al sud situant-se entre els actuals termes municipals de Granollers (des de sempre identificat com a cruïlla de camins) i Canovelles, a on trobem un altre dels assentaments destacats per aquest període com és Ca l'Estrada (VOR.6.9), molt proper a aquest possible itinerari. Després de sortir de Granollers, la restitució esdevé encara més difícil, però creiem evident que el trajecte continuaria direcció sud-oest fins que la via s'encreuaria amb la via Heràclea,

segurament a una zona propera a Montornès del Vallès i Montmeló. Així, en aquest tram trobem jaciments com Can Pla (VOR.43.14) o els camps de sitges de Can Malla (VOR.16.6) i Can Tabola (VOR.24.7). El punt clau, però, creiem que estaria com dèiem als voltants de Montornès i Montmeló, principalment per tres aspectes:

- Es tractaria del punt on, a priori, més lògic semblaria l'encreuament entre la via del Congost i la via Heràclea tenint en compte que la primera es dirigiria cap el pas de Montcada i, de fet, a dia d'avui també hi ha un encreuament viari entre l'autopista AP-7 i la carretera BV-5003.
- Es troba al costat d'un punt clau a nivell geogràfic com és la unió dels rius Congost i Mogent conformant el riu Besós.
- La presència del ja analitzat assentament de Can Tacó (VOR.24.4/VOR.25.10). Creiem que el seu sorgiment amb aquesta cronologia té molt a veure amb les actuacions a la xarxa viària. Així, la seva situació privilegiada en un punt elevat just al costat del naixement del riu Besós, juntament a la presència de l'encreuament entre aquestes dues vies, farien perfectament comprensible la voluntat romana de crear un nucli de certa importància en aquest indret amb un clar objectiu de control del territori i dels seus eixos viaris. Per tant, en aquest sentit, la pròpia creació del nucli de Can Tacó creiem que serveix per reforçar la hipòtesi de l'existència d'aquesta via principal d'unió amb la plana ausetana. De la mateixa manera, la proximitat de l'assentament de Can Massot (VOR.24.1), podria estar vinculada a les elits romanoitàliques associades a la direcció del nucli de Can Tacó.

Un cop passat l'encreuament de camins, com hem comentat, la via continuaria segurament seguint el curs del Besós (el traçat de l'actual C-33) fins endinsar-se al pla de Barcelona i permetre la comunicació amb la costa i nuclis comercials claus com el turó de Montjuic.

Òbviament, no és la nostra intenció establir un paradigma al voltant de la xarxa viària laietana per la segona meitat del segle II aC., sinó fer notar algunes evidències que podrien suposar indicis d'una actuació romana de marc més ampli a nivell viari del que s'havia plantejat fins ara. En aquest sentit, la nostra proposta parteix d'una

estructuració de la Laietània per aquest període per part de Roma en base a dos eixos principals, que la travessarien d'est a oest i de nord a sud.

- Per una banda, la via Heràclea, que arribaria des de terres gironines i travessaria longitudinalment la Laietània interior, amb un traçat possiblement molt similar al que existirà en època augustal. En aquest sentit, volem remarcar la importància d'un nucli com Can Rossell (VOR.21.17), les característiques del qual i la seva proximitat al suposat traçat viari obliguen a reflexionar sobre una creació vinculada al mesurament i condicionament d'aquesta via. De la mateixa manera, també podrien estar molt vinculats a aquesta via assentaments com el també comentat Bosc d'en Suari (VOR.21.21), Can Gener de les Valls (VOR.28.2) o Can Cucut (VOR.28.28), tots amb cronologies del segle II aC.
- Per una altra, la via del Congost, que baixaria des de la plana ausetana i, travessant el Vallès, acabaria arribant al pla de Barcelona, constituint-se com a principal via de contacte entre la costa i l'interior en aquesta zona. El seu objectiu seria posar en contacte aquestes dues grans àrees i facilitar el moviment de tropes i del comerç, existint un seguit de punts cabdals d'origen romà que s'encarregarien de controlar els punts claus d'aquests eixos: al Vallès tindriem a Can Tacó i a Osona el Camp de les Lloses. A partir d'aquesta via, segurament també Roma buscava assegurar-se un camí directe cap als Pirineus a través de la Catalunya central.

A banda d'aquests dos grans eixos, trobaríem també la via de Mani Sergi, la qual proposem que fos un ramal secundari, el qual arrencaria segurament des d'un punt proper a la Garriga i es dirigiria cap a la zona de Caldes de Montbui. D'aquesta manera s'obtidria una segona via d'accés a l'àrea ausetana, la qual passaria també propera de Tona (i per tant, del Camp de les Lloses) però potser tindria com a destinació un altre nucli romanitzat situat al Pla de la Rovira. Finalment, el Maresme no quedaria deslligat ni molt menys d'aquesta xarxa, qüestió impensable si tenim en compte que Burriac es consolida com a principal nucli laietà. Així, tot i que no podem afirmar l'existència d'aquesta via que unís Caldes amb Burriac per aquest moment, sí que creiem que deuria existir la comunicació entre aquest nucli i la via Heràclea, a través del Coll de

Parpers.⁵⁶⁵ D'aquesta manera, Burriac i, sobretot, el nucli de Ca l'Arnau, entraven també dins de la xarxa viària ara romanitzada, podent accedir directament a la via Heràclea i, des d'aquesta, a la via del Congost.

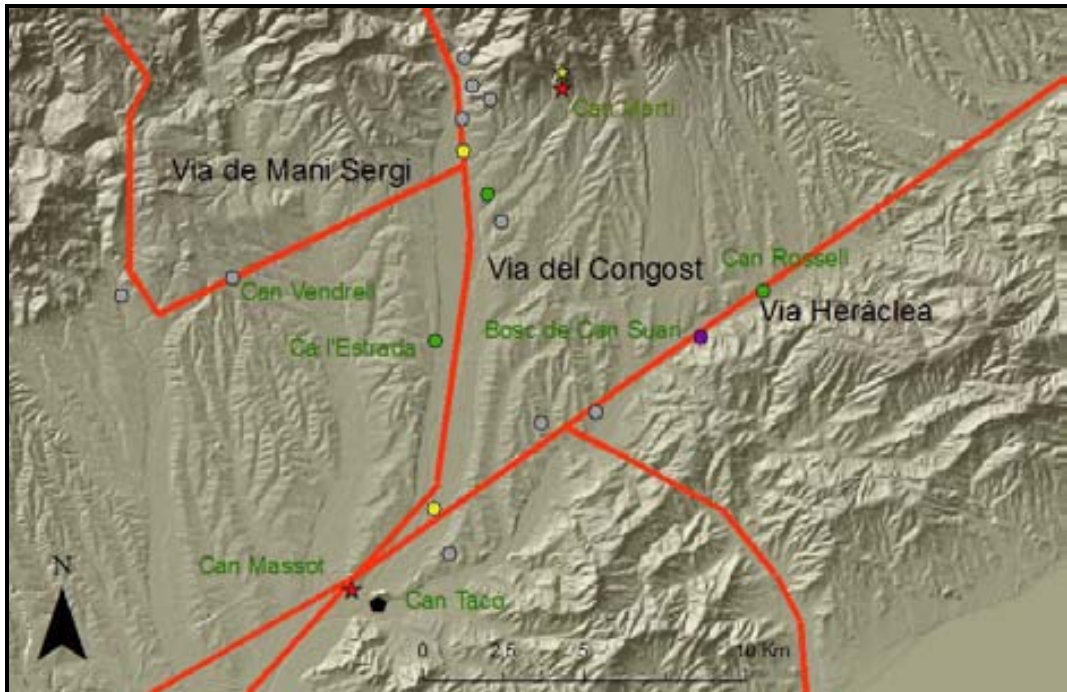

Fig. 57: Restitució hipotètica i esquemàtica de part de la xarxa viària laietana al segle II aC., amb els principals assentaments que s'hi vincularien.

Així doncs, resumint, el que mostren les evidències arqueològiques, epigràfiques i literàries és que, durant aquesta segona meitat del segle II aC., Roma actua de forma directa sobre la xarxa viària del nord-est peninsular no només mitjançant l'amollonament i el condicionament de vies preexistents, sinó que també amb la creació de tot un seguit de nuclis de nova planta els quals tenien com a objectiu garantir el control i bon funcionament d'aquesta xarxa. Aquesta actuació, sens dubte, encara tenia molt a veure amb els interessos militars romans, però el fet que es comenci a buscar una major facilitat d'accés cap a les terres interiors ja pacificades (com el cas de l'Ausetània però també de l'àrea ilergeta), demostra que l'actitud romana envers el nord-est peninsular (i Hispània en general) havia començat a variar. Així, probablement Roma intentà facilitar el control d'aquest territori mitjançant el reforçament de la xarxa viària

⁵⁶⁵ P. De Soto ja considera la més que probable existència d'aquesta via que uniria el Vallès i el Maresme amb destinació a Burriac des d'època ibèrica (*Anàlisi de la xarxa...*, p. 203). De la mateixa manera i amb una possible restitució: E. Sánchez *et al.* "Dos assentaments rurals...", pp. 5-6.

en base a tres eixos que podem documentar a partir principalment de les fonts literàries i epigràfiques (i en molta menor mesura, l'arqueologia):

- L'eix litoral que unia Empúries amb Tarragona i que, de fet, seria un itinerari principalment interior (prelitoral), resseguint l'anomenada Via Heràclea i passant pel bell mig de la Laietània interior.
- L'eix occidental, documentat a partir dels mil·liaris de *Q. Fabius Labeo* i que vertebraria la zona ilergeta, amb una estructura viària que vincularia aquesta zona amb l'àrea aragonesa.
- L'eix central, amb les comentades vies de Mani Sergi i del Congost, que unirien la costa central catalana amb la Catalunya central, principalment la plana ausetana però, segurament, amb una continuïtat cap als Pirineus.

Òbviament, aquesta reconstrucció és totalment hipotètica i, desgraciadament, l'arqueologia no permet una contrastació empírica conclouent. Ara bé, creiem que és una hipòtesi viable si tenim en compte les evidències disponibles i, especialment, el context polític en el que es troba el nord-est peninsular i Hispània en general.⁵⁶⁶ Per una altra banda, no podem descartar que hi hagués alguna altra intervenció viària romana en algun punt del nord-est⁵⁶⁷ i, igualment, no podem oblidar que existia una xarxa ibera prèvia de molt difícil documentació. Sigui com sigui, remarcuem de nou que el més important d'aquesta interpretació no és *per se* la restitució de les vies o del seu traçat, sinó el fet de poder visualitzar aquest canvi d'actitud romana envers aquest territori.

Pel que respecta als cadastres, com hem vist estem en un moment pel qual la importància de les transformacions territorials ha fet que en algunes zones es plantegi la possibilitat de la creació d'estructures cadastrals que facilitarien la integració i control de les terres hispanes. Així, per exemple, potser els casos més propers i interessants en aquest sentit serien els del Camp de Tarragona o, especialment, el Maresme, on s'ha proposat l'existència de trames centuriades creades en aquest moment i en relació amb

⁵⁶⁶ De fet, sembla que podem trobar un vertebració similar en eixos viaris claus per aquest període a la província Ulterior, tal com apunta P. Sillières: "Voies romaines et contrôle de l'Hispanie à l'époque républicaine: l'exemple de l'Espagne Ulérieure". *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*. Salamanca: Casa de Velázquez/Universidad de León (2003), pp. 25 – 33.

⁵⁶⁷ En aquest sentit, i en relació al Vallès Occidental, volem remarcar les evidències documentades al jaciment del C/ Xercavins, 8, a Cerdanyola del Vallès, on es va identificar una possible via orientada N-S a partir de les restes d'un paviment d'*opus caementicium* cobert per un nivell de concentració de restes ceràmiques. Desgraciadament, l'escàs material ceràmic impedeix realitzar una aproximació cronològica més enllà de situar l'assentament en els segles II-I aC.

les importants transformacions territorials patides pel nord-est peninsular.⁵⁶⁸ En el cas vallesà, hem plantejat aquesta possibilitat partint, per una banda, dels treballs esmentats d'A. Aguilar,⁵⁶⁹ que havien detectat indicis de possibles trames centuriades a la zona; i també a partir de les comentades transformacions territorials patides a la zona durant aquest període. Així doncs, dins del nostre estudi arqueomorfològic, un cop restituïda una orientació predominant (Vallès C) es dugué a terme una comparació d'aquesta amb la malla teòrica que seguia el mòdul mètric romà proposat (20x20 *actus* amb 710 metres de costat) i amb el mapa de jaciments associats a aquest moment cronològic. Els resultats permeteren veure que bona part dels jaciments sorgits en aquest moment com Ca l'Estrada, Can Rossell o Can Martí i d'altres de gran entitat però preexistents com el Turó de Ca n'Oliver, encaixaven perfectament amb aquesta malla teòrica de la centuriació. Ara bé, en altres casos fonamentals com el de Can Tacó, no es donava el cas. Si a aquest fet hi afegim una major concordança amb els assentaments sorgits durant la segona meitat del segle I aC., tot plegat fa que haguem preferit decantar-nos per la hipòtesi que, en cas que realment hagués existit aquesta centuriació, probablement s'hauria de vincular amb els fets i canvis succeïts a la zona laietana durant el període de les reformes augustals.⁵⁷⁰ Això, però, en cap cas vol dir que es pugui descartar de forma absoluta aquesta possibilitat o que la base de l'estructuració territorial aplicada en època augustal no seguís d'alguna manera les directrius que es començaren a implantar a la Laietània interior en aquest moment. Igualment, també es podria pensar en la possibilitat que en aquest moment es creés un cadastre en aquesta zona per tal de procedir a un primer intent de control i gestió de la propietat de les terres d'aquesta àrea; un cadastre que, per les condicions de la zona i el moment cronològic, no implicaria encara una *limitatio*, sinó que només suposaria el recompte de la superfície de terra disponible i que tindria com a eixos les vies acondicionades en aquest moment. Més endavant, amb unes característiques molt diverses marcades per una presència molt més directa de població romana propietària, es podria haver procedit a la *limitatio*.

⁵⁶⁸ Pel cas de Tarragona: I. Arrayás. *Morfología...*, p. 215 i ss. Pel que fa al Maresme: O. Olesti. *El territori...*, p. 227 i ss.

⁵⁶⁹ De fet, A. Aguilar havia plantejat la possibilitat de la creació d'un cadastre en aquesta segona meitat del segle II aC. en un dels seus articles, proposta matisada posteriorment (A. Aguilar *et al.* "Aproximación...", p. 35).

⁵⁷⁰ Per més detalls sobre la metodologia i resultats obtinguts, remetem al punt 1.2 del Volum II. Pel que fa a la hipòtesi referent al període augustal, *vid. infra* apartat 3.3.1.2.2.

3.2.5.4 Moneda i fiscalitat: la seca de *Lauro*

Ja hem anat veient des de l'arribada de Roma al nord-est peninsular, que un dels aspectes més tractats i, a la vegada, més difícils d'interpretar seria el de la forma d'explotar els recursos d'aquesta zona per part dels conqueridors. Així, de fet, si entenem que un dels principals objectius de Roma a l'hora de dominar un nou territori era el d'obtenir-ne beneficis econòmics directes o indirectes, cal intentar determinar quines eren les vies d'assoliment d'aquests beneficis, ja que es convertirien en un dels principals factors d'interacció amb la població autòctona. En aquest sentit, s'ha generat un intens debat al voltant d'aquest fenomen en la historiografia de la Hispània republicana que gira, principalment, al voltant de dos elements clarament interrelacionats: l'existència o no d'un sistema fiscal regular des d'un moment antic de la conquesta i el significat i l'ús de les encunyacions monetàries realitzades a la península. Pel cas laietà, és una problemàtica que cal tractar ja que afecta directament la zona, principalment pel que fa a l'encunyació de moneda, amb la documentació de diferents seques. A més, en el cas concret vallesà encara seria més interessant per la presència d'una d'aquestes seques a la part oriental: la seca de *Lauro*.⁵⁷¹

Per poder entendre què succeeix a nivell fiscal i monetari, és necessari fer una breu referència als fets succeïts des de l'arribada de Roma. Així, ja hem anat veient *grosso modo* el desenvolupament de la progressiva implantació romana al nord-est però ara cal intentar veure aquests mateixos fets des d'aquesta nova òptica. Això resulta important per poder determinar si realment es pot parlar de l'establiment d'un sistema fiscal regular a Hispània en algun moment d'aquest segle II aC. De fet, bona part de la histografia ho ha assumit així, marcant diferents moments cronològics que podrien haver suposat el punt de partida de l'establiment d'aquest sistema fiscal.⁵⁷² Així, seguint a T. Ñaco, hi hauria quatre moments claus que, a partir de referències a les fonts clàssiques, s'han considerat tradicionalment com a adequats per plantejar l'inici d'un sistema fiscal regular a Hispània: 206 – 205 aC., 197 – 195 aC., 180 – 179 aC. i 133 –

⁵⁷¹ No entrarem ara en detall al voltant de les característiques d'aquesta seca, ja que han estat tractades amb profunditat en el punt 2.3.1. Ens centrarem, doncs, en intentar determinar el context i significació d'aquestes encunyacions.

⁵⁷² Aquests models interpretatius sorgirien ja a la segona meitat del segle XIX, especialment amb obres claus per l'estudi del món romà com la del propi Th. Mommsen i el seu treball *Le droit public romain*. París: Diffusion de Boccard (1892, reedició de 1982). La premissa parteix de la interpretació d'un passatge de les Verrines de Ciceró (2*Verr*, III, 6, 12), a partir del qual es deduiria que a les noves províncies romanes, exceptuant Sicília i Àsia, s'hi hauria implantat un sistema fiscal regular i sistemàtic des dels inicis del seu domini. Sobre aquestes primeres aproximacions a la qüestió fiscal dins de les províncies romanes, *vid.*: T. Ñaco. *Vectigal...*, p. 4 i ss.

132 aC.⁵⁷³ Sense una voluntat d'exhaustivitat que depassa àmpliament l'objectiu d'aquest estudi, farem un breu repàs d'aquestes diverses etapes per poder arribar al context de la segona meitat del segle II aC.

Resulta evident que el context econòmic en el que es troba el territori hispà durant els primers anys de la presència romana està fortament marcat pels processos bèl·lics que enfronten a la població indígena amb les potències mediterrànies, en un primer moment amb Cartago i, a partir del 206 aC., bàsicament amb Roma. Per tant, creiem essencial tenir en compte que, durant força temps i a bona part dels territoris, haurem de parlar d'un context d'economia de guerra, amb tot el que això implica.⁵⁷⁴ Quan Roma desembarca a Empúries el 218 aC., arriba a un territori en el qual ja es coneixia la moneda. D'aquesta manera, la pròpia *Emporion* encunyava numerari des del segle V aC., destacant especialment les dracmes de plata, àmpliament imitades pels pobles ibers. Igualment, *Rhode* també encunyava moneda de plata de qualitat i numerari de bronze, mentre que nuclis de filiació púnica com *Gadir* o *Ebusus* i, fins i tot, nuclis ibèrics com *Arse* i *Saitabi*, també sembla que ja encunyarien moneda prèviament al desencadenament de la Segona Guerra Púnica.⁵⁷⁵ Aquesta conflagració bèl·lica, però, suposà el primer gran moment d'encunyació de moneda a la península Ibèrica, sens dubte en clara vinculació amb les necessitats militars dels contendents, els quals utilitzarien els nuclis aliats per aconseguir moneda (de plata, bronze i coure) amb la que pagar les seves tropes.⁵⁷⁶ Per exemple, en el cas romà, sembla que s'utilitzaren les encunyacions emporitanes amb aquesta finalitat.⁵⁷⁷

⁵⁷³ T. Ñaco. *Vectigal...*, p. 129.

⁵⁷⁴ T. Ñaco. "La presión fiscal romana durante las primeras décadas de la conquista de Hispania (218 – 171 aC.): un modelo a debate". *Studia Historica. Historia Antigua*, 17 (1999), p. 329; G. Rosselló. "Hispania 218 – 215 y las finanzas de la guerra: un estado de la cuestión". *Hispania Antiqua*, 33 – 34 (2009 – 2010), pp. 7 – 24.

⁵⁷⁵ F. Chaves. "Las amonedaciones hispanas en la Antigüedad". *Hispaniae, las provincias hispanas y el mundo romano*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 51 – 54.

⁵⁷⁶ M.P. García-Bellido. "El proceso de monetización en el Levante y Sur hispánico durante la Segunda Guerra Púnica". *Lengua y cultura en la Hispania preromana*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca (1993), p. 318; P.P. Ripollès. "Circulación monetaria en Hispania durante el período Republicano y el inicio de la dinastía Julio-Claudia". *VIII Congreso Nacional de Numismática*. Madrid: Museo Casa de la Moneda (1994), pp. 123 – 126; F. Chaves. "Las amonedaciones..."; M. Campo. "Los inicios de la conquista d'Hispania: la moneda i el finançament de l'exèrcit romà". *Moneda i finances a l'antiga Mediterrània*. Barcelona: MNAC (1993), pp. 7 – 25.

⁵⁷⁷ P. Marchetti. *Histoire économique et monétaire de la Deuxième Guerre Punique*. Brussel·les: Académie Royal de Belgique (1978), p. 385; L. Villaronga. "Uso de la ceca de *Emporion* por los romanos para cubrir sus necesidades financieras en la Península Ibérica durante la Segunda Guerra Púnica". *Bolletino di Numismatica*, 4 (1987), pp. 209 – 214; M. Campo. "Les primeres monedes dels ibers: el cas de les imitacions d'*Emporion*". *II Curs d'Història Monetària. La moneda en la societat ibèrica*. Barcelona: MNAC (1998), p. 29.

En general, doncs, el conflicte militar suposa un gran període d'encunyació monetar, fent coincidir la presència del numerari provinent d'*Emporion*, les dracmes d'imitació emporitana i les emissions púniques en un flux monetari sense precedents. Dins d'aquest grup volem remarcar el cas de la seca de *Barkeno*, un cas especialment complex però que s'emmarcaria dins d'aquestes dracmes de plata d'imitació dites "ibèriques" documentades a finals del segle III aC. En concret, només se'n coneixen quatre exemplars, la qual cosa dificulta l'atribució i identificació d'una possible seca.⁵⁷⁸ Ara bé, la proximitat del topònim ha fet que es vinculés inevitablement amb la posterior ciutat de *Barcino* i, pel fet que aquesta no sorgí fins a època augustal, ha suposat reforçar la hipòtesi de l'existència d'una ciutat romana republicana prèvia a l'augustal a la zona del *Mons Taber*. Si a això hi afegim la presència durant el segle II aC. de la seca de *Laiesken*, identificada amb un possible nucli de *Laie*, veiem com es conforma la hipòtesi de l'existència d'un doble nucli en aquest moment republicà: el nucli de *Laie* a Montjuïc i el de *Barkeno* al punt on posteriorment es crearia la colònia. A dia d'avui, com hem vist, l'arqueologia desmenteix aquest supòsit, ja que no es documenten restes ibèriques a la zona on es desenvolupà la colònia augustal i, per tant, per aquest moment només tenim el nucli de Montjuïc que continua existint.⁵⁷⁹ Per tant, aquesta seca de *Barkeno* segueix sense poder identificar-se clarament. No obstant això, i a tall d'hipòtesi, creiem que seria prou lògic pensar en una encunyació a la zona del poblat de Montjuïc, del qual ja hem destacat la seva importància econòmica i estratègica durant l'Ibèric Ple. La seva existència es donaria només en el context bèl·lic de la guerra romanopúnica i estaria en relació directa amb el Llobregat com a eix de comunicació principal de la zona.

En aquest context monetari i amb la fi del conflicte internacional a Hispània el 206 aC., com dèiem, alguns autors situen l'inici de l'establiment d'un sistema fiscal

⁵⁷⁸ En aquest sentit, *vid.*: L. Villaronga. *Les dracmes ibèriques i llurs divisors*. Barcelona: IEC (1998), p. 154. També per les característiques de les peces recuperades. Igualment, M. Campo. "Les primeres...", p. 33.

⁵⁷⁹ D. Asensio *et al.* "El nucli...", pp. 82 – 83. Aquest autor proposa identificar la *Barkeno* monetar amb el nucli ibèric de Montjuïc, el qual serà substituït en època d'August per la *Barcino* del pla. Tot i ser una hipòtesi indemostrable a dia d'avui, creiem que és la més coherent amb el registre arqueològic. Amb una proposta similar trobem a A. Pérez, que considera que, si acceptem la identificació de *Barkeno* amb algun nucli laietà, el fet que fos l'únic en encunyar dracmes de plata faria pensar que fou el principal nucli de la zona. Segons l'autor, la seca no es podria trobar a Burriac, que encunyaria com a *Ituro* i, per tant, el més lògic seria pensar en la presència de la seca en el poblat ibèric de Montjuïc (A. Pérez. "Las monedas con nombres de étnicos del siglo II aC. en el nordeste peninsular. ¿Reflejo de posibles circunscripciones?" *Archivo Español de Arqueología*, 81 (2008), p. 60). De fet, aquesta proposta d'identificació ja l'havia proposat temps enrere M. Tarradell: "Las ciudades romanas en el este de Hispania". *Symposion de ciudades augusteas*, I. Saragossa: Pedro Cerbuna (1976), p. 297.

regular. Principalment s'utilitzen dos passatges de les fonts: la resolució de la revolta del campament militar romà de *Sucro* per part d'Escipió l'Africà (206 aC.) i la repressió exercida sobre els pobles ilergets després de les revoltes dels anys 206 i 205. No tornarem a entrar en els detalls de la campanya romana durant els darrers anys del segle III aC.,⁵⁸⁰ però sí recordar que ambdós fets estan vinculats amb els rumors de la suposada malaltia o fins i tot mort d'Escipió que s'estengueren durant l'hivern dels anys 207 – 206 (Liv. XXVIII, 24, 1; Ap. *Iber.*, XXXIV; Zon. IX, 10). En el cas de la revolta del campament, la solució a l'endarreriment en la pagada de la soldada consistí en el saqueig sistemàtic de les poblacions sotmeses dels voltants del campament, la qual cosa respon molt millor a un context d'economia de guerra i exaccions puntuals que no pas a una situació de pagament de tributs regularitzats de forma estable.⁵⁸¹ Pel que fa al cas de la revolta ilergeta, ja comentada amb anterioritat,⁵⁸² la situació semblaria similar. Així, després de la primera revolta, Escipió, tot i unes condicions de pau força suaus, obliga als ilergets a pagar una indemnització de guerra en metàl·lic per tal de pagar la soldada de les tropes, per la que Livi utilitza el terme *stipendium* (Liv. XXVIII, 34, 11). Tot i l'ús d'aquest terme, però, semblaria més aviat una demanda immediata feta per cobrir les necessitats urgents de pagament dels soldats de l'exèrcit republicà, i no l'establiment d'un tribut regular o la reclamació d'un pagament preexistent. Aquest pagament, per una altra banda, no queda massa clar amb què s'abonaria i podria ser molt possible que una part d'aquest es fes en moneda (principalment dracma ibèrica de plata de la que s'havia encunyat durant el conflicte, potser amb la llegenda *iltirta*) i la resta amb altres materials i objectes de valor que poguessin aportar els ilergets.⁵⁸³ En general, doncs, no hi hauria cap indicatiu clar per poder parlar d'un sistema fiscal regular en aquest moment final del segle III aC.

El següent moment clau en el procés de consolidació de la presència romana a la península fou, sens dubte, la creació de les províncies Citerior i Ulterior. A més de suposar la primera aparició d'una estructura administrativa pròpiament romana en els

⁵⁸⁰ Vid. supra. apartat 3.2.1.

⁵⁸¹ Respecte aquest motí, vid.: W.S. Messer "Mutiny in the Roman army. The Republic". *Classical Philology*, 15 (1920), pp. 158 – 175; E.T. Salmon. "Scipio in Spain and the Sucro incident". *Studia Classica*, 24 (1986), pp. 77 – 84; S.G. Crissanthos "Scipio and the mutiny at Sucro, 206 B.C.". *Historia*, 46/2 (1997), pp. 172 – 84; T. Naco. *Vectigal...*, pp. 136 – 137.

⁵⁸² Vid. supra pp. 198 – 199.

⁵⁸³ A. Aguilar, T. Naco. "Fiscalidad romana y la aparición de la moneda ibérica. Apuntes para una discusión I. Período protoprovincial (206 – 195 aC.)". *La moneda hispánica: ciudad y territorio*. (1995). Madrid (1995), pp. 283 - 284; T. Naco. "La presión...", p. 335; *Id.* "La deditio...", p. 138; *Id.* *Vectigal...*, p. 138.

territoris hispans, aquest fet suposà una revolta generalitzada del món iber i la posterior campanya de pacificació duta a terme per Cató. És important tenir en compte aquesta revolta pel fet que s'ha interpretat com un possible aixecament a causa de la pressió fiscal exercida per Roma sobre les poblacions autòctones.⁵⁸⁴ Ja havíem vist com la creació de les províncies no implicà, però, cap gran canvi en la presència romana a la península i, de fet, es dubta de l'existència d'una *lex prouvinciae* en el cas hispà⁵⁸⁵. Si a això hi afegim el fet que la revolta fa persistir encara més aquest context d'economia de guerra que es viu a la península des del desembarcament romà a Empúries, entenem que resulta poc probable un desenvolupament d'un sistema fiscal estable que suposés un agravi tant destacat sobre les comunitats autòctones.⁵⁸⁶ Aquesta situació tingué una mostra pràcticament paradigmàtica en les actuacions catonianes a la península; unes actuacions que no tingueren un objectiu organitzador o reformador, sinó exclusivament militar.⁵⁸⁷ Així, la famosa cita de Livi (XXXIV, 9, 12) on Cató afirma que “*bellum se ipsum alet*”, reflectiria la capacitat inherent dels exèrcits romans per autoabastir-se mitjançant l'ús de l'extorsió i les exaccions puntuals i arbitràries sobre les comunitats indígenes sotmeses.⁵⁸⁸

Dins la campanya de Cató, però, hi ha un altre element que ha estat utilitzat com a base per defensar l'establiment de tributacions regulars a Hispània. Concretament, Livi relata com Cató, abans de tornar a Roma, instituí uns *magna uectigalia* sobre les mines de ferro i plata (Liv. XXXIV, 21, 7).⁵⁸⁹ L'autor, però, no precisa ni quines mines eren, ni el mètode concret pel qual Roma obtenia aquestes retribucions. Aquest passatge, però, ha estat utilitzat per alguns autors com a mostra inequívoca d'un sistema regular de taxació sobre la producció minera hispana.⁵⁹⁰ En realitat, el context en el que es donà aquest fet, en un marc clarament militar que es mantenia des del

⁵⁸⁴ Bons exemples d'aquesta visió serien: L. Villaronga. “Necesidades financieras en la Península Ibérica durante la Segunda Guerra Púnica y primeros levantamientos de los íberos”. *Nummus*, 4-5-6 (1981-1983), p. 105; J. Muñiz. *El sistema fiscal en la España romana: República y Alto Imperio*. Zaragoza: Libros Pórtico (1982), pp. 50 – 51.

⁵⁸⁵ Sobre l'evolució dels fets en aquests primers anys del segle II aC. remetem a l'apartat 3.2.2.

⁵⁸⁶ A. Aguilar *et al.* “Fiscalidad romana... I”, p. 286.

⁵⁸⁷ T. Naco *et al.* “Moneda e historia...”, p. 228.

⁵⁸⁸ T. Naco. “Vectigal...”, p. 147.

⁵⁸⁹ “*uectigalia magna instituit ex ferrariis argentariisque*”.

⁵⁹⁰ Per exemple, J.M. Blázquez planteja l'existència des d'aquest moment de societats de *publicani* que explotarien les mines de la zona de Cartago Nova i Sierra Morena, sobre les quals Roma gravaria aquests *uectigalia* (“Las explotaciones mineras y la romanización de Hispania”). *La romanización en Occidente*. Madrid: J. Alvar, J.M. Blázquez eds. (1996), pp. 183 – 184). En una posició similar pel que fa a l'existència d'un sistema fiscal vinculat a l'explotació minera: M.P. García Bellido. “Origen y función del denario ibérico”. *Sprachen und Schriften des antiken Mittelmeerraums*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck (1993), p. 111 i ss.

desembarcament de Roma al nord-est, fa difícil pensar en una organització d'aquest tipus ja que, tal com afirma T. Ñaco, “sin duda habría sido necesario contar no solo con una larga etapa de paz, sino además con una organización administrativa estable, todo lo cual parece en principio casi imposible de crear y gestionar en tan solo unos pocos meses”.⁵⁹¹ Per tant, sembla més probable que es tractés d'un fenomen no regular, sinó més aviat d'un control indirecte de la producció minera que, *de facto*, seguiria en mans indígenes. No obstant això, Roma podria obtenir-ne les rentes i productes necessaris en un moment determinat (bàsicament en moments de necessitat militar).⁵⁹² En general, doncs, les diverses evidències semblarien indicar que tampoc hi hauria cap indici prou concloent per poder confirmar l'existència d'un sistema fiscal regular i estable a Hispània durant aquests primers deu anys de presència romana a la península ibèrica.⁵⁹³

Un cop Cató abandona la península, les informacions sobre aquesta es fan menys freqüents a les fonts clàssiques, però tot i això se segueix documentant activitat militar, tal com mostra l'arribada de diferents botins en moneda i metalls valuosos a l'erari públic romà, aportats per diversos magistrats victoriosos que celebraren els seus respectius triomfs o ovacions.⁵⁹⁴ El següent moment, però, que les fonts relataren amb més detall foren les actuacions de Tiberi Semproni Grac. Les seves intenses campanyes a la Celtibèria i, especialment, els seus acords amb les poblacions autòctones (especificats a Ap. *Iber.* 43-44 i Diod. XXXI, 39), resulten especialment interessants perquè la seva importància ha fet que diversos autors, de nou, consideressin aquest període del 180 – 179 aC. com el punt de partida de l'establiment definitiu d'un sistema fiscal estable a Hispània. De fet, la informació sobre el contingut d'aquests tractats prové d'un episodi posterior com és el de l'enfrontament amb la ciutat de *Segeda* provocat per l'intent d'ampliar les seves muralles. Un intent que no fou ben rebut per Roma, que amenaçà la ciutat a partir d'una interpretació força particular d'aquests tractats establerts amb el Grac. La qüestió més remarcable és que Apià (*Iber.* 44) incideix en el fet que la ciutat no només havia d'aturar la construcció, sinó també complir amb d'altres obligacions derivades d'aquests acords, una de les quals consistiria en el pagament de *phoroi*. Aquests pagaments han estat interpretats com a prova de

⁵⁹¹ T. Ñaco. “Vectigal...”, p. 150.

⁵⁹² A. Aguilar *et al.* “Fiscalidad romana... I”, p. 286.

⁵⁹³ *Ibid.*, p. 281.

⁵⁹⁴ M. Campo referencia l'arribada a Roma d'aquests botins hispans els anys 191, 186-184, 182, 179, 176-175 i 169 aC. (M. Campo. “Les primeres...”, p. 40).

l'existència de tributs regulars des dels acords imposats per T. Semproni Grac.⁵⁹⁵ Cal veure que, de nou, aquests elements no són prou contundents per evidenciar aquest fet i, en realitat, el que veiem és que la reclamació per part de Roma del pagament d'aquests *phoroi* indicaria precisament el contrari; és a dir, que *Segeda* ja feia un cert temps que no pagava aquestes contribucions i, per tant, que serien unes indemnitzacions fetes en un moment puntual proper a un conflicte armat i que posteriorment s'abandonaren, ja que en cap cas es tractava de pagaments fiscals regulars.⁵⁹⁶

Posteriorment a la presència de T. Semproni a la Citerior, les referències a les fonts sobre Hispània es fan cada cop més disperses i sembla que la seva atenció es focalitza a d'altres zones on augmenta la conflictivitat com la Mediterrània oriental o la Gàl·lia Cisalpina. Això fa que tinguem molt poques dades per aquest període posterior al 180 aC. i fins l'esclat de les guerres celtiberes i lusitanes ja a la dècada dels 50. No obstant això, segurament els conflictes a Hispània seguiren existint, tot i que en tenim molts pocs detalls. Un moment especialment interessant, però, serà l'any 171 aC. quan en poc temps es concatenaren diversos fets remarcables: la unió de les dues províncies hispanes sota el comandament de L. Canulei (mostrant la fragilitat que encara tenia el sistema provincial hispà), la creació de la primera colònia llatina fora d'Itàlia a *Carteia* i l'enviament d'una ambaixada de diversos representants de *populi* hispanes al Senat de Roma.⁵⁹⁷ Cal incidir especialment en aquest darrer aspecte, utilitzat també com a indici per poder parlar de fiscalitat regular a Hispània per aquest moment. Així, Livi relata com aquesta ambaixada de llegats de pobles hispànics de les dues províncies es dirigiren a Roma per expressar les seves queixes davant d'un seguit de greuges que, segons ells, van fer que se sentissin més com a enemics (*hostes*) que aliats (*socii*) de Roma (Liv. XLIII, 2, 1-12). Bàsicament les queixes eren de tres aspectes. En primer lloc, per l'arrogància dels representants romans en el seu tracte amb les comunitats hispanes. Segonament, es parla del pagament d'una *uicesima* (un 5% de la producció agrària) que havien de realitzar les comunitats hispanes, però segons el preu del gra que

⁵⁹⁵ Seguint aquesta hipòtesi trobem a J.S. Richardson: "The spanish mines and the development of provincial taxation in the second century B.C." *Journal of Roman Studies*, 66 (1976), pp. 139 – 152; *Hispània y los romanos*. Barcelona: Crítica (1998), pp. 76 – 77. Amb una visió similar pel que fa al moment d'inici de la fiscalitat regular a la península, entre d'altres: A. Beltrán. "Problemas que plantean las monedas con inscripciones ibéricas". *Nummus*, 4-5-6 (1981-1983), p. 105; J.M. Blázquez. "El sistema impositivo de la Hispania romana". *Historia de la Hacienda Española. Épocas Antigua y Medieval*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales (1982), pp. 72 – 73.

⁵⁹⁶ Per tota aquesta qüestió, seguim novament a Ñaco (Vectigal..., p. 160 i ss.).

⁵⁹⁷ J.S. Richardson. *Hispaniae...*, p. 104; T.C. Brennan. *The praetorship...*, p. 172; T. Ñaco. *Vectigal...*, p. 164; T. Ñaco. "Una historia...", p. 94.

imposaven els propis romans. Finalment, els ambaixadors es queixaven de l'activitat d'alguns *praefecti* i les seves actuacions fiscals en algunes de les comunitats on s'havien instal·lat. Pel que fa a aquesta *uicesima*, no se sap exactament quin sistema suposaria i resulta difícil pensar en una estructuració complexa del control de la producció agrària per Roma, amb un model similar al de la *decuma* siciliana, si tenim en compte la fragilitat del control romà de bona part de la península en aquest moment.⁵⁹⁸ Pel que fa a l'actuació dels *praefecti*, si pensem de nou en el context de la presència romana per aquest període, segurament estaríem davant d'una situació de malestar provocada per una sobreactuació per part d'aquests en la tasca de control militar que exercien sobre els diversos nuclis indígenes.⁵⁹⁹ Per tant, resumint, aquesta ambaixada, més que un indicatiu de l'inici d'una activitat fiscal regular i estable per part de Roma, seria un reflex dels intents d'aquesta per exercir un major control sobre les exaccions militars que seguien sent la base de les relacions fiscals amb els pobles hispans.

Ara bé, l'anàlisi d'aquesta primera meitat del segle II aC. a nivell fiscal i econòmic, és complicada greument per l'aparició d'un fenomen nou com és el de la moneda ibèrica. Així, sembla que les encunyacions de dracmes d'imitació ibèriques no anirien més enllà del c. 180 aC.⁶⁰⁰ De fet, en general, els especialistes tendeixen a considerar que aquestes encunyacions serien les que, juntament amb el numerari que circulava durant la Segona Guerra Púnica, conformarien el famós *argentum oscense* de Livi.⁶⁰¹ A partir d'aquest segle II, però, aquestes encunyacions foren substituïdes en la

⁵⁹⁸ Alguns autors, però, defensen l'existència d'un sistema certament complex de control de la producció agrària en base al text de Livi. Per exemple: J. Muñiz. *El proceso de repetundis del año 171 aC. en Hispania* (Liv XLIII 2). Huelva: Colegio Universitario de la Rábida (1981), p. 43; P. Sáez. *Agricultura romana de la Bética*, vol. 1. Sevilla: Universidad de Sevilla (1987), pp. 123 – 124. En realitat, potser resulta més probable que aquest passatge remeti a sistemes d'exacció documentats a altres províncies i per altres períodes com l'*aestimatio frumenti*, consistent en la commutació de determinats pagaments en espècies pel seu valor monetari, un valor que dictaria Roma. Tot i que és un sistema ben documentat a les fonts (principalment a les *Verrines* de Ciceró), resulta difícil la constatació de la seva existència per aquest moment a Hispània; ara bé, podria ser un dels primers sistemes aplicats pels romans per obtenir rentes agrícoles en aquelles zones que començaven a estar més pacificades. Sobre l'*aestimatio frumenti*, *vid.*: T. Naco. "Uso y abuso...", pel cas hispà específicament, p. 58 i ss. També: *Id. Vectigal...*, p. 246 i ss.

⁵⁹⁹ A. Aguilar *et al.* "Fiscalidad romana... II", p. 82.

⁶⁰⁰ M. Campo. "Les primeres...", p. 31.

⁶⁰¹ Així, aquesta identificació ha estat àmpliament debatuda. El primer en realitzar un treball acurat sobre aquest aspecte fou J. Amorós ("*Argentum oscense*". *Numario Hispánico*, 6 (1957), pp. 51 – 71), qui identificà aquest *argentum oscense* amb les imitacions ibèriques de les dracmes emporitanes. Posteriorment, M. Campo farà extensiva aquesta denominació a les emissions emporitanes i cartagineses que encara circulaven a inicis del segle II aC., visió predominant a dia d'avui (M. Campo. "Els inicis...", pp. 19 – 20; *Id.* "Les primeres...", p. 40; F. Burillo. "La roue de l'histoire: frontières et territoires monétaires dans le nord-est de la péninsule Ibérique et la vallée de l'Èbre avant 153 av.J.C.". *Lire les territoires des sociétés anciennes*. Madrid: Mélanges de la Casa de Velázquez (2005), p. 93). Així doncs, els grans botins que Roma obtingué de la península durant aquests primers anys del segle II estarien, parcialment, formats per aquest numerari originat en bona part durant la Segona Guerra Púnica, el qual

circulació monetària per l'anomenada moneda ibèrica: unes encunyacions fetes per les comunitats indígenes en plata (l'anomenat denari ibèric) i sobretot bronze, de les quals es desconeix la cronologia exacta i la funció precisa, constituint un dels grans enigmes per resoldre dins de l'estudi de la conquesta i integració de la península Ibèrica dins les estructures imperials romanes.⁶⁰² El debat se centra principalment en dos aspectes: la cronologia i la funció de la moneda ibèrica. Pel que fa al primer element, es donen diverses opcions:⁶⁰³

- **Cronologia alta:** situarien el sorgiment de la moneda ibèrica entre el 200 i 180 aC., però especialment incidint en aquesta darrera data. Es basarien sobretot en les fonts clàssiques, principalment en les diferents referències a demandes per part dels magistrats romans de pagaments i tributs a les comunitats hispanes. La idea seria que Roma obligaria a fer aquests pagaments en moneda i això forçaria aquestes encunyacions pròpies.⁶⁰⁴
- **Cronologia baixa:** apostarien per l'inici de les encunyacions en el període situat entre el 155 i el 133 aC o potser després de la caiguda de Numància. La base de la hipòtesi seria la pràctica manca de troballes de tresors monetaris pel període

abandonaria la península per acabar a l'erari romà, desapareixent definitivament de la circulació cap el 180 aC.

⁶⁰² Sobre la moneda ibèrica, i sense ànim d'exhaustivitat davant l'abundant bibliografia, *vid.*: M.P. García Bellido. "Origen y función..."; T. Nàco. *Vectigal...*, p. 217 i ss.; P.P. Ripollès. "Circulació...", p. 129 i ss.; T. Nàco *et al.* "Moneda e historia...", R.C. Knapp. "The date and purpose of Iberian denarii". *The Numismatic Chronicle*, 137 (1977), pp. 1 – 18; F. Beltrán. "Sobre la funció de la moneda ibèrica e hispano-romana". *Estudios en homenaje al Dr. Antonio Beltrán Martínez*. Saragossa: Universidad de Zaragoza (1986), pp. 889 – 914; *Id.* "De nuevo sobre el origen y la función del *denarii* ibérico". *II Curs d'història monetària d'Hispania. La moneda en la societat ibèrica*. Barcelona: MNAC (1998), pp. 101 – 117; F. Chaves. "Las amonedaciones...", p. 55 i ss.; *Id.* "The Iberian and early Roman coinage of Hispania Ulterior Baetica". *The Archaeology of Early Roman Baetica*. Portsmouth: JRA (1998), p. 147 – 169; L. Villaronga. *Numismática antigua de Hispania*. Barcelona: Cymys (1987), p. 173; M.P. García-Bellido, R. Sobral (eds). *La moneda hispánica: ciudad y territorio*. Anejos de Archivo Español de Arqueología, XIV. Madrid: CSIC (1995); A. Pérez. "Las cecas catalanas y la organización territorial romano-republicana". *Archivo Español de Arqueología*, 69 (1996), pp. 37 – 56; P. Otero. "Uso y función de las monedas ibéricas". *II Curs d'Història Monetària d'Hispania. La moneda en la societat ibèrica*. Barcelona: MNAC (1998), pp. 119 – 140; M. Campo. "Els exèrcits i la monetització d'Hispania (218 – 45 aC.)". *III Curs d'història monetària d'Hispania. Moneda i exèrcits*. Barcelona: MNAC (1999), p. 68 i ss.; *Id.* "Moneda, organització i administració del nord-est de la Hispania Citerior (del 218 a l'inici del segle I aC.)". *IV Curs d'Història Monetària d'Hispania. Moneda i administració del territori*. Barcelona: MNAC (2000), p. 60 i ss.; E. García Riaza. "Dinero y moneda en la Hispania indígena: la mirada de las fuentes literarias". *VI Curs d'Història Monetaria Peninsular. Funció i producció de les seques indígenes*. Barcelona: MNAC (2002), pp. 9 – 33; A. Arévalo. "Función y producción de las cecas indígenas del Alto Guadalquivir". *Ibid.*, pp. 35 – 51; M. Campo. "La producció d'Untikesken i Kese: funció i circulació a la ciutat i al territori". *Ibid.*, pp. 77 – 103; L. Villaronga. *Numismática antigua de la península Ibérica*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics/IEC (2004), p. 115 i ss.

⁶⁰³ Seguim el bon estat de la qüestió fet per M. Campo ("Els exèrcits...", p. 69).

⁶⁰⁴ Trobem autors com M.P. García-Bellido ("Origen y función...", pp. 102 – 107) o F. Beltrán ("De nuevo sobre...", pp. 106 – 107).

de les Guerres Celtiberes i Lusitanes, que indicaria que encara no existien aquestes encunyacions o bé que eren molt minoritàries.⁶⁰⁵

- **Segle I aC.:** dintre d'aquest grup trobaríem un recent treball de F. López en el qual es presenta una innovadora hipòtesi per la que plantejaria que tota la moneda ibèrica sèrie encunyada en el període de 20 anys situat entre el 107 i el 90 aC. Seria encunyat per ciutats aliades de Roma per tal de pagar les tropes hispanes que lluitarien al costat dels propis romans i que serien majoria dins dels importants conflictes viscuts a Hispània durant aquest període. Es basa principalment en elements simbòlics i estilístics de les monedes (comparant les llegendes i representacions amb d'altres emissions provinents de diferents zones de l'imperi), juntament amb una evidència arqueològica com és la dificultat per poder datar de forma precisa qualsevol dels tresors de moneda ibèrica documentats a Hispània amb anterioritat al que ell denomina "l'horitzó de l'any 100".⁶⁰⁶

Sobre la qüestió de la funció concreta d'aquesta moneda, també existeixen diverses interpretacions. Les principals serien:⁶⁰⁷

- **Finançament de les tropes iberes i celtiberes:** és un argument que no es tenia massa en compte en considerar les encunyacions com a propulsades i controlades per Roma. Ara bé, darrerament s'està reconsiderant aquesta opció en veure que segurament les tropes formades per ibers i celtibers deurien tenir un paper molt rellevant en els conflictes que es donaren a la península a partir de mitjans del segle II i fins els primers decennis del segle I aC.⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ Seguirien aquesta hipòtesi autors com M.H. Crawford (*Coinage and money under the Roman Republic*. Londres: Methuen (1985), p. 95), T. Volk ("Retroconversion and the numerical analysis of Roman Republican coin-hoards. Part II". *Rivista Italiana di Numismatica*, 97 (1996), pp. 108 – 113) o la pròpia Campo ("Els exèrcits...", p. 69).

⁶⁰⁶ Vid. F. López. "Moneda ibèrica y gens mariana (107 – 90 aC.)". *Gladius*, 30 (2010), pp. 171 – 190. A nivel cronològic (que no explicatiu), també coincidiria amb aquesta cronologia molt baixa de les seques ibèriques P. Padrós ("Algunos ejemplos..."; "El protagonisme de la moneda ibèrica a les ciutats romanes tardorepublicanes: Baetulo i la seca de Baitolo". *VI Curs d'Història Monetaria Peninsular. Funció i producció de les seques indígenes*. Barcelona: MNAC (2002), pp. 105 – 123.

⁶⁰⁷ De nou seguint el resum ofert per M. Campo ("Els exèrcits...", pp. 69 – 70).

⁶⁰⁸ Per exemple, tenim autors que plantegen aquesta possibilitat com M. Almagro-Gorbea ("Iconografía numismática hispánica: jinete y cabeza varonil". *La moneda hispánica: ciudad y territorio* (1995). Madrid: CSIC, pp. 53 – 64.), P. Otero. ("Uso y función..."), J. Sanmartí ("El món ibèric de la plenitud a la dissolució (segles II-I aC.)". *II Curs d'Història Monetària d'Hispània. La moneda en la societat*

- **Pagament de contribucions fiscals i indemnitzacions de guerra a Roma:** ja hem anat veient la importància del debat sobre la creació o no d'un sistema fiscal regularitzat a Hispània durant tot el procés de conquesta. Sense voler repetir-nos en les nostres explicacions, cal veure que una possible funció d'aquesta moneda ibèrica seria la de pagar les diferents demandes que Roma feia a les comunitats autòctones, fossin exaccions puntuals o impostos regulars.
- **El comerç:** finalment, i tot i que resulta difícil de poder precisar per les dades disponibles per aquest moment, la utilització de la moneda ibèrica com a element de l'activitat comercial s'ha plantejat en alguns casos.⁶⁰⁹

Per tant, un panorama realment complex, en el qual resulta pràcticament impossible decantar-se per una de les diverses opcions de forma concloent.

Sigui com sigui, si reprenem el context històric on l'havíem deixat, arribem per fi al període que ens afecta, la segona meitat del segle II aC. També a nivell fiscal podria aquest ser un moment clau, ja que si bé la duresa del conflicte militar contra lusitans i celtibers no permet pensar en cap organització fiscal estable pel període 154 – 133, sinó més aviat una continuació en la ja sabuda economia de guerra, la finalització del conflicte amb la destrucció de Numància i, especialment, l'arribada de la comissió senatorial per reorganitzar els territoris conquerits, ha estat apuntada com un altre punt a tenir en compte en aquest sentit.⁶¹⁰ Així, la victòria sobre Numància hauria permès establir un domini sense precedents de Roma a la península Ibèrica, per la qual cosa calia una major integració i estructuració d'aquests territoris per facilitar el seu control.

Una de les eines principals en aquest sentit seria la instauració d'un sistema fiscal regular (o, per aquells que defensaven la seva implantació antiga, una reinstauració després del període bèl·lic).⁶¹¹ Ara bé, seguim sense tenir indicis clars per poder determinar de forma fiable l'existència d'aquest sistema fiscal. No obstant això, alguns elements com la creixent presència romanoitàlica a la península mitjançant tot un seguit de nous assentaments de diverses categories, les transformacions ja comentades en l'estructura de població indígena o el possible augment de les encunyacions de les

ibèrica. Barcelona: MNAC (1998), p. 13), F. Cadiou (*Hibera...*, p. 538 i ss.) o F. López ("Moneda ibèrica...").

⁶⁰⁹ Sobre aquest aspecte, *vid.*: P. Otero. "Uso y función...", pp. 125 – 126. També A. Aguilar *et al.* "Fiscalidad romana... II", pp. 85 – 86.

⁶¹⁰ Respecte l'evolució del conflicte i les possibles implicacions a nivell fiscal, remetem a l'estudi de Ñaco: *Vectigal...*, p. 166 i ss.

⁶¹¹ J.S. Richardson. *Hispaniae...*, p. 70; T. Ñaco. *Vectigal...*, pp. 189 - 190

segues ibèriques pel darrer quart del segle II aC., podrien ser indicis d'un cert canvi que podria implicar l'inici de l'aplicació "en ciertas regiones, de ciertas formas más sofisticadas de fiscalización de los excedentes locales".⁶¹²

En resum, però, l'evolució de la presència romana a la península ibèrica des del 218 i fins al darrer quart del segle II aC. evidenciaria l'existència d'una fiscalitat irregular i clarament marcada pels conflictes bèl·lics i l'economia de guerra. Només la progressiva pacificació de determinades àrees com el propi nord-est peninsular, permetrien la lenta entrada de les comunitats autòctones en les estructures econòmiques i fiscals romanes; una entrada que no es consolidaria fins el moment clau per entendre la integració d'aquestes comunitats en l'economia imperial, bàsicament el període augustal.⁶¹³

Dins d'aquest context tan complex en el qual no es pot determinar amb seguretat ni la funció ni la cronologia de la moneda ibèrica, és on hem de situar la seca de *Lauro*. Un cop acceptada la seva situació dins d'un punt indeterminat del Vallès Oriental a partir dels treballs de Villaronga i Estrada i, especialment, de Llorens i Ripollès, cal intentar incidir amb més detall sobre el significat d'aquesta seca.⁶¹⁴ Així, ja hem vist que la Laietània era una zona que no quedà exclosa de la producció monetària que s'inicia al nord-est a finals del segle III aC. i ja hem vist la problemàtica de la seca de *Barkeno*, de la qual hem plantejat la possibilitat que se situés en el nucli ibèric de Montjuic. Aquesta participació del fenomen monetari es mantingué al segle II i I aC., amb l'aparició de diverses noves seques que podem situar més o menys amb seguretat a la zona com la pròpia seca de *Lauro*, la de *laiesken*, *Baitolo* i *Ituro*.⁶¹⁵

De la mateixa manera que en el cas de *Lauro*, a dia d'avui es tendeix a acceptar la identificació de les dues darreres amb els nuclis de *Baetulo* (*Baitolo* seria una seca atribuïble al segle I aC.) i el nucli encarregat d'encunyar moneda a la vall de Cabrera de

⁶¹² T. Ñaco. *Vectigal...*, p. 193.

⁶¹³ Per tant, i citant de nou a Ñaco, el que tindriem durant aquest segle II a Hispània seria un sistema de pressió fiscal però sense sistema fiscal ("La presión fiscal...", p. 367).

⁶¹⁴ No tornarem a entrar en els aspectes purament descriptius al voltant de la seca i la seva identificació. Per això remetem a l'apartat 2.3.1.

⁶¹⁵ Hi ha d'altres molt més dubtoses com la d'*Eustibaikula* o *Eusti*, que s'ha associat de forma poc fonamentada amb Granollers o Caldes de Montbui. Així, A. Pérez recull la hipòtesi (plantejada anteriorment per L. Villaronga) que la seca es podria identificar amb Caldes per situar-se dins la seva àrea de dispersió (que comprèn principalment Osona i el Vallès) i perquè Caldes suposadament seria un nucli d'importància en època republicana i imperial. A la vegada, el fet que a les darreres emissions de la seca se substituïxi el porc senglar típic per una àmfora, seria un indicatiu de l'associació amb aquesta zona de tradicional elaboració amfòrica i vinícola ("Las cecas...", pp. 40 – 41). La realitat, però, és que cap d'aquests indicis resulta suficient per assegurar aquesta hipòtesi i, de fet, com el mateix autor acaba afirmant, seria més lògic decantar-se per una situació d'aquesta seca cap a la zona ausetana.

Mar (ja fos Burriac, Ca l'Arnau o la *Iluro* romana) respectivament.⁶¹⁶ Més difícil seria el cas de *laiesken*, la qual encara a dia d'avui no s'ha pogut identificar amb certesa. Així, la manca de troballes que permetin identificar-la amb un assentament en concret fa que difícilment puguem determinar la seva zona d'emissió. A més, el fet que es tracti d'un nom vinculat a un etnònim (els laietans)⁶¹⁷ i no a un nucli concret, ha fet pensar més aviat en una moneda emesa de forma general per l'àrea laietana que no pas en un nucli concret.⁶¹⁸ Altres autors, però, l'identifiquen amb un suposat nucli de *Laie*, capital per aquest moment dels laietans.⁶¹⁹ En realitat, però, no tenim cap evidència sobre l'existència d'aquest nucli i, a tall d'hipòtesi, si s'hagués d'identificar la seca amb algun nucli laietà per aquest moment, de nou, el cas més probable seria el de Montjuic. Així, tenint en compte que Burriac ja té una seca pròpia i que *Baitolo* s'ha de vincular amb la *Baetulo* romana, l'únic nucli de prou entitat i tradició per poder acollir la seca dels laietans, creiem que hauria de ser l'assentament de Montjuic. Òbviament, si també assumim que la seca de *Barkeno* es trobava en el mateix nucli, aleshores trobaríem un altre cas de doble encunyació, amb una problemàtica similar a la de *Tarakon – Kese*.⁶²⁰ No obstant això, volem deixar clar que aquesta hipòtesi resultat indemostrable a dia d'avui i només noves troballes monetàries en contextos arqueològics ben definits podrien ajudar a esclarir la identificació d'aquesta seca.

En el cas de *Lauro*, ja havíem vist que, tot i poder situar-la al Vallès Oriental, difícilment podíem precisar més. Tot i així, si agafem com a premissa el fet que una seca monetària hauria de trobar-se en un punt de certa autoritat que li permetés encunyar moneda, podem teoritzar sobre quins punts podrien respondre a aquesta entitat a la zona vallesana oriental. En aquest sentit, en l'estat actual de la recerca arqueològica caldria posar en parèntesi el punt que tradicionalment s'ha considerat que s'havia d'identificar

⁶¹⁶ M.P. García Bellido, C. Blázquez. *Diccionario de cecas y pueblos hispanos*. Madrid: CSIC (2001), pp. 52 – 54 per *Baitolo* i 196 – 198 per *Iluro*; A. Pérez. “Las cecas...”, pp. 39 – 40 per *Baitolo* i 43 per *Iluro*; *Id.* “Las monedas...”, p. 60; P. Padrós. “Algunos ejemplos...”, pp. 523 – 525 per *Baitolo* i p. 526 per *Iluro*; *Id.* “El protagonisme...”. Sobre el cas de la seca de *Iluro*, més en detall, *vid.*: C. Martí. “La seca ibèrica d'*Iluro*: historiografia i dades recents. Altres qüestions sobre numismàtica ibèrica del nord-est peninsular”. *Laietania*, 18 (2008), pp. 37 – 76.

⁶¹⁷ Tal com mostra el sufix en *-sken* (J. Velaza. “La epigrafía monetaria paleohispánica: breve estado de la cuestión”. *II Curs d'Història Monetària. La moneda en la societat ibèrica*. Barcelona: MNAC (1998), p. 71).

⁶¹⁸ L. Villaronga. *Corpus Nummum Hispaniae ante Augusti aetatem*. Madrid: José A. Herrero (1994), p. 191; P. Padrós. “Algunos ejemplos...”, p. 526;

⁶¹⁹ A. Pérez. “Las monedas...”, p. 60; *Id.* “Las cecas...”, p. 45. Cf. M.P. García *et al.* *Diccionario...*, p. 262 – 263.

⁶²⁰ A: Pérez. “Las monedas...”, pp. 54 – 56, amb un breu estat de la qüestió sobre les diverses interpretacions historiogràfiques realitzades al voltant d'aquestes seques.

amb *Lauro*, com seria el nucli de Llerona, ja que per aquest període no trobem cap evidència arqueològica que permeti parlar d'un assentament de mínima entitat. Així doncs, creiem que podríem remarcar dues possibles opcions:

- **Can Tacó:** ja hem comentat la importància que deuria tenir aquest nucli dins del context de canvis impulsats des de Roma a la zona laietana interior. Així, l'hem posat en relació amb les reformes viàries claus que porta a terme Roma en aquesta zona. Aquest paper com a centre de control del territori i el seu poblament podria haver-se donat també en un sentit monetari. Si situéssim la seca de *Lauro* a Can Tacó, seria molt més fàcil vincular la producció monetària amb el moviment dels exèrcits, que sens dubte haurien de passar per aquest enclavament en la seva marxa bé cap a *Tarraco*, bé cap a l'Ausetània. Si a això hi afegim el fet que d'altres nuclis propers de nova creació en el mateix moment cronològic com Ca l'Arnau o el Camp de les Lloses tenen una vinculació clara amb l'encunyació i circulació monetària,⁶²¹ podria ser que pensar en la identificació de *Lauro* a Can Tacó no fos tan descabellada. De fet, si es fes aquesta identificació, potser cobraria més sentit el *terminus augustalis* de Montornès, podent assumir que la comunitat que hi apareix de forma fragmentària podria ser la *lauronensium*.⁶²² En contra d'aquesta identificació, tenim el fet que a dia d'avui les excavacions no han permès recuperar numerari de *Lauro* ni elements vinculables a l'encunyació monetària o l'activitat metal·lúrgica, tot i que cal remarcar les poques campanyes que s'hi ha dut a terme fins aquest moment.
- Una altra opció a considerar seria la que parteix de la idea que no caldria situar la seca en un punt fixe determinat. Així, podríem estar parlant d'una **seca mòbil**, de tal manera que no estaria situada en cap assentament de forma contínua sinó que l'encuny podria anar desplaçant-se a aquells llocs on calgués i on existís una autoritat que permetés el seu ús. Tot i que resulta una opció encara més complicada de demostrar, creiem que també s'hauria de considerar amb molt

⁶²¹ I, amb una cronologia una mica posterior, també cal parlar del cas del jaciment d'Illa Fradera, a Badalona, amb la presència de tres ploms monetiformes amb els caràcters ibers de *Baitolo* (F. Antequera, A. Rigo, P. Padrós, D. Vázquez. "El *suburbium* occidental de *Baetulo*". *Las áreas suburbanas en la ciudad histórica. Topografía, usos, función*. Córdoba: Imprenta San Pablo (2010), p. 179). *Vid infra* p. 330, n. 715.

⁶²² Possibilitat ja apuntada per R. Jàrraga i I. Rodà ("El *terminus augustalis*...", pp. 7-8).

d'interès, ja que les pròpies característiques de la zona i les escasses informacions que tenim sobre la seca de *Lauro* podrien estar apuntant en aquesta direcció.⁶²³

Per tant, poc podem aportar de definitiu al voltant de la situació de la seca de *Lauro*. De fet, segurament aquesta aniria molt vinculada al propi concepte de l'origen de la moneda ibèrica. Així, si tendim a pensar en una moneda ibèrica que sorgeix en una cronologia “baixa” de segona meitat del segle II i impulsada per Roma, aleshores seria més coherent pensar en una seca situada en un nucli de nova fundació per part de població romanoitàlica com Can Tacó.⁶²⁴ Si, en canvi, pensem en una moneda impulsada en unes circumstàncies molt concretes i destinada al pagament de les tropes iberes, aleshores potser seria més convincent pensar en una seca mòbil, que es desplaçava depenent de les necessitats logístiques. Tot això sense poder descartar la ja citada possible situació en algun punt de Llerona, per la continuïtat del topònim. A la vegada, tampoc queda clara l'atribució d'aquesta seca en una cronologia determinada. Tot i que generalment s'accepta un funcionament entre mitjans – darrer quart del segle II i finals del mateix,⁶²⁵ la poca claredat dels contextos arqueològics on es trobaren la major part de monedes (o directament la seva inexistència), fa que haguem de restar prudents en aquest sentit. Tot i així, personalment ens decantem per una aparició d'aquesta seca com a mínim a partir del darrer quart del segle II aC., coincidint amb aquesta etapa que venim descrivint de transformacions remarcables tant en el camp de l'estructuració del territori com de la xarxa viària i les estructures socials i productives del món iber del nord-est.

De fet, creiem que, més enllà de buscar una funció o cronologia concreta a aquesta moneda ibèrica, el fet més important tindria a veure amb el fenomen de progressiva introducció d'elements per part de Roma (nous enclavament, noves vies, nous mètodes d'intercanvi econòmic) que buscaven facilitar el control i la integració d'aquests territoris dins dels interessos dels propis romans. Així doncs, és probable que la moneda ibèrica fos admesa o impulsada per Roma no només amb objectius militars o fiscals, sinó més aviat com a un element més per assegurar la

⁶²³ Sobre l'ús de les seques mòbils, principalment en un context militar, *vid.*: F: Beltrán. “Sobre la función...”, p. 905; *Id.* “De nuevo sobre...”, pp. 101 – 117.

⁶²⁴ En aquest sentit també apunta la hipòtesi de C. Martí (“La seca ibèrica d'*Ituro*...”, p. 68”).

⁶²⁵ J. Estrada, L. Villaronga. “La *Lauro*...”, p. 140; M.M. Llorens, P.P. Ripollès. *Les encunyacions...*, p. 115.

interacció entre els dos móns que feia escassament un segle que estaven en contacte directe. Es podria concebre la moneda com una infraestructura més del domini romà, com un element més per facilitar el desenvolupament dels objectius romans a la península (principalment econòmics, però també militars i socials), evitant però una presència directa que encara no era vista amb bons ulls des de les elits governants. Per tant, potser caldria repensar la pregunta sobre quina era la funció d'aquesta moneda ibèrica i plantejar-se, en canvi, quin paper i repercussió tingué en el marc de les progressives transformacions que Roma intentà implantar a la península Ibèrica. En aquest sentit, i ens avancem al proper apartat d'aquest capítol, pensem que el fet que aquestes encunyacions deixin d'emetre's a partir de les guerres sertorianes, coincidint amb la fi de bona part dels nous enclavaments sorgits a partir del 120 aC. i amb l'inici de la implantació física i real d'una xarxa de ciutats romanes i d'un sistema productiu típicament itàlic, hauria de ser prou indicatiu.

3.2.5.5 Conclusions: la segona meitat del segle II aC. com a primera fase de “romanització”

Havent repassat les evidències i l'evolució que es dona a la Laietània interior durant aquesta segona meitat del segle II aC., arriba el moment de fer una recapitulació de totes aquestes, per tal d'intentar introduir-les en el context general on es trobava no només la zona laietana sinó també el nord-est peninsular i, en general, Hispània. L'objectiu d'aquest darrer apartat, doncs, seria intentar comprendre les actuacions de Roma i les accions de les comunitats autòctones durant aquest període en un marc general marcat per la progressiva evolució de l'imperi romà per tot l'arc mediterrani. Així doncs, intentarem emmarcar les relacions existents entre el poder romà, que pretenia assegurar i fer perdurable el seu domini a la zona, i les comunitats iberes que intentaven mantenir el seu *status quo* davant l'invasor. Tradicionalment, aquestes relacions entre els dos grups s'han encabit dins d'un concepte genèric i polèmic com és el de “romanització”. Per tant, en primer lloc cal intentar determinar amb precisió el valor d'aquest concepte, per tal de veure si pot ser útil la seva aplicació per comprendre els fenòmens succeïts en aquest moment cronològic i geogràfic.

El terme “romanització” sorgeix a partir dels estudis sobre el món romà duts a terme per diferents autors durant el segle XIX i inicis del XX. Com d'altres termes aplicats a

l'antiga Roma i nascuts en aquest context (com el terme “imperialisme”), el concepte de romanització veu directament del context històric en el que es troben situats aquests investigadors, marcat pel procés de colonització que practicaren les potències europees sobre diverses àrees d'Àsia, Amèrica i Àfrica. En aquest context, el significat inicial del terme es vincularia a l'actuació de Roma com a potència civilitzadora en els territoris conquerits on, de forma conscient i voluntària, impulsaria un procés d'imposició dels seus principals trets polítics, socials, culturals i econòmics, els quals serien acceptats de forma ràpida i voluntària per part de les comunitats autòctones. Aquesta seria una visió que naixeria amb autors com Th. Mommsen, F. Haverfield o C. Jullian i que tindria una gran acceptació, fent que gran part dels treballs duts a terme fins als darrers anys al voltant dels processos socials vinculats a la conquesta i integració dels territoris provincials en fossin hereus directament o indirecta.⁶²⁶

En aquesta percepció, doncs, les comunitats indígenes haurien rebut les aportacions de Roma com a sinònim d'avenç social, cultural i tecnològic i, principalment les seves elits, haurien facilitat i accelerat un procés d'aculturació que era entès com a quelcom netament positiu pels conquerits. Roma, per la seva banda, no només obtenia nous territoris i població per explotar sinó que, més enllà d'això, contribuïa a fer entrar els pobles sotmesos dins de la *Civilització*, evolucionant des d'unes formes de vida “bàrbares” cap a unes altres de racionals i civilitzades.⁶²⁷ Aquest imaginari es fixà en les interpretacions i anàlisis sobre la conquesta romana de l'imperi i dels processos socials associats i també es donà en el cas hispà, que vindria a ser un exemple paradigmàtic en aquest sentit: una zona de conquesta antiga que ràpidament s'assimilà a la cultura romana i on en època d'August ja es podien trobar regions altament romanitzades com la Bètica o el nord-est peninsular.⁶²⁸

⁶²⁶ Sobre la concepció i origen del terme *vid.*: P.W.M. Freeman. “Mommsen through Haverfield: the origins of romanization studies in late 19th c. Britain”. *Dialogues in Roman Imperialism*. JRA, Supplement series, 23 (1997), pp. 27 – 49; J. Webster. “Creolizing Roman provinces”. *American Journal of Archaeology*, 105 (2001), pp. 210 i ss.; P. Le Roux. “La romanisation en question”. *Annales*, 59/2 (2004), pp. 287 - 311; R. Hingley. *Globalizing Roman culture. Unity, diversity and Empire*. Londres: Routledge (2005), pp. 15 – 16; G.A. Cecconi. “Romanizzazione, diversità culturale, politicamente corretto”. *Mélanges de l'École Française de Rome*, 118/1 (2006), pp. 81 – 94; A. Bancalari. *Orbe romano e Imperio Global. La romanización desde Augusto a Caracalla*. Santiago de Chile: Editorial Universitaria (2007), pp. 68 – 69.

⁶²⁷ Obviament, aquesta visió resultava clarament influenciada per la imatge que aportaven sobre els pobles preromans autors clàssics com Estrabó.

⁶²⁸ Així, en l'obra *La Romanización* de J.M. Blázquez, un dels treballs clàssics de la historiografia espanyola sobre la romanització, l'autor afirma que “Hispania quedó convertida en una colonia de explotación, y toda colonia de explotación acepta insensiblemente, pero pronto, la cultura de la metrópoli, con la consecuencia de la rápida desaparición de la vida peculiar del indígena. Pero en Hispania, Roma

A dia d'avui, però, aquesta visió no es pot mantenir i, des de fa uns anys, s'estan començant a buscar alternatives explicatives a aquest concepte o d'altres termes més adequats. En aquest sentit, no està gens clar que Roma tingués un objectiu definit a l'hora d'intentar aculturar aquestes poblacions sotmeses; més aviat, Roma empenia accions per facilitar el procés d'explotació i domini dels nous territoris conquerits i així, elements com les reformes viàries o l'apropament a les elits locals, expressaven un pragmatisme buscat a l'hora d'obtenir recursos o aconseguir objectius determinats durant la conquesta.⁶²⁹ A la vegada, resulta evident que es parteix d'una concepció d'inferioritat sòcio-cultural evident del món indígena respecte la societat i cultura romana que xoca amb la visió imposada actualment pel relativisme cultural. Igualment, tampoc els resultats d'aquest fenomen són tan clars i no es pot parlar ni molt menys d'un procés general i simultani de conquesta i assimilació, ni a regions determinades ni tan sols dins de les mateixes províncies. Així, a zones com la Gàl·lia o Britània resulta diàfana l'existència de grans diferències en el *tempo* i resultats de la conquesta.⁶³⁰ I, sense anar més lluny, a la pròpia Hispània trobem exemples de zones com el nord i nord-oest peninsular, on durant tot el període romà hi hauria una gran pervivència dels elements culturals, socials i religiosos preromans.⁶³¹ I no només això, J.C.Barret va més

tendió además a asimilar, es decir, a romanizar, no a destruir; pues necesitaba de los nativos para la explotación de las riquezas del país” (Madrid: Istmo (1986), pp. 184 – 184). Més recentment, per una visió de la romanització com a aculturació de la població ibèrica per part de Roma, *vid.*: F. Arasa. “La romanización: cambio cultural en el mundo ibérico en los siglos II – I aC.” *II Congreso de Arqueología Peninsular. Tomo IV. Arqueología romana y medieval. Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá* (1999), pp. 65 – 74.

⁶²⁹ Així, com bé diu S. Keay: “there is little to suggest that Rome actually sought to impose cultural values or to civilize conquered populations. This was because it was not in its interests, and even if it had been, it would have been logistically impossible to do so” (S. Keay. “Towns and cultural changes in Iberia between Caesar and the Flavians”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), p. 106).

⁶³⁰ Per exemple, en el cas brità es detecta com no hi ha un desenvolupament significatiu dels nous nuclis urbans fins ben entrat el segle II dC., mentre que en canvi el sistema de *uillae* s'imposa des del moment de la conquesta, remarcant un funcionament propi del procés de consolidació de la presència romana en base a les circumstàncies concretes de la zona i als objectius romans (W.S. Hanson. “Administration, urbanisation and aculturation in the Roman West”. *The administration of the Roman Empire 214 B.C. – AD. 193*. Exeter: Ed. per D. Brand (1988), p. 63). Un cas similar seria el de la Gàl·lia, amb una gran diversitat de processos i fenòmens diversos depenent de la zona i el moment de conquesta, essent aquests molt més precoços a la Narbonesa. Sobre el cas gal, un treball bàsic i força recent és el de G. Woolf: *Becoming roman. The origins of provincial civilization in Gaul*. Cambridge: Cambridge University Press (1998). En ell, l'autor defensa que la cultura romana va ser adoptada en formes diferents i flexibles a les diverses províncies. D'alguna manera, la cultura romana hauria estat reinventada en funció del context de les necessitats que sorgiren a cada zona.

⁶³¹ J. Santos. “Cambios y pervivencias en las estructuras sociales indígenas”. *Indigenismo y romanización en el conventus asturum*. Madrid: Ministerio de Cultura/Universidad de Oviedo (1983), p. 91. Cf. C. Fernández, A. Morillo. “Astures y romanos. Claves para una interpretación historiográfica de la romanización en Asturias.” *Astures y romanos: nuevas perspectivas*. Oviedo: Real Instituto de Estudios Asturianos (2007), pp. 11 – 26. I fins i tot, a zones tradicionalment considerades com a altament

enllà i es planteja com poder interpretar un fenomen que parla sobre la incorporació de les poblacions indígenes dins del món romà, quan ja resulta altament complex identificar amb claredat allò que és “indígena” i allò que és “romà”.⁶³² A partir d’aquí, alguns autors han plantejat que cal apartar aquest concepte de romanització de l’anàlisi històrica,⁶³³ mentre que d’altres han intentat formar conceptes alternatius que s’adaptin millor a la realitat que envolta aquest complex procés.⁶³⁴

Per la nostra part, creiem que aquest concepte es pot utilitzar sempre que es redefineixi la seva significació. Així, entenem que el concepte de romanització aplicat a Hispània hauria de definir el conjunt de processos pels quals es dugueren a terme un seguit d’interaccions entre les comunitats indígenes i Roma. Aquestes interaccions generaren un seguit de transformacions a tots els nivells, que posaren les bases de l’estructura socio-econòmica, cultural i política de les societats hispanes provincials. Seria un procés en el qual no hi hauria una aculturació o un transferiment volgut de determinats elements des d’una cultura superior a una altra, sinó múltiples contactes i transferències bilaterals, d’una cultura a l’altre.⁶³⁵ Així doncs, seria un procés que en cap cas s’hauria d’interpretar com una “transformació en positiu”, sinó més aviat com una progressiva evolució, com un lent canvi que suposaria el pas d’unes societats amb

romanitzades com la Bètica, els recents estudis arqueològics han mostrat una àmplia continuïtat en l’estructuració de l’habitat indígena. Així, cada cop sembla més clar que cal evitar la idea d’una àmplia unitat cultural romana a la Mediterrània amb uns trets culturals, polítics, socials, econòmics i urbans idèntics (M.E. Downs. “Re-figuring colonial categories on the Roman frontier in Southern Spain”. *Romanization and the city. Creation, transformations and failures*. JRA, Supplement series, 38 (2000), pp. 197 – 198). Especialment sobre la qüestió de la pervivència d’elements indígenes a la Bètica, *vid.*: A. Prieto. “La pervivencia del elemento indígena en la Bética”. *Faventia*, 2/1 (1980), pp. 37 – 46.

⁶³² Problema que ja hem vist que trobem clarament exemplificat en el nord-est peninsular i al propi Vallès. Barret considera que no es pot veure el procés de romanització com un intercanvi entre allò que és romà i el que és indígena, ja que són conceptes que no existien realment. Sense anar tan lluny com aquest autor, entenem i acceptem la seva crítica davant l’excessiva facilitat amb que a vegades qualifiquem certs elements arqueològics com a pròpiament autòctons o al·lògens (J.C. Barret. “Romanization: a critical comment”. *Dialogues in Roman Imperialism*. JRA, Supplement series, 23 (1997), pp. 51 – 64).

⁶³³ R. Hingley. *Globalizing...*, p. 2.

⁶³⁴ Seria el cas de J. Webster i el seu concepte de “creolization” (J. Webster. “Creolizing...”, pp. 209 – 225). L’autora parteix de l’exemple de les comunitats esclaves d’origen africà que treballaren a Amèrica durant l’època colonial, per tal de proposar una situació similar a les províncies romanes, on la interacció entre la cultura romana i la indígena hauria suposat una barreja que provocà el naixement d’una nova cultura mixta amb unes característiques pròpies que bevien directament de les dues prèvies. Una de les principals novetats d’aquesta hipòtesi seria fixar el focus en les classes baixes, en comptes de les elits, tradicionalment considerades fonamentals en aquest procés. Aquest darrer element li ha estat, però, criticat (*vid.* D. Mattingly. “Being roman: expressin identity in a provincial settings”. *Journal of Roman Archaeology*, 17 (2004), p. 7).

⁶³⁵ Així, compartim la definició que aporten autors com M. Bendala, que la defineix com una “compleja red de procesos cruzados, de interacción, de acomodación de unos y otros, de aculturación en los dos sentidos, de continuidades y de cambios”. *Vid.*: M. Bendala. “De Iberia in Hispaniam: el fenómeno urbano”. *De Iberia in Hispaniam. La adaptación de las sociedades ibéricas a los modelos romanos*. Múrcia: L. Abad (ed.) (2003), p. 17.

unes característiques pròpies, en el nostre cas les iberes, cap a una nova realitat socio-cultural.⁶³⁶ Dins d'aquest procés, caldria relativitzar el paper de les elits que, tot i tenir una participació remarcable amb l'objectiu de mantenir els seus interessos protegits, no foren ni molt menys les úniques responsables del fenomen.⁶³⁷ Sota aquesta definició, i tal com hem remarcat en el títol d'aquest apartat, creiem que la segona meitat del segle II aC. es podria considerar com la primera fase important de romanització a la Laietània interior i al nord-est peninsular en general.

Així, és a partir d'ara quan podem començar a detectar les primeres actuacions romanes que busquen intervenir de forma directa sobre el territori, més enllà d'un àmbit estrictament militar (i tot i que hi estiguin clarament vinculades en un primer moment). Potser el moment clau per aquest canvi seria la destrucció de Numància i l'arribada de la comissió senatorial a Hispània. De fet, resulta habitual la interpretació d'aquesta com el punt d'inici d'una reorganització de la península Ibèrica "a la romana".⁶³⁸ Apià (*Iber.* 99-100) explica com el Senat envià una comissió de deu senadors (*decemviri*) per tal de reorganitzar, de forma conjunta als *imperatores*, els territoris recentment conquerits per Dècim Juni Brut Galaic i Escipió Emilià a la Ulterior i Citerior respectivament. Tot i que la seva actuació sembla circumscrita a aquests nous territoris i, bàsicament, a la zona celtibèrica, no es podria descartar una actuació de major magnitud sobre les dues províncies.⁶³⁹

⁶³⁶ I amb aquesta significació l'usarem a partir d'aquest moment.

⁶³⁷ Tot i que tradicionalment s'ha considerat així, remarcant l'interès dels romans en buscar l'al·liança amb aquestes elits per tal de facilitar el control de les noves conquestes absorbint aquells grups socials que ja les controlaven amb anterioritat. Així, per exemple, un exemple en aquest sentit seria el treball de M. Millet: M. Millet. *The romanization of Britain*. Cambridge: Cambridge University Press (1990); *Id.* "Romanization: historical issues and archaeological interpretations". *The Early Roman Empire in the West*. Oxford: Oxbow Books (1990), pp. 35 – 41. Un altre exemple seria el treball de W.S. Hanson: "Forces of change and methods of control". *Dialogues in Roman Imperialism*. JRA, Supplement series, 23 (1997), pp. 75 – 76. Cf. D. Mattingly. "Being roman...", p. 6; F. Wulff. "¿Roma=oligarquías locales? Notas desconcertadas sobre poder romano y estructuras políticas en Hispania e Italia durante la Baja República". *Repúblicas y ciudadanos: modelos de participación cívica en el mundo antiguo*. Barcelona: Publicacions i Edicions UB (2006), pp. 236 – 237.

⁶³⁸ En aquest sentit, per exemple, *vid.*: F. Pina. "Hispania y su conquista en los avatares de la República Tardía". *Hispaniae: las provincias hispanas en el mundo romano*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 223 – 236.

⁶³⁹ Tal com defensa M. Salinas de Frías (*El gobierno...*, pp. 47 – 48). Per la seva banda, A. Prieto intentà vincular l'evolució de l'urbanisme de Tarraco els darrers decennis del segle II amb l'actuació dels decemvirs sobre el terreny (A. Prieto. "Apiano (Ib. 99) y el urbanismo de Táraco". *Homenaje al Profesor F. Presedo*. Sevilla: Universidad de Sevilla (1994), pp. 618 – 622; *Id.* "L'espace social du pouvoir en Hispanie romaine". *Pouvoir et Imperium*. Nàpols: Jovene (1996), pp. 219 – 220). Sobre aquestes comissions, també: F. Pina. "Las comisiones senatoriales para la reorganización de Hispania". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 23/2 (1997), pp. 83 – 104; T. Nàco. *Vectigal...*, p. 180 i ss.; N. Barrandon. "Le rôle des légations sénatoriales dans la gestion de la province d'Hispanie Citerieure entre 133 et 82 avant J.-C.". *Domitia*, 8-9 (2007), pp. 227 – 240.

Igualment, existeix certa polèmica sobre la cronologia de les actuacions d'aquesta comissió a partir de la interpretació del text d'Apià feta per C.H.V. Sutherland, que considerà la seva presència durant trenta anys a la península, actuant fins entrat el segle I aC.⁶⁴⁰ En contra d'aquesta visió, F. Pina considera que el succint relat d'Apià indicaria la possibilitat que hagués barrejat fets de cronologia diversa i que, en realitat, en aquest lapse de temps entre el 132 i inicis del segle I aC. hi haurien hagut fins a tres comissions senatorials a Hispània en relació amb diversos episodis bèl·lics i posteriors reorganitzacions territorials.⁶⁴¹ La darrera d'aquestes comissions podria haver-se vinculat amb un episodi notable pel que fa a la relació entre indígenes i romans respecte la gestió de les terres conquerides. Així, el cònsol de l'any 98 aC., Titus Didi, derrotà als celtibers i reprimí durament la població de Colenda, exterminant-los amb l'ús d'una argúcia (*Ap. Iber.* 100). El magistrat enganyà a la població oferint-los un repartiment de terres si es reunien, desarmats, en un punt determinat. El fet remarcable és que la població celtibera obeeí, per acabar sent eliminada, i aquesta acció implicaria que els celtibers estaven familiaritzats amb aquests tipus de repartiments de terres que podrien suposar l'elaboració d'un cadastre.⁶⁴² Sigui com sigui, allò important és que aquesta comissió mostra aquesta nova actitud de Roma envers els territoris hispans i la voluntat de començar a actuar de forma més directa sobre les comunitats autòctones. I, com hem vist, això té certa repercussió sobre l'estructuració del poblament, amb el sorgiment d'aquests nous enclavaments de caire romanoitàlic en el darrer quart de segle. Un fenomen que no es ceneix només al nord-est peninsular i que es pot resseguir a d'altres punts com la vall de l'Ebre, amb fundacions com Caridad de Caminreal o La Cabañeta.⁶⁴³ Juntament a aquests nuclis, tindríem òbviament les fundacions de noves colònies com les ja citades *Corduba*, *Valentia*, *Pollentia* i *Palma*. Per tant, tot plegat dóna un panorama molt interessant que mostra l'increment progressiu de la presència romana en el territori.

⁶⁴⁰C.H.V. Sutherland. *The Romans in Spain (217 B.C. – A.D. 117)*. Nova York/Londres: Barnes & Noble (1971), pp. 89 y 232.

⁶⁴¹F. Pina. "Las comisiones...", pp. 92 – 95.

⁶⁴²I. Arrayás. *Morfología...*, pp. 52 – 53. M.J. Pena planteja la possibilitat que existís una relació entre els fets relatats en aquest fragment d'Apià i el conegut com a "Tercer Bronce de Botorrita", document epigràfic en el qual es documentaren una llista de noms celtibers i que, segons l'autora, podria correspondre també a un repartiment de terres organitzat per un magistrat romà (M.J. Pena. "Apuntes sobre los repartos de tierra en la Hispania republicana y las listas de nombres". *Faventia*, 20/2 (1998), pp. 153 – 161).

⁶⁴³Per aquesta zona, remetem als treballs de D. Asensio: *La ciudad en el mundo prerromano en Aragón. Caesaaugusta*, 70. Monografía (1995); "Urbanismo romano republicano en la región de la cuenca del Ebro (Hispania Citerior). 179 – 44 a.e". *Archivo Español de Arqueología*, 76 (2003), pp. 159 – 178.

A nivell global, aquestes transformacions no sembla que siguin una excepció als processos que està vivint Roma a la resta de territoris conquerits o en disputa. D'aquesta manera, aquesta segona meitat del segle II aC. experimenta tant la destrucció d'altres enemics de primer ordre com podrien ser Cartago o Corint (146 aC.), com la creació de noves províncies a Macedònia i l'Àfrica Proconsular o la conquesta del sud de la Gàl·lia.⁶⁴⁴ Especialment interessant pel nostre cas seria aquest darrer fet, ja que la conquesta d'aquest territori implicà la fundació d'una nova ciutat clau com seria *Narbo* (118 aC.) i, sobretot, la creació d'una via (la via Domícia) que servia per unir Roma amb la península Ibèrica i que, per tant, es vinculària amb la via Heràclea i les esmentades reformes viàries patides al nord-est peninsular i de les que tenim mostra directa al Vallès mitjançant els mil·liaris de Mani Sergi.⁶⁴⁵ És a dir, les reformes que detectem a la Laietània interior no només estan lligades al que succeeix al nord-est peninsular o a la mateixa Hispània, sinó que estan relacionades amb un fenomen molt més ampli que afecta en general els territoris conquerits o en procés de conquesta per part de Roma.

Així doncs, cal evitar una focalització excessivament localista de les transformacions experimentades, ja que sens dubte estem davant d'uns canvis que depassen àmpliament l'àmbit local i que es relacionen amb el context socio-polític que viu la mateixa Roma. Un context marcat per l'ebullició del conflicte entre *optimates* i *populares* que marquen les reformes dels germans Gracs.⁶⁴⁶ Especialment remarcable seria l'actuació de Gai Grac (123 aC.), que intentà potenciar la creació de colònies romanes a terra provincial, en clar enfrontament amb els sectors senatorials més durs, contraris a aquest fet. D'aquesta manera, es podria dir que a Roma mateix s'estava davant d'un punt d'inflexió clau pel que feia a la gestió de les províncies; una inflexió que tingué un reflex en les actuacions en aquest darrer quart de segle II, segurament amb d'altres fets que forçarien una major presència romana en territori provincial com serien les incursions de cimbris i teutons i les seves repercussions.

⁶⁴⁴ Sobre tots aquests fets, amb bibliografia, *vid.*: D.J. Gargola. "The Mediterranean empire...", pp. 147 – 166; C.F. Konrad. "From the Gracchi to the First Civil War (133 – 70)". *Ibid.*, pp. 167 – 189.

⁶⁴⁵ Així, aquesta zona, ben estudiada, ofereix un cas realment paradigmàtic pel que fa al fenomen que estem descrivint amb la creació, en aquest darrer quart del segle II aC., d'una fundació urbana com és *Narbo*, la via Domícia i una xarxa cadastral amb *limitatio* (Narbona A); mostrant, doncs, les principals eines d'intervenció territorial romana per un moment molt primerenc (M. Clavel-Léveque. *Puzzle Galois. Les Gaules en memoire*. París: Les Belles Lettres (1989), p. 261).

⁶⁴⁶ Pel que fa a les reformes dels Gracs i la seva relació amb l'expansió romana, *vid.*: H.H. Scullard. *From the Gracchi to Nero. A History of Rome from 133 BC to AD 68*. Londres: Methuen & Co (1963), p. 34 i ss.; E. Hermon. "L'imperialisme romaine à l'èpoque gracchienne". *Ktema*, 4 (1979), pp. 249 – 258; *Id.* "Le programme agraire du Caius Gracchus". *Athenaeum*, 60 (1982), pp. 258 – 272.

Tot aquest context, ens remet de nou a la zona laietana. Òbviament, ja hem apuntat que el canvi d'actitud romana envers les províncies sens dubte tingué repercussions en l'estructuració del poblament indígena. En aquesta zona, la principal teoria interpretativa al voltant d'aquests canvis és la d'O. Olesti sobre el "reassentament" indígena.⁶⁴⁷ Així, aquest autor, a partir d'un seguit d'elements que es poden detectar en l'evolució de les dades arqueològiques sobre el territori, proposa interpretar aquest fenomen "com un reassentament de part de la població ibèrica que habitava a la comarca [el Maresme]. Paral·lelament a l'abandonament d'alguns poblats i hàbitats, s'ocupen noves àrees, es funden nous establiments, vinculats ara en bona part a terres abans poc ocupades, en cotes més baixes, i amb novetats tècniques -tant constructives (tègula, *signinum*) com productives (*dolium*, dipòsits)- que clarament cal vincular a l'increment de la presència romana, si bé els hàbitats documentats responen majoritàriament a poblacions d'origen local".⁶⁴⁸ Els principals canvis detectats que apuntarien cap a aquest reassentament serien la potenciació de determinats *oppida*, la multiplicació de l'hàbitat dispers, l'increment de les estructures d'emmagatzematge, l'increment de les seques iberoromanes i la manca de fundacions de ciutats de nova planta.⁶⁴⁹ Aquesta transformació, doncs, estaria promoguda des de l'actuació romana (però amb les comunitats autòctones com a principals protagonistes) i segons l'autor es vincularia directament amb la creació d'un cadastre a la zona que implicaria una reorganització i repartiment de terres; un cadastre que no forçosament hauria de suposar una *limitatio*, però sí una redistribució de la terra i la seva possessió.⁶⁵⁰

Aquest model, en línies generals, és aplicable a la Laietània interior. Així, *grosso modo*, ja hem vist com es poden detectar la majoria de canvis proposats, com la potenciació de nuclis previs (Ca n'Oliver), la multiplicació de l'hàbitat dispers a les zones de plana, l'augment del nombre de sitges i elements d'emmagatzematge⁶⁵¹ o el sorgiment de seques iberoromanes (*Lauro*). Pel que fa a la possibilitat de l'existència d'un cadastre en aquesta zona, ja hem vist que resulta impossible de demostrar i que

⁶⁴⁷ Basada principalment en el Maresme però feta extensiva a la resta del nord-est. Entre d'altres: El territori...; "Integració..."; "El control...". Seguida en el Camp de Tarragona per I. Arrayás (Morfologia...).

⁶⁴⁸ O. Olesti. "Integració...", p. 67.

⁶⁴⁹ *Ibid.*, pp. 69 – 70.

⁶⁵⁰ *Ibid.*, p. 71 i ss.

⁶⁵¹ Tot i que preferim mantenir-nos prudents en el tema de les sitges, ja que la major part dels jaciments identificats com a "camps de sitges" o "sitja isolada" pel període de l'Ibèric Final difícilment es poden situar amb una precisió cronològica que superi l'arc general de segles II – I aC.. En un còmput general, però, sí que semblaria que hi hauria un clar increment del nombre d'assentaments d'aquesta tipologia entre el segle III (Ibèric Ple) i el II (Ibèric Final).

l'evidència arqueomorfològica indicaria segurament un moment més avançat per la possible implantació d'una centuriació a la Laietània interior. Ara bé, això no hauria d'impedir la possibilitat de la creació d'un cadastre ja en aquest moment, el qual no implicaria una delimitació física o *limitatio* fins un segle més tard, en un context i amb unes necessitats per part de Roma ben diverses. De fet, la comentada reforma viària juntament amb l'aparició de nous nuclis de tipologia romanoitàlica podrien ser bons indicadors de la possibilitat que Roma hagués hagut de realitzar algun tipus de reordenament de la propietat de la terra.⁶⁵² Per tant, el model de reassentament de la població indígena podria aplicar-se sense problemes al Vallès.

Això no obstant, per acabar, cal que fem una recapitulació general de totes les evidències i hipòtesis al voltant del segle II aC. en aquesta zona per tal de veure com interpretar de forma global els canvis succeïts. Així, el territori laietà interior, de la mateixa manera que la resta del nord-est peninsular, experimentà durant la segona meitat del segle II aC. un seguit de transformacions de primer ordre, vinculables a les actuacions dutes a terme per Roma a Hispània. Aquestes transformacions afectarien de forma directa a l'estructuració del poblament en aquesta zona i combinaren una certa continuïtat en diversos aspectes amb algunes innovacions. D'aquesta manera, es continuà amb el procés iniciat en la primera meitat de segle, pel qual Roma atacà la base del poder de les elits locals, provocant l'abandonament d'aquells nuclis directament vinculats amb el control de la producció i la coerció, que en aquells casos que encara havien continuat mínimament ocupats, s'abandonen ara de forma definitiva. Al costat d'aquest fet, però, no sembla que Roma vulgui acabar amb les elits locals, més aviat el contrari. I, de fet, trobem que els dos principals nuclis de la regió patiren importants transformacions i, en general, un remarcable creixement que els consolidà com a centres vertebradors de la zona. A la vegada, però, semblaria que la descentralització de la capacitat productiva permeté l'impuls de l'hàbitat rural dispers, el qual s'estengué àmpliament tant per la plana com per les zones de plana-vessant o, fins i tot, a les elevacions. Seguint a Olesti, de nou, això podria ser un reflex d'un fenomen d'atomització de la producció o de l'excedent.⁶⁵³

⁶⁵² Òbviament, tenint en compte que quan Roma conqueria qualsevol territori, el primer que feia era convertir la terra en *ager publicus* (terra pública propietat del poble i Senat de Roma); el qual posteriorment podia rebre diferents tractaments, com ser retornat als seus propietaris en un règim de *possessio* (G. Chouquer. *L'arpentage romain. Histoire des textes, droit, techniques*. París: Errance (2001), p. 95 i ss).

⁶⁵³ O. Olesti. "El control...", p. 138; *Id.* "Integració...", p. 71..

Conjuntament, apareixen tot un seguit de nous assentaments, les característiques dels quals es vincularien més aviat amb una filiació romanoitàlica que no pas indígena. Serien, per tant, creacions per part de població provinent de la península itàlica i amb una funció clara d'intervenció en el territori i creiem que, sens dubte, associats amb els objectius de l'actuació romana en aquesta àrea. Potser el més destacat d'ells seria Can Tacó, un nucli situat en una posició privilegiada i que creiem estaria vinculat a una triple funcionalitat: militar, viària i administrativa. Tot i que resulta temptador intentar buscar una identificació d'aquest nucli amb algun terme romà adequat,⁶⁵⁴ creiem que és un element secundari, ja que resulta impossible poder-ho fer de forma fiable i segura. Per tant, el més important seria remarcar el seu paper fonamental com a punt de control d'un nus viari, que segurament estaria vinculat amb assegurar el pas de tropes per una via principal com aquesta i, possiblement, exercir de centre de les actuacions que Roma pogués realitzar sobre aquest territori interior.

En aquest sentit, l'eix fonamental d'aquesta actuació romana a la Laietània interior seria sens dubte la reforma viària. Recordem que des d'un primer moment la caracterització com a zona de pas serà fonamental pel que fa a la importància del territori vallesà. En aquest context d'un domini inestable i no directe de Roma sobre la península, l'atractiu més important d'aquest territori per Roma fou sens dubte el paper com a eix viari clau dins del nord-est peninsular.⁶⁵⁵ És en aquest context que cal entendre les actuacions viàries sobre la via Heràclea i, especialment, a la via de Mani Sergi, buscant facilitar la interconnectivitat amb àrees com el Camp de Tarragona o l'Ausetània i, a nivell macro, amb el Llevant peninsular, l'interior de la península o els Pirineus.⁶⁵⁶ Segurament, bona part d'aquests nous assentaments de filiació

⁶⁵⁴ Principalment, els seus excavadors havien proposat la seva identificació com a *castellum*. Vid.: M. Mercado *et al.* "El *castellum* de Can Tacó..." (2006); M. Mercado *et al.* "El *castellum* de Can Tacó..." (2008). Recentment, O. Olesti ha plantejat la possible vinculació d'aquest nucli amb els topònims *Semproniana* i *Praetorium* que apareixen en els vasos de Vicarello. En el cas de *Semproniana*, a més, planteja la possible vinculació amb les actuacions dels germans gracs, especialment en el cas de Gai, del qual Plutarc remarca la important activitat de reforma viària duta a terme (Plu. *C. Grac.*, VI). Tot i ser impossible de demostrar davant l'estat dels nostres coneixements, creiem que és una hipòtesi a tenir en compte (O. Olesti. "Urbanització, integració i gestió del territori al nord-est de la península Ibèrica en època republicana (segles II – I aC.)". *Time of changes. In the beginning of the romanization*. Girona: Universitat de Girona (2010), p. 32 i 39 - 40). L'anàlisi d'aquestes dues *mansiones* el farem, però, en l'apartat referent a les reformes viàries augustals.

⁶⁵⁵ Un segle més tard, en un context molt més pacífic a Hispània, començarà a emergir amb força l'altra punt d'atracció, com és la capacitat productiva, exemplificada en el *boom* del vi laietà.

⁶⁵⁶ De fet, creiem que cal repensar seriosament l'objectiu d'aquestes reformes viàries. Així, si tradicionalment se les ha considerat com a reformes dirigides a permetre el pas de tropes cap a l'interior de la península Ibèrica, en el marc de les guerres de conquesta romanes que se situen entre mitjans del segle II i inicis del I aC., potser caldria considerar amb major deteniment el context històric del moment

romanoitàlica sorgeixen en aquest moment directament vinculats a la reforma viària, tal com mostraria la seva proximitat en la possible restitució que hem realitzat anteriorment (casos com Ca l'Estrada o Can Rossell), tot i que no es pugui determinar amb certesa si la seva funcionalitat també hi estava vinculada (especialment pel cas de Can Rossell i la seva identificació posterior amb una *mansio*). En aquest context cal remarcar els dos casos de les suposades *uillae* republicanes documentades al Vallès: Can Massot i Can Martí. De la mateixa manera que els altres assentaments de nova fundació documentats, creiem fermament que el seu sorgiment només es pot explicar en base al context general de l'actuació i els interessos romans a la zona. Així, tot i que podem considerar, a partir de les característiques tipològiques, que estem davant d'unes construccions de planta itàlica amb presència de certs elements luxosos i, per tant, que podrien ser denominats com a vil·la, l'excepció no pot crear el paradigma. Així, entenem que aquests serien casos excepcionals, determinats per la presència de certs personatges d'origen romanoitàlic que s'instal·len en aquest moment a la Laietània interior en el marc de les reformes aplicades.

Per exemple, la proximitat de l'assentament de Can Massot a Can Tacó, fa pensar ràpidament en la residència de membres de l'elit encarregats de dirigir aquest nucli, mentre que la situació de l'assentament de Can Martí podria fer pensar també en la presència d'algun personatge vinculat al control d'un altre punt viari important com seria el del pas de la via del Congost cap a la zona ausetana o de la possible desviació del ramal de la via de Mani Sergi cap a Caldes i el pas de Collsuspina.⁶⁵⁷ Per tant, cal anar amb molt de compte amb la creació de paradigmes com el de les vil·les republicanes del segle II al nord-est peninsular a partir de dades migrades. De fet,

per veure com, en el darrer quart del segle II aC., el conflicte més important a la zona per part de Roma seria el que implica la conquesta i reorganització de la Gàl·lia Narbonesa, de tal manera que potser s'hauria de comprendre el nord-est peninsular com una base logística i de reraguarda vinculada no només a la península ibèrica, sinó també al sud de la Gàl·lia. En aquest sentit, la Laietània interior seria fonamental ja que per ella hi passarien els eixos viaris claus que es dirigirien cap a aquesta zona: la via Heraclea per una banda, i les diferents vies que anirien cap a la zona ausetana, àrea de pas bàsica en el camí cap el pas dels Pirineus. De fet, la Gàl·lia i la Citerior sempre havien tingut contactes de tipus poblacional, comercial, etc., ja des d'abans de la presència romana i en ambdues direccions. Per tant, caldria evitar caure en visions excessivament unívokes respecte les relacions transpirenàiques, ja que podríem obtenir una visió massa simplista de la situació (sobre aquests contactes entre ambdues àrees, *vid.*: F. Marco. "Hommes et images: rapports entre la Gaule et la Tarraconensis entre le s. II avant J.C. et le s. IV après J.C.". *Hispania et Gallia: dos provincias del occidente romano*. Barcelona: Publicacions de la UB (2010), pp. 79 – 91).

⁶⁵⁷ Volem remarcar la hipòtesi per part de M. Flórez que vincularia Can Martí amb el nucli de Puig Castell de Samalús, a partir de les darreres prospeccions realitzades que mostrarien la possible presència d'un nucli de certa importància amb una perduració fins el segle II – I aC. Tot i que només una intervenció arqueològica en extensió podria confirmar aquest extrem, creiem que és una aportació a tenir molt en compte (M. Flórez. *Dinàmica...*, p. 125).

aquests dos casos ja demanen extrema prudència, essent Can Massot un assentament encara de molt recent descobriment i estudi i, en el cas de Can Martí, estant davant d'un jaciment l'estudi del qual estigué mancat de qualsevol mena de context estratigràfic arqueològic fiable. Per tant, remarquem la necessitat de situar les dades arqueològiques dins d'un context històric coherent. En aquest sentit, l'abandonament dels dos assentaments abans de mitjans del segle I aC. incideix en la idea que serien casos excepcionals i molt lligats a un context històric determinat com és el de les actuacions de segona meitat de segle II. En resum, doncs, acceptem la possibilitat d'estar davant d'assentaments de tipologia itàlica en aquesta cronologia amb presència de població romanoitàlica (que fins i tot es podrien denominar vil·les), però en cap cas podem acceptar parlar, a partir d'aquests casos excepcionals i tan clarament vinculats a un procés concret, de la instauració del "sistema productiu de *uillae*" en el Vallès (i, per extensió, al nord-est peninsular) en el segle II aC.⁶⁵⁸ A aquestes transformacions territorials, d'assentaments i viàries, caldria afegir la comentada aparició de les seques monetàries, en aquest cas expressada en el cas de la seca de *Lauro*, que tot i no poder identificar-la amb cap nucli en concret, seria una mostra més del conjunt d'elements que contribuirien a determinar un punt d'inflexió en la Laietània interior, començant un pas

⁶⁵⁸ Tal com diversos autors han proposat, creiem que erròniament. Bàsicament, per aquesta zona, podem apuntar a la teoria plantejada per M. Prevosti (M. Prevosti, J. Sanmartí, J. Santacana. "Algunes hipòtesis sobre els objectius i estratègies de la colonització romana a la costa central de Catalunya". *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispania Citerior. Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana*. (1987), 85–96; M. Prevosti. "L'època romana". *Història agrària dels Països Catalans, vol. 1*. Barcelona: Fundació Catalana per la Recerca i Universitats dels Països Catalans (2005), pp. 293 - 480; *Id.* "Estudi del poblament rural de l'ager Tarraconensis. Una aplicació a la Cossetània oriental". *El territori de Tàrraco: vil·les romanes del Camp de Tarragona*. Tarragona: MNAT (2007), pp. 65 - 94), també recollida en el treball ja citat de R. Jàrraga ("El poblament..."). Nosaltres preferim decantar-nos per les aportacions plantejades per V. Revilla ("El poblamiento rural..."; V. Revilla, D. Zamora. "Organització i dinàmica del poblament al territori d'Iluro (segles II aC. – V dC.)". *Rhythms and cycles of countryside romanization*. Girona: IPC UDG (2006), pp. 41 – 66; R. Plana, V. Revilla. "Les formes de l'habitat rural et les rythmes de l'occupation des campagnes ibériques et romaines dans la zone centrale et septentrionale de la côte catalane". *Aquitania*, suplement 17 (2007), pp. 333 – 345; V. Revilla. "La villa y la organización del espacio rural en el litoral central de Cataluña: implantación y evolución de un sistema de poblamiento". *Actes del simposi Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana*. Barcelona: MAC (2008), pp. 99 – 123) i, especialment, O. Olesti ("El origen de las *uillae* romanas en Cataluña". *Archivo Español de Arqueología*, vol. 70 (1997), pp. 71 – 90), el treball del qual recull perfectament les problemàtiques associades a aquesta qüestió i amb una interpretació que, com ja hem apuntat en altres ocasions, en línies generals, compartim (J. Oller. "El territorio del Vallès en època romana: el registro arqueológico y sus problemas". *Learning from the Past: methodological considerations on studies of Antiquity and Middle Ages*. Oxford: British Archaeological Reports, en premsa). Una bona síntesi dels diversos plantejaments al voltant de l'origen del sistema de *uillae* al nord-est peninsular el trobem al treball de Ll. Palahí: "La romanització al nord-est peninsular i els orígens de la vil·la". *Time of changes. In the beginning of the romanization*. Girona: Universitat de Girona (2010), pp. 62 – 68.

definitiu cap a l'inici de la progressiva integració de la zona en les estructures socials, econòmiques i polítiques volgudes per Roma.

Òbviament, tots aquests canvis no serien una excepció, sinó més aviat un exemple més dins d'un panorama general que afecta tot l'imperi que estava sent creat per Roma. Tot i les evidents diferències, les actuacions romanes en aquesta segona meitat de segle a les províncies d'Àsia, Macedònia, Àfrica, Sicília, Gàl·lia o Hispània vindrien a mostrar un canvi general d'actitud pel que fa al territori provincial, pel qual Roma comença veure que no pot mantenir el domini de certes zones solament a partir de la presència puntual de tropes militars i la col·laboració de part de les elits locals. Una situació que s'emmarca en un context polític d'enfrontament entre l'oligarquia governant, un enfrontament on precisament es dirimia, entre d'altres coses, la posició de Roma davant dels territoris conquerits. La sensació que aporten les diferents evidències és que Roma pretenia una major presència dins d'aquestes províncies i, per fer-ho, buscà incidir més intensament en els dos pols principals de la seva actuació externa: l'explotació d'aquests territoris i l'ús de la coerció per assegurar-los. Això ho aconseguí en base a tres elements: la implantació d'una xarxa viària (creant noves vies o reformant-ne d'antigues), la modificació de l'estructura territorial (potenciant alguns nuclis, creant-ne d'altres i realitzant actuacions cadastrals) i la introducció de la cultura monetària o d'elements de fiscalitat controlats per Roma (impulsant l'arribada de moneda romana o facilitant el sorgiment de seques locals). Així doncs, Roma intervé per primer cop de forma directa sobre el territori provincial, però evitant encara una reestructuració global, que no es donà fins el segle següent amb la introducció del model de *ciuitas* de forma plena. En aquest procés, el cas del nord-est hispànic fou paradigmàtic, mentre que la Laietània interior, per les seves característiques, n'és un bon exemple. En l'antic territori català, les reformes romanes anirien exemplificades per l'actuació viària, que mostraria un interès de Roma en assegurar tres eixos primordials per facilitar la rapidesa dels fluxos de tropes i riqueses: l'eix *Emporion – Tarraco*, unit per la via Heràclea i amb el sorgiment com a punt de referència a la part central del recorregut del conjunt de Burriac – Ca l'Arnau; l'eix de la costa central catalana cap a la zona ausetana, que unia la costa amb la Catalunya central i els Pirineus i del que l'exemple més ben documentat seria la via de Mani Sergi; i, finalment, l'eix *Tarraco – Ilerda* que es dirigiria cap les terres aragoneses i es documentaria a partir dels mil·liaris de *Q. Fabius Labeo*. Si ens fixem en aquest esquema, veurem que a la Laietània interior

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

s'hi creuarien dos d'aquests eixos, la qual cosa certificaria el seu paper primordial dins de l'esquema romà de l'estructuració del territori en aquest moment.

Per tant, en resum, aquesta segona meitat del segle II aC. suposà l'entrada definitiva de la Laietània interior dins del procés de romanització amb un seguit de canvis, emmarcats en un context molt més ampli, determinats per la intervenció romana, però que aniran acompanyats d'una àmplia continuïtat en nombrosos aspectes pel que fa a les comunitats autòctones. Es tracta, podríem dir, d'un primer pas important en un llarg procés que tindrà fases i episodis diversos, amb una continuïtat en la primera meitat del segle I aC. i una acceleració i consolidació definitiva en el període que va des de mitjans d'aquest mateix segle I fins a l'actuació flàvia.

3.2.6 La primera meitat del segle I aC.: l'aparició de la ciutat romana a la Laietània

Després del moment crucial que fou la segona meitat del segle II aC., els processos iniciats en aquesta no s'aturaren durant la primera meitat del segle I aC. Ans al contrari, es mantingueren i incrementaren, de tal manera que la romanització del nord-est peninsular donà un pas fonamental amb l'aparició de les primeres ciutats romanes de creació *ex novo* i, per tant, l'inici de la implantació del model de *ciuitas* pròpiament dit. Així, veiem com apareixen en aquest període nuclis de caire urbà com *Emporiae*, *Gerunda*, *Blandae*, *Baetulo*, *Iluro*, *Aesso* o *Ieso*, les quals, tot i correspondre a moments fundacionals i motivacions diferents, coincideixen en representar un major interès per part de Roma de controlar i estructurar de forma ja molt més directa el territori. El cas laietà, per la seva banda, no fou ni molt menys una excepció dins d'aquest fenomen, tal com mostra la fundació de dues d'aquestes ciutats: *Baetulo* i *Iluro*. La Laietània, per tant, es constitueix com un exemple de primer ordre en aquest sentit i, a partir d'aquest fet, el nostre principal objectiu serà el d'intentar emmarcar i comprendre les noves fundacions i veure quina influència o relació pogueren tenir amb l'àrea laietana interior. Per fer-ho, començarem amb un breu plantejament del context històric general per la zona durant aquesta primera meitat del segle I aC., pel qual les fonts aporten certes informacions. Posteriorment, analitzarem les evidències arqueològiques per poder copsar les evolucions i canvis que patí el territori vallesà durant aquest període. A partir de tots aquests elements, intentarem comprendre la funció que tingué aquest període que se situaria entre el 100 i el 50 aC. i que actuaria com a frontissa entre els dos moments claus per la romanització de la Laietània: la segona meitat del segle II aC. i l'era augustal.

3.2.6.1 El marc històric: la guerra de Sertori i l'actuació pompeiana

El segle I aC. començarà a Hispània, de nou, marcat pel conflicte i la lluita militar. Així, conflictes ja citats com la invasió cimbria (tot i ser poc coneguda) o especialment la denominada com a “segona guerra celtiberolusitana” (114 – 92 aC.),⁶⁵⁹ implicaren un creixent estrès militar a la península ibèrica. Coneixem amb poc detall les operacions

⁶⁵⁹ J.M. Roldán. *Citerior y Ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Tres Cantos: Istmo (2001), p. 184 i ss.

que es dugueren a terme durant aquests 20 anys a la península, ja que les fonts no són massa explícites en el període que es dona entre la caiguda de Numància i l'arribada de Sertori; tot i això, a partir de les poques dades que aporten autors com Plutarc o, especialment, Apià, podem intuir que foren conflictes bèl·lics de gran volada, que implicaren la participació de grans exèrcits per part dels dos contendents i amb la participació de nombrosos magistrats romans de primer nivell que tingueren actuacions destacades com G. Màrius, Titus Didi o G. Celi Calvus.

Una altra font d'informació de primer ordre que permet, en certa manera, compensar les mancances de les fonts per aquest període seria l'epigrafia. Així, trobem diversos documents vinculats a aquest moment cronològic que aporten dades per conèixer la relació entre Roma i la població hispana. Per exemple, integrat plenament dins del context militar que hem plantejat trobem la *tabula alcantarensis* o *deditio* d'Alcántara.⁶⁶⁰

Fig. 58: El bronze d'Alcántara (López *et al.* 1984).

Es tractaria d'una *deditio* d'un poble de la Ulterior davant del general romà L. Cesi, realitzada en el marc d'aquests conflictes i datada al 104 aC. És una interessant mostra

⁶⁶⁰ Sobre aquest document epigràfic, *vid.*: R. López, J.L. Sánchez, S. García. "El bronce de Alcántara. Una *deditio* del 104 aC.". *Gerión*, 2 (1984), pp. 265 – 324; J.M. Roldán. *Citerior...*, pp. 189 – 191.

dels conflictes existents entre Roma i les comunitats d'aquesta zona però, sobretot, del tractament que rebien aquestes un cop derrotades. Així, l'epígraf mostra l'entrega per part de la comunitat sotmesa de diversos elements, comprenent presoners, armes i cavalls i eugues, mentre que Roma els hi permetia retornar a la seva situació prèvia, amb el manteniment de la propietat dels seus territoris i edificis però sota la ja esmentada fórmula *dum populus romanus uellet*; és a dir, fins que el poble romà volgués.⁶⁶¹ Així doncs, un reflex més de les relacions de domini que s'estaven establint entre Roma i els conquerits des d'inicis del segle II. Igualment interessant seria l'anomenada *tabula contrebiensis* o bronze de Botorrita o de *Contrebia Belaisca*.⁶⁶² En aquest cas, trobem un procés judicial que afectaria a quatre comunitats hispàniques (*contrebienses, salluienses, allouenses* i *sosinestani*), les quals entraren en disputa per la compra d'uns terrenys per part dels habitants de *Salduie* als *sosinestani*, per tal de poder construir-hi una cèquia, cosa a la que s'oposaven els *allouenses*. El bronze, datat amb precisió al 87 aC., destaca pel fet que la resolució del conflicte es deixà en mans del senat local de Contrebia, una resolució que fou acceptada i corroborada per l'autoritat romana (de fet, el text fou redactat en llatí per un escriba de G. Valeri Flac, governador de la Citerior entre el 93 i 81 aC.). A partir d'aquest fet, a més, s'ha plantejat si aquest nucli de *Contrebia Belaisca* podria haver estat un centre de reunió, on el governador romà podia desenvolupar les seves funcions judicials i obligacions en relació a les comunitats locals. Tot plegat, vindria a mostrar la presència i importància física de Roma com a àrbitre dirimidor de conflictes interns locals, demostrant un palpable domini i una creixent interacció a tots els nivells amb les comunitats locals, bona part de les quals acceptaven la preeminència romana i, fins i tot, recorrien a la seva autoritat. En aquest sentit, també aniria el darrer gran document epigràfic del que disposem per aquest període: el famós bronze d'Ascoli. Consisteix en un document pel qual Gneu Pompeu Estrabó, l'any 89 aC., concedí la ciutadania romana als membres de la *turma salluitana*, un esquadró d'auxiliars de cavalleria hispans procedents de l'àrea aragonesa

⁶⁶¹ Ja hem parlat d'aquesta fórmula en referir-nos al bronze de Lascuta. *Vid. supra* p. 236, n. 488.

⁶⁶² Respecte a aquest bronze de Contrèbia, *vid.*: G. Fatás. "El nuevo bronce de Contrebia". *Pyrenae*, 13 – 14 (1977 – 1978), pp. 193 – 209; *Id.* "Noticia del nuevo bronce de Contrebia". *Boletín de la Real Academia de Historia*, 176 (1979), pp. 421 – 437; *Id.* *Contrebia Belaisca (Botorrita, Zaragoza) II. Tabula Contrebiensis*. Saragossa: Universitat de Saragossa (1980); *Id.* "El bronce de Contrebia Belaisca." *Italica*, 15 (1981), pp. 57 – 66; A.J. Torrent. "Consideraciones jurídicas sobre el Bronce de Contrebia". *Italica*, 15 (1981), pp. 95 – 104; J.S. Richardson. "The Tabula Contrebiensis. Roman law in Spain in the Early first century". *Journal of Roman Studies*, 73 (1983), pp. 33 – 41; M. Salinas de Frías. *El gobierno...*, pp. 67 – 90; J.C. Olivares. *Conflicto político y promoción jurídica de comunidades en el Occidente romano (133 a.C. – 174 d.C.)*. Alicante: Instituto de Estudios Juan Gil-Albert (1998), pp. 23 – 53.

i el nord-est peninsular que havien lluitat al costat de Roma durant la Guerra Social i que destacaren en la defensa de la ciutat d'*Asculum*.⁶⁶³ D'aquesta manera, trobem aquí un nou pas dins de la integració de les poblacions indígenes dins de l'estructura socio-jurídica romana a partir de la participació dins de l'exèrcit (que ja es donava des de feia temps) i, especialment, gràcies a l'inici de les concessions de ciutadania a individus o grups autòctons.⁶⁶⁴

Resulta evident que de tots aquests conflictes en tenim escasses referències que es puguin vincular al nord-est peninsular (el bronze d'Ascoli seria una excepció) i cap ni una per fer-ho amb la Laietània. Alguns autors, però, han considerat que alguns elements podrien ser indicatius de la participació de la zona en aquests fets. Així, s'ha considerat que ocultacions monetals com la de Cànoves, amb àmplia presència de moneda de *Lauro*, podrien respondre a moments d'inseguretat causats per aquests conflictes, en aquest cas concret amb les invasions cimbriques.⁶⁶⁵ Tot i que és un element que no es pot descartar, la manca de context arqueològic de la troballa impedeix confirmar aquesta relació de forma empírica. Per tant, els rastres d'aquesta activa actuació militar a la Laietània interior són difícilment detectables, tal com veurem posteriorment a l'anàlisi de les evidències arqueològiques. De fet, el moment que clarament podem determinar com a clau per entendre l'evolució de la zona durant aquesta primera meitat del segle I aC. seria finals del primer quart de segle (entre el 80 –

⁶⁶³ La concessió de la ciutadania es faria en virtut de la recentment aprovada *lex Iulia de ciuitate sociis et Latinis danda*, que concedia la ciutadania romana a les ciutats llatines i a aquells *socii* que s'havien mantingut fidels durant el conflicte o que abandonessin immediatament les armes. A més, la llei autoritzava als generals a concedir la ciutadania a aquells soldats auxiliars que ho meressuessin per les seves gestes militars. Fou aquesta darrera clàusula la que permeté la concessió de la ciutadania a la *turma*. Un aspecte remarcable seria el fet que els genets *ilerdenses* presentaven *praenomen* i *nomen* romans i *cognomen* indígena. Això ha fet pensar en el fet que ja tenien la ciutadania llatina amb anterioritat, tot i que alguns autors defensen que això es deuria més aviat a un ús il·lícit d'aquests noms. En la primera postura: N. Criniti. *L'epigrafe di Asculum di Gn. Pompeo Strabone*. Milà: Vita e Pensiero (1970), p. 190. Cf.: L. Amela. "El desarrollo de la clientela Pompeyana en Hispania". *Studia Historica. Historia Antigua*, 7 (1989), p. 109). Respecte el bronze d'Ascoli, *vid.*: G.H. Stevenson. "Cn. Pompeius Strabo and the franchise question". *Journal of Roman Studies*, 9 (1919), pp. 95 – 96; N. Criniti. *L'epigrafe...*; J.M. Roldán. "El bronce de Ascoli en su contexto histórico". *Epigrafía hispánica de época romano-republicana*. Saragossa: Institución Fernando el Católico (1986), pp. 115 – 135; *Id. Ejército y sociedad en la Hispania romana*. Granada: Universidad de Granada (1989), pp. 119 – 148; L. Amela. "El desarrollo...", pp. 106 – 11; *Id.* "La *turma salluitana* y su relación con la clientela pompeyana". *Veleia*, 17 (2000), pp. 79 – 92; *Id. La clientela de Cneo Pompeyo Magno en Hispania*. Barcelona: Universitat de Barcelona (2001), pp. 96 – 106; F. Pina. "¿Por qué fue reclutada la *turma salluitana* en Salduie?". *Gerión*, 21/1 (2003), pp. 197 – 204.

⁶⁶⁴ S. Gozzoli. "Fondamenti ideali e pratica política del proceso di romanizzazione nelle province". *Athenaeum*, 75/2 (1987), pp. 89 – 90.

⁶⁶⁵ Principalment defensat per L. Villaronga ("La *Lauro* monetal...", p. 139) i seguit posteriorment per autors com J.M. Roldán (*Citerior...*, p. 187).

70 aC.) i això inevitablement porta a parlar de l'altre gran conflicte bèl·lic que viu Hispània durant aquest període: la Guerra Sertoriana.

Quint Sertori fou un militar romà que sabem que serví en diverses campanyes a les Gàl·lies i Hispània sota el comandament de G. Màrius o T. Didi. Inicialment, l'any 83, fou designat com a governador de la província Citerior però, a causa de l'esclat de la Primera Guerra Civil a Itàlia i de l'accés al poder de Sulla com a dictador, fou destituït, havent de ser substituït per Annius Lusc. Però Sertori, considerant-se el magistrat legítim, anà fins a *Tarraco* per prendre possessió del càrrec, essent obligat a fugir cap a Mauritània pels exèrcits de Lusc (Plu. *Sert.*, V-IX; Ap. *B.C.*, I, 108, 505 – 506; Sal. *Hist.*, I, 95 – 102). Finalment, aconseguí retornar a Hispània i establir-s'hi de forma permanent (Plu. *Sert.*, X-XII; Ap. *Iber.*, 438 – 441; Sal. *Hist.*, I, 104 – 112).⁶⁶⁶ D'aquesta manera s'inicià un conflicte armat en territori hispà entre Sertori i les seves tropes i els exèrcits enviats per Roma per sotmetre'ls que durà més d'un decenni (83 – 72 aC.) i marcà profundament l'evolució de la Hispània del segle I aC.

La importància de l'actuació de Sertori en el nord-est peninsular s'hauria de posar en relació amb les seves relacions amb les poblacions autòctones. Així, les fonts mostren la imatge d'un Sertori obert a les elits locals, buscant el seu suport i integrant-les en el model sòcio-polític i cultural romà. Així, Plutarc explica amb detall les actuacions de Sertori per guanyar-se el favor dels indígenes, les quals implicaren, per exemple, la creació d'una espècie d'escola per als fills dels membres de l'elit a *Oscà*, on aquests eren instruïts en les arts i costums romans, de tal manera que els seus pares estaven orgullosos de pensar en els seus fills com a futurs càrrecs dins l'administració del territori hispà, mentre que Sertori obtenia un important nombre d'ostatges d'alt rang

⁶⁶⁶ La vida i fets de Sertori ha arribat a nosaltres principalment a partir de diversos autors. Especialment destaquen Plutarc, amb les seves vides de *Sertori* i *Pompeu*, Apità mitjançant passatges de la seva *Història Romana* (principalment en els llibres de la Guerra Civil i Ibèria) i Salusti amb les seves *Històries*. A la vegada també tenim referències diverses a autors com Estrabó, Frontí o Orosi. Respecte la figura de Sertori, la bibliografia és abundant. Com a treballs més generals, *vid.*: P. Treves. "Sertorio". *Athenaeum*, 10 (1932), pp. 127 – 147; D. Gilis. "Quintus Sertorius". *Rendiconti dell'Istituto Lombardi*, 103 (1969), pp. 711 – 727; B. Scardigli. "Sertorio. Problema cronologico". *Athenaeum*, 49 (1971), pp. 229 – 270; J.M. Roldán. "La guerra civil entre Sertorio, Metelo y Pompeyo". *Historia de España Antigua, II*. Madrid: Cátedra (1978), p. 113 i ss; B.K. Katz. "Notes on Sertorius". *Rhenische Museum*, 126 (1983), pp. 44 – 68; Ph. O. Spann. *Quintus Sertorius and the legacy of Sulla*. Fayetteville: The University of Arkansas Press (1987); D. Plácido. "Sertorio" *Studia Historica. Historia Antigua*, 7 (1989), pp. 97 – 104; F. García Mora. "Quintus Sertorius: propuesta para sus primeros años de actividad". *Ibid.*, pp. 85 – 96; *Id. Quinto Sertorio. Roma*. Granada: Universidad de Granada (1991); *Id. Un episodio de la Hispania republicana: la guerra de Sertorio: planteamientos iniciales*. Granada: Universidad de Granada (1991); F. Beltrán Lloris. "La pietas de Sertorio". *Gerión*, 8 (1990), pp. 211 – 226; C.F. Konrad. *Plutarch's Sertorius: a historical commentary*. Chapel Hill. University of North Carolina Press (1994); J. Santos Yanguas. "Sertorio: ¿un romano contra Roma en la crisis de la República?". *Ordine e sovversione nel mondo greco e romano*. Pisa: Ed. ETS (2009), pp. 177 – 192.

(*Sert.*, XIV, 2 – 3). O també l'ús d'una institució com la *deuotio*, ja utilitzada per altres generals romans com Escipió l'Africà (*Sert.*, XIV, 4-5).⁶⁶⁷ En general, doncs, a partir de totes aquestes estratagemes i aprofitant el descontentament general cap els governadors romans, Sertori aconseguí un ampli suport per part d'un nombre important de pobles d'Hispania. I aquí és on pot afectar a l'àrea laietana aquest conflicte, perquè Plutarc, de nou, afirma aquesta adhesió general, considerant que tots els pobles situats més enllà del riu Ebre es decantaren plenament pel seu bàndol (*Sert.*, XVI, I).⁶⁶⁸ Per tant, semblaria que l'àrea laietana i tot el nord-est peninsular quedarien incloses dins la zona d'influència i control directe de Sertori des d'un moment inicial.⁶⁶⁹

L'evolució del conflicte, que depassa l'àmbit del nostre treball, presenta alguns punts que podrien aportar dades per la nostra zona. En aquest sentit, les contínues victòries de Sertori suposaren la presa de decisions excepcionals per part de Roma, concretament l'enviament d'un nou general amb la missió d'acabar amb la insurrecció sertoriana: Gneu Pompeu.⁶⁷⁰ Aquest jove general, famós ja per les seves actuacions militars durant la Guerra Social i, amb posterioritat a la mort de Sul·la, tant a Itàlia com a Sicília i l'Àfrica, fou enviat l'any 77 a Hispania com a governador revestit de poders excepcionals (*Cic. De Imp.Cn. Pomp.*, XXI, 62), un fet que només s'havia donat quan la participació de Publi Corneli Escipió l'any 210 durant la Segona Guerra Púnica.⁶⁷¹ Poc a poc, Pompeu obtingué progressius avenços a Hispania, que s'anaren consolidant en el bienni 77 – 76 aC. Aquests avenços, però, es veurien truncats per una greu derrota experimentada pels exèrcits pompeians a la ciutat de *Lauro* (*Plu. Sert.*, XVIII, 3 – 6 i *Pomp.* XVIII; *Ap. B.C.*, I, 109, 510 – 511; *Sal. Hist.*, II, 29 – 31; *Flor. Epit.*, II, 10; *Oros. Hist. adv. pag.*, V, 23, 6 – 9; *Fron. Strat.* II, 5, 31). Ja hem vist anteriorment que no resulta possible la identificació d'aquesta *Lauro* amb la laietana i que, probablement,

⁶⁶⁷ Sobre la *deuotio* *vid. supra* pp. 196 – 197.

⁶⁶⁸ En el sentit dels pobles que se situarien en l'àrea delimitada entre el riu Ebre i els Pirineus: “all the peoples within the river Ebro were unitedly taking up his cause” (seguint la traducció de B. Perrin de la col·lecció Loeb: *Plutarch's Lives VIII. Sertorius and Eumenes*. Cambridge: Harvard University Press (1989), p. 41).

⁶⁶⁹ I. Arrayás. *Morfología...*, p. 65.

⁶⁷⁰ Sobre la figura de Pompeu, entre molts altres, *vid.*: J. Van Ooteghem. *Pompeé le Grand, bâtisseur d'empire*. Brussel·les: Palais des Academies (1954); J. Leach. *Pompey the Great*. Londres: Croom Helm (1978); R. Seager. *Pompey: a political biography*. Oxford: Blackwell (1979); P. Greenhalgh. *Pompey, the roman Alexander*. Londres: Weidenfeld & Nicolson (1980); *Id. Pompey, the republican prince*. Londres: Weidenfeld & Nicolson (1981); L. Amela. *Cneo Pompeyo Magno: el defensor de la República romana*. Madrid: Signifer (2003); K. Christ. *Pompeyo*. Barcelona: Herder (2006).

⁶⁷¹ F. García Morán. *Un episodio...*, p. 143.

la *Lauro* destruïda per Sertori es trobaria en un punt indeterminat de l'àrea llewantina peninsular.⁶⁷²

Ara bé, un passatge de Salusti sí que vindria a mostrar la influència que tingué Pompeu al nord-est peninsular durant les seves campanyes. Així, en una carta que Pompeu envià al Senat l'any 75 aC., i que aquest rebé a inicis del 74, demanant ajut militar, econòmic i frumentari per poder mantenir l'esforç de guerra a Hispània, especifica alguns detalls dels moviments que havia realitzat fins aquell moment (*Hist. II, 98*). Així, l'autor afirma que entrà a la península per un camí diferent al d'Anníbal (“*per eas iter aliud atque Hannibal nobis oportunius patefecit*”) i que recuperà els territoris del nord-est peninsular amb certa rapidesa (“*recepti Galliam, Pyrenaeum, Lacetanium, Indicetes et primum impetum Sertorii uictoris*”). Aquest passatge ofereix alguns dilemes interessants respecte els moviments de Pompeu. Així, hem d'entendre que si no seguí la ruta d'Anníbal, que ja hem vist que possiblement travessà els Pirineus per algun punt de la Cerdanya,⁶⁷³ això deixaria o bé un pas per una zona més propera a la costa (essent el punt més senzill el coll de Pertús) o bé per una zona més al nord, ja a l'àrea iacetana. El problema és que els pobles esmentats per Salusti no aclareixen aquest punt, sinó que el dificulten encara més. Així, parla en primer lloc de la submissió dels lacetans i, després, dels indiketes. Ja hem tractat amb anterioritat el problema lacetà i la dificultat de poder determinar si es tracta d'un poble real o d'una confusió amb iacetans o laietans.⁶⁷⁴ En aquest cas, trobem les mateixes dificultats ja que tant es podria fer referència a una ètnia situada a la zona central de Catalunya (tot i que el fet de descartar la via de pas d'Anníbal ho dificulta), com a una de situada més cap a l'àrea aragonesa

⁶⁷² Vid. *supra* apartat 2.3.1. Pel que fa a la identificació de la *Lauro* de Sertori, existeix un ampli debat que sorgeix ja amb l'obra d'A. Schulten (*Sertorio*. Barcelona: Bosch, 1949), el qual proposava situar el nucli del Cerro de la Pradera, a terres valencianes. A dia d'avui s'han plantejat d'altres opcions que, generalment, han mantingut el nucli en aquesta àrea de la costa llewantina (per exemple, L. Villaronga i Estrada al seu treball: “La *Lauro* monetat...”, pp. 143 – 144). En una línia similar tenim la proposta de F. García Morán, que situa *Lauro* al jaciment de Cerro de San Miguel, a Llíria (*Un episodio...*, p. 217), identificant, però, erròniament, la seca de *Lauro* amb aquest nucli edetà (p. 228). El treball més recent centrat en aquest aspecte, però, és el de Ph. O. Spann, el qual considera que no es pot defensar la “hipòtesi llewantina” perquè parteix de la identificació que es fa del topònim *Pallantia* que aporta Orosi amb un riu actual que discorre proper a Sagunt. Segons l'autor, més aviat s'hauria d'identificar amb la ciutat dels vacceus (a l'actual província de Palència) i, per tant, *Lauro* seria un *oppidum* proper a aquest nucli, proposant Villavieja de Muñó. Aquest fet quadraria millor amb la referència d'Orosi per la que els habitants de *Lauro* foren deportats a Lusitània després de la derrota (V, 23, 7). Ens resulta interessant la petita disgressió que fa Spann sobre la *Lauro* monetat, considerant probable el pas de les tropes de Pompeu per on aquesta se suposa que se situaria (zona de Llerona) i, per tant, fent possible una identificació amb la *Lauro* sertoriana, que ell mateix descarta davant la manca d'evidències arqueològiques i literàries (Ph. O. Spann. “The *Lauro* of the Sertorian War. Where was it?”. *Athenaeum*, 85/2 (1997), pp. 603 – 611).

⁶⁷³ Vid. *supra* p. 183, n. 361.

⁶⁷⁴ Sobre aquesta menció en concret, vid.: A. Broch. “De l'existència...”, p. 12.

(com serien els iacetans) o bé cap a la costa (i propera als esmentats indiketes, com seria el cas laietà). En general, però, la informació a extreure del passatge de Salusti seria que semblaria que Pompeu, de forma relativament ràpida, imposaria el seu domini al nord-est peninsular. F. García Morán apunta concretament als territoris situats entre els Pirineus i el riu Llobregat, fent èmfasi per tant en indiketes i laietans com a principals aliats de la causa pompeiana en aquests primers anys de conflicte. Ara bé, parteix d'una identificació poc clara a partir de les fonts de lacetans amb laietans, una identificació que no compartim i que creiem que en aquest passatge no es pot defensar de forma totalment concloent.⁶⁷⁵

En canvi, la referència de la mateixa carta de Pompeu a la situació de la Citerior pot aportar dades més significatives (*Hist.*, II, 98, 9). Així, queixant-se de la manca de subministraments, Pompeu afirma que, tant les seves tropes com les sertorianes, havien esquilmat la part de la província que ja no estava en mans de Sertori, a excepció de les ciutats costaneres, que el propi Pompeu mantenia amb importants despeses (“*Hispaniam Citeriorem, quae non ab hostibus tenetur, nos aut Sertorius ad internecionem uastauimus praeter maritimas ciuitates, ultro nobis sumptui onerique*”). Això semblaria indicar que el litoral del nord-est peninsular ja estaria, l'any 75, sota el domini de Pompeu, ja que si pensem en ciutats costaneres hem d'anar a parar inevitablement a *Emporiae* i *Tarraco*.⁶⁷⁶ Per tant, seguint aquest passatge, Pompeu ostentaria un predomini des d'un moment força inicial de la seva campanya sobre, com a mínim, l'àrea costanera del nord-est peninsular, segurament fins la desembocadura de l'Ebre. En contra d'aquesta idea, hem de remarcar la cita d'Estrabó (*Geogr.*, III, 4, 10) on es parla de les darreres lluites que dugueren a terme Pompeu i Sertori cap a l'any 73 aC.,

⁶⁷⁵ F. García Morán. *Un episodio...*, p. 214.

⁶⁷⁶ La identificació d'aquestes ciutats marítimes o costaneres ha suposat cert debat historiogràfic. Així, J. Guitart les identificà amb les fundacions romanes del Maresme i Barcelonès (*Iluro i Baetulo*) que es donaren durant aquesta primera meitat del segle I aC. D'aquesta manera, els hi atribuï una cronologia prepompeiana o alta, situable als darrers anys del segle II o primers del I, en relació amb les actuacions posteriors a les campanyes de Màrius contra els cimbris (J. Guitart. “Un programa de fundacions urbanes a la Hispania Citerior del principi del segle I aC.” *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 208 – 210; *Id.* “La ciudad romana en el ámbito de Catalunya”. *La ciudad hispanoromana*. Barcelona: Ministerio de Cultura (1993), pp. 54 – 83). Aquesta posició ha estat qüestionada per O. Olesti, el qual considera que el terme *ciuitas* a les fonts en aquest moment i àmbit geogràfic podria fer referència senzillament a comunitats indígenes organitzades (O. Olesti. *El territori...*, p. 58; *Id.* “Integració...”, p. 76). En el nostre cas, com hem vist, som partidaris d'una visió encara més senzilla, podent atribuir aquesta cita sobre ciutats marítimes a les que ja existien amb anterioritat: Empúries i Tarragona. Més endavant, però, tornarem al voltant de la qüestió de les noves fundacions urbanes a la Laietània i la seva cronologia.

els quals combateren als voltants d'*Ilerda*, *Osca*, *Calagurris*, *Hemerokopeion* i la zona costanera de *Tarraco*.⁶⁷⁷

En definitiva, no sembla gens clara la situació de les comunitats del nord-est, i més concretament les laietanes, durant el conflicte sertorià. De fet, les contradiccions a les fonts indicarien precisament un context molt inestable, marcat pel conflicte militar i el moviment de tropes que faria que les comunitats autòctones haguessin de sobreviure en un delicat equilibri de forces plantejant aliances i contra-aliances i on cada nucli deuria interpretar un paper determinat en base a les circumstàncies pròpies i als contactes previs amb Roma. En aquest sentit, s'hauria de tenir en compte la capacitat de Pompeu per establir clienteleles amb les poblacions indígenes, uns contactes que la seva *gens* ja havia establert amb posterioritat al nord-est, a partir de les actuacions de personatges com Q. Pompeu o Gn. Pompeu Estrabó, pare de Pompeu Magne, destacant especialment aquest darrer gràcies a l'evidència aportada pel bronze d'Ascoli.⁶⁷⁸ De fet, després de la mort de Sertori a mans dels seus lloctinents i de la desintegració i derrota definitiva de les tropes sertorianes, s'inicià un nou període a Hispània marcat pel predomini del propi Pompeu i de personatges afins a la seva persona. Aquesta etapa suposaria una reorganització del territori provincial en base a dos elements claus: la concessió de la ciutadania romana a població indígena i la fundació de nous nuclis urbans.⁶⁷⁹

Així, les pròpies fonts parlen de les actuacions pompeianes a Hispània i Cèsar recorda els *magna beneficia* que obtingué la província (*BC.*, I, 29) i les importants clienteleles que aconseguí forjar Pompeu (*BC.*, II, 18, 7).⁶⁸⁰ Val a dir, però, que aquestes actuacions foren limitades i segurament no respongueren a un programa clar i ben delimitat, el qual no es donà fins època de Cèsar, i prova d'això seria el fet que només concedí la ciutadania de forma individual i no comunitària.⁶⁸¹ Més aviat, semblaria que Pompeu intentà reforçar la posició romana a Hispània i resoldre els evidents desequilibris que afectaven les comunitats indígenes, que havien estat claus per entendre la greu revolta i la facilitat amb que Sertori havia aconseguit apropar-se a aquestes

⁶⁷⁷ I. Arrayás. *Morfología...*, p. 67,

⁶⁷⁸ L. Amela. *Las clientelas...*, p. 94.

⁶⁷⁹ I. Arrayás. *Morfología...*, p. 70.

⁶⁸⁰ Unes clienteleles que seran una de les principals motivacions en les actuacions dels generals romans a Hispània (L.A. García Moreno. "Presupuestos ideológicos...", pp. 221 – 223.

⁶⁸¹ O. Olesti. "Integració...", p. 77.

poblacions.⁶⁸² Per tant, les actuacions pompeianes tingueren una especial repercussió en el territori hispà gràcies a fundacions urbanes com *Pompaelo* i, segons alguns autors, les fundacions urbanes que es donen en aquest moment al nord-est peninsular, com *Gerunda*, hi estarien íntimament vinculades. Per això, tornarem més endavant en detall sobre aquestes fundacions, centrant-nos en les que es donaren en territori laietà (*Iluro* i *Baetulo*), per intentar esbrinar la possible repercussió que tingueren sobre la Laietània interior.

3.2.6.2 Les evidències arqueològiques: evolució del territori durant la primera meitat del segle I aC.

Un cop presentat el marc històric que aporten les fonts literàries, cal que ens centrem en les evidències arqueològiques per intentar determinar l'evolució del poblament vallesà durant aquest període i, a la vegada, veure si hi ha indicis dels conflictes esmentats anteriorment. Desgraciadament, i com hem vist per tot el període Ibèric Final, els jaciments en els quals la intervenció arqueològica realitzada permeti diferenciar amb fiabilitat una adscripció concreta per aquest moment cronològic d'uns 50 anys, són molt escassos.

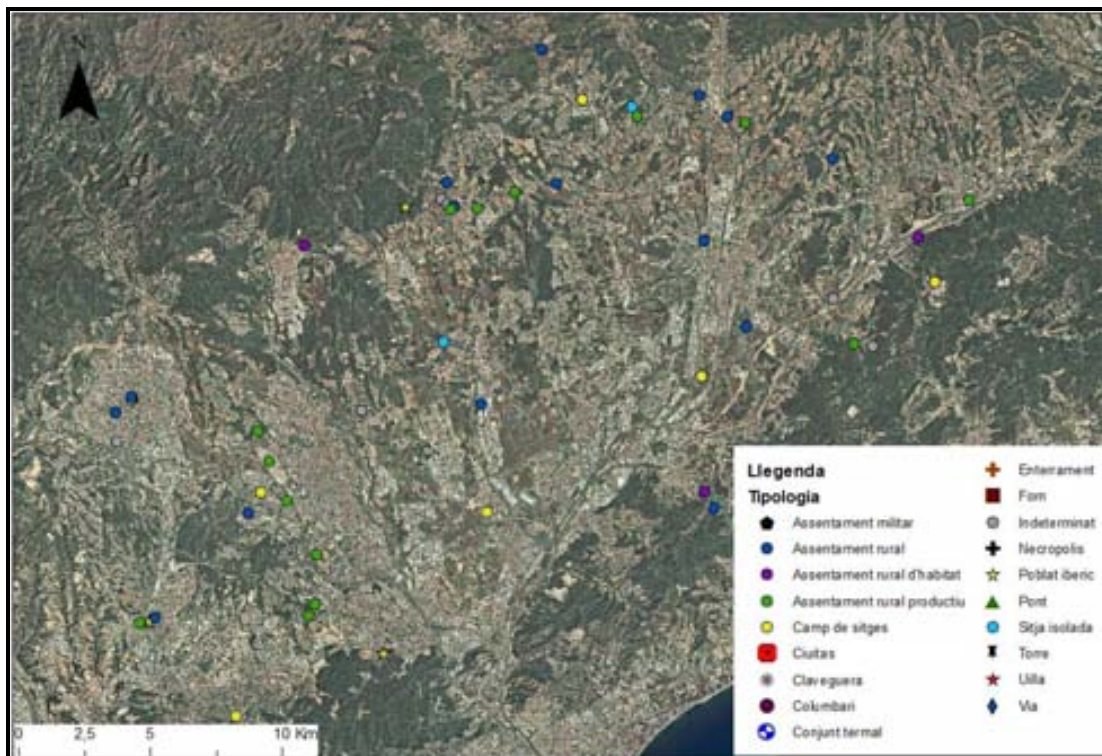

Fig. 59: Jaciments documentats amb una ocupació que perdura durant la primera meitat del segle I aC.

⁶⁸² I, de fet, Ciceró a les *Verrines* ja parla d'aquesta voluntat per part de Pompeu d'acabar durant el seu consolat amb els abusos que patien els provincials (1*Verr.*, XV, 45).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Un dels elements fonamentals que documentem estaria relacionat amb l'evolució dels principals nuclis vertebradors de la Laietània interior, aquells que havíem denominat “nuclis de primer ordre”. Així, en el cas de Ca n'Oliver (VOC.5.5) entrem en la darrera fase d'ocupació. El que documentem ara és l'anomenada Fase 4B, una fase que implicarà un progressiu declivi de l'assentament que portarà al seu abandonament definitiu cap a mitjans de segle.⁶⁸³ L'element més remarcable, però, que es registra en aquest moment a aquest nivell seria la revifalla del poblat del Turó de la Torre Roja (VOR.4.18/VOC.19.8). Així, havíem vist que aquest havia estat abandonat en el context de les primers accions militars de Roma a l'àrea, deixant Ca n'Oliver com a únic *oppidum* de primer nivell a la Laietània interior. A partir d'aquest moment això varia, amb una nova fase d'ocupació a l'antic poblat que no només es recupera, sinó que entra en la seva fase més destacada. Sembla que l'ocupació s'inicià a finals del darrer quart del segle I aC. Aquesta suposà un gran reordenament urbanístic que arrasà amb les estructures prèvies del poblat, aterrant el jaciment per tal d'obtenir una àmplia superfície plana on refer el poblat. De fet, semblaria que es passa a ocupar tota la superfície del turó, arribant a unes dimensions que podrien situar-se en les 4,2 ha.

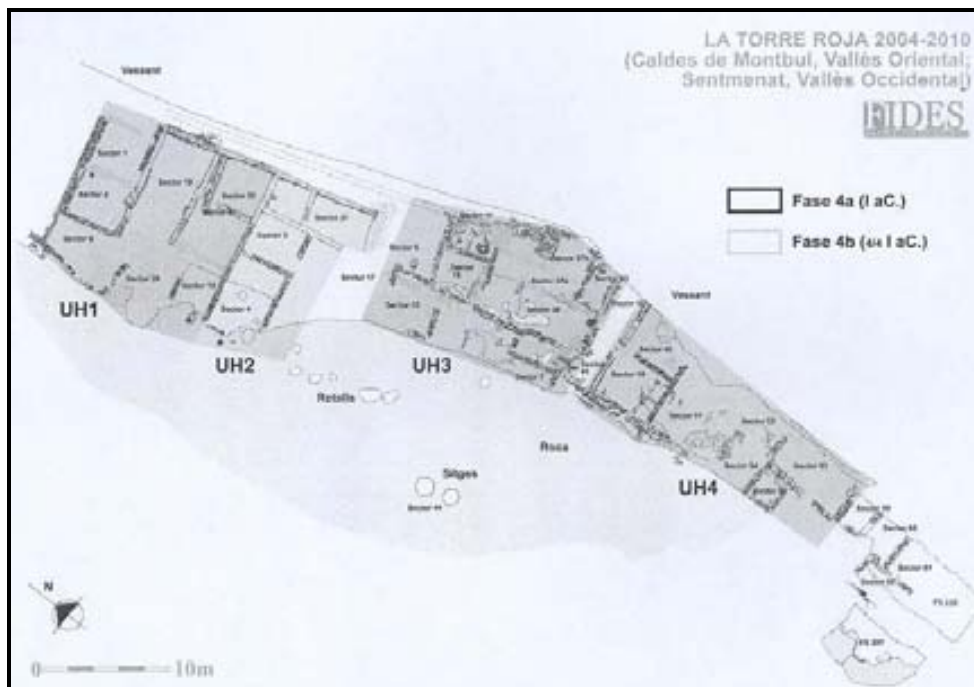

Fig. 60: Planta del poblat de la Torre Roja durant la Fase 4 (Fortó *et al.* 2012).

⁶⁸³ J. Francès *et al.* “Aproximació a l'evolució...”, p. 507.

A la vegada, es documenten importants variacions pel que fa a l'estructura interna. Així, les cases guanyen en complexitat amb la presència de diverses compartimentacions internes i, en general, d'un pati central obert que organitzaria la casa. En tres o quatre d'aquests habitatges s'ha comprovat la coexistència de la funció com a residència i l'activitat productiva, en alguns casos a escala força remarcable. Per exemple, s'ha documentat un parell de tallers metal·lúrgics. Aquestes transformacions estarien molt vinculades al nou context de l'àrea laietana, amb la introducció de nombrosos elements d'origen itàlic com, per exemple, la dòlia, la tègula o l'*imbrex*. Això combinat amb una filiació clarament indígena, com demostra una àmplia majoria de materials ceràmics autòctons, juntament amb la presència de grafitis en iber o la documentació de diversos enterraments perinatals rituals sota els hàbitats. Un altre element interessant seria que el jaciment deixa d'estar emmurallat, ja que la muralla prèvia només es reaprofitava en alguns punts.⁶⁸⁴

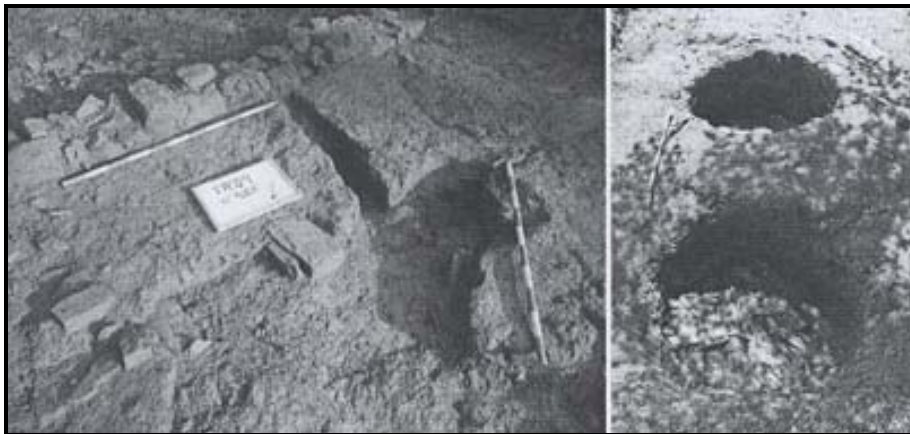

Fig. 61: Forn metal·lúrgic amb tovera i dues sitges de la darrera ocupació del poblat de la Torre Roja (Fortó et al. 2012).

Tot aquest procés es vincularia amb el fenomen de noves fundacions urbanes al nord-est, que analitzarem en el proper apartat, pel qual per una banda s'abandonen de forma progressiva la majoria dels *oppida* ibèrics preexistents (cas de Ca n'Oliver),⁶⁸⁵ mentre que a la vegada sorgeixen un seguit de nous nuclis que ja podem considerar com a ciutats romanes i que suposen l'inici de la implantació del model de *ciuitas* al nord-est peninsular. Dins d'aquest fenomen, la reocupació de la Torre Roja seria un exemple

⁶⁸⁴ Per les dades arqueològiques d'aquesta fase, *vid.*: A. Fortó *et al.* "La Torre Roja...", p. 130 i ss.

⁶⁸⁵ Amb molts dubtes, potser podríem situar en aquest moment l'abandonament d'altres nuclis en alçada que tingueren continuïtat durant el segle II com Puig Castell (VOR.7.5).

molt interessant ja que plantejaria un procés invers, pel qual es reocupa un nucli indígena previ en alçada. No creiem, però, que sigui un cas il·lògic a nivell històric.⁶⁸⁶ Així, en un context de plena pacificació i creixent integració dins de les estructures socio-econòmiques romanes, torna a ser necessari controlar un punt estratègic bàsic com és el de la Torre Roja. En aquest sentit, i com ja havíem apuntat, creiem clau la proximitat del nucli a l'eix viari de l'antiga via de Mani Sergi, la qual s'havia posat en funcionament 50 anys abans. En aquest moment, quan la via ja deuria estar en ple funcionament, però la seva funció principal (militar i logística) havia quedat molt relativitzada, a la vegada que havien desaparegut els principals nuclis vertebradors del seu recorregut,⁶⁸⁷ Roma (o bé les elits indígenes romanitzades) veié (o veieren) la necessitat de reestablir un punt de control estratègic de primer ordre en relació amb aquest pas i també segurament en relació amb una zona productiva de primer nivell que començava a intuir-se com a clau en l'aspecte productiu dins del Vallès, com és la vall de la riera de Caldes. Per això es tornà a reocupar aquest nucli, fent-lo créixer i convertint-lo en el punt vertebrador del territori nord-oriental de la Laietània interior.

Un segon punt clau a tenir en compte tindria relació amb tots aquells assentaments que havíem qualificat com a "romanoitàlics" i que havien sorgit al darrer quart del segle II aC. En aquest sentit, la gran majoria foren abandonats entre el 80 – 70 aC. Així, per exemple, tenim el cas del principal d'aquests nuclis esmentats: Can Tacó (VOR.24.4/VOR.25.10), el qual fou abandonat durant aquest primer quart de segle.⁶⁸⁸ De la mateixa manera, les possibles *uillae* com Can Martí (VOR.7.2) i Can Massot (VOR.24.1), també deixaren d'estar habitades en aquest moment precís.⁶⁸⁹ El cas de Can Rossell (VOR.21.17) seria més o menys similar, tot i que es donaria una continuïtat major fins a mitjans de segle, quan es comencen a trobar nivells d'espoli i un abandonament definitiu cap el 30-20 aC.⁶⁹⁰ Per tant, semblaria que els assentaments introduïts a finals del segle II aC. i de caràcter romanoitàlic tindran una durada curta en el temps, reforçant la concepció del seu vincle amb unes reformes mogudes per un

⁶⁸⁶ Així ho considera també O. Olesti, que vincula aquesta reocupació amb el fenomen de "reassentament" i les noves fundacions urbanes al nord-est, considerant aquesta creació com el pas previ a la fundació del nucli romà de Caldes de Montbui, ja situat al pla: O. Olesti. "Urbanització...", p. 44.

⁶⁸⁷ Aquells nuclis de filiació romanoitàlica possiblement vinculats al control territorial i viari i a la logística militar com el Camp de les Lloses de Tona, que precisament desapareixen en el mateix moment que es reocupa el turó de la Torre Roja.

⁶⁸⁸ M. Mercado *et al.* "El *castellum* de Can Tacó..." (2008), p. 206.

⁶⁸⁹ Pel cas de Can Massot, de nou, remetem a les dades disponibles a les memòries arqueològiques (*vid. supra* p. 223, n. 538). Respecte Can Martí: X. Aquilué *et al.* "La vil·la...", p. 99.

⁶⁹⁰ E. Barrasetas *et al.* "El jaciment de Can Rossell...", p. 11.

context geopolític concret. La variació d'aquest context durant la primera meitat del segle I aC., com veurem, suposà que aquests establiments deixessin de tenir la seva funcionalitat inicial, de tal manera que la seva continuïtat deixà de tenir sentit. I, de fet, és un fenomen que no només es percep a la zona vallesana sinó que s'estén a altres punts com el Maresme (amb l'abandonament de Ca l'Arnau) o Osona (abandonament del Camp de les Lloses).

Pel que fa a l'hàbitat rural dispers, la sensació general és de continuïtat respecte el període anterior. Així, bona part dels assentaments rurals preexistents continuaran sense canvis excessius, com podrien ser els casos, ja esmentats al període anterior, de Can Gambús (VOC.14.11) a Sabadell; Bòbila Madurell – Can Feu (VOC.17.4) i la Bigorra (VOC.17.5) a Sant Quirze; la Facultat de Medicina de la UAB (VOC.5.8) a Cerdanyola; Sant Joan Nord (VOC.15.20) a Sant Cugat; l'assentament rural de la zona de les esglésies de Sant Pere de Terrassa (VOC.20.35) i el C/ Major de Sant Pere, 15 (VOC.20.45) a Terrassa; el Castell de Montclús (VOR.31.1) a Sant Esteve de Palautordera; Can Fatjó (VOC.13.3) a Rubí; Can Boada Vell (VOC.9.10) a Palau-Solità; el jaciment de la Plaça de l'església i carrers dels voltants (VOR.4.29) a Caldes; i Santa Digna (VOR.13.4) a les Franqueses. Especial menció mereix el cas del Bosc de Can Suari (VOR.21.21), a Llinars, on es documenten dues fases per aquest període amb una remodelació i increment dels àmbits de l'establiment rural, destacant la creació d'un mur de tanca, un nou accés al conjunt de grans dimensions i nous àmbits d'ús que conformarien un establiment tancat i quadrangular de clara vocació agrícola, on es combinarien tècniques constructives ibèriques amb materials plenament romans com tègules, dòlies o *pondera*.⁶⁹¹

⁶⁹¹ M. Zabala. "Can Suari...", pp. 176 – 181.

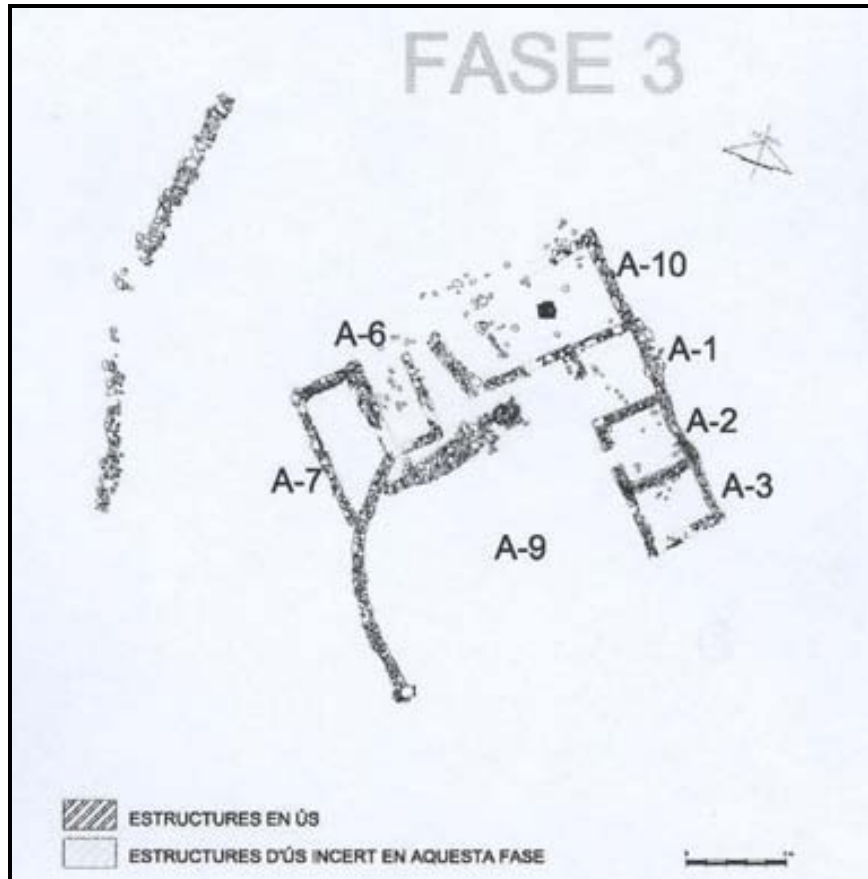

Fig. 62: Planta de la tercera fase de l'assentament del Bosc de Can Suari (Zabala 2007).

Igualment, continua en funcionament l'assentament de Ca l'Estrada (VOR.6.9), a Canovelles, on a inicis de segle es detecten certs canvis a partir de l'amortització de diverses sitges i fosses i, especialment, a partir del c. 75 aC., quan es construeix un gran edifici. Aquest es caracteritza per una planta rectangular de grans dimensions amb superfície de 60 m², compartimentada en diferents àmbits (fins a vuit) i amb una zona central sense estructures. Un d'aquests àmbits podria indicar una funció com a magatzem o celler, mentre que un altre podria ser un taller, a partir de la troballa de tres estructures de combustió. La tipologia d'aquest edifici fa pensar en altres casos similars propers com els ja citats de Can Rossell o Bosc de Can Suari, tot i que la cronologia seria posterior. Tot i que resulta difícil establir la funcionalitat dels àmbits de l'edifici, les restes materials documentades farien pensar en una àrea més aviat residencial a la part septentrional (vaixel·la i ceràmica comuna), mentre que a la meridional hi hauria una zona d'emmagatzematge (presència de dòlies i àmfores) i taller (especialment per l'àmbit 8, més gran i amb presència de tres llars de foc i un estrat de cendres que cobria

part de l'habitació).⁶⁹² La seva durada, però, també fou curta i s'abandonà a mitjans de segle, coincidint plenament amb l'evolució d'aquesta tipologia de nous assentaments que sorgeixen en el darrer quart del segle II aC.

A la vegada, trobem l'aparició de nous assentaments que reforcen la sensació d'expansió d'aquest poblament dispers per la plana vallesana. Per exemple tenim casos com el jaciment de l'Avinguda Castellbisbal - Can Fatjó Oest (VOC.13.31) a Rubí, on s'ha documentat una fase arqueològica situada en aquesta primera meitat de segle. Un cas ben conegut de nucli rural sorgit en aquest moment seria el de Les Feixes del Casal (VOC.3.3) a Castellar del Vallès, amb important diversitat de ceràmiques ibèriques i romanes, juntament amb les restes d'una bassa i una sitja, que fan pensar en un típic establiment ibèric rural dispers. La cronologia marcaria un període situat entre el 100 i el 50 aC.⁶⁹³ També podria emmarcar-se en aquest context el jaciment del Camí de Can Grau (VOR.28.33) a la Roca del Vallès, on es documentaren un petit conjunt format per tres sitges i un àmbit rectangular, juntament a una canalització d'aigua, el qual segurament es podria assimilar a un petit assentament rural de vocació agrària.⁶⁹⁴

Per una altra banda, trobem algunes vil·les imperials romanes que presenten precedents constructius que arranquen en aquests primers moments del segle I aC., com el cas de L'Aiguacuit (VOC.20.34) a Terrassa, on es documentaren dos àmbits d'edificacions separats amb orientacions diferents. També tres paviments de còdols a l'exterior juntament amb tres sitges, mostrant l'existència d'un establiment rural dispers en aquest moment. Situació similar es viuria a d'altres assentaments que per època imperial desenvoluparan estructures de tipus vil·la o assentaments rurals productius destacats com els casos de La Salut (VOC.14.20), Sant Pau de Riu-sec (VOC.14.5) i Castellar del Vallès (VOC.14.24) a Sabadell o Mas Manolo (VOR.4.2), El Remei (VOR.4.5), Sant Miquel de Martres (VOR.4.19), l'Antic Institut Manolo Hugué (VOR.4.23) i Can Viladevall (VOR.4.20) a Caldes. Per tant, sembla un element força habitual que els

⁶⁹² A. Fortó *et al.* "Ca l'Estrada...", p. 55 i ss.

⁶⁹³ Sobre aquest jaciment, *vid.*: J.M. Coll. "La Soleia del Cosidor (Castellar del Vallès, Vallès Occidental)". *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001. Barcelona: Generalitat de Catalunya* (2004), pp. 297 – 302.

⁶⁹⁴ Sobre aquest jaciment, *vid.*: R. Pou, M. Martí, X. Carlús, E. Vives. "Excavacions a la ronda sud de Granollers: la necròpolis del Camí de Can Grau (la Roca del Vallès, Vallès Oriental)". *Tribuna d'Arqueologia 1994 – 1995* (1996), pp. 63 – 79; M. Martí, R. Pou, X. Carlús. *Excavacions arqueològiques a la ronda sud de Granollers, 1994. La necròpolis del neolític mitjà i les restes romanes del camí de can Grau (la Roca del Vallès). Els jaciments de cal Jardiner (Granollers)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1997), pp. 199 – 222.

assentaments rurals de certa entitat que es desenvolupen al Vallès durant època imperial tinguin un precedent de menor importància en el període Ibèric Final.

En d'altres casos, a partir de la detecció de certs elements estructurals associats a ceràmica campaniana B es podria pensar en una aparició en aquest moment, tot i que resulta totalment impossible de confirmar de forma segura. Serien casos com El Margarit II (VOR.3.13), a Bigues i Riells, on es documentaren restes de murs d'aspecte romà, juntament amb un enllosat de pedres i una preparació de paviment. A la vegada, la ceràmica apareguda bàsicament seria campaniana B, juntament amb ceràmica sigil·lada i moneda ibèrica i romanoimperial.⁶⁹⁵ També tindriem el cas de Les Cremades (VOR.4.21) a Caldes, amb un conjunt ceràmic recuperat que marca un arc cronològic entre el 80 – 40 aC. (sense estructures associades); el Turó de Can Galvany (VOR.25.5/VOR.41.9) entre Montornès i Vallromanes; el Turó de Can Joan Capella (VOR.28.21) i Can Cucut (VOR.28.28) a la Roca del Vallès; el Pla de Masmitjans (VOR.36.4) a Santa Eulàlia de Ronçana; la Plaça Doctor Guardiet (VOC.13.18) a Rubí; Can Forns (VOR.2.21) a l'Ametlla del Vallès; o la Font de l'Enrabiada (VOR.14.3), Can Illa (VOR.14.9) i Can Grau (VOR.14.5) a la Garriga.

Fig. 63: Restes romanes i medievals del jaciment de la Plaça del Doctor Guardiet (Vila 2004).

⁶⁹⁵ M. Bustamante, M. Garriga. *Materials i jaciments arqueològics del Museu de Sant Feliu de Codines*. Sant Feliu de Codines (1988), p. 23.

Pel que fa als camps de sitges, element clau com hem anat veient per entendre l'estructura productiva de les comunitats ibèriques del nord-est, les dades no són molt abundants i resulta realment complicat poder contrastar l'existència de processos documentats a altres àrees properes, que parlen d'un progressiu abandonament generalitzat d'aquest tipus d'assentaments.⁶⁹⁶ Tot i això, sí que és cert que trobem algunes evidències de camps de sitges amortitzats en aquest període d'inicis – primera meitat del segle I aC. Seria el cas, per exemple, del jaciment d'Els Mallols (VOC.5.14) a Cerdanyola, on les dues sitges documentades per l'Ibèric Final són amortitzades entre finals del segle II i inicis del I. Potser també seria el cas de la sitja documentada al C/ Cremat, 3 (VOC.20.38), de Terrassa. Un exemple interessant és el de les Sitges de Can Suari (VOR.21.22) a Llinars, dues estructures d'emmagatzematge amb cronologia de l'Ibèric Final que, si posem en relació amb el jaciment ja analitzat del Bosc de Can Suari, el més lògic és que deixessin d'estar en ús a mitjans de segle I. Per una altra banda, a la Roca del Vallès trobem el jaciment del Forn de Can Company (VOR.28.48), en una zona caracteritzada per la presència de diversos establiments rurals dispersos d'època ibèrica final. En aquest cas, les set sitges documentades aportarien una cronologia d'amortització al voltant de l'horitzó de l'any 100 aC.⁶⁹⁷ Finalment, un altre exemple que podria vincular-se de forma més o menys clara amb una amortització en aquest període seria la Carena de Can Collet (VOR.21.9), on els materials recuperats fan pensar en un abandonament cap a mitjan segle I aC. En la majoria dels casos, però, no es detecta una amortització o, senzillament, no existeixen suficients dades per poder determinar el moment exacte d'abandonament de les sitges. Per exemple, tenim els casos de la sitja de Palau Solitar (VOC.9.1) o el camp de sitges de l'Església de Sant Cebrià de Valldoreix (VOC.15.18); Can Pona (VOC.17.3) a Sant Quirze; les sitges de Torrablanca (VOC.18.5) a Santa Perpètua de Mogoda; els jaciments de la Plaça Vella (VOC.20.5) i C/ de la Rectoria, 16 (VOC.20.39) a Terrassa; Can Ros de les Cabanes (VOR.2.24) a l'Ametlla; Can Barri (VOR.3.11) a Bigues i Riells; les sitges de Torre Tavernera (VOR.41.2) a Vallromanes o Can Malla (VOR.16.6) a Granollers. En altres casos, en canvi, sembla evident que hi haurà una continuïtat en l'ús fins època imperial i potser l'exemple més interessant seria l'assentament de Can Sabater, on a les sitges documentades es recuperaren materials com ceràmica campaniana A i B o ibèrica

⁶⁹⁶ O. Olesti. "Integració...", p. 75.

⁶⁹⁷ Sobre aquest jaciment, *vid.*: J. Morer. "Dos assentaments..."

comuna i pintada, juntament amb materials romans abundants com fragments de *dolia*, *tegula* i *imbrex* o ceràmica sigil·lada (TSI).

Tot plegat, doncs, ofereix un panorama força complex i difícil d'interpretar. Tot i que no es detecta un abandonament massiu dels camps de sitges, sí que sembla que progressivament es van abandonant aquest tipus d'estructures d'emmagatzematge. Segurament no per desaparèixer de forma completa, sinó que poc a poc donant pas a noves estructures com les dòlies, que anem documentat cada cop de forma més abundant a la zona vallesana. També vinculat amb aquest procés de canvi en les estructures productives, podríem situar el possible final del funcionament del centre productor ceràmic de Can Vedell (VOR.3.6), a Bigues.⁶⁹⁸ Tot aquest procés s'ha vinculat amb l'inici de la producció vitivinícola a la Laietània, que com sabem fou clau en el desenvolupament i integració econòmica d'aquesta regió dins l'estructura imperial romana. Ara bé, les evidències arqueològiques en el cas de la Laietània interior semblen indicar que, tot i començar a veure els primers indicis d'aquesta transformació, no fou fins època augustal quan s'implantà amb força la producció de vi.⁶⁹⁹ Potser aquest fet està en relació amb la nostra hipòtesi de l'establiment d'un cadastre a la zona precisament en aquest moment augustal, a diferència d'àrees properes com el Maresme, on ja hem vist com O. Olesti planteja l'existència d'una estructura cadastral des de la segona meitat del segle II aC., la qual cosa podria explicar una reestructuració de la propietat i la producció anterior que explicaria l'existència d'assentaments amb clars

⁶⁹⁸ J. Sanmart *et al.* "Las ánforas...", p. 396.

⁶⁹⁹ Un possible indici seria la presència d'àmfora itàlica (o imitacions locals) en jaciments de cronologia clara ibèrica final, extrem que es detecta en assentaments com Les Feixes del Casal (VOC.3.3), La Bigorra (VOC.17.5), El Serrat de l'Ocata (VOR.2.12), Can Ros de les Cabanes (VOR.2.24), Ca l'Estrada (VOR.6.9), Turó d'en Suari (VOR.21.3), Can Rossell (VOR.21.17), Puig Castell (VOR.7.5), Can Massot (VOR.24.1), Les sitges de Can Tabola (VOR.24.7), Turó de Can Galvany (VOR.25.5/VOR.41.9), Can Puig de la Vall (VOR.36.3), Turó Alomar (VOR.28.12), Fàbrica de gel Solà (VOR.16.15), Turó de Can Verdagner (VOR.28.25) i Can Cucut (VOR.28.28), en relació principalment amb l'àmfora Dressel 1. Un cas especialment interessant seria el de Can Vedell (VOR.3.6), on ja hem vist que es documenta un assentament rural productiu de vocació ceràmica en funcionament entre els segles II i principis de l'I aC. En aquest cas, també es documenta la presència d'àmfores itàliques, la qual cosa podria indicar la presència del comerç vinícola o, fins i tot la producció local, en aquest centre ja abans de la segona meitat del segle II aC. Igualment, s'ha plantejat com a possible indicador de l'inici d'aquesta producció la presència de marques amfòriques en aquests contenidors ceràmics, especialment en els casos on es poden documentar marques en llengua ibèrica, com serien a la Laietània els casos del jaciment de Jardí Park al Maresme o, ja al Vallès, a Santa Eulàlia de Ronçana (amb una marca bilingüe: Q.E. en llatí i KE en ibèric), a Terrassa o ja en un contenidor tipus dòlia, de nou a Jardí Park, a Terrassa i també a Can Feu (O. Olesti. "Urbanització...", p. 47).

índicis de producció vitivinícola ja durant la primera meitat de segle I, com el cas de Can Pons, a Arbúcies o, especialment, Ca l'Arnau.⁷⁰⁰

En general, doncs, el que mostra l'evidència arqueològica seria una continuïtat dels processos iniciats al segle II, de tal manera que l'estructuració del poblament indígena continua evolucionant i hibridant-se amb els nous patrons aportats per Roma. D'aquesta manera, el manteniment del creixement del poblament rural dispers, juntament amb l'inici de la fase final dels grans *oppida* ibèrics serien indicatius que la zona vallesana estava entrant de forma definitiva i irreversible en una nova etapa de marcat caràcter romanitzat. Aquest procés, protagonitzat principalment per la població autòctona (segurament amb alguna aportació de població itàlica), estaria dirigit pels interessos de Roma, els quals no van ser sempre els mateixos ni van anar orientats de forma precisa i clara en una mateixa direcció, sinó que van anar canviant i adaptant-se a les necessitats del moment. Bona prova d'això fou que la xarxa d'establiments creats durant el darrer quart del segle II aC. foren abandonats de forma majoritària durant el segon quart del segle I aC. Això ve a demostrar com el nord-est peninsular ja estava plenament integrat en el context geopolític de la potència romana i, per tant, també es veia afectat pels seus conflictes interns. És en aquest sentit que són claus per interpretar el període el conflicte sertorià i les posteriors actuacions pompeianes, que derivaran en les primers fundacions *ex novo* a l'àrea laietana. Per això, acabarem aquest ampli període d'anàlisi amb un darrer apartat referent a aquestes fundacions, el seu context i la seva significació respecte la Laietània interior.

3.2.6.3 Les primeres ciutats romanes a la Laietània: un pas endavant en la integració territorial

La primera meitat del segle I aC. estigué marcada, pel que respecta al nord-est peninsular, per l'aparició de les primeres ciutats fundades pròpiament per Roma. Aquesta situació s'endegarà cap el 100 aC. amb la creació dels nuclis de *Iesso*⁷⁰¹ i

⁷⁰⁰ Respecte el jaciment de Can Pons, *vid.*: G. Font, J. Mateu, S. Pujadas, J.M. Rueda, J. Tura. "El mas ibèric de Can Pons (Arbúcies)". *Tribuna d'Arqueologia 1994 – 1995* (1995), pp. 93 – 103, especialment p. 97. Pel que respecta a Ca l'Arnau, sembla que es dona un canvi de l'orientació productiva cap a l'activitat vitivinícola a partir del primer quart del segle I aC. (A. Martín *et al.* "La vall de Cabrera...", p. 72).

⁷⁰¹ Al voltant de la fundació de la ciutat de *Iesso*, *vid.*: J. Pera, J. Guitart. "Intervencions a Iesso". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), pp. 189 i ss.; J. Pera. *La romanització de la Catalunya interior: estudi històric-arqueològic de Iesso i Sigarra i el seu territori*. Tesi doctoral inèdita, UAB (1993); J. Guitart. "Un

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

*Aeso*⁷⁰² i de la ciutat romana d'Empúries: *Emporiae*.⁷⁰³ Una mica més tard, entre finals del primer quart i mitjans de segle, les seguiren les fundacions de *Gerunda*, *Iluro* i *Baetulo*, que analitzarem amb més detall. Alguns autors també plantegen, amb molt més dubtes per la manca d'evidències arqueològiques, l'aparició en aquest moment de nuclis com *Blandae*, *Aquae Calidae* o *Ilerda*.⁷⁰⁴ Finalment, remarcar com en els darrers anys s'ha plantejat una reforma important del nucli de *Tarraco* situable també cap al 100 aC.⁷⁰⁵ Per tant, tot plegat mostraria un moment d'acceleració dins del procés de romanització i un canvi en l'actuació romana davant del nord-est peninsular, passant d'una situació en la que es confiava en les estructures preexistents autòctones per controlar el territori, juntament a petits nuclis regits per població romanoitàlica i situats

programa de fundacions..."; J. Guitart, J. Pera. "La ciutat romana de Iesso (Guissona, la Segarra)". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*, vol. 2. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 186 – 187; J. Pera. *Iesso. Guissona. La descoberta d'una ciutat romana a Ponent*. Guissona: Patronat d'Arqueologia de Guissona (2006), p. 27; E. Rodrigo. "L'estructuració del territori de Iesso en època romana". *Iesso I. Miscel·lània arqueològica*. Guissona: Patronat d'Arqueologia de Guissona (2006), p. 181 i ss.; J. Guitart. "The origin of the earliest roman cities in Catalonia: an examination from the perspective of archaeology". *Catalan Historical Review*, 3 (2010), pp. 16 – 19.

⁷⁰² Pel que fa al cas d'*Aeso*, *vid.*: F. Puig, J. Agraz, P. Beà, J.E. Garcia, J.M. Macías, A.M. Miralles, A. Monleón, X. Payà, M. Pugès, T. Reyes. "Aeso: noves dades sobre la romanització al Pallars Jussà. Actuació arqueològica a Isona 1987 – 1988." *VIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. La romanització del Pirineu*. Puigcerdà: IEC (1990), pp. 111 – 118; J. Guitart. "Un programa de fundacions..."; X. Payà, F. Puig, T. Reyes, J. Agelet. "Darreres intervencions al municipi romà d'*Aeso* (Isona, Pallars Jussà)". *Tribuna d'Arqueologia 1992 – 1993* (1994), pp. 115 . 124; J. Guitart. "The origin of the earliest...", p. 21.

⁷⁰³ Sobre la fundació de la ciutat romana d'Empúries, amb interpretacions que van des d'una fundació a finals del segle III – inicis del II aC. fins les més recents que la situen cap el 100 aC., *vid.*: E. Ripoll. "Notas acerca de los orígenes de la ciudad romana de Ampurias". *Empúries*, 33-34 (1971 – 1972), pp. 359 – 376; *Id.* "Orígenes de la ciudad romana de Ampurias". *Gerión*, 8 (1990), pp. 163 – 210; A. Roviras. "La influència d'Emporiae en el procés de romanització de la plana del Baix Ter". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*, vol. 2. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 379 – 380; R. Mar. *Ampurias...*, p. 203 i ss.; X. Aquilué, P. Castanyer, M. Santos, J. Tremoleda. "El campo de silos del área central de la ciudad romana de Empúries". *Romula*, 1 (2002), pp. 9 – 38; J.M. Nolla, J. Casas. *Arqueologia urbana a Girona. L'excavació Cuina de Casa Pastors*. Girona, Estudis Arqueològics, 8 (2009), pp. 87 – 88; J.M. Nolla *et al.* *De l'oppidum a la ciuitas...*, p. 51; J. Guitart. "The origin of the earliest...", pp. 19 – 21.

⁷⁰⁴ Les actuals Blanes i Caldes de Malavella, respectivament: J.M. Nolla. "The integration of NE Iberian communities and consolidation of the urban phenomenon". *Early Roman towns in Hispania Tarraconensis. Journal of Roman Archaeology*, Supplement 62 (2006), pp. 44 – 50; J.M. Nolla *et al.* *De l'oppidum...*, p. 51; J. Merino, M. Santos, J.M. Nolla. *Aquae Calidae: presència romana a la Selva*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans (1994). Pel que respecta a *Ilerda*, *vid.*: A. Pérez. "Sobre las fundaciones republicanas en Hispania. El caso de Ilerda". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*, vol. 2. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 325 – 327; X. Payà, I. Gil, A. Loriente, A. Lafuente, M. Morán. "Evolució espacial i cronològica de l'antiga ciutat d'*Ilerda*". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6 (1996), pp. 119 – 149; X. Payà, I. Gil, A. Loriente, N. Molist, M. Morán. "La ciutat romana d'*Ilerda*. Darreres aportacions al seu coneixement (Lleida, Segrià)". *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Barcelona: Departament de Cultura (2003), pp. 279 – 311.

⁷⁰⁵ J.M. Macias. "L'urbanisme de Tàrraco a partir de les excavacions de l'entorn del fòrum de la ciutat". *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*. Tarragona: El Mèdol (2000), pp. 83 – 106.

en punts estratègics claus, a una altra on es passà a crear vertaders nuclis urbans de nova planta.

En el nostre cas, resulten especialment importants les dues fundacions a la costa laietana: *Iluro* i *Baetulo*. Són exemples força similars pel que fa a la cronologia i les característiques de la fundació. Així, en ambdós casos es planteja un origen situable en el segon quart del segle I aC. Per exemple, per *Iluro* l'arqueologia a dia d'avui semblaria confirmar una fundació en el segon quart de segle, trencant amb visions anteriors que situaven la fundació a finals del segle II o inicis del I.⁷⁰⁶ Pel que respecta a *Baetulo*, tot i que resulta més complicada la seva datació fundacional, els diversos estudis apunten sens dubte a una fundació durant la primera meitat del segle I aC.,⁷⁰⁷ que personalment creiem que, per la lògica que ofereix el context geopolític del moment, hauria de situar-se mes a prop de l'any 70 que no pas del 100 aC. i, per tant,

⁷⁰⁶ Com la ja comentada de J. Guitart ("Un programa..."), que darrerament ha insistit de nou sobre una fundació situable als primers anys del segle I aC. en base a certes estructures documentades en excavacions arqueològiques preventives i datades en el primer quart del segle I aC. (J. Guitart. "*Iluro, Baetulo, Iesso and the establishment of the Roman town model in Catalunya*". *Early Roman towns in Hispania Tarraconensis. Journal of Roman Archaeology*, Supplement 62 (2006), p. 52; *Id.* "The origin of the earliest...", pp. 12 -13). Curiosament, es basa en les dades aportades en un treball que té com a principal hipòtesi, a partir de les mateixes dades arqueològiques, una fundació *ex novo* d'*Iluro* entre el 80 - 70 aC. (X. Cella *et. al.* "Nuevas aportaciones..."). Sobre els nivells fundacionals d'*Iluro* i la cronologia de fundació, *vid.*: J.A. Cerdà, J. Garcia, C. Martí, J. Pera, J. Pujol, V. Revilla. "Iluro, oppidum civium romanorum: estado de la cuestión". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 97 - 99; J.A. Cerdà, J. Garcia, C. Martí, J. Pujol, J. Pera, V. Revilla. "El cardo maximus de la ciutat romana d'Iluro". *Laietania*, 10/1 (1997), p. 22 - 23 ; O. Olesti. "Integració...", p. 72; X. Cella. *Iluro, una ciutat per descobrir*. Mataró: Patronat de Cultura (1999), p. 24; A. Martín, J. Garcia. "La romanització del territori..."; X. Cella, J. Garcia, J. Pera. *Fem arqueologia, descobrim la ciutat*. Mataró: Patronat de Cultura (2003), p. 20; J.F. Clariana. "D'Iluro a Iluro: d'ibers a romans. Algunes consideracions. XVIII Sessió d'Estudis Mataronins. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, Patronat Municipal de Cultura (2002), pp. 29 - 32; X. Cella *et. al.* "Nuevas aportaciones...", pp. 41 - 51; J.M. Modolell. *D'Iluro a Iluro, de Cabrera de Mar a Mataró. Dades sobre el naixement i desplaçament d'una ciutat romana*. Cabrera de Mar: J.M. Modolell (ed.) (2009), pp. 7 - 53.

⁷⁰⁷ Per exemple, J. Guitart la situa cap el 100 aC. (*Baetulo. Topografia arqueològica, urbanismo e historia*. Badalona: Museu Municipal (1976), p. 239), essent seguit per P. Padrós (*Baetulo. Arqueologia urbana. 1975 - 1985*. Badalona: Museu de Badalona (1985), p. 83), reafirmant-se en les seves teories posteriorment (J. Guitart, P. Padrós, A. Fonollà. "Aproximació a l'esquema urbanístic fundacional de la ciutat romana de Baetulo (Badalona)". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol. 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 188 - 191; J. Guitart. "The origin of the earliest...", pp. 14 - 15). Altres autors, en canvi, com M.C. Jiménez s'han decantat per una fundació més tardana, situable entre els anys 80-70 aC., en base a l'estudi de la ceràmica de vernís negre recuperada en els contextos arqueològics més antics documentats de l'actual Badalona (*Baetulo. La ceràmica de vernís negre. Una contribució a l'estudi de la romanització de la Laietània*. Badalona: Museu de Badalona (2002), pp. 66 - 67). De la mateixa manera, X. Aquilué i E. Subias defensaren una cronologia situable al segon quart de segle a partir de les excavacions realitzades en alguns punts de la ciutat (X. Aquilué, E. Subias. "Sobre la fundació de la ciutat romana de Baetulo". *6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Protohistòria catalana*. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans (1986), pp. 353 - 359). Més recentment s'ha optat per una visió més prudent, situant la fundació de forma general en la primera meitat del segle I aC. (Museu de Badalona. *Baetulo. Ciutat romana*. Badalona: Museu de Badalona (2003), pp. 20 - 21).

coincidint en el temps amb la fundació de l'altre ciutat laietana d'origen romà. Serien ciutats de nova planta, emmurallades i d'extensió reduïda (11 ha. en el cas de *Baetulo* i entre les 5-7 ha. pel que fa a *Iluro*)⁷⁰⁸ i que, segons Plini, tindrien la categoria d'*oppidum ciuium romanorum* (NH. III, 4, 22).

Aquest passatge, doncs, remet a la complicada qüestió de l'estatut jurídic d'aquestes noves ciutats. Resulta molt complex poder determinar amb quina condició jurídica nasqueren aquests nuclis i, de fet, existeix un ampli debat historiogràfic al voltant de la significació concreta d'aquests *oppida ciuium romanorum* de Plini.⁷⁰⁹ Així, per exemple, E. García considera que aquests nuclis serien equivalents a *municipii ciuium romanorum*; és a dir, a municipis de ciutadans romans.⁷¹⁰ En canvi, en una obra clàssica, A.N. Sherwin-White considera que l'*oppidum ciuium romanorum* hauria d'identificar-se amb el *conuentus ciuium romanorum*.⁷¹¹ Aquest darrer consistiria en un conjunt de ciutadans romans (i segurament també itàlics) que conformarien una mena d'associació no reconeguda de forma oficial, per la qual es podrien reunir de forma periòdica per tal de mantenir i estretar els llaços entre ells davant de les comunitats autòctones.⁷¹² Segurament aquests sorgirien en punts importants de presència romana, en llocs estratègics per entendre la consolidació del procés de domini per part de Roma. A la vegada, l'autor considera que alguns d'aquests grups podrien també incloure indígenes que han rebut la ciutadania romana. Una part important d'aquests nuclis acabaran esdevenint colònies o, principalment, municipis. Aquest fet és important perquè l'epigrafia documenta pel cas d'*Iluro* el pas a entitat municipal en època augustal,⁷¹³ un canvi que possiblement també es podria atribuir a *Baetulo*.⁷¹⁴ Per tant, si

⁷⁰⁸ En aquest sentit és força simptomàtica la referència de Pomponi Mela a la seva *De Chorographia*, on defineix ambdós nuclis com a "*parua oppida*" (II, 89 – 90).

⁷⁰⁹ Un resum sobre el debat al voltant d'aquestes primeres estructures jurídiques el trobem als treballs de M.A. Marín (*Emigración, colonización y municipalización en la Hispania republicana*. Granada: Universidad de Granada (1988), p. 89 -90) o d'O. Olesti (*El territori...*, pp. 116 – 120).

⁷¹⁰ Així, E. García defensa una equiparació entre *oppidum ciuium romanorum* i *municipium ciuium romanorum* a partir d'una interpretació del terme *oppidum* com a "un simple enclave urbano que dependiendo de los calificativos que lo acompañasen tendría una u otra equivalencia en la clasificación administrativa romana". A partir d'aquí, planteja que, en ser el municipi la principal forma d'organització que Roma usà per agrupar comunitats indígenes de ciutadans romans, per lògica hauria de considerar-se que en aquest cas *oppidum* podria substituir-se per *municipium*. Posa, a més, com a exemples d'aquesta equiparació nuclis com *Gades*, *Dertosa*, *Sagunt* o *Calagurris* (E. García. "El *ius latii* y los *municipia latina*". *Studia Historica. Historia Antigua*, 9 (1991), pp. 35 – 36). Cf. P. Le Roux. "Municipe et droit latin en Hispania sous l'Empire". *Revue d'Histoire du Droit Français et Étranger*, 64 (1986), p. 333.

⁷¹¹ A.N. Sherwin-White. *The Roman citizenship*. Oxford: Clarendon Press (1973), p. 344 i ss.

⁷¹² I. Arrayás. *Morfología...*, p. 60.

⁷¹³ A partir dels epígrafs IRC I, 101 i 102, on es documenta el *cursus honorum* municipal associat a personatges com Luci Marci Optat. Més endavant analitzarem amb detall el *cognomen* d'aquest personatge, ja que també el trobem en un epígraf egarenc (Quint Grani Optat).

relacionem les evidències literàries, epigràfiques i arqueològiques, una explicació al passatge de Plini podria implicar l'existència de grups o associacions de població romanoitàlica a la Laietània des del segle II aC., els quals, juntament a població indígena que hauria rebut la ciutadania, conformarien la base dels grups dirigents de les noves fundacions situades a les actuals Mataró i Badalona. Això porta directament a pensar en el fet que aquests grups, abans de la fundació dels nous nuclis, podrien haver estat relacionats amb aquells assentaments de caràcter romanoitàlic que sorgiren en el darrer quart del segle II aC. i que s'abandonaren a partir de finals del primer quart del I, coincidint precisament amb la possible cronologia fundacional dels nous nuclis urbans, com el cas de Ca l'Arnau. I en el cas vallesà, aquests possibles *conuentus* podrien haver tingut la seva seu a assentaments ja comentats com Can Tacó.⁷¹⁵

A la vegada, aquesta reflexió es relaciona amb una altra qüestió de difícil resolució com és la de l'immigració romanoitàlica a Hispània en època republicana. En aquest sentit, creiem que la premissa que ha de presidir qualsevol aproximació en aquesta direcció és que, amb les dades disponibles, resulta materialment impossible precisar amb fiabilitat el nombre de població romanoitàlica que s'establí en aquest període a la península Ibèrica. Sense entrar en detall en el debat, cal remarcar l'opinió d'autors com P.A. Brunt, R.C. Knapp o Le Roux, que defensen una postura minimalista, segons la qual no es pot pensar en una emigració massiva des d'Itàlia cap a Hispània fins l'època de Cèsar, ja que les condicions de vida a les províncies hispanes no eren encara prou atractives. Així doncs, l'arribada de població es restringiria a interessos puntuals de tipus individual i relacionats amb motivacions militars/polítiques o

⁷¹⁴ O. Olesti. *El territori...*, p. 120.

⁷¹⁵ En aquest sentit, recentment a prop del nucli de l'antiga *Baetulo* s'ha pogut excavar l'assentament d'Illa Fradera, al sud-oest de la ciutat i ocupant uns 4.300 m² (no es va excavar en tota la seva extensió). Es tractaria d'un assentament amb una cronologia que se situaria en el primer quart del segle I aC. i que aniria tenint diverses funcionalitats fins el seu abandonament cap a mitjans del segle II dC. La fase que interessa ara mateix, però, seria la primera, entre el primer quart i mitjans del segle I aC., on trobem una zona d'hàbitat amb diversos àmbits perfectament delimitats i seguint la mateixa orientació que el nucli de *Baetulo*. Hi destacaria un potent mur de tancament d'1,40 m. d'ample i un edifici principal de 12 m. d'ample per uns 30 de llarg. A part d'aquests elements, hi hauria un seguit d'àmbits ortogonalment organitzats. Cal remarcar una certa riquesa del conjunt a nivell de materials constructius i, per exemple, per la presència a l'edifici principal d'un grup de 12 antefixes (d'origen local) i elements com un *simpulum*, una espasa, monedes, joies o tres ploms monetiformes de la seca de *Baetulo*. La seva funcionalitat resulta difícil de determinar però els estudis realitzats apunten a una funció no agrícola, sinó més aviat artesanal, comercial o, fins i tot, administrativa i política. La seva cronologia i l'abandonament a mitjan de segle, coincidint amb la plena configuració de la ciutat de *Baetulo*, fa reflexionar sobre un possible procés similar al de Ca l'Arnau i *Iluro*. Sobre aquest assentament, *vid.*: F. Antequera *et al.* "El *suburbium...*", pp. 176 – 180; F. Antequera, D. Vázquez, A. Rigo. "Desenvolupament urbà i industrial extramurs de *Baetulo*: ocupació republicana, centre productor amfòric i necròpolis altimperials". *Tribuna d'Arqueologia 2009 – 2010* (2011), pp. 265 – 294.

comercials/econòmiques.⁷¹⁶ Davant d'aquesta opinió, tenim altres autors que defensen una visió maximalista, com A.J.N. Wilson o E. Gabba, partidaris de la instal·lació d'un nombre remarcable de població romanoitàlica, en clara vinculació amb els importants episodis militars experimentats durant tot el segle II.⁷¹⁷ En relació al cas laietà, com dèiem, creiem que resulta impossible determinar amb mínima veracitat el nombre de població romanoitàlica que s'establí en aquest territori. Ara bé, a l'àrea vallesana, les dades arqueològiques no semblarien indicar ni molt menys una arribada massiva de població forània. Ben al contrari, els pocs assentaments que mostren una clara filiació romanoitàlica mostrarien més aviat una presència puntual i reduïda, a la vegada que molt vinculada a membres de l'elit encarregats d'administrar aquesta zona (que se situarien a punts de funció organitzativa i de control com Can Tacó o a punts residencials de tipologia itàlica com Can Massot o Can Martí), personatges vinculats a l'activitat comercial (potser a Can Rossell) o, òbviament, membres de les tropes romanes. Aquesta situació sembla que també es podria aplicar a la resta de la Laietània i, en aquest sentit, compartim plenament la visió d'O. Olesti en la seva anàlisi del Maresme.⁷¹⁸ Per tant, creiem que les diferents evidències disponibles permeten pensar que durant aquesta primera meitat del segle I aC. encara no podem parlar d'una gran arribada de població romanoitàlica a la Laietània interior, sinó que caldria parlar d'un fenomen migratori puntual, en relació amb les necessitats administratives romanes a la zona i a certes iniciatives puntuals de *negotiatores*, *mercatores*, etc. Seria la població indígena, de nou, qui protagonitzaria principalment els fenòmens poblacionals durant aquest període, incloent l'ocupació de les noves fundacions urbanes.⁷¹⁹

⁷¹⁶ P.A. Brunt. *Italian manpower: 225 B.C. – 14 A.D.* Oxford: Clarendon Press (1987), pp. 159 – 165; R.C. Knapp. *Aspects...*, pp. 157 – 158; P. Le Roux. "L'émigration italique en Citerieure et Lusitanie jusqu'au la mort de Néron". *Roma y el nacimiento de la cultura epigráfica en Occidente*. Saragossa: Institución Fernando el Católico (1995), pp. 83 – 95.

⁷¹⁷ Per tant, serien principalment militars que, un cop llicenciats, eren assentats com a colons (A.J.N. Wilson. *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*. Manchester: Manchester U.P. (1966), p. 22 i ss.; E. Gabba. "Sull'emigrazione romano-italica in Spagna nel II sec. a.C.". *Esercito e società nella tarda Repubblica romana*. Florència: La Nuova Italia (1973), pp. 289 – 299).

⁷¹⁸ O. Olesti. "Integració...", p. 73.

⁷¹⁹ De la mateixa manera que s'ha plantejat també a altres àrees catalanes com el Camp de Tarragona (I. Arrayás. *Morfología...*, p. 60) o les comarques de Girona (*De l'oppidum...*, pp. 57 - 58). Per una altra banda, val a dir que aquests moviments puntuals de població amb finalitats principalment comercials estan ben documentades ja en aquest segle I aC. Per exemple, tenim el cas de la població provinent de Narbona establerta a la península i documentada a partir de l'epigrafia (M.L. Bonsangue. "Des affaires et des hommes: entre l'Emporium de Narbonne et la Péninsule Ibérique (I siècle a.C. – I siècle p.C.)". *Migrare. La formation des élites dans l'Hispanie romaine*. Bordeus: Diffusion de Boccard (2006), pp. 15 – 68).

Així doncs, tenim dues noves fundacions urbanes a la Laietània, concretament a la seva àrea costanera. Ara cal intentar veure en quin context sorgiren per tal d'entendre la seva funcionalitat dins del territori laietà. La problemàtica que implica aquest fet es basa precisament en la dificultat de poder adscriure una cronologia concreta i precisa per la fundació d'aquestes ciutats.⁷²⁰ Així, com a la majoria d'aquestes noves fundacions existeix encara un debat al voltant del moment exacte de la seva fundació, resulta agosarat intentar vincular-les a un fet històric concret. Tot i així, és necessari intentar-ho per poder contextualitzar adequadament aquestes fundacions. De fet, ja hem vist que una de les possibles interpretacions seria la de J. Guitart, que vinculava aquestes ciutats amb un programa de fundacions dirigit per Roma en relació amb l'assentament de veterans de G. Màrius després de la guerra contra cimbris i teutons. Actualment, l'autor continua defensant aquest plantejament tot i que el matisa i el cenyeix sobretot a les fundacions pirinenques d'*Aeso* i *Iesso*.⁷²¹ En general, resulta molt complex poder afirmar tal vinculació davant la manca absoluta de dades literàries o epigràfiques que ho confirmin. Especialment significativa resulta la manca de referències a les fonts clàssiques, ja que creiem que una actuació d'aquest tipus vinculada a un personatge de primer nivell com G. Màrius, del qual tenim abundant informació a les fonts, hauria deixat alguna mínima referència. En qualsevol cas, ja hem apuntat com ens decantem per una cronologia baixa de fundacions com *Iluro* o *Baetulo* a partir de les evidències arqueològiques disponibles i, per tant, en cas de defensar aquesta hipòtesi només podria ser aplicable, creiem, als casos de *Iesso* i *Aeso*. Així doncs, especialment en el cas laietà, cal que fixem la nostra atenció en fets posteriors i, com ja hem anat veient, això porta inevitablement a la guerra de Sertori i les posteriors actuacions pompeianes.

El conflicte sertorià tingué una indubtable repercussió sobre el territori hispà. Així, per exemple, l'arqueologia ha documentat la destrucció de diversos nuclis com, per exemple, el cas de *Valentia*, completament destruïda per efectes de la guerra, tal com mostren les fonts literàries (Sal. *Hist.*, II, 53; Plu. *Pomp.*, XVIII) i l'arqueologia.⁷²²

⁷²⁰ I encara més: què entenem per fundació d'una ciutat? El moment on una autoritat decideix aquesta fundació? Quan se'n posa la primera pedra? O quan el recinte urbà està ja totalment acabat?

⁷²¹ Tot i així, com hem vist, segueix oferint una cronologia alta per les altres fundacions, amb l'excepció inevitable de *Gerunda*. Vid.: J. Guitart. "The origin of the earliest...".

⁷²² Sobre les evidències arqueològiques que demostren la destrucció de *Valentia* durant les guerres de Sertori, vid.: A. Ribera. "La primera evidencia arqueològica de la destrucció de *Valentia* por Pompeyo. *Journal of Roman Archaeology*, 8 (1995), pp. 19 – 40; A. Ribera, C. Marín. "Las cerámicas del nivel de destrucción de *Valentia* (75 a.C.) y el final de Azaila". *Kalathos*, 22 – 23 (2003 – 2004), pp. 271 – 300;

O, de la mateixa manera, els diversos nuclis creats durant el darrer quart del segle II aC. a la vall mitja de l'Ebre com La Caridad de Caminreal,⁷²³ La Cabañeta⁷²⁴ o La Corona,⁷²⁵ situats en la principal àrea d'influència sertoriana. A l'àrea catalana, en canvi, no sembla que hi hagi massa indicis de destruccions violentes associades a aquest període. Més aviat hi hauria un seguit d'abandonaments pacífics i noves creacions que mostrarien una acceleració d'un procés anterior que no pas un trencament bruscat. En el cas vallesà, per exemple, no trobem cap assentament que presenti indicis fefaents d'un abandonament forçat o violent i aquest fet, especialment en el cas d'aquells assentaments de filiació romanoitàlica analitzats, creiem que resulta especialment significatiu. Així doncs, en el nord-est peninsular sembla que la guerra de Sertori no afectà especialment els diversos nuclis preexistents ni a la població. Aleshores, però, i si hem marcat el final del primer quart com a punt clau pels abandonaments d'assentaments i fundació de nous nuclis urbans, en quin context hem de situar totes aquestes transformacions? La resposta que ha aportat la historiografia i que semblaria la més lògica, és la de les actuacions pompeianes a la península. En aquest sentit, i pel cas del nord-est, el principal defensor de la importància de l'actuació pompeiana ha estat O. Olesti.⁷²⁶ Aquest autor planteja com les diverses fonts demostren un paper destacadíssim de Pompeu a la Hispània Citerior que marcaria la seva posterior evolució.

Ll. Alapont, M. Calvo, A. Ribera. *La destrucción de Valentia por Pompeyo (75 a.C.)*. València: Ajuntament de València (2010).

⁷²³ La ciutat de La Caridad, a Caminreal, fou un nucli fundat al darrer quart del segle II i que seria destruït a finals del primer quart del segle I i, per tant, en el context del conflicte sertorià. Al voltant de l'assentament, *vid.*: A.I. Herce, M.P. Punter, J.D. Vicente, C. Escriche, "La Caridad (Caminreal, Teruel)". *La casa urbana hispanorromana: ponencias y comunicaciones*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (1991), pp. 81 – 130; M.P. Punter, J.D. Vicente. "Informe sobre la VI campaña de excavaciones arqueológicas en La Caridad". *Arqueología aragonesa*. Zaragoza: Diputación General de Aragón (1991), pp. 183 – 186; *Id.* "Informe de la VII campaña de excavaciones arqueológicas en La Caridad". *Ibid.*, pp. 187- 192; J.D. Vicente. "La ciudad romana de La Caridad (Caminreal, Teruel)". *Celtíberos: tras la estela de Numancia*. Soria: Diputación Provincial de Soria (2005), pp. 205 – 212.

⁷²⁴ En el cas del nucli de La Cabañeta, a Burgo de Ebro, les intervencions realitzades en els darrers anys han mostrat com els materials recuperats en els estrats d'enderroc indicarien una destrucció i abandonament de l'assentament en el context de la Guerra Sertoriana. *Vid.*: A. Ferreruela, J.A. Mínguez. "Dos modelos de implantación urbana romanorrepública en el valle medio del Ebro: las ciudades de La Cabañeta y la Corona". *Archivo Español de Arqueología*, 76 (2003), pp. 247 – 262; *Id.* "Excavaciones arqueológicas en la ciudad romanorrepública de La Cabañeta (El Burgo de Ebro, Zaragoza): campañas de 2004 y 2005". *Salduie*, 6 (2006), 331 – 339, especialment p. 338.

⁷²⁵ Pel que fa a la ciutat de La Corona (Fuentes de Ebro), també amb nivells de destrucció associats als conflictes sertorians, *vid.*: A. Ferreruela, E. García. "Informe preliminar sobre la excavación de urgencia realizada en La Corona". *Arqueología Aragonesa*. Zaragoza: Diputación General de Aragón (1991), pp. 177 – 182; A. Ferreruela, J.A. Mínguez. "Dos modelos...", pp. 247 – 262.

⁷²⁶ A partir, principalment, de dos articles: O. Olesti. "Les actuacions pompeianes a la Catalunya central: reorganització del territori i fundació de noves ciutats". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol. 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 316 – 317; *Id.* "Hispània i Cn. Pompeu Magne". *IXè Curs d'història monetària d'Hispània. La moneda al final de la República: entre la tradició i la innovació*. Barcelona: MNAC (2005), pp. 9 – 33.

Així, sabem que durant l'hivern del 72 – 71 aC. (després de la derrota definitiva de les tropes sertorianes) Pompeu residí a Hispània, moment que aprofità segurament per endegar un seguit de reformes per tal d'assegurar el control de la província i, de pas, aconseguir-hi importants suports clientelars.⁷²⁷ Les primeres mesures serien de tres tipus:

- Concessió de la ciutadania a membres destacats de les comunitats autòctones, actuació que no es donà només a Hispània sinó també a la Gàl·lia Transpadana, tal com mostra Ciceró (*Pro Balbo*, VIII, 19 i VI, 51).⁷²⁸
- Fundació de nous nuclis urbans com l'assentament vasco de *Pompaelo* (Stra. III, 4, 10) o el de *Lugdunum Conuenarum*, a l'altra banda del Pirineu (Plini. *NH.*, IV, 19; Caes. *Civ.*, III, 19), ambdós amb una evident funció estratègica pel que fa al control dels passos dels Pirineus cap a l'àrea aquitana.⁷²⁹
- Càstig d'aquelles comunitats que li havien estat contràries, amb l'exemple més evident en el cas de la Citerior de la destruïda *Valentia*.

Per tant, hi hauria una voluntat expressa per part de Pompeu d'actuar sobre les províncies i, més concretament, sobre Hispània.⁷³⁰ I, de fet, durant els següents vint anys, la influència de Pompeu sobre el territori hispà fou constant, ja sigui durant el seu primer consolat (70 aC.), com a partir de la *lex Gabinia* (67 aC.) que li concedia poders extraordinaris a totes les àrees costaneres fins a 50 milles a l'interior, la *lex Manilia* (57 aC) que suposava el control de la *cura annonae* i, per tant, del tràfic de gra a ports i mercats de tot l'Imperi, o, especialment, a partir del tractat de Luca (56 aC.), que implicà l'inici del primer triumvirat, on Pompeu obtingué el control de les províncies d'Hispània i Àfrica, el qual exercí a través de llegats.⁷³¹ Això generà una gran adhesió a la figura de Pompeu a Hispània, expressada en les clienteleles que ja hem vist com el propi Cèsar remarcava.⁷³² L. Amela ha estudiat en detall aquestes clienteleles, demostrant que la influència de la *gens Pompeia* arrenca ja a mitjans del segle II amb la figura de Q. Pompeu, governador de la Citerior, continua amb Pompeu Estrabó, pare de Pompeu

⁷²⁷ O. Olesti. "Hispània...", p. 13.

⁷²⁸ Sobre aquest aspecte concret, *vid.*: L. Amela. "Las concesiones de ciudadanía romana: Pompeyo Magno e Hispania". *Antiquité Classique*, 73 (2004), pp. 47 – 107.

⁷²⁹ *Ibid.*, p. 13.

⁷³⁰ Així sembla que ho demostra Ciceró en la ja citada menció a les *Verrines* (*IVerr.*, 15, 45).

⁷³¹ O. Olesti. "Hispània...", pp. 16 – 17.

⁷³² *Vid. supra.* p. 315.

Magne, tal com mostra el bronze d'Ascoli, i té el seu punt àlgid amb la figura de Gn. Pompeu a partir del conflicte sertorià i amb continuïtat fins més enllà de la seva mort, amb la participació clau de personatges pròxims a la seva figura com Afrani, lloctinent pompeïà i successor en el govern de la Citerior (entre el 71 i 67 aC), o els seus propis fills, protagonistes destacats de la guerra civil contra Cèsar.⁷³³ Aquesta preeminència pompeïana vindria demostrada no només per les fonts literàries, sinó també per l'epigrafia⁷³⁴ i l'arqueologia.⁷³⁵

La qüestió és si es pot vincular aquesta actuació pompeïana amb les transformacions patides durant la primera meitat del segle I aC. al nord-est peninsular i, pel que a nosaltres ens interessa, a la Laietània. La premissa de la que hem de partir respecte aquesta qüestió és que, a dia d'avui, no es pot relacionar de forma segura a Pompeu amb aquestes transformacions. Així, no tenim cap document literari, epigràfic, numismàtic o arqueològic que evidencii de forma clara l'empremta de Pompeu al nord-est peninsular (sense tenir en compte els trofeus pirinencs). Per tant, s'ha de ser extremadament prudent en aquest sentit. Ara bé, autors com O. Olesti i L. Amela han relacionat, a partir de les dades existents, aquestes transformacions amb les actuacions pompeïanes. Olesti és qui va més enllà en aquest sentit ja que proposa la possibilitat que les fundacions o reformes que patiren tot un seguit de nuclis de la Citerior i la Ulterior

⁷³³ Sobre aquestes diferents etapes, *vid.*: L. Amela. *Las clientelas...*, p. 83 i ss.

⁷³⁴ Amb una important presència del *nomen Pompeius* a Hispània. Sobre aquesta qüestió, *vid.*: E. Badian. *Foreign Clientelae (264 – 70 B.C.)*. Oxford: Clarendon Press (1984), p. 309; A. Balil. "Riqueza y sociedad en la España romana (ss. III – I aC.)". *Hispania*, 25 (1965), p. 363; R.C. Knapp. "The origins of provincial prosopography in the West". *Ancient Society*, 9 (1978), pp. 205 – 206; S.L. Dyson. "The distribution of roman republican family names in the Iberian Peninsula". *Ancient Society*, 11 – 12 (1980 – 1981), p. 288; L. Amela. *Las clientelas...*, p. 293 i ss.)

⁷³⁵ Deixant de banda les pròpies fundacions dutes a terme per Pompeu, un bon exemple d'aquesta presència i de la voluntat de mantenir-la seria la creació dels Trofeus de Pompeu, en un acte de clara funcionalitat propagandística. Ben documentats per les fonts clàssiques (Plini. *NH*. III, 3, 18 i 7, 27; Str. III, 4, 9; Dió Cassi. *XLI*, 24, 3), sembla que han estat identificats arqueològicament al Coll de Panissars, en un punt estratègic de pas entre la Gàl·lia i la Citerior. Sobre aquests trofeus i la seva identificació, *vid.*: G. Castellví, J.M. Nolla, I. Rodà. "Les excavacions arqueològiques a Santa Maria de Panissars, Pertús (Vallespir)/La Jonquera (Alt Empordà). Estat de la qüestió". *Tribuna d'Arqueologia 1990 – 1991* (1992), pp. 63 – 71; *Id.* "Els trofeus de Pompeu i l'altar de Cèsar al coll de Panissars". *Roma a Catalunya*. Barcelona: ICEM (1992), p. 22 – 25; *Id.* "Pompey's trophies". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*, vol. 2. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 93 – 96; *Id.* "La identificación de los trofeos de Pompeyo en el Pirineo". *Journal of Roman Archaeology*, 8 (1995), pp. 5 – 18; *Id.* *Le Trophée de Pompée dans les Pyrénées (71 av.J.C.): Coll de Panissars: le Perthus, pyrénées orientales (France) – La Jonquera, haut Empordan (Espagne)*. París: CNRS Éditions (2008); I. Rodà. "Els models arquitectònics dels Trofeus de Pompeu als Pirineus". *Homenatge a Miquel Tarradell*. Barcelona: Curial (1993), pp. 647 – 651; L. Amela. "Los trofeos de Pompeyo". *Habis*, 32 (2001), pp. 185 – 202; *Id.* "Los trofeos de Pompeyo". *Revista de Arqueología*, 364 (2011), pp. 50 – 57. *Cf.* J. Arce. "Los trofeos de Pompeyo in Pirenaei iugis". *Archivo Español de Arqueología*, 67 (1994), pp. 261 – 268, on es critica l'atribució realitzada al monument del Coll de Panissars. En resposta a aquesta crítica: G. Castellví, J.M. Nolla, I. Rodà. "En respuesta al artículo de J. Arce "Los trofeos de Pompeyo in Pirenaei iugis", *AEspA*, 67 (1994), 261 – 268". *Archivo Español de Arqueología*, 68 (1995), p. 303.

es podrien vincular amb les actuacions pompeianes. Així, tindríem els casos de *Gerunda*, *Iluro*, *Baetulo*, *Ilerda*, *Tarraco*, *Emporion*, *Osca*, *Palma* i *Pollentia* o *Cartago Noua* a la Citerior i *Carteia* i *Corduba* a la Ulterior.⁷³⁶ Amela, en canvi, es manté en una postura més prudent i només considera com a probable fundació de Pompeu, a part de *Pompaelo* i *Lugdunum*, a *Gerunda*. Així, per exemple, considera que no hi ha cap indicatiu que permeti vincular les fundacions de *Baetulo* i *Iluro* amb Pompeu i davant del gran nombre de nuclis proposats com a fundacions pompeianes, prefereix parlar de “restabliments” o “romanització urbanística”.⁷³⁷

Sembla, doncs, que el cas majoritàriament acceptat de fundació pompeiana al nord-est seria el de *Gerunda*. Nascuda segons els arqueòlegs cap el 75 aC.,⁷³⁸ seria un exemple paradigmàtic d'un procés pacífic del pas d'una comunitat indígena a un nucli urbà de tipus romà. Així, es plantejà com els habitants de la nova *Gerunda* provindrien de l'*oppidum* indiketa preexistent de Sant Julià de Ramis, el qual ja havíem vist que havia estat potenciat i romanitzat de forma intensa des del segle II aC.⁷³⁹ Aquest *oppidum* seria abandonat de forma pacífica a finals del primer quart del segle I aC., coincidint amb la fundació de la nova *Gerunda*. Això s'explicaria, seguint els arqueòlegs que han treballat en ambdós assentaments, a partir de la mobilització pacífica dels pobladors d'un nucli cap a la nova ciutat, la qual se situaria en un punt estratègic de major importància en el context històric del moment, ja que es trobava en un punt perfecte de control del pas de la via Heràclea per terres gironines.⁷⁴⁰ Aquesta nova fundació agruparia segurament a la població indígena del nucli de Sant Julià i població també de les àrees circumdants, conjuntament amb un grup possiblement no

⁷³⁶ O. Olesti. “Hispania...”, pp. 21 – 24.

⁷³⁷ Pel que fa als nuclis laietans, remarca la manca d'exemples del *nomen Pompeius* documentats (L. Amela. *Las clientelas...*, pp. 308 – 314; *Id.* “Las ciudades fundadas por Pompeyo Magno en Occidente: *Pompelo, Lugdunum Convenarum y Gerunda*”. *Polis*, 12 (2000), pp. 7 – 42, pel cas de *Baetulo* i *Iluro*: p. 40, n. 135). Cal remarcar que també O. Olesti parla prudentment de fundacions o “refundacions” de nuclis (“Hispania...”, p. 20). En tots dos casos, però, es parteix de la idea d'una actuació planificada per part de Pompeu, amb uns objectius ben clars tant a nivell d'interessos personals, com més generals en vinculació amb el control romà d'Hispania. F. Pina reforça aquesta visió i planteja que totes les actuacions dutes a terme per Roma en època republicana a Hispania respondrien a una estratègia planificada i global i no a una actuació desorganitzada i vinculada a les iniciatives personals dels diferents governadors i generals (F. Pina. “¿Existió una política romana de urbanización en el nordeste de la Península Ibérica?”. *Habis*, 24 (1993), pp. 77 – 94).

⁷³⁸ Sobre la data fundacional de *Gerunda*: J.M. Nolla, J. Sagraera. “El Portal de Levante de la ciudad de Gerunda”. *Archivo Español de Arqueología*, 63 (1990), pp. 276 – 283; J. Burch, J.M. Nolla, L. Palahí, J. Sagraera, M. Sureda, D. Vivó. “La fundació de *Gerunda*. Dades noves sobre un procés complex de reorganització del territori”. *Empúries*, 52 (2000), pp. 11 – 28; J.M. Nolla. “The integration...”, p. 45 i ss.; J.M. Nolla, L. Palahí. “La fundació de *Gerunda*”. *De Kerunta a Gerunda: els orígens de la ciutat*. Girona: Ajuntament de Girona (2007), pp. 213 - 234; J.M. Nolla *et al.* *De l'oppidum...*, 51.

⁷³⁹ Sobre aquest assentament *vid. supra* p. 245, n. 506.

⁷⁴⁰ J.M. Nolla *et al.* *De l'oppidum...*, pp. 52 – 54.

massa abundant de població romana que s'establiria també a la nova colònia.⁷⁴¹ Per tant, estaríem davant d'un magnífic exemple de la transició entre el poblament ibèric que encara mantenia certs nuclis encimbellats com a vertebradors del territori i el model de poblament pròpiament romà de la *ciuitas*. Resulta un esquema molt interessant i força habitual en el cas català i, de fet, podem veure com succeeix quelcom similar pel cas d'*Iluro*, la fundació de la qual coincideix amb l'abandonament del nucli de Burriac. I possiblement també de *Baetulo*, que coincideix amb el progressiu abandonament del nucli de Turó d'en Boscà.⁷⁴² Així doncs, el cas de Sant Julià de Ramis i *Gerunda* aporta un exemple ben estudiat del pas que suposa per la població indígena l'aparició de les noves ciutats romanes i de com aquest procés podria estar vinculat amb les actuacions pompeianes.

Per acabar, un cop vist el procés general que afectà tant a Hispània com al nord-est peninsular, cal centrar-nos definitivament a l'àrea laietana i, per fi, intentar esbrinar com afectaren tots aquests canvis a la Laietània interior. Així, la fundació de dues noves ciutats romanes a la zona laietana mostra sens dubte la importància que tenia aquesta àrea dins de l'estructura administrativa romana. De fet, si tenim en compte les reformes de *Tarraco* i la creació d'*Emporiae* a inicis de segle, el pas següent més lògic per acabar de controlar de forma directa la costa catalana era crear algun nucli a la zona costanera central i, possiblement, amb aquest objectiu sorgiren els nuclis de *Baetulo* i *Iluro*. No creiem que sigui possible associar aquestes ciutats amb la figura de Pompeu de forma directa amb les evidències disponibles, però pensem que tenint en compte els indicis arqueològics i las referències literàries,⁷⁴³ i l'acceptació d'aquest vincle en el cas de *Gerunda*, no és una hipòtesi ni molt menys descabellada. Sigui com sigui, el que està clar és que aquestes fundacions s'emmarquen dins d'un conjunt d'actuacions dutes a terme per Roma durant aquesta primera meitat del segle I aC. al nord-est peninsular i que suposen un pas més en la romanització d'aquesta zona. Tot i això, no fou un pas

⁷⁴¹ J.M. Nolla et al. "La fundació...", p. 25; J.M. Nolla et al. *De l'oppidum...*, p. 58.

⁷⁴² O. Olesti. "Integració...", pp. 72 – 73. Resulta interessant la continuïtat del suposat topònim dels nuclis ibers (*Baitolo* i *Iluro*), documentat a partir de les seques monetals, en el nom de les noves ciutats, (*Baetulo* i *Iluro*). Seria una mostra més del continuat protagonisme de l'element autòcton en tots els fenòmens generats en aquest període. En el cas gironí, els autors proposen que Sant Julià de Ramis s'hauria d'identificar amb *Kerunta*, topònim que originaria el posterior *Gerunda*. Aquesta hipòtesi, però, es fa precisament a partir de la comparació amb d'altres nuclis com els laietans (incloent també *Barkeno/Barcino*) o *Itirta/Ilerda* i sense cap evidència empírica per donar-li suport. Per tant, creiem que a dia d'avui s'hauria de rebutjar aquesta utilització del terme *Kerunta*, ja que correspon a una atribució sense fonament històric. Per l'explicació i justificació d'aquest terme, *vid.*: J.M. Nolla et al. *De l'oppidum...*, pp. 327 – 328.

⁷⁴³ En la ja comentada cita de Salusti (*Hist.*, II, 98, 9).

definitiu i, tot i suposar l'aparició del model de *ciuitas* al nord-est, no fou fins les actuacions de Cèsar i sobretot August que es consolidà aquest model.

En realitat, creiem que no es pot parlar encara d'un nord-est plenament estructurat a nivell territorial "a la romana". Així, a partir de mitjans del segle II, Roma començà a intervenir de forma directa en aquest territori mantenint l'estructura de poblament prèvia, mitjançant la potenciació de nuclis preexistents combinada amb la creació de petits assentaments romanoitàlics que controlaven i administraven la població i els recursos locals. Durant aquesta primera meitat de segle I, Roma donà un pas més, fent desaparèixer aquells nuclis romanoitàlics, que ja no cobrien les necessitats del nou context polític, i creant les primeres entitats polítiques pròpiament romanes, que anirien en detriment dels nuclis ibers que havien estat potenciats durant el segle II aC.⁷⁴⁴ Però, en el cas laietà, creiem que encara mantingueren vigent aquesta estructura territorial ibera prèvia, com a mínim pel que fa als assentaments vertebradors del territori, de tal manera que si des de l'Ibèric Ple havíem plantejat una dualitat de nuclis principals (o "capitals") representats per l'assentament de Montjuïc i el de Burriac, ara això es mantingué amb la creació també d'una dualitat de ciutats romanes:

- *Baetulo*, realitzant la funció que abans feien nuclis com l'assentament de Montjuïc o el Turó d'en Boscà, controlant la desembocadura del Llobregat i l'accés a la plana de Barcelona seguint el curs del riu Besós.
- *Iluro*: com a punt central de la principal zona de poder polític de la Laietània, la vall de Cabrera de Mar.

Per tant, es manté aquest sistema dual d'estructuració del territori a la costa laietana, conservant l'essència del període ibèric. Aquesta visió es reforçaria amb la reocupació d'un dels principals nuclis ibers que estructurà el territori laietà interior fins l'arribada de Roma: el poblat de la Torre Roja. La reocupació d'aquest nucli i la seva consolidació i creixement al llarg d'aquest segle I aC., seria un indicatiu de primera magnitud al voltant

⁷⁴⁴ En aquest sentit, O. Olesti aporta dues possibles raons a aquest abandonament dels nuclis potenciats davant de les fundacions *ex novo*. Per una banda, la necessitat de crear "espais preferents de representació de les noves elits locals integrades", com serien *domus* privades, àrees públiques de tipus fòrum, termes, etc., un element molt més fàcil de generar en fundacions de nova planta que no pas en els antics *oppida* indígenes. En segon lloc, l'arribada de nova població d'origen indígena o bé romà, que implicaria un necessari creixement dels nuclis principals, fenomen que, segons l'autor, en aquest context es podria vincular a l'assentament de veterans fet per Pompeu després de la guerra sertoriana (O. Olesti. "Urbanització...", p. 44).

d'aquest manteniment de l'estructura preexistent i de com Roma encara actuava en base a interessos circumstancials en molts casos, aprofitant elements previs que en un moment determinat podien servir per als objectius. Òbviament que el paper primordial d'aquesta reocupació la durien a terme les elits autòctones, que continuarien sent les principals protagonistes de les transformacions territorials. Ara bé, la pròpia estructuració del nou poblat amb hàbitats complexes que trencaven plenament amb les característiques de l'Ibèric Ple, la presència abundant de materials ceràmics i constructius itàlics o, especialment, la manca d'un recinte emmurallat, creiem que són elements suficientment suggerents per interpretar aquesta reocupació com a una iniciativa feta per elits ja força romanitzades i sempre amb el vist-i-plau de les autoritats romanes.⁷⁴⁵ Com veurem, doncs, no és fins l'època augustal quan, amb la fundació de *Barcino*, es trenca definitivament amb aquesta estructura i ja es pot parlar d'un territori laietà organitzat "a la romana".

Aquestes transformacions respondrien a uns interessos per part de Roma que desconeixem, però que podem intuir en base a les dades disponibles:

- Interessos personals vinculats a personatges o *gentes* determinades, com podria ser el cas de Pompeu i la *gens Pompeia*, actuació que repetiran més endavant Cèsar o August.
- La concepció que es tenia sobre el nord-est peninsular (i Hispània en general) per part de Roma, que sens dubte varià després de la guerra de Sertori. D'alguna manera, l'inici de la participació d'Hispània dins dels conflictes interns i les guerres civils romanes, hauria fet veure als dirigents romans que no estaven davant d'un territori d'ocupació, sinó d'una part més de la pròpia Roma. Per tant, calia començar a actuar de forma més directa i profunda.
- La progressiva integració de la població indígena, que passà a ser un actiu més dins el desenvolupament de la República, tal com mostren documents epigràfics com el bronze d'Ascoli o el de Botorrita.

⁷⁴⁵ En aquest sentit compartim plenament la interpretació d'aquesta darrera fase dels arqueòlegs del poblat de la Torre Roja, els quals defensen un equilibri entre el paper de la població autòctona, protagonista efectiva dels canvis i transformacions documentats, i el paper de Roma, l'influx de la qual sens dubte es deixava notar però en un pla diferent: A. Fortó *et al.* "La Torre Roja...", pp. 148 – 149.

Així doncs, les noves fundacions s'emmarcarien en un nou canvi d'actitud de Roma respecte Hispània que, en realitat, seria una continuació i acceleració del que ja s'havia viscut mig segle abans. I no només es pot comprovar aquest fet en la creació de noves ciutats, sinó que, per exemple, la numismàtica també aporta dades interessants en aquest sentit. Així, la derrota de Sertori i posterior actuació pompeiana marquen l'inici del final de les encunyacions de denari ibèric, començant el període de les anomenades encunyacions "hispano-romanes" o "cíviques".⁷⁴⁶ Sembla que, durant la guerra sertoriana, el propi Sertori utilitzà abundantment les seques ibèriques per finançar les seves campanyes.⁷⁴⁷ Un cop derrotat i estant Hispània sota la influència de Pompeu, fou quan començaren a funcionar aquestes noves seques situades a municipis, colònies o altres tipus de ciutats, marcant un canvi en les condicions que havien possibilitat les encunyacions ibèriques, segurament en vinculació amb l'auge dels nous centres urbans.⁷⁴⁸ En el cas laietà, aquest fet resulta ben contrastat, especialment gràcies als citats tresors de Cànoves i Balsareny i, sobretot, als descobriments realitzats en els darrers anys en un jaciment ben documentat i amb una cronologia tancada força precisa com és el de Ca l'Arnau – Can Mateu. Així, seguint a M. Campo, la seca de *Laiésken* deixaria d'encunyar cap el 90 – 80 aC.⁷⁴⁹ Pel que fa a *Lauro*, i de nou gràcies a les troballes de Can Mateu, també Campo augmenta lleugerament el marc de les encunyacions que havíem vist que proposaven M.M. Llorens i P.P. Ripollès (que acabaria cap el 100 aC.), i situa el punt final d'aquestes encunyacions també cap el 90 – 80 aC.⁷⁵⁰ El cas d'*Iluro* i *Baitolo*, seques vinculades segurament a les noves fundacions urbanes d'*Iluro* i *Baetulo*, el darrer moment d'encunyació seria lleugerament posterior: 80 – 70 aC. i la dècada dels 60 respectivament.⁷⁵¹ Aquesta evolució, que sembla general per totes les seques del nord-est peninsular, tant de bronze com de plata, resulta complexa d'interpretar i, per exemple, seguint a la mateixa M. Campo, una possible

⁷⁴⁶ Semblaria que les darreres encunyacions es podrien portar com a molt fins a mitjans de segle I aC. (L. Villaronga. *Numismàtica...*, p. 221; M.M. Llorens. "Les emissions llatines de la Hispània Citerior (72 – 27 aC.)". *IXè Curs d'història monetària d'Hispània. La moneda al final de la República: entre la tradició i la innovació*. Barcelona: MNAC (2005), p. 115).

⁷⁴⁷ L. Amela. "La circulació monetaria romano-republicana durante la guerra sertoriana según las ocultaciones de la época (82 – 72 a.C.)". *Gaceta Numismática*, 97 – 98 (1990), pp. 19-30. Sobre les raons d'aquesta actitud, especialment *vid.*: G. Gaggero. "Aspetti monetari della rivolta sertoriana in Spagna". *Rivista Italiana di Numismatica*, 70 (1976), pp. 57 – 74.

⁷⁴⁸ I. Arrayás. *Morfología...*, p. 71; O. Olesti. "Hispània...", p. 28.

⁷⁴⁹ M. Campo. "Emissió i circulació monetàries al nord-est de la Hispània Citerior al final de la República". *IXè Curs d'història monetària d'Hispània. La moneda al final de la República: entre la tradició i la innovació*. Barcelona: MNAC (2005), p. 77.

⁷⁵⁰ *Ibid.*, p. 77.

⁷⁵¹ *Ibid.*, pp. 77 – 78.

interpretació estaria en relació amb una certa manca d'interès per part de Roma en la moneda de bronze, exemplificada en el fet que la seca de Roma encunyà molt poc bronze des de la segona meitat del segle II i en deixà d'encunyar entre el 82 aC. i els anys 40 aC. El desinterès romà es podria haver combinat amb un excés de numerari de bronze a causa de les grans encunyacions que s'havien realitzat des de finals del segle II i inicis de l'I per seques com *Kese*. Aquests dos factors, combinats, podrien ser una explicació al declivi de les seques del nord-est, de tal manera que Campo nega una intervenció romana directa en la decisió d'acabar amb les encunyacions ibèriques.⁷⁵² Tot plegat, de forma general, mostraria la contínua evolució de la fiscalitat i la moneda a les províncies hispanes que ja havíem vist que es donava des del segle passat. Tot i això, seguirien sense aparèixer indicis clars d'una fiscalitat regular ben estructurada a la zona, situació que segurament no es donà fins el govern d'August.⁷⁵³

I com s'emmarca la Laietània interior en tot aquest procés? Doncs bé, només l'arqueologia permet evidenciar la participació dins d'aquest context. Així, tot i que ja hem dit que no hi ha indicis de destruccions violentes, sembla que el període situat entre el final del primer quart de segle I aC. i mitjans del mateix segle marcaria el límit de l'existència d'aquells nuclis de caràcter romanoitàlic que havien sorgit durant el darrer quart del segle II aC. A la vegada, coincidiria també amb l'abandonament d'un dels grans *oppida* de la Laietània interior, com és Ca n'Oliver. El fet que aquest poblat s'abandoni i, en canvi, a la vegada es reocupi l'altre gran nucli iber que tradicionalment trobàvem al Vallès, el Turó de la Torre Roja, mantenint-se fins al canvi d'era, fa pensar en la possible influència de la creació de *Baetulo*, relativament propera al jaciment de Cerdanyola. D'aquesta manera, a tall d'hipòtesi, la creació de la nova ciutat no només hauria afectat poblats del pla de Barcelona, com el citat de Turó d'en Boscà, sinó també el de Ca n'Oliver, ja que el paper de *Baetulo* com a punt de control del pas d'accés des del Vallès cap al Pla de Barcelona faria que la funcionalitat del nucli cerdanyolenc deixés de tenir sentit i implicaria el seu progressiu abandonament, potser desplaçant-se les elits indígenes cap a la ciutat de nova planta.

⁷⁵² *Ibid.*, pp. 88 – 89.

⁷⁵³ El qual dugué a terme una profunda reforma de l'administració d'aquestes províncies que també afectà l'àmbit fiscal, superant de forma definitiva el caràcter provisional de les mesures anteriors i sistematitzant les exaccions tributàries dins d'una fiscalitat que ja podem anomenar "imperial" (T. Ñaco. "Finances públiques i fiscalitat provincial durant la Baixa República". *IXè Curs d'història monetària d'Hispania. La moneda al final de la República: entre la tradició i la innovació*. Barcelona: MNAC (2005), p. 45).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

En el cas de la Torre Roja, en canvi, com que l'assentament termal de Caldes de Montbui no sorgí amb certa entitat fins el canvi d'era, això féu que es mantingués en ús fins època augustal per la seva importància en relació a la xarxa viària republicana. Per tant, la Laietània interior estigué íntimament vinculada a les transformacions que provocaren les noves fundacions urbanes. No tenim del tot clar, però, que passessin a dependre directament a nivell administratiu de les noves ciutats. Com a mínim, una part del territori segurament encara es mantingué sota el control de nuclis preexistents, com el cas esmentat del Turó de la Torre Roja pel que fa a la vall de la riera de Caldes, el qual actuaria també pràcticament com una *ciuitas*. En aquest sentit, la voluntat de les fundacions romanes inicialment seria controlar l'àrea costanera i els seus accessos i, a la vegada, possiblement la via de pas natural que era la via Heràclea. Segurament caldrà esperar a les reformes augustals per una integració completa de la Laietània interior en el model de la *ciuitas* romana, amb l'aparició de nuclis com *Egara* o el conjunt termal de Caldes, en clara vinculació amb el principal centre de la costa central catalana que sorgirà en aquest precís moment: *Barcino*. A banda dels nuclis principals de vertebració territorial, el poblament dispers continuà en creixement, introduint noves tècniques constructives i tecnològiques i, sobretot, productives, amb la progressiva aparició del cultiu de la vinya, primer a la zona costanera i després a l'interior; posant la base del gran moment de transformació de l'estructuració del poblament vallesà que suposaren, de nou, les actuacions augustals, amb l'aparició del sistema productiu de les *uillae* i la possible imposició d'un cadastre que implicaria possiblement una centuriació de la terra.

3.3 L'aparició de la Laietània romana: d'August al segle II dC.

El període comprés entre la segona meitat del segle I aC. i el segle II dC. suposà l'etapa definitiva de la romanització de la Laietània. Les diferents transformacions i actuacions experimentades durant aquests segles suposaran que, per primer cop, podrem parlar amb propietat de la Laietània romana, amb un territori organitzat plenament a la romana en base al sistema de la *ciuitas* i regit a nivell econòmic pel sistema de la *uilla*. Òbviament, aquest procés no es donà d'un dia per l'altre, sinó que, com ja hem vist, arrancava d'uns antecedents previs que s'endinsaven en el segle II aC. A partir de la segona meitat de segle I aC., s'entra en un moment d'acceleració d'aquest procés que, a través de diferents etapes, podem dir que culminà cap el segle II dC. L'objectiu d'aquest tercer punt d'anàlisi és començar a plantejar quines foren les transformacions que es donaren en el territori i poblament de la Laietània interior durant aquest període, per quina raó succeïren i quin resultat final tingueren. Per fer-ho, farem especial èmfasi en tres moments que creiem claus:

- Les actuacions augustals (i les seves predecessores d'època cesariana).
- Les actuacions flàvies i les seves repercussions sobre els nuclis laietans, especialment a partir dels casos d'Ègara i Caldes de Montbui.
- La situació existent sota el govern de la dinastia antonina; això és, durant el segle II dC.

Com que es tracta d'un període realment ampli i on existeixen nombroses evidències i fenòmens per analitzar, però, el dividirem en dos capítols. Aquest primer tractarà sobre el moment comprés entre mitjan segle I aC. i el final de la dinastia julioclàudia (68 dC.), mentre que en el següent ens centrarem en les reformes flàvies i el segle II dC. De nou, per dur a terme l'anàlisi ens basarem en les fonts literàries disponibles, de la mateixa manera que en l'epigrafia, que passarà a tenir un paper fonamental per la zona vallesana i, especialment, en l'evolució de les evidències arqueològiques.

3.3.1 La segona meitat del segle I aC.: les actuacions cesaro-augustals

La segona meitat de segle I aC. es constitueix com un altre dels períodes fonamentals per comprendre l'evolució de la Hispània romana en general i del nord-est peninsular en concret. En aquest sentit, i com ja havia succeït durant el conflicte de Sertori, Hispània passà a ocupar la primera plana dins dels esdeveniments interns de la República i, de fet, bona part de la guerra civil entre Cèsar i Pompeu hi tingué lloc. Les posteriors actuacions cesarianes, triumvirals i, especialment, augustals, suposaren un pas endavant definitiu per consolidar la integració hispànica dins de les estructures socials, econòmiques, polítiques i culturals de Roma. Per tant, si volem comprendre les importants transformacions que afectaren en aquest període la Laietània interior, resulta fonamental començar plantejant mínimament l'evolució política i els fets històrics que s'esdevingueren durant aquests anys a Hispània i que, com dèiem, bàsicament es vinculen al conflicte intern entre cesarians i pompeians, les reformes cesarianes i, ja mort Cèsar, les posteriors actuacions triumvirals i la reordenació duta a terme per August, el seu successor.

Desgraciadament, pel que respecta a la guerra civil i les seves conseqüències immediates, les fonts clàssiques aporten molt poques dades, a diferència de períodes anteriors, pel que fa a la Hispània Citerior. De fet, en general resulta extremadament complicat poder diferenciar entre les actuacions territorials i/o socials fetes per Cèsar, els triumvirs o August, implicant principalment noves deduccions urbanes, promocions jurídiques de les ciutats a municipi o colònia i concessions de ciutadania llatina o romana a la població autòctona.⁷⁵⁴ En el cas de la zona laietana, concretament, la situació és especialment complexa ja que no tenim pràcticament cap referència directa durant aquest període, exceptuant les mencions a les ciutats costaneres. Tot i això, resulta evident que Cèsar actuà a la Citerior i al nord-est peninsular i, de fet, la primera notícia que tenim durant la guerra civil a Hispània és la de la batalla d'*Ilerda*, del 49 aC. (relatada amb detall per Cèsar al *Bellum Ciuile*, XXXVII i ss.), que suposà la derrota del bàndol pompejà i l'inici de la defecció de diversos pobles de la Citerior, que es passarien al costat cesarià, ara victoriosos.⁷⁵⁵ En aquest sentit, és interessant remarcar el fet que bona part dels pobles que cita Cèsar havien estat anys enrere partidaris de la causa sertoriana, passant després de la derrota al bàndol pompejà i, finalment, donant

⁷⁵⁴ J.M. Abascal, U. Espinosa. *La ciudad hispano-romana. Privilegio y poder*. Logroño: Colegio Oficial de Aparejadores y A.T. de La Rioja (1989), p. 60.

⁷⁵⁵ Cèsar parla dels *oscenses, calagurritani, tarraconenses, iacetani, ausetani i Ilurgauonenses* com a pobles que oferiren la seva defecció (Caes. Civ. I, 60, 1-5).

suport a Cèsar gràcies a la victòria a *Ilerda*. Tot plegat, ve a mostrar clarament el caràcter del suport que oferien els pobles hispans als diversos generals romans: un suport circumstancial i puntual, marcat per l'evolució militar dels conflictes i altament inestable. Segurament també fou aquesta l'actitud seguida pel poble laietà durant aquest conflicte, tot i no ser citats directament per les fonts. Així, si tenim present la seva importància cabdal a nivell de vies de comunicació, la presència de dues ciutats romanes en el seu territori i el fet que totes les zones circumdants participaren de forma directa en el conflicte,⁷⁵⁶ resulta poc probable que els laietans no haguessin de definir-se d'una manera o altre en aquest. Potser senzillament l'autor inclou als laietans dins d'aquest grup de *tarraconenses* o potser des d'un principi fou una zona partidària de Cèsar. Per desgràcia, la manca de dades impedeix determinar aquest fet amb certesa, tot i que no és concebible que la Laietània quedés aïllada de la lluita que afectà el nord-est peninsular en aquests primers anys de la guerra civil.⁷⁵⁷

Sigui com sigui, la victòria cesariana suposà un canvi en la política d'aliances de la província Citerior, una zona des de feia anys propera a la figura de Pompeu, el qual començà a perdre progressivament influència en benefici del propi Cèsar.⁷⁵⁸ De fet, Cèsar inicià la seva pròpia xarxa clientelar a partir de la seva presència i victòries militars, amb un seguit d'actuacions que afectaren especialment a les comunitats de la Ulterior.⁷⁵⁹ En el cas de la Citerior, però, també hi hagueren mesures que implicaren

⁷⁵⁶ La ja citada referència de Cèsar implica directament a *Tarraco* i als habitants de la seva àrea de influència, de la mateixa manera que a la zona ausetana. En el cas de l'àrea gironina, a través de l'exemple emporità, com veurem, la repressió cesariana mostraria una participació activa en la guerra.

⁷⁵⁷ Un factor clau que es podria utilitzar per resoldre aquesta qüestió seria, de nou, el de les fundacions de *Baetulo* i *Iluro*. Si reprenem les hipòtesis que defensaven la possible fundació dels nuclis sota l'impuls pompejà, per lògica hauríem de pensar en un posicionament més favorable a aquest durant la guerra. Tot i que, com ja hem comentat anteriorment, és un fet que a dia d'avui no es pot confirmar ni desmentir amb solidesa, creiem remarcable el fet que, sota August, es fundí la ciutat de *Barcino* en un punt tant proper a ambdós nuclis republicans, amb tot el que això suposà per aquests. Reprendrem aquesta qüestió més endavant, quan parlem de la fundació augustal de Barcelona.

⁷⁵⁸ La qüestió de la influència pompeiana a Hispània durant la guerra civil resulta complicada de tractar. De fet, ja hem vist que és difícil identificar les clientele dels generals romans entre la població hispana i, per tant, encara ho és més poder determinar amb fiabilitat el grau de suport que podia tenir cada bàndol. Per lògica, semblaria que la Citerior, principal zona d'actuació pompeiana en els anys anteriors, hauria de ser la major àrea d'influència de Pompeu i així ho considera, per exemple, E. Gabba, que a partir de l'evolució dels fets relatats a les fonts, considera que també la Ulterior deuria ser majoritàriament propompeiana (E. Gabba. *Esercito e società nella tarda repubblica romana*. Florència: La Nuova Italia (1973), pp. 500 – 506). A partir de la victòria d'*Ilerda*, la manca de referències a conflictes ha fet pensar a diversos autors que la província es mantingué fidel en bloc a la causa cesariana, qüestió aquesta difícil de poder confirmar (per exemple: J. Harmand. "César et l'Espagne durant le Second *Bellum Civile*". *Legio VII Gemina*. León: Diputación Provincial de León (1970), p. 197). De fet, com veurem, algunes actuacions posteriors de tipus punitiu anirien en contra d'aquesta imatge.

⁷⁵⁹ Província que coneixia molt millor gràcies al fet que hi havia actuat com a qüestor (69 – 68 a.C.) i pretor (61 – 60 a.C.) amb anterioritat. Tot i això, aquest fet no implicà una major aproximació a la causa

canvis diversos. Així, després de la victòria a *Ilerda*, Cèsar ordenà que es llicenciessin les tropes pompeianes, afectant aquesta ordre en primer lloc a aquells legionaris que tenien possessions o domicili a Hispània, que segons el propi Cèsar constituïen una tercera part d'aquestes tropes (Caes. *Civ.*, I, 86 – 87; Ap. *BC.* II, 42). Aquest fet resulta interessant perquè podria ser un bon indicador al voltant de la presència de població romana a Hispània ja en el segle I aC., tot i que no es pot saber amb certesa qui conformava aquest terç de l'exèrcit.⁷⁶⁰ En qualsevol cas, és un indicatiu que permet entreveure la creixent arribada de població romana que, ara sí sens dubte, es va instal·lant de forma progressiva a la Citerior.⁷⁶¹ A la vegada, confirma la idea de l'existència de la propietat privada de terres a Hispània no només per la població romanoitàlica, sinó segurament també per auxiliars indígenes.⁷⁶²

Immediatament després, Cèsar convocà una assemblea provincial a *Corduba* i posteriorment a *Tarraco*, les dues principals ciutats de cada província (Caes. *Civ.* II, 19 – 20 i II, 21, 4 respectivament). En aquestes assemblees, Cèsar durà a terme importants concessions d'honors públics i privats en base a la fidelitat mostrada pels diferents pobles peninsulars durant el conflicte.⁷⁶³ De fet, la política cesariana ja des d'aquest moment anà emmarcada en un delicat equilibri entre les concessions i promocions realitzades a aquelles comunitats fidels o que s'havien canviat al seu bàndol a temps i els càstigs imposats a aquelles que s'havien mantingut en contra seu durant la guerra. En aquest sentit, un cop fetes les assemblees provincials, Cèsar travessà els Pirineus en direcció a la Gàl·lia i, en comptes de destruir els Trofeus de Pompeu i fer un nou monument per recordar la seva victòria, es limità a fer un altar commemoratiu al costat de l'antiga construcció (D.C. XLI, 24). D'aquesta manera Juli Cèsar endegava

cesariana i, de fet, els anys 46 – 45 aC. suposaren duríssims combats pels exèrcits cesarians per tal de sufocar les comunitats que donaren suport als fills de Pompeu, amb casos de ciutats importants com *Corduba*, *Hispalis* o *Urso*. Sobre la qüestió del posicionament de les comunitats a la Ulterior, *vid.*: J.B. Tsirkin. "The South of Spain in the civil war of 40 – 45 B.C.". *Archivo Español de Arqueología*, 54 (1981), pp. 91 – 100.

⁷⁶⁰ I. Arrayás considera que la proporció de ciutadans romans entre aquest grup, tot i ser considerable, no deuria ser massa elevada en termes absoluts, tenint en compte que entre aquests possiblement hi estaven integrats els contingents militars càntabres i celtibers que havien reclutat els llegats pompeians amb anterioritat (I. Arrayás. "La instauración del modelo imperial en Hispania. La obra de César y Augusto". *War and territory in the Roman World*. Oxford: John and Erica Hedges (2006), p. 181, n 5).

⁷⁶¹ Parlem ara de "romans" i no "romanoitàlics" perquè, tal com apunta M.J. Pena, a partir de la Guerra Social, la concessió de la ciutadania romana a tots els *socii* fa que aquesta divisió deixi de tenir sentit (M.J. Pena. "Productores de vino del nordeste de la Tarraconense. Estudio de algunos *nomina* sobre ánfora Laietana 1 (=Tarraconense 1)". *Faventia*, 19/2 (1997), p. 55).

⁷⁶² Una propietat, però, precària i basada en la *possessio* i no el *dominium* (O. Olesti. "Urbanització...", p. 48).

⁷⁶³ En el cas de la Ulterior concedeix "*publicis priuatisque praemiis*", mentre que a la Citerior "*eadem ratione priuatim ac publice quibusdam ciuitatibus habitis honoribus*" (Caes. *Civ.* II, 21).

també la seva pròpia campanya propagandística, confrontant la *imitatio Alexandri* pompeiana amb la seva *clementia*.⁷⁶⁴

Tot aquest procés de reformes iniciat després d'*Ilerda*, rebé el seu impuls definitiu a partir de l'any 45 aC. amb la victòria definitiva de Cèsar a *Munda*. Així, concretà un conjunt de mesures que afectaren principalment a la província Ulterior i que, com comenta Dió Cassi, foren molt dures per les comunitats que s'hi havien oposat, imposant o augmentant tributs (que afectaren fins i tot als ex-vots situats al temple de *Gades*) i expropiant terres, mentre que els nuclis que l'havien acollit els afavorí mitjançant la donació de terres, l'exempció de tributs o la concessió de la ciutadania romana o de la categoria de colons (D.C. XLIII, 39). En general, a la Ulterior es pot resseguir força bé aquesta actuació, especialment remarcable pel que fa a la creació de colònies en aquells nuclis que havien estat contraris al bàndol pompejà, com *Tucci*, *Itucci*, *Corduba*, *Urso*, *Hispalis* o *Hasta Regia*, una creació que implicava l'establiment de veterans i, per tant, l'expropiació de terres als habitants previs. En canvi, les comunitats que li havien estat favorables o que tenien un caràcter estratègic clau, foren promogudes a la categoria de *municipium* i obtingueren diversos privilegis, com en els casos de *Gades*, *Italica*, *Carmo*, *Ulia* o *Castulo*, entre d'altres.⁷⁶⁵ El cas de la Citerior, en canvi, resulta molt més complex de seguir. Aquest fet segurament es pot

⁷⁶⁴ Un altar que encara no s'ha pogut documentar en les excavacions realitzades en els descoberts Trofeus de Pompeu del pas de Panissars (I. Arrayás. "La instauración...", p. 182).

⁷⁶⁵ A l'àrea lusitana, possiblement es poden vincular amb Cèsar les colònies de *Metellinum*, *Scallabis* i *Pax Iulia*, tot i que en aquest cas no tant amb funció punitiva sinó més aviat estratègic-militar (A. Tranoy. "L'organisation urbaine dans le conventus scallabitanus". *Les villes de Lusitanie romaine*. París: CNRS (1990), pp. 15 – 16; J. Edmonson. "Les provinces hispaniques et l'impact du pouvoir roman: l'exemple de la Lusitanie (fin du Ier siècle av.J.-C. – fin du IIe siècle ap. J.-C.)". *Rome et l'Occident (II siècle av.J.-C. – II siècle ap.J.-C.). Gouverner l'empire*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes (2009), p. 258). Respecte la resta d'actuacions cesarianes a la Ulterior, *vid.*: M.I. Henderson. "Julius Caesar and Latium in Spain". *Journal of Roman Studies*, 32 (1942), p. 7; B.D. Hoyos. "Pliny the Elder's titled Baetican towns: obscurities, errors and origins". *Historia*, 28 (1979), pp. 439 – 471; M.A. Marín. *Emigración...*, p. 200 i ss.; J.M. Abascal *et al.* *La ciudad...*, pp. 60 – 62; J.J. Sayas. "Colonización y municipalización bajo César y Augusto: Bética y Lusitania". *Aspectos de la colonización y municipalización de Hispania*. Mèrida : Museo Nacional de Arte Romano (1989), pp. 33 – 69; C. González. "Las colonias romanas de la Hispania meridional en sus aspectos socio-jurídicos". *La Bética en su problemática histórica*. Granada: Universidad de Granada (1991), pp. 87 – 110; J.B. Tsirkin. "Romanization of Spain: socio political aspect. Romanization in the period of the Republic". *Gerion*, 11 (1993), p. 308; C. González. "Control romano..."; J.S. Richardson. *Hispaniae...*, pp. 110 – 114; C. Asenjo. *De Acci a Guadix*. Granada: Universidad de Granada (2002), pp. 57 – 64; J. Remesal. "La política de César y sus repercusiones en la Bética". *Julio César y Córdoba. Tiempo y espacio en la campaña de Munda (49 – 45 a.C.)*. Córdoba: Imprenta San Pablo (2005), pp. 469 – 476; I. Arrayás. "La instauración...", pp. 182 – 183. Més en general sobre l'actuació municipalitzadora de Cèsar: J. Martínez. "Aproximación a la obra municipalizadora de Julio César en Hispania". *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 247 – 253; J. González. "Colonización y municipalización cesariano en la Ulterior". *Julio César y Córdoba. Tiempo y espacio en la campaña de Munda (49 – 45 a.C.)*. Córdoba: Imprenta San Pablo (2005), pp. 399 – 414.

vincular a la manca de fets militars en aquesta zona entre els anys 48 i 45 aC., a diferència del cas de la Ulterior. Això féu que les fonts clàssiques perdessin interès en aquesta província i que les informacions disponibles en siguin realment escasses, fet extensible al nord-est peninsular.

Tot i això, sembla evident que es pot resseguir el rastre d'actuacions cesarianes o dels seus llegats. En aquest sentit, un dels casos més debatuts seria el de *Tarraco*, per la que s'ha plantejat la concessió de l'estatut colonial en aquest moment o bé en el moment immediatament posterior a la mort de Cèsar i seguint les seves disposicions.⁷⁶⁶ D'aquesta manera es confirmaria el paper cabdal del nucli tarragoní dins de l'estructura de la província Citerior, que es confirmà sota el govern d'August amb la seva consolidació com a capital de la província Tarraconesa. Una situació potser similar es viuria a l'altra gran nucli de la província: *Carthago Noua*, del que Dió Cassi comenta la resistència contra Pompeu, que arribà a assetjar la ciutat (D.C., XLIII, 30). Aquesta resistència, juntament amb les dades numismàtiques i la presència de l'epítet *Iulia* en el nom de la ciutat, fan pensar en una promoció que es podria situar entre el 45 i el 42 aC.; és a dir, feta per part del mateix Cèsar o ja sota els triumvirs.⁷⁶⁷ Pel cas concret del nord-est peninsular, i deixant de banda el cas de *Tarraco*, existeix també un ampli debat al voltant de possibles nuclis que haurien estat promoguts en les actuacions cesarianes o immediatament després de la seva mort i, per tant, amb anterioritat a les reformes d'August. Principalment aquestes hipòtesis es basen a les referències posteriors de Plini a comunitats que disposaven de dret llatí i, per tant, són difícils de contrastar ja que no

⁷⁶⁶ Sobre aquesta qüestió, amb abundant bibliografia *vid.*: I. Arrayás. *Morfología...*, pp. 74 – 87; *Id.* “La instauración...”, pp. 183 – 184.

⁷⁶⁷ Pel que fa a l'estatut colonial de *Cartago Noua*, *vid.*: A. García Bellido. “Las colonias romanas de Valentia, Cartago Nova, Libisosa e Ilici. Aportaciones al estudio del proceso de romanización del S.E. de la Península”. *Homenaje al Profesor Cayetano de Megelina*. Múrcia (1961 – 1962), pp. 369 – 371; J.M. Blázquez. “Estado de la romanización bajo César y Augusto”. *Emerita*, 30 (1962), p. 97; M.J. Pena. “Apuntes y observaciones sobre las primeras fundaciones romanas de Hispania”. *Estudios de la Antigüedad*, 1 (1984), p. 74; M.A. Marín. *Emigración...*, pp. 204 – 205; J.M. Solana. “Colonización y municipalización bajo César y Augusto: Hispania Citerior”. *Aspectos de la colonización y municipalización de Hispania*. Mèrida : Museo Nacional de Arte Romano (1989), pp. 75 – 76; J.M. Abascal *et al.* *La ciudad...*, p. 61; S.F. Ramallo, M.M. Ros, J. Mas, M. Martín, J. Pérez. “*Carthago Nova*”. *Conquista romana y modos de intervención en la organización urbana y territorial. Dialogui di Archeologia*, 10 (1992), pp. 105 – 118; J.M. Abascal, S.F. Ramallo. *La ciudad romana de Carthago Nova: la documentacion epigráfica*. Múrcia: Universidad de Murcia (1997), p. 15; E. Conde. *La ciudad de Carthago Nova: la documentación literaria (Inicios – Julioclaudios)*. Múrcia: Universidad de Murcia (2003), p. 127 i ss.; S. Ramallo. “*Carthago de Hispania*. Puerto privilegiado de la costa mediterránea”. *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalá: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 97 – 121; Recentment, però, Abascal ha plantejat una deducció de la colònia prèvia, durant la dècada dels anys 50: J.M. Abascal. “La fecha de la promoción colonial de *Carthago Noua* y sus repercusiones edilicias”. *Mastia*, 1 (2002), pp. 21 – 44.

és segura la cronologia de la font d'informació en la que es basa l'autor romà.⁷⁶⁸ Així, s'ha plantejat aquesta possibilitat pel poble ceretà que, a més, disposava d'una capital (*Iulia Lybica*, l'actual Llívia) amb un topònim que podia vincular la fundació amb el propi Juli Cèsar.⁷⁶⁹ Igualment, en el cas de *Dertosa*, ciutat dels ilerjavons (que com hem vist es passaren al bàndol cesarià després d'*Ilerda*), que sabem que fou un municipi romà des d'època augustal, però de la que no es pot descartar una promoció prèvia.⁷⁷⁰ A l'altra cara de la moneda, sembla que també es podrien detectar exemples de càstigs o actuacions punitives a ciutats de la Citerior. Els casos més ben documentats serien els de *Celsa*, amb una deducció colonial en època triumviral, *Ilici*⁷⁷¹ i *Emporiae*.⁷⁷² Òbviament, aquesta dificultat per identificar les actuacions cesarianes en el nord-est resulta encara més intensa a la zona laietana i, més concretament, a la seva àrea interior. L'únic element que podem aportar seria la troballa de dos epígrafs on apareixen possibles *Iulii*. En primer lloc, un altar a Can Fatjó (Rubí), on sembla que es pot restituir com a dedicant a un *Iulius* (IRC I, 51).⁷⁷³ Per una altra banda, també podem parlar d'una placa funerària dedicada a una *Iulia Valentina*, trobada a les Franqueses del Vallès, en aquest cas datada de la segona meitat del segle II dC. (IRC I, 47). Així doncs, evidències realment molt minses per poder deduir-ne una actuació cesariana directa a la zona.

⁷⁶⁸ Més endavant entrarem en la "qüestió pliniana" quan tractem dels municipis llatins laietans.

⁷⁶⁹ Tenint en compte que l'any 39 aC. encara Domici Calví, lloctinent de Cèsar, hagué de frenar una important revolta dels ceretans (D.C., XLVIII, 7), fet que podria estar directament vinculat amb aquesta promoció. Al voltant de la qüestió de la condició jurídica dels habitants de *Iulia Lybica*, vid.: O. Olesti, O. Mercadal. "Territorios marginales y romanización: las transformaciones del paisaje ceretano en época antigua". *3º Congreso de Arqueología Peninsular. Vol. 6: Arqueología da antiguidade na Península Ibérica*. Vila Real: ADECAP (2000), pp. 51 -70; *Id.* "La iberització del Pirineu oriental i la filiació ètnica dels Ceretans". *Palaeohispanica*, 5 (2005), pp. 295 – 314.

⁷⁷⁰ Sobre l'interessant cas de *Dertosa*, vid.: J. Diloli. "*Hibera Iulia Ilercavonia – Dertosa: l'assentament ibèric i la implantació de la ciutat romana*". *Butlletí Arqueològic*, 18 (1996), pp. 39 – 68; X. Aquilué, M.M. Llorens. *Ilercavonia – Dertosa i les seves encunyacions monetàries*. Barcelona: SCEN/IEC (2001).

⁷⁷¹ En aquest darrer cas, podem saber amb precisió que s'hi realitzà una deducció colonial en època triumviral gràcies a la detecció d'una trama cadastral centuriada i, sobretot, per la recuperació d'un fragment de la *sortitio* que permet documentar perfectament l'expropiació de les terres dels habitants peregrins del nucli, presumiblement per la seva actuació propompeiana, i el posterior sorteig de repartiment de terres entre els nous colons. Respecte aquest document remetem al treball de M. Mayer i O. Olesti: "La *sortitio* de *Ilici*: Del documento epigráfico al paisaje histórico". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 27/1 (2001), pp. 109 – 130.

⁷⁷² Així, Livi relata com Cèsar, abans de tornar a Roma, establí un grup de veterans a Empúries (Liv. XXXIV, 9, 3), de tal manera que s'hagué de procedir a la consegüent expropiació i repartiment de terres per aquests nous colons, de nou en relació segurament amb una actitud favorable al bàndol pompejà. . Sembla, però, que aquesta actuació no implicà una *deductio* i que fou en època augustal quan es promogué el nucli a municipi (I. Arrayás. "La instauración...", p. 186).

⁷⁷³ Amb molts dubtes i sense que Fabrè, Mayer i Rodà donin cap mena de precisió cronològica (IRC I, p. 97).

Tot plegat, doncs, demostra la importància de les actuacions de Cèsar a Hispània i les seves repercussions tant a la província Ulterior com la Citerior. Sens dubte aquestes decisions es generaren en un programa més ampli ideat pel dictador, però la seva mort prematura evità la seva realització i hagueren de ser els seus llegats i, principalment, els triumvirs i posteriorment August en solitari, els que continuessin i finalitzessin aquest procés. En aquest sentit, cal remarcar el paper del triumvir M. Emili Lèpid, procònsol a la Citerior entre el 48 – 47 i 44 – 42 aC., govern que li suposà l'obtenció de dos triomfs i que, especialment en la segona etapa, li suposà amplis poders per tal de intervernir en el territori. Tot i que només tenim la colònia de *Celsa* (originàriament *Colonia Victrix Iulia Lepida*) com a evidència de fundacions que se li puguin atribuir, no es poden descartar unes actuacions més extenses.⁷⁷⁴ Aquest període triumviral, com es pot veure, resulta molt complex d'individualitzar, especialment perquè l'arqueologia difícilment és capaç de distingir entre lapses de temps, de tal manera que depenem en gran mesura de l'aportació de les fonts literàries, juntament amb les escasses evidències numismàtiques i epigràfiques.⁷⁷⁵

Sigui com sigui, el que resulta clar és que el període clau per l'evolució del territori hispà començà l'any 36 aC., quan Lèpid és deposat com a triumvir i Octavi passa a controlar de forma directa els territoris provincials occidentals, incloent Hispània.⁷⁷⁶ Aquest control passà a ser absolut a partir de la victòria a *Actium* contra Marc Antoni, l'any 31 aC. i a partir d'aquest moment i, bàsicament, de l'inici de la legislació de la nova etapa política del Principat, l'any 27 aC., Octavi (ara ja August) passà a ser la figura plenipotenciària que decidiria l'estructuració i evolució de les províncies. En realitat, ja el 29 aC. Hispània passà a ser el centre d'atenció d'August amb l'inici del darrer gran conflicte armat que suposà la pacificació definitiva de la

⁷⁷⁴ Pel que fa a aquesta actuació de Lèpid a Hispània, *vid.*: L. Amela. "Lépidio en Hispania". *Historia Antiqua*, 26 (2002), pp. 35 – 58.

⁷⁷⁵ No es pot negar, però, la rellevància d'aquest període, moment en el que la repartició de les províncies entre els triumvirs suposà que aquests tinguessin totes les prerrogatives de l'*imperium* proconsular i sembla que tindrien la potestat de fundar colònies o municipis per iniciativa pròpia, amb tot el que això suposaria a nivell de reordenació territorial. En aquest sentit: J.M. Roddaz. "Pouvoir et provinces: remarques sur la politique de colonisation et de municipalization de Rome dans la péninsule ibérique entre Cesar et Auguste". *Teoría y práctica del ordenamiento municipal en Hispania*. Vitoria: Veleia (1996), p. 14 i ss.

⁷⁷⁶ De fet, el primer contacte d'Octavi amb Hispània fou uns anys abans, el 45 aC., quan hi arribà per donar suport a Cèsar en la darrera fase de la lluita contra els fills de Pompeu (L. Curchin. "Octavius in Spain (45 B.C.)". *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 152 – 157).

península Ibèrica: les guerres contra càntabres i asturs (29 – 19 aC.).⁷⁷⁷ Aquestes estigueren dirigides principalment per Agripa, lloctinent d'August, el qual sembla que tingué un paper fonamental en la reorganització de les províncies hispanes.⁷⁷⁸ Una reorganització que s'inicià el mateix 27 aC., quan es féu la reforma provincial per la que es dividien les províncies en senatorials (aquelles ja pacificades, controlades pel Senat i governades a partir de procònsols i propretors) i imperials (aquelles que encara podien presentar problemes militars o considerades estratègiques per l'emperador, sota la seva tutela i governades per *legatus Augusti* de rang senatorial).⁷⁷⁹ En el cas hispà, s'establirien tres províncies: la *Hispania Ulterior Baetica* (senatorial) i la *Hispania Ulterior Lusitania* i La *Hispania Citerior Tarraconensis* (imperials), les quals es dividirien en els anomenats “*conuentus*”.⁷⁸⁰ Deixant de banda aquestes reformes

⁷⁷⁷ Al voltant d'aquest conflicte i les seves conseqüències sobre el poblament al nord-oest peninsular, *vid.*: J.M. Roldán. “Las guerras cántabro-astures y la organización del noroeste peninsular”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp.15 – 24.

⁷⁷⁸ Una importància fonamental, no només durant les guerres càntabres sinó també a partir del 19 – 18 aC. en el seu paper d'*adiutor imperii*. De fet, alguns autors com J.M. Roddaz plantegen que potser fos el vertader creador de la reforma provincial d'August. I sabem que, entre el 12 i el 7 aC. féu construir un mapa de l'imperi al centre de Roma, davant de la necessitat bàsica de tenir un coneixement geogràfic detallat de les terres sota el poder de Roma per poder dur a terme la reforma de les províncies. Igualment, el seu paper clau a Hispània es reflectiria en el patronatge que tingué sobre diverses ciutats de la península Ibèrica. Sobre la seva figura en relació a Hispània, *vid.*: J.M. Roddaz. “Agripa y la Península Ibérica”. *Anas*, 6 (1993), pp. 111 – 126; *Id. Marcus Agrippa*. Roma: Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome (1984); I Rodà. “El papel de Agripa en la trama urbana de la Hispania augustea”. *Los orígenes de la ciudad en el Noroeste hispánico*. Lugo: Diputación Provincial de Lugo (1999), pp. 245 – 293.

⁷⁷⁹ Sobre les reformes provincials, *vid.*: M. Salinas de Frías. *El gobierno...*, pp. 93 – 113; E. Albertini. *Les divisions...*, p. 25 – 33; L. Pérez. “Estrabón y la división provincial de Hispania en el 27 a.C.” *Polis*, 2 (1990), pp. 99 – 125.

⁷⁸⁰ No sembla, però, que fos una reforma directa i unívoca, sinó que les fonts literàries i epigràfiques mostren que segurament hi va haver una certa evolució fins a arribar a l'establiment definitiu de l'estructura provincial augustal. Així, Estrabó informa que inicialment la gran província de la Tarraconesa estigué dividida en tres diòcesis o districtes militars dirigides per *legati legionis* (Str. III, 4, 20), les quals es degueren mantenir fins a mitjans de segle I dC., quan la pacificació de la província es podia considerar definitiva i no es necessità la presència de les legions (I. Arrayás. *Morfología...*, p. 102 i n. 248). Per una altra banda, l'aparició de dos documents epigràfics com el bronze de Bembibre, a León, i la *tabula hospitalis* de la *ciuitas Lougeiorum*, han posat de manifest la complexa evolució a nivell d'organització territorial del nord-oest peninsular, amb la possible existència d'una *prouincia Transduriana* (posada en dubte per la seva efímera existència i per la manca de qualsevol altre evidència històrica que la confirmi) i d'un *conuentus Arae Augustae* vinculat a les reformes augustals dels anys 15 – 13 aC. Sobre el bronze de Bembibre, *vid.*: J.A. Balboa. “Un edicto del emperador Augusto hallado en el Bierzo”. *Revista del Instituto de Estudios Bercianos*, 25 (1999), pp. 45 – 53; *Id.* “El bronce de Bembibre: algunos problemas que suscita”. *El bronce de Bembibre : un edicto del emperador Augusto del año 15 a.C.* León: Museo de León (2001), pp. 47 – 56; F.J. Sánchez, J. Mangas (eds.). *El edicto del Bierzo. Augusto y el noroeste de Hispania*. León: Fundación Las Médulas (2000); M. Villanueva, M. Cavada. “El edicto de Bembibre, los distritos estrabonianos y los territorios de las comunidades indígenas”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 406 – 412; L. Pérez. “El bronce de Bembibre y los colaboracionistas en la conquista del norte de Hispania”. *Ibid.*, pp. 417 – 423; P. Le Roux. “L'edictum de Paemeiobrigensibus: un document fabriqué?”. *Minima Epigraphica et Papyrologica*, 6 (2001), pp. 331 – 363; J.S. Richardson. “The New Augustan

generals, malauradament no tenim massa informació a les fonts sobre les actuacions augustals a Hispània. Sí que sabem, però, que August estigué dues vegades a *Tarraco*:

- Els anys 26 – 25 aC., recuperant-se d'una malaltia que l'havia allunyat del camp de batalla de les guerres del nord-oest peninsular.⁷⁸¹
- En el seu viatge a les províncies occidentals, els anys 16 – 13 aC.⁷⁸²

D'aquesta manera, durant aquests dos períodes August va dirigir l'imperi des del nord-est peninsular, reforçant la posició de *Tarraco*, ja convertida oficialment en capital provincial. Òbviament, això facilità la realització de les importants reformes aplicades per August a Hispània i, pel que a nosaltres ens interessa, en aquesta zona del nord-est peninsular. A nivell urbanístic, August continuà amb el procés iniciat per Cèsar i donà un impuls definitiu a l'expansió del model de *ciuitas* a Hispània.⁷⁸³ A diferència, però, del primer, que realitzà principalment deduccions de veterans a nuclis preexistents, August es va decantar per les fundacions de nova planta, mostrant una clara voluntat per transformar territorialment de forma definitiva les províncies hispanes, assentant una organització pròpiament romana i no basada en les estructures prèvies, com havia succeït majoritàriament fins aquell moment.⁷⁸⁴ Així, el programa de fundacions fou

Edicts from northwest Spain". *Journal of Roman Archaeology*, 15 (2002), pp. 411 – 416; J. Rodríguez. "Paemeiobrigenses y ailobrigiacinos en el Bronce de Bembibre". *El bronce de Bembibre : un edicto del emperador Augusto del año 15 a.C.* León: Museo de León (2001), pp. 111 – 122; L. Pérez. "Algunos aspectos del Bronce de Bembibre". *Ibid.*, pp. 167 – 188; M. Villanueva, M. Cavada. "El Edicto de Bembibre y las reformas administrativas de Augusto en el noroeste". *Ibid.*, pp. 129 – 134; L. Monteagudo. "Populi y Castella en el "edicto de Bembibre". Bierzo-León". *Anuario Brigantino*, 22 (1999), pp. 71 – 82. Pel que fa a la *tabula hospitalis*, vid.: G. Pereira. "Nueva *tabula patronatus* del Noroeste de Hispania". *Veleia*, 2-3 (1985 – 1986), pp. 299 – 304; M.D. Dopico. *La Tabula Lougeiorum. Estudios sobre la implantación romana en Hispania*. Vitoria: Universidad del País Vasco (1988); J.A. Enríquez. "Una nueva *tabula patronatus*". *Epigrafía jurídica romana*. Pamplona: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Navarra (1989), p. 299; A.M. Canto. "La *tabula lougeiorum*: un documento a debate". *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 17 (1990), pp. 267 – 276; A. Rodríguez Colmenero. "La nueva *tabula hospitalis* de la *civitas Lougeiorum*. Problemática y contexto histórico". *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 117 (1997), pp. 213 – 225; A.M. Canto. "¿*Conventus Arae Augustae*?". *Homenaje a José Mª Blázquez*, vol. 5. Madrid: Ediciones Clásicas (1998), pp. 49 – 80.

⁷⁸¹ Sobre aquesta estada i la recuperació d'August gràcies a les atencions del metge Antoni Musa i a la bona climatologia tarragonina, vid.: E. Gonzalbes. "Los baños y la curación de Octavio Augusto en Tarraco". *Termalismo antiguo. I Congreso peninsular*. Madrid: Casa de Velázquez (1997), pp. 241 – 245.

⁷⁸² I. Arrayás. *Morfología...*, p. 107.

⁷⁸³ S. Keay. "La romanización...", p. 165.

⁷⁸⁴ Així, segons Rodà, aquestes noves ciutats tindrien una funció d'aglutinació del poblament indígena, a la vegada que actuarien com a centres de control, centres administratius i religiosos i de verterbració del territori (I. Rodà. "El papel de Agripa...", p. 278).

remarcable amb la creació de ciutats de primer ordre com *Emerita Augusta*, *Caesaraugusta*, *Barcino*, *Bracara Augusta*, *Lucus Augusti* o *Asturica Augusta*.⁷⁸⁵

Aquesta activitat, òbviament, ve acompanyada per una important reorganització territorial marcada per la implantació de noves estructures cadastrals o per la reforma d'estructures anteriors (*renormatio*). En aquest sentit, el cas paradigmàtic seria el d'*Emerita Augusta*, que veu reflectida la seva estructura cadastral en el *Corpus Agrimensorum Romanorum*.⁷⁸⁶ A la vegada, també dugué a terme una important activitat municipalitzadora, de la mateixa manera que Cèsar, però a diferència d'aquest es centrà en la Citerior.⁷⁸⁷ En el cas del nord-est, es planteja la promoció a municipi en aquest moment augustal per nuclis com *Ilerda*, *Baetulo*, *Iluro*, *Gerunda* o *Iesso*,⁷⁸⁸ concloent amb la seva integració jurídica el procés iniciat amb la seva fundació durant

⁷⁸⁵ Cal remarcar la importància cabdal de les legions en aquest programa de fundacions, especialment pel que fa al nord-oest, zona de recent conquesta on aquestes tingueren un paper clau en la creació dels nous nuclis i la progressiva interacció amb les comunitats locals (P. Le Roux. "Armées et promotion urbaine en Hispanie sous l'Empire". *Los orígenes de la ciudad en el noroeste hispánico*. Lugo: Diputación Provincial de Lugo (1999), pp. 193 – 208). De fet, s'ha plantejat per diversos d'aquests nuclis un origen campamental, a partir dels *castra* de les legions romanes en aquests territoris. Aquest és el cas d'*Asturica Augusta*, per exemple, on García Marcos proposa una fundació el 15 – 10 aC. amb origen militar a partir de la troballa de dos fosats identificats amb els d'un campament permament o *castra stativa* (V. García Marcos. "Asturica Augusta: de asentamiento militar a *urbs magnifica*". *Los orígenes de la ciudad en el noroeste hispánico*. Lugo: Diputación Provincial de Lugo (1999), pp. 911 – 944; també: A. Sevillano, J.M. Vidal. "Aspectos de la implantación y desarrollo urbanos de *Asturica Augusta* durante el Alto Imperio". *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 655 - 668). Igualment, també es planteja aquesta possibilitat pel cas de *Lucus Augusti*. En aquest sentit, *vid.*: A. Rodríguez Colmenero. "Integración administrativa del noroeste peninsular en las estructuras romanas". *Lucus Augusti. I. El amanecer de una ciudad*. Corunya: Fundación Pedro Barrie de la Maza (1996), pp. 265 – 299; S. Ferrer. "El posible origen campamental de *Lucus Augusti* a la luz de las monedas de la *Caetra* y su problemática". *Ibid.*, pp. 425 – 446; E. González, M.C. Carreño. "La capital del extremo noroeste hispánico: *Lucus Augusti* y su tejido urbano a la luz de las últimas intervenciones arqueológicas". *Los orígenes de la ciudad en el noroeste hispánico*. Lugo: Diputación Provincial de Lugo (1999), pp. 1171 – 1208; C. Carreño, E. González. "*Lucus Augusti* una *urbs romana*". *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalá: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp.143 – 152.

⁷⁸⁶ Tot i haver estat estudiada àmpliament encara no s'ha pogut determinar en la seva totalitat tota la trama cadastral que citen les fonts. Com a exemples dels darrers treballs publicats, *vid.*: E. Ariño, J.M. Gurt. "Catastros romanos en el entorno de Augusta Emerita. Fuentes literarias y documentación arqueológica". *Les campagnes de Lusitanie romaine*. Madrid: Casa de Velázquez (1994), pp. 45 - 66; R. Étienne. "À propos du territoire d'*Emerita Augusta* (Mérida)". *Cité et territoire*. París: Les Belles Lettres (1995), pp. 27 – 32; E. Ariño, J.M. Gurt. "Les centuriations d'*Augusta Emerita*". *Atlas Historique des Cadastres d'Europe*. Dossier II. Brusel·les: Office des Publications Officielles des Communautés Européennes (1998), pp. 1 – 8.

⁷⁸⁷ J.M. Roddaz. "Pouvoir...", p. 21; E. García. *El municipio latino. Origen y desarrollo constitucional*. Gerión. Anejos V. Madrid: Universidad Complutense de Madrid (2001), p. 73; J. Andreu. *Edictum, municipium y lex: Hispania en época flàvia (69 – 96 dC.)*. Oxford: Archaeopress (2004), p. 7.

⁷⁸⁸ Tot i la dificultat que suposa poder assegurar-ho de forma certa. En aquest sentit, per exemple, podem veure els problemes que implica determinar amb segurat el moment de promoció municipal dels nuclis occidentals del nord-est peninsular en el treball d'A. Pérez: "Las ciudades del occidente de Cataluña de César a los Flavios". *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 275 – 281.

la primera meitat del segle I aC.⁷⁸⁹ Totes aquestes reformes es complementaren amb d'altres també claus com la viària o la monetària i fiscal, conformant una transformació generalitzada del món hispà, que donà el pas definitiu cap a la seva integració dins l'estructura sòcio-política i econòmica romana. Com hem vist, aquestes actuacions afectarien de ple la Laietània i, per tant, en els següents apartats anirem detallant punt per punt com s'aplicaren aquestes reformes, quines conseqüències tingueren i de quines evidències disposem per poder analitzar-les.

3.3.1.1 Les evidències arqueològiques: la fi dels *oppida* ibèrics a la Laietània interior

La segona meitat del segle I aC. marcà un punt definitiu pel que respecta al poblament ibèric de la Laietània interior i l'arqueologia així ho mostra. D'aquesta manera, els darrers *oppida*, els principals nuclis que havien vertebrat el poblament de la zona vallesana des del segle VI aC., varen ser abandonats. Així, ja havíem vist que cap a mitjan de segle Ca n'Oliver (VOC.5.5) havia estat abandonat de forma definitiva acabant amb un període de progressiu declivi iniciat durant la primera meitat de segle. En aquest moment, l'altre gran nucli, la Torre Roja (VOC.19.8/VOR.4.18), inicià un període de decadència que culminà en època d'August, quan també fou abandonat acabant amb l'estructura típica del poblament iber.⁷⁹⁰ A la vegada, altres nuclis de menor entitat però que havien continuat amb més o menys força, com el cas de Can Fatjó, sembla que també deixarien d'existir com a tals, donant lloc a noves ocupacions de tipus divers i més properes a l'hàbitat rural dispers.⁷⁹¹ El mateix succeiria amb tots aquells assentaments que havíem considerat com a poblats ibèrics però sense una adscripció cronològica clara. La presència en ells de materials vinculables al segle I aC. podria indicar una pervivència durant aquest segle, però el que sembla clar a partir dels materials recuperats és que cap d'ells superaria el canvi d'era.⁷⁹² Aquest seria un procés general dins del món iber del nord-est peninsular. Així, per exemple, a la resta de la Laietània ja hem comprovat prèviament la desaparició de nuclis com el Turó d'en Boscà

⁷⁸⁹ I. Arrayás. "La instauración...", p. 191.

⁷⁹⁰ A. Fortó *et al.* "La Torre Roja...", p. 130 i 137.

⁷⁹¹ En aquest poblat encara es podrien trobar ceràmiques vinculables a aquesta segona meitat de segle, mostrant una continuïtat però ja en fort declivi des de la primera meitat del segle I (O. Olesti. "Urbanització...", p. 45).

⁷⁹² Serien casos com els de Puiggraciós (VOR.3.21/VOR.11.4), Puig Castell (VOR.7.5), el Turó de Can Verdagner (VOR.28.25) o el Turó Cremat (VOR.28.31),

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

o Burriac durant el primer quart o mitjan de segle I. Ara també seria segurament quan deixa de ser operatiu el nucli ibèric de Montjuïc, davant de la fundació de la nova colònia de *Barcino* al pla, controlant directament els intercanvis comercials de la desembocadura del Llobregat.⁷⁹³ I una situació similar trobem en d'altres *oppida* del nord-est peninsular que havien perviscut amb més o menys fortuna al procés de conquesta i a les diverses intervencions romanes, com Olèrdola, Darró, el Cogulló, l'Esquerda, Castell de Palamós o el Molí de l'Espígol, entre d'altres.⁷⁹⁴ Per tant, es podria considerar la primera meitat del segle I aC. com l'agonia del model de poblament ibèric basat en els grans *oppida*, mentre que la segona meitat podríem dir que en seria l'enterrament.

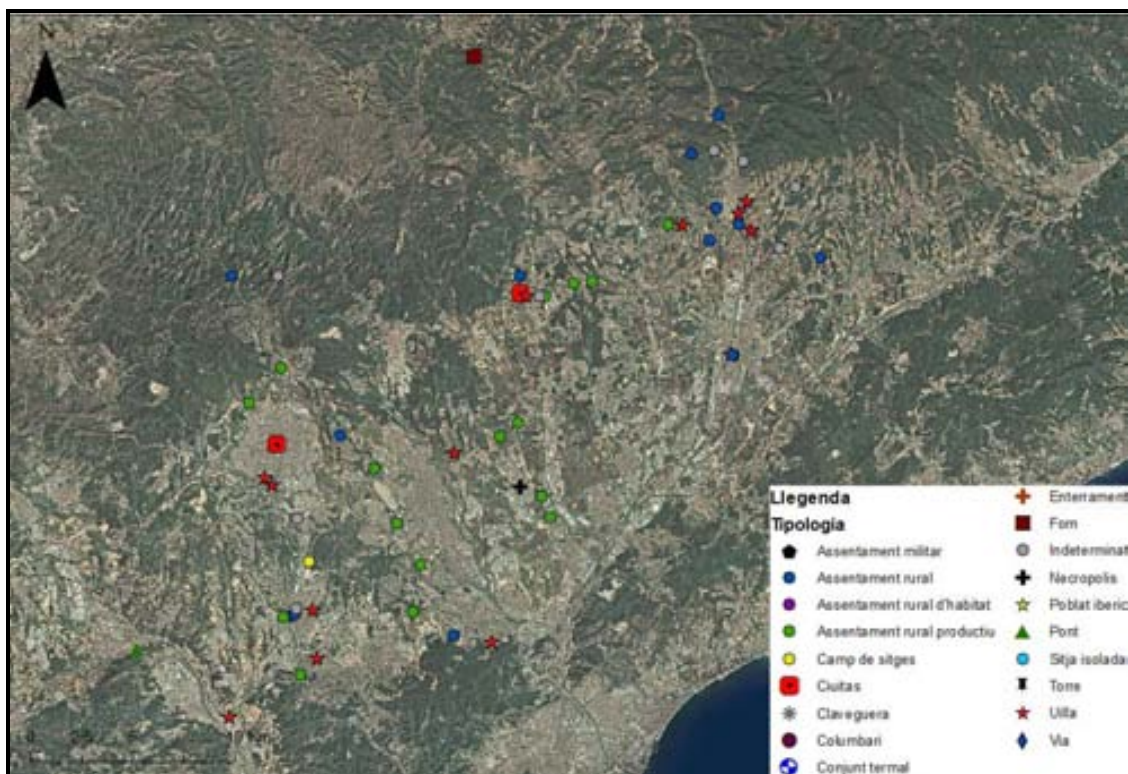

Fig. 64: Jaciments documentats durant el període augustal.

Ja hem vist que aquest fenomen tingué com a causa fonamental la intervenció directa de Roma i la progressiva implantació del model de *ciuitas* romana, que feia que la continuïtat d'aquests nuclis centrals ibèrics deixés de tenir sentit dins de la visió pràctica del món romà. És per això que l'abandonament definitiu d'aquests

⁷⁹³ D. Asensio *et al.* "El nucli...", p. 83.

⁷⁹⁴ O. Olesti. "Urbanització...", p. 45.

assentaments va acompanyat pel naixement i potenciació de nous nuclis que seran la base de l'estructura territorial provincial en els segles posteriors. I això queda perfectament exemplificat en el cas laietà amb les ja esmentades fundacions de *Baetulo* i *Iluro* i, especialment a partir d'August, amb la fundació de la colònia de *Barcino*. Però Roma no només buscà la creació d'aquests grans nuclis urbans sinó que també intentà ordenar aquelles zones eminentment rurals on no hi havia una tradició urbana implantada, com seria el cas del Vallès, i per això es fomentà la potenciació de nuclis indígenes preexistents que passaren poc a poc a constituir-se com a veritables caps de territori dins l'estructura sòcio-econòmica romana. En el cas vallesà, aquesta funció creiem que recaigué en el nucli iber situat a la zona de les actuals esglésies de Sant Pere de Terrassa i al conjunt termal de Caldes de Montbui respectivament, les característiques dels quals les explicarem amb més detall posteriorment.

L'altre gran punt de transformació en el territori vallesà durant aquest període seria el de l'hàbitat rural dispers. Ja havíem vist com, des de mitjan segle II, aquest havia anat evolucionant amb un major nombre d'assentaments situats a la plana, uns assentaments en els que progressivament s'anaven introduint elements tecnològics i constructius vinculats al món romà. En aquest sentit, sens dubte, la segona meitat del segle I fou el punt culminant de tot aquest procés. Així, a partir de l'anàlisi de les evidències arqueològiques es poden determinar diferents situacions.

Per una banda, un abandonament general de bona part dels assentaments que havien sorgit o que tenien continuïtat des dels primers moments de l'Ibèric Final o des de la segona meitat del segle II (o fins i tot la primera meitat del I aC.). Així, trobem abundants casos ben documentats com Les Feixes del Casal (VOC.3.3), a Castellar del Vallès, abandonat cap a mitjans de segle. L'assentament rural de la Facultat de Medicina de la UAB (VOC.5.8), a Cerdanyola, que no supera aquest segle I aC. L'assentament de Can Boada Vell (VOC.9.10) a Palau-Solità. Can Gambús (VOC.14.11), a Sabadell, on els assentaments rurals sorgits durant els segles II – I aC. a les àrees 2 i 3 de Can Gambús 2, són amortitzats en el darrer quart de segle.⁷⁹⁵ Especialment significatiu és l'exemple del Bosc de Can Suari (VOR.21.21) de Llinars, que havíem considerat com una de les millors mostres dels nous assentaments rurals dispersos que sorgeixen durant la segona meitat del segle II aC. i que a partir del segon quart de segle I entra en la seva darrera fase amb un progressiu declivi i abandonament

⁷⁹⁵ P. Ll. Artigues *et al.* "Excavacions...", pp. 127 – 128.

definitiu cap a mitjan de segle.⁷⁹⁶ Un cas similar seria el també ja citat de Ca l'Estrada (VOR.6.9) de Canovelles, abandonat també cap a mitjan de segle. En el cas de Can Rossell (VOR.21.17), un altre d'aquests assentaments rurals sorgits a la segona meitat del segle II aC., la seva continuïtat no anà més enllà del 20 aC.⁷⁹⁷ També sembla que en aquest moment s'amortitzaria l'assentament rural de la Plaça de l'església i carrers dels voltants (VOR.4.29) de Caldes, o com a mínim entraria en una fase totalment diferenciada. I tot un seguit d'altres casos que també sembla que no superarien aquest moment de la segona meitat de segle I aC., tot i que la precisió cronològica pel que fa al moment d'amortització és difícil. Tindríem, per exemple, La Barata (VOC.7.3) a Matadepera; els jaciments del C/ Maximí Fornés, 68 (VOC.13.20), C/ Sant Sebastià, 6-8 (VOC.13.19), C/ Xercavins, 8 (VOC.13.23) i del C/ Unió, 13 - 17 (VOC.13.33) a Rubí; la Bigorra (VOC.17.5) a Sant Quirze; els assentaments de la Plaça Vella (VOC.20.5) i el Serrat de l'Ocata (VOR.2.12) a Terrassa; Can Torrella Vella (VOC.22.2) a Vacarisses; el Margarit II (VOR.3.13) a Bigues i Riells; Les Cremades (VOR.4.21) a Caldes; la Fàbrica de gel Solà (VOR.16.15) de Granollers; el Turó de Can Galvany (VOR.25.5/VOR.41.9) entre Montornès i Vallromanes; Can Cucut (VOR.28.28) a la Roca; l'assentament del Castell de Montclús (VOR.31.1) a Sant Esteve de Palautordera; el Pla de Masmitjans (VOR.36.4) i Can Gafa (VOR.36.1) de Santa Eulàlia de Ronçana o Can Palau I (VOR.43.13) a Vilanova del Vallès.

Vinculat a aquest fenomen, hem de fer referència a l'abandonament també generalitzat dels assentaments que havíem anomenat com a "camps de sitges" o les estructures tipus "sitja isolada". Ja havíem vist que aquest és un procés del que es pot marcar l'inici en un moment anterior, sent especialment remarcable en la Laietània interior el progressiu abandonament iniciat durant la primera meitat del segle I aC.⁷⁹⁸ Ara, però, aquest fenomen es generalitza, de tal manera que la major part d'assentaments conformats principalment per estructures d'emmagatzematge de tipus sitja no mostren indicis de continuïtat més enllà del canvi d'era. Així, tindríem els casos de les sitges de l'Església de Sant Cebrià de Valldoreix (VOC.15.18); els camps de sitges de Can Pona (VOC.17.3) a Sant Quirze; Can Fusteret (VOR.2.19/VOR.6.6), entre l'Ametlla i Canovelles; Can Malla (VOR.16.6) a Granollers; Can Suari (VOR.21.22) i la Carena de Can Collet (VOR.21.9) a Llinars; Torre Tavernera (VOR.41.2) a

⁷⁹⁶ M. Zabala. "Can Suari...", p. 183.

⁷⁹⁷ E. Barrasetas et al. "El jaciment de Can Rossell...", p. 11.

⁷⁹⁸ *Vid, supra* p. 324.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Vallromanes; la sitja de Can Ros de les Cabanes (VOR.2.24) a l'Ametlla; i, possiblement, les sitges de Torrablanca (VOC.18.5) a Sant Cugat, i les del Turó Alomar (VOR.28.12) a la Roca. De fet, els únics camps de sitges que semblaria que podrien tenir una continuïtat durant el segle I dC. a partir dels materials recuperats serien els de Can Sabater (VOR.13.9) de Les Franqueses del Vallès, amb força presència de TS en les sitges documentades i la seva zona circumdant i, amb més dubtes, Can Pallàs (VOC.17.6) a Sant Quirze. Finalment, cal afegir que aquells pocs assentaments en els que s'havia documentat una activitat productiva vinculada a la ceràmica, mitjançant forns de producció, també foren abandonats en aquest moment. Serien els casos del forns dels citats jaciments del Castell de Montclús, Torre Tavernera II i Can Fatjó. Tot plegat sembla que vindria a mostrar una acceleració del canvi de l'estructura productiva, en el sentit que es passa de forma definitiva al sistema productiu i econòmic pròpiament romà, una transformació que analitzarem més endavant en detall i en relació a les transformacions econòmiques introduïdes durant l'època augustal a la zona.

Per una altra banda, també cal dir que alguns assentaments sí que mostren una continuïtat en el temps, potser en relació a una millor adaptació a les noves realitats socio-econòmiques que es donen a la Laietània en aquest període. Serien casos com el de l'Avinguda Castellbisbal - Can Fatjó Oest (VOC.13.31) a Rubí, on es trobaren fragments de forns de dòlia associats a un petit mur, indicant una activitat productiva plenament romanitzada que partia d'una ocupació rural prèvia. De la mateixa manera, a Sant Joan Nord (VOC.15.20) trobem un dels millors exemples laietans de l'adaptació d'un assentament indígena a una producció pròpiament romana. Així, en aquest assentament que s'origina en el segle II aC., a finals del segle I aC. es dona una transformació a nivell constructiu que implica canvis en la producció duta a terme. Així, sorgeix un centre productor de vi i oli del que s'ha documentat un conjunt de sitges, un *lacus* i una *dolia*. Però el més remarcable serien les evidències que han permès plantejar una especialització en la producció d'oli. Així, la troballa d'una canalització amb restes sedimentològiques associades a aquesta producció, juntament amb un retall de planta rectangular amb un forat a la part central identificat com a premsa i un gran dipòsit que les analítiques també han demostrat que era per contenir oli, no deixen cap dubte al voltant de la funció d'aquest establiment, que es mantingué sense canvis durant el segle I dC.⁷⁹⁹

⁷⁹⁹ Al voltant d'aquest assentament, *vid.*: G. Caballé. "La intervenció arqueològica...".

Una transformació d'aquest tipus no és quelcom estrany, tot i que els millors exemples a la zona vallesana els documenten en relació amb la producció vinícola, ja sigui per l'elaboració del propi vi o pels seus contenidors ceràmics. Potser el cas més paradigmàtic seria el del jaciment de Can Feu (VOC.17.4) de Sant Quirze del Vallès. Ja havíem vist com el conjunt arqueològic de la Bòbila Madurell – Can Feu oferia una llarga ocupació en el temps, arribant fins l'Ibèric Final. Tot i que no es coneix massa bé el moment intermedi entre aquest període i l'època augustal, l'arqueologia ha mostrat com en el darrer quart del segle I aC. sorgeix un nou assentament a l'àrea coneguda com Can Feu amb una clara vocació productiva. Es formà a partir d'un conjunt d'estructures en dues àrees: al nord, una zona constituïda per un grup de fonaments que presenten planta rectangular, un tester i un petit forn; mentre que al sud es documenten tres forns de producció amfòrica. Al sud-est de l'edifici s'hi ha trobat una gran fossa rectangular usada com a tester. També es documenta una habitació subterrània interpretada com a zona de magatzem. Tot plegat, doncs, una instal·lació industrial vinculada amb la producció amfòrica, relacionada amb l'expansió del vi laietà, que tingué el seu moment àlgid durant la segona meitat del segle I aC.⁸⁰⁰

⁸⁰⁰ Com veurem, les marques amfòriques provinents de Can Feu són una evidència important a l'hora d'interpretar el fenomen d'aquesta producció vinària laietana. Sobre aquest jaciment, principalment: D. Miquel, P. Casanoves, E. Morral. "El jaciment romà de Can Feu (Sabadell)". *Informació Arqueològica*, 26 (1978), pp. 15 – 23; J. Martínez, J. Folch, T. Casas. "La intervenció arqueològica al jaciment ibèric i romà de Can Feu (1987). Notes preliminars". *Arraona*, 3 (1988), pp. 25 - 34; E. Barrasetas. "Les restes d'època romana i de l'Antiguitat Tardana al jaciment de la Bòbila Madurell". *Arraona*, 15 (1994), pp. 63 - 69; E. Carbonell, J. Folch, J. Martínez. "Notícia de les excavacions al jaciment ibèric i romà de Can Feu (Sant Quirze del Vallès). Campanyes de 1987 – 1988". *Limes*, 1 (1991), pp. 151 – 154; E. Carbonell, J. Folch, J. Martínez. "Can Feu, Sant Quirze del Vallès". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 279; E. Carbonell, J. Folch, J. Martínez. "Recent work on villas around Ampurias, Gerona and Barcelona. La villa de Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Barcelona)". *Journal of Roman Archaeology*, 8 (1995), pp. 297 – 230.

Fig. 65: Forn de producció amfòrica de Can Feu (Comas *et al.* 2008).

Un altre cas similar seria el del Mas Manolo (VOR.4.2) a Caldes de Montbui.⁸⁰¹ Ja hem vist que a partir de les troballes ceràmiques es plantejà un inici de l'assentament en època ibèrica final. És a partir d'aquest moment del canvi d'era quan ja podem parlar amb propietat d'un assentament de caire industrial en aquest punt. Així, per inicis de segle es documentaren tres forns ceràmics dedicats a la producció de vaixel·la de cuina (amb remarcables imitacions de vaixel·la d'importació) i de taula. A la vegada, existeixen notícies orals d'un altre possible forn, aquest associat a la producció amfòrica. Amb característiques similars però un registre molt més precari, trobaríem casos com el de Sant Miquel de Martres (VOR.4.19)⁸⁰² o el de Can Viladevall (VOR.4.20),⁸⁰³ vinculats a la producció amfòrica, i amb uns materials que indicarien una primera ocupació en el segle I aC. i una continuïtat i moment àlgid a partir del

⁸⁰¹ Sobre les característiques d'aquest jaciment, *vid.*: E. Barrasetas, A. Monleón. "Intervenció arqueològica al jaciment romà del Mas Manolo (Caldes de Montbui, Vallès Oriental)". *Tribuna d'Arqueologia 1993 – 1994* (1995), pp. 87 – 94.

⁸⁰² En el cas de Sant Miquel de Martres, només disposem de referències escadusseres a les seves característiques en articles diversos i de caire molt general. Així, per exemple, *vid.*: A. De Montes, L. Sala. "Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldes de Montbuy". *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), p. 108; R. Pascual. "Las ánforas de la Layetania". *Méthodes Classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du Colloque du Rome, 27 – 29 mai 1974*. Roma: École Française de Rome (1977), pp. 57 – 58.

⁸⁰³ Pel que fa a Can Viladevall o Can Vall, desgraciadament la informació és molt fragmentària i eixteixen poques publicacions que en parlin en detall. La principal font d'informació, per tant, és la memòria de la intervenció arqueològica que s'hi realitzà als anys 80: C. Miró. *Memòria de l'excavació d'urgència de la villa romana de Can Vall – Caldes de Montbui – (Vallès Occidental)*. 19 de novembre – 4 de desembre de 1984. Memòria inèdita (1989). També: C. Miró. "La Vall o Can Valls, Caldes de Montbui". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 286.

primer segle de la nostra era. Aquests darrers nuclis mostrarien la importància cabdal de l'àrea de Caldes dins de l'estructura productiva del vi laietà, element que posarem en relació més endavant amb el famós vi *lauronensis* que cita Plini.⁸⁰⁴

Un altre exemple remarcable i que en un futur pròxim pot aportar dades interessantíssimes, ja que està en ple procés d'excavació, és el de Sant Pau de Riu-sec (VOC.14.5) a Sabadell. Ja havíem comentat la possible existència d'indicis d'ocupació en aquest punt durant el segle I aC. i fins i tot abans. Doncs bé, aquestes es consoliden a partir de la segona meitat de segle i podem parlar ara clarament d'un destacat assentament rural productiu en aquest punt. S'hi detecta un camp de 19 sitges, juntament a un forn de calç, indicis d'estances i una canalització. Tot plegat mostrant l'existència d'una estructura productiva de certa entitat en aquest punt i que tingué continuïtat en el temps. D'altres assentaments que mostren una continuïtat amb el període precedent, serien casos com el de la Plaça Doctor Guardiet (VOC.13.18) a Rubí; Can Grau (VOR.14.5), Ca n'Illa (VOR.14.9), Can Mas (VOR.14.32) i l'Olivar de Can Morell (VOR.14.49) a la Garriga; o Can Forns (VOR.2.21) a Bigues i Riells, tot i que en la majoria d'aquests jaciments no s'ha dut a terme una intervenció arqueològica en extensió i, per tant, es planteja la possible continuïtat a partir dels materials ceràmics recuperats, amb tot els problemes que això suposa.

Fig. 66: Àmbits documentats a Sant Pau de Riu-Sec (www.sabadell.cat/patrimoni/p/riusec_cat.asp).

⁸⁰⁴ Vid. *supra* apartat 2.1.3.

I si hem vist els abandonaments i les continuïtats, queden per veure els nous assentaments que sorgeixen en aquest període. Així, de la mateixa manera que un nombrós grup dels assentaments rurals dispersos preexistents no superen el canvi d'era, un nombre igualment nombrós sorgeixen per primer cop durant aquest període que va entre mitjan segle I i època augustal, reforçant la idea d'una transformació definitiva de l'estructura base del poblament de la Laietània interior per aquest moment. Aquests nous assentaments serien petits nuclis rurals d'orientació clarament agrícola, però amb unes característiques pel que fa a materials constructius i quotidians ja plenament romanitzades. Per exemple, a Cerdanyola tenim el cas de Can Castelló (VOC.5.13), on a partir de la prospecció superficial i la recuperació d'abundant material ceràmic es plantejà el sorgiment d'un petit assentament rural cap el 50 aC. i amb una llarga durada en el temps (fins el segle IV aC.).⁸⁰⁵ Un altre cas seria el de Can Marata (VOC.10.2) a Polinyà, on una intervenció d'inicis del segle XX i la prospecció superficial més recentment, documentaren un possible *torculus* i pedres de molí, juntament amb materials ceràmics abundants, cosa que fa pensar en el sorgiment d'un assentament rural productiu en aquest moment, també amb continuïtat en el segle I dC.⁸⁰⁶ Un dels pocs jaciments d'aquest tipus sorgits en aquesta cronologia i que han estat documentats a partir d'una excavació arqueològica és el de Can Ubach - Camí de Montmany (VOC.15.37), a Sant Cugat, on es trobà un petit establiment rural format per sis àmbits (cinc domèstics i un gran àmbit obert o pati), en un dels quals aparegué una estructura de combustió complexa, probablement vinculada a la producció domèstica de ceràmica. La seva cronologia d'origen seria finals del segle I aC.⁸⁰⁷ U

Un bon exemple de centre productor ceràmic sorgit en aquest moment seria l'assentament de Can Ventura de l'Oller (VOC.10.6/VOC.18.18), situat entre Polinyà i Santa Perpètua de Mogoda. Amb una cronologia que aniria des d'època augustal fins a finals del segle I aC., es varen poder registrar un seguit d'estances pavimentades amb terra batuda i un forn romà associat a materials, principalment amfòrics (Dressel 1, Pascual 1, Dressel 2-4). Estaríem, doncs, de nou davant d'un assentament de orientació

⁸⁰⁵ Sobre Can Castelló, *vid.*: X. Carlús. "Can Castelló: un nou jaciment romà a Cerdanyola del Vallès". *Limes*, 3 (1993), pp. 81 – 89.

⁸⁰⁶ R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 305; V. Renom, Ll. Mas. "Las excavaciones del poblado de Arragona". *Revista del Museo de la Ciudad*, 1-2, 1a època (1950), pp. 93-95.

⁸⁰⁷ En aquest cas només disposem de la informació provinent de la memòria de la intervenció arqueològica: O. Matas. *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Ubach 2002 (Valldoreix, Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)*. ATICS. Memòria inèdita (2004).

productiva ceràmica molt vinculat a l'explotació del vi laietà.⁸⁰⁸ Un tipus d'assentament similar el trobaríem al jaciment del Forn de la Noguera (VOR.10.1) de Castellterçol, on aparegué un forn ceràmic associat a abundant ceràmica i d'on destacava la presència de dues antefixes. L'aparició de murs delimitant dues estances fa tornar al mateix model de petita explotació agrària amb orientació productiva cap a la ceràmica.⁸⁰⁹ Un altre cas similar seria el del jaciment del Carrer Mossèn Camil Rossell (VOC.18.11), a Santa Perpètua de Mogoda, amb la troballa d'un forn ceràmic romà, restes de combustió i terra rubefactada que podrien indicar l'existència d'un altre forn i restes d'un mur o fonamentació. De la mateixa manera, al jaciment de l'Església parroquial de Sant Esteve (VOR.16.10) de Granollers, la troballa de murs d'*opus incertum* amb paviments hidràulics associats a abundant ceràmica romana (tant comuna com sigil·lada i material constructiu), fan pensar també en un assentament rural de caire productiu, potser en aquest cas dirigit cap a una producció de vi o oli. Sense poder confirmar-ho de forma segura, potser es podria plantejar un moment inicial cap el canvi d'era a l'assentament de Serra de Can Valls (VOC.9.2), a Palau-Solità, on es recuperaren un conjunt de dolies, murs, sitges i paviments altimperials.⁸¹⁰

⁸⁰⁸ Respecte Can Ventura de l'Oller, *vid.*: E. Sanmartí, J. Tremoleda, P. Castanyer. "Can Ventura de l'Oller, Santa Perpètua de Mogoda". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 274.

⁸⁰⁹ Malauradament a dia d'avui no es conserva l'estructura del forn. Sobre les seves característiques, *vid.*: J. Almirall. "Sobre un forn ibero-romà a Castellterçol". *Informació Arqueològica*, 18. (1975), pp. 166 - 169; J. Maluquer de Motes. "¿Un horno de antefijas ibéricas?". *Zephyrus*, II/I (1951), pp. 41 - 42; M.C. Álvarez, C. Carreras. "Les antefixes romanes del Vallès". *Arraona*, 19 (1996), pp. 10 - 11 i 18.

⁸¹⁰ Al voltant d'aquest assentament, *vid.*: E. Barrasetas. "Camí de la serra de Can Valls, Palau de Plegamans". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 281.

Fig. 67: Conjunt de *dolia* excavades a la Serra de Can Valls (Barrasetas 1993).

Amb menys dades disponibles però amb una fase inicial que també es podria situar probablement en aquest moment cronològic trobem jaciments com els de Torrebónica romà (VOC.20.47), Can Guitard Sud (VOC.20.42) i Serrat d'en Perrotet (VOC.7.6/VOC.20.7) a Terrassa; el C/ Jaume I, 10 (VOR.4.34) a Caldes; Vinyes dels Tremolencs (VOR.14.15) i Can Mas (VOR.14.32) a la Garriga; una de les sitges de Can Corbera (VOC.17.7) a Sant Quirze; Els Casalots (I) (VOR.2.18) a Bigues; Ca l'Aimeric (VOR.13.6) a Les Franqueses; o les tombes de Ca n'Humet (VOC.10.3) a Polinyà.

Finalment, la gran innovació que apareix en aquest moment al territori laietà i del nord-est peninsular en general, és l'aparició de forma generalitzada de la vil·la. Posteriorment entrarem en detall sobre les causes i implicacions d'aquest fenomen que ja hem vist que suposa encara avui en dia un fervent debat historiogràfic. En el nostre cas, però, sembla evident que és a partir del canvi d'era quan s'inicia plenament aquest fenomen, que tingué una continuïtat i creixement evident durant el segle I dC. Així, trobem alguns assentaments amb antecedents previs els quals a partir d'ara desenvoluparen una estructura arquitectònica i productiva assimilable al concepte tradicional de *uilla*.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

En aquest sentit, podem parlar en primer lloc de La Salut (VOC.14.20), a Sabadell, que inicia la primera fase constructiva a finals del segle I aC. amb un seguit de retalls o sitges fundacionals i que ràpidament desenvolupà un ampli programa constructiu, donant lloc a una luxosa *pars urbana* (amb zona de banys i habitacions decorades amb marbre i mosaics) i una *pars rustica* amb presència d'elements productius com un gran camp de dòlies, diversos dipòsits de líquids i un forn presumiblement vinculat a la producció amfòrica. Per tant, semblaria que l'àrea productiva de la vil·la es podria relacionar, com en la major part de casos que estem veient, amb la producció i envasament de vi.⁸¹¹

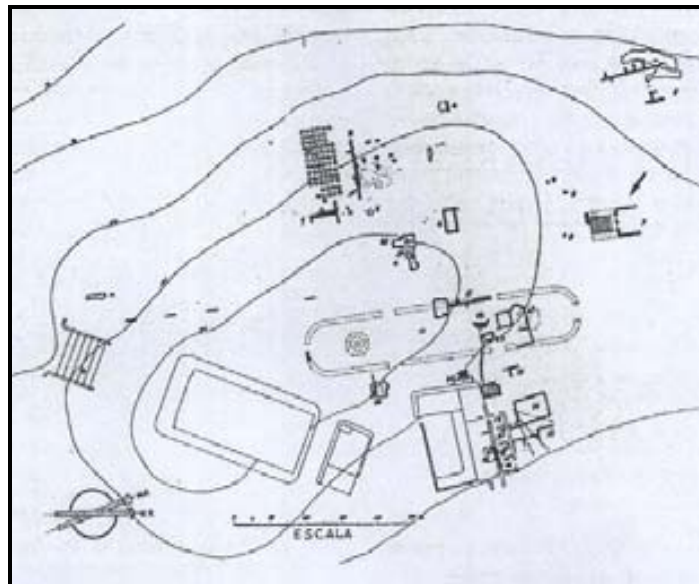

Fig. 68: Planta de les estructures documentades als anys 50 a La Salut (Renom *et al* 1950).

També a Sabadell, trobem l'assentament de Castellarnau (VOC.14.24), que ja hem vist que tenia indicis d'ocupació durant la primera meitat del segle I aC. L'assentament patirà una transformació a mitjans de segle que possiblement implicà una certa continuïtat fins a la segona meitat del segle I dC. i inicis del II, quan es donà la

⁸¹¹ Pel que fa a La Salut, *vid:* M. Roca. "Producció de *sigillata* a la villa de la Salut". *Arraona*, 6 (1978), pp. 5 – 30; M.T. Casas. "Estudi preliminar: les àmfores de la vil·la de la Salut (Sabadell)". *Arraona*, 1 (1987), pp. 15 – 26; R. Enrich. "La Salut, Sabadell". *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya I. Època romana, Antiguitat Tardana. Campanyes 1982 – 1989*. Generalitat de Catalunya (1991), p. 272; R. Enrich. "La Salut, Sabadell". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 272. Desgraciadament la bibliografia recent sobre aquest jaciment és molt exigua, per això remetem a les darreres memòries realitzades: J. Roig. *Memòria de la intervenció arqueològica a l'antiga Hostatgeria de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental)*. Arrago, Arqueologia i Patrimoni S.L. Memòria inèdita (2005); E. Orri. *Intervenció arqueològica al Parc Periurbà de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental)*. Janus. Memòria inèdita (2007).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

gran reforma constructiva que suposà l'aparició de la vil·la.⁸¹² Igualment, amb evidències d'ocupació prèvia tindríem els nuclis situats a Caldes d'El Remei (VOR.4.5), de la que poc podem saber amb certesa, i de l'Antic Institut Manolo Hugué (VOR.4.23), on després d'una primera fase republicana (documentada només per materials ceràmics), s'iniciaria en època altimperial la construcció d'una gran vil·la de la que destacaria un gran pòrtic, refet en el segle II dC.

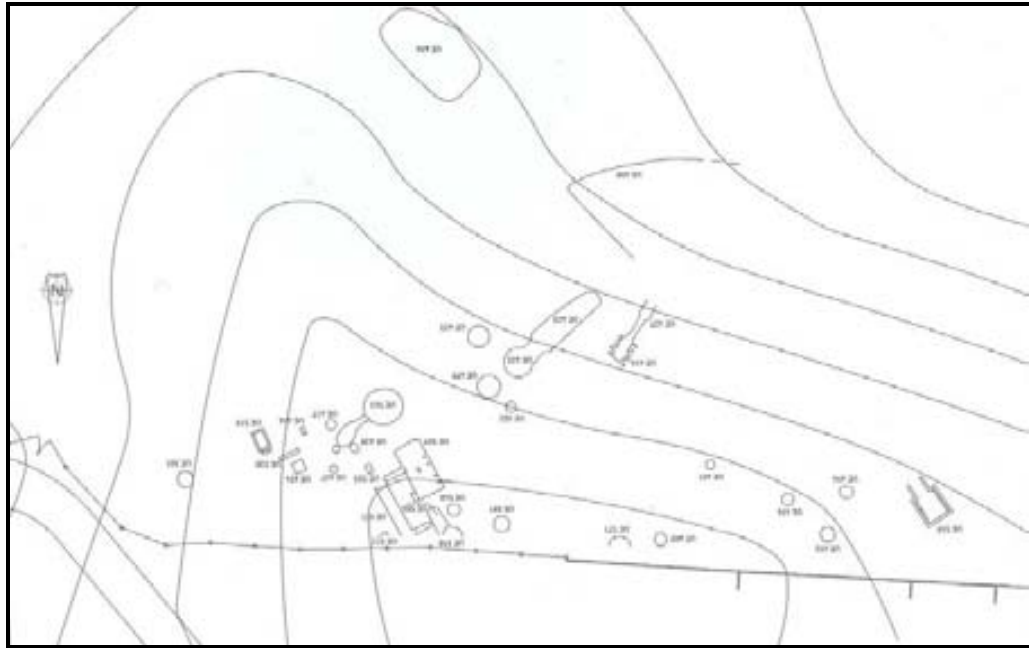

Fig. 69: Planta general del jaciment de Castellarnau (Artigues *et al.* 2002).

Per una altra banda, hi hauria tot un seguit de *uillae* que sorgirien de nova planta en aquest moment augustal. Per exemple, coneixem bé els casos terrassencs de l'Aiguacuit (VOC.20.34),⁸¹³ on a partir del darrer quart de segle I aC. es comencen a documentar les primeres estances de l'assentament en una primera fase on encara no es trobarien elements propis de la vil·la com la zona termal. O Can Jofresa (VOC.20.24), on es parla d'un primer moment entre l'època d'August i els flavis, on trobem tres forns de terrissa d'un centre productor ceràmic que fabricaria *lateris, tegulae, imbrices*,

⁸¹² Pel que fa a Castellarnau i la seva evolució, *vid.*: P. Ll. Artigues, A. Rigo. *Castellarnau (Sabadell). Evolució d'un nucli rural del segle I aC. al segle VI dC.* Sabadell: Museu d'Història de Sabadell (2002).

⁸¹³ Sobre el jaciment de l'Aiguacuit, *vid.*: E. Barrasetas, A. Martín, J.M. Palet. "Les ocupacions d'època romana i medieval de l'Aiguacuit. Excavacions 1989 - 1990". *Tribuna d'Arqueologia 1990 - 1991* (1992), pp. 116 - 122; E. Barrasetas, A. Martín, J.M. Palet. "L'Aiguacuit, Terrassa". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana.* Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 270; E. Barrasetas, A. Martín, J.M. Palet. *La vil·la romana de l'Aiguacuit.* Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (1994).

àmfores i ceràmica comuna.⁸¹⁴ També a Terrassa, recentment s'ha apuntat la possibilitat de l'existència d'una vil·la al jaciment dels Camps de Can Colomer (VOC.20.46), un assentament que encara es coneix poc, ja que està en ple procés d'excavació i estudi. Les primeres dades parlen de l'existència d'un establiment de certa entitat que tindria el seu origen cap al canvi d'era i del que creiem que encara no es pot confirmar la categoria de vil·la, decantant-nos més per un assentament rural d'orientació eminentment productiva. Seguint a la zona més occidental del Vallès, s'han descobert d'altres instal·lacions tipus *uillae* amb origen en aquest moment concret com seria el cas de Can Pedrerol de Baix (VOC.4.5), a Castellbisbal. S'hi ha documentat una primera fase constructiva amb origen en època augustal de la que s'han recuperat diversos edificis, una base d'*opus signinum* d'un *lacus*, estructures de planta quadrada, possibles forats de premses de vi i fins a 33 dipòsits de dòlies. Tot plegat permet estar davant d'un dels centres productors de vi més importants de l'àrea laietana i, de fet, les marques amfòriques provinents de Can Pedrerol de Baix s'han registrat a diferents jaciments de la Mediterrània, mostrant la seva integració dins del sistema econòmic imperial.⁸¹⁵ A Cerdanyola, per la seva banda, sembla possible que també sigui aquest moment quan sorgeix la vil·la de Can Canaletes (VOC.5.6), tot i que en aquest cas la manca d'una excavació arqueològica en extensió dificulta confirmar aquest fet. Tot i això, sí que es documentà un forn amb una escombrera d'on es varen extreure restes amfòriques, material constructiu i ceràmica sigil·lada, quadrant bastant amb els altres assentaments d'aquest tipus que hem anat analitzant.⁸¹⁶ A Rubí, trobem el cas de Can Oriol (VOC.13.5), també amb una fase inicial que arrenca a finals del segle I aC. amb la construcció d'un conjunt d'estructures d'emmagatzematge (37 forats de sitja o potser dòlia) i dos *lacus* per dipositar oli o vi. En general, evidències clares d'una important vessant productiva que acompanyada de certs elements de luxe recuperats com dues

⁸¹⁴ Les principals obres de consulta sobre Can Jofresa són: T. Casas, J. Coll, A. Moro. "La vil·la romana de Can Jofresa, unes restes que cal conservar". *Al Vent*, 85 (1985), pp. 29 - 32; T. Casas, J. Coll, A. Moro. "El complex industrial romà de Can Jofresa (Terrassa, Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 1985 - 1986* (1986), pp. 69 - 74; T. Casas, J. Coll, M.I. Elbaile, X. Font, L. Mazaira, A. Moro. "Can Jofresa, Terrassa". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 269.

⁸¹⁵ Tractarem aquesta qüestió amb detall a l'apartat sobre les transformacions econòmiques d'aquest període.

⁸¹⁶ La citada manca d'un projecte científic d'intervenció en aquest jaciment fa que les referències que en tenim siguin escasses i, moltes vegades, poc precises. En aquest sentit, *vid.*: M. Sánchez. *La Cerdanyola prehistòrica i antiga*. Barcelona: Maragall (1978), pp. 49 - 51; O. Royo, J. Adell, J. Ambrós. "Prospecció a la vil·la romana de Canaletes (Cerdanyola)". *Revista Museo de la Ciudad de Sabadell*, 11 (1965); O. Barriol, J. Francès. "Restes romanes al carrer de Canaletes". *Limes*, 2 (1992), pp. 83 - 86; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola...*, pp. 62 - 63.

inscripcions en làpides de marbre o un tors d'una estàtua de Dionís també d'aquest material, fan pensar en un conjunt tipus vil·la.⁸¹⁷ Ja per acabar amb aquesta àrea occidental del Vallès, també sembla possible que la vil·la de Can Cabassa (VOC.15.39), a Sant Cugat, tingués el seu inici en aquesta cronologia.

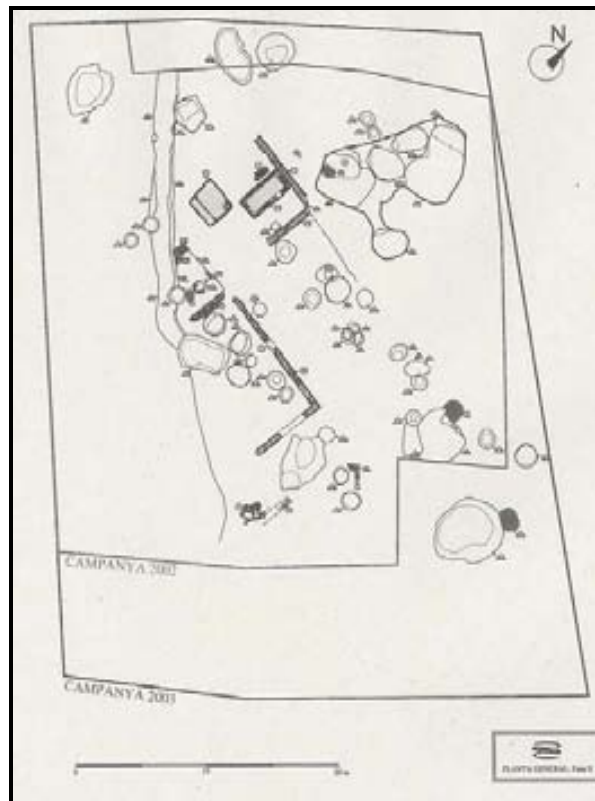

Fig. 70: Estructures altimperials documentades a la vil·la de Ca n'Oriol, a Rubí (Belmonte *et al.* 2008).

Pel que fa a la part oriental, potser l'exemple millor conegut seria el de Can Terrés (VOR.14.6), a la Garriga, una de les vil·les més importants de la zona laietana interior que tingué la primera fase constructiva entre mitjans i finals del segle I aC., tot i que el seu gran desenvolupament arribaria durant el segle I dC.⁸¹⁸

⁸¹⁷ Sobre el jaciment de Ca n'Oriol, *vid.*: C. Belmonte, J. Guàrdia, L. Moret. "La vil·la romana de Ca n'Oriol: l'evolució d'una petita explotació agrícola entre els segles I i VI dC". *Identitats de Rubí*, 5 (2008), pp. 5 - 13.

⁸¹⁸ El cas de Can Terrés, a diferència de la resta de vil·les vallesanes, és un exemple de jaciment ben documentat i amb abundant informació bibliogràfica. Per exemple, sense ànim d'exhaustivitat: S. Garriga, M. Tenas; Ll. Vila. "Projecte arqueològic de Can Terrés (La Garriga, Vallès Oriental)". *Tribuna d'Arqueologia 1997 - 1998* (2000), pp. 55 - 75; J. Orri, M. Tenas. "Darreres intervencions a la vil·la romana de Can Terrés (La Garriga, Vallès Oriental)". *Lauro*, 1 (1990), pp. 20 - 23; J. Pardo, A. Pàmies. "La vil·la romana de Can Terrés (La Garriga)". *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers. (1987), pp. 143 - 150; J. Pardo. *Excavacions a la vil·la romana de Can Terrés (La Garriga). Campaña 1983*, Museu de Granollers, Àrea d'Arqueologia, del 16 de març al 8 d'abril del 1984. Granollers: Museu de

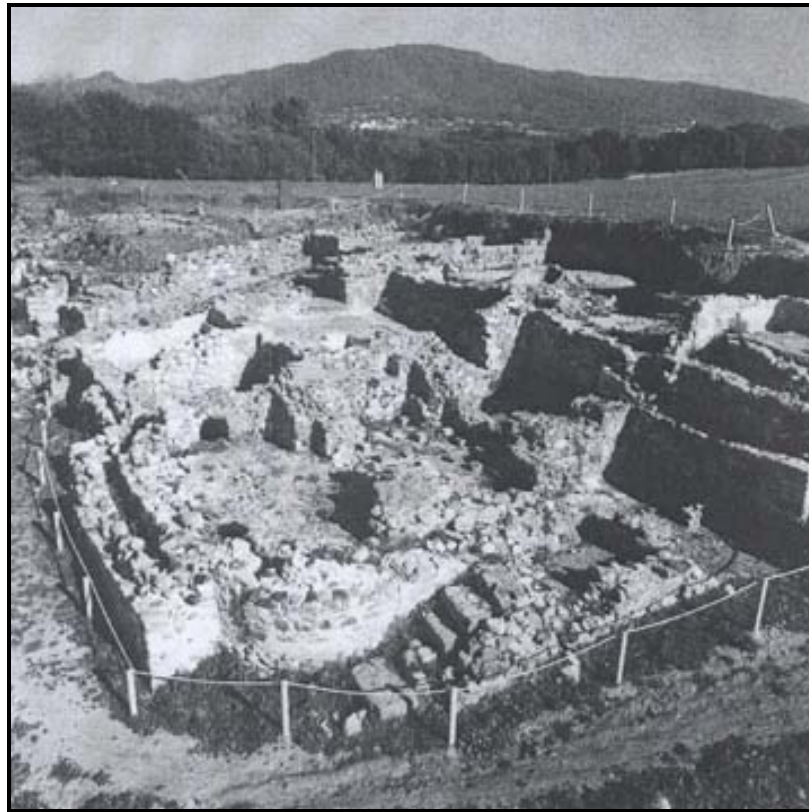

Fig. 71: Banys de la vil·la de Can Terrés (Garriga 1996).

Un altre cas de vil·la que tingué un gran desenvolupament durant època altimperial i un sorgiment probablement en els darrers anys del segle I aC. seria el de Santa Digna (VOR.13.4), a les Franqueses. En el municipi de Granollers, per la seva banda, trobem un dels jaciments més espectaculars com és el de Can Jaume (VOR.16.19), punt a on en el canvi d'era s'inicià la construcció d'una possible vil·la de la que s'ha recuperat un luxós conjunt termal, que vindria a mostrar la importància d'aquesta zona a partir de l'Alt Imperi; importància corroborada per les restes trobades al jaciment del Pati de la Rectoria (VOR.16.36) d'un notable conjunt residencial, la primera fase del qual es donà també en aquest període amb la presència d'alguns murs i

Granollers (1984); R. Pascual. "La villa romana de Can Terrés (La Garriga)". *Información Arqueológica*, 20 – 21 (1976), pp. 66 – 67; *Id.* "Las termas de Can Terrés (la Garriga)". *Informació Arqueològica*, 25 (1977), pp. 207 - 209; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 43 – 52; S. Garriga. "La restauració de les restes arqueològiques de Can Terrés". *Lauro*, 12 (1996), pp. 5 - 10; M. Tenas, Ll. Vila. "Vil·la romana de Can Terrés. Projecte arqueològic". *Lauro*, 12 (1996), pp. 47 - 70; I. Rodà. "Balneum. Els banys de la vil·la romana de Can Terrés". *Lauro*, 14 (1998), pp. 86 - 88; A. Bacaria, J. Pardo. "Can Terrés, la Garriga". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 284 – 285.

diversos retalls i sitges.⁸¹⁹ Finalment, per acabar de completar el panorama arqueològic d'aquest moment, també es podria plantejar la possibilitat d'una fase fundacional per nuclis dels que disposem de moltes menys dades com serien Can Tiano (VOR.2.26) a l'Ametlla i Malhivern (VOR.14.4) a La Garriga.

3.3.1.2 El reordenament augustal a la Laietània

A partir de les fonts literàries i l'evidència arqueològica, sembla evident que el moment fonamental en l'evolució del territori de la Laietània interior fou el període augustal. Dins d'aquest moment, resulta complex poder determinar amb exactitud els ritmes i temps precisos de les transformacions; ara bé, de les poques dades disponibles sobre l'activitat d'August al nord-est peninsular n'hi ha dues que creiem són especialment remarcables per poder intentar precisar quan s'inicià el que podríem anomenar com a “reordenament augustal”:⁸²⁰ la segona estada de l'emperador a *Tarraco*, entre els anys 16 i 13 aC. i la fundació de *Barcino* amb una cronologia inicial que es podria situar a la segona meitat de la dècada dels anys 20 aC. Aquests dos fets fan pensar que les transformacions impulsades per les reformes augustals a l'àrea laietana s'iniciarien a partir dels darrers 15 anys del segle I aC. A partir d'aquest moment, doncs, hauríem de situar els principals eixos d'actuació augustal, que podríem resumir en quatre punts que anirem desglossant en detall:

- La fundació de *Barcino* i l'inici de la promoció de certs nuclis vallesans.
- La cadastració del territori.
- La reforma viària, exemplificada en la via Augusta.
- La implantació d'un nou sistema socio-econòmic, exemplificat en l'aparició i generalització de les *uillae*.

⁸¹⁹ Més endavant tornarem amb detall sobre aquestes importants restes documentades a Granollers.

⁸²⁰ En el sentit que, fins aquest moment, la zona havia patit diversos ordenacions degudes a l'actuació de Roma, essent les més remarcables les que es donen durant la segona meitat del segle II aC. i la que suposa la creació de les primeres ciutats romanes durant la primera meitat del segle I. Per aquest fet i per la importància bàsica que tingué en l'estructuració definitiva laietana, podem parlar amb propietat d'un “reordenament augustal”.

Com veurem, totes aquestes actuacions estan vinculades entre sí i, en conjunt, suposaran una transformació remarcable del territori laietà i un pas pràcticament definitiu en la romanització del territori.

3.3.1.2.1 La creació del “triangle laietà”: la fundació de *Barcino* i l’aparició dels nous nuclis vertebradors del territori al Vallès

El punt bàsic per poder comprendre la reordenació augustal a l’àrea laietana, parteix d’un dels eixos fonamentals de la seva actuació general a Hispània: la fundació de ciutats. És per això, que per comprendre aquesta reordenació hem d’agafar com a punt de partida la fundació de la ciutat de *Barcino*, no només pel que suposa per si sol l’aparició d’una nova ciutat en un territori, sinó també per la seva innegable repercussió sobre el Vallès, que es podria considerar el territori d’expansió natural de la colònia.

La *Colonia Iulia Augusta Fauftia Paterna Barcino*⁸²¹ fou una fundació augustal que cronològicament se situa entre els anys 15 i 5 aC.⁸²² Fundada *ex novo* a la zona del *mons Taber*, s’havia arribat a plantejar que suposés la substitució d’un nucli romà previ situat a Montjuïc, extrem desmentit a dia d’avui.⁸²³ El que sí que segurament succeí és que la seva fundació suposà l’abandonament definitiu de l’àrea del nucli ibèric de Montjuïc o, com a mínim, la seva transformació i adaptació a les noves característiques

⁸²¹ Sobre la restitució de la nomenclatura de la ciutat i les problemàtiques que suposà, *vid.*: J. Juan. “*Barcino Paterna Civitas*”. *Sylogae epigraphica Barcinonensis*, 3 (1999), pp. 113 – 117.

⁸²² Tot i que la tradició també havia considerat un origen púnic per la ciutat, tesi que fins fa relativament poc, encara era sostinguda per algun investigador, per exemple: F. Giunta. *Punica Barcino. La fondazione di Barcellona*. Barcelona: Sezione di Studi Storici “Alberto Boscolo” (1988). A dia d’avui, però, l’arqueologia i l’epigrafia han mostrat sense dubte que es tracta d’una colònia augustal. L’any exacte de fundació resta a dia d’avui desconegut i, tot i saber que deuria ser en els darrers anys de segle, resulta complicat (a la vegada que estèril històricament) poder cercar un any concret. En aquest sentit, I. Rodà planteja la possibilitat dels voltants de l’any 10 aC. com a data fundacional (I. Rodà. “Barcelona. De la seva fundació al segle IV d.C.”. *De Barcino a Barcinona (segles I – VII). Les restes arqueològiques de la plaça del Rei de Barcelona*. Barcelona: Museu d’Història de la Ciutat (2001), p. 22). També al voltant dels orígens de la ciutat, *vid.*: F. Pallarés. “La topografia i els orígens de la Barcelona romana”. *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, 16 (1975), pp. 5 – 48; J.N. Bonneville. “Aux origines de la Barcino romaine (Barcelone)”. *Revue des Études Anciennes*, 80 (1978), pp. 62 – 68; O. Granados, I. Rodà. “La Barcelona d’època romana”. *III Congrès d’Història de Barcelona: la ciutat i el seu territori, dos mil anys d’història*, I. Barcelona: Ajuntament de Barcelona (1993).

⁸²³ Així es proposà durant un temps i, per exemple, I. Rodà suposava l’existència d’un nucli romà previ promogut per Cèsar i que seria desplaçat i ascendit a colònia per part d’August (“*Barcino. Su fundación y títulos honoríficos*”. *Symposion de ciudades augústeas, II*. Saragossa: Pedro Cerbuna (1976), p. 228). Aquesta teoria es basava en el descobriment d’una inscripció dedicada al magistrat Gai Celi, on es parlava de la construcció d’una muralla amb torres i portes, juntament amb les restes del que semblava un edifici circular. Això féu pensar que es tractava de les estructures de la ciutat romanorepublicana de Montjuïc. A dia d’avui, però, s’ha pogut veure que la inscripció se situaria en època augustal i que la proximitat de la pedrera de Montjuïc indicaria, més aviat, que es tractava d’un conjunt pensat per adornar la colònia augustal però que, per les raons que fos, no arribà mai a sortir del seu punt de producció. Sobre aquesta qüestió, *vid.*: D. Asensio *et al.* “El nucli...”, pp. 78 – 83.

territorials i econòmiques. La nova ciutat es fundà en una situació magnífica: a tocar del mar, en una petita elevació controlant la plana fèrtil, regada per diverses rieres de curs estival (dues de les quals delimitaven el recinte urbà) i controlant un punt estratègic de primer ordre a nivell comercial com és la desembocadura del Llobregat (i prop també de la del Besós) i també les pedreres de Montjuïc.

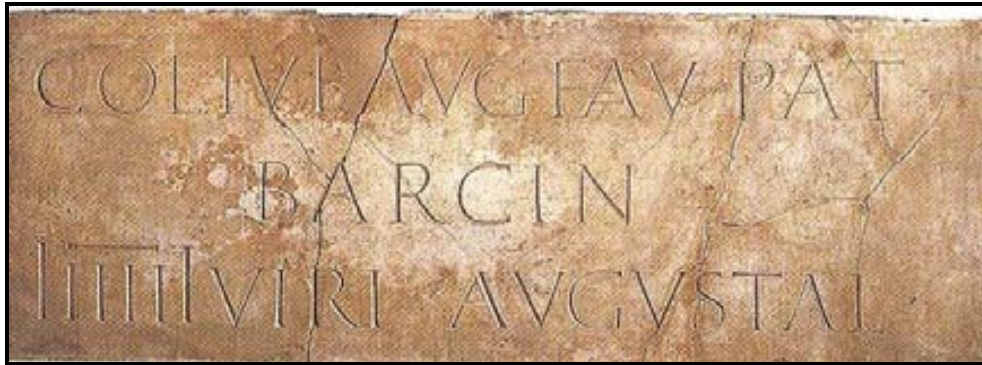

Fig. 72: Inscripció amb el nom complet de la colònia de *Barcino* (Rodà 2001).

La ciutat neix emmurallada i amb un urbanisme regular ben desenvolupat.⁸²⁴ Aquestes muralles, però, per les seves característiques segurament no tenien una funció defensiva sinó més aviat simbòlica, essent una representació del poder urbanitzador de Roma.⁸²⁵ De fet, no sembla probable que *Barcino* nasqués com una colònia de poblament, especialment si tenim en compte que ja existien dues ciutats costaneres molt properes com *Baetulo* i *Iluro* que ja feien aquesta funció.⁸²⁶ En aquest sentit, resulta més lògic pensar en la creació d'un centre en el que, a part de servir per establir veterans de les guerres càntabres, August hi buscà l'eix principal a partir del que s'havia de

⁸²⁴ Un urbanisme, però, no estàtic sinó que en constant evolució. Per les darreres dades i interpretacions al voltant d'aquest urbanisme de *Barcino* i la seva evolució, *vid.*: J. Beltrán de Heredia. "El urbanismo romano y tardoantiguo de *Barcino* (Barcelona): una aportación a la topografía de la colònia". *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalá: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 87 – 96.

⁸²⁵ Pel que fa a les muralles de *Barcino*, *vid.*: I. Rodà. "Barcelona...", p. 22; J.O. Granados. "La primera fortificación de la *Colonia Barcino*". *Papers in Iberian Archaeology*. Oxford: British Archaeological Reports (1984), pp. 267 - 319; J. Guitart. "Quelques réflexions sur les caractéristiques de l'enceinte augustéenne de *Barcino* (Barcelone)". *Les enceintes augustéennes dans l'Occident Romain*. Nîmes: École Antique de Nîmes (1987), pp. 125 – 128; J.O. Granados. "La muralla de *Barcino* a la llum de les darreres descobertes". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 38 (1996 – 1997), pp. 1613 – 1638; *Id.* "Excavación de la torre de flanqueo sudoeste de la puerta decumana de la *colonia Barcino*". *Pyrenae*, 13 – 14 (1977), pp. 253 – 273; N. Miró. "Noves dades sobre la muralla romana de *Barcino*: el pas de ronda conservat al carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call". *Quarhis*, 3 (2007), pp. 59 – 68; F. Busquets, J.M. Espejo, V. Triay, A. Ravotto; A. Moreno. "Les vies d'accés a les portes nord-oest i sud-oest de *Barcino* a través dels testimonis arqueològics". *Quarhis*, 5 (2009), pp. 124 – 141.

⁸²⁶ Així, es proposa per la ciutat un poblament no massa superior als 2000 habitants, una xifra realment escassa: I. Rodà. "Barcelona...", p. 24.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

reordenar el territori circumdant, el punt neuràlgic que a partir d'aquell moment s'establiria com a nucli principal vertebrador de la costa central catalana, establint-se com a punt intermedi que completava el control de la costa del nord-est peninsular, situant-se entre *Emporiae* i *Tarraco*. D'aquesta manera, la seva estructura, amb unes dimensions força reduïdes i un cos edilici monumental molt remarcable en comparació, seria un bon indicador d'aquest fet: *Barcino* fou ideada no tant com a punt d'establiment de població, sinó més aviat com a centre administratiu, polític, social, econòmic i religiós de la costa central del nord-est peninsular.⁸²⁷ En aquest sentit també anà, segurament, la seva condició jurídica: colònia de ciutadans romans. Un estatut jurídic que deixava ben clar el paper clau que hauria de tenir la ciutat i que, de fet, només havia estat concedit en el nord-est amb anterioritat a *Tarraco*, la capital provincial.

Fig. 73: Planta de la colònia romana de *Barcino* (Beltrán de Heredia 2006).

⁸²⁷Es calcula una grandària d'unes 10 ha., essent una de les colònies més petites de les fundades per August a Hispània (en comparació, per exemple, amb *Emerita Augusta* o *Caesaraugusta*): J. Guitart. "Quelques réflexions...", p. 127; *Id.* "The origin of the earliest...", p. 26; J. Gimeno. "Barcino Augustea. Distribución de los espacios urbanos y áreas centrales de la ciudad". *Boletín del Museo Arqueológico Nacional*, I, 1 (1983), p. 14.

Aquesta importància de la ciutat degué tenir una forta repercussió en la zona laietana. De fet, el més lògic seria que aquesta fundació impliqués una nova cadastració del territori del Pla de Barcelona amb un repartiment de terres als nous colons que, òbviament, afectaria a la població prèvia.⁸²⁸ En aquest sentit, en els darrers anys s'han dut a terme diversos estudis que han plantejat l'existència d'una *centuriatio* que afectaria el Pla de Barcelona en relació amb la nova fundació.⁸²⁹ Ja aquests treballs plantejaven la possibilitat que aquesta centuriació no es limités al Pla de Barcelona, sinó que depassaria la Serralada Litoral per situar el seu límit en el ramal interior de la via Augusta.⁸³⁰ Tot i que analitzarem més en detall aquesta qüestió, creiem que resulta evident que aquestes actuacions augustals i la generació d'un nou cadastre amb una *limitatio* partint de la nova colònia de *Barcino*, hauria d'haver afectat d'una forma o altre el territori vallesà, àrea d'expansió natural i territori que durant tot l'imperi estigué directament vinculat a la nova colònia. Per una altra banda, també és obvi que la fundació d'una nova ciutat amb un estatut jurídic privilegiat i a tanta poca distància, hagué de ser un cop dur per les dues fundacions republicanes de la zona: *Baetulo* i *Iluro*. Així, quedava clar que el nou nucli era, per voluntat d'August, el que seria punt de decisió política i administrativa principal de la Laietània i, a la vegada, un gran competidor a nivell econòmic-comercial. En aquest sentit, potser caldria aportar una certa significació política i simbòlica a la fundació de *Barcino*. Així, ja havíem vist com alguns autors apuntaven la possibilitat que tant *Baetulo* com *Iluro* responguessin a fundacions associades a l'activitat pompeiana o propompeiana a la Citerior. Tot i la ja esmentada dificultat per poder confirmar aquest fet, la creació d'una colònia augustal en una àrea reduïda amb presència de dues ciutats fundades escassament 70 anys abans, podria ser indicatiu d'una voluntat política augustal per tal de consolidar la seva figura (i el model polític que representava) davant d'una zona sense excessiva tradició de suport al

⁸²⁸En aquest cas hi ha una opinió generalitzada favorable a l'existència d'aquest nou cadastre, expressat a més en una *centuriatio* del territori. Així, per exemple: J.O. Granados. "Los primeros pobladores del Pla". *El Pla de Barcelona i la seva història*. Barcelona: La Magrana (1984), p. 76; I. Rodà. "Barcelona...", p. 2. En els darrers anys, s'ha realitzat un estudi al voltant d'aquestes possibles centuriacions, sobre el qual tornarem més endavant, quan parlem de la cadastració del territori (*infra* apartat 3.3.1.2.2).

⁸²⁹Bàsicament a partir dels treballs de J.M. Palet i el seu equip des de l'ICAC. En aquesta direcció, *vid.*: J.M. Palet. *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l'època iberoromana i l'altmedieval. Segles II-I aC. - X-XI dC*. Barcelona: Centre d'Arqueologia de Barcelona (1997); *Id.* "Estructuració i ocupació del Pla de Barcelona en l'època romana: la xarxa centuriada de *Barcino*". *Expansió urbana i planejament a Barcelona*. Barcelona: Proa (1997), pp. 3 – 18; J.M. Palet, J.I. Fiz, H. Orenge. "Centuriació i estructuració de l'ager de la colònia *Barcino*: anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge". *Quarhis*, 3 (2007), pp. 106 – 123.

⁸³⁰J.M. Palet *et al.* "Centuriació...". p. 119.

seu bàndol polític. No cal oblidar que aquesta no era una política estranya en August i, per exemple, s'han proposat actuacions de caire similar en la fundació de *Caesaraugusta*.⁸³¹ Sigui com sigui, la realitat històrica mostra com la nova colònia es consolidà ràpidament en el seu paper de punt bàsic de la costa central catalana, creixent en importància de forma progressiva fins que, ja en el Baix Imperi, passà a ser la principal ciutat del nord-est peninsular i una de les més remarcables dins del territori hispà. Una evolució inversa a la de *Baetulo* i *Iluro*, que a partir del segle II iniciaren un lent i també progressiu declivi.

Fig. 74: Columnes del temple d'August de *Barcino* (Miró 2001).

Com dèiem, però, el que més ens interessa serien les repercussions del naixement de *Barcino* respecte la part interior de la Laietània. Així, si aquesta fundació s'emmarca

⁸³¹ En relació a la ciutat romana de *Celsa*, que ja havíem comentat que era una fundació de Lèpid, destituït del triumvirat pel propi August. La ciutat passà primer de tenir l'epítet "Lèpida" al de "Celsa" i amb la fundació de *Caesaraugusta* entrà en un procés de decadència que acabà amb el seu abandonament en època de Neró (M. Beltrán. "El Alto Imperio Romano". *Historia de Aragón*, I. Saragossa: Institución Fernando el Católico (1989), p. 92; *Id.* "Colonia de Lépido – *Lepida Celsa*". *Hispania romana. Desde tierra de conquista a provincia del Imperio*. Madrid: Electa (1997), p. 107; I. Rodà. "August i les ciutats d'Hispania". *La moneda en temps d'August. Curs d'Història Monetària d'Hispania*. Barcelona: MNAC (1997), p. 13). De fet, August expressà de forma molt clara el fet que a partir d'aquest moment la seva figura monopolitzaria el control de les clienteles a tot l'imperi. I no només això, en el cas hispà també buscà imposar la idea que havia estat ell qui havia pacificat Hispania i per això les noves fundacions o les actuacions en les ciutats preexistents anaren en aquesta direcció. Aquest cas del canvi de denominació de *Celsa* sota el seu govern n'és un bon exemple, complementat posteriorment amb la fundació de la nova ciutat (en una àrea de llarga tradició de clienteles pompeianes, tal com demostra el bronze d'Ascoli). Però no és l'únic exemple i es poden citar casos com la desaparició de les colònies *Lepidae* de la Narbonesa o de les *Antoniae* d'Itàlia (J.M. Roddaz. "Hispania pacata: l'emperador et les Espagnes aux deux premiers siècles de l'Empire". *Hispania terris omnibus felicior. Premesse ed esiti di un processo di integrazione*. Pisa: Edizioni ETS (2002), pp. 204 – 206).

dins d'un programa general que cerca la urbanització de la península, hem de veure si aquest afectà realment aquesta zona. Així, a nivell arqueològic, el primer fet evident i incontestable és que, a dia d'avui, l'arqueologia no ha pogut demostrar l'existència de cap indicatiu ni evidència que permeti parlar d'una ciutat urbanísticament definida per època romana al Vallès.⁸³² Així, en analitzar les evidències arqueològiques en l'apartat anterior, hem vist com el poblament d'aquesta zona a partir d'August ve determinar per la desaparició definitiva dels *oppida*, principals nuclis de poblament fins aquell moment, i l'expansió creixent de l'hàbitat rural dispers romanitzat, el qual tindria el seu exemple jeràrquicament més destacable a les vil·les. Per tant, no sembla que puguem parlar de ciutats al Vallès, urbanísticament parlant, ni per aquest moment ni per la resta d'època romana

Això situaria aquest territori dins del grup de regions de l'imperi amb unes característiques molt determinades que no desenvoluparien el model de *ciuitas* tradicional, ja que no era necessari per la seva efectiva integració dins del sistema socio-econòmic, administratiu i polític romà. Això es deu al fet que Roma hagué d'adaptar-se a les diferents realitats territorials existents, implantant l'esmentat model a zones on la presència urbana podia arribar a ser molt exigua o directament nul·la. És en aquestes zones on aparegué una varietat del model de *ciuitas* que s'ha vingut a denominar *ciuitas sine urbe*.⁸³³ En general, podem parlar d'aquesta tipologia urbana en els casos on Roma crea o promou un nucli el qual no disposa d'un entramat urbanístic definit. És a dir, un centre que podem entendre com a *ciuitas*, però només en el sentit jurídic i administratiu del terme. Normalment serien nuclis ocupats ja anteriorment a la presència romana, però sense un paper excessivament destacat en el seu territori. Es trobarien a zones eminentment rurals i respondrien a l'interès per part de Roma d'organitzar i controlar de forma més eficient aquells territoris en els quals no existia una tradició urbanística prèvia. Això no implica, però, que no poguessin tenir ciutats urbanísticament importants relativament a prop, com en el nostre cas. Per tant, d'alguna

⁸³² I, de moment, no existeix cap indicatiu que en un futur aquesta situació pugui variar.

⁸³³ Es tracta d'un concepte historiogràfic modern i que, per exemple, també s'ha utilitzat com a "*ciuitas sine oppido*", la "no ciutat" o "*small towns*" en la historiografia anglosaxona. Si bé no apareix com a tal directament citat a les fonts clàssiques, aquestes sí que parlen de forma bastant habitual d'aquest tipus d'assentament. Respecte al concepte *vid.*: I. Arrayás, J. Cortadella, T. Naco, O. Olesti, A. Prieto. "Civitas y urbs en el nordeste hispánico: algunas reflexiones." *Actas del I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 311 – 317; E. Cerrillo. "La reorganización del territorio. Los paisajes de la romanización". *De Iberia in Hispaniam. La adaptación de las sociedades ibéricas a los modelos romanos*. Alicante: Universidad de Alicante (2003), p. 49; A. Prieto. "La organización...", pp. 28 – 30.

manera, amb aquestes realitats “no urbanes”, Roma pretenia integrar aquelles zones que per les seves característiques més difícilment podien adequar-se al model de *ciuitas*.⁸³⁴

De fet, amb la *ciuitas*, Roma impulsava el sorgiment de noves entitats de tipus jurídic-administratiu la funció de les quals era essencialment de control i gestió territorial. En aquelles zones on no s’hagués desenvolupat un programa urbanístic preromà i on aquest no fos viable (o més aviat rendible), Roma s’accontentaria amb proporcionar els instruments bàsics per generar el sistema de control típic del model de *ciuitas*: un nucli central que exercís de punt de vertebració del territori rural circumdant i amb funcions jurídiques, fiscals, administratives i potser també econòmiques i religioses. Per fer-ho, aquests nuclis, promocionats a partir de realitats preexistents, no desenvoluparien una trama urbanística típica, senzillament perquè no tenien necessitat d’ella. Per les funcions que havien de complir senzillament necessitaven una posició mínimament estratègica en relació amb el seu territori i un petit centre, més o menys monumentalitzat, amb alguns edificis dedicats a les mencionades funcions. D’aquesta manera, sense necessitat de crear un gran centre urbà, es convertien en el pol d’atracció de la població rural circumdant i en el principal cap de pont a les regions controlades de forma menys directa pel model de *ciuitas*. A la vegada, aquests centres jurídic-administratius poc o gens urbanitzats, serien el punt de reunió de les elits locals, principals actors del procés d’adaptació a les estructures imperials. En aquest sentit, no resulta estrany que arqueològicament s’hagin documentat grans i riques *domus* en alguns d’aquests centres, ja que la promoció d’un nucli implicaria necessàriament la promoció d’unes elits, que intentarien controlar i impulsar aquest procés, a la vegada que col·laborarien en la monumentalització del nou centre vertebrador del territori com a forma d’expressió de la seva jerarquia social.

El problema d’aquest model, però, seria la seva contrastació empírica, ja que com es pot identificar una ciutat en la que no hi ha ciutat? La qüestió no és senzilla, especialment tenint en compte que ni les fonts literàries ni epigràfiques acostumem a donar-nos dades fiables al respecte. És l’arqueologia la única que pot esclarir aquesta situació. Tot i així, resulta extremadament difícil trobar assentaments excavats de forma sistemàtica i extensiva fora dels principals nuclis urbans més intensament coneguts.

⁸³⁴ Per una reflexió aprofundida sobre la *ciuitas sine urbe*, les seves característiques i les problemàtiques vinculades a la seva identificació, remetem a un treball nostre de recent publicació, en el qual ens hem basat per la interpretació aquí exposada: J. Oller. “La ciudad sin ciudad: la *ciuitas sine urbe* como elemento de control territorial”. *Estrat Crític*, 5, vol. 1 (2011), pp. 190 – 203.

D'aquesta manera, el fet que la principal característica d'aquestes *ciuitates* sigui la falta d'un entramat urbà clàssic, fa que tinguin un clar desavantatge respecte els altres nuclis pel que fa a la seva documentació i coneixement. Tot i això, en els casos on es pot excavar un nucli de forma mínimament exhaustiva, com es pot reconèixer una *ciuitas sine urbe*? Tot i la dificultat per establir criteris en aquest sentit, pensem que hi ha com a mínim alguns indicis que haurien de permetre plantejar la hipòtesis de la seva existència:

- Situació de l'assentament en una zona que, per les seves característiques, fos poc adequada per la implantació del model clàssic de la *ciuitas* romana. Per exemple, zones muntanyenques, zones eminentment rurals o zones amb característiques físiques que dificulten la creació de nuclis urbans. També zones que no disposen d'attractius econòmics o estratègics suficientment importats com per generar una intervenció urbana clàssica per part de Roma.
- Zones on la presència d'un determinat recurs estratègic feia que Roma tingués interès en controlar-lo mitjançant la creació d'un petit nucli administratiu, però sense la necessitat de desenvolupar un pla urbanístic complet. Per aquest darrer cas l'exemple paradigmàtic serien els afloraments miners però, ja que afecta un dels nostres casos d'estudi (Caldes de Montbui), també podríem destacar els punts que disposen d'aigües termals.
- Documentació d'un assentament que presenta com a característica principal l'existència d'un centre monumental destacat amb un o diversos edificis de diferents tipus i funcions (basíliques, termes, fòrums, etc.), però en el que no es troben evidències arqueològiques d'una zona d'hàbitat equiparable a la importància d'aquest centre. Tot i això, el fet de trobar hàbitat d'algun tipus no ha de servir com a element definitiu per descartar la hipòtesi, ja que, com hem comentat, aquest tipus de nucli podria servir també com a lloc de reunió o hàbitat de les elits locals. Per tant, un altre indicador interessant seria trobar algunes poques *domus* però amb signes d'opulència i riquesa. Fins i tot això també seria aplicable a petits hàbitats no excessivament rics però amb elements de tipus productiu amb zones de magatzem (dòlies) o productius (premses de vi o oli), ja que és probable que aquests nuclis poguessin exercir funcions de

mercat o de control i acumulació d'excedents amb finalitats diverses. Òbviament, perquè aquest indicador fos suficientment fiable, hauríem d'estar en territoris ben coneguts arqueològicament, ja que si no és així correm el risc de plantejar una hipòtesis que només se sostingui per la falta de dades arqueològiques extensives.

- Concentració remarcable d'epígrafs honorífics en un punt concret d'una zona amb absència de jaciments urbans d'importància. Tornant a la qüestió de les elits locals, aquest seria un bon indicador de l'existència d'un centre administratiu i de representació del poder no només de les elits locals, sinó també de la pròpia Roma i del culte imperial. Aquest aspecte fou especialment important pel que respecta als municipis d'origen flavi, on aquestes elits van exercir uns càrrecs dels que deixaren constància mitjançant els epígrafs. I un bon exemple d'aquest cas, com veurem, és el del municipi d'Ègara.

Podríem parlar d'altres possibles indicis, però creiem que aquests són els més reveladors, tot i que ni molt menys definitius. A partir de la presència d'alguna d'aquestes situacions, només l'anàlisi detallat de la casuística de cada nucli i de les diferents evidències arqueològiques, epigràfiques i documentals, podria permetre sostenir la hipòtesis de l'existència d'una *ciuitas sine urbe* de forma sòlida.

Aquest model, que podem trobar a partir de diversos bons exemples per tot l'imperi,⁸³⁵ creiem que lliga perfectament amb allò que trobem a la Laietània interior a partir d'època d'August. Així, es tracta d'un marc ideal per aquest model: una zona rural, sense tradició de grans centres urbans, sobre la que Roma té bàsicament un interès

⁸³⁵ Utilitzant denominacions diverses aparegudes a les fonts com les de *conciliabulum*, *forum*, *vicus*, *castellum*, etc. Serveixi per Itàlia l'exemple, estudiat per nosaltres mateixos, de la comunitat de *Interamnia Praetuttianorum*. Situada en el Picé, Frontí (Fron. 17, 13 – 17, Th) indica que neix com a *conciliabulum* (per tant, com a *ciuitas sine urbe*) sobre una comunitat preexistent i que, posteriorment, fou promoguda a municipi, desenvolupant a partir d'aquest moment un important programa constructiu urbà (vid. A. Prieto, J. Oller. "El *conciliabulum*..."). També a les Gàl·lies es trobaria aquest model, el qual ha generat un important debat historiogràfic al voltant del que s'ha vingut a denominar com a "agglomérations secondaires". Pel que fa al cas hispà, tenim àrees especialment idònies per l'aplicació d'aquest model, com seria el nord-oest peninsular (per les seves característiques físiques i al procés de conquesta que patí). A la vegada, podem trobar casos paradigmàtics i molt ben documentats com el de *Munigua*. Sobre aquest assentament, vid.: F. Coarelli. "Munigua, Praeneste e Tibur. I modelli laziali di un municipio della Baetica". *Lucentum*, 6 (1987), pp. 91 – 100; T. Hauschild. "Los templos romanos de Munigua". *Cuadernos de Arquitectura Romana*, 1 (1991), pp. 133 – 143; Th. G. Schattner. *Munigua. Cuarenta años de investigación*. Sevilla: Junta de Andalucía – Instituto Arqueológico Alemán (2003). Pel que respecta al nord-est peninsular, també tenim diversos casos que podrien identificar-se amb *ciuitates sine urbe* com els nuclis d'*Auso* (Vic), *Sigarra* (Prats del Rei), *Iulia Lybica* (Llívia) o *Aquae Calidae* (Caldes de Malavella).

econòmic i viari i propera a d'altres nuclis urbans que actuarien més pròpiament com a centres poblacionals, com serien els casos de les ciutats romanes costaneres. Per tant, creiem que resulta coherent pensar que ni en època augustal ni amb posterioritat es plantegés des de l'administració romana la creació de ciutats com a tal a la Laietània interior, sinó que es buscà la solució més pragmàtica i eficient per controlar aquesta àrea, la qual passava per potenciar petits nuclis indígenes, convertint-los en punts centrals del territori a nivell administratiu, polític i econòmic però sense crear innovacions urbanístiques, senzillament perquè no era necessari pels objectius de Roma. I en aquest territori, sembla que, ja en època augustal, foren dos els nuclis potenciats per desenvolupar una funció de centres vertebradors del territori laietà interior: Ègara i el nucli de Caldes de Montbui. Especialment interessant és el cas egarenc que, com ja hem vist, esdevindrà un municipi llatí en època flàvia, consolidant aquesta posició preminent. Pel que fa a Caldes, no es pot certificar de forma segura la realització d'aquest pas, però posteriorment analitzarem que és una opció força probable.

Ara bé, si no és fins època flàvia que aquests nuclis obtenen un estatut jurídic romà, com podem veure que és sota August quan s'inicià la seva potenciació? Doncs bé, de nou l'arqueologia és qui permet evidenciar aquest fenomen. Pel que fa al cas d'Ègara, creiem que aquest nucli es pot vincular amb l'assentament documentat a sota de l'actual conjunt episcopal de les esglésies de Sant Pere de Terrassa a partir de diferents elements. Així, hem de tenir en compte la concentració de restes d'època romana al conjunt monumental de Sant Pere i als seus voltants. A la vegada, els documents epigràfics més destacats (de tipus públic) han estat trobats exclusivament a la pròpia església de Santa Maria, on també se situen les restes d'època alt-imperial. Això, segons alguns investigadors, mostraria que els documents epigràfics estan situats *in situ* i que foren reaprofitats en la construcció de les esglésies.⁸³⁶ Així, tot plegat sembla indicar que el nucli d'Ègara (fos quina fos la seva tipologia) es trobaria a la zona situada al voltant del conjunt monumental de Sant Pere.⁸³⁷ Com hem vist anteriorment, en aquest punt des d'època ibèrica plena es trobaven indicis del que podríem considerar un petit hàbitat rural iber, el qual potser podia haver tingut un cert predomini respecte els petits nuclis rurals del voltant gràcies a la seva situació estratègica en aquest esperó elevat entre dues rieres.⁸³⁸ La seva funcionalitat com a nucli rural dispers no sembla que variés

⁸³⁶ O. Olesti *et al.* "Terrassa...", p. 14.

⁸³⁷ Sobre aquesta qüestió: J. Oller. *El municipi romà...* (2008), p. 4; *Id.* "El municipi...", pp. 190 – 191.

⁸³⁸ A. Moro *et al.* "Primers resultats...", p. 12.

excessivament a partir de la irrupció romana, tot i que poc a poc anés incorporant elements materials propis dels nouvinguts com la teula o les dòlies.⁸³⁹ El moment clau en la seva evolució, però, sembla que fou l'augustal, quan s'amortitzà el conjunt de sitges i dòlies de l'assentament iber i es documentà un aterrossament general del jaciment. A la vegada, els darrers treballs arqueològics duts a terme a la zona han tret a la llum un conjunt d'estructures productives tals com un nou grup de sitges, tres petits dipòsits, pous i diverses dòlies, juntament a un petit complex darrera de l'absis de l'església de Sant Pere.⁸⁴⁰ Igualment, s'ha registrat una possible *domus* romana a la part sud del conjunt, tot i que de cronologia imprecisa i l'estructura d'un dipòsit de líquids o *lacus* que els arqueòlegs vinculen a un possible *impluvium*.⁸⁴¹ Tot plegat fa pensar en una intervenció destinada a transformar l'assentament previ, el qual augmentaria en rellevància i desenvoluparia un conjunt de noves edificacions, tot i que d'escassa monumentalitat.

⁸³⁹ J. Oller. "El municipi...", p. 195.

⁸⁴⁰ Per totes aquestes dades recents a nivell arqueològic, remetem al treball publicat l'any 2009 que recollí els resultats del gran projecte d'intervenció arqueològica realitzat els darrers anys a la zona de les esglésies de Sant Pere: G. Garcia et al. *La seu episcopal d'Ègara...*, pel que fa a les dades d'aquest moment especialment pp. 35 – 40. També sobre les dades arqueològiques del conjunt egarenc, *vid.*: A. Moro. "Evolució del poblament antic." *Terme*, 3 (1988), pp. 21 – 26.

⁸⁴¹ Tot i que les seves dimensions (6x5 metres de costat i un fons conservat de 120 cm.) depassen les que serien habituals per una *domus* romana (A. Moro. "Activitat arqueològica. 2008". *Terme*, 23 (2008), p. 28).

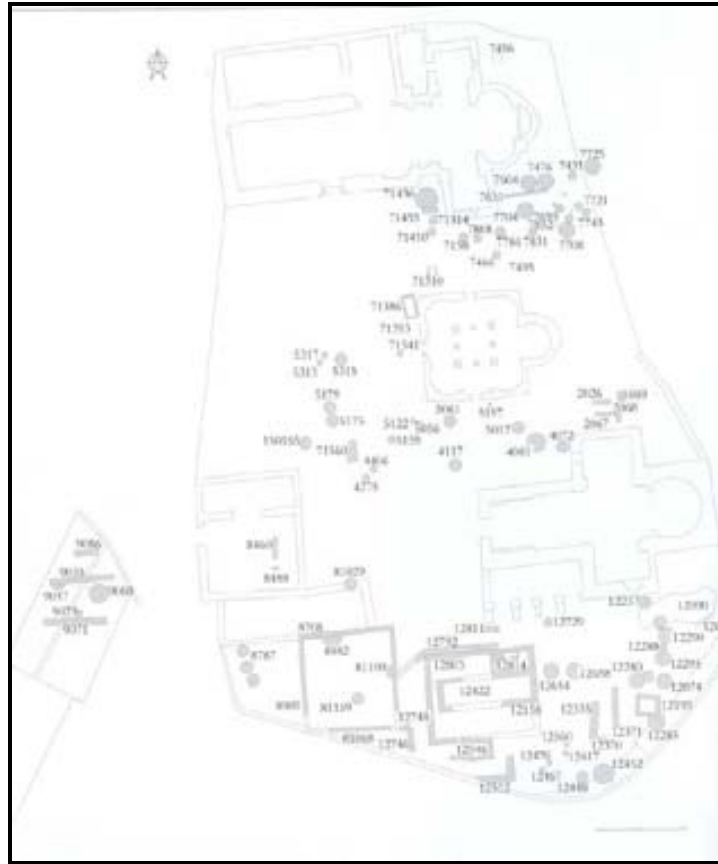

Fig. 75: Estructures romanes documentades al conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa (Garcia *et al.* 2009).

Respecte el nucli de Caldes de Montbui,⁸⁴² les dades són més minses, ja que no s'hi ha realitzat un projecte d'intervenció de primer nivell com en el cas de Terrassa. Curiosament, però, en aquest cas no hi ha dubtes sobre la situació del nucli termal romà, ja que es conserva bona part d'aquest *in situ*. Així, a la Plaça de la Font del Lleó i als

⁸⁴² Resulta molt habitual fer referència a aquest assentament com *Aquae Calidae*, pel fet que la major part de nuclis documentats a Hispània i altres parts de l'imperi amb funció termal reberen aquest nom. Ara bé, no existeix cap evidència documental, literària, epigràfica o numismàtica que identifiqui amb aquesta denominació el conjunt de Caldes. Per tant, a dia d'avui, s'incorre en una inexactitud històrica si es parla del nucli romà de Caldes sota el nom d'*Aquae Calidae*. Recentment, en un article de M. Mayer, es torna a plantejar aquesta possibilitat. Així, l'autor fa referència a dos passatges literaris que farien referència a una *Aquae Calidae* situada al nord-est peninsular. Per una banda, Plini (*NH.* III, 23) parla d'uns *Aquicaldensis* a la província Tarraconesa, mentre que Ptolomeu (II, 6, 69) fa referència a una *Ydata Thermà* entre els ausetans. Segons Mayer, tot i que s'ha pogut comprovar que la denominació d'*Aquae Calidae* corresponia al nucli de Caldes de Malavella (posteriorment *Aquis Voconis*), no s'hauria de descartar que el nucli de Caldes de Montbui no hagués rebut la mateixa denominació. En aquest sentit, el fet que autors clàssics la situen entre els ausetans o a prop d'aquests, una zona tradicionalment vinculada amb l'àrea de Caldes (per la via de Mani Sergi, per exemple) en seria un bon indicatiu. Així, el que succeiria a les fonts seria que la presència relativament propera de dos nuclis amb el mateix topònim hauria provocat una confusió i la unió de tots dos en una única referència (M. Mayer. "El problema de las *Aquae Calidae* del norte del *Conventus Tarraconensis*". *Serta Palaeohispanica J. De la Hoz. Palaeohispanica*, 10 (2010), pp. 303 – 317). Tot i que considerem aquesta hipòtesi com a plausible i, de fet, bastant probable, no es pot confirmar fins que no aparegui un epígraf a Caldes de Montbui amb el nom d'*Aquae Calidae*, tal com bé apunta l'autor.

seus voltants, s'han documentat els vestigis d'un important conjunt termal d'època romana. Les darreres intervencions arqueològiques, han descobert un complex remarcable format per diverses piscines, sales compartimentades i estructures relacionades amb l'edifici termal.⁸⁴³ D'aquesta manera, les característiques pròpies de la zona, amb un brollador natural d'aigües termals, generarien el sorgiment d'una estació balneària romana amb funcions medicinals.⁸⁴⁴ Val a dir, però, que l'arqueologia ha mostrat una ocupació prèvia d'aquest punt, amb petites estructures d'època ibèrica indeterminada i alguns elements documentats en el segle II aC.⁸⁴⁵ Per tant, resulta plausible pensar que fos un punt d'utilització termal fins i tot abans de l'arribada de Roma.⁸⁴⁶

Fig. 76: Canalitzacions del conjunt termal de Caldes de Montbui (Miró 2011).

⁸⁴³ No entrarem en detall sobre les característiques arquitectòniques del conjunt. Per una descripció àmplia d'aquest, *vid.*: C. Miró. "La arquitectura termal medicinal de época romana en Catalunya. Las termas de Caldes de Montbui como ejemplo". *Espacio, Tiempo y Forma. Serie II*, vol. 5 (1992), pp. 255 – 276; C. Miró. "Les termes romanes de Caldes de Montbui". *Arraona*, 10 (1992), pp. 11 – 29.

⁸⁴⁴ Sobre l'origen i funció d'aquests nuclis termals amb funcions medicinals, *vid.*: C. Miró. "Els balnearis terapèutics romans, origen de la ciutat embadalida". *Aquae Sacrae. Agua y sacralidad en la Antigüedad*. Girona: Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona (2011), pp. 115 – 140.

⁸⁴⁵ Així, per època ibèrica es documenten un paviment i tres murs delimitant àmbits rectangulars, mentre que per finals del segle II aC. es registren dos murs, un possible esglaió d'accés, el reompliment d'una canalització i un desaigüe. Sobre aquests elements, desgraciadament, no existeix encara cap publicació detallada i per això hem de remetre a les memòries d'excavació: E. Barrasetas. *Memòria de la campanya de prospeccions arqueològiques a la Plaça de la Font del Lleó (Caldes de Montbui, Vallès Oriental), novembre 1994 – gener 1995*. Memòria inèdita (1995); J.M. Garcia. *Termes romanes. Caldes de Montbui (Vallès Oriental)*. Memòria de l'excavació arqueològica duta a terme l'any 2003. Memòria inèdita (2003).

⁸⁴⁶ De fet, ja anteriorment s'havia plantejat un primer moment d'ús anterior al canvi d'era: J. Folch, X. Menéndez, C. Miró, J.M. Puche, E. Revilla, E. Sorribes. "El poblament ibèric de la Torre Roja i el conjunt termal de Caldes de Montbui (Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 1987 - 1988* (1988), p. 160.

Sigui com sigui, sembla que a partir del segle I dC. hi hauria una important transformació que suposaria el sorgiment del conjunt termal romà. Malauradament, no existeixen dades cronològiques per poder determinar amb precisió el moment concret en el que es construeix aquest. Ara bé, C. Miró, principal especialista en el conjunt, considera que a partir de l'estructura de l'edifici i de la seva tipologia constructiva, la seva creació s'hauria de situar cap el canvi d'era.⁸⁴⁷ A part d'això, un altre element resulta interessant per defensar un sorgiment del nucli en aquesta cronologia del canvi d'era. I aquest és el fet que el principal nucli vertebrador de la zona, el poblat ibèric de la Torre Roja, ja hem vist que precisament s'abandona en aquest moment. Tenint en compte la importància d'aquest punt tant a nivell viari com econòmic, és poc probable que Roma deixés aquesta àrea orfe d'un nucli central per tal d'exercir funcions de control i organització. En aquest sentit, el principal nucli que podem considerar, situat ben a prop de l'antic centre de poder ibèric i reproduint el model de pas de comunitat indígena a nucli plenament romà que hem vist repetidament durant tot el segle I, és el conjunt termal de Caldes.

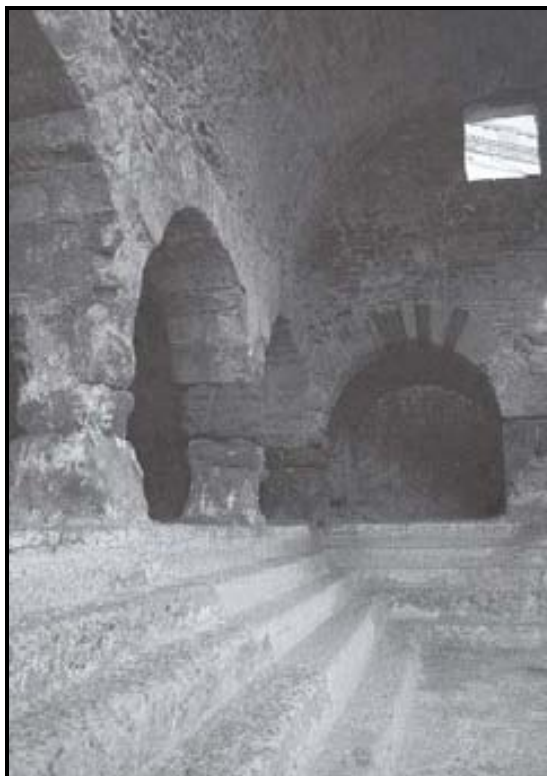

Fig. 77: Detall de les termes de Caldes de Montbui (Miró 2011).

⁸⁴⁷ C. Miró. "Les termes romanes...", p. 28. Sobre la possible utilització de les aigües termals amb funció terapèutica pels ibers, *vid.*: M. Ruiz. "La hidroteràpia como parte de la medicina ibérica". *Termalismo antiguo*. Madrid: UNED/Casa de Velázquez (1997), pp. 201 – 210, especialment pp. 206 – 208.

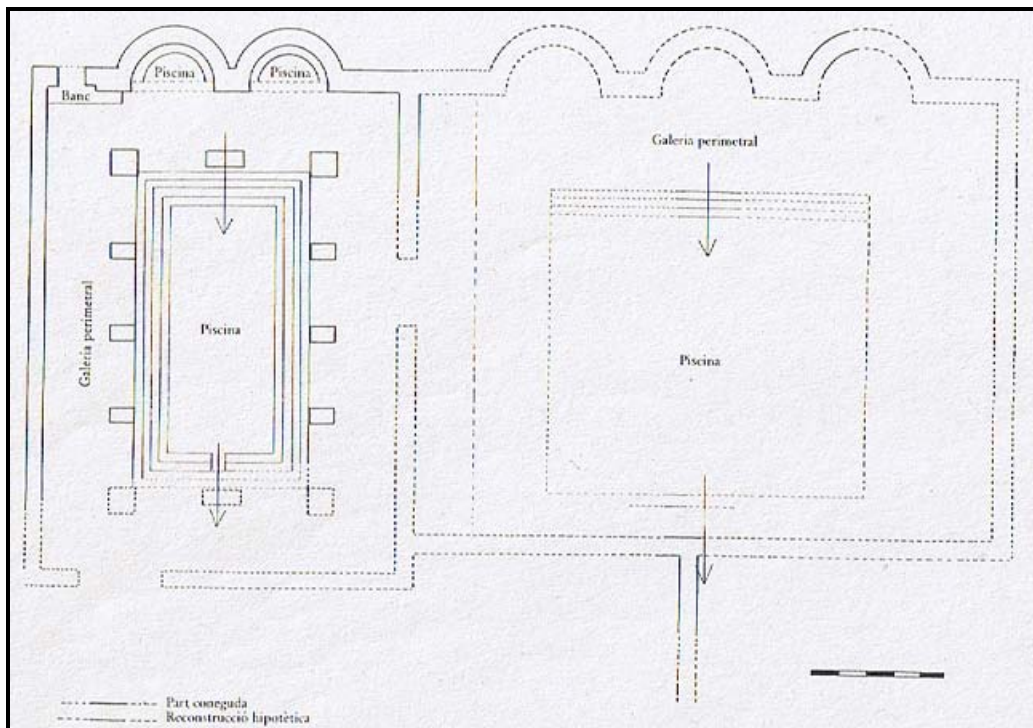

Fig. 78: Planta del conjunt termal de Caldes a partir de les restes documentades (Miró 1992).

Finalment, un altre indicatiu de gran interès seria l'epigrafia. Així, es documentaren dos epígrafs a Caldes que s'han situat en aquest punt cronològic del canvi d'era o en un moment proper. Es tracta de la dedicació a Isis (IRC I, 36) i la dedicació a Tiberi (IRC I, 40), analitzades amb anterioritat.⁸⁴⁸ En el primer cas, malauradament, els problemes de context i interpretació de la inscripció fan difícil extreure'n conclusions fiables. El segon cas, però, ofereix una mostra d'una relació de patronatge entre l'emperador Tiberi i un personatge local i, a la vegada, el fet que la dedicació formés part d'un fris indica l'existència d'algun edifici de certa monumentalitat. Per tant, en el primer terç del segle I dC. a Caldes tindríem membres de l'elit vinculades a la figura imperial i edificis monumentals vinculats al conjunt termal, evidències que fan pensar en l'existència d'un nucli de certa entitat a nivell polític i administratiu. En el cas d'Ègara, també disposem d'un epígraf situat cronològicament en el canvi d'era. Es tracta de l'epígraf de *Titinia Bastogaunin* (IRC I, 73), una dedicació a aquesta dona, filla d'un Publi i dona d'un Marc Licini Neitinbeles. Per tant, una mostra magnífica del grau de romanització de la població local que confirmaria la rellevància d'aquesta zona egarenca dins del procés d'evolució de la Laietània interior.

⁸⁴⁸ Vid. supra p. 66 i ss.

En resum, doncs, creiem que disposem de les evidències suficients per defensar que la intervenció augustal a la Laietània no es limità només a la fundació de *Barcino* a la zona costanera i a l'organització del territori del pla de Barcelona, sinó que també afectà de forma directa a l'àrea vallesana, transformant el seu territori i reordenant el seu poblament. Així, August segurament intentà assegurar la prosperitat de la nova colònia incloent la seva àrea d'expansió natural dins del seu hinterland. A la vegada que es funda la nova ciutat, es busca potenciar alguns nuclis indígenes preexistents amb la intenció de facilitar l'organització i el control d'una zona estratègicament clau, combinant aquesta potenciació amb la reforma i millora de la xarxa viària, l'afavoriment de l'expansió del sistema econòmic de la vil·la i, possiblement, la creació d'una *centuriatio* en el territori. L'arqueologia i l'epigrafia semblen mostrar que els nuclis escollits per actuar com a centres vertebradors de la nova estructura romanoimperial a la Laietània interior es poden identificar amb els jaciments situats al conjunt de les esglésies de Sant Pere de Terrassa i al conjunt termal de Caldes.

En el primer cas, l'antiga Ègara, abocada cap a l'àrea del Llobregat a partir de l'eix de la riera de les Arenes; mentre que en el cas del nucli de Caldes més orientada cap a la zona oriental amb especial control de l'eix del Besós, a partir de la riera de Caldes. D'aquesta manera, es conformaria el que podríem denominar un "triangle laietà" conformat per tres vèrtex, essent el principal el que parteix de *Barcino*.⁸⁴⁹ A partir d'aquest triangle sembla que s'organitzà durant l'etapa altimperial l'evolució de la Laietània interior i, de fet, dos elements semblen confirmar-ho: a nivell arqueològic, la major concentració de *uillae* sorgides a partir d'època augustal al voltant d'aquests dos nuclis i, a nivell documental, l'evident i constant relació que es pot constatar entre *Barcino* i Ègara i Caldes durant tota l'Antiguitat. Per acabar, tot i que és en aquest moment que sorgeix aquest triangle de nuclis, aquest no aconseguí la seva significació plena fins època flàvia, quan la concessió del *ius latii* per part de Vespasià suposà la seva integració jurídica dins del món romà, exemplificada en el municipi flavi d'Ègara. En aquest sentit, alguns autors han plantejat que en aquest moment estaríem davant del que es pot denominar com a etapa "premunicipal",⁸⁵⁰ amb una primera potenciació d'aquests nuclis que, poc a poc, anaren consolidant la seva posició com a punts centrals

⁸⁴⁹ Òbviament, això no vol dir que *Iluro* i *Baetulo* deixessin de tenir un paper destacat a l'àrea laietana. Senzillament que el paper principal fou el de *Barcino*, que passà a monopolitzar les relacions amb l'àrea interior, tot i que resulta evident que els nuclis republicans seguirien comerciant i relacionant-se amb aquesta zona.

⁸⁵⁰ O. Olesti *et al.* "Terrassa...", p. 6.

del territori, consolidació que arribà de forma definitiva amb la concessió del dret llatí (només documentada de forma segura en el cas egarenc). Aquests dos nuclis no arribarien a desenvolupar en cap moment un urbanisme definit i, per les seves característiques, creiem que es poden emmarcar perfectament dins del model plantejat de la *ciuitas sine urbe*, definint el tret primordial que marcà l'estructura d'aquesta zona durant tot el període imperial.

3.3.1.2.2 La cadastració del territori

La segona meitat del segle I i, més concretament, el període augustal, foren uns moments claus per la reorganització de l'Imperi. Així, fou en aquest moment quan es duqué a terme, per primer cop, un recensament de les terres que formaven part dels dominis de Roma. Ja hem vist el paper clau d'Agripa en aquest sentit, amb la construcció d'un gran mapa de l'imperi al centre de Roma, mostra de la necessitat que existia de conèixer amb detall l'extensió i situació de les terres disponibles.⁸⁵¹ Segurament aquesta interès estigué en la base de la important reforma provincial que ja hem vist que es duqué a terme en aquest moment. En aquest sentit, resulta evident que Hispània fou una de les zones més profundament afectades per aquestes actuacions, no només per la necessitat d'organitzar les noves terres obtingudes a partir de les guerres al nord-oest peninsular, sinó també perquè calia reordenar una província clau que havia pres part de forma directa en els conflictes interns de Roma des de feia més de seixanta anys. Bona prova d'això la dona Cassi Dió quan, fent referència a les actuacions d'August a les províncies, parla del recensament que realitzà a les Gàl·lies i, presumiblement, també a Hispània, on reestablí l'ordre (LIII, 22, 5).

En realitat, l'ampli programa de fundacions urbanes i la profunda reforma viària empreses per August a Hispània implicà per força una reordenació territorial de primer ordre.⁸⁵² Així, les pròpies fundacions suposaren l'establiment d'importants contingents de colons, principalment veterans de les legions, els quals hagueren de rebre els seus

⁸⁵¹ Vid. p. 351, n. 778. De fet, la problemàtica de la terra disponible fou una constant al llarg de la història de Roma i un dels principals motors de la seva evolució política, social i econòmica (F. De Martino. "Territorio, popolazione ed ordinamento centuriato". *Diritto, economia e società nel mondo romano. II. Diritto pubblico*. Nàpols: Jovene Editori (1996), p. 259).

⁸⁵² I és un fenomen que no es donà només a Hispània, sinó que estem en un moment general de reordenació del territori (M. Clavel – Lévêque. "Pratiques imperialistes et implantations cadastrales". *Ktema*, 8 (1983), pp. 202 – 203; A. Perez. *Les cadastres antiques en Narbonaise occidentale. Essai sur la politique coloniale romaine du Gaule du Sud (Ile s. av. J.C. – Ile s. a. J.C.)*. Montpellier: CNRS (1995), pp. 246 – 247; F.T. Hinrichs. *Histoire des institutions gromatiques*. París: P. Genthner (1989), p. 132).

respectius lots de terra per poder establir-se a les noves ciutats i prosperar. Davant d'aquesta situació, és lògic pensar que Roma havia de desenvolupar eines per tenir un major control i coneixement de les terres disponibles al territori hispà, de cara a la seva gestió eficaç. I la principal eina de la que disposà Roma en aquesta direcció foren els cadastres. Es tractaria d'un instrument de registre i documentació de les terres i els seus propietaris amb una funció eminentment fiscal i administrativa, que fou utilitzat per Roma per tal de consolidar i expandir el seu domini facilitant i accelerant la submissió i integració dels diversos pobles conquerits. Aquesta eina de control no fou una innovació generada pel món romà i, de fet, la trobem en cultures anteriors com l'etrusca o la grega. Ara bé, Roma desenvolupà un procediment pel qual aquests cadastres eren expressats físicament en el sòl i que s'anomenà *limitatio*. Així, a partir d'un seguit de procediments tècnics realitzats pels agrimensors, es traçaven un seguit de límits en el territori que constituïen un conjunt d'eixos, els quals generaven una xarxa parcel·l·lària ortogonal que seria la base del cadastre. En època romana, la més habitual de les *limitationes* fou la *centuriatio*, basada en una divisió en parcel·les anomenades "centúries", que podien variar de mida però que estaven basades en la mesura mètrica de l'*actus*.⁸⁵³ La importància d'aquests elements pel que fa als estudis històrico-arqueològics es basa en el fet que alguns d'aquests parcel·laris antics s'han conservat en part fossilitzats en el paisatge actual, gràcies al conservadorisme de les estructures agràries. I a partir de disciplines com l'arqueomorfologia i dels enfocaments provinents de l'arqueologia del paisatge, s'han pogut restituir diversos exemples per tot el territori de l'Imperi Romà de centuriacions antigues.

Tot aquest panorama entronca amb el cas hispà de forma directa. Així, ja hem vist que en època augustal es dugueren a terme tot un seguit de destacades fundacions urbanes de nova planta. Com hem dit, aquestes implicaren una reorganització de les terres indígenes, les quals foren assignades a nous colons o reordenades en relació a la població autòctona. Per tant, resulta evident la necessitat que en aquell moment degué existir de dur a terme un control detallat i intens de la quantitat de terres dividides i repartides, del seu estatut jurídic o dels seus propietaris, entre d'altres elements. D'aquesta manera, seria lògic esperar que el programa de reordenació territorial impulsat sota August a Hispània va implicar el sorgiment de diversos cadastres,

⁸⁵³ Per una definició més detallada de tots aquests elements, remetem a l'apartat 1.1 del Volum II d'aquest treball.

possiblement amb la presència de centuriacions.⁸⁵⁴ De fet, existeix una tradició de recerca d'estructures cadastrals a la Hispània antiga que ha donat lloc al plantejament de diverses hipòtesis al voltant de l'existència de cadastres en relació amb ciutats fundades o promogudes a partir de les actuacions de Cèsar, en època triumviral i, sobretot, sota el govern d'August.

D'aquesta manera, trobem diversos casos pels quals es planteja aquesta possibilitat en base a documents i metodologies diverses. Per exemple, a nivell epigràfic tenim un document paradigmàtic com seria el bronze de Lacimurga: una placa de bronze on s'indicaven els límits d'una zona centuriada, que possiblement podria correspondre a la parcel·lació del territori de la ciutat d'*Ucubi* i que els investigadors que l'han estudiat consideren que podria ser la representació d'una *limitatio* d'època augustal.⁸⁵⁵ També possiblement la *Lex Ursonensis* podria mostrar indicis d'una *limitatio*, a partir de la referència a "*ager datus et adsignatus*" i al terme "*limites*".⁸⁵⁶ A nivell morfològic, s'ha teoritzat al voltant de la presència de cadastres romans a múltiples nuclis i, per exemple, s'han estudiat o estan en procés d'estudi els casos d'*Emporiae*, *Gerunda*, *Iluro*, *Iesso*, *Tarraco* (al nord-est peninsular), *Caesaraugusta*, *Calagurris*, *Grachurris*, *Ilerda*, *Osca* (a la vall de l'Ebre), *Urso*, *Ostippo*, *Ulia* (a la vall del Guadalquivir), entre d'altres.⁸⁵⁷

⁸⁵⁴ Tot i que no tot el territori inclòs en el cadastre havia de ser, per força, centuriat. Així, per exemple, es pot remarcar el cas del nord-oest peninsular, una zona que per les seves característiques i la tardana incorporació a l'imperi era més propera a d'altres formes d'organització de la terra. Així, alguns autors han remarcat com en aquestes zones més nord-occidentals de la península, una de les formes més habituals de registrar les terres associades a una *ciuitas* seria mitjançant l'*ager mensura comprehensus*. Consistiria en aquell sòl (normalment provincial) mesurat pel seu perímetre i on en el seu interior no es realitzaven operacions d'agrimensura, quedant representat a la *forma* només en el seu perímetre i anotant la xifra de la superfície total de terra, base pel càlcul dels impostos que havia de pagar la comunitat. Sobre aquest tipus d'organització del sòl, *vid.*: A. Orejas, I Sastre. "Fiscalité et organisation du territoire dans le Nord-Ouest de la Péninsule Ibérique: *civitates*, tribut et *ager mensura comprehensus*". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 25/1 (1999), pp. 159 – 188; A. Orejas, M. Ruiz del Árbol, I. Sastre. "*L'ager mensura comprehensus* et le sol provincial: l'Occident de la Péninsule Ibérique". *Les vocabulaires techniques des arpenteurs romains*. Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté (2005), pp. 193 – 199.

⁸⁵⁵ Tot i que ells mateixos afirmen que es podria datar en qualsevol moment entre Cèsar i els flavis (P. Sáez. "Estudio sobre una inscripción cadastral colindante con Lacimurga". *Habis*, 21 (1990), pp. 205 – 228). També sobre el bronze de Lacimurga, *vid.*: M. Clavel-Lévêque. "Un plan cadastral à l'échelle. La forma del bronze de Lacimurga". *Estudios de la Antigüedad*, 6/7 (1993), pp. 175 – 182; J.G. Gorges. "Nouvelle lecture du fragment du forma d'un territoire voisin de Lacimurga". *Mélanges de la Casa Velázquez*, 29/1 (1993), pp. 7 – 23.

⁸⁵⁶ R. Plana. "Aménagement, réaménagement et gestion du territoire: le cas de la Bétique". *De la Terre au Ciel, I. Paysages et cadastres antiques*. París. Les Belles Lettres (1994), pp. 259 – 262.

⁸⁵⁷ I. Arrayás. *Morfología...*, p. 213; E. Ariño, J.M. Gurt, M.A. Martín. "Les cadastres romains d'Hispanie: état actuel de la recherche". *Structures rurales et sociétés antiques*. París: Les Belles Lettres (1994), pp. 309 – 328.

En el nostre cas, però, ens interessa centrar-nos en aquells casos cronològicament situats en les reformes augustals o en un moment proper, per tal de poder establir casos paral·lels amb la zona laietana i la fundació de *Barcino*. Així, per exemple, trobem el cas d'*Ilici*. Aquesta *Colonia Caesarina Ilici Augusta* (a l'actual Alcúdia, Elx), seria una fundació d'època triumviral (42 – 40 aC.) que suposà l'expropiació de les terres dels seus habitants indígenes, presumiblement propompeians, i el seu repartiment a nous colons possiblement d'origen militar, mitjançant la creació d'un cadastre del que s'ha pogut restituir una centuriació de 20x20 *actus* amb un mòdul de 710 metres i una orientació N 7,5° E. El més interessant, però, és que pel cas d'*Ilici* s'ha recuperat un document en bronze on es plasmà el resultat del procés de sorteig (*sortitio*) de les terres assignades vinculades a la centuriació.⁸⁵⁸ Per tant, es tractaria d'un exemple realment excepcional on es podrien contrastar les dades obtingudes a partir de l'arqueomorfologia amb un document epigràfic de l'època, que permetria entrar en detalls al voltant de la tipologia i el procés de creació d'un cadastre centuriat.⁸⁵⁹ Un altre cas excepcional on es podrien contrastar les dades arqueomorfològiques amb d'altres fonts, en aquest cas literàries, seria el d'*Emerita Augusta*, fundació augustal del 25 aC. que es convertí en la capital de la província lusitana i en una de les principals ciutats d'Hispania. Estem segurament davant d'una de les centuriacions millor conegudes de tota la península gràcies a un seguit de referències literàries conservades al *Corpus Agrimensorum Romanorum*⁸⁶⁰ que permeten deduir l'existència d'una trama centuriada de 40x20 *actus*, de la que s'han detectat diverses traces en el paisatge actual.⁸⁶¹ A la vegada, la referència a l'existència de *praefecturae*

⁸⁵⁸ Sobre el cas de la *sortitio* d'*Ilici*, *vid.*: M. Mayer, O. Olesti. "La *sortitio* de *Ilici*: Del documento epigráfico al paisaje histórico". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 27/1 (2001), pp. 109 – 130; J. Y. Guillaumin. "Note sur un document catastral romain découvert a l'Alcudia (Elche, Alicante)". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 28/1 (2002), pp. 113 – 124; J.M. Gurt, E. Ariño, J.M. Palet. "La inscripción catastral de *Ilici*". *Pyrenae*, 31 – 32 (2002), pp. 223 – 226; O. Olesti. "La *sortitio* de *Ilici*. Un ejemplo de la precisión agrimensoria". *Les vocabulaires techniques des arpenteurs romains*. Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté (2005), pp. 47 – 61.

⁸⁵⁹ Darrerament a la zona lleuantina també s'ha proposat l'existència d'una centuriació en època augustal per la ciutat de Sagunt, amb una orientació N 29° E i un mòdul de 20x20 *actus* amb 710 metres de costat, estructurada a partir de l'eix que suposaria la via Augusta (E. García, P. Guérin, J.L. de Madaria, P. Sanchez. "Campana de prospección en la centuriación romana de Sagunto". *Catastros, hábitats y vías romanas*. Valencia: Generalitat Valenciana (2006), pp. 71 – 92).

⁸⁶⁰ Concretament, una referència d'Higini Gromàtic (*De lim. const.* 136, 1-10 Th.), un passatge de Frontí (*De contr.* 9, 10-12 Th.) i un text del Pseudo-Agenius (*De contr.* agr. 44, 3-21 Th.).

⁸⁶¹ Els investigadors que han estudiat aquest cas, creuen que es donaren tres centuriacions diferents en el període de temps comprés entre la fundació augustal i el govern de Vespasià. Al voltant de les centuriacions d'*Emerita*, *vid.*: R. Corzo. "In finibus emeritensium". *Augusta Emerita. Actas del Bimilenario de Mérida*. Madrid (1976), pp. 217 – 232; J.G. Gorges. "Centuriation et organisation du territoire: notes préliminaires sur l'exemple de Mérida". *Villes et campagnes dans l'Empire Romain*. Aix-

(terres propietat d'*Emerita* i incloses en el cadastre però situades a *territoria* d'altres *ciuitates*) convertiria el cas d'*Emerita* en paradigmàtic, fet pel qual segurament apareix esmentat com a exemple en els textos dels agrimensors. Finalment, també pel cas d'una altra fundació augustal de gran entitat com és *Caesaragusta* s'ha proposat l'existència d'una centuriació. En realitat, els autors proposen l'existència de tres cadastres, dos dels quals serien del moment fundacional, mentre que un tercer seria posterior. En aquest cas, però, les evidències no es poden comparar amb casos com els d'*Ilici* o *Emerita* i, de fet, la seva existència resulta molt més dubtosa ja que, per exemple, no acaba de ser del tot convincent l'explicació de la generació de dues centuriacions diferents en el moment fundacional en base a motius topogràfics.⁸⁶²

Tot plegat remet al cas de la fundació d'època augustal més important pel nostre cas d'estudi: *Barcino*. I és que per aquesta ciutat també s'ha plantejat la possibilitat de l'existència d'una centuriació sorgida en el moment fundacional. Si tenim en compte la important vinculació entre aquesta ciutat i el territori laietà interior, cal veure mínimament que podem dir d'aquesta possibilitat. Així, des de fa uns anys J.M. Palet i el seu equip han realitzat diversos estudis al voltant d'aquesta qüestió.⁸⁶³ A grans trets, la seva proposa parteix de l'existència d'una centuriació que acompanyaria la fundació

en-Provence: Université de Provence (1982), pp. 101 – 110; *Id.* “Remarques sur la détection des cadastres antiques en la Péninsule Ibérique: à propos d’Elche et Mérida”. *Cadastres et espace rural. Table ronde de Besançon 1980*. París: CNRS (1983), pp. 199 - 206; *Id.* “Implantation rural et réseau routier en zone éméritaine: convergences et divergences”. *Actes du Colloque sur les Voies Anciennes en Gaule et dans le monde romain occidental. Caesarodunum*, 18 (1993), pp. 413 – 424; E. Ariño, J.M. Gurt. “Catastros romanos...”, pp. 45 – 66; R. Étienne. “À propos...”, pp. 27 – 32; J.C. Saquete. *Las élites sociales de Augusta Emerita*. Mérida: Museo Nacional de Arte Romano de Mérida (1997), pp. 50 – 56; E. Ariño, J.M. Gurt. “Les centuriations...”, pp. 1 – 8; C. Barroso, J.A. Esteve, B. Martín, P.D. Sánchez. “El conocimiento del territorio emeritense: la ocupacion romana”. *Bolskan*, 20 (2003), pp. 93 – 104; M. Almagro-Gorbea. “La ocupación territorial lusitana y el proceso de romanización”. *Augusta Emerita. Territorios, espacios, imágenes y gentes en Lusitania romana*. Monografías Emeritenses, 8. Mérida: T. Nogales (ed.) (2005), pp. 17 – 39; P.D. Sánchez. “La estructuración del territorio emeritense: la organización espacial del paisaje en las proximidades de la colonia”. *Ibid.*, pp. 67 – 91; J.G. Gorges, F.G. Rodríguez. “Los territorios antiguos de Mérida. Un estudio del *territorium* emeritense y de sus áreas de influencia”. *Ibid.*, pp. 93 – 128.

⁸⁶² Així, els autors proposen que els dos cadastres d'època fundacional (I i III), s'adaptarien a l'Ebre per poder aprofitar-ne les terres més fèrtils, mentre que la petita diferència d'orientació entre els dos es deuria a un intent d'adaptació de la xarxa cadastral a la direcció de la vall. Per més detalls, *vid.*: E. Ariño. *Catastros romanos en el convento jurídico caesaraugustano. La región aragonesa*. Saragossa: Universidad de Zaragoza (1990); E. Ariño, M.P. Lanzarote, M.A. Magallón, M. Martín-Bueno. “Las vías *De Italia in Hispanias* y *ab Asturica Terracone*. Su influencia en el emplazamiento, catastros y desarrollo de algunas de las ciudades del valle medio del Ebro”. *Bolskan*, 8 (1991), pp. 243 – 270; E. Ariño, M. Martín-Bueno, M. Navarro. “Les centuriations de Caesaraugusta”. *Atlas historique des cadastres d'Europe*. Dossier III. Luxemburg : Office des Publications Officielles des Communautés Européennes (1998), pp. 1 – 14.

⁸⁶³ Principalment: J.M. Palet. *Estudi territorial ...*; *Id.* “L'estructuració dels espais agraris en època romana a Catalunya: aportacions a l'estudi arqueomorfològic del territori”. *Cota Zero*, 20 (2005), pp. 53 – 66; J.M. Palet *et al.* “Centuriació i estructuració...”; J.M. Palet *et al.* “Modelació antròpica...”.

El territori i poblament del Vallès en època antiga. Joan Oller Guzmán

de la ciutat i que ocuparia els territoris del Pla de Barcelona, arribant a superar la Serra de Collserola i limitant amb el traçat de la via Augusta ja a l'àrea vallesana. El mòdul proposat seria de 15x20 *actus*, tot i que es planteja que en alguns punts del sector central i sud del Pla de la trama aquest canviaria cap a un mòdul de 15x15.⁸⁶⁴ L'orientació seria de N 49° 30' E i intentaria adaptar-se a la línia de costa i de la serralada. Una orientació que, tot i respondre a una mateixa actuació conjunta a la fundació de la ciutat, seria lleugerament diversa a la del nucli urbà, els eixos principals del qual se situarien a N 43° E, element que els propis autors defineixen com a difícil de justificar, tot i al·legant motius topogràfics o de percepció del territori.⁸⁶⁵ Tot i ser un apropament que a nivell tècnic suposa la combinació de metodologies punteres i disciplines diverses (arqueomorfologia, cartografia històrica, anàlisi del poblament, estudis paleoclimàtics, etc.), presenta problemes evidents.

Fig. 79: Restitució arqueomorfològica de la trama centuriada de *Barcino* (Palet *et al.* 2009).

⁸⁶⁴ J.M. Palet *et al.* "Centuriació i estructuració...", p. 112.

⁸⁶⁵ *Ibid.*, p. 118.

Així, recentment aquests estudis han estat criticats per O. Olesti.⁸⁶⁶ L'autor considera que la problemàtica inherent al cas de *Barcino* parteix principalment de la pròpia conservació de la possible trama centuriada a una zona com la de Barcelona, una de les més urbanitzades de tota Catalunya, cosa que fa que sigui difícil restituir els possibles elements fossilitzats del parcel·lari antic, de tal manera que alguns dels eixos plantejats com a *kardines* o *decumani* són carrers o camins actuals, resultant difícil contrastar la seva vinculació a una xarxa cadastral d'època romana.⁸⁶⁷ A la vegada, es remarca la dificultat de trobar una centuriació que combini en el seu interior dos mòduls diferents i, de fet, Olesti mostra com aquest seria un cas realment excepcional, per no dir únic, dins l'imperi i que no lligaria amb l'objectiu primordial perseguit per Roma a l'hora d'establir una centuriació, consistent en obtenir una eina útil i el màxim de pragmàtica possible per gestionar les terres provincials. Finalment, una altra crítica bàsica a aquest model consistiria en la utilització d'un seguit d'apriorismes a l'hora de dur a terme les anàlisis mètriques que determinarien l'estructura del possible cadastre. Així, per exemple, es parteix de la localització del *locus gromae*, punt de partida pel càlcul de la centuriació, al *mons Taber*, i a partir d'aquest i de diversos punts elevats com el Putget, l'àrea de Santa Madrona a Montjuïc i el Turó de les Tres Creus, es farien un seguit de "visuals" que permetrien calcular la *ratio* de la modulació de l'estructura cadastral. El problema és que la localització d'aquest *locus gromae* al *mons Taber* és totalment hipotètica, ja que no hi ha cap indici en aquest sentit. Igualment, els altres tres punts utilitzats són zones desprovistes de cap mena de resta que permeti parlar d'una ocupació antiga. Per tant, es tractaria d'una aproximació morfològica basada en un seguit de càlculs mètrics, però sense una fonamentació històrica.

⁸⁶⁶ O. Olesti. "La organización territorial de la colonia de *Barcino*: posibilidades y límites de los estudios cadastrales". *Homenaje al Prof. Julio Mangas* (en premsa).

⁸⁶⁷ Cas, per exemple, de la Travessera de les Corts o del Torrent de l'Olla, identificats com a *decumanus* i *kardo* respectivament.

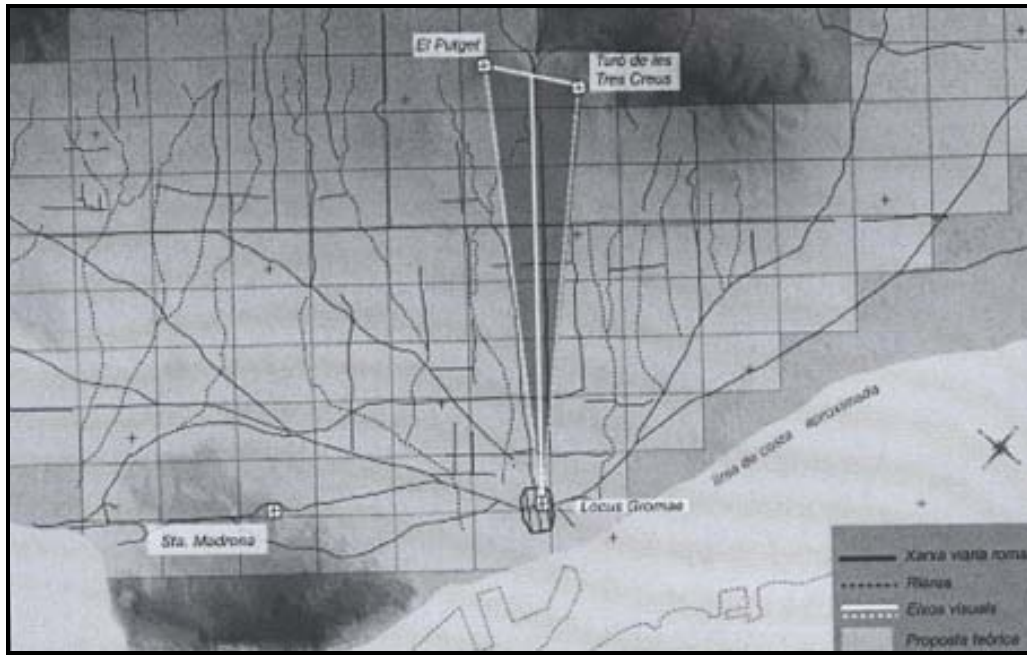

Fig. 80: Proposta teòrica de l'equip de J.M. Palet sobre la generació de la trama centuriada de *Barcino* (Palet *et al.* 2009).

Així doncs, els plantejaments proposats sobre l'existència d'una centuriació a *Barcino* pateixen de greus problemes que dificulten la seva contrastació. Ara bé, els treballs de l'equip de J.M. Palet presenten evidències clares al voltant de la possibilitat que aquest cadastre hagués existit. En realitat, la crítica d'O. Olesti no nega aquesta hipòtesi; ans al contrari, considera molt probable que realment s'hagués creat aquesta *limitatio* en època augustal; ara bé, possiblement s'hauria de parlar d'un model més senzill basat únicament en el mòdul de 15x20 *actus* i que possiblement es restringiria a la zona més propera situada al voltant de la ciutat de *Barcino*.⁸⁶⁸ De fet, veient els exemples d'altres fundacions d'època triumviral augustal ja esmentades com les d'*Emerita*, *Ilici* o *Caesaraugusta*, resulta força probable i coherent a nivell històric pensar que a *Barcino* també existí una *centuriatio* paral·lela a la fundació urbana. Una qüestió interessant seria la que plantejaria la possibilitat que el territori abastat per aquesta possible centuriació s'endinsés en part a la Laietània interior. Així, ja hem vist que Palet considerava aquesta possibilitat, plantejant una extensió que aniria fins el ramal interior de la via Augusta, i del que el *terminus augustalis* de Montornès en seria bona mostra.⁸⁶⁹ Aquesta idea lligaria amb els treballs d'A. Aguilar ja esmentats. Així, una de les orientacions parcel·làries detectades per Aguilar (que anomenarem Vallès A)

⁸⁶⁸ O. Olesti. "La organización territorial...", pp. 15 – 17.

⁸⁶⁹ J.M. Palet *et al.* "Centuriació i estructuració...", p. 19.

segons l'autora podria haver estat en relació amb l'orientació de la ciutat de *Barcino* i, per tant, podria haver estat executada en el mateix projecte cadastral.⁸⁷⁰ Ja hem vist els problemes que suposa una extensió tan àmplia de la *centuriatio* de *Barcino*, realment difícil de contrastar. A la vegada, però, el nostre estudi arqueomorfològic de la zona vallesana mostra que, si bé l'orientació Vallès A té especial rellevància a la zona més propera a la Serralada Litoral, l'escassetat de la trama conservada dificulta àmpliament la possible restitució de les seves característiques.⁸⁷¹ Per una altra banda, la seva orientació (N 48° O) no coincidiria amb la detectada a *Barcino*. Per tant, a partir de l'estudi arqueomorfològic resulta impossible a dia d'avui demostrar l'existència d'una centuriació associada a *Barcino* que depassés els límits territorials del Pla de Barcelona per endinsar-se a l'àrea vallesana.

Aquest primer apunt porta directament a la qüestió de l'estudi arqueomorfològic realitzat al Vallès dins d'aquest treball. Així, ja els esmentats treballs d'A. Aguilar havien detectat traces de l'existència de possibles centuriacions a la zona vallesana mitjançant tres orientacions parcel·làries fossilitzades en el paisatge actual (A, B i C). El nostre estudi ha permès corroborar l'existència d'aquestes orientacions i aprofundir en la seva anàlisi.⁸⁷² L'estudi arqueomorfològic ha combinat l'anàlisi de mapes topogràfics, ortofotomapes i la fotografia aèria amb altres elements com la comparació amb la situació dels jaciments arqueològics, l'anàlisi de la xarxa viària, l'estudi toponímic o dels llocs de culte cristians en relació amb la hipotètica trama centuriada.⁸⁷³ Tota aquesta metodologia ha permès determinar que en els casos de les orientacions Vallès A i B, la migradesa de les traces conservades i l'escassa rellevància de les trames fa que sigui impossible poder donar suport a la hipòtesi que siguin indicis de l'existència d'una centuriació, tot i que òbviament això no significa que realment no ho poguessin ser.

En canvi, l'orientació Vallès C constitueix l'orientació predominant al Vallès, amb zones de força densitat de conservació de la trama (tot i la seva evident degradació) i diversos *limites* (possibles *decumani* i *kardines*) amb una orientació general de N 11° O, ja detectada per Aguilar. Malauradament la conservació no és suficientment bona per poder procedir a una anàlisi mètrica detallada que permeti restituir amb fiabilitat un

⁸⁷⁰ A. Aguilar *et al.* "Aproximación...", p. 32.

⁸⁷¹ *Vid.* volum II, apartat 1.2.2.3.

⁸⁷² Hem determinat denominar-les Vallès A, Vallès B i Vallès C.

⁸⁷³ Per una visió detallada de la metodologia aplicada i els resultats obtinguts, remetem a l'apartat 1.2 del Volum II d'aquesta tesi doctoral.

mòdul determinat. Tot i això, l'aplicació de diverses malles teòriques amb mòduls propis d'època romana ha permès veure que aquell que potser es podria aplicar amb major harmonia al territori vallesà seria el mòdul clàssic de 20x20 *actus* amb un costat que podria mesurar entre 706 i 710 metres. Pel que fa a la cronologia, ja el propi mòdul indicaria una cronologia més aviat tardana,⁸⁷⁴ però a més, la pròpia evolució del poblament de la Laietània interior que hem anat tractant mostra dos moments claus que podrien correspondre a l'aplicació d'una transformació de tanta entitat: la segona meitat del segle II aC. i la segona meitat del segle I aC. Per poder afinar en aquest sentit, i tot i les problemàtiques inevitables, hem superposat la trama restituïda amb la malla teòrica de 20x20 i el mapa de jaciments arqueològics de cadascun d'aquests períodes. Els resultats, tot i no permetre descartar totalment cap dels dos moments, fan que creiem més probable una atribució al segon període, al moment de les reformes augustals, a partir de la situació de la pràctica totalitat de nous assentaments tipus “*uilla*” o centres productius com les terrisseries i, especialment, dels dos grans nuclis que hem vist que es comencen a potenciar en aquest moment com a punts centrals del territori laietà interior (conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa i nucli termal de Caldes de Montbui), els quals estarien ben orientats respecte aquesta malla teòrica.⁸⁷⁵ Aquesta situació es repetiria pel que fa als llocs de culte cristians que mostrarien una pervivència respecte l'ocupació romana d'època imperial i que, en línies generals, també estarien ben orientats respecte la malla teòrica, de la mateixa manera que la xarxa viària, que analitzarem en el següent punt. Finalment, també la toponímia medieval, moderna i actual oferiria alguns indicis que podrien ser reminiscències de l'existència d'una estructura cadastral en aquesta àrea. Per tant, en resum, tot i que en cap cas podem parlar d'indicis conclouents, creiem que hi ha proves suficients per plantejar la possibilitat que en el Vallès es dugués a terme una *limitatio* en època augustal mitjançant l'aplicació del model clàssic de la *centuriatio*, tenint però molt present que

⁸⁷⁴ Així, els mòduls superiors a 706 metres de costat es consideren tradicionalment com a més tardans, iniciant-se el seu ús a la Tardorepública (G. Chouquer, F. Favory. “Cadastres ruraux d'époque romaine”. *Photointerpretation*, 4/5 (1983), p. 13; G. Chouquer, M. Clavel-Lévêque, F. Favory. “Catasti romani e sistemazione dei paesaggi rurali antichi”. *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano*. Mòdena: Ed. Panini (1985), p. 41). De fet, ja Aguilar plantejà un mòdul de 706 metres que considerà que probablement era d'època triumviral (A. Aguilar. “Avanç preliminar...”, p. 126).

⁸⁷⁵ Entenent com a ben orientats a aquells que estarien propers a *limites* teòrics (a menys de 200 metres), a sobre de *limites* o bé a encreuaments de *limites*. En el cas de la segona meitat del segle II aC., també hi hauria certa coincidència amb aquesta malla però hi hauria alguns casos que no hi quadrarien i que serien, creiem, força significatius, com els de Can Tacó i Can Massot.

les dades disponibles a dia d'avui en cap cas permeten sortir del camp de la mera hipòtesi.⁸⁷⁶

A nivell històric creiem, però, que aquesta hipòtesi és plenament coherent amb el que hem trobat sobre el territori. Ja hem vist que estem davant del moment segurament de major transformació del territori laietà interior des de l'arribada dels romans, amb un abandonament de bona part dels nuclis preexistents i el sorgiment o transformació de tot un seguit d'assentaments, els quals passaran a integrar-se de forma definitiva dins de les estructures socio-econòmiques de l'Imperi Romà. Si a això hi afegim la creació d'un nucli de primer ordre que havia d'actuar com a punt central de vertebració de la costa central catalana com *Barcino* i també els indicis evidents de l'existència d'una important reforma viària (mitjançant la via Augusta) i territorial (on l'exemple més clar el donaria el *terminus augustalis* de Montornès), estem en un moment i amb unes característiques idònies per la creació d'un cadastre que, mitjançant la *limitatio*, permetés la ordenació i integració administrativa i fiscal d'aquesta zona. La manca de dades, però, dificulta molt poder plantejar com s'hauria donat aquest hipotètic procés. Així, una possibilitat ja esmentada seria que la fundació de *Barcino* implicà la creació d'una centuriació que es projectaria més enllà de la Serralada Litoral, afectant el territori vallesà. Malauradament ja hem vist que resulta impossible demostrar de forma empírica aquest extrem. Una segona opció seria vincular aquesta hipotètica centuriació amb algun dels nuclis vallesans, tenint en compte la promoció que ja hem plantejat per aquest moment per Ègara i Caldes. En realitat, però, no tenim dades que permetin afirmar tal situació i, de fet, l'epigrafia semblaria indicar més aviat que una actuació territorial d'aquest tipus en vinculació a aquests nuclis s'hauria d'haver donat a partir d'època flàvia, quan passen a ser de forma jurídica nuclis de dret romà (en el cas de Caldes de forma més dubtosa). Finalment, una darrera opció consistiria en el fet que efectivament es tractarien de terres assignades i repartides en una centuriació que partiria de *Barcino* i en relació amb la seva població i, especialment, les seves elits. Així, com veurem posteriorment, els darrers estudis sobre epigrafia amfòrica mostren com la major part de terratinents amb propietats relacionades amb la producció

⁸⁷⁶ Recentment, ha estat plantejada la hipòtesi inversa. Així, M. Flórez, a partir de l'anàlisi del sistema viari i les seves relacions mètriques a la zona vallesana oriental, ha plantejat la inexistència d'una centuriació en aquest territori. Tot i això, l'autora sí que considera l'existència d'una intervenció territorial romana a la zona, la qual es vincularia a Caldes i no suposaria una *limitatio*, sinó que utilitzaria les diferents vies i camins com a eixos d'estructuració ortogonal. Al voltant d'aquesta interpretació i les seves problemàtiques, remetem al Volum II d'aquest estudi (pp. 40 – 42). Pels detalls d'aquesta anàlisi, *vid.*: M. Flórez. *Dinàmica...*, pp. 328 – 334.

vitivinícola que tenien terres a la zona vallesana, provenien de les elits de *Barcino*. Aquest fet permet pensar en la centuriació d'aquest territori vallesà, zona d'expansió natural de l'*ager Barcinonensis*, per tal d'assignar noves terres de conreu a la població de la urbs, essent-ne els principals beneficiats els membres de les elits que no tenien suficient per al seu creixement econòmic i social amb les terres explotades al reduït territori del Pla de Barcelona. De fet, seguint aquesta lògica, fins i tot es podria pensar en una actuació cadastral una mica posterior a la fundació. Cal recordar que no era aliena al món romà la creació de zones centuriades fora del territori original d'una *ciuitas* i, per exemple, ja hem esmentat el cas de les *praefecturae* d'*Emerita*. Òbviament, no és la nostra intenció anar tan lluny com per plantejar l'existència d'una *praefectura* al Vallès a partir de les poques dades disponibles, però sí que pensem que, si acceptem la hipotètica existència d'una centuriació a la zona vallesana en aquest moment cronològic, aquesta hauria d'haver estat vinculada per força a la colònia de *Barcino*, especialment tenint en compte la seva condició d'immune.⁸⁷⁷ Per tant, en definitiva, tot i que els indicis no permeten assegurar de forma certa l'existència d'una centuriació a la zona vallesana, creiem que hi ha evidències suficients en relació amb aquesta orientació Vallès C per poder com a mínim plantejar-se aquesta hipòtesi. Una hipòtesi que, a nivell històric, s'emmarcaria de forma perfectament coherent en el panorama general de transformacions que estem analitzant, convertint-se en un factor més per facilitar la integració de la zona dins de les estructures imperials consolidades i reafirmades a les províncies sota el govern d'August.

3.3.1.2.3 La reforma viària: la via Augusta

Un altre dels eixos principals de l'actuació augustal a Hispània, i per extensió al nord-est peninsular i l'àrea laietana, fou la reforma viària. Així, sabem que August remodelà el sistema viari preexistent a Hispània i l'adaptà als interessos de la logística militar, administrativa i econòmica de l'imperi. De fet, es pot considerar que la primera intervenció viària integral i d'abast generalitzat feta per Roma a Hispània es donà sota el govern del primer emperador romà. En el cas del nord-est peninsular, òbviament, la situació fou idèntica i es detecta aquesta gran reforma a partir de diverses fonts d'informació com els mil·liaris i les evidències arqueològiques, les referències a les

⁸⁷⁷ Tal com indica el *Digest*, que vincula *Barcino* amb el *ius Italicum* (O. Olesti. "La organización territorial...", p. 2.

fonts clàssiques⁸⁷⁸ i les fonts itineràries conservades. Sortosament, pel cas vallesà disposem de dades provinents pràcticament dels tres grups i, per tant, això reforça la visió d'un punt viari remarcable i, a la vegada, permet intentar una aproximació més detallada a l'estructura viària d'aquesta zona.⁸⁷⁹

Ja havíem vist com Roma havia intervingut a nivell viari a la Laietània durant la segona meitat del segle II aC., amb el reforçament de la via Heràclea (que travessava el Vallès longitudinalment) i la posada a punt d'un nou eix viari reflectit en els mil·liaris de Mani Sergi, que segons el nostre parer podria suposar un ramal de la principal via de comunicació entre laietans i ausetans: la via del Congost.⁸⁸⁰ Aquesta reforma anà vinculada a una primera voluntat d'intervenció territorial directe per part de Roma, amb la creació de nous nuclis de filiació romanoitàlica en terres autòctones. Per tant, queda clar que qualsevol actuació territorial havia d'anar acompanyada d'una reordenació de la xarxa viària, que permetés posar en contacte els principals nuclis vertebradors del territori, a la vegada que facilitar la realització dels interessos romans en una zona determinada (segurament vinculats a la logística militar en aquell moment).

D'aquesta manera, resulta lògic que si plantejem el període augustal com a principal moment de transformació territorial a la Laietània interior, aquest moment hauria de suposar també un punt d'inflexió pel que fa a l'organització de les vies. En aquest sentit, les dades epigràfiques i arqueològiques confirmen aquesta idea i podem certificar que existí una important intervenció a nivell viari sota el govern augustal, emmarcada en el període cronològic situat entre el 16 i el 6 aC., coincidint doncs amb l'etapa d'aplicació de les reformes augustals a Hispània i, en el cas laietà, amb la

⁸⁷⁸ Pel que fa a aquests passatges de les fonts clàssiques on es fa referència a l'estructura viària del nord-est peninsular, tot i que en tenim diversos, en general aporten poques dades que es redueixen a mencions de punts determinats de la xarxa viària o a l'ús d'aquesta per part de generals o personatges destacats. Una bona síntesi sobre aquestes referències la trobem a l'obra de F. Pallí: *La vía Augusta...*, pp. 29 – 49.

⁸⁷⁹ Val a dir que, pel que fa a la xarxa viària vallesana, un element fonamental seria la incidència dels corredors i passos naturals, el quals hauria estat represos com a vies principals i secundàries del territori. El principal estudi al voltant d'aquesta qüestió l'ha realitzat recentment M. Flórez en el seu treball doctoral, en el qual (tot i centrar-se a la part oriental del Vallès) remarca alguns itineraris naturals com els que marquen els rius Mogent i Congost, unint-se posteriorment en el Besós. També, en sentit nord-sud, destaca l'eix natural que suposa la riera de Caldes. A nivell transversal, també cita altres itineraris naturals que s'han fossilitzat en camins actuals com, per exemple, el Camí de Ripollet a Castellar del Vallès, el camí de Sentmenat a Polinyà/Camí de Santiga, el de Sentmenat a Polinyà i d'aquí fins a Santa Perpètua, el camí de Mollet a Montbui, el camí de Gallecs i de Sant Valerià a la zona de Mollet, el camí de Llerona a Samalús, el de Can Gorgs/Serrat del Puig, la carretera de les Franqueses a Cànoves i el camí vell de Cardedeu entre Cardedeu i les Franqueses. A la zona de la Serralada Prelitoral destacaria el cas del camí que va de Sentmenat fins a Cànoves, mentre que a la Serra de Marina caldria citar el camí que aniria des de Puig Castellar de Santa Coloma de Gramenet fins a la serra del Corredor (M. Flórez. *Dinàmica...*, pp. 246 – 248).

⁸⁸⁰ *Vid. supra* pp. 270 – 271.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

fundació de *Barcino*.⁸⁸¹ Aquest fenomen està ben documentat gràcies, precisament, a una estructura ben propera a la zona vallesana com és el Pont del Diable (VOC.4.8), situat al límit entre Castellbisbal i Martorell. En aquest pont, d'origen romà, les intervencions arqueològiques documentaren una inscripció la qual demostrava que fou construït per legionaris de les legions d'època augustal,⁸⁸² les quals dugueren a terme una funció similar a l'Aragó i estigueren presents en la fundació de *Caesaraugusta* i, possiblement, *Barcino*.⁸⁸³

Fig. 81: Vista del Pont del Diable (www.poblesdecatalunya.cat).

Abans de començar amb l'anàlisi de la xarxa viària implantada per August, cal fer un parell de precisions. En primer lloc, ens referirem a la via Augusta com a una calçada

⁸⁸¹ M. Mayer, I. Rodà. "Los miliarios y las etapas de la infraestructura viaria según la epigrafía". *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme (1997), p. 115.

⁸⁸² Concretament, les legions *IV Macedonia*, *VI Victrix* i *X Gemina* (IRC I, 1). Per exemple, sobre les actuacions d'aquestes legions i la seva documentació a través de miliaris a diferents punts d'Hispania: J.M. Solana, L. Sagredo. "La política edilícia viària en Hispania durante el reinado de Augusto (27 a.C. – 14 d.C.)". *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 509 – 510.

⁸⁸³ Així, podem veure clarament el paper primordial que desenvoluparen les tropes romanes no només en la pacificació militar de la península, sinó també en la seva reconstrucció dins del programa d'actuacions augustal. Al voltant del pont de Martorell i el seu estudi, *vid.*: G. Fabré, M. Mayer, I. Rodà. "A propos du pont de Martorell: la participation de l'armée a l'aménagement du réseau routier de la Tarraconaise orientale sous Auguste". *Epigraphie Hispanique*. París: Bocard (1984), p. 282 – 288.

que unia Roma amb Gades i que fou condicionada de forma definitiva sota el govern d'August; ara bé, cal tenir en compte que, en realitat, aquesta era molt més que un únic itinerari i que existien múltiples branques i itineraris alternatius que també es podrien definir sota el mateix concepte de “via augusta”, mostrant l'existència d'una intencionalitat i planificació global en l'actuació augustal.⁸⁸⁴ Per una altra banda, cal tenir present els objectius d'August a l'hora de dur a terme aquesta important reorganització de la xarxa de camins i vies. Així, l'evident funcionalitat en referència a la logística militar afectaria principalment aquelles àrees hispanes de recent conquesta, principalment el nord-oest peninsular, on l'origen campamental d'algunes de les fundacions augustals ja mostren indicis de la voluntat d'intentar assegurar el control militar d'aquestes regions que feia poc temps que estaven integrades dins de les estructures imperials. En el nostre cas, val a dir que segurament la funcionalitat militar era força relativa ja que, després de la batalla d'Ilerda i amb l'esmentada excepció de la revolta dels ceretans, es podia considerar el nord-est peninsular com a plenament pacificat i, per tant, el paquet de reformes impulsades per August buscava més aviat la plena integració dins del model socio-econòmic i polític romà, que no pas assegurar o facilitar el moviment logístic de tropes.

Dins dels possibles objectius per tal de millorar el sistema viari, segurament estaria el de facilitar el desenvolupament del *cursus publicus*. Es tractaria del sistema de correu implantat inicialment per Cèsar, però reorganitzat i consolidat per August. La seva funció era de disposar d'un sistema d'informació ràpid i eficaç que garantís el transport de missatges, persones i mercaderies de l'administració estatal. Això implicà la creació d'un seguit de punts de posta o de descans per permetre que els funcionaris de l'administració estatal poguessin canviar els cavalls o passar la nit i que s'identifiquen amb noms com *mutationes*, *stabulae* o *mansiones*.⁸⁸⁵ De fet, bona part del debat historiogràfic al voltant de les reformes viàries d'August ha anat encaminat cap a intentar identificar amb poblacions actuals aquests punts que sorgeixen en els itineraris antics conservats, amb una evident problemàtica inherent que analitzarem posteriorment. Per tant, a partir del canvi d'era les vies romanes tindran una funció primordial a nivell administratiu, facilitant la creació i desenvolupament de les

⁸⁸⁴ M. Mayer, I. Rodà. “Introducción”. *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme (1997), p. 114.

⁸⁸⁵ F. Arasa. “El trazado de la via Augusta en tierras valencianas”. *Catastros, hábitats y vías romanas*. Valencia: Generalitat Valenciana (2006), pp. 100 – 101.

estructures administratives provincials i el contacte entre els diferents nuclis ja plenament romans (o romanitzats). Òbviament, a aquest factor se li ha d'afegir la funcionalitat comercial i econòmica, essent eixos de transport de les mercaderies, element sens dubte important en el nostre cas si tenim en compte la creixent producció terrissera i vitivinícola laietana. En general, doncs, el que veiem és que, a partir de les reformes augustals, se sistematitza una xarxa viària, la qual ja no respon a necessitats puntuals associades amb la logística militar, sinó que cerca la integració i la major adaptació a una estructura territorial plenament romanitzada.⁸⁸⁶ En relació amb això, cal remarcar el paper de les vies com a eixos vertebradors del territori i, de fet, els mateixos textos gromàtics recalquen la utilització de vies com a elements per fixar l'orientació del cadastre en un territori determinat.⁸⁸⁷

Un cop fetes aquestes precisions, cal que entrem a veure com s'estructura a nivell viari la Laietània interior a partir d'aquest moment. En diverses ocasions hem comentat la importància cabdal d'aquesta zona com corredor natural de pas, que hauria fet que des del primer moment Roma estigués interessada en el seu control. Aquesta visió es confirma en aquest moment i la via Augusta resseguirà, *grosso modo*, el traçat que havíem plantejat per la via Heràclea; és a dir, passant pel bell mig d'aquest corredor. A la vegada, però, la creació de la colònia de *Barcino* i la necessitat d'integrar-la en el nou traçat viari (juntament a les ciutats preexistents d'*Iluro* i *Baetulo*), van provocar la creació d'un ramal costaner que possiblement es derivaria de la via principal més o menys a l'alçada de la *mansio* de *Seterrae* i tornaria a unir-se al punt que la via creuava el riu Llobregat.⁸⁸⁸ Pel que fa al cas vallesà, però, les principals fonts d'informació al voltant d'aquest traçat viari serien dues (complementades per l'arqueologia i la toponímia medieval): els mil·liaris i els antics itineraris.

Respecte el cas dels mil·liaris,⁸⁸⁹ ja hem comentat anteriorment els casos coneguts al Vallès.⁸⁹⁰ Principalment, per època imperial en tenim documentats quatre: dos a Sant Cugat (IRC I, 180 i IRC V, 235), un a Cerdanyola (IRC I, 179) i un darrer a

⁸⁸⁶ P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, p. 329.

⁸⁸⁷ En aquest sentit, *vid.*: R. Chevallier. *Les voies romaines*. París: Armand Colin (1972), pp. 85 – 88. En el cas vallesà, com hem vist, no és una casualitat la coincidència cronològica entre la reforma viària i la creació d'un nou cadastre.

⁸⁸⁸ Tot i que no tothom comparteix la hipòtesi d'aquest punt com a inici del ramal costaner (M. Mayer, I. Rodà. "Trazado de la vía". *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme (1997), pp. 118 – 119).

⁸⁸⁹ Una obra on podem trobar un bon resum dels mil·liaris documentats a Hispània durant els dos primers segles de l'imperi és: J.M. Solana. *La política viaria en Hispania: siglos I-II d.C.* Valladolid: Universidad de Valladolid (2008).

⁸⁹⁰ *Vid.* apartat 2.2.

Castellbisbal (IRC I, 178). A la vegada, cal afegir un altre document de primer ordre, especialment important per nosaltres per la seva recent descoberta i per ser l'únic d'aquests documents que es pot datar en època augustal: el *terminus augustalis* de Montornès del Vallès. Malauradament, la informació que aporten aquests documents resulta difícil d'analitzar, per raó que la seva reutilització en molts casos que fa que resulti complex poder determinar amb fiabilitat que foren descoberts *in situ*.⁸⁹¹ Així, pel que fa als mil·liaris de Sant Cugat, tot i ser interessants per datar d'època altimperial (de Claudi i Tiberi respectivament), diversos autors han posat en dubte la seva utilització en aquest punt i s'ha plantejat un reaprofitament en època medieval en base a la puixança del monestir de Sant Cugat.⁸⁹² En el cas del mil·liari de Cerdanyola, a causa de la seva cronologia (d'època de Gal·leri), resulta complicat poder extrapolar dades per aquest moment augustal. Finalment, en el cas de Castellbisbal, tot i la migrada informació que se n'ha obtingut, reforça el concepte de ser un punt de pas de la via que duia cap a la travessera del Llobregat a partir del pont de Martorell.⁸⁹³ El cas del *terminus augustalis* pot aportar més dades ja que, tot i no ser un indicador directe del pas d'una via, sí que és un element de primer ordre per intentar apropar-se a la reestructuració territorial de la zona. Així, ja havíem vist com l'estudi del document no permetia determinar les poblacions que separava, però que la presència d'una desinència en *-ne(n)sium*, havia portat als investigadors a proposar diversos nuclis com a probables identifications, a saber: *Lauro*, *Auso*, *Baetulo* i *Iluro*. I, de fet, per la proximitat i característiques del nucli es decantaven per la ciutat de *Baetulo*.⁸⁹⁴ Tot i sent conscients de la impossibilitat de determinar amb total certesa quins nuclis estaven implicats en aquesta partició territorial, sí que podem apuntar algunes dades:

- Creiem que es pot descartar *Auso* com a possible nucli implicat per la seva llunyania i la presència d'altres nuclis propers més lògicament vinculats a nivell territorial.
- Ja havíem apuntat la possibilitat que la *Lauro* monetada s'identifiqués amb el nucli de Can Tacó, fet que donaria gran versemblança a un límit

⁸⁹¹ Problemàtica que ja havíem vist en el cas del mil·liari de Mani Sergi de Santa Eulàlia de Ronçana.

⁸⁹² *Vid. supra* p. 58.

⁸⁹³ Al voltant de la possible funció de Castellbisbal dins de l'estructura territorial i viària romana, *vid.*: J. Vilalta. "Dades per l'estudi del territori de Castellbisbal (Vallès Occidental) en època romana". *XXXII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Rubí (1989), pp. 195 – 213.

⁸⁹⁴ R. Jàrraga *et al.* "El terminus augustalis...", pp. 7-8.

“*lauronensium*”. Desgraciadament, però, en aquest moment cronològic, el fet que Can Tacó fes quasi tres quarts de segle que havia estat abandonat resta coherència històrica a aquesta hipòtesi.

- Tal com apunten els autors, la proximitat de *Baetulo* i el fet que Montornès sigui des d'època republicana un punt de pas de la via natural que es dirigeix, a través del Besós, cap a aquesta ciutat, també ens fa pensar que el nucli al que farien referència les lletres documentades seria aquest, restituint doncs: *baetulone(n)sium*.
- Queda, però, per aclarir l'altra nucli que separaria el terme augustal. Si ja hem vist que resulta difícil la identificació amb *Lauro* (perquè no sabem exactament què era *Lauro*), potser el més senzill seria centrar-nos en el principal nucli documentat en aquesta part de la Laietània interior durant el període augustal. I, com hem vist, aquest no seria altre que el nucli romà de Caldes de Montbui, promocionat sota August mitjançant la construcció d'una important estació balneària. Per tant, es podria pensar com a hipòtesis que aquest *terminus augustalis* serviria per separar els nuclis romans de *Baetulo* i Caldes de Montbui. De fet, R. Jàrrrega i I. Rodà descartaven a Caldes en considerar que la terminació en *-ne(n)sium* impedia identificar el nucli amb *aquicaldensium*. Ara bé, no s'ha conservat cap lletra referent a la terminació de l'altre nucli que havia de sortir en el *terminus* i, per una altra banda, com ja hem dit no tenim cap mena de certesa respecte al fet que la Caldes romana es denominés *Aquae Calidae*.

Fig. 82: *Terminus augustalis* de Montornès (www.montornes.cat).

Així doncs, plantegem la hipòtesi que potser el *terminus augustalis* de Montornès servís per delimitar el *territorium* adscrit a la ciutat costanera de *Baetulo* i el del nou centre vertebrador de la part centre-oriental de la Laietània interior: el nucli romà de Caldes de Montbui. Òbviament, som conscients que en cap cas podem moure'ns del camp de la hipòtesi i, de fet, aquesta és una qüestió que lliga directament amb la problemàtica al voltant de l'estatut jurídic de Caldes de Montbui, que tractarem més endavant. Creiem, però, que com a hipòtesi pot tenir tanta validesa com la dels altres nuclis proposats.

Respecte el cas dels antics itineraris, són sens dubte una de les fonts més apassionants i, a la vegada, complexes a l'hora d'interpretar la xarxa viària d'època romana. Principalment, per la nostra zona d'interès, els itineraris conservats són els que aporten els vasos de Vicarello, l'Itinerari d'Antoni, l'Anònim de Ràvena i la *Guidonis Geographica*. A partir d'aquests itineraris, de forma tradicional s'han situat quatre *mansiones* o punts de posta romans de la via Augusta en territori vallesà que, seguint

l'ordre des dels Pirineus en direcció cap al Llobregat, serien: *Praetorium*, *Semproniana*, *Arrago* i *Ad Fines*.⁸⁹⁵ Veiem breument quina informació aporta cada itinerari:

- **Els vasos de Vicarello:** conjunt de 4 vasos de plata de forma cilíndrica, anomenats també vasos Apol·linars, que foren descoberts entre 1852 i 1863 a Itàlia, en les termes antigues identificades amb el nucli d'*Aquae Apolinari* a Vicarello.⁸⁹⁶ Van ser trobades juntament a un gran nombre d'altres materials votius, mostrant la seva qualitat d'ofrena al déu Apol·lo.⁸⁹⁷ El seu interès radica en el fet que en les seves parets apareix l'itinerari de *Gades* a Roma amb una enumeració de les *mansiones* que formaven part de l'itinerari (106) i les distàncies entre elles. Per tant, es tracta d'una de les fonts més remarcables per intentar restituir el traçat de la via Augusta i, de fet, alguns autors com P. Chevalier consideren que la creació d'aquests vasets s'emmarcà dins l'interès general d'aquest període augustal en la reparació i reorganització de la xarxa viària, especialment de la principal ruta que unia Roma amb *Gades*, que generaria una certa moda reflectida en aquestes obres artesanals.⁸⁹⁸ A nivell cronològic, l'estudi de J. Heurgon contribuï a delimitar en el temps la seva factura. Així, aquests vasets no s'haurien realitzat en el mateix moment, ja que les seves característiques formals, juntament amb les referències a les *mansiones*, permeten determinar que els primers en ser creats foren els vasos II i III, una mica anteriors a l'I, però tots situables cap a inicis del Principat d'August. El vas IV, en canvi, de menor qualitat, se situaria segurament ja en època de Tiberi.⁸⁹⁹ Les dades que aporten per la zona vallesana serien les següents (incloem les *mansiones* immediatament anteriors i posteriors, ja que la distància d'aquestes respecte els nuclis situats al Vallès resulta rellevant):⁹⁰⁰

⁸⁹⁵ M. Mayer et al. *La romanització...*, p. 39.

⁸⁹⁶ F. Pallí. *La via Augusta...*, p. 63; J.M. Roldán. *Itineraria Hispana. Fuentes antiguas para el estudio de las vías romanas en la Península Ibérica*. Madrid: Graf. Cónдор (1975), p. 149.

⁸⁹⁷ Aquest conjunt votiu constitueix un dels majors recuperats en tot l'imperi i, de fet, l'espectacular quantitat de numerari romà recuperat fa que es pugui considerar com la descoberta monetar més important feta per època romana. Al voltant d'aquest conjunt, amb abundant bibliografia, *vid.*: L. Gasperini. "El tesoro de Vicarello. Un gran descubrimiento arqueológico del siglo XXI". *Gerión*, 26/2 (2008), pp. 91 – 102.

⁸⁹⁸ P. Chevalier. *Les voies...*, p. 47.

⁸⁹⁹ J. Heurgon. "La date des gobelets de Vicarello". *Revue des Études Anciennes*, 54 (1952), pp. 39 – 50.

⁹⁰⁰ Per la restitució dels itineraris dels vasos Apol·linars hem seguit a F. Pallí i G. Arias: F. Pallí. *La via Augusta...*, pp. 64 – 65; G. Arias. "Itinerarios romanos del Pirineo a Tarragona". *Repertorio de caminos de la Hispania romana: estudios de geografía histórica*. Cádiz: Gonzalo Arias (1987), pp. 407 - 412. Expressem les distàncies en milles romanes i respectant la numeració dels documents originals.

Vas I

Seterras

XXIII

Semproniana

VIII

Arragonem

XX

Ad Fines

XVII

Antistianam

Vas II

Siteras

XV

Praetorio

XVII

Arragone

XX

Ad Fines

XVII

Antistiana

Vas III

Saeterras

XV

Praetorio

XVII

Arragone

XX

Ad Fines

XVII

Antistiana

Vas IV

Baeteras

XVI

Ad Praetorium

XVII

Abragone

XX

Ad Fines

XVII

Antestiana

En general, doncs, es pot veure com l'itinerari és bastant similar pel que fa a les *mansiones* citades i les distàncies respectives en els quatre vasos. Ara bé, la gran diferència apareix en el primer vas, on se substitueix a la més freqüent *Praetorium* per *Semproniana*. Aquesta substitució no creiem que suposi un gran canvi en la interpretació de la via ja que, si ens fixem en les distàncies, podem veure com entre *Seterrae* i *Arrago*, en el vas I, la distància és de 33 milles; mentre que entre aquests dos mateixos punts, en els vasos II i III, hi ha 32 milles. Per tant, semblaria que estaríem davant del mateix recorregut viari en el qual es fa èmfasi sobre diferents punts de parada: en el vas I a *Semproniana* (més propera a *Arrago*) i en els II, III i IV a *Praetorium* (més propera a *Seterrae*).

- **L'Itinerari d'Antoní:** itinerari que detallava les diverses rutes que composaven l'Imperi Romà. Conegut a partir de 21 manuscrits conservats, la seva autoria i cronologia presenten greus problemes interpretatius, tot i que, en general, s'accepta una creació cap a finals del segle III o inicis del IV dC.⁹⁰¹ Per l'àrea vallesana el traçat conservat seria el següent:⁹⁰²

⁹⁰¹ J.M. Roldán. *Itineraria Hispana...*, pp. 20 - 21. Pel que fa a l'objectiu o funcionalitat d'aquest itinerari, tampoc s'ha pogut arribar a un consens científic. Així, s'ha defensat des d'una funció com a cartografia oficial imperial fins a un paper com a base cartogràfica pel control de l'*annona*. En aquest sentit, *vid.*: L. Zapico. "¿Se redactó el Itinerario de Antonino con un propósito cartográfico?". *El Nuevo Miliario*, 6 (2008), pp. 78 – 83. També sobre aquesta qüestió, a nivell general: P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, pp. 66 – 67.

⁹⁰² Seguim, de nou, a Pallí (*La vía Augusta...*, p. 51) i Arias ("Itinerarios...", p. 407).

Seterras

XV

Praetorio

XVII

Barcenone

XX

Fines

XVII

Antistiana

En aquest cas, òbviament, el que crida més l'atenció seria la substitució de la *mansio Arragone* per la de *Barcenone*, fet que, veient que es mantenen les distàncies, indicaria més aviat un error per part del copista, mantenint-nos en un trajecte idèntic al documentat en els vasos de Vicarello.⁹⁰³

- **L'Anònim de Ràvena:** es tracta d'una *cosmographia* realitzada per un compilador desconegut originari de Ràvena i que sembla que dugué a terme la seva obra en el segle VII dC. La importància d'aquest document és que el mateix autor informa de la utilització com a font principal d'un mapa de rutes, possiblement situable en el segle III, del que potser consultà una còpia dels segles IV o V.⁹⁰⁴ Pel que fa a la nostra zona d'estudi, no aporta cap novetat i repeteix les dades anteriors, tot i que en aquest cas sense aportar les distàncies:⁹⁰⁵

Seterram

Praetorium

Arragona

Fines

Ancistiano

⁹⁰³ Aquesta seria la hipòtesi de F. Pallí (*La vía Augusta...*, p. 54), mentre que Arias, en canvi, considera que es tractaria d'un error a l'hora de copiar la desinència, de tal manera que originalment hauria de posar "*Barcinonem*", assenyalant el naixement d'un ramal de la via que es dirigiria cap a *Barcino* ("*Itinerarios...*", p. 410).

⁹⁰⁴ Així ho planteja Roldán (*Itineraria Hispana...*, pp. 112 – 113), tot i que alguns autors han volgut veure en aquest document influència també de fonts cartogràfiques àrabs (E.A. Llobregat. "Relectura de Ravennate: dos calzadas, una mansión inexistente y otros datos de la geografía antigua del país". *Lucentum*, 2 (1983), pp. 225 – 242, especialment 226 – 227).

⁹⁰⁵ En aquest cas, seguim la restitució de F. Pallí (*La vía Augusta...*, pp. 60 – 61).

- **La *Guidonis Geographica*:** es tracta d'una nova compilació geogràfica realitzada en el segle XII per un tal Guido de Pisa a partir del propi Anònim de Ràvena i d'altres fonts d'informació posteriors.⁹⁰⁶ Les seves aportacions pel nostre cas són escasses, ja que repeteix el mateix esquema que l'Anònim:

Seterra

Praetorium

Arragona

Fines

Ancistiana

Com veiem, doncs, aquests documents insisteixen en citar quatre *mansiones* que se situarien en territori vallesà: *Praetorium*, *Arrago* i *Ad Fines*, que serien les habituals, i *Semproniana* que només apareixeria una vegada. A partir d'aquí, intentar la seva identificació amb un nucli actual ha constituït una de les principals preocupacions dels investigadors que han tractat al voltant del Vallès a l'Antiguitat. En realitat, però, per sí mateix és un debat poc important, ja que allò que realment podem destacar a nivell històric de les dades que aporten els itineraris antics o els mil·liaris és la importància del Vallès com a eix viari primordial del nord-est peninsular. Un paper que ja havíem remarcat des d'època ibèrica i que ara es veïa confirmat i consolidat gràcies a l'actuació augustal. Sigui com sigui, per causa del gran debat historiogràfic que ha generat i a la repercussió que podria tenir l'existència d'una *mansio* a l'hora d'interpretar les evidències arqueològiques en un punt determinat, farem una breu repassada sobre les possibles identifications de les *mansiones* vallesanes.

Abans, però, cal que considerem el propi terme de *mansio*. Utilitzat de forma genèrica, al costat d'altres termes com *mutatio* o *statio*, com a punt de parada o posta en un trajecte, en realitat es tractaria d'un terme que apareix a les fonts jurídiques baiximperials i que es vincula principalment als viatges fets per l'emperador o els membres de l'administració imperial. De fet, es tracta d'un nom que té vinculacions més aviat temporals que no pas espacials, en el sentit que significava el fet de realitzar una parada, mentre que la infraestructura on aquesta es feia rebia d'altres noms com

⁹⁰⁶ Per una descripció de les seves característiques, de nou, remetem a l'estudi de Roldán: *Itineraria Hispana...*, pp. 143 – 144.

taberna, statio, hospitum, etc. Per tant, tal com planteja N. Espinosa, potser seria més correcte fer referència a aquests punts com a “estacions viàries”.⁹⁰⁷ Un cop fet aquesta apreciació, analitzem, doncs, els casos “vallesans”:

- ***Praetorium***: ha rebut diverses identifications, essent les més habituals les que situen aquesta estació a Llinars o la Roca, trobant també qui la situa a Cardedeu o Granollers. Així, per exemple, J. Estrada considera que estaria a Llinars del Vallès, a partir de la contrastació de les mesures ofertes pels vasos de Vicarello i una identificació amb les restes arqueològiques de Can Rossell.⁹⁰⁸ També la situa a Llinars F. Pallí.⁹⁰⁹ G. Arias, en canvi, seria partidari de situar-la cap a Cardedeu, sense més precisions.⁹¹⁰ M. Mayer i I. Rodà, per la seva banda, es decanten per una situació més propera a la Roca, identificant-la amb el jaciment de Can Messeguer.⁹¹¹ Finalment, P. De Soto prefereix situar l'estació en un punt intermedi entre les poblacions de Llinars i Cardedeu, ja que s'adequaria al seu entendre de forma més correcta a les mesures aportades per les fonts itineràries.⁹¹² Malauradament, resulta impossible poder situar aquest nucli amb una certesa absoluta. Per la nostra part, només volem apuntar dos aspectes. En primer lloc, que, com bé deia Estrada, les mesures aportades pels vasos de Vicarello coincideixen plenament amb una situació a Llinars (si acceptem la

⁹⁰⁷ De fet, per aquesta qüestió seguim a l'autora en un article on posa de relleu els problemes inherents a l'estudi de les vies i els punts de parada d'aquestes, partint d'un repàs sobre l'historiografia d'aquesta temàtica i plantejant una metodologia d'anàlisi del cas concret de la via Augusta en el seu pas per territori català, aragonès i valencià: N. Espinosa. “La circulación de la información en las vías romanas del Nordeste hispánico: acercamiento a su estado de la cuestión y metodología de trabajo”. *Learning From The Past: Methodological Considerations on Studies of Antiquity and Middle Ages. Proceedings of the First Postgraduate Conference on Studies of Antiquity and Middle Ages at the Universitat Autònoma de Barcelona, 27-29 October 2010*. Oxford: BAR (en premsa). P. Leveau també incidí en els problemes que suposa intentar identificar las *mansiones*, en general molt difícils d'individualitzar a nivell arqueològic (P. Leveau. “Introduction: les incertitudes du terme *villa* et la question du *vicus* en Gaule Narbonnaise”. *Révue Archéologique de Narbonnaise*, 35 (2002), p. 22).

⁹⁰⁸ Així, aquesta visió ja l'apuntava en la seva obra *Vías y poblamiento...*, p. 9 i la reafirmà en obres més recents: “L'itinerari dels vasos Apol·linars en el trajecte de Granollers a Tarragona”. *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers: (1987), p. 336; *Id.* “El itinerario de los vasos Apolinarieos en el trayecto de Girona a Tarragona”. *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme (1997), p. 153.

⁹⁰⁹ F. Pallí. *La vía Augusta...*, p. 153.

⁹¹⁰ G. Arias. “Itinerarios...”, p. 410.

⁹¹¹ Jaciment que no hem estat capaços d'identificar per època romana. Sobre la identificació d'aquests autors, *vid.*: M. Mayer *et al.* *La romanització...*, p. 40; *Id.* “Trazado de la vía”. *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme (1997), p. 118.

⁹¹² P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, p. 103.

posició de l'estació de *Seterrae* a Hostalric, extrem tampoc confirmat), ja que les XV milles dels vasos II i III coincidirien, pràcticament a la perfecció, amb la distància entre les dues poblacions actuals.⁹¹³ I, en segon lloc, i tal com també apuntava Estrada, a Llinars es pot documentar l'assentament de Can Rossell que, tot i la seva cronologia republicana, fou un nucli plenament vinculat a la xarxa viària i que, de fet, presenta indicis d'una ocupació altimperial propera, desgraciadament molt poc coneguda.⁹¹⁴ No creiem, per una altra banda, que a la designació de *Praetorium* se li pugui extreure informació en el sentit militar del terme, com ha estat proposat, per tal de vincular-lo a la Torrassa del Moro i reforçar la possible relació amb Llinars. Per una banda, perquè ja hem vist que resulta difícil l'adscripció cronològica d'aquesta torre i, per una altra banda, perquè F. Pallí ja indicava com aquest terme podia tenir altres significacions fora de l'àmbit militar.⁹¹⁵

- ***Semproniana***: estem, sens dubte, davant de l'estació viària de més difícil identificació i que major debat historiogràfic ha aixecat. Així, el fet que només surti citada en el primer vas de Vicarello complica extremadament la seva interpretació. Tradicionalment ha estat identificada amb la ciutat de Granollers. Així, un dels màxims defensors d'aquesta identificació ha estat J. Estrada.⁹¹⁶ També J. Pardo ha apuntat aquesta possibilitat,⁹¹⁷ mentre que altres autors prefereixen mantenir-se en una postura més prudent, afirmant que amb les dades disponibles a dia d'avui resulta impossible poder confirmar aquesta identificació.⁹¹⁸ Altres, en canvi, proposen una situació diversa, com el cas de F.

⁹¹³ De fet, en un exercici pràctic molt senzill, si agafem una eina de la xarxa com és Google Earth i tracem una línia recta entre les dues poblacions, el traçat mesura 22 km., els quals equivalen a 15 milles romanes (prenent la mesura d'una milla romana com a 1480 m.). Òbviament, aquesta no és una prova plenament fiable ni empírica, però si tenim en compte que el traçat actual de l'autopista AP7 és pràcticament una línia recta entre aquests dos punts, no deixa de ser un indicatiu significatiu.

⁹¹⁴ Destaca la troballa en superfície de fragments de TSSG i numerari tal com bronzes altimperials o monedes de Constantí.

⁹¹⁵ Com, per exemple, segona residència rural o, fins i tot, com a ciutat (F. Pallí. *La vía Augusta...*, p. 153).

⁹¹⁶ *Vías y poblamiento...*, p. 9; "L'itinerari dels vasos...", p. 336; "El itinerario de los vasos...", p. 153 – 154; "Notes històriques sobre camins antics i moderns de la rodalia de Granollers". *Ponències*, 1 (1984), p. 104.

⁹¹⁷ J. Pardo. "El nucli romà de Granollers, breu resum de l'estat de la qüestió". *Empúries*, 48 – 50 (1993), p. 187.

⁹¹⁸ Per exemple, seria el cas de M. Tenas ("El nucli romà de Granollers: elements per un debat". *Lauro*, 21 (2001), p. 21) o d'A. Uscatescu ("L'època antiga a Granollers: dels orígens a l'Antiguitat Tardana").

Pallí, que la situa davant del nucli de Granollers, a l'altra banda del riu Congost.⁹¹⁹ M. Mayer i I. Rodà, per la seva banda, la situen entre el nucli de Parets del Vallès i el sud-oest de Granollers, en algun punt proper al curs dels rius Besós i Tenes.⁹²⁰ Finalment, P. De Soto proposa una alternativa a aquestes visions, considerant la possibilitat que aquesta estació se situés a la zona de Lliçà de Munt.⁹²¹ Aquesta darrera interpretació ens resulta extremadament interessant ja que és la que, possiblement, millor quadra a nivell de distàncies amb les dades dels vasos Apol·linars, constituint a més un itinerari més recte i directe cap a Sabadell/Arragona. El principal problema és que no s'ha documentat a Lliçà, fins a dia d'avui, cap assentament d'època romana de certa entitat que pogués reflectir la importància d'aquesta zona en aquest moment. Per la nostra banda, i tot i no poder aportar cap resposta definitiva, preferim decantar-nos més per la proposta geogràfica de Mayer i Rodà, considerant que l'estació es podria haver situat en un punt proper a un encreuament viari clau ja des d'època republicana com és la zona de Montornès del Vallès. Així, ja havíem vist anteriorment la importància d'aquesta zona, a la proximitat de la qual creiem que podrien encreuar-se els dos principals eixos viaris impulsats des de finals del segle II per part de Roma (via Heràclea i via del Congost) i que tenia en l'assentament de Can Tacó un punt de control de primer ordre d'aquest nus viari i de la formació del riu Besós. A la vegada, i sempre sense voler plantejar-ho com a prova empírica, veiem que la distància entre *Seterrae* i *Semproniana* seria de XXIV milles (uns 36 km.) i, entre Hostalric i el jaciment de Can Tacó (en línia recta) hi ha 37 km. Per tant, a nivell de mesures tampoc seria descabellat aquest plantejament. En aquest moment és interessant recordar una hipòtesi que ja havíem comentat i que plantejava O. Olesti,⁹²² per la que es vinculava el nucli de *Semproniana* amb les reformes de Gai Semproni Grac que afectaren a nivell viari les províncies. A partir del topònim conservat als itineraris i de la referència de Plutarc a les fonts clàssiques sobre aquestes reformes, Olesti proposa la possibilitat d'una identificació del nucli de Can Tacó

Atles d'Arqueologia Urbana de Granollers. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), p. 42). També recentment M. Flórez ha plantejat aquesta possibilitat com a probable (*Dinàmica...*, p. 382 i ss.).

⁹¹⁹ F. Pallí. *La vía Augusta...*, p. 153.

⁹²⁰ M. Mayer *et al.* "Trazado...", p. 118.

⁹²¹ P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, pp. 104 – 106.

⁹²² *Vid. supra* p. 302, n. 654.

amb *Semproniana*, de tal manera que la conservació del topònim en les fonts itineràries es basaria en la reminiscència d'aquest centre d'època republicana.⁹²³ Tot i que, òbviament, és una tesi atractiva però indemostrable amb les dades de les que disposem a dia d'avui, creiem que el fet més interessant seria la idea que aquestes *mansiones* o estacions viàries reflectides als itineraris podrien correspondre no necessàriament a assentaments existents de forma efectiva sobre el territori, sinó que també a nusos viaris o punts remarcables del trajecte, o fins i tot a reminiscències d'assentaments previs que s'havien consolidat en la memòria dels viatgers. De fet, si pensem en el fet que documents com els vasos de Vicarello segurament van ser realitzats per personatges totalment aliens a la realitat vallesana (i de bona part dels territoris per on passava la via) que dependrien de fonts diverses i no sempre fiables, aquesta visió guanyaria pes.⁹²⁴ Finalment, un darrer punt a destacar al voltant de *Semproniana* seria la desinència del propi terme, ja que el fet d'acabar en *-ana* indicaria una vinculació amb la propietat d'un personatge romà, possiblement un *fundus*. Per tant, també existiria la possibilitat de pensar en una estació viària situada en les terres d'un propietari anomenat *Sempronius*, element però que no aporta excessives dades al voltant de la qüestió de la situació del nucli.

- **Arrago:** es tracta de l'única estació que podem situar de forma mínimament segura en el territori. Així, existeix un consens generalitzat sobre la situació d'Arrago al voltant de la zona arqueològica del santuari de la Salut.⁹²⁵ Aquesta seguretat es basa principalment en la fossilització del topònim en època medieval, de tal manera que ja en els segles X i XI trobem el nom d'Arrahona vinculat amb l'àrea de l'església de la Salut, perdurant fins a l'actualitat amb el topònim de Sant Feliu d'Arraona (actual Sant Nicolau).⁹²⁶ A això hi hem d'afegir la constatació en aquest punt d'un jaciment arqueològic de primer ordre,

⁹²³ Una opció que M. Flórez rebutja, partint de la dificultat que suposaria la presència d'una estació viària en aquest punt i perquè, al seu entendre, no correspondria amb les distàncies presents als itineraris (M. Flórez. *Dinàmica...*, pp. 386 – 387).

⁹²⁴ De fet, normalment es planteja que els vasos foren aportats per un personatge provinent de *Gades* i que aquests foren realitzats en un taller artesanal gadità: L. Gasperini. "El tesoro de Vicarello...", p. 93.

⁹²⁵ M. Mayer *et al.* "Trazado...", p. 118; *Id.* *La romanització...*, p. 40; F. Pallí. *La vía Augusta...*, pp. 153 – 154; P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, pp. 106 – 107; J. Estrada. *Vías y poblamiento...*, p. 9; *Id.* "L'itinerari dels vasos...", p. 340; *Id.* "El itinerario de los vasos...", p. 154; L. Mas. "Arragonem la progenitora de Sabadell". *Museo de la Ciudad de Sabadell* (1944), p. 40; *Id.* "Los vasos Apolinarios". *Museo de la Ciudad de Sabadell* (1947), p. 85.

⁹²⁶ F. Pallí. *La vía Augusta...*, pp. 153 – 154; P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, p. 107.

que podria confirmar l'existència de l'estació viària, com és la vil·la romana de la Salut. Finalment, els treballs arqueològics duts a terme en els darrers anys sembla que han pogut documentar una part d'aquest traçat. Així, J. Roig documentà, a la riba esquerra del riu Ripoll, les restes de la preparació de còdols d'una via romana que identificà amb el tram de la via Augusta, la qual passaria per Sabadell. Sembla que la via seguiria un eix est-oest i que mentre un dels extrems es dirigiria cap a la Salut, l'altre travessaria el riu i aniria cap al pla on se situa la ciutat actual.⁹²⁷

- **Ad Fines:** la darrera de les estacions presumiblement situades a l'àrea vallesana tampoc ha pogut ser identificada amb seguretat. En aquest cas, però, la seva pròpia denominació com a final d'algun territori o límit geogràfic d'algun tipus aporta més llum a la seva identificació.⁹²⁸ Així, tradicionalment s'ha situat aquesta estació a la zona de Martorell, en alguns casos situant-la amb més precisió a la zona de Santa Margarida.⁹²⁹ Altres autors, en canvi, es decanten per una situació més enllà del pas del Llobregat, a nuclis com Gelida, Sant Sadurní d'Anoia o Castellví de Rosanes.⁹³⁰ La identificació amb Martorell, però, té una major acceptació bàsicament per l'existència de l'anomenat Pont del Diable, pont que travessa el riu Llobregat i que, com hem vist amb anterioritat, té origen precisament en època augustal.⁹³¹ Es tractaria d'un pont situat en el lloc ideal de creuament d'aquest riu, que ja hem vist que era el límit de la Laietània per la seva banda occidental. De fet, s'ha considerat com el punt de delimitació entre els *agri* de les colònies de *Barcino* i *Tarraco*, element reforçat per l'existència

⁹²⁷ Sobre aquesta intervenció, *vid.*: J. Roig. "Indicis arqueològics del pas de la via Augusta per Sabadell (Vallès Occidental): la intervenció arqueològica a la riba esquerra del riu Ripoll". *Arraona*, 26 (2002), pp. 76 – 91; J. Roig. "La intervenció arqueològica a la riba esquerra del riu Ripoll (Sabadell, Vallès Occidental)". *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 809 – 823.

⁹²⁸ De fet, és una denominació habitual que trobem fins a cinc cops en d'altres punts de l'imperi amb la mateixa significació de punt fronterer o de límit entre territoris (F. Pallí. *La vía Augusta...*, p. 155).

⁹²⁹ En aquest sentit, Mayer i Rodà recorden la troballa d'un mil·liari de Magnenci en aquest punt (IRC I, 164) i la presència d'un assentament d'època baiximperial consistent en una necròpolis: M. Mayer *et al.* "Trazado...", p. 118. També Estrada seria partidari d'aquesta identificació: J. Estrada. *Vías y poblamiento...*, p. 9; *Id.* "L'itinerari dels vasos...", p. 342; *Id.* "El itinerario de los vasos...", p. 154. De la mateixa manera: P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, pp. 109 – 111.

⁹³⁰ En aquest sentit, Pallí remarca aquestes possibilitats, tot i que finalment apunta també les evidències disponibles per Martorell (F. Pallí. *La vía Augusta...*, p. 155). Mayer i Rodà, per la seva banda, recorden l'existència d'una torre de vigilància de factura idèntica a la del pont de Martorell a Castellví de Rosanes (M. Mayer *et al.* "Trazado...", p. 119). Sobre aquesta torre, *vid.*: M. Pagès. "Una torre romana a Castellví de Rosanes dominant la via Augusta sobre el pas del Llobregat". *Fonaments*, 7 (1988), pp. 163 – 169.

⁹³¹ *Vid. supra* p. 400.

d'un arc en la part oriental (la part, doncs, "vallesana", situada en l'actual terme de Castellbisbal) que no existia en l'occidental i que tindria una marcada funció territorial i propagandística.⁹³² Sigui com sigui, el pont del Diable es pot considerar com un nus viari de primer nivell perquè no només era el punt de pas de la via Augusta a través del Llobregat, sinó que també era allà on es tornaven a reunir els dos ramals de la via, que s'havia dividit per tal d'unir els nuclis urbans costaners, especialment *Barcino*, amb el traçat més antic.⁹³³ A nivell de distàncies, realment la situació de la *mansio* en relació a *Arrago* potser quadraria millor amb altres zones com, per exemple, Gelida; ara bé, la dificultat de poder restituir amb exactitud el recorregut entre aquestes dues estacions fa que sigui complicat poder determinar les mesures correctes entre els dos punts. Un darrer aspecte que volem remarcar seria el fet de si, un cop identificada la importància del pont del Diable com a delimitador territorial, cal buscar la *mansio* o estació viària; és a dir, cal cercar una estructura d'algun tipus que s'hagi de relacionar amb un punt de posta? O és possible que senzillament *Ad Fines* marqués el límit entre dos territoris i que aquest límit només tingués com a estructura física el pont de Martorell?

A partir de la identificació d'aquests nuclis, la restitució del traçat de la via Augusta per la zona vallesana ha diferit força i trobem múltiples propostes sobre els punts de pas, en molts casos mostrant un clar afany d'investigadors locals per demostrar el pas de l'esmentada via pel seu poble. Si repassem les principals restitucions, trobem a F. Pallí, que defensa un itinerari que, provinent de Sant Celoni, sortiria de Llinars (*Praetorium*) passaria pels volts de Granollers (*Semproniana*), el turó de la Salut de Sabadell (*Arrago*) i Sant Cugat (*Castro Octaviano* [sic]), per acabar arribant a Martorell (*Ad Fines*).⁹³⁴ Cal remarcar que l'autor considera que des de Llinars sortiria el ramal que, passant per Montmeló, es dirigiria cap a *Barcino*.

⁹³² M. Mayer *et al.* "Trazado...", p. 119; J.M. Gurt, I. Rodà. "El pont del Diable. El monumento romano dentro de la política augustea". *Archivo Español de Arqueología*, 78 (2005), p. 159.

⁹³³ P. De Soto, C. Carreras. "Anàlisi de la xarxa de transports a la Catalunya romana: alguns apunts". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 16 – 17 (2006 – 2007), p. 187.

⁹³⁴ F. Pallí. *La via Augusta...*, p. 136 – 138.

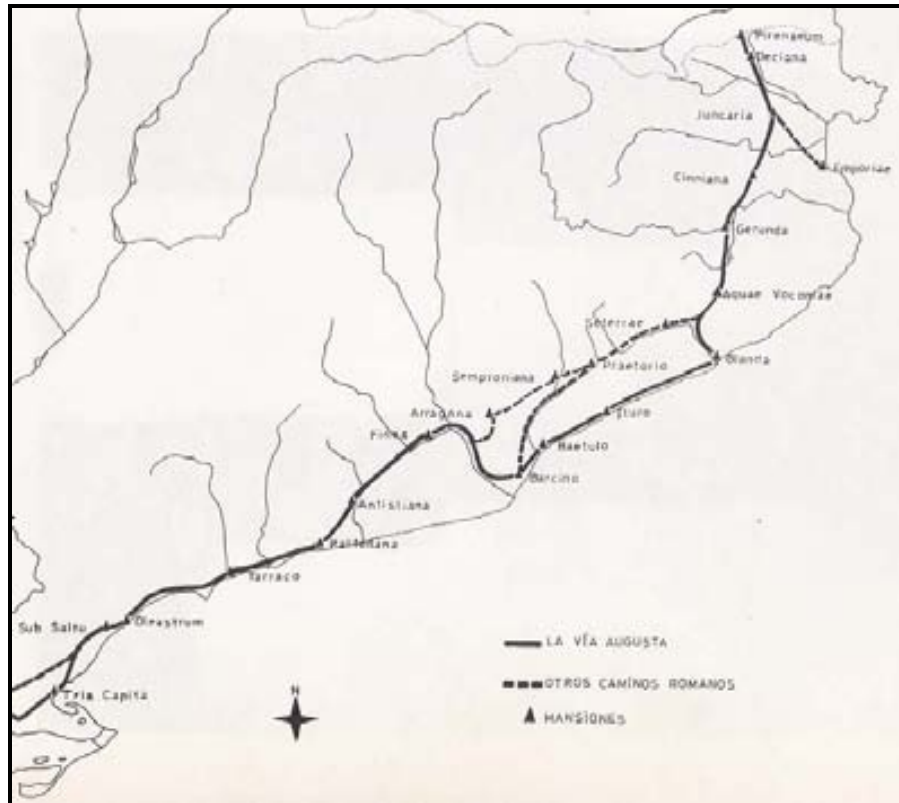

Fig. 83: Restitució de la xarxa viària romana per Pallí (Pallí, 1985).

Per la seva banda, M. Mayer i I. Rodà defensen que des de Sant Celoni la via seguia per Llinars i la Roca del Vallès, continuaria pel sud-oest de Granollers, passaria per Gallecs, Sabadell, Sant Quirze, Castellbisbal i finalment travessaria el Llobregat pel Pont del Diable, prop de Martorell.⁹³⁵ Pel que fa a J. Estrada, considerà que la via passava per Llinars del Vallès (*Praetorio*), el nucli vell de Granollers (*Semproniana*), d'aquí anava a l'actual Polinyà, després fins el turó de la Salut (*Arrago*) i d'allí cap a Rubí, Castellbisbal i Martorell (*Ad Fines*),⁹³⁶ restitució pràcticament igual a la que realitzà Mas.⁹³⁷

⁹³⁵ M. Mayer *et al.* *La romanització...*, p. 39 i ss.; *Id.* "Trazado...", pp. 119 – 120.

⁹³⁶ J. Estrada. "L'itinerari...", pp. 201 – 220.

⁹³⁷ T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Sabadell, inèdit (1988), p. 23.

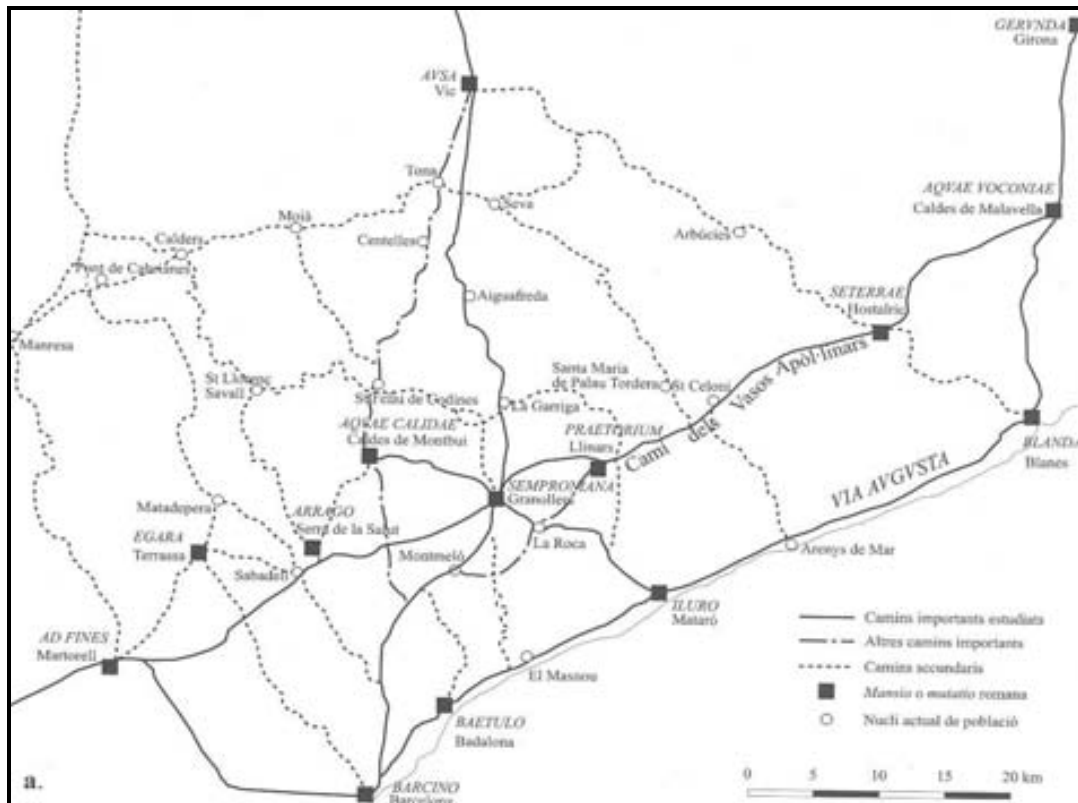

Fig. 84: Proposta de restitució de la xarxa viària feta per J. Estrada (Estrada 1997).

Finalment, P. De Soto proposa que la bifurcació en els dos brançals de la via es donaria al voltant de la mansió de *Seterrae*, situada a Hostalric. A partir d'aquí, l'itinerari interior aniria fins a Llinars (on estaria *Praetorium*), travessaria Cardedeu, agafaria el Camí Vell de Granollers i creuaria per aquesta ciutat fins arribar a Lliçà (on situa *Semproniana*). Des d'allí seguiria recte, travessant Polinyà, fins a Sabadell (*Arrago*), i des d'aquí baixaria per Sant Quirze, cap a Rubí, Castellbisbal i, finalment, Martorell (*Ad Fines*).⁹³⁸ A part d'aquestes restitucions generals, també trobem autors que han plantejat itineraris més concrets defensant el pas de la via Augusta per una població o zona determinada. Seria el cas, per exemple, de F. Margenat, que considera l'existència de tres actuacions viàries en moments diversos i que passarien per Rubí: una seria, per època republicana, la via Heràclea; una altra que seria la que documenten els vasos Apolinars i una darrera que seria la identificable com a via Augusta, que buscaria un traçat més planer i situat més cap al sud.⁹³⁹ O de T. Castells pel que respecta

⁹³⁸ P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, pp. 140 - 144.

⁹³⁹ De la mateixa manera que les altres, aquesta restitució és totalment hipotètica i, de fet, creiem poc probable que la ruta dels vasos Apolinars diferís del que podríem considerar com a via Augusta. Sobre aquesta proposta, *vid.*: F. Margenat. *Les vies romanes a l'entorn de Rubí*. *Identitats de Rubí*, 5 (2008),

al pas de la via per la zona central vallesana.⁹⁴⁰ Finalment, el darrer treball que ha tractat amb detall el tema de la vialitat vallesana en aquest moment ha estat la tesi de M. Flórez, on es fa un detallat estudi al voltant de les diverses propostes i en base a una anàlisi arqueomorfològic i mètrica planteja diverses opcions al voltant del pas de la via Augusta per territori vallesà.⁹⁴¹

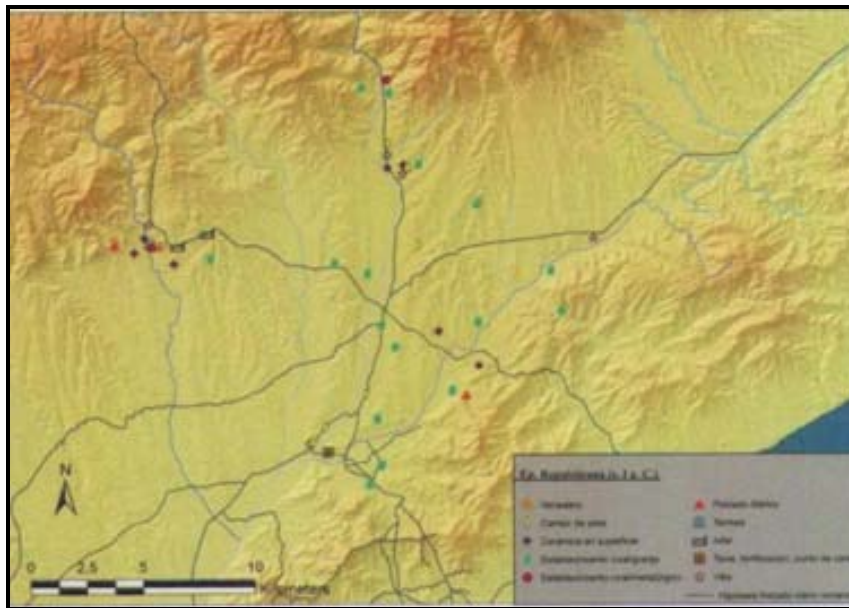

Fig. 85: Restitució de la xarxa viària al segle I aC. al Vallès per part de M. Flórez (Flórez *et al.* 2010).

A partir d'aquestes diverses opcions, realment es poden aportar poques dades noves. A excepció dels casos del pas pel turó de la Salut de Sabadell, ben identificat a nivell toponímic, literari i arqueològic, i del pas pel pont del Diable (sigui o no el punt on hi havia l'estació viària), la resta del trajecte es manté en un caràcter purament hipotètic. Si ens haguéssim de decantar per un itinerari, però, com la majoria d'autors defensaríem un recorregut que aniria des de l'actual Hostalric (possiblement *Seterrae*)⁹⁴² fins a

pp. 33 – 40; *Id.* “Vies romanes de l'entorn de Rubí. Els seus antecedents ibèrics i les seves perduracions medievals”. *BGCMR*, 50 (2006), pp. 2 – 19.

⁹⁴⁰ L'autor proposa un pas per Lliçà de Vall, Gallecs i Polinyà: T. Castells. “La via Augusta al Vallès Central”. *Quatrepins: quaderns de cultura*, 14 (1997), pp. 9 – 11.

⁹⁴¹ Sense arribar a una conclusió definitiva, l'autora proposa diverses opcions on es remarca, per una banda, el paper fonamental del nucli de Granollers com a eix viari i, per una altra, la dificultat de poder adscriure l'itinerari mostrat als Vasos Apol·linars a un únic trajecte per la zona vallesana (M. Flórez. *Dinàmica...*, pp. 380 – 388).

⁹⁴² El propi nom d'Hostalric, seria indicatiu de l'existència d'una fonda o hostel que podria ser un punt de parada pels viatges i, per tant, es podria vincular amb el pas d'una via per aquest punt. Òbviament és un nom d'origen tardà, però podria implicar reminiscències d'una continuïtat com a zona de pas des d'antic (F. Pallí. *La via Augusta...*, p.15).

Llinars en línia recta, passant a prop de Sant Celoni.⁹⁴³ A Llinars o en un punt proper podríem trobar *Praetorium*, des d'on la via continuaria en línia recta passant al costat de la Roca i arribant fins a Montornès del Vallès, on se situaria un nus viari clau en l'encreuament entre aquesta via Augusta i la via del Congost, fet que podria donar lloc a situar *Semproniana* en aquesta localització.⁹⁴⁴ Des d'aquí, la via faria un gir cap al nord-est, travessant la plana central vallesana per la zona de Polinyà i arribant, de nou en línia recta, fins a Sabadell, on trobaríem *Arrago*. Des d'aquí, les troballes viàries fetes a la riba del riu Ripoll indicarien una continuïtat cap a Sant Quirze, Rubí i Castellbisbal (amb el pas documentat per la troballa del mil·liari). De Castellbisbal es continuaria fins a Martorell i allí es travessaria el Llobregat, deixant enrere la Laietània.

Volem remarcar, de nou, que no creiem que el fet important sigui identificar pam a pam el recorregut de la via Augusta i els pobles actuals per on passava. En realitat, aquest és un element secundari i allò que realment cal destacar seria la importància viària de la Laietània interior, una rellevància que va fer que les actuacions augustals tinguessin una repercussió directa i transcendent sobre el seu territori i poblament. I en aquest sentit, cal veure que la xarxa viària d'aquesta àrea no consistia ni molt menys només en la via Augusta. Així, existia tota una altra xarxa de vies més petites i camins que unien els principals nuclis i àrees rurals de la Laietània interior. De fet, les fonts jurídiques romanes ja indiquen l'existència de categories en les vies romanes i, així, trobaríem les *viae publicae*, fetes en sòl de l'Estat romà i costejades per aquest mateix. Serien les vies principals com la pròpia via Augusta, la via de Mani Sergi en el segle II aC. o, probablement, la via del Congost. Per sota d'aquestes, però, estarien les *viae uicinales*, que s'encarregaven de cobrir les comunitats secundàries i unien entre sí les vies públiques, essent cobertes les seves necessitats en bona part per les comunitats

⁹⁴³ On trobem actualment el Camí de Cal Estrada, al marge dret de la Tordera. Normalment el terme "estrada" és indicatiu de l'existència d'un camí de certa importància en època medieval (del llatí *strata*). I, de fet, tenim un document de l'any 1076 que parla d'una *strata* que porta a *Sanctum Celidonium* (A. Griera. "Algunas consideraciones del concepto de vía en catalán". *Via Domitia*, 1 (1954), p. 11). Cal recordar, també, l'existència del Pont Trencat (VOR.30.5/VOR.38.2), permetent el pas sobre el riu Tordera a Sant Celoni i que alguns autors plantegen que podia tenir un antecessor romà (sobre aquest pont *vid.*: Ll. Vila, I. Pastor. "Intervenció arqueològica en el pont Trencat". *Lauro*, 18 (2000), pp. 17 – 28; P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, p. 139).

⁹⁴⁴ Fet que es podria reforçar a partir de l'esmentat *terminus augustalis* de Montornès, element que repercuteix en la concepció d'aquesta zona com a nus viaria determinant. La importància viària d'aquesta zona potser també podria tenir reflex en el propi topònim d'un nucli proper com és Mollet del Vallès, el nom del qual deriva probablement de "molló" (F. Pallí. *La via Augusta...*, p. 19).

locals.⁹⁴⁵ Entre aquestes dues categories de vies es conformà una xarxa de comunicacions terrestres que permeté el tràfic de persones i mercaderies pel territori vallesà. Tot i que, de nou, resulta extremadament complex delimitar totes aquestes vies, creiem que les evidències arqueològiques, toponímiques i epigràfiques permeten plantejar que, a part de la via Augusta, es podrien destacar les següents vies:

- **La via del Congost:** ja l'hem vist per època republicana com a eix fonamental de la comunicació entre la costa central catalana i la zona ausetana. Durant època imperial aquesta rellevància es mantindria i, possiblement augmentaria. De fet, els mil·liaris del Molí de les Canes (tot i ser d'època baiximperial) en serien bona mostra. A part, tenim diversos nuclis que evolucionen i creixen exponencialment a partir d'època augustal i que probablement estaven en relació amb aquesta via. Ens referim als nuclis de Granollers i la Garriga que es consolidaren com a dues de les principals zones de producció agrícola de la Laietània interior. Un altre indicatiu interessant estaria en relació amb la presència de diverses inscripcions funeràries recuperades a nuclis propers a aquest itinerari com serien les de Sant Feliu de Canovelles, l'església de Santa Maria de Llerona, Can Terrés i Granollers (IRC I, 44, 46, 47, 198), algunes d'elles amb cronologia altimperial, que mostrarien la presència de tombes o monuments funeraris, normalment relacionats amb el pas d'eixos viaris.
- **La via Ègara – Caldes:** creiem que el plantejament realitzat pel qual a partir d'època augustal es potencien aquests dos nuclis, els quals s'acabaren convertint en els centres vertebradors del territori laietà interior, ha d'implicar per força una bona comunicació entre ambdós centres. En aquest sentit, ja M. Mayer i I. Rodà apuntaven a l'existència d'aquesta via que uniria les dues "ciutats",⁹⁴⁶ mentre que S. Cardús parlava de diverses restes que donarien suport a la seva existència.⁹⁴⁷ Malauradament queden poques, per no dir nul·les, evidències directes d'aquesta via, però a nivell històric resultaria poc coherent que els dos

⁹⁴⁵ Respecte a aquesta diferència entre els tipus de vies i les seves funcions, *vid.*: J.M. Solana, L. Sagredo. *La red viaria romana en Hispania: siglos I – IV d.C.* Valladolid: Universidad de Valladolid (2006), pp. 14 – 20.

⁹⁴⁶ M. Mayer *et al.* *La romanització...*, p. 41. També plantejaren aquesta possibilitat J. Folch *et al.* ("El poblat ibèric...", p.157).

⁹⁴⁷ De les que a dia d'avui no tenim constància. Concretament parla d'un conjunt de làpides antigues, un pont romà i un mil·liari: S. Cardús. *La ciutat...*, p. 48.

principals nuclis laietans d'aquesta zona no estiguessin comunicats de forma directa. Si reprenem la nostra hipòtesi que parlava d'un ramal de la via del Congost que es dirigia cap a Caldes i es convertia en la via de Mani Sergi, endinsant-se cap a l'àrea ausetana a través del pas de Collsuspina,⁹⁴⁸ podríem pensar que aquest camí, en arribar a Caldes, podria continuar en línia recta fins a arribar a Ègara. Una connexió que si no es donà en època augustal, sens dubte hauria de sorgir sota els flavis, quan es consolida la categoria jurídica d'Ègara i, possiblement, de Caldes.

- **La via *Barcino* – *Ad Fines*:** la descoberta dels dos mil·liaris de Sant Cugat i del de Cerdanyola, fan que sigui atractiu pensar en una via que unia aquests nuclis.⁹⁴⁹ En aquest sentit, podria ser probable que la mateixa via del Congost que s'endinsava cap a la plana de Barcelona tingués un ramal que es desviés en direcció cap a Cerdanyola, d'allí cap a Sant Cugat i des d'aquest punt seguiria fins a unir-se al traçat de la via Augusta abans d'arribar a Castellbisbal. La manca de dades i els problemes de contextualització dels mil·liaris de Sant Cugat, però, dificulten confirmar l'existència d'aquesta via, tot i que cal recordar l'existència del topònim medieval que fa referència al pas d'una calçada a Sant Cugat, fossilitzat en la parròquia de Sant Llorenç de Fontcalçada i en el topònim de "La Calçada".⁹⁵⁰ La seva funcionalitat, en cas que existís, no seria, òbviament, la d'unir nuclis urbans, sinó permetre el contacte ràpid dels importants establiments rurals de tipus *uilla* situats en aquestes terres, facilitant la mobilitat de les seves produccions cap a dues zones naturals de sortida de productes com *Barcino* (i *Baetulo*) i el riu Llobregat. En aquest sentit, podem esmentar nuclis com Can Canaletes, Can Cabassa o la vil·la del monestir de Sant Cugat com a alguns dels establiments que es podrien haver beneficiat d'aquesta via.

⁹⁴⁸ Una via de Mani Sergi que, tot i perdre part de la seva funcionalitat principal a nivel logístic militar, el més probable és que continués en funcionament.

⁹⁴⁹ També havia estat apuntat ja per Mayer i Rodà: *La romanització...*, p. 41.

⁹⁵⁰ Tots dos àmpliament registrats en la documentació medieval, especialment en el Cartulari de Sant Cugat. En el cas de "La Calçada", trobem la referència a: J. Rius. *Cartulario de Sant Cugat del Vallès*, vol. II. Barcelona: CSIC (1946), p. 24, doc. 377 de l'any 1002. Pel que fa a Sant Llorenç a: *Id.*, vol. I, p. 150, doc. 176 de l'any 986. Potser podria ser interessant tenir en compte el topònim mantingut per la tradició encara en el segle XX que parlava d'un "Camí dels Romans" fent referència a una via entre Sant Cugat i Martorell (F. Pallí. *La via Augusta...*, p. 11).

- **La via *Barcino* – *Arrago***: plantejada per P. De Soto, consistiria en una via, àmpliament documentada pels manuscrits medievals, que aniria des de la ciutat de *Barcino*, a través de la Serra de Collserola, fins a Sant Cugat i d'aquí, unint-se a la via *Augusta*, fins a *Arrago*.⁹⁵¹ En realitat, resulta complex poder determinar la seva existència en època antiga i, si existia, no queda clar que fos una ruta de rellevància. Altres autors plantegen la possibilitat que en comptes d'anar a *Arrago*, es dirigís cap a Ègara.⁹⁵² De nou, es remarca la importància dels mil·liaris descoberts com a signe bàsic de l'existència d'una ruta per aquest punt i es posa en relació amb la polèmica al voltant del *Castrum Octavianum*.⁹⁵³

Tot plegat, i sent conscients de la migradesa de les dades, aquesta restitució aportaria una xarxa viària que, entre les vies principals i les secundàries, permetria una perfecta comunicació entre les principals comunitats de la Laietània interior, tant pel que fa als principals nuclis vertebradors del territori que comencen a ser potenciats en aquest moment, com per les principals comunitats productives agrícoles encapçalades per les vil·les. Aquestes vies, juntament amb el ramal costaner de la via *Augusta*, consolidarien la posició de la Laietània i permetrien una perfecta integració dins de les estructures socio-econòmiques imperials que facilitarien l'anomenat “boom del vi laietà”, que analitzarem a continuació.

⁹⁵¹ P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, pp. 209 – 210.

⁹⁵² Possibilitat igualment difícil de contrastar. *Vid.*: D. Miquel. “Els orígens del monestir de Sant Cugat d'Octavià o del Vallès. Repensant teories, sintetitzant coneixements”. *Gausac*, 24 (2004), p. 15.

⁹⁵³ Diverses són les teories al voltant d'aquest assentament romà situat sota l'actual monestir de Sant Cugat del Vallès. Així, s'havia considerat una construcció militar o establiment fundat per Octavi August, del qual derivaria el topònim de *Castrum Octavianum*. Aquesta conclusió ha estat descartada plenament a dia d'avui, ja que s'ha comprovat que aquest nom té el seu origen en el segle XII, a causa de l'intent del monestir de constituir-se com a castell termenat; és a dir, en un *castrum* a nivell jurídic (P.Ll. Artigues, M. Blasco, E. Riu-Barrera, M. Sardà. “Les excavacions al monestir de Sant Cugat del Vallès (1993 – 1994)”. *Tribuna d'Arqueologia 1995 – 1996* (1997), p.104). De fet, la denominació que trobem en primer lloc és la d'un precepte carolingi del segle X on apareix el topònim “*Octaviano*”, acompanyat de la distància que separa el monestir de Barcelona (N. Terrats. “La historiografia entorn del *castrum octavianum*”. *Gausac*, 8 (1996), p. 37). A partir d'aquí, es generà la teoria que el nom sorgia per ser el punt on es trobava la vuitena milla en una suposada via que sortia des de *Barcino*. Aquesta teoria, però, pateix de greus defectes i el més evident és que el recorregut des d'Octavià fins a Barcelona supera aquestes 8 milles. Alguns autors han superat aquesta problemàtica fent arrencar l'origen de la via d'altres punts com la Travessera de Gràcia (P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, p. 209) o *Ad Fines* (M. Mayer *et al.* *La romanització...*, p. 41). En realitat, com bé apunta D. Miquel, la distància de vuit milles des d'Octavià es pot aplicar *grosso modo* a d'altres punts que podien haver tingut certa entitat viària com Montcada, Ègara o *Arrago* i el fet que el document medieval remarqui la distància amb Barcelona només implica la voluntat dels monjos del monestir de reforçar el vincle amb aquest nucli (D. Miquel. “Els orígens...”, p. 17). Per tant, s'ha d'anar amb molt de compte a l'hora d'interpretar aquest nucli d'Octavià en relació amb la xarxa viària i, per la nostra part, creiem que l'evidència més interessant seria la del descobriment dels mil·liaris a l'entorn del monestir, més el fragment d'un altre possible mil·liari recuperat a Can Cabassa.

Un darrer punt que voldríem tractar dins de la xarxa de comunicacions, seria el que fa referència a les comunicacions no terrestres; és a dir, a les comunicacions fluvials. En època romana resultava evident que el cost del transport marítim era molt més econòmic que el terrestre. La navegació permetia un transport més ràpid, eficient i segur que el viatge per terra. Per tant, en principi, també els cursos fluvials haurien de ser entesos com a eixos de comunicació de primer ordre a l'hora d'establir les relacions comercials i socials entre les terres interiors i la costa. Ens hem de preguntar, doncs, si en una regió com la vallesana, on hi ha una important presència de rius, rierols i rieres, es pot pensar en una utilització d'aquests eixos fluvials com a vies de comunicació. En realitat, però, aquest és un tema complex de determinar, principalment per la problemàtica que suposa poder saber amb certesa si el cabal actual dels rius correspondria al que tenien en època antiga. Tema poc treballat al nord-est peninsular, sí que disposem d'alguns estudis per la zona centreeuropea o britànica. Potser el més interessant seria el de M. Eckoldt. Aquest autor planteja que durant l'època romana i medieval, el transport fluvial era clau. El problema, però, seria que moltes vegades es parla d'un transport fluvial per rius que actualment és totalment impensable que fossin navegables, admetent sense proves empíriques que en època antiga havien de tenir un cabal major.⁹⁵⁴ I aquest és un problema que afecta directament el Vallès, on a l'actualitat els rius i rieres que hi circulen són de cabal reduït, amb l'única excepció del riu Llobregat.

En el cas centreeuropeu, Eckoldt proposava que en els rius de cabal petit (menys de 20 m³/s.) s'hi donà una navegació en època romana amb dos tipus d'embarcacions: vaixells de mercaderies que podien arribar a ser d'entre dues i cinc tones i petites naus per portar passatgers amb els seus béns o per portar subministres a nuclis romans, amb capacitat d'una tona com a molt (que s'aniria ampliant durant els segles). A la vegada, els romans podien actuar per transformar els cabals dels rius i fer-los navegables, per exemple, aprofundint el seu llit o reduint-ne l'amplada per obtenir més força de corrent.⁹⁵⁵ Finalment, l'autor arriba a la conclusió que a la zona centreeuropea els cabals dels rius haurien variat relativament poc des de l'Antiguitat, essent la principal diferència el fet que els cabals es mantindrien a un nivell favorable per la navegació

⁹⁵⁴ M. Eckoldt. "Navigation on small rivers in Central Europe in Roman and Medieval times". *International Journal of Nautical Archaeology*, 13 (1984), p. 3. A nivell més general, sobre la navegació fluvial durant l'època romana, *vid.*: A. Deman. "Réflexions sur la navigation fluviale dans l'antiquité romaine". *Histoire économique de l'Antiquité*. Louvain: Séminaire de Numismatique Marcel Hoc (1987), pp. 79 – 106; D. Sippel. "Some observations on the mean and cost of the transport of bulk commodities in the Late Republic and the Early Empire". *The Ancient World*, 16 (1987), pp. 35 – 45.

⁹⁵⁵ M. Eckoldt. "Navigation...", pp. 3 – 5.

durant més mesos de l'any que a l'actualitat. Per tant, molts dels petits rius d'aquesta àrea eren navegables en aquella època; d'altres només ho eren en períodes determinat en què el seu cabal ho permetia i, finalment, uns pocs rius petits només ho eren mitjançant embarcacions planes especials.⁹⁵⁶

En el nord-est peninsular aquestes dades són difícils d'extrapolar, a causa de les diferents característiques físiques i climàtiques. De fet, la major part de rius i rieres serien de cabal inferior als 20 m³/s. i la majoria se situarien entre 1 i 10 m³/s.⁹⁵⁷ En el principal treball dut a terme al voltant de les comunicacions fluvials al nord-est peninsular en època romana, P. De Soto considera que el cabal dels rius d'aquesta zona, per força ha de ser inferior al d'època romana, no tant per canvis en la climatologia i el règim pluvial, sinó més aviat per les diverses obres d'enginyeria dutes a terme, principalment els embassaments, i la utilització massiva d'aquests recursos fluvials per l'agricultura i la indústria.⁹⁵⁸ A la zona vallesana, actualment trobem una xarxa hidrogràfica caracteritzada per un règim pluvial, de cabal escàs, gran irregularitat i caràcter torrencial; de tal manera que acostumen a patir un estiatge notori, amb crescudes sobtades habituals tant a la primavera com a la tardor.⁹⁵⁹ La gran excepció seria el riu Llobregat, l'únic riu del nord-est (exceptuant l'Ebre) amb un cabal una mica superior als 20 m³/s. A part d'aquest riu, les principals vies fluvials serien el riu Besós i la Tordera. Per sota d'aquest hi trobaríem altres de menor importància, però que també exercirien un paper determinant en l'estructuració del territori com el Mogent, el Congost, el Tenes o el Ripoll. I, finalment, caldria destacar el paper fonamental de certes rieres com a eixos territorials, sent especialment remarcables els casos de la riera de les Arenes o de Rubí i la riera de Caldes.

Però eren navegables aquests cursos fluvials en època romana? De nou tornant a l'estudi de P. De Soto, aquesta descarta la navegació per la Tordera⁹⁶⁰ a causa del seu caràcter "angost, amb un traçat sinuós i complex, i encaixonat enmig d'altres serralades" i per la manca d'assentaments vinculats al seu curs, de tal manera que només es podria pensar en una utilització per la navegació a la seva desembocadura i en relació amb el nucli de *Blandae*.⁹⁶¹ En el cas del Besós,⁹⁶² l'autor proposa que les seves

⁹⁵⁶ *Ibid.*, pp. 8 – 9.

⁹⁵⁷ P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, p. 245.

⁹⁵⁸ *Ibid.*, p. 245.

⁹⁵⁹ Per una visió detallada de la xarxa hidrogràfica vallesana, remetem a l'apartat 1.3.

⁹⁶⁰ El riu *Arnus* del que parla Plini (N.H., III, 22).

⁹⁶¹ P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, pp. 258 – 259.

característiques tampoc indiquen massa probabilitat d'una navegació d'aquest riu, potser reduïda a l'ús de petites embarcacions per al transport de mercaderies cap a assentaments propers a la costa.⁹⁶³ Pel que fa al Llobregat,⁹⁶⁴ seria l'únic cas ben estudiat on es podria parlar d'una certa navegació per època antiga. Així, la documentació de diversos embarcadors que estarien en ús en època romana confirmarien aquest extrem. És remarcable, en aquest sentit, la troballa d'un embarcador associat al punt clau de pas pel Llobregat com és el pont del Diable, com hem vist possiblement vinculat a l'estació viària d'*Ad Fines*.⁹⁶⁵ A banda d'aquest, se n'han documentat d'altres entre Molins de Rei i Sant Vicenç dels Horts, a Santa Coloma de Cervelló i, especialment interessant pel nostre cas d'estudi, a la confluència amb la riera de Rubí.⁹⁶⁶ Aquest darrer possible embarcador seria un exemple pràcticament paradigmàtic pel que fa a la circulació comercial dels productes generats en aquest moment a la Laietània interior, principalment per la producció terrissaire. I és que aquesta confluència de la riera de Rubí al riu Llobregat se situa al costat d'un dels grans assentaments productors de terrissa i contenidors amfòrics documentats en aquesta zona: Can Pedrerol de Baix (VOC.4.5). El fet que l'assentament se situa al costat del riu Llobregat, principal via de comunicació amb la costa, de la confluència amb la riera de Rubí i del possible embarcador, no deixen massa dubtes a l'hora d'interpretar la seqüència comercial, la qual mostraria l'arribada de productes des de les àrees productives al voltant d'Ègara i la zona de Rubí a través de la riera fins a l'embarcador del Llobregat, on Can Pedrerol tindria un paper fonamental, potser no només com a exportador dels seus productes, sinó que també com a punt de control dels materials que arribaven i sortien des de l'embarcador.

Ara bé, els productes que arribaven a aquest punt a través de la riera és molt poc probable que ho fessin per via fluvial. Així, si ja hem vist que dels principals rius situats a la Laietània, només el Llobregat ofería un cabal suficient per permetre la navegació, difícilment altres rius molt menors com el Congost, el Ripoll, el Tenes o el Mogent ho permetrien. Òbviament, les rieres encara tindrien menys possibilitats pel seu caràcter

⁹⁶² El *Baetulo* de les fonts antigues (tal com ens indica Mela: II, 6, 90), mostrant la forta vinculació existent entre aquest eix fluvial i la ciutat que controlava la seva desembocadura.

⁹⁶³ P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, p. 260.

⁹⁶⁴ Ja hem vist que les fonts clàssiques en parlen com a *Rubricatum flumen*, principalment Plini (III, 21) i Ptolomeu (II, 6, 18).

⁹⁶⁵ P. Izquierdo. "Intervenció arqueològica al Pont del Diable (Martorell, Baix Llobregat; Castellbisbal, Vallès Occidental). Resultats de la primera fase". *Tribuna d'Arqueologia 1997 – 1998* (2000), p. 52.

⁹⁶⁶ P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa...*, p. 264.

altament estacional. Tot i això, creiem que cal observar aquests rius menors, rierols i rieres com a eixos viaris fonamentals no a nivell fluvial, sinó a nivell terrestre. Així, les valls que formaven aquests rius i rieres generarien vies de pas natural que serien aprofitades per traslladar persones i mercaderies, actuant com a veritables eixos vertebradors del territori.⁹⁶⁷ Potser l'exemple més clar en aquest sentit seria el riu Congost, el qual originà la via del mateix nom que seguia (i segueix) la seva conca per tot el Vallès i fins Osona. Per tant, rieres com la de Rubí permetrien el pas de carros amb els productes generats a les diferents vil·les i assentaments rurals productius en direcció cap a zones d'exportació com el riu Llobregat, el qual possibilitaria arribar a la costa, entroncant amb la xarxa comercial marítima. De fet, l'ús d'aquestes rieres i rius queda reflectida a nivell arqueològic i, per exemple, en el cas de la riera de Rubí o de les Arenes, a més del cas de Can Pedrerol, trobem altres jaciments que hi podrien estar vinculats com Can Pòlit (VOC.13.13), les Sitges de Can Corbera (VOC.17.7) o Can Fonollet (VOC.20.36). Un altre cas a destacar seria el de la riera de Caldes, que segurament tindria un paper remarcable en l'estructuració viària dels productes i mercaderies sorgits dels assentaments productius de Caldes de Montbui. Però també de la part central del Vallès, amb jaciments molt propers al seu curs com Can Periquet (VOC.9.16), la Serra de Can Valls (VOC.9.2), Can Boada Vell (VOC.9.10), Can Ventura de l'Oller (VOC.10.6/VOC.18.18), Carrer Sant Ramon, 1 – 3 (VOC.18.14), Carrer Mossèn Camil Rossell (VOC.18.11) o el Carrer Santa Maria, 14 – 16 (VOC.18.17).⁹⁶⁸ El cas del riu Congost ja l'hem comentat àmpliament, pel fet que el seu curs originà una important via que estructurà àrees claus a nivell de producció agrícola i industrial com Granollers, la Garriga o les Franqueses del Vallès. Finalment, altres eixos fluvials com el cas del riu Ripoll i els seus afluents, el Riu-Sec, el Tenes o el Mogent també tingueren una funcionalitat similar. Per tant, aquests cursos d'aigua, sigui a nivell de navegació fluvial o més probablement terrestre, contribuïren a acabar de definir una xarxa de comunicacions que rebé un impuls definitiu a partir d'època augustal i que conformà la Laietània interior com un territori ben comunicat i altament

⁹⁶⁷ Aquesta idea ja ha estat plantejada recentment pel cas vallesà per M. Flórez: *Dinàmica...*, pp. 46 – 47.

⁹⁶⁸ Alguns autors com S. Keay han plantejat que la riera de Caldes permetria el contacte directe entre el nucli romà de Caldes i *Barcino* de forma estacional. Tot i ser una hipòtesi atractiva, ja hem vist que difícilment se li pot donar suport empíric (S. Keay. "Processes in the development of the coastal communities of *Hispania Citerior* in the Republican period". *The early Roman empire in the West*. Oxford: Oxbow (1990), p. 139.

apte pel desenvolupament de les activitats productives i comercials, a la vegada que per la creació d'una xarxa administrativa eficient

3.3.1.2.4 La producció vitivinícola laietana i la implantació del model de *uillae*

Per acabar amb les reformes i variacions introduïdes a partir d'època augustal, cal que entrem en detall sobre un aspecte fonamental com és l'econòmic. Així, a partir de la segona meitat del segle I aC. es dona una gran transformació en la forma d'explotar el territori a la zona laietana; un canvi que arrenca de principis d'aquest segle però que tingué el seu moment clau a partir del Principat d'August. D'aquesta manera, el territori laietà comença a estar estructurat a partir d'uns patrons econòmics plenament romans: amb les *uillae* com a nuclis centrals i amb el vi com a producte estrella. De fet, és ara quan comença el ja citat *boom* del vi laietà, iniciant un període que s'estengué durant el segle I dC. i que convertí la Laietània en un centre econòmic de primer ordre i perfectament integrat dins dels circuits comercials imperials. Òbviament, tot aquest fenomen té importants implicacions socials i, de fet, un dels grans debats sorgits arrel d'aquesta qüestió ha estat qui dirigí i protagonitzà l'auge de l'activitat vitivinícola i terrissera associada a la Laietània.

Aquests canvis i transformacions se situen en un nou context socio-econòmic aportat per les reformes augustals en matèria fiscal i monetària. Així, August impulsà una homogeneïtzació de les polítiques fiscals que contribuí a la integració general de les províncies dins de les estructures econòmiques i socials de Roma. En bona part, aquesta fou la intenció de la realització d'un cens general de la població de l'imperi i, a la vegada, de la cadastració de les seves terres.⁹⁶⁹ A partir d'aquesta posada al dia al voltant de les capacitats fiscals de l'imperi, Augusta imposà, ara sí, una estructura fiscal

⁹⁶⁹ Per tant, com afirma E. Lo Cascio, aquestes actuacions no s'entendrien sense una voluntat de fer un reconeixement general de la capacitat contributiva de l'imperi: E. Lo Cascio. "La struttura fiscale dell'Impero Romano". *L'Impero Romano e le strutture economiche e sociali delle province*. Como: Edizioni New Press (1986), pp. 38 – 41.

estable i regular sobre la població de les províncies.⁹⁷⁰ Concretament, establí dues classes de tributs directes pels no ciutadans:⁹⁷¹

- El *tributum capitis*: un impost sobre la persona física.
- El *tributum soli*: un impost sobre la propietat territorial, que consistia en el pagament d'una part alíquota dels productes o beneficis obtinguts de les terres que es declaraven.

Aquests es combinaren amb d'altres imposicions de tipus indirecte. Els governs locals s'havien d'encarregar de la recaptació d'aquests impostos i, per tant, serien a priori els diversos nuclis romans (fossin colònies, municipis o altres categories) els que durien a terme la funció fiscal. A la vegada, es reformà parcialment el sistema monetari romà i, mentre que la moneda d'or i plata es mantingué, la de bronze es reorganitzà, introduint dos nous tipus monetaris: el sesterci i el dupondi, fets en oricalc (una aleació de bronze i cinc).⁹⁷² A les províncies, aquesta variació no tingué una excessiva repercussió i veiem que es mantingueren en funcionament les ja esmentades emissions cíviques. Aquestes continuarien emetent en bronze fins època de Claudi, quan desaparegueren definitivament, i tot i que el motiu de la seva creació i ús no està del tot esclarit, sembla que podrien haver tingut un paper important dins dels intercanvis locals a petita escala.⁹⁷³ Juntament a aquestes emissions, existirien també les estatals o imperials, originades directament des del poder de l'emperador i que vingueren a completar el

⁹⁷⁰ Com bé diu J. France: “cette période correspond à une affirmation et à une rationalisation du prélèvement impérial” (“L'impôt provincial dans l'Occident romain à travers l'exemple de l'Aquitaine et de l'Hispanie septentrionale”. *Rome et l'Occident (II siècle av.J.-C. – II siècle ap.J.-C.). Gouverner l'Empire*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes (2009), p. 142.). També compartint aquesta visió: A. Orejas et al. “Fiscalité...”, p. 163.

⁹⁷¹ P. Fernández. “Algunas precisiones sobre el sistema fiscal romano”. *Espacio, Tiempo y Forma. Serie II*, tomo 8 (1995), p. 164; C. Ando. “The administration of the Provinces”. *A Companion to the Roman Empire*. Oxford: Blackwell (2006), p. 187. Sobre les actuacions prèvies per poder dur a terme aquesta reforma fiscal provincial, les seves repercussions jurídiques i territorials i diversos exemples pràctics, remetem a l'article citat de J. France: “L'impôt provincial...”, pp. 141 – 187.

⁹⁷² M.M. Llorens. *La ciudad romana de Carthago Nova: las emisiones romanas*. Múrcia: Universitat de Múrcia (1994), p. 151.

⁹⁷³ Sobre aquestes emissions, *vid.*: P.P. Ripollès. “Augusto: las cecas hispanas”. *La moneda en temps d'August. Curs d'Història Monetària d'Hispania*. Barcelona: MNAC (1997), pp. 21 – 38; A. Suspène. “Une monnaie pour un empire? Approche monétaire de l'Occident romain de la fin de la deuxième guerre puniques puisque à la mort de Commode”. *Rome et l'Occident (II siècle av.J.-C. – II siècle ap.J.-C.). Gouverner l'Empire*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes (2009), pp. 229 - 247, especialment 236 – 238.

panorama de la circulació monetària a la Hispània d'època augustal.⁹⁷⁴ Tot plegat, doncs, estariem davant d'un seguit de mesures que busquen una definitiva integració de les províncies dins del sistema estatal romà a nivell econòmic.

En el cas laietà, l'efectivitat d'aquesta integració fou evident i, de fet, arrenca dels fenòmens i processos que es visqueren en aquesta zona ja des del segle II aC. La diferència és que, en aquest moment, hi ha una voluntat ferma i expressa per part de Roma de dur a terme aquesta integració, molt probablement amb una voluntat de facilitar el control i explotació de la seva població i terres.⁹⁷⁵ Però com podem documentar històricament aquesta situació a la Laietània interior? Creiem que hi hauria dos factors claus per poder fer-ho:

- L'aparició generalitzada i proliferació dels assentaments tipus “*uilla*”, documentada a través de l'arqueologia, que s'inicià durant aquesta segona meitat del segle I aC. i s'estendrà durant tot el segle I dC.
- L'orientació econòmica cap a la producció vitivinícola, documentada per l'arqueologia, l'epigrafia i les fonts clàssiques, que faran que la Laietània entri de forma total i plena dins dels circuits comercials imperials.

Tot i que estan íntimament relacionats, analitzarem aquests dos fenòmens de forma separada. Començant per la qüestió de les *uillae*, cal en primer lloc intentar determinar què entenem per una vil·la romana, qüestió que ja hem tractat anteriorment en relació amb les possibles vil·les republicanes,⁹⁷⁶ però que ara cal reprendre. Malauradament, existeix poc consens al voltant del que es pot denominar com a vil·la en època romana. Les aportacions de les fonts clàssiques són diverses, fetes per diferents autors i en diferents èpoques i, per tant, presentant característiques pròpies i inherents als seus

⁹⁷⁴ Sobre alguns exemples d'aquestes emissions, fetes en or i plata, *vid.*: T.R. Volk. “Hispania and the gold and silver coinage of Augustus”. *La moneda en temps d'August. Curs d'Història Monetària d'Hispània*. Barcelona: MNAC (1997), pp. 59 – 90.

⁹⁷⁵ Trobem interessant la hipòtesi de J. France que considera que, a partir d'August, es dona una reforma de les estructures fiscals, fins i tot a nivell nominal, i que aquestes buscaven no una imposició, sinó un cert consens. És a dir, l'autor considera que, precisament per facilitar la integració provincial, el govern d'August trenca d'alguna manera amb les polítiques prèvies que cercaven l'explotació total del territori provincial i es planteja, més aviat, intentar arribar a una acceptació, per part de la població provincial, de la nova política fiscal (J. France. “*Tributum et stipendium*. La politique fiscale de l'empereur romain”. *Revue Historique de Droit Français et Étranger*, 84/1 (2006), pp. 1 – 17). Sigui com sigui, creiem que aquesta cerca de consens no evitaria que la regularització fiscal provincial iniciada sota August a Hispània impliqués un important canvi en la concepció econòmica de la població hispana.

⁹⁷⁶ *Vid. supra*. pp. 303 – 304 i n. 658.

contextos socio-polítics i econòmics.⁹⁷⁷ Així, els agrònoms llatins aporten diverses descripcions de com havia de ser una vil·la per resultar productiva i adequada per als seus propietaris. Per exemple, Cató el Vell, que escrigué al segle II aC., considerà a la seva obra *De Agricultura* que una vil·la havia de mantenir un equilibri entre la part construïda i els terrenys productius (*uilla* i *fundus*), de tal manera que havia de predominar l'austeritat i la cerca de la màxima productivitat (Ca. *De Agr.*, III, 1). Per la seva banda, Varró, a la seva *De re rustica*, escrita cap a mitjan segle I aC., no acaba de definir-se de forma clara pel tipus d'instal·lació que havia de ser una vil·la i, per exemple, en un determinat passatge de l'obra dubta de poder anomenar com a *uilla* un nucli sense ornamentacions pròpies de la ciutat ni dependències rústiques (*nec urbana habet ornamenta, neque rustica membra*); mentre que, una mica més endavant, equipara com a *uillae* un nucli amb nul·la presència d'elements decoratius i pictòrics amb una rica propietat rural (III, 2, 9).

La principal aportació, però, feta sobre l'estructura de la vil·la romana i la que més influència ha tingut fins a dia d'avui, és la de Columel·la, quan a la seva obra de mitjan segle I dC. (també anomenada *De re rustica*) considera com a vil·la aquell establiment rural format per tres parts separades: la *pars rustica*, dedicada a la producció agrària, la *pars urbana*, zona residencial de cert luxe, i la *pars fructuaria*, zona de magatzem (I, 6, 1). Finalment, també cal citar l'*Opus Agriculturae* de Pal·ladi, autor ja molt posterior (segles IV o V dC.), que descriu una vil·la on ja es combinen plenament les activitats productives amb les residencials, aconsellant l'autor la inclusió d'estucs, màrmols i banys amb cert luxe (I, 39). A part dels agrònoms, altres autors com Marcial, Vitruvi o Estrabó, entre d'altres, aporten dades sobre l'estructura i evolució de les vil·les. Sense voler entrar en detall en un debat que depassa els interessos del nostre estudi, veiem que la consideració general per una *uilla* aniria encaminada cap a un establiment rural, situat en una posició favorable per l'activitat productiva,⁹⁷⁸ amb presència d'estructures associades a la producció i a l'hàbitat (vinculades ja sigui a la mà d'obra o al propietari de la vil·la) i orientada, com a mínim en part, a la producció destinada al mercat

⁹⁷⁷ I, de fet, el terme *uilla* a les fonts antigues generalment apareix de forma genèrica i indefinida, tal com considera L. Romizzi. Això, però, no vol dir que, a partir de les referències literàries, no puguem intentar determinar-ne les característiques bàsiques (L. Romizzi. *Ville d'otium dell'Italia antica (II sec. a.C. - I sec. d.C.)*. Nàpols: Edizione Scientifiche Italiane (2001), p. 30).

⁹⁷⁸ Principalment situat en terres fèrtils i de clima benigne, amb abundant presència d'aigua, proper a ciutats o vies de comunicació (terrestres, fluvials o marítimes) i amb facilitat per l'obtenció de mà d'obra. Un resum d'aquestes característiques a les fonts a: R. Pérez. "Relación provisional de las villas romanas desde el sur del río Turia hasta la Sierra de Benicadell - Agullent". *Archivo de Prehistoria Levantina*, 27 (2008), pp. 227 - 228.

comercial. A partir d'aquestes premisses, òbviament, el concepte de vil·la hauria variat enormement entre el període on escriu Cató i el de Pal·ladi, tant pel que fa a les implicacions purament arquitectòniques com sòcio-econòmiques. A aquest fet, cal afegir que és molt diferent parlar del que succeeix a la península Itàlica i d'allò que trobem a les províncies.⁹⁷⁹ Així, no podem pretendre aplicar en la mateixa mesura les disposicions reflectides a l'obra de Cató, que fan referència a un context exclusivament itàlic,⁹⁸⁰ que les de Columel·la, autor d'origen gadità i que coneixia segurament la realitat provincial.⁹⁸¹

Alguns autors com Ll. Palahí, però, han utilitzat aquestes divergències per justificar una cronologia alta per l'inici de l'implantació del sistema de *uillae* al nord-est peninsular. Així, Palahí considera que la concepció de la *uilla* a l'obra de Cató seria aplicable als assentaments que es poden trobar en aquesta zona des de finals del segle II aC. i inicis del I i que tradicionalment s'han considerat *uillae* republicanes, entre els quals parla del cas de Can Martí, situat a la nostra zona d'estudi. Així, la manca d'una *pars urbana* associada a molts d'aquest nuclis, l'escassa presència d'elements itàlics o una cultura material predominantment indígena es podrien explicar, segons l'autor, gràcies al fet que estaríem en aquestes primeres fases de la vil·la romana, la qual no evolucionaria arquitectònicament fins l'època d'August. D'aquesta manera, es podria entendre per què en aquest moment tenim la primera fase constructiva de la gran majoria de vil·les romanes del nord-est peninsular i, a la vegada, l'existència de nivells previs sense estructures associades. En conclusió, les primeres vil·les apareixerien a aquesta zona als primers moments del segle I aC., coincidint amb l'aparició de les primeres ciutats romanes i fortament vinculades a aquestes. El desenvolupament experimentat en època augustal, per la seva banda, tindria a veure amb l'arribada massiva de colons romans (principalment veterans de l'exèrcit) i a les grans fases

⁹⁷⁹ P. Gros. *L'architecture romaine, 2: Maisons, palais, villas et tombeaux*. París: Piccard (2001), p. 267.

⁹⁸⁰ Amb intencions també contraposades. Així, a l'obra de Cató trobem una defensa de l'agricultura com a millor forma d'enriquir-se i, de fet, l'objectiu dels seus consells i propostes van orientades cap a una racionalització de la producció agrària que faciliti l'enquiment del mitjà i gran propietari agrícola. A l'obra de Columel·la, en canvi, hi ha una reflexió al voltant dels problemes que pateix l'agricultura imperial i es proposen un seguit de mesures que han de facilitar la recuperació del treball agrícola, el qual havia perdut força davant altres fonts d'enriquiment com el comerç marítim (R. Martin. *Recherches sur les agronomes latines*. París: Les Belles Lettres (1971), p. 87 i ss.).

⁹⁸¹ En aquest sentit, remetem a un article de J. Molina on s'analitza la formació del concepte de vil·la i la seva representativitat històrica. L'autor remarca el fet que es tracta d'un concepte que recull diversos moments cronològics i, a la vegada, un marc geogràfic molt concret com és l'italià. Per tant, cal anar amb molt de compte a l'hora d'utilitzar-lo de forma acrítica en un context provincial (J. Molina. "La villa romana: de las Fuentes escritas a la creación del concepto histórico". *Actes del Simposi Les vil·les romanes a la Tarraconense*. Barcelona: MAC (2008), pp. 37 – 48).

constructives que patirien les ciutats romanes i les infraestructures del nord-est en aquest moment, que implicarien l'arribada d'artesans i obrers especialitzats, conjuntament a materials de primer nivell, que podrien ser utilitzats posteriorment en l'àmbit privat.⁹⁸²

Aquesta interpretació, doncs, intenta erigir-se com a tercera via entre els autors que defensaven una cronologia alta (entenent per alta el segle II aC.) i els que eren partidaris de l'època augustal pel que fa al moment d'implantació del sistema de la *uilla*. En realitat, però, entronca millor amb els partidaris de la cronologia alta i, de fet, amb matisos, serveix per justificar la concepció d'una instauració d'un sistema socio-econòmic d'arrel itàlica al nord-est peninsular en època republicana.⁹⁸³ Tot i ser un plantejament mesurat i que intenta aportar una solució equilibrada i contrastada a aquesta qüestió, defugint de visions extremistes, cal remarcar alguns punts que considerem més discutibles. En primer lloc, ja hem dit que aplicar la visió de Cató a territori provincial podria ser perillós, ja que la seva obra estava pensada per propietaris i terres de l'àmbit estrictament itàlic. Segonament, és evident que una arribada de població en gran nombre i una àmplia potenciació urbana implicà l'arribada d'artesans, arquitectes i mà d'obra especialitzada, de forma conjunta amb materials de primer nivell; ara bé, cal recordar que al nord-est peninsular el principal moment de creació de nuclis urbans fou precisament inicis del segle I aC., essent el moment augustal la consolidació d'aquest procés. Òbviament, aquest període suposà grans programes constructius i la creació d'un nou nucli urbà com *Barcino*, però també ho fou la primera meitat del segle I, amb la creació de fins a sis nous nuclis urbans (com a mínim) i importants canvis urbanístics en els preexistents. Per tant, creiem prou evident que la mà d'obra especialitzada i els materials ja eren presents al nord-est peninsular des d'aquell moment. A això hi hem d'afegir el fet que, tot i que segurament no arribà

⁹⁸² Per aquests plantejaments: Ll. Palahí. "La romanització...", p. 68 i ss.

⁹⁸³ Per tant, en la línia d'autors com M. Prevosti (*Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Barcelona: Rafael Dalmau (1981); "L'estudi del món rural romà. Un programa metodològic". *Fonaments*, 4 (1984), pp. 161 – 211, M. Prevosti *et al.* "Algunes hipòtesis...", J. Guitart ("La Laietània: el context històric-arqueològic com a marc interpretatiu de la producció i comerç del vi a la regió". *El vi a l'Antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 145 – 152), M. Miret *et al.* (M. Miret, J. Sanmartí, J. Santacana. "La evolución y el cambio del modelo de poblamiento ibérico ante la romanización: un ejemplo". *Los asentamientos ibéricos ante la romanización*. Madrid: Ministerio de Cultura (1987), pp. 79 – 88), M. Mayer i I. Rodà ("La romanització de Catalunya. Algunes qüestions". *Protohistòria catalana*. VIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Puigcerdà: IEC (1984), pp. 345 – 346), J. Miró (*La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (I a.C. – I d.C.)*. Oxford: BAR, 1988), J. Casas *et al.* (*El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est*. Girona: CIA, 1995) o, més recentment, R. Jàrrrega ("El poblament...").

encara una onada massiva de població romana, sí que tenim indicis clars de la presència de membres de l'elit que dirigien el procés d'instauració del model de *ciuitas*. Tot plegat fa difícil pensar que la manca d'evidències arqueològiques de construccions tipus “*uilla*” a nivell arquitectònic es degui a una falta de capacitat constructiva, la qual només es donaria a partir d'època augustal.

En tercer lloc, i en relació amb els dos punts anteriors, pensem que el principal problema d'aquesta interpretació és que es menysté o conceptualitza erròniament la funció de la vil·la. Així, com bé apunta Palahí,⁹⁸⁴ una vil·la no es defineix només per les seves característiques arquitectòniques, sinó que s'enquadra dins d'un context socio-econòmic molt determinat, marcat per la integració dins de l'organització social i econòmica del món romà.⁹⁸⁵ Ja en època de Cató, la vil·la es vinculà a una explotació racionalitzada i intensa de la terra, emmarcada dins del desenvolupament de l'economia esclavista que sorgeix a Itàlia a partir sobretot de finals del segle III i inicis del II aC.⁹⁸⁶ De fet, l'evolució de les vil·les estigué totalment vinculada a l'evolució socio-econòmica de l'imperi de Roma, ja que l'explotació de la terra i el seu repartiment fou un dels principals motius de conflicte i debat polític durant els dos darrers segles de la República. Per tant, pensem que és poc probable que un model productiu d'origen romanoitàlic, que en el segle II estava en ple desenvolupament i evolució a la pròpia península Itàlica, fos aplicable a una província de relativament recent conquesta com era Hispània. Així doncs, el debat sobre l'origen de la *uilla* al nord-est peninsular creiem que no s'hauria de focalitzar ni en qui protagonitza les transformacions, ni en les evolucions arquitectòniques, sinó en el model social i econòmic sobre el que es podria sustentar aquest “sistema de la *uilla*”. Perquè la vil·la romana parteix d'un model amb unes característiques molt determinades, el qual segurament no es donava al nord-est peninsular a la segona meitat del segle II aC. Ja hem vist com el cas vallesà és força clar en aquest sentit, ja que els canvis que es donen durant aquest moment no suposen una ordenació del territori “a la romana”, sinó un seguit de transformacions (impulsades pel poder romà, això sí) que buscaven controlar i aprofitar el màxim aquestes terres reformant l'estructura territorial prèvia només en allò que fos indispensable (vies, nuclis

⁹⁸⁴ Ll. Palahí. “La romanització...”, p. 71.

⁹⁸⁵ Assumint la poca concreció que implica aquesta definició, com bé apuntava J. Percival (*The roman villa*. Londres: Batsford (1976), pp. 14 – 15.)

⁹⁸⁶ Així, ja A. Carandini remarcava que l'estructura edilícia de les vil·les semblava estar relacionada amb un tipus determinat de sistema productiu esclavista: A. Carandini. *L'anatomia della scimnia. La formazione economica della società prima del capitale*. Torí (1979), p. 196.

vertebradors, etc.). Unes transformacions que principalment implicaren una gran expansió de l'hàbitat rural dispers de clara filiació indígena. No fou fins un segle més tard, en aquesta segona meitat del segle I aC. que estem analitzant, quan Roma cercà de forma directa una intervenció territorial i una ordenació del territori "a la romana".⁹⁸⁷

Vinculat a això, autors com el propi Palahí consideren que el moment clau seria el començament del segle I aC., punt d'inici de la implantació generalitzada del model de *ciuitas* al nord-est. D'aquesta manera trobaríem en funcionament un element fonamental del sistema polític i econòmic romà, un element clau també en relació amb les vil·les, com a punt de residència de bona part dels propietaris i també de mercat. En realitat, però, a les províncies no sembla que tots dos elements anessin intrínsecament lligats i, de fet, no coneixem cap ciutat romana fundada a Hispània en època precesariana que portés associada la creació d'una xarxa de *uillae*. En el cas del nord-est, els casos més ben coneguts són els dels nuclis costaners com *Emporiae*, *Tarraco* o les ciutats del Maresme (*Baetulo* i *Iluro*), al voltant dels quals sorgiren els principals exemples de possibles *uillae* republicanes com Mas Gusó, el Moro, els Ametllers o Pla de l'Horta.⁹⁸⁸ Evidentment, ja hem vist que també considerem que aquest fou un moment bàsic pel desenvolupament i romanització del nord-est. Ara bé, creiem que encara fou un moment de transició pel que fa al sistema d'explotació agrícola.⁹⁸⁹ En el cas vallesà, encara hi ha una continuïtat força evident pel que fa als assentaments rurals dispersos respecte el segle II i, de fet, els nuclis que desapareixen són aquells que s'havien considerat com a possibles vil·les republicanes: Can Massot i Can Martí, com ja hem dit perquè el més probable és que responguessin a una actuació circumstancial relacionada amb les necessitats puntuals de certs personatges de les elits romanoitàliques.⁹⁹⁰ A partir de la segona meitat de segle fou quan es donà el gran canvi dins de l'estructuració territorial

⁹⁸⁷ En aquest sentit, J. Remesal destaca la importància de l'actuació augustal, que permetria la interconnexió definitiva a les províncies de les estructures polítiques i econòmiques dins del sistema imperial, essent la vil·la un dels elements fonamentals d'aquest procés (J. Remesal. "La villa como sistema económico". *Actes del simposi Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana*. Barcelona: MAC (2008), pp. 49 – 54).

⁹⁸⁸ Ll. Palahí. "La romanització...", p. 75.

⁹⁸⁹ En realitat, a nivell cronològic, la consideració de la fundació dels nuclis urbans com a punt d'inici de les primeres *uillae* podria remetre igualment a la segona meitat de segle I aC. Així, pel cas de fundacions com *Gerunda*, *Iluro* i *Baetulo*, si defensem la cronologia de fundació situable a finals del primer quart del segle I, veiem que, tenint en compte que tant la fundació de la ciutat com la posterior dels establiments rurals implicaria uns quants anys, al final els primers assentaments rurals de tipus *uillae* possiblement també acabarien sorgint durant la segona meitat de segle.

⁹⁹⁰ Així, O. Olesti considera que no es tractaria de "verdaderas villae, protagonistas de un hipotético 'sistema de la villa', sino de lujosas residencias rurales ocupadas por grupos privilegiados", ja fossin indígenes romanitzats o itàlics (O. Olesti. "El origen...", p. 85, n. 39).

El territori i poblament del Vallès en època antiga. Joan Oller Guzmán

de la Laietània interior; un canvi que no fou unívoc i ni molt menys significà la desaparició de tots els assentaments previs. En realitat, el que veiem és que hi ha un nombre important d'assentaments que són abandonats, però també n'hi ha alguns que continuen en funcionament i molts d'altres que sorgeixen ara. Tot plegat, en el marc general de les reformes augustals que actuaren per primer cop amb la voluntat de transformar de forma profunda aquest territori.

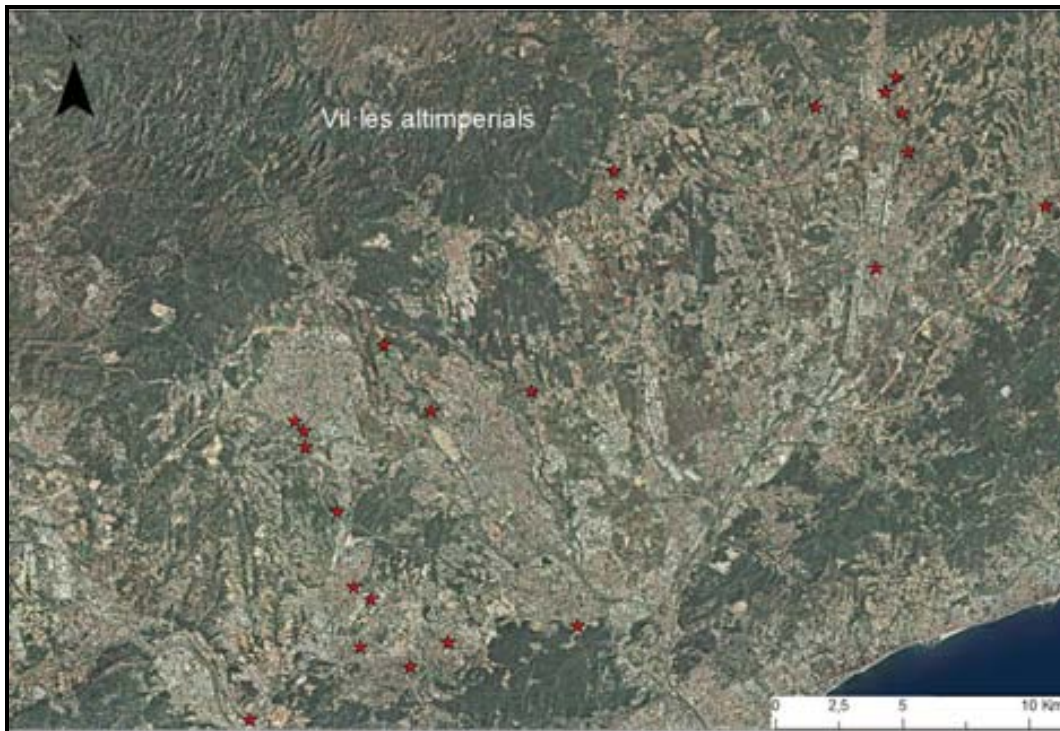

Fig. 86: Vil·les altimperials documentades al Vallès.

És entre els nuclis de nova fundació i alguns dels que presenten ocupacions prèvies on hem de cercar les vil·les laietanes de l'interior.⁹⁹¹ De fet, el que trobem per aquest moment seria el sorgiment de les primeres fases constructives d'aquests nuclis, en els quals majoritàriament encara no es poden documentar grans estructures residencials o

⁹⁹¹ Seguint els diferents paràmetres que hem anat comentant i tot i tenir en compte les dificultats que implica, en el nostre estudi parlarem de vil·la en referència a aquells assentaments situats en un àmbit rural, de caràcter romanoitàlic o romanitzat (a nivell arquitectònic, tècnic i material) i amb la presència, com a mínim, d'una àrea productiva i una altra residencial. Òbviament, l'element més complex d'identificar seria la part residencial, de tal manera que indicis com la presència de materials que denotessin un cert luxe com estatuària, materials marmoris, epígrafs, mosaics, zones termals, etc. han estat usats com a evidències discriminadores per poder identificar una *pars urbana*. Som conscients del problema que això suposa respecte assentaments on la part residencial no fos eminentment luxosa o on aquesta no s'ha conservat. En realitat, però, les pròpies limitacions de les actuacions arqueològiques sesguen clarament la restitució de les categories dels assentaments, en una problemàtica insuperable per l'arqueòleg i l'historiador que hem d'assumir com a ampli marge d'error dins de les nostres interpretacions.

zones que denotin les nocions de luxe o *otium* típiques de les vil·les altimperials. Aquest és el cas d'exemples citats anteriorment com La Salut, Castellarnau, l'Antic Institut Manolo Hugué, l'Aiguacuit, Can Jofresa, Can Pedrerol de Baix, Can Oriol, Can Cabassa, Santa Digna, Can Terrès o l'assentament del Pati de la Rectoria.⁹⁹² Tots aquests assentaments coincideixen en un procés d'evolució similar que suposaria la creació d'un primer nucli (en alguns casos sobre una ocupació prèvia) de vocació clarament productiva entre finals del segle I aC. i inicis del I dC., el qual evolucionaria i creixeria durant la següent centúria, arribant a convertir-se pròpiament en una vil·la, amb el desenvolupament d'una àrea residencial amb major o menor luxe. Així, aquells canvis que s'havien començat a intuir a partir de la segona meitat del segle II aC. i que es feren més evidents a partir de la creació de les ciutats romanes a inicis del segle I, passaren ara a ser imposats i generalitzats en base a les intenses reformes territorials i fiscals de l'emperador August. Davant d'això, els assentaments ibers no foren forçats a l'abandó davant la puixança de les noves *uillae*; més aviat el que succeí fou que aquells assentaments que no foren capaços d'adaptar-se a les noves estructures comercials i econòmiques imperials, desaparegueren. En canvi, aquells que foren prou hàbils per adaptar-se, continuarien funcionant i evolucionant en els següents anys.

Un bon exemple d'això, seria el cas de l'assentament de Sant Joan Nord de Sant Cugat o el de Can Feu, petits hàbitats rurals ibers que en aquest moment evolucionen cap a una producció plenament romanitzada i es mantindran en funcionament durant l'Alt Imperi. Aquest procés podria explicar perfectament les fases republicanes d'algunes *uillae*, documentades de forma molt escassa, segurament reflex d'una ocupació prèvia que hagué de reorientar-se dins de les noves tendències socio-econòmiques, aconseguint-ho amb evident èxit. Els protagonistes d'aquests canvis no hagueren de ser per força colons romans, sinó que els propis pobladors autòctons haurien dut a terme l'adaptació, combinant-se òbviament amb tota aquesta nova població que, ara sí, arriba de forma abundant gràcies a les fundacions augustals i l'establiment de veterans de les guerres càntabres.⁹⁹³ D'aquesta manera, es generà progressivament una hibridació entre les elits locals i els nouvinguts dins del nou sistema polític i socio-econòmic imperial que provocà que la població, de forma majoritària, s'hagués d'adaptar a aquest nou panorama, de tal manera que a partir del

⁹⁹² *Vid. supra* pp. 322 – 323.

⁹⁹³ Les pròpies fonts donen fe d'aquesta arribada de població durant aquesta segona meitat de segle I i, per exemple, Suetoni parla de 80.000 colons assentats per Juli Cèsar a les províncies (*Jul.* XLII. 1).

canvi d'era cada cop té menys sentit parlar de la divisió entre població indígena i romana.⁹⁹⁴ Aquest procés no fou exclusiu de la zona vallesana i, de fet, el trobem també documentat a altres punts de la Laietània com el Maresme o a àrees ben conegudes i de fort impacte de la romanització com el Camp de Tarragona o el Gironès.⁹⁹⁵ En resum, doncs, a partir d'època augustal podem comprovar el sorgiment d'un nou tipus d'establiment rural a la Laietània interior; un establiment que ja presentava alguns precedents anteriors, però que ara es generalitza gràcies a la integració definitiva de la zona en les estructures productives i comercials romanes. A partir d'ara, tot i no ser l'únic tipus d'establiment rural que trobarem,⁹⁹⁶ les *uillae* passaran a tenir un paper cabdal dins de l'organització del territori laietà, paper que es mantindrà ben bé fins l'Antiguitat Tardana.

Com ja havíem avançat, l'altre gran fenomen econòmic que cal destacar a partir d'aquest moment a la Laietània seria el creixement de la producció vitivinícola. Així, l'arqueologia ja havia mostrat com la producció de vi s'havia iniciat prèviament a la segona meitat del segle I a l'àrea laietana i potser un dels millors exemples seria el cas ja esmentat de Ca l'Arnau, per on es documentà des del primer quart de segle I una orientació econòmica cap a la producció vitivinícola i, durant el segon quart, després de l'amortització de les estructures de l'assentament, la creació d'un centre terrissaire amb una producció de contenidors amfòrics, entre d'altres materials.⁹⁹⁷ A partir d'aquestes descobertes, els arqueòlegs plantegen la possibilitat que el primer nucli de producció vinícola de la Laietània seria la vall de Cabrera de Mar, en vinculació directa amb la seva importància com a centre polític i administratiu en època ibèrica i republicana.⁹⁹⁸ Sigui com sigui, el que resulta evident a partir de les dades arqueològiques, epigràfiques

⁹⁹⁴ O. Olesti. "El origen...", pp. 85 – 86.

⁹⁹⁵ Pel que fa al Maresme: O. Olesti. El territori..., p. 217 – 218; "Integració...", p. 78. Pel cas del Camp de Tarragona: I. Arrayás. *Morfología...*, p. 189 i ss. Respecte l'àrea del Gironès: *De l'oppidum...*, p. 88.

⁹⁹⁶ De fet, segurament la major part d'assentaments rural seguien sent petits nuclis rurals de tipus granja, aquells que les fonts citen amb altres denominacions com *tuguria*, *casae* o *aedificiae*.

⁹⁹⁷ Un altre cas similar, tot i que fora de la vall de Cabrera, el trobaríem al nucli d'Illa Fradera, a *Baetulo*, on a partir de mitjans de segle I aC. es constitueix un gran centre productor amfòric amb sis forns i diversos àmbits vinculats al procés de producció i emmagatzematge del vi, convertint-se en un dels principals tallers de tota l'àrea laietana. Prop d'aquest, a la vegada, trobaríem un altre centre de producció amfòrica de primer nivell i cronologies similars a Can Peixau, reforçant l'àrea de la desembocadura del Besòs com un altre punt fonamental de l'evolució de la producció del vi laietà (F. Antequera *et al.* "El *suburbium...*", pp. 180 i ss. i 196 i ss.; F. Antequera *et al.* "Desenvolupament urbà...", pp. 280 - 287).

⁹⁹⁸ A. Martín, J. García. "La vall de Cabrera de Mar. Focus inicial de la producció vitivinícola a la Laietània". *Pottery workshops and agricultural productions. Studies on the rural world in the Roman Period*, 2. Girona: UDG/GARPE (2007), pp. 72 – 79 per les evidències arqueològiques de producció vinícola i terrisseira i pp. 80 – 81 per la proposta sobre la vall de Cabrera com a primer centre productor laietà.

i literàries, és que la zona laietana, a partir del segle I aC., es transforma d'una zona bàsicament importadora de vi, a una zona eminentment exportadora.⁹⁹⁹ En aquest sentit, ja hem vist que les referències al vi laietà per part d'autors com Marcial deixen fora de dubte la importància d'aquesta àrea com a punt productor vitivinícola de primer nivell i, a més, un passatge de Plini permet especificar al voltant de l'existència d'una producció diferenciada com és la de *Lauro*, avui en dia identificada a la zona del Vallès Oriental.¹⁰⁰⁰

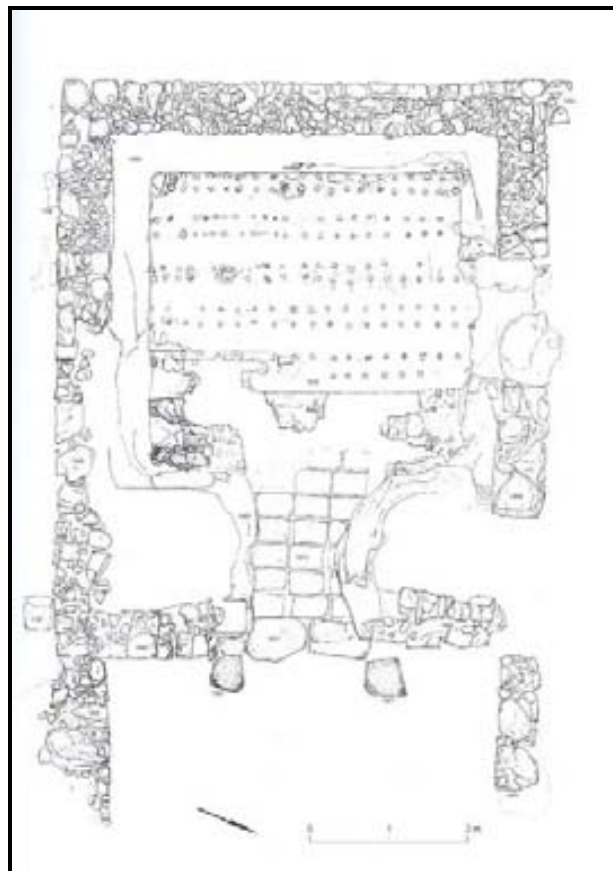

Fig. 87: Planta del forn d'àmfores de Ca l'Arnau (Martín 2004).

Aquesta identificació ha estat realitzada a partir dels treballs de R. Pascual i C. Aguilar, els quals han vinculat les diferents evidències conservades amb aquesta zona concreta del Vallès.¹⁰⁰¹ Així, a part de les citades referències literàries, l'evidència més clara seria la provinent de l'epigrafia amfòrica. En aquest sentit, la troballa d'un conjunt d'àmfores d'origen laietà tant a Roma com a Cartago s'erigeix com el punt clau per la

⁹⁹⁹ J. Miró. *Aproximació a la producció i el comerç del vi a Catalunya en l'Antiguitat*. Vilafranca del Penedès: Museu del VI (1982), pp. 20 – 26.

¹⁰⁰⁰ Per aquests passatges literaris, remetem de nou a l'apartat corresponent (2.1.3).

¹⁰⁰¹ Concretament, els articles següents: R. Pascual. "La *Lauro*."; C. Aguilar. "Denominació...".

identificació. Així, es tractaria d'àmfores Dressel 2/4, produccions doncs clarament tarraconeses. A la vegada, en elles s'hi trobaren un conjunt de *tituli picti* amb les inscripcions següents:

- Lavr
- Lavr/ve (*Lauro uetus*)
- Lavr/III

Per tant, es tractaria de vi amb denominació d'origen *lauronensis* i de certa qualitat, tal com indicarien l'adjectiu “*uetus*” i la marca “III” (quatre anys), que mostrarien que era un vi de certa antiguitat.¹⁰⁰² A això s'hi ha d'afegir el fet que l'anàlisi de les pastes ceràmiques ha mostrat importants similituds amb les produccions de terrisseries romanes documentades a Caldes de Montbui, Santa Eulàlia de Ronçana o Llinars del Vallès, entre d'altres.¹⁰⁰³ Si a tot plegat hi sumem l'evidència arqueològica que certifica el paper destacat d'aquesta zona com a productora vitivinícola i terrissera i l'existència de la *Lauro* monetat en algun punt proper d'aquesta àrea,¹⁰⁰⁴ sembla clar que la producció de vi de *Lauro* s'hauria de situar també en algun o diversos establiments de l'actual Vallès Oriental. D'aquesta manera, tenim ben documentada l'existència d'una producció de vi dual a l'àrea laietana: una de menys qualitat, identificada amb el vi laietà de Marcial, i una de més bona i de qualitat, identificada amb el vi de *Lauro* de

¹⁰⁰² C. Aguilar. “Denominació...”, p. 7.

¹⁰⁰³ *Ibid.*, p. 7.

¹⁰⁰⁴ De nou, doncs, entrem en la problemàtica de la seca de *Lauro* i, de fet, resulta evident que la continuació del topònim en la mateixa àrea no pot ser casual. Tot i que ja hem vist la dificultat per entendre què era conceptualment la *Lauro* que originà la seca, creiem interessant la comparació, una altra vegada, amb el cas de Ca l'Arnau. Així, pensant en la possibilitat (tampoc demostrada) que fos aquí on s'encunyés la seca d'*Ituro*, trobaríem un centre administratiu i vertebrador del territori creat per Roma durant el darrer quart del segle II aC., on s'hi situaria una seca monetària ibèrica i que, posteriorment, es reconvertiria en un centre productor vitivinícola i terrisser. En el cas de *Lauro*, tindríem la seca ibèrica i el centre productor vitivinícola i terrisser associats al mateix topònim i ens faltaria el centre administratiu al que vincular-lo. Ja hem vist que l'únic nucli que podria assimilar-s'hi seria del de Can Tacó, però també hem comprovat que és una hipòtesi a dia d'avui indemostrable. Per una altra banda, no tenim notícia d'indis de producció vinícola a Can Tacó pel moment. Tot i ser conscients, doncs, que és fer castells a l'aire per la manca d'evidències, creiem interessant remarcar els paral·lelismes, especialment si tenim en compte els ja esmentats recents descobriments a *Baetulo*, al jaciment d'Illa de Fradera, on ha aparegut un remarcable centre d'hàbitat de filiació itàlica, possiblement de cronologia anterior a la pròpia *Baetulo* i que de fet desapareixeria quan aquesta es conformà plenament a nivell urbà. El més interessant, però, és que en aquest centre s'hi ha recuperat tres ploms monetiformes amb els caràcters ibers de la seva de *Baitolo*. I no només això, sinó que, a més, un cop s'abandona el nucli d'hàbitat la zona passa a convertir-se en un punt de producció amfòrica de primer nivell (amb sis forns terrissaires documentats), sens dubte vinculat a la producció vitivinícola laietana. Per tant, aquí hipotèticament podríem trobar un centre administratiu de filiació romanoitàlica amb una seca monetat i una continuïtat com a centre productor o redistribuidor de vi (F. Antequera *et al.* “El *suburbium*...”, pp. 174 i ss.).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Plini. En el cas del vi laietà que comenta Marcial, i a diferència del cas de *Lauro*, resulta complicat poder especificar la seva àrea de producció i, a manca de més dades per esclarir-ho i tenint en compte el gran nombre de terrisseries i punts de possible producció vinícola documentats, considerarem que seria aquell vi que es produeix de forma genèrica a la resta de la Laietània, comprenent doncs el Vallès Occidental.

Per tal de poder determinar amb certesa l'inici i importància d'aquesta producció vitivinícola a la zona vallesana, cal anar novament a les evidències arqueològiques. En aquest sentit, hi hauria dos indicis fonamentals per poder determinar l'existència d'aquesta activitat productiva: la presència d'elements associats al procés d'elaboració del vi i l'existència d'indicis que mostrin una activitat terrissera vinculada a la creació de contenidors amfòrics destinats al transport del vi.

Fig. 88: Assentaments altimperials vinculats de forma segura o probable a la producció vitivinícola.

Si comencem per aquells assentaments en els que es podria identificar una producció vitivinícola, hem de tenir en compte, en primer lloc, les dificultats inherents a la documentació arqueològica d'aquesta activitat. Així, com bé apunta J.P. Brun, resulta extremadament complicat diferenciar a nivell arqueològic entre un assentament que produeix vi i un altre que produeix oli. De fet, la influència de les fonts literàries ha

estat molt nociva en aquest sentit i ha afectat directament a les interpretacions de les evidències arqueològiques, de tal manera que a zones tradicionalment considerades com a grans productores d'oli com la Bètica o l'Àfrica del Nord, es produeix una identificació pràcticament sistemàtica de les zones productives com a vinculades amb l'elaboració d'oli, quan sabem que també existia producció de vi.¹⁰⁰⁵ En realitat, en el món romà, la producció d'oli i vi fou la base de l'economia i sempre generà importants moviments econòmics derivats, com la producció ceràmica, el transport, la navegació, les *uillae*, etc., de tal manera que cal evitar minusvalorar o sobrevalorar una de les dues produccions senzillament perquè les fonts literàries en remarquin més una d'elles.¹⁰⁰⁶ Si retornem a la identificació arqueològica, veiem que hi ha diferents elements que s'han utilitzat per poder discriminar el tipus d'activitat realitzada. Per exemple, l'existència d'un molí s'identifica normalment amb una producció d'oli; ara bé, la manca d'aquest en un establiment productiu no ha d'implicar per força que es produeixi vi. A la vegada, elements considerats com a típics per una producció de tipus vinícola, podrien ser igualment aplicables per l'oli, com els *lacus*, les cubetes de decantació, les premses o, fins i tot, els grans conjunts de *dolia*.¹⁰⁰⁷ Altres elements, en canvi, podrien ser més determinants pel seu ús específic dins d'un dels dos processos, per exemple eines com la *falx uinitoria*, que trobada en el context arqueològic d'un assentament productiu seria un magnífic indicador. Finalment, en els darrers anys l'anàlisi de residus dins dels contenidors de líquids com àmfores, dòlies, *lacus* o cubetes s'han convertit en un element fonamental a l'hora de poder realitzar una identificació d'aquest tipus, tot i que malauradament encara se'n duen a terme en un percentatge ínfim dels jaciments excavats.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰⁵ J.P. Brun. *Archéologie du vin et de l'huile. De la Préhistoire à l'époque hellénistique*. París: Errance (2004), p. 6.

¹⁰⁰⁶ *Id.* *Le vin et l'huile dans la Méditerranée Antique. Viticulture, oléiculture et procédés de fabrications*. París: Errance (2003), p. 11.

¹⁰⁰⁷ Per un repàs detallat d'aquests elements i les problemàtiques arqueològiques relacionades, remetem de nou al treball de Brun: *Archéologie du vin...*, p. 7 i ss.

¹⁰⁰⁸ Sobre aquesta metodologia, *vid.*: J. Juan. "El cultivo de la vid y la elaboración del vino en la Península Ibérica en la Antigüedad. Aportaciones del análisis de residuos". *El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1998), pp. 87 – 92.

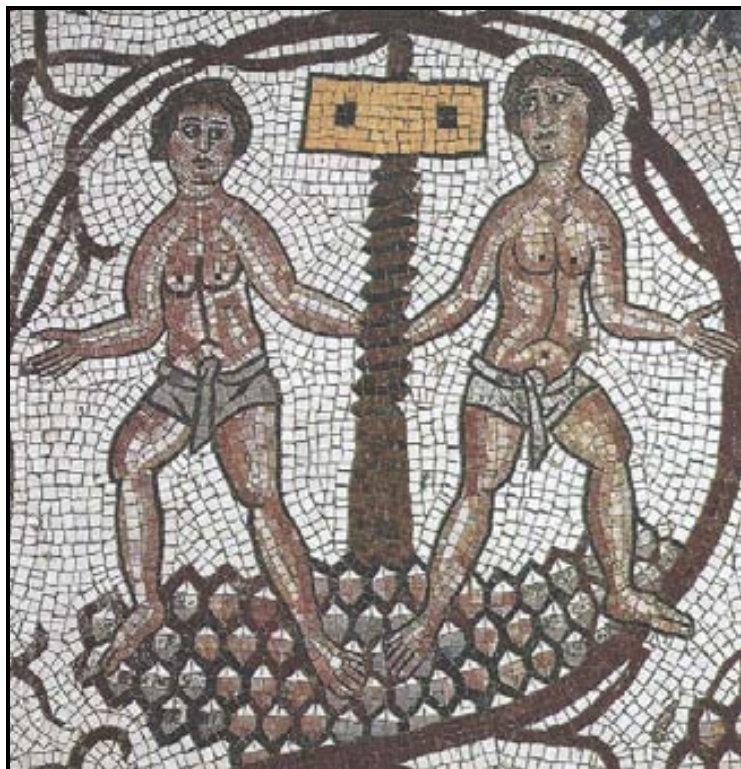

Fig. 89: Mosaic del segle VI dC. Representant una premsa de vi (Beltrán de Heredia 2011).

Un cop vistos els problemes metodològics, podem passar a veure quins assentaments d'aquest moment s'ha considerat que podien estar relacionats amb la producció vitivinícola a la Laietània interior. Tenim diversos casos amb assentaments rurals productius com el de Sant Joan Nord (VOC.15.20), on es documentaren dòlies, un *lacus* i una canalització que podrien indicar una presència d'activitat productiva relacionada amb l'oli i el vi. Ara bé, aquest és un d'aquells pocs casos on la realització d'anàlisis sedimentològics ha permès filar més prim i, curiosament, aquests estudis han determinat que l'orientació productiva principal anava encaminada cap a l'oli. Tot i això, semblaria que la producció d'oli començaria a inicis del segle II, quan s'amortitzarien les estructures vinculades al vi.¹⁰⁰⁹ Per tant, seria un cas de probable canvi en l'orientació productiva. Igualment, s'ha pogut evidenciar la producció vinícola a l'assentament de Can Feu (VOC.17.4), establiment hereu d'una petita ocupació rural ibèrica prèvia, a partir de finals del segle I aC. es transforma en un assentament rural productiu enfocat clarament cap a la producció vinícola i ceràmica. En aquest sentit, la realització d'anàlisis antracològics ha permès documentar la presència de raïm en els dos magatzems de dòlies recuperats des d'un primer moment de funcionament de

¹⁰⁰⁹ Els sediments es recuperaren en la canalització i en un dipòsit. Sembla que es tractaria d'una producció d'oli de baixa qualitat. Per més dades: G. Caballé. "La intervenció arqueològica...".

l'establiment.¹⁰¹⁰ Un altre cas on està ben documentada la producció de vi seria el de la ja esmentada vil·la de Can Pedrerol de Baix (VOC.4.5), potser el millor exemple que tenim d'aquests nuclis especialitzats en el món vitivinícola, ja que s'hi uneixen les evidències d'instal·lacions productives relacionades amb el vi, la presència d'un centre terrissaire i una situació estratègica en relació amb la xarxa viària i fluvial. L'altre assentament singular en aquest sentit a l'àrea occidental seria el de La Salut (VOC.14.20), on també coincideixen elements per poder parlar d'una producció de vi, juntament a un centre terrissaire i una vinculació directa amb la via Augusta com a *mansio*. Finalment, pel que fa a la zona oriental, també s'ha proposat el cas de la vil·la de Santa Digna (VOR.13.4), de nou per la presència d'elements relacionables amb l'elaboració de vi i, recordem, la situació estratègica al costat de la via del Congost. En aquests casos, estaríem davant d'assentaments on la combinació d'estructures productives vinculables al vi (camps de dòlies i dipòsits principalment), juntament amb indicis de producció terrissaire com forns i una situació excel·lent respecte la xarxa viària, farien pensar que efectivament es tractaria de nuclis associats al procés vitivinícola.

A part d'aquests, trobem altres jaciments on possiblement també s'elaborava vi (per la troballa de dipòsits, dòlies, *lacus*, etc.), però on les evidències no són suficientment fortes com per poder assegurar amb certesa que no es tracta d'altres activitats com la producció d'oli i, per tant, cal ser prudents a l'hora d'analitzar-los. Serien casos com els de Sant Pau de Riu-sec (VOC.14.5), amb presència de canalitzacions; Can Marata (VOC.10.2), amb un possible *torculus* i pedres de molí; l'Església parroquial de Sant Esteve (VOR.16.10), amb presència de murs amb paviments hidràulics; les dòlies de l'assentament de la Serra de Can Valls (VOC.9.2); l'assentament de Castellarnau (VOC.14.24), també amb un conjunt de dòlies per aquest moment; Ca n'Oriol (VOC.13.5), amb dos *lacus* per emmagatzemar líquids; les Vinyes dels Tremolencs (VOR.14.15), amb tres dipòsits; o Can Tiano (VOR.2.26), amb un dipòsit associat a dos murs. Un jaciment que creiem que cal remarcar d'entre aquest grup, seria el de Santa Maria de Llerona (VOR.13.3), a les Franqueses, del que ja hem vist que s'ha volgut

¹⁰¹⁰ Per tant, ja a partir d'època augustal es constata l'elaboració de vi, a partir de la documentació de restes de carbons de *Vitis Vinifera*; unes restes que no apareixen en l'assentament ibèric tardà previ i que mostrarien que la producció vitivinícola s'iniciaria precisament a finals del segle I aC. i es mantingué fins a finals del segle I dC. (E. Carbonell, J. Folch. "La producció de vi i d'àmfores a la vil·la de Can Feu". *El vi a l'Antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 289 – 293).

identificar amb el nucli de *Lauro*. En realitat, les evidències arqueològiques trobades sota l'església actual permeten parlar d'una zona productiva amb la base d'un possible *torcularium*, una sitja i alguns murs. Si a això hi afegim els indicis de l'existència d'una zona residencial de cert luxe (tessel·les de mosaic, una làpida, elements ornamentals i funeraris) i la certesa que era una zona productiva de vi a partir d'altres exemples propers ben coneguts o les referències de la documentació medieval,¹⁰¹¹ tot plegat ens fa pensar en l'existència d'una vil·la en aquest punt amb una activitat de tipus vitivinícola. Desgraciadament, però, la manca d'una intervenció arqueològica en extensió ha fet que no es puguin documentar elements que permetin obtenir una cronologia acotada, essent impossible determinar el moment inicial de l'assentament.

Passant ara assentaments on es documenta activitat terrissaire relacionada amb contenidors amfòrics pel transport del vi, per sort aquests resulten més senzills d'identificar. I la zona vallesana és especialment fèrtil en aquestes terrisseries per aquest moment de finals del segle I aC. En alguns assentaments, el que registrem és sencillament indicis d'un punt de producció terrissaire, sense poder determinar el tipus de producció o si aquesta incorporava també la producció de contenidors amfòrics vinaris. Seria el cas d'establiments rurals com l'Avinguda Castellbisbal - Can Fatjó Oest (VOC.13.31), Can Forns (VOR.2.21), Can Ubach - Camí de Montmany (VOC.15.37), el Forn de la Noguera (VOR.10.1), l'establiment del Carrer Mossèn Camil Rossell (VOC.18.11) o el forn de la vil·la de Can Cabassa (VOC.15.39).

¹⁰¹¹ Així, el Cartulari de Sant Cugat mostra com en època medieval encara es produïa vi en aquesta zona de les Franqueses quan fa referència al nucli de Santa Digna, del que ja hem vist que en època romana també participava d'aquesta producció: *in vineas de Santa Digna* (CSC 130, any 978), *vineas de Santa Digna* (CSC 890, any 1127).

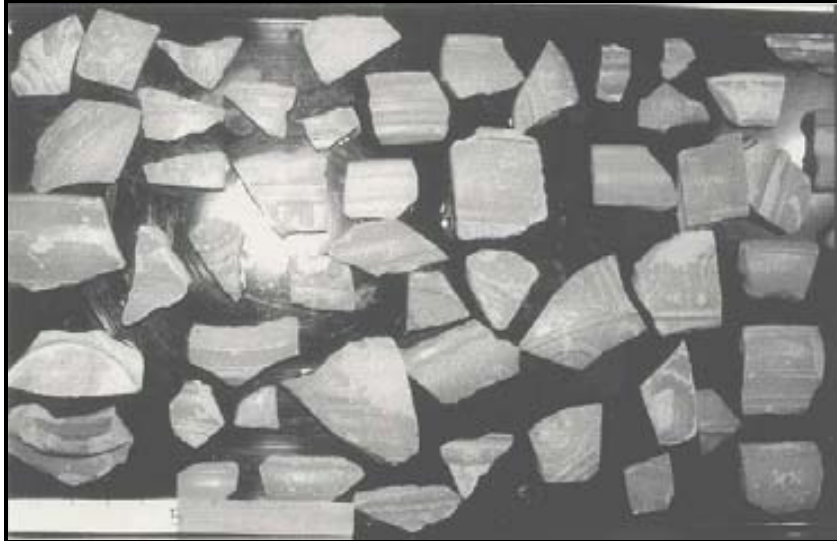

Fig. 90: Material ceràmic provinent de la vil·la de Can Cabassa (TSH) (Terrats 1998).

En diferents altres casos, però, sí que es pot relacionar la presència de forns ceràmics amb la producció amfòrica, convertint aquests establiments en exemples fonamentals per confirmar el creixement i la importància de l'activitat econòmica al voltant de l'elaboració i transport del vi.

Fig. 91: Assentaments altimperials amb indicis de producció amfòrica.

En primer lloc, podem tornar a esmentar els casos de Can Pedrerol de Baix, La Salut i Can Feu. En el primer nucli, estaríem davant d'un dels principals centres productors d'envasos amfòrics de la Laietània, gràcies no només a les estructures de combustió i l'abundant nombre de restes ceràmiques identificades al jaciment, sinó també al descobriment de nombroses àmfores amb marques provinents d'aquest taller en diferents derelictes documentats per la Mediterrània, especialment al Golf de Lleó.¹⁰¹² A La Salut, trobaríem una situació similar, amb un forn amfòric documentat i diverses marques que s'associen a aquest taller terrissaire.¹⁰¹³ Pel que respecta a Can Feu (VOC.17.4), la producció ceràmica s'evidencia en un primer moment gràcies a la troballa d'un pou d'aigua, una bassa de decantació i un gran forn. Poc després es donà un canvi que implicà un augment de la producció, amb dos nous forns i una nova bassa, el pas a noves formes amfòriques i segells diferents als que es documentaven en un primer moment, mostrant possiblement un canvi en l'estructura productiva de l'assentament.¹⁰¹⁴

¹⁰¹² Marques com ALB, AND, CELS, CRES, EL, GRAE, PR, CEL, MA, N, NI, NYS, PR, PROTI, SOSIBIA o TPIM (R. Pascual. *Índex d'estampilles sobre àmfores catalanes*. Barcelona: Servei del Llibre l'Estaqürot (1991), p. 173; C. Carreras. "Del Mujal a Xanten: noves visions del comerç romà de vi de la Tarraconense". *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 166 – 168; V. Revilla. *Producción ceràmica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis: siglos I a.C. – III d.C.* Barcelona: Servei del Llibre l'Estaqürot (1995), pp. 199 - 202).

¹⁰¹³ M.T. Casas planteja l'existència d'un forn amfòric orientat a la producció de la forma Laietana 1. Es documentarien les marques següents: CE, LA, CA, MAA, M COS, Q.I.C.SEG, VM. (M.T. Casas. "Estudi preliminar: les àmfores de la vil·la de la Salut (Sabadell)". *Arraona*, 1 (1987), pp. 15 – 26; V. Revilla. *Producción ceràmica...*, pp. 210 - 212).

¹⁰¹⁴ El complex industrial ceràmic produí des d'un inici l'àmfora Pascual 1 i, a partir de mitjan segle I dC., es passà a la forma Dressel 2/4 (E. Carbonell *et al.* "Recent work..."). Sobre les marques documentades, en el primer moment trobem: CE, AXUT, CAT, BLAD, PIND, SEVE, SNE i LES. En el segon període, en canvi, apareixen: HE, IM, NI, N i moltes marques anepígrafes. Segons E. Carbonell i J. Folch, aquest canvi estaria en relació amb un canvi dels artesans que el propietari de l'establiment contractava per realitzar la producció amfòrica (E. Carbonell *et al.* "La producció...", p. 290; V. Revilla. *Producción ceràmica...*, pp. 213 - 216).

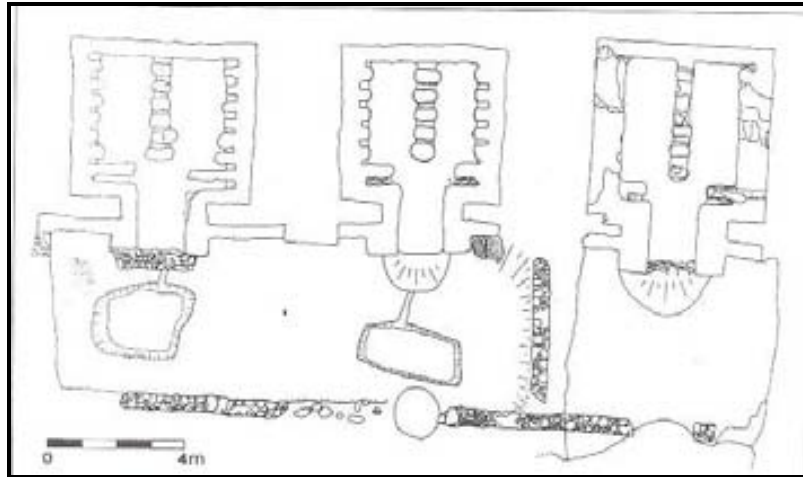

Fig. 92: Planta dels forns amfòrics de Can Feu (Carbonell *et al.* 1993).

També propers al gran eix comercial que representava el Llobregat, tenim aquelles zones productives terrissaires situades al voltant de l'actual Terrassa, destacant la vil·la de Can Jofresa (VOC.20.24), amb una primera fase que arrenca en època augustal on es documenten tres forns ceràmics que produïrien *lateris*, *tegulae*, *imbrices*, àmfors i ceràmica comuna.¹⁰¹⁵ De la mateixa manera, l'assentament del Serrat d'en Perrotet (VOC.7.6/VOC.20.7), tot i l'escassetat de dades, podria estar relacionat amb un centre productor d'àmfors Dressel 2/4.

Fig. 93: Troballa del forn gran de Can Jofresa (Moro 1987).

¹⁰¹⁵ T. Casas *et al.* "El complex industrial...", p. 72.

Desplaçant-nos cap al sud, a la zona de Cerdanyola, trobem la possible vil·la de Can Canaletes (VOC.5.6), on hi hauria indicis en aquest sentit a partir de la troballa d'un forn i una possible escombrera amb abundants restes d'àmfora, materials de construcció i ceràmica sigil·lada (principalment TSSG).¹⁰¹⁶ Dirigint-nos, ara, cap a la part central del Vallès, trobem el jaciment de Can Ventura de l'Oller (VOC.10.6/VOC.18.18), un assentament rural productiu del que s'ha conservat en bon estat un forn de producció d'envasos vinaris, segurament en funcionament entre època augustal i finals del segle I dC.¹⁰¹⁷

Fig. 94: Forn ceràmic de Can Ventura de l'Oller (imatge pròpia).

Finalment, cal que entrem a la part oriental del Vallès, on se situa la principal àrea de concentració de la producció terrissera; essent principalment la zona al voltant de Caldes on trobem la major part d'aquests assentaments. Aquest fet, sens dubte, es

¹⁰¹⁶ Cal remarcar que una de les àmfores presentava la marca MS. A la vegada, és molt interessant tenir en compte l'existència de l'assentament de Santa Maria de les Feixes, situat a tocar de Can Canaletes, amb indicis de l'existència d'una escombrera a partir de la troballa d'abundants restes ceràmiques i un motlle per ceràmica sigil·lada. De fet, R. Pascual en el seu índex d'estampilles amfòriques de Catalunya parla de la presència de la marca MS en aquest punt precisament i això ens fa pensar que, o bé la marca només es trobà aquí, o bé es trobà tant en aquest punt com a Can Canaletes. Sigui com sigui, tot plegat reforça la idea que estem davant d'una mateixa vil·la, la qual tindria una zona productiva vinculada a l'activitat terrissera (R. Pascual. *Índex...*, p. 181; V. Revilla. *Producción cerámica...*, p. 217).

¹⁰¹⁷ Desgraciadament, hi ha molt poca informació al voltant d'aquest assentament. V. Revilla fa referència a la troballa de la marca IV en un pivot (V. Revilla. *Producción cerámica...*, p. 218). Més enllà de les memòries d'excavació, *vid.*: E. Sanmartí *et al.* "Can Ventura de l'Oller...", p. 274.

vincularia amb la bona qualitat de les argiles d'aquesta zona, però també per coincidir amb la comentada àrea productiva vitivinícola de *Lauro*. Així, un dels exemples més ben coneguts seria el del Mas Manolo (VOR.4.2), del que tenim notícies orals de l'existència d'un forn de producció d'àmfores Pascual 1 i Dressel 2/4 amb les marques PTE o RTE. Pel que fa a les estructures documentades en excavació, aparegueren per la primera fase, que neix a finals del segle I aC., dos forns ben conservats orientats cap a la producció de vaixel·la de cuina i taula. Per tant, tindríem un centre terrissaire en aquest moment, en el qual segurament hauríem de col·locar el forn amfòric que no s'ha conservat fins a dia d'avui.¹⁰¹⁸ Altres establiments menys coneguts per la manca d'intervencions arqueològiques en extensió serien els de Sant Miquel de Martres (VOR.4.19), on es documentà un forn ceràmic que produïa Pascual 1 i Dressel 2/4 i amb presència de marques amfòriques com LLQ i SLL, que R. Pascual identificà com a pròpies d'aquest centre productor.¹⁰¹⁹ Més complexes d'interpretar per la manca total de registre arqueològic serien els jaciments de Can Viladevall (VOR.4.20) i, especialment, el de Can Carerac (VOR.4.16), on sembla que es documentà l'escombrera d'un forn amfòric.¹⁰²⁰

Per acabar amb la zona de Caldes, val a dir que a l'interior del nucli actual també s'han trobat evidències de l'existència de forns per aquest moment als jaciments del C/ Espartero (VOR.4.8), amb una escombrera de forn amfòric amb fragments de Pascual 1 i Dressel 2/4,¹⁰²¹ al Carrer Balmes/Santa Eulàlia (VOR.4.10), on de nou R. Pascual parla d'un centre amfòric on es podrien haver elaborat recipients amfòrics també de Pascual 1 i Dressel 2/4,¹⁰²² i als C/ Escoles Pies, C/ Buenos Aires, C/ Torres i Sayol (VOR.4.33), amb la possible existència d'un forn. Cal remarcar que, a causa de la mateixa cronologia i a la proximitat d'aquests nuclis, creiem molt probable que tots estiguessin vinculats a la zona productiva de la gran vil·la romana de l'Antic Institut

¹⁰¹⁸ De fet, en les campanyes arqueològiques es documentaren un abundant nombre de restes ceràmiques d'àmfores Pascual 1 i Dressel 2/4, algunes d'elles amb defectes de cocció. Per tant, sembla que hi hauria indicis de l'existència de l'escombrera associada a aquest forn que no s'ha conservat (E. Barrasetas, A. Monleón. "Intervenció arqueològica al jaciment romà del Mas Manolo (Caldes de Montbui, Vallès Oriental)". *Tribuna d'Arqueologia 1993 – 1994* (1995), p. 90). V. Revilla identifica també les marques CHR, FAV i MCN (V. Revilla. *Producción cerámica...*, p. 221).

¹⁰¹⁹ També apareixerien les marques C.MC-ANT, P i P.ATIC (R. Pascual. "Las ánforas...", pp. 57 – 58); *Id. Índex...*, p. 181).

¹⁰²⁰ *Ibid.*, pp. 56 – 57. V. Revilla identifica per Can Carerac la marca L.M.O.S.A., no registrada per Pascual (V. Revilla. *Producción cerámica...*, p. 222).

¹⁰²¹ *Ibid.*, p. 55.

¹⁰²² I que presentaria com a tret distintiu la marca amfòrica pròpia MCN (*Ibid.*, pp. 54 – 55; V. Revilla. *Producción cerámica...*, p. 219).

Manolo Hugué (VOR.4.23). En aquest assentament, situat a prop del nucli termal, amb posterioritat a una ocupació ibèrica tardana, apareix una fase imperial conformada per un gran pòrtic monumental que donaria a un possible magatzem de dòlies. La importància de les restes fa pensar en l'existència a Caldes, per aquest moment, d'una gran vil·la segurament vinculada al nucli termal, de la que coneixeríem part de la *pars urbana*, a partir de la monumentalitat de restes com les del pòrtic i la troballa d'elements de cert luxe com estucs o marbres,¹⁰²³ i també la *pars rustica*, vinculada a la producció agrícola (possiblement vitivinícola a partir de les restes de dòlies) i ceràmica, amb tots aquests forns que indicarien una producció certament elevada i destinada, de la mateixa manera que en els altres establiments propers documentats, a l'emmagatzematge i transport del vi produït a la zona.¹⁰²⁴ En darrer lloc, i ja fora de l'àrea de Caldes, encara podem parlar de tres assentaments possiblement relacionats amb la producció amfòrica com Can Collet (VOR.21.15), a Llinars, amb abundant presència de ceràmica en superfície i fragments de terra cuita,¹⁰²⁵ Can Vendrell (VOR.36.18), a on segons J. Estrada i R. Pascual aparegué un forn amfòric a dia d'avui destruït,¹⁰²⁶ i Can Cabot (VOR.36.16),¹⁰²⁷ on de nou Pascual parla de la troballa de dos forns ceràmics i una escombrera,¹⁰²⁸ aquests dos darrers situats a Santa Eulàlia de Ronçana.¹⁰²⁹

¹⁰²³ No podem oblidar tampoc, la presència en aquesta zona propera d'indicis d'hàbitat romà, com les dues habitacions amb mosaics del Carrer Buenos Aires (VOR.4.9), el cap femení de marbre del Carrer Bellit (VOR.4.7) o la làpida de marbre dedicada a Isis trobada al carrer Sant Salvador (VOR.4.12). Tots aquests elements, amb tota la prudència possible, podrien haver estat vinculats a aquesta *pars urbana*.

¹⁰²⁴ Desgraciadament, la recerca sobre aquest assentament es limita a la memòria d'excavació corresponent: J. Folch, A. Monleon, O. Saula. *Memòria de l'excavació d'urgència: Antic Institut Manolo Hugué (Caldes de Montbui, Vallès Oriental). Setembre – novembre de 1990*. Memòria inèdita (1991).

¹⁰²⁵ R. Pascual, a més, hi identificà un seguit de marques amfòriques: LA, NI, NT, NY, PRI i TB (R. Pascual. "Las ánforas...", pp. 66 – 67; *Id. Índex...*, p. 173). V. Revilla hi situa també la marca VAS (V. Revilla. *Producción ceràmica...*, pp. 230 – 231).

¹⁰²⁶ Es recuperen les marques C i QTE (R. Pascual. "Las ánforas...", pp. 58 – 59; *Id. Índex...*, p. 173; J. Estrada. *Síntesis...*, p. 19; V. Revilla. *Producción ceràmica...*, pp. 225 - 226).

¹⁰²⁷ S'hi identificarien les marques amfòriques següents: CAQ, COR, L.CP, L.C.R ER, MO, PSC, SLL i ()QIO o ()LQIC (R. Pascual. "Las ánforas...", pp. 59 – 60; *Id. Índex...*, p. 173; V. Revilla. *Producción ceràmica...*, pp. 227 - 229). Es considera que la marca SLL seria pròpia d'aquest establiment.

¹⁰²⁸ A aquests exemples voldríem afegir l'hipotètic cas de Can Banús II (VOC.18.8), on es documentà un forn del que, desgraciadament, l'escassetat de materials recuperats impedeix determinar la cronologia exacta. La seva situació en clara relació amb la riera de Caldes, però, fa que no es pugui descartar un origen en aquest moment cronològic i en vinculació parcial amb la producció amfòrica. Sobre aquest forn: E. Barrasetas, E. Revilla. "El forn romà de Can Banús II (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental)". *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 566 – 574.

¹⁰²⁹ També a Santa Eulàlia trobem el jaciment de La Bastida (VOR.36.24), on s'han documentat dos forns ceràmics. Malauradament, es tracta d'un jaciment poc conegut i del que no podem determinar amb exactitud la cronologia, més enllà de situar-lo entre l'època tardorepublicana i altimperial, ni la

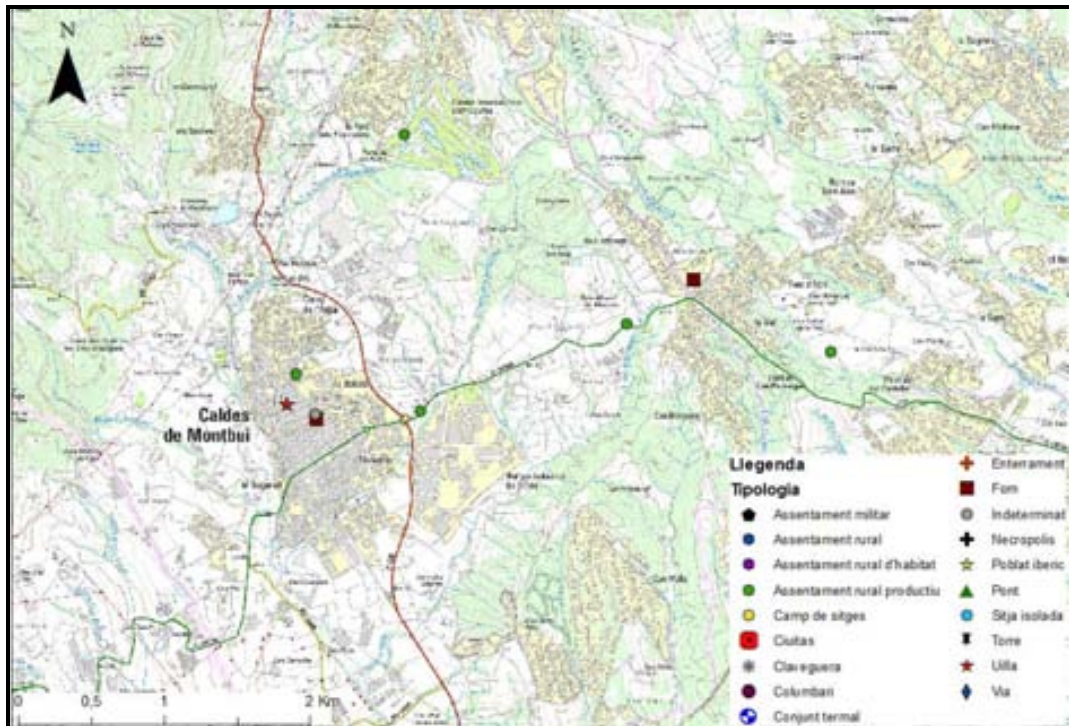

Fig. 95: Detall dels centres de producció amfòrica de l'àrea de Caldes, identificable amb la *Lauro* vinícola.

Així doncs, les evidències arqueològiques i epigràfiques serveixen per confirmar les fonts literàries,¹⁰³⁰ de tal manera que podem comprovar empíricament com, a partir d'època augustal, la producció vitivinícola i les indústries associades com la terrissera pateixen un gran increment i es converteixen en un gran pol econòmic a l'àrea laietana i, més concretament, a la seva part interior.¹⁰³¹ D'aquesta manera es generen dues àrees principals orientades cap als grans eixos viaris i econòmics que porten cap al mar.¹⁰³² Per una banda el Llobregat, cap a on dirigien la producció vinícola i amfòrica nuclis com Can Pedrerol de Baix o Can Jofresa i, molt probablement, La Salut i Can Feu. I per

funcionalitat, tot i que cal remarcar que s'ha trobat ceràmica comuna, vaixel·la fina i material constructiu, però no fragments amfòrics.

¹⁰³⁰ A això cal afegir el fet que els anàlisis paleoambientals han detectat indicis d'una intensificació de l'explotació de la terra, que estarien en acord amb aquest creixement de la producció detectat a la costa central catalana i la seva part interior (S. Riera *et al.* "Vegetation history...", pp. 19 – 20; S. Riera. "Canvis ambientals...", p. 105).

¹⁰³¹ I, de forma general, a tota l'àrea del nord-est peninsular (O. Olesti. "Els inicis de la producció vinícola a Catalunya: el paper del món indígena". *El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1998), pp. 252 – 253).

¹⁰³² I que estarien en relació amb fondejadors i ports, actualment molt poc coneguts pel que fa a la costa del nord-est peninsular. En el nostre cas, només poden remarcar el ja esmentat ancoratge de Les Sorres com a punt segur de fondejament. En general sobre aquesta qüestió, *vid.*: P. Izquierdo. "Els ports del litoral tarraconense i el seu paper en el comerç del vi". *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 179 – 191.

una altra banda, l'eix del Congost – Besós, que acumularia la producció de centres com Can Ventura de l'Oller, Can Cabot, Can Vendrell i els diversos establiments situats al voltant de Caldes com Mas Manolo o Can Carerac.¹⁰³³ La producció vitivinícola laietana, doncs, tot i originar-se ja en la primera meitat de segle,¹⁰³⁴ tingué l'inici del seu punt àlgid durant la segona meitat de centúria, mantenint-se de forma ininterrompuda com a mínim fins al darrer quart del segle I dC.¹⁰³⁵ Com dèiem, de forma paral·lela a l'elaboració del vi, va créixer la indústria associada a la producció dels seus contenidors ceràmics, les àmfores, en molts casos estant les dues parts del procés productiu en el mateix assentament, demostrant una important integració productiva i un alt desenvolupament tècnic. De fet, el desenvolupament de la producció amfòrica seria una evidència més per comprendre el paper destacat del vi laietà en els circuits comercials imperials. Així, ràpidament es passà de crear imitacions d'àmfores itàliques com la Dressel 1 o la Lamboglia 2, a elaborar formes pròpies generades a la mateixa Tarraconesa: primer la Laietana/Tarraconense 1, que seria un pas intermedi cap a una forma ja totalment romanitzada com és la Pascual 1. Aquesta, a finals d'època augustal o inici del regnat de Tiberi, fou substituïda per la Dressel 2/4 que visqué el moment de màxima expansió i la trobem per tot l'Imperi.¹⁰³⁶

¹⁰³³ En aquest sentit les anàlisis arqueomètriques i de pastes ceràmiques han vingut a confirmar aquesta idea d'una doble vessant productiva relacionada amb el vi i els seus contenidors a la zona vallesana. Així, es defineixen dos eixos o regions: l'anomenada Àrea del Vallès Occidental (al voltant de l'eix Ègara – Arrago) i l'Àrea del Vallès Oriental o zona de *Lauro*. Per més informació sobre aquests aspectes, *vid.*: D.F. Williams. "A petrological note on amphora fabrics from the survey and along the eastern Spanish coast". *A Roman provincial capital and its hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain (1985 – 1990). Journal of Roman Archaeology, Suppl. Series, 15 (1995)*, pp. 123 – 132; M. Comas, C. Carreras. "Les àmfores de la Laietània: estat de la qüestió". *La producció i el comerç de les àmfores de la Província Hispania Tarraconensis. Homenatge a Ricard Pascual i Guasch*. Barcelona: MAC (2008), pp. 177 – 188.

¹⁰³⁴ J. Guitart. "La Laietània...", pp. 145 – 146.

¹⁰³⁵ Cal remarcar, però, que ni molt menys s'acaba la producció de vi a la zona en aquest moment i, de fet, existeix una continuïtat en la seva elaboració en els segles II i III dC. a la Tarraconesa. Així, la continuïtat d'una tercera part dels tallers actius a finals del segle I dC. més enllà del segle II, mostraria el manteniment d'aquesta activitat productiva, com a mínim pel consum local. *Vid.*: J.P. Brun. "Les chais de la côte de la Tarraconaise". *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui*. Tarragona: ICAC (2009), p. 18; C. Carreras, P. Berni. "Producció de vi i àmfores tardanes del NE de la Tarraconense". *El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1998), p. 271.

¹⁰³⁶ De fet, en la major part de terrisseries catalanes trobem una producció amfòrica múltiple, combinant normalment Pascual 1 i Dressel 2/4, fenomen que hem pogut comprovar perfectament en el nostre territori (C. Aguilar. "Denominació...", p. 9; M. Villanueva. "Aspectos de la organización económica de las villae en Hispania". *Espacio, Tiempo y Forma. Serie II, Historia Antigua*, tomo 7 (1994), p. 109; A. Tchernia. *Le vin de l'Italie romaine*. Roma: École Française de Rome (1986), p. 144; V. Revilla. *Producción cerámica...*, p. 41). Al voltant de les àmfores laietanes, remetem al citat treball de R. Pascual ("Las ánforas...") i a l'estudi fet per J. Miró, que tot i haver estat superat en alguns aspectes, a nivell general continua sent l'obra bàsica de consulta: J. Miró. *La producción de ánforas... Per les darreres novetats, vid.*: M. Comas *et al.* "Les àmfores de la Laietània...".

Fig. 96: Àmfora Dressel 2/4 (Beltrán de Heredia 2001).

La troballa d'aquestes àmfors amb marques laietanes en diferents derelictes mediterranis i assentaments a diversos punts de l'Imperi,¹⁰³⁷ permeten comprovar que la producció vinícola laietana estava pensada per l'exportació i, exceptuant el cas de la producció de *Lauro*, la seva troballa a zones allunyades de frontera com Britània o Germània, fan pensar en un vi de poca qualitat destinat principalment per les legions de l'exèrcit imperial.¹⁰³⁸ De fet, l'epigrafia amfòrica ha permès restituir, més o menys, quin deuria ser el trajecte que seguia el vi laietà, i el tarraconense en general, dins dels circuits comercials imperials. Així, C. Carreras planteja cinc fases dins d'aquesta exportació a partir de les cronologies dels derelictes:¹⁰³⁹

- Entre el **40 – 15 aC.**, quan trobem marques a Laietana 1 i Pascual 1 concentrades a la vall de l'Ebre, la costa catalana, la costa sud de la Gàl·lia i alguns punts de

¹⁰³⁷ Amb derelictes com el d'Els Ullastres, el Cap del Volt, Port-la-Nautique, Saint Raphael o Diano Marina. Sobre aquells derelictes que contenen vi de la Tarraconesa, *vid.*: B. Liou. "L'exportation de vin de la Tarraconaise d'après les épaves". *El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 271 – 284.

¹⁰³⁸ I en relació amb això estaria el fet que Plini en remarqués més la seva abundor que no pas la seva finor (C. Aranegui. "El comercio del vino en la costa mediterránea española en época romana". *El vino en la Antigüedad romana*. Madrid: Consejo Regulador de las Denominaciones de Origen Jerez-Xérès-Sherry y Manzanilla (1999), pp. 92 – 94).

¹⁰³⁹ C. Carreras. "Del Mujal...", p. 170. Sobre la qüestió del trajecte del vi laietà, també: R. Pascual. "The Catalan wine trade in the Roman Empire". *International Journal of Nautical Archaeology*, 13 (1984), p. 246; *Id.* "El desenvolupament de la viticultura a Catalunya". *El vi a l'Antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), p. 124.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

- la Bretanya i Aquitània franceses. Segons l'autor, els principals centres productors i distribuïdors serien Empúries, *Baetulo* i Port-la-Nautique.
- Entre el **30 – 5 aC.**, primer moment de gran expansió basat en la forma Pascual 1 i amb el port de Narbona com a punt clau. Hi hauria concentració de les marques a la costa catalana, l'eix gal de l'Aude – Garona i algunes troballes puntuals a la Bretanya i al *limes* germànic. Els principals centres redistribuïdors serien Port-la-Nautique i *Baetulo* de nou, juntament amb *Barcino*.
 - Entre el **20 aC. – 20 dC.**, on segueix la gran exportació de Pascual 1, tot i que comença a aparèixer la Dressel 2/4. Se segueix utilitzant l'eix Aude – Garona, però també comença a prendre importància el Roine. Les principals acumulacions de marques es seguirien trobant a *Baetulo*, però també n'hi haurien a Port-la-Nautique, *Ruscino*, Enserune o Neuss.
 - Entre el **0 – 25 dC.**, on comença la gran producció de la forma Dressel 2/4. Hi hauria un increment de la importància de les marques del Baix Llobregat. Entraria en retrocés la via Aude – Garona, davant del creixement de l'eix del Roine. Apareixeria una nova ruta cap al sud peninsular i, en general, hi hauria nous destins per les àmfores amb concentracions a Roma, Fréjus o Fos-sur-Mer. *Baetulo* i *Barcino* seguirien tenint la major concentració de marques.
 - Entre el **25 – 50 dC.**, quan comença un cert declivi de la producció. La via del Roine segueix sent important, juntament amb la que va a Roma. Els centres productors de la zona de Caldes sembla que tenen una major empenta en aquest moment (l'autor ho vincula a la producció de *Lauro*) i les principals concentracions es donarien a *Baetulo* i zones allunyades com Òstia o Fréjus.

Tot plegat, doncs, mostraria perfectament la integració de les produccions laietanes dins del sistema econòmic i comercial imperial. En el cas de la Laietània interior, queda fora de dubte el seu paper cabdal dins d'aquest sistema comercial, amb la presència de múltiples centres de producció vitivinícola i terrissaire que, com hem dit, dirigirien els seus productes cap al comerç marítim a partir de l'eix del Llobregat per la part occidental, i del Besós per l'oriental. En aquest sentit, l'anàlisi de les marques amfòriques permet confirmar aquesta hipòtesi, ja que veiem com dos dels principals centres de rebuda i redistribució de les àmfores laietanes foren *Baetulo* i *Barcino*. D'aquesta manera, les evidències porten a pensar que *Baetulo* rebria la producció

vitivinícola provinent de l'àrea central i oriental vallesana, principalment dels establiments productius situats al voltant de Caldes;¹⁰⁴⁰ mentre que la fundació de *Barcino* permeté la concentració i redistribució de la producció provinent de la part occidental del Vallès i del Baix Llobregat,¹⁰⁴¹ convertint-se en un punt fonamental per comprendre la consolidació i expansió de la xarxa productiva i comercial del vi laietà, la qual tindria el seu moment de màxim apogeu entre el 15 i 25 dC., sens dubte en relació amb la fundació de la colònia.¹⁰⁴²

Per acabar amb aquest apartat, cal fer un intent d'aproximació cap als propietaris d'aquests establiments. Així, en els darrers anys s'han intensificat els estudis que busquen reconèixer alguns d'aquests propietaris, sent conscients els investigadors de la importància del fenomen i de l'existència d'una documentació epigràfica remarcable que permet obtenir certes dades sobre aquesta qüestió. Tot i això, val a dir que identificar aquests propietaris és quelcom complex i, en la major part de casos, no pot anar més enllà d'una aproximació hipotètica. El mateix succeeix amb les propietats d'aquests, ja que tradicionalment s'ha plantejat l'existència pel nord-est peninsular d'una majoria de petites i mitjanes propietats,¹⁰⁴³ extrem realment difícil de contrastar per la manca de dades i la poca conservació dels parcel·lars antics.¹⁰⁴⁴ A l'arrel d'aquesta problemàtica estaria el dubte de si aquests propietaris eren eminentment d'origen forani (romans) o bé indígenes. Així, segons M.J. Pena, a partir de l'estudi de les marques d'àmfores Laietana 1 i Pascual 1, el que es desprendria seria que els

¹⁰⁴⁰ La importància de la zona de la desembocadura del Besós vindria confirmada per les recents excavacions de dos tallers amfòrics de primer nivell a Illa Fradera i Can Peixau (F. Antequera *et al.* "El suburbium...", p. 180 i ss. i p. 196 i ss.; *Id.* "Desenvolupament urbà...", pp. 280 - 287).

¹⁰⁴¹ La qual es complementava amb la producció provinent del Pla de Barcelona o de la pròpia colònia, tal com confirmen els darrers estudis realitzats a la important terrisseria de Santa Caterina: J. Aguelo, J. Huertas, F. Puig. "Santa Caterina de Barcelona: assaig d'ocupació i evolució". *Quarhis*, 1 (2005), pp. 12 - 43; J. Aguelo, C. Carreras, J. Huertas. "L'ocupació altimperial del solar del mercat de Santa Caterina. Un possible centre productor ceràmic". *Quarhis*, 2 (2006), pp. 60 - 73.

¹⁰⁴² En aquest sentit, P. Berni i C. Carreras defensen un cert desequilibri en el desenvolupament econòmic entre la part occidental i oriental del Vallès, prèviament a la fundació de *Barcino*. Així, la presència de nuclis urbans com *Baetulo* i *Iluro* hauria estimulat des d'inicis del segle I aC. la producció de l'àrea oriental, que hauria tingut una major evolució a nivell econòmic. La fundació de *Barcino* permetria equilibrar la situació en relació a la zona occidental, contribuint a descentralitzar la producció de vi laietà. D'aquesta manera, els autors defensen la importància bàsica de la motivació econòmica en la fundació de la colònia augustal. Sobre aquesta qüestió, *vid.*: P. Berni, C. Carreras. "El circuit comercial de *Barcino*: reflexions al voltant de les marques amfòriques". *Faventia*, 23/1 (2001), pp. 103 - 129.

¹⁰⁴³ Per exemple: M. Villanueva. "Problemas de la implantación agraria romana y la organización del territorio en la Península Ibérica en el Alto Imperio". *Espacio, Tiempo y Forma. Serie II, Historia Antigua*, tomo 4 (1991), p. 329; J. Guitart. "La Laietània...", p. 148.

¹⁰⁴⁴ Una bona anàlisi de les diverses propostes de restitució de la grandària de les propietats rurals a la Tarraconesa és la feta per V. Revilla, plantejant les nombroses problemàtiques inherents a aquestes. *Vid.*: V. Revilla. *Producció ceràmica...*, p. 142 i ss.

personatges que apareixen representats (és a dir, els propietaris de les terres i els establiments productius) no serien colons, sinó més aviat *negotiatores*, *mercatores* o, fins i tot, senzillament inversors d'origen itàlic, els quals dirigirien les produccions i en traurien beneficis, però que no hi treballarien *in situ*. Aquesta deducció la faria a partir de la presència d'un conjunt de *nomina* com *Venuleius*, *Voltilius*, *Mevius*, *Loreius* o *Statius*, els quals són realment rars i pràcticament absents en l'epigrafia hispànica.¹⁰⁴⁵

La possible explicació a aquest fenomen l'autora la vincula amb les expropiacions de terres degudes a les guerres civils, que suposaren l'obtenció i repartiment d'un important nombre de terres també a les províncies. En aquest context, diverses famílies itàliques aconseguirien terres en el nord-est peninsular i les explotarien a través de mà d'obra autòctona i orientant-les cap a la producció vitivinícola.¹⁰⁴⁶

Amb una interpretació similar, O. Olesti considera que la major part dels protagonistes de la producció vinícola foren pobladors autòctons. La presència de creixent d'estampilles que mostrarien la presència de població forana, a partir del 50 aC., parlaria de l'existència de propietaris itàlics, tot i que podria ser que simplement fossin *negotiatores* que haurien començat a actuar en el nou context marcat pels conflictes civils.¹⁰⁴⁷ En el cas laietà, s'ha documentat perfectament la presència d'aquests personatges d'origen romà i provinents de famílies de l'elit com, per exemple, els *Porcii*.¹⁰⁴⁸ Un cas que ens resulta especialment interessant seria el dels *Cornelii*, ja que en un article recent s'identifiquen dos nous personatges de la *gens Cornelia*, vinculats a la producció i comercialització del vi laietà. En concret, un d'ells s'identifica a partir de la marca amfòrica L.COR.PRO. (*Lucius Cornelius Pro...*), de la que tenim paral·lels a Can Cabot. Semblaria que l'activitat d'aquest personatge se centraria en aquesta àrea, al voltant de la zona productiva de *Lauro*, on s'hi ha trobat fins a set

¹⁰⁴⁵ M.J. Pena. "Productores y comerciantes de vino layetano". *El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1998), p. 305.

¹⁰⁴⁶ *Ibid.*, p. 315.

¹⁰⁴⁷ O. Olesti. "Els inicis de la producció...", pp. 252 – 253.

¹⁰⁴⁸ A partir de la troballa de la marca M. PORCI en àmfores Pascual 1, produïdes en aquesta zona. Al voltant d'aquest *Porci*, principalment trobem tres interpretacions sobre els seus orígens. Per una banda, M.J. Pena considera que es tractaria d'un personatge originari de Narbona i vinculat als *Porcii Catones*. R. Étienne i F. Mayet, per la seva banda, proposaven un origen campanià. O. Olesti i C. Carreras, en canvi, plantegen que s'hauria de cercar a aquest *M. Porci* de les marques amfòriques a la pròpia Laietània, ja que l'abundant presència d'aquest *nomen* a l'epigrafia monumental de *Barcino* o *Iluro*, juntament amb la presència d'indícis en la toponímia medieval, fan pensar en aquesta possibilitat (M.J. Pena. "Las marcas de *M. Porcius* sobre ánforas Pascual 1". *Faventia*, 21/2 (1999), pp. 75 – 83; R. Étienne, F. Mayet. "Pour l'identité de *M. Porcius*". *Revue des Études Anciennes*, 102 (2000), pp. 53 – 57; C. Carreras, O. Olesti. "Denominació d'origen *M. Porci*: reflexions al voltant d'una marca d'àmfora tarraconesa". *Laietania*, 13 (2002), pp. 177 – 190).

paral·lels, i durant la primera meitat de segle I dC.¹⁰⁴⁹ Per tant, també a la Laietània interior hi hauria presència d'aquests grans propietaris.

Darrerament, a l'anàlisi de l'epigrafia amfòrica s'hi combinen altres elements com l'arqueologia del paisatge o l'estudi de la toponímia medieval. La combinació d'aquestes disciplines, impulsada per autors com O. Olesti, C. Carreras o P. Berni, ha permès plantejar hipòtesis més contrastades al voltant de l'estructura de la propietat a partir d'època augustal, essent la Laietània un dels focus principals d'aquests estudis. La base d'aquesta recerca parteix de la utilització de la documentació medieval, abundant en el cas laietà gràcies a la conservació d'aquesta en recopilacions com el Cartulari de Sant Cugat, a la qual es poden identificar un conjunt de topònims derivats de terminacions en *-anum/-ana*, que ja hem vist que indicarien noms de *praedia* o *fundi* d'època romana.¹⁰⁵⁰ Es considera, doncs, que aquests topònims podrien ser indicis de la pervivència en l'estructura territorial altmedieval d'aquestes antigues propietats d'època romana, les quals normalment mantenien el nom del primer propietari per tal de facilitar el control i registre fiscal de la finca; de tal manera que, tot i que òbviament, durant els segles les terres canviarien de propietaris, el nom original (vinculat al propietari original) es mantindria.¹⁰⁵¹ Els propis autors són conscients de les problemàtiques inherents a aquesta identificació, ja que estem parlant de documents datats en els segles IX – XI dC. i per tant molt allunyats del període que estem analitzant. És per això que aquesta restitució ha d'anar acompanyada d'un detallat estudi del poblament antic, a partir de les evidències arqueològiques i de l'anàlisi detallada de l'epigrafia amfòrica i monumental.¹⁰⁵² A partir d'aquesta metodologia, i tenint en compte que mai ens poden moure més enllà de casos hipotètics, creiem altament interessant reproduir algunes de les hipòtesis plantejades pels autors, ja que afecten directament a l'estructuració de la propietat en la zona vallesana. Així, l'àrea laietana en general ja ofereix molts bons exemples d'aquests casos on es pot vincular una marca amfòrica de propietat, amb un

¹⁰⁴⁹ Per més dades sobre aquesta qüestió, *vid.*: P. Berni, C. Carreras, V. Revilla. "Sobre dos nuevo *Cornelii* del vino tarraconense". *Laietania*, 11 (1998), pp. 111 – 123.

¹⁰⁵⁰ Un tipus d'estudi que ja s'havia plantejat anteriorment per d'altres autors com J. Pons, el qual posà en relació els noms de *mansiones* acabats en *-ana* (com *Semproniana*) amb *fundi* propietat de colons romanoitàlics instal·lats en època republicana al nord-est peninsular (J. Pons. "Propietats agràries d'itàlics a Catalunya: consideracions a l'entorn de les mansions de la via Augusta que duen el sufix *-ana*". *Pyrenae*, 21 (1985), pp. 129 – 139).

¹⁰⁵¹ O. Olesti. "Propietat de la terra i elits locals. L'exemple de l'*ager Barcinonensis*". *Laietania*, 16 (2005), pp. 164 – 165.

¹⁰⁵² Val la pena remarcar com és una metodologia que ja s'ha utilitzat tant a França com a Itàlia amb excel·lents resultats (O. Olesti. "Propietat i riquesa a l'*ager Barcinonensis*". *Barcino I. Marques i terrisseries d'àmfores al Pla de Barcelona*. Barcelona: IEC/ICAC (2009), pp. 142 – 143).

topònim altmedieval i una zona arqueològicament rica en vestigis vinculats a la producció vitivinícola i terrissaire. En aquest sentit, potser els exemples més paradigmàtics, gràcies a que el topònim s'ha conservat en ciutats actuals, serien els de Gavà, documentat com a *Gavano* en els documents medievals i possiblement vinculat a la propietat d'un *Gaius* o *Gaiianus*, i Cornellà, vinculat als ja citats *Cornelii* i que apareix en època altmedieval com a *Corneliano*.¹⁰⁵³ En el cas vallesà, trobem diferents exemples:

- ***Semproniana***: és un cas certament especial i que ja havíem comentat en parlar de la xarxa viària augustal. De fet, no es troben referències en documents medievals, sinó que només apareix com a *mansio* en un dels Vasos Apol·linars. La terminació en -ana, la troballa d'una marca amfòrica vallesana SEMPR i l'existència de dues inscripcions a *Barcino* amb personatges d'aquesta *gens* (IRC IV 32 i 228), fan que Olesti es plantegi la possibilitat de l'existència d'un *fundus* propietat d'un *Sempronius* a l'àrea vallesana.¹⁰⁵⁴ Ja hem vist, però, com recentment el mateix autor plantejava la possibilitat d'una vinculació amb les reformes viàries de finals del segle II aC.¹⁰⁵⁵ En general, les evidències epigràfiques, juntament a la coincidència en el temps de la fundació de la colònia i la reforma viària augustal, fan ben viable pensar en un repartiment de terres que permetés a un membre de la *gens Sempronia* obtenir una finca on es podria establir un establiment amb funció productiva i, a la vegada, una *mansio*, cas no excepcional i que trobem ben documentat per l'assentament de La Salut. La principal problemàtica d'aquesta cas és la dificultat per poder situar en el territori aquest nucli, que en aquest cas no pot ésser solucionada per la documentació medieval.
- ***Porciano***: tornant al cas dels *Porcii*, ja havíem esmentat l'existència de les marques amfòriques en Pascual 1 de *M. Porci*. L'esmentat estudi monogràfic de C. Carreras i O. Olesti creiem que és la millor aportació sobre l'origen d'aquestes marques i els propietaris reflectits en elles, ja que combinen de forma eficient les evidències arqueològiques, epigràfiques i documentals. En aquest sentit, la documentació medieval esmenta un lloc anomenat *Porciano*, situat

¹⁰⁵³ *Ibid.*, p. 169.

¹⁰⁵⁴ *Ibid.*, p. 166.

¹⁰⁵⁵ *Vid. supra* p. 302, n. 654.

entre Montcada i Cerdanyola, proper a un punt anomenat *Kanalilias* (Cartulari de Sant Cugat 377, 384). Aquestes referències porten sens dubte a vincular aquest topònim amb la vil·la de Can Canaletes, a Cerdanyola del Vallès, on ja hem comentat que es documentaren restes de producció amfòrica. Per tant, els autors plantegen l'existència d'un *fundus* vinculat a la *gens Porcia*¹⁰⁵⁶ que s'emmarcaria al voltant de la zona actual de la vil·la de Can Canaletes, en un punt entre els rius Ripoll i Besós, àrea molt ben comunicada tant amb *Barcino* com amb *Baetulo* (recordem la troballa d'un mil·liari proper a aquest punt) i idònia per l'establiment d'un assentament productiu vitivinícola.¹⁰⁵⁷ A part d'aquesta hipotètica restitució, creiem interessant esmentar les mencions epigràfiques recuperades al Vallès de la *gens Porcia*. Es tracta, per una banda, de la inscripció que dedica a *Lucius Porcius Nepos*, la seva mare *Porcia Serana* (IRC I, 58). A més a més del simple fet de la pertinència a aquesta *gens*, el més remarcable seria que la inscripció fou recuperada a prop de Ca n'Oriol, on ja hem vist que es troba una vil·la on es podria plantejar una activitat productiva relacionada amb el vi. La datació paleogràfica situa la inscripció durant el segle I dC., possiblement no en els seus moments inicials. Per tant, aquest epígraf que ja havia remarcat Pena,¹⁰⁵⁸ fa pensar que potser no seria descabellat plantejar l'existència d'un altre *fundus* propietat de la *gens Porcia* en aquesta zona de l'actual terme de Rubí.¹⁰⁵⁹ De la mateixa manera, a Canovelles es recuperà un epígraf funerari dedicat a *L. Porcius Parthenius* (IRC I, 44), personatge possiblement de condició servil i que podria indicar l'existència d'una altra finca vinculada als *Porcii*.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁶ Àmpliament documentada en l'epigrafia honorífica barcelonina, es tracta d'una de les famílies notables de la colònia, a partir de les nou mencions epigràfiques monumentals recuperades, i que ja estaria present en el moment de la fundació i, per tant, en el repartiment original dels lots de terra de l'*ager* colonial (O. Olesti. "Propietat i riquesa...", p. 146).

¹⁰⁵⁷ C. Carreras *et al.* "Denominació d'origen...", p. 185 i ss.

¹⁰⁵⁸ Tot i que l'autora es basà solament en el document epigràfic i no tingué en compte els indicis arqueològics (M.J. Pena. "Las marcas...").

¹⁰⁵⁹ A dia d'avui, no tenim constància de la troballa de cap marca amfòrica dels *Porcii* a l'assentament de Ca n'Oriol. Òbviament, aquest fet és un greu inconvenient a l'hora de poder defensar aquest plantejament.

¹⁰⁶⁰ Malauradament, no s'han restituit a Canovelles restes de prou entitat que puguin identificar-se amb un centre productiu romà. Val a dir, però, que l'epígraf es recuperà a l'Església de Sant Fèlix de Canovelles (VOR.6.1), punt on s'han recuperat materials com tègules i possibles sitges i on les informacions orals parlen de la presència de restes arqueològiques remarcables, tot i que fins que no s'hi dugui a terme una intervenció arqueològica en extensió no es podrà confirmar aquest extrem (O. Olesti, C. Carreras. "Esclavos y libertos en la producción vinícola y alfarera en el *ager Barcinonensis*: de la marginalidad al

- **Liciniano:** la gens *Licina* suposa un altre bon exemple. Ben estudiada en un treball recent de P. Berni, O. Olesti i C. Carreras, és una de les famílies de l'elit de *Barcino* més ben conegudes a partir del registre epigràfic, ja que la tenim perfectament documentada a diferents zones de la Laietània.¹⁰⁶¹ En aquest cas, es planteja la vinculació del topònim *Liciniano* o *Liciano*, que apareix a diversos documents medievals,¹⁰⁶² amb els termes vallesans actuals de Lliçà de Munt i Lliçà de Vall. A part de l'epigrafia monumental i la documentació medieval, també l'epigrafia amfòrica sembla mostrar una intensa activitat dels *Licinii* a la Laietània i, per exemple, es relacionen les marques SLL i LLQ amb un *Lucius Licinius*, totes dues provinents d'establiments vallesans com Sant Miquel de Martres i Can Cabot, ambdós situables a l'àrea productora de *Lauro*. Igualment, es documenta aquesta activitat a partir de les marques a dòlies, amb un magnífic exemple de marca feta amb una mateixa matriu, de la que s'han recuperat dos exemplars: un a Can Feu i un altre a Castellarnau.¹⁰⁶³ La marca (LLICCHRES) identificaria a un *Lucius Licinius Chres(imus?)*, possiblement un llibert de la gens *Licina* que també participaria de l'activitat vitivinícola laietana durant el segle I dC. Darrerament també s'ha recuperat una marca C() LIC(inus) ADIN () en una dòlia de l'assentament de Can Pedrerol, fet que podria indicar alguna vinculació amb un *fundus* d'aquesta família.¹⁰⁶⁴ Per tant, es confirmaria el paper destacat d'aquesta família en la producció de vi laietà segurament des de la fundació de *Barcino* i, mentre que l'epigrafia sobre àmfora i dòlia demostraria que la major part d'establiments productius es trobarien a la Laietània interior, la documentació medieval semblaria confirmar l'existència del *fundus* a partir de la conservació del topònim. Per acabar de tancar el cercle, calia cercar les estructures associades al *fundus* a través de l'arqueologia i, davant la manca

éxito económico". *XXIII Convegno Internazionale GIREA. Dipendenza ed emarginazione nel mondo antico e moderno*. Nàpols (2009), p. 324).

¹⁰⁶¹ I no només a la Laietània, ja que està ben documentada per altres zones d'Hispania com la Bètica (S.L. Dyson. "The Distribution...", pp. 280 – 283). Pel que fa a, per exemple, l'àrea vallesana tenim a *P. Licinius Philetus* i *Licina Peregrina* a la famosa inscripció d'Isis de Caldes (IRC I, 36); també un *Marcus Licinius Neitinbeles* a Terrassa (IRC I, 73) i un *Licinius Atilianus* i una *Licina* a Sabadell (IRC I, 62). Per un resum dels diferents membres de la gens *Licina* a la Tarraconesa, *vid.*: P. Berni, C. Carreras, O. Olesti. "La gens *Licina* y el nordeste peninsular. Una aproximación al estudio de las formas de propiedad y de gestión de un rico patrimonio familiar". *Archivo Español de Arqueología*, 78 (2005), pp. 168 – 169.

¹⁰⁶² *Ibid.*, p. 180.

¹⁰⁶³ A més d'un altre exemplar a Santa Margarida de Montbui (Anoia) i un de fet amb matriu diferent a les restes de la Plaça del Rei, a Barcelona (P. Berni. *et al.* "La gens *Licina*...", p. 175 i ss). Sobre els casos vallesans, *vid.*: E. Carbonell *et al.* "Recent work..."; P. Ll. Artigues *et al.* *Castellarnau...* (2002).

¹⁰⁶⁴ O. Olesti, C. Carreras. "Esclavos y libertos...", p. 315.

d'establiments d'entitat d'època romana a Lliçà, els autors es decantaren per plantejar l'opció que la vil·la que dirigiria el *fundus licinianus* estaria situada a les restes documentades a Granollers.¹⁰⁶⁵ Així, ja havíem vist que, a partir d'època augustal, a Granollers sorgeix un assentament a Can Jaume que donà lloc a una vil·la de primer ordre amb presència de zones d'oci de gran luxe, destacant especialment els banys. Igualment, al jaciment del Pati de la Rectoria fou també ara quan sorgí l'assentament que originà un edifici porticat vinculat sens dubte a un nucli residencial de primer nivell. Seguint el més recent i complet treball fet sobre les restes romanes de Granollers d'A. Uscatescu, l'autora considera que, per les seves dimensions (2,4 ha.) i característiques edilícies, estaríem davant d'una luxosa residència de tipus privat i no davant d'una zona de banys públics.¹⁰⁶⁶ D'aquesta manera, i tenint en compte la proximitat entre Lliçà i Granollers (són municipis colindants), es planteja la possibilitat que el *fundus* de la *gens Licinia* fos una àmplia propietat situada entre els actuals termes de Lliçà d'Amunt, Lliçà de Vall i Granollers, amb diverses zones productives i un punt central de residència dels propietaris situat en l'assentament romà documentat a Granollers. La riquesa d'aquest complex tipus vil·la s'explicaria pel progressiu enriquiment d'aquesta branca de la *gens Licinia* durant el segle I dC., gràcies a la producció i comerç vitivinícola. Aquest enriquiment seria el que permetria l'elevació social i política de personatges claus dins del funcionament fins i tot de la política imperial, com Luci Licini Sura. O en l'evolució de *Barcino*, com el llibert d'aquest, Luci Licini Segon. Deixant de banda la dificultat de poder confirmar de forma certa una hipòtesi com aquesta, creiem que la conjunció de dades epigràfiques, literàries i arqueològiques i, per una altra banda, les característiques arqueològiques de les restes romanes de Granollers, fan que aquesta sigui una de les hipòtesis més plausibles o, com a mínim, versemblants fetes a dia d'avui al voltant de la interpretació de la població de Granollers en època antiga. Finalment, no volem abandonar els *Licinii* sense fer referència a famós epígraf dedicat a Isis per part de *Publius Licinius Philetus* i *Licinia Peregrina*, lliberts associats a aquesta *gens*

¹⁰⁶⁵ P. Berni *et al.* "La *gens Licinia*...", p. 183 i ss.

¹⁰⁶⁶ Aquesta és la conclusió a la que arriba Uscatescu, rebutjant per tant les hipòtesis que parlaven de l'existència d'una zona de banys públics, de la *mansio Semproniana* o, fins i tot, d'un nucli urbà com a tal (A. Uscatescu. "L'època antiga...", pp. 47 – 50).

i que podrien situar-se a la zona propera al nucli termal de Caldes, on ja hem vist que es documenta epigrafia amfòrica vinculada als *Licinii*. Estaríem, doncs, davant d'una altra zona possible candidata a la presència de terres vinculades a aquesta important *gens*?

- **Paulinianum:** topònim documentat en el Cartulari de Sant Cugat (CSC 516, any 1031 i CSC 295, any 994) i fàcilment identificable amb l'actual nucli vallesà de Polinyà. L'epigrafia monumental permet parlar d'un *M. Paullius Paullinus* en una inscripció de *Barcino* (IRC IV, 98), curiosament *amicus* de L. Licini Segon. O. Olesti remarca la proximitat dels possibles *fundus licinianus* i *paulinianus* (potser units pel possible traçat de la via Augusta), en relació a aquesta *amicitia* documentada a l'epigrafia.¹⁰⁶⁷ Estaríem, potser, davant una bona mostra de relacions d'interdependència entre terratinents de *Barcino*? En aquest cas, però, la identificació arqueològica resulta més complicada. Així, l'autor proposa els casos de les restes romanes de Sant Salvador de Polinyà,¹⁰⁶⁸ o les de Can Boada Vell, a Palau-Solità,¹⁰⁶⁹ com a possibles indicis de l'existència de la vil·la associada al *fundus*. En tots dos casos, però, l'entitat de les restes en cap cas permet parlar d'un assentament de tipus vil·la, sinó més aviat de petits assentaments rurals, potser de caire productiu.
- **Valrano:** ubicat tradicionalment al Vallès i, segons alguns autors, situable a La Salut, apareix a la documentació medieval com a "*St Felix de Valrano*".¹⁰⁷⁰ Es podria relacionar també amb el topònim *Vallirana*, que se situaria possiblement a l'actual Vallirana, al Baix Llobregat. Ambdós topònims podrien estar vinculats als *fundi* de la *gens Valeria*, família documentada a *Barcino* des d'època fundacional i amb una importància notable, tal com mostren les vint-i-sis mencions en el corpus epigràfic monumental barceloní.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁷ O. Olesti. "Propietat i riquesa...", p. 148; *Id.* "Propietat de la terra...", p. 167.

¹⁰⁶⁸ En el cas de l'església de Sant Salvador, aquesta hipòtesi ja havia estat plantejada per J. Roig i J.M. Coll: J. Roig, J.M. Coll. "Intervenció arqueològica a l'església de Sant Salvador de Polinyà (Polinyà, Vallès Occidental): de la vila *Pauliniano* a la parròquia de Sant Salvador". *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, vol. II. Barcelona (2003), pp. 721 – 734.

¹⁰⁶⁹ Resulta remarcable el fet d'haver recuperat en aquest assentament una tègula amb la inscripció [TEG]ULA PAULI EX FUN(do) [---]PERIANO (IRC V, 139). Així, no sembla casual que es trobi aquesta denominació en un material ceràmic allà on hi ha indicis de l'existència d'un *fundus Pauliniano*. En aquest sentit, O. Olesti planteja la possibilitat d'estar davant dels primers moments d'activitat d'un personatge d'origen servil (només amb *nomen*) que potser posteriorment acabaria sent el propietari del *fundus* (O. Olesti. "Propietat i riquesa...", p. 148, n. 13).

¹⁰⁷⁰ O. Olesti. "Propietat i riquesa...", p. 151; O. Olesti. "Propietat de la terra...", p. 168.

¹⁰⁷¹ J.O. Granados, I. Rodà. *Història de Barcelona*. Barcelona (1993), p. 13.

- **Octaviano:** topònim registrat en documents a partir del segle IX dC. i que ja hem comentat anteriorment. Se situaria a l'actual Sant Cugat del Vallès i s'ha tendit a identificar amb el punt on actualment es troba el monestir de Sant Cugat.¹⁰⁷² Tot i no ser massa abundant, a l'epigrafia de *Barcino* es pot identificar aquesta família, tot i que com a *cognomen* (IRC IV, 149; IRC IV, 211).
- **Tiziano/Tiano:** el topònim altmedieval se situaria a la zona de l'actual Sant Feliu de Llobregat, tot i que també és probable que es trobés al Maresme, a l'actual Tiana (apareixent com a *Tidana*: CSC 751, any 1093).¹⁰⁷³ Segons Olesti, la *gens* seria la *Titinia*, la qual apareix citada en l'epigrafia de *Barcino* a partir d'una possible lliberta.¹⁰⁷⁴ I és aquí on pren interès aquest topònim, ja que ja hem parlat de l'epígraf recuperat a Ègara de *Titinia Bastogaunin*, filla de Publi i dona de Marc Licini Neitinbeles (IRC I, 73). Per tant, existiria la possibilitat que hi hagués alguna propietat associada a la *gens Titinia* en el territori d'Ègara, més si considerem que existeix una referència altmedieval a un "*terminio de Tiano*" sense identificar geogràficament (CSC, 84, any 965). Tenint en compte la datació d'època augustal, Olesti planteja que es podria estar davant d'un altre cas d'una *gens* que hagués participat en la fundació de *Barcino* i el consegüent repartiment de terres.¹⁰⁷⁵
- **Silviano:** tot i identificar-se a la zona del barri d'Horta, de Barcelona, trobem al Cartulari de Sant Pere de Terrassa un *Silvaniano*, al costat d'unes "*parietes antiquas*" i un "*palatio fracto*", que es podria identificar amb la *Selvana* identificada prop d'Ègara, actual Selvanyà.¹⁰⁷⁶ Olesti identifica aquest terme com a *cognomina* de diferents personatges vinculats a *Barcino*, i cal recordar que el Catàleg de Patrimoni de Rubí ha plantejat que aquest "*palatio fracto*" podria correspondre a les restes de la vil·la tardoantiga documentada al jaciment de la Casa i Molí de la Bastida.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷² Vid. *supra* p. 423, n. 953.

¹⁰⁷³ O. Olesti. "Propietat i riquesa...", p. 150.

¹⁰⁷⁴ *Titinia Urbana* (IRC IV, 183).

¹⁰⁷⁵ O. Olesti. "Propietat i riquesa...", p. 151.

¹⁰⁷⁶ *Ibid.*, p. 153.

¹⁰⁷⁷ Sobre aquest jaciment, vid.: J. Vilalta. *Memòria del salvament de vestigis arqueològics al Molí de la Bastida (Rubí, Vallès Occidental)*, el dia 18 - 4 - 88. Memòria inèdita (1988); L. Moret. *Memòria del trasllat i ubicació del lacus E-3341 al polígon industrial de La Bastida. Rubí, Vallès Occidental, 14 - 15 de febrer de 2002*. Arqueociència S.C.S.L. Memòria inèdita (2002); J. Juan. *Memòria arqueològica de la intervenció realitzada al polígon industrial de la Bastida (Rubí, Vallès Occidental)*, octubre 1999 - març 2000. Arke, S.C.P. Memòria inèdita (2000); J. Vilalta. "Vestigis arqueològics al Molí de la Bastida (Rubí, Vallès Occidental)". *Limes*, 1 (1991), pp. 161 - 163; A. Bacaria, G. Caballé, D. Griñó, D. Torres, M.

- **Campaniano:** citat per Olesti com a possible *fundus Campanianus*, però sense entrar en més detalls.¹⁰⁷⁸ Actualment encara es conserva el topònim com a Campanyà a diversos punts del Vallès. Concretament, en els casos de Castellbisbal (Can Campanyà i torrent de Campanyà) i de Sant Cugat (Santa Maria de Campanyà). Curiosament, al bell mig d'aquestes dues àrees amb presència del topònim es documenta una important vil·la amb origen en època augustal i possible vinculació productiva a l'activitat vitivinícola i terrissera com és Can Cabassa.¹⁰⁷⁹
- **Buguniano:** també només citat com a possible cas per O. Olesti, que l'identifica en la documentació medieval (any 1015) i el considera com un possible *fundus Voconianus*, que se situaria als voltants d'Ègara.¹⁰⁸⁰ Actualment, el topònim s'ha conservat com a Bogunyà a l'actual Terrassa. Cal remarcar el descobriment recent entre les masies de Can Colomer i Can Bogunyà, de l'establiment rural productiu (potser vil·la) dels Camps de Can Colomer (VOC.20.46).¹⁰⁸¹

Finalment, també es planteja el possible cas de Barberà, documentat com a “*Barberane*” al segle X, possible *fundus Barbaranus*.¹⁰⁸² Per la nostra banda, només apuntar l'existència a la documentació medieval del topònim “*Albignana*”, situat a Santa Perpètua de Mogoda i encara en ús avui en dia.¹⁰⁸³

Tot plegat, doncs, permet apropar-se, sempre de manera hipotètica, a l'estructura de la producció vitivinícola laietana. Una producció que estaria molt vinculada a dos nuclis urbans com són *Baetulo* i *Barcino*; la primera com a punt de rebuda i redistribució de la producció generada al voltant de l'eix del riu Besós i la segona amb la mateixa funció però respecte el riu Llobregat. En aquest sentit, aquesta aproximació

Rufé. *Les masies de Rubí i la seva gent*. Rubí: Patronat del Museu – Biblioteca de Rubí (1984), pp. 23-24; F. Margenat. “Índex dels documents històrics de Rubí, ss. IX-X”. *BGCMR*, 7 (1982), p. 129.

¹⁰⁷⁸ *Ibid.* p. 156.

¹⁰⁷⁹ Sobre aquest assentament, on es documenten restes de camps de dòlies, dos dipòsits i possibles forns ceràmics, *vid.*: N. Terrats. “Noves aportacions sobre el jaciment romà de Can Cabassa (Sant Cugat del Vallès)”. *Gausac*, 13 (1998), pp. 29 – 39; R. Jàrrrega. “La vil·la romana de Can Cabassa (Sant Cugat del Vallès). Noves dades sobre la romanització a la comarca del Vallès Occidental”. *Gausac*, 12 (1997), pp. 37 – 49.

¹⁰⁸⁰ O. Olesti. “Propietat i riquesa...”, p. 156; O. Olesti. “Propietat de la terra...”, p. 174.

¹⁰⁸¹ S'hi ha excavat un important conjunt industrial d'època romana baiximperial, amb antecedents altimperial, en el que s'han documentat 60 sitges per l'emmagatzematge de gra, amb tres retalls de funció indeterminada, forns i tres estructures fetes de pedra i morter hidràulic interpretades com a *lacus* o dipòsits per líquids.

¹⁰⁸² O. Olesti. “Propietat i riquesa...”, p. 156.

¹⁰⁸³ CSC, 305, 331, 354, 552, 562 i 635.

permet certificar la importància econòmica de la fundació de *Barcino*, a través del destacat paper que tindrien aquelles famílies de les elits locals presents des del moment de la seva fundació.¹⁰⁸⁴ Les dades semblen apuntar cap a una especialització, en part, de les terres d'aquests propietaris en el fenomen del vi laietà, que hauria contribuït al seu enriquiment i consolidació social.¹⁰⁸⁵ La Laietània interior jugaria un paper fonamental com a punt d'expansió natural de les terres d'aquests propietaris i com a àrea principal del procés vitivinícola, amb la combinació de nombrosos *fundi* on es concentraven no només els establiments vinculats al conreu i elaboració del vi, sinó en molts casos també la producció dels envasos contenidors d'aquest vi i, fins i tot, les residències dels propis propietaris, amb exemples pràcticament paradigmàtics en aquest sentit com el cas de La Salut.

Ja per acabar, de tots aquests processos podem extreure algunes conclusions al voltant de les causes i conseqüències de les transformacions econòmiques impulsades en època augustal:

- Les reformes impulsades sota el govern d'August sembla que tindrien la intenció d'integrar de forma definitiva l'àrea laietana dins del sistema econòmic i fiscal de l'Imperi Romà. En aquesta direcció anirien el conjunt de canvis introduïts: la fundació de *Barcino* i la potenciació de nuclis indígenes, la reforma i aprofundiment de la xarxa viària o la cadastració del territori.

¹⁰⁸⁴ I també els seus lliberts, els quals serien segurament els encarregats de controlar i gestionar els negocis dels seus patrons, ja fos des del propi *fundus* o com a *institores*; és a dir, anant als centres vitivinícoles, comprant raïm o vi ja elaborat, fent-lo fermentar si és el cas, i emmagatzemant-lo *in situ* (ja amb el seu segell) per tal de transportar-lo cap als nuclis costaners o els centres terrissaires, on l'envasaria en les seves pròpies àmfores (O. Olesti, C. Carreras. "Tierra y libertad: libertos y *institores* en el *ager Barcinonensis* (Barcelona)". *Arqueología e Historia del Mundo Antiguo: contribuciones brasileñas y españolas*. Oxford: BAR (2008), p. 99).

¹⁰⁸⁵ Unes famílies de l'elit que, com hem vist, estarien relacionades entre elles i on hi hauria certes jerarquies i relacions de dependència. A la vegada, aquestes famílies generaran nous grups de propietaris a partir de l'emancipació d'alguns dels seus lliberts, que com bé documenten les diferents evidències, també s'implicarien en el negoci fructífer del vi i en molts casos aconseguirien consolidar la seva posició econòmica i social (*Ibid.*, p. 157). En aquest sentit, un exemple molt interessant, tot i que situat al Maresme, seria el que aporta el *signaculum* de *dolia* trobat a l'assentament del Veral de Vallmora (Teià), amb la inscripció EPICTET(us) L(uci) P(edanii) CLEMENTIS. El fet de documentar en l'epigrafia monumental de *Barcino* dos personatges d'època de Trajà com *Lucius Pedanius Clemens* (IRC IV, 107) i *Lucius Pedanius Epictetus* (IRC IV, 106), seria un bon indicador de la presència de personatges de condició servil, com segurament seria aquest Epíctet en el moment de fabricació del *signaculum*, els quals a partir de la seva participació o direcció de finques com les dels *Pedanii* en aquest punt del Maresme, podrien arribar a aconseguir la llibertat i enriquir-se fins a acabar formant part de les elits urbanes de la colònia. Al voltant d'aquest cas del Veral de Vallmora, *vid.*: I. Rodà, A. Martín, C. Velasco, R. Arcos. "Localització d'un *fundus* dels *Pedanii Clementes* a Teià (El Maresme) a partir de la troballa d'un *signaculum* de plom amb inscripció (segle II dC.)". *Quarhis*, 2 (2006), pp. 46 – 57; O. Olesti *et al.* "Esclavos y libertos...", p. 314 i 323 - 324).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

- Una de les conseqüències d'aquesta reforma fou permetre l'inici de l'establiment del sistema econòmic de la vil·la a la Laietània. Així, la nova estructuració territorial, la consolidació d'unes elits (siguin d'origen autòcton o romà) amb poder econòmic i voluntat per invertir en negocis que permetessin el seu enriquiment i, òbviament, l'existència d'unes condicions climàtiques, agrícoles i de comunicacions sumament favorables, permeteren l'aparició de forma generalitzada de les vil·les i de la producció econòmica de marcat caràcter mercantilista.
- Aquest nou model sòcio-econòmic es veié reflectit en l'anomenat "*boom del vi laietà*". Així, tot i que la principal producció degué seguir sent l'agrària tradicional i sense obviar la importància d'altres conreus com el de l'oli, l'arqueologia, l'epigrafia i les fonts clàssiques semblen demostrar que a partir del 50 aC., i recollint una tradició prèvia, la producció vitivinícola passà a convertir-se en un fenomen força generalitzat, segurament en part gràcies a ser un producte amb una alta demanda per tot l'imperi, especialment a les legions.
- D'aquest fenomen n'és un magnífic exemple la Laietània interior. L'abundància de restes arqueològiques, documents epigràfics i referències literàries confirmem que, amb l'entrada de l'Alt Imperi, aquesta zona seguia essent clau per la seva gran capacitat productiva agrària. Si, fins aquest moment, el cereal havia estat la seva producció "estrella", ara i durant més d'un segle, el producte de moda a la Laietània interior fou el vi.
- La pròpia reforma augustal sembla que estructurà aquesta producció. Així, trobem dues zones claus en el desenvolupament de la producció vitivinícola: una al voltant d'Ègara i una altra al voltant del nucli de Caldes. Per tant, orbitant sobre els dos nuclis que hem vist que són potenciats com a centres vertebradors del territori a partir del canvi d'era. A partir d'ells, la xarxa d'establiments vinculats a la producció del vi i d'àmfores sembla que es relaciona, de forma òbvia, amb la xarxa viària, essent la via Augusta un eix fonamental a nivell longitudinal i amb dos eixos principals a nivell transversal com són el Llobregat i el Congost-Besós. Finalment, hem vist també que l'altre gran innovació d'aquest moment a la zona, la fundació de *Barcino*, es converteix en el punt clau sobre el que pivota tot aquest sistema.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

- Per tant, *Barcino* passa a ser el nucli al voltant del qual gira l'estructuració del territori vallesà a partir de la seva fundació. Resulta evident que també *Baetulo* tingué un paper fonamental en relació a la part central i oriental del Vallès. Ara bé, un dels elements més importants que remarca l'aproximació a l'estudi de la propietat de les terres seria mostrar com la major part de possibles propietaris vinculats a les terres laietanes interiors provindrien de la colònia. De tal manera que això remet inevitablement a la voluntat augustal de convertir *Barcino* en l'eix principal de control i administració de les terres interiors de la Laietània i, a la seva vegada, això remet al repartiment de terres dut a terme durant la *deductio* i la consegüent *limitatio* que possiblement afectà al Vallès.

En resum, doncs, la segona meitat del segle I aC., i més concretament el període augustal, suposa per la Laietània interior un punt i a part; en el sentit que posà fi a l'estructuració econòmica, social, política i territorial ibèrica i inicià de forma definitiva una estructuració en tots aquests àmbits plenament romana. D'aquesta manera, les reformes augustals foren claus en el sentit que integraren de forma pràcticament definitiva al poblament i el territori laietans dins de les estructures imperials, de tal manera que ara ja podem parlar amb propietat d'una Laietània romana, una societat híbrida formada a partir de la barreja durant generacions d'elements ibers i romanoitàlics. Tot aquest procés es mantingué i consolidà durant el segle I dC. i arribà al punt culminant amb la integració jurídica de la Laietània gràcies a les reformes flàvies, donant lloc a una societat laietana totalment integrada com seria la del segle II dC., procés que analitzarem a continuació.

3.3.2 La dinastia julioclàudia i les seves actuacions a la Laietània

A la mort d'August s'inicià pròpiament el període imperial, ja que s'establí un govern dirigit pels descendents del *Princeps*. Entrem d'aquesta manera en el que s'ha vingut a denominar com a "període julioclaudi", en referència a la dinastia que ocupà el tron imperial entre la mort d'August (14 dC.) i la mort de Neró (68 dC.). Es tracta d'un període del que, desgraciadament, tenim poques dades literàries per Hispània. De fet, el més habitual en els estudis de síntesi sobre el període romà a Hispània i els seus territoris, és passar de les reformes augustals directament cap al període flavi. Així, en un dels pocs treballs centrats exclusivament en aquest període a Hispània (concretament a les províncies Tarraconense i Lusitània), J. Guerrero considera que la historiografia tradicional s'ha basat en les fonts literàries, principalment Tàcit i Suetoni, per tal de destacar la política imperial respecte Hispània, emfatitzant en la continuïtat respecte les polítiques augustals.¹⁰⁸⁶ Aquesta s'expressaria en actuacions com la voluntat d'acabar amb les activitats dels governadors corruptes,¹⁰⁸⁷ el reclutament de soldats auxiliars a la Tarraconesa, la difusió del culte imperial, la construcció de la xarxa viària, el procés de municipalització (a un ritme molt inferior), etc.

En el cas del nord-est, aquesta situació resulta especialment remarcable i és complicat trobar síntesis interpretatives al voltant dels canvis patits en aquest període. Per d'altres zones com la Bètica, en canvi, sí que existeix un major nombre de dades. Així, estudis com els de J.M. Blázquez o M.L. Cortijo tracten en detall aquest període a la província senatorial.¹⁰⁸⁸ En aquests estudis es pot comprovar com existeixen passatges literaris que parlen d'actuacions dels emperadors julioclaudis a la Bètica, però sempre vinculats a fets molt concrets en relació a la seva evolució biogràfica i no tant als possibles canvis o transformacions experimentats per la província.¹⁰⁸⁹ Un altre element interessant recuperat a aquesta zona seria un document epigràfic com la *Tabula*

¹⁰⁸⁶ J. Guerrero. *La Península Ibérica en época julio-claudia: las provincias Tarraconense y Lusitania*. Tesi doctoral inèdita, Universidad de Valladolid (1993), p. 1.

¹⁰⁸⁷ Destacant els casos citats per Tàcit de L. Calpurni Pisó i Vibius Serè (*Ann.* IV, 45 i 13).

¹⁰⁸⁸ J.M. Blázquez. "Hispania en época julio-claudia". *Estudios sobre la Tabula Siarensis*. Madrid: CSIC (1988), pp. 201 – 232; M.L. Cortijo. "La política territorial julio-claudia y flavia en la Bética". *Memorias de Historia Antigua*, 11 – 12 (1990 – 1991), pp. 249 – 294: *Id.* "Algunas cuestiones sobre la actuación de Julio-Claudios y Flavios en la Bética". *La ciudad en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*, vol 2. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 115 – 116.

¹⁰⁸⁹ Per exemple, J.M. Blázquez ("Hispania en época...", p. 208) parla del passatge de Tàcit on Tiberi confisca les mines propietat de S. Màrius a *Corduba* (*Ann.* VI, 19, 1), fet també relatat per Cassi Dió (LVIII, 22, 2-3).

Siarensis,¹⁰⁹⁰ un *senatus consultum* que s'envià als governadors provincials i a les ciutats privilegiades, on s'especificaven els honors fúnebres que s'havien de dedicar al difunt Germànic (mort el 19 dC.) i que demostra la participació activa dels nuclis hispans dins dels fets polítics que succeïen a Roma i en el sí de la família imperial.¹⁰⁹¹

En general, com dèiem, el que es planteja seria una continuïtat dins de les reformes impulsades en el període cesaraugustal. En aquest sentit, I. Arrayás remarca com durant aquest període es continua amb la tasca política iniciada per August, centrant-se principalment en la progressiva supressió de l'organització militar d'Hispania, la consolidació i regularització del culte imperial i la desaparició definitiva de les encunyacions locals.¹⁰⁹² A la vegada, A. Montenegro remarca que, a diferència del moment augustal, aquest fou un moment de frenada a la creació de nous nuclis urbans i de l'intens procés de municipalització iniciat ja amb Cèsar, fet que vincula a la desaparició de la necessitat d'assentar veterans en un moment en el que la totalitat de la península ha estat pacificada.¹⁰⁹³ Sigui com sigui, estem en un moment clau de consolidació i difusió del programa de reformes iniciat sota Cèsar i August, el que havia de marcar l'èxit o fracàs d'aquest en la integració definitiva d'Hispania dins de les estructures imperials. Per això resulta important veure quines actuacions vinculades a la península feren cadascun dels emperadors de la dinastia, per acabar intentant esbrinar si hi haurien indicis d'aquestes actuacions a la Laietània interior.

Començant pel cas de Tiberi (14 – 37 dC.), de forma general s'atribueix a aquest emperador la continuació i consolidació de la tasca d'August, especialment important a una zona de recent conquesta com era el nord-oest peninsular.¹⁰⁹⁴ En aquest sentit, per exemple, cal remarcar la continuïtat de l'activitat viària, que contribuiria a mantenir l'impuls i l'esforç iniciat per August en aquesta direcció. Prova d'això serien els 37 mil·liaris de Tiberi recuperats a Hispania. Es documentarien a les tres províncies, però

¹⁰⁹⁰ Sobre aquest document, *vid.*: J. Arce. “*Tabula Siarensis*: primeros comentarios”. *Archivo Español de Arqueología*, 57 (1984), pp. 149 – 154; J. González, J. Arce (eds.). *Estudios sobre la Tabula Siarensis*. Madrid: CSIC (1988); M. Corbier. “À propos de la *Tabula Siarensis*: le Sénat, Germanicus et la domus”. *Roma y las provincias: realidad administrativa e ideología imperial*. Madrid: Ediciones Clásicas (1994), pp. 39 – 86; J. González. “Reflexiones sobre los municipios provinciales: Plinio y la *Tabula Siarensis*”. *Estudios sobre las ciudades de la Bética*. Granada: Universidad de Granada (2002), pp. 177 – 184; Id. “Epigrafía y política imperial en la Bética: la *tabula siarensis*”. *Actas de los XVIII Cursos Monográficos sobre el Patrimonio Histórico*. Reinosa: Universidad de Cantabria (2008), pp. 135 – 153.

¹⁰⁹¹ En aquest sentit, a Elx es recuperà un altre document epigràfic similar però possiblement vinculat a les exequies de Drus, mort el 23 dC. (J.M. Abascal *et al.* *La ciudad...*, p. 70).

¹⁰⁹² I. Arrayás. “La instauración...”, p. 191.

¹⁰⁹³ A. Montenegro. “Evolución política durante las dinastías julio-claudia y flavia. Emperadores hispanos, antoninos y severos.” *Historia de España Antigua*, tomo II. Madrid: Cátedra (1995), p. 290.

¹⁰⁹⁴ I. Arrayás. “La instauración...”, p. 191.

amb un clar predomini de la Tarraconesa, amb 31 mil·liaris del total.¹⁰⁹⁵ Com veurem, aquest fet afecta directament la nostra àrea d'estudi, on s'hi ha recuperat un mil·liari de Tiberi (IRC V, 235). De fet, sembla que les actuacions tiberianes tingueren especial repercussió a la Citerior, província per la que sentia certa estima després d'haver-la visitat de jove amb August.¹⁰⁹⁶ Això possiblement va fer que impulsés els programes edilicis de les seves ciutats, especialment d'aquelles recentment promogudes sota August, contribuint a la seva consolidació i a la del sistema socio-econòmic i administratiu que representaven. Al nord-est peninsular, potser l'exemple més interessant l'aportarien les fonts, quan Tàcit indica com el 15 dC. l'emperador autoritzà la construcció d'un temple de culte imperial a August a *Tarraco* (*Ann.* I, 78). Tradicionalment situat sota l'actual catedral de Tarragona, a dia d'avui encara no es pot assegurar de forma certa la seva existència, però tot semblaria indicar que realment es creà un centre cultural de primer ordre en aquest punt de l'antiga *Tarraco*, amb uns inicis com a mínim emmarcats dins de la primera meitat del segle I dC.¹⁰⁹⁷

Aquesta activitat edilícia no es limità només a la capital provincial i es documenta també a altres nuclis claus com per exemple *Caesaraugusta*.¹⁰⁹⁸ Un altre cas que podríem citar en el nord-est peninsular seria el de *Dertosa*, on la troballa d'unes encunyacions d'època de Tiberi havia fet plantejar que en aquest moment el nucli fou

¹⁰⁹⁵ De fet, és l'emperador d'aquesta dinastia que, de llarg, aportà més fites viàries (J.M. Solana *et al.* *La red viaria...*, pp. 35 – 36; *Id. La política viaria...*, pp. 52 – 58).

¹⁰⁹⁶ A. Montenegro. "Evolución política...", p. 294.

¹⁰⁹⁷ Esperem que el pla d'intervencions arqueològiques encara en curs a la catedral de Tarragona i l'anàlisi dels seus resultats, permetin arribar a conclusions definitives sobre aquesta qüestió. Respecte aquest tema, *vid.*: J.M. Macias, J.J. Menchón, A Muñoz, I. Teixell. "Excavaciones en la catedral de Tarragona y su entorno: avances y retrocesos de la investigación sobre el culto imperial". *Culto imperial: política y poder*. Roma: L'Erma (2007), pp. 765 - 787; *Id.* "L'arqueologia de la catedral de Tarragona. La memòria de les pedres". *La catedral de Tarragona. In sede, 10 anys del Pla Director de Restauració*. Tarragona: Arquebisbat de Tarragona (2007), pp. 151 – 213; A.Casas, P.L. Cosentino, Y. Díaz, G. Fiandaca, E. García, M. Himi, M. Lafuente, R. Martorana, J.M. Macias, J.J. Menchón, A. Muñoz, R. Sala, I. Teixell. "A la recerca del temple d'August a Tarragona: una experiència entre arqueologia i geofísica". *Cota Zero*, 23 (2008), pp. 9 – 12.

¹⁰⁹⁸ J. Guerrero. *La Península Ibérica...*, p. 264; J.A. Pérez, J.F. Casabona. "El foro de *Caesaraugusta*: un notable conjunto arquitectónico de época Julio-Claudia". *La ciudad en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp 91 – 92; F. Escudero, M.P. Galve. "Vista de *Caesaraugusta*". *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalà: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 189 - 197. Hi hauria més exemples d'aquestes actuacions en època tiberiana. Així, a la Tarraconesa trobem el cas de *Bilbilis* (M. Martín-Bueno, J.C. Sáenz. "Los programas arquitectónicos de época julio-claudia de *Bilbilis*". *La decoración arquitectónica en las ciudades romanas de occidente*. Múrcia: Universidad de Murcia (2004), pp. 257 – 276); a la Lusitània podem parlar de l'exemple paradigmàtic d'*Emerita* (W. Trillmich. "Los programas arquitectónicos de época julio-claudia en la colònia Augusta Emerita". *Ibid.*, pp. 321 – 335; M. Alba, P. Mateos. "*Augusta Emerita* en época romana y tardoantigua (ss. I – VII)". *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalà: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 153 - 159); mentre que per la Bètica podem citar el cas d'*Iponuba* (E. Castillo, B. Ruiz. "*Iponuba* y su conjunto escultórico de época Julia-Claudia". *Romula*, 7 (2008), pp. 149 – 186).

promogut a colònia, raonament avui en dia plenament descartat.¹⁰⁹⁹ De fet, en general els diversos autors que han tractat aquest període, consideren que Tiberi adoptà una política més aviat conservadora pel que fa a les promocions jurídiques de comunitats peregrines hispanes, frenant d'alguna manera la municipalització de l'etapa anterior.¹¹⁰⁰ Alguns autors, però, com JM. Abascal i U. Espinosa consideren que sota Tiberi es donaria la darrera fase d'aquest procés de municipalització, amb el sorgiment de municipis com *Leonica*, *Cascantum*, *Grachurris*, *Uxama*, Termes o *Clunia*, essent a partir de Calígula quan es donà la frenada general d'aquest fenomen.¹¹⁰¹ Sigui com sigui, i amb major o menor intensitat, sembla que hi hauria un acord general en el fet que, sota Tiberi, es donà una continuïtat al procés de reformes iniciat per August i, per tant, a l'intent d'integrar de forma definitiva Hispània dins del funcionament de l'imperi.

Molt més complex seria l'anàlisi del regnat de Calígula (37 – 41 dC.), el breu regnat del qual no permeté endegar grans actuacions a les províncies. De fet, es considera que la seva relació amb les províncies fou bastant conservadora.¹¹⁰² Tot i això, sabem que continuaren les actuacions a la xarxa viària i es documenten set mil·liaris del seu regnat, dos dels quals provinents de la Tarraconesa.¹¹⁰³ A la vegada, potser el fet més remarcable seria que durant els seus anys de govern s'encunyaren pràcticament les últimes emissions cíviqes, de tal manera que a nivell monetari es pot dir que Hispània passà a estar definitivament integrada dins de l'engranatge imperial.¹¹⁰⁴

¹⁰⁹⁹ Ja que s'han rebutjat aquests evidències numismàtiques. Es considera, doncs, que estaríem davant d'un municipi promogut sota Cèsar o August: J. Guerrero. *La Península Ibérica...*, p. 97; M. Genera, J.M. Vianney Arbeloa. "L'estat actual de la investigació arqueològica sobre la Dertosa romana i la seva àrea d'influència". *Tribuna d'Arqueologia 1986 – 1987* (1987), pp. 81 – 90; M. Genera. "Dertosa: una ciutat romana". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), p. 171; M. Mayer. "Dertosa: colònia de Pertinax?". *Faventia*, 31/1-2 (2009), pp. 61 – 69.

¹¹⁰⁰ Així, comparteixen aquesta visió autors com M.I. Henderson ("Julius Caesar...", p. 2), G. Alföldy ("La politique provinciale de Tibère". *Latomus*, 24 (1965), pp. 824 – 844) o J. Santos ("Colonización y municipalización de Hispania desde Tiberio a los flavios". *Aspectos de la colonización y municipalización de Hispania*. Mèrida: Museo Nacional de Arte Romano (1989), pp. 112 – 113).

¹¹⁰¹ J.M. Abascal *et al.* *La ciudad...*, p. 68.

¹¹⁰² I. Arrayás. "La instauración...", p. 192.

¹¹⁰³ J.M. Solana *et al.* *La red viaria...*, p. 36; *Id.* *La política viaria...*, pp. 68 – 71.

¹¹⁰⁴ Només en algun cas aïllat s'encunyà sota Claudi, com per exemple a la seca d'*Ebusus* (A. Burnett, M. Amandry, P.P. Ripollès. *Roman provincial coinage*, vol. 1. Londres: British Museum Press (1992), p. 14). Sobre aquestes encunyacions i el seu final, *vid.*: P.P. Ripollès. "Las acuñaciones cívicas romanas de la Península Ibérica (44 a.C. – 54 d.C.)". *Historia monetaria de Hispania Antigua*. Madrid: Jesus Vico (1998), pp. 335 – 395; T. Marot. "La pacificació d'Hispània i l'organització administrativa: la moneda en les capitals provincials". *Moneda i administració del territori. IV Curs d'Història Monetària d'Hispània*. Barcelona: MNAC (2004), pp. 127 – 153.

El cas de Claudi (41 – 54 dC.) resulta més difícil, ja que les fonts aporten una imatge de major preocupació cap a l'organització dels territoris provincials, especialment pel que respecta al control de la gestió per part dels magistrats provincials i la potenciació dels *conuentus iuridici*.¹¹⁰⁵ A la vegada, semblaria que es trencaria amb el conservadorisme dels seus predecessors respecte la concessió de privilegis a la població provincial. Un bon exemple seria el decret pel qual es concedia la ciutadania a tots els peregrins que havien servit com a *auxilia* a les legions durant 25 anys.¹¹⁰⁶ El problema ve quan volem identificar aquestes actuacions en el territori hispà. Així, sabem que Claudi mantingué, com els seus predecessors, una destacada activitat viària i s'han documentat un total de 24 mil·liaris al seu nom, 19 dels quals a la Tarraconesa.¹¹⁰⁷ Per una altra banda, tenim un polèmic passatge de l'*Apocolocintosi* de Sèneca (III, 3) on se situa Hispània entre els territoris afavorits pels privilegis de Claudi. Aquesta visió aportada per Sèneca ha estat relativitzada per part de D. Nony, el qual considera que aquesta referència es deu a l'íntim vincle existent en aquest moment entre el sud d'Hispània i la província *Mauritania Tingitana*, on sí que tenim constància d'una profunda actuació per part de Claudi.¹¹⁰⁸ Altres autors com B. Levick, sense negar un programa integrador de l'emperador pel que fa a les províncies, considera que aquest no fou suficientment ambiciós i consistent per tenir èxit.¹¹⁰⁹ En general, doncs, i amb algunes excepcions,¹¹¹⁰ la consideració dels investigadors seria que, tot i ser més obert cap a la intervenció i gestió de les províncies, l'actuació de Claudi no afectà Hispània més que de forma superficial, continuant les línies generals dels seus predecessors. Tot i això, no es pot negar la seva empremta, encara que sigui mínima i, de nou, en el cas del nostre territori tenim un mil·liari dedicat a ell (IRC I, 180).

Ja per acabar, en el cas de Neró (54 – 68 dC.) les magres evidències disponibles fan pensar en una escassa intervenció directa a Hispània, més si tenim en compte la major

¹¹⁰⁵ I. Arrayás. "La instauración...", p. 192.

¹¹⁰⁶ J.M. Roldán. *Hispania y el ejército romano: contribución a la historia de la España Antigua*. Salamanca: Gráficas Europa (1974), pp. 284 – 286; P. Le Roux. *L'armée romaine et l'organisation des provinces ibériques d'Auguste à l'invasion de 409*. París: Boccard (1982), p. 96; J.M. Abascal et al. *La ciudad...*, p. 69; E. Andrades. "La ciudadanía romana bajo los Julio-Claudios". *Revista de estudios histórico-jurídicos*, 29 (2007), pp. 165 – 208, en aquest darrer estudi amb un últim apartat dedicat exclusivament a les intencions de Claudi respecte les concessions de privilegis jurídics.

¹¹⁰⁷ J.M. Solana et al. *La red viaria...*, pp. 36 - 37; *Id. La política viaria...*, pp. 72 – 78.

¹¹⁰⁸ Sobre aquesta qüestió, *vid.*: D. Nony. "Claude et les spagnols. Sur un passage de l'apocolocintose". *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 4 (1968), pp. 51 – 71; J. Gascou. "Tendances de la politique municipale de Claude en Mauritanie". *Ktema*, 6 (1981), pp. 228 – 236.

¹¹⁰⁹ B. Levick. *Claudius*. Londres: Yale University Press (1990), pp. 81 – 82.

¹¹¹⁰ A. Montenegro. "Evolución política...", p. 296 i ss.

atenció d'aquest emperador respecte les províncies orientals. Disposem de 17 mil·liaris recuperats del seu regnat, dels quals set provindrien de la Tarraconesa.¹¹¹¹ A part d'això, poc més es pot dir sobre la relació entre aquest emperador i Hispània. Potser l'aspecte més rellevant seria la creixent presència de personatges provinents de l'àmbit hispà al voltant de la figura imperial, destacant per sobre de tots, òbviament, L. Anneu Sèneca, situació que marca el precedent d'un fenomen que es féu especialment evident sota la dinastia antonina.

Un cop feta aquesta introducció general, cal que intentem veure què podem dir per aquest període a la Laietània interior a partir dels indicis disponibles. D'aquesta manera, i veient com no tenim referències literàries directes, cal que retornem a l'arqueologia i l'epigrafia com a fonts bàsiques per discernir aspectes de l'evolució del Vallès durant aquest període emmarcat, més o menys, entre el segon i tercer quarts del segle I dC. Si comencem per l'arqueologia, el primer que cal remarcar seria la dificultat de poder diferenciar aquest període de l'anterior i del posterior. Ja hem vist per altres moments que resulta altament complex poder aconseguir en la majoria jaciments fases o etapes concretes en la seva evolució, i aquest període en seria un bon exemple. Tot i això, en general, sembla que es pot detectar una clara continuïtat pel que fa a l'estructura territorial originada durant l'època augustal. Poca cosa podem dir a nivell arqueològic pel que fa als dos nuclis que hem destacat com a centres vertebradors potenciats a partir del canvi d'era: Ègara i Caldes. En ambdós casos, com veurem, és la documentació epigràfica la que permet una millor aproximació a les seves respectives evolucions.

Respecte els assentaments que hem considerat com a *uillae* sorgides en època augustal, tots continuen en funcionament durant aquest període. Tenim exemples com Can Pedrerol de Baix (VOC.4.5), Can Canaletes (VOC.5.6), Ca n'Oriol (VOC.13.5), La Salut (VOC.14.20), Castellarnau (VOC.14.24), Can Cabassa (VOC.15.39), Can Jofresa (VOC.20.24), L'Aiguacuit (VOC.20.34), potser Can Tiano (VOR.2.26) i El Remei (VOR.4.5), Santa Digna (VOR.13.4) i, també a les Franqueses, potser Santa Maria de Llerona (VOR.13.3), Can Terrés (VOR.14.6) amb el desenvolupament de la seva zona de banys o les restes de Can Jaume (VOR.16.19) i el Pati de la Rectoria (VOR.16.36), dels que poc podem aportar per aquest moment més enllà de parlar d'una continuïtat tant en la seva estructuració com funcionalitat, principalment (però no única) vinculada a la producció vitivinícola o terrissaire.

¹¹¹¹ J.M. Solana *et al.* *La red viaria...*, p. 37; *Id.* *La política viaria...*, pp. 85 – 89.

Fig. 97: Detall del sistema d'hipocaust del *caldarium* de Can Terrés (Tenas *et al.* 1996).

A la vegada, tenim altres nuclis que semblaria que tindrien els seus orígens en aquest moment concret, amb especial concentració a la part occidental vallesana. Així, a l'àrea de Sant Cugat possiblement durant aquesta primera meitat del segle I dC. apareixerien les vil·les documentades al Monestir de Sant Cugat (VOC.15.3) i a Can Picanyol (VOC.15.16). En el primer cas, la troballa de restes de caire productiu com sitges, dòlies, un dipòsit amb paviment d'*opus signinum*, *lacus* o murs de tancament permetrien parlar sense dubtes d'un nucli de producció rural (potser vinculat a l'elaboració de vi?), mentre que la presència de mil·liaris, fragments de marbre i la importància que prendria el nucli a partir d'època baiximperial, fan pensar en l'existència d'un assentament rural de certa entitat o fins i tot una *uilla* amb *pars rustica* i *urbana* en aquest punt.¹¹¹²

¹¹¹² Sobre aquest assentament, les referències més recents provenen de la memòria de la intervenció arqueològica realitzada l'any 2005: A. Pancorbo, E. Cano. *Memòria de les excavacions realitzades al monestir de Sant Cugat. Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental, 2001 – 2002*. Arke, S.C.P. Memòria inèdita (2005). A la vegada, també es pot veure: P. Ll. Artigues *et al.* “Les excavacions...”; *Id.* “La fortalesa romana, la basílica i el monestir de Sant Cugat del Vallès o d’Octavià (Catalunya). Les excavacions de 1993 – 1995”. *Hispania i Roma, d’August a Carlemany. Congrés d’Homenatge al Dr. Pere de Palol*, vol. 2. *Annals*, volum XXXVII. Girona: Institut d’Estudis Gironins (1997), pp. 1081 – 1111; E. Riu-Barrera. “Arqueologia i Història de l’antic monestir de Sant Cugat d’Octavià o del Vallès i dels establiments que el precediren”. *XLII Assemblea Intercomarcal d’Estudiosos. Sant Cugat del Vallès, 23 – 25 d’octubre de 1998*. Lleida: Arxiu Nacional de Catalunya (2000), pp. 33 – 50; D. Miquel. “Aproximació a la història del monestir de Sant Cugat”. *Ibid.*, pp. 51 – 100; P. Ll. Artigues, M. Blasco, E. Riu-Barrera, M. Jordà. “Les excavacions arqueològiques al monestir de Sant Cugat del Vallès o d’Octavià (1993 – 1994). La fortalesa romana, la basílica i la implantació del monestir”. *Gausac*, 10 (1997), pp. 15 – 78; D. Miquel. “Els orígens...”.

Fig. 98: Conjunt d'estructures de diverses fases cronològiques documentades sota el monestir de Sant Cugat del Vallès (Artigues *et al.* 1997).

Pel que fa a Can Picanyol, on tot i que les evidències són més minses, sembla que es podria parlar d'un assentament amb dues zones diferenciades, una productiva associada a diverses sitges, dòlies i paviments de *signinum*, i una altra de residencial, el millor indicatiu de la qual seria la troballa d'un hipocaust.¹¹¹³ Potser, però, l'àrea de major creixement en aquest sentit durant aquest període seria el territori d'Ègara. Aquí, apareixen nous nuclis de tipus *uilla* com Can Bosch de Basea (VOC.20.17), Can Bonvilà (VOC.20.28) o Can Fonollet (VOC.20.36). El primer cas seria el més interessant i millor conegut. Es tracta d'un assentament que té el seu origen a mitjan segle I dC. i que destacaria per ser un dels pocs casos de *uillae* documentades al Vallès on s'ha pogut constatar de forma fiable tant l'àrea productiva com la residencial.

¹¹¹³ Sobre Can Picanyol només disposem de les dades provinents de la memòria arqueològica: J. Aguelo. *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada als solars número 23-25 i 27 del carrer rei Alfons el Magnànim, i dels números 36 – 38 del carrer Panamà, de l'antiga propietat de Can Picanyol. Sant Cugat, Vallès Occidental*. Memòria inèdita (2002).

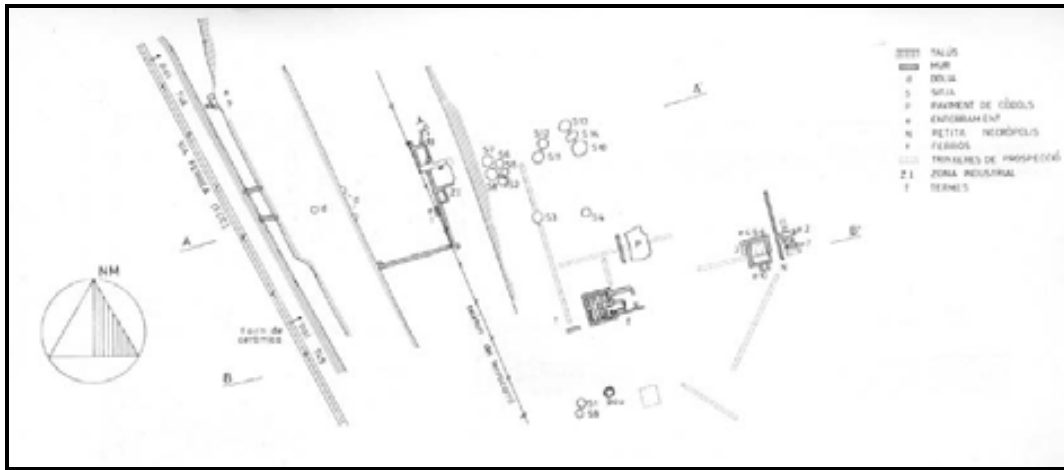

Fig. 99: Planta de les estructures documentades a Can Bosch de Basea (Morral *et al.* 1980).

Així, trobem una zona termal diferenciada en dues parts: un espai amb un *prae-furnium* de planta quadrada i amb un petita dependència al costat i un seguit d'habitacions amb hipocaust identificades com a *caldarium* i *tepidarium*.¹¹¹⁴ Malauradament, els indicis disponibles semblen situar aquestes estructures més aviat cap a una cronologia més tardana, potser entre els segles II i III, en un dels moments àlgids de l'assentament. Respecte la instal·lació industrial, consistiria en un seguit de murs amb revestiment interior hidràulic, una piscina i dues dependències destinades a l'elaboració de líquids. La troballa en una habitació dels encaixos d'una premsa, fa que els arqueòlegs es decantin per la producció vinícola.¹¹¹⁵ La ceràmica recuperada (TSI, TSSG) fa pensar en una cronologia altimperial per aquest conjunt. D'aquesta manera, estaríem davant d'un altre assentament típic d'aquesta període a l'àrea vallesana, amb una clara orientació productiva, possiblement vinculada al procés vitivinícola, que poc a poc anà evolucionant arquitectònicament cap a un residència amb cert luxe.

¹¹¹⁴ Per l'anàlisi d'aquest assentament, disposem d'una monografia: E. Morral, J.M. Nuix, A. Martín. *Excavacions a la vil·la romana de Can Bosch de Basea (Terrassa)*. Terrassa: Junta Municipal de Museus de Terrassa (1980).

¹¹¹⁵ A això cal afegir la informació oral sobre un possible forn ceràmic, destruït per la maquinària abans d'iniciar la intervenció, i un camp de *dolia* que possiblement se situava a la part alta del jaciment: *Ibid.*, p. 17.

Fig. 100: Hipocaust recuperat a un dels àmbits de Can Bosch de Basea (Morral *et al.* 1980).

Els casos de Can Bonvilà i Can Fonollet, són molt menys coneguts. Així, en el primer jaciment trobem que per aquest segle I es documenten un petit conjunt de sitges i algun mur aïllat, precedents del gran desenvolupament de la vil·la a partir del segle II.¹¹¹⁶ Més pobres són encara les restes disponibles per Can Fonollet, on en un moment altimperial indeterminat es documenta una zona residencial a partir de la troballa de d'una cambra amb capçalera semicircular o exedra.¹¹¹⁷ Finalment, i pel que fa a la part oriental, caldria remarcar l'aparició de l'assentament del Pla de les Paret (VOR.8.3), que sorgeix a mitjan segle I dC. i es mantingué durant tot el segle II. Ja a inicis del segle XX s'hi documentaren diverses estances amb presència de mosaics, però les darreres intervencions han confirmat l'existència d'un assentament del que s'han conservat 17 murs que englobarien una àrea d'uns 1.500 m². Es podria parlar d'una part residencial, amb troballa de paviments d'*opus tessellatum* i les restes d'un possible safareig i forn

¹¹¹⁶ Val a dir que hi ha un nombre important d'estructures (55 sitges i dos dipòsits de líquids) de cronologia indeterminada que, tot i que s'han associat al segle II, podrien correspondre a aquest moment. Per una altra banda, aquest assentament creiem que, per la seva proximitat, es podria relacionar amb el proper de Torrebonica romà (VOC.20.47), on s'ha documentat un assentament rural amb restes emmarcades en el període entre mitjans del segle I aC. i el III dC. Sobre Can Bonvilà, *vid.*: R. Subirana. *Obra Sabadellenca...*, p. 311; Ll. Fernández, G. Ribé, A. Roig. "Localització del jaciment romà de Can Bonvilà, Terrassa. Prospeccions 1986". *Arraona*, 2 (1988), pp. 81 – 86; F. Antequera, C. Ferrer. *Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de Can Bonvilà. Desembre 2001 – Setembre 2002/Febrer 2003*. Codex, Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2004). Pel cas de Torrebonica, *vid.*: X. Maese. *Memòria de la prospecció arqueològica realitzada a la finca de Torre Bonica (Terrassa, Vallès Occidental). 6 – 10 novembre de 2000*. Codex, Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2000); F. Antequera, C. Ferrer. *Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de Torrebonica (Terrassa, Vallès Occidental). Gener – maig 2002. Febrer 2003*. Codex, Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2004).

¹¹¹⁷ Pel que respecta a Can Fonollet, *vid.*: A. Moro. "Miscel·lània d'excavacions". *Terme*, 5 (1990), p. 14; M. Sardà. *Memòria dels treballs arqueològics efectuats a Can Fonollet (Terrassa, Vallès Occidental)*. Memòria inèdita (1990); E. Sánchez, G. Vila. *Memòria de l'excavació arqueològica dels forns romans de Can Fonollet. Rubí (Vallès Occidental). Maig de 1990*. Memòria inèdita (1990).

que definirien una petita zona termal. A la vegada, apareixerien paviments d'*opus signinum* i un possible *lacus* que parlarien de l'existència també d'una àrea productiva.¹¹¹⁸ Per acabar, potser també es podria situar en aquest moment el sorgiment de la vil·la de la Plaça de l'Església (VOR.16.33) de Granollers, on en un moment indeterminat del segle I dC. es crea una àrea porticada que estructuraria les parts *urbana* i *rustica* de la vil·la.¹¹¹⁹

Pel que respecta als assentaments rurals de menor entitat o que no arribaran a desenvolupar-se fins a poder ser equiparats amb *uillae*, es detecta també una continuïtat general per aquest període. Així, tenim alguns dels casos que ja havíem citat com Can Castelló (VOC.5.13), el Serrat d'en Perrotet (VOC.7.6/VOC.20.7), la Serra de Can Valls (VOC.9.2), Can Ventura de l'Oller (VOC.10.6/VOC.18.18), Avinguda Castellbisbal - Can Fatjó Oest (VOC.13.31), Sant Pau de Riu-sec (VOC.14.5),¹¹²⁰ Can Gambús (VOC.14.11), Sant Joan Nord (VOC.15.20), Can Ubach - Camí de Montmany (VOC.15.37), Carrer Mossèn Camil Rossell (VOC.18.11), Camps de Can Colomer (VOC.20.46), Mas Manolo (VOR.4.2), Can Carerac (VOR.4.16), Sant Miquel de Martres (VOR.4.19), Can Viladevall (VOR.4.20), Antic Institut Manolo Hugué (VOR.4.23), Can Grau (VOR.14.5), Ca n'Illa (VOR.14.9), Can Mas (VOR.14.32), Església parroquial de Sant Esteve (VOR.16.10), Can Vendrell (VOR.36.18), Can Cabot (VOR.36.16) o Can Collet (VOR.21.15), en els quals no hi ha indicis de variacions en les estructures i funcionalitats anteriors.¹¹²¹ Volem remarcar que alguns d'aquests assentaments preexistents viuran ara un moment de cert auge, com seria el cas de Can Marata (VOC.10.2), que cap els anys 50 de la centúria viu el seu moment àlgid. Potser el cas més remarcable seria el del centre productiu ceràmic de Can Feu

¹¹¹⁸ J. Estrada. *Síntesis...*, p. 19; J. Estrada *et al.* "La *Lauro...*", pp. 134 – 194; A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 51.

¹¹¹⁹ J. Estrada. "Prehistòria i Història Antiga de Granollers i els seus voltants". *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental. Aproximació al medi natural i a la història de Granollers*, 1. Granollers: Ajuntament de Granollers (1986), p. 40; A. Uscatescu. "L'època...", pp. 37 – 99. M. Sunyol. "Intervenció arqueològica al subsòl del campanar de l'Església de Sant Esteve de Granollers". *Lauro*, 5 (1993), pp. 13 – 15.

¹¹²⁰ Tot i que en aquest cas es planteja la possibilitat que estem davant d'una vil·la romana altimperial. En realitat, es tracta d'un jaciment encara en ple procés d'excavació i del que, de moment, les dades disponibles no creiem que permetin confirmar aquesta hipòtesi. Ara bé, el fet que sigui un jaciment amb un projecte científic d'intervenció a llarg plaça fa pensar que en els propers anys podem confirmar o desmentir aquestes possibilitats (J. Roig. *Jaciment arqueològic de Sant Pau de Riu-sec. Avanç dels resultats de la intervenció arqueològica realitzada entre els mesos de juliol i desembre del 2008*. Document en PDF disponible a la web de l'Ajuntament de Sabadell).

¹¹²¹ Cal ser, però, molt prudent, ja que en molts d'aquests casos el problema és que l'escassetat de dades arqueològiques impedeix poder inferir cap mena de dada conclouent sobre aquest moment concret. Ara bé, sí que cal dir que en aquells jaciments on s'ha pogut excavar de forma més intensa i extensa, la sensació general és la de continuïtat.

(VOC.17.4). En aquesta fase es donà una reforma marcada per l'ampliació de les estructures de magatzem (amb l'aparició d'un nou camp de dòlies), de les estances i del conjunt industrial terrisser, amb la construcció de dos forns més. Això marcaria un moment àlgid en la producció vinària i d'envasos ceràmics contenidors, principalment àmfores Pascual 1 i Dressel 2/4.¹¹²² Potser seria també el cas del nucli de Can Llibants (VOR.7.4).

Dins d'aquest grup, també trobaríem alguns exemple d'abandonament, com seria el del jaciment de les Sitges de Can Corbera (VOC.17.7), on la sitja d'època altimperial s'abandonaria cap a la meitat de segle, i possiblement també el Camí de Can Grau (VOR.28.33), a la Roca, que s'abandona cap a mitjans de segle I. Per acabar, també hem de parlar de pocs assentaments de nova aparició per aquest període. Així, podríem citar el nucli de Can Noguera (VOR.14.10), on es va determinar una primera fase d'ocupació pel jaciment entre mitjans del segle I dC. i primera meitat del segle II dC. En aquesta es documentà un gran edifici utilitzat com a camp de dòlies, juntament amb les restes d'un forn de pa o ceràmica i un possible *lacus*.¹¹²³ Amb molt més dubtes a causa de la migradesa de les dades disponibles, potser també podríem situar en aquest moment l'inici d'explotacions rurals com les de Can Pòlit (VOC.13.13), el C/ Torrijos, 22 (VOC.13.32), Mas Fuster (VOC.15.13), el Vèrtex de la riera de Sant Medir (VOC.15.35) o Can Marcet (VOC.15.41). Potser el cas més interessant seria el de Can Pòlit, on J. Folch, a partir de la troballa d'estructures diverses (destacant una cisterna) i de fragments d'argila recremada, planteja la possibilitat de l'existència d'un forn ceràmic.¹¹²⁴

En resum, doncs, no sembla que el període julioclaudi impliqui grans transformacions en l'estructura territorial. Més aviat al contrari, es donaria una consolidació de les transformacions introduïdes en el període augustal, de tal manera

¹¹²² E. Carbonell *et al.* "Recent work...", pp. 297 – 298.

¹¹²³ Per aquest cas no disposem de cap publicació específica al voltant dels treballs arqueològics realitzats a l'assentament. Per tant, hem de partir de les dades provinents de memòries i referències específiques en treballs més generals: J. Chorén, I. Salvadó. *Intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Noguera (La Garriga, Vallès Oriental). Agost – setembre 2010*. Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural, S.L. Memòria inèdita (2010); Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 36; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro..."; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12; J. Estrada. *Síntesis...*, p. 19.

¹¹²⁴ J. Folch. *El jaciment romà de Can Pòlit*. Memòria inèdita (1986); J. Folch. *El jaciment romà de Can Pòlit (Rubí, Vallès Occidental)*. Barcelona (1992); J. Folch. "Can Pòlit, Rubí". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 275.

que el sistema de la vil·la seguiria consolidant-se. Així, la majoria d'assentaments de tipus “*uilla*” sorgits des de mitjan segle I aC. es mantindrien en funcionament durant aquest període i sense excessius canvis. En alguns casos, es podria iniciar ara el creixement arquitectònic que portaria cap a les formes i estructures més típicament associades a la *uilla* romana (vinculades al luxe de la part residencial). Però aquesta no és una situació general i, de fet, algunes de les vil·les més importants de la zona vallesana com La Salut, Can Terrès o Can Jaume ja per aquest moment haurien desenvolupat una *pars urbana* de primer nivell i amb elements certament luxosos. En molts altres casos, però, haurem d'esperar al final del segle I o inicis del II per comprovar aquestes transformacions, en un context socio-econòmic i polític divers que analitzarem més endavant. Pel que fa als assentaments rurals productius, tampoc hi hagué excessius canvis i creiem que, a partir de les evidències de la Laietània interior, es pot pensar en una continuïtat general en l'evolució d'aquests nuclis. En aquest sentit, sembla evident que la importància de la producció vitivinícola seguí sent fonamental i prova d'això és que la major part de nuclis de producció vitivinícola i terrisseries documentades en el període anterior segueixen funcionant o, fins i tot, en alguns casos augmenten la seva capacitat productiva (Can Feu). També trobaríem alguns assentaments de nova fundació possiblement vinculats a aquesta activitat productiva i casos com els de Can Noguera, Can Pòlit, la vil·la del Monestir de Sant Cugat, el Pla de les Paretos o, especialment, la vil·la de Can Bosch de Basea conformarien una bona base empírica per confirmar la idea que estem segurament davant del moment de màxim apogeu de la producció de vi laietà.¹¹²⁵ A la vegada, el desenvolupament d'aquesta densa xarxa de *uillae* i assentaments productius en el territori d'Ègara, juntament amb la ja existent al voltant del nucli termal de Caldes, reafirma la concepció d'aquests dos centres com a principals punts vertebradors del territori laietà interior des d'època augustal, creixent de forma progressiva a nivell econòmic (i, per extensió, social) i preparant-se per la seva consolidació definitiva en època flàvia.

¹¹²⁵ Entre el 10 i el 50 aC., amb especial intensitat en el període 15 – 25 dC. (P. Berni *et al.* “El circuit comercial...”, p. 108.

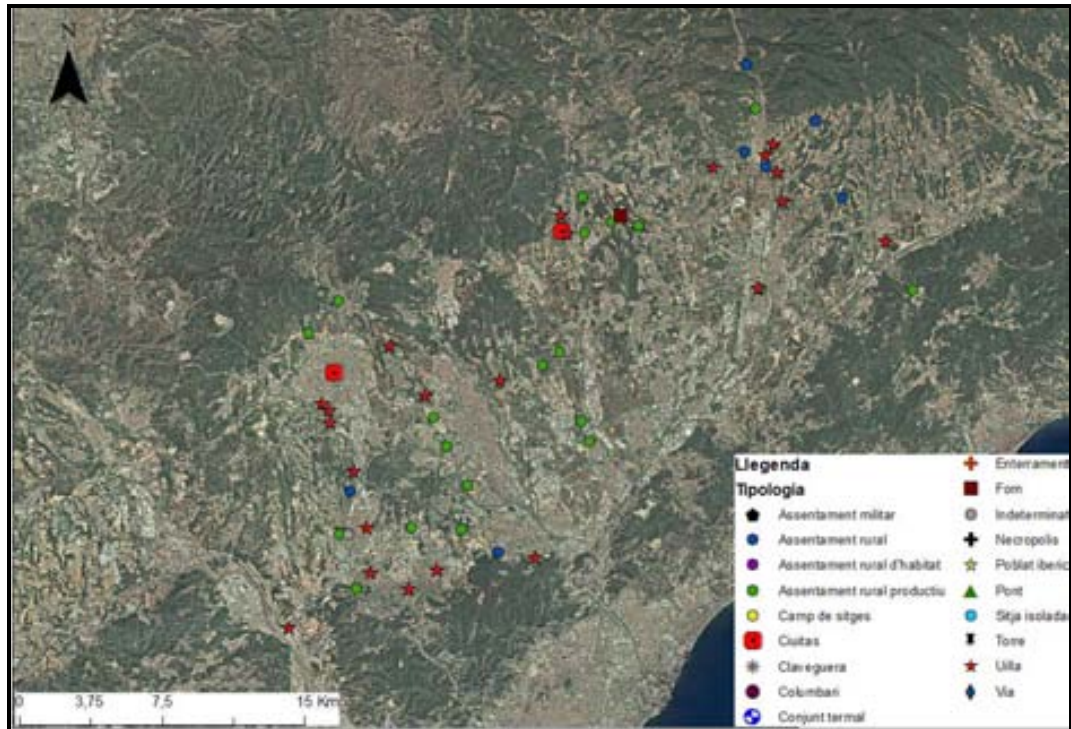

Fig. 101: Jaciments documentats durant el període julioclaudi.

L'altre font d'informació per la Laietània interior per aquest període seria l'epigrafia, de tal manera que disposem de tres epígrafs ben datats per aquest moment. Així, ja hem comentat la documentació de dos mil·liaris: un dedicat a Claudi, recuperat al claustre del monestir de Sant Cugat (IRC I, 180) i un altre dedicat a Tiberi, recuperat a la Plaça d'Octavià de Sant Cugat, també a tocar del monestir (IRC V, 235). La troballa d'aquestes dues fites viàries serveix per reforçar la idea que els successors d'August continuaren la intensa tasca viària iniciada per aquest a les províncies, realitzant reformes, acondicionant noves vies i emprenent actuacions edilícies de les que deixaren constància com a eina propagandística. Pel que fa a la seva situació, ja hem parlat anteriorment de la possibilitat de l'existència d'una via que, sortint de *Barcino*, anés cap a Martorell unint el territori de les actuals Montcada, Cerdanyola i Sant Cugat.¹¹²⁶

L'altre document, però, resulta més interessant. Es tracta d'un epígraf aparegut a l'església parroquial, a la capella de la Santa Majestat de Caldes (IRC I, 40), on es fa referència al patronatge de l'emperador Tiberi sobre algun personatge desconegut.¹¹²⁷ Ja hem vist anteriorment la problemàtica que implica aquest epígraf, ja que el fet de no

¹¹²⁶ Especialment pel que fa a IRC I, 180, ja que en l'altre mil·liari s'especifica la seva adscripció a la via Augusta, de tal manera que estariem davant d'una peça traslladada des del seu punt d'origen: *vid. supra* pp. 422 – 423.

¹¹²⁷ *Vid. supra* p. 68.

trobar-lo *in situ* fa que es pugui dubtar sobre la seva procedència. Així, com que es tracta d'un bloc de gres de Montjuïc, alguns autors plantegen la possibilitat d'un origen a *Barcino*. Una qüestió, però, que xoca amb el fet que a *Barcino* no s'honorà a Tiberi.¹¹²⁸ La importància d'aquesta inscripció queda palesa en provenir molt probablement del fris d'un pòrtic, la qual cosa indicaria l'existència d'un edifici de certa monumentalitat i possible dedicació a l'emperador. Si acceptem el seu origen a Caldes, aleshores estariem, sens dubte, davant d'un dels majors indicis per poder parlar d'un nucli de certa importància al conjunt termal de Caldes. Aquesta inscripció, a nivell genèric, s'emmarca perfectament dins dels *patrocinia* que es documenten per tot l'imperi, que normalment consistirien en una breu i concisa inscripció on només es menciona el nom, la carrera i els títols del patró, adjuntant a vegades una fórmula estereotipada rendint homenatge al personatge honorat.¹¹²⁹ L. Harmand, en el treball més extens al voltant dels patrocinis en època romana, remarca com aquests patrocinis imperials deuriem ser els més buscats per part dels diferents nuclis de l'imperi. Tot i això, a nivell epigràfic, quantitativament tenim molt pocs exemples documentats, essent molt més freqüent el patrocini de magistrats vinculats tant a l'administració imperial com, especialment, provincial.¹¹³⁰

Tradicionalment s'havia associat aquests patrocinis dels emperadors a la fundació d'un nou nucli o a la concessió d'una nova categoria jurídica i autors com J. Houdoy defensaven que, de fet, quan un emperador fundava una nova ciutat o li concedia un nou estatut jurídic, en passava a ser patró de forma automàtica.¹¹³¹ La *Lex Coloniae Genetivae Juliae* (XCVII), però, explica com en principi es reserva el patronat a aquell personatge que té el dret de donar o assignar terres als colons, o a aquell que ha deduït la colònia, als seus fills o descendents. A partir d'aquí, Harmand planteja que, en realitat, qui duia a terme la *deductio* efectiva de la colònia era un magistrat (normalment

¹¹²⁸ G. Fabré *et al.* *IRC* I, p. 86, n. 66. Per una altra banda, la pròpia restitució de l'epígraf també presenta problemes i els propis editors plantegen la possibilitat de llegir [POTES]ATE en comptes de [P]ATR[ONO], essent difícil la diferenciació entre les lletres ATE o ATR. Tot i això, finalment es decanten per la segona opció, ja que si fos la primera hauria anat acompanyada d'una titulació més detallada de l'emperador (G. Fabré *et al.* *IRC* V, p. 19).

¹¹²⁹ R. Duthoy remarca com, en el cas italià, es troben per l'Alt Imperi tot un seguit d'inscripcions d'aquest tipus, de les quals la gran majoria (70%) serien de tipus honorífic, molt per sobre de les funeràries i votives (R. Duthoy. "Le profil social des patrons municipaux en Italie sous l'Haut Empire". *Ancient Society*, 15 – 17 (1984 – 1986), p. 122).

¹¹³⁰ L. Harmand. *Le patronat sur les collectivités publiques des origines au Bas-Empire. Un aspect social et politique du monde romain*. París: Presses Universitaires de France (1957), p. 155.

¹¹³¹ J. Houdoy. *Histoire du droit municipal, vol. I: De la condition des villes chez les romains*. París (1876), p. 254.

un *legatus* imperial) i, per tant, en tot cas el patrocini havia de ser per aquest magistrat i no per l'emperador.¹¹³² En realitat, l'autor considera que el patrocini i les clienteleles, a partir de la Tardorepública, es converteixen en un instrument de dominació política, utilitzat per personatges com Pompeu, Marc Antoni o Cèsar. Aquest darrer, de fet, fou declarat patró de tota la ciutat i l'estat sencer (D.C. XLIV, 48, 1-2). August mantingué aquesta política i es consolidà com a patró únic de tot l'imperi, mentre que a la vegada aprofità aquestes relacions com a element de reforçament del caràcter hereditari del seu càrrec, de tal manera que es vincularen els diferents patrociniis augustals al seu hereu Tiberi.¹¹³³ De fet, un dels principals problemes a l'hora d'identificar els epígrafs que fan referència a *patrocinia* imperials i a la seva cronologia, prové de la possibilitat que fos un patrocini heretat d'un emperador anterior. D'aquesta manera, tant pot ser que un nucli adopti com a patró a un emperador abans que aquest oficialment ho esdevingui, com que ho faci quan aquest ja ha adoptat el càrrec.¹¹³⁴ Un darrer aspecte sobre aquests patrociniis imperials seria quin tipus de relacions implicaven amb l'emperador. De nou, L. Harmand destaca tres tipus de circumstàncies on podia actuar el patró:¹¹³⁵

- **Materials i financeres:** en cas de necessitat, l'emperador podia actuar per ajudar els nuclis patrocinats. Per exemple, Tiberi ajudà, el 17 dC., a dotze grans ciutats d'Àsia després de la seva destrucció per un gran terratrèmol (Tac. *Ann.* II, 57).
- **Polítics i administratius:** normalment actuarien per promocionar els nuclis clients i augmentar els seus privilegis, o per defensar-los d'actuacions de governadors provincials corruptes.
- **Religioses:** principalment amb la intenció de reforçar el culte imperial.

En el cas que ens ocupa, la figura de Tiberi va ser *patronus* d'altres nuclis de la península Ibèrica. Per exemple, a la Bètica trobem el cas d'*Ullia* i *Italica*, mentre que a la Tarraconesa destaca el cas de *Carthago Noua*. Igualment, i tot i que no apareix com a patró, són remarcables les mencions epigràfiques a Tiberi documentades a *Tarraco* i

¹¹³² L. Harmand. *Le patronat...*, p. 156.

¹¹³³ *Ibid.*, p. 158 – 159.

¹¹³⁴ En realitat, la majoria de casos analitzats per Harmand corresponen a *patrocinia* establerts quan els patrons eren hereus o candidats al tron imperial. L'únic cas ben constatat de creació d'un patrocini durant el govern d'un emperador (deixant de banda August) seria el de Nerva (*Ibid.*, p. 164).

¹¹³⁵ *Ibid.*, pp. 179 – 180.

Emerita. En general, unes referències escasses i que farien ressaltar dos aspectes. Per una banda, a nivell més general, el fet que aquests patrocinis imperials, després d'August, es feren cada cop menys habituals, essent el denominador de *pater patriae* el que acabà substituint-los o incorporant les seves prerrogatives.¹¹³⁶ En segon lloc, remarca la importància de l'esmentat epígraf de Caldes, que seria un dels pocs documents epigràfics de tota Hispània que faria referència a un patrocini d'aquest emperador.

Però què pot significar aquest patrocini documentat epigràficament a la Laietània? Sembla prou evident que no implica el pas de Tiberi per aquesta zona, ja que ja hem comentat que Tiberi tingué escassa relació directa amb Hispània i, de fet, sembla que només hi estigué físicament durant la seva joventut, quan participà com a tribú militar a les campanyes contra càntabres i asturs (Suet. *Tib.*, IX). Una de les opcions, seria pensar en un trasllat i reaprofitament de l'epígraf des d'un nucli proper de primer ordre com seria *Barcino*. En aquest sentit, no caldria que fos el propi Tiberi qui hagués realitzat alguna actuació vinculada a la nova colònia, sinó que podria ser senzillament que hagués heretat aquesta condició de patró del seu predecessor, August, que hauria obtingut aquest càrrec com a fundador de la ciutat. Ja hem vist que als IRC es planteja aquesta possibilitat, però també es remarca la manca d'honors dedicats a Tiberi a *Barcino*. En canvi, si considerem que l'epígraf originalment es trobava al nucli de Caldes, aleshores estem davant d'un clar indicatiu de la importància del conjunt termal des d'època augustal. La problemàtica, però, seria determinar si aquest patrocini provindria d'una herència d'un anterior d'augustal, tenint en compte la nostra hipòtesi de la potenciació d'aquest centre durant les reformes d'August. O si bé seria una relació que començaria realment durant el govern de Tiberi. Hi hauria indicis que podrien parlar a favor d'ambdues opcions. Així, si ja hem vist la importància del període augustal per la Laietània i, més concretament, pel conjunt termal de Caldes, les actuacions d'època tiberiana a la zona també estan ben documentades gràcies al ja esmentat mil·liari recuperat a Sant Cugat. Tot plegat també es relacionaria amb una qüestió encara més complexa com és la de la categoria jurídica que correspondria a aquest nucli, element que debatrem amb profunditat en el proper capítol. Finalment, si acceptéssim la provenença de l'epígraf de Caldes, ja hem vist que això implicaria l'existència d'algun tipus d'edifici públic mínimament monumental on estaria encastat aquest. I això serviria

¹¹³⁶ *Ibid.*, p.176.

per reforçar la nostra hipòtesi que estaríem davant d'una *ciuitas sine urbe*, sense una ciutat urbanísticament definida però amb la presència d'alguns edificis monumentals situats al voltant del conjunt termal que acumularien les funcions administratives, jurídiques, econòmiques, religioses, etc. Malauradament, resulta difícil determinar amb certesa que aquest epígraf estigués situat originàriament a Caldes. Tot i això, i sigui com sigui, el que vindria a mostrar aquest patrocini imperial seria la importància de l'àrea laietana dins del context del nord-est peninsular durant la primera meitat del segle I dC.

En conclusió, tot i la migradesa de les dades, el període julioclaudi a la Laietània interior es caracteritzaria per una intensa activitat socio-econòmica i una creixent integració dins de les estructures imperials. Aquesta situació partiria de la continuïtat respecte les reformes iniciades en època augustal, les quals s'anirien consolidant i assentant entre la societat laietana. Una societat cada cop més romanitzada i preparada pel pas definitiu dins de l'evolució general de les províncies hispanes: la integració jurídica que es donà en el darrer període clau d'aquest estudi: l'època flàvia.

3.3.3 Tancant el cercle: la dinastia flàvia i la integració jurídica de la Laietània interior

El final de la dinastia julioclàudia fou traumàtic i estigué marcat pel conflicte intern i les lluites de poder intestines dins de l'imperi. Així, a la mort de Neró s'inicià un període de guerres civils en el que se succeïren en poc temps fins a quatre emperadors, dins de l'anomenat "any dels quatre emperadors" (69 dC.). Aquesta inestabilitat, òbviament, afectà greument a les províncies i de forma molt especial a Hispània on, com veurem, diversos pretendents al tron imperial hi tingueren vincles directes. La resolució del conflicte arribà amb la victòria definitiva de Vespasià, un militar d'origen itàlic que imposà la seva pròpia dinastia, la flàvia, que governarà a Roma el darrer quart del segle I dC. La importància de les seves actuacions fou crucial per entendre la consolidació del model imperial i, de fet, les bases que introduí Vespasià marcaren l'inici del període d'apogeu de l'Imperi Romà que es donà sota els antonins. En el nostre cas, l'actuació flàvia resulta especialment interessant pel fet, ja comentat, que disposem d'un municipi flavi documentat epigràficament com és el d'Ègara, i un altre cas possible però més problemàtic a Caldes de Montbui. Per tant, cal ara centrar-se en aquest període per tal d'entendre el darrer moment clau del procés de romanització de la Laietània interior, quan es tancà el cercle iniciat en el segle II aC. Per fer-ho, començarem tractant el context polític de l'època i la seva repercussió sobre els nuclis laietans i, posteriorment, analitzarem l'evolució patida pel territori i el seu poblament durant aquests anys.

3.3.3.1 Les reformes flàvies a Hispània: la concessió del *ius latii*

La dinastia flàvia governà a Roma entre l'any 69 i el 96 dC. mitjançant tres emperadors: Vespasià (69 – 79 dC.) i els seus fills Titus (79 – 81 dC) i Domicià (81 – 96 dC.). La seva relació amb Hispània fou determinant, centrant-se però en la figura de Vespasià, el qual dugué a terme una veritable reorganització de les províncies hispanes mitjançant l'esmentada concessió del *ius latii* o dret llatí, que acabà suposant l'emergència d'una nova figura jurídica com era la del municipi llatí. Cal, per tant, analitzar breument la figura de Vespasià i les seves actuacions per tal de poder comprendre com afectaren la nostra zona d'estudi.

En relació amb Hispània, doncs, la principal actuació duta a terme per Vespasià fou promoure l'impuls definitiu del procés de municipalització. Val a dir, com ja hem vist anteriorment, que aquest procés no era una novetat a Hispània i ja des de Cèsar s'havia procedit a concedir l'estatus municipal a comunitats que havien donat suport a la causa cesariana a les guerres contra Pompeu. Fou un procés que tingué una clara continuïtat en les actuacions d'August, donant lloc a un primer gran moment de municipalització a la zona hispana. Posteriorment, la resta de dinastia júlioclàudia no fou tan propensa a aquestes actuacions, segurament traient profit de les reformes anteriors que aportarien un moment de relativa calma i estabilitat a la zona. Així, sembla que Tiberi faria algunes poques concessions de privilegis a algunes comunitats d'Hispània i Claudi mostraria una política més oberta cap a les províncies, que segurament es veuria frenada per l'oposició senatorial; pel que fa a Calígula i Neró, l'activitat cap a Hispània en aquest sentit fou pràcticament nul·la o, com a mínim, no ens resulta coneguda.¹¹³⁷

D'aquesta manera veiem que, a finals del regnat de Neró, Hispània era una província altament integrada dins del mecanisme imperial i començava a estar preparada per iniciar un nou paper de participació directa sobre els assumptes de Roma; de fet, el moment flaví fou la culminació de tot aquest procés. Prova d'això és que, com dèiem, tres dels quatre emperadors implicats en els fets de l'anomenat "any dels quatre emperadors" tenien algun tipus de relació amb Hispània i, per exemple, Galba, el primer dels pretendents en arribar al tron, procedia de la Tarraconesa, mostrant per primer cop que els emperadors també es podien fer a províncies.¹¹³⁸ Dins de la successió de lluites pel poder imperial que generà la mort de Neró, també destaca el paper de Vitel·li en relació a Hispània, ja que Tàcit afirma que aquest tenia la intenció de concedir el *ius latii* als hispanos dins d'un programa polític d'àmplia concessió d'aquest dret (*Hist.* III, 55, 2). Per tant, això ja apunta a la importància que tenia per als nous pretendents al govern imperial la zona hispana. Arribem, finalment, a l'accés al poder de l'emperador Cèsar Vespasià August, l'any 69 d.C. Militar destacat per les actuacions a les províncies orientals, Vespasià és un personatge clau per tal d'entendre el procés de municipalització d'Hispània, gràcies al seu edicte de concessió del dret llatí que afectà i transformà la zona hispana de forma decisiva. La seva arribada al poder es veié marcada per les dificultats importantíssimes que trobà en relació al període d'inestabilitat

¹¹³⁷ J. Andreu. *Edictum...*, p. 8.

¹¹³⁸ P. López Barja, F.J. Lomas. *Historia de Roma*. Madrid: Akal (2004), p. 382.

anterior. Així, no només patí problemes militars a les diferents províncies, sinó també una gravíssima crisi econòmica juntament a problemes de tipus administratiu i, òbviament, de justificació ideològica a l'hora de consolidar una dinastia, la seva, que arribava al poder trencant amb l'herència familiar d'August.

No entrarem ara en les vicissituds del govern de Vespasià i els seus hereus, Titus i Domicià, sinó que ens centrarem en els aspectes que afectaren directament a Hispània i en aquesta concessió del *ius latii* (que també afectà el govern de Domicià a partir de la qüestió de les lleis municipals). Aquesta concessió de l'edicte de llatinitat per part de Vespasià és una de les problemàtiques històriques que més discussió ha generat dins dels estudis de l'antiga Hispània i això es deu, segurament, a la parquedat de les referències literàries sobre aquest punt, a la importància respecte l'evolució del territori peninsular dins del context imperial que tingué aquest fet i, especialment, a l'important volum de documents epigràfics que hi fan referència directament o s'hi relacionen, com serien les lleis municipals.¹¹³⁹ El punt de partida d'aquesta decisió és la cita de Plini a la seva *Naturalis Historia* on parla d'aquesta concessió del *ius latii* a les comunitats hispanes.¹¹⁴⁰ A partir d'aquí, les diferències entre els diferents historiadors i romanistes han afectat aspectes tan variats com el tipus de concessió que significava aquest acte de l'emperador, la data de la concessió, l'àmbit d'aquesta o les motivacions i objectius que perseguia. Intentarem fer una exposició molt resumida d'alguns d'aquests aspectes per tal de poder lligar aquest procés amb el que trobarem a Ègara.

Així, en primer lloc, caldria veure què entenem per la concessió del *ius latii* i què suposava per les comunitats que el rebien. Primerament, s'ha d'entendre que no és el mateix la concessió del *ius latii* a una comunitat que la seva ascensió a estatus municipal. Així, la concessió del dret llatí començà a fer-se extensiva a les províncies a partir d'inicis del segle I a.C. amb les actuacions de Pompeu Estrabó a la Gàl·lia Transpadana mitjançant la possible implantació d'una *Lex Pompeia de Transpadanis* cap el 89 a.C. i, posteriorment, amb les actuacions cesarianes a les províncies

¹¹³⁹ Documentades bàsicament a la Bètica. Per una descripció detallada de les diferents lleis colonials i municipals trobades a Hispània *vid.*: J. Mangas. *Leyes coloniales y municipales de la Hispania romana*. Madrid: Arco Libros (2001). També: A. D'Ors. *La Ley Flavia municipal (texto y comentarios)*. Roma: Pontificia Universitas Lateranensis (1986); E. Tobalina. "Poder central y poder local. Roma y las ciudades del Imperio desde el siglo I d.C." *Poder central y autonomía municipal: la proyección jurídica de las élites romanas en Occidente*. Córdoba: Eds. J.F. Rodríguez Neila, E. Melchor Gil (2006), pp. 55 – 79.

¹¹⁴⁰ "Universae Hispaniae Vespasianus Imperator Augustus iactatum procellis rei publicae Latium tribuit" (Plin. *NH.*, III, 30). Seguirem aquí la traducció i interpretació utilitzada per J. Andreu en la seva obra citada (p. 6 i ss.).

occidentals, especialment a la Gàl·lia Narbonesa.¹¹⁴¹ En aquestes actuacions, el *ius latii* no suposava necessàriament l'aparició d'un estatut municipal ja que constituïen dues realitats diferents i, de fet, una de les grans aportacions de la reforma vespasiana fou el d'unir ambdues realitats fent aparèixer el *municipium latinum*.¹¹⁴² Així, podríem dir que el *ius latii* era un instrument jurídic que servia per posar en relació les diferents categories de ciutadans i que permetia un futur accés a la categoria màxima de la ciutadania romana a través de la *ciuitas Romana per honorem*.¹¹⁴³ En canvi, el *municipium* es podria definir com un marc polític i jurídic on trobem un seguit de ciutadans (*municipes*) que participen d'uns drets i deures lligats a l'exercici d'uns determinats càrrecs (*munera*) propis del model administratiu romà.¹¹⁴⁴ La diferència principal respecte una colònia és que mentre que aquesta és dedueix, en el cas del municipi aquest és constitueix; és una realitat organitzativa preexistent que rep una nova tipologia jurídica la qual suposa certs canvis a nivell administratiu.¹¹⁴⁵ Uns canvis que implicaven (i de fet, impulsaven) el manteniment d'una autonomia d'aquestes comunitats a diferents nivells que permetés una integració dins del model jurídic romà, a la vegada que el manteniment del paper predominant de les elits locals.¹¹⁴⁶ De fet, segurament l'objectiu de la concessió d'aquests estatuts municipals en bona part anà dirigit cap a la integració d'aquestes elits indígenes.¹¹⁴⁷ Aquestes estructures municipals podien rebre diferents categories jurídiques amb limitacions diverses segons els interessos romans,¹¹⁴⁸ però fou sota el govern de Vespasià i a Hispània on es produí la unió definitiva dels dos conceptes amb l'aparició del municipi de dret llatí com a conjunt; una unió que no fou automàtica sinó que més aviat el resultat d'un procés, però que suposà importantíssims canvis en l'organització de les províncies peninsulars donant lloc, en les següents dècades, a un nou impuls a tots els nivells dins de les

¹¹⁴¹ Sobre aquestes actuacions *vid.*: E. García. *El municipio latino...* Per les actuacions de Pompeu Estrabó, pp. 13 – 29. Pel cas cesarià, pp. 31 – 71.

¹¹⁴² Com afirma P. Le Roux, que recorda que la primera vegada que apareix el concepte de *municipium latinum* és precisament a l'apartat 30 de la *Lex Irnitana* (P. Le Roux. "Municipe et droit latin en Hispania sous l'Empire". *Révue d'Histoire du Droit Français et Étranger*, 64 (1986), p. 349).

¹¹⁴³ E. Ortiz de Urbina. "Derecho latino y municipalización virtual en Hispania, África y Galia". *Teoría y práctica del ordenamiento municipal en Hispania*. Vitoria: Veleia (1996), p. 143.

¹¹⁴⁴ Sobre l'aparició, evolució i característiques dels municipis *vid.*: U. Laffi. *Colonie e municipi nello stato romano*. Roma: Ed. di Storia e letteratura (2007).

¹¹⁴⁵ E. Ortiz de Urbina. *Las comunidades hispanas y el derecho latino*. Vitoria: Universidad del País Vasco (2000), pp. 11 – 12.

¹¹⁴⁶ P. Le Roux. "La questione municipale nel I secolo d.C.: l'esempio spagnolo". *Epigrafia e territorio, politica e società*. Temi di antichità romana, III. Bari (1994), p. 168.

¹¹⁴⁷ J.S. Richardson. *The Romans in Spain*. Oxford: Blackwell Publishers (1996), p. 209.

¹¹⁴⁸ F.F. Abbot. "Coloniae and municipia". *Municipal administration in the Roman Empire*. Princeton: Princeton University Press (1926), p. 8 i ss.

comunitats hispanes, de tal manera que la hipòtesi aportada pel bàsic treball de McElderry sobre la “reconstrucció d’Hispania per Vespasià” prendrà tot el seu sentit.¹¹⁴⁹

Una altra qüestió és la de la data de concessió del *ius latii*, sobre la qual encara avui en dia els historiadors no han arribat a un acord unànim.¹¹⁵⁰ En general, però, i amb petites variacions, podem considerar que aquesta concessió es realitzà entre el 69 d.C. i el moment de la censura compartida amb Titus entre el 74 – 75 d.C.¹¹⁵¹ Igualment, existeix un ampli debat sobre l’àmbit d’aplicació d’aquesta concessió. Així, trobem el debat entre universalistes, que defensen una aplicació per totes les comunitats hispanes, i els reduccionistes, que consideren que només s’aplicà a les zones més romanitzades, deixant de banda punts del nord-oest i de Lusitània. Sense voler entrar en detalls d’aquest debat, creiem que una iniciativa d’aquesta envergadura hauria de tenir com a objectiu culminar el procés d’integració jurídica de tota la península dins del model romà i, per tant, no tindria massa sentit excloure determinades províncies o zones a causa de la seva baixa romanització (o, dit d’una altra manera, la seva baixa adaptació al model polític, social, jurídic i econòmic romà). De fet, aquesta hipòtesi cada cop perd més pes a zones com el nord-oest, a mesura que es van trobant més evidències que hi documenten municipis flavis.¹¹⁵² Existeix encara, però, una certa resistència a admetre aquesta total integració també de zones titllades com a “menys romanitzades”,¹¹⁵³ quan en realitat, el que marcava que s’adoptés la llatinitat o no seria més aviat la capacitat

¹¹⁴⁹ R.K. McElderry. “Vespasian’s reconstruction of Spain”. *Journal of Roman Studies*, 8 (1918), pp. 53 – 102.

¹¹⁵⁰ De fet, existeix una discussió prèvia que parteix de la informació aportada per Plini. Tradicionalment, s’ha considerat que Plini escrigué en època flàvia, però amb la informació disponible del moment augustal. Alguns autors, però, han considerat que Plini escrivia amb informació actualitzada d’època de Vespasià, amb el que això suposaria a l’hora d’analitzar la llista de comunitats amb els seus estatuts jurídics que ofereix l’autor. Tot i això, seguirem la teoria tradicional que considera una utilització d’època anterior amb algunes actualitzacions. Sobre la visió contrària *vid.*: A.M. Canto. “*Oppida stipendiaria*: los municipios flavios en la descripción de Hispania de Plinio”. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología de la UAM*, 23 (1996), p. 218 i ss. Per una resposta a aquesta proposta seguint la tesi tradicional: E. García. “Plinio y los *oppida stipendiaria*. A propósito de un artículo de Alicia M^a. Canto”. *Gerión*, 18 (2000), pp. 571 – 591.

¹¹⁵¹ Trobem partidaris d’una concessió ràpida l’any 69 (A.M. Canto. “*Oppida...*”, p. 239 - 240) o 70 (J. Andreu. *Edictum...*, p. 18) i els partidaris de la visió tradicional que parlaria d’aquesta concessió durant la censura entre els anys 73 – 74 com, per exemple: R.K. McElderry. “Vespasian’s...”, p. 93; J.S. Richardson. *The Romans...*, p. 193; J.M. Abascal, U. Espinosa. *La ciudad...* p. 72, entre d’altres.

¹¹⁵² Amb el cas de nuclis documentats com *Iria Flavia*, *Flavia Lambris*, *Flavium Brigantium*, *Flavionavia*, *Bergidum Flavium*, *Interamnium Flavium*, *Aquae Flaviae* o *Flaviobriga*. *Vid.*: P.A. Fernández, J.M. Iglesias. “El urbanismo del norte de Hispania en época flavia”. *Memorias de Historia Antigua*, XXIII – XXIV (2002 – 2003), pp. 119 – 137. Per la documentació epigràfica relacionada a aquests nuclis: J. Andreu. *Edictum...*, p. 141 i ss.

¹¹⁵³ Com a exemple de no acceptació de la universalitat de la concessió: P. Le Roux. *Romains...*, p. 86.

d'un nucli per fer-ho (és a dir, capacitat d'aglutinar un mínim de població, de dotar unes magistratures i un *ordo decurionum* a partir d'unes elits locals...) i no si es trobava al *conuentus bracaraugustanus* o en plena Bètica.

Finalment, també és important veure quines foren les causes que mogueren a Vespasià a promoure aquest *ius latii* a tota Hispània, en un acte sense precedents dins la història imperial. Així, seguint a J. Andreu,¹¹⁵⁴ podem veure diferents motivacions a l'hora de dur a terme aquest important projecte. En primer lloc, hauríem de parlar de raons conjunturals, marcades pel conflicte bèl·lic dels anys 68-69 d.C. Aquesta etapa hauria mostrat la importància creixent d'Hispània dins de l'equilibri de poder imperial. Així, ja hem vist que Galba era legat de la Tarraconesa abans de proclamar-se emperador i que Vitel·li també hauria promès la concessió del *ius latii* als hispanes. Per tant, Vespasià seguí amb aquesta tradició en veure la importància estratègica d'Hispània a nivell polític i, especialment, econòmic, i també en percebre la necessitat de guanyar-se les diferents clientele polítiques de les comunitats hispanes. Un segon punt clau seria l'interès de Vespasià en romanitzar i integrar Hispània. És a dir, un cop vista la importància d'aquesta zona, Vespasià entén que hi ha una necessitat real de convertir les províncies hispanes en un centre econòmic imperial, en un centre polític i, sobretot, en el centre de la seva reforma administrativa. I per això necessitava solucionar el problema de la vinculació real de la població hispana a les formes de vida romanes. Per tant, precisava d'una eina que permetés uniformitzar (més que no pas romanitzar) tot aquest territori, i aquesta eina seria el *ius latii*.¹¹⁵⁵ Relacionat amb aquesta qüestió estaria el tema de la reforma militar i econòmica que hagué d'emprendre Vespasià. Per una banda, quan aquest arribà al poder l'imperi es trobava en una situació de fallida econòmica.¹¹⁵⁶ A més, havia de pagar el deute als seus exèrcits i fer front a una política d'obres públiques molt important a Roma. En aquest context, i amb una Itàlia arruïnada, Vespasià girà els seus ulls cap a les províncies i especialment cap a Hispània, que patí una important reestructuració econòmica. De fet, potser un dels motius claus a l'hora de concedir el *ius latii* fou augmentar els ingressos fiscals, ja que un increment dels ciutadans suposava un augment de la taxació, a la vegada que la promoció de les

¹¹⁵⁴ J. Andreu. *Edictum...*, p. 18 i ss.

¹¹⁵⁵ Aquest aspecte mostra la manca de sentit que suposaria una concessió del dret llatí parcial davant d'aquest objectiu de Vespasià.

¹¹⁵⁶ Suetoni (*Vesp.* XVI, 3) diu que quan Vespasià arribà al poder afirmà que necessitava quaranta mil milions de sestercis per redreçar la situació econòmica. Tot i la possible exageració de les xifres (potser producte d'un error de transcripció) la notícia mostra la gravetat de la situació.

comunitats obligava a les elits a mantenir un cert evergetisme pel qual havien d'obtenir ingressos importants, integrant-se en els circuits econòmics i fiscals. Vespasià introduí també canvis dins dels sectors de l'oli bètic i les mines del nord-oest i sud peninsular, però fou especialment important la seva actuació a nivell de les propietats agrícoles. Així, el conflicte civil havia produït la destrucció del temple de Júpiter Capitolí, amb tota la informació jurídica referent a les reparticions de terres dins de l'Imperi. Vespasià reféu el temple i inicià un procés de redelimitació de les terres.¹¹⁵⁷ En aquest sentit, sota Vespasià s'inicià un dels moments més importants d'agrimensura del territori romà. D'aquesta manera, la destrucció dels arxius imperials serví d'excusa per posar en ordre la situació de les terres de l'Imperi després de les guerres civils.¹¹⁵⁸ Així, tant Vespasià com els seus hereus adoptaren el càrrec de censor i iniciaren una actuació per tal de solucionar els problemes que suposava l'ocupació il·lícita de terres públiques amb la recuperació de les *subseciua*, també amb la revisió de les diferents limitacions entre propietats i comunitats i, finalment, amb un intent de consolidar les finances municipals mitjançant la posada al dia de la percepció del *vectigal* sobre les terres públiques de colònies i municipis.¹¹⁵⁹ Pel que fa a la reforma militar, es buscà reduir les legions a les zones interiors de l'Imperi, mentre que es reforçaren les fronteres. En el cas hispà destacà la introducció de la *Legio VII Gemina*, que podria haver actuat també com a agent romanitzador. Finalment, pel que fa a les raons de consolidació del poder dels propis flavis, trobarem una potenciació del culte imperial a Hispània i també un intent per crear unes elits fidels a la zona.¹¹⁶⁰ Així, la concessió del *ius latii* permetia que aquestes elits hispanes enriquides accedissin a la ciutadania romana després d'haver exercit una magistratura i això, a la llarga, suposaria l'ascens de les generacions posteriors, ja plenament romanes, a càrrecs més importants, fins i tot al cercle polític de Roma. D'aquesta manera, Vespasià impulsa una provincialització del Senat per tal de fer-lo afecte als seus interessos i a la seva dinastia.

Per tant, el que trobem és que Vespasià, per tot un seguit de raons i interessos, entre el 69 i el 74 d.C. promulgà un edicte pel qual concedia el *ius latii* a tota Hispània. Aquest suposà que un important nombre de comunitats adquirissin un estatut jurídic

¹¹⁵⁷ F.J. Lomas. *Los flavios*. Madrid: Akal (1990), p. 15.

¹¹⁵⁸ G. Chouquer. *L'arpentage...*, p. 203.

¹¹⁵⁹ G. Chouquer. *L'arpentage...*, p. 205 i ss.

¹¹⁶⁰ Sobre els fonaments ideològics utilitzats per consolidar la dinastia flàvia *vid.*: D. Plácido. "Leyes municipales y símbolos del poder. Los fundamentos de la dinastía flavia." *Espacio, Tiempo y Forma*. Serie II, Historia Antigua, t. 10 (1997), pp. 295 – 306.

adaptat al model romà amb una sèrie de drets com el *ius commercium* o el *ius connubium*, però especialment el *ius adpiscendi ciuitatem Romanam per magistratum*. Aquest darrer permetia l'accés a la ciutadania romana a partir de l'exercici d'una magistratura¹¹⁶¹ i sembla que seria un dret inherent a la llatinitat provincial ja que és l'única característica sobre la que insisteixen totes les fonts.¹¹⁶² Aquesta llatinitat i tot el que suposà, implicaria la necessitat d'aquestes comunitats de desenvolupar un seguit de variacions en l'estructura política interna que permetessin adaptar-se a la nova situació jurídica, sorgint un seguit d'institucions com les magistratures (els duumvirs, edils i qüestors) o l'*ordo decurionum*, que s'emmarcaran dins d'un estatut municipal.¹¹⁶³ Es concep així el fenomen polític-jurídic del *municipium latinum*, característic d'època flàvia i que culminaria el procés d'integració de les elits hispanes dins del model imperial.¹¹⁶⁴ El punt final d'aquesta municipalització arribaria sota el regnat de Domicià amb la creació de les lleis municipals que vindrien a caracteritzar i individualitzar l'edicte de Vespasià per cada cas concret. Així, gràcies a l'important volum de lleis conservat a la zona de la Bètica (com la *Lex Salpensana*, *Malacitana* o, especialment, la *Lex Iritana*¹¹⁶⁵) podem saber en gran part com funcionaven aquests municipis en aspectes claus com el ja comentat de l'accés a la ciutadania romana o a d'altres també bàsics com serien la gestió econòmica d'aquests per part dels magistrats i el Senat local.¹¹⁶⁶

¹¹⁶¹ Per tant, ens trobaríem davant d'una concessió d'un *Latium minus*; és a dir, que només accedien a la ciutadania romana els que participaven a una magistratura (junt amb els seus pares, cònjuges, fills i néts), en contra del *Latium maius* que també oferia la ciutadania als membres de l'*ordo decurionum*, tal com diu Gai (*Inst.* 96). Sobre la concessió del *Latium minus* a Hispània, per exemple: R.K. McElderry. "Vespasian's...", p. 65; J.S. Richardson. *The Romans...*, p. 195.

¹¹⁶² Str. IV, 1, 12; Ap. II, 26; Gai. *Inst.* 96; *Lex Sal.*, 21; *Lex Iri.*, 21. E. García. El municipio..., p. 150.

¹¹⁶³ J.M. Roldán. "La administración municipal romana en época imperial". *El proceso de municipalización en la Hispania romana*. Valladolid: Servicio de Apoyo a la Enseñanza Universidad de Valladolid (1998), p. 43.

¹¹⁶⁴ M. Humbert. *Municipium et civitas sine suffragio*. Roma: École Française de Rome (1978), p. 335.

¹¹⁶⁵ Sobre la important *Lex Iritana*, la seva troballa, característiques i descripció detallada de les diferents parts *vid.*: H. Galsterer. "*Municipium flavium irnitatum*: a latin town in Spain". *Journal of Roman Studies*, 78 (1988), pp. 78 – 90.

¹¹⁶⁶ Sobre la gestió econòmica dels municipis hispanes a partir d'època flàvia *vid.*: P. Guichard. "Politique flavienne et fiscalité a Hispania." *Mélanges Casa Velázquez*, 26.1 (1990), pp. 45 – 73; J.F. Rodríguez Neila. "*Pecunia communis municipium*. Decuriones, magistrados y gestión de las finanzas municipales en Hispania". *Sociedad y economía en el occidente romano*. Barañáin: EUNSA (2003), pp. 15 – 26; E. Melchor Gil. "Aportaciones pecuniarias de los notables locales a las finanzas municipales de las ciudades hispanas". *Íbid.*, pp. 199 – 230; J.F. Rodríguez Neila. "Administración financiera y documentación de archivo en las leyes municipales de Hispania". *Cahiers du Centre Gustave Glotz*, 14 (2003), pp. 115 – 129.

3.3.3.2 El municipi llatí a la Laietània interior: el cas d'Ègara

Un cop feta aquesta breu visió general sobre la problemàtica de la municipalització flàvia d'Hispania, hem de centrar-nos en el cas de la Laietània interior. I en aquest cas, tenim la sort de poder disposar d'un exemple paradigmàtic com seria el d'Ègara, identificada com a municipi d'origen flavi. En general, els investigadors accepten com a segura aquesta identificació jurídica d'Ègara.¹¹⁶⁷ Malauradament, l'arqueologia no permet en el nostre cas obtenir informació concloent sobre aquest període i, per tant, aquesta definició com a municipi flavi ve donada exclusivament per les evidències epigràfiques, les quals, de fet, són la principal font d'informació per identificar els municipis flavis hispans.

Bàsicament, els elements que s'han utilitzat per afirmar l'existència del municipi flavi d'Ègara parteixen de les inscripcions que documenten el nom d'aquest propi municipi i la seva adscripció a la tribu Galeria i, per una altra banda, les que demostren l'existència d'un *ordo decurionum* i de magistratures.¹¹⁶⁸ Pel que fa al nom del municipi, el tenim documentat a partir d'una dedicació imperial a Antoninus Pius (IRC I, 66).¹¹⁶⁹ En l'epígraf es pot veure com la dedicatòria la realitzen els decurions del municipi flavi d'Ègara.¹¹⁷⁰ Per tant, constata l'existència del municipi d'Ègara i també situa el seu origen en època flàvia. Cal dir que l'epígraf no pertany al moment flavi sinó que s'emmarca en la dinastia antonina, en ple segle II d.C. De fet, G. Fabré, M. Mayer i I. Rodà, a partir de l'esment del segon i del futur tercer consolat de l'emperador, situen

¹¹⁶⁷ Entre d'altres: R.K. McElderry. "Vespasian's..."; J. Pons. "Marcus Licinius Celtiber, un membre important de l'aristocràcia municipal d'Aeso." *Faventia*, 1/1 (1979), pp. 99 – 110; G. Fabré *et al. Inscriptions...*; M. Mayer *et al. La romanització...*; M. Mayer *et al. "L'epigrafia romana..."*, pp. 193 – 218; J.M. Abascal *et al. La ciudad...*; C. Castillo. "La tribu Galeria en Hispania. Ciudades y ciudadanos". *Estudios sobre la Tabula Siarensis*. Madrid: CSIC (1988), pp. 233 - 243; J. Mangas. "La municipalización flavia en Hispania". *Aspectos de la colonización y municipalización de Hispania*. Mérida: MNAR (1989), pp. 153 – 172; I. Rodà. "Los primeros magistrados en colonias y municipios de la Hispania Citerior (al Norte de Sagunto)". *Estudios sobre Urso. Colonia Iulia Genetiua*. Sevilla: J. González ed. (1989), pp. 345 – 356; L.A. Curchin. *The local magistrates of Roman Spain*. Toronto (1990); E. Ortiz de Urbina. *Las comunidades...*; J. Andreu. *Edictum...*

¹¹⁶⁸ Val a dir que l'existència d'institucions romanes per sí mateixes no suposa l'existència d'un municipi o colònia romana. Ortiz de Urbina ("Derecho...", p. 146) defensa aquesta idea a partir del cas del nucli de *Limici*, que Plini defineix com a *ciuitas*. L'epigrafia mostra una dedicació honorífica a Antoní Pius del 141 d.C. i també la presència d'un duumvir, adscrit a la tribu Quirina i de *nomen "Flavius"*. Tot i això, considera que no es pot parlar en aquesta cas d'un municipi i utilitza el concepte de "municipalització virtual". Com veiem és un cas epigràficament similar a Ègara però amb la diferència que en aquest cas no hi ha una cita específica a un "*municipium flavium*".

¹¹⁶⁹ *Vid. supra* apartat 2.2.1.1 pels detalls al voltant de l'epigrafia egarenca.

¹¹⁷⁰ D(ecreto) D(ecurionum) M(unicipium) F(lavius) EGARA.

l'epígraf al 139 d.C.¹¹⁷¹ Tot i això, no sembla que hi hagi massa indicis que permetin dubtar d'una creació d'aquest municipi sota els flavis.¹¹⁷² L'altre punt important d'aquesta inscripció és que mostra l'existència d'un *ordo decurionum* i, per tant, d'una organització política de tipus municipal a Ègara, un dels punts bàsics per poder afirmar l'existència d'un municipi flavi.¹¹⁷³

Fig. 102: Dedicació a Antoní Pius (Fabrè *et al.*, 1981).

L'altra epígraf clau i que aporta informació fins i tot encara més interessant pel coneixement de l'Ègara imperial és el de Quint Grani Optat (IRC I, 69). Es tracta d'una dedicació de Grania Anthusa al seu marit, duumvir i tribú militar d'Ègara. Aquí trobem l'evidència que permet parlar de l'existència de magistratures a Ègara, tancant el cercle de proves per poder parlar d'una organització política municipal. Un altre punt important és la referència a la tribu Galèria, ja que semblaria adscriure Ègara a aquesta. Això, a primer cop d'ull, podria suposar un problema a causa de la identificació com a municipi d'origen flavi d'Ègara, ja que tradicionalment s'havien lligat els municipis d'aquest moment a la tribu Quirina, mentre que la tribu Galèria seria més pròpia d'un

¹¹⁷¹ G. Fabrè *et alii*. *Epigrafia...* (p. 19).

¹¹⁷² Tot i que alguns autors plantegen la possibilitat d'una aparició fins i tot preflàvia, opinió que no considerem massa probable. *Vid.*: J.M. Abascal. "Derecho latino en Levante y Cataluña." *Teoría y práctica del ordenamiento municipal en Hispania*. Vitoria: Veleia (1996), p. 283.

¹¹⁷³ Seguint els criteris aplicats per J. Andreu en la seva obra citada (p. 119 i ss.).

moment augustal. Avui en dia, però, aquesta idea s'ha relativitzat i es considera perfectament possible l'existència d'un municipi flavi adscrit a la tribu Galèria.¹¹⁷⁴ També resulta important per nosaltres l'anàlisi de l'onomàstica de la inscripció. Així, el nom de *Quintus Granius Optatus* no és ni molt menys una excepció a la zona del nord-est peninsular. Així, per exemple, *Quintus* seria un dels *praenomina* més coneguts al Vallès.¹¹⁷⁵ Pel que fa a *Granius*, es podria establir algun tipus de relació amb els *Granii* que trobem a d'altres ciutats de la zona adscrites a la tribu Galèria com *Tarraco*, *Baetulo* o, especialment, *Barcino*. Seguint, de nou, a Fabré, Mayer i Rodà, sembla que serien tots ells grans terratinents i destacarien famílies com la dels *Q. Licinii Silvani Graniani* o Quint Grani Clement a Dènia.¹¹⁷⁶ Finalment, el *cognomen* Optat també és força habitual i en tenim casos, per exemple, a *Barcino* o *Iluro*.¹¹⁷⁷ Per tant, aquesta inscripció permetria parlar d'unes elits locals altament romanitzades, segurament amb relacions amb les elits de nuclis urbans propers, i que gràcies a l'estructura del *municipium latinum* podien accedir a un *cursus honorum* i a la ciutadania romana.

Fig. 103: Inscripció de Quint Grani Optat (Fabré et al., 1981).

¹¹⁷⁴ De fet la tribu Galèria és la més abundant a la Citerior i la documentem, per exemple, a *Tarraco* i *Barcino* (M. Mayer et al. *La romanització...*, p. 23). Pel que fa a la qüestió de la tribu Galèria a Hispània *vid.*: C. Castillo. "La tribu Galeria...", p. 234 i ss. i especialment: A. Stylow. "Apuntes sobre las tribus romanas en Hispania". *Veleia*, 12 (1995), pp. 105 – 123, on l'autor demostra el gran nombre de casos de municipis flavis documentats epigràficament i amb membres tant de la tribu Quirina i Galèria. Igualment, cita un altre exemple com el d'Ègara, amb un municipi flavi documentat epigràficament però amb membres només de la tribu Galèria, com seria el cas del *municipium Flavium V* (- - -). Sobre aquest darrer cas, *vid.*: A. Stylow. "El *municipium flavium V* (- - -) de Azuaga (Badajoz) y la municipalización de la *Baeturia Turdulorum*". *Studia Historica. Historia Antigua*, 9 (1991), pp. 11 – 28.

¹¹⁷⁵ M. Mayer et al. *La romanització...*, p. 33.

¹¹⁷⁶ G. Fabré et al. *Epigrafia...*, p. 26.

¹¹⁷⁷ Per exemple, trobem a *Iluro* un Luci Marci Optat (IRC I, 101) que es podria situar entre època augustal i flàvia; mentre que a *Barcino* tenim un Luci Cecili Optat (IRC IV, 45), un personatge d'origen militar que hi desenvolupà una brillant carrera municipal (I. Rodà. "Barcelona. De...", pp. 29 – 30).

A part d'aquests, trobem altres epígrafs interessants, especialment un fragment de pedestal de marbre gris (IRC I, 70) que semblaria una possible inscripció honorífica a un personatge de la tribu Galèria, reafirmant la idea de l'adscripció d'Ègara a aquesta. Se situa de nou a la primera meitat del segle II d.C.¹¹⁷⁸ Juntament a aquests epígrafs en trobem tot un seguit d'altres que respondrien a pedestals o plaques honorífiques i també a làpides funeràries, normalment situats (a partir de l'anàlisi paleogràfica) en el segle II d.C.¹¹⁷⁹ A partir d'aquestes evidències creiem poder extreure algunes conclusions bàsiques. Per una banda, totes aquestes dedicacions (especialment les imperials) haurien d'estar situades en alguna mena d'edifici públic que tingués la suficient envergadura per acollir-les i una mínima importància per fer-les visibles als habitants del municipi. D'aquesta manera s'hauria de suposar l'existència d'un mínim centre urbanístic dotat d'algun edifici (o alguns edificis) de caire públic a Ègara. En segon lloc, les diferents inscripcions funeràries trobades (junt amb les dedicacions) parlarien de l'existència d'una mínima elit local amb una cert poder econòmic, segurament relacionada amb la producció agrícola (recordem les inscripcions trobades a Can Poal i Can Bosch de Basea).¹¹⁸⁰ Finalment, la datació majoritària cap el segle II d.C. indicaria un moment d'esplendor del municipi o, com a mínim, de plena consolidació i de màxima actuació evergètica de les seves elits. Aquesta és, doncs, la important informació que aporta l'epigrafia.

Les altres fonts que permetrien identificar un municipi flavi serien les literàries i les arqueològiques. Pel que fa a les literàries, ja hem parlat dels problemes que ofereix Ptolomeu,¹¹⁸¹ mentre que Plini no cita a Ègara a les seves llistes (segurament perquè en època augustal no era encara un municipi). La documentació medieval, en canvi, sí que documenta el municipi egarenc i, de fet, es converteix en un dels principals elements que contribueixen a contrastar l'existència del municipi romà.¹¹⁸² Així, tot i ser documentació que fa referència als fets vinculats al conjunt episcopal sorgit en època tardoantiga, un seguit de documents de la *Col·lecció Canònica Dionisiana* van citant

¹¹⁷⁸ M. Mayer. "Algunes qüestions sobre Ègara". *Simposi Internacional sobre les Esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Terrassa: Centre d'Estudis Històrics de Terrassa (1992), p. 39.

¹¹⁷⁹ *Vid. supra* p. 54.

¹¹⁸⁰ Dos fragments de làpides funeràries de marbre trobades en ambients clarament rurals (*vid. supra*, p. 54).

¹¹⁸¹ *Vid. apartat 2.1.2*

¹¹⁸² Per una visió detallada de les referències en la documentació medieval al nucli d'Ègara, *vid.*: J. Oller. *El municipi romà...*, pp. 16 – 19.

diversos aspectes vinculats a la seu episcopal egarenca, principalment als seus bisbes.¹¹⁸³ El més interessant, és que en alguns d'aquests documents encara es parla d'Ègara referint-se a ella com a *municipium (ecclesia illius municipi)*, contrastant amb altres casos com *Barcino*, que seria una *ciuitas*.¹¹⁸⁴

A nivell arqueològic, el panorama no resulta excessivament prolífic. Deixant de banda l'abundant poblament rural que envolta el nucli, a la zona de Sant Pere sembla que hi hauria una continuïtat en l'hàbitat a partir de la ceràmica, mentre que a nivell de construccions només podem parlar de les restes documentades per Puig i Cadafalch d'una possible casa romana amb restes de bases de columna que sembla que s'implantaria a la zona posteriorment a l'arrasament augustal.¹¹⁸⁵

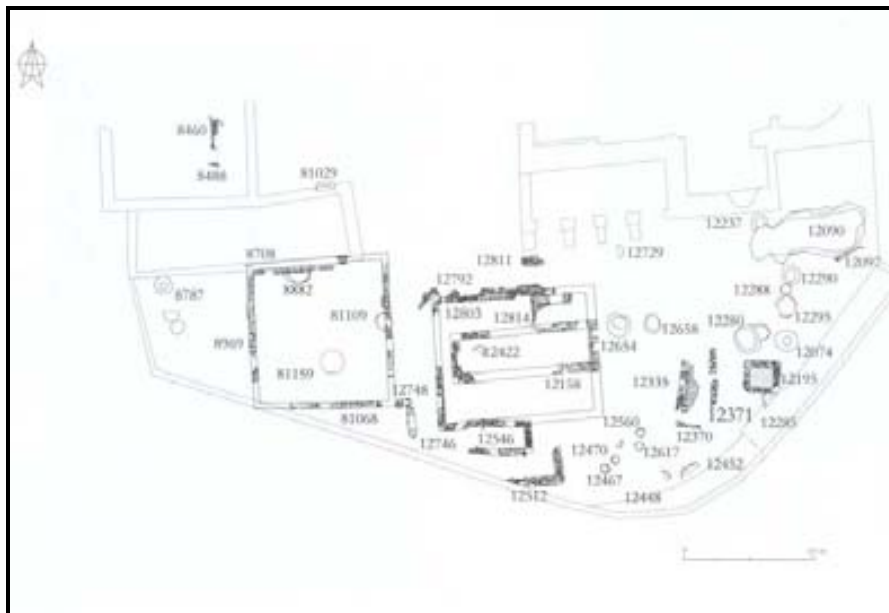

Fig. 104: Estructures romanes documentades a la part sud del conjunt arqueològic de Sant Pere, amb la possible *domus* i el *lacus* (Garcia et al 2009).

Un detall important a tenir en compte és que aquest hàbitat mantindrà la mateixa orientació que les posteriors esglésies de la seu episcopal d'Ègara. Evidentment la problemàtica de la datació d'aquestes restes suposa una dificultat greu per la seva interpretació. De la mateixa manera, ja hem vist que a les darreres intervencions realitzades a la zona, en el marc d'un gran projecte d'estudi sobre el conjunt arqueològic

¹¹⁸³ A.M. Mundó. "El bisbat d'Ègara de l'època tardo-romana a la carolíngia." *Simposi Internacional de les Esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Terrassa: Centre d'Estudis Històrics de Terrassa (1992), p. 41.

¹¹⁸⁴ J. Soler. "El territori d'Ègara des de la seu episcopal fins al *Castrum Terracense* (s. V – X). Alguns residus antics en la toponímia altmedieval." *Terme*, 18 (2003), p. 62.

¹¹⁸⁵ J. Oller. "El municipi romà...", p. 200.

de Sant Pere, es recuperaren les restes d'una estructura d'hàbitat o *domus* que podria correspondre a aquesta fase "post-augustal", tot i que la seva cronologia no ha estat precisada amb exactitud.¹¹⁸⁶ Per una altra banda, hauríem de remarcar les diferents troballes d'elements ornamentals d'edificis públics que també es podrien situar en aquest període alt-imperial (com la cornisa trobada al carrer Major) i que podrien ser indicis de l'existència d'algun complex públic més o menys monumental.¹¹⁸⁷ En general, doncs, un panorama arqueològic força pobre que reforça el paper clau de l'epigrafia com a evidència per demostrar l'existència del municipi egarenc.

Fig. 105: Estructures diverses d'època romana excavades a Sant Pere de Terrassa (Garcia *et al.* 2009).

Un cop constatada la presència d'aquest municipi d'origen flavi a Ègara, hem d'intentar veure realment quina evolució es donà en el nucli durant aquest període. Havíem vist que en època augustal es produeixen un seguit de canvis que suposen una reorganització a la zona de l'esperó de Sant Pere amb possibles noves construccions. No es pot determinar, però, quin tipus de nucli trobem en aquest moment i, de fet, s'han plantejat diverses opcions com l'existència d'un *uicus* (per la seva clara vocació de

¹¹⁸⁶ G. Garcia *et al.* *La seu episcopal d'Ègara...*, pp. 35 – 40.

¹¹⁸⁷ Per exemple, ja M. Mayer i I. Rodà remarcaven l'existència d'un relleu fragmentari en marbre blanc que podia ser datat pel seu estil a la primera meitat del segle I dC. i que fou reaprofitat en el segle II, el qual serviria com a mostra de l'existència d'ornamentacions monumentals al nucli de Sant Pere des dels inicis del període imperial (*La romanització...*, pp. 23 – 24).

centre rural des d'època ibèrica)¹¹⁸⁸ o bé d'una *ciuitas adtributa* en situació subordinada respecte *Barcino*.¹¹⁸⁹ En realitat, però, no està gens clar que rebés algun tipus d'estatut inferior en aquest moment i potser només a partir d'època flàvia rebria un estatut oficial com és el de *municipium*. En qualsevol cas, se pressuposaria l'existència d'un mínim centre urbanístic amb algun edifici monumental central per tal d'exercir certes funcions administratives o de reunió (potser també religioses i econòmiques), especialment en vinculació amb les elits romanitzades que ja existien al canvi d'era i que tan bé documenta l'epígraf de *Titinia Bastogaunin*.¹¹⁹⁰ Això, juntament amb la manca de desenvolupament d'un urbanisme formal ni en època augustal ni el període flavi, fa que es reforci la nostra hipòtesi de la pertinença a la categoria de la *ciuitas sine urbe*.

Aquesta hipòtesi ja havia estat plantejada amb anterioritat per A. Prieto, el qual partint d'aquesta base proposava que a Ègara hi podia haver hagut un *conciliabulum*.¹¹⁹¹ Així, a partir especialment de les referències a la documentació medieval, hauríem de parlar a Ègara d'un *conciliabulum* dependent de la colònia de *Barcino*, que en època flàvia se segregaria d'aquesta, convertint-se en *municipium*, segurament per la voluntat dels flavis d'augmentar els ingressos fiscals de la zona (no podem oblidar que *Barcino* era una colònia immune). En concret, l'autor fa referència al document del concili d'Ègara on es parla, quan es fa referència a Ègara, de "*in locum Egara*" i no d'una *urbs*, com seria l'habitual.¹¹⁹² Així, troba casos similars a Àfrica i les Gàl·lies de nuclis no urbans amb funcions religioses que acaben esdevenint seus episcopals.¹¹⁹³ Pel que fa a la relació amb *Barcino* defensa que fins a la conversió en municipi, Ègara seria una *ciuitas contributa* de la colònia, partint de l'adscripció de Quint Grani Optat a la tribu

¹¹⁸⁸ J. Vilalta. "Ibèrics i itàlics a Laietània (150 – 50 aC.). Transformacions i penetració romana a la Catalunya central costanera (II part)." *BGCMR*, 25 (1987), p. 263.

¹¹⁸⁹ O. Olesti, *et al.* "Terrassa...", p. 18.

¹¹⁹⁰ *Vid. supra* p. 54.

¹¹⁹¹ En diferents treballs: A. Prieto. "La relación entre Ègara y Barcino en época romana y visigótica." *Historia social, pensamiento historiográfico y Edad Media. Homenaje al profesor Abilio Barbero de Aguilera*. Madrid: Ed. del Orto (1997), pp. 209 – 215; *Id.* "Espacio social y organización territorial de la Hispania romana". *Studia Historica, Historia Antigua*, 20 (2002), p. 154; *Id.* "L'espace social...", pp. 225 – 226; I. Arrayás *et al.* "Civitas...", p. 314.

¹¹⁹² "In nomine Domini Iesu Christi, sub die idibus ianuaris anno feliciter tertio regno gloriosissimi domini nostri Sisebutus regis, convenientes in unum episcopi provincie Terraconensis in locum Egara" Extret de P. Puig. "Ègara: Grafia...", p. 45.

¹¹⁹³ Un dels casos citats com a exemple seria el de la comunitat dels *Interamnates Pretucianos*, situada al Picè italià. Una comunitat que havia estat *conciliabulum* i posteriorment passà a la categoria municipal. coneguda a partir d'una cita de Frontí (17, 13 – 17, Th). Malauradament, l'anàlisi detallat d'aquest cas fet pel propi autor i nosaltres mateixos, ha demostrat que aquest nucli desenvolupà un urbanisme ple a partir de la seva promoció jurídica i, per tant, es tractaria d'un cas diferent al d'Ègara (A. Prieto, J. Oller. "El *conciliabulum*...").

Galèria en comptes de la Quirina.¹¹⁹⁴ Per tant, la conversió en municipi d'Ègara es faria des de l'antiga metròpoli i per això aquest duumvir estaria relacionat amb la Galèria, ja que provindria de *Barcino*. La posterior relació amb *Barcino* en època tardoantiga dins de la problemàtica de les seus episcopals reforçaria la idea d'aquesta situació.¹¹⁹⁵ Aquesta hipòtesi és seguida en línies generals per O. Olesti i G. Garcia,¹¹⁹⁶ mentre que Moro planteja alguna petita discrepància defensant l'existència d'un poblat a Sant Pere que mantindria una configuració "urbanística" que aniria variant segons circumstàncies durant els segles I i III d.C. A partir del segle IV la població "urbana" de la zona de Sant Pere es traslladaria cap a l'assentament ja preexistent de la plaça Vella posant fi a l'existència del municipi, sense saber la causa de l'abandó però originant el posterior nucli medieval.¹¹⁹⁷ En general, la hipòtesi de Prieto resulta coherent i perfectament factible dins del registre documental disponible. Sembla evident la importància de *Barcino* dins de tots els processos iniciats a la zona i especialment amb la freqüent i constant relació amb Ègara, a la vegada que l'adscripció a la tribu Galèria de les elits locals és un altre punt a favor. Sobre la definició com a *conciliabulum* també és una hipòtesi viable, tot i que difícil de demostrar davant la pobresa de la informació disponible (com, per altra banda, succeeix amb totes les afirmacions relacionades amb Ègara). Pel que fa a la hipòtesi de Moro el principal problema creiem que radica en aquesta visió de l'existència d'un poblat a l'esperó amb una població que es traslladaria a l'altre nucli important proper. Creiem que s'hauria d'incidir en la pròpia matisació que fa l'autor sobre aquesta població "urbana" i la configuració "urbanística" del nucli de Sant Pere, davant de la informació disponible avui en dia.

Tot plegat, doncs, ofereix pel cas d'Ègara un panorama força complex en referència a la seva evolució entre la potenciació d'època augustal i la constitució del municipi de dret llatí en època flàvia. De fet, la manca d'evidències, principalment arqueològiques, fa que per aquest moment només puguem certificar alguns elements:

- A dia d'avui, i no sembla que això hagi de canviar en els propers temps, no es pot parlar en cap cas d'una ciutat amb desenvolupament urbanístic a l'antic nucli d'Ègara.

¹¹⁹⁴ Hipòtesi també defensada per Mayer a "Algunes qüestions...", p. 39.

¹¹⁹⁵ A. Prieto, R. Martí. "Ordenamiento territorial antiguo y medieval del noroeste peninsular". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica*, vol. 2. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 339 – 342.

¹¹⁹⁶ O. Olesti *et al.* "El territori...", p. 17 i ss.

¹¹⁹⁷ A. Moro. "La configuració urbana de la vila del Palau de Terrassa. Orígens i constatació arqueològica." *Terme*, 21 (2006), p. 130 i ss. Les cometes són de l'autor.

- L'epigrafia certifica de forma segura l'existència d'una entitat jurídica romana de tipus municipal a Ègara, la qual exerciria, per tant, com a element vertebrador i administrador del territori rural circumdant.
- Tant les fonts literàries com, especialment, les epigràfiques i documentals mostren que des d'un primer moment existí un vincle directe important entre Ègara i la colònia de *Barcino* i, per tant, creiem que tots els processos evolutius de la primera estigueren relacionats de forma intrínseca amb les característiques i funcions de la colònia augustal.

En resum, doncs, el nucli d'Ègara sorgí com a tal a partir de les transformacions d'època augustal, en relació amb la reorganització territorial laietana i amb una clara funció de nucli vertebrador del territori rural de la zona vallesana occidental. La seva evolució anà clarament vinculada a la de la colònia de *Barcino* i, molt possiblement, les seves elits tingueren una relació directa amb la ciutat.¹¹⁹⁸ Aquestes elits basaren el seu creixement en l'explotació del territori rural, tal com mostren les abundants vil·les de la zona, i contribuïren a fer créixer el petit nucli d'Ègara. Aquest, situat a la zona de les actuals esglésies de Sant Pere, no es constituïria com a centre urbà tradicional, ja que mai tingué una funció d'aglutinament de població. Segurament es tractà d'un petit nucli que concentrava les funcions polítiques, administratives, jurídiques, econòmiques, religioses, etc. de la zona i per això segurament desenvolupà un petit centre amb algun edifici públic. La consolidació definitiva del nucli arribà en època flàvia, quan les circumstàncies polítiques de l'imperi afavoriren la seva promoció a municipi de dret llatí, consolidant la seva posició i, principalment, la de les seves elits, integrades ara a nivell jurídic dins de l'imperi gràcies a l'accés a la ciutadania mitjançant l'exercici de magistratures. Això permeté la seva prosperitat i posà les bases del moment de màxim apogeu d'Ègara: el segle II dC., corroborat pels epígrafs monumentals recuperats al conjunt de Sant Pere.

¹¹⁹⁸ De fet, l'època flàvia fou també un moment de creixement a *Barcino* i, per exemple, està ben documentat l'embelliment del fòrum durant aquest període (I. Rodà. "Barcelona. De...", pp. 27 – 28).

3.3.3.3 El municipi llatí a la Laietània interior: el cas de Caldes de Montbui

L'altre possible cas de municipi llatí documentat a la zona d'estudi seria el de Caldes de Montbui. En aquest cas, però, a diferència d'Ègara no tenim cap evidència ni epigràfica ni literària que permeti parlar de forma segura d'aquest *municipium*. Ja hem vist anteriorment com el conjunt termal sorgiria en el moment del canvi d'era, constituint-se com a punt vertebrador de la part central i oriental de la Laietània interior, en substitució del nucli central previ: el poblat ibèric de la Torre Roja.¹¹⁹⁹ Així, l'arqueologia constataria l'existència d'un conjunt termal monumental a partir d'inicis del segle I dC., mentre que epígrafs com el comentat del patrocini de Tiberi (IRC I, 40) confirmarien la importància del nucli i la presència d'èlits vinculades al centre termal.¹²⁰⁰ De fet, els problemes de datació impedeixen tenir una imatge clara sobre l'evolució del conjunt termal i, per tant, la principal font d'informació de la que disposem per intentar comprendre la situació d'aquest nucli en època flàvia seria, precisament, l'epigrafia. Així, Caldes disposa d'un remarcable corpus epigràfic amb presència de diferents epígrafs honorífics, especialment de personatges provinents de *Tarraco*, *Barcino* i *Iluro*, els quals confirmarien la categoria i popularitat de les termes.¹²⁰¹

L'epigrafia, doncs, serviria per demostrar la importància del nucli durant el període altimperial. Ara bé, la qüestió fonamental que afecta el període flavi és la de l'estatut jurídic del nucli de Caldes. Així, en base a l'epigrafia recuperada, s'ha postulat una promoció municipal de Caldes, ja fos en època augustal o flàvia.¹²⁰² Les evidències, però, són escasses i parteixen de dos epígrafs recuperats a l'actual municipi de Caldes de Montbui:¹²⁰³

¹¹⁹⁹ *Vid. supra* p. 382 i ss.

¹²⁰⁰ Sobre la qüestió del patrocini de l'emperador Tiberi, *vid. supra* p. 482 i ss.

¹²⁰¹ Al voltant d'aquest corpus epigràfic, remetem a l'apartat 2.2.2.1.

¹²⁰² Ja defensat per Mayer i Rodà als anys 80 (M. Mayer *et al.* La romanització..., p. 24) i seguit per diversos autors: C. Miró *et al.* "El procés de romanització...", p. 60; J. Folch *et al.* "El poblat ibèric...", p. 159; R. Garcia. *Caldes prehistòrica i antiga*. Terrassa: Ed. Egara (1989), p. 28; C. Miró. "La arquitectura...", p. 274; C. Miró, A.M. Monleón, E. Revilla. "El nucli romà de Caldes de Montbui. Estat de la qüestió". *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), p. 225; D. Fonseca. *Les ciuitates "termals" del nord-est de la Tarraconense: Caldes de Montbui i Caldes de Malavella*. Treball final del Màster de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana. Inèdit (2009), pp. 77 – 84; *Id.* "Las *ciuitates* termals del nordeste de la Tarraconense: Caldes de Montbui y Caldes de Malavella". *Antesteria*, 1 (2012), pp. 169 – 181.

¹²⁰³ Per més detalls sobre els epígrafs, *vid. supra* pp. 66 – 68.

- **IRC I, 36:** es tracta de la famosa dedicació a Isis que ja hem esmentat anteriorment i que parla d'una *res publica*. La datació se situaria cap el canvi d'era i la seva troballa fora del centre termal i l'antiguitat de l'epígraf ha fet dubtar sobre si originalment fou situada a Caldes.
- **IRC I, 42:** es tracta d'un epígraf dedicat a un tal *Lucius Caecilius Serenus* o *Seranus* per part del seu fill o llibert i que es recuperà a la capella de la Santa Majestat de Caldes. La cronologia se situaria entre l'època flàvia i la primera meitat del segle segon i el més destacat seria que s'hi cita el *cursus honorum* d'aquest personatge, edil, duumvir i flamen a la seva *ciuitas*. En aquest cas la problemàtica aniria associada a la pròpia interpretació de l'epígraf, ja que aquest havia patit una *damnatio memoriae* i la restitució del seu text resultà realment complexa.

Per tant, estem davant de dos documents epigràfics que presenten indicis interessants per poder parlar d'un estatut jurídic per Caldes, però que presenten problemes de context i interpretació pràcticament irresolubles. Pel que fa al cas de la dedicació a Isis, hi ha diversos elements que criden l'atenció. El principal seria aquesta referència a una *res publica* possiblement a Caldes. Així, si considerem una *res publica* com a una comunitat organitzada amb un estatut oficial, aleshores podríem estar davant d'un indicatiu molt clar de l'existència a Caldes d'un nucli jurídicament organitzat dins de l'estructura administrativa romana. Si a això hi afegim la cronologia de l'epígraf, aquest document seria la mostra palpable més antiga de l'existència d'un nucli jurídicament romà a la Laietània interior. Pel que fa als problemes de contextualització, l'epígraf fou recuperat en el jaciment de Sant Salvador (VOR.4.12), situat al carrer del Dr. Fleming de Caldes. Es tracta d'un jaciment força proper a la vil·la de l'Antic Institut Manolo Hugué (VOR.4.23), concretament a uns 270 metres de distància, sempre tenint en compte que aquesta vil·la només ha estat excavada parcialment i que sembla que continuaria a través dels carrers propers. Més endavant entrarem en la qüestió de la vinculació d'aquesta vil·la amb el nucli termal, però creiem que no seria descabellat plantejar una procedència d'aquest epígraf de l'àmbit de la vil·la, on s'han recuperat elements de cert luxe com estucs pintats o fragments de marbre. A això cal afegir-hi l'onomàstica de la dedicació, on apareixen un seguit de lliberts vinculats a la *gens Licinia*. Ja hem vist anteriorment que aquesta *gens* estava molt ben representada a la

Laietània i, en el cas de Caldes, trobem la presència de les marques amfòriques SLL i LLQ. Aquestes s'han relacionat amb un *Lucius Licini*, i un dels nuclis dels quals provindrien seria precisament l'assentament de Sant Miquel de Martres, a Caldes.¹²⁰⁴

Finalment, la referència a la divinitat Isis, en un centre on les principals eren Minerva, *Salus* i Apol·lo, ha fet pensar a alguns autors que realment aquest seria un epígraf reaprofitat des d'una altra ciutat com *Tarraco*.¹²⁰⁵ Així, la referència a la *res publica* es donaria perquè caldria una autorització especial per part de l'administració per acceptar la introducció del culte a una divinitat oriental.¹²⁰⁶ Això explicaria la presència d'aquesta denominació en un moment previ al flavi a Caldes, perquè la *res publica* a la que faria referència no seria la que existia a Caldes, sinó aquella de la que el conjunt termal depenia, possiblement *Tarraco*. Contra aquesta hipòtesi, M. Mayer considera que no es pot justificar tal situació a partir d'aquestes escasses dades, ja que suposaria una extensió de la *pertica* colonial i la influència de *Tarraco* molt per sobre d'allò que les dades disponibles evidencien a dia d'avui.¹²⁰⁷ Tot plegat, doncs, fa veure que les objeccions posades a la situació original d'aquest epígraf a la zona de Caldes a partir del seu context, contingut i cronologia, no són tan clares com es podria pensar. D'aquesta manera, creiem que cal tenir en compte la possibilitat d'una localització *in situ*, la qual cosa implicaria la possibilitat objectiva de tenir una *res publica* a Caldes a partir d'època augustal.

Pel que respecta a l'altre epígraf, encara resulta més atraient. Així, la seva restitució permet parlar del primer *cursus honorum* documentat a la zona, amb la presència dels tres càrrecs típics ocupats pels magistrats provincials: el duumvirat, l'edilitat i el flaminat.¹²⁰⁸ El fet que l'epígraf s'ha recuperat a l'església de Santa Maria de Caldes, situada al costat del conjunt termal, fa que no existeixin massa dubtes al voltant del seu origen i vinculació a les termes. El principal problema, com veiem, és el que respecta la

¹²⁰⁴ *Vid. supra* pp. 461 i ss.

¹²⁰⁵ Així ho considera J. Alvar: "Los cultos místéricos de la Tarraconense". *Religio deorum. Actas del Coloquio Internacional Epigrafía y sociedad en Occidente*. Sabadell: AUSA (1993), p. 29, n. 14.

¹²⁰⁶ No resulta ni molt menys excepcional la presència de divinitats orientals associades a zones termals o banys salutífers i, de fet, a part del cas d'Isis, tenim bona mostra de divinitats com Mitra o Cibeles presents a nuclis termals d'àrees de l'imperi com les Gàl·lies. Sobre aquesta qüestió, *vid.*: G. Fabrè. "Divinitats i cultes relacionats amb les aigües". *Aqua Romana. Técnica humana y fuerza divina*. Barcelona: Museu de les Aigües (2004), pp. 146 – 161, especialment p. 157.

¹²⁰⁷ M. Mayer. "El problema...", p. 306 i n. 22.

¹²⁰⁸ F.F. Abbot. "The municipal System of the Republic and Early Empire in the West". *Municipal administration in the Roman Empire*. Princeton: Princeton University Press (1926), pp. 56 – 58; J.M. Roldán. "La administración...", pp. 39 – 55.

seva restitució, molt complexa pel mal estat de l'epígraf. Tot i això, si confiem en la restitució de M. Mayer i Rodà, estem sens dubte davant l'evidència més clara de l'existència d'una organització jurídica a Caldes i que, si atenem a la cronologia proposada, apunta clarament cap a un *municipium* de dret llatí. Com bé remarcaven aquests mateixos autors, això no implicaria una contradicció amb l'epígraf d'Isis,¹²⁰⁹ ja que la referència a la *res publica* podia significar senzillament l'existència d'una comunitat políticament i administrativa dotada, però que encara no gaudia d'un estatut jurídic ple com seria el de municipi, el qual es podria haver concedit en època flàvia, dins d'un context general que afectaria directament la Laietània interior, tal com demostra el cas d'Ègara. També cal remarcar que la restitució parli de la pertinència d'aquest membre de la *gens Caecilia* a la tribu *Galeria*, coincidint plenament amb el cas d'Ègara i segurament remarcant també per Caldes un vincle estret amb la colònia de *Barcino*. A tots aquests elements, cal afegir-hi el desenvolupament d'una important zona productiva al voltant del nucli termal, de tal manera que aquest es convertiria en punt central de vertebració d'un territori rural densament poblat on destacarien els assentaments vinculats a la producció vitivinícola, amb diverses vil·les i centres terrissaires. En aquest sentit, doncs, també tindria una estructuració similar a la d'Ègara.

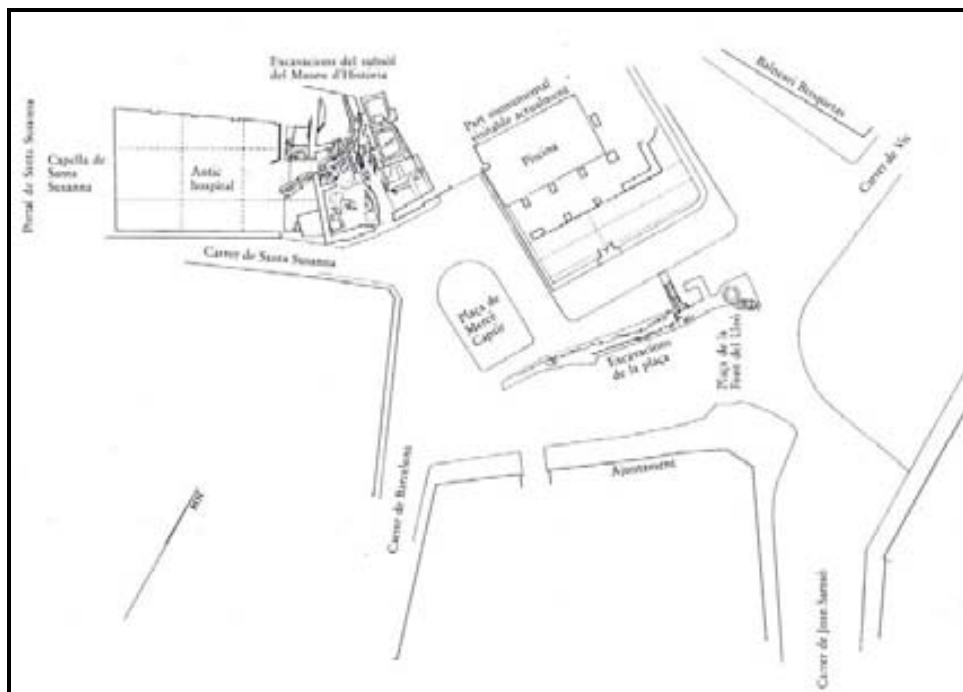

Fig. 106: estructures del conjunt termal romà documentades a la Plaça de la Font del Lleó i voltants (Miró 1992).

¹²⁰⁹ M. Mayer *et al.* *La romanització...*, p. 24.

Tot plegat, ens fa plantejar la possibilitat d'estar davant d'un nucli amb una funció i evolució similar al d'Ègara, tot i no tenir la mateixa documentació disponible al respecte. Així, és evident que la reforma augustal afectà de forma directa aquesta zona, amb la creació del centre termal que havia de convertir-se en el punt vertebrador del territori, substituïnt a l'antic nucli iber de la Torre Roja. Així, en època augustal es constitueixen unes termes amb certa monumentalitat i a on, molt possiblement, ja es construiria algun edifici públic que concentraria les funcions polítiques, administratives, fiscals, etc. De fet, ja hem comentat anteriorment que la manca d'evidències sobre un urbanisme definit a Caldes fa pensar en la seva inclusió dins del grup de les *ciuitates sine urbe*.¹²¹⁰ Pel que fa a la qüestió jurídica, si acceptem com a evidència l'epígraf dedicat a Isis, aleshores hauríem d'entendre que ja des d'un primer moment el nucli termal hauria tingut un reconeixement jurídic i administratiu, el qual no podem saber amb certesa quin fou. La no referència a un *municipium* creiem que dificulta aquesta opció, però caldria pensar en alguna mena d'estatut que permetria reconèixer aquest nucli com a *ciuitas*.¹²¹¹ En aquest cas, i com passa a Ègara, alguns autors han plantejat la possibilitat que estiguéssim davant d'un *conciliabulum*.¹²¹² En altres casos, autors com E. Moreu-Rey han remarcat la important presència d'esglésies i parròquies pràcticament juntes a la zona propera a les termes, contrastada a partir de la documentació altmedieval. Això podria fer pensar en una certa fossilització d'una funció religiosa per part del nucli de Caldes en època romana, element, però, difícil de

¹²¹⁰ Recentment, una de les principals especialistes sobre el nucli termal, C. Miró, també ha adoptat aquesta hipòtesi, remarcant que l'antiga Caldes no seria una ciutat "a nivell d'arquitectura i planejament, segons la visió d'una ciutat romana tipus, amb una muralla, un fòrum, unes termes, *domus* i diversos habitatges i serveis, sense oblidar la trama urbana", sinó que "és el centre termal el que adquireix la categoria pública, i el que vertebrava i estructura el territori i l'economia de l'indret, a banda del seu paper a nivell de prestigi social i importància comercial" (C. Miró. "Els balnearis terapèutics...", p. 129).

¹²¹¹ Alguns autors, però, han proposat la possibilitat d'un estatut municipal en època augustal (C. Miró *et al.* "El procés de romanització...", p. 60). L'anàlisi més recent en aquest sentit, seria de nou el de M. Mayer. L'autor considera probable el sorgiment del municipi en època augustal, en base a l'esmentada referència a la *res publica* de la dedicació d'Isis i a la pertinència de *L. Caecilius* a la tribu Galèria (M. Mayer. "El problema...", p. 308). Tot i ser una opció que no es pot descartar totalment, hi ha alguns indicis que dificulten aquesta atribució. Així, ja hem vist per Ègara que el fet d'estar adscrit a la tribu Galèria no ha de significar, per força, una promoció en època augustal. A la vegada, cal esmentar els estudis fets per J. Gascou a l'Àfrica romana, on determinà que les referències a una *res publica* només implicaven l'existència d'uns béns propis administrats per la pròpia comunitat, a través normalment d'un *ordo*, però sense que suposés un estatut jurídic determinat. Així, la referència a aquesta *res publica* podria relacionar-se amb qualsevol tipus d'organització comunal o pràcticament comunal, tant romana com peregrina, entre les quals hi hauria el municipi, però també la colònia, el *uicus*, el *pagus*, la *ciuitas peregrina*, etc. (J. Gascou. "L'emploi du terme *respublica* dans l'épigraphie latine d'Afrique". *Mélanges de l'École Française de Rome*, 91/1 (1979), pp. 383 – 398).

¹²¹² I. Arrayás *et al.* "Civitas y urbs...", p. 316.

confirmar.¹²¹³ Aquesta petita *ciuitas* termal, doncs, aniria evolucionant en clara relació amb les elits que s'hi vinculaven i, probablement, en època flàvia fou promoguda a categoria municipal, tal com apuntaria l'epígraf de *L. Caecilius*. Òbviament, en cap cas podem moure'ns més enllà del camp de la hipòtesi; ara bé, les evidències epigràfiques i arqueològiques, juntament amb els paral·lels amb l'altre gran nucli vallesà com és Ègara, creiem que poden donar suport a aquesta interpretació.

Resulta interessant comparar aquesta situació a la zona vallesana amb el que succeeix a la resta de la Laietània. Així, sembla evident que la promoció municipal de nuclis com Ègara i, probablement, Caldes, buscava consolidar la reorganització territorial i administrativa propulsada a partir d'època augustal. En aquest sentit, J. Andreu ha apuntat el fet que la mostra més evident que aquests nous municipis passen a consolidar-se com a centres neuràlgics del territori laietà en clara vinculació amb *Barcino*, seria l'evolució dels nuclis encara relacionats amb l'estructura territorial prèvia d'època republicana.¹²¹⁴ I l'exemple més paradigmàtic seria el de *Baetulo*. Aquesta ciutat, promoguda a categoria municipal segurament en època augustal,¹²¹⁵ dugué a terme una important activitat edilícia durant el període flavi, a partir del qual inicià un progressiu declivi que féu que, a la segona meitat del segle II dC., l'activitat urbana es veiés molt reduïda.¹²¹⁶ Andreu relaciona aquesta situació, viscuda a altres nuclis del nord-est (*Rhode, Emporiae, Blandae* o *Ilerda*) i la resta d'Hispania (*Segobriga* o *Valentia*), amb un intent de reacció monumentalitzadora per part d'aquests nuclis per tal d'intentar resistir a la nova situació geoestratègica consolidada a partir de les reformes flàvies, que els deixava en una situació secundària respecte els nous municipis llatins.¹²¹⁷ En una direcció semblant es mou P. Guichard, que considera que la municipalització flàvia suposà una redistribució de la jerarquia entre els nuclis

¹²¹³ En concret es tractaria de tres esglésies o esglesioles, dues documentades des del segle X i una tercera des de l'XI (E. Moreu-Rey. *Caldes de Montbui. Capital degana del Vallès*. Barcelona: Rafael Dalmau Editori (1964), pp. 18 – 19). Dues d'elles serien les de Santa Maria i Sant Pere i això tornaria a posar en evidència les similituds amb el cas d'Ègara, on ja sabem que al nucli romà s'hi sobreposa una seu episcopal formada per tres esglésies, dues de les quals serien precisament les de Santa Maria i Sant Pere. La idea d'una possible funció religiosa a partir d'aquest conjunt eclesiàstic ha estat represa més recentment per I. Arrayás *et al.* ("Civitas y urbs...", p. 316).

¹²¹⁴ J. Andreu. *Edictum...*, pp. 169 – 170; J. Andreu. "Latinización y municipalización en el Alto Imperio: nuevas perspectivas para el estudio de la Hispania de los flavios". *Antiqua Iuniora. En torno al Mediterráneo en la Antigüedad*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza (2004), pp. 206 – 208. Tot i que no afecta a la validesa de la proposta, val a dir que l'autor en alguns moments confon el nucli de Caldes de Montbui amb l'*Aquae Calidae* de Caldes de Malavella.

¹²¹⁵ I. Arrayás. *Morfología...*, p. 105, n. 255.

¹²¹⁶ Museu de Badalona. *Baetulo...*, pp. 84 – 85.

¹²¹⁷ J. Andreu. *Edictum...*, p. 170.

d'Hispania, provocant que tot un seguit de centres accedissin a una categoria superior i d'alguna manera s'igualessin amb les comunitats privilegiades preexistents, entrant en certa competència o tensió amb aquestes.¹²¹⁸ Així doncs, veiem que les conseqüències d'aquesta potenciació creixent dels dos nuclis vallesans tingué una repercussió directa sobre tot el territori laietà i en el cas de Caldes, la seva consolidació com a municipi afectà segurament de forma directa a la tradicional influència que nuclis com la mateixa *Baetulo* o *Iluro* havien tingut sobre la part oriental del Vallès.

3.3.3.4 L'evolució del territori i el poblament: les evidències arqueològiques

Tal com hem pogut comprovar, les reformes flàvies implicaren la consolidació definitiva de les transformacions iniciades en època augustal a la Laietània interior. Així, el reforçament del paper dels dos principals nuclis potenciats en època augustal, Ègara i Caldes, mitjançant la seva promoció jurídica, suposà la continuació lògica del procés començat uns 60 anys abans. Com hem vist, en aquell moment les reformes augustals implicaren un important canvi en l'estructuració territorial, que tingué la seva màxima expressió amb la implantació del sistema de *villae* i la propulsió de la producció vitivinícola com a activitat econòmica fonamental. El nostre objectiu, doncs, és veure si aquestes noves reformes introduïdes en època flàvia també afectaren l'estructuració territorial i productiva de la zona.

Per fer-ho, com hem anat realitzant al llarg d'aquest estudi, basarem la nostra reflexió en les dades arqueològiques. De nou, volem remarcar que resulta molt complex, davant de les dades disponibles, poder trobar jaciments en els que es pugui precisar al voltant de la situació viscuda durant un període de temps tan concret i reduït com seria, aproximadament, el darrer quart del segle I dC. De fet, en línies generals, poc podem aportar sobre la majoria d'assentaments altimperials documentats per aquesta fase i, en base a aquest fet, es podria apuntar a una continuïtat generalitzada dins de l'estructura del poblament rural de la Laietània interior per aquest moment. Ara bé, sí que trobem uns quants casos on podem precisar més, i són aquests els que aporten un seguit de dades que permeten intuir alguns fenòmens remarcables.

¹²¹⁸ L'autor parla com a exemple de casos de comunitats promogudes com Munigua o Conimbriga. Tot i això, val a dir que Guichard considera que aquestes transformacions no haurien afectat greument als nuclis privilegiats anteriorment (P. Guichard. "Les effets des mesures flaviennes sur la hiérarchie existant entre les cités de la Péninsule Ibérique". *Ciudad y comunidad cívica en Hispania (siglos II y III d.C.)*. Madrid: CSIC (1993), pp. 67 – 84).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Una primera dada interessant seria el fet que estem en un moment on no es donaria l'aparició d'un gran nombre de nous assentaments. De fet, només tenim un parell de casos de jaciments que s'originin en aquest període. Per una banda, el cas de Can Boada Vell (VOC.9.10), a Palau-Solità, en un punt on ja havia existit un assentament d'època republicana i que ara es reocupà a partir de finals de segle amb un seguit de nous murs documentats.¹²¹⁹ L'altre exemple seria el de Can Piera (VOR.16.28), a Granollers, amb la documentació d'uns nivells situables entre finals del segle I i el segle III dC. i que es podrien vincular amb els grans assentaments rurals situats en aquest nucli.¹²²⁰

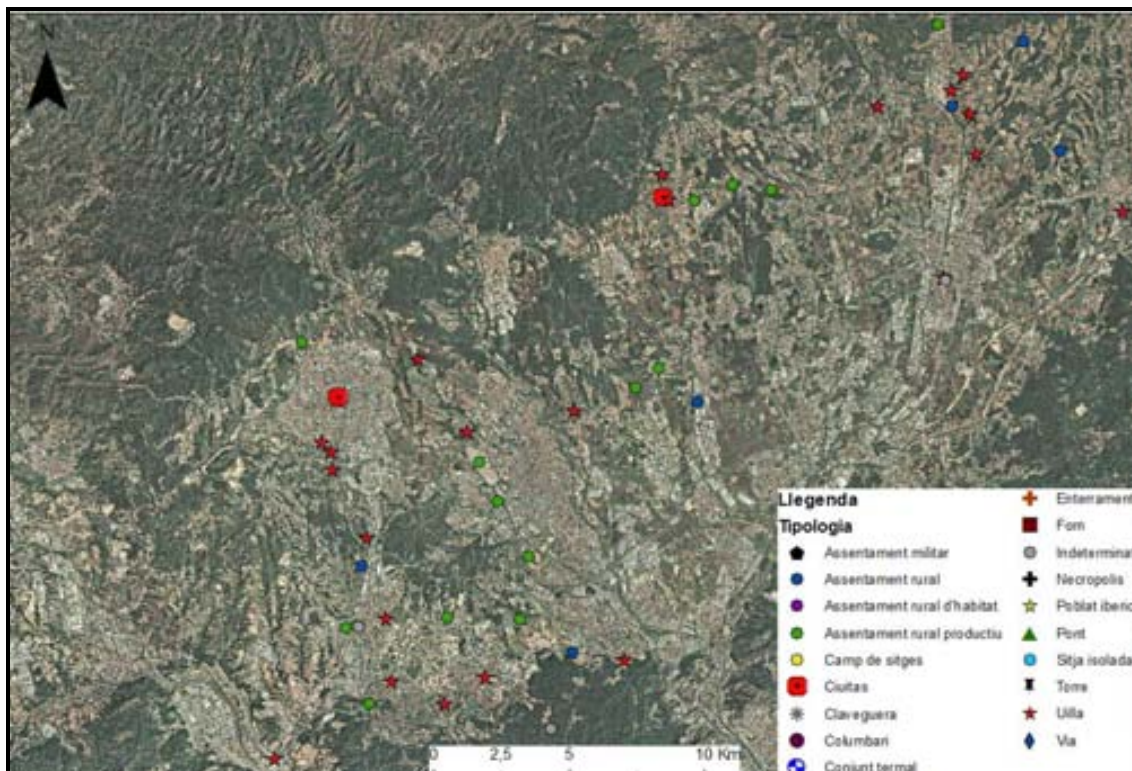

Fig. 107: Jaciments documentats per finals del segle I dC.

Més indicatius segurament serien els casos d'abandonaments registrats. Tot i no ser massius, el tipus de jaciment afectat podria aportar-nos algun indicatiu a tenir en compte en relació amb el context general. Així, trobem casos com els dels assentaments productius de Can Ventura de l'Oller (VOC.10.6/VOC.18.18), Carrer Mossèn Camil Rossell (VOC.18.11), Serrat d'en Perrotet (VOC.20.7/VOC.7.6), Can Carerac (VOR.4.16), Sitja o pou al c/ Major (VOR.4.35), Ca n'Illa (VOR.14.9), Can Collet (VOR.21.15), Can Vendrell (VOR.36.18) i, possiblement, C/ Jaume I, 10 (VOR.4.34) i Sant Miquel de

¹²¹⁹ J. Auladell. "Notes preliminars..."; pp. 79 – 82.

¹²²⁰ J.M. Coll, J. Roig. "L'antiguitat tardana al Vallès Oriental: algunes consideracions". *Lauro*, 14 (1998), pp. 7 – 8.

Martres (VOR.4.19). Així, el que permeten remarcar aquests abandonaments és que bona part d'aquests assentaments estaven vinculats d'alguna manera a l'activitat vitivinícola o terrissaire. Per tant, aquest seria un bon indicatiu per parlar d'alguna tipus de transformació de l'activitat productiva o, fins i tot, crisi dins del sistema productiu del vi laietà. En aquest sentit, cal remarcar altres casos com el de Can Pedrerol de Baix (VOC.4.5), on es detecta una amortització de les estructures vinculades a la producció de vi i àmfores i una reorientació de l'activitat productiva a partir del segle II, amb la construcció de dos forns i un seguit d'estructures de combustió, relacionades molt probablement amb l'activitat metal·lúrgica.¹²²¹ Un altre cas molt significatiu seria el del centre productor de Can Feu, a Sant Quirze, on a partir d'aquest moment flavi es dona una amortització del camp de dòlies (80 dC.) i, per tant, sembla que s'acabaria amb la producció vinícola. Continuarien en funcionament els forns però enfocarien la seva producció cap a la ceràmica comuna.¹²²² També podem destacar el cas de Can Jofresa (VOC.20.24), a Terrassa, on a partir d'època flàvia es donà una reorientació productiva amb la construcció d'un seguit de *lacus*, els quals s'han interpretat com a vinculats a la indústria tèxtil (possible blanqueria) a causa de la manca d'indicis de premses vinícoles o oleàries. Aquesta fase es mantingué fins a mitjans del segle II dC., quan sembla que els importants forns ceràmics ja feia temps que no estaven en ús.¹²²³

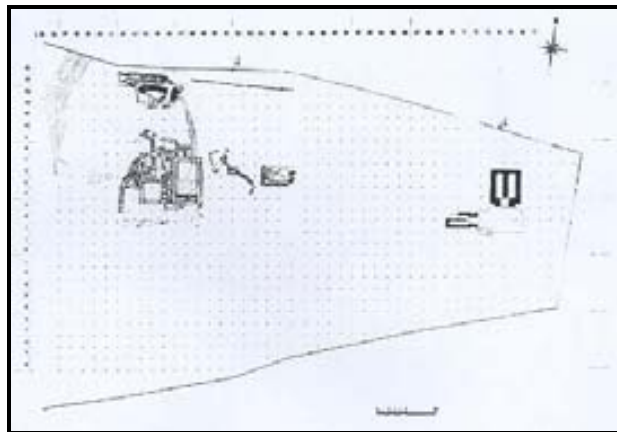

Fig. 108: Planta de les estructures identificades a Can Jofresa (Casas *et al.* 1986).

Un cas similar el trobaríem pel que fa al jaciment del Mas Manolo (VOR.4.2), a Caldes. Aquí, també trobem una fase cap al darrer quart de segle que implica una nova

¹²²¹ Sobre aquesta qüestió, remetem a la memòria més recent de les excavacions al jaciment: L. Moret. *Memòria de l'excavació a la vil·la romana de Can Pedrerol de Baix*. 2004 (2 vol.). Arqueociència Serveis Culturals, S.L. Memòria inèdita (2006).

¹²²² E. Carbonell *et al.* "Notícia ...", p. 153; *Id.* "Can Feu...", p. 279; *Id.* "Recent work, pp. 297 – 230.

¹²²³ T. Casas *et al.* "El complex industrial...", p. 72.

organització de l'espai, amb el final de l'ús dels forns ceràmics documentats durant la fase anterior. Ara bé, aquests foren substituïts per un gran magatzem de dòlies, que mostrarien una important activitat agrària, no sabem si vinculada a la producció vitivinícola.¹²²⁴ Tot i aquests exemples, val a dir que en alguns casos es documenta una continuïtat en les activitats productives documentades des d'època augustal, com serien els casos de la terrisseria de Can Cabot (VOR.36.16) a Santa Eulàlia de Ronçana, l'assentament del Carrer Balmes/Santa Eulàlia (VOR.4.10) a Caldes, la vil·la de Can Oriol (VOC.13.5) a Rubí o el cas del Mas Fuster (VOC.15.13) de Sant Quirze, on es documentà un possible forn i diverses sitges i que precisament inicià un moment àlgid a partir d'època flàvia.¹²²⁵ Tot i no tenir indicis de la seva activitat productiva, caldria remarcar també el cas de la vil·la de l'Aiguacuit (VOC.20.34) de Terrassa, on precisament aquest és el moment quan s'inicia la creació d'un conjunt luxós amb la construcció de les termes privades de l'assentament.¹²²⁶

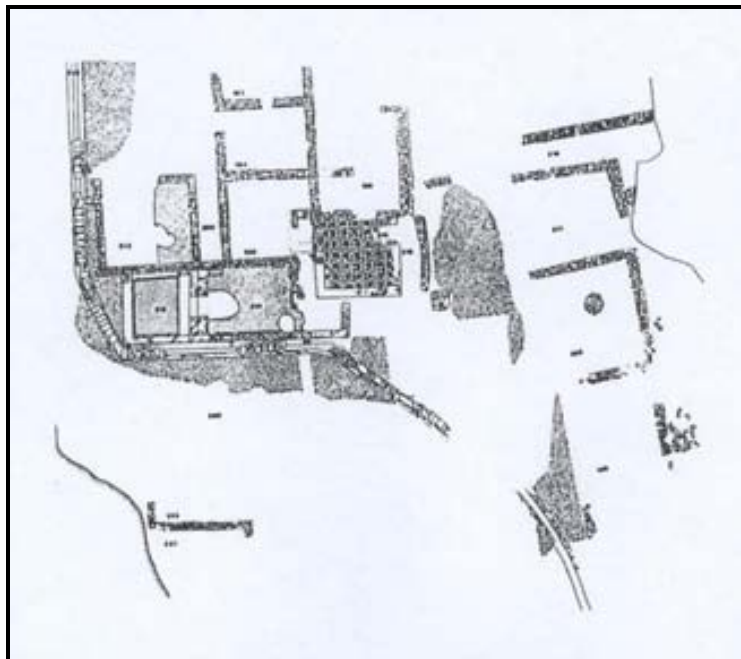

Fig. 109: Segona fase constructiva de la vil·la de l'Aiguacuit (Barrasetas *et al.* 1992).

¹²²⁴ E. Barrasetas *et al.* "Intervenció arqueològica...", p. 90.

¹²²⁵ Sobre aquest assentament, *vid:* J. Aguelo. "Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiguitat". *Gausac*, 1 (1992), p. 17; N. Terrats. "El territori de Sant Cugat del Vallès a l'època romana: primera aproximació". *Gausac*, 5 (1994), pp. 11 – 19; J. Aguelo. "Ibers, romans, visigots i musulmans a l'extrem sud-occidental del Vallès". *Gausac*, 9 (1996), p. 39.

¹²²⁶ E. Barrasetas *et al.* "Les ocupacions...", p. 116.

Tots aquests abandonaments i aquestes reorientacions productives, són especialment interessants en relació a un passatge literari que parla de les actuacions de l'últim emperador flavi, Domicià, en relació amb les províncies. Aquest, que ens ha arribat principalment a partir de Suetoni (*Dom.* VII, 2),¹²²⁷ però també d'autors com Estaci (*Silv.* IV, 3, 11 – 12) o Filòstrat (*Vita Sophist.* I, 21, 6), informa de com l'emperador, en els primers anys de la dècada dels 90, ordenà aturar la plantació de vinyes en terres italianes i, a la vegada, arrencar la meitat de les vinyes existents a les províncies. Un edicte que aquestes pròpies fonts mostren que, finalment, Domicià renuncià a aplicar. Les interpretacions sobre aquest edicte han estat diverses i arrenquen d'autors bàsics com T. Mommsen, qui ideà una de les principals línies interpretatives, basada en una iniciativa imperial dirigida a protegir l'agricultura de la península Itàlica, greument afectada per la competència provincial.¹²²⁸ A partir d'aquí historiadors diversos com T. Frank o M.I. Finley participaren del debat al voltant d'aquesta qüestió, amb aportacions diverses que han anat evolucionant amb el temps.¹²²⁹ En general, doncs, es tracta d'una decisió política que podria haver afectat directament l'estructura productiva de zones abocades a la producció vitivinícola com el cas laietà. La resolució en si del propi emperador, però, queda en un segon terme, ja que el mateix Suetoni afirma que l'edicte finalment no tirà endavant. La qüestió principal d'aquest passatge, com bé apunta A. Tchernia, estaria en relació amb una possible sobreproducció vinària davant d'una reducció de la producció cerealística i, especialment, si aquesta situació fou circumstancial, tal com sembla apuntar l'autor llatí, o de tipus estructural.¹²³⁰

En aquest sentit, l'arqueologia és la millor font d'informació per tal de poder confirmar indicis d'una repercussió d'aquest edicte sobre l'activitat productiva, especialment a una zona com la província Tarraconesa, una gran productora de vi des de mitjan segle I aC. De fet, ja hem vist que el moment de màxima producció del vi

¹²²⁷ “Un any en que hi hagué una gran collita de vi, però una gran falta de blat, creient Domicià que amb l'excessiu conreu de les vinyes hom descurava els camps, ordenà amb un edicte que ningú no en plantés de noves a Itàlia, i que a les províncies deixessin com a màxim la meitat dels ceps i arrenquessin els altres; però no perseverà en la seva resolució”. Seguim la traducció de J. Icart a l'edició de la Fundació Bernat Metge (Suetoni. *Vida dels dotze Cèsars*, vol. V (1971), p. 98).

¹²²⁸ T. Mommsen. *Römische Geschichte*, vol VI. Munic: KG. Saur (1990 - 1994), pp. 98 i ss.

¹²²⁹ Alguns autors com B. Levick, fins i tot plantejaven la possibilitat d'un interès de Domicià en reduir el consum de vi per tal d'evitar complots i revoltes populars (B. Levick. “Domitian and the provinces”. *Latomus*, 41 (1982), p. 68). Per un resum sobre aquestes diverses interpretacions, remetem al treball de G. Pereira. “El edicto de Domiciano sobre el vino y la economía política romana en el Alto Imperio”. *El vi a l'Antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 350 – 353.

¹²³⁰ A. Tchernia. *Le vin...*, p. 223.

tarraconès i laietà arribaria fins a la meitat del segle I dC. reduint a partir d'aquest moment la seva capacitat productiva i d'exportació.¹²³¹ A això caldria afegir-hi el fet que a diverses zones es documenta com a partir del 80 dC. bona part de les terrisseries associades al fenomen de l'exportació de vi d'aquesta zona aturen la seva producció.¹²³² En aquest aspecte, la Laietània interior seria un cas paradigmàtic amb assentaments de producció amfòrica com Can Carerac, Can Vendrell o Can Collet on la producció terrissaire no sembla que sobrepassi el segle I dC. Ara bé, en cap cas es pot plantejar la desaparició de la producció vitivinícola a partir d'aquestes dades i, de fet, ja hem vist que diversos centres terrissaires i punts de producció vinícola continuen en funcionament. En realitat, aquesta és una tònica general al nord-est peninsular i, com bé apunten C. Carreras i P. Berni, una tercera part dels tallers i centres productors associats al procés vitivinícola i de producció amfòrica que estan actius a finals del segle I dC., continuarien amb aquesta funcionalitat fins més enllà del segle II dC.¹²³³

La desaparició d'alguns tallers amfòrics i la reorientació econòmica d'alguns assentaments rurals i *uillae*, doncs, no sembla que estiguessin vinculats de forma directa amb aquest edicte del darrer emperador flavi. La interpretació d'aquest procés, però, resulta complexa. A. Tchernia recorda la importància que degué tenir la erupció del Vesubi l'any 79 dC., que literalment sepultà una de les principals zones de producció de vi de tot l'imperi i el major punt d'abastiment d'aquest producte per Roma. Aquesta situació tan greu de cara als consumidors, no només obligà a importar vi de les províncies, sinó que, segons l'autor, forçà a bona part d'aquests consumidors (bàsicament els que tenien en el vi part o base dels seus negocis) a produir el seu propi vi. Això, en els següents anys, hauria generat una certa sobreproducció vinícola que hauria afectat directament aquestes importacions provincials.¹²³⁴ Tot i ser una hipòtesi de difícil contrastació, podria ser una possible explicació al canvi patit a una zona que havia estat abocada a aquest tipus de producció durant tot un segle com l'àrea laietana. En realitat, però, val a dir que l'inici de la frenada de la producció de vi tarraconès i laietà sembla que es donà uns anys abans. Sigui per la raó que sigui, semblaria que el gran *boom* de la producció de vi al nord-est peninsular es frenà i donà lloc a una

¹²³¹ C. Carreras. "Del Mujal...", p. 170.

¹²³² R. Pascual. "El desenvolupament...", p. 123.

¹²³³ C. Carreras *et al.* "Produccio de vi...", p. 271.

¹²³⁴ A. Tchernia. *Le vin...*, p. 230 i ss.

producció per un consum sobretot local.¹²³⁵ Un consum, això sí, que es mantingué a la zona Laietana durant tota l'Antiguitat i que podem documentar fins el segle IV aC. com a mínim.¹²³⁶

En el cas de la Laietània interior, hi ha dues zones especialment interessants per les seves característiques que podrien aportar llum sobre la qüestió de l'evolució de les estructures agràries. Per una banda, tenim la zona de Granollers. Ja hem vist com, a partir d'època augustal, sorgeix en aquest punt la vil·la de Can Jaume (VOR.16.19) amb els primers indicis d'una ocupació que es podria relacionar també amb la zona residencial del Pati de la Rectoria (VOR.16.36). Doncs bé, és a partir del darrer quart del segle I dC. quan es dona la gran monumentalització d'aquesta vil·la, amb les restes documentades al jaciment del Carrer de Sant Jaume, 28. En aquest punt es documentaren dos complexos termals de gran qualitat i amb ús de materials luxosos com plaques de marbre, estucs parietals, mosaics i paviments d'*opus sectile*, destacant un d'ells en forma d'escacat, combinant marbre blanc i pissarra negra.¹²³⁷ Juntament a aquests jaciments, en trobem d'altres de propers que es podrien vincular a aquest centre. Així, ja hem esmentat l'assentament del Pati de la Rectoria (VOR.16.36), en el qual en un moment poc clar d'època altimperial s'hi construeix una zona residencial de primer ordre amb un gran edifici porticat que presenta una gran qualitat constructiva dels murs i fragments de bases de columna d'ordre toscà dispersos pels voltants del jaciment. A la vegada sorgeixen tot un seguit d'àmbits associats a aquest edifici porticat i diverses canalitzacions que desguassen en una claveguera principal.¹²³⁸

¹²³⁵ C. Carreras *et al.* "Produccio de vi...", p. 271. De fet, pensem que no és casual el fet que els dos principals autors que escriuen al voltant d'aquest vi, Plini i Marcial, escriuen en un context de segle I dC.

¹²³⁶ Així, tenim casos ben estudiats com la instal·lació vinícola de la Plaça del Rei de Barcelona, amb un funcionament entre la segona meitat del segle III i inicis del IV dC. O el cas del centre productor d'El Moré (Sant Pol de Mar) que començà a produir en època augustal i seguí en funcionament fins a mitjans o darrer quart del segle II dC. Sobre aquests casos, *vid.*: J. Beltran de Heredia, M. Comas, E. Gurri, J. Juan. "Noves aportacions sobre la producció de vi a la Laietània romana: instal·lacions vinícoles i anàlisis de residus". *Quarhis*, 2 (2006), pp. 92 – 107.

¹²³⁷ Per detalls sobre les característiques d'aquestes termes, *vid.*: M. Freixa, M. Gurrera, I. Moreno. *Excavació arqueològica al C/ Sant Jaume, 28 (Granollers, Vallès Oriental)*. Atics S.L. Memòria inèdita (2005); M. Freixa. *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva al carrer Sant Jaume, 28 de Granollers (Vallès Oriental)*. Atics, S.L. Memòria inèdita (2008); A. Uscatescu. "L'època antiga...", pp. 37 – 99.

¹²³⁸ En aquest cas no s'ha pogut accedir a les memòries d'excavació i, per això, remetem a l'únic article publicat sobre aquesta intervenció: A. Martín. "Intervencions arqueològiques al Pati de la Rectoria 2000 – 2001 (Granollers, Vallès Oriental)". *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 575 – 603.

Fig. 110: Vista de detall de les canalitzacions romanes documentades al Pati de la Rectoria (Martín 2004).

Igualment, hem de parlar de les restes trobades en el jaciment dels Fonaments de l'antiga presó (VOR.16.20), amb presència de diversos àmbits, alguns d'ells amb mosaics. A la vegada, trobem també pròximes les restes de l'assentament de la Plaça de l'Església (VOR.16.33) amb una primera fase situada en aquest segle I dC., on es documentaren les restes d'un pòrtic que feia d'aglutinant d'una sèrie d'estances que s'obrien al seu voltant. Tenint en compte l'existència d'un altre pòrtic al nord d'aquest, s'ha interpretat aquest últim com a punt de pas de la *pars urbana* cap a la *pars rustica* de la vil·la, fet que concorda amb l'existència en aquesta zona de dos *lacus vinarii*.¹²³⁹ Finalment, altres jaciments propers que es podrien relacionar amb aquests assentaments serien els de Can Piera (VOR.16.28), Església parroquial de Sant Esteve (VOR.16.10), Carrer Barcelona Solar B2 (VOR.16.34), Carrer Barcelona, 2, 4 i 6 (VOR.16.39), Carrer de Sant Jaume (entre els carrers de Sant Josep i Santa Anna) (VOR.16.26) i Sindicat Agrícola (VOR.16.25).

¹²³⁹ Sobre aquest jaciment, *vid.*: J. Estrada. "Prehistòria...", p. 40; A. Uscatescu. "L'època antiga...", pp. 37 – 99. M. Sunyol. "Intervenció arqueològica...".

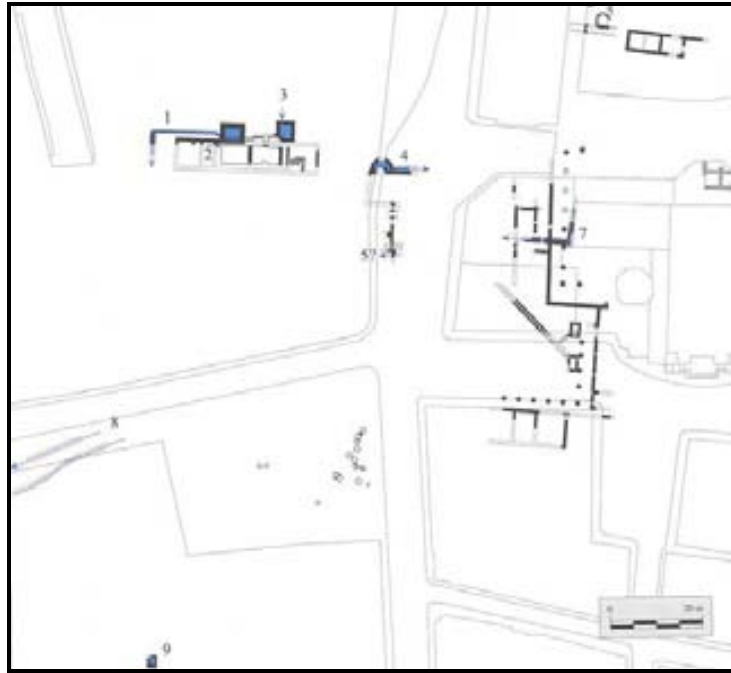

Fig. 111: Estructures hidràuliques romanes documentades al centre de Granollers (Uscatescu 2004).

Tot plegat, ofereix una situació realment complexa per poder interpretar el que succeeix a Granollers en aquest moment altimperial. Les interpretacions han estat diverses i A. Uscatescu les ha recopilat en un treball recent, de tal manera que no entrarem ara en detall sobre cadascuna d'elles.¹²⁴⁰ Només remarcar la tradicional vinculació amb la *mansio Semproniana*, que ja hem vist que resulta impossible de demostrar i per la identificació de la qual hem plantejat alguna alternativa.¹²⁴¹ Bàsicament, la hipòtesi tradicional parlava d'una vil·la sorgida en època augustal amb funcions de *mansio*, que a partir del segle II dC. aniria creixent en importància fins arribar a convertir-se en un petit nucli urbà que es podria identificar com a *forum* o *uicus*.¹²⁴² Alguns autors posen en relació aquesta evolució amb el cas de *Lauro*, de tal manera que el nucli de Granollers podria haver estat el seu substitut com a centre vertebrador del territori i la producció agrícola a partir del segle I dC.¹²⁴³ En general,

¹²⁴⁰ A. Uscatescu. "L'època antiga...", p. 43 i ss.

¹²⁴¹ *Vid. supra* p. 412 i ss.

¹²⁴² Especialment ha tingut repercussió la proposta de la identificació amb un fòrum, gràcies a una referència medieval (any 1043) a un camí que portava a un "*forum granularios*" que se situaria a Granollers (M. Tenas. "El nucli...", p. 13; J. Pardo. "Transformació del paisatge i organització del poblament en època romana al Vallès Oriental". *Limes*, 0 (1990), p. 60). Uscatescu, però, mostra com en altres documents del mateix moment cronològic es fa referència a Granollers com a "*mercatus*" o "*uilla*" i, per tant, no sembla que fos cap denominació oficial, sinó un terme que podia ser utilitzat com a sinònim d'altres en el sentit de nucli de població important amb funció de mercat (A. Uscatescu. "L'època antiga...", p. 45).

¹²⁴³ J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Granollers: Tarafa (1993), p. 138.

però, ja hem vist la dificultat de poder definir amb claredat què era *Lauro*. Per una altra banda, semblaria que durant el segle I dC. la producció anfòrica demostraria una continuïtat en el funcionament d'aquesta denominació territorial, fos quina fos la seva significació exacta i, a la vegada, aquests elements semblarien vincular la seva àrea productiva amb la part més propera al nucli de Caldes i no pas amb la zona de Granollers. En el seu magnífic treball, Uscatescu planteja els principals problemes i limitacions d'aquesta hipòtesi sobre la *uilla/mansio/forum* de Granollers:¹²⁴⁴

- La dificultat per comprendre aquesta triple funció del nucli amb una complexa dualitat entre món privat i públic.
- La manca d'indicis filològics o epigràfics que permetin vincular la vil·la amb la *mansio Semproniana* o amb un *forum*.
- La inexistència d'elements que permetin parlar d'un entramat urbà pel nucli antic de Granollers (per exemple, no hi ha cap evidència de la presència de carrers).
- Els problemes que presenten les evidències arqueològiques utilitzades per parlar d'un nucli urbà de certa entitat a Granollers. En aquest sentit, Uscatescu destaca quatre grans elements que s'han emprat com a arguments en aquest direcció. En primer lloc, l'extensió de les restes (2,4 ha.) que faria molt difícil pensar en una vil·la tan gran a Granollers. En realitat, però, la mida de les vil·les podia arribar a depassar àmpliament aquestes dues hectàrees i tenim exemples diversos a Hispània (com la vil·la de La Cocosa, a Badajoz). A més, com bé apunta l'autora, aquesta extensió s'ha calculat tenint en compte diversos jaciments consistents en restes romanes aïllades i de períodes històrics diferents, de tal manera que es tracta d'un argument poc consistent. Un altre element proposat seria el paper públic que haurien de tenir unes termes d'aquesta entitat. Aquest, però, no es pot demostrar i la seva entitat podia estar mostrant senzillament la riquesa i estatus de la família propietària de les termes. De fet, un element clau en contra del seu caràcter públic seria la manca absoluta d'epígrafs recuperats, factor fonamental per poder parlar d'unes termes públiques, com seria el cas del conjunt termal de Caldes. En tercer lloc, s'ha parlat de l'entitat de les

¹²⁴⁴ A. Uscatescu. "L'època antiga...", p. 15 i ss.

clavegueres documentades, però tampoc seria un element definitiu ja que s'han documentat vil·les amb estructures hidràuliques complexes i, de fet, unes termes de primer ordre com aquestes haurien de disposar d'un sistema hidràulic de primer nivell. Finalment, un darrer argument estaria relacionat amb la troballa de tot un seguit de necròpolis vinculades al nucli de Granollers, element que justificaria l'existència d'un nucli urbà en aquest punt. Com bé remarca Uscatescu, aquest element també es pot relativitzar i, realment, trobem un conjunt de 55 o 56 enterraments de població d'estatus humil per un període de sis segles, de tal manera que tampoc és excessivament significatiu.¹²⁴⁵

Per tant, aquesta hipòtesi tradicional de l'evolució entre *villa/mansio/forum* no tindria una base sòlida en el cas de Granollers. La pròpia autora, planteja la seva pròpia hipòtesi al voltant d'aquest assentament, una hipòtesi que compartim en línies generals. Així, Uscatescu considera que estaríem davant d'una gran vil·la rural, de la que es podrien definir les diverses parts.¹²⁴⁶ Aquestes s'estructurarien a partir dels dos grans pòrtics recuperats al Pati de la Rectoria i a la Plaça de l'Església. El pòrtic nord, el del Pati de la Rectoria, donaria a la *pars urbana* de la vil·la i englobaria també el jaciment dels Fonaments de l'Antiga Presó. S'hi documentaria la part residencial a partir dels diferents àmbits excavats amb presència en algun d'ells de mosaics. El pòrtic sud, el de la Plaça de l'Església, donaria a la *pars rustica*, on ja hem vist que es documentaren els dos *lacus* i alguns paviments hidràulics. Tot aquest conjunt tindria com a part més luxosa i refinada els conjunts termals de Can Jaume i, a partir del segle II, del Passatge de Sant Bartomeu (VOR.16.27). Serien de primer nivell i demostrarien l'estatus elevat dels propietaris de la vil·la, amb una fase de creixement i embelliment precisament a partir d'aquest moment flaví i amb continuïtat al segle II dC. Finalment, la *pars fructuaria* seria la més difícil de localitzar, però l'autora citaria les restes documentades a Can Trullàs (VOR.16.22), amb presència d'un seguit de sitges i forns anteriors a mitjans del segle II dC., o les de l'església de Sant Esteve, entre d'altres. Es tracta d'una hipòtesi que, a partir de la proximitat entre aquests jaciments, la seva concordança cronològica i estilística i la bona integració entre les diferents zones recuperades (residencials, d'oci, productives, d'emmagatzematge), creiem perfectament plausible. A això hi hem d'afegir la bona situació d'aquest punt respecte la xarxa viària i la seva

¹²⁴⁵ Tractarem la qüestió d'aquestes necròpolis en el següent capítol, ja que bàsicament es vinculen a una cronologia del segle II dC.

¹²⁴⁶ Seguim, de nou, la seva obra: "L'època antiga...", p. 53 i ss.

participació dins de l'activitat productiva vinícola a partir dels *lacus uinari* documentats, de tal manera que resulta admissible pensar en l'existència d'una família de terratinents amb el seu *fundus* a l'actual Vallès Oriental i la vil·la associada a la zona de Granollers i, de fet, ja havíem vist que O. Olesti havia proposat vincular aquestes restes amb els *Licinii* i el *fundus Licinianus*.¹²⁴⁷

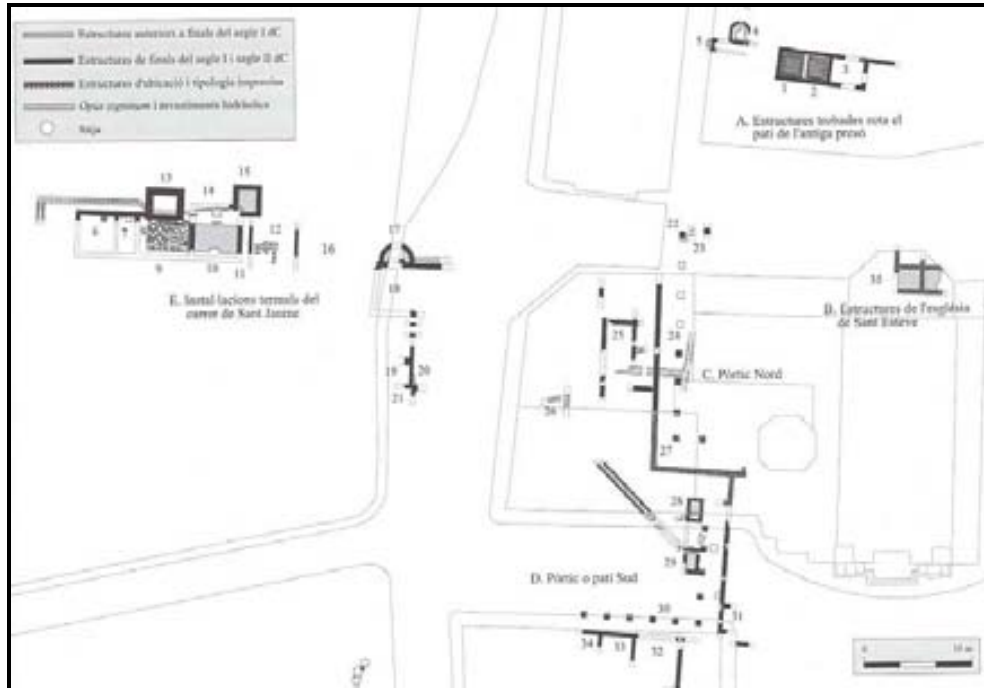

Fig. 112: Estructures de la hipotètica vil·la de Can Jaume (Uscatescu 2004).

Com dèiem, però, hi ha un altre cas a destacar a la zona vallesana en aquest sentit i que podria ser paral·lel al de Granollers; es tracta del cas de Caldes de Montbui. Així, l'arqueologia documenta al voltant del conjunt termal un seguit de jaciments que podrien correspondre al model de *uillae*, el més destacat dels quals seria l'Antic Institut Manolo Hugué (VOR.4.23).¹²⁴⁸ Ja hem vist que es tractaria d'un assentament situat en el centre de l'actual nucli urbà i no massa allunyat del conjunt termal. S'hi va excavar un pòrtic que donava pas a un magatzem de dòlies, però el més interessant és que les estructures sembla que s'estenien cap als carrers circumdants, on a diversos jaciments es documentaren evidències d'habitacions decorades amb mosaics, elements escultòrics de marbre, zones productives i d'emmagatzematge i, fins i tot, l'esmentada inscripció

¹²⁴⁷ Vid. *supra* pp. 461 – 463.

¹²⁴⁸ Sobre aquest jaciment i els seus detalls, remetem a la seva memòria d'intervenció: J. Folch, A. Monleon, O. Saula. *Memòria de l'excavació d'urgència: Antic Institut Manolo Hugué (Caldes de Montbui, Vallès Oriental)*. Setembre – novembre de 1990. Memòria inèdita (1991).

votiva a Isis.¹²⁴⁹ Per tant, tindríem una situació molt similar a la de Granollers, amb una gran acumulació de diversos jaciments en un zona reduïda i que podrien estar vinculats entre ells en base a aquesta proximitat i a una cronologia molt similar, ja que pràcticament en tots els casos estem davant de jaciments que tenen el seu inici a partir del segle I dC.

D'aquesta manera, les estructures documentades a l'Antic Institut Manolo Hugué podrien respondre, de la mateixa manera que en el cas de Granollers, a un pòrtic que serviria per vertebrar la *pars urbana* i *rustica*; en aquest cas donant pas a la segona, identificada a partir del camp de dòlies. Una zona productiva i d'emmagatzematge que es trobaria ben documentada a partir de diversos jaciments propers com el forn del C/ Espartero i les restes ceràmiques del C/ Balmes/Santa Eulàlia (VOR.4.10), el C/ Escoles Pies, 38 i el C/ Escoles Pies, Buenos Aires, Torres i Sayol, l'estructura del jaciment de la Sitja o pou del c/Major, les estructures de tipus segurament productiu documentades al C/ Agulló i Corredossos de Baix o a la Plaça de l'Església i carrers dels voltants.¹²⁵⁰ Pel que fa a la zona residencial, cal parlar del jaciment del Carrer Buenos Aires (VOR.4.9), on es documentaren dues habitacions amb restes ceràmiques associades i dos mosaïcs, un dels quals datat al segle II dC. També es trobaren, en intervenció d'urgència, dos murs i una estructura quadrada al centre del recinte i dos àmbits més a la banda nord i oest, juntament a una claveguera d'obra romana. Les estructures estarien construïdes amb pedres de format gran, lligades amb fang.¹²⁵¹ A la vegada, es podria remarcar la troballa d'un cap femení de marbre datable de la primera meitat del segle I dC. al jaciment del Carrer Bellit (VOR.4.7), o la proximitat del jaciment del Sant Salvador (VOR.4.12), on aparegué la famosa dedicació epigràfica a Isis.

Per tant, a forma d'hipòtesi, pensem que podríem estar davant d'una gran vil·la sorgida a partir del segle I dC. (segurament amb algun tipus de petit assentament precedent), el propietari de la qual podria estar vinculat amb el conjunt termal. L'estructura de la vil·la podria ser similar a la de Granollers i, de fet, tenim també la

¹²⁴⁹ En general, podrien estar inclosos en aquesta àrea arqueològica els jaciments de C/ Bellit; C/ Espartero; C/ Balmes/Santa Eulàlia; C/ Escoles Pies, 38; C/ Escoles Pies, Buenos Aires, Torres i Sayol; Sitja o pou del C/ Major; C/ Agulló i Corredossos de Baix; Plaça de l'Església i carrers dels voltants; C/ Buenos Aires i C/ Sant Salvador.

¹²⁵⁰ Tot i que en aquests dos darrers casos la cronologia seria més aviat republicana.

¹²⁵¹ Respecte el jaciment del C/ Buenos Aires, *vid.*: C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986), pp. 87 – 90; A. De Montes, L. Sala. "Elementos...", pp. 102 – 109; C. Miró. "C. de Buenos Aires, Caldes de Montbui". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 288.

presència d'un pòrtic a l'Antic Institut Manolo Hugué que segurament actuaria com a punt vertebrador d'aquesta, de la mateixa manera que passa amb els dos pòrtics recuperats al Pati de la Rectoria i Plaça de l'Església de Granollers. En aquest cas, també hi hauria una vinculació amb la producció vitivinícola, evident per trobar-nos a la zona productora per excel·lència del Vallès (l'àrea de *Lauro*) i per la documentació de tallers amfòrics com el del C/ Espartero o el C/ Balmes (possiblement un únic taller). La manca d'una zona termal associada estaria, segurament, relacionada amb la proximitat del gran conjunt termal de Caldes. Això posa sobre la taula una qüestió difícil de resoldre com seria determinar els propietaris d'aquesta vil·la i les seves terres associades i si aquests pogueren tenir una vinculació directa amb el nucli termal. Tot i no poder aportar indicis reveladors en cap sentit sobre aquest aspecte, només recordar la ja esmentada presència dels *Licinii* a alguns centres de producció amfòrica propers com el de Sant Miquel de Martres a partir de les marques recuperades o la presència de la gens *Caecilia* en la inscripció recuperada a la capella de la Santa Majestat amb el *cursus honorum* d'un *Lucius Caecilius Serenus* o *Seranus*.¹²⁵² De la mateixa manera, pensem que la recuperació de la inscripció d'Isis en un jaciment proper com el del C/ Sant Salvador seria un element a tenir en compte, especialment si recordem que els personatges esmentats serien lliberts precisament de la gens *Licina*.¹²⁵³

En conclusió, doncs, creiem que l'arqueologia i l'epigrafia vindrien a mostrar la creixent consolidació d'unes elits laietanes, les quals havien accedit a controlar un seguit de *fundi* a la zona vallesana, molt probablement en relació amb el reordenament territorial dut a terme en època augustal.¹²⁵⁴ El *boom* de la producció vinícola laietana, experimentat entre la segona meitat del segle I aC. i primera de l'I dC., permetria que bona part d'aquestes elits prosperessin gràcies al procés de fabricació, emmagatzematge i transport del vi laietà. Aquest progressiu enriquiment començà a cristal·litzar a partir d'època flàvia, quan les diverses famílies pogueren invertir part dels beneficis obtinguts en programes edilicis que s'expressaren no només en els centres de poder, com Ègara o

¹²⁵² Cal recordar que la gens *Caecilia* està ben documentada a l'epigrafia honorífica tant de *Tarraco*, com de *Barcino* i *Baetulo* (M. Mayer *et al.* *La romanització...*, p. 34).

¹²⁵³ Recentment, al voltant d'aquesta qüestió, M. Mayer ha assenyalat que l'esmentat epígraf amb la presència d'una lliberta d'un *Licini Cras*, molt probablement seria indicatiu que aquest seria un membre de l'*ordo senatorius* amb propietats a la zona de Caldes, potser en relació amb l'herència dels *M. Licinii Crassi* que governaren la Citerior l'últim terç del segle I aC. (M. Mayer. "El problema...", p. 305).

¹²⁵⁴ I aquest procés de creixement i enriquiment de les elits es podria generalitzar per tota Hispània (G. Alföldy. "Hispania bajo los flavios y los antoninos. Consideraciones históricas sobre una época". *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers. (1987), p. 18).

Caldes, sinó també en les seves pròpies residències rurals o vil·les. Això explicaria el creixement i monumentalització de vil·les com la de Can Jaume o la de l'Antic Institut Manolo Hugué, que s'expandirien i refinarien, arribant en alguns casos a quotes de luxe molt elevades. El fet que els propietaris d'aquestes vil·les fossin també els membres de l'elit que acapararien els càrrecs administratius i polítics, permet comprendre millor aquest creixement a partir del darrer quart del segle I dC., ja que la creació dels dos municipis llatins a la zona (Ègara i probablement Caldes) afavoriria la consolidació de l'estatus social i econòmic d'aquestes famílies, gràcies a la seva integració jurídica i a la més que probable obtenció de la ciutadania romana.¹²⁵⁵

Pel que fa a la ja comentada reducció de l'exportació vinícola laietana, segurament aquesta obligà a una certa reorientació de la producció dins d'aquestes vil·les, centrant-se majoritàriament en la producció cerealística. Tot i això, ja hem vist que no s'atura la producció de vi ni d'àmfores i, en el cas de la *uilla* situada a Caldes, el jaciment del C/ Balmes documenta una producció amfòrica fins el segle II dC. Si a això hi afegim el fet que la major part de tallers amfòrics propers a l'àrea de Caldes deixen de funcionar a la darrerria del segle I, potser estariem davant d'un procés de concentració de la producció o bé d'un manteniment exclusiu en aquells tallers vinculats a una *gens* poderosa.¹²⁵⁶ Tot aquest procés es consolidaria a partir del segle II dC., segurament el moment de màxim apogeu de les elits laietanes. Òbviament, estem en un camp hipotètic, ja que resulta extremadament difícil poder oferir marcs interpretatius per aquests processos amb les fonts d'informació de les que disposem. Aquest factor, de fet, s'accentua encara més si volem intentar parlar dels grups socials allunyats de les elits. En aquest sentit, potser l'únic element del que disposem serien les referències a les fonts epigràfiques a la presència de lliberts, dels que ja havíem parlat anteriorment. Així, els diversos exemples de lliberts enriquits trobats a la zona, permetrien intuir que les conseqüències econòmiques i socials vinculades al fenomen de la producció vitivinícola al llarg del segle I dC. es podrien fer extensives a d'altres grups socials.

¹²⁵⁵ Tot i que, com hem vist, és un fenomen que documenten molt millor a la part central i oriental vallesana, amb els esmentats casos de Caldes i Granollers, no volem deixar de remarcar la proximitat entre les tres principals vil·les que tenim a l'àrea rural circumdant a Ègara: Can Bosch de Basea, Can Jofresa i l'Aiguacuit, situades totes tres en un radi escàs d'1 km. Tot i que no tenim evidències en aquest sentit per poder demostrar-ho de forma sòlida, no es podria descartar que estiguéssim davant d'un cas similar.

¹²⁵⁶ Així, ja hem vist que zones de producció amfòrica com Can Vendrell, Sant Miquel de Martres o Can Carerac deixen de produir en aquest moment, mentre que d'altres com el Mas Manolo reorienten la seva activitat productiva. En algún cas, però, es continua amb l'activitat industrial, com a Can Cabot.

3.3.3.5 Conclusions: els flavis i el tancament del cercle de la romanització a la Laietània

Les reformes flàvies, doncs, tingueren una repercussió directa sobre el territori laietà interior. En certa manera, suposaren el tancament del cercle de la romanització en aquesta zona; el tancament d'un procés iniciat amb el desembarcament romà al nord-est peninsular durant la Segona Guerra Púnica i que tingué diversos moments fonamentals, com la segona meitat del segle II aC. o, especialment, les reformes augustals. Així, mentre que el moment de canvi entre el segle I aC. i el segle I dC. suposà la integració definitiva de la Laietània interior i la seva població dins les estructures econòmiques, socials i polítiques romanes, la reforma flàvia iniciada per Vespasià suposà el pas definitiu, amb la integració jurídica del poblament, el que encertadament J. Pons va definir com “la plena incorporació al món romà”.¹²⁵⁷

D'alguna manera, les diferents evidències analitzades han demostrat que aquest període suposà un aprofundiment d'aquest procés partint de les bases posades en el moment augustal. Així, si aleshores havíem remarcat la potenciació de dos nuclis com Ègara i el conjunt termal de Caldes com a nous centres vertebradors de la zona, a partir del govern de Vespasià això es consolidà definitivament amb la promoció d'aquests dos nuclis a la categoria de *municipium* de dret llatí. Una promoció que hem vist que només es pot certificar, gràcies a l'epigrafia, en el cas egarenc; tot i que els epígrafs recuperats a Caldes semblarien indicar una alta probabilitat que aquest nucli també arribés a aquest estatut. Dos nuclis, per tant, que reforçarien la seva posició com a punts centrals del territori i on, sens dubte, la funció fiscal tindria un paper determinant, tenint en compte la importància d'aquest aspecte dins la pròpia concessió del *ius latii* a Hispània i el fet que *Barcino*, la principal ciutat de la zona vinculada directament a aquests dos nuclis, era una colònia immune. Aquesta promoció, però, no podem saber si implicà alguna reforma constructiva dins d'ambdós nuclis i l'únic que sembla segur a dia d'avui, és que mantingueren la seva condició de *ciuitates sine urbe*, sense un desenvolupament urbanístic com a tal, ja que les seves funcions seguien sense exigir aquesta condició.

Les reformes, però, no només afectaren als nuclis principals de la Laietània interior, sinó que tingueren una repercussió directa sobre bona part de la població. Especialment, les elits laietanes tingueren un paper essencial dins d'aquest procés. De fet, bona part de

¹²⁵⁷ J. Pons. *Territori...*, p. 172.

la intencionalitat d'aquesta concessió del dret llatí, com hem vist, anava encaminada a facilitar la definitiva integració de les elits autòctones dins del sistema socio-econòmic i polític romà. En aquest sentit, la concessió del *ius latii* i la promoció dels nous municipis suposà que una bona part de les elits poguessin accedir a la ciutadania romana mitjançant el desenvolupament de càrrecs públics, obrint les portes de la plena participació dins les estructures imperials. A la zona laietana, aquest factor es combinaria amb l'existència d'unes elits que s'havien anat enriquint des de mitjan segle I aC. a través de la participació dins de la producció i comercialització del vi laietà. D'aquesta manera, a finals del segle I dC., aquestes elits, tot i la progressiva aturada del *boom* del vi laietà, s'havien desenvolupat suficientment a nivell econòmic per participar activament en el sistema polític hispà com a magistrats dels municipis llatins, consolidant a la seva vegada la seva situació mitjançant la construcció de grans vil·les com les esmentades de Granollers i Caldes, mostra evident de l'existència d'aquestes famílies plenament romanitzades i implicades en el manteniment i desenvolupament del sistema socio-econòmic imperial.

Tot plegat, doncs, contribuiria a posar les bases per un període com el segle II dC., que tradicionalment s'ha presentat com el moment culminant de la història de Roma i que, també a les províncies i concretament en el cas hispà, suposà una fase d'indubtable auge i de participació directa de les seves elits dins del desenvolupament i funcionament de l'imperi.

3.3.4 El segle II dC.: l'apogeu de la Laietània romana?

Per tal de començar a tractar aquest darrer capítol del nostre estudi doctoral, creiem que cal plantejar-se l'interrogant reflectit en el títol. Així, tradicionalment s'ha considerat el segle II a tota Hispània com un moment de màxim auge, de pau i prosperitat.¹²⁵⁸ En realitat, però, aquesta situació no resulta tant evident i així, mentre que sota els flavis i els primers anys de la dinastia sembla que estaríem en un moment d'expansió econòmica, social i urbana, a partir de mitjans del segle II començarien a haver indicis de certes transformacions o canvis en àmbits diversos.¹²⁵⁹ Per poder respondre a l'esmentada qüestió, analitzarem en primer lloc, i de forma breu, el context històric que envolta l'àrea hispana durant aquest segle II. Posteriorment tractarem les evidències de les que disposem a la zona laietana i, a partir d'aquests elements, intentarem reconstruir l'evolució del territori i el poblament de la Laietània interior durant aquest segle II dC.

3.3.4.1 El context històric: Hispània sota la dinastia antonina

Ja hem vist que el procés de romanització, que hem anat avaluant des del segle III aC. a les províncies hispanes, a bona part del territori culminà durant l'època flàvia, amb aquesta integració jurídica gràcies a la concessió del *ius latii*. Aquest procés féu que, a finals del segle I i inicis del II dC. les elits hispanes tinguessin un paper social i econòmic de gran pes dins les estructures imperials i, de fet, l'accés definitiu d'aquestes a la ciutadania romana va permetre el seu salt als cercles de poder de Roma. Així és com podem entendre que la dinastia antonina tingués la presència de dos emperadors amb orígens hispànics (Trajà i Adrià provenien de famílies d'*Italica*) i de nombrosíssims senadors provinents de les diferents ciutats hispanes.

A la mort de Domicià, l'últim emperador flavi, a mans de la Guàrdia Pretoriana, fou proclamat emperador Nerva (any 96 dC.), el qual dugué a terme un govern que podríem denominar de "transició" i que acabà l'any 98 amb la seva mort natural i l'accés al poder del seu fill adoptiu Marc Ulpià Trajà, natural de la ciutat bètica d'*Italica*. Entrem, d'aquesta manera, a la dinastia antonina, considerada com la més brillant de tota la història de l'Imperi Romà i on aquest arribà als seus maxims límits

¹²⁵⁸ G. Alföldy. "Hispania bajo...", p. 12.

¹²⁵⁹ P. Barceló, J.J. Ferrer. *Historia de la Hispania romana*. Madrid: Alianza Editorial (2007), p. 256.

territorials, però també administratius i culturals. No entrarem ara en detalls sobre les característiques d'aquesta dinastia ni dels seus governants, sinó que centrarem el discurs en aquells aspectes que afectaren directament les províncies hispanes. En realitat, de fet, la informació que tenim sobre Hispània per part de les fonts durant aquest període no resulta excessiva.¹²⁶⁰ Així, trobem referències vinculades a circumstàncies concretes com la relació entre els emperadors i determinades ciutats hispanes, els viatges a Hispània d'aquests, el càstig de governadors corruptes, la repressió de revoltes i saquejos piràtics, etc.

En el cas del govern de Trajà (98 – 117 dC.), *optimus princeps*,¹²⁶¹ destaca precisament per ser el primer emperador d'origen hispà i per marcar de forma definitiva aquest impuls de les elits hispanes als cercles de poder de la Urbs.¹²⁶² D'aquesta manera, fou per primer cop sota el seu govern quan dos senadors hispanes van assumir a la vegada el consulat: Luci Juli Urs Servià i Luci Licini Sura (102 dC.), seguits posteriorment per Luci Minici Natal i Quint Licini Silvà (106 dC.).¹²⁶³ Aquest fet resulta extremadament important pel nostre cas, ja que tots quatre senadors es vincularen de forma més o menys directa amb algun nucli laietà. Així, un dels casos més evidents seria els de Luci Licini Sura, tres vegades senador i un dels personatges més influents durant el govern de Trajà, el qual tenia una vinculació directa amb *Barcino* a través del seu llibert Luci Licini Segon, el personatge privat més homenatjat de l'Imperi Romà, en honor del qual es crearen tot un seguit de pedestals a *Barcino*.¹²⁶⁴ Igualment clara resulta la vinculació de Luci Minici Natal amb *Barcino*, ciutat de la que era originari i on també destacà i féu carrera el seu fill: Luci Minici Natal Quadroni

¹²⁶⁰ Per exemple, això és molt evident en un autor com Tàcit, que pràcticament no aporta cap informació detallada sobre Hispània ni als *Annals* ni a les *Històries*. En aquest sentit, *vid.*: B. Antón. "Silente Tácito: los Antoninos e Hispania". *La Hispania de los Antoninos. Actas del II Congreso Internacional de Historia Antigua*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2005), pp. 21 – 32.

¹²⁶¹ Aquest epítet que ha llegat la figura de Trajà demostra el gran moment que suposà per Roma el seu govern, mantenint-se durant els següents segles com a exemple paradigmàtic de bon emperador. Sobre aquesta qüestió, *vid.*: J.M. Blázquez. *Trajano*. Barcelona: Ariel (2003), capítol 4 i ss.; J.M. Roldán. "Traianus optimus princeps". *De Augusto a Trajano. Un siglo en la historia de Hispania*. Pamplona: EUNSA (2001), pp. 13 – 31.

¹²⁶² Per una recopilació detallada de les fonts disponibles al voltant del govern de Trajà, *vid.*: J. Arce, J. Gil, J. González, D. López-Cañete, P. Pavón, J.C. Saquete, S. Torallas. *Marco Ulpio Trajano. Documentos y fuentes para el estudio de su reinado*. Sevilla: Universidad de Sevilla (2003).

¹²⁶³ P. Barceló *et al.* *Historia...*, pp. 245 – 246.

¹²⁶⁴ A partir d'aquesta relació, alguns autors han plantejat un possible patronat de Luci Licini Sura sobre *Barcino*, extrem que no s'ha pogut contrastar a dia d'avui (J.M. Serrano. *Status y promoción social de los libertos en Hispania romana*. Sevilla: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Sevilla (1988), pp. 127 – 129). Respecte la figura de Luci Licini Segon, *vid.*: I Rodà. "Lucius Licinius Secundus, liberto de Lucius Licinius Sura". *Pyrenae*, 6 (1970), pp. 167 – 183.

Ver.¹²⁶⁵ Els altres dos casos serien més difícils de vincular, però també tindrien certa relació amb l'àrea laietana. Així, a Luci Juli Urs Servià, cunyat d'Adrià, se li ha atribuït una inscripció fragmentària de *Barcino* que ha fet pensar en un origen en aquesta ciutat.¹²⁶⁶ Per la seva banda, sembla que Quint Licini Silvà provindria de la ciutat de *Baetulo*, a partir d'una taula conservada on apareix com a patró de la ciutat de l'any 98 dC.¹²⁶⁷ D'aquesta manera queda fora de qualsevol dubte el paper primordial que desenvolupà l'àrea laietana, i principalment *Barcino*, dins del context polític dels primers anys de la dinastia antonina, remarcant la potència i riquesa de les seves elits. De fet, en general, el rellevant paper de senadors i cavallers hispans durant el govern de Trajà i part del d'Adrià creà el concepte del "clan hispànic"; és a dir, un grup d'influència política formada per membres de les principals famílies hispanes, que desenvoluparien diversos alts càrrecs i contribuirien de forma decisiva no només al funcionament de l'imperi, sinó també a la successió imperial.¹²⁶⁸

Aquest període, doncs, del govern de Trajà, implicà importants desenvolupaments i una participació activa d'Hispania dins del funcionament imperial. Així, per exemple, sabem que hi hagué un nombre destacat de legions procedents d'Hispania combatent pel *limes* imperial.¹²⁶⁹ A la vegada, a nivell urbanístic, estarem en un moment de gran desenvolupament i monumentalització a bona part de les grans ciutats hispanes i, per exemple, sabem que fou el cas de *Tarraco* o *Emerita*, amb renovades construccions monumentals i de serveis.¹²⁷⁰ També hi hagué una clara millora de la xarxa viària i d'infraestructures i, per exemple, d'aquest període daten el famós pont d'Alcántara o l'aqüeducte de Segòvia.¹²⁷¹ Finalment, també es poden

¹²⁶⁵ I. Rodà. "La promoción de las élites del *conventus Tarraconensis*". *Pluralidad e integración en el mundo romano*. Pamplona: EUNSA (2010), p. 185.

¹²⁶⁶ F.J. Navarro "Un anónimo senador procedente de *Barcino*". *Vrbs Aeterna. Homenaje a la Profesora Carmen Castillo*. Pamplona: EUNSA (2003), pp. 663 – 667; I. Rodà. "La promoción...", p. 185. Cf. R. Étienne. "Les sénateurs espagnols sous Trajan et Hadrien". *Les Empereurs Romains d'Espagne*. París: CNRS (1965), pp. 55 – 85.

¹²⁶⁷ IRC I, 139. I. Rodà. "La promoción...", p. 186.

¹²⁶⁸ Sobre aquest "clan hispànic" i els seus possibles membres i actuacions, *vid.*: J. Blázquez. "El clan hispano". *Trajano*. Barcelona: Ariel (2003), pp. 201 – 208.

¹²⁶⁹ Sobre aquesta qüestió, *vid.*: E. Gozalbes. "Las tropas de origen hispano en la provincia romana de la Mauritania Tingitana (siglo II)". *La Hispania de los Antoninos. Actas del II Congreso Internacional de Historia Antigua*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2005), pp. 255 – 265; C. Ricci. "Ispanici a Roma nel II secolo. La componente militare". *Ibid.*, pp. 267 – 276.

¹²⁷⁰ Respecte l'activitat edilícia duta a terme durant el govern de Trajà a Hispania, *vid.*: J.M. Campos, J.A. Pérez. "Los programas edilicios de época trajana". *Trajano*. Madrid: J. Alvar, J.M. Blázquez (eds.) (2003), pp. 269 – 300.

¹²⁷¹ Bona prova de l'activitat viària seria l'important nombre de documents epigràfics vinculats a aquest emperador registrats. Així, de Trajà s'han documentat fins a 51 mil·liaris (28 dels quals a la Tarraconesa)

destacar les diferents actuacions dutes a terme contra governadors provincials corruptes. En aquest sentit, l'any 101 dC., se succeïren dos judicis contra governadors acusats d'extorsió a les seves províncies. Per una banda, M. Prisc, originari de la Bètica i procònsol d'Àfrica, que fou multat i condemnat a l'exili. Per una altra, Cecili Clàssic, d'origen africà i procònsol de la Bètica, que morí durant el procés. Aquesta situació, ben documentada gràcies a les cartes de Plini el Jove (Plin. Min. *Epist.* III, 4, 2-7; 9, 1-22; VII, 29; VII, 33, 4-7), mostra, per una banda, que tot i ser una zona ben integrada a les estructures imperials, Hispània seguia patint problemes en relació amb la mala gestió duta a terme pels magistrats provincials. En resposta a això, però, també demostra la implicació del govern imperial per tal de desemascarar, jutjar i posar fi a aquests abusos.

El successor de Trajà fou Adrià (117 – 138 dC.), també d'orígens hispans i que mantingué una línia d'interès sobre les províncies fins i tot superior a la del seu antecessor, fet especialment evident pels seus continus viatges per aquestes. De fet, les actuacions iniciades per Trajà foren desenvolupades i consolidades per Adrià, que vindria a ser, com afirma Garzetti: “the systematizer par excellence”.¹²⁷² Pel que fa a Hispània, no sembla que les seves actuacions fossin especialment beneficioses per les seves províncies, sinó que estarien en unes condicions de tracte similars a la resta.¹²⁷³ Això féu que es mantingués la important activitat edilícia detectada ja sota Trajà i que afectà ciutats com *Bracara*, *Conimbriga*, *Caesaraugusta*, *Olisipo* o *Tarraco*.¹²⁷⁴ Resulta interessant remarcar com el propi Adrià passà per la Tarraconesa i, de fet, l'hivern dels anys 122 – 123 dC. estigué vivint a *Tarraco*, on presidiria un consell de tots els hispans i impulsaria la reforma de l'antic temple d'August (*HA. Vita Had.* XII, 4). Malauradament, la referència de la *Història Augusta* no aporta detalls massa clars al

i una inscripció a Hispània, factor que mostraria una activitat remarcable en aquest aspecte (J.M. Solana, L. Sagredo. *La red viaria...*, p. 40).

¹²⁷² A. Garzetti. *From Tiberius to the Antonines. A History of the Roman Empire AD 14 – 192*. Londres: Methen & Co. (1960), p. 378,

¹²⁷³ Una excepció a aquesta situació l'aportaria el cas d'*Italica*, ciutat on l'emperador passà part de la seva joventut i que, en un moment determinat, li demanà la gràcia de la promoció a l'estatut colonial. Un favor que l'emperador concedí en contra del seu consell, tal com relata Aule Gel·li a les seves *Noctes Atticae* (XVI, 13), ja que el major prestigi que implicava una colònia anava acompanyat també de responsabilitats gravoses. Finalment, però, es dugué a terme la concessió sorgint la *Colonia Aelia Augusta Italica*, una concessió que anà acompanyada d'un important programa edilici que donà lloc al que s'ha conegut com a “*nova urbs*” d'*Italica* (A. García Bellido. “La Italica de Hadriano”. *Les Empereurs Romains d'Espagne*. París: CNRS (1965), pp. 7 - 26; A. Blanco. “La Italica de Trajano y Adriano”. *Italica (Santiponce, Sevilla). Actas de las Primeras Jornadas sobre Excavaciones Arqueológicas en Italica*. Madrid: Ministerio de Cultura (1982), pp. 293 – 298).

¹²⁷⁴ I especialment l'actuació viària, ja que d'aquest emperador es conserven 70 mil·liaris a Hispània, 47 dels quals a la Tarraconesa (J.M. Solana, L. Sagredo. *La red viaria...*, p. 41).

voltant del que es discutí i decidí en aquesta assemblea. L'única informació seria l'oposició d'alguns dels representants de pobles hispans presents davant d'un nou reclutament de soldats, la qual cosa podria mostrar alguna mena de reorganització militar de la zona.¹²⁷⁵ De fet, la recuperació de monedes amb la llegenda RESTITUTORE HISPANIAE del govern d'Adrià, podrien ser indicatives dels intents duts a terme per part de l'emperador per reordenar les províncies hispanes.¹²⁷⁶ També a nivell econòmic hi hagueren intervencions per part del govern imperial en època d'Adrià a Hispània. L'exemple més clar serien els famosos bronzes de Vipasca. Es tractaria de dos bronzes recuperats a la localitat portuguesa d'Aljustrel, en els quals s'explicitava la normativa reguladora de les diferents activitats dutes a terme en el districte miner de Vipasca (principalment la mineria d'or i plata, però també els serveis complementaris inherents). En el textos es fa referència a una *lex metallis dicta* i, a la segona taula, a l'emperador Adrià, de tal manera que s'ha considerat que tant la llei, com aquestes taules que se'n desprenien, tingueren el seu origen en el govern d'aquest emperador.¹²⁷⁷ A Vipasca I es recull una *lex locationis*, expressant les condicions d'arrendament dels serveis públics del districte miner en règim de monopoli; a Vipasca II, per la seva banda, es recullen les condicions tècniques i fiscals de l'explotació minera.¹²⁷⁸ Tot plegat, mostraria un interès per part de l'administració imperial en intervenir en les activitats econòmiques vinculades a Hispània. Unes activitats econòmiques que donaria la sensació que funcionarien prou correctament.¹²⁷⁹

El successor d'Adrià, Antoninus Pius (138 – 161), ofereix moltes menys dades respecte el món provincial i, de fet, poc sabem de les seves actuacions en relació a

¹²⁷⁵ S. Perowne. *Hadrian*. Londres: Croom Helm (1986), p. 93; A. Birley. *Adriano. La biografia de un emperador que cambiò el curso de la historia*. Barcelona: Ediciones Península (2003), pp. 195 – 196.

¹²⁷⁶ Tot i que aquestes s'emmarquen en un fenomen que afectà a tot l'imperi i que tenia una funcionalitat bàsicament propagandística i política. J.A. Garzón remarca que el cas hispà és l'únic on aquestes emissions anaren acompanyades d'unes altres amb la llegenda EXERCITUS HISPANICUS, potser indicant una actuació també militar en el cas hispà que lligaria amb les queixes dels representants d'Itàlica (J.A. Garzón. "Las series conmemorativas de los viajes de Adriano: Adventus, Restitutori y Exercitus en las acuñaciones del emperador". *Analecta Malacitana*, 13 (1990), p. 192; J.E. Moreno. "El reflejo en las fuentes de la política militar del emperador Adriano". *Ab Initio*, 3 (2011), p. 26 i ss.).

¹²⁷⁷ J.J. Ferrer. "¿Gestión recaudatoria o fiscalidad racional? Otra visión de Vipasca". *La Hispania de los Antoninos. Actas del II Congreso Internacional de Historia Antigua*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2005), pp. 545 – 546.

¹²⁷⁸ En general, sobre els textos de Vipasca, *vid.*: M. Rodríguez de Berlanga. *Los bronces de Lascuta, Bonanza y Aljustrel*. Málaga: J. Martínez de Aguilar (ed.) (1881); S. Lazzarini. *Lex metallis dicta. Studi sulla seconda tavola di Vipasca*. Roma: L'Erma (2001); B. Cauuet. "Apport de l'archéologie minière à l'étude de la mise en concessions des mines romaines aux I^e et IIIe siècles: l'exemple de Vipasca (Aljustrel, Portugal) et d' Alburnus Maior (Rosia Montana, Roumanie)" *V Mesa redonda internacional sobre Lusitania romana: las comunicaciones*. Madrid: Ministerio de Cultura (2004), pp. 33 – 60; J.J. Ferrer. "¿Gestión...", pp. 545 – 554.

¹²⁷⁹ P. Barceló *et al.* *Historia...*, p. 251.

Hispania. L'únic relat remarcable seria el de la revolta del legat de la Tarraconesa, Corneli Priscià, l'any 145 dC, que fou ràpidament sufocada.¹²⁸⁰ L'epigrafia ens ofereix també, de forma indirecta, informació al voltant de diverses legacions enviades des de ciutats de la Citerior, com *Tarraco* o *Dertosa*, dirigides a participar a concilis provincials a la mateixa Roma, una de les quals segurament es realitzà sota el regnat d'Antoninus, mostrant com segurament aquest període, tot i les poques dades, també suposà accions reorganitzatives que afectaren el territori hispà.¹²⁸¹

De la mateixa manera, els següents emperadors, Marc Aureli (161 – 180) i el seu fill Còmmode (180 – 192), poc poden aportar al coneixement de la situació a Hispania, que passà a un paper secundari a causa de la creixent importància militar que anaren acumulant les fronteres del Rin i el Danubi i el *limes* oriental.¹²⁸² De fet, les principals informacions que tenim d'aquesta zona provindrien precisament de conflictes militars, bàsicament les incursions mauritanes a la Bètica i Lusitània, o de revoltes, com una a Lusitània sota Marc Aureli (*HA. Vita Marc. XXII, 11*) o la de Matern sota el regnat de Còmmode (*Herod. I, 10, 1*). En general, doncs, un seguit d'indisidors d'una situació problemàtica a diversos nivells que es repeteix al llarg de tot l'imperi durant els darrers trenta anys del segle II dC. i que molts autors han vinculat amb la famosa "crisi del segle III".¹²⁸³ Tot i que és una qüestió que depassa els nostres objectius, l'analitzarem amb més detall quan parlem de l'evolució que es donà a la Laietània interior. De fet, com veiem, les dades que aporten les fonts literàries són en general escasses pel nord-est peninsular i, a partir d'Antoninus Pius, directament nul·les. Per tant, com a la resta del nostre estudi, haurem de centrar-nos en altres evidències com l'arqueologia o l'epigrafia per tal de poder oferir una panoràmica mínimament sòlida pel segle II a la zona d'estudi.

Ja per acabar, dir que a la mort de Còmmode s'inicià un nou període de conflicte civil que acabà amb l'arribada al poder de la dinastia severa, creada per Septimi Sever, el primer emperador d'origen oriental, que substituïria a la primera dinastia amb clars

¹²⁸⁰ Revolta que apareix indicada als *Fasti Ostienses* (A. Garzetti. *From Tiberius...*, p. 447).

¹²⁸¹ Aquestes legacions es documentaren, doncs, gràcies a l'epigrafia de *Tarraco* (RIT, 331 i 332) i *Dertosa* (CIL II, 4055 i 4057), essent aquesta darrera la que permet suposar l'existència del concili provincial a Roma en el govern d'Antoninus Pius. J. Pons (*Territori...*, p. 233) vincula aquest hipotètic concili i les seves conseqüències amb les dedicacions honorífiques recuperades en honor a aquest emperador com la mateixa de *Dertosa* (CIL II, 4057) o les d'*Ègara* (IRC I, 66) i *Baetulo* (IRC I, 134).

¹²⁸² Una bona mostra d'aquest fet seria la progressiva reducció de l'epigrafia honorífica i, especialment, la manca de mil·liaris documentats a Hispania en relació a aquests emperadors (J.M. Solana, L. Sagredo. *La red viaria...*, pp. 41 - 42).

¹²⁸³ Per exemple: J.M. Blázquez. *Historia económica de la Hispania romana*. Madrid: Cristiandad (1978), p. 213.

vincles provincials i que marcaria l'inici d'un seguit de canvis fonamentals per l'Imperi Romà, amb el pas del sistema polític del Principat al Dominat i l'inici de l'anomenat Baix Imperi.¹²⁸⁴

3.3.4.2 L'aportació de l'arqueologia: continuïtats, evolucions i transformacions en el territori de la Laietània interior durant el segle II dC.

Per tal de poder comprovar l'evolució de la Laietània interior durant el segle II dC., i davant la poca informació que aporten els autors clàssics, de nou la principal font d'informació prové de l'arqueologia. Així, cal comprovar sobre el territori els canvis en els diferents assentaments documentats per tal de poder veure si existeix algun fenomen detectable associat a aquest període concret.

En aquest sentit, i tenint en compte que es tracta d'un període força llarg d'anàlisi, podem veure que hi ha múltiples casos d'evolució a la zona laietana interior. En primer lloc, tenim tots aquells assentaments que continuen sense massa variacions durant aquest segle en clara continuïtat respecte el període anterior. Val a dir que bastants d'aquests casos serien assentaments on les dades disponibles són tan escasses, que impedeixen determinar amb claredat l'existència de canvis en l'evolució del jaciment. Sigui com sigui, dins d'aquest grup d'assentaments que continuen funcionant, aparentment sense canvis, durant tot el segle II trobem els casos de la vil·la de Can Canaletes (VOC.5.6) i l'assentament rural de Can Castelló (VOC.5.13) a Cerdanyola; els jaciments de la Serra de Can Valls (VOC.9.2) i Can Boada Vell (VOC.9.10) a Palau-Solità i Plegamans; la vil·la de Ca n'Oriol (VOC.13.5) i els assentaments de Can Pòlit (VOC.13.13), Avinguda Castellbisbal - Can Fatjó Oest (VOC.13.31) i C/ Torrijos, 22 (VOC.13.32) a Rubí; Sant Pau de Riu-sec (VOC.14.5) a Sabadell; les vil·les del Monestir de Sant Cugat (VOC.15.3) i Can Cabassa (VOC.15.39) i l'assentament rural productiu de Can Marcet (VOC.15.41) a Sant Cugat; el Conjunt arqueològic de Sant Pere (VOC.20.35) i les vil·les de L'Aiguacuit (VOC.20.34) i Can Fonollet (VOC.20.36) a Terrassa; el jaciment d'Els Casalots (I) (VOR.2.18) i possiblement la vil·la de Can Tiano (VOR.2.26) a l'Ametlla del Vallès; el Conjunt termal de Caldes (VOR.4.22), l'assentament rural productiu del Mas Manolo (VOR.4.2) i possiblement la vil·la d'El Remei (VOR.4.5) a Caldes; el jaciment de Ca l'Aimeric (VOR.13.6) i possiblement la

¹²⁸⁴ L. Harmand. *L'Occident romain. Gaule – Espagne – Bretagne – Afrique du Nord. 31 av.J.C. à 235 ap. J.C.* París: Éditions payot (1969), pp. 433 – 434.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

vil·la de Santa Maria de Llerona (VOR.13.3) a Les Franqueses del Vallès; l'assentament rural de Can Grau (VOR.14.5) i la vil·la de Malhivern (VOR.14.4) a la Garriga; finalment, el conjunt d'assentaments vinculats a la important zona arqueològica de l'actual Granollers com l'Església parroquial de Sant Esteve (VOR.16.10), Plaça de l'Església (VOR.16.33), Can Jaume (VOR.16.19), Pati de la Rectoria (VOR.16.36), Carrer Travesseres, 32 (VOR.16.38) i Can Piera (VOR.16.28).

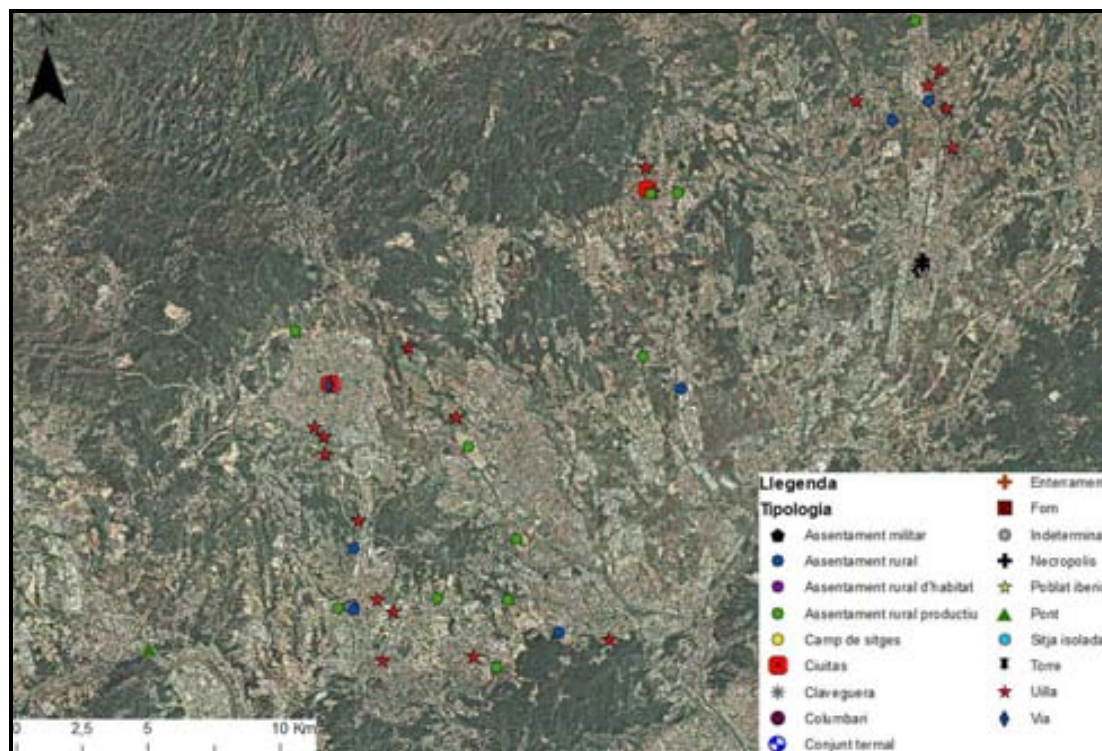

Fig. 113: Jaciments documentats a finals del segle II dC.

A aquests, cal afegir tots aquells jaciments que sabem que continuen en funcionament però que, al llarg del segle II, pateixen algun tipus de transformació, ja sigui una reducció de la seva importància o al contrari, un moment d'expansió. En aquesta situació estaria un assentament com Castellarnau (VOC.14.24) a Sabadell, que visqué a partir del segle II el seu principal moment constructiu i, de fet, segurament és ara quan podem començar a parlar amb propietat d'una vil·la. Es documenta en aquest moment la construcció de la major part d'estructures excavades, amb quatre forns, dos pous, quatre retalls, diverses sitges, estructures muràries, un petit dipòsit enlluït d'*opus signinum* i dues habitacions. Igualment, és remarcable la troballa de tres grans abocadors ceràmics amb materials del segle II al V dC. Tot plegat indicaria un moment de creixement amb una important activitat industrial, tant dedicada a les activitats

agràries (i potser producció d'oli o vi) com a les terrisseres amb la producció de material laterici.¹²⁸⁵

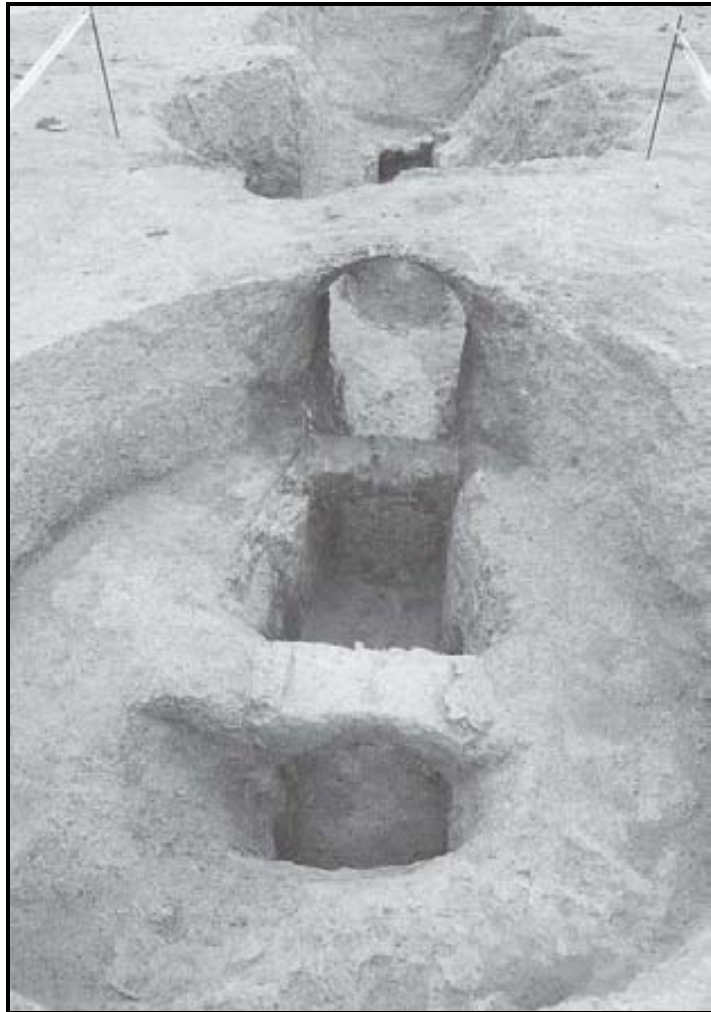

Fig. 114: Detall del forn 479 de Castellarnau (Artigues *et al.* 2002).

Un altre cas interessant seria el de Can Gambús (VOC.14.11), també a Sabadell, on per aquest segle II dC. es documenta l'existència d'un aqüeducte o galeria subterrània de pas d'aigua, de la que s'ha pogut recuperar un pou d'accés (*putei*) i dos trams de galeria (*cuniculus*) que s'endinsen sota terra en direccions oposades. Resulta un cas excepcional al Vallès i pràcticament a tota Espanya i, de fet, només s'han trobat estructures similars a Tarragona, Tiermes i Albarracín. Es podria relacionar amb

¹²⁸⁵ Per a les dades del jaciment, remetem de nou a la monografia que hi està dedicada: P. Ll. Artigues *et al.* *Castellarnau...* (2002).

l'assentament rural situat en aquest mateix jaciment, tot i que també resulta possible una vinculació amb la propera zona productiva de Can Feu.¹²⁸⁶

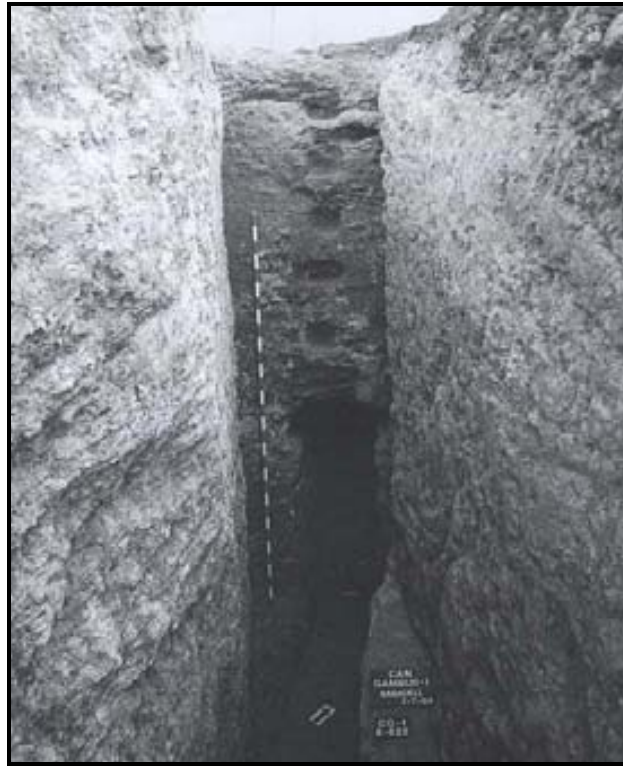

Fig. 115: Vista del pou i part de la galeria de l'aqüeducte subterrani de Can Gambús (Roig 2007).

En el cas de Sant Joan Nord (VOC.15.20), a Sant Cugat, es documenta un interessant canvi en l'orientació productiva de l'assentament quan, a inicis del segle II, s'abandona la producció de vi i es focalitza l'activitat en la d'oli.¹²⁸⁷ Igualment, tindríem el cas de dues de les vil·les de la zona d'Ègara com són Can Bosch de Basea (VOC.20.17) i Can Bonvilà (VOC.20.28). En el primer jaciment, les intervencions arqueològiques determinaren pel segle II un dels moments àlgids de la vil·la.¹²⁸⁸ Pel que fa a Can Bonvilà, en el segle II s'ha pogut detectar un moment de major impacte constructiu a partir de la construcció d'un gran camp de *dolia*. D'aquest segle també són un mur aïllat, un pou, nou sitges i diversos retalls.¹²⁸⁹ També a Terrassa tindríem el cas dels Camps de Can Colomer (VOC.20.46), jaciment que, tot i estar encara poc estudiat, sembla que a partir del segle II patiria algun tipus de transformació respecte la seva

¹²⁸⁶ Al voltant de les característiques d'aquest aqüeducte, *vid.*: J. Roig, J.M. Coll. "El paratge arqueològic de Can Gambús I (Sabadell, Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 2006* (2007), pp. 100 – 104.

¹²⁸⁷ G. Caballé. "La intervenció arqueològica...", pp. 26 – 31.

¹²⁸⁸ E. Morral *et al.* *Excavacions...*, p. 35.

¹²⁸⁹ Sobre Can Bonvilà, veieu la bibliografia citada a la p. 412, n. 1111.

orientació productiva, amb la creació d'uns forns que indicarien una especialització en la producció ceràmica.¹²⁹⁰

Passant al Vallès Oriental, a la zona de Caldes, la vil·la de l'Antic Institut Manolo Hugué (VOR.4.23) pateix alguns canvis amb la reestructuració del pòrtic creat en el període anterior i l'aparició de tot un seguit de paviments que no s'han pogut relacionar amb estructures.¹²⁹¹ Pel que fa al cas de la vil·la de Santa Digna (VOR.13.4), a Les Franqueses, estariem davant del moment de major esplendor de la vil·la, que s'amplia per la cara sud i nord amb l'expansió del sector rústic i industrial.¹²⁹² Una altra vil·la que pateix canvis en aquest segle II seria l'important assentament de Can Terrés (VOR.14.6), a la Garriga, on es donaria una transformació parcial de les instal·lacions de banys cap a funcionalitats agrícoles.¹²⁹³ Finalment, també a la Garriga, l'assentament de Can Noguera (VOR.14.10), que havíem vist que sorgia cap a mitjans segle I dC., presentà una reorientació a la meitat del segle II que suposà l'inici d'una nova fase del jaciment caracteritzada per l'amortització del camp de dòlies preexistent i la creació d'un nou àmbit.¹²⁹⁴

Paral·lelament, al llarg del segle II dC. també apareixen tot un seguit de nous assentaments que, tot i no ser excessius en nombre, són suficients per poder veure una continuïtat de l'activitat agrícola i de la vitalitat del territori laietà interior. Per exemple, a Rubí tenim un seguit de petits assentaments que sorgeixen en aquest període cronològic com el del C/ de Santa Llúcia (VOC.13.22), amb un seguit de murs delimitant tres àmbits d'un petit assentament rural.¹²⁹⁵ O els del C/ de Sant Sebastià, 43 (VOC.13.30), amb un petit assentament rural orientat cap a la producció agrària,¹²⁹⁶ i el

¹²⁹⁰ Tenim encara molt poca informació escrita sobre aquest jaciment, a causa de la seva recent descoberta. Per a més detalls, *vid.*: A. Moro. "Activitat arqueològica. 2008". *Terme*, 23 (2008), p. 25; Àtics S.L. *Informe de l'excavació dels Camps de Can Colomer (octubre - desembre de 2007)*. Informe inèdit (2008).

¹²⁹¹ De nou, pels detalls al voltant d'aquest assentament només podem remetre a les memòries arqueològiques consultades: J. Folch *et al.* *Memòria de l'excavació...* (1991).

¹²⁹² En aquest cas també hem de fer referència a les memòries i informes més recents consultats, principalment: M. Mercado. *Informe de la intervenció arqueològica efectuada als jaciments de Santa Digna I i Santa Digna II, Llerona. Les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental*. Estrat, SCP. Informe inèdit (2003).

¹²⁹³ M. Tenas *et al.* "Vil·la romana...", pp. 64 – 68.

¹²⁹⁴ Remetem, de nou, a la recent memòria d'intervenció arqueològica: J. Chorén *et al.* *Intervenció arqueològica...* (2010).

¹²⁹⁵ En aquest cas, sembla que l'assentament no tingué continuïtat més enllà de mitjans segle II (R. Enrich. "Nucli urbà". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 275).

¹²⁹⁶ Sobre aquest jaciment, *vid.*: J. Morera. *Sondejos realitzats a la finca del carrer Sant Sebastià, 43*. Memòria inèdita (2004); G. Caballé, M. Carretero. *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al*

C/ Doctor Turró, n. 8 (VOC.13.34), de caràcter similar. Tots ells reforçarien la visió de la zona de Rubí com una àrea densament poblada per un destacat nombre de petits assentaments rurals durant el període altimperial. A Sant Cugat trobem l'assentament de les Sitges Torreblanca (VOC.15.9), on tot i la manca de dades s'ha pogut documentar un conjunt de sitges amb materials del segle II i, mitjançant prospecció, estructures com un forn, una fossa i bossades amb material residual, determinant el sorgiment en el segle II en aquest punt d'alguna mena de petit assentament rural productiu.¹²⁹⁷ Interessant també resulta l'aparició de les restes d'una via a la zona del conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa, al jaciment del C/ de la Rectoria, 16 (VOC.20.39), la qual uniria les dues puntes de l'espelú de Sant Pere i que s'amortitzaria durant el segle III.¹²⁹⁸

A la zona de Caldes, per la seva banda, tenim el jaciment del Polígon industrial La Borda (VOR.4.30). Aquest consisteix en un mur i d'altres estructures, juntament a un forn, segurament ceràmic a causa de la troballa de rebutjos d'aquest material. Per tant, un assentament rural de tipus productiu que podria funcionar en relació a d'altres assentaments propers com el Mas Manolo.¹²⁹⁹ Per acabar amb aquests nous assentaments, cal remarcar la zona de Granollers on es detecta una gran activitat durant aquest període. Així, per exemple, tenim petits jaciments documentats com els del Carrer Barcelona Solar B2 (VOR.16.34) o del Carrer Sant Jaume - Rasa de la Rectoria (VOR.16.35), que per les escasses dades recuperades no aporten excessiva informació. En canvi, però, és molt important el jaciment del Passatge de Sant Bartomeu (VOR.16.27) on es documentaren una cambra de planta absidal pavimentada amb *opus tessellatum*, un conjunt de murs de *caementicium* pertanyents, una canalització i part d'un àmbit de calefacció per sistema d'hipocaust.¹³⁰⁰ Tot plegat, doncs, seria una part més de les àrees de luxe de la gran vil·la de Can Jaume, la qual seguiria mantenint un moment de ple auge a partir de la creació i consolidació de nous àmbits luxosos amb vinculació a zones de bany. Segurament també en relació amb aquesta vil·la de Can

carrer Sant Sebastià, 43. Rubí, Vallès Occidental (juny - octubre 2004). Arqueociència S.C.S.L. Memòria inèdita (2006).

¹²⁹⁷ Per més detalls sobre el jaciment, *vid.*: S. Colomer. "Sitges de la bòbila Torreblanca, Sant Cugat del Vallès". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 278; N. Terrats. "El territori...", pp. 11 - 19.

¹²⁹⁸ D. Gutiérrez. *Memòria de la intervenció realitzada al carrer Rectoria, 6*. Memòria inèdita (2002).

¹²⁹⁹ Sobre aquest jaciment, *vid.*: A. Monleón. "Intervenció arqueològica al polígon industrial de la Borda (Caldes de Montbui, Vallès Oriental)". *Arraona*, 12 (1993), pp. 63 - 68; A. Monleón. "La Borda, Caldes de Montbui". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 289.

¹³⁰⁰ J. Pardo. "Carrer de Santa Anna, 25, Granollers". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 283.

Jaume, estarien les dues zones de necròpolis que apareixen en aquest moment. Per una banda, el jaciment de l'Escorxador municipal (VOR.16.21), amb un conjunt de set tombes, i especialment el de Can Trullàs (VOR.16.22).

En aquest darrer jaciment, es recuperaren estructures diverses, destacant una àrea funerària de 660 m² amb dos àmbits: el primer amb 19 tombes d'individus de classe humil amb aixovar pobre i un segon amb quatre esquelets perinatals associats a ofrenes diverses (gerres, fauna, ceràmica sigil·lada, etc.), destacant un de situat entre dos esquelets d'èquids. A la vegada, prop d'aquesta zona funerària es trobà un dipòsit hidràulic i un seguit d'estructures de combustió. A la part nord-oriental del jaciment s'hi documentà una zona d'emmagatzematge, amb un seguit de sitges i un possible forn de pa.¹³⁰¹ A partir de les dades recuperades, N. Tenas plantejà que estariem davant d'un col·legi funerari romà on no només es portarien a terme els rituals d'enterrament, sinó que també les cerimònies mortuòries establertes per la tradició romana.¹³⁰² Així, en aquests tipus de col·legis existien les zones funeràries (*locus sepulturae*) i, a la vegada, zones per banquets funeraris i per fer rituals diversos com ablucions i lustracions. Les restes documentades a Can Trullàs, amb les diverses zones funeràries i les estructures de combustió i el dipòsit hidràulic (que segons l'autora podrien correspondre a punts per fer rituals com cremacions o libacions), podrien encaixar amb aquest model.¹³⁰³ Darrerament, però, A. Uscatescu ha respost a aquesta hipòtesi considerant que les restes trobades a les fosses funeràries no estarien en posició primària. A la vegada, considera que la presència dels esquelets d'èquids no s'haurien d'associar amb ofrenes, ja que es tractaria de deposicions modernes. Igualment, destaca que les estructures de combustió i el dipòsit estarien relacionades més aviat amb la *pars rustica* de la vil·la de Can Jaume, fet que ja havíem comentat pel període flavi.¹³⁰⁴ Aquests elements, juntament amb el caràcter eminentment humil i modest dels enterraments, fa que Uscatescu es decanti

¹³⁰¹ Per més detalls sobre les dades arqueològiques, *vid.*: M.I. Panosa. *Memòria de l'excavació portada a terme a Can Trullàs (Granollers). Zona B.* Memòria inèdita (1991); E. Sánchez. *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Trullàs. Granollers, Vallès Oriental. Zona C. Via medieval.* Memòria inèdita (1991); M.Ll. Matas. *Memòria dels controls dels rebaixos realitzats al jaciment arqueològic de Can Trullàs (Granollers, Vallès Oriental).* Memòria inèdita (2004); J. Estrada. *Síntesis...*, p. 22; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro..."; N. Tenas. *L'aplicació de mètodes d'excavació prehistòrica a un jaciment clàssic. La necròpolis romana de Can Trullàs.* Treball d'investigació inèdit, UAB (1992); M. Tenas. "El conjunt funerari de Can Trullàs (Granollers, Vallès Oriental)". *Tribuna d'Arqueologia 1991 - 1992* (1993), pp. 64 – 78; A. Uscatescu. "L'època antiga...", pp. 79 – 95.

¹³⁰² N. Tenas. "El conjunt...", p. 72.

¹³⁰³ *Ibid.*, p. 73.

¹³⁰⁴ De fet, aquestes estructures es troben molt properes als jaciments del Sindicat Agrícola i de Can Jaume.

més aviat per la idea d'estar davant de les restes d'una necròpolis rural, fet que lligaria amb les troballes d'altres necròpolis al nucli actual de Granollers (fins a quatre: la nord, oest, sud-oest i sud), que semblarien organitzar-se en petites agrupacions de parcel·les rústiques.¹³⁰⁵ Per tant, segons l'autora, trobaríem un seguit de petites necròpolis rurals amb un total de 55 o 56 sepultures i de cronologies diverses, vinculades molt probablement al poblament rural dispers que habitava la zona de l'actual Granollers i, especialment, en relació amb la gran i important vil·la de Can Jaume. A nivell personal, creiem que aquesta hipòtesi lliga molt millor amb les evidències disponibles a dia d'avui. Així, tot i no poder rebutjar totalment la proposta de N. Tenas, creiem que l'existència d'una institució d'aquest tipus a una zona rural com la de Granollers, hauria deixat algun indici més clar, especialment a nivell epigràfic.¹³⁰⁶ Per tant, ens decantem més per la idea d'un conjunt de sepultures relacionades amb la població rural de la zona, la qual després de treballar possiblement en relació amb els propietaris de la gran vil·la de la zona (ja fos com a esclaus, lliberts o camperols lliures) optarien per ser enterrats en zones funeràries comunes.

Fig. 116: Zones de necròpolis documentades al centre de Granollers (Uscatescu 2004).

¹³⁰⁵ A. Uscatescu. "L'època antiga...", p. 80 i ss.

¹³⁰⁶ Recordem que a tot Granollers només s'ha pogut recuperar un epígraf d'època romana, part d'una placa d'un monument funeràri (*vid. supra* apartat 2.2.2.4).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Per acabar amb aquest repàs sobre l'evolució del poblament al territori de la Laietània interior, cal parlar dels assentaments que desapareixen al llarg del segle II dC. Tot i que no són majoria, en tenim prou exemples per intentar buscar alguna explicació a la seva desaparició. En aquest sentit, el més remarcable segurament seria el fet que hi hauria un seguit d'assentaments clarament vinculats a la producció vitivinícola i amfòrica que havien sobreviscut a la frenada del vi laietà de segona meitat del segle I dC., que no superaran aquest segle II. Així, tenim casos ben evidents com les vil·les de Can Pedrerol de Baix (VOC.4.5) a Castellbisbal; La Salut (VOC.14.20) a Sabadell; Can Jofresa (VOC.20.24) a Terrassa o el Pla de les Paret (VOR.8.3) a Cardedeu, on existien indicis clars o probables d'una activitat relacionada amb la producció i comercialització del vi laietà. De la mateixa manera, zones de producció amfòrica com la del Carrer Balmes/Santa Eulàlia (VOR.4.10) a Caldes; Can Cabot (VOR.36.16) a Santa Eulàlia de Ronçana o Can Feu (VOC.17.4) a Sant Quirze, aturen el seu funcionament en aquest segle II. A la vegada, altres assentaments sense aquest vincle productiu (com a mínim conegut) també s'abandonarien al llarg d'aquest segle com la vil·la de Can Picanyol - C/ Alfons el Magnànim, 23-25 i 27 (VOC.15.16) a Sant Cugat o els assentaments rurals de Mas Fuster (VOC.15.13), Vèrtex de la riera de Sant Medir (VOC.15.35) i Can Ubach - Camí de Montmany (VOC.15.37) també a Sant Cugat; Torrebonica romà (VOC.20.47) a Terrassa; Can Sabater (VOR.13.9) a Les Franqueses; possiblement Can Llibants (VOR.7.4) a Cànoves, o Can Mas (VOR.14.32) a La Garriga.

A partir d'aquests elements presentats, hi ha algunes conclusions a extreure sobre l'evolució del poblament i el territori a la Laietània interior durant el segle II dC.:

- No es detecta cap trencament en l'estructura territorial preexistent. Hi ha majoritàriament una continuïtat pel que fa als assentaments previs i la major part d'aquests es mantindran ocupats fins el segle III com a mínim.
- Es mantenen alguns dels fenòmens que ja s'havien començat a intuir a finals del segle I dC. mostrant certa coherència i lògica interna en l'evolució territorial.
- Un dels fenòmens que semblaria que continua des del període anterior seria el del reforçament de les principals zones amb presència de vil·les de la Laietània interior. Així, ja hem vist que tant en el cas de les vil·les dels voltants d'Ègara com de les possibles grans vil·les de Caldes i Granollers, els jaciments documentats mostren un creixement en aquest període o, com a mínim, algunes

transformacions que reforçarien la idea d'una clara vitalitat en l'activitat d'aquests punts. Aquest fet es podria vincular amb un fenomen més general que afectà al nord-est peninsular i, a nivell més global, a Hispània, pel qual es donaria un creixent reforçament de la situació dels grans propietaris agraris.¹³⁰⁷

- L'altre fenomen que ja detectàvem amb anterioritat estaria relacionat amb la progressiva caiguda de la producció vitivinícola laietana com a principal activitat econòmica. Així, la desaparició de la major part de vil·les i terrisseries que s'havien vinculat de forma més directa amb aquesta producció, semblaria confirmar aquest procés. Un procés que, com ja havíem comentat, no suposà en cap cas la desaparició d'aquesta producció, sinó que més aviat la seva reorganització i adaptació al nou context socioeconòmic.
- L'aparició d'un nou seguit de petits assentaments rurals de clara vocació agrícola indicaria que en cap cas sembla que estiguem davant d'un moment d'inici d'una certa caiguda o crisi de la producció rural o del seu poblament. Al contrari, aquests nous assentaments mostrarien que segueix mantenint-se una certa vitalitat.

En definitiva, doncs, un panorama complex on es poden intuir diversos fenòmens de difícil interpretació però que, en línies generals, donarien mostra de força continuïtat respecte els canvis succeïts en el darrer quart del segle I dC.

3.3.4.3 Els municipis llatins de la Laietània interior al segle II dC.

Ja hem vist en l'apartat introductori d'aquest capítol, que tradicionalment la historiografia ha analitzat el segle segon a Hispània com un període de marcats contrastos: uns primers moments (governos de Trajà i Adrià) de creixement i apogeu, una certa transició a partir del govern d'Antoninus Pius i una segona part de la centúria

¹³⁰⁷ Així, com a resultat de la guerra civil que es donà a finals del segle III després de la mort de Còmode, la victòria de Septimi Sever suposà grans confiscacions de terres al bàndol de Clodi Albi, amb importants partidaris a la Tarraconesa, els quals foren executats i les seves terres confiscades (*HA. Vit. Sev. XII i XIII*). Aquest fet vindria a demostrar la presència de grans terratinents al nord-est peninsular a finals del segle II, els quals havien arribat a acumular importants propietats (J. Pons. *El territori...*, pp. 238 - 239).

marcada pels primers indicis que portarien cap a la “crisi del segle III” (durant els governs de Marc Aureli i Còmmode).¹³⁰⁸

Aquesta concepció estaria molt vinculada al concepte de ciutat clàssica i la seva evolució, en el sentit que es definiria una situació de crisi a partir de si els nuclis urbans preexistents es mantenien en plena activitat o mostraven senyals de decadència o certa recessió.¹³⁰⁹ La principal explicació a aquesta situació es donaria per la incapacitat de les *curiae* municipals per mantenir les infraestructures d'aquests nuclis urbans, essent especialment dura aquesta situació per tots aquells petits municipis de nova creació durant època flàvia. Això implicaria un progressiu abandonament d'aquests nuclis i una ruralització de la societat, especialment evident al llarg del segle III dC.¹³¹⁰ En realitat, aquesta visió està sent revisada i a dia d'avui es tendeix a canviar el concepte de “crisi” pel de “transformació”.¹³¹¹ De fet, hem de partir d'un problema bàsic (molt evident en el nostre cas d'estudi) com es la manca de programes d'intervenció arqueològica extensius sobre la major part dels nuclis romans hispans, especialment per aquest període entre els segles II i III dC., la qual cosa dificulta extremadament poder obtenir dades objectives per a a realitzar paral·lels i generalitzacions.¹³¹² Tot i això, sí que és cert que, per una banda, el segle II seria un moment de gran creixement de les inscripcions honorífiques documentades al nuclis hispans;¹³¹³ mentre que, a la vegada, a partir de la segona meitat de segle també és cert que l'arqueologia documenta una certa

¹³⁰⁸ G. Alföldy. “Hispania...”, p. 32.

¹³⁰⁹ M. Kulikowski. “The Late Roman city in Spain”. *Die Stadt in der Spätantike – Niedergang oder Wandel?* Stuttgart: Franz Steiner Verlag (2006), p. 129.

¹³¹⁰ *Ibid.*, p. 129.

¹³¹¹ Així diversos autors consideren que s'haurien de relativitzar els problemes econòmics, militars, socials i polítics que afectaren Hispània entre els segles II i III dC. (per exemple, les ja esmentades incursions mauritanes o la revolta de Matern) i entendre que, tot i ser importants, no suposaren una gran crisi del model urbà i socio-econòmic sinó que serien indicis d'uns canvis a major escala que afectarien a tot l'imperi i que mostrarien la necessitat del poblament i els nuclis urbans d'adaptar-se a uns nous paràmetres socio-econòmics i polítics que donaren pas al Baix Imperi. En aquest sentit, *vid.*: C. Witschel. “Hispania en el siglo III”. *Hispaniae. Las provincias hispanas en el mundo romano*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 473 – 503; M. Kulikowski. “The Late Roman...”, pp. 129 – 152; *Id.* “Cities and government in Late Antique Hispania: recent advances and future research”. *Hispania in Late Antiquity. Current perspectives*. Leiden – Boston: Brill (2005), p. 37 i ss; L.A. García. “La ciudad en la Antigüedad Tardía (siglos V a VII)”. *Complutum y las ciudades hispanas en la Antigüedad Tardía*. Alcalá: Servicio de Publicaciones de Alcalá de Henares (1999), pp. 9 – 12; A. Cepas. *Crisis y continuidad en la Hispania del siglo III*. Madrid: CSIC (1997), p. 109; J. Arce. “Las ciudades”. *La Hispania del siglo IV. Administración, economía, sociedad, cristianización*. Bari: Edipuglia (2002), pp. 41 – 58. Cf. W. Liebeschuetz. “Was there a crisis of the third century?” *Crisis and the Empire. Proceedings of the Seventh Workshop of the International Network Impact of Empire*. Leiden-Boston: Brill (2007), pp. 11 – 20.

¹³¹² P. Sillières. “Vivaît-on dans des ruines au IIe siècle ap. J.C.? Approche du paysage urbain de l'Hispanie d'après quelques grandes fouilles récentes”. *Ciudad y comunidad cívica en Hispania (siglos II y III d.C.)*. Madrid: CSIC (1993), p. 147,

¹³¹³ A. Cepas. *Crisis...*, p. 109.

regressió urbana en alguns nuclis com *Emporiae*, *Baelo*, *Munigua*, *Conimbriga* o *Celti*.¹³¹⁴

Què podem dir al voltant d'aquesta situació en el cas laietà? En realitat no massa cosa. Ja hem vist que les dades arqueològiques dels dos municipis flavis existents a la zona, Ègara i el nucli de Caldes, no permeten aportar dades rellevants per parlar de la seva evolució en el temps, com a mínim durant el segle II dC. D'aquesta manera, de nou, l'epigrafia passaria a tenir un paper clau per a poder interpretar aquest període. Així, podem comprovar que això és així especialment pel cas d'Ègara, on es pot comprovar que la major part d'epígrafs honorífics recuperats corresponen a aquest període. Així, per exemple, tenim la ja comentada dedicació a Antoninus Pius (IRC I, 66) o la inscripció de Quint Grani Optat (IRC I, 69), paleogràficament situada en l'arc cronològic que va entre el 120 i 140 dC.¹³¹⁵ Igualment, trobem l'altra inscripció que suposa una dedicació imperial a Ègara (IRC I, 67), la qual l'anàlisi paleogràfica també situa a finals del segle I o molt probablement en el segle II dC., essent-ne el destinatari possiblement també Antoninus Pius.¹³¹⁶ També s'ha plantejat una datació a la primera meitat del segle II per IRC I, 70, una possible inscripció honorífica; IRC I, 74, una placa de marbre documentada a Sant Pere; i les inscripcions trobades a zones rurals com IRC I, 75, 76 i 77. Tot plegat, doncs, mostraria un moment d'important activitat durant el segle II d.C a partir de la documentació epigràfica recuperada, especialment sembla que sota el govern d'Antoní Pius. Aquest fet no hauria de sorprendre, ja que l'elevació a rang municipal, com ja hem vist, suposà un augment de la riquesa i l'estatus de les elits locals, les quals donarien fe d'aquesta nova situació a partir de l'epigrafia honorífica i les seves actuacions evergètiques.¹³¹⁷ També cal remarcar la ja esmentada possibilitat que aquesta important dedicació d'epígrafs honorífics a Antoninus Pius, es pogués vincular amb el seguit de decisions preses en l'hipotètic concili provincial realitzat a Roma sota el seu govern i que coneixem gràcies a l'epigrafia tortosina.¹³¹⁸ Malauradament no disposem de cap informació al voltant d'aquesta reunió: ni dels problemes que es tractaren, ni de les solucions plantejades. En tot cas, podem deduir a partir de les dedicacions que el municipi egarenc en sortí afavorit.

¹³¹⁴ P. Sillières. "Vivait-on...", p. 152; C. Witschel. "Hispania en...", p. 495.

¹³¹⁵ M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, p. 24.

¹³¹⁶ Tot i que no es descarten possibilitats com Titus, Domicià, Trajà o Adrià (M. Mayer; I. Rodà; G. Fabre. *Epigrafia...*, p. 20).

¹³¹⁷ J. Oller. *El municipi romà...*, pp. 87 – 88.

¹³¹⁸ J. Pons. *Territori...*, p. 233.

Pel que fa a l'altre municipi, la *ciuitas* termal de Caldes, l'abundant corpus epigràfic també deixaria interessants exemples. Així, per exemple, algunes dedicacions votives com IRC I, 34, 35, 37, 38, 39, de la mateixa manera que inscripcions de lliberts com IRC I, 43 o funeràries com IRC I, 44, es podrien datar en aquest segle II. La més interessant, però, seria la ja esmentada on apareix el *cursus honorum* de *L. Caecilius Serenus* o *Seranus* (IRC I, 42), també situable en aquest context de primera meitat del segle II dC. D'aquesta manera, doncs, també l'epigrafia semblaria indicar un moment de plena activitat i funcionament del possible municipi de Caldes durant el segle II dC.

Altres epígrafs documentats en aquest moment, també poden aportar informació sobre el segle II a la Laietània interior. Per exemple tenim casos com la inscripció funerària a *Iulia Valentina* documentada a Santa Maria de Llerona (IRC I, 47), situable a la segona meitat del segle II i un dels indicis més importants per poder parlar de l'existència d'una vil·la en aquest punt.

Fig. 117: Inscripció de *Iulia Valentina* a Santa Maria de Llerona (Vallicrosa 1990).

També seria d'aquest moment (entre finals del segle II i inicis del III), una inscripció votiva al deu *Herotoragus* recuperada a Rellinars (IRC I, 48). Estaríem davant d'una de les millors mostres del significat del concepte de "romanització" com a hibridació, barreja i interacció entre dues societats i cultures. D'aquesta manera, és una clara mostra de la pervivència i *interpretatio* de cultes indígenes previs a l'arribada de

Roma.¹³¹⁹ En la mateixa línia estaria IRC I, 50, una inscripció dedicada a *Iovi Optimo Maximo* trobada en un àmbit rural que s'ha interpretat també com una *interpretatio* d'un culte indígena. La cronologia se situaria cap a finals de la primera meitat del segle II.¹³²⁰ Lligant amb aquesta aproximació religiosa, hem de parlar de la zona de Rubí, una de les més fèrtils a nivell epigràfic. Aquí també es pot veure un predomini dels epígrafs emmarcats en el segle II, com per exemple els casos d'IRC I, 54, 55, 56, 57 i 60. Ara bé, dins d'aquest àmbit, el cas de Rubí resulta especialment atractiu gràcies a que bona part d'aquests epígrafs es podrien vincular a una funcionalitat votiva o religiosa. Així, es detecten fins a cinc possibles ares o altars votius, on només en un es pot veure clara la fórmula V(otum) S(oluit) L(ibens) M(erito) (IRC I, 52), mentre que a la resta se'n poder intuir les traces.¹³²¹ Això, juntament al fet que la majoria d'aquestes ares es recuperaren a la zona de Can Fatjó, fa pensar que estaríem davant de la pervivència d'una zona sacra o d'un santuari indígena, el qual seguí en funcionament durant l'Alt Imperi mitjançant un procés d'*interpretatio*.¹³²² En aquest sentit, malauradament ja hem anat veient la manca de coneixement que tenim al voltant de les restes de Can Fatjó, però alguns autors locals apunten a la possibilitat que la zona del poblat ibèric no hauria quedat fora de funcionament a partir del canvi d'era, sinó que hauria continuat en funcionament amb una tipologia indeterminada ben bé fins el segle III dC.¹³²³ Tot plegat, doncs, faria plantejar per la zona de Rubí un funcionament en època imperial marcat per una important densitat de poblament rural dispers de caire agrícola, tal com demostra l'arqueologia, i que tindria un punt central aglutinador de marcat caràcter religiós i sacre a l'antiga zona del poblat iber de Can Fatjó, on la documentació d'aquestes ares podria fer pensar en l'existència d'algun santuari autòcton adaptat a la religiositat romana.¹³²⁴ No creiem, però, que aquest possible nucli gaudís de cap estatut o denominació oficial i, en cas d'existir, estaria plenament subordinat al municipi egarenc. Finalment, altres exemples serien el cas d'IRC I, 63, una làpida funerària

¹³¹⁹ M. Mayer, G. Fabrè, I. Rodà. "Panorama religioso del Vallès en època romana". *La religión romana en Hispania*. Madrid: Ministerio de Cultura (1981), p. 136.

¹³²⁰ *Ibid.*, p. 136; M. Mayer et al. *La romanització...*, p. 27.

¹³²¹ Val a dir que no tots aquests epígrafs s'han pogut emmarcar cronològicament al segle II dC.

¹³²² Proposta ja plantejada per M. Mayer et al. (*La romanització*, p. 27; "Panorama...", p. 137).

¹³²³ Com podrien demostrar la presència de materials de cronologia imperial. *Vid.*: F. Margenat. "*Rubricata – Rubri...*", p. 11.

¹³²⁴ De fet, alguns autors han defensat la possible existència d'edificis públics vinculats a la zona situada entre Can Fatjó i l'església de Sant Pere, els quals podrien ser una mostra més de la presència d'un centre religiós a la zona de Rubí per aquest període. Malauradament, no hi ha cap indicati arqueològic que permeti parlar de forma clara d'aquesta edilícia pública (C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. "Rubí antic: prehistòria – segle X". *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 52).

recuperada a Sant Quirze de Safaja amb una cronologia de segon segle avançat o segle tercer o la inscripció votiva recuperada al Mas Manolo (IRC I, 197), també amb cronologia de segle segon tardà.

Així doncs, l'epigrafia ofereix un panorama al voltant de la Laietània interior caracteritzat per la presència d'unes elits actives i involucrades en el funcionament dels principals centres ordenadors del territori. Aquesta visió ve acompanyada per la ja comentada informació arqueològica, que reforça la sensació d'estar davant d'un moment de consolidació i creixement d'aquestes elits, expressat en les seves residències rurals. Si ens hem de guiar pels epígrafs, les dues dedicacions (com a mínim) a Antoninus Pius mostrarien un moment culminant a mitjan segle II; ara bé, si considerem la possibilitat que aquestes inscripcions es fessin com agraïment a les reformes o concessions fetes en l'hipotètic concili provincial ja comentat, aleshores també podrien ser un bon indicatiu de certs problemes que començaven a afectar els municipis laietans. A partir d'aquest moment no sembla, però, que hi hagi evidències d'una incipient crisi o caiguda de la situació preexistent. Ja hem vist que no hi ha un trencament de l'estructura territorial, només certes variacions que tant impliquen abandonaments d'assentaments com noves aparicions. I de fet, bona part d'aquests abandonaments sembla que estarien en relació amb un procés que ja s'inicia a finals del segle I dC. i que, per tant, no tindria a veure amb problemes econòmics, militars o socials circumscrits al segle II en concret.

El cas dels dos municipis documentats no permet aportar massa dades a través de l'arqueologia, però l'epigrafia hem pogut veure que sembla mostrar una activitat constant en relació amb les elits encarregades de mantenir en funcionament l'aparell administratiu d'aquests nuclis. Això també estaria en relació amb el bon moment que viu la colònia de *Barcino*, a la que tots dos estan tan estretament vinculats.¹³²⁵ De fet, el ja esmentat jaciment del C/ de la Rectoria, 16, a la zona de Sant Pere de Terrassa, seria l'únic indicador que podria demostrar una certa recessió en el municipi egarenc, ja que es tractaria d'una via creada al segle II que uniria les dues puntes de l'esperó on es trobava Ègara, la qual s'amortitzaria al segle III. Aquesta amortització és la millor prova que tenim per parlar d'una certa crisi, juntament amb la desaparició de l'epigrafia honorífica.¹³²⁶ Aquests fets podrien fer pensar en una desaparició *de facto* del municipi

¹³²⁵ Tal com demostra l'abundant epigrafia honorífica (I. Rodà. "Barcelona. De...", pp. 28 – 30) o l'arqueologia, amb la construcció de dos recintes termals públics (un a l'actual Plaça de Sant Miquel i l'altre al costat de la porta decumana oriental) i diverses *domus* luxoses (J. Beltrán de Heredia. "El urbanismo...", p. 90).

¹³²⁶ J. Oller. "El municipi romà...", p. 202.

egarenc, situació que trobem a molts dels petits municipis sorgits en època flàvia, com *Irni*, *Libisosa*, *Conimbriga* o *Munigua*, els quals no pogueren resistir el manteniment de zones urbanes monumentals que havien de córrer a càrrec de les elits locals. Així, en el nou context socio-econòmic del segle III, molts d'aquests municipis acabarien desapareixent i les seves elits traslladant-se a les ciutats més importants.¹³²⁷ Aquest podria haver estat el destí d'Ègara i, per extensió, del nucli de Caldes. En el primer cas, però, la seva conversió en seu episcopal permeté la seva continuïtat com a centre de primer ordre durant el Baix Imperi i l'Antiguitat Tardana.

Per tant, en definitiva, i com a resposta a la pregunta que plantejàvem a l'inici del capítol, les evidències arqueològiques i epigràfiques semblen mostrar una situació a la Laietània interior durant el segle II que, si bé no sabem si podem considerar d'apogeu, sí que es pot definir com un moment de plena integració i funcionament dins de les estructures altimperials, tant pel que fa als seus nuclis centrals com als assentaments rurals i, a nivell poblacional, amb un paper especialment rellevant pel que fa a les seves elits. Possiblement, i tot i que depassa el nostre marc cronològic, el segle III marcà un major nivell de canvi a la zona, en unes condicions socials, econòmiques, polítiques i culturals diverses marcades per l'inici d'una nova etapa dins del mon romà: el Baix Imperi.

¹³²⁷ G. Alföldy. "Hispania..."; pp. 27 – 28.

4. CONCLUSIONS

4 Conclusions

Pour finir avec notre étude sur le territoire du Vallès dans les temps anciens, nous avons besoin de récapituler le processus de travail, les problèmes qu'on a trouvé et les conclusions auxquelles nous sommes arrivés.

Tout d'abord, un travail d'analyse historique et archéologique comme cela, été fondée sur des prémisses qui présentaient certaines complications. Ainsi, le fait d'être dans un domaine comme le Vallès, aussi travaillé à niveau archéologique, a supposé diverses difficultés d'ordre pratique. La principale, le grand volume d'information traitée et les différents niveaux de qualité de cette information. En fait, nous avons travaillé avec un volume de données archéologiques très élevés, avec près de 900 sites analysés. Cependant, seulement un petit pourcentage a fournit des cas d'étude qui pourraient apporter des données fiables et scientifiquement contrastées. De cette façon, nous avons dû travailler de nombreuses fois avec des suppositions et hypothèses peu fiables, ce qui a affecté, de toute évidence, la force de certaines des approches proposées et la profondeur de l'analyse de certains aspects historiques. Cela est directement lié à deux importants déficits de l'archéologie du Vallès aujourd'hui et qui peuvent être étendues à l'archéologie de toute la péninsule Ibérique. D'une part, les problèmes d'enregistrement de la plupart des sites découverts avant les années 80, voire 90, du dernier siècle. D'autre part, les difficultés inhérentes à la consultation des données archéologiques elles-mêmes, illustrées par les insuffisances de la Charte Archéologique et les problèmes liés à la consultation des rapports des différentes interventions archéologiques.

En même temps, le fait de réaliser une étude de type territorial, impliquant de nombreux comtés et municipalités, il suppose que pour accéder à toutes les données existantes pour l'étude on doit essayer de contacter un grand nombre de chercheurs locaux, des fonctionnaires municipaux de différentes municipalités, des bibliothécaires, archéologues, etc. Une situation que nous avons vue n'est pas toujours agréable ou satisfaisante, donnant parfois la sensation que l'impression générale au sujet de notre étude serait que nous n'essayons pas de créer une synthèse d'un territoire donné à un moment précis pour faciliter sa compréhension et étude, mais plutôt que nous sommes en train de «voler» des informations ou des données dans notre profit.

Sur un point purement scientifique, il faut remarquer la difficulté qu'a impliquée une étude diachronique tel que le nôtre. Surtout dans un domaine comme celui du

Vallès, où l'abondance relative des sources a permis de documenter une grande partie des phénomènes généraux enregistrés dans les temps anciens. Ainsi, lors du déclenchement de notre étude, nous avons été obligés d'entrer dans un grand nombre de questions historiques et des débats historiographiques, avec le danger de nous éloigner excessivement de notre territoire d'étude dans nos divagations. À son tour, l'approche inverse est également un problème, et le fait de travailler sur une zone aussi concrète, aurait pu venir à obscurcir le contexte général dans lequel elle se tenait.

Enfin, nous notons aussi que cela fut un travail qui a supposé un investissement important d'heures pour s'adapter à tout un ensemble de nouvelles techniques et méthodologies. C'est le cas, par exemple, des techniques liées à l'analyse archéomorfologique et, en particulier, aux systèmes d'information géographique ou SIG. Bien que son utilisation a pris beaucoup de temps et beaucoup de travail, nous croyons que, en général, le résultat final a fait que ces heures passées ont valu la peine.

Si nous nous concentrons maintenant sur les conclusions auxquelles nous sommes parvenues, nous voyons que l'étude de Vallès entre les siècles VI av.J.C. et II ap.J.C. a conduit principalement à souligner le rôle important joué par cette région dans l'évolution du nord-est de la péninsule Ibérique au cours de cette période. On peut donc dire qu'il s'agit d'un cas d'étude paradigmatique, avec un certain nombre de processus socio-historiques et des phénomènes détectés permettant de mettre de la lumière sur un certain nombre de questions historiques. En ce sens, le premier élément sur lequel nous voulons mettre l'accent, serait le pourquoi de l'importance historique de cette région dans les temps anciens. De cette façon, le cadre géophysique de la région nous a déjà montré qu'il y a deux éléments clés qui permettent mieux comprendre le rôle joué par cette région : sa position en tant que zone de passage naturelle et la fertilité de leurs terres. En ce qui concerne le premier élément, le fait qu'il s'agit d'un corridor naturel entre deux domaines aussi importants que les comtés de Gérone et le Camp de Tarragona a supposé que toujours il y a eu un intérêt à contrôler ce territoire hautement stratégique. La preuve la plus évidente serait le passage, premièrement, de la voie d'Héraclé, puis de la voie Auguste par cette région. En ce qui concerne le deuxième point, la fertilité et l'abondante présence d'eau dans cette terre, a signifié un peuplement dense et une exploitation agricole intense depuis les temps anciens. Une bonne preuve de cette situation, serait l'importante présence de l'habitat rural dispersé dans la période

ibérique et l'époque romaine. Dans le même temps, les riches champs de silos ibériques ou le phénomène de la production de vin Laietan confirmeront ce fait.

À partir de ces deux facteurs principaux, puis, le Vallès a évolué au fil du temps. Notre analyse a commencé à chercher les antécédents du monde ibérique Laietan, dans cet horizon marqué par la fin de l'Age du Bronze et le Premier Fer (VIII - VII siècle av.J.C.). L'étude archéologique a documenté dans ce moment un processus actif, où on peut déjà commencer à voir les bases émergentes des structures territoriales, sociales, économiques et culturels de ce peuple Laietan qui a occupé le Vallès dans les temps anciens. À cet égard, l'étude territoriale a documenté l'existence d'un peuplement relativement dense, en tenant compte du moment historique dans lequel nous sommes, avec la présence de petits noyaux ruraux disséminés, ensemble à de grands villages ou agglomérations rurales étendus sur la plaine, caractérisés par la documentation des structures négatives telles que des silos ou des fonds de cabane. En ce sens, la région de la rivière Ripoll présentera les plus clairs exemples avec des sites tels que Can Gambús, Can Roqueta, Els Pinetons ou Bòbila Madurell. C'est un moment qui a marqué la transition vers les communautés ibériques, une transition dont nous avons de bons exemples à partir des structures funéraires, qui démontrent, à travers son évolution (détectable dans les établissements tels que le Pla de la Bruguera et les tombeaux d'El Coll ou de la Granja Soley), comme il existe une progressive hiérarchisation sociale de la population qui conduirait à l'émergence de la typique société stratifiée de la phase de l'Ibérique Ancien (VIe siècle avant J.-C.).

C'est dans cet Ibérique Ancien quand les communautés de la Laietanie ont été consolidées et quand, en fait, nous pouvons commencer à parler en propriété de la Laietanie, l'intérieur de laquelle correspondrait à la région du Vallès, comme il nous documente Ptolémée. Cette Laietanie intérieure, puis, à partir du milieu du VIe siècle avant J.-C. a commencé à documenter les éléments qui caractériseront la population que trouvera Rome quelques siècles plus tard. En fait, c'est à ce moment de l'Ibérique Ancien, que commencent les premières étapes des sites clés pour comprendre ce domaine, comme ce serait le Turó de Ca n'Oliver, la Torre Roja, Castellruf, Puig Castellar, etc. Alors, il se configure la structure territoriale typique des « régions » ibériques, caractérisé par l'existence d'un ensemble de villages fortifiés aux points hauts, appelés "*oppida*", qui serait complété par un réseau dense de l'habitat rural dispersé aux plaines et aux piémonts. On a pu documenter cette structure territoriale dans la Laietanie

à partir de l'Ibèric Ancien, en se consolidant dans la période de l'Ibèric Plein (siècles IV - III av.J.C.) et résultant d'une hiérarchie à quatre niveaux typologiques. Tout d'abord, les noyaux centraux ou "capitales" régionales, qui seraient les principaux centres Laietans et se situeraient à la côte: Burriac et le noyau ibérique de Montjuïc. Deuxièmement, ce que nous avons dénommé comme les « centres de premier ordre », les premiers trouvés dans la région du Vallès et qui seraient les centres qui ont vertébré ce territoire, dans lesquelles se concentrent les résidences des élites: Ca n' Oliver, à Cerdanyola, et la Torre Roja, à Caldes de Montbui. Dessous d'eux, on trouve ce que nous avons appelé « noyaux de second ordre ou de fonctionnalités spécifiques », car on peut les considérer comme inférieurs hiérarchiquement et quelque peu dépendant des noyaux de rang supérieur. En fait, ce sont des sites où on peut détecter un rôle dominant au-delà de l'habitat ou de la production agricole. Ainsi, nous trouvons des sites où prédominent les fonctions de production ou de stockage, avec des cas évidents tels que Can Xercavins ou Turó del Vent ; et d'autres voués à la fonction du contrôle et de la défense du territoire, comme peut être Puig Castellar, Castellruf ou Cèllec. Enfin, la base de ce système de classement est ce qu'on peut dénommer « habitat rural dispersé ou de troisième ordre », généralement composé de petits habitats de vocation rurale occupant les zones plates et avec les cours des rivières proches. Cet habitat, traditionnellement pas trop pris en compte devant l'importance des *oppida*, prend de l'ampleur et il s'établit comme la base du peuplement dans le monde ibérique, un fait également confirmé dans notre zone d'étude avec des sites tels que la Facultat de Medicina de la UAB.

Cette structure territoriale montre que dans l'Ibèric Plein, en particulier le troisième siècle avant JC, on trouve dans la Laiétanie intérieure des communautés socialement et économiquement complexes et en processus d'évolution. À l'existence de cette hiérarchie entre noyaux de peuplement, on doit ajouter aussi une hiérarchie parmi sa population, de sorte que des éléments tels que la présence de différences dans les maisons des villages, des matériaux luxueux d'importation ou les zones d'inhumation indiquent l'existence des élites bien établies à la Laiétanie. Cette situation est altérée par l'irruption de Rome à partir de 218 avant J.C., dans le cadre du conflit avec Carthage au cours de la deuxième guerre punique. Un tel conflit marquerait l'évolution des communautés du nord-est de la péninsule Ibérique à travers les vingt années suivantes, à partir des relations établies avec les deux puissances. Dans ce contexte, on ne connaît

pas trop le rôle des Laietans à partir des sources. Cependant, l'archéologie indique que dans la période entre le début de la guerre et les campagnes de Caton (195 à 194 av. J.C.) il a existé un certain conflit dans la région en raison de la destruction et l'abandon qui a touché quelques-uns des noyaux Laietans préexistants. À cet égard, nous avons vu que ces abandons ont touchés principalement les noyaux qu'on avait considérés comme de « second ordre » ou de « fonctionnalité spécifique ». Ainsi, les noyaux de premier ordre ont également souffert des conséquences, ayant été détruit Ca n'Oliver et abandonné le village de la Torre Roja, bien que dans les deux cas on trouvera des réoccupations postérieures encore plus importantes. De même, l'habitat dispersé en milieu rural ne semble pas subir des changements majeurs. Cependant, la plupart des noyaux de second ordre ont été abandonnés entre ce moment et la moitié du deuxième siècle avant J.C., dû, selon nous paraît, à une action consciente de Rome pour attaquer directement les bases du pouvoir des élites de la Laietanie: le contrôle de la production (abandon des noyaux productifs et d'stockage comme Turó del Vent) et de la coercition (abandon des noyaux de contrôle territorial comme Puig Castellar). Ainsi, ces élites ont dû accepter un nouveau rôle, où ils ont gardé leur position dans la structure sociale de la Laietanie, mais maintenant en vertu de la volonté du peuple romain.

Par conséquent, durant la première moitié du deuxième siècle avant JC, il s'est maintenu cette situation dans tout le nord-est de la péninsule Ibérique, avec ses communautés s'adaptant progressivement aux nouvelles circonstances géopolitiques. En fait, le déplacement progressif de la ligne de front dans la péninsule ibérique signifie pour notre zone d'étude la conversion en un point d'arrière-garde, qui a maintenu son rôle principal grâce à sa fonction productive et routière, directement liée à la logistique de troupes romaines. En ce sens, on ne peut pas exclure la possibilité de la présence de garnisons romaines, qui permettrait de contrôler cette zone de passage naturelle, et peut-être la découverte d'un suggestif lot de *pila* Romains dans le site de Castellruf pourrait être une bonne indication à ce respect.

Cependant, un premier moment clé pour cette Layetanie intérieure sous le contrôle romain, a été la seconde moitié du deuxième siècle avant J.C. Plus précisément à partir du dernier quart de siècle, quand une série d'actions sont conçues dans le territoire en démontrant une plus grande volonté d'intervention et de contrôle par Rome. On peut parler de quatre changements majeurs. Tout d'abord, l'émergence de nouveaux centres de filiation romain-italique, ce qui a probablement impliqué l'arrivée de

population originaire de l'Italie. Il est à noter principalement Can Tacó, un centre situé dans un endroit routier stratégique, qui pouvait répondre à une triple fonction : routière, administrative et militaire, et qui serait l'axe autour duquel se formalise cette transformation imposée par Rome. Avec lui, d'autres sites sont intéressants comme les « *uillae* » de Can Massot et Can Marti ou le centre de Can Rossell, peut-être lié à la route de la voie d'Héraclé. Deuxièmement, il a existé une remarquable intervention routière (que Polybe avait déjà indiqué en parlant de la réparation de la voie d'Héraclé) sur laquelle on aurait un excellent exemple dans notre région grâce à la découverte d'un des miliaires de *Manius Sergius* à Santa Eulalia Ronçana. Ce miliaire montrerait l'intérêt de Rome pour le contrôle des voies d'accès de la Laietanie intérieure vers l'Ausetanie, en créant une nouvelle voie que nous proposons pourrait être une branche de la voie du Congost. Troisièmement, on peut noter l'expansion de l'habitat rural dispersé, comme le témoignent l'apparition des centres bien connus tels que Bosc de Can Suari ou Ca l'Estrada. Enfin, nous notons l'introduction de la monnaie de façon permanente dans la région, avec l'apparition des monnaies avec la légende *Lauro*, la frappe desquelles était placée quelque part dans le Vallès Oriental, en contribuant à l'intégration progressive de la zone dans le développement socio-économique du monde romain. Ces processus pourraient être liés à un contexte général en Hispanie, marquée par l'accélération de la conquête, après la victoire contre Numancia, et la réorganisation du territoire exprimé par l'envoi de commissions sénatoriales.

On entrerait, donc, pleinement dans le « processus de romanisation », que nous avons considéré comme celui pour lequel il y a eu une relation profonde entre les peuples autochtones et la population romaine-italique, de sorte qu'il y avait des échanges intenses dans les deux directions au niveau culturelle, économique, social, etc., ce qui a finalement conduit à une « hybridation » pourtant l'émergence de ce que nous connaissons comme la société hispanique. Dans ce contexte, la prochaine étape a été la première moitié du premier siècle avant J.C., quand est introduite une variable fondamentale dans le processus: l'introduction de la *ciuitas*. Ainsi, à partir de la fin du premier quart du Ier siècle av.J.C. (80-70 avant J.C.) se produit très probablement l'apparition de deux villes de typologie classique dans la Laietanie comme *Baetulo* et *Iluro*. Cette situation, qui se répète tout au long du nord-est de la péninsule Ibérique avec des fondations comme *Emporiae*, *Iesso*, *Aeso* ou *Gerunda*, suppose une étape clé dans le processus de romanisation. De cette façon, il rompt avec les variations

introduites il y a cinquante ans et il s'abandonnent tous ces centres de filiation romaine-italique comme, dans notre cas, Can Tacó, Can Martí et Can Massot. À cette époque, Rome créa de nouvelles villes entièrement intégrées dans le nouveau modèle politique, économique et sociale, impliquant l'abandon progressif des *oppida* anciennes qui avaient servi en tant que centres de vértébration locale. Cela est évident dans le cas de l'abandon, au milieu du siècle, de Ca n'Oliver ou Burriac et du déclin progressif du noyau de Montjuïc. Cette évolution est liée, sans doute, avec le contexte géopolitique général en Hispanie, marquée par le conflit sertorian, l'arrivée de Pompée et l'intervention ultérieure de ce dernier. Ces actions viendraient montrer que, pour la première fois, Rome a réalisé l'importance de certaines provinces comme les Hispaniques, avec abondantes ressources financières et de population, dans le sens où ils ne pouvaient plus être contrôlés simplement avec quelques centres dispersés dans le territoire dirigés par quelques militaires romains, mais il était nécessaire de commencer à les intégrer et contrôler d'une façon plus directe et intense, car ils n'étaient plus simplement un territoire de conquête, sinon une partie active de l'empire.

La phase que nous considérons essentiel dans ce processus d'intégration progressive de la Laietanie intérieure au sein de structures impériales, commencerait à partir du milieu du premier siècle avant J.C. Il est, par conséquent, la période marquée par les convulsions profondes que supposent les guerres civiles entre César et Pompée, et plus tard entre Octave et Marc Antoine, lesquelles conduisent à la fin de la République et le début de l'Empire. Cette période cruciale pour l'évolution de Rome, a marqué un autre moment clé de changement pour cette zone. Fondamentalement pendant la période augustéenne on peut identifier quatre aspects clés qui contribuent à un projet de nouveau réaménagement de cette zone, en abandonnant une structure liée au précédent monde ibérique en passant à être entièrement organisé « à la romaine ». Tout d'abord, la fondation de *Barcino*, sur la côte, qui est devenu la pierre angulaire qui a structuré la côte catalane centrale, avec un lien direct vers la zone de Vallès, territoire naturel d'expansion de celui-ci. À côté de lui, en ce moment ont été renforcées deux centres dans la Laietanie intérieure, lesquels sont devenus les principaux noyaux territoriaux de cette zone tout au long de l'époque impériale: *Egara* et la Caldes de Montbui romaine. Ce seraient deux petits centres avec une occupation antérieure, qui montreraient une certaine croissance dans cette période (apparition de nouveaux bâtiments à *Egara* et un ensemble thermal à Caldes), preuve de son nouveau rôle

hiérarchique sur le territoire, mais qui ne développent jamais l'émergence d'un centre urbain typique. C'est pourquoi nous pensons qu'ils pourraient être situés dans une adaptation du modèle de *ciuitas* qu'a été appelé « *ciuitas sine urbe* ». Il consisterait en la promotion de certains noyaux comme des points de contrôle territorial, administratif, fiscal, religieuse, commerciale, etc., mais sans la création d'un tissu urbain en tant que tel, parce que les caractéristiques de la zone ne le faisaient pas nécessaire pour remplir les fonctions requises de l'autorité romaine. Ainsi, la Laietanie intérieure, principalement dû à son caractère essentiellement rural et à la proximité des villes côtières, a évolué à l'époque romaine sans centres urbains traditionnels. Étroitement liée à ces activités, l'analyse archéomorphologique a permis de projeter la possibilité de l'existence d'une centuriation romaine à la zone du Vallès. Déjà les études d'A. Aguilar ont donné des traces d'une orientation prédominante (que nous avons appelé « Valles C ») qui pourrait correspondre à la représentation physique d'un cadastre romain. Impossible de quitter le champ des hypothèses, mais nous pensons que le contexte des changements dans la période d'Auguste, clairement liée à la fondation de *Barcino*, pourrait justifier une action de ce type.

Troisièmement, la période augustéenne a impliqué un réaménagement routier traduit par l'apparition de la voie Auguste, dont le chemin principal traversait par la Laietanie intérieure (comme le montrent les quatre *mansiones* identifiées dans les sources itinéraires) et également un tronçon passait par la zone côtière, reliant avec les villes proches à la mer. Enfin, cette période a également marqué l'intégration économique définitive de ce territoire, grâce à l'implantation du système de la *uilla*. Ainsi, nous trouvons à partir de la mi-siècle avant J.C. l'émergence d'un grand nombre de centres de type « *uilla* » à l'intérieur de la Laietanie. La plupart d'entre elles seraient liées à un grand phénomène productif bien documenté par les sources littéraires et archéologiques comme le dénommé « boom du vin Laietan ». Donc, à peu près pendant un siècle (entre 50 avant J.C. et 50 après J.C.) il y a eu une forte spécialisation dans la zone en production de vin, résultant de l'apparition de nombreux centres producteurs de vin et d'amphores conteneurs, avec des exemples paradigmatiques comme Can Pedrerol de Baix, La Salut ou Can Feu. La plupart de cette production de vin serait de mauvaise qualité, comme l'indique Martiale, mais il y aurait quelques productions de bon niveau comme le vin de *Lauro*, identifié dans la zone productive autour de Caldes de Montbui. L'importance et les conséquences de ce phénomène se reflètent non seulement dans la

grande transformation qu'a connu l'habitat rural dans la Laietanie, mais aussi dans l'évolution sociale de leurs élites qui, à travers des documents épigraphiques et de la documentation médiévale, on a pu voir qu'ils étaient étroitement liés à ce phénomène productif.

Cette situation a été maintenue pendant la dynastie julio-claudienne sans modifications excessives, tandis que le moment clé est venu sous la dynastie Flavien. Sous le règne de Vespasien a été accordé aux provinces hispaniques le *ius latii* et cela a conduit à l'émergence des municipalités latines, afin de faciliter le contrôle administratif et fiscal d'Hispanie et, finalement, d'accélérer leur intégration dans les structures impériales. Et précisément la Laietanie intérieure a été un cas paradigmatique, puisque les inscriptions épigraphiques ont confirmé que les noyaux qui ont été renforcés sous l'ère d'Auguste, sont désormais promus à la catégorie municipale: en toute sécurité dans le cas d'*Egara* et seulement probablement pour le noyau de Caldes. Ainsi, à la fin du premier siècle on arrive à l'étape finale dans la romanisation de notre zone d'étude, avec son intégration juridique.

Tout cela donna lieu à l'époque des Antonins, qui correspond plus ou moins au IIe siècle ap. J.C., sur lequel les informations des sources littéraires classiques pour notre zone d'étude sont assez rares. Cependant, l'archéologie et, en particulier, l'épigraphie, montrent qu'il s'agit d'une période de certaine apogée dans la Laietanie. Dans notre cas, cette situation est illustrée par la consolidation de certaines élites, lesquels ont démontré leur pouvoir à travers l'épigraphie honorifique d'*Egara* et du complexe thermale de Caldes, ainsi que grâce aux grandes *uillae* documentées. Peut-être que cet essor pourrait être lié à la richesse accumulée à travers le commerce du vin du siècle précédent, conjointement avec les privilèges qu'implique la possibilité d'accès à la citoyenneté romaine à travers la tenue d'une magistrature à l'administration municipale. Surement les meilleurs exemples de ce *boom* seront trouvés, tel que mentionné, dans les *uillae*, soulignant celles situées environ *Egara* (Can Bosch de Basea, l'Aiguacuit, Can Jofresa) ou aux zones de Caldes (Antic Institut Manolo Hugué) et Granollers (Can Jaume). Enfin, l'analyse archéologique du territoire montre que, contrairement à ce qu'il avait mis en vue une partie de l'historiographie traditionnelle sur le deuxième siècle en Hispanie, il n'y a pas des indices claires dans la Laietanie intérieure de crise ou de la stagnation dans les noyaux principaux ou dans l'habitat en milieu rural, en trouvant plutôt une continuité des structures précédentes au cours de la

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

seconde moitié du siècle. Peut-être que ce sera à partir du IIIe siècle après JC, et dans un contexte différent, tel que le Bas Empire, où nous devons chercher les possibles changements qui marqueront dans la Laetanie le transit entre le monde antique et le médiéval.

5. BIBLIOGRAFIA

5 Bibliografia

Fonts primàries

APIÀ

- *Histoire romaine*. París: Les Belles Lettres (1998). Traducció de D. Gaillard.
— *Sobre Iberia y Aníbal*. Madrid: Alianza (1993). Traducció de J. Gómez Espelosín

AULUS GEL·LI

- Nits Àtiques. Barcelona: La Magrana (1997). Traducció d'A. Andrade i B. Matas.

AVIÈ

- *Ora maritima*. Barcelona: Fundació Bernat Metge (1986). Traducció de P. Villalba.

CÈSAR

- *La guerre civile. Livres I – III*. París: Les Belles Lettres (1968 – 1969). Traducció de P. Fabre.

CATÓ

- *De l'Agriculture*. París: Les Belles Lettres (1975). Traducció de R. Goujard.

CICERÓ

- *Antología de los discursos de Cicerón (II): Clodio y Pompeio*. Madrid: Ediciones Clásicas (1994). Textos comentats i anotats per J.M. Baños i J. López Santamaria.
— *La Seconda azione giudiziaria contro Gaio Verre*. Florència: Arnaldo Mondadori (1968). A cura de V. De Marco.

COL·LUMELA

- *De l'Agriculture*. París: Les Belles Lettres (1986). Traducció de R. Goujard.

DIÓ CASSI

- *Histoire Romaine*. París: Les Belles Lettres (1991 – 2011). Traducció de M.-L. Freyburger i J.M. Roddaz.

DIODOR DE SICÍLIA

- *Library of History*. Londres: Loeb (1962 – 1971). Traducció de C.H. Oldfather, C. Bradford Welles i R.M. Geer.

ESTRABÓ

— *Géographie. Livres II et IV.* París: Les Belles Lettres (2003). Traducció de F. Lasserre.

FLORUS

— *Epitome of Roman History.* Cambridge: Loeb (1984). Traducció d'E.S. Foster.

FONTES HISPANIAE ANTIQUAE

— *Hispania Antigua según Pomponio Mela, Plinio el Viejo y Claudio Ptolomeo.* Fascicle VII. Barcelona (1987). Traducció de V. Bejarano

FRONTÍ

— *L'oeuvre gromatique: Corpus Agrimensorum Romanorum IV.* Luxemburg: Office des publications officielles des Communautés Européennes (1998). Traducció i edició a cura d'O. Behrends, M. Clavel-Lévêque, D. Conso, P. Von Cranach, A. Gonzales, J.Y. Guillaumin, M.J. Pena, S. Ratti.

— *Strategemata.* Leipzig: Teubner (1990). Traducció de R.I. Ireland.

GAI

— *Institutiones.* París: Les Belles Lettres (1965). Traducció de J. Reinach.

HERODIÀ

— *Historia de Roma después de Marco Aurelio.* Madrid: Gredos (1985). Traducció de J.J. Torres.

HIGINI GROMÀTIC

— *L'établissement des limites. Corpus Agrimensorum Romanorum.* Nàpols: Jovene (1996). Traducció i edició a cura de M. Clavel-Lévêque, D. Conso, F. Favory, J.Y. Guillaumin i Ph. Robin.

HISTÒRIA AUGUSTA

— *Història Augusta. Des d'Adrià fins a Còmmode.* Barcelona: La Magrana. Traducció de J. Binaghi.

T. LIVI

— *Ab Urbe Condita. V, books 21 – 22.* Londres: Loeb (1969). Traducció de B.O. Foster.

— *Ab Urbe Condita. V, books 23 – 25.* Londres: Loeb (1969). Traducció de F.G. Moore.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— *Ab Urbe Condita. VII, books 26 – 27.* Londres: Loeb (1970). Traducció de F.G. Moore.

— *Ab Urbe Condita. VIII, books 28 – 30.* Londres: Loeb (1971). Traducció de F.G. Moore.

— *Ab Urbe Condita. IX, books 28 – 30.* Londres: Loeb (1971). Traducció de E.T. Sage.

— *Ab Urbe Condita. XIII, books 43 - 45.* Londres: Loeb (1971). Traducció d'A.C. Schlesinger.

— *Períocas. Fragmentos.* Madrid: Gredos (1995). Traducció de J.A. Vidal Villar.

MARCIAL

— *Epigrames.* Barcelona: Fundació Bernat Metge (1949). Traducció de M. Dolç.

OROSI

— *Histoires: contre les païens.* París: Les Belles Lettres (1990 – 1991). Traducció de M.P. Arnaud-Lindet.

PAL·LADI

— *Traité d'agriculture.* París: Les Belles Lettres (1976).

PLINI

— *Natural History.* III. Londres: Loeb (1969), Traducció de H. Rackham.

— *Natural History.* XIV. Londres: Loeb (1968), Traducció de H. Rackham.

— *Historia Natural.* Libros I – II. Madrid: Gredos (1995). Traducció de G. Serbat.

PLINI EL JOVE

— *Lletres.* Barcelona: Fundació Bernat Metge (1927). Traducció de M. Olivar.

POLIBI

— *Història.* III, llibres III – IV. Barcelona: Fundació Bernat Metge (1935). Traducció d'A. Ramon.

— *Història.* VI, llibres IX - X. Barcelona: Fundació Bernat Metge (1935). Traducció d'A. Ramon.

POMPONI MELA

— *Corografia.* Murcia: Universidad de Murcia (1989). Traducció de C. Guzmán Arias.

PLUTARC

— *Plutarch's Lives II. Themistocles and Camillus. Aristides and Cato Major. Cimon and Lucullus.* Cambridge: Loeb (1988). Traducció de B. Perrin.

— *Plutarch's Lives V. Agesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus.* Cambridge: Loeb (1917). Traducció de B. Perrin.

— *Plutarch's Lives VIII. Sertorius and Eumenes. Phocion and Cato the Younger.* Cambridge: Loeb (1989). Traducció de B. Perrin.

— *Plutarch's Lives IX. Demetrius and Antony. Pyrrhus and Gaius Marius.* Cambridge: Loeb (1920). Traducció de B. Perrin.

— *Plutarch's Lives X. Agis and Cleomenes. Tiberius and Caius Gracchus. Philopoemen and Flaminius.* Cambridge: Loeb (1988). Traducció de B. Perrin.

PTOLOMEU

Stückelberger, A., Grasshof, G. *Ptolemaios. Handbuch der Geographie.* Basilea: Schwabe Verlag (2006).

SÈNECA

— *Apocolocintosi del diví Claudi.* Barcelona: Fundació Bernat Metge (2003). Traducció de J. Mariné.

SÍCULUS FLACCUS

— *Les conditions des terres. Corpus Agrimensorum Romanorum I.* Nàpols: Jovene (1993). Traducció i edició a cura de M. Clavel-Lévêque, D. Conso, F. Favory, J.Y. Guillaumin i Ph. Robin.

SUETONI

— *Vida dels dotze Cèsars, I.* Barcelona: Fundació Bernat Metge (1966). Traducció de J. Icart.

— *Vida dels dotze Cèsars, V.* Barcelona: Fundació Bernat Metge (1971). Traducció de J. Icart.

TÀCIT

— *Annals. I, llibres I-II.* Barcelona: Fundació Bernat Metge (1930). Traducció F. Soldevila.

— *The Annals. Books IV-VI, XI-XII.* Londres - Cambridge: Loeb (1931). Traducció de J. Jackson.

— *Histories. Books I-III.* Londres: Loeb (1925). Traducció de C.H. Moore.

VARRÓ

— Del camp. Barcelona: Fundació Bernat Metge (1928). Traducció de S. Galmès.

Obres consultades¹³²⁸

AA.DD. *10 anys d'arqueologia a l'entorn d'Empúries (1993 – 2002)*. Empúries: Ajuntament de l'Escala – MAC (2003).

AA.DD. *El Vallès*. Barcelona: Rosa Sensat (1981).

AA.DD. *Gran geografia comarcal de Catalunya. Volum 6: Vallès i Maresme*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana (1982).

AA.DD. *L'assentament ibèric de la Facultat de Medicina de la UAB (Cerdanyola del Vallès)*. *Limes*, 8 (2002), monogràfic.

AA.DD. “The first Punic War and aftermath”. *A Companion to the Punic Wars*. D. Hoyos (ed.). Oxford: Wiley-Blackwell (2011), pp. 129 – 222.

ABASCAL, J.M. “Derecho latino en Levante y Cataluña”. *Teoría y práctica del ordenamiento municipal en Hispania*. Vitoria: Veleia (1996), pp. 255 – 283.

— “La fecha de la promoción colonial de *Carthago Noua* y sus repercusiones edilicias”. *Mastia*, 1 (2002), pp. 21 – 44.

ABASCAL, J.M., ESPINOSA, U. *La ciudad hispano-romana. Privilegio y poder*. Logroño: Colegio Oficial de Aparejadores y A.T. de La Rioja (1989).

ABASCAL, J.M., RAMALLO, S.F. *La ciudad romana de Carthago Nova: la documentacion epigráfica*. Murcia: Universidad de Murcia (1997).

ABBOT, F.F. “*Coloniae and municipia*”. *Municipal administration in the Roman Empire*. Princeton: Princeton University Press (1926), pp. 4 – 55.

— “The municipal System of the Republic and Early Empire in the West”. *Municipal administration in the Roman Empire*. Princeton: Princeton University Press (1926), pp. 56 – 58.

AGUELO, J. “Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiguitat”. *Gausac*, 1 (1992), pp. 17 – 19.

¹³²⁸ Dins d'aquest apartat s'introdueixen totes aquelles obres consultades per la realització del primer volum i el primer punt del segon volum (el corresponent a l'anàlisi arqueomorfològica). La bibliografia referent als jaciments arqueològics es manté dins de l'inventari de jaciments del segon volum, referenciada respectivament a cada jaciment. L'única excepció són aquelles obres relacionades amb jaciments utilitzades al llarg del primer volum, que també s'inclouen en aquesta bibliografia general.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Ibers, romans, visigots i musulmans a l’extrem sud-occidental del Vallès”. *Gausac*, 9 (1996), pp. 29 - 49.

— *Memòria de l’excavació arqueològica realitzada als solars número 23-25 i 27 del carrer rei Alfons el Magnànim, i dels números 36 – 38 del carrer Panamà, de l’antiga propietat de Can Picanyol. Sant Cugat, Vallès Occidental. Memòria inèdita* (2002).

AGUELO, J., CARRERAS, C., HUERTAS, J. “L’ocupació altimperial del solar del mercat de Santa Caterina. Un possible centre productor ceràmic”. *Quarhis*, 2 (2006), pp. 60 – 73.

AGUELO, J., HUERTAS, J., PUIG, F. “Santa Caterina de Barcelona: assaig d’ocupació i evolució”. *Quarhis*, 1 (2005), pp. 12 – 43.

AGUELO, J., SINNER, A.G., VELASCO, C. “La vila de can Picanyol (Sant Cugat del Vallès)”. “La vila de Can Picanyol (Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)”. *Simposi Les vil·les romanes a la Tarraconense: implantació, evolució i transformació* (en premsa).

AGUILAR, A. “Avanç preliminar a l’estudi dels cadastres romans a la comarca del Vallès (Barcelona)”. *Estudios de la Antigüedad*, 6-7 (1993), pp. 119 – 131.

AGUILAR, A., ÑACO, T. “Fiscalidad romana y la aparición de la moneda ibérica. Apuntes para una discusión. I Período protoprovincial (206-195 a C.)”. *La moneda hispánica: ciudad y territorio*. Madrid: CSIC (1995), pp. 281 – 288.

— “Fiscalidad romana y la aparición de la moneda ibérica. Apuntes para una discusión. II. 195 – 171 aC. Algunos textos polémicos”. *Habis*, 28 (1997), pp. 71 – 86.

AGUILAR, A., OLESTI, O. “Metodologia per l’estudi dels cadastres antics”. *L’Avenç*, 167 (1993), pp. 29 – 30.

AGUILAR, A., OLESTI, O., PLANA, R. “Cadastres romans a Catalunya. Empordà i Gironès, Cerdanya, Vallès Occidental.” *Tribuna d’Arqueologia 1989 – 1990* (1991), pp. 111 – 124.

AGUILAR, A., PICÓN, P. “Aproximación a la estructuración territorial en época romano-republicana y alto imperial en la comarca del Vallès Occidental (Barcelona)”. *Studia Historica. Historia Antigua*, 8 (1989), pp. 29 – 42.

AGUILAR, C. “Denominació d’origen *Lauronensis*. El vi del Vallès en època romana”. *Lauro*, 29 (2005), pp. 5 – 12.

ALAPONT, LL., CALVO, M., RIBERA, A. *La destrucción de Valentia por Pompeyo (75 a.C.)*. València: Ajuntament de València (2010).

ALARCOS, A., GONZÁLEZ, R., MARTÍNEZ, P. “Santa Digna III. Un hàbitat del bronze final III al Vallès Oriental”. *Cypsela*, 16 (2006), pp. 161 – 175.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

ALBA, M., MATEOS, P. “*Augusta Emerita* en época romana y tardoantigua (ss. I – VII)”. *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalá: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 153 – 159.

ALBERTINI, E. *Les divisions administratives de l'Espagne romaine*. París (1923).

ALFÖLDY, G. “La politique provinciale de Tibère”. *Latomus*, 24 (1965), pp. 824 – 844.

— “Hispania bajo los flavios y los antoninos. Consideraciones históricas sobre una época”. *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers. (1987), pp. 11 – 32.

ALLEN, J. *Hostage and hostage-taking in the Roman Empire*. Cambridge: Cambridge University Press (2006).

ALMAGRO, M., SERRA RÀFOLS, J.C., COLOMINES, J. *Carta arqueològica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945).

ALMAGRO-GORBEA, M. “Iconografía numismática hispánica: jinete y cabeza varonil”. *La moneda hispánica: ciudad y territorio* (1995). Madrid: CSIC, pp. 53 – 64.

— “La ocupación territorial lusitana y el proceso de romanización”. *Augusta Emerita. Territorios, espacios, imágenes y gentes en Lusitania romana*. Monografías Emeritenses, 8. Mèrida: T. Nogales (ed.) (2005), pp. 17 – 39.

ALMIRALL, J. “Sobre un forn ibero-romà a Castellterçol”. *Informació Arqueològica*, 18. (1975), pp. 166 – 169.

ALONSO NÚÑEZ, J.M. “El nordeste de la Península Ibérica en Estrabón”. *Faventia*, 14/1 (1992), pp. 91- 95.

ALVAR, J. “Los cultos místicos de la Tarraconense”. *Religio deorum. Actas del Coloquio Internacional Epigrafía y sociedad en Occidente*. Sabadell: AUSA (1993), pp. 27 46.

ÁLVAREZ, M.C., CARRERAS, C. “Les antefixes romanes del Vallès”. *Arraona*, 19 (1996), pp. 9 – 24.

ÁLVAREZ, R., DURAN, M., MESTRES, I., MOLAS, M.D., PRINCIPAL, J. “El jaciment del Camp de les Lloses i el seu taller de metalls”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 271 – 282.

ÁLVAREZ ARZA, R., CUBERO, M. “Los *pila* del poblado ibérico de Castellruf”. *Gladius*, 19 (1999), pp. 121 – 142.

— “Els *pila* republicans del poblat ibèric de Castellruf”. *Lauro*, 18 (2000), pp. 5 -16.

AMELA, L. “El desarrollo de la clientela Pompeyana en Hispania”. *Studia Historica. Historia Antigua*, 7 (1989), pp. 105 - 118.

— “La circulación monetaria romano-republicana durante la guerra sertoriana según las ocultaciones de la época (82 – 72 a.C.)”. *Gaceta Numismática*, 97 – 98 (1990), pp. 19-30.

— “La *turma salluitana* y su relación con la clientela pompeyana”. *Veleia*, 17 (2000), pp. 79 – 92.

— “Las ciudades fundadas por Pompeyo Magno en Occidente: *Pompelo, Lugdunum Convenarum y Gerunda*”. *Polis*, 12 (2000), pp. 7 – 42.

— *La clientela de Cneo Pompeyo Magno en Hispania*. Barcelona: Universitat de Barcelona (2001).

— “Los trofeos de Pompeyo”. *Habis*, 32 (2001), pp. 185 – 202.

— “Lépidio en Hispania”. *Historia Antiqua*, 26 (2002), pp. 35 – 58.

— “Las concesiones de ciudadanía romana: Pompeyo Magno e Hispania”. *Antiquité Classique*, 73 (2004), pp. 47 – 107.

— *Cneo Pompeyo Magno: el defensor de la República romana*. Madrid: Signifer (2003).

— “Los trofeos de Pompeyo”. *Revista de Arqueología*, 364 (2011), pp. 50 – 57.

AMORÓS, J. “*Argentum oscense*”. *Numario Hispánico*, 6 (1957), pp. 51 – 71.

ANDO, C. “The administration of the Provinces”. *A Companion to the Roman Empire*. Oxford: Blackwell (2006), pp. 177 – 192.

ANDRADES, E. “La ciudadanía romana bajo los Julio-Claudios”. *Revista de estudios histórico-jurídicos*, 29 (2007), pp. 165 – 208.

ANDREU, J. *Edictum, municipium y lex: Hispania en época flàvia (69 – 96 dC.)*. Oxford: Archaeopress (2004).

— “Latinización y municipalización en el Alto Imperio: nuevas perspectivas para el estudio de la Hispania de los flavios”. *Antiqua Iuniora. En torno al Mediterráneo en la Antigüedad*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza (2004), pp. 189 - 210.

ANÒNIM. “La Torrrassa del Moro (Llinars del Vallès). Patrimoni de Catalunya-68”. *Espai. Revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques*, 34 (1992).

ANTEQUERA, F., FERRER, C. *Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de Can Bonvilar. Desembre 2001 – Setembre 2002/Febrer 2003*. Codex, Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2004).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— *Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de Torrebonica (Terrassa, Vallès Occidental). Gener – maig 2002. Febrer 2003.* Codex, Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2004).

ANTEQUERA, F., RIGO, A., PADRÓS, P., VÁZQUEZ, D. “El *suburbium* occidental de *Baetulo*”. *Las áreas suburbanas en la ciudad histórica. Topografía, usos, función.* Córdoba: Imprenta San Pablo (2010), pp. 173 – 210.

ANTEQUERA, F., VÁZQUEZ, D., RIGO, A. “Desenvolupament urbà i industrial extramurs de *Baetulo*: ocupació republicana, centre productor amfòric i necròpolis altimperials”. *Tribuna d'Arqueologia 2009 – 2010* (2011), pp. 265 – 294.

ANTÓN, B. “Silente Tácito: los Antoninos e Hispania”. *La Hispania de los Antoninos. Actas del II Congreso Internacional de Historia Antigua.* Valladolid: Universidad de Valladolid (2005), pp. 21 – 32.

AQUILUÉ, X. (dir.). *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994 – 1996): de l'assentament precolonial a l'Empúries actual.* Empúries: MAC (1999).

AQUILUÉ, X., CASTANYER, P., SANTOS, M., TREMOLEDA, J. “El campo de silos del área central de la ciudad romana de Empúries”. *Romula*, 1 (2002), pp. 9 – 38.

AQUILUÉ, X., LLORENS, M.M. *Ilercavonia – Dertosa i les seves encunyacions monetàries.* Barcelona: SCEN/IEC (2001).

AQUILUÉ, X., PARDO, J. “La vil·la romana de Can Martí (Samalús, Vallès Oriental)”. *Cypsela*, 8 (1990), pp. 87 – 100.

AQUILUÉ, X., SUBIAS, E. “Sobre la fundació de la ciutat romana de *Baetulo*”. *6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Protohistòria catalana.* Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans (1986), pp. 353 – 359.

ARANEGUI, C. “El comercio del vino en la costa mediterránea española en época romana”. *El vino en la Antigüedad romana.* Madrid: Consejo Regulador de las Denominaciones de Origen Jerez-Xérès-Sherry y Manzanilla (1999), pp. 79 – 96.

ARANEGUI, C., VIVES-FERRÁNDIZ, J. “Encuentros coloniales, respuestas plurales: los ibéricos antiguos de la fachada mediterránea central”. *De les comunitats locals als estats arcaics: la formació de les societats complexes a la costa del Mediterrani occidental.* *Arqueomediterrània*, 9 (2006), pp. 89 – 107.

ARASA, F. “La romanización: cambio cultural en el mundo ibérico en los siglos II – I aC.” *II Congreso de Arqueología Peninsular. Tomo IV. Arqueología romana y medieval.* Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá (1999), pp. 65 – 74.

— “El trazado de la via Augusta en tierras valencianas”. *Catastros, hábitats y vías romanas.* Valencia: Generalitat Valenciana (2006), pp. 93 – 130.

ARCE, J. “*Tabula Siarensis: primeros comentarios*”. *Archivo Español de Arqueología*, 57 (1984), pp. 149 – 154.

— “Los trofeos de Pompeyo in Pirenaei iugis”. *Archivo Español de Arqueología*, 67 (1994), pp. 261 – 268.

— “Las ciudades”. *La Hispania del siglo IV. Administración, economía, sociedad, cristianización*. Bari: Edipuglia (2002), pp. 41 – 58.

ARCE, J., GIL, J., GONZÁLEZ, J., LÓPEZ-CAÑETE, D., PAVÓN, P., SAQUETE, J.C., TORALLAS, S. *Marco Ulpio Trajano. Documentos y fuentes para el estudio de su reinado*. Sevilla. Universidad de Sevilla (2003).

ARÉVALO, A. “Función y producción de las cecas indígenas del Alto Guadalquivir”. *VI Curs d’Història Monetaria Peninsular. Funció i producció de les seques índigenes*. Barcelona: MNAC (2002), pp. 35 – 51.

ARIAS, G. “Itinerarios romanos del Pirineo a Tarragona”. *Repertorio de caminos de la Hispania romana: estudios de geografía histórica*. Cádiz: Gonzalo Arias (1987), pp. 407 - 412.

ARIÑO, E. *Catastros romanos en el convento jurídico caesaraugustano. La región aragonesa*. Saragossa: Universidad de Zaragoza (1990).

ARIÑO, E., GURT, J.M. “Catastros romanos en el entorno de Augusta Emerita. Fuentes literarias y documentación arqueológica”. *Les campagnes de Lusitanie romaine*. Madrid: Casa de Velázquez (1994), pp. 45 – 66.

— “Les centuriations d’Augusta Emerita”. *Atlas Historique des Cadastres d’Europe*. Dossier II. Brusel·les: Office des Publications Officielles des Communautés Européennes (1998), pp. 1 – 8.

ARIÑO, E., GURT, J.M., MARTÍN, M.A. “Les cadastres romains d’Hispanie: état actual de la recherche”. *Structures rurales et sociétés antiques*. París: Les Belles Lettres (1994), pp. 309 – 328.

ARIÑO, E., LANZAROTE, M.P., MAGALLÓN, M.A., MARTÍN-BUENO, M. “Las vías *De Italia in Hispanias y ab Asturica Terracone*. Su influencia en el emplazamiento, catastros y desarrollo de algunas de las ciudades del valle medio del Ebro”. *Bolskan*, 8 (1991), pp. 243 – 270.

ARIÑO, E., MARTÍN-BUENO, M., NAVARRO, M. “Les centuriations de *Caesaraugusta*”. *Atlas historique des cadastres d’Europe*. Dossier III. Luxemburg : Office des Publications Officielles des Communautés Européennes (1998), pp. 1 – 14.

ARIS, R.M., GARCÍA, C. “Excavacions en Can Fatjó (IIIa part)”. *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 15 (1984), pp. 342- 345.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

ARRAYÁS, I. *Morfología histórica del territorium de Tarraco en época tardo-republicana romana o ibérica final (ss. III – I aC.): cadastres i estructures rurals*. Tesis doctoral. Bellaterra (2002).

— *Morfología histórica del territorio de Tarraco (ss. III – I aC.)*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona (2005).

— “L’ager Tarraconensis (IIIe – Ier siècles av.J.C.). Une territoire d’arrière-garde”. *War and territory in the Roman world*. Oxford: Archaeopress (2006), pp. 103 – 117.

— “La instauración del modelo imperial en Hispania. La obra de César y Augusto”. *War and territory in the Roman World*. Oxford: John and Erica Hedges (2006), pp. 179 – 201.

— “Al voltant de la romanització del nord-est de la península Ibèrica. Reflexions sobre l’organització territorial i els fluxos comercials”. *Pyrenae* 38/2 (2007), pp. 47 – 72.

ARRAYÁS, I., CORTADELLA, J., ÑACO, T., OLESTI, O., PRIETO, A. “*Civitas y urbs en el nordeste hispánico: algunas reflexiones.*” *Actas del I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 311 – 317.

ARTIGUES, P.LL., BLASCO, M., RIU-BARRERA, E., JORDÀ, M. “Les excavacions arqueològiques al monestir de Sant Cugat del Vallès o d’Octavià (1993 – 1994). La fortalesa romana, la basílica i la implantació del monestir”. *Gausac*, 10 (1997), pp. 15 – 78.

— “Les excavacions al monestir de Sant Cugat del Vallès (1993 – 1994)”. *Tribuna d’Arqueologia 1995 – 1996* (1997), pp. 99 – 120.

— “La fortalesa romana, la basílica i el monestir de Sant Cugat del Vallès o d’Octavià (Catalunya). Les excavacions de 1993 – 1995”. *Hispania i Roma, d’August a Carlemany. Congrès d’Homenatge al Dr. Pere de Palol*, vol. 2. *Annals*, volum XXXVII. Girona: Institut d’Estudis Gironins (1997), pp. 1081 – 1111.

ARTIGUES, P. LL., BRAVO, P., HINOJO, E. “Excavacions arqueològiques a Can Gambús 2, Sabadell (Vallès Occidental)”. *Tribuna d’Arqueologia 2004 – 2005* (2007), pp. 111 – 140.

ARTIGUES, P. LL., RIGO, A. *Castellarnau (Sabadell). Evolució d’un nucli rural del segle I aC. al segle VI dC.* Sabadell: Museu d’Història de Sabadell (2002).

ARXÉ, J. “L’arqueologia a l’àrea del Montseny. Evolució del poblament a l’Antiguitat”. *Monografies del Montseny*, 5 (1990), pp. 165 – 169.

ASENJO, C. *De Acci a Guadix*. Granada: Universidad de Granada (2002).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

ASENSIO, D. *La ciudad en el mundo prerromano en Aragón. Caesaraugusta*, 70. Monografía (1995).

— “Les àmfores d’importació a la ciutadella ibèrica d’Alorda Park o Les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès)”. *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 6 (1996), pp. 35 – 80.

— “Urbanismo romano republicano en la región de la cuenca del Ebro (Hispania Citerior). 179 – 44 a.e”. *Archivo Español de Arqueología*, 76 (2003), pp. 159 – 178.

— “La incidencia fenicia entre las comunidades indígenas de la costa catalana (s. VII – VI aC.): ¿Un fenómeno orientalizante?”. *El período Orientalizante. Actas del III Simposio Internacional de Arqueología de Mérida: Protohistoria del Mediterráneo Oriental*. Mérida: Anejos de Archivo Español de Arqueología, 35 (2005), pp. 551 – 564.

— “Les Toixoneres, Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Jornades d’Arqueologia (1999): comarques de Tarragona (1993 – 1999): prehistòria, protohistòria i època medieval* (2007), pp. 275 – 292.

ASENSIO, D., BELARTE, M.C., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. “Les meules rotatives du site ibérique d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès, Tarragona)”. *Pyrenae*, 31-32 (2000-2001), pp. 57 – 73.

ASENSIO, D., BRUGUERA, R., CELA, X., MORER, J. “Una mina d’aigua a l’interior de la ciutadella ibèrica d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Miscel·lània Penedesenca*, 24 (1999), pp. 109 – 142.

ASENSIO, D., CELA, X., MIRÓ, C., MIRÓ, M.T., REVILLA, E. “El nucli ibèric de Montjuïc. Les Sitges de Magòria o de Port. Barcelona”. *Quarhis*, 5 (2009), pp. 14 – 85.

ASENSIO, D., FRANCÈS, J., FERRER, C., GUÀRDIA, M., SALA, O. “La ceràmica àtica del Turó de Ca n’Olivé (Cerdanyola del Vallès, Barcelona): comerç i distribució de vaixel·la fina importada a la Catalunya central (segles V i IV aC.)”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 369 – 380.

— “Resultats de la campanya de 1998/1999 i estat de la qüestió sobre el nucli laietà del Turó de Ca n’Olivé (Cerdanyola, Vallès Occidental)”. *Pyrenae*, 31-32 (2000-2001), pp. 163 – 199.

— “Formes d’ocupació del territori i estructuració econòmica al sud de la Laietània”. *Territori polític i territori rural durant l’edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Girona: MAC (2001), pp. 227 – 252.

ASENSIO, D., GUITART, J. *El jaciment ibèric de la muntanya de Sant Miquel. Montornès del Vallès i Vallromanes. Recull de documentació i assaig d’interpretació*. Barcelona: Diputació de Barcelona (2010).

ASENSIO, D., JORNET, R., MIRÓ, M.T., SANMARTÍ, J. “La ciutat ibèrica del Castellet de Banyoles: resultats de l’excavació del sector adjacent a les torres pentagonals”. *Tribuna d’Arqueologia 2009 – 2010* (2011), pp. 243 – 263.

ASENSIO, D., MARTÍN, A. “La segona Edat del Ferro: el món ibèric”. *Eines i feines del camp a Catalunya. L’estudi de l’agricultura a través de l’arqueologia*. Girona: MAC (2004), pp. 47 – 55.

ASENSIO, D., MIRÓ, M.T., SANMARTÍ, J. “El nucli ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d’Ebre): un estat de la qüestió”. *Ilercavònia*, 3 (2002), pp. 185 – 204.

ASENSIO, D., MIRÓ, M.T., SANMARTÍ, J. “Darreres intervencions arqueològiques al Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d’Ebre): una ciutat ibèrica en el segle III aC.”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 615 – 623.

ASENSIO, D., MIRÓ, M.T., SANMARTÍ, J., VELAZA, J. “Inscripción ibérica sobre plomo procedente de Castellet de Banyoles (Tivissa)”. *Paleohispánica*, 3 (2003), pp. 195 – 204.

ASENSIO, D., MORER, J., RIGO, A., SANMARTÍ, J. “Les formes d’organització social i econòmica a la Cossetània ibèrica: noves dades sobre l’evolució i tipologia dels assentaments entre els segles VII – I aC.” *Territori polític i territori rural durant l’edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Girona: MAC (2001), pp. 253 – 272.

ASENSIO, D., SANMARTÍ, J. “Consideracions metodològiques en relació a l’estudi de les activitats comercials en època protohistòrica”. *Comerç i vies de comunicació (1000 aC. – 700 dC.)*. XIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà. Puigcerdà: IEC (1998), pp. 17- 32.

ASENSIO, D., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J., BELARTE, M.C. ”Paisatges ibèrics. Tipus d’assentaments i formes d’ocupació de territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple.” *Actas del Congreso Internacional Los Íberos Príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad ibérica*. Barcelona: Patronat de la Fundació la Caixa (1998), pp. 373 – 386.

ASSENAT, M. *Cadastres et romanisation dans la cité antique de Nîmes*. *Révue Archéologique de Narbonnaise*, Supplément 36. Montpellier (2006).

ASTIN, A.E. “Saguntum and the origins of the Second Punic War”. *Latomus*, 26 (1967), pp. 577 – 596.

— *Cato the Censor*. Oxford: Clarendon Press (1978).

ÀTICS S.L. *Informe de l’excavació dels Camps de Can Colomer (octubre - desembre de 2007)*. Informe inèdit (2008).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

- AUJAC, G. Claude *Ptolomé: astronome, astrologue, géographe*. París: CTHS (1993).
- AULADELL, A. “Notes preliminars sobre la vil·la romana de Can Boada Vell (Palau de Plegamans, Vallès Occidental)”. *Limes*, 2 (1992), pp. 77 – 81.
- “Uns primers colons romans a Boada Vell”. *Quatre pins: quaderns de cultura*, 9 (1995), pp. 13 – 17.
- AYMARD, A. “Les deux premiers traités entre Rome et Carthage”. *Revue des Études Anciennes*, 59 (1957), pp. 277 – 293.
- BACARIA, A. “La romanització de la vall alta del Mogent. Un exemple de poblament rural”. *Jornades Internacionals d’Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l’organització provincial romana de la Hispania Citerior*. Granollers (1987), pp. 110 – 116.
- BACARIA, A., CABALLÉ, G., GRIÑÓ, D., TORRES, D., RUFÉ, M. *Les masies de Rubí i la seva gent*. Rubí: Patronat del Museu – Biblioteca de Rubí (1984).
- BACARIA, A., PARDO, J. “Can Terrés, la Garriga”. *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), pp. 284 – 285.
- BADIAN, E. *Foreign Clientelae (264 – 70 B.C.)*. Oxford: Clarendon Press (1984).
- BALBOA, J.A. “Un edicto del emperador Augusto hallado en el Bierzo”. *Revista del Instituto de Estudios Bercianos*, 25 (1999), pp. 45 – 53.
- “El bronce de Bembibre: algunos problemas que suscita”. *El bronce de Bembibre : un edicto del emperador Augusto del año 15 a.C.* León: Museo de León (2001), pp. 47 – 56.
- BALIL, A. “Riqueza y sociedad en la España romana (ss. III – I aC.)”. *Hispania*, 25 (1965), p. 363.
- BALLART, J., VILLANUEVA, J. *Resum de la Història de Caldes de Montbui*. Caldes: Ajuntament de Caldes de Montbui (1981).
- BALSERA, R. “Evidencias del ibérico pleno en el santuario de la Mare de Déu de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental): un nuevo asentamiento agrícola en el llano de la Layetania”. *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 15 (2005), pp. 293 – 318.
- BALSERA, R., COLL, J.M., ROIG, J. “El asentamiento layetano del Ibérico Pleno identificado en el complejo arqueológico de Can Gambús I (Sabadell, Vallès Occidental). Interpretación socio-económica y valoración política”. *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 18 (2008), pp. 31 – 70.

BANCALARI, A. *Orbe romano e Imperio Global. La romanización desde Augusto a Caracalla*. Santiago de Chile: Editorial Universitaria (2007).

BAQUER, J., MADUEÑO, A. “Estudi dels objectes de metall del poblat de Les Maleses de Montcada i Reixac”. *Monte Catano*, 6 (2003), pp. 21 – 46.

BARBERÀ, J. “La vaixella fina d’importació al poblat ibèric de la Penya del Moro, de Sant Just Desvern (Barcelonès)”. *Empúries*, 48 – 50 (1986 – 1989), pp. 86 – 93.

— “Formació i desenvolupament de la cultura ibèrica al Vallès”. *Limes*, 0 (1990), pp. 44 – 51.

— “Les ceràmiques comunes a torn del poblat ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat)”. *Miscel·lània Arqueològica (1996 – 1997)*. Barcelona: MAC (1996), pp. 117 – 140.

— “Los depósitos rituales de restos de óvidos del poblado ibérico de la Penya del Moro en Sant Just Desvern (Baix Llobregat, Barcelona)”. *Actas del Congreso Internacional “Los iberos, príncipes de occidente. Las estructuras de poder en la sociedad ibérica”*. *Saguntum*, Extra 1 (1998), pp. 129 – 136.

— “Tràfic comercial a la Laietània al segle III aC. La vaixella fina d’importació”. *De les estructures indígenes a l’organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Barcelona: Ítaca (1998), pp. 89 – 99.

— *El poblat ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat): les excavacions realitzades des del 12 d’abril de 1972 fins el 31 de desembre de 1990*. Barcelona: Societat Catalana d’Arqueologia (2000).

BARBERÀ, J., PASCUAL, R. “Resultados de una prospección en la estación prerromana de la Font de Brill, en Santa Eulàlia de Ronçana (Barcelona)”. *Empúries*, 25 (1963), pp. 205 – 210.

— “El poblado prerromano de la muntanya de Sant Miquel, en Vallromanes – Montornès (Barcelona)”. *Empúries*, 31-32 (1969 – 1970), pp. 273 – 283.

BARBERÀ, J., PASCUAL, R., CABALLÉ, M., ROVIRA, J. “El poblado prerromano del Turó de Can Olivé, de Cerdanyola (Barcelona)”. *Empúries*, XXII – XXIII (1960 – 1961), pp. 183 – 221.

BARBERÀ, J., DUPRÉ, X. “Els laietans, assaig de síntesi”. *Fonaments*, 4 (1984), pp. 31 – 86.

BARBERÀ, J., SANMARTÍ, E. “Primeros resultados de las excavaciones en el poblado de la Penya del Moro, en Sant Just Desvern (Barcelona)”. *Crónica del XIV Congreso Arqueológico Nacional*. Madrid (1977), pp. 743 – 756.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— *Excavacions al poblat ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès): campanyes 1974 -1975 i 1977 – 1981*. Barcelona: Institut de Prehistòria i Arqueologia (1982).

BARBIERI, G. “Iacctani, lacetani e laetani”. *Athenaeum*, 21 (1942), pp. 113 – 121.

BARCELÓ, P., FERRER, J.J. *Historia de la Hispania romana*. Madrid: Alianza Editorial (2007).

BARRANDON, N. “Le rôle des légations sénatoriales dans la gestion de la province d’Hispanie Citérieure entre 133 et 82 avant J.-C.”. *Domitia*, 8-9 (2007), pp. 227 – 240.

BARRASETAS, E. “Camí de la serra de Can Valls, Palau de Plegamans”. *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 281.

— “Les restes d’època romana i de l’Antiguitat Tardana al jaciment de la Bòbila Madurell”. *Arraona*, 15 (1994), pp. 63 - 69.

— *Memòria de la campanya de prospeccions arqueològiques a la Plaça de la Font del Lleó (Caldes de Montbui, Vallès Oriental), novembre 1994 – gener 1995*. Memòria inèdita (1995).

— *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça de l’Església i carrers d’Asensi Vega, de Barcelona i de Sant Pere (Caldes de Montbui, Vallès Oriental). Febrer, març i maig de 1995*. Memòria inèdita (1996).

BARRASETAS, E., MARTÍN, A., PALET, J.M. “Les ocupacions d’època romana i medieval de l’Aiguacuit. Excavacions 1989 – 1990”. *Tribuna d’Arqueologia 1990 – 1991* (1992), pp. 116 – 122.

— “L’Aiguacuit, Terrassa”. *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 270.

— *La vil·la romana de l’Aiguacuit*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (1994).

BARRASETAS, E., MONLEÓN, A. “Intervenció arqueològica al jaciment romà del Mas Manolo (Caldes de Montbui, Vallès Oriental)”. *Tribuna d’Arqueologia 1993 – 1994* (1995), pp. 87 – 94.

BARRASETAS, E., OLIVARES, D., SÁNCHEZ, E. “El jaciment de Can Rossell (Llinars del Vallès), segle I aC.”. *Lauro*, 13 (1997), pp. 5 – 12.

BARRASETAS, E., REVILLA, E. “El forn romà de Can Banús II (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental)”. *Actes de les Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 566 – 574.

BARRET, J.C. “Romanization: a critical comment”. *Dialogues in Roman Imperialism*. JRA, Supplement series, 23 (1997), pp. 51 – 64.

BARRIAL, O., BALLBÉ, X., MIRÓ, C., FOLCH, J., SOLÍAS, J.M., MOLIST, M., MIRÓ, N., BARBERÀ, J., MENÉNDEZ, X. “Distribución del espacio en el poblado ibérico de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Baix Llobregat)”. *Arqueología Espacial*, 9 (1986), pp. 303 – 320.

BARRIAL, O., FRANCÈS, J. “Restes romanes al carrer de Canaletes”. *Limes*, 2 (1992), pp. 83 – 86.

BARROSO, C., ESTEVE, J.A., MARTÍN, B., SÁNCHEZ, P.D. “El conocimiento del territorio emeritense: la ocupacion romana”. *Bolskan*, 20 (2003), pp. 93 – 104.

BELMONTE, C., GUÀRDIA, J., MORET, L. “La vil·la romana de Ca n’Oriol: l’evolució d’una petita explotació agrícola entre els segles I i Vi dC”. *Identitats de Rubí*, 5 (2008), pp. 5 – 13.

BELTRÁN, A. “Problemas que plantean las monedas con inscripciones ibéricas”. *Nummus*, 4-5-6 (1981-1983), pp. 93 – 117.

BELTRÁN, F. “Les débuts de l’Hispania Citerior: précédents de la régionalisation de l’administration provinciale”. *Die Römischen provinzen. Begriff und Gründung*. Cluj/Napoca: Editura Mega (2008), pp. 123 – 144.

— “Sobre la función de la moneda ibérica e hispano-romana”. *Estudios en homenaje al Dr. Antonio Beltrán Martínez*. Saragossa: Universidad de Zaragoza (1986), pp. 889 – 914.

— “La pietas de Sertorio”. *Gerión*, 8 (1990), pp. 211 – 226.

— “De nuevo sobre el origen y la function del *denarii* iberico”. *II Curs d’història monetària d’Hispania. La moneda en la societat ibérica*. Barcelona: MNAC (1998), pp. 101 – 117.

BELTRÁN LLORIS, M. “El Alto Imperio Romano”. *Historia de Aragón*, I. Saragossa: Institución Fernando el Católico (1989), pp. 79 – 88.

— “Colonia de Lépido – *Lepida Celsa*”. *Hispania romana. Desde tierra de conquista a provincia del Imperio*. Madrid: Electa (1997), pp. 107 – 111.

BELTRÁN DE HEREDIA, J. “El vi: elaboració, transport i consum en el món romà”. *De Barcino a Barcinona (segles I – VII). Les restes arqueològiques de la plaça del Rei de Barcelona*. Barcelona: Museu d’Història de la Ciutat (2001), pp. 198 – 212

— “La vida quotidiana”. *De Barcino a Barcinona (segles I – VII). Les restes arqueològiques de la plaça del Rei de Barcelona*. Barcelona: Museu d’Història de la Ciutat (2001), pp. 140 – 195.

— “El urbanismo romano y tardoantiguo de *Barcino* (Barcelona): una aportación a la topografía de la colònia”. *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalá: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 87 – 96.

BELTRAN DE HEREDIA, J., COMAS, M., GURRI, E., JUAN, J. “Noves aportacions sobre la producció de vi a la Laietània romana: instal·lacions vinícoles i anàlisis de residus”. *Quarhis*, 2 (2006), pp. 92 – 107.

BENDALA, M. “*De Iberia in Hispaniam*: el fenómeno urbano”. *De Iberia in Hispaniam. La adaptación de las sociedades ibéricas a los modelos romanos*. Murcia: L. Abad (ed.) (2003), pp. 15 – 36.

BENDALA, M., FERNÁNDEZ, C., FUENTES, A., ABAD, L. “Aproximación al urbanismo prerromano y a los fenómenos de transición y potenciación tras la conquista.” *Los asentamientos ibéricos ante la romanización*. Madrid: Ministerio de Cultura – Casa de Velázquez (1986), pp. 121 – 140.

BENDALA, M., ROLDÁN, L., BLÁNQUEZ, J. “Carteia: de ciudad púnica a colonia latina”, *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Valencia: Ajuntament de Valencia (2002), pp. 157 – 172.

BENITO, N., DEFAUST, J.M., ESPADALER, J.M., BURJACHS, F., MOLINA, M. “Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme) durant l’any 1984”. *Laietania*, 2-3 (1982-1983), pp. 15 – 23.

BERMÚDEZ, X., CRUELLES, J., GONZÁLEZ, M.A., MORELL, N., PRINCIPAL, J. “El jaciment ibèric de Monteró 1 (Camarasa, la Noguera): resultats preliminars de les intervencions arqueològiques”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 455 – 466.

BERNI, P., CARRERAS, C. “El circuit comercial de *Barcino*: reflexions al voltant de les marques amfòriques”. *Faventia*, 23/1 (2001), pp. 103 – 129.

BERNI, P., CARRERAS, C., OLESTI, O. “La *gens Licinia* y el nordeste peninsular. Una aproximación al estudio de las formas de propiedad y de gestión de un rico patrimonio familiar”. *Archivo Español de Arqueología*, 78 (2005), pp. 167 – 187.

BERNI, P., CARRERAS, C., REVILLA, V. “Sobre dos nuevo *Cornelii* del vino tarraconense”. *Laietania*, 11 (1998), pp. 111 – 123.

BERRENDONER, C., CÉBEILLAC-GERVASONI, M., LAMOINE, L. (dir.). *Le quotidien municipal dans l’Occident romain*. Clermont-Ferrand: Presses Universitaires Blaise Pascal (2008).

BERTHELOT, A. “L’Europe occidentale d’après Agrippa et Strabon”. *Latomus*, 1 (1933), pp. 9 – 12.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BERTRAN, J. “L’estructura geològica del Vallès Oriental. Síntesi divulgativa”. *Lauro*, 5 (1995), pp. 16 – 21;

BERTRAN, J., TARRAGÓ, M. “Síntesi estratigràfica del Vallès Oriental”. *Lauro*, 11 (1996), pp. 55 – 78.

BIRLEY, A. *Adriano. La biografia de un emperador que cambiò el curso de la historia*. Barcelona: Ediciones Península (2003).

BLANCH, R.M., GRANADOS, J.O., MIRÓ, C., MIRÓ, H., REVILLA, E., VILASECA, A. “Un gran magatzem laietà al Mont Jovis: les sitges del port (Montjuïc, Barcelona).” *III Congrés d’Història de Barcelona. La ciutat i el seu territori, dos mil anys d’història*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona (1994), pp. 119 – 127.

BLANCO, A. “La *Italica* de Trajano y Adriano”. *Italica (Santiponce, Sevilla). Actas de las Primeras Jornadas sobre Excavaciones Arqueológicas en Italica*. Madrid: Ministerio de Cultura (1982), pp. 293 – 298.

BLÁZQUEZ, J.M. “Estado de la romanización bajo César y Augusto”. *Emerita*, 30 (1962), pp. 71 – 129.

— “La Iberia de Estrabón”. *Hispania Antiqua*, 1 (1971), pp. 11 – 94.

— *Historia económica de la Hispania romana*. Madrid: Cristiandad (1978).

— “El sistema impositivo de la Hispania romana”. *Historia de la Hacienda Española. Épocas Antigua y Medieval*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales (1982), pp. 67 – 125.

— *La romanización*. Madrid: Istmo (1986).

— “Los ilergetes en el cuadro de los restantes pueblos iberos durante la Segunda Guerra Púnica”. *7è Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà. Homenatge al Prof. Dr. Joan Maluquer de Motes*. Puigcerdà: IEC (1988), pp. 201 – 206.

— “Hispania en época julio-claudia”. *Estudios sobre la Tabula Siarensis*. Madrid: CSIC (1988), pp. 201 – 232.

— “Las explotaciones mineras y la romanización de Hispania”. *La romanización en Occidente*. Madrid: J. Alvar, J.M. Blázquez eds. (1996), pp. 179 – 200.

— *Trajano*. Barcelona: Ariel (2003).

— “El clan hispano”. *Trajano*. Barcelona: Ariel (2003), pp. 201 – 208.

BONET, H., VIVES-FERRÁNDIZ, J. “La organización territorial en el País Valenciano entre los siglos VI y I aC. Panorama actual y reflexiones para el debate”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 667 – 692.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BONNEVILLE, J.N. “Aux origines de la *Barcino* romaine (Barcelone)”. *Revue des Études Anciennes*, 80 (1978), pp. 62 – 68.

BONSANGUE, M.L. “Des affaires et des hommes: entre l’emporion de Narbonne et la Péninsule Ibérique (I siècle a.C. – I siècle p.C.)”. *Migrare. La formation des élites dans l’Hispanie romaine*. Bordeus: Diffusion de Boccard (2006), pp. 15 – 68.

BRENNAN, T.C. *The Praetorship in the Roman Republic*, 1 Oxford: Oxford University Press (2000).

BREWITZ, W. *Scipio Africanus Maior in Spanien: 210 – 206*. Tübingen: H. Laupp (1914).

BRIZZI, G. *Scipione e Annibale: la guerra per salvare Roma*. Roma: Laterza (2007).

BROUGHTON, R.T.S. *The magistrates of the Roman Republic*, I. Ohio: The American Philological Association (1968).

BOADA, M., GORDI, J. “L’evolució del paisatge vegetal des de l’Antiguitat fins al segle XVIII al Vallès Oriental”. *Notes*, 7 (1993), pp. 61 – 79.

BOSCH, J., ENRICH, R., LLORENS, J.M., MATARÓ, M., PÀMIES, A., PARDO, J., RUEDA, J.M., SERRAT, I. “Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme al Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)”. *Tribuna d’Arqueologia 1984 - 1985* (1986), pp. 121 – 132.

BOSCH, J.M., SENABRE, M.R., MESTRES, J., MOLIST, N. “Estat de la recerca i problemes d’interpretació del conjunt històric d’Olèrdola (Olèrdola, Alt Penedès)”. *Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 231 – 245.

BOSCH GIMPERA, P. “El pas del Pirineu per Aníbal”. *Homenatge a J. Vicens Vives*. Barcelona (1965), pp. 135 – 142.

— *Etnologia de la península Ibèrica*. Pamplona: Urgoiti (2003).

BOSIO, L. “Capire la terra: la centuriazione romana del Veneto”. *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano, il caso veneto*. Mòdena: Ed. Panini (1989), pp. 15 – 21.

BROCH, A. “De l’existència dels lacetans”. *Pyrenae*, 35/2 (2004), pp. 7 – 29.

BRUN, J.P. “Les chais de la côte de la Tarraconaise”. *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 17 – 20.

— *Le vin et l’huile dans la Méditerranée Antique. Viticulture, oléiculture et procédés de fabrications*. París: Errance (2003).

— *Archéologie du vin et de l'huile. De la Préhistoire à l'époque hellénistique*. París: Errance (2004).

BRUNT, P.A. *Italian manpower: 225 B.C. – 14 A.D.* Oxford: Clarendon Press (1987).

BURCH, J. “L'ús de sitges en època republicana al nord-est de Catalunya”. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 6 (1996), pp. 207 – 216.

— *Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis, 2: el castellum*. Girona: Diputació de Girona (2006).

BURCH, J., NOLLA, J.M., PALAHÍ, LL., SAGRERA, J., SUREDA, M., VIVÓ, D. “La fundació de *Gerunda*. Dades noves sobre un procés complex de reorganització del territori”. *Empúries*, 52 (2000), pp. 11 – 28.

BURILLO, F. *Los celtiberos. Etnias y estado*. Barcelona: Crítica (1998).

— “La roue de l'histoire: frontières et territoires monétaires dans le nord-est de la péninsule Ibérique et la vallée de l'Èbre avant 153 av.J.C.”. *Lire les territoires des sociétés anciennes*. Madrid: Mélanges de la Casa de Velázquez (2005), pp. 75 – 106.

BURNETT, A., AMANDRY, M., RIPOLLÈS, P.P. *Roman provincial coinage*, vol. 1. Londres: British Museum Press (1992).

BUSQUETS, F., ESPEJO, J.M., TRIAY, V., RAVOTTO, A., MORENO, A. “Les vies d'accés a les portes nord-oest i sud-oest de *Barcino* a través dels testimonis arqueològics”. *Quarhis*, 5 (2009), pp. 124 – 141.

BUSTAMANTE, M., GARRIGA, M. *Materials i jaciments arqueològics del Museu de Sant Feliu de Codines*. Sant Feliu de Codines (1988).

CABALLÉ, G. “La intervenció arqueològica al polígon de Sant Joan Nord. L'evolució d'un espai d'explotació agrària des del període del Bronze fins a època romana”. *Gausac*, 23 (2003), pp. 25 – 34.

CABALLÉ, G., CARRETERO, M. *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer Sant Sebastià, 43*. Rubí, Vallès Occidental (juny - octubre 2004). Arqueociència S.C.S.L. Memòria inèdita (2006).

CABRERO, J. *Escipión el Africano: la forja de un imperio universal*. Madrid: Alderabán (2000).

CADIOU, F. “Guarnisons et camps permanents: un réseau défensif des territoires provinciaux dans l'Hispanie républicaine?”. *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*. Salamanca: Casa de Velázquez/Universidad de León (2003), pp. 81 – 100.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— *Hibera in terra miles: les armées romaines et la conquête de l'Hispanie sous la république (218-45 av. J.-C.)*. Madrid: Casa de Velázquez (2008).

CALZOLARI, M. “*Limes, limite: una verifica sul rapporto tra centuriazione e toponomastica*”. *Miscellanea di Studi Archeologici e di Antichità*. Mòdena (1983), pp. 225 – 229.

CAMPMANY, J. *Gavà*. Valls: Edicions Cossetània (2001), pp. 52 – 53.

CAMPO, M. “Els inicis de la conquesta d’Hispania: la moneda i el finançament de l’exèrcit romà”. *Moneda i finances a l’antiga Mediterrània*. Barcelona: MNAC (1993), pp. 7 – 25.

— “Les primeres monedes dels ibers: el cas de les imitacions d’Emporion”. *II Curs d’Història Monetària. La moneda en la societat ibèrica*. Barcelona: MNAC (1998), pp. 27 – 48.

— “Els exèrcits i la monetització d’Hispania (218 – 45 aC.)”. *III Curs d’història monetària d’Hispania. Moneda i exèrcits*. Barcelona: MNAC (1999), pp. 59 – 82.

— “Moneda, organització i administració del nord-est de la Hispania Citerior (del 218 a l’inici del segle I aC.)”. *IV Curs d’Història Monetària d’Hispania. Moneda i administració del territori*. Barcelona: MNAC (2000), pp. 57 – 76.

— “La producció d’Untikesken i Kese: funció i circulació a la ciutat i al territori”. *VI Curs d’Història Monetaria Peninsular. Funció i producció de les seques indígenes*. Barcelona: MNAC (2002), pp. 77 – 103.

— “Emissió i circulació monetàries al nord-est de la Hispania Citerior al final de la República”. *IXè Curs d’història monetària d’Hispania. La moneda al final de la República: entre la tradició i la innovació*. Barcelona: MNAC (2005), pp. 73 – 93.

CAMPOS, J.M., PÉREZ, J.A. “Los programas edilicios de época trajana”. *Trajano*. Madrid: J. Alvar, J.M. Blazquez (eds.) (2003), pp. 269 – 300.

CANTARELL, I., ESTRADA, J. “La vil·la romano-republicana de Can Massot (Montmeló) i el seu camp de sitges”. *Jornades Internacionals d’Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l’organització provincial romana de la Hispania Citerior*. Granollers: Societat Catalana d’Estudis Clàssics (1987), pp. 567 – 574.

CANTARELLAS, V., IBARS, G., TENAS, M., GUITART, J. *Informe de la intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Massot (Montmeló, Vallès Occidental)*, 2008. Informe inèdit (2008).

CANTARELLAS, V., TENAS, M., GUITART, J. *Memòria de la intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Massot (Montmeló, Vallès Oriental), 17 de setembre – 31 d’octubre de 2007*. Memòria inèdita (2009).

CANTO, A.M. “La *tabula lougeiorum*: un documento a debate”. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología*, 17 (1990), pp. 267 – 276.

— “*Oppida stipendiaria*: los municipios flavios en la descripción de Hispania de Plinio”. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología de la UAM*, 23 (1996), pp. 212 - 243.

— “¿*Conventus Arae Augustae*?”. *Homenaje a José Mª Blázquez*, vol. 5. Madrid: Ediciones Clásicas (1998), pp. 49 – 80.

CARANDINI, A. *L'anatomia della scimmia. La formazione económica della società prima del capitale*. Torí (1979).

CARBONELL, E., FOLCH, J. “La producció de vi i d'àmfores a la vil·la de Can Feu”. *El vi a l'Antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 289 – 293.

CARBONELL, E., FOLCH, J., MARTÍNEZ, J. “Notícia de les excavacions al jaciment ibèric i romà de Can Feu (Sant Quirze del Vallès). Campanyes de 1987 – 1988”. *Limes*, 1 (1991), pp. 151 – 154.

— “Can Feu, Sant Quirze del Vallès”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 279.

— “Recent work on villas around Ampurias, Gerona and Barcelona. La villa de Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Barcelona)”. *Journal of Roman Archaeology*, 8 (1995), pp. 297 – 230.

CARCOPINO, J. “Le traité d'Hasdrubal et la responsabilité de la Deuxième Guerre Punique”. *Revue des Etudes Anciennes*, 55 (1953), 258 – 293.

— “Le traité romain-barcide de 226 av.J.C.”. *Mélanges d'archéologie, d'épigraphie et d'histoire offerts à J. Carcopino*, III. París: Hachette (1966), pp. 747 – 762.

— “Antes del imperialismo romano: la agresión púnica en violación del tratado del Ebro”. *Etapas del imperialismo romano*. Buenos Aires: Paidós (1968), pp. 23 – 76.

CARDONA, R. “Tecnologia dels forns ceràmics ibèrics. Els models grecs”. *Pyrenae*, 42/2 (2011), pp. 29 – 65.

CARDÚS, S. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964).

CARLÚS, X. “Can Castelló: un nou jaciment romà a Cerdanyola del Vallès”. *Limes*, 3 (1993), pp. 81 – 89.

CARLÚS, X., RUIZ, F.J. “Can Xercavins: un nou assentament ibèric al Vallès”. *Limes*, 1 (1991), pp. 126 – 133.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

CARREÑO, C., GONZÁLEZ, E. “*Lucus Augusti una urbs romana*”. *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalá: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 143 – 152.

CARRERAS, C. “Aprovisionamiento del soldado romano en campaña: la figura del *praefectus vehiculorum*”. *Habis*, 35 (2004), pp. 291 – 307.

— “Del Mujal a Xanten: noves visions del comerç romà de vi de la Tarraconense”. *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 167 – 178.

CARRERAS, C., BERNI, P. “Producció de vi i àmfores tardanes del NE de la Tarraconense”. *El vi a l'Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1998), pp. 270 – 276.

CARRERAS, C., OLESTI, O. “Denominació d'origen *M. Porci*: reflexions al voltant d'una marca d'àmfora tarraconesa”. *Laietania*, 13 (2002), pp. 177 – 190.

CARRETÉ, J.M., KEAY, S., MILLET, M. *A Roman provincial capital and its hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain (1985 – 1990)*. *Journal of Roman Archaeology*, Suppl. Series, 15 (1995).

CARY, M. “A forgotten treaty between Rome and Carthage”. *Journal of Roman Studies*, 29 (1939), pp. 74 – 86.

CASAS, M.T. “Estudi preliminar: les àmfores de la vil·la de la Salut (Sabadell)”. *Arraona*, 1 (1987), pp. 15 – 26.

— “Estudi preliminar: les àmfores de la vil·la de la Salut (Sabadell)”. *Arraona*, 1 (1987), pp. 15 – 26.

CASAS, T., COLL, J., MORO, A. “La vil·la romana de Can Jofresa, unes restes que cal conservar”. *Al Vent*, 85 (1985), pp. 29 – 32.

— “El complex industrial romà de Can Jofresa (Terrassa, Vallès Occidental)”. *Tribuna d'Arqueologia 1985 – 1986* (1986), pp. 69 – 74.

CASAS, T., COLL, J., ELBAILE, M.I., FONT, X., MAZAIRA, L., MORO, A. “Can Jofresa, Terrassa”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 269.

CASAS, T., FORRELLAD, F., ENRICH, R., GARCIA, P., SAURA, P. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Sabadell, inèdit (1988).

CASAS, J., CASTANYER, P., NOLLA, J.M., TREMOLEDA, J. *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est*. Girona: CIA (1995).

CASAS, J., MERINO, J. *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos: dos establiments agrícoles d'època romana a Viladamat*. Girona: CIAG (1989).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

CASAS, A., COSENTINO, P.L., DÍAZ, Y., FIANDACA, G., GARCÍA, E., HIMI, M., LAFUENTE, M., MARTORANA, R., MACIAS, J.M., MENCHÓN, J.J., MUÑOZ, A., SALA, R., TEIXELL, I. “A la recerca del temple d’August a Tarragona: una experiència entre arqueologia i geofísica”. *Cota Zero*, 23 (2008), pp. 9 – 12.

CASTELLS, T. “La via Augusta al Vallès Central”. *Quatre pins: quaderns de cultura*, 14 (1997), pp. 9 – 11.

CASTELLVÍ, G., NOLLA, J.M., RODÀ, I. “Les excavacions arqueològiques a Santa Maria de Panissars, Pertús (Vallespir)/La Jonquera (Alt Empordà). Estat de la qüestió”. *Tribuna d’Arqueologia 1990 – 1991* (1992), pp. 63 – 71.

— “Els trofeus de Pompeu i l’altar de Cèsar al coll de Panissars”. *Roma a Catalunya*. Barcelona: ICEM (1992), p. 22 – 25.

— “Pompey’s trophies”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d’Arqueologia Clàssica, vol. 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 93 – 96.

— “La identificación de los trofeos de Pompeyo en el Pirineo”. *Journal of Roman Archaeology*, 8 (1995), pp. 5 – 18.

— *Le Trophée de Pompée dans les Pyrénées (71 av.J.C.): Coll de Panissars: le Perthus, pyrénées orientales (France) – La Jonquera, haut Empordan (Espagne)*. París: CNRS Éditions (2008).

— “En respuesta al artículo de J. Arce “Los trofeos de Pompeyo *in Pirenaei iugis*”, *AEspA*, 67 (1994), 261 – 268”. *Archivo Español de Arqueología*, 68 (1995), p. 303.

CASTILLO, C. “La tribu Galeria en Hispania. Ciudades y ciudadanos”. *Estudios sobre la Tabula Siarensis*. Madrid: CSIC (1988), pp. 233 – 243.

CASTILLO, M.J. *Espacio en orden: el modelo gromático-romano de ordenación del territorio*. Logroño: Universidad de la Rioja (1996).

CASTILLO, E., RUIZ, B. “*Iponuba* y su conjunto escultórico de época Julia-Claudia”. *Romula*, 7 (2008), pp. 149 – 186.

CAUJET, B. “Apport de l’archéologie minière à l’étude de la mise en concessions des mines romaines aux IIe et IIIe siècles: l’exemple de Vipasca (Aljustrel, Portugal) et d’*Alburnus Maior* (Rosia Montana, Roumanie)” *V Mesa redonda internacional sobre Lusitania romana: las comunicaciones*. Madrid: Ministerio de Cultura (2004), pp. 33 – 60.

CAVALIERI, G. “Un document cadastral du complexe capitulin de Verone”. *Dialogues d’Histoire Ancienne*, 26/1 (2000), pp. 198 – 200

— “Un documento catastrale dell’agro centuriato Veronese”. *Athenaeum*, 80 (2000), pp. 5 – 49.

CEBRIÀ, A., RIBÉ, G., SENABRE, M.R. “L’arqueologia a l’Alt Penedès: estat de la qüestió als anys 90”. *Miscel·lània Penedesenca*, 15 (1991), pp. 37 – 153.

CECCONI, G.A. “Romanizzazione, diversità culturale, politicamente corretto”. *Mélanges de l’École Française de Rome*, 118/1 (2006), pp. 81 – 94.

CELA, X. *Iluro, una ciutat per descobrir*. Mataró: Patronat de Cultura (1999).

CELA, X., GARCIA, J., MARTÍN, A. “Nuevas aportaciones sobre la romanización en el territorio de *Iluro*”. *Empúries*, 52 (2000), pp. 29 – 54.

CELA, X., GARCIA, J., PERA, J. *Fem arqueologia, descobrim la ciutat*. Mataró: Patronat de Cultura (2003).

CEPAS, A. *Crisis y continuidad en la Hispania del siglo III*. Madrid: CSIC (1997).

CERDÀ, J.A., GARCIA, J., MARTÍ, C., PERA, J., PUJOL, J., REVILLA, V. “*Iluro, oppidum civium romanorum*: estado de la cuestión”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d’Arqueologia Clàssica*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 97 – 99.

— “El *cardo maximus* de la ciutat romana d’*Iluro*”. *Laietania*, 10/1 (1997), pp. 5 – 236.

CERRILLO, E. “La reorganización del territorio. Los paisajes de la romanización”. *De Iberia in Hispaniam. La adaptación de las sociedades ibéricas a los modelos romanos*. Alicante: Universidad de Alicante (2003), pp. 37 – 52.

CHARRAUT, D., FAVORY, F. “De la carte topographique à l’analyse d’images: méthodologie de l’identification des limitations antiques”. *Révue Archéologique de Narbonaise*, 26 (1993), pp. 19 -56.

CHAVES, F. “The Iberian and early Roman coinage of *Hispania Ulterior Baetica*”. *The Archaeology of Early Roman Baetica*. Portsmouth: JRA (1998), p. 147 – 169.

— “Las amonedaciones hispanas en la Antigüedad”. *Hispaniae, las provincias hispanas y el mundo romano*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 47 – 98.

CHEVALLIER, R. *Les voies romaines*. París: Armand Colin (1972).

— *La romanisation de la Celtique du Pô*. París: Les Belles Lettres (1980).

CHIC, G. “La actuación político-militar cartaginesa en la Península Ibérica entre los años 237 y 218”. *Habis*, 9 (1978), pp. 233 – 242.

CHORÉN, J., MERCADO, M., RODRIGO, E. “El jaciment de Can Tacó: un assentament romà de caràcter excepcional al Vallès Oriental”. *Ponències. Anuari del Centre d’Estudis de Granollers* (2006), pp. 57 – 76.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

CHORÉN, J., SALVADÓ, I. *Intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Noguera (La Garriga, Vallès Oriental). Agost – setembre 2010*. Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural, S.L. Memòria inèdita (2010).

CHRIST, K. *Pompeyo*. Barcelona: Herder (2006).

CHOUQUER, G. “Localisation et extension géographique des cadastres affichés a Orange”. *Cadastres et espace rural. Table ronde de Besançon 1980*. París: CNRS (1983), pp. 275 – 295.

— *Les paysages de l'Antiquité. Terres et cadastres de l'occident romain*. París: Errance (1991).

— *L'arpentage romain. Histoire des textes, droit, techniques* París: Errance (2001).

CHOUQUER, G., CLAVEL-LÉVÊQUE, M., FAVORY, F. “Cadastres, occupation du sol et paysages agraires antiques”. *Annales ESC*, 5-6 (1982), pp. 847- 882.

— “Catasti romani e sistemazione dei paesaggi rurali antichi”. *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano*. Mòdena: Ed. Panini (1985), pp. 39 – 49.

CHOUQUER, G., FAVORY, F. “Cadastres ruraux d'èpoque romaine”. *Photointerpretation*, 4/5 (1983), pp. 5 – 11.

— “Formes et èvolution de la cadastration romaine en Italie centro-méridionale”. *Structures agraires en Italie centro-méridionale. Cadastres et paysage ruraux*. Roma: École Française de Rome (1987), pp. 233 – 258.

CINQUE, G.E. *Rappresentazione antica del territorio*. Roma: Officina Edizioni (2002).

CLARIANA, J.F. “Aproximación a la red viaria de la comarca del Maresme”. *Simposio sobre la red viaria en la Hispania romana*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (1990), pp. 113 – 129.

— “D'Ilturo a Iluro: d'ibers a romans. Algunes consideracions. XVIII Sessió d'Estudis Mataronins. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, Patronat Municipal de Cultura (2002), pp. 19 – 52.

CLAVEL – LÉVÊQUE, M. “Pratiques imperialistes et implantations cadastrales”. *Ktéma*, 8 (1983), pp. 202 – 203.

— “Résistances, révoltes et cadastres: problèmes controle de la terre en Gaule Transalpine”. *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1986), pp. 9 – 38.

— “Un plan cadastral à l'échelle. La forma de bronze de Lacimurga”. *Estudios de la Antigüedad*, 6/7 (1993), pp. 175 – 182.

— “Territoire, cadastre et environnement. Bilan et perspective”. *De la Terre au Ciel, I. Paysages et cadastres antiques*. París. Les Belles Lettres (1994), pp. 7 – 29.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

CLAVEL – LÉVÊQUE, M., CONSO, D., GONZALES, A. “Nature et fonction des limites dans les textes gromatiques”. *De la terre au ciel. Paysages et cadastres antiques, tome II*. París: Presses Universitaires de Franche-Comté (2004), pp. 121 – 144.

COARELLI, F. “Munigua, Praeneste e Tibur. I modelli laziali di un municipio della Baetica”. *Lucentum*, 6 (1987), pp. 91 – 100.

COLL, J.M. “La Soleia del Cosidor (Castellar del Vallès, Vallès Occidental)”. *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 297 – 302.

COLL, J.M., ROIG, J. “L'antiguitat tardana al Vallès Oriental: algunes consideracions”. *Lauro*, 14 (1998), pp. 5 – 14.

COLL, R., CAZORLA, F. “Una cueva santuario ibérica en el Maresme: La cova de les Encantades del Montcabrer (Cabrera de Mar, Barcelona)”. *Actas del Congreso Internacional “Los iberos, príncipes de occidente. Las estructuras de poder en la sociedad ibérica”*. *Saguntum*, Extra 1 (1998), pp. 275 – 282.

COLL, J.M., MOLINA, J.A., ROIG, J. “El poblament protohistòric de la conca alta del riu Ripoll: de l'Edat del Ferro a la fi del món ibèric”. *Limes*, 3 (1993), pp. 41 – 52.

COLOMER, S. “Sitges de la bòbila Torreblanca, Sant Cugat del Vallès”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 278.

COLOMINES, J. “Un forn de ceràmica ibèrica a Rubí”. *Anuari de l'IEC*, vol. VII (1921 – 1926), pp. 65 – 67.

COMAS, M., CARRERAS, C. “Les àmfores de la Laietània: estat de la qüestió”. *La producció i el comerç de les àmfores de la Provincia Hispania Tarraconensis. Homenatge a Ricard Pascual i Guasch*. Barcelona: MAC (2008), pp. 177 – 188.

COMAS, R., ESCOZ, A. “Monedes ibèriques d'Ègara. Un supòsit erroni.” *Terme*, 5 (1990), pp. 53 – 54.

CONDE, E. *La ciudad de Carthago Nova: la documentación literaria (Inicios – Julioclaudios)*. Múrcia: Universidad de Murcia (2003).

CORBIER, M. “À propos de la *Tabula Siarensis*: le Sénat, Germanicus et la *domus*”. *Roma y las provincias: realidad administrativa e ideología imperial*. Madrid: Ediciones Clásicas (1994), pp. 39 – 86.

COROMINES, J. *Onomasticon Cataloniae*, vol. III. Barcelona: Curial (1991).

CORTADELLA, J., OLESTI, O., PRIETO, A. “El estudio de las centuriaciones en la Península Ibérica: progresos y límites”. *Arqueología Espacial*, 19 – 20 (1998), pp. 429 – 441.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

CORTIJO, M.L. “La política territorial julio-claudia y flavia en la Bética”. *Memorias de Historia Antigua*, 11 – 12 (1990 – 1991), pp. 249 – 294.

— “Algunas cuestiones sobre la actuación de Julio-Claudios y Flavios en la Bética”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrès Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 115 – 116.

CORZO, R. “*In finibus emeritensium*”. *Augusta Emerita. Actas del Bimilenario de Mérida*. Madrid (1976), pp. 217 – 232.

— “La fundación de Itálica y su desarrollo urbanístico”. *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Valencia: Ajuntament de Valencia (2002), p. 19 – 26.

CLOP, X., FAURA, J.M., GANGONELLS, M., NAVARRO, C. “La necròpolis del pla de la Bruguera – Centre de Distribució SONY (Castellar del Vallès, Vallès Occidental). Primers resultats.” *Limes*, 3 (1993), pp. 33 – 40.

CLOP, X., FAURA, J.M., GANGONELLS, M., NAVARRO, C., MARTÍN, A., MOLIST, M. “Pla de la Bruguera - Centre de Distribució SONY (Castellar del Vallès, Vallès Occidental), una necròpolis de la primera edat del Ferro”. *Tribuna d'Arqueologia 1993 – 1994* (1995), pp. 25 – 36.

CRINITI, N. *L'epigrafe di Asculum di Gn. Pompeio Strabone*. Milà: Vita e Pensiero (1970).

CRISANTHOS, S.G. “Scipio and the mutiny at Sucro, 206 B.C.”. *Historia*, 46/2 (1997), pp. 172 – 84.

CRAWFORD, M.H. *Coinage and money under the Roman Republic*. Londres: Methuen (1985).

CRUZ, G. (coord.). *Estrabón e Iberia: nuevas perspectivas de estudio*. Màlaga: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Màlaga (2004).

CUESTA, F., RAMADA, X. “L'assentament ibèric de la Bigorra, Sant Quirze del Vallès (Vallès Occidental). Avanç de resultats”. *Arraona*, 1 (1987), pp. 9 – 14.

CUESTA, F., COLOMER, S., ALBIZURI, S., BARRIAL, O. “Avances de los resultados obtenidos en los silos ibéricos de la calle Elisenda (Sant Cugat del Vallès)”. *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 231 – 262.

CURCHIN, L.A. *The local magistrates of Roman Spain*. Toronto (1990).

— *España romana. Conquista y asimilación*. Madrid: Gredos (1996).

— “Octavius in Spain (45 B.C.)”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 152 – 157.

CUYÀS, J.M. “Badalona”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 53 – 54.

CUYÀS, J.M. “Descubrimiento de pinturas murales en Badalona y de un poblado ibérico en Santa María de Martorelles”. *Diario de Barcelona*, 10 – I – 1957, p. 24.

CUYÀS, J.M. *Història de Badalona, vol. 2: Prehistòria, els celtes, els ibers*. Badalona (1976).

DAVIES, M. “The treaties between Rome and Carthage and their significance for our knowledge of Roman international law”. *Symbolae ad jus et historiam antiquitatis pertinentes Julio Christiano van oven dedicatae (symbolae van oven)*. Leiden (1946), pp. 231 – 250.

DE LA HOZ, J. “La lengua y la escritura ibéricas , y las lenguas de los íberos”. *Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca (1993), pp. 635 – 666.

DELGADO, A. “Fenicios en Iberia”. *De Iberia a Hispania*. Barcelona: Ariel Prehistoria (2008), pp. 347 – 474.

DEMAN, A. “Réflexions sur la navigation fluviale dans l’antiquité romaine”. *Histoire économique de l’Antiquité*. Louvain: Séminaire de Numismatique Marcel Hoc (1987), pp. 79 – 106.

DE MARTINO, F. “Territorio, popolazione ed ordinamento centuriato”. *Diritto, economia e società nel mondo romano. II. Diritto pubblico*. Nàpols: Jovene Editori (1996), pp. 1 – 22.

DE MONTES, A., SALA, LL. “Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy”. *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 – 109.

DE ROCAFIGUERA, M. *Osona Ibèrica. El territori dels antics ausetans*. Vic. Patronat d’Estudis Osonencs (1995).

DE SOTO, P. *Anàlisi de la xarxa de comunicacions i del transport a la Catalunya romana: estudis de distribució i mobilitat*. Tesi doctoral inèdita, UAB-ICAC (2010).

DE SOTO, P., CARRERAS, C. “Anàlisi de la xarxa de transports a la Catalunya romana: alguns apunts”. *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 16 – 17 (2006 – 2007), pp. 177 – 191.

DÍAZ ARIÑO, B. *Epigrafía latina republicana de Hispania*. Barcelona: Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona (2008).

DILOLI, J. “*Hibera Iulia Ilercavonia – Dertosa: l’assentament ibèric i la implantació de la ciutat romana*”. *Butlletí Arqueològic*, 18 (1996), pp. 39 – 68.

DOMÈNECH, M.C. “Excavacions arqueològiques a la muntanya de Sant Julià de Ramis”. *Revista de Girona*, 209 (2001), p. 87.

DOMÍNGUEZ MONEDERO, A.J. “Reflexiones acerca de la sociedad hispana reflejada en la Geografía de Estrabón”. *Lucentum*, 3 (1984), pp. 201 – 218.

— “Los fenicios en Occidente”. *Historia de España. Protohistoria y Antigüedad de la Península Ibérica, vol. 1. Las fuentes y la Iberia colonial*. Madrid: Sílex (2007), pp. 75 – 225.

DOPICO, M.D. *La Tabula Lougeiorum. Estudios sobre la implantación romana en Hispania*. Vitoria: Universidad del País Vasco (1988).

— “La *deuotio* ibérica: revisión crítica”. *Homenaje a J.M. Blázquez*, vol. 2. Madrid: Ediciones Clásicas (1994), pp. 181 – 193.

D’ORS, A. *La Ley Flavia municipal (texto y comentarios)*. Roma: Pontificia Universitas Lateranensis (1986).

DOWNS, M.E. “Re-figuring colonial categories on the Roman frontier in Southern Spain”. *Romanization and the city. Creation, transformations and failures*. JRA, Supplement series, 38 (2000), pp. 197 – 210.

DUARTE, F.X., GARIBO, J., MATA, C., VALOR, J.P., VIDAL, X. “Tres centres de producció terrissera al territori de *Kelin*”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 231 – 239.

DUECK, D. “The date and method of composition of Strabo’s Geography”. *Hermes*, 127 (1999), pp. 467 – 478.

DURAN, M., HIDALGO, G., OTIÑA, P. “El poblat ibèric de les Maleses (Montcada i Reixac). Informe preliminar de la campanya d’excavació de l’any 2000”. *Monte Catano*, 4 (2001), pp. 7 – 22.

— “Una casa ibèrica singular al jaciment ibèric de Les Maleses, Montcada i Reixac i Sant Fost de Campsentelles (Barcelona)”. *Monte Catano*, 7 (2005), pp. 9 – 54.

DURAN, M., HUNTINGFORD, E. “El poblat ibèric de les Maleses (Montcada i Reixac, Sant Fost de Campsentelles i Badalona)”. *Monte Catano*, 1 (1998), pp. 11 – 204.

DURAN, M., MESTRES, I. “El Camp de les Lloses (Tona, Osona). La museïtzació gradual d’un jaciment en procés d’excavació i la creació del seu centre d’interpretació”. *Monografies del Montseny*, 23 (2008), pp. 199 – 209.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

DURAN, M., MESTRES, I., PRINCIPAL, J. “El jaciment del Camp de les Lloses (Tona, Osona)”. *Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*, vol. II. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 423 – 442.

DURAN, D., MOLAS, M.D., MESTRES, I., PUJADES, J. “L’establiment ibero-romà del Camp de les Lloses (Tona, Osona)”. *Tribuna d’Arqueologia 1993 – 1994* (1995), pp. 63 – 73.

DUTHOY, R. “Le profil social des patrons municipaux en Italie sous l’Haut Empire”. *Ancient Society*, 15 – 17 (1984 – 1986), pp. 121- 154.

DYSON, S.L. “The distribution of roman republican family names in the Iberian Peninsula”. *Ancient Society*, 11 – 12 (1980 – 1981), pp. 257 – 300.

EBEL, CH. “*Dum populus senatusque romanus vellet*”. *Historia*, 40 4 (1991), pp. 439 – 448.

ECKSTEIN, A.M. “Rome, Saguntum and the Ebro treaty”. *Emérita*, 52 (1984), pp. 51 – 68.

— *Mediterranean anarchy, interstate war and the rise of Rome*. Berkeley: University of California Press (2006).

— “Conceptualizing Roman imperial expansion under the Republic”. *A companion to the Roman Republic*. Oxford: Blackwell (2006), pp. 567 – 589.

ECKTOLDT, M. “Navigation on small rivers in Central Europe in Roman and Medieval times”. *International Journal of Nautical Archaeology*, 13 (1984), pp. 3 – 10.

EDMONSON, J. “Les provinces hispaniques et l’impact du pouvoir roman: l’exemple de la Lusitanie (fin du Ier siècle av.J.-C. – fin du IIe siècle ap. J.-C.)”. *Rome et l’Occident (II siècle av.J.-C. – II siècle ap.J.-C.)*. *Gouverner l’empire*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes (2009), pp. 253 – 286.

ENRICH, R. “La Salut, Sabadell”. *Anuari d’intervencions arqueològiques a Catalunya I. Època romana, Antiguitat Tardana. Campanyes 1982 – 1989*. Generalitat de Catalunya (1991), p. 272.

— “La Salut, Sabadell”. *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 272.

— “Nucli urbà”. *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 275.

ENRÍQUEZ, J.A. “Una nueva *tabula patronatus*”. *Epigrafía jurídica romana*. Pamplona: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Navarra (1989), p. 299.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

ERDKAMP, P. *Hunger and the sword. Warfare and food supply in Roman Republican wars (264 – 30 B.C.)*. Amsterdam: J.C. Gieben (1998).

— “Supplying armies in the Iberian Peninsula during the Republic”. *The Western Roman Atlantic façade. A study of the economy and trade in the Mar Exterior from the Republic to the Principate*. Oxford: Archaeopress (2009), pp. 135 – 143.

ERRINGTON, R.M. “Rome and Spain before the Second Punic War”. *Latomus*, 29 (1970), pp. 25 – 57.

ESCUADERO, F.; GALVE, M.P. “Vista de *Caesaraugusta*”. *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalá: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 189 - 197.

ESPINOSA, N. “La circulación de la información en las vías romanas del Nordeste hispánico: acercamiento a su estado de la cuestión y metodología de trabajo”. *Learning From The Past: Methodological Considerations on Studies of Antiquity and Middle Ages. Proceedings of the First Postgraduate Conference on Studies of Antiquity and Middle Ages at the Universitat Autònoma de Barcelona, 27-29 October 2010*. Oxford: BAR (en premsa).

ESTRADA, J. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955).

— *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

— “Notes històriques sobre camins antics i moderns de la rodalia de Granollers”. *Ponències*, 1 (1984), pp. 101 – 125.

— “Prehistòria i Història Antiga de Granollers i els seus voltants”. *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental. Aproximació al medi natural i a la història de Granollers*, 1. Granollers: Ajuntament de Granollers (1986), pp. 35 – 40.

— “L’itinerari dels vasos Apol·linars en el trajecte de Granollers a Tarragona”. *Jornades Internacionals d’Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l’organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers: Societat Catalana d’Estudis Clàssics (1987), pp. 201 – 219.

— *Granollers a l’Antiguitat*. Granollers: Tarafa (1993).

— “El itinerario de los vasos Apolínares en el trayecto de Girona a Tarragona”. *Voies romaines du Rhône à l’Èbre: via Domitia et via Augusta*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l’Homme (1997), pp. 149 – 156.

ESTRADA, J., VILLARONGA, L. “La *Lauro* monetal y el hallazgo de Cànoves “. *Empúries*, 24 (1967), pp. 134 – 194.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

ÉTIENNE, R. “Les sénateurs espagnols sous Trajan et Hadrien”. *Les Empereurs Romains d'Espagne*. París: CNRS (1965), pp. 55 – 85.

— *Le culte impérial dans la Péninsule Ibérique d'Auguste a Dioclétien*. París: Boccard (1974).

— “À propos du territoire d'*Emerita Augusta* (Mérida)”. *Cité et territoire*. París: Les Belles Lettres (1995), pp. 27 – 32.

ÉTIENNE, R., MAYET, F. “Pour l'identité de *M. Porcius*”. *Revue des Études Anciennes*, 102 (2000), pp. 53 – 57.

EVANS, R.J. “Rome's Cimbric wars (114 – 101 B.C.) and their impact on Iberian Peninsula”. *Acta Classica*, 48 (2005), pp. 37 – 56.

— “Gaius and Marius in Iberia and Gaul: family affairs and provincial clients”. *Acta Classica*, 51 (2008), pp. 77 – 90.

FABRÉ, G. “Divinitats i cultes relacionats amb les aigües”. *Aqua Romana. Técnica humana y fuerza divina*. Barcelona: Museu de les Aigües (2004), pp. 146 – 161.

FABRÉ, G., MAYER, M., RODÀ, I. *Epigrafia romana de Terrassa*. Terrassa: UAB (1981).

— “Epigrafia romana de Rubí els seus encontorns”. *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 5 (juny 1982). Extra, pp. 81 – 104.

— “Sobre dues inscripcions del Vall: Sabadell i Sant Pere de Bertí”. *Arraona*, 13 (1982), pp. 35 – 36.

— “Epigrafia romana d'Osona”. *Ausa*, 10 (1982), pp. 293 – 318.

— *Inscriptions romaines de Catalogne. Vol. I: Barcelone (sauf Barcino)*. París – Bellaterra: Centre Pierre Paris - UAB (1984).

— “À propos du pont de Martorell: la participation de l'armée a l'aménagement du réseau routier de la Tarraconaise orientale sous Auguste”. *Epigraphie Hispanique*. París: Boccard (1984), p. 282 – 288.

— *Inscriptions romaines de Catalogne. Vol. IV: Barcino*. Bellaterra: Servei de publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona (1998).

— *Inscriptions Romaines de Catalogne. Vol. V: Suppléments aux volumes I-IV et instrumentum domesticum*. París : Boccard (2002).

FATÁS, G. “Hispania entre Catón y Graco”. *Hispania Antiqua*, 5 (1975), pp. 269 – 313.

— “El nuevo bronce de Contrebia”. *Pyrenae*, 13 – 14 (1977 – 1978), pp. 193 – 209.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Noticia del nuevo bronce de Contrebia”. *Boletín de la Real Academia de Historia*, 176 (1979), pp. 421 – 437.

— *Contrebia Belaisca (Botorrita, Zaragoza) II. Tabula Contrebiensis*. Saragossa: Universitat de Saragossa (1980).

— “El bronce de Contrebia Belaisca.” *Italica*, 15 (1981), pp. 57 – 66.

FAVORY, F. “Propositions pour une modélisation des cadastres ruraux antiques”. *Cadastres et espace rural. Table ronde de Besançon 1980*. París: CNRS (1983), pp. 51 – 135.

FERDIÈRE, A. “Organisation et contrôle de l’espace rural par la ville; contribution au debat.” *Villes et campagnes dans l’Empire Romain*. Aix-en-Provence: Université de Provence (1982), pp. 95 – 100.

— “Recherche des parcelles fossiles et cadastres antiques: l’exemple de la Gaule du nord”. *Cadastres et espace rural. Table ronde de Besançon 1980*. París: CNRS (1983).

FERNÁNDEZ, M.C. *Villas romanas en España*. Madrid: Ministerio de Cultura (1982).

FERNÁNDEZ, P. “Algunas precisiones sobre el sistema fiscal romano”. *Espacio, Tiempo y Forma*. Serie II, tomo 8 (1995), pp. 159 – 182.

FERNÁNDEZ, P.A., IGLESIAS, J.M. “El urbanismo del norte de Hispania en época flavia”. *Memorias de Historia Antigua*, XXIII – XXIV (2002 – 2003), pp. 119 – 137.

FERNÁNDEZ, LL., RIBÉ, G., ROIG, A. “Localització del jaciment romà de Can Bonvilar, Terrassa. Prospeccions 1986”. *Arraona*, 2 (1988), pp. 81 – 86.

FERNÁNDEZ, C., MORILLO, A. “Astures y romanos. Claves para una interpretación historiográfica de la romanización en Asturias.” *Astures y romanos: nuevas perspectivas*. Oviedo: Real Instituto de Estudios Asturianos (2007), pp. 11 – 26.

FERREIRO, M. “Inscripciones relativas a *Asta Regia*”. *Gades*, 11 (1983), pp. 105 – 120.

FERRER, J.J. “¿Gestión recaudatoria o fiscalidad racional? Otra visión de Vipasca”. *La Hispania de los Antoninos. Actas del II Congreso Internacional de Historia Antigua*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2005), pp. 545 – 554.

FERRER, S. “El posible origen campamental de *Lucus Augusti* a la luz de las monedas de la *Caetra* y su problemàtica”. *Lucus Augusti. I. El amanecer de una ciudad*. Corunya: Fundación Pedro Barrie de la Maza (1996), pp. 425 – 446.

FERRER, J., GARCÉS, I., GONZÁLEZ, J.R., PRINCIPAL, J., RODRÍGUEZ, J.I. “Els materials arqueològics i epigràfics de Monteró (Camarasa, la Noguera, Lleida): troballes anteriors a les excavacions de l’any 2012”. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 27 (2009), pp. 109 – 154.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

FERRER, C., RIGO, A. *Puig Castellar. Els ibers a Santa Coloma de Gramenet. 5 anys d'intervenció arqueològica*. Santa Coloma de Gramenet: Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet – Museu Torre Balldovina (2003).

FERRERUELA, A., GARCÍA, E. “Informe preliminar sobre la excavación de urgencia realizada en La Corona”. *Arqueología Aragonesa*. Zaragoza: Diputación General de Aragón (1991), pp. 177 – 182.

FERRERUELA, A., MÍNGUEZ, J.A. “Dos modelos de implantación urbana romanorrepública en el valle medio del Ebro: las ciudades de La Cabañeta y la Corona”. *Archivo Español de Arqueología*, 76 (2003), pp. 247 – 262.

— “Excavaciones arqueológicas en la ciudad romanorrepública de La Cabañeta (El Burgo de Ebro, Zaragoza): campañas de 2004 y 2005”. *Salduie*, 6 (2006), 331 – 339.

FLETCHER, G.B.A. “On Martial”. *Latomus*, 42 (1983), pp. 404 – 411.

FLÓREZ, M. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior. Estudi del Vallès Oriental de l'època ibèrica a l'Alta Edat Mitjana*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010).

FLÓREZ, M., PALET, J.M. “Dinámica del poblamiento y romanización en la Laietania interior (Vallès Oriental, Barcelona). Del s. IV a.C. al s. I a.C.”. *Bolettino di Archeologia Online*. Volume Speciale. International Congress of Classical Archaeology. Meetings between cultures in the Ancient Mediterranean, 2010 (<http://151.12.58.75/archeologia/>).

FOLCH, J. *El jaciment romà de Can Pòlit*. Memòria inèdita (1986).

— *El jaciment romà de Can Pòlit (Rubí, Vallès Occidental)*. Barcelona (1992).

— “Can Pòlit, Rubí”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 275.

FOLCH, J., MENÉNDEZ, X., MIRÓ, C., PUCHE, J.M., REVILLA, E., SORRIBES, E. “El poblament ibèric de la Torre Roja i el conjunt termal de Caldes de Montbui (Vallès Occidental)”. *Tribuna d'Arqueologia 1987 - 1988* (1988), pp. 153 – 162.

FOLCH, J., MONLEON, A., SAULA, O. *Memòria de l'excavació d'urgència: Antic Institut Manolo Hugué (Caldes de Montbui, Vallès Oriental)*. Setembre – novembre de 1990. Memòria inèdita (1991).

FONSECA, D. *Les ciutats “termals” del nord-est de la Tarraconense: Caldes de Montbui i Caldes de Malavella*. Treball final del Màster de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana. Inèdit (2009), pp. 77 – 84.

— “Las *ciuitates* termals del nordeste de la Tarraconense: Caldes de Montbui y Caldes de Malavella”. *Antesteria*, 1 (2012), pp. 169 – 181.

FONT, G., MATEU, J., PUJADAS, S., RUEDA, J.M., TURA, J. “El mas ibèric de Can Pons (Arbúcies)”. *Tribuna d’Arqueologia 1994 – 1995* (1995), pp. 93 – 103.

FORTÓ, A., MAESE, X. “La Torre Roja: un jaciment ibèric i medieval (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental)”. *Tribuna d’Arqueologia 2009 – 2010* (2012), pp. 113 – 152.

FORTÓ, A., MAESE, X., PELEGERO, B., PISA, J., VIDAL, A. “El poblat ibèric de la Torre Roja (Caldes de Montbui – Sentmenat)”. *Lauro*, 26 – 27 (2005), pp. 5 – 18.

FORTÓ, A., MARTÍNEZ, P., MUÑOZ, V. “Intervenció arqueològica a Ca l'Estrada. Primers resultats”. *Lauro*, 28 (2005), pp. 5 – 16.

— “Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental): un exemple d'ocupació de la plana vallesana des de la prehistòria a l'alta edat mitjana”. *Tribuna d’Arqueologia 2004 – 2005* (2006), pp. 46 - 70.

FRANCE, J. “*Tributum et stipendium*. La politique fiscale de l’empereur romain”. *Revue Historique de Droit Français et Étranger*, 84/1 (2006), pp. 1 – 17.

— “L’impôt provincial dans l’Occident romain à travers l’exemple de l’Aquitaine et de l’Hispanie septentrionale”. *Rome et l’Occident (II siècle av.J.-C. – II siècle ap.J.-C.). Gouverner l’Empire*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes (2009), pp. 141 – 189.

FRANCÈS, J. “Noves excavacions al sector est del jaciment del polisportiu de la UAB (Cerdanyola, Vallès Occidental)”. *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 5 (1996), pp. 162 – 164.

— “Características y evolución de los hábitats de la Primera Edad del Hierro en la Depresión Prelitoral catalana”. *Hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Lluenguadoc occidental. Actualitat de l’arqueologia de l’Edat del Ferro*. Girona: MAC-Girona (2000), pp. 33 – 42.

FRANCÈS, J., ARGELAGUÈS, M., GUÀRDIA, M., JÀRREGA, R. *Memòria d’excavació dels Mallols (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental): campanya de 1995 – 1996*. Cerdanyola del Vallès. Memòria inèdita (1999).

FRANCÈS, J., CARLÚS, X. “Noves dades sobre l’assentament ibèric de Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)”. *Limes*, 4-5 (1995), pp. 45 – 62.

FRANCÈS, J., GUÀRDIA, M., HERNÁNDEZ, J., SALA, O. “Las terracotas en forma de cabeza femenina procedentes de los yacimientos ibéricos layetanos de Cerdanyola del

Vallès (Barcelona)”. *Imagen y culto en la Iberia prerromana. Los pebeteros en forma de cabeza femenina*. Sevilla: Universidad de Sevilla (2007), pp. 391 – 403.

FRANCÈS, J., PONS, E. “L’habitat del Bronze Final i de la Primera Edat del Ferro a la Catalunya litoral i prelitoral”. *Cypsela*, 12 (1998), pp. 31 – 46.

FRANCÈS, J., SALA, O., GUÀRDIA, M., HERNÁNDEZ, J., ASENSIO, D. “Aproximació a l’evolució urbanística del poblat laietà del Turó de Ca n’Oliver (segles VI – I aC.)”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 497 – 512.

FRANQUESA, D., OLTRA, J., PIÑA, A., PONS, E., SAÑA, M., VERDUM, E. “La ramaderia en les societats ibèriques del N-E de la península ibèrica”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 153 – 161.

FREEMAN, P.W.M. “Mommisen through Haverfield: the origins of romanization studies in late 19th c. Britain”. *Dialogues in Roman Imperialism*. JRA, Supplement series, 23 (1997), pp. 27 – 49.

FREIXA, M. *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva al carrer Sant Jaume, 28 de Granollers (Vallès Oriental)*. Atics, S.L. Memòria inèdita (2008).

FREIXA, M., GURRERA, M., MORENO, I. *Excavació arqueològica al C/ Sant Jaume, 28 (Granollers, Vallès Oriental)*. Atics S.L. Memòria inèdita (2005).

GABBA, E. *Esercito e società nella tarda Repubblica romana*. Florència: La Nuova Italia (1973).

— “Per una interpretazione storica della centuriazione romana”. *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano*. Mòdena: Ed. Panini (1985), pp. 20 - 27.

GAGGERO, G. “Aspetti monetari della rivolta sertoriana in Spagna”. *Rivista Italiana di Numismatica*, 70 (1976), pp. 57 – 74.

GALLARDO, A. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938).

GALLEMÍ, F., GURRERA, N. “El jaciment de Can Soleret (Mataró, Maresme)”. *Laietània*, 9 (1994), pp. 159 – 180.

GALSTERER, H. “*Municipium flavium irnitanum*: a latin town in Spain”. *Journal of Roman Studies*, 78 (1988), pp. 78 – 90.

GARCÉS, I. “Ilergets i lacetans occidentals: deu anys de recerques”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 411 – 440.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

GARCIA, D. “Économie et réseau urbain protohistorique dans le nord-est du monde ibérique (Roussillon et Languedoc Occidental) (VI – IIe s. Av. J.C.).” *III Reunión sobre economía en el món ibèric*. Saguntum – PLAV, Extra 3 (2000), pp. 69 – 79.

GARCÍA, E. “El *ius latii* y los *municipia latina*”. *Studia Historica. Historia Antigua*, 9 (1991), pp. 29 – 42.

— “Plinio y los *oppida stipendiaria*. A propósito de un artículo de Alicia M^a. Canto”. *Gerión*, 18 (2000), pp. 571 – 591.

— *El municipio latino. Origen y desarrollo constitucional*. Gerión. Anejos V. Madrid: Universidad Complutense de Madrid (2001).

GARCÍA, J. “La necrópolis layetana del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar)”. *Las necrópolis*. Congreso de Arqueología Ibérica. Madrid (1992), pp. 109 – 144.

— “La necrópolis ibèrica del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar, Maresme)”. *Tribuna d'Arqueologia 1991 – 1992* (1993), pp. 39 – 52.

GARCIA, J.M. *Termes romanes. Caldes de Montbui (Vallès Oriental). Memòria de l'excavació arqueològica duta a terme l'any 2003*. Memoria inèdita (2003).

GARCÍA, L.A. “La ciudad en la Antigüedad Tardía (siglos V a VII)”. *Complutum y las ciudades hispanas en la Antigüedad Tardía*. Alcalá: Servicio de Publicaciones de Alcalá de Henares (1999), pp. 7 – 23.

GARCIA, R. *Caldes prehistòrica i antiga*. Terrassa: Ed. Egara (1989).

GARCÍA, E., GUÉRIN, P., DE MADARIA, J.L., SANCHEZ, P. “Campana de prospección en la centuriación romana de Sagunto”. *Catastros, hábitats y vías romanas*. Valencia: Generalitat Valenciana (2006), pp. 71 – 92.

GARCÍA, C., JORBA, M.A., PRIETO, A., PUIG, R.M. “Rubí antic: prehistòria – segle X”. *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), pp. 43 – 51.

GARCIA, G., MORO, A., TUSET, F. *La seu episcopal d'Ègara. Arqueologia d'un conjunt cristià del segle IV al IX*. Documenta, 8. Tarragona: ICAC (2009).

GARCIA, J., PUJOL, J. “El grup de sitges de Can Miralles – Can Modolell (Cabrera de Mar – El Maresme)”. *Laietània*, 2 – 3 (1982 – 1983), pp. 46 – 145.

GARCIA, J., ZAMORA, D. “La vall de Cabrera de Mar. Un model d'ocupació del territori a la Laietània ibèrica”. *Laietània*, 8. El poblament ibèric a Catalunya. Actes (1993), pp. 145 – 180.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Les necròpolis ibèriques a Catalunya”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: Institut d’Estudis Ceretans (2005), pp. 955 – 970.

— “El jaciment arqueològic d’època ibèrica del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar): l’assentament rural i la torre”. *Laietània*, 16 (2005), pp. 65 – 152.

— “Poblament i territori a la Laietània interior”. *Notes*, 21 (2006), p. 230.

GARCIA, J., PUJOL, J., CELA, X., ZAMORA, D. “Burriac. Un centre d’intercanvi i de comerç a la Laietània ibèrica”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 357 – 367.

GARCÍA ALONSO, J.L. *La geografía de Cl. Ptolomeo y la península ibérica*. Salamanca: Ed. Universidad de Salamanca (1993).

— *La Península Ibérica en la Geografía de Claudio Ptolomeo*. Vitoria: Universidad del País Vasco (2003).

GARCÍA BELLIDO, A. “Las colonias romanas de *Valentia*, *Cartago Nova*, *Libisosa* e *Ilici*. Aportaciones al estudio del proceso de romanización del S.E. de la Península”. *Homenaje al Profesor Cayetano de Megelina*. Murcia (1961 – 1962), pp. 369 – 371.

— “La *Italica* de Hadriano”. *Les Empereurs Romains d’Espagne*. París: CNRS (1965), pp. 7 – 26.

— *Les religions orientales dans l’Espagne romaine*. Leiden (1967).

GARCÍA-BELLIDO, M.P. “El proceso de monetización en el Levante y Sur hispánico durante la Segunda Guerra Púnica”. *Lengua y cultura en la Hispania preromana*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca (1993), pp. 317 – 347.

— “Origen y función del denario ibérico”. *Sprachen und Schriften des antiken Mittelmeerraums*. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck (1993), pp. 97 – 123.

GARCÍA BELLIDO, M.P., BLÁZQUEZ, C. *Diccionario de cecas y pueblos hispanos*. Madrid: CSIC (2001).

GARCÍA-BELLIDO, M.P., SOBRAL, R. (eds). *La moneda hispánica: ciudad y territorio*. Anejos de Archivo Español de Arqueología, XIV. Madrid: CSIC (1995).

GARCÍA JIMÉNEZ, G. *Entre iberos y celtas: las espadas de tipo La Tène del noreste de la Península Ibérica*. Anejos de Gladius. Madrid: CSIC/Ediciones Polifemo (2006).

GARCÍA MARCOS, V. “*Asturica Augusta*: de asentamiento militar a *urbs magnifica*”. *Los orígenes de la ciudad en el noroeste hispánico*. Lugo: Diputación Provincial de Lugo (1999), pp. 911 – 944.

GARCÍA MORA, F. “Quintus Sertorius: propuesta para sus primeros años de actividad”. *Studia Historica. Historia Antigua*, 7 (1989), pp. 85 – 96.

— *Quinto Sertorio. Roma*. Granada: Universidad de Granada (1991); *Id. Un episodio de la Hispania republicana: la guerra de Sertorio: planteamientos iniciales*. Granada: Universidad de Granada (1991).

GARCÍA MORENO, L.A. “Sobre el decreto de Paulo Emilio y la Turris Lascutana”. *Epigrafía hispana de época republicana*. Zaragoza: Institución Fernando el Católica (1986), pp. 195 – 218.

— “Presupuestos ideológicos de la actuación de Roma durante el proceso de la conquista de Hispania.” *De Gerión a César. Estudios históricos y filológicos de la España indígena y romano-republicana*. Alcalá: Universidad de Alcalá (2001), pp. 191 – 227.

GARCÍA RIAZA, E. “La función de los rehenes en la diplomacia hispano-republicana”. *Memorias de Historia Antigua*, 18 (1997), pp. 81 – 108.

— *Celtiberos y lusitanos frente a Roma. Diplomacia y derechos de guerra*. Vitòria: Universidad del País Vasco (2002).

— “Dinero y moneda en la Hispania indígena: la mirada de las fuentes literarias”. *VI Curs d’Història Monetaria Peninsular. Funció i producció de les seques indígenes*. Barcelona: MNAC (2002), pp. 9 – 33.

GARCÍA RIAZA, E., SÁNCHEZ LEÓN, M.L. *Roma y la municipalización de las Baleares*. Palma: Universitat de les Illes Balears (2000).

GARGOLA, D.J. “The Mediterranean Empire (264 – 134)”. *A companion to the Roman Republic*. Oxford: Blackwell (2006), pp. 147 – 166.

GARRIGA, S. “La restauració de les restes arqueològiques de Can Terrés”. *Lauro*, 12 (1996), pp. 5 – 10.

GARRIGA, S., TENAS, M., VILA, LL. “Projecte arqueològic de Can Terrés (La Garriga, Vallès Oriental)”. *Tribuna d’Arqueologia 1997 - 1998* (2000), pp. 55 – 75.

GARZETTI, A. *From Tiberius to the Antonines. A History of the Roman Empire AD 14 – 192*. Londres: Methen & Co. (1960).

GARZÓN, J. “En torno a Rufo Festo Avieno”. *Memorias de Historia Antigua*, 7 (1986), pp. 147 – 149.

GARZÓN, J.A. “Las series conmemorativas de los viajes de Adriano: *Adventus*, *Restitutori* y *Exercitus* en las acuñaciones del emperador”. *Analecta Malacitana*, 13 (1990), pp. 181 – 203.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

GASCOU, J. “L’emploi du terme *respublica* dans l’épigraphie latine d’Afrique”. *Mélanges de l’École Française de Rome*, 91/1 (1979), pp. 383 – 398.

— “Tendances de la politique municipale de Claude en Mauritanie”. *Ktema*, 6 (1981), pp. 228 – 236.

GASPERINI, L. “El tesoro de Vicarello. Un gran descubrimiento arqueológico del siglo XXI”. *Gerión*, 26/2 (2008), pp. 91 – 102.

GASULL, P., BLANCH, R.M., GONZÁLEZ, A., LORENCIO, C., MAYORAL, F., XANDRI, J., YLL, E. *El poblat ibèric de Castellruf (Santa Maria de Martorelles, Vallès Oriental)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1995).

GENERA, M. “Sant Miquel de Vinebre (Vinebre, Ribera d’Ebre): els darrers vestigis ibèrics al curs final de l’Ebre”. *Tribuna d’Arqueologia 1992 - 1993* (1994), pp. 85 – 94.

— “Dertosa: una ciutat romana”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d’Arqueologia Clàssica, vol 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), p. 171.

— “L’establiment de Sant Miquel (Vinebre, Ribera d’Ebre)”. *Jornades d’Arqueologia 1999, vol. I. Comarques de Tarragona (1993 – 1999)*. Tortosa: Generalitat de Catalunya (2007), pp. 149 – 153.

GENERA, M., ALBERICH, J., GÓMEZ, A., BRULL, C. “Modificació i canvi en el sistema defensiu de l’establiment de Sant Miquel de Vinebre (Ribera d’Ebre): un efecte de la romanització en el territori?”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 629 – 644.

GENERA, M., VIANNEY ARBELOA, J.M. “L’estat actual de la investigació arqueològica sobre la Dertosa romana i la seva àrea d’influència”. *Tribuna d’Arqueologia 1986 – 1987* (1987), pp. 81 – 90.

GIBRAT, I., GALLEGRO, J.M. *Informe Campanya 2010. La Torre Roja (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental), juny – juliol 2010*. Memòria inèdita (2010).

GILI, E., RIGÓ, A. “El jaciment ibèric de Can Calvet (Santa Coloma de Gramenet). Un assentament de l’Ibèric Ple situat a la plana”. *Puig Castellar*, 3-4 (1992), pp. 37 – 52.

GILIS, D. “Quintus Sertorius”. *Rendiconti dell’Istituto Lombardi*, 103 (1969), pp. 711 – 727.

GIMENO, J. “*Barcino* Augustea. Distribución de los espacios urbanos y áreas centrales de la ciudad”. *Boletín del Museo Arqueológico Nacional*, I, 1 (1983), pp. 9 – 30.

GIMENO, T. *La societat ibèrica del Vallès*. Terrassa. Editorial Ègara (1990).

GIUNTA, F. *Punica Barcino. La fondazione di Barcellona*. Barcelona: Sezione di Studi Storici “Alberto Boscolo” (1988).

GOLDSWORTHY, A. *The Punic Wars*. Londres: Cassell & Co (2000).

GÓMEZ, J. “El olvidado tratado de 239/8, sus fuentes y el número de tratados púnico-romanos”. *Polis*, 6 (1994), pp. 93 – 141.

GÓMEZ, J.M. “La Geografía de la Hispania Citerior en C. Tolomeo: análisis de sus elementos descriptivos y aproximación a su proceso de elaboración”. *Polis*, 9 (1997), pp. 183 – 247.

GONZALBES, E. “Los baños y la curación de Octavio Augusto en Tarraco”. *Termalismo antiguo. I Congreso peninsular*. Madrid: Casa de Velázquez (1997), pp. 241 – 245.

GONZÁLEZ, J. “Reflexiones sobre los municipios provinciales: Plinio y la *Tabula Siarensis*”. *Estudios sobre las ciudades de la Bética*. Granada: Universidad de Granada (2002), pp. 177 – 184.

— “Colonización y municipalización cesariano en la Ulterior”. *Julio César y Córdoba. Tiempo y espacio en la campaña de Munda (49 – 45 a.C.)*. Córdoba: Imprenta San Pablo (2005), pp. 399 – 414.

— “Epigrafía y política imperial en la Bética: la *tabula siarensis*”. *Actas de los XVIII Cursos Monográficos sobre el Patrimonio Histórico*. Reinosa: Universidad de Cantabria (2008), pp. 135 – 153.

GONZÁLEZ, J., ARCE, J. (eds.). *Estudios sobre la Tabula Siarensis*. Madrid: CSIC (1988).

GONZÁLEZ, E., CARREÑO, M.C. “La capital del extremo noroeste hispánico: *Lucus Augusti* y su tejido urbano a la luz de las últimas intervenciones arqueológicas”. *Los orígenes de la ciudad en el noroeste hispánico*. Lugo: Diputación Provincial de Lugo (1999), pp. 1171 – 1208.

GONZÁLEZ ROMÁN, C. “Las colonias romanas de la Hispania meridional en sus aspectos socio-jurídicos”. *La Bética en su problemática histórica*. Granada: Universidad de Granada (1991), pp. 87 – 110.

— “Control romano y resistencia indígena en los orígenes de la Bética”. *Actas del II Congreso de Historia de Andalucía (Córdoba, 1991)*. Córdoba: Junta de Andalucía (1994), pp. 1313 – 148.

GONZÁLEZ WAGNER, C. “The Carthaginians in ancient Spain from administrative trade to territorial annexation”. *Studia Phoenicia. Punic Wars. Proceedings of the conference held in Antwerp*. Leuven: Uitgeverij Peeters (1989), pp. 145 – 156.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Los Bárquidas y la conquista de la Península Ibérica”. *Gerión*, 17 (1999), pp. 263 – 294.

GORDI, J., ROMA, F. *Una altra visió del Vallès. Quatre Pins, un bosc espès*. Barcelona: PAM (2005).

GORGES, J.G. *Les villas hispano-romaines*. París: Centre Pierre Paris (1979).

— “Centuriation et organisation du territoire: notes préliminaires sur l'exemple de Mérida”. *Villes et campagnes dans l'Empire Romain*. Aix-en-Provence: Université de Provence (1982), pp. 101 – 110.

— “Remarques sur la détection des cadastres antiques en la Péninsule Ibérique: à propos d'Elche et Mérida”. *Cadastres et espace rural. Table ronde de Besançon 1980*. París: CNRS (1983), pp. 199 – 206.

— “Implantation rural et réseau routier en zone éméritaine: convergences et divergences”. *Actes du Colloque sur les Voies Anciennes en Gaule et dans le monde romain occidental. Caesarodunum*, 18 (1993), pp. 413 – 424.

— “Nouvelle lecture du fragment du *forma* d'un territoire voisin de Lacimurga”. *Mélanges de la Casa Velázquez*, 29/1 (1993), pp. 7 – 23.

GORGES, J.G., RODRÍGUEZ, F.G. “Los territorios antiguos de Mérida. Un estudio del *territorium* emeritense y de sus áreas de influencia”. *Augusta Emerita. Territorios, espacios, imágenes y gentes en Lusitania romana*. Monografías Emeritenses, 8. Mérida: T. Nogales (ed.) (2005), pp. 93 – 128.

GORGUES, A. *Économie et Société dans le nord-est du domaine ibérique (IIIe – Ier s.av.J.-C.)*. Anejos del Archivo Español de Arqueología, LII. Madrid: CSIC (2010).

GOZALBES, E. “Las tropas de origen hispano en la provincia romana de la Mauritania Tingitana (siglo II)”. *La Hispania de los Antoninos. Actas del II Congreso Internacional de Historia Antigua*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2005), pp. 255 – 265.

GOZZOLI, S. “Fondamenti ideali e pratica política del proceso di romanizzazione nelle province”. *Athenaeum*, 75/2 (1987), pp. 81 – 108.

GRACIA, F. “Consideraciones sobre la estructura de los intercambios comerciales en la cultura ibérica”. *Verdolay*, 7 (1995), pp. 177 – 185.

GRANADOS, J.O. “Excavación de la torre de flanqueo sudoeste de la puerta decumana de la *colonia Barcino*”. *Pyrenae*, 13 – 14 (1977), pp. 253 – 273.

— “La primera fortificación de la *Colonia Barcino*”. *Papers in Iberian Archaeology*. Oxford: British Archaeological Reports (1984), pp. 267 – 319.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Los primeros pobladores del Pla”. *El Pla de Barcelona i la seva història*. Barcelona: La Magrana (1984), pp. 67 – 82.

— “La muralla de *Barcino* a la llum de les darreres descobertes”. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 38 (1996 – 1997), pp. 1613 – 1638.

GRANADOS, J.O., MAZAIRA, L., MIRÓ, M., ROVIRA, C., SALGOT, D. “Montjuïc dins el context del món ibèric laietà antic”. *6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Protohistòria catalana*. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans (1986), pp. 211 – 218.

GRANADOS, J.O., RODÀ, I. *Història de Barcelona*. Barcelona (1993).

— “La Barcelona d'època romana”. *III Congrés d'Història de Barcelona: la ciutat i el seu territori, dos mil anys d'història*, I. Barcelona: Ajuntament de Barcelona (1993).

GRANADOS, J.O., ROVIRA, C. “Tres nous centres de producció d'àmfores a l'ager de la colònia de *Barcino*”. *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental. Actes del Col·loqui d'Arqueologia Romana*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 126 – 132.

GRANADOS, J.O., SANMARTÍ, J. “Les sitges ibèriques de Bellaterra (Cerdanyola, Vallès Oriental)”. *Fonaments*, 7 (1988), pp. 115 – 161.

GREENHALGH, P. *Pompey, the roman Alexander*. Londres: Weidenfeld & Nicolson (1980).

— *Pompey, the republican prince*. Londres: Weidenfeld & Nicolson (1981).

GROS, P. *L'architecture romaine, 2: Masions, palais, villas et tombeaux*. París: Piccard (2001).

GUÀRDIA, J., CORTÉS, J.J. “Intervenció arqueològica a l'església de Sant Cebrià de Valldoreix (Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)”. *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 1063 – 1073.

GUTIÉRREZ, D. *Memòria de la intervenció realitzada al carrer Rectoria, 6*. Memòria inèdita (2002).

GUÉRIN, P., BONET, H., MATA, C. “La deuxième guerre punique dans l'est ibérique à travers les données archéologiques”. *Studia Phoenicia, X. Punic Wars* (1989), pp. 193 – 204.

GUERRERO, J. *La Península Ibérica en época julio-claudia: las provincias Tarraconense y Lusitania*. Tesi doctoral inèdita, Universidad de Valladolid (1993).

GUICHARD, P. “Politique flavienne et fiscalité a Hispania.” *Mélanges Casa Velázquez*, 26.1 (1990), pp. 45 – 73.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Les effets des mesures flaviennes sur la hiérarchie existant entre les cités de la Péninsule Ibérique”. *Ciudad y comunidad cívica en Hispania (siglos II y III d.C.)*. Madrid: CSIC (1993), pp. 67 – 84.

GUILLAUMIN, J.Y. “Note sur un document catastral romain découvert a l’Alcudia (Elche, Alicante)”. *Dialogues d’Histoire Ancienne*, 28/1 (2002), pp. 113 – 124.

GUIPART, J. *Baetulo. Topografía arqueológica, urbanismo e historia*. Badalona: Museo Municipal (1976).

— “Quelques réflexions sur les caractéristiques de l’enceinte augustéenne de *Barcino* (Barcelone)”. *Les enceintes augustéennes dans l’Occident Romain*. Nîmes: École Antique de Nîmes (1987), pp. 125 – 128.

— “La Laietània: el context històric-arqueològic com a marc interpretatiu de la producció i comerç del vi a la regió”. *El vi a l’Antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 145 – 152.

— “La ciudad romana en el ámbito de Catalunya”. *La ciudad hispanoromana*. Barcelona: Ministerio de Cultura (1993), pp. 54 – 83.

— “Un programa de fundacions urbanes a la Hispania Citerior del principi del segle I aC.” *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d’Arqueologia Clàssica*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 208 – 210.

— “*Iluro, Baetulo, Iesso* and the establishment of the Roman town model in Catalunya”. *Early Roman towns in Hispania Tarraconensis. Journal of Roman Archaeology*, Supplement 62 (2006), pp. 51 – 62.

— “The origin of the earliest roman cities in Catalonia: an examination from the perspective of archaeology”. *Catalan Historical Review*, 3 (2010), pp. 9 – 30.

GUIPART, J., PADRÓS, P., FONOLLÀ, A. “Aproximació a l’esquema urbanístic fundacional de la ciutat romana de Baetulo (Badalona)”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d’Arqueologia Clàssica, vol. 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 188 – 191.

GUIPART, J., PALET, J.M., MERCADO, M., RODRIGO, E. “Can Tacó: un recinte fortificat d’època republicana”. *Cota Zero*, 21 (2006), pp. 23 – 26.

GUIPART, J., PERA, J. “La ciutat romana de Iesso (Guissona, la Segarra)”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d’Arqueologia Clàssica, vol. 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 186 – 187.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

GURT, J.M., ARIÑO, E., PALET, J.M. “La inscripción catastral de *Ilici*”. *Pyrenae*, 31 – 32 (2002), pp. 223 – 226.

GURT, J.M., MARQUÈS, A. “La conquesta cadastral de l’espai. Les empremtes de la història en el paisatge del Camp de Tarragona”. *Espais*, 12 (1988), pp. 46 – 51.

GURT, J.M., RODÀ, I. “El pont del Diable. El monumento romano dentro de la política augustea”. *Archivo Español de Arqueología*, 78 (2005), pp. 147 – 165.

HANSON, W.S. “Administration, urbanisation and aculturation in the Roman West”. *The administration of the Roman Empire 214 B.C. – AD. 193*. Exeter: Ed. per D. Brand (1988), pp. 53 – 68.

— “Forces of change and methods of control”. *Dialogues in Roman Imperialism*. JRA, Supplement series, 23 (1997), pp. 67 – 80.

HARMAND, J. “César et l’Espagne durant le Second *Bellum Civile*”. *Legió VII Gemina*. León: Diputación Provincial de León (1970), pp. 181 – 203.

HARMAND, L. *Le patronat sur les collectivités publiques des origines au Bas-Empire. Un aspect social et politique du monde romain*. París: Presses Universitaires de France (1957).

— *L’Occident romain. Gaule – Espagne – Bretagne – Afrique du Nord. 31 av.J.C. à 235 ap. J.C.* París: Éditions payot (1969).

HARRIS, W.V. *War and imperialism in Republican Rome (327 – 70 B.C.)*. Oxford: Clarendon Press (1979).

HAUSCHILD, T. “Los templos romanos de Munigua”. *Cuadernos de Arquitectura Romana*, 1 (1991), pp. 133 – 143.

HAYWOOD, R.M. *Studies on Scipio Africanus*. Baltimore: John Hopkins Press (1933).

HENDERSON, M.I. “Julius Caesar and *Latium* in Spain”. *Journal of Roman Studies*, 32 (1942), pp. 1 – 13.

HERCE, A.I., PUNTER, M.P., VICENTE, J.D., ESCRICHE, C. “La Caridad (Caminreal, Teruel)”. *La casa urbana hispanorromana: ponencias y comunicaciones*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico (1991), pp. 81 – 130.

HERMON, E. “L’imperialisme romaine à l’èpoque gracchienne”. *Ktema*, 4 (1979), pp. 249 – 258.

— “Le programme agraire du Caius Gracchus”. *Athenaeum*, 60 (1982), pp. 258 – 272.

HERNÁNDEZ, J.A. “La fundación de *Gracurris*”. *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Valencia: Ajuntament de Valencia (2002), pp. 173 – 182.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

HERNÁNDEZ YLLÁN, M. “Nuevos yacimientos ibéricos en el Vallès Oriental (Bigues-Riells del Fai)”. *Informació Arqueològica*, 36 – 37 (1981), pp. 176 – 179.

— *Un horno ibérico en Can Badell. Bigues – Riells del Fay, Vallés Oriental*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 2. Barcelona: Comisión Gestora del Museo Arqueológico Bigues – Riells del Fay (1983).

— *Los silos número 4 y 5 de Can Badell. Bigues – Riells del Fay, Vallés Oriental*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 3. Barcelona: Comisión Gestora del Museo Arqueológico Bigues – Riells del Fay (1984).

— *Excavaciones de Can Badell. Sector C, D, G*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 4-5. Barcelona: Comisión gestora del Museo Arqueológico Bigues – Riells del Fay (1987).

HEURGON, J. “La date des gobelets de Vicarello”. *Revue des Études Anciennes*, 54 (1952), pp. 39 – 50.

HIDALGO, M.J. “El Bronce de Lascuta: un balance historiográfico”. *Studia Historica. Historia Antigua*, 7 (1989), pp. 59 – 65.

HINGLEY, R. *Globalizing Roman culture. Unity, diversity and Empire*. Londres: Routledge (2005).

HINRICHS, F.T. *Histoire des institutions gramatiques*. París: P. Genthner (1989).

HOUDOY, J. *Histoire du droit municipal, vol. I: De la condition des villes chez les romains*. París (1876).

HOYOS, B.D. “Pliny the Elder’s titled Baetican towns: obscurities, errors and origins”. *Historia*, 28 (1979), pp. 439 – 471.

— *Unplanned wars: the origins of the First and Second Punic Wars*. Berlín & Nova York: De Gruiter (1998).

HUMBERT, M. *Municipium et civitas sine suffragio*. Roma: École Française de Rome (1978).

IBORRA, M.P. “Los recusos ganaderos en época ibérica”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 86 – 88.

IZQUIERDO, P. “Calamot-Can Valls del Racó- Les Sorres. Elements per una reconstrucció de la Història Antiga de Gavà” *La Sentiu*, 13 (1987), pp. 19 – 27.

— “El poblat ibèric del Calamot”. *I Jornades Arqueològiques del Baix Llobregat*. Castelldefels (1989), pp. 226 – 229.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “L’ancoratge antic de Les Sorres: aportacions a la història econòmica de la costa del Llobregat”. *Fonaments*, 8 (1992), pp. 53 – 78.

— “Intervenció arqueològica al Pont del Diable (Martorell, Baix Llobregat; Castellbisbal, Vallès Occidental). Resultats de la primera fase”. *Tribuna d’Arqueologia 1997 – 1998* (2000), pp. 39 – 54.

— “Paradoxes d’un jaciment gavanenc: l’ancoratge de les Sorres”. *Roma a Gavà*. Gavà: Associació d’Amics de Gavà (2001), pp. 25 – 38.

— “Els ports del litoral tarraconense i el seu paper en el comerç del vi”. *El vi tarraconense i laietà: ahir i avui*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 179 – 191.

JACOB, C. *Géographie et ethnographie en Grèce ancienne*. París: Armand Colin (1991).

JACOB, P. “Le role de la ville dans la formation des peuples iberes”. *Mélanges de la Casa Velázquez*, 21 (1985), pp. 19 – 56.

— “L’Ebre de J. Carcopino”. *Gerion*, 6 (1988), pp. 187 – 222.

— “Un doublet dans la géographie livienne de l’Espagne antique: les ausetans de l’Ebre”. *Kalathos*, 7-8 (1988), pp. 135 – 147.

— “La frontière entre Espagne Ulérieure et Citérieure au début de II siècle av.J.-C.”. *Ktema*, 15, pp. 253 – 273.

JASHEMSKI, W.F. *The origins and history of the proconsular and propraetorian imperium*. Chicago: L’Erma (1950).

JIMÉNEZ, M.C. *Baetulo. La ceràmica de vernís negra. Una contribució a l’estudi de la romanització de la Laietània*. Badalona: Museu de Badalona (2002).

JUAN, J. “El cultivo de la vid y la elaboración del vino en la Península Ibérica en la Antigüedad. Aportaciones del análisis de residuos”. *El vi a l’Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1998), pp. 87 – 92.

— “*Barcino Paterna Civitas*”. *Sylloge epigraphica Barcinonensis*, 3 (1999), pp. 113 – 117.

— “La cerveza: un producto de consumo básico entre las comunidades ibéricas del N.E. peninsular”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 139 – 145.

— *Memòria arqueològica de la intervenció realitzada al polígon industrial de la Bastida (Rubí, Vallès Occidental), octubre 1999 – març 2000*. Arke, S.C.P. Memòria inèdita (2000).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

JUNYENT, E. “Un nuevo miliario ausetano”. *Ausa*, 2 (1955), pp. 148 – 152.

JUNYENT, E., LÓPEZ, J.B., LAFUENTE, A. “Origen de l’arquitectura en pedra i l’urbanisme a la Catalunya Occidental”. *Cota Zero*, 10 (1994), pp. 73 – 89

JÀRREGA, R. “La vil·la romana de Can Cabassa (Sant Cugat del Vallès). Noves dades sobre la romanització a la comarca del Vallès Occidental”. *Gausac*, 12 (1997), pp. 37 – 49.

— “El poblament rural i l’origen de les *villae* al nord-est d’Hispania durant l’època romano-republicana (segles II – I aC.)”. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 21 (2000), pp. 271 – 301.

JÀRREGA, R., RODÀ, I. “El *terminus augustalis* de Montornès: noves dades epigràfiques”. *Lauro*, 16 (1999), pp. 5 – 12.

KATZ, B.K. “Notes on Sertorius”. *Rhenische Museum*, 126 (1983), pp. 44 – 68.

KEAY, S. “Processes in the development of the coastal communities of *Hispania Citerior* in the Republican period”. *The early Roman empire in the West*. Oxford: Oxbow (1990), pp. 119 – 150.

— “La romanización en el sur y el Levante de España hasta la época de Augusto”. *Romanización de Occidente*. Madrid: Actas Editorial (1996), pp. 147 – 177.

— “Towns and cultural changes in Iberia between Caesar and the Flavians”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 103 – 118.

KNAPP, R.C. *Aspects of the Roman experience in Iberia, 206 – 100 B.C.* Anejos de Hispania Antiqua, X. Valladolid (1977).

— “The date and purpose of Iberian denarii”. *The Numismatic Chronicle*, 137 (1977), pp. 1 – 18.

— “The origins of provincial prosopography in the West”. *Ancient Society*, 9 (1978), pp. 187 – 22.

— “Cato in Spain. 195-194 aC. Chronology and geography”. *Studies in Latin literature and Roman history*, II. *Latomus*, 168 (1980), pp. 21-56.

— “La *uia Heraclea* en el Occidente: mito, arqueología, propaganda, historia”. *Emérita*, 54 (1986), pp. 103 – 122.

KONRAD, C.F. *Plutarch’s Sertorius: a historical commentary*. Chapel Hill. University of North Carolina Press (1994).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “From the Gracchi to the First Civil War (133 – 70)”. *A companion to the Roman Republic*. Oxford: Blackwell (2006), pp. 167 – 189.

KULIKOWSKI, M. “Cities and government in Late Antique Hispania: recent advances and future research”. *Hispania in Late Antiquity. Current perspectives*. Leiden – Boston: Brill (2005), pp. 31 – 70.

— “The Late Roman city in Spain”. *Die Stadt in der Spätantike – Niedergang oder Wandel?* Stuttgart: Franz Steiner Verlag (2006), pp. 129 – 152.

LAFFI, U. “La colonización romana desde el final de la guerra de Aníbal a los Gracos”. *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Valencia: Ajuntament de Valencia (2002), pp. 19 – 26.

— *Colonie e municipi nello stato romano*. Roma: Ed. di Storia e letteratura (2007).

LAZENBY, J.F. *The First Punic War: a military history*. Stanford: Stanford University Press (1996).

LAZZARINI, S. *Lex metallis dicta. Studi sulla seconda tavola di Vipasca*. Roma: L’Erma (2001).

LEACH, J. *Pompey the Great*. Londres: Croom Helm (1978).

LE BOHEC, Y. *Histoire militaire des Guerres Puniques*. Mónaco: Editions du Rocher (1996).

LENNART, J., JONES, A. *Ptolemy’s Geography*. Princeton & Oxford: Princeton University Press (2000).

LE ROUX, P. *L’armée romaine et l’organisation des provinces ibériques d’Auguste à l’invasion de 409*. París: Boccard (1982).

— “Municipe et droit latin en Hispania sous l’Empire”. *Revue d’Histoire du Droit Français et Étranger*, 64 (1986), pp. 325 – 350.

— “La questione municipale nel I secolo d.C.: l’esempio spagnolo”. *Epigrafia e territorio, politica e società*. Temi di antichità romane, III. Bari (1994), pp. 159 – 173.

— “La tessère de Montealegre et l’évolution des communautés indigènes d’Auguste à Hadrien”. *Klio*, 76 (1994), pp. 342 – 354.

— *Romains d’Espagne. Cités et politique dans les provinces. II siècle av.J.-C. – III siècle ap.J.-C.* París: Armand Colin (1995).

— “L’émigration italique en Citérieure et Lusitanie jusqu’au la mort de Néron”. *Roma y el nacimiento de la cultura epigráfica en Occidente*. Saragossa: Institución Fernando el Católico (1995), pp. 83 – 95.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Armées et promotion urbaine en Hispanie sous l’Empire”. *Los orígenes de la ciudad en el noroeste hispánico*. Lugo: Diputación Provincial de Lugo (1999), pp. 193 – 208.

— “L’*edictum de Paemeiobrigensibus*: un document fabriqué?”. *Minima Epigraphica et Papyrologica*, 6 (2001), pp. 331 – 363.

— “La romanisation en question”. *Annales*, 59/2 (2004), pp. 287 – 311.

LEVEAU, P. “Introduction: les incertitudes du terme *villa* et la question du *vicus* en Gaule Narbonnaise”. *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 35 (2002), pp. 5 – 26.

LEVEAU, P., SILLIÈRES, P., VALLAT, J.P. *Campagnes de la Méditerranée romaine*. Paris: Hachette (1993).

LEVICK, B. “Domitian and the provinces”. *Latomus*, 41 (1982), pp. 50 – 73.

— *Claudius*. Londres: Yale University Press (1990).

LIEBESCHUETZ, W. “Was there a crisis of the third century?” *Crisis and the Empire. Proceedings of the Seventh Workshop of the International Network Impact of Empire*. Leiden-Boston: Brill (2007), pp. 11 – 20.

LIDDEL, B.H. *A greater than Napoleon: Scipio Africanus*. Edinburg i Londres: Blakwood and sons (1926).

LIEBMANN-FRANKFORT, T. “Du traité de l’Ebre à la paix de Dardanos. Variations romaines sur le respect dû a la parole donnée”. *Latomus*, 30 (1971), pp. 585 – 597.

— “Le traité de l’Ebre et sa valeur juridique”. *Revue Historique du Droit Français et Étranger*, 50 (1972), pp. 193 – 204.

LINTTOT, A. *Imperium Romanum. Politics and administration*. Londres i Nova York: Routledge (1993).

LIU, B. “L’exportation de vin de la Tarraconaise d’après les épaves”. *El vi a l’Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 271 – 284.

LLEDÓ, M., ESTRADA, A., MIQUEL, J. “La Roca 1998. Resultats de la intervenció arqueològica”. *Actes de la III Trobada d’Estudiosos del Garraf*. Gavà: Diputació de Barcelona (2000), pp. 171 – 178.

LLOBREGAT, E.A. “Relectura de Ravennate: dos calzadas, una mansión inexistente y otros datos de la geografía antigua del país”. *Lucentum*, 2 (1983), pp. 225 – 242.

LLORENS, M.M. *La ciudad romana de Carthago Nova: las emisiones romanas*. Múrcia: Universitat de Múrcia (1994).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Les emissions llatines de la Hispània Citerior (72 – 27 aC.)”. *IXè Curs d’història monetària d’Hispània. La moneda al final de la República: entre la tradició i la innovació*. Barcelona: MNAC (2005), pp. 115 – 147.

LLORENS, M.M., RIPOLLÈS, P.P. *Les encunyacions ibèriques de Lauro*. Granollers: Ajuntament de Granollers (1998).

LO CASCIO, E. “La struttura fiscale dell’Impero Romano”. *L’Impero Romano e le strutture economiche e sociali delle province*. Como: Edizioni New Press (1986), pp. 29 – 59.

LOMAS, F.J. *Los flavios*. Madrid: Akal (1990).

LÓPEZ, E. “La alfarería ibérica en Alicante. Los alfares de la Illeta dels Banyets, La Alcudia i el Tossal de Manisses”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 241 – 248.

LÓPEZ, F. “Moneda ibérica y gens mariana (107 – 90 aC.)”. *Gladius*, 30 (2010), pp. 171 – 190.

LÓPEZ, P. *La ciudad romana ideal. El territorio*. Santiago: Editorial de la Historia (1994).

LÓPEZ, R. “Sobre reyes, reyezuelos y caudillos militares en la protohistoria hispana”. *Studia Historica. Historia Antigua*, 4-5 (1986-1987), pp. 19 – 22.

LÓPEZ BARJA, P., LOMAS, F.J. *Historia de Roma*. Madrid: Akal (2004).

LÓPEZ CACHERO, F.J. *Aproximació a la societat del nord-est peninsular durant el bronze final i la primera edat del ferro. El cas de la necròpolis de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental, Barcelona)*. Barcelona: Societat Catalana d’Arqueologia (2006).

— “Sociedad y economía durante el Bronce Final y la Primera Edad del Hierro en el noreste peninsular: una aproximación a partir de las evidencias arqueológicas”. *Trabajos de Prehistoria*, 64, 1 (2007), pp. 99 – 120.

LÓPEZ CASTRO, J.L. “El Bronce de Lascuta y las relaciones de servidumbre en el sur de Hispania”. *La sociedad de la Bética. Contribuciones para su estudio*. Granada: Universidad de Granada (1994), pp. 345 – 364.

— *Hispania Poena. Los fenicios en la Hispania romana*. Crítica: Barcelona (1995).

LÓPEZ MEDINA, M.J. *Ciudad y territorio en el sureste peninsular durante la época romana*. Madrid: Ediciones Clásicas (2004).

LÓPEZ, R., SÁNCHEZ, J.L., GARCÍA, S. “El bronce de Alcántara. Una *deditio* del 104 aC.”. *Gerión*, 2 (1984), pp. 265 – 324.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

LÓPEZ, A., SUAU, L. “Resultats de l’excavació al monestir de Sant Llorenç del Munt (Matadepera, Vallès Occidental). Campanyes 1988 – 1990”. *Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 1155 – 1177.

MAESE, X. *Memòria de la prospecció arqueològica realitzada a la finca de Torre Bonica (Terrassa, Vallès Occidental). 6 – 10 novembre de 2000*. Codex, Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2000).

— “La ceràmica a mà de la ciutadella ibèrica d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Actes del I Congrés de Joves Investigadors en arqueologia dels Països Catalans: la Protohistòria als Països Catalans* (2008), pp. 165 – 170.

MACIAS, J.M. “L’urbanisme de Tàrraco a partir de les excavacions de l’entorn del fòrum de la ciutat”. *Tàrraco 99. Arqueologia d’una capital provincial romana*. Tarragona: El Mèdol (2000), pp. 83 – 106.

MACIAS, J.M., FIZ, I., PIÑOL, LL., MIRÓ, M.T., GUITART, J. *Planimetria Arqueològica de Tàrraco*. Tarragona: ICAC (2007).

MACIAS, J.M., MENCHÓN, J.J., MUÑOZ, A., TEIXELL, I. “Excavaciones en la catedral de Tarragona y su entorno: avances y retrocesos de la investigación sobre el culto imperial”. *Culto imperial: política y poder*. Roma: L’Erma (2007), pp. 765 – 787.

— “L’arqueologia de la catedral de Tarragona. La memòria de les pedres”. *La catedral de Tarragona. In sede, 10 anys del Pla Director de Restauració*. Tarragona: Arquebisbat de Tarragona (2007), pp. 151 – 213.

MALUQUER DE MOTES, J. “¿Un horno de antefijas ibéricas?”. *Zephyrus*, II/I (1951), pp. 41 – 42.

— *El impacto colonial griego y el comienzo de la vida urbana en Cataluña*. Barcelona: CSIC (1966).

MALUQUER DE MOTES, J., PICAZO, M. “Una casa de final del segle V aC. a l’oppidum d’Ullastret”. *Fonaments*, 8 (1992), pp. 25 – 51.

MANGAS, J. “Servidumbre comunitaria en la Bética prerromana”. *Memorias de Historia Antigua*, 1 (1977), pp. 151 – 161.

— “La municipalización flavia en Hispania”. *Aspectos de la colonización y municipalización de Hispania*. Mérida: MNAR (1989), pp. 153 – 172.

— *Leyes coloniales y municipales de la Hispania romana*. Madrid: Arco Libros (2001).

MAR, R. *Ampurias romana: historia, arquitectura y arqueología*. Sabadell: Ausa (1993).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MARCET, R., PETIT, M.A. “Assentaments d’habitació a l’aire lliure de la comarca del Vallès. Del Neolític al Bronze Final”. *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 93 – 133.

MARCHETTI, P. *Histoire économique et monétaire de la Deuxième Guerre Punique*. Brussel·les: Academie Royal de Belgique (1978).

MARCO, F. “La *manumissio* oficial de Emilio Paulo en el marco de la política internacional romana del siglo II aC.”. *Epigrafía hispana de época republicana*. Zaragoza: Institución Fernando el Católica (1986), pp. 219 – 226.

— “Hommes et images: rapports entre la Gaule et la Tarraconensis entre le s. II avant J.C. et le s. IV après J.C.”. *Hispania et Gallia: dos provincias del occidente romano*. Barcelona: Publicacions de la UB (2010), pp. 79 – 91.

MARGENAT, F. “Rubí – Rubricata.” *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 3 (desembre 1981), p. 3.

— “Índex dels documents històrics de Rubí, ss. IX-X”. *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 7 (1982), pp. 129 – 134.

— “La *Rubricata* de Claudi Ptolomeu (I part).” *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 13 (juny 1985), pp. 276 - 284.

— “La *Rubricata* de Claudi Ptolomeu (II part).” *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 15 (desembre 1985), pp. 346 – 352.

— “La Laietània de l’Imperi Romà, II.” *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 22 (setembre 1986), p. 157.

— “Fortificacions antigues i medievals a l’entorn de Rubí”. *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 29 (1988), pp. 403 – 422.

— “Vies romanes de l’entorn de Rubí. Els seus antecedents ibèrics i les seves perduracions medievals”. *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 50 (2006), pp. 2 – 19.

— Les vies romanes a l’entorn de Rubí”. *Identitats de Rubí*, 5 (2008), pp. 33 – 40.

— “*Rubricata – Rubri – Rubí*: algunes reflexions” *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 53 (2009), pp. 2 – 23.

MARÍN, M.A. *Emigración, colonización y municipalización en la Hispania republicana*. Granada: Universidad de Granada (1988).

MARÍN, C., RIBERA, A. “Las termas de la época romana republicana de l’Almoína (Valencia)”. *Quaderns de Difusió Arqueològica*, 7 (2010), pp. 1 – 39.

MARKS, R. *From Republic to Empire: Scipio Africanus in the Punica of Silius Italicus*. Nova York: Peter Lang (2005).

MARLASCA, R., ROVIRA, M.C., CARLÚS, X., LARA, C., LÓPEZ CACHERO, F.J. “Materiales de importación en la necrópolis de incineración de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell, Barcelona)”. *Actas del III Simposio Internacional de Arqueología de Mérida: Protohistoria del Mediterráneo Occidental*. Mérida: Añejos de Archivo Español de Arqueología, 35 (2005), pp. 1039 – 1049.

MAROT, T. “La pacificació d’Hispania i l’organització administrativa: la moneda en les capitals provincials”. *Moneda i administració del territori. IV Curs d’Història Monetària d’Hispania*. Barcelona: MNAC (2004), pp. 127 – 153.

MARTÍ, C. “La seca ibèrica d’Ilturo: historiografia i dades recents. Altres qüestions sobre numismàtica ibèrica del nord-est peninsular”. *Laietania*, 18 (2008), pp. 37 – 76.

MARTÍ, M., POU, R., CARLÚS, X. *Excavacions arqueològiques a la ronda sud de Granollers, 1994. La necrópolis del neolític mitjà i les restes romanes del camí de can Grau (la Roca del Vallès). Els jaciments de cal Jardiner (Granollers)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1997), pp. 199 – 222.

MARTÍ, R. “Fars de terra endins. A propòsit de la Torrassa del Moro”. *Laietania*, 16 (2005), pp. 185 – 196.

MARTÍ I BONET, J.M. *Barcelona i Ègara – Terrassa*. Terrassa – Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona – Ed. Claret (2004).

MARTÍN, A. “Las termas republicanas de Cabrera de Mar (Maresme, Barcelona)”. *Termas romanas en el Occidente del Imperio*. Gijón: VTP Editorial (2000), pp. 157 – 162.

— “Intervencions arqueològiques a Ca l’Arnau – Can Mateu (Cabrera de Mar)”. *Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*, vol II. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 376 – 399.

— “Intervencions arqueològiques al Pati de la Rectoria 2000 – 2001 (Granollers, Vallès Oriental)”. *Actes de les Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 575 – 603.

MARTÍN, A. *Ullastret. Poblament ibèric*. Barcelona: Diputació de Girona (1985).

— “El segle III aC. a Ullastret (Baix Empordà). Excavació del tall Ll-1” 8è *Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà. La romanització del Pirineu*. Puigcerdà: Institut d’Estudis Ceretans (1990), pp. 35 – 41.

— “L’*oppidum* del Puig de Sant Andreu d’Ullastret. Aportació de les intervencions arqueològiques recents al coneixement dels sistemes defensius i de l’urbanisme”.

Hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro. Girona: MAC-Girona (2000), pp. 107 – 121.

MARTÍN, A., CARAVACA, J. “Excavacions a l’*oppidum* del Puig de Sant Andreu d’Ullastret (Baix Empordà). Campanyes de 1996 – 1997”. *IV Jornades d’Arqueologia de les comarques de Girona.* Barcelona: Departament de Cultura (1998), pp. 50 – 63.

— “Resultats de les campanyes de 1995 a 1997 al Parc Arqueològic d’Ullastret (Baix Empordà)”. *Tribuna d’Arqueologia 1997 – 1998* (2000), pp. 19 – 38.

MARTÍN, A., CARAVACA, J., MONTALBAN, C. “Excavacions a l’*oppidum* del Puig de Sant Andreu d’Ullastret (Baix Empordà)”. *III Jornades d’Arqueologia de les comarques de Girona.* Barcelona: Departament de Cultura (1996), pp. 76 – 86.

MARTÍN, A., GARCIA, J. “La romanización del territorio de los layetanos y la fundación de la ciudad romana de *Iluro* (*Hispania Tarraconensis*)”. *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania.* València: Ajuntament de València (2002), pp. 195 – 204.

— “La vall de Cabrera de Mar. Focus inicial de la producció vitivinícola a la Laietània”. *Pottery workshops and agricultural productions. Studies on the rural world in the Roman Period, 2.* Girona: UDG/GARPE (2007), pp. 69 – 82.

MARTÍN, A., LÓPEZ, J., MATARÓ, M. (dirs.). *El poblat de l’Illa d’en Reixac (Ullastret, Baix Empordà). Campanyes 1987 – 1992.* Girona: MAC-Ullastret (2000).

MARTÍN, A., PLANA, R. “El nord-est català en època ibèrica i l’entitat territorial de l’*oppidum* d’Ullastret”. *Territori polític i territori rural durant l’edat del Ferro a la Mediterrània occidental.* Girona: MAC-Ullastret (2001), p. 39 – 52.

MARTÍN, A., PLANA, R., CARAVACA, J. “Les activitats artesanals als poblats d’Ullastret (Baix Empordà), i en el seu territori”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum, Extra 3* (2000), pp. 249 – 256.

MARTÍN, A., MATARÓ, M., CARAVACA, J. “Un edifici cultural de la segona meitat del segle III aC. a l’illa d’en Reixac (Ullastret, Baix Empordà)”. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 18 (1997), 43 – 70.

MARTÍN, A., MATARÓ, M., LÓPEZ, J., LLORENS, J., CARAVACA, J. “El jaciment de l’Illa d’en Reixac d’Ullastret. Campanyes de 1992 i 1993”. *Jornades d’Arqueologia de les comarques de Girona.* Barcelona: Departament de Cultura (1994), pp. 38 – 45.

MARTÍN, A., MIRET, J., BLANCH, R.M., ALIAGA, S., ENRICH, R., COLOMER, S., ALBIZURI, S., BOSCH, J. “Campanya d’excavacions arqueològiques 1978 - 88 al jaciment de la Bòbila Madurell - Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)”. *Arraona*, 3 (1988), pp. 9 – 23.

MARTÍN, F. “La fórmula *Populus Senatusque Romanus* en el Bronce de Lascuta”. *Epigrafía hispana de época republicana*. Zaragoza: Institución Fernando el Católica (1986), pp. 235 – 238.

MARTIN, R. *Recherches sur les agronomes latines*. París: Les Belles Lettres (1971).

MARTÍN-BUENO, M., SÁENZ, J.C. “Los programas arquitectónicos de época julio-claudia de Bilbilis”. *La decoración arquitectónica en las ciudades romanas de occidente*. Murcia: Universidad de Murcia (2004), pp. 257 – 276.

MARTÍNEZ, J. “Aproximación a la obra municipalizadora de Julio César en Hispania”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 247 – 253.

MARTÍNEZ, J., FOLCH, J., CASAS, T. “La intervenció arqueològica al jaciment ibèric i romà de Can Feu (1987). Notes preliminars”. *Arraona*, 3 (1988), pp. 25 – 34.

MARTÍNEZ, P. *Informe – Memòria del seguiment al carrer Jacint Verdaguer del municipi de Montmeló (Vallès Oriental). Del 10 al 13 de juny del 2002*. Estrat, SCP. Memòria inèdita (2002).

MARTÍNEZ, A., CASTELLANO, J.J., SÁEZ, A. “La producción de ánforas en el alfar ibérico de las Casillas del Cura (Venta del Moro, Valencia)”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 225 – 229.

MARTÍNEZ GÁZQUEZ, J. “Sobre Aníbal y su paso por los Pirineos”. *Faventia*, 3/2 (1981), pp. 223 – 226.

— *La campaña de Catón*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona (1992).

MAS, L. “Arragonem la progenitora de Sabadell”. *Museo de la Ciudad de Sabadell* (1944), pp. 39 – 44.

— “Los vasos Apolinarios”. *Museo de la Ciudad de Sabadell* (1947), pp. 81 – 85.

MASOLIVER, M. “Mobiliari metàl·lic del jaciment d’Alorda Park o de les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès)”. *Miscel·lània Penedesenca*, 24 (1999), pp. 145 – 160.

MATA, C. “La Segunda Guerra Púnica y su incidencia en los pueblos indígenas de la costa Mediterránea peninsular”. *La Segunda Guerra Púnica en Iberia. XIII Jornadas de Arqueología fenicio-púnica (Eivissa, 1998)*. Eivissa: B. Costa, J.H. Hernández eds. (2000), pp. 27 – 49.

MATAS, M.L. *Memòria dels controls dels rebaixos realitzats al jaciment arqueològic de Can Trullàs (Granollers, Vallès Oriental)*. Memòria inèdita (2004).

MATAS, O. *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Ubach 2002 (Valldoreix, Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)*. ATICS. Memòria inèdita (2004).

MATTINGLY, D. “Being roman: expressin identity in a provincial settings”. *Journal of Roman Archaeology*, 17 (2004), pp. 5 – 25.

MAURÍ, J. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949).

MAYA, J.L. “Silos de la primera edad del Hierro en la Universidad Autónoma de Barcelona”. *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 147 – 218.

— *Celtas e íberos en la Península Ibérica*. Barcelona: CIDOB Edicions (1991).

MAYER, M. “Una nova inscripció romana a Rubí”. *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 6 (1982), p. 113.

— “Algunes qüestions sobre Ègara”. *Simposi Internacional sobre les Esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Terrassa: Centre d’Estudis Històrics de Terrassa (1992), p. 39.

— “Dertosa: colònia de Pertinax?”. *Faventia*, 31/1-2 (2009), pp. 61 – 69.

— “El problema de las *Aquae Calidae* del norte del *Conventus Tarraconensis*”. *Serta Palaeohispanica J. De la Hoz. Palaeohispanica*, 10 (2010), pp. 303 – 317.

MAYER, M., FABRÉ, G., RODÀ, I. “Panorama religioso del Vallès en època romana”. *La religión romana en Hispania*. Madrid: Ministerio de Cultura (1981), pp. 133 – 139.

MAYER, M., OLESTI, O. “La *sortitio* de *Ilici*: Del documento epigráfico al paisaje histórico”. *Dialogues d’Histoire Ancienne*, 27/1 (2001), pp. 109 – 130.

MAYER, M., RODÀ, I. *La romanització del Vallès segons l’epigrafia*. Sabadell: Museu d’Història de Sabadell (1984).

— “La romanització de Catalunya. Algunes qüestions”. *Protohistòria catalana. VIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (1984), pp. 345 – 346.

— “L’epigrafia romana a Catalunya. Estat ~~de~~ ^{de} ~~estil~~ ^{de} i darreres troballes”. *Fonaments*, 6 (1987), pp. 193 – 218.

— “La contribució de la recerca epigràfica per a la història de Rubí”. *XXXII Assemblea Intercomarcal d’Estudiosos*. Rubí (1989), pp. 175 – 180.

— “Epigrafia”. *Fonaments*, 9 (1996), pp. 299 – 347.

— “La via romana del Congost”. *Monografies del Montseny*, 11 (1996), pp. 93 – 103.

— “Introducción”. *Voies romaines du Rhône à l’Èbre: via Domitia et via Augusta*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l’Homme (1997), p.114.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Los miliarios y las etapas de la infraestructura viaria según la epigrafía”. *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme (1997), pp. 114 – 117.

— “Trazado de la vía”. *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme (1997), pp. 118 – 123.

— “Darreres troballes i estat de la recerca arqueològica a Catalunya”. *Tribuna d'Arqueologia 1998 – 1999* (2002), pp. 277 – 286.

MCDONALD, A.H. *Scipio Africanus and Roman politics in the second century B.C.* (1938).

MCELDERRY, R.K. “Vespasian's reconstruction of Spain”. *Journal of Roman Studies*, 8 (1918), pp. 53 – 102.

MELCHOR, E. “Aportaciones pecuniarias de los notables locales a las finanzas municipales de las ciudades hispanas”. *Sociedad y economía en el occidente romano*. Barañáin: EUNSA (2003), pp. 199 – 230.

MENÉNDEZ, F.X., MOLIST, N. “El camí antic de Barcelona a Vic: el seu pas pel Congost”. *V Trobada d'Estudiosos del Montseny*. Barcelona: Diputació de Barcelona (2002), pp. 133 – 136.

MERCADO, M. *Informe de la intervenció arqueològica efectuada als jaciments de Santa Digna I i Santa Digna II, Llerona. Les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental*. Estrat, SCP. Informe inèdit (2003).

MERCADO, M., PALET, J.M., RODRIGO, E., GUITART, J. “El *castellum* de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló/Montornès del Vallès) i la romanització de la Laietània interior. Cap a un estudi arqueològic del jaciment i del territori”. *Notes*, 21 (2006), pp. 241 – 266.

MERCADO, M., RODRIGO, E. *Intervenció arqueològica a Can Tacó – Turó d'en Roïna (Montornès del Vallès – Montmeló, Vallès Oriental)*. Maig – juny 2006. Estrats, SL. Memòria inèdita (2008).

MERCADO, M., RODRIGO, E., FLÓREZ, M., PALET, J.M., GUITART, J. “El *castellum* de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló/Montornès del Vallès) i el seu entorn territorial”. *Tribuna d'Arqueologia, 2007* (2008), pp. 195 – 212.

MERINO, J., SANTOS, M., NOLLA, J.M. *Aquae Calidae: presència romana a la Selva*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans (1994).

MESSER, W.S. “Mutiny in the Roman army. The Republic”. *Classical Philology*, 15 (1920), pp. 158 – 175.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MESTRES, J., BOSCH, J.M., SOCIAS, J., MOLIST, N., ROS, A., SENABRE, M.R. “Olèrdola i el seu territori en els segles II i I aC.”. *Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental*. El Vendrell (2003), pp. 349 – 362.

MILLET, M. *The romanization of Britain*. Cambridge: Cambridge University Press (1990).

— “Romanization: historical issues and archaeological interpretations”. *The Early Roman Empire in the West*. Oxford: Oxbow Books (1990), pp. 35 – 41.

MIÑARRO, M. “Les àmfores ibèriques d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 865 – 878.

MIQUEL, D. “Aproximació a la història del monestir de Sant Cugat”. *XLII Assemblea Intercomarcal d’Estudiosos. Sant Cugat del Vallès, 23 – 25 d’octubre de 1998*. Lleida: Arxiu Nacional de Catalunya (2000), pp. 51 – 100.

— “Els orígens del monestir de Sant Cugat d’Octavià o del Vallès. Repensant teories, sintetitzant coneixements”. *Gausac*, 24 (2004), pp. 11 – 52.

MIQUEL, D., CASANOVES, P., MORRAL, E. “El jaciment romà de Can Feu (Sabadell)”. *Informació Arqueològica*, 26 (1978), pp. 15 – 23.

MIRET, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. “La evolución y el cambio del modelo de poblamiento ibérico ante la romanización: un ejemplo”. *Los asentamientos ibéricos ante la romanización*. Madrid: Ministerio de Cultura (1987), pp. 79 – 88.

MIRET, M., REVILLA, V. “El poblament romà al litoral central de Catalunya”. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 16 (1995), pp. 189 – 210.

MIRÓ, C. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986).

— *Memòria de l’excavació d’urgència de la villa romana de Can Vall – Caldes de Montbui – (Vallès Occidental). 19 de novembre – 4 de desembre de 1984*. Memòria inèdita (1989).

— “La arquitectura termal medicinal de época romana en Catalunya. Las termas de Caldes de Montbui como ejemplo.” *Espacio, tiempo y forma*. Serie II, vol. 5 (1992), pp. 255 – 276.

— “Les termes romanes de Caldes de Montbui”. *Arraona*, 10 (1992), pp. 11 – 29.

— “La Vall o Can Valls, Caldes de Montbui”. *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 286.

— “C. de Buenos Aires, Caldes de Montbui”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 288.

— “Els íbers al Pla de Barcelona: el poblat ibèric de Montjuïc.”. *De Barcino a Barcinona (segles I – VII). Les restes arqueològiques de la plaça del Rei de Barcelona*. Barcelona: Museu d'Història de la Ciutat (2001), pp. 112 – 139.

— “Els balnearis terapèutics romans, origen de la ciutat embadalida”. *Aquae Sacrae. Agua y sacralidad en la Antigüedad*. Girona: Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona (2011), pp. 115 – 140.

MIRÓ, C., BARBERÀ, J., CAMPILLO, D., MOLIST, N. “Las inhumaciones infantiles y otros ritos en el poblado ibérico de la Peña del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona)”. *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 14 (1989), pp. 161 – 172.

MIRÓ, C., FOLCH, J., MENÉNDEZ, X. “El procés de romanització del curs mig de la riera de Caldes (Vallès): estat de la qüestió”. *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers: Societat Catalana d'Estudis Clàssics (1987), pp. 59 – 67.

MIRÓ, C., MOLIST, N. “Elements de ritual domèstic al poblat ibèric de la Peña del Moro (Barcelona)”. *Zephyrus*, 43 (1990), pp. 311 – 319.

— *Estudio de la fauna. Excavaciones en el poblado layetano del Turó del Vent, Llinars del Vallès, campañas 1980 – 1981*. Barcelona, Monografies Arqueològiques 3 (1982).

MIRÓ, C., MONLEÓN, A.M., REVILLA, E. “El nucli romà de Caldes de Montbui. Estat de la qüestió”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), p. 225.

MIRÓ, J. *Aproximació a la producció i el comerç del vi a Catalunya en l'Antiguitat*. Vilafranca del Penedès: Museu del VI (1982).

— “Les fonts escrites i el vi del *conventus Tarraconensis*”. *Pyrenae*, 21 (1985), pp. 105 – 112.

— *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (I a.C. – I d.C.)*. Oxford: BAR (1988).

MIRÓ, J.M. “Estudio de la fauna de la necrópolis ibérica Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar, Maresme, prov. Barcelona): un ejemplo de arqueozoología en contextos funerarios”. *Archaeofauna*, 1 (1992), pp. 157 – 169.

— “Aportaciones de la arqueozoología al conocimiento del ritual funerario de época ibérica: la necrópolis del Turó dels Dos Pins (Cabrera de Mar, Maresme)”. *Actas del*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

XXI Congreso Nacional de Arqueología, vol. 3. Teruel: Diputación General de Aragón (1995), pp. 931 – 948.

— *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I aC. – I dC.)*. Oxford: BAR Int. Series 473 (1988).

MIRÓ, N. *Memòria del control arqueològic d'urgència de les rases dels carrers Font i Boet, forn i plaça de l'Església. Caldes de Montbui (Vallès Oriental). 11 de maig – 12 de juny de 1992*. Memòria inèdita (1997).

— “Noves dades sobre la muralla romana de *Barcino*: el pas de ronda conservat al carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call”. *Quarhis*, 3 (2007), pp. 59 – 68.

MITCHELLS, R.E. “Roman-Carthaginian treaties: 306 and 279/8 B.C.”. *Historia*, 20 (1971), pp. 633 – 655.

MODOLELL, J.M. *D'Ilturo a Iluro, de Cabrera de Mar a Mataró. Dades sobre el naixement i desplaçament d'una ciutat romana*. Cabrera de Mar: J.M. Modollell (ed.) (2009).

MOLAS, M.D. *Els ausetans i la ciutat de Vic*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs (1982).

— “Les recerques sobre les societats ausetana i lacetana: estat de la qüestió.” *Laietània*, 8 (1993), pp. 131 – 143.

MOLINA, J. “La villa romana: de las fuentes escritas a la creación del concepto histórico”. *Actes del simposi Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana*. Barcelona: MAC (2008), pp. 37 – 48.

MOLINA, D., ROIG, J. *Memòria de la intervenció arqueològica al c/ Unió 13-17 de Rubí (Vallès Occidental) Maig - juliol 2004*. Arqueologia i Patrimoni Arrago SL. Memòria inèdita (2007).

MOMMSEN, TH. *Römische Geschichte*. Munic: K.G. Saur (1990 - 1994).

— *Le droit public romain*. París: Diffusion de Boccard (1982).

MONLEÓN, A. “Intervenció arqueològica al polígon industrial de la Borda (Caldes de Montbui, Vallès Oriental)”. *Arraona*, 12 (1993), pp. 63 – 68.

— “La Borda, Caldes de Montbui”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 289.

MONTEAGUDO, L. “*Populi y Castella* en el "edicto de Bembibre". Bierzo-León”. *Anuario Brigantino*, 22 (1999), pp. 71 – 82.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MONTENEGRO, A. “Evolución política durante las dinastías julio-claudia y flavia. Emperadores hispanos, antoninos y severos.” *Historia de España Antigua*, tomo II. Madrid: Cátedra (1995), pp. 310 – 314.

MORENO, F. “Ocupación territorial hispano-romana. Los *vici*: poblaciones rurales.” *Espacio, Tiempo y Forma. Serie II, Historia Antigua*, t. 10 (1997), pp. 295 – 306.

MORENO, J.E. “El reflejo en las fuentes de la política militar del emperador Adriano”. *Ab Initio*, 3 (2011), pp. 23 – 43.

MORERA, J. *Sondejos realitzats a la finca del carrer Sant Sebastià, 43*. Memòria inèdita (2004).

MORET, L. *Memòria del trasllat i ubicació del lacus E-3341 al polígon industrial de La Bastida. Rubí, Vallès Occidental, 14 – 15 de febrer de 2002*. Arqueociència S.C.S.L. Memòria inèdita (2002).

— *Memòria de l'excavació a la vil·la romana de Can Pedrerol de Baix. 2004* (2 vol.). Arqueociència Serveis Culturals, S.L. Memòria inèdita (2006).

MORET, P. “Alguns aspectes del desenvolupament de l'hàbitat organitzat a l'àrea ibèrica” *Cota Zero*, 10 (1994), p. 22.

— “Les ilergètes et leur voisins”. *Pallas*, 46 (1997), pp. 147 – 165.

— “Fortifications ibériques tardives et défense du territoire en Hispanie Citérieure”. *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*. Salamanca: Casa de Velázquez/Universidad de León (2003), pp. 159 – 184.

MOREU-REY, E. *Caldes de Montbui. Capital degana del Vallès*. Barcelona: Rafael Dalmau Editori (1964).

MORGAN, M.G. “The Roman conquest of the Balearic Islands”. *California Studies in Classical Antiquity*, 2 (1969), pp. 217 – 231.

MORO, A. “Evolució del poblament antic”. *Terme*, 3 (1988), pp. 21 – 26.

— “Miscel·lània d'excavacions”. *Terme*, 5 (1990), p. 14.

— “La configuració urbana de la vila del Palau de Terrassa. Orígens i constatació arqueològica”. *Terme*, 21 (2006), pp. 127 – 154.

— “Activitat arqueològica. 2008”. *Terme*, 23 (2008), pp. 23 – 28.

MORO, A., TUSET, F. “Primers resultats de la segona campanya d'excavació arqueològica a les esglésies de Sant Pere de Terrassa. Campanya 1996 – 1997”. *Terme*, 12 (1997), pp. 12 – 14.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MORRAL, E., NUIX, J.M., MARTÍN, A. *Excavacions a la vil·la romana de Can Bosch de Batea (Terrassa)*. Terrassa: Junta Municipal de Museus de Terrassa (1980).

MUNDÓ, A.M. “El bisbat d’Ègara de l’època tardo-romana a la carolíngia.” *Simposi Internacional de les Esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Terrassa: Centre d’Estudis Històrics de Terrassa (1992), pp. 41 – 49.

MUÑIZ, J. “El abastecimiento al ejército romano durante la conquista de Hispania”. *Habis*, 9 (1978), pp. 243 – 254.

— *El proceso de repetundis del año 171 aC. en Hispania (Liv XLIII 2)*. Huelva: Colegio Universitario de la Rábida (1981).

— *El sistema fiscal en la España romana: República y Alto Imperio*. Zaragoza: Libros Pórtico (1982).

MUÑOZ, V. “La necrópolis del Coll (Llinars del Vallès)”. *Lauro*, 22-23 (2002), pp. 5-14.

— “El Coll (Llinars del Vallès): una segona tomba del Ferro I”. *Cypsela*, 16 (2006), pp. 183 – 194.

MURILLO, J.F., JIMÉNEZ, J.L. “Nuevas evidencias sobre la fundación de Corduba y su primera imagen urbana”. *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Valencia: Ajuntament de Valencia (2002), pp. 183 – 193.

MUSEU DE BADALONA. *Baetulo. Ciutat romana*. Badalona: Museu de Badalona (2003).

NAVARRO, F.J. “Un anónimo senador procedente de *Barcino*”. *Vrbs Aeterna. Homenaje a la Profesora Carmen Castillo*. Pamplona: EUNSA (2003), pp. 663 – 667.

NICOLET, C. *L’inventaire du monde. Géographie et politique aux origines de l’Empire Romain*. París: Fayard (1988).

NOGUERA, J. “Los inicios de la conquista romana de Iberia: los campamentos de campaña del curso inferior del río Ebro”. *Archivo Español de Arqueología*, 81 (2008), pp. 31 – 48.

NOLLA, J.M. “La campanya de M.P. Cató a Empúries el 195 aC. Algunes consideracions”. *Revista de Girona* (1984), pp. 150 – 157.

— “The integration of NE Iberian communities and consolidation of the urban phenomenon”. *Early Roman towns in Hispania Tarraconensis. Journal of Roman Archaeology*, Supplement 62 (2006), pp. 44 – 50.

NOLLA, J.M., CASAS, J. *Arqueologia urbana a Girona. L’excavació Cuina de Casa Pastors*. Girona, *Estudis Arqueològics*, 8 (2009).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

NOLLA, J.M., PALAHÍ, LL. “La fundació de Gerunda”. *De Kerunta a Gerunda: els orígens de la ciutat*. Girona: Ajuntament de Girona (2007), pp. 213 – 234.

NOLLA, J.M., PALAHÍ, LL., VIVO, J. *De l'oppidum a la ciuitas. La romanització inicial de la Indigècia*. Girona: Universitat de Girona (2010).

NOLLA, J.M., SAGRERA, J. “El Portal de Levante de la ciudad de Gerunda”. *Archivo Español de Arqueología*, 63 (1990), pp. 276 – 283.

NOLLA, J.M., SUREDA, M., BURCH, J., SAGRERA, J., PALAHÍ, LL., VIVÓ, D. “El castellum de Sant Julià de Ramis”. *Tribuna d'Arqueologia 2001 – 2002* (2005), pp. 189 – 206.

NONY, D. “Claude et les spagnols. Sur un passage de l'apocoloquintose”. *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 4 (1968), pp. 51 – 71.

NÖRR, D. *La fides en el derecho internacional romano*. Madrid: Fundación Seminario de Derecho Romano "Ursicino Álvarez" (1996).

ÑACO, T. “La crisi financera romana dels anys 216/215 aC. i els seus efectes en els mecanismes d'aprovisionament dels exèrcits escipionics a la península Ibèrica durant la II Guerra Púnica”. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 36 (1996-1997), pp. 287 – 289.

— “La *deditio* ilergeta del 205 aC. La solució militar en la gènesi de la política fiscal a Hispània”. *Pyrenae*, 29 (1998), pp. 135 – 146.

— “Uso y abuso de la *aestimatio frumenti*”. *Gaceta Numismática*, 133 (1999), pp. 49 – 62.

— “La presión fiscal romana durante las primeras décadas de la conquista de Hispania (218 – 171 aC.): un modelo a debate”. *Studia Historica. Historia Antigua*, 17 (1999), pp. 321 – 370.

— “*Miles in oppidis hibernabant*: el *hospitium militare* invernal en ciudades peregrinas y los abusos de la hospitalidad sub tectis en la Republica”. *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 27/2 (2001), pp. 63 – 90.

— *Vectigal incertum. Economía de guerra y fiscalidad republicana en el occidente romano: su impacto histórico en el territorio (218 – 133 aC.)*. Oxford: Archaeopress (2003).

— “*Vectigal incertum*: guerra y fiscalidad republicana en el siglo II aC.”. *Klio*, 87 (2005), pp. 366 – 395.

— “Finances públiques i fiscalitat provincial durant la Baixa República”. *IXè Curs d'història monetària d'Hispània. La moneda al final de la República: entre la tradició i la innovació*. Barcelona: MNAC (2005), pp. 35 – 50.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Rearguard strategies of Roman republican warfare in the far West”. *War and territory in the Roman world*. Oxford: BAR (2006), pp. 149 – 167.

— “Una historia de la primera fase de la intervenció romana en Hispania (218 – 133 aC.)”. *War and territory in the Roman world*. Oxford: BAR (2006), pp. 81 – 102.

— “*Bellum se ipsum alet*: la guerra como dinàmica fiscal autosostenible en la República”. *Segeda y su contexto histórico: entre Catón y Nobilior (195 al 153 aC.)* (2006), pp. 95 – 104.

— “Gadès et les précédents des attributions politiques des *praefecti praesidii* républicains”. *Dialogues d’Histoire Ancienne*, 35/1 (2009), pp. 95 – 113.

— “Le *praefectus praesidii* sous la République. Quelques cas d’étude”. *Revue des Études Anciennes*, 111/1 (2009), pp. 179 – 195.

ÑACO, T., PRIETO, A. “Moneda e historia monetaria en la Hispania republicana: ¿economía, política, fiscalidad?” *Studia Historica. Historia Antigua*, 17 (1999), pp. 193 – 242.

OKKO, B. “Les conditions de terre dans l’Empire Romain”. *De la terre au ciel. Paysages et cadastres antiques*. Tome II. Paris: Presses Universitaires de Franche-Comté (2004), pp. 5 – 8.

OLESTI, O. “La Cerdanya en època antiga: romanització i actuació cadastral”. *Estudios de la Antigüedad*, 6/7 (1993), pp. 133 – 154.

— “Les actuacions pompeianes a la Catalunya central: reorganització del territori i fundació de noves ciutats.” *La ciutat en el món romà*, vol. 2. Tarragona: CSIC – IEC (1993), pp. 316 – 317.

— “La Cerdanya en època antiga: romanització i actuació cadastral”. *Estudios de la Antigüedad*, 6/7 (1993), pp. 133 – 154.

— “La identificación de los pueblos lacetano y layetano en las fuentes literarias antiguas: una nueva interpretación”. *III Congreso Peninsular de Historia Antigua*. Vitoria (1994), pp. 429 – 440.

— “Cadastre, aménagement du territoire et romanisation de Maresme a l’èpoque républicaine”. *Dialogues d’Histoire Ancienne*, 20/1 (1994), pp. 283 – 307.

— *El territori del Maresme en època republicana (s. III – I aC.)*. *Estudi d’Arqueomorfologia i Història*. Mataró: Caixa d’Estalvis Laietana (1995).

— “Actuaciones catastrales y romanización en el territorio del Maresme en época republicana: la contribución del estudio arqueológico”. *Studia Historica Historia Antigua*, 13 – 14 (1995 – 1996), pp. 105 – 124.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “El origen de las *villae* romanas en Cataluña”. *Archivo Español de Arqueología*, 70, (1997), pp. 71 – 90.

— “Els inicis de la producció vinícola a Catalunya: el paper del món indígena.” *El vi a l'antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental*. 2n Col·loqui Internacional d'Arqueologia Romana. Actes. Badalona: Museu de Badalona (1998), pp. 246 – 257.

— “Integració i transformació de les comunitats ibèriques del Maresme durant el segle II i I a.C.: un model de romanització per a la Catalunya litoral i prelitoral.” *Empúries*, 52 (2000), pp. 55 – 86.

— “Hispania i Cn. Pompeu Magne”. *IXè Curs d'Història Monetària d'Hispania. La moneda al final de la República: entre la tradició i la innovació*. Barcelona: MNAC (2005), pp. 9 – 34.

— “La *sortitio* de *Ilici*. Un ejemplo de la precisión agrimensoria”. *Les vocabulaires techniques des arpenteurs romains*. Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté (2005), pp. 47 – 61.

— “Propietat de la terra i elits locals. L'exemple de l'*ager Barcinonensis*”. *Laietania*, 16 (2005), pp. 163 – 176.

— “El control de los territorios del Nordeste peninsular (218 – 100 a.C.): un modelo a debate”. *War and territory in the Roman world*. Oxford: Archaeopress (2006), pp. 119-148.

— “Propietat i riquesa a l'*ager Barcinonensis*”. *Barcino I. Marques i terrisseries d'àmfores al Pla de Barcelona*. Barcelona: IEC/ICAC (2009), pp. 141 – 158.

— “Urbanització, integració i gestió del territori al nord-est de la península Ibèrica en època republicana (segles II – I a.C.)”. *Time of changes. In the beginning of the romanization*. Girona: Universitat de Girona (2010), pp. 11 – 60.

— “La organización territorial de la colonia de *Barcino*: posibilidades y límites de los estudios cadastrales”. *Homenaje al Prof. Julio Mangas* (en premsa).

OLESTI, O., CARRERAS, C. “Tierra y libertad: libertos y *institores* en el *ager Barcinonensis* (Barcelona)”. *Arqueología e Historia del Mundo Antiguo: contribuciones brasileñas y españolas*. Oxford: BAR (2008), pp. 93 – 103.

— “Esclavos y libertos en la producción vinícola y alfarera en el *ager Barcinonensis*: de la marginalidad al éxito económico”. *XXIII Convegno Internazionale GIREA. Dipendenza ed emarginazione nel mondo antico e moderno*. Nàpols (2009), pp. 309 – 335.

OLESTI, O., GARCIA, G. “Terrassa i el seu territori a l'edat antiga: estat de la qüestió i noves perspectives de recerca”. *Terme*, 14 (1999), pp. 13 – 23.

OLESTI, O., MASSÓ, J. “Un limite de propriété rurale dans l’Ager Tarraconensis”. *Dialogues, d’Histoire Ancienne*, 23/2 (1998), pp. 224 – 232.

OLESTI, O., MERCADAL, O. “Territorios marginales y romanización: las transformaciones del paisaje ceretano en época antigua”. *3º Congreso de Arqueología Peninsular. Vol. 6: Arqueología da antiguidade na Península Ibérica*. Vila Real: ADECAP (2000), pp. 51 -70.

— “La iberització del Pirineu oriental i la filiació ètnica dels Ceretans”. *Palaeohispanica*, 5 (2005), pp. 295 – 314.

OLIVA, M. “Excavaciones arqueológicas en la ciudad ibérica de Ullastret (Girona). Sexta campaña de trabajos”. *Separata Anals de l’Institut d’Estudis Gironins*, 11 (1955).

— “Excavaciones arqueológicas en la ciudad ibérica de Ullastret (Girona). Séptima campaña de trabajos”. *Separata Anals de l’Institut d’Estudis Gironins*, 11 (1956-57);

— “Las fortificaciones de la ciudad prerromana de Ullastret (España). Ensayo de cronología”. *Atti del VI Congresso Internazionale delle Scienze Preistoriche e Protoriche*. Roma (1966), pp. 23 – 28.

— “Campanñas de excavaciones en Ullastret (Gerona), II-1, La Illa d’en Rexac y exploraciones a extramuros de la ciudad”. *Revista de Gerona*, 54 (1971), pp. 77 – 87.

OLIVA, M.A. “La ramaderia del poblat ibèric al Turó del Vent”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 167 – 173.

OLIVARES, J.C. *Conflicto político y promoción jurídica de comunidades en el Occidente romano (133 a.C. – 174 d.C.)*. Alicante: Instituto de Estudios Juan Gil-Albert (1998).

OLLER, O. “Estrabó i el fenomen urbà al nord-est peninsular”. *Estrat Crític*, 2 (2008), pp. 157 – 166.

— *El municipi romà d’Ègara*. Treball final del Màster de CC. de l’Antiguitat i l’Edat Mitjana. Universitat Autònoma de Barcelona (2008). Inèdit.

— “El municipi romà d’Ègara: antecedents, constitució i evolució.” *Terme*, 24 (2009), pp. 189 – 208.

— “La ciudad sin ciudad: la *ciuitas sine urbe* como elemento de control territorial”. *Estrat Crític*, 5, vol. 1 (2011), pp. 190 – 203.

— “Els nous amos del mar: romans i púnics a la Batalla de les Boques de l’Ebre”. *A l’atac! Grans batalles de la Història Antiga d’Europa i el Pròxim Orient*. Barcelona: La Magrana (2012), pp. 125 – 150.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “El territorio del Valès en época romana: el registro arqueológico y sus problemas”. *Learning From The Past: Methodological Considerations on Studies of Antiquity and Middle Ages. Proceedings of the First Postgraduate Conference on Studies of Antiquity and Middle Ages at the Universitat Autònoma de Barcelona, 27-29 October 2010*. Oxford: BAR Archaeopress (en premsa).

OLLICH, I., DE ROCAFIGUERA, M. “Les etapes de poblament al jaciment de l’Esquerda, les Masies de Roda de Ter, Osona (s. VIII aC. – s. XIV dC.)”. *Tribuna d’Arqueologia 1989 – 1990* (1991), pp. 101 – 110.

— *L’oppidum ibèric de l’Esquerda: campanyes 1981 – 1991 (Les Masies de Roda de Ter, Osona)*. Barcelona: Departament de Cultura (1994).

— “El poblat iber i medieval de l’Esquerda (Masies de Roda, Osona): de l’excavació a l’experimentació arqueològica”. *Tribuna d’Arqueologia 2001 – 2001* (2004), pp. 115 – 134.

— “El jaciment ibèric i medieval de l’Esquerda (Masies de Roda, Osona): 25 anys d’excavacions”. *Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 926 – 931.

OLMOS, P., PUCHE, J.M. “La proporció en l’arquitectura ibèrica: la torre Y-Z de la ciutadella ibèrica d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Butlletí Arqueològic*, 30 (2008), pp. 29 – 42.

OREJAS, A., RUIZ DEL ÁRBOL, M., SASTRE, I. “*L’ager mensura comprehensus* et le sol provincial: l’Occident de la Péninsule Ibérique”. *Les vocabulaires techniques des arpenteurs romains*. Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté (2005), pp. 193 – 199.

OREJAS, A., SASTRE, I. “Fiscalité et organisation du territoire dans le Nord-Ouest de la Péninsule Ibérique: *civitates*, tribut et *ager mensura comprehensus*”. *Dialogues d’Histoire Ancienne*, 25/1 (1999), pp. 159 – 188.

ORRI, E. *Intervenció arqueològica al Parc Periurbà de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental)*. Janus. Memòria inèdita (2007).

ORRI, J., TENAS, M. “Darreres intervencions a la vil·la romana de Can Terrés (La Garriga, Vallès Oriental)”. *Lauro*, 1 (1990), pp. 20 – 23.

ORTIZ DE URBINA, E. “Derecho latino y municipalización virtual en Hispania, África y Galia”. *Teoría y práctica del ordenamiento municipal en Hispania*. Vitoria: Veleia (1996), pp. 137 – 151.

— *Las comunidades hispanas y el derecho latino*. Vitoria: Universidad del País Vasco (2000).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

OTERO, P. “Uso y función de las monedas ibéricas”. *II Curs d’Història Monetària d’Hispania. La moneda en la societat ibèrica*. Barcelona: MNAC (1998), pp. 119 – 140.

OTIÑA, P. “Un espacio cultural en el poblado ibérico de Les Malezes (Montcada i Reixac, Vallès Occidental)”. *Monte Catano*, 6 (2003), pp. 7 – 20.

PADRÓS, C. “Els camins antics i les vies romanes a la comarca d’Osona (Barcelona). Estat de la qüestió”. *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 28 (2010), pp. 233 – 245.

PADRÓS, P. *Baetulo. Arqueologia urbana. 1975 – 1985*. Badalona: Museu de Badalona (1985).

— “El protagonisme de la moneda ibèrica a les ciutats romanes tardorepublicanes: *Baetulo* i la seca de *Baitolo*”. *VI Curs d’Història Monetaria Peninsular. Funció i producció de les seques indígenes*. Barcelona: MNAC (2002), pp. 105 – 123.

— “Algunos ejemplos de la relación existente entre cecas ibéricas y fundaciones tardorepublicanas en el nordeste de la Hispania Citerior”. *XIII Congreso Internacional de Numismática*. Madrid: Ministerio de Cultura (2005), pp. 523 – 530.

PAGÈS, M. “Una torre romana a Castellví de Rosanes dominant la via Augusta sobre el pas del Llobregat”. *Fonaments*, 7 (1988), pp. 163 – 169.

PALAHÍ, LL. “La romanització al nord-est peninsular i els orígens de la vil·la”. *Time of changes. In the beginning of the romanization*. Girona: Universitat de Girona (2010), pp. 61 - 88.

PALET, J.M. *Estudi territorial del Pla de Barcelona. Estructuració i evolució del territori entre l’època iberoromana i l’altmedieval. Segles II-I aC. - X-XI dC*. Barcelona: Centre d’Arqueologia de Barcelona (1997).

— “Estructuració i ocupació del Pla de Barcelona en l’època romana: la xarxa centuriada de *Barcino*”. *Expansió urbana i planejament a Barcelona*. Barcelona: Proa (1997), pp. 3 – 18.

— “L’estructuració dels espais agraris en època romana a Catalunya: aportacions a l’estudi arqueomorfològic del territori”. *Cota Zero*, 20 (2005), pp. 53 – 66.

PALET, J.M., ORENDO, H. “Les centuriacions de l’*ager Tarraconensis*: organització i concepcions de l’espai”. *Ager Tarraconensis*, vol. 1. Tarragona: ICAC (2010), pp. 121 – 154.

PALET, J.M., RIERA, S. “Modelació antròpica del paisatge i activitats agropecuàries en el territori de la colònia de *Barcino*. Aproximació des de l’arqueomorfologia i la palinologia”. *Barcino: marques i terrisseries d’àmfores al Pla de Barcelona*. Barcelona: IEC/ICAC (2009), pp. 131 – 140.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

PALET, J.M., FIZ, J.I., ORENCO, H. “Centuriació i estructuració de l’ager de la colònia *Barcino*: anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge”. *Quarhis*, 3 (2007), pp. 106 – 123.

PALLARÉS, F. “La topografia i els orígens de la Barcelona romana”. *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, 16 (1975), pp. 5 – 48.

PALLARÉS, R. “El sistema defensivo frontal del Castellet de Banyoles, Tivissa, Ribera d’Ebre”. *Pyrenae*, 19 – 20 (1984), pp. 113 – 125.

PALLÍ, F. *La via augusta en Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (1985).

PALMADA, G. “La fortificació republicana d’Olèrdola (Sant Miquel d’Olèrdola, Alt Penedès)”. *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 13 (2003), pp. 257 – 288.

— “Dos elements de filiació grega del segle IV aC. a l’assentament ibèric del Castellet de Banyoles, Tivissa, Ribera d’Ebre”. *Protohistòria catalana. VIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (1987), pp. 281 – 288.

PANCORBO, A., CANO, E. *Memòria de les excavacions realitzades al monestir de Sant Cugat. Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental, 2001 – 2002*. Arke, S.C.P. Memòria inèdita (2005).

PANOSA, M.I. *Memòria de l’excavació portada a terme a Can Trullàs (Granollers). Zona B*. Memòria inèdita (1991).

— “Catàleg i anàlisi dels epígrafs ibèrics del Vallès Oriental”. *Limes*, 2 (1992), pp. 56 – 75.

— “Epigrafia ibèrica al Vallès Oriental. Resultats”. *Limes*, 3 (1993), pp. 65 – 80.

— “Complejidad, distribución y escritura en el NE peninsular. Hipótesis de trabajo”. *Lengua y cultura en la Hispania prerromana. Actas del V Coloquio sobre lenguas y culturas prerromanas de la Península Ibérica*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca (1993), pp. 719 – 726.

— “Recull d’epígrafs ibèrics al Vallès Oriental. Aportacions a la comprensió de l’estructura indígena en el procés de romanització”. *De les estructures indígenes a l’organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Barcelona: Ítaca (1998), pp. 461 – 475.

PARDO, J. *Excavacions a la vil·la romana de Can Terrés (La Garriga). Campanya 1983, Museu de Granollers, Àrea d’Arqueologia, del 16 de març al 8 d’abril del 1984*. Granollers: Museu de Granollers (1984).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Noves dades sobre el procés de romanització del Vallès Oriental”. *6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Protohistòria catalana*. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans (1986), pp. 361 – 365.

— “Transformació del paisatge i organització del poblament en època romana al Vallès Oriental”. *Limes*, 0 (1990), pp. 52 – 63.

— “El nucli romà de Granollers, breu resum de l'estat de la qüestió”. *Empúries*, 48 – 50 (1993), pp. 182 – 188.

— “Carrer de Santa Anna, 25, Granollers”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 283.

— “Primera inscripció romana localitzada a Granollers”. *Lauro*, 19 (2000), pp. 5 – 9.

PARDO, J., PÀMIES, A. “La vil·la romana de Can Terrés (La Garriga)”. *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers. (1987), pp. 143 – 150.

PASCUAL, R. “La villa romana de Can Terrés (La Garriga)”. *Información Arqueológica*, 20 – 21 (1976), pp. 66 – 67.

— “Las termas de Can Terrés (la Garriga)”. *Informació Arqueològica*, 25 (1977), pp. 207 – 209.

— “Las ánforas de la Layetania”. *Méthodes Classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du Colloque du Rome, 27 – 29 mai 1974*. Roma: École Française de Rome (1977), pp. 47 – 96.

— “The Catalan wine trade in the Roman Empire”. *International Journal of Nautical Archaeology*, 13 (1984), pp. 245 – 248.

— “El desenvolupament de la viticultura a Catalunya”. *El vi a l'Antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 123 – 126.

— *Índex d'estampilles sobre àmfors catalanes*. Barcelona: Servei del Llibre l'Estaqüerot (1991).

— “La *Lauro* vinícola”. *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Barcelona: Ítaca (1998), pp. 149 – 162.

PASCUAL, R., BARBERÀ, J. “El yacimiento prerromano de Puig Castell”. *Empúries*, 26 (1964 - 65), pp. 233 – 245.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

PAYÀ, X., GIL, I., LORIENTE, A., LAFUENTE, A., MORÁN, M. “Evolució espacial i cronològica de l’antiga ciutat d’Ilerda”. *Revista d’Arqueologia de Ponent*, 6 (1996), pp. 119 – 149.

PAYÀ, X., GIL, I., LORIENTE, A., MOLIST, N., MORÁN, M. “La ciutat romana d’Ilerda. Darreres aportacions al seu coneixement (Lleida, Segrià)”. *Actes de les Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Barcelona: Departament de Cultura (2003), pp. 279 – 311.

PAYÀ, X., PUIG, F., REYES, T., AGELET, J. “Darreres intervencions al municipi romà d’Aeso (Isona, Pallars Jussà)”. *Tribuna d’Arqueologia 1992 – 1993* (1994), pp. 115 – 124.

PÉDECH, P. *La géographie des grecs*. París: Presses Universitaires de France (1976).

PELEGERO, B., BETTOSINI, S., GRANOLLERS, M. *Memòria de la intervenció arqueològica al Turó de la Torre Roja (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental), 2006 – 2007*. Fides. Recerca i Difusió Històrica. Memòria inèdita (2010).

PELLETIER, A. “Sagontins et turdétans a la veille de la Deuxième Guerre Punique”. *Revue des Études Anciennes*, 88 (1986), pp. 307 – 315.

PENA, M.J. “Apuntes y observaciones sobre las primeras fundaciones romanas de Hispania”. *Estudios de la Antigüedad*, 1 (1984), pp. 47 – 85.

— “Importance et rôle de la terre dans la première période de la présence romaine dans la Péninsule Ibérique”. *Structures rurales et sociétés antiques*. París (1994), pp. 329 – 331.

— “Productores de vino del nordeste de la Tarraconense. Estudio de algunos *nomina* sobre ánfora Laietana 1 (=Tarraconense 1)”. *Faventia*, 19/2 (1997), pp. 51 – 73.

— “Apuntes sobre los repartos de tierra en la Hispania republicana y las listas de nombres”. *Faventia*, 20/2 (1998), pp. 153 – 161.

— “Productores y comerciantes de vino layetano”. *El vi a l’Antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1998), pp. 305 – 318.

— “Las marcas de *M. Porcius* sobre ánforas Pascual 1”. *Faventia*, 21/2 (1999), pp. 75 – 83.

— “Problemas históricos en torno a la fundación de *Valentia*”. *Valencia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. Valencia: Ajuntament de Valencia (2002), pp. 267 – 278.

— “La tribu *velina* en Mallorca y los nombres de *Palma* y *Pollentia*”. *Faventia*, 26/2 (2004), 69 – 90.

PERA, J. *La romanització de la Catalunya interior: estudi històric-arqueològic de Iesso i Sigarra i el seu territori*. Tesi doctoral inèdita, UAB (1993).

— *Iesso. Guissona. La descoberta d'una ciutat romana a Ponent*. Guissona: Patronat d'Arqueologia de Guissona (2006).

PERA, J., GUITART, J. “Intervencions a Iesso”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), pp. 189 – 199.

PERCIVAL, J. *The roman villa*. Londres: Batsford (1976).

PEREIRA, G. “Nueva *tabula patronatus* del Noroeste de Hispania”. *Veleia*, 2-3 (1985 – 1986), pp. 299 – 304.

— “El edicto de Domiciano sobre el vino y la economía política romana en el Alto Imperio”. *El vi a l'Antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 349 – 364.

PEREZ, A. *Les cadastres antiques en Narbonaise occidentale. Essai sur la politique coloniale romaine du Gaule du Sud (IIe s. av. J.C. – IIe s. a. J.C.)*. Montpellier: CNRS (1995).

PÉREZ, A. “Sobre las fundaciones republicanas en Hispania. El caso de Ilerda”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol. 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 325 – 327.

— “Las cecas catalanas y la organización territorial romano-republicana”. *Archivo Español de Arqueología*, 69 (1996), pp. 37 – 56.

— “*Atanagrum urbem, quae caput eius populi erat*: el problema de *Atanagrum* y la capitalidad ilergete”. *Hispania Antiqua*, 23 (1999), pp. 25 – 46.

— “Las ciudades del occidente de Cataluña de César a los Flavios”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 275 – 281.

— “Las monedas con nombres de étnicos del siglo II aC. en el nordeste peninsular. ¿Reflejo de posibles circunscripciones?” *Archivo Español de Arqueología*, 81 (2008), pp. 49 – 73.

PÉREZ, G. “La conservación y transformación de los productos agrícolas en el mundo ibérico”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum, Extra 3* (2000), pp. 47 – 68.

PÉREZ, L. “Estrabón y la división provincial de Hispania en el 27 a.C.” *Polis*, 2 (1990), pp. 99 – 125.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “El bronce de Bembibre y los colaboracionistas en la conquista del norte de Hispania”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 417 – 423.

— “Algunos aspectos del Bronce de Bembibre”. *El bronce de Bembibre : un edicto del emperador Augusto del año 15 a.C.* León: Museo de León (2001), pp. 167 – 188.

PÉREZ, R. “Relación provisional de las villas romanas desde el sur del río Turia hasta la Sierra de Benicadell – Agullent”. *Archivo de Prehistoria Levantina*, 27 (2008), pp. 225 – 262.

PÉREZ, J.A., CASABONA, J.F. “El foro de *Caesaraugusta*: un notable conjunto arquitectónico de época Julio-Claudia”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrès Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 91 – 92.

PÉREZ, P., TENAS, M. “Darrereres intervencions arqueològiques al Vallès Oriental”. *Lauro*, 2 (1991), pp. 21 - 24.

PERICOT, LL. “Lectura”. *Empúries*, 2 (1940), p. 175.

PEROWNE, S. *Hadrian*. Londres: Croom Helm (1986).

PIGANIOL, A. *Les documents cadastraux de la colonie romaine d'Orange*. Supplément Gallia. París (1962).

PINA, F. “¿Existió una política romana de urbanización en el nordeste de la Península Ibérica?”. *Habis*, 24 (1993), pp. 77 – 94.

— “Las comisiones senatoriales para la reorganización de Hispania”. *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 23/2 (1997), pp. 83 – 104.

— “¿Por qué fue reclutada la *turma salluitana* en *Salduie*?”. *Gerión*, 21/1 (2003), pp. 197 – 204.

— “Hispania y su conquista en los avatares de la República Tardía”. *Hispaniae: las provincias hispanas en el mundo romano*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 223 – 236.

PITILLAS, E. “Una aproximación a las reacciones indígenas frente al expansionismo romano en Hispania (205 al 133 a.n.e.)”. *Memorias de Historia Antigua*, XVII (1996), pp. 133 – 155.

PLÁCIDO, D. “Estrabón III: el territorio hispano, la geografía griega y el imperialismo romano”. *Habis*, 18 – 19 (1987 – 1988), pp. 243 – 256.

— “Sertorio” *Studia Historica. Historia Antigua*, 7 (1989), pp. 97 – 104.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Leyes municipales y símbolos del poder. Los fundamentos de la dinastía flavia.” *Espacio, Tiempo y Forma. Serie II, Historia Antigua*, t. 10 (1997), pp. 295 – 306.

PLANA, R. “Els inicis de la intervenció romana a l’Empordà i pervivència i transformació de les estructures indígenes”. *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1986), pp. 117 – 123.

— “Le territoire d’Empúries: première phase de l’implantation romaine”. *Dialogues d’Histoire Ancienne*, 15/2 (1989), pp. 249 – 281.

— *Morfologia històrica del territori del nord-est català durant les èpoques pre-romana i romana* (3 volums). Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (1990).

— “El territori i la ciutat romana de *Gerunda*”. *L’Avenç*, 167 (1993), pp. 35 – 52.

— “Paisatges i estructures rurals antigues en el nord-est català: territori de la ciutat romana de *Gerunda*”. *Estudios de la Antigüedad*, 6/7 (1993), pp. 99 – 117.

— “Romanisation et aménagements fonciers dans le nord-est catalan”. *Structures rurales et sociétés antiques*. París: Les Belles Lettres (1994), pp. 339 – 350.

— “Aménagement, réaménagement et gestion du territoire: le cas de la Bétique”. *De la Terre au Ciel, I. Paysages et cadastres antiques*. París. Les Belles Lettres (1994), pp. 259 – 273.

PLANA, R., MARTÍN, A. “L’*oppidum* d’Ullastret et son territoire: premiers résultats”. *Hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l’arqueologia de l’edat del Ferro*. Girona: MAC-Girona (2000), pp. 123 – 133.

— “Le territoire ibérique: structure de peuplement et organisation territoriale. Quelques exemples”. *Territoires celtiques. Espaces ethniques et territoires des agglomérations protohistoriques d’Europe Occidentale*. París: Errance (2002), pp. 18 – 29.

— “L’estudi del territori de l’*oppidum* d’Ullastret (1997 – 2003). Ocupació extra muros i paisatge rural”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 347 – 360.

PLANA, R., REVILLA, V. “Les formes de l’habitat rural et les rythmes de l’occupation des campagnes ibériques et romaines dans la zone centrale et septentrionale de la côte catalane”. *Aquitania*, suplement 17 (2007), pp. 333 – 345.

PONS, E. “Catalunya a la transició de l’edat del Ferro. Zona de pas, època de trasbalsaments humans i canvi cultural”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 69 – 93.

PONS, E., ASENSIO, D., BOUSO, M., FUERTES, M. “Noves aportacions sobre la periodització del jaciment de Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà)”. *Món ibèric als*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 361 – 378.

PONS, J. “*Marcus Licinius Celtiber*, un membre important de l'aristocràcia municipal d'Aeso.” *Faventia*, 1/1 (1979), pp. 99 – 110.

— “Propietats agràries d'itàlics a Catalunya: consideracions a l'entorn de les mansions de la via Augusta que duen el sufix – ana”. *Pyrenae*, 21 (1985), pp. 129 – 139.

— *Territori i societat romana a Catalunya dels inicis al Baix Imperi*. Barcelona: Edicions 62 (1994).

PORTILLO, M. “Anàlisi de fitòlits de molins procedents del jaciment d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Actes del I Congrés de Joves Investigadors en arqueologia dels Països Catalans: la Protohistòria als Països Catalans* (2008), pp. 159 – 164.

POU, R., MARTÍ, M., CARLÚS, X., VIVES, E. “Excavacions a la ronda sud de Granollers: la necròpolis del Camí de Can Grau (la Roca del Vallès, Vallès Oriental)”. *Tribuna d'Arqueologia 1994 – 1995* (1996), pp. 63 – 79.

POU, J., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. “La reconstrucció del poblat ibèric d'Alorda Park o de Les Toixoneres (Calafell, Baix Penedès)”. *Tribuna d'Arqueologia 1993 – 1994* (1995), pp. 51 – 62.

PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Barcelona: Rafael Dalmau (1981).

— “L'estudi del món rural romà. Un programa metodològic”. *Fonaments*, 4 (1984), pp. 161 – 211.

— “L'època romana”. *Història agrària dels Països Catalans, vol. 1*. Barcelona: Fundació Catalana per la Recerca i Universitats dels Països Catalans (2005), pp. 293 - 480.

— “Estudi del poblament rural de l'ager Tarraconensis. Una aplicació a la Cossetània oriental”. *El territori de Tàrraco: vil·les romanes del Camp de Tarragona*. Tarragona: MNAT (2007), pp. 65 – 94.

— “La ciutat de Tàrraco, entre nucli urbà i territori”. *Ager Tarraconensis I. Aspectes històrics i marc natural*. Tarragona: ICAC (2010), pp. 25 – 112.

PREVOSTI, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. “Algunes hipòtesis sobre els objectius i estratègies de la colonització romana a la costa central de Catalunya”. *Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers: Societat Catalana d'Estudis Clàssics (1987), pp. 85 – 96.

PRINCIPAL, J. “Els inicis del procés imperialista romà a Catalunya. La Hispània Citerior (-205/-197)”. *Fonaments*, 9 (1996), pp. 203 – 216.

PRINCIPAL, J., CAMAÑES, M.P., MONRÓS, M. “Darreres intervencions arqueològiques a la ciutat ibèrica del Molí d’Espígol (Tornabous, Urgell)”. *Urtx* 24 (2010), pp. 11 – 26.

PRIETO, A. “La *deuotio* ibèrica como forma de dependencia en la Hispania prerromana”. *Memorias de Historia Antigua*, 2 (1978), pp. 131 – 135.

— “La pervivencia del elemento indígena en la Bética”. *Faventia*, 2/1 (1980), pp. 37 – 46.

— “Apiano (Ib. 99) y el urbanismo de Tàrraco”. *Homenaje al Profesor F.Presedo*. Sevilla: Universidad de Sevilla (1994), pp. 618 – 622.

— “L’espace social du pouvoir en Hispanie romaine”. *Pouvoir et Imperium*. Nàpols: Jovene (1996), pp. 213 – 226.

— “La relación entre Égara y Barcino en época romana y visigótica.” *Historia social, pensamiento historiográfico y Edad Media. Homenaje al profesor Abilio Barbero de Aguilera*. Madrid: Ed. del Orto (1997), pp. 209 – 215.

— “Las transformaciones económicas de la Hispania Citerior durante la época republicana”. *Italia e Hispania en la crisis de la Roma republicana*. Madrid: Editorial Complutense (1998), pp. 87 – 98.

— “Espacio social y organización territorial de la Hispania romana”. *Studia Historica, Historia Antigua*, 20 (2002), pp. 139 - 170.

— “La organización territorial del nordeste de la Hispania Citerior”. *Iberia e Italia: modelos romanos de integración territorial*. Múrcia: Tabularium (2008), pp. 25 – 42.

PRIETO, A., OLLER, J. “El *conciliabulum* de Égara. De espacio político a espacio sagrado.” *Actas del II Simposio Internacional del grupo de investigación sobre ciudades romanas “Santuarios suburbanos y del territorio de las ciudades romanas”*. Madrid, 28-29 de mayo de 2009 (en premsa).

PRIETO, A., MARTÍ, R. “Ordenamiento territorial antiguo y medieval del noroeste peninsular”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d’Arqueologia Clàssica, vol. 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 339 – 342.

PROCTOR, D. *La expedición de Aníbal en la Historia*. Madrid: Espasa (1974).

PUIG, P. “Égara: Grafia que correspon a la pronúncia correcta del nom llatí de l’antic municipi flavi.” *Terme*, 3 (1988), pp. 45 – 46.

PUIG, F., AGRAZ, J., BEÀ, P., GARCIA, J.E., MACÍAS, J.M., MIRALLES, A.M., MONLEÓN, A., PAYÀ, X., PUGÈS, M., REYES, T. “Aeso: noves dades sobre la romanització al Pallars

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Jussà. Actuació arqueològica a Isona 1987 – 1988.” *VIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà. La romanització del Pirineu*. Puigcerdà: IEC (1990), pp. 111 – 118.

PUNTER, M.P., VICENTE, J.D. “Informe sobre la VI campaña de excavaciones arqueológicas en La Caridad”. *Arqueología aragonesa*. Zaragoza: Diputación General de Aragón (1991), pp. 183 – 186.

— “Informe de la VII campaña de excavaciones arqueológicas en La Caridad”. *Ibid.*, pp. 187- 192; J.D. Vicente. “La ciudad romana de La Caridad (Caminreal, Teruel)”. *Celtíberos: tras la estela de Numancia*. Soria: Diputación Provincial de Soria (2005), pp. 205 – 212.

QUESADA, F. “Territorio, etnicidad y cultura material. Estelas del Bajo Aragón en Cataluña Nororiental”. *Kalathos*, 18-19 (1999 – 2000), pp. 95 – 106.

— “La guerra en las comunidades ibéricas (c. 237 – c. 195 aC.): un modelo interpretativo”. *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*. Salamanca: Casa de Velázquez/Universidad de León (2003), pp. 101 – 156.

RAMALLO, S. “*Carthago* de Hispania. Puerto privilegiado de la costa mediterránea”. *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalá: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 97 – 121.

RAMALLO, S.F., ROS, M.M., MAS, J., MARTÍN, M., PÉREZ, J. “*Carthago Nova*”. *Conquista romana y modos de intervención en la organización urbana y territorial*. *Dialogui di Archeologia*, 10 (1992), pp. 105 – 118.

RAMOS LOSCERTALES, J.M. “La *deutio* ibérica”. *Anuario de Historia del Derecho Español*, 1 (1924), pp. 7 – 26.

— “Hospicio y clientela en la España céltica”. *Emerita*, 10 (1942), pp. 308- 337.

REID, J.S. “Problems of the Second Punic War”. *Journal of Roman Studies*, 3 (1913), pp. 175 – 196.

— “Problems of the Second Punic War”. *Journal of Roman Studies*, 5 (1915), pp. 87 – 124.

REMESAL, J. “La política de César y sus repercusiones en la Bética”. *Julio César y Córdoba. Tiempo y espacio en la campaña de Munda (49 – 45 a.C.)*. Córdoba: Imprenta San Pablo (2005), pp. 469 – 476.

— “La villa como sistema económico”. *Actes del simposi Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana*. Barcelona: MAC (2008), pp. 49 – 54.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RENOM, V., MAS, LL. “Las excavaciones del poblado de Arragona”. *Revista del Museo de la Ciudad*, 1-2, 1a època (1950), pp. 93-95.

REVILLA, V. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis: siglos I a.C. – III d.C.* Barcelona: Servei del Llibre i l'Estiquirot (1995).

— “El poblamiento rural en el noreste de Hispania entre los siglos II aC. y I d.C. Organización y dinámicas culturales y socioeconómicas”. *Torres, atalayas y casas fortificadas. Explotación y control del territorio en Hispania (s. III a. de C. – s. I d. de C.)* (2004), pp. 175 – 204.

— “La villa y la organización del espacio rural en el litoral central de Cataluña: implantación y evolución de un sistema de poblamiento”. *Actes del simposi Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana.* Barcelona: MAC (2008), pp. 99 – 123.

— “Rural settlement in the central littoral area and the interior regions of Catalonia in the 1st and 2nd centuries BC”. *Time of changes. In the beginning of the romanization.* Girona: Universitat de Girona (2010), pp. 139 – 159.

REVILLA, V., ZAMORA, D. “Organització i dinàmica del poblament al territori d'Iluro (segles II aC. – V dC.)”. *Rhythms and cycles of countryside romanization.* Girona: IPC UDG (2006), pp. 41 – 66.

RIBERA, A. “El recinto urbano de *Valentia* en la etapa romano-republicana (siglos II – I aC.)”. *Extremadura Arqueológica*, 5 (1995), pp. 235 – 246.

— “La primera evidencia arqueológica de la destrucción de *Valentia* por Pompeyo”. *Journal of Roman Archaeology*, 8 (1995), pp. 19 – 40.

— “El influjo ibérico en la ciudad romana de *Valentia*”. *Empúries*, 52 (2000), pp. 173 – 184.

— “Valencia romana y visigoda”. *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua.* Alcalá: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 179 – 197.

RIBERA, A., MARÍN, C. “Las cerámicas del nivel de destrucción de *Valentia* (75 a.C.) y el final de *Azaila*”. *Kalathos*, 22 – 23 (2003 – 2004), pp. 271 – 300.

RICCI, C. “Ispanici a Roma nel II secolo. La componente militare”. *La Hispania de los Antoninos. Actas del II Congreso Internacional de Historia Antigua.* Valladolid: Universidad de Valladolid (2005), pp. 267 – 276.

RICHARDSON, J.S. “The spanish mines and the development of provincial taxation in the second century B.C.” *Journal of Roman Studies*, 66 (1976), pp. 139 – 152.

— “The *Tabula Contrebiensis*. Roman law in Spain in the Early first century”. *Journal of Roman Studies*, 73 (1983), pp. 33 – 41.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— *Hispaniae. Spain and the development of Roman imperialism*. Cambridge: Cambridge University Press (1986).

— *The Romans in Spain*. Oxford: Blackwell Publishers (1996).

— *Hispania y los romanos*. Barcelona: Crítica (1998).

— “The New Augustan Edicts from northwest Spain”. *Journal of Roman Archaeology*, 15 (2002), pp. 411 – 416.

— *The language of Empire. Rome and the idea of Empire from the third century B.C. to the second century A.D.* Cambridge: Cambridge University Press (2008).

RIERA, S. “Changements de la composition forestière dans la Plaine de Barcelone pendant l’Holocene (litoral méditerranéen de la Péninsule Ibérique)”. *Palynosciences*, 2 (1993), pp. 133 – 146.

— “Canvis ambientals i modelació antròpica del territori entre l’època ibèrica i l’alt medieval a Catalunya: aportacions de la palinologia”. *Cota Zero*, 20 (2005), pp. 99 – 107.

RIERA, S., ESTEBAN, A. “Vegetation history and human activity during the last 6000 years on the Central Catalan coast (northeastern Iberian Peninsula)”. *Vegetation History and Archaeobotany*, 3 (1994), pp. 7 – 23.

RIERA, S., PALET, J.M. “Aportaciones de la palinología a la historia del paisaje mediterráneo: estudio de los sistemas de terrazas en las Sierras Litorales catalanes desde las perspectivas de la Arqueología ambiental y del Paisaje”. *Transdisciplinary approach to a 8.000 years history of land uses. I Workshop of Catalan Network for the Study of Cultural Landscapes and environmental History*. Barcelona: SERP (2005), pp. 55 – 74.

RIPOLL, E. “Notas acerca de los orígenes de la ciudad romana de Ampurias”. *Empúries*, 33-34 (1971 – 1972), pp. 359 – 376.

— “Orígenes de la ciudad romana de Ampurias”. *Gerión*, 8 (1990), pp. 163 – 210.

RIPOLLÈS, P.P. “Circulación monetaria en Hispania durante el período Republicano y el inicio de la dinastía Julio-Claudia”. *VIII Congreso Nacional de Numismática*. Madrid: Museo Casa de la Moneda (1994), pp. 115 – 148.

— “Augusto: las cecas hispanas”. *La moneda en temps d’August. Curs d’Història Monetària d’Hispania*. Barcelona: MNAC (1997), pp. 21 – 38.

— “Las acuñaciones cívicas romanas de la Península Ibérica (44 a.C. – 54 d.C.)”. *Historia monetaria de Hispania Antigua*. Madrid: Jesus Vico (1998), pp. 335 – 395.

RIU, E. “Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús”. *Monografies del Montseny*, 15 (2000), pp. 57 – 70.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Arqueologia i Història de l’antic monestir de Sant Cugat d’Octavià o del Vallès i dels establiments que el precediren”. *XLII Assemblée Intercomarcal d’Estudiosos. Sant Cugat del Vallès, 23 – 25 d’octubre de 1998*. Lleida: Arxiu Nacional de Catalunya (2000), pp. 33 – 50.

RIUS, J. *Cartulario de Sant Cugat del Vallès*. Barcelona: CSIC (1946).

ROCA, M. “Producció de *sigillata* a la villa de la Salut”. *Arraona*, 6 (1978), pp. 5 – 30.

RODÀ, I. “*Lucius Licinius Secundus*, liberto de *Lucius Licinius Sura*”. *Pyrenae*, 6 (1970), pp. 167 – 183.

— “*Barcino*. Su fundación y títulos honoríficos”. *Symposion de ciudades augústeas, II*. Saragossa: Pedro Cerbuna (1976), pp. 225 – 232.

— “Inscripcions romanes inèdites a Catalunya”. *Fonaments*, 2 (1980), pp. 109 – 115.

— “Los primeros magistrados en colonias y municipios de la Hispania Citerior (al Norte de Sagunto)”. *Estudios sobre Urso. Colonia Iulia Genetiua*. Sevilla: J. González ed. (1989), pp. 345 – 356.

— “Els models arquitectònics dels Trofeus de Pompeu als Pirineus”. *Homenatge a Miquel Tarradell*. Barcelona: Curial (1993), pp. 647 – 651.

— “August i les ciutats d’Hispania”. *La moneda en temps d’August. Curs d’Història Monetària d’Hispania*. Barcelona: MNAC (1997), pp. 9 – 20.

— “*Balneum*. Els banys de la vil·la romana de Can Terrés”. *Lauro*, 14 (1998), pp. 86 – 88.

— “El papel de Agripa en la trama urbana de la Hispania augustea”. *Los orígenes de la ciudad en el Noroeste hispánico*. Lugo: Diputación Provincial de Lugo (1999), pp. 245 – 293.

— “Barcelona. De la seva fundació al segle IV d.C.”. *De Barcino a Barcinona (segles I – VII). Les restes arqueològiques de la plaça del Rei de Barcelona*. Barcelona: Museu d’Història de la Ciutat (2001), pp. 22 – 31.

— “Valoració de l’epigrafia romana de Rubí: notícies d’un nou fragment” *Identitats de Rubí*, 3 (2004), pp. 21 – 29.

— “Hispania en las provincias occidentales del Imperio durante la República y el Alto Imperio: una perspectiva arqueológica”. *Hispaniae. Las provincias hispanas en el mundo romano*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 193 – 222.

— “La promoción de las élites del *conventus Tarraconensis*”. *Pluralidad e integración en el mundo romano*. Pamplona: EUNSA (2010), pp. 177 – 188.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RODÀ, I., MARTÍN, A., VELASCO, C., ARCOS, R. “Localització d’un *fundus* dels *Pedanii Clementes* a Teià (El Maresme) a partir de la troballa d’un *signaculum* de plom amb inscripció (segle II dC.)”. *Quarhis*, 2 (2006), pp. 46 – 57.

RODDAZ, J.M. *Marcus Agrippa*. Roma: Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome (1984).

— “Agripa y la Península Ibérica”. *Anas*, 6 (1993), pp. 111 – 126.

— “Pouvoir et provinces: remarques sur la politique de colonisation et de municipalization de Rome dans la péninsule ibérique entre Cesar et Auguste”. *Teoría y práctica del ordenamiento municipal en Hispania*. Vitoria: Veleia (1996), pp. 13 – 25.

— “*Hispania pacata*: l’empereur et les Espagnes aux deux premiers siècles de l’Empire”. *Hispania terris omnibus felicior. Premesse ed esiti di un processo di integrazione*. Pisa: Edizioni ETS (2002), pp. 201 – 223.

RODRIGO, E. “L’estructuració del territori de *Iesso* en època romana”. *Iesso I. Miscel·lània arqueològica*. Guissona: Patronat d’Arqueologia de Guissona (2006), pp. 171 – 186.

RODRÍGUEZ, J. “Paemeiobrigenses y ailobrigiacinos en el Bronce de Bembibre”. *El bronce de Bembibre : un edicto del emperador Augusto del año 15 a.C.* León: Museo de León (2001), pp. 111 – 122.

RODRÍGUEZ ADRADOS, A. “La *fides* ibérica”. *Emérita*, 14 (1946), pp. 138 – 209.

RODRÍGUEZ COLMENERO, A. “Integración administrativa del noroeste peninsular en las estructuras romanas”. *Lucus Augusti. I. El amanecer de una ciudad*. Corunya: Fundación Pedro Barrie de la Maza (1996), pp. 265 – 299.

— “La nueva *tabula hospitalis* de la *civitas Lougeiorum*. Problemática y contexto histórico”. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 117 (1997), pp. 213 – 225.

RODRÍGUEZ DE BERLANGA, M. *Los bronces de Lascuta, Bonanza y Aljustrel*. Málaga: J. Martínez de Aguilar (ed.) (1881).

RODRÍGUEZ NEILA, J.F. “*Pecunia communis municipium*. Decuriones, magistrados y gestión de las finanzas municipales en Hispania”. *Sociedad y economía en el occidente romano*. Barañáin: EUNSA (2003), pp. 15 – 26

— “Administración financiera y documentación de archivo en las leyes municipales de Hispania”. *Cahiers du Centre Gustave Glotz*, 14 (2003), pp. 115 – 129.

ROIG, J. *Jaciment arqueològic de Sant Pau de Riu-sec. Avanç dels resultats de la intervenció arqueològica realitzada entre els mesos de juliol i desembre del 2008*. Document en PDF disponible a la web de l’Ajuntament de Sabadell (s.a.).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Índicis arqueològics del pas de la via Augusta per Sabadell (Vallès Occidental): la intervenció arqueològica a la riba esquerra del riu Ripoll”. *Arraona*, 26 (2002), pp. 76 – 91.

— “La intervenció arqueològica a la riba esquerra del riu Ripoll (Sabadell, Vallès Occidental)”. *Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 809 – 823.

— *Memòria de la intervenció arqueològica a l’antiga Hostatgeria de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental)*. Arrago, Arqueologia i Patrimoni S.L. Memòria inèdita (2005).

— “El paratge arqueològic de Can Gambús 1 (Sabadell, Vallès Occidental)”. *Tribuna d’Arqueologia 2004 – 2005* (2007), pp. 85 – 109.

ROIG, J., COLL, J.M. “Intervenció arqueològica a l’església de Sant Salvador de Polinyà (Polinyà, Vallès Occidental): de la vila *Pauliniano* a la parròquia de Sant Salvador”. *II Congrés d’Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*, vol. II. Barcelona (2003), pp. 721 – 734.

— “El paratge arqueològic de Can Gambús I (Sabadell, Vallès Occidental)”. *Tribuna d’Arqueologia 2006* (2007), pp. 85 – 109.

— “El jaciment de la Plaça Major de Castellar del Vallès (Vallès Occidental): l’assentament del Neolític i el vilatge de l’Antiguitat Tardana”. *Tribuna d’Arqueologia 2008 – 2009* (2010), pp. 187 – 220.

ROLDÁN, J.M. *Hispania y el ejército romano: contribución a la historia de la España Antigua*. Salamanca: Gráficas Europa (1974).

— *Itineraria Hispana. Fuentes antiguas para el estudio de las vías romanas en la Península Ibérica*. Madrid: Graf. Cóndor (1975).

— “La guerra civil entre Sertorio, Metelo y Pompeyo”. *Historia de España Antigua, II*. Madrid: Cátedra (1978).

— “El bronce de Ascoli en su contexto histórico”. *Epigrafía hispánica de época romano-republicana*. Saragossa: Institución Fernando el Católico (1986), pp. 115 – 135.

— *Ejército y sociedad en la Hispania romana*. Granada: Universidad de Granada (1989).

— “La administración municipal romana en época imperial”. *El proceso de municipalización en la Hispania romana*. Valladolid: Servicio de Apoyo a la Enseñanza Universidad de Valladolid (1998), pp. 39 – 55.

— *Citerior y Ulterior: las provincias romanas de Hispania en la era republicana*. Tres Cantos: Istmo (2001).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Las guerras cántabro-astures y la organización del noroeste peninsular”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 15 – 24.

— “*Traianus optimus princeps*”. *De Augusto a Trajano. Un siglo en la historia de Hispania*. Pamplona: EUNSA (2001), pp. 13 – 31.

ROMIZZI, L. *Ville d'otium dell'Italia antica (II sec. a.C. – I sec. d.C.)*. Nàpols: Edizione Scientifiche Italiane (2001).

ROSSELLÓ, G. “Hispania 218 – 215 y las finanzas de la guerra: un estado de la cuestión”. *Hispania Antiqua*, 33 – 34 (2009 – 2010), pp. 7 – 24.

ROSSIGNOL, B. “Entre le glaive et le stilet. Armée et administration des provinces dans l'Occident romain (197 av.J.C.-192 ap.J.C.)”. *Rome et l'Occident (II siècle av.J.-C. – II siècle ap.J.-C.)*. *Gouverner l'Empire*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes (2009), pp. 77 – 106.

ROTH, J.P. *The logistics of the Roman army at war (264 B.C. – A.D. 235)*. Leiden, Boston, Köln: Brill (1999).

ROVIRA, S. “Continuismo e innovación en la metalurgia ibérica”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 209 – 221.

ROVIRAS, A. “La influència d'Emporiae en el procés de romanització de la plana del Baix Ter”. *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol. 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 379 – 380.

ROYO, O., ADELL, J., AMBRÓS, J. “Prospecció a la vil·la romana de Canaletes (Cerdanyola)”. *Revista Museo de la Ciudad de Sabadell*, 11 (1965).

RUESTES, C. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesis doctoral inèdita (2002).

RUIZ, A. “Los Príncipes iberos: procesos económicos y sociales”. *Actas del Congreso Internacional “Los iberos, príncipes de occidente. Las estructuras de poder en la sociedad ibérica”*. *Saguntum*, Extra 1 (1998), pp. 285 – 300.

— “El concepto de clientela en la sociedad de los príncipes”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 11 – 20.

RUIZ, A., MOLINOS, M. *Los iberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*. Barcelona: Crítica (1993).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RUIZ, M. “La hidroterapia como parte de la medicina ibérica”. *Termalismo antiguo*. Madrid: UNED/Casa de Velázquez (1997), pp. 201 – 210.

SÁEZ, P. *Agricultura romana de la Bética*, vol. 1. Sevilla: Universidad de Sevilla (1987).

— “Estudio sobre una inscripción cadastral colindante con Lacimurga”. *Habis*, 21 (1990), pp. 205 – 228.

SALA, F. “La recerca de la cultura ibérica al País Valencià: l'estat actual i una perspectiva de futur”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 217 – 240.

SALINAS DE FRÍAS, M. “La función del *hospitium* y la clientela en la conquista y romanización de la Celtiberia”. *Studia Historica. Historia Antigua*, 1 (1983), pp. 21 - 42.

— *Conquista y romanización de Celtiberia*. Salamanca: Museo Numantino (1986).

— “La Ora Marítima de R. Festo Avieno, una obra literaria del siglo IV”. *In Memoriam J. Cabrero Moreno* (1992), pp. 463 – 478.

— *El gobierno de las provincias hispanas durante la República romana, 218 – 27 a.C.*. Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca (1995).

— “*Fides, hospitium* y clientela en Hispania”. *Religión, lengua y cultura prerromanas de Hispania*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca (2001), pp. 241 – 256.

SALMON, E.T. “Scipio in Spain and the Sucro incident”. *Studi Classici*, 24 (1986), pp. 77 – 84.

SALVADOR, M. *Les comarques i els municipis de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2000).

SALVIAT, F. “Orientation, extension et chronologie des plans cadastraux d'Orange”. *Révue Archéologique de Narbonnaise*, 10 (1977), pp. 107 – 118.

SÁNCHEZ, E. *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Trullàs. Granollers, Vallès Oriental. Zona C. Via medieval*. Memòria inèdita (1991).

— “Can Rossell, Llinars del Vallès”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 283.

SÁNCHEZ, E., ALBIZURI, S., VILALTA, J. “Excavacions arqueològiques al Castell de Rubí. I Campanya: setembre de 1986. Un assentament ibèric dels segles V-IV aC.” *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 33 (1990), pp. 105 – 120.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

SÁNCHEZ, E., GONZÁLVEZ, J.M., MORER, J. “Dos asentamientos rurales indígenas arran del camí de Parpers”. *Lauro*, 10 (1995), pp. 3 – 11.

SÁNCHEZ, E., VILA, G. *Memòria de l'excavació arqueològica dels forns romans de Can Fonollet. Rubí (Vallès Occidental). Maig de 1990. Memòria inèdita (1990).*

SÁNCHEZ, M. *La Cerdanyola prehistòrica i antiga*. Barcelona: Maragall (1978).

— *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005).

SÁNCHEZ, P.D. “La estructuración del territorio emeritense: la organización espacial del paisaje en las proximidades de la colonia”. *Augusta Emerita. Territorios, espacios, imágenes y gentes en Lusitania romana*. Monografías Emeritenses, 8. Mèrida: T. Nogales (ed.) (2005), pp. 67 – 91.

SÁNCHEZ, F.J., MANGAS, J. (eds.). *El edicto del Bierzo. Augusto y el noroeste de Hispania*. León: Fundación Las Médulas (2000).

SANCHO, A. “En torno al tratado del Ebro entre Roma y Asdrúbal”. *Habis*, 7 (1976), pp. 75 – 110.

SANMARTÍ, E. “Una carta en lengua ibérica, escrita sobre plomo, procedente de Emporion”. *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 21 (1988), pp. 95 – 114.

— “Urbanización y configuración territorial del noreste de la Citerior durante la época romano-republicana.” *La ciutat en el món romà. Actes del XIVè Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, vol. 2*. Tarragona: CSIC/IEC (1994), pp. 357 – 361.

— “Dos punyals celtibèrics procedents del poblat ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)”. *Lauro*, 6 (1994), pp. 3 – 9.

— “Empòrion: una ciutat grega a Ibèria”. *Els grecs a Ibèria. Seguint les passes d'Hèracles*. Girona: MAC (2000), pp. 109 – 117.

SANMARTÍ, E., BARBERÀ, J. “El poblado ibérico de la Peña del Moro (Sant Just Desvern, Barcelona)”. *Empúries*, 38-40 (1976 – 1978), pp. 295 – 306.

SANMARTÍ, E., BARBERÀ, J., COSTA, F., GARCÍA, P. “Les troballes funeràries d'època ibèrica arcaica de la Granja Soley (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental)”. *Empúries*, 44 (1982), pp. 71 – 103.

SANMARTÍ, E., SANTIAGO, R. “Une lettre grecque sur plomb trouvée a Emporion”. *ZPE*, 68 (1987), pp. 119 – 127.

— “La lettre grecque d'Emporion et son contexte archéologique”. *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 21 (1988), pp. 3 – 18.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

SANMARTÍ, E., TREMOLEDA, J., CASTANYER, P. “Can Ventura de l’Oller, Santa Perpètua de Mogoda”. *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 274.

SANMARTÍ, J. *La Laietània ibèrica. Estudi d’arqueologia i d’història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987).

— “Las necrópolis ibéricas en el área catalana”. *Congreso de Arqueología Ibérica: Las necrópolis*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid (1992), pp 80 – 89.

— “La ceràmica grega fina de l’assentament ibèric d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès, Tarragona). Segle VI – IV aC.” *Pyrenae*, 27 (1996), pp. 117 – 139.

— “El món ibèric de la plenitud a la dissolució (segles II-I aC.)”. *II Curs d’Història Monetària d’Hispania. La moneda en la societat ibèrica*. Barcelona: MNAC (1998), pp. 9 – 26.

— “Les relacions comercials en el món ibèric.” *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric*. Saguntum, Extra 3 (2000), pp. 311 – 328.

— “Territoris i escales d’integració política a la costa de Catalunya durant el període ibèric ple (segles IV – III aC.)”. *Territori polític i territori rural durant l’edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Girona: MAC (2001), pp. 23 – 38.

— “From local groups to early estates: the development of complexity in protohistoric Catalonia”. *Pyrenae*, 35/1 (2004), pp. 7 – 41.

— *Els laietans, la Laietània: un poble i un estat de la Ibèria antiga*. Acte acadèmic Premi Iluro de monografia històrica. Mataró: Caixa Laietana (2006).

— “Colonial relations and social change in Iberia (Seventh to Third century BC)”. *Colonial encounters in Ancient Iberia. Phoenician, Greek and Indigenous relations*. Chicago & Londres: The University of Chigaco Press (2009), pp. 49 – 88.

SANMARTÍ, J., ASENSIO, D., BELARTE, M.C., MARTÍN, A., SANTACANA, J. “La iberització a la Catalunya costanera i central”. *De les comunitats locals als estats arcaics: la formació de les societats complexes a la costa del Mediterrani occidental. Arqueomediterrània*, 9 (2006), pp. 145 – 163.

SANMARTÍ, J., BELARTE, C. “Urbanización y desarrollo de estructuras estatales en la costa de Cataluña (s.VII – III a.C.)”. *Entre celtas e iberos. Las poblaciones protohistóricas de las Galias e Hispania*. Madrid: Real Academia de la Història – Casa de Velázquez (2001), pp. 161 – 174.

SANMARTÍ, J., BRUGUERA, R., MIÑARRO, M. “Las ánforas ibéricas de la costa de Cataluña”. *Documents d’Archéologie Méridionale*, 27 (2004), pp. 379 – 403.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

SANMARTÍ, J., GARCIA, J., ASENSIO, D., PRINCIPAL, J. “Les fàcies ceràmiques d’importació del segle III aC. i la primera meitat del segle II aC. a la costa central de Catalunya”. *Les fàcies ceràmiques d’importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC. i la primera meitat del segle II aC.* *Arqueo Mediterrània*, 4 (1998), pp. 111 – 128.

SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. “Análisis funcional de los recintos domésticos del poblado de Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Arqueología Espacial*, 9 (1986), pp. 257 – 270.

— “La jerarquia de nuclis en el poblament ibèric de la costa del Penedès”. *6è Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà. Protohistòria catalana.* Puigcerdà: IEC (1986), pp. 227 – 243.

— “Un recinte cultual al poblat ibèric d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Fonaments*, 6 (1987), pp. 157 – 170.

— *El poblat ibèric d’Alorda Park, Calafell, Baix Penedès. Campanyes 1983 – 1988.* Barcelona: Generalitat de Catalunya (1992).

— *Els ibers del nord.* Barcelona: Rafael Dalmau (2005).

SANTACANA, J., SANMARTÍ, J., POU, J., MORER, J., ASENSIO, D. “Evidències arqueològiques del procés d’emergència d’élites aristocràtiques a la ciutadella ibèrica d’Alorda Park”. (Calafell, Baix Penedès)”. *Món ibèric als Països Catalans. XIIIè Col·loqui Internacional d’Arqueologia de Puigcerdà.* Puigcerdà: IEC (2005), pp. 597 – 614.

SANTIAGO, R. “Encore une fois sur la lettre sur plomb d’Emporion 1985” *ZPE*, 80 (1990), pp. 79 – 80.

— “Notes additionelles au plomb d’Emporion 1987”. *ZPE*, 82 (1990), p. 176.

— “En torno al plomo de Pech Maho”. *Faventia*, 11/2 (1989), pp. 163 – 179.

— “Las láminas de plomo de Ampurias y de Pech Maho revisitadas”. *ZPE*, 144 (2003), pp. 167 – 172.

SANTIAGO, R., SANMARTÍ, E. “Notes additionelles sur la lettre sur plomb d’Emporion”. *ZPE*, 72 (1988), pp. 100 – 102.

— “Une nouvelle plaquette de plomb trouvée à Emporion”. *ZPE*, 77 (1989), pp. 36 – 38.

SANTOS, J. “Cambios y pervivencias en las estructuras sociales indígenas”. *Indigenismo y romanización en el conventus asturum.* Madrid: Ministerio de Cultura/Universidad de Oviedo (1983), pp. 91 – 106.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Colonización y municipalización de Hispania desde Tiberio a los flavios”. *Aspectos de la colonización y municipalización de Hispania*. Mèrida: Museo Nacional de Arte Romano (1989), pp. 107 – 132.

— “Comunidades indígenas y centros urbanos en Hispania en el proceso de conquista y organización de los territorios conquistados.” *El proceso de municipalización en la Hispania romana*. Valladolid: Servicio de Apoyo a la Enseñanza Universidad de Valladolid (1998), pp. 11 – 38.

— “Sertorio: ¿un romano contra Roma en la crisis de la República?”. *Ordine e sovversione nel mondo greco e romano*. Pisa: Ed. ETS (2009), pp. 177 – 192.

SANTOS, N. “El tratado del Ebro y el origen de la Segunda Guerra Púnica”. *Hispania*, 37 (1977), pp. 269 – 298.

— “El paso de Aníbal por los Pirineos”. *Memorias de Historia Antigua*, X (1989), pp. 125 – 140.

SAQUETE, J.C. *Las élites sociales de Augusta Emerita*. Mérida: Museo Nacional de Arte Romano de Mérida (1997).

SARDÀ, M. *Memòria dels treballs arqueològics efectuats a Can Fonollet (Terrassa, Vallès Occidental)*. Memòria inèdita (1990).

SASTRE, I. “*Ager publicus y deditio*: reflexiones sobre los procesos de provincialización”. *Histoire, espaces et marges de l’Antiquité: Hommages a M. Clavel-Lévêque*, vol II. París: Eds. M.Garrido-Hory, A. Gonzales (2003), pp. 157 – 192.

SAYAS, J.J. “Colonización y municipalización bajo César y Augusto: Bética y Lusitania”. *Aspectos de la colonización y municipalización de Hispania*. Mèrida : Museo Nacional de Arte Romano (1989), pp. 33 – 69.

SCARDIGLI, B. “Sertorio. Problema cronologico”. *Athenaeum*, 49 (1971), pp. 229 – 270.

— *I trattati romano-cartaginesi*. Pisa: Scuola Normale Superiore (1991).

SCHATTNER, TH. G. *Munigua. Cuarenta años de investigación*. Sevilla: Junta de Andalucía – Instituto Arqueológico Alemán (2003).

SCHULTEN, A. *Sertorio*. Barcelona: Bosch (1949).

SCHUMPETER, J.A. *The sociology of imperialisms*. Nova York (1951).

SCHUR, W. *Scipio Africanus und die Begründung der Römischer Weltherrschaft*. Leipzig: Dieterich (1927).

SCULLARD, H.H. *Scipio Africanus in the second punic war*. Cambridge: Cambridge University Press (1930).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— *From the Gracchi to Nero. A History of Rome from 133 BC to AD 68*. Londres: Methuen & Co (1963).

— *Scipio Africanus, soldier and politician*. Ithaca: Cornell University Press (1970).

SEAGER, R. *Pompey: a political biography*. Oxford: Blackwell (1979).

SERRA, J. “Una estela ibérica en Rubí”. *Rubricata*, 25 de febrer de 1968 (Rubí), p. 1.

SERRANO, J.M. *Status y promoción social de los libertos en Hispania romana*. Sevilla: Servicio de Publicaciones de la Universidad de Sevilla (1988), pp. 127 – 129.

SEVILLANO, A., VIDAL, J.M. “Aspectos de la implantación y desarrollo urbanos de *Asturica Augusta* durante el Alto Imperio”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 655 – 668.

SHAW, B.D. “Rome’s Mediterranean World System and its transformation”. Version 1.2. *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*. Princeton (Abril 2008).

SHERWIN-WHITE, A.N. *The Roman citizenship*. Oxford: Clarendon Press (1973).

SILLIÈRES, P. “Vivait-on dans des ruines au IIe siècle ap. J.C.? Approche du paysage urbain de l’Hispanie d’après quelques grandes fouilles récentes”. *Ciudad y comunidad cívica en Hispania (siglos II y III d.C.)*. Madrid: CSIC (1993), pp. 147 – 152.

— “Voies romaines et contrôle de l’Hispanie à l’époque républicaine: l’exemple de l’Espagne Ulérieure”. *Defensa y territorio en Hispania de los Escipiones a Augusto*. Salamanca: Casa de Velázquez/Universidad de León (2003), pp. 25 – 33.

SIPPEL, D. “Some observations on the mean and cost of the transport of bulk commodities in the Late Republic and the Early Empire”. *The Ancient World*, 16 (1987), pp. 35 – 45.

SOLANA, J.M. “Colonización y municipalización bajo César y Augusto: Hispania Citerior”. *Aspectos de la colonización y municipalización de Hispania*. Mérida : Museo Nacional de Arte Romano (1989), pp. 71 – 106.

— *La política viaria en Hispania: siglos I-II d.C.* Valladolid: Universidad de Valladolid (2008).

SOLANA, J.M., SAGREDO, L. “La política edilicia viaria en Hispania durante el reinado de Augusto (27 a.C. – 14 d.C.)”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 501 – 510.

— *La red viaria romana en Hispania: siglos I – IV d.C.* Valladolid: Universidad de Valladolid (2006).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

SOLER, J. “El territori d'Ègara des de la seu episcopal fins al *Castrum Terracense* (s. V – X). Alguns residus antics en la toponímia altmedieval.” *Terme*, 18 (2003), pp. 59 – 95.

SOLER I PALET, J. *Egara – Terrassa*. Terrassa: Centre Excursionista de Terrassa (1928).

SOLÍAS, J.M. “Ceràmica grisa estampada pre-romana apareguda a la Penya del Moro (Sant Just Desvern, Barcelona)”. *Pyrenae*, 17 – 18 (1981 – 1982), pp. 299 – 302.

— “El curs inferior del Llobregat en època ibèrica i romana”. *Estrat*, 6 (1993), pp. 77 – 133.

SOLIER, Y. “Découverte d'inscriptions sur plomb en écriture ibérique dans un entrepot de Pech Maho (Sigean)”. *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 12 (1979), pp. 55 – 123.

SPANN, PH., O. *Quintus Sertorius and the legacy of Sulla*. Fayetteville: The University of Arkansas Press (1987).

— “The *Lauro* of the Sertorian War. Where was it?”. *Athenaeum*, 85/2 (1997), pp. 603 – 611.

STERNBERG, M. “État des connaissances sur la pêche dans le monde ibérique (VIème – IIIème s. av.J.C.)”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 93 – 97.

STEVENSON, G.H. “Cn. Pompeius Strabo and the franchise question”. *Journal of Roman Studies*, 9 (1919), pp. 95 – 101.

STYLOW, A. “El *municipium flavium* V (- - -) de Azuaga (Badajoz) y la municipalización de la *Baeturia Turdulorum*”. *Studia Historica. Historia Antigua*, 9 (1991), pp. 11 – 28.

— “Apuntes sobre las tribus romanas en Hispania”. *Veleia*, 12 (1995), pp. 105 – 123.

SUBIRANA, R. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980).

SUMMER, G.V. “Proconsuls and provinciae in Spain 218/17 – 196/95 B.C.” *Arethusa*, 3 (1970), pp. 85 – 102.

SUNYOL, M. “Intervenció arqueològica al subsòl del campanar de l'Església de Sant Esteve de Granollers”. *Lauro*, 5 (1993), pp. 13 – 15.

SUSPÈNE, A. “Une monnaie pour un empire? Approche monétaire de l'Occident romain de la fin de la deuxième guerre púniques puisque à la mort de Commode”. *Rome et l'Occident (II siècle av.J.-C. – II siècle ap.J.-C.). Gouverner l'Empire*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes (2009), pp. 229 – 247.

SUTHERLAND, C.H.V. *The Romans in Spain (217 B.C. – A.D. 117)*. Nova York/Londres: Barnes & Noble (1971).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

TARRADELL, M. “Las ciudades romanas en el este de Hispania”. *Symposion de ciudades augústeas*, I. Saragossa: Pedro Cerbuna (1976), pp. 289 – 313.

— “Santuaris ibero-romans a llocs alts”. *Memòria 1979. Institut d'Arqueologia i Prehistòria*. Barcelona: Universitat de Barcelona (1979), pp. 35 – 45.

TARRADELL-FONT, N. “Les troballes numismàtiques del Castellet de Banyoles de Tivissa (Baix Ebre, Catalunya). Noves troballes de les excavacions 1998 – 1999 i revisió de les anteriors”. *Fonaments*, 10-11 (2004), pp. 245 – 317.

TARPIN, M. *Vici et pagi dans l'occident romain*. Rome: École Française de Rome (2002).

TCHERNIA, A. *Le vin de l'Italie romaine*. Roma: École Française de Rome (1986).

TENAS, M. *L'aplicació de mètodes d'excavació prehistòrica a un jaciment clàssic. La necròpolis romana de Can Trullàs*. Treball d'investigació inèdit, UAB (1992).

— “El conjunt funerari de Can Trullàs (Granollers, Vallès Oriental)”. *Tribuna d'Arqueologia 1991 - 1992* (1993), pp. 64 – 78.

— “El nucli romà de Granollers: elements per un debat”. *Lauro*, 21 (2001), pp. 5 – 15.

TENAS, M., VILA, LL. “Vil·la romana de Can Terrés. Projecte arqueològic”. *Lauro*, 12 (1996), pp. 47 – 70.

TERRATS, N. “La historiografia entorn del *Castrum Octavianum*”. *Gausac*, 8 (1996), pp. 37 – 48.

— “El territori de Sant Cugat del Vallès a l'època romana: primera aproximació”. *Gausac*, 5 (1994), pp. 11 – 20.

— “Noves aportacions sobre el jaciment romà de Can Cabassa (Sant Cugat del Vallès)”. *Gausac*, 13 (1998), pp. 29 – 39.

THOLLARD, P. *Barbarie et civilisatio chez Strabon: étude critique des livres III et IV de la Géographie*. París: Les Belles Lettres (1987).

TOBALINA, E. “Poder central y poder local. Roma y las ciudades del Imperio desde el siglo I d.C.” *Poder central y autonomía municipal: la proyección jurídica de las élites romanas en Occidente*. Córdoba: Eds. J.F. Rodríguez Neila, E. Melchor Gil (2006), pp. 55 – 79.

TOLEDO, A., DE PALOL, P. *La necròpolis d'incineració del Bronze Final transició a l'Edat del Ferro de Can Bech de Baix, Agullana (Alt Empordà, Girona). Els resultats de la campanya d'excavació de 1974*. Girona: MAC (2006).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

TORREGARAY, E. “Estrategias gentilicias y simbolismo geopolítico en la narración polibiana de la conquista de la Península Ibérica”. *Polibio y la Península Ibérica*. Vitoria Gasteiz: Universidad del País Vasco (2003), pp. 245 – 278.

TORRENT, A.J. “Consideraciones jurídicas sobre el Bronce de Contrebia”. *Italica*, 15 (1981), pp. 95 – 104.

TORRENT, R. *Los castellani y el poblado ibérico y romano de Olot*. Olot: Impremta Aubert (1958).

TOSI, G. “Considerazioni sull’interdipendenza tra villa e agro centuriato”. *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano, il caso veneto*. Modena: Ed. Panini (1989), pp. 15 – 21.

TOVAR, A. *Iberische Landeskunde: las tribus y las ciudades de la antigua Hispania*. Vol. 3, Tarraconensis. Baden Baden: Valentin Koerner (1989).

TRANOY, A. “L’organisation urbaine dans le *conventus scallabitanus*”. *Les villes de Lusitanie romaine*. París: CNRS (1990), pp. 11 – 20.

TREVES, P. “Sertorio”. *Athenaeum*, 10 (1932), pp. 127 – 147.

TRILLMICH, W. “Los programas arquitectónicos de época julio-claudia en la colònia Augusta Emerita”. *La decoración arquitectònica en las ciudades romanas de occidente*. Múrcia: Universidad de Murcia (2004), pp. 321 – 335.

TSIRKIN, J.B. “The South of Spain in the civil war of 40 – 45 B.C.”. *Archivo Español de Arqueología*, 54 (1981), pp. 91 – 100.

— “El tratado de Asdrúbal con Roma”. *Polis*, 3 (1991), pp. 147 – 152.

— “Romanization of Spain: socio political aspect. Romanization in the period of the Republic”. *Gerion*, 11 (1993), pp. 271 – 312.

UBIETO, A. “Asociaciones a Avieno y su Ora Marítima”. *Miscelania Pericot. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 6 (1969), pp. 187 – 191.

UNTERMANN, U. “Els grafits ibèrics de Rubí (Vallès Occidental).” *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 25 (1987), pp. 270 – 281.

UROZ, J. “¿Turboletas o turdetanos en la guerra de Sagunto?” *Lucentum*, 1 (1982), pp. 173 – 182.

USCATESCU, A. “L’època antiga a Granollers: dels orígens a l’Antiguitat Tardana”. *Atles d’Arqueologia Urbana de Granollers*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 37 – 100.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALENZUELA, S. “Ofrenes animals al jaciment ibèric d’Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)”. *Actes del I Congrés de Joves Investigadors en arqueologia dels Països Catalans: la Protohistòria als Països Catalans* (2008), pp. 151 – 168.

VAN OOTEGHEM, J. *Pompée le Grand, bâtisseur d’empire*. Brussel·les: Palais des Academies (1954).

VAN PAASSEN, C. “L’eredità della geografia greca classica: Ptolomeo e Strabone.” *Geografia e geografi nel mondo antico. Guida storica e critica a cura di F. Prontera*. Roma: Laterza (1990), pp. 227 – 273.

VAQUERIZO, D. “Corduba: una ciudad puente”. *Civilización. Un viaje a las ciudades de la España Antigua*. Alcalà: Ayuntamiento de Alcalá de Henares (2006), pp. 123 – 141.

VELAZA, J. “La epigrafía monetaria paleohispánica: breve estado de la cuestión”. *II Curs d’Història Monetària. La moneda en la societat ibèrica*. Barcelona: MNAC (1998), pp. 67 – 84.

VELLOSO, J.C. “Una nueva estela ibérica”. *Empúries*, 2 (1940), p. 174.

VENTALLÓ I VINTRÓ, J. *Tarrasa antigua y moderna. Ensayo histórico*. Terrassa: Imp. La Industrial (1879).

— *Estudio crítico histórico de la antigua ciudad de Egara*. Terrassa (1890).

VERDAGUER, E. *El poblat ibèric de Castell*. Palamós: Ajuntament de Palamós (1994).

VERVAET, F., ÑACO, T. “War in Outer Space: nature and impact of the Roman war effort in Spain, 218/217 – 197 BCE”. *The Impact of the Roman Army (200 BC – A.D. 476) Economic, social, political, religious and cultural aspects*. Leiden & Boston: Brill (2007), pp. 21 – 46.

VILA, P. “El Vallès”. *Comarca del Vallès*. Barcelona: La Ibèrica (1930).

VILA, LL., PASTOR, I. “Intervenció arqueològica en el pont Trencat”. *Lauro*, 18 (2000), pp. 17 – 28.

VILA, LL., TENAS, M., OLIVERAS, I. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993).

VILALTA, J. “Ibèrics i itàlics a Laietània (150 – 50 a.C.). Transformacions i penetració romana a la Catalunya central costanera (II part).” *Butlletí Grup Col·laboradors Museu de Rubí*, 25 (1987), pp. 247 – 265.

— *Memòria del salvament de vestigis arqueològics al Molí de la Bastida (Rubí, Vallès Occidental), el dia 18 – 4 – 88*. Memòria inèdita (1988).

— “Dades per l’estudi del territori de Castellbisbal (Vallès Occidental) en època romana”. *XXXII Assemblea Intercomarcal d’Estudiosos*. Rubí (1989), pp. 195 – 213.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

— “Vestigis arqueològics al Molí de la Bastida (Rubí, Vallès Occidental)”. *Limes*, 1 (1991), pp. 161 – 163.

— “La Plana del Castell a l’antiguitat ibèrica i romana: una aproximació”. *BGCMR*, 52 (2008), pp. 16 – 18.

VILLALBA, P. “El text crític de l’Ora Marítima d’Aviè”. *Faventia*, 7/1 (1985), pp. 33 – 45.

— “La qüestió avièna”. *Faventia*, 7/2 (1985), pp. 61 – 67.

VILLANUEVA, M. “Problemas de la implantación agraria romana y la organización del territorio en la Península Ibérica en el Alto Imperio”. *Espacio, Tiempo y Forma. Serie II, Historia Antigua*, tomo 4 (1991), pp. 319 – 350.

— “Aspectos de la organización económica de las *villae* en Hispania”. *Espacio, Tiempo y Forma. Serie II, Historia Antigua*, tomo 7 (1994), pp. 105 – 139.

VILLANUEVA, S. “El poblat ibèric de Castellruf”. *Notes*, 8 (1994), pp. 19 – 20.

VILLANUEVA, M., CAVADA, M. “El edicto de Bembibre, los distritos estrabonianos y los territorios de las comunidades indígenas”. *I Congreso Internacional de Historia Antigua. La Península Ibérica hace 2000 años*. Valladolid: Universidad de Valladolid (2001), pp. 406 – 412.

— “El Edicto de Bembibre y las reformas administrativas de Augusto en el noroeste”. *El bronce de Bembibre : un edicto del emperador Augusto del año 15 a.C.* León: Museo de León (2001), pp. 129 – 134.

VILLARONGA, L. *Las monedas ibéricas con leyenda Lauro*. Separata de *Nummus*, 6, núm. 20 – 21 (1960), pp. 60 – 66.

— “El hallazgo de Balsareny”. *Numario Hispánico*, 10-20 (1961), pp. 9 – 102.

— “Necesidades financieras en la Península Ibérica durante la Segunda Guerra Púnica y primeros levantamientos de los íberos”. *Nummus*, 4-5-6 (1981-1983), pp. 1 - 34.

— “Uso de la ceca de *Emporion* por los romanos para cubrir sus necesidades financieras en la Península Ibérica durante la Segunda Guerra Púnica”. *Bolletino di Numismatica*, 4 (1987), pp. 209 – 214.

— *Numismática antigua de Hispania*. Barcelona: Cymys (1987).

— *Corpus Nummum Hispaniae ante Augusti aetatem*. Madrid: José A. Herrero (1994).

— *Les dracmes ibèriques i llurs divisors*. Barcelona: IEC (1998).

— *Numismàtica antiga de la península Ibèrica*. Barcelona: Societat Catalana d’Estudis Numismàtics/IEC (2004).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VIÑAS, J. “Resultats de les excavacions al Monestir de Sant Llorenç del Munt (Matadepera, Barcelona)”. *Actuacions en el patrimoni edificat medieval i modern (segles X al XVIII): 2. La intervenció arquitectònica: 22. La recerca arqueològica*. Quaderns científics i tècnics, 3. DIBA (1991), p. 171 – 176.

VIVES, J. “Un nuevo altar romano-cristiano en la Tarraconense”. *Analecta Bollandiana*, 67 (1949), pp. 401 – 406.

VIVES-FERRÁNDIZ, J. *Negociando encuentros. Situaciones coloniales e intercambios en la costa oriental de la Península Ibérica (ss. VIII – VI aC.)*. Cuadernos de Arqueología Mediterránea, 12. Barcelona: Edicions Bellaterra (2007).

WEBSTER, J. “Creolizing Roman provinces”. *American Journal of Archaeology*, 105 (2001), pp. 209 – 225.

WHITAKER, C.R. “Spazio, potere e società”. *L’incidenza dell’Antico. Studi in memoria di Ettore Lepore*. Nàpols: Luciano Editore (1995), pp. 175 – 186.

WILLIAMS, D.F. “A petrological note on amphora fabrics from the survey and along the eastern Spanish coast”. *A Roman provincial capital and its hinterland. The survey of the territory of Tarragona, Spain (1985 – 1990)*. *Journal of Roman Archaeology*, Suppl. Series, 15 (1995), pp. 123 – 132.

WILSON, A.J.N. *Emigration from Italy in the Republican Age of Rome*. Manchester: Manchester U.P. (1966).

WITSCHERL, C. “Hispania en el siglo III”. *Hispaniae. Las provincias hispanas en el mundo romano*. Tarragona: ICAC (2009), pp. 473 – 503.

WOOLF, G. *Becoming roman. The origins of provincial civilization in Gaul*. Cambridge: Cambridge University Press (1998).

WULFF, F. “¿Roma=oligarquías locales? Notas desconcertadas sobre poder romano y estructuras políticas en Hispania e Italia durante la Baja República”. *Repúblicas y ciudadanos: modelos de participación cívica en el mundo antiguo*. Barcelona: Publicacions i Edicions UB (2006), pp. 235 – 256.

VOLK, T.R. “Retroconversion and the numerical analysis of Roman Republican coin-hoards. Part II”. *Rivista Italiana di Numismatica*, 97 (1996), pp. 105 – 186.

— “Hispania and the gold and silver coinage of Augustus”. *La moneda en temps d’August. Curs d’Història Monetària d’Hispania*. Barcelona: MNAC (1997), pp. 59 – 90.

ZABALA, M. “Can Suari. Un assentament rural ibèric dels segles II – I aC. a Llinars del Vallès”. *Tribuna d’Arqueologia 2006* (2007), pp. 170 – 190.

ZAMORA, D. *L'oppidum de Burriac. Centre del poder polític de la Laietània ibèrica. Laietania*, 17 (2006 – 2007), monogràfic.

— “Can Ros, una nova àrea d’enterrament d’època ibèrica a la vall de Cabrera de Mar”. *Laietania*, 18 (2008), pp. 17 – 35.

ZAMORA, D., PUJOL, J., CELA, X., GARCIA, J. ”El poblament a la Laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d’organització territorial.” *Territori polític i territori rural durant l’Edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Ullastre: MAC – Ullastret (2001), pp. 203 – 226.

ZAMORA, D., PUJOL, J., GARCIA, J., CERDÀ, J.A. “Trobada d’una nova sitja ibèrica del jaciment de Can Miralles – Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme)”. *Pyrenae*, 25 (1994), pp. 181 – 204.

ZAPICO, L. “¿Se redactó el Itinerario de Antonino con un propósito cartográfico?”. *El Nuevo Miliario*, 6 (2008), pp. 78 – 83.

Pàgines web utilitzades

es.wikimedia.org

mostre.museogalileo.it

www.besos.cat

www.cabrerademarpatrimoni.cat

www.gencat.cat

www.icc.cat

www.moneda-hispanica.com/iberia

www.sabadell.cat/patrimoni/p/riusec_cat.asp

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

El territori i poblament del Vallès en època antiga

Del sorgiment de la societat ibèrica a la
romanització (ss. VI aC – II dC.). Estudi
arqueomorfològic i històric

Joan Oller Guzmán

VOLUM II

Tesi doctoral

Direcció: Alberto Prieto Arciniega

Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana

Facultat de Filosofia i Lletres

Universitat Autònoma de Barcelona 2012

El territori i poblament del Vallès en època antiga.
Joan Oller Guzmán

**EL TERRITORI I POBLAMENT DEL VALLÈS EN ÈPOCA ANTIGA (SS. VI
aC. – VI dC.): DEL SORGIMENT DE LA SOCIETAT IBÈRICA A LA
ROMANITZACIÓ (ss. VI aC. – II dC.).
ESTUDI ARQUEOMORFOLÒGIC I HISTÒRIC**

VOLUM II

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

1. ESTUDI ARQUEOMORFOLÒGIC DEL TERRITORI	5
1.1. Cadastres i centuriacions: la divisió del territori en època romana	6
1.2. Identificació i caracterització de possible estructura cadastral a la zona vallesana ...	12
1.2.1. Metodologia	13
1.2.2. Les orientacions vallesanes	15
1.2.2.1. Vallès A	16
1.2.2.2. Vallès B	20
1.2.2.3. Vallès C	22
1.2.2.4. Conclusions.....	39
2. INVENTARI DE JACIMENTS DEL VALLÈS.....	45
2.1. VALLÈS OCCIDENTAL (VOC).....	48
2.1.1. Badia del Vallès (voc.1)	48
2.1.2. Barberà del Vallès (voc.2).....	49
2.1.3. Castellar del Vallès (voc.3)	54
2.1.4. Castellbisbal (voc.4).....	64
2.1.5. Cerdanyola del Vallès (voc.5)	73
2.1.6. Gallifa (voc.6)	90
2.1.7. Matadepera (voc.7).....	91
2.1.8. Montcada i Reixac (voc.8)	96
2.1.9. Palau-Solità i Plegamans (voc.9).....	105
2.1.10. Polinyà (voc.10).....	118
2.1.11. Rellinars (voc.11).....	125
2.1.12. Ripollet (voc.12)	126
2.1.13. Rubí (voc.13)	128
2.1.14. Sabadell (voc.14).....	159
2.1.15. Sant Cugat del Vallès (voc.15).....	189
2.1.16. Sant Llorenç Savall (voc.16)	223
2.1.17. Sant Quirze del Vallès (voc.17)	224
2.1.18. Santa Perpètua de Mogoda (voc.18)	232
2.1.19. Sentmenat (voc.19).....	247
2.1.20. Terrassa (voc.20).....	255
2.1.21. Ullastrell (voc.21)	292
2.1.22. Vacarisses (voc.22).....	294
2.1.23. Viladecavalls (voc.23).....	296
2.2. VALLÈS ORIENTAL (VOR).....	302
2.2.1. Aiguafreda (vor.1)	302
2.2.2. Ametlla del Vallès (vor.2)	303
2.2.3. Bigues i Riells (vor.3)	323
2.2.4. Caldes de Montbui (vor.4).....	341
2.2.5. Campins (vor.5)	374

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

2.2.6.	Canovelles (vor.6).....	375
2.2.7.	Cànoves i Samalús (vor.7)	382
2.2.8.	Cardedeu (vor.8)	395
2.2.9.	Castellcir (vor.9)	407
2.2.10.	Castellterçol (vor.10).....	408
2.2.11.	Figaró – Montmany (vor.11)	410
2.2.12.	Fogars de Montclús (vor.12)	413
2.2.13.	Les Franqueses del Vallès (vor.13).....	414
2.2.14.	La Garriga (vor.14)	430
2.2.15.	Granera (vor.15)	469
2.2.16.	Granollers (vor.16).....	470
2.2.17.	Gualba (vor.17)	499
2.2.18.	La Llagosta (vor.18).....	500
2.2.19.	Lliçà d'Amunt (vor.19).....	501
2.2.20.	Lliçà de Vall (vor.20).....	506
2.2.21.	Llinars del Vallès (vor.21)	509
2.2.22.	Martorelles (vor.22).....	529
2.2.23.	Mollet del Vallès (vor.23).....	530
2.2.24.	Montmeló (vor.24).....	533
2.2.25.	Montornès del Vallès (vor.25)	541
2.2.26.	Montseny (vor.26)	551
2.2.27.	Parets del Vallès (vor.27)	552
2.2.28.	La Roca del Vallès (vor.28)	555
2.2.29.	Sant antoni de Vilamajor (vor.29).....	586
2.2.30.	Sant Celoni (vor.30)	587
2.2.31.	Sant Esteve de Palautordera (vor.31)	592
2.2.32.	Sant Feliu de Codines (vor.32)	596
2.2.33.	Sant Fost de Campsentelles (vor.33)	597
2.2.34.	Sant Pere de Vilamajor (vor.34).....	603
2.2.35.	Sant Quirze de Safaja (vor.35)	604
2.2.36.	Santa Eulàlia de Ronçana (vor.36)	606
2.2.37.	Santa Maria de Martorelles (vor.37).....	626
2.2.38.	Santa Maria de Palautordera (vor.38)	632
2.2.39.	Tagamanent (vor.39)	635
2.2.40.	Vallgorguina (vor.40)	637
2.2.41.	Vallromanes (vor.41)	639
2.2.42.	Vilalba Saserra (vor.42).....	648
2.2.43.	Vilanova del Vallès (vor.43).....	649

1. ESTUDI ARQUEOMORFOLÒGIC DEL TERRITORI

1. ESTUDI ARQUEOMORFOLÒGIC DEL TERRITORI

En aquest apartat, intentarem oferir una visió sobre la morfologia del territori vallesà antic. Per a fer-ho, centrarem el nostre esforç en la informació que poden aportar les estructures agràries, principalment els parcel·lars, però també en relació amb altres elements com la xarxa viària, mitjançant l'anàlisi arqueomorfològica del territori. A la vegada, complementarem aquesta informació amb les dades provinents dels jaciments arqueològics documentats i altres fonts d'informació com la ubicació dels llocs de culte o la toponímia local. L'objectiu final és poder arribar a obtenir dades que permetin apropar-nos a l'estructuració i les transformacions patides per aquesta zona durant el període cronològic analitzat.

La nostra aproximació parteix d'un concepte bàsic com és que el paisatge actual no és una realitat natural, sinó que s'origina a partir de les múltiples transformacions realitzades per l'home al llarg dels anys. Així, l'adaptació del medi natural a les necessitats de les comunitats humanes, a través de l'evolució dels seus coneixements i tècniques, originaria un espai transformat, caracteritzat per l'extensió constant dels conreus i per la introducció de diverses infraestructures viàries, d'irrigació, drenatge, etc. Per una altra banda, un altre element fonamental per la nostra aproximació teòrica seria la idea que existeix cert conservadorisme dins de les pràctiques agràries i ramaderes, de tal manera que bona part de les estructures creades en èpoques passades s'han mantingut amb escasses variacions al llarg del temps, ja que la seva funcionalitat i les condicions que les originaren han continuat sent pràcticament les mateixes. En definitiva, considerem que el paisatge agrari actual seria el resultat d'un conjunt de "sedimentacions" progressives de les diferents estructures rurals i que, a través d'un anàlisi morfològic minuciós, es poden arribar a conèixer aquestes diverses sedimentacions.¹

¹ Aquesta visió al voltant de la morfologia del paisatge antic i el seu estudi, neix al *Centre d'Histoire Ancienne* de Besançon (CHA), el qual, inicialment sota la direcció de M. Clavel-Lévêque, desenvolupa una metodologia de treball que fou adoptada pel grup de recerca dirigit pel Prof. Alberto Prieto a l'Àrea d'Història Antiga del Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana de la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquesta metodologia, ben consolidada a partir de resultats contrastats a diverses zones d'Hispania, és la que es continua en aquest treball doctoral. Per més detalls sobre el plantejament teòric de partida aquí exposat, *vid.*: A. Aguilar, O. Olesti. "Metodologia per l'estudi dels cadastres antics". *L'Avenç*, 167 (1993), pp. 29 – 30; O. Olesti. *El territori del Maresme en època republicana (s. III – I a.C.)*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietània (1995), pp. 227 – 228; J. Cortadella, O. Olesti, A. Prieto. "El estudio de las centuriaciones en la Península Ibérica: progresos y límites". *Arqueología Espacial*, 19 – 20 (1998), pp. 429 – 441; I. Arrayás. *Morfología histórica del territorio de Tarraco (ss. III – I a.C.)*. Barcelona: Universitat de Barcelona (2005), p. 205 i ss.

1.1. Cadastres i centuriacions: la divisió del territori en època romana

Com comentàvem, el paisatge actual és el resultat de les diverses intervencions dutes a terme per l'home al llarg dels anys. Aquestes intervencions, però, no sempre han estat les mateixes i han variat depenent de l'època i la civilització en la que ens trobem. El món romà no fou una excepció, de tal manera que s'hi desenvoluparen un conjunt de procediments amb l'objectiu de reestructurar i organitzar les terres que progressivament anava conquerint, per tal d'adaptar-les a les seves necessitats i objectius.² Així, quan Roma conqueria un territori, el primer que feia era confiscar-ne les terres, les quals passaven a ser terra de domini romà (*ager publicus populi Romani*), amb les que Roma actuaria segons els seus interessos.³ A partir d'aquí, el següent pas era procedir a la creació d'un cadastre, per tal de poder assignar les terres als nous colons i exercir un control intens (principalment tributari) sobre aquestes.⁴ D'aquesta manera, els cadastres permeteren al poder romà crear una eina eficaç per a consolidar, expandir i reproduir el seu domini.⁵ Aquesta creació d'un cadastre no suposà cap innovació per part de Roma, ja que es tractava d'un procediment heretat de cultures anteriors com la grega; ara bé, la novetat que es generà en aquest moment fou que aquest cadastre podia tenir una representació física en el sòl mitjançant una *limitatio*; és a dir, la plasmació física dels límits intermedis (o *limites*)⁶ de l'estructura cadastral mitjançant la creació d'una xarxa d'eixos que delimitaria i estructuraria el cadastre.⁷

La *limitatio* més habitual dins del món romà fou l'anomenada *centuriatio* o centuriació. I aquí hem d'incidir especialment en la separació d'aquests dos elements, habitualment confosos. Així, no tots els cadastres havien d'implicar per força una

² F. Favory. "Propositions pour une modélisation des cadastres ruraux antiques". *Cadastres et espace rural. Table ronde de Besançon 1980*. París: CNRS (1983), p. 97.

³ B. Okko. "Les conditions de terre dans l'Empire Romain". *De la terre au ciel. Paysages et cadastres antiques*. Tome II. París: Presses Universitaires de Franche-Comté (2004), p. 7.

⁴ G. Chouquer. *L'arpentage romain. Histoire des textes, droit, techniques*. París: Errance (2001), p. 95.

⁵ Aquesta consolidació del domini romà, segons M. Clavel – Lévêque s'expressaria a tres nivells: territorial, amb un rol bàsic dins la relació ciutat – territori; regional, amb el desenvolupament d'una política cadastral regional; i imperial, suposant la primera universalització de l'espai dins del món romà. (M. Clavel – Lévêque. "Pratiques imperialistes et implantations cadastrales". *Ktema*, 8 (1983), p. 251).

⁶ El terme "*limes*" definia, en els textos dels agrimensors romans, als camins que constituïen les estructures intermèdies dels cadastres i eren creats per dividir les terres i delimitar les pròpies unitats cadastrals (M. Clavel – Lévêque, D. Conso, A. Gonzales. "Nature et fonction des limites dans les textes gromatiques". *De la terre au ciel. Paysages et cadastres antiques, tome II*. París: Presses Universitaires de Franche-Comté (2004), pp. 121 – 144). Segons si la seva orientació era nord-sud o est-oest eren denominats *kardo* o *decumanus*, respectivament. La seva entitat variaria segons si eren els eixos principals del cadastre (*decumanus* i *kardo maximus*) o els límits interns de les centúries (*limites quintarii* o *actuarii* aplicat a un límit de cada cinc o bé *limites intercisiui* de forma més genèrica pels camins interns de les centúries).

⁷ I. Arrayás. *Morfología...*, p. 206.

limitatio i, per tant, no es pot fer equivaldre “cadastre” amb “centuriació”. De fet, un cadastre conté un marcat element social i econòmic en la seva pròpia concepció i es podria definir com una materialització sobre el sòl rural o urbà de les relacions socials i les condicions de producció.⁸ En aquest sentit, Roma utilitzà el cadastre com una eina principalment fiscal i administrativa,⁹ essent un element bàsic per la reorganització, control i integració de les poblacions sotmeses dins del model imperial romà.¹⁰ Alguns autors com M. Clavel-Lévêque, han considerat que aquesta importància de les estructures cadastrals imposades per Roma hauria provocat remarcables revoltes i aixecaments entre les poblacions indígenes, conscients que aquesta nova ordenació territorial suposava un atac de primer ordre contra la seva organització socio-econòmica i política.¹¹

Per la seva banda, la *centuriatio* seria un tipus de *limitatio* cadastral amb una evolució i característiques particulars. Es tractaria d'un tipus de cadastre basat en l'establiment d'unitats intermèdies ortogonals, anomenades “centúries”, basades en la mesura de l'*actus* romà i dividides per un seguit de *limites* (normalment camins) que delimitarien l'estructura parcel·lària.¹² La seva funció es vincularia amb l'assignació de terres (*adsignatio*), ja fos als colons d'una nova fundació o bé als propis pobladors autòctons, als quals se'ls hi retornarien després que aquestes fossin confiscades per Roma. No existí un únic model de *centuriatio* i, de fet, la seva evolució anà marcada pel propi procés d'expansió romana. Així, podem veure com la península Itàlica, primer

⁸ Seguint a G. Chouquer, M. Clavel – Lévêque i F. Favory (“Cadastres, occupation du sol et paysages agraires antiques”. *Annales ESC*, 5-6 (1982), p. 848).

⁹ De fet, com afirma G.E. Cinque, existeix una clara vinculació entre l'ordenació del territori, la seva projecció territorial (la *limitatio*) i el control tributari (G.E. Cinque. *Rappresentazione antica del territorio*. Roma: Officina Edizioni (2002), p. 291.

¹⁰ A la vegada que servia per reproduir el model agrari romà del camperol lliure, en crisi a Itàlia per les constants guerres dutes a terme per Roma (I. Arrayás. *Morfología...*, p. 207).

¹¹ M. Clavel-Lévêque. “Résistances, révoltes et cadastres: problèmes controle de la terre en Gaule Transalpine”. *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1986), pp. 9 – 38.

¹² L'*actus* era la mesura de longitud bàsica i equivalia a 120 peus (aproximadament 35,5 metres) i simbòlicament es considerava com el solc que un jou de bous podria obrir amb l'arada en una escomesa. Per una altra banda, la mesura de superfície principal era l'*actus quadratus*, un quadrat de 120 peus de costat (uns 35,5 m²), representant l'àrea que un jou de bous podria conrear en mitja jornada de treball. A partir d'aquí, dos *actus quadratus* formaven un *iugerum*, un rectangle de 240 peus de llarg per 120 d'ample, que seria l'extensió de terra que un jou de bous (*iugum*) podia conrear en una jornada. Dos *iugera* formarien un *heredium*, la part més petita de terra transmesa a l'hereu o *heres*. Per més detalls sobre les qüestions mètriques, *vid.*: G. Chouquer. *Les paysages de l'Antiquité. Terres et cadastres de l'occident romain*. París: Errance (1991), pp. 47 – 65; P. López. *La ciudad romana ideal. El territorio*. Santiago: Editorial de la Historia (1994), pp. 64 – 109; G. Chouquer. *L'arpentage...*, p. 76; I. Arrayás. *Morfología...*, p. 208; D. Charraut, F. Favory. “De la carte topographique à l'analyse d'images: méthodologie de l'identification des limitations antiques”. *Revue Archéologique de Narbonaise*, 26 (1993), pp. 19 – 21.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

focus d'expansió romà, es convertí en un laboratori d'experimentació per les *limitationes*, les quals es podrien remuntar en el temps fins a mitjans del segle IV aC. a la zona laci-campaniana.¹³ A partir d'aquí, la progressiva conquesta de nous territoris permeté la consegüent evolució dels models i tècniques de centuriació, essent alguns moments claus com, per exemple, la conquesta i organització de la vall del Po, a partir de finals del segle III aC., on es començà a implantar la centuriació regular quadrada amb casos paradigmàtics com la fundació de Cremona (218 aC.).¹⁴ Tot i aquest procés evolutiu i la varietat de casos existents, podem constatar que la *centuriatio* més habitual fou aquella que es basava en l'ús d'unitats intermèdies de 20x20 *actus*, amb un costat d'uns 709'68 metres.¹⁵ Aquesta tipologia es formaria a Itàlia i, a partir de la Tardorepública, es difondria per les províncies gràcies a que les conquestes permeteren un gran creixement de l'*ager publicus* disponible per l'estat romà, el qual havia de ser registrat i gestionat de forma eficient.

En definitiva, doncs, la creació de cadastres per part de Roma, expressats en el terreny mitjançant sistemes de *limitatio* com la centuriació, serviren per organitzar el control intern i facilitar la bona gestió dels territoris conquerits.¹⁶ De fet, la centuriació del territori implicava no només aquest factor de control i administració de les terres, sinó que el depassava, convertint-se fins i tot en un fet cultural, que transformava la

¹³ En aquests primers moments, existiren altres formes de divisió de les terres com la *scamnatio* – *strigatio*, consistents en la divisió a partir d'*scamna* (consistent en rectangles amb el costat curt perpendicular a l'eix principal) o *striga* (amb el costat curt paral·lel a l'eix principal) i que trobaríem en casos com el de *Terracina*. (G. Chouquer, F. Favory. "Formes et évolution de la cadastration romaine en Italie centro-méridionale". *Structures agraires en Italie centro-méridionale. Cadastres et paysage ruraux*. Roma: École Française de Rome (1987), p. 256; G. Chouquer, M. Clavel – Lévêque, F. Favory. "Catasti romani e sistemazione dei paesaggi rurali antichi". *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano*. Mòdena: Ed. Panini (1985), p. 44). En concret sobre el cas de la "*scamnatio*", *vid.*: F.T. Hinrichs. *Histoire des institutions gromatiques*. París: P. Genthner (1989), pp. 23 – 28.

¹⁴ Sobre el cas paradigmàtic de la vall del Po, E. Gabba afirma que es convertí en una zona idònia per l'aplicació d'aquest sistema gràcies al fet que era una àrea amb àmplies terres, molt fèrtil, amb molta aigua i on la població indígena havia estat eliminada o marginada en la seva pràctica totalitat (E. Gabba. "Per una interpretazione storica della centuriazione romana". *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano*. Mòdena: Ed. Panini (1985), p. 24). Sobre aquesta zona també, *vid.*: R. Chevallier. *La romanisation de la Celtique du Pô*. París: Les Belles Lettres (1980); F.T. Hinrichs. *Histoire...*, p. 58, F. Favory. "Propositions...", p. 109.

¹⁵ En realitat, s'han pogut constatar fins a 30 tipologies mètriques diferents de centuriació. A això cal afegir que les variacions al llarg del temps del valor del peu romà van fer que el propi mòdul de la centuriació clàssica de 20x20 *actus* variés entre els 705 i 710 metres de costat. Això complica extremadament la detecció a nivell mètric d'una trama centuriada, però a la vegada ofereix una avantatge ja que, depenent del valor de peu romà que considerem, podem situar-nos en un moment més o menys avançat de la història de Roma. Així, alguns autors consideren que un mòdul determinat pot ser un indicatiu d'una cronologia relativa i, per exemple, una centúria de mòdul entre 703 i 705 metres s'hauria de situar entre els segles III i I aC., mentre que un mòdul entre 706 i 710 metres possiblement se situaria entre el final de la República i l'Alt Imperi (G. Chouquer *et al.* "Catasti romani...", p. 41).

¹⁶ C.R. Whitaker. "Spazio, potere e società". *L'incidenza dell'Antico. Studi in memoria di Ettore Lepore*. Nàpols: Luciano Editore (1995), p. 181.

forma de pensar i de viure d'una societat.¹⁷ La importància d'aquest fenomen, feia que fos un procés plenament planificat i estructurat pel poder romà,¹⁸ que comptava amb uns especialistes encarregats de dur a terme el procés i d'unes tècniques molt precises i concretes que es repetien a cada *limitatio*.¹⁹ A la vegada, tota actuació de *limitatio* implicava la creació d'un document de registre d'aquestes divisions de terres, el qual era conegut com a "*forma*". La *forma* consistia en un document oficial i definitiu, on l'agrimensor especificava les divisions cadastrals derivades de les diverses assignacions de lots de terra i els seus respectius estatuts jurídics. S'hi especificaven dades com els eixos de la limitació, la numeració de les centúries, el nom dels beneficiaris dels lots de terra, la superfície dels lots, la naturalesa de les terres, les terres no assignades (*subseciua*), els espais públics, les terres tornades als propietaris originals o bescanviades, etc. Sempre n'havien d'existir dues còpies: una exposada en un lloc públic i una altra enviada als arxius imperials de Roma, que es complementaven amb d'altres registres com els *libri, tabulae, comentarii*, etc., on s'especificaven altres aspectes com el nom dels beneficiaris i els canvis de propietari al llarg del temps (*libri aeries*) o l'evolució de les terres no assignades (*libri subseciuorum*).²⁰ El més interessant seria que alguns d'aquests documents s'han conservat de forma excepcional i tindríem casos com el bronze de Lacimurga,²¹ la *sortitio* d'Ilici²² o la *Tabula* de Verona,²³ que

¹⁷ L. Bosio. "Capire la terra: la centuriazione romana del Veneto". *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano, il caso veneto*. Mòdena: Ed. Panini (1989), p. 21.

¹⁸ M.C. Parra. "La centuriazione e l'occupazione del territorio". *Civiltà dei Romani. La città, il territorio, l'impero*. Milà: Electa (1990), p. 83.

¹⁹ Aquesta tasca seria duta a terme pels agrimensors, coneguts en l'antiguitat com a "*mensores*", els quals eren els encarregats de realitzar les diferents actuacions de mesurament i organització de les terres de l'imperi. D'entre aquests, els millors serien escollits per fer les *limitationes* i per això eren coneguts com a "*limitatores*". Aquests *mensores* actuaven amb un seguit de tècniques molt precises i ben determinades, de les que en coneixem força detalls gràcies a una obra com és el *Corpus Gromàtic*, un conjunt de textos llatins de geometria, cadastració, dret agrari, etc. recopilats durant el Baix Imperi i on apareixen passatges d'autors com Frontí, Higini, Agenni Úrbic, Balbus o Sícul Flac. La major part d'aquest corpus es considera que es creà en el període que va entre els anys 70 – 120 dC., coincidint per tant amb la dinastia flàvia, un moment que històricament sabem que fou de gran activitat de recensament i restabliment dels plans cadastrals. Sobre el contingut i autors del Corpus, la figura i funció dels agrimensors i les tècniques emprades per aquests, remetem de nou al treball de G. Chouquer: *L'arpentage...*, bàsicament als seus primers capítols (1, 2 i 3), centrats de forma específica sobre aquests aspectes.

²⁰ G. Chouquer. *L'arpentage...*, pp. 45 – 47.

²¹ Pel que fa al cas del bronze de Lacimurga, *vid.*: P. Sáez. "Estudio sobre una inscripción cadastral colindante con Lacimurga". *Habis*, 21 (1990), pp. 205 – 227; M. Clavel-Lévêque. "Un plan cadastral à l'échelle. La forma de bronze de Lacimurga". *Estudios de la Antigüedad*, 6/7 (1993), pp. 175 – 182; J.G. Gorges. "Nouvelle lecture du fragment du forma d'un territoire voisin de Lacimurga". *Mélanges de la Casa Velázquez*, 29/1 (1993), pp. 7 – 23.

²² Respecte la *sortitio* d'Ilici, *vid.*: M. Mayer, O. Olesti. "La *sortitio* de Ilici: Del documento epigráfico al paisaje histórico". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 27/1 (2001), pp. 109 – 130; J. Y. Guillaumin. "Note sur un document cadastral romain découvert a l'Alcudia (Elche, Alicante)". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 28/1 (2002), pp. 113 – 124; J.M. Gurt, E. Ariño, J.M. Palet. "La inscripción catastral de Ilici".

serien indicadors de l'existència de trames cadastrals.²⁴ El cas, però, més espectacular seria el de les *formae* d'Orange, a França, consistents en els fragments de tres grans plànols fets en marbre i situats a Orange l'any 77 dC., on quedaren registrades les revisions fiscals de les terres públiques fetes a la colònia d'*Arausio* durant el govern de Vespasià.²⁵

Aquestes actuacions de limitació del territori estaven directament vinculades amb la *ciuitas* i el seu *territorium* i, de fet, normalment els accidents geogràfics com rius, muntanyes o serralades, límits naturals del territori d'una ciutat, constituïen també el límit del cadastre. Aquest és un element a tenir en compte en el cas vallesà, on resulta complexa la identificació de *ciuitates* més enllà de les situades a la zona costanera com *Barcino*, *Iluro* i *Baetulo*. Val a dir, però, que en alguns casos específics (principalment quan el territori de la ciutat era clarament insuficient pel seu manteniment), existien diversos procediments tècnics que permetien salvar aquests límits geogràfics per tal que la ciutat pogués ampliar el seu territori depenent i delimitat.²⁶ En altres casos, el que trobem es la creació de les anomenades *praefecturae*: conjunts territorials pertanyents a una ciutat, però que estarien ubicats en el *territorium* d'altres *ciuitates*.²⁷ Igualment, cal remarcar altres casos que podrien dificultar la restitució de possibles trames cadastrals des de l'actualitat, com seria la superposició de centuriacions (*renormatio*), bé sigui conseqüència de noves *deductiones* de colons, bé de la recuperació de terres amb objectius fiscals. O la creació de centuriacions transterritorials, que abastaven els

Pyrenae, 31 – 32 (2002), pp. 223 – 226; O. Olesti. “La *sortitio* de *Ilici*. Un ejemplo de la precisión agrimensoria”. *Les vocabulaires techniques des arpenteurs romains*. Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté (2005), pp. 47 – 61.

²³ Sobre el document de la *Tabula* de Verona, *vid.*: G. Cavalieri. “Un document cadastral du complexe capitulin de Verone”. *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 26/1 (2000), pp. 198 – 200; *Id.* “Un documento catastrale dell'agro centuriato Veronese”. *Athenaeum*, 80 (2000), pp. 5 – 49.

²⁴ I. Arrayás. *Morfología...*, p. 210.

²⁵ Sobre els cadastres d'Orange, *vid.*: A. Piganiol. *Les documents cadastraux de la colonie romaine d'Orange*. Supplément Gallia. París (1962); F. Salviat. “Orientation, extension et chronologie des plans cadastraux d'Orange”. *Révue Archéologique de Narbonnaise*, 10 (1977), pp. 107 – 118; G. Chouquer. “Localisation et extension géographique des cadastres affichés a Orange”. *Cadastres et espace rural. Table ronde de Besançon 1980*. París: CNRS (1983), pp. 275 – 295; M. Assénat. *Cadastres et romanisation dans la cité antique de Nîmes*. *Révue Archéologique de Narbonnaise*, Supplément 36. Montpellier (2006); A. Perez. *Les cadastres antiques en Narbonnaise occidentale. Essai sur la politique coloniale romaine du Gaule du Sud (II s. av. J.C. – II s. ap. J.C.)*. Montpellier: CNRS (1995).

²⁶ I, per exemple, tenim ben documentats procediments com la *uaratio*, per tal de superar la barrera que suposa un riu, o el càlcul de superfícies no regulars (G. Chouquer. *L'arpentage...*, pp. 83 – 87).

²⁷ Un cas ben documentat per les fonts seria el d'*Emerita Augusta*, la qual segons Higiní Gromàtic tindria diverses d'aquestes *praefecturae* (136, 1-10 Th.). Sobre aquests enclavaments territorials, *vid.*: P. López. *La ciudad...*, pp. 253 – 261; M.J. Castillo. *Espacio en orden: el modelo gromático-romano de ordenación del territorio*. Logroño: Universidad de La Rioja (1996), pp. 254 – 261; G. Chouquer. *L'arpentage...*, pp. 133 – 134.

territoria de diverses *ciuitates*.²⁸ Aquests darrers casos, però, són bastant excepcionals i no es corresponen a l'estructura tradicional que es documenta de forma general dins l'Imperi Romà. D'aquesta manera, cal tenir en compte que la documentació de diverses orientacions dins d'un mateix territori no ha d'implicar per força l'existència de diverses centuriacions i que el recurs a aquests casos excepcionals només s'ha de fer en aquells exemples on les evidències siguin prou concloents i estiguin sustentades per una base empírica sòlida. Finalment, també cal remarcar el fet que la implantació d'un cadastre mitjançant una centuriació no suposava que totes les terres incloses dins d'aquest cadastre haguessin d'estar centuriades. Així, trobem zones on la poca capacitat productiva o les seves condicions físiques dificultaven o feien excessivament costosa l'aplicació d'una *limitatio*. I d'altres que quedaven excloses de l'*adsignatio*, com els *fundi excepti*, normalment espais que es reservava el fundador del nucli o que s'havien concedit de forma excepcional a personatges que ho havien merescut per raons diverses.²⁹ Això mostraria que el fet de no documentar cap mena d'indici de centuriació en un punt determinat del territori no hauria de significar, forçosament, que aquest estigués fora de l'estructura cadastral predominant.

Per tant, tot i que disposem de fonts d'informació relativament abundants sobre els processos utilitzats per Roma per la divisió i gestió de la terra, l'anàlisi de les estructures agràries romanes segueix presentant àmplies problemàtiques, les quals només es poden afrontar amb garanties amb la selecció d'una metodologia de treball minuciosa i el màxim de precisa possible.

²⁸ I. Arrayás. *Morfología...*, pp. 210 – 211.

²⁹ G. Chouquer. *L'arpentage...*, p. 135.

1.2. Identificació i caracterització d'una possible estructura cadastral a la zona vallesana

Un cop fet aquest plantejament teòric inicial, cal que centrem el discurs en el nostre cas d'estudi: el Vallès. L'objectiu de l'anàlisi proposat parteix de la base de que estem en una zona com el nord-est peninsular, on existeix una tradició d'estudis al voltant de la presència de cadastres romans en el territori expressats mitjançant centuriacions. Així, a zones com el Maresme,³⁰ el Camp de Tarragona,³¹ Girona,³² l'àrea emporitana,³³ la Cerdanya³⁴ o el Pla de Barcelona,³⁵ s'han restituit indicis de possibles trames centuriades. En aquest sentit, la proximitat del Vallès, a nivell geogràfic i formal, amb algunes d'aquestes zones, fa que no sigui descabellat pensar en l'existència d'una estructura cadastral en aquest territori. A la vegada, les pròpies característiques de la Laietània interior en època romana, com l'alta importància de l'activitat productiva agrària, la documentació de diverses reformes viàries, la proximitat a nuclis de certa entitat com *Barcino* o *Iluro*, etc., podrien ser propícies a la generació d'aquesta estructura.

En el nostre cas, però, el factor determinant per a iniciar aquest estudi és el fet que ja abans s'havia plantejat l'existència d'indicis sobre un possible cadastre romà al Vallès. Així, fou A. Aguilar qui inicià aquest camí, documentant tres possibles orientacions cadastrals (A, B i C), les quals suposen la nostra base i punt de partida per

³⁰ O. Olesti. *El territori...; Id.* "Cadastre, aménagement du territoire et romanisation de Maresme a l'époque républicaine". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 20/1 (1994), pp. 283 – 307; *Id.* "Actuaciones catastrales y romanización en el territorio del Maresme en época republicana: la contribución del estudio arqueológico". *Studia Historica Historia Antigua*, 13 – 14 (1995 – 1996), pp. 105 – 124.

³¹ J.M. Gurt, A. Marquès. "La conquesta cadastral de l'espai. Les empremtes de la història en el paisatge del Camp de Tarragona". *Espais*, 12 (1988), pp. 46 – 51; I. Arrayás. *Morfología...*; J.M. Palet, H. Orenge. "Les centuriacions de l'ager *Tarraconensis*: Organització i concepcions de l'espai". *Ager Tarraconensis*, vol. 1. Tarragona: ICAC (2010), pp. 121 – 154.

³² R. Plana. "El territori i la ciutat romana de *Gerunda*". *L'Avenç*, 167 (1993), pp. 35 – 52; *Id.* "Paisatges i estructures rurals antigues en el nord-est català: territori de la ciutat romana de *Gerunda*". *Estudios de la Antigüedad*, 6/7 (1993), pp. 99 – 117.

³³ R. Plana. "Els inicis de la intervenció romana a l'Empordà i pervivència i transformació de les estructures indígenes". *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1986), pp. 117 – 123; *Id.* "Le territoire d'Empúries: première phase de l'implantation romaine". *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 15/2 (1989), pp. 249 – 281.

³⁴ O. Olesti. "La Cerdanya en època antiga: romanització i actuació cadastral". *Estudios de la Antigüedad*, 6/7 (1993), pp. 133 – 154.

³⁵ J.M. Palet. *Estudi territorial del Pla de Barcelona: estructuració i evolució del territori entre l'època iberoromana i l'altmedieval: segles II – I aC./X-XI dC.* Barcelona: Centre d'Arqueologia de la Ciutat (1997); J.M. Palet, J.I. Fiz, H. Orenge. "Centuriació i estructuració de l'ager de la colònia de *Barcino*: anàlisi arqueomorfològica i modelació del paisatge". *Quarhis*, 5 (2009), pp. 106 – 123; J.M. Palet, S. Riera. "Modelació antròpica del paisatge i activitats agropecuàries en el territori de la colònia de *Barcino*". *Barcino I. Marques i terrisseries d'àmfores al Pla de Barcelona*. Barcelona: IEC/ICAC (2009), pp. 131 – 140; O. Olesti. "La organización territorial de la colonia de *Barcino*: posibilidades y límites de los estudios cadastrales". *Homenaje al Prof. Julio Mangas* (en premsa).

procedir a analitzar el territori vallesà i poder determinar fins a quin punt existeix la possibilitat de parlar de centuriacions romanes al Vallès.

1.2.1. Metodologia

Com hem vist, la hipòtesi de partida que volem contrastar seria la que planteja la possibilitat que existís un cadastre romà amb una *limitatio* de tipus *centuriatio* a la zona vallesana. Aguilar proposà l'existència de les tres esmentades orientacions, remarcant especialment la C, orientació predominant que abastaria tot el Vallès (tant oriental com occidental).³⁶ Tot i que la pròpia autora remarcà el fet que es tractava d'un estudi en una fase inicial i davant la manca de dades disponibles en aquell moment, Aguilar plantejà que per l'orientació C es podia teoritzar sobre l'existència d'una hipotètica centuriació basada en la centúria de 20x20 *actus*, amb un mòdul de 706 metres de costat.³⁷ A la vegada, realitzà una anàlisi mètrica de la zona situada entre la riera de Caldes i el torrent de Caganell, considerant que era significativa pel que fa a aquesta orientació, i arribà a la conclusió que s'hi podien observar indicis d'un parcel·lari ortogonal basat en el valor de l'*actus*. Pel que fa a una possible cronologia d'aquest cadastre, l'autora no es decantà clarament per cap (fet lògic davant la manca de dades), tot i que apuntà la major vinculació d'aquests mòduls relativament petits de 706 m. amb el moment triumviral.³⁸

L'objectiu del nostre anàlisi, doncs, ha estat confirmar l'existència d'aquestes orientacions i comprovar si realment són les predominants o si n'hi existeixen d'altres. I en el cas que es poguessin documentar, intentar contrastar-les amb el màxim d'elements possibles per tal de poder confirmar o rebutjar la possibilitat d'un cadastre romà a la zona vallesana. Per a fer-ho, hem seguit la metodologia emprada habitualment en aquests estudis, la qual parteix de la idea que una centuriació quedaria reflectida en el territori no només a partir del *limites* ortogonals, sinó també en l'orientació del parcel·lari al voltant d'aquests eixos.³⁹ En aquest sentit, un primer pas seria el d'intentar

³⁶ Aquesta proposta quedà reflectida en tres articles publicats per l'autora: A. Aguilar. "Avanç preliminar a l'estudi dels cadastres romans a la comarca del Vallès (Barcelona)." *Estudios de la Antigüedad*, 6-7. Bellaterra (1993), pp. 119 – 131; A. Aguilar, O. Olesti, R. Plana. "Cadastres romans a Catalunya. Empordà i Gironès, Cerdanya, Vallès Occidental." *Tribuna d'Arqueologia 1989 – 1990*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (1991), pp. 111 – 124; A. Aguilar, P. Picón. "Aproximación a la estructuración territorial en época romano-republicana y alto imperial en la comarca del Vallès Occidental (Barcelona)". *Studia Historica. Historia Antigua*. Vol. VIII (1989), pp. 29 – 42.

³⁷ A. Aguilar. "Avanç preliminar...", p. 126.

³⁸ *Ibid.*, p. 126.

³⁹ O. Olesti. *El territori...*, p. 260.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

restituir possibles orientacions dels parcel·laris existents en l'actualitat a la zona vallesana. Per fer-ho, els principals elements utilitzats serien la cartografia (actual i històrica) i la fotografia aèria. Aquests dos documents presenten la virtut de poder apropar-nos a les transformacions realitzades per l'home en el paisatge, gràcies a la conservació d'elements com les pròpies trames cadastrals o les vies, la funcionalitat i eficàcia de les quals permeté la seva continuïtat en el temps. La primera tasca, doncs, consistiria en intentar identificar les orientacions parcel·làries predominants i les xarxes de camins existents en el territori d'estudi, a partir de la superposició dels mapes utilitzats i d'una malla teòrica que seguiria la mètrica romana. Pel que respecta als mapes, principalment s'ha utilitzat el mapa topogràfic, utilitzant escales variades que anirien des de 1:50.000 (per obtenir visions més generals de les diferents àrees), a 1:25.000 (la més idònia per les seves característiques) i fins a 1:10.000 (per realitzar comprovacions de detall).⁴⁰ A aquest se li han afegit d'altres mapes històrics que podien aportar elements concrets que permetessin apropar-se a la restitució de certs detalls perduts avui en dia. Un element important seria l'ús de l'ortofotomapa, consistent en una imatge aèria corregida geogràficament per tal d'evitar els problemes de distorsió que ofereix la fotografia aèria tradicional. A la vegada, aquests s'han complementat amb un document de gran rellevància com és la fotografia aèria del Vol Americà dels anys 1956 – 1957; un conjunt d'imatges del territori espanyol fetes als anys 50 i que tenen la característica primordial d'estar datades abans del gran procés d'industrialització i urbanització que començà a Catalunya als anys 60. És per això que es tracta d'una font de primer ordre per tal de restituir possibles estructures agràries fossilitzades en el paisatge. Fins fa pocs anys, aquests diversos elements havien de ser tractats per separat, intentant evitar caure en deformacions o exageracions en les restitucions per la falta de mitjans. L'evolució informàtica en els darrers anys, però, cada cop facilita més aquestes operacions i, en aquest sentit, l'eina informàtica SIG ha suposat un pas endavant fonamental. Així, s'han integrat tots aquests documents com a capes d'un projecte SIG, la qual cosa ha permès una major facilitat i precisió a l'hora de treballar en la restitució parcel·lària, alternant de forma automàtica el mapa topogràfic amb l'ortofotomapa i la fotografia aèria del Vol Americà.⁴¹ Com dèiem, per fer la restitució cal col·locar una

⁴⁰ Tots els mapes i ortofotomapes utilitzats s'han extret de la pàgina web de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, on es troben en accés obert.

⁴¹ Volem agrair profundament l'ajuda del Dr. Pau de Soto a l'hora d'elaborar aquest projecte SIG, ja que sense la seva col·laboració totalment desinteressada, segurament aquest estudi no hauria pogut tirar endavant.

mallà en quadrícula seguint la mètrica romana a sobre d'aquests documents i, a partir d'aquí, intentar anar registrant els possibles elements que segueixin la mateixa orientació. La principal mallà que hem utilitzat es basa en el sistema clàssic de la centúria de 20x20 *actus* amb 710 metres de costat. A la vegada, i per provar altres possibilitats mètriques també documentades a altres parts de l'Imperi, s'han aplicat malles de 15x15 i 15x20.

Un cop documentada una orientació dominant, això no vol dir ni molt menys que estiguem davant d'una estructura parcel·lària d'origen romà. A partir d'aquest punt, entren en joc altres elements com serien l'anàlisi mètrica, per tal d'intentar comprovar si aquesta orientació segueix de forma general una mètrica romana i si es pot detectar un mòdul determinat que, com hem vist, pot aportar informació cronològica per comparació amb d'altres casos. L'element més important, però, seria la comparació amb la situació dels jaciments arqueològics. Així, si un conjunt de jaciments d'un moment cronològic determinat coincideixen prou bé amb una hipotètica orientació i la respectiva mallà amb mètrica romana, estaríem davant d'un bon indicatiu per pensar en una estructura cadastral antiga.⁴² D'aquesta manera, la proximitat de jaciments als *limites* o, sobretot, la seva situació a sobre d'aquests o en encreuaments, serien evidències a tenir en compte. Finalment, altres elements a analitzar serien la relació de la hipotètica xarxa centuriada amb llocs de culte cristians posteriors (ja que aquests tendiren a situar-se sobre antics nuclis romans), la xarxa viària o les dades que aporta la toponímia medieval (en molts casos mostrant també perduracions antigues).

1.2.2. Les orientacions vallesanes

Un cop realitzat l'anàlisi arqueomorfològic a partir de la metodologia presentada, els resultats obtinguts venen a confirmar els treballs realitzats per A. Aguilar, ja que hem pogut restituir les tres orientacions plantejades, les quals seran anomenades a partir d'aquest moment com Vallès A, Vallès B i Vallès C. Malauradament, en general les evidències disponibles pel territori vallesà a nivell de parcel·lars i límits ortogonals són força escadusseres i això complica enormement el treball de contrastació històrica de les

⁴² A. Ferdière. "Recherche des parcelles fossiles et cadastres antiques: l'exemple de la Gaule du nord". *Cadastres et espace rural. Table ronde de Besançon 1980*. París: CNRS (1983), p. 162.

dades documentades.⁴³ D'aquesta manera, en cap cas podem parlar pel Vallès d'una zona amb evidències clares i fàcilment identificables d'estructures cadastrals antigues. Per contra, hem pogut documentar un seguit d'indicis que permeten plantejar la possibilitat de l'existència d'aquest cadastre d'època romana, sense poder arribar a resultats concloents i mantenint-nos sempre en el camp de la hipòtesi.

L'estudi realitzat permet veure com, de les tres orientacions detectades, només la Vallès C té una entitat prou significativa per poder arribar a plantejar-se la possibilitat de l'existència d'un cadastre centuriat. Així, pel que fa a les altres dues orientacions, no és massa el que podem dir. Tot i així, creiem interessant mostrar els resultats obtinguts també en aquests dos casos. Com a darrer apunt, cal recordar que l'anàlisi ha abastat tot el territori vallesà, seguint els límits que hem marcat per època antiga per la Laietània interior: al nord la Serralada Prelitoral, al sud la Serralada Litoral, a l'est la Tordera i a l'oest el Llobregat.

1.2.2.1. Vallès A

Es tractaria d'una orientació situada a N 48° O. Aguilar considerava que es desenvoluparia principalment a la plana del Vallès Occidental, amb uns eixos que potser es relacionarien amb el *kardo* i *decumanus* de *Barcino*.⁴⁴ El nostre estudi ha pogut determinar que realment queden poques traces a la plana vallesana d'aquesta orientació. Tot i així, es podrien detectar indicis tant al Vallès Occidental com Oriental, prenent més importància a les zones properes a la Serralada Litoral, fet que podria lligar amb la hipòtesi plantejada per Aguilar d'una vinculació amb els nuclis costaners laietans. Pren especial rellevància a punts com Santa Maria de Palautordera; la zona entre Llinars i Vilalba Sasserra; la zona entre Montmeló i Montornès (seguint el traçat del riu

⁴³ Així, per exemple, no disposem a la zona vallesana de cap límit de propietat d'un jaciment rural romà conservat. Aquests elements, ben referenciats a les fonts gromàtiques (Sic. Fl. *De cond. Agr.* 105 – 106 Th.), consistien en la col·locació d'una alineació d'àmfores situades de forma invertida i tallades, que servien per a delimitar una propietat rural d'una altra. Per tant, es tractaria d'un element que marcaria clarament un límit rural i que hauria de coincidir amb l'orientació general del cadastre. En aquest sentit, a d'altres zones on s'han restituït estructures cadastrals romanes com el Maresme o el Camp de Tarragona, la troballa de jaciments (Can Soleret a Mataró i Mas d'en Burguet a Alcover) amb aquestes estructures que, *grosso modo*, coincidien amb les orientacions proposades s'ha convertit en un indicatiu de primer ordre per poder confirmar l'orientació i cronologia antiga de l'estructura cadastral. Pel cas de Mas d'en Burguet *vid.*: O. Olesti, J. Massó. "Un limite de propriété rurale dans l'Ager Tarraconensis". *Dialogues, d'Histoire Ancienne*, 23/2 (1998), pp. 224 – 232; I. Arrayás. *Morfología...*, pp. 215 – 216. Respecte Can Soleret: F. Gallemí, N. Gurrera. "El jaciment de Can Soleret (Mataró, Maresme)". *Laietània*, 9 (1994), pp. 159 – 180; O. Olesti. *El territori...*, pp. 476 – 477.

⁴⁴ A. Aguilar *et al.* "Aproximación...", p. 32.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Congost); la zona entre Mollet, Sant Fost de Campsentelles, Martorelles, la Llagosta i Santa Perpètua de Mogoda; a Sant Cugat o a la zona entre Barberà del Vallès, Badia del Vallès, Cerdanyola i Montcada.

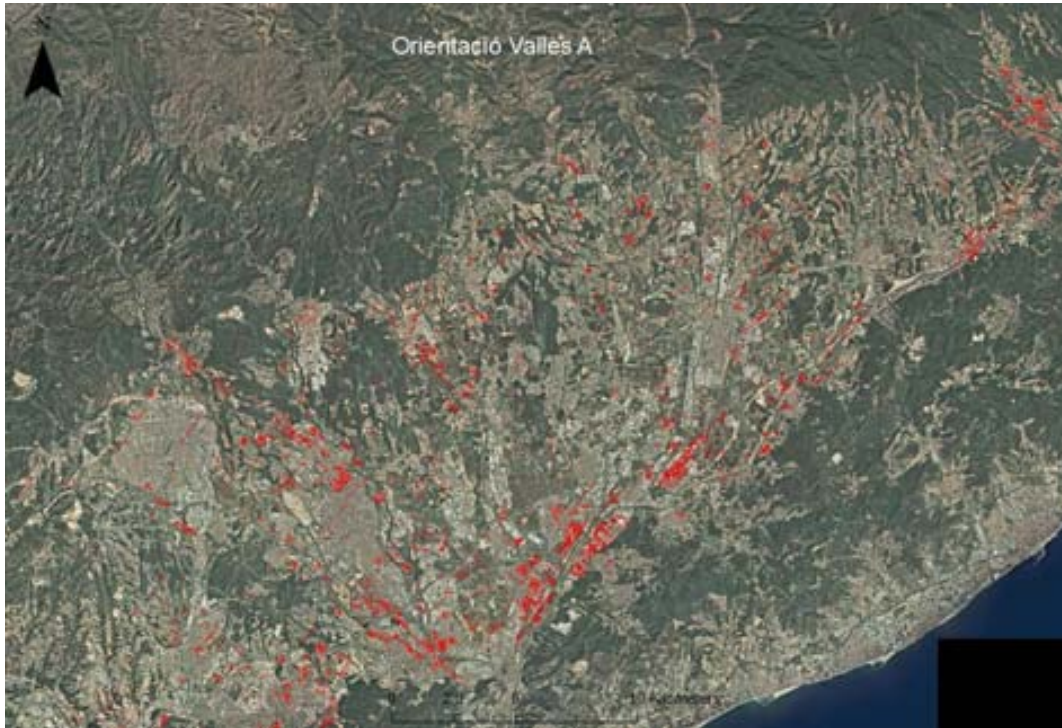

Fig. 1: En vermell, indicis de la trama de l'orientació Vallès A.

En aquest cas s'ha aplicat sobre el mapa topogràfic, l'ortofotomapa i la fotografia aèria, la ja citada malla amb la mètrica clàssica de 20x20 *actus* amb mòdul de 710 metres. Desgraciadament, les poques traces conservades en el parcel·lari actual d'aquesta orientació han dificultat molt la cerca de coincidències mètriques que permetessin donar suport de forma mínimament fiable a l'existència d'una trama cadastral amb un mòdul identificable. Tot i això, sí que és cert que alguns eixos viaris actuals coincideixen *grosso modo* amb aquesta orientació. Així, correspondrien a possibles *decumani* casos com l'actual carretera C-261 al seu pas per Llinars, durant 1,6 km. També ho podria ser l'eix que conforma l'actual via de ferrocarril entre Barcelona i Portbou, en un tram de pràcticament 3 km. a través de Sant Celoni i que segueix posteriorment durant quasi 4 km. més per Vilalba Sasserra. Un altre possible *decumanus* seria la carretera C-251 a l'àrea de Granollers (durant aproximadament 2

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

km.), tot i que en aquest cas el fet de ser un eix visiblement desviat li resta fiabilitat.⁴⁵ Finalment, també caldria remarcar la carretera N-152a al seu pas per Mollet, durant 1.7 km., que acaba unint-se amb la C-17. Pel que fa a *kardines*, els eixos més interessants serien la línia de ferrocarril entre Barcelona i Manresa en el tram entre Cerdanyola i Barberà del Vallès (uns 5 km. i mig aproximadament). La N-150 entre Barberà i Montcada, amb un tram de 2,6 km. O la carretera BV-245 al seu pas per Sabadell, amb un recorregut d'uns 2 km.

Fig. 2: Orientació Vallès A a la zona sud-occidental vallesana.

A nivell mètric, com dèiem, no s'ha pogut dur a terme una anàlisi en condicions davant l'escassetat de traces conservades. En aquells punts on la trama era més significativa, però, s'ha intentat comprovar l'existència de correspondències mètriques amb el sistema d'*actus* i a partir del mòdul de 20x20. Malauradament, només s'ha trobat algun cas que

⁴⁵ Hem de tenir en compte, però, que les traces d'un possible parcel·lari antic segurament en molts casos han estat afectades per l'evolució del paisatge i de les comunitats humanes que han habitat en el seu territori. En aquest sentit, un dels principals problemes a l'hora de restituir una trama cadastral antiga seria la seva inevitable degradació amb el pas del temps. Aquesta afectaria sobretot les estructures intermèdies del cadastre, adaptant-les a una nova distribució funcional de l'hàbitat i la xarxa viària. Aquest fenomen, doncs, es podria observar en les discontinuïtats, captures, desplaçaments laterals, etc. dels principals camins i en una nova jerarquia de les vies. Per tant, és possible trobar casos de vies que havien estat eixos d'un parcel·lari antic, les quals a dia d'avui no mantenen un traçat rectilini per raó precisament a aquest procés (G. Chouquer *et al.* "Cadastrés ruraux...", p. 14).

podria respondre-hi de forma mínimament clara i per això no s'ha considerat una evidència determinant.

Fig. 3: Zona amb presència de l'orientació Vallès A on es podrien documentar correspondències mètriques amb el mòdul de 20x20 *actus*.

En definitiva, els magres indicis associats a la conservació d'aquesta orientació Vallès A han fet que no creguem possible plantejar una hipòtesi al voltant de l'existència d'una *centuriatio* en època romana que seguís aquesta orientació. Òbviament, això no vol dir ni molt menys que estiguem negant aquesta possibilitat, sinó que senzillament creiem que a dia d'avui resulta indemostrable. De la mateixa manera, i tot i que la zona més propera a la Serralada Litoral seria la més densa pel que fa a aquesta orientació, tampoc pensem que es pugui contrastar la hipòtesi ja apuntada per A. Aguilar al voltant de la seva relació amb *Barcino*.⁴⁶ De fet, cal remarcar que la major part del parcel·lari restituït en aquesta zona estaria en vinculació directe amb el traçat de rius i rieres com el Besós, el Mogent o la riera de Caldes i, per tant, resulta complicat poder determinar si aquest estaria relacionat amb una hipotètica actuació cadastral o més aviat amb l'aprofitament lògic de les terres més fèrtils properes als cursos d'aigua realitzat al llarg de tota la Història.

⁴⁶ A l'apartat corresponent del volum I entrarem en detall sobre la qüestió de la possible centuriació de *Barcino* i la seva relació amb el Vallès (*vid.* volum I, apartat 3.3.1.2.2).

Fig. 4: Orientació Vallès A la zona compresa entre la riera de Caldes i el naixement del riu Besós.

1.2.2.2. Vallès B

La Vallès B és, sens dubte, la pitjor conservada de les tres. Amb una orientació N 30° E, Aguilar considerava que s'estenia pel Barcelonès, el Baix Llobregat i el Vallès Occidental, amb especial significació a les zones de Cerdanyola i Sant Cugat.⁴⁷ En el nostre estudi, hem pogut comprovar l'escassetat de traces conservades i que aquestes es concentren a zones com l'àrea entre Mollet i Sant Fost de Campsentelles, entre Montmeló i Montornès del Vallès o, efectivament, les zones de Rubí i Sant Cugat.

⁴⁷ A. Aguilar *et al.* "Aproximación..." p. 33.

Fig. 5: Orientació Vallès B.

Els *limites* més remarcables serien, pel que fa a *decumani*, la carretera BP-1503 a la zona entre Sant Cugat i Rubí (1,3 km.). En el cas dels *kardines*, tindríem la N-152a al pas per Mollet (uns 2 km.). La C-17 des de Mollet que enllaçaria posteriorment amb la línia de ferrocarril Barcelona – Portbou (5,5 km.). També la línia de ferrocarril de Barcelona a Sabadell al pas per Cerdanyola (1,3 km.). Igualment, la carretera de Castellar al pas per Terrassa (2,2 km.) o la C-17 al pas per Paret i Lliçà de Vall (2 km. aproximadament). Tant la línia de ferrocarril de Barcelona a Puigcerdà al pas per Montmeló (1,5 km.) com la de Barcelona a Portbou al pas per Montornès (1,9 km.) també es podrien considerar hipotètics *kardines* d'aquesta orientació. Finalment, caldria remarcar també la carretera BV-5151 al pas per Les Franqueses del Vallès (durant 1,7 km.), que més endavant es reprèn durant un km. més.

Fig. 6: Orientació Vallès B a la zona entre Paret del Vallès i Montmeló.

De la mateixa manera que en l'anterior cas, la manca d'una trama densa conservada ha dificultat l'anàlisi d'aquesta orientació i, de fet, l'estudi mètric no ha pogut aportar dades significatives, de la mateixa manera que, en aquests casos, la poca entitat de les traces conservades creiem que fa estèril la contrastació amb la xarxa de jaciments arqueològics. Tot plegat ha fet que no considerem suficients les evidències disponibles per poder plantejar l'existència d'una *centuriatio* a la zona vallesana seguint aquesta orientació.

1.2.2.3. Vallès C

La darrera de les orientacions tractades seria la Vallès C, amb una orientació N 11° O. Ja Aguilar plantejava aquesta com la orientació predominant en el Vallès, amb una presència a les dues comarques i una trama molt menys degradada. El seu anàlisi arqueomorfològic determinava l'existència d'una sèrie d'eixos que articulaven el territori de forma ortogonal, els quals coincidirien amb els que serien els *limites* del possible cadastre.⁴⁸ A la vegada, segons l'autora l'anàlisi mètrica d'una zona amb

⁴⁸ A. Aguilar. "Avanç preliminar...", p. 125.

especial incidència de la trama, com seria la zona entre la riera de Caldes i el torrent de Caganell, mostrava un ritme de divisió del parcel·lari freqüent basat en l'*actus*.⁴⁹

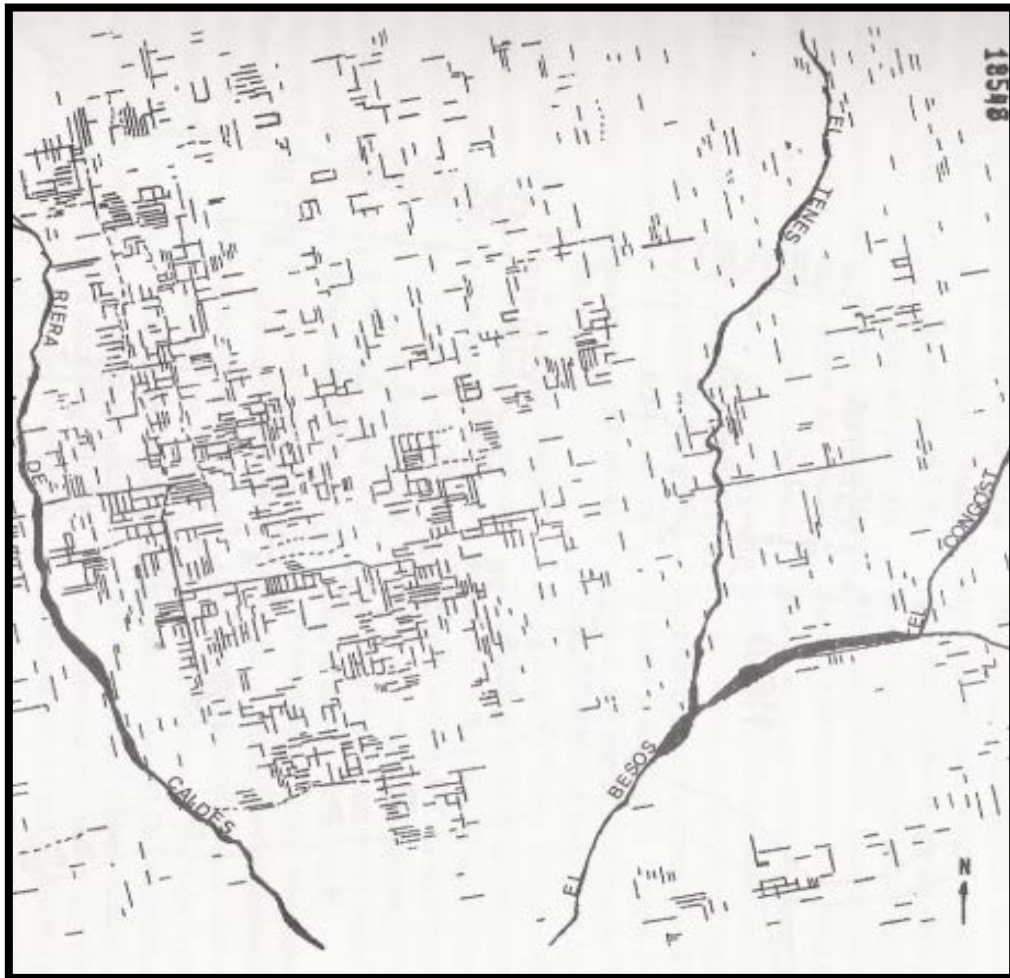

Fig. 7: Restitució de la trama C per part d'Aguilar a la zona entre Santa Perpètua, Mollet, Palau-Solità i Plegamans, Paret del Vallès, Lliçà de Munt i Lliçà de Vall (Aguilar 1993).

El nostre estudi ha pogut corroborar l'existència d'aquesta orientació predominant a tot el Vallès. En general, la trobem representada a pràcticament totes les àrees del territori vallesà, però resulta especialment densa a la part central vallesana, a la zona que comprèn els nuclis de Palau-Solità i Plegamans, Paret del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Polinyà i Mollet. Així doncs, es confirma també la visió d'Aguilar, que també considerava aquesta àrea com una d'aquelles on millor es conservava la trama. Altres zones on podem observar una bona conservació serien la zona entre la Garriga, l'Ametlla del Vallès i Les Franqueses; la zona de Lliçà d'Amunt i de Vall; l'àrea de Cardedeu; Terrassa; la zona entre Cerdanyola i Montcada o Castellar del Vallès. Altres

⁴⁹ *Ibid.*, p. 126.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

punts interessants pel que fa al poblament antic com Caldes de Montbui, Granollers o Rubí, en canvi, no serien de les que presentarien una trama millor conservada. En aquest sentit, cal tenir en compte que el Vallès ha estat una zona àmpliament modificada a nivell territorial des d'època medieval i això podria explicar la diversitat d'orientacions o el fet que determinades zones responguin a la típica orientació radial del parcel·lari, pròpia del període medieval, i que podem trobar ben representada a nuclis actuals com Santa Perpètua de Mogoda o Mollet del Vallès. A la vegada, a d'altres zones, la presència de rieres o rius que actuarien com a eixos vertebradors del territori, faria que els parcel·lars s'agrupessin al voltant dels seus cursos, cercant la presència de terres fèrtils i amb aigua propera. Això provocaria que a les immediacions d'aquests cursos d'aigua els parcel·lars tindrien una orientació pròpia que no seguiria les dominants de les àrees on se situarien, i més aviat seguirien el propi curs i orientació del riu o riera. Òbviament, aquests són factors importants en el territori vallesà i que dificulten molt la possibilitat de restituir orientacions predominants i, el que és més greu, poder determinar la seva adscripció a una cronologia concreta.

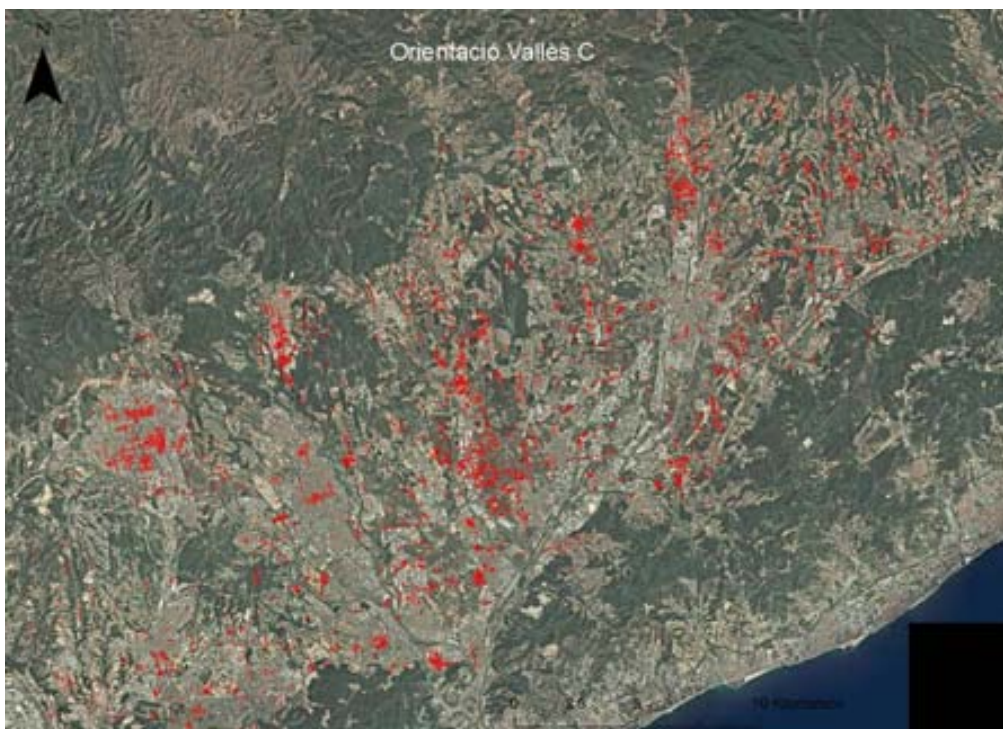

Fig. 8: Orientació Vallès C sobre el territori.

Pel que fa als *limites* teòrics documentats en aquesta orientació, podem parlar de diferents eixos, normalment corresponents a trams de la xarxa viària actual, que podrien

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

actuar com a *kardines* i *decumani* de la hipotètica trama cadastral. Si comencem pels *decumani*, trobem que un dels principals i mes ben conservats seria el que se situa a l'actual C-251 en el tram entre Llinars i Cardedeu, amb una durada d'uns 5 km. (tot i que amb certa variació de l'eix durant aquest recorregut). Es tractaria d'una de les zones amb una trama més densament conservada i aquest seria un dels eixos principals de la hipotètica restitució.

Fig. 9: Possible *decumanus* a la zona de Cardedeu en relació amb la malla mètrica d'orientació Vallès C.

Un altre possible eix est-oest es trobaria en el tram de la N-152 a que passa pel sud de Granollers, entre els km. 26 – 27. També la C-55 al seu pas per Lliçà de Vall (1,2 km.) podria ser un d'aquests eixos. Com en altres casos que ja hem vist, també l'actual recorregut de la línia de ferrocarril pot coincidir amb alguns d'aquests eixos. Seria el cas del tram de la línia de Barcelona a Puigcerdà, que passaria a ser un *decumani* de l'orientació Vallès C al seu pas per Montmeló, durant 1,8 km., entre la C-17 i Can Tabola. Altres possibles casos serien la C-1415b al seu pas per Caldes (aproximadament 1 km.) o la B-140 al seu pas entre Sabadell i Santa Perpètua de Mogoda (2,5 km.). Si passem ara als *kardines*, també disposem de diversos possibles eixos. Així, un dels més remarcables seria el de la carretera B-143 al seu pas per Palau-Solità i Plegamans (3,5

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

km.), ja que de fet ja havia estat identificat per A. Aguilar en els seus treballs.⁵⁰ L'altre gran possible *kardo* identificat seria el que se situaria a l'actual B-124 i que travessaria Castellar del Vallès, amb un traçat rectilini que lligaria perfectament amb l'orientació plantejada durant un recorregut de 3,2 km. Per sota d'aquests, tindríem d'altres interessants com el tram de la BV-5105 al sud de Cardedeu (1 km.) o, proper a aquest, un tram d'1,4 km. de la BV-5103. A Vilanova del Vallès, hi hauria un tram de la BP-5002 d'1,8 km. que també seria un possible eix nord-sud. Un cas interessant a nivell mètric que analitzarem posteriorment seria el del possible *kardo* situat entre els km. 10 i 11 de l'actual BV-1435 a Santa Eulàlia de Ronçana. Finalment, també seria interessant un eix d'1 km. paral·lel a la Riera Seca entre Lliçà de Vall i Palau-Solità i Plegamans.

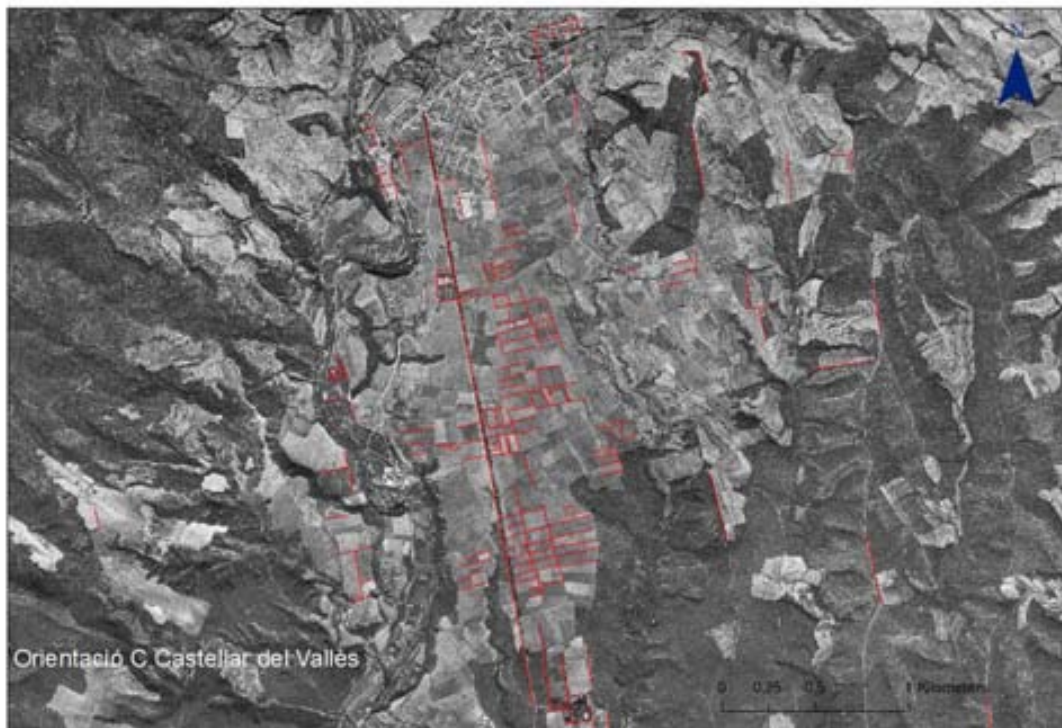

Fig. 10: Vallès C a la zona de Castellar del Vallès amb presència del possible *kardo* a l'actual B-124.

Per tant, estem en aquest cas davant d'una orientació que es documenta per tot el territori vallesà, amb alguns trams conservats amb força densitat i la presència de múltiples eixos, alguns certament remarcables, que es podrien identificar com a *limites* coincidents amb l'orientació de la hipotètica trama cadastral. Aquests fets, fan que pensem que l'orientació Vallès C és l'única que es pot proposar com a hipòtesi de l'existència d'un cadastre centuriat en època antiga al Vallès. Ara bé, òbviament aquestes dades presentades per sí soles no tenen cap valor, ja que no permeten assegurar

⁵⁰ A. Aguilar. "Avanç preliminar...", p. 125.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

l'existència del cadastre ni, encara menys, la seva adscripció a època antiga. Un primer element a considerar per tal de poder oferir evidències consistents en aquest sentit, seria l'anàlisi mètrica de la trama. Ja hem comentat com Aguilar plantejà aquesta anàlisi a la zona situada entre el torrent del Caganell i la riera de Caldes. Així, l'autora detectà un ritme de divisió més freqüent basat en l'*actus*, on en cinc ocasions es donava una divisió d'1 *actus*, en tres ocasions de 2,5 *actus*, dues vegades de 2, 4, 4,5, 6, 6,5 i 14 *actus*, i altres divisions de 10, 16, 27 i 28 *actus*.⁵¹

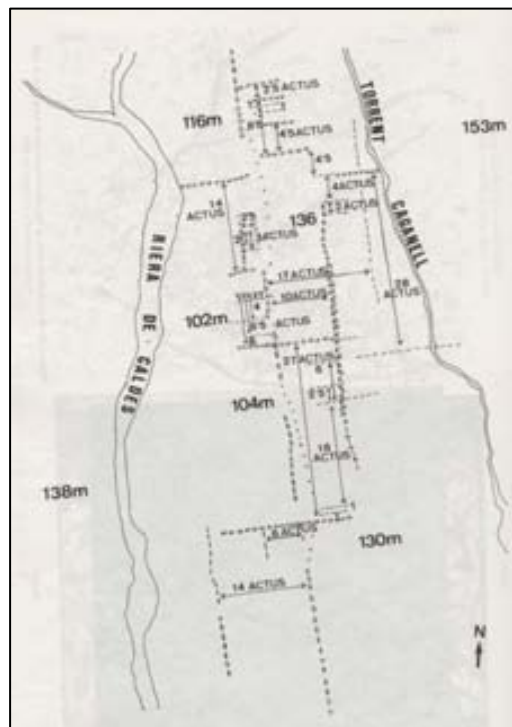

Fig. 11: anàlisi mètrica realitzada per A. Aguilar a la zona del torrent de Caganell (Aguilar 1993).

Malauradament, la manca d'un ritme realment constant en aquestes divisions fa que difícilment es puguin agafar aquestes dades com una mostra clara d'una mètrica romana a l'orientació Vallès C. De fet, després d'anàlitzar la mètrica d'aquelles zones on més densa és la trama (Cardedeu, la Garriga, Palau-Solità i Plegamans, Terrassa), la conclusió que es pot extreure és que no es poden determinar amb fiabilitat estructures mètriques vinculades a l'*actus* romà prou habituals per tal de poder parlar de forma convincent d'un parcel·lari basat en les mesures romanes típiques de les centuriacions.⁵²

⁵¹ A. Aguilar. "Avanç preliminar...", p. 126.

⁵² En la mateixa direcció anirien les apreciacions realitzades per M. Flórez en la seva anàlisi metrològica de la part oriental vallesana. Així, l'autora parteix dels principals eixos viaris que ha restituint en aquesta zona amb possible identificació per època antiga. A partir d'ells ha traçat un conjunt de "línies rectes

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Tot i això, val a dir que en alguns casos s'han pogut apreciar certes coincidències mètriques que podrien ser indicis d'una centuriació. Així, a partir de l'aplicació de la malla teòrica de 20x20 *actus* amb mòdul clàssic de 710 metres de costat, a Santa Eulàlia de Ronçana s'han detectat les traces d'una possible centúria, prop del jaciment republicà i altimperial de La Bastida (VOR.36.24). Així, es pot observar una estructura quadrada amb divisions internes plenament ortogonals i que tindria un ample d'uns 720 metres, bastant propera, per tant, al que hauria de ser una centúria de 20x20.

Fig. 12: Possible centúria a Santa Eulàlia de Ronçana.

teòriques que s'han situat sobre els eixos del sistema ortogonal; d'aquesta manera ha estat possible dur a terme l'estudi metrològic amb més precisió, sense que les deformacions habituals que presenten les vies en els seus recorreguts (...) alteressin l'estudi de les distàncies". Aquesta anàlisi, prenent com a base el valor de 35,5 m. per l'*actus* romà, ha permès a l'autora identificar "una alternança d'equidistàncies que manifestaria una certa repetició". De nou, com en el cas d'Aguilar, aquestes equidistàncies creiem que per sí soles no permeten parlar d'un mòdul regular i, de fet, la pròpia autora considera que són la prova concloent per descartar l'existència d'una centuriació en aquesta zona del Vallès. No creiem, però, que una anàlisi metrològica a partir de la restitució d'eixos teòrics permeti obtenir dades fiables per a realitzar una afirmació general d'aquest tipus de forma categòrica. (M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior. Estudi del Vallès Oriental de l'època ibèrica a l'Alta Edat Mitjana*. Tesis doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 330 – 331).

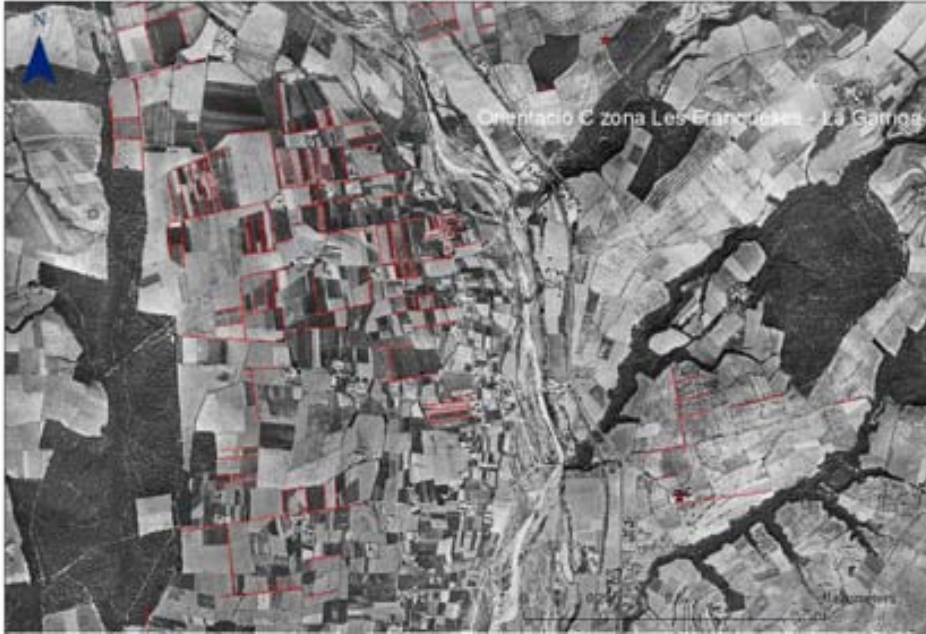

Fig. 13: Vallès C a la zona entre Les Franqueses i la Garriga.

Per tant, tot i que l'anàlisi mètrica no pot aportar elements concloents, sí que hi hauria algun indicatiu que podria apropar l'orientació Vallès C al mòdul de centuriació clàssic. De fet, s'ha plantejat el mateix anàlisi aplicant malles teòriques amb altres possibles mòduls detectats en el nord-est peninsular, com 20x15 o 15x15 i el resultat ha estat encara menys concloent, si és possible.

Fig. 14: Mòdul de 20x15 aplicat a la zona del Vallès central.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Un altre punt clau a l'hora d'obtenir dades per poder donar suport a l'existència d'una centuriació a la zona vallesana seria la comparació de la malla teòrica restituïda segons l'orientació principal amb els jaciments arqueològics documentats. En aquest sentit, de nou, la utilització de l'eina SIG ha estat fonamental per permetre una informació acurada i precisa. S'ha partit de la malla teòrica de 20x20, per les raons esmentades anteriorment, i aquesta s'ha combinat amb el mapa dels jaciments arqueològics documentats en dos períodes concrets: l'Ibèric Final i el període Altimperial. Això es deu al fet que aquests períodes inclouen els que hem vist que serien els principals moments de transformació del poblament de la zona en època antiga. Així, per una banda, s'ha comparat amb aquells jaciments que apareixen a partir de la segona meitat del segle II aC., moment clau de transformació territorial a partir de l'aparició de tot el seguit de nuclis de filiació romanoitàlica com Can Tacó i de la primera reforma viària de l'àrea vallesana. S'ha inclòs en la comparació als assentaments que perviuen del període anterior i també aquells que sorgeixen durant la primera meitat del segle I aC., ja que entenem que en cas de realitzar una centuriació en aquest moment, s'hi haurien d'adaptar tant els nuclis preexistents com aquells que naixerien posteriorment. L'altre moment comparatiu seria el període altimperial, incloent tots aquells assentaments que sorgeixen a partir de la segona meitat del segle I aC., però també els que aparegueren posteriorment en el segle I dC. Per a fer l'estudi s'han dividit els jaciments en tres grups:

- Assentaments propers a *limites*, entenent com a propers aquells que es troben a menys de 200 metres d'un eix de la malla teòrica.
- Assentaments a *limites*, que serien els que es troben a sobre d'un dels eixos teòrics.
- Assentaments a encreuaments; és a dir, en un punt on s'encreuen dos eixos.

Som plenament conscients que aquesta anàlisi presenta problemes inherents greus i, de fet, bona part dels jaciments estarien a prop d'un límit aplicant malles teòriques de mòdul divers. Tot i això, però, creiem que pot ser interessant especialment pel que fa a aquells nuclis situats sobre límits o a encreuaments, especialment atesos els resultats obtinguts. Per una altra banda, aquest estudi resulta fonamental, ja que és l'únic que permet obtenir dades cronològiques objectives al voltant de la hipotètica centuriació.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Per a posicionar la malla, la hem situat en base a dos dels principals eixos detectats en una de les zones de major conservació de la trama. Així, hem partit del *decumanus* situat a la C-251 a l'alçada de Cardedeu i del *kardo* que trobem al sud de la mateixa població, durant un km. de la carretera BV-5105. Tot i que aquest posicionament podria semblar gratuït, volem remarcar que coincideix amb el principal *decumanus* detectat i amb el segon *kardo* principal, ja que encaixa perfectament amb el tram de la B-124 a Castellar del Vallès. Partint d'aquesta base, els resultats són els següents:

Segona meitat del segle II aC.

- **Jaciments propers a *limites*:** Mas Vilalba (VOR.28.22), Sitges de Can Suari (VOR.21.22), Carena de Can Collet (VOR.21.9), Puig Castell (VOR.7.5), Can Martí (VOR.7.2), El Serrat de l'Ocata (VOR.2.12), Olivar de Ca l'Oliveró (VOR.14.36), Vinyes dels Tremolencs (VOR.14.15), Turó dels Tremolencs (VOR.14.50), Can Noguera (VOR.3.10), Olivar de Can Morell (VOR.14.49), Vinyes de Can Poi (VOR.14.8), Can Sala (VOR.14.29), Can n'Illa (VOR.14.9), A 70 metres a l'est de Sant Nicolau (VOR.2.23), A prop de Can Berengueret (VOR.7.8), Can Grau (VOR.14.5), Can Forns (VOR.2.21), Can Serral (VOR.2.28), Ca l'Antoja (VOR.13.1), Can Grau Xic (VOR.13.10), Can Fusteret (VOR.2.19/VOR.6.6), Can Duran (VOR.6.7), Forn de Can Company (VOR.28.48), Prop dolmen de Can Planes (VOR.28.26), Turó de Can Joan Capella (VOR.28.21), Turó Alomar (VOR.28.12), Can Pla (VOR.43.14), Turó de Penjabocs (VOR.33.2), Can Genís (VOR.41.7), Torre Tavernera (VOR.41.2), Can Tacó – Turó d'en Roïna (VOR.24.4/VOR.25.10), Serrat de les Tres Creus (VOR.24.8/VOR.25.9), Km. 1,4 Carretera de Granollers (VOR.24.3), Turó de Can Pertegaç (VOR.6.2), Can Marquès (VOR.6.4), La Bastida (VOR.36.24), Can Gafa (VOR.36.1), Can Tabac o Can Monràs (VOR.36.23), Can Just (VOR.36.20), Font de Brill (VOR.36.27), Sant Miquel de Martres (VOR.4.19), Can Lledó II (VOR.3.16), Can Ros de les Cabanes (VOR.2.24), Can Barri (VOR.3.11), Can Vedell (VOR.3.6), Turó de Can Garriga (VOR.3.3), Vallderrós (VOR.3.5), El Margarit II (VOR.3.13), Turó del Rull II (VOR.3.14), Turó del Rull (VOR.3.20), Forn

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

de la Noguera (VOR.10.1), Turó del Castell de Gallifa (VOC.6.1), Antic Institut Manolo Hugué (VOR.4.23), Carrer Agulló i Corredossos de Baix (VOR.4.31), Plaça de l'església i carrers dels voltants (VOR.4.29), Can Vendrell I (VOR.36.19), Mas Pujades (VOR.4.4), Can Boada Vell (VOC.9.10), Torrablanca (VOC.18.5), Els Mallols (VOC.5.14), UAB Facultat de Medicina (VOC.5.8), Sant Joan Nord (VOC.15.20), Sant Pau de Riu-sec (VOC.14.5), Can Gambús (VOC.14.11), Les Feixes del Casal (VOC.3.3), C/ de la Rectoria, 16 (VOC.20.39), C/ Cremat, 3 (VOC.20.38), Torrebonica romà (VOC.20.44), Carretera de Castellar (VOC.20.29), La Malesa (VOC.3.8), Can Pona (VOC.17.3), Can Bellet (VOC.15.32), Església de Sant Cebrià de Valldoreix (VOC.15.18), Camí de Can Montmany (VOC.15.22), Can Fatjó (VOC.13.3), Avinguda Castellbisbal - Can Fatjó Oest (VOC.13.31), C/ Maximí Fornés, 68 (VOC.13.20), C/ Unió, 13 - 17 (VOC.13.33), C/ Xercavins, 8 (VOC.13.23), Plaça Doctor Guardiet (VOC.13.18), C/ Sant Sebastià, 6-8 (VOC.13.19), Can Comelles (VOC.22.1), Can Torrella Vella (VOC.22.2).

- **Jaciments sobre *limites*:** Can Rossell (VOR.21.17), Ca l'Estrada (VOR.6.9), Turó de Can Verdaguer (VOR.28.25), Turó de Sant Miquel (VOR.25.6/VOR.41.10), Can Puig de la Vall (VOR.36.3), Pla de Masmitjans (VOR.36.4), Conjunt termal de Caldes (VOR.4.22), Can Feu (VOC.17.4), Conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa (VOC.20.35), C/ Major de Sant Pere, 40 i 49 (VOC.20.18), Plaça Vella (VOC.20.5), La Barata (VOC.7.3), La Bigorra (VOC.17.5).
- **Jaciments a encreuaments entre *limites*:** Turó de Ca n'Oliver (VOC.5.5).

Segona meitat del segle I aC.:

- **Jaciments propers a *limites*:** Ca l'Aimeric (VOR.13.6), Can Cot (VOR.13.16), Can Julià (VOR.7.12), Can Prat (VOR.21.13), Pla de les Parets (VOR.8.3), Can Collet (VOR.21.15), Turó de Can Pertegaç (VOR.6.2), Can Trullàs (VOR.16.22), Convent de les Josefines – Carrer de Pompeu Fabra (VOR.16.29), Carrer de la Verge de Núria (VOR.16.17), Can Ripoll (VOR.16.18), Can Piera (VOR.16.28), Carrer Barcelona, 2, 4 i 6 (VOR.16.39), Església parroquial de Sant Esteve (VOR.16.10), Pati de la

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Rectoria (VOR.16.36), Plaça de l'Església (VOR.16.33), Sindicat Agrícola (VOR.16.25), Carrer Sant Jaume - Rasa de la Rectoria (muralla) (VOR.16.35), Can Jaume (VOR.16.19), Carrer de Sant Jaume (entre els carrers de Sant Josep i Santa Anna) (VOR.16.26), Passatge de Sant Bartomeu (VOR.16.27), Camí de Can Grau (VOR.28.33), Bòbila Ramoneda (VOR.13.2), Els Casalots (I) (VOR.2.18), Santa Digna (VOR.13.4), Santa Maria de Llerona (VOR.13.3), Can Grau (VOR.14.5), Can Terrés (VOR.14.6), Malhivern (VOR.14.4), Can Fornes (VOR.2.21), A prop de Can Berengueret (VOR.7.8), Can Noguera (VOR.3.10), Olivar de Can Morell (VOR.14.49), Can Torre de la Riba – Font de la Unió (VOR.14.47), Vinyes dels Tremolencs (VOR.14.15), Avellaners de Can Just II (VOR.36.21), Torre del Bon Retir I (VOR.14.18), Turó del Rull II (VOR.3.14), Can Tries (VOR.36.7), Can Cabot (VOR.36.16), Can Vendrell (VOR.36.18), Can Carerac (VOR.4.16), La Bastida (VOR.36.24), Mas Manolo (VOR.4.2), C/ Jaume I, 10 (VOR.4.34), Can Guitet (VOR.24.6), Carrer Mossèn Camil Rossell (VOC.18.11), Can Boada Vell (VOC.9.10), Vil·la romana de Can Riera (VOC.9.14), Serra de Can Valls (VOC.9.2), Mas Tres Pins – Can Costa Nou (VOC.9.15), Plana d'en Ral i Camp de les Dones (VOC.9.13), Puighebreuada (VOC.9.6), Sant Miquel de Martres (VOR.4.19), Plaça de l'església i carrers dels voltants (VOR.4.29), Sitja o pou al c/ Major (VOR.4.35), El Remei (VOR.4.5), Can Moragues (VOC.14.1), Can Rull (VOC.14.18), Taulí (VOC.14.23), Can Gambús (VOC.14.11), Can Diviu (VOC.14.22), Sant Pau de Riu-sec (VOC.14.5), Sant Joan Nord (VOC.15.20), C/ Canaletes (VOC.5.1), Can Canaletes (VOC.5.6), Torrablanca (VOC.18.5), Vèrtex de la riera Sant Medir (VOC.15.35), Can Picanyol - C/ Alfons el Magnànim, 23-25 i 27 (VOC.15.16), Camí de Can Montmany (VOC.15.22), Monestir de Sant Cugat (VOC.15.2), Can Sant Joan (VOC.13.15), Can Fatjó (VOC.13.3), Avinguda Castellbisbal - Can Fatjó Oest (VOC.13.31), Ca n'Oriol (VOC.13.5), C/ de Santa Llúcia (VOC.13.22), C/ de Sant Sebastià, 43 (VOC.13.30), C/ Doctor Turró, n. 8 (VOC.13.34), Can Fonollet (VOC.20.36), Can Pòlit (VOC.13.13), L'Aiguacuit (VOC.20.34), Can Bosch de Basea (VOC.20.17), Torrebonica romà (VOC.20.47), Can Bonvilà (VOC.20.28), C/ de la Rectoria, 16

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

(VOC.20.39), Camp de Mare (VOC.20.10), Pont del Diable (VOC.4.8), Can Pedrerol de Baix (VOC.4.5).

- **Jaciments sobre *límites*:** Can Bertran (VOR.13.7), Carrer Barcelona Solar B2 (VOR.16.34), Cal Jardiner II (VOR.16.9), Can Banyeres Vell (VOR.28.32), Rourets (VOR.2.9), Mas Pujades (VOR.4.4), Can Ventura de l'Oller (VOC.10.6/VOC.18.18), Antic Institut Manolo Hugué (VOR.4.23), Conjunt termal de Caldes (VOR.4.22), Castellarnau (VOC.14.24), Can Feu (VOC.17.4), Can Jofresa (VOC.20.24), C/ Major de Sant Pere, 40 i 49 (VOC.20.18).
- **Jaciments a encreuaments entre *límites*:** La Salut (VOC.14.20), Can Cabassa (VOC.15.39), Conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa (VOC.20.35).

A nivell quantitatiu, aquestes dades no aporten massa diferències i pràcticament tenim el mateix nombre de jaciments situats a punts propers dels límits teòrics. Ara bé, hi ha alguns indicis interessants. Així, per època altimperial trobem que la major part dels principals nuclis de la zona vallesana es trobarien a punts destacats dels eixos teòrics. Així, la pràctica totalitat de vil·les que comencem a emergir en aquest moment estarien bé properes a límits (casos de Pla de les Paret, Can Jaume, Santa Digna, Santa Maria de Llerona, Malhivern, El Remei, Can Canaletes, Can Picanyol, Monestir de Sant Cugat, Can Sant Joan, Ca n'Oriol, Can Fonollet, Can Bonvilà, Can Bosch de Basea, l'Aiguacuit i Can Pedrerol de Baix), bé sobre límits (casos de Can Jofresa, Antic Institut Manolo Hugué i Castellarnau), bé a encreuaments entre límits (La Salut i Can Cabassa).⁵³ Igualment, també s'adaptarien perfectament a aquesta trama aquells nous centres productius sorgits en aquest moment i molt probablement vinculats a la producció vitivinícola i terrissera amb casos com els de Can Noguera, Can Collet, Can Cabot, Can Vendrell, Can Carerac, Mas Manolo, Serra de Can Valls, Sant Miquel de Martres, Sant Pau de Riu-Sec, Avinguda Castellbisbal - Can Fatjó Oest, Can Pòlit (propers a límits) i especialment Can Ventura de l'Oller i Can Feu, situats sobre límits. Finalment, un altre element que considerem clau seria que els dos principals nuclis que

⁵³ I aquest és un indicatiu important si tenim en compte que les vil·les tenien un paper cabdal dins de l'estructuració de la xarxa centuriada (G. Tosi. "Considerazioni sull'interdipendenza tra villa e agro centuriato". *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano, il caso veneto*. Modena: Ed. Panini (1989), pp. 15 – 21).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

al nostre entendre foren promocionats com a centres vertebradors del territori vallesà a partir d'August, el nucli situat al conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa i el nucli termal de Caldes de Montbui, se situarien respectivament sobre un encreuament i un límit de la trama. Òbviament, cal tenir en compte que aquests dos darrers punts ja tenien una ocupació prèvia, existent ja un segle abans (en el cas del nucli de Caldes només de forma probable) i això hauria de relativitzar aquesta dada. De fet, si comparem amb el període de la segona meitat del segle II aC., trobem que també nuclis importants sorgits en aquell moment coincidirien força bé amb els eixos plantejats. Així, nuclis com Can Rossell, Ca l'Estrada o el Turó de Sant Miquel es trobarien a sobre de *limites*, mentre que el Turó de Ca n'Oliver estaria a sobre d'un encreuament. Altres nuclis com Puig Castell, Can Vedell, Can Boada Vell, Els Mallols, UAB Facultat de Medicina, Can Gambús, Les Feixes del Casal o Can Pona es trobarien propers a *limites*. Però la sensació general que es desprèn d'aquestes dades seria que hi ha una major concentració de nous nuclis en harmonia amb la trama plantejada per finals del segle I aC. En aquest sentit, creiem força eloqüent el fet que un nucli primordial per entendre la reforma duta a terme a la Laietània interior a la segona meitat del segle II aC. com és Can Tacó només estaria a prop d'un límit i no en un encreuament o a sobre d'aquest, com semblaria haver de correspondre per la seva importància. El mateix succeiria amb Can Martí o Can Massot, les dues possibles vil·les republicanes que no guardarien una estreta relació amb aquest model.

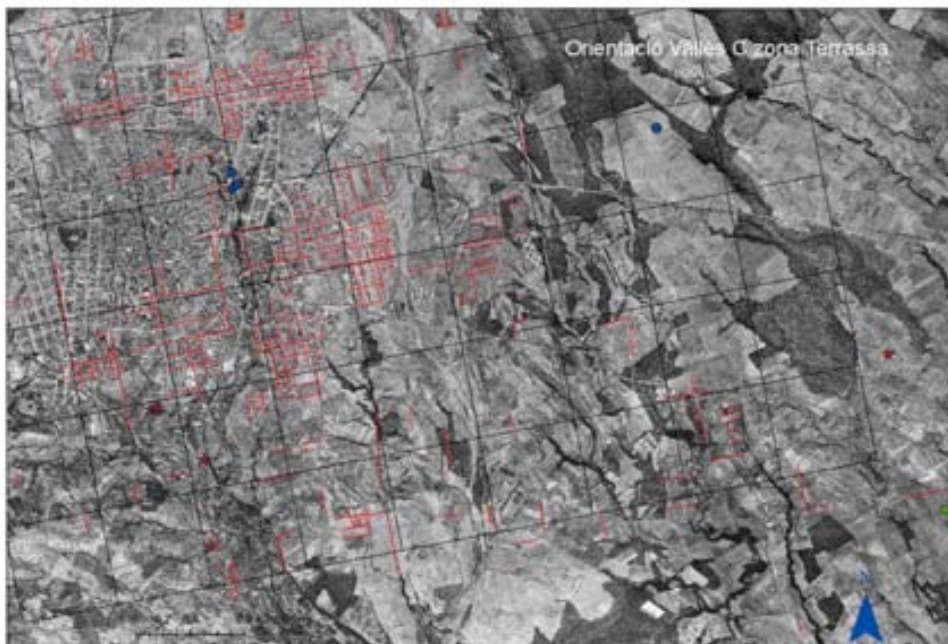

Fig. 15: Vallès C a Terrassa amb l'aplicació de la malla teòrica de 20x20 i els jaciments altimperialials situats en el territori.

Un altre aspecte interessant per analitzar és la qüestió de la pervivència de llocs de culte antics que posteriorment foren cristianitzats i convertits en esglésies, necròpolis o ermites. Es tracta d'un fenomen d'*interpretatio*, pel qual aquells llocs sagrats en època romana, foren adaptats a la religió cristiana mantenint la seva posició, una posició que normalment se situava en punts destacats del cadastre.⁵⁴ En aquest sentit, hem pogut comprovar que bona part de les esglésies, llocs de culte i necròpolis que presentaven indicis de restes d'època romana imperial se situen en punts propers a eixos o sobre d'aquests.⁵⁵

- **Propers a límits:** Sant Genís de Tapioles (Vallgorguina), Església de Sant Esteve. Carrer Major/Plaça de l'Església (Sant Esteve de Palautordera), Capella de Santa Eugènia/Can Mestre (Cànoves i Samalús), Mas Vilalba (VOR.28.22), Camí de l'església de Santa Agnès de Malanyanes (La Roca del Vallès), Carrer Llevant/L'Explanada (VOR.16.16), Convent de les Josefines – Carrer de Pompeu Fabra (VOR.16.29), Carrer Travesseres, 32 (VOR.16.38), Carrer Travesseres, 34 - Carrer Muralla, 5 (necròpolis Nord) (Granollers), Can Granada (Bigues i Riells), Església de Sant Menna - Rectoria Vella (Sentmenat), Església de Sant Salvador (Polinyà), Església de Santa Maria Antiga o Santiga (VOC.18.15), Sant Pau de Riu-sec (VOC.14.5), Església de Santa Maria de Barberà (VOC.2.2), Can Codina (Cerdanyola del Vallès), Monestir de Sant Cugat (VOC.15.2), Ca n'Estaper – Ermita de Sant Joan (VOC.4.6), Sant Feliuet de Vilamilans (Sant Quirze del Vallès), C/ Puig i Cadafalch (Terrassa), 56, Necròpolis de la Font Vella (Terrassa), Sant Julià d'Altura (VOC.14.7), La Mola. Monestir de Sant Llorenç del Munt (VOC.7.5), Cova dels Ossos. Cova del Cingle dels Òbits (VOC.7.4), Església de Sant Pere i Sant Fermí (Església Vella de Rellinars) (VOC.11.1).
- **A sobre de límits:** Can Trullàs (VOR.16.22), Conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa (VOC.20.35), Ca n'Anglada (Terrassa).

⁵⁴ I. Arrayás. *Morfología...*, pp. 223 - 224.

⁵⁵ No tots aquests jaciments tenen referència, pel fet que alguns d'ells no tenen indicis d'ocupació prèvia al moment baiximperial i, per tant, no han entrat dins l'inventari de jaciments degut a que depassen el marc cronològic analitzat. Cal dir, però, que tots els casos esmentats apareixen a la *Carta Arqueològica del Vallès* i tenen algun indici (confirmat o no) d'ocupació en època antiga.

Per tant, estaríem davant d'un bon indicatiu de la fossilització d'una estructura parcel·laria vinculada a un cadastre romà, que fou encara aprofitada en època tardoantiga o medieval com referència per l'establiment de llocs de culte o enterrament cristians.

També la toponímia i microtoponímia pot ser interessant a l'hora d'obtenir dades respecte una possible organització cadastral romana en un territori. Així, el fet que els topònims designin un punt del paisatge amb una funcionalitat determinada i que evolucionin poc en el temps, fa possible que a la documentació d'època medieval o moderna, o fins i tot a dia d'avui, es conservin elements toponímics que siguin reminiscències de l'estructura territorial antiga. En aquest sentit, alguns topònims com la paraula "*limite*", no massa freqüents en la documentació altmedieval, podrien ser indicatius de les traces fossilitzades d'un cadastre romà.⁵⁶ Malauradament, no tenim constància de la permanència d'aquest terme a cap exemple de la zona vallesana, tot i que a la resta de la Laietània se n'ha pogut detectar algun cas, per exemple al Maresme.⁵⁷ Un possible cas interessant seria el del topònim de Cardedeu, on ja hem vist que l'orientació C es conserva prou bé, que podria tenir relació amb "*kardo*", tot i que som conscients que és una hipòtesi sense cap argumentació sòlida que la sustenti.⁵⁸ També resulten interessants les referències a numerals, que podrien derivar de la numeració de les centúries o bé de les milles de les vies integrades a la xarxa cadastral. El cas més emblemàtic seria el d'*Octaviano*, a Sant Cugat, tot i que actualment cada cop està menys clara la seva atribució real a un numeral.⁵⁹ Altres numerals habituals a Catalunya i que podrien ser indicatius serien, per exemple, "*quart*". Igualment en relació amb les mesures trobaríem termes com "*quadra*", "*quadro*" o "*quadrell*", que farien referència a la forma de la centúria.⁶⁰ En aquest cas podem remarcar la referència a un "*Quadrel*" en un document de 1096 en el que es tracta sobre diverses parcel·les a Sant Esteve de Palautordera.⁶¹ Per una altra banda, trobem tots els topònims vinculats a les vies, parts fonamentals dels cadastres que actuaven com a eixos vertebradors. De fet, ja

⁵⁶ De fet, aquest terme ha estat considerat com un fòssil director per la investigació d'estructures cadastrals romanes: M. Calzolari. "*Limes, limite: una verifica sul rapporto tra centuriazione e toponomastica*". *Miscellanea di Studi Archeologici e di Antichità*. Mòdena (1983), pp. 225 – 229.

⁵⁷ En relació a una *villa Aruendi* situada al Maresme (O. Olesti. *El territori...*, pp. 279 – 280).

⁵⁸ Així, J. Coromines no fa referència a aquesta possibilitat al seu *Onomasticon* i parla de la possibilitat més acceptada per l'origen del topònim, que derivaria de "*quer de deu*", en el sentit de "penyal de font" (J. Coromines. *Onomasticon Cataloniae*, vol. III. Barcelona: Curial (1991), pp. 267 – 268).

⁵⁹ *Vid.* Volum I, p. 423, n. 953.

⁶⁰ També en tenim exemples diversos al Maresme (O. Olesti. *El territori...*, p. 281).

⁶¹ CSC, 760, p. 419: "*Et alia fexa, que est ad ipso Prato, cum medietate de ipso Quadrel*".

hem vist que la major part de possibles *limites* detectats, coincidirien *grosso modo* amb carreteres actuals que, en molts casos, seguirien el traçat de vies medievals i antigues. Resulta molt complex, però, poder procedir a identificar de forma segura traçats moderns i medievals amb antigues rutes romanes i això resulta evident amb la principal via d'època romana, la via Augusta, de la qual ja hem vist que, tot i disposar de fonts arqueològiques, epigràfiques i literàries, encara a dia d'avui resulta impossible refer-ne el traçat de forma exacte. Tot i això, l'existència de topònims com “Camí dels Romans” entre Sant Cugat i Martorell o “Camí Romà” a Sant Celoni podrien ser certament indicatius, tot i que la seva contrastació amb la orientació C no ha resultat conclouent. També la denominació de Sant Llorenç de Fontcalçada, a Sant Cugat, podria estar en relació amb la xarxa viària, a una zona on l'orientació Vallès C és força present. En aquest sentit, també cal remarcar el cas de la capella de Santa Maria del Camí, a la Garriga, associada a la via del Congost i en una zona de conservació remarcable de la trama. Més abundants en dades serien els topònims associats a fites viàries, mil·liaris, encreuaments o cruïlles com “petra”, “pera”, “padró”, “pedrós”, “perafita”, “creu”, “molló”, “coloma”, etc., que també es podrien vincular amb l'estructura del cadastre. En el cas vallesà, tenim diversos casos que podrien respondre a aquests elements com, per exemple, el topònim “Pedra Santa” a Sentmenat, on desgraciadament la trama Vallès C no presenta pràcticament indicis. En canvi, podem parlar del cas de Mollet del Vallès, un nom segurament derivat de “molló” i que quadraria perfectament per ser una zona viària clau i per estar ben inserida dins la hipotètica trama cadastral.⁶² Per una altra banda, trobem jaciments com la necròpolis d'El Pedró o El Pedró, a la Garriga, que podrien estar associats a aquests elements. En tots dos casos, i tot i que l'adscripció cronològica dins del període romà no es pot precisar, se situarien propers a un límit teòric de la trama. La documentació medieval també referència una “*Petrafit*”, “*Perafita*” o “*Petra Fita*” situada entre Palou i Montornès, que correspondria a un gran bloc de pedra que podria haver servit com a element de delimitació.⁶³ Finalment, també podrien aportar dades les referències a “*villa*” o “*vilar*”, que podrien suposar reminiscències de l'existència de vil·les romanes, punts fonamentals dins l'estructuració dels parcel·lars romans. Entre les múltiples citacions en la documentació atribuïbles al Vallès, potser la més remarcable seria la que fa referència al “*Bono Vilar*”, que s'ha

⁶² F. Pallí. *La vía Augusta en Cataluña*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (1985), p. 19.

⁶³ CSC, 16, 25, 28, 29, 36, 61, 386, 572, 902, 944, 968, 1066, 1084 i 1230. També existeix una referència pel terme medieval de Terrassa: CSC, 824.

pogut identificar amb el jaciment de Can Bonvilà, a Terrassa, el qual ja hem vist que tindria un origen altimperial i que estaria ben situat respecte la trama cadastral proposada.⁶⁴

1.2.2.4. Conclusions

En conclusió, doncs, tenim tot un seguit d'indicis que permeten pensar en la possible existència d'una estructura cadastral romana a la zona vallesana. En primer lloc, volem deixar molt clar que les evidències no són abundants ni tampoc concloents, per tant qualsevol aproximació en aquest sentit no abandonarà en cap cas el camp de la pura hipòtesi. Dit això, tenim una orientació (Vallès C) predominant a la zona vallesana, amb àrees força denses i que escapen a l'estructuració típica del parcel·lari radial medieval. A això hi hem d'afegir un seguit d'eixos principals orientats en sentit nord-sud (*kardines*) i est-oest (*decumani*) que estructurin i reforcen aquesta orientació, donant-li coherència. L'anàlisi mètrica revela poques dades esclaridores, però mostra una clara ortogonalitat a tota l'àrea afectada per la trama i, en alguns punts, sembla anar encaminada cap a una mètrica romana. En aquest sentit, l'aplicació de les malles teòriques amb mòduls basats en l'*actus* ha permès mostrar que el mòdul de 20x20 *actus* amb un costat d'entre 706 i 710 metres de costat seria el que millor podria adaptar-se a l'esmentada orientació. Pel que fa a la cronologia, la superposició de la malla quadriculada amb els mapes de jaciments fa pensar que el moment que possiblement millor encaixaria amb la creació d'aquesta possible centuriació seria l'inici del període altimperial, coincidint amb les reformes augustals (sense poder descartar plenament la segona meitat del segle II aC.).⁶⁵ Altres elements com la pervivències de llocs de culte i enterrament cristians en bona relació amb la malla teòrica, la situació de la xarxa viària o la toponímia serien indicis que reforçarien aquesta possibilitat. En definitiva, creiem plausible plantejar la hipòtesi que en època romana al Vallès es creà un cadastre que implicà una centuriació de tot el territori laietà interior amb una orientació N 11° O i un mòdul clàssic de 20x20 amb un costat d'entre 706 i 710 metres.

⁶⁴ CSC, 598, any 1053: "*in locum vocitatum Bono Vilar*". CSC, 607, any 1055: "*in terminio Terracia, ubi vocant Bonus Vilar*".

⁶⁵ I a això cal afegir el fet que els mòduls superiors a 706 metres es consideren tradicionalment com a més tardans, iniciant-se el seu ús a la Tardorepública (G. Chouquer, F. Favory. "Cadastrés ruraux d'époque romaine". *Photointerprétation*, 4/5 (1983), p. 13; G. Chouquer *et al.* "Catasti...", p. 41). De fet, ja Aguilar plantejà un mòdul de 706 metres que considerà que probablement era d'època triumviral (A. Aguilar. "Avanç preliminar...", p. 126).

Un cop dit això, volem tornar a insistir en el fet que estem davant d'una hipòtesi i que, de fet, l'escassetat de dades disponibles pel Vallès fan que aquesta sigui difícilment demostrable a dia d'avui. Així, per exemple, l'atribució al mòdul de 20x20 *actus* té una base empírica molt feble,⁶⁶ a causa de la manca d'estructures tipus "centúria" conservades, que permetrien fer anàlisis mètriques adequades. A la vegada, si tenim en compte com a factor per acotar la cronologia la mesura del mòdul (entre 706 i 710 metres), resulta obvi que els greus problemes per determinar aquesta afecten directament l'aspecte cronològic. A això hi hem d'afegir que ni molt menys podem afirmar que aquesta fou l'única orientació existent en època antiga, ni que les altres orientacions detectades no responguin realment a una actuació territorial d'època romana.

En aquest sentit, volem remarcar l'anàlisi dut a terme recentment per part de M. Flórez al voltant de les possibles centuriacions vallesanes i que ja hem esmentat anteriorment. L'autora, en un treball doctoral de lectura recent, a partir de l'anàlisi de la xarxa viària i de la mètrica d'aquesta, planteja la inexistència d'una centuriació a la zona vallesana en època romana.⁶⁷ Flórez considera que l'ortogonalitat de les estructures viàries determinades en el seu estudi estaria vinculada a l'existència d'una "delimitació territorial romana, vinculada al municipi d'*Aquae Calidae*, que s'estendria pel sector de plana mitja i baixa situada als peus de la ciutat, i que estaria articulada per diversos eixos transversals paral·lels entre ells." Els seus límits serien: al sud el ramal interior de la via Augusta i un altre ramal que es dirigiria cap a Ègara; a l'oest el curs del riu Ripoll, al nord el traçat de la via entre Caldes i *Iluro* i a l'est la via del Congost. Per una altra banda, un element com el *terminus augustalis* de Montornès és vinculat a les ciutats laietanes costaneres, en comptes d'estar relacionat amb Caldes, nucli promocionat jurídicament en època flàvia, i això fa pensar a l'autora en la possibilitat que aquesta reforma territorial vinculada al nucli termal es podria haver realitzat en aquest moment de finals del segle I dC.⁶⁸ Respecte aquest estudi, partim de la premissa que compartim la idea bàsica; és a dir, que les evidències per poder parlar de forma certa d'una *centuriatio* al Vallès són escadusseres. Ara bé, hi ha alguns elements que

⁶⁶ En aquest sentit compartim plenament la crítica feta per M. Clavel – Lévêque ja fa uns anys en contra de la proliferació massiva del mòdul de 20x20 *actus* en els territoris analitzats, amb estudis que realitzaven una aproximació morfohistòrica al paisatge que, en realitat, només era morfològica (M. Clavel – Lévêque. "Territoire, cadastre et environnement. Bilan et perspective". *De la Terre au Ciel, I. Paysages et cadastres antiques*. París. Les Belles Lettres (1994), p. 7).

⁶⁷ Per l'anàlisi plantejada, *vid.*: M. Flórez. *Dinàmica...*, pp. 328 – 334.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 334.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

creiem s'han de matisar. En primer lloc, una anàlisi d'aquest tipus, centrada exclusivament en una part mol concreta del territori vallesà, fa que es perdi perspectiva, de tal manera que un conjunt coherent geogràficament i històricament com el Vallès queda segmentat. Això fa que l'autora no tingui una visió general de tot aquest territori, perdent la possibilitat de realitzar una anàlisi global del territori vallesà, més lògica a nivell històric i geogràfic. Així, òbviament, les restitucions de les orientacions d'Aguilar, que breument cita, perden tota la seva validesa en retallar pràcticament la meitat de la zona d'estudi. Per una altra banda, l'anàlisi realitzada obvia pràcticament de forma total l'element històric, de tal manera que es qüestiona l'existència d'una centuriació, però en cap moment es fa referència a la funció i significació d'aquesta estructura. Així, en cap moment es parla de la possible existència d'un cadastre, element que com hem vist podia existir perfectament sense la necessitat que es donés una *limitatio* i que, per tant, podria respondre perfectament al model plantejat per l'autora: creació d'un cadastre associat a un nucli recentment promogut a nivell jurídic però que, per les seves característiques, no necessitava d'una delimitació física sobre el sòl de les seves terres. Igualment, es parla del nucli de Caldes de Montbui com a "ciutat", sense citar l'evident problemàtica d'aquest centre on no s'ha pogut restituir cap mena d'indici d'urbanisme definit. Òbviament, si parlem de centuriacions o delimitacions territorials vinculades a aquest nucli i, per tant, a la seva població, aquest és un element primordial a tenir en compte. De la mateixa manera, s'obvia quasi plenament el paper de *Barcino*, nucli fonamental per a poder entendre l'evolució de la zona vallesana a partir de la seva fundació i amb una vinculació directa i clara amb Caldes a partir del que mostra l'epigrafia. Finalment, a nivell metodològic, creiem que l'afirmació que a la zona vallesana no existí una centuriació ha de partir d'una anàlisi minuciosa de les evidències arqueomorfològiques. D'aquesta manera, la detecció de possibles orientacions predominants dels parcel·lars fossilitzats en el paisatge, com hem vist anteriorment, constitueix un dels principals elements d'anàlisi. El treball de Flórez, però, basa les seves conclusions en una restitució del sistema viari i els seus eixos, en un magnífic treball de documentació cartogràfica, històrica i morfològica. Ara bé, com l'autora remarca en diversos passatges de la seva tesi, la major part d'aquestes restitucions es basen en indicis diversos d'època medieval i moderna, la contrastació dels quals per època antiga resulta bàsicament impossible. Això creiem que suposa una gran dificultat a l'hora de poder realitzar afirmacions genèriques com la negació de l'existència d'una

centuriació a l'àrea vallesana, que creiem demana un estudi més detallat i concís per a poder ser expressada de forma categòrica.⁶⁹ Per tant, no critiquem les conclusions a les que arriba a l'autora, que tot i que no compartim creiem plausibles, sinó la forma d'arribar a elles.

Per tant, davant de totes les evidències plantejades, i en certa manera com a resposta a les darreres interpretacions fetes sobre aquesta qüestió, creiem que la major evidència que dóna suport a aquesta hipòtesi de la possible existència d'una centuriació al Vallès, és precisament el procés històric que afectà la Laietània interior en època romana. Així, ja hem vist en el precedent volum la importància de les reformes augustals en el territori vallesà. Unes reformes que implicaren una transformació total de l'estructura territorial, tal com mostra l'evolució del poblament, amb nous nuclis vertebradors i la integració definitiva dins dels circuits socio-econòmics i polítics de l'Imperi Romà. Principalment volem remarcar tres aspectes bàsics vinculats a l'evolució territorial:

- La creació o potenciació de nous nuclis que actuaran com a centres vertebradors del territori com *Barcino*, *Egara* o el nucli de Caldes, amb les seves elits corresponents.
- La reforma viària profunda, especialment amb la via Augusta.
- El sorgiment del sistema econòmic de la *villa* i l'aparició i *boom* de la producció vitivinícola.

Aquests tres factors creiem que són claus per comprendre la importància de l'actuació territorial augustal. I aquesta transformació, dins del nou context geopolític, havia d'implicar un control eficient i estable per part de l'administració pública, amb un objectiu principalment fiscal. Un control que en el món romà s'imposava principalment mitjançant la creació d'un cadastre. Per tant, creiem que a nivell de lògica històrica resulta altament improbable que en època augustal no es creés un cadastre en el territori vallesà. Molt probablement en relació a la població de *Barcino*, que com hem vist anteriorment tenia unes elits amb presència directa sobre les terres vallesanes, i potser seguint unes directrius ja marcades un segle enrere en les actuacions de la segona meitat

⁶⁹ "...cal plantejar la possibilitat d'una intervenció romana en aquest sector de plana, que no es correspon amb una centuriació, que no es materialitza en una divisió canònica, però que ordena, mesura i estructura el territori segons els paràmetres d'ortogonalitat romans". M. Flórez. *Dinàmica...*, p. 332.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

del segle II aC. A partir d'aquest fet que considerem bàsic, el poder afirmar que aquest cadastre implicà una centuriació és un pas que no podem donar de forma certa. Ara bé, entenent que era el procés habitual en el món romà i que tenim exemples molt propers de centuriacions a zones com la pròpia *Barcino*, el Maresme o el Camp de Tarragona, creiem que les evidències (no excessives) obtingudes a partir de l'anàlisi arqueomorfològic resulten una base suficient per poder, com a mínim, plantejar-nos la hipòtesi de la possible existència d'una centuriació en el territori vallesà realitzada a inicis de l'Alt Imperi romà.

INVENTARI DE JACIMENTS DEL VALLÈS

2. Inventari de jaciments del Vallès

Aquest capítol consisteix en la recopilació de tots els jaciments documentats en el Vallès pel període analitzat en el nostre estudi. La intenció és que es converteixi en una eina sistemàtica, completa i útil per a l'anàlisi històricoarqueològic del Vallès entre els segles VI i II aC., no només com a base per aquesta tesi doctoral, sinó també per facilitar posteriors estudis enfocats cap aquest territori. L'estructura d'aquest inventari és molt senzilla i parteix de la divisió actual en les dues comarques vallesanes i els seus respectius municipis. A partir d'aquesta divisió s'ha establert una numeració de tots els jaciments que ha de servir de referència a l'hora de realitzar la lectura del primer volum, ja que els jaciments esmentats sempre hi apareixen amb la seva numeració relativa a l'inventari.

La base per aquest inventari ha estat la Carta Arqueològica consultable a la biblioteca de la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, que recentment ha estat digitalitzada i introduïda en una eina informàtica com és E-Gipci, facilitant excepcionalment l'accés a les dades arqueològiques. Per tant, tota la informació present en els diversos jaciments prové, en primera instància, d'aquesta Carta Arqueològica, essent completada (o corregida en alguns casos) a partir de les diverses referències bibliogràfiques existents. Resulta evident, doncs, que aquest inventari ha heretat bona part dels problemes detectables en la Carta Arqueològica original (manca de dades actuals, errors de coordenades i situació, bibliografia inexacta o inexistent, etc.) i, en la mesura del possible, hem intentat revisar-los i corregir-los. Una font d'informació bàsica en aquest sentit serien les memòries d'intervenció (també disponibles a l'esmentada biblioteca), que permeten accedir a les dades detallades i precises al voltant de les actuacions arqueològiques de cada jaciment. Malauradament, només un percentatge reduït d'aquestes memòries es pot consultar, ja sigui per que no han estat mai entregades, per la seva pèrdua, per la seva poca qualitat, etc. Serveixin tots aquests elements per tenir en compte que, tot i l'esforç dedicat, som conscients que resulta impossible oferir un inventari de tots els jaciments disponibles on no s'hagi obviat alguna dada o se n'hagi introduït alguna d'inexacta. Creiem, però, que com a mínim aquest inventari ofereix una base de dades sòlida per poder afrontar amb suficients garanties una anàlisi territorial com la plantejada en aquest estudi.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

L'estructura de l'inventari es basa en un model de fitxa on s'introdueixen les diverses dades de cada jaciment; un model que ha seguit l'utilitzat en els treballs previs de caire territorial duts a terme a l'àrea d'Història Antiga de la Universitat Autònoma de Barcelona, adaptant-lo a les característiques i necessitats inherents al cas vallesà. En aquest sentit, cada fitxa presenta un seguit de camps que analitzem breument a continuació.

- **JACIMENT:** nom del jaciment seguint la nomenclatura utilitzada a la Carta Arqueològica. En alguns casos, però, s'ha adaptat per facilitar-ne l'ús, sempre seguint els criteris aportats per les referències bibliogràfiques o les memòries d'intervenció. Després del nom, s'introdueix la numeració del jaciment, on s'indica si pertany al Vallès Occidental (VOC) o al Vallès Oriental (VOR) i el número de municipi i de jaciment dins del municipi. En aquells casos on trobem jaciments situats entre dos municipis, aquests rebran una doble numeració (una respecte cada municipi) i apareixeran a totes dues parts de l'inventari.
- **COORDENADES:** situació geogràfica del jaciment a partir de les coordenades UTM disponibles a la Carta Arqueològica.
- **ALÇADA:** metres als que se situa el jaciment sobre el nivell del mar (msnm.).
- **SITUACIÓ:** descripció del context geogràfic concret on se situa el jaciment i les característiques del seu emplaçament.
- **TIPUS:** tipologia del jaciment establerta a partir de les dades disponibles i partint d'unes categories determinades (assentament rural, assentament rural productiu, assentament rural d'hàbitat, poblat ibèric, vil·la, forn, sitja isolada, camp de sitges, enterrament, necròpolis, església, via, conjunt termal, indeterminat, etc.).
- **CONSERVACIÓ:** estat de manteniment del jaciment (destruït, parcialment destruït, dolenta, regular, bona, excel·lent).
- **CRONOLOGIA:** període/s temporal/s on el jaciment està actiu. Pel nostre estudi els que ens interessin serien els següents: Bronze, Ferro, Ibèric, Romà i Medieval. En el cas on això sigui possible, s'ha intentat especificar més amb diverses subfases: Bronze Final, Primer Ferro, Ibèric Antic, Ibèric Ple,

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Ibèric Final-Tardorepublicà (per tal d'evitar els problemes que suposa la filiació dels nuclis d'aquest període s'ha optat per definir aquesta subfase conjuntament), Romà Altimperial, Romà Baiximperial i Antiguitat Tardana.

- **RECERCA:** tipus i quantitat/qualitat de les intervencions dutes a terme al jaciment (excavació, prospecció sistemàtica, prospecció superficial, identificació visual, referència literària, etc.).
- **MATERIALS:** definició dels principals materials documentats al jaciment i, en el cas que encara es conservin, a on es troben dipositats.
- **VALORACIÓ:** anàlisi global del jaciment. Interpretació a nivell tipològic, cronològic i històric.
- **BIBLIOGRAFIA:** publicacions al voltant del jaciment o on surti informació d'algun tipus sobre ell. En aquest camp, s'han introduït totes aquelles publicacions que s'han pogut consultar o que, tot i no haver estat consultades de forma directa per raons diverses, sabem de forma fefaent que existeixen. També s'han introduït les memòries consultades com a font bàsica d'informació. Aquelles publicacions de les que no s'ha pogut determinar la seva existència de forma contrastada, de la mateixa manera que aquelles memòries esmentades en la bibliografia de la Carta Arqueològica però que no s'han pogut trobar de forma física, s'ha optat per no incloure-les en l'inventari definitiu. El motiu d'això és que, com dèiem, la intenció d'aquest inventari és oferir una eina pràctica que permeti fer de filtre per accedir a les dades bàsiques per l'estudi del Vallès en època antiga.

2.1. VALLÈS OCCIDENTAL (VOC)

2.1.1. BADIA DEL VALLÈS (VOC.1)

Sense jaciments.

2.1.2. BARBERÀ DEL VALLÈS (VOC.2)

JACIMENT: Can Roqueta (VOC.2.1/VOC. 14.28)

COORDENADES: X: 427473,00 Y: 4599027,00

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una elevació en el marge dret del riu Ripoll, amb vegetació de matolls. Actualment dins del Polígon Industrial de Can Roqueta, en el turó anomenat Serra de la Salut.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat/Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Neolític/ Bronze/ Primer Ferro / Ibèric Antic/ Romà Baiximperial/ Tardoantiguitat/Medieval/Modern.

RECERCA: Dins del complex arqueològic de Can Roqueta, el qual fou documentat per primer cop per Joan Vilà i Cinca entre els anys 1912 i 1915. A partir d'aquesta documentació, a finals dels anys 80 del segle passat s'inicià la industrialització de la zona que implicà el començament de les activitats arqueològiques preventives i d'urgència. Les principals campanyes es donaren a inicis dels 90 i, especialment, l'any 2005, continuant fins el dia d'avui.

MATERIALS: Materials i estructures diverses.

VALORACIÓ: Gran complex arqueològic que comprés diverses fitxes de la Carta Arqueològica de Sabadell. Els diferents moments d'urbanització d'aquesta zona han fet que la dinàmica d'intervenció arqueològica hagi estat molt llarga, generant un gran nombre de jaciments. En realitat, però, tots aquests jaciments serien part integrant del mateix complex arqueològic de Can Roqueta i per això, i per facilitar la seva interpretació, els unim tots en aquesta fitxa. Per tant, aquesta fitxa correspon a les fitxes següents de la Carta Arqueològica: Can Roqueta, Can Roqueta – Can Revella, Can Roqueta II (est), Can Roqueta – Torre Romeu, Can Roqueta – Xarxa de Clavegueram, Can Piteu, Can Piteu – Can Roqueta i Can Piteu II.

Així, ens trobem amb una zona arqueològica extensíssima, amb estructures múltiples cronològicament situades entre el Neolític i l'època moderna. Les diverses intervencions de prospecció i excavació han documentat més de mil estructures, la totalitat de les quals són estructures negatives del tipus fossa, sitja, retall, cubeta, fons de cabana, etc. Pel període que nosaltres estudiem, interessa en primer lloc l'assentament del Primer Ferro. En aquest període es documenten un gran nombre

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'estructures negatives. Per una banda, cal parlar de la gran presència de sitges (73 a Can Roqueta – Can Revella i encara més a Can Roqueta est), retalls i fons de cabana. Les sitges i els retalls (en que també s'han documentat un forn i dos suports de contenidors) serien clars indicis d'activitats productives (destaca l'abundant presència de material constructiu en argila cuita i els objectes metàl·lics), que indicarien l'existència d'un assentament rural d'hàbitat amb zona productiva. A aquest element cal afegir-hi la gran necròpolis documentada a Can Piteu, amb una superfície conservada del jaciment de 1400 m². Es tracta d'una necròpolis de camps d'urnes recents i de la Primera edat del Ferro. La necròpolis s'ha pogut delimitar per l'est, nord i sud, mentre que pel cantó oest els límits no semblen ser reals, ja que aquest sector està rebaixat d'antic. Això vol dir que tant la superfície excavada com el número total d'estructures documentades podrien només reflectir una part de la veritable extensió de la necròpolis. Pel que fa a la Primera edat del Ferro, el número total de tombes és de 219, amb un gran nombre de material ceràmic associat (urnes cineràries principalment). Així doncs, el que sembla documentar aquest jaciment seria la necròpolis associada al poblat prehistòric del gran complex arqueològic de Can Roqueta pel període cronològic del Bronze Final – Primer Ferro, mostrant la importància que deuria tenir aquest assentament, essent un punt central dins de la zona, amb una funció clarament agrícola, tot i que s'hi trobarien també activitats de manufactura i metal·lúrgia. Cronològicament se situaria entre els segles VIII i VII aC. La següent fase documentada seria ja l'època ibèrica, on trobem 21 fosses tipus sitja i una cubeta, documentades a Can Roqueta II (est). Això semblaria indicar una continuïtat de la funció productiva i/o de magatzem d'aquest punt, desconeixent si hi hauria zona d'hàbitat associada. La ceràmica situa el període a l'Ibèric Antic. Finalment, l'altre gran moment del jaciment que se situa a l'Antiguitat seria l'època tardoantiga, quan documentem un emplaçament rural amb clars indicis d'una funció productiva preponderant, excavat tant a Can Roqueta – Can Revella com a Can Roqueta – Torre Romeu. A Can Roqueta – Can Revella, trobaríem un conjunt de 20 estructures amb clar predomini de sitges (ben conservades), alguna estructura de planta quadrada, un conjunt de cabanes fetes amb materials peribles i una inhumació en mal estat de conservació i aïllada. L'escassa estratigrafia associada a les cabanes i la relativa curta durada de l'assentament fa pensar més en un zona de tipus productiu que no en una comunitat d'hàbitat sòlidament establerta. Respecte a Can Roqueta – Torre Romeu, ens trobaríem amb un conjunt d'estructures d'emmagatzematge, hàbitat i

producció. Pel que fa a l'emmagatzematge, es documenten 48 sitges, 6 cubetes i dos possibles contenidors, destinats tots ells a la contenció de la producció agrícola. Pel que fa a l'hàbitat, s'excaven 7 fons de cabana, la funció de les quals no estaria massa clara: no semblen espais domèstics ja que no s'hi troben residus relacionats amb aquesta funció i es planteja la possibilitat que fossin corrals o cabanes per guardar eines. Finalment, a nivell productiu es troben 4 *lacus* dedicats a la producció de vi i un forn ceràmic, tots ells dedicats al consum propi. Per tot plegat, i tenint en compte que en cap dels dos casos s'ha exhaurit tot el jaciment, sembla que estaríem davant d'un assentament rural més orientat cap a una funció productiva que no pas d'hàbitat. Tot i això, pel ja comentat fet de no haver exhaurit totalment el jaciment, no es pot descartar que estiguem davant d'un jaciment del tipus vilatge, construït en materials peribles i que resulta tan típic de la zona vallesana per aquest moment cronològic (per exemple, Can Gambús), que en aquest cas s'ha situat entre els segles VI i VII dC.

BIBLIOGRAFIA: M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*. Sabadell: Edicions de la Comissió de Cultura (1932), p. 43; X. Carlús, C. Lara. "La necròpolis de camps d'urnes de Can Piteu – Can Roqueta". *Tribuna d'Arqueologia 2000 - 2001* (2005), pp. 49 – 76; A. Palomo, A. Rodríguez. "Can Roqueta II (Sabadell – Vallès Occidental): un jaciment excepcional de l'edat del Bronze". *XIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2002), pp. 275 – 283; S. Boquer, L. González, O. Mercadal, T. Rodón, L. Sáenz. "El jaciment arqueològic de Can Roqueta: dades sobre la transició del segle VII al VI aC. al Vallès". *Limes*, 1 (1991), pp. 7 – 18; S. Boquer, L. González, O. Mercadal, T. Rodón, L. Sáenz. "Un nou assentament del bronze - ferro al Vallès: Can Roqueta (Sabadell – Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 1990 – 1991* (1992), pp. 41 - 51; S. Boquer, A. Parpal. *Can Roqueta. Estructures prehistòriques i medievals. Campaña 1991. Sabadell, Vallès Occidental*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1994); S. Boquer, X. Carlús, J. Francès, P. González, A. Parpal, J. Villafruela. "Can Roqueta (Sabadell: Vallès Occidental): noves dades sobre els establiments de l'edat del bronze i l'edat del ferro al Vallès". *Tribuna d'Arqueologia 1995 – 1996* (1997), pp. 77 - 97; P. González, A. Martín, R. Mora (coord.). *Can Roqueta. Un establiment pagès prehistòric i medieval. Sabadell, Vallès Occidental*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura (1999); S. Comellas. *Memòria del seguiment arqueològic dut a terme a Can Roqueta II (est). Segona Fase. Parcel·les (Sabadell, Vallès Occidental)*. Arqueolític (2000); A. Palomo, A. Rodríguez.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

“Can Roqueta II (Sabadell, Vallès Occidental)”. *Tribuna d’Arqueologia 2000 – 2001* (2005), pp. 77 – 98; N. Terrats. “El jaciment tardoantic de Can Roqueta/Torre-Romeu (Sabadell, Vallès Occidental). Un exemple d’assentament rural”. *Empúries*, 54 (2005), pp. 213 – 230; J. Amorós. *Memòria del seguiment i intervenció arqueològiques de Can Roqueta 1999 – 2000, rasa de Can Oleguer a Can Piteu (Sabadell, Vallès Occidental)*, 2002; X. Carlús, C. Lara, J. López, M. Oliva, A. Palomo, A. Rodríguez, N. Terrats, N. Villena. “El paraje arqueológico de Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental): diacronía y tipología de las ocupaciones”. *Bolskan*, 19 (2002), pp. 121 – 139; X: Carlús, C. Lara, J. López, N. Villena. “La necrópolis de incineración de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell, Barcelona): caracterización del ritual funerario”. *Bolskan*, 19 (2002), pp. 141 – 164; X. Carlús, C. Lara, X. López, N. Villena, A. Martín. “La necrópolis d’incineració de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell – Vallès Occidental)”. *Actes de les Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 115 – 131; X. Carlús, F.J. López Cachero, N. Terrats, M. Oliva, A. Palomo, A. Rodríguez. “Diacronia durant la prehistòria recent a Can Roqueta (Sabadell - Barberà del Vallès, Vallès Occidental) entre el VI i el I mil·leni cal. ANE”. *Cypsela*, 17 (2008), pp. 115-142; F.J. Cachero. *Aproximació a la societat del nord-est peninsular durant el bronze final i la primera edat del ferro. El cas de la necròpolis de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental, Barcelona)*. Barcelona: Societat Catalana d’Arqueologia (2006); R. Marlasca, M.C. Rovira; X. Carlús, C. Lara, F.J. López Cachero, N. Villena. “Materiales de importación en la necrópolis de incineración de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell, Barcelona)”. *Actas del III Simposio Internacional de Arqueología de Mérida: Protohistoria del Mediterráneo Occidental*. Añejos de Archivo Español de Arqueología, 35. Mérida: CSIC (2005), pp. 1039 – 1049; X. Carlús, F.J. López Cachero, M. Oliva, A. Palomo, A. Rodriguez, N. Terrats, C. Lara, N. Villena. *Cabanes, sitges i tombes. El paratge de Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental) del 1300 al 500*. Sabadell: MHS (2007); S. Albizuri, N. Terrats, M. Oliva. “L’aprofitament d’animals salvatges en l’assentament adscrit a la primera edat del ferro de Can Roqueta/Can Revella (Sabadell i Barberà del Vallès, Vallès Occidental): les restes d’ós bru (*ursus arctos*)”. *Arraona*, 32 (2009), pp. 116 – 123.

JACIMENT: Església de Santa Maria de Barberà (VOC.2.2)

COORDENADES: X: 427090 Y: 4596649

ALÇADA: 134 msnm.

SITUACIÓ: En el centre urbà de Barberà.

TIPUS: Indeterminat/Església

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Antiguitat Tardana/Medieval

RECERCA: Sondejors arqueològics entre gener i febrer de 2007.

MATERIALS: *Tegulae*.

VALORACIÓ: Es troben un seguit d'inhumacions de *tegulae* en cista, tot i que la manca de material associat fa difícil poder recolzar una adscripció cronològica precisa. En la construcció de l'església medieval es reaprofiten restes d'*opus signinum* que fan pensar en l'existència d'una possible construcció prèvia tardoantiga o paleocristiana.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 177; A. Pladevall (dir.). "Santa Maria de Barberà". *Catalunya Romànica*. Volum XVIII: Vallès Occidental – Vallès Oriental. Barcelona: Enciclopèdia Catalana (1998), pp. 88 - 93; J. Martínez Gázquez. "Agricultura, molins i aigua fins al segle XVIII". *Del molí a l'ordinador. Passat i present de Barberà del Vallès*. Barberà del Vallès: Ajuntament de Barberà del Vallès (2002), pp. 19 – 21.

2.1.3. CASTELLAR DEL VALLÈS (VOC.3)

JACIMENT: Can Massagué (VOC.3.1)

COORDENADES: X: 423288,88 Y: 4604883,47

ALÇADA: 180 msnm.

SITUACIÓ: En una explotació agropecuària, dins una petita terrassa elevada al marge dret del riu Ripoll.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Medieval.

RECERCA: Recollida de material superficial per J.M. Coll el 1986.

MATERIALS: Restes ceràmiques superficials.

VALORACIÓ: L'escassetat de dades no permet realitzar una valoració fiable del tipus de jaciment. Possiblement es tractaria d'un petit assentament rural.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Coll, J. Roig. "Inventari arqueològic del terme de Castellar". *Plaça vella*, 20 (1987), p. 19.

JACIMENT: Can Riera (VOC.3.2)

COORDENADES: X: 422992,00 Y: 4606988,00

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: En una explotació agropecuària, dins de terrasses artificials per oliveres tallades al sauló, en un turó a la banda dreta del riu Ripoll.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Recollida de material superficial per J.M. Coll el 1986.

MATERIALS: Restes d'àmfora ibèrica.

VALORACIÓ: L'escassetat de dades no permet realitzar una valoració fiable del tipus de jaciment. Possiblement es tractaria d'un petit assentament rural.

BIBLIOGRAFIA: J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1814; J.M. Coll, J. Roig. "Inventari arqueològic del terme de Castellar". *Plaça vella*, 20 (1987), p. 19.

JACIMENT: Les Feixes del Casal (VOC.3.3)

COORDENADES: X: 424800 Y: 4608150

ALÇADA: 367 msnm.

SITUACIÓ: En unes feixes disposades al vessant sud del primer turó del Puig de la Creu, a pocs metres sota el camí que uneix la plaça de l'Era d'en Petasques amb el col·legi el Casal. En els terrenys del paratge anomenat Soleia del Cosidor, a l'extrem nord del casc urbà de Castellar del Vallès.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final

RECERCA: Identificat des dels anys 80 del segle passat a causa de la realització de reformes a la zona. S'hi du a terme una excavació entre juny i juliol de 2000.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica comuna, grisa i oxidada a torn. Ceràmica de vernís negre (campaniana A tardana i campaniana B), àmfora itàlica (Dressel 1C), fragments de dòlia i ceràmica medieval. També un fragment de clau, material lític i restes faunístiques.

VALORACIÓ: També conegut com a "Soleia del Cosidor". Jaciment situat en un punt amb restes arqueològiques de diversos períodes, és considerat per l'arqueòleg que l'excavà com un lloc d'hàbitat ibèric, ja sigui casa o granja. La diversitat de restes ceràmiques autòctones i d'importació, juntament amb l'existència d'una sitja i una bassa, ens fan decantar cap a un petit assentament d'hàbitat amb part productiva, típic de l'hàbitat rural dispers ibèric que es documenta per tota la Laietània. Es posa en relació amb el nucli ibèric del Castell de Castellar. Els materials ceràmics marquen un arc cronològic situat entre el 100 i el 50 aC.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Coll. La Soleia del Cosidor (Castellar del Vallès, Vallès Occidental). Informe tècnic de la intervenció arqueològica d'urgència (juliol 2000); J.M. Coll. "La Soleia del Cosidor (Castellar del Vallès, Vallès Occidental)". *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 297 – 302.

JACIMENT: Ca n'Oliver (VOC.3.4)

COORDENADES: X: 423473 Y: 4606545

ALÇADA: 280 msnm.

SITUACIÓ: En els camps de la masia de Ca n'Oliver.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Recollida de material superficial per J.M. Coll el 1986.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica i un fragment de vernís negre.

VALORACIÓ: L'escassetat de dades no permet realitzar una valoració fiable del tipus de jaciment. Possiblement es tractaria d'un petit assentament rural.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Coll, J. Roig. "Inventari arqueològic del terme de Castellar". *Plaça vella*, 20 (1987), p. 19.

JACIMENT: El Pitu de Can Barba (VOC.3.5)

COORDENADES: X: 423648,48 Y: 4607190,48

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Dins una explotació agropecuària, en el marge esquerre del riu Ripoll. En una plana elevada al nivell de la carretera cap a Sabadell i darrera uns blocs de pisos.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic.

RECERCA: Recollida de material superficial per J.M. Coll el 1988.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica i algun fragment de ceràmica a mà decorada amb cordons trenats i superfície pentinada. Material a l'Arxiu Històric de Castellar.

VALORACIÓ: L'escassetat de dades no permet realitzar una valoració fiable del tipus de jaciment.

BIBLIOGRAFIA: N. Juan-Muns, R. Oltra, E. Planas. "Prospeccions arqueològiques a la conca del riu Ripoll". *Arraona*, 7 (1990), pp. 27 – 33; J.M. Coll, J.A. Molina, J. Roig. "El poblament protohistòric de la conca alta del riu Ripoll: de l'Edat del Ferro a la fi del món ibèric". *Limes*, 3 (1993), pp. 41 – 52.

JACIMENT: Turó de Sant Feliu (VOC.3.6)

COORDENADES: X: 422500,78 Y: 4608527,12

ALÇADA: 370 msnm.

SITUACIÓ: Turó totalment urbanitzat, tallat per la carretera de Castellar.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà/Medieval.

RECERCA: Durant la construcció de la carretera de Castellar, als anys 30, es documenten diverses tombes. El 1974 se'n troba una altra.

MATERIALS: Inhumacions amb lloses i fragments de ceràmica ibèrica, romana i medieval. Material a l'Arxiu Històric de Castellar.

VALORACIÓ: La troballa del forat d'una tomba arran de la carretera i la notícia del descobriment d'altres inhumacions durant el segle passat fan pensar en l'existència d'una petita necròpolis amb continuïtat temporal. El fet de trobar materials ceràmics a sota les tombes podria indicar l'existència d'algun assentament previ a la zona.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Coll, J. Roig. "Inventari arqueològic del terme de Castellar". *Plaça vella*, 20 (1987), p. 19.

JACIMENT: Castell de Castellar (VOC.3.7)

COORDENADES: X: 423038,46 Y: 4606569,02

ALÇADA: 380 msnm.

SITUACIÓ: Dins d'una explotació agropecuària, en una zona d'oliveres i pastures.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Primer Ferro/Ibèric.

RECERCA: Recollida de materials superficials i documentació visual d'estructures sota l'actual castell.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn i a mà.

VALORACIÓ: En els terrenys del Castell de Castellar, s'hi troben de forma superficial abundants restes de ceràmica ibèrica. A la vegada, a sota el castell es pot veure l'estructura d'una possible habitació. És considerada com a part d'un possible hàbitat ibèric, i l'abundant presència de ceràmica d'aquest període ho confirmaria. A l'espera, però, d'una excavació que ho permeti contrastar, aquesta adscripció cronològica no

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

deixa de ser dubtosa i, de fet, també es defensa de forma tradicional l'existència d'un assentament del Primer Ferro en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Coll, J. Roig. "Inventari arqueològic del terme de Castellar". *Plaça vella*, 20 (1987), p. 19.

JACIMENT: La Malesa (VOC.3.8)

COORDENADES: X: 423089,50 Y: 4607943,75

ALÇADA: 322 msnm.

SITUACIÓ: Dins d'una explotació agropecuària, en turó a prop del riu Ripoll.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Recollida de materials superficials i documentació fotogràfica.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica grisa i d'importació (àmfora i campaniana A). Abundants restes d'escòries de ferro. Materials en el Museu d'Història de Sabadell (n. 2045).

VALORACIÓ: En un petit turó s'identifiquen restes ceràmiques superficials, restes de murs i, a partir de la documentació fotogràfica, s'intueixen altres estructures. A falta d'un treball d'excavació més exhaustiu, es podria parlar d'algun tipus d'assentament ibèric rural en aquest punt. La important presència d'escòries de ferro, però, podrien vincular-lo amb una explotació d'aquest metall, més tenint en compte la propera presència de l'única mina a cel obert d'aquest metall de tota la zona.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Coll, J.A. Molina, J. Roig. "El poblament protohistòric de la conca alta del riu Ripoll: de l'Edat del Ferro a la fi del món ibèric". *Limes*, 3 (1993), pp. 41 – 52.

JACIMENT: Can Juliana (VOC.3.9)

COORDENADES: X: 422781 Y: 4608172

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Zona de conreu rodejada de boscos, en un pla elevat a la banda esquerra del riu Ripoll.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Indeterminada.

RECERCA: Prospecció superficial.

MATERIALS: Destral polida i restes d'empedrat.

VALORACIÓ: Es localitzen les restes d'un empedrat fet de còdols i pedres planes que va des del riu Ripoll fins Can Juliana, amb una extensió d'uns 20 m. Tot i la manca d'evidències significatives, s'apunta a una cronologia romana. No hi ha cap dada que ho permeti confirmar.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Coll, J. Roig. "Inventari arqueològic del terme de Castellar". *Plaça vella*, 20 (1987), p. 19.

JACIMENT: Molí d'en Busquets (VOC.3.10)

COORDENADES: X: 423389,49 Y: 4606007,01

ALÇADA: 180 msnm.

SITUACIÓ: Pla de conreu elevat sobre el camí que va cap el molí anomenat d'en Busquets, sota la carretera de Sabadell.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà/Medieval.

RECERCA: Recollida de materials superficials.

MATERIALS: Restes de ceràmica ibèrica i romana. Materials a l'Arxiu Històric de Castellar.

VALORACIÓ: L'escassetat de dades no permet realitzar una valoració fiable del tipus de jaciment.

BIBLIOGRAFIA: T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); J.M. Coll, J. Roig. "Inventari arqueològic del terme de Castellar". *Plaça vella*, 20 (1987), p. 19.

JACIMENT: Castellar Vell – Sant Esteve de Castellar (VOC.3.11)

COORDENADES: X: 422820,80 Y: 4606251

ALÇADA: 310 msnm.

SITUACIÓ: Zona de prats i oliveres rodejada de torrents i boscos frondosos.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà/Medieval

RECERCA: Recollida de materials superficials i intervenció arqueològica els anys 2002 – 2001.

MATERIALS: Restes de ceràmica ibèrica (entre elles àmfores de boca plana) i romana.

VALORACIÓ: Església d'origen alt medieval amb important necròpolis i sitges associades, que fan pensar en un important poblat en els segles IX i X dC. La troballa de ceràmica superficial d'època ibèrica i romana podria indicar l'existència d'algun tipus d'assentament previ, sense poder especificar-ne les característiques.

BIBLIOGRAFIA: T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); J.M. Coll, J. Roig. "Inventari arqueològic del terme de Castellar". *Plaça vella*, 20 (1987), p. 19; E. Morral, C. Llobet. "Castellar Vell". *Arraona*, 1 (1976), pp. 27 - 31; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1494; N. Juan-Muns, R. Oltra, E. Planas. "Prospeccions arqueològiques a la conca del riu Ripoll". *Arraona*, 7 (1990), pp. 27 – 33; J. Roig, J.M. Coll, J.A. Molina. "El conjunt arqueològic de Sant Esteve de Castellar Vell (Castellar del Vallès, Vallès Occidental)". *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 114 – 1129.

JACIMENT: La Moreria (VOC.3.12)

COORDENADES: X: 422272,76 Y: 4604734,90

ALÇADA: 319 msnm.

SITUACIÓ: En un terreny erm, tocant el torrent de Ribatallada. En un esperó format per aquest i una torrentera secundària.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta

CRONOLOGIA: Ibèric Final/Medieval

RECERCA: Recollida de materials superficials.

MATERIALS: Restes de ceràmica comuna ibèrica. Materials al Museu d'Història de Sabadell.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Juntament a la troballa de ceràmica de cronologia ibèrica, s'hi documentaren restes de parets de pedra seca. La impossibilitat d'atribuir una cronologia precisa a aquests murs fa que no es puguin relacionar de forma fiable amb la ceràmica. D'aquesta manera, no podem anar més enllà de parlar d'algun tipus d'assentament ibèric indeterminat.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Camps de Can Sallent (VOC.3.13)

COORDENADES: X: 422434,12 Y: 4606119,48

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: Situat en els antics camps de conreu propers a l'església de Castellar Vell. A la zona sud-oest del nucli urbà de Castellar.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric/Medieval.

RECERCA: Recollida de materials superficials.

MATERIALS: Restes de ceràmica comuna ibèrica i medieval.

VALORACIÓ: La seva situació i la troballa esporàdica de ceràmica superficial fan pensar que es tractaria del mateix assentament ibèric del Castell de Castellar.

BIBLIOGRAFIA: N. Juan-Muns, R. Oltra, E. Planas. "Prospeccions arqueològiques a la conca del riu Ripoll". *Arraona*, 7 (1990), pp. 27 – 33.

JACIMENT: Pla de la Bruguera (VOC.3.14)

COORDENADES: X: 424297 Y: 4604956

ALÇADA: 273 msnm.

SITUACIÓ: Dins el polígon industrial Pla de la Bruguera, a l'extrem sud, davant la fàbrica de vidre Vilella.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Bronze Antic/Mitjà/Final/Primer Ferro.

RECERCA: A causa de la creació del polígon industrial de l'empresa SONY, es du a terme una excavació sistemàtica l'any 1992.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Estructures d'enterrament diverses amb aixovars que presenten materials metàl·lics i ceràmics.

VALORACIÓ: Important necròpolis del Bronze Final i Primer Ferro on es documentaren un seguit de 24 estructures funeràries pertanyents a un conjunt del tipus camp d'urnes. La tipologia funerària consistia en cremacions guardades en urnes, dipositades en fossa simple i amb aixovar. La cronologia se situaria entre el 650 i el 575 aC. Es considera que estaríem davant de 24 *loculi* i, a més, també es trobarien set acumulacions de materials arqueològics en posició secundària. El ritual funerari consistiria en la cremació dels difunts. Les restes es guardarien en urnes que serien dipositades en fosses simples, acompanyades normalment d'aixovar. Igualment, es documenten tres estructures del Bronze Antic – Mitjà. Seria una de les millors mostres del Vallès de zona funerària i entroncaria amb les tradicions del Bronze, expressades en jaciments com el de Can Missert (Terrassa), però marcant l'evolució posterior cap a l'Ibèric Antic, el millor exemple de la qual serà la Tomba del Guerrero de Llinars del Vallès.

BIBLIOGRAFIA: X. Clop, J.M. Faura, M. Gangonells, C. Navarro, A. Martín, M. Molist. "Pla de la Bruguera - Centre de distribució Sony. Una necròpolis de la primera edat del ferro". *Tribuna d'Arqueologia 1993 - 1994* (1995), pp. 25 - 36; X. Clop, M. Gangonells, J.M. Faura. "La necròpolis del Pla de la Bruguera – Centre de distribució SONY (Castellar del Vallès, Vallès Occidental). Primers resultats". *Limes*, 3 (1993), pp. 33 – 40.

JACIMENT: Plaça Major, sectors 1-2 (VOC.3.15)

COORDENADES: X: 424077 Y: 4607740

ALÇADA: 329 msnm.

SITUACIÓ: En el centre històric de la població de Castellar del Vallès, en el subsòl de la Plaça Major.

TIPUS: Assentament rural productiu/Assentament rural d'hàbitat/Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Neolític/Ferro/Romà Baiximperial/Antiguitat Tardana.

RECERCA: Diverses intervencions arqueològiques durant l'any 2005 degudes a la realització d'una reforma urbanística a la plaça amb la creació d'un aparcament

subterrani. Entre març i maig de 2008 es dóna una nova intervenció a l'interior de la Plaça que documenta més restes i estructures.

MATERIALS: Estructures i materials diversos.

VALORACIÓ: Jaciment que presenta ocupacions diverses des d'època neolítica. Així, del Primer Ferro es trobà un paleocanal que podria indicar l'existència d'un petit nucli amb funcionalitat agrària. El moment més destacat, però, es dóna en època tardoantiga (V – VII dC.). Es distingeixen dos assentaments i períodes cronològics. En primer lloc, una àrea industrial i agrícola d'època romana tardana (s. V dC.) amb retalls semisubterranis, àmbits de treball i magatzems, forns i canalitzacions. Destaca un retall de grans dimensions utilitzat primer com a forn de material constructiu (abandonat al segle V) i posteriorment com a forn de pa (abandonat a mitjan segle VI). Es planteja la possibilitat que aquest petit assentament productiu fos la continuació d'una vil·la romana baiximperial present a la zona, sense poder confirmar aquest extrem per manca d'una excavació més extensa. A partir del segle VI, aquesta zona es converteix en un petit vilatge en el qual es documenten diverses estructures com retalls d'emmagatzematge, tres forns de pa o dos *lacus* per l'elaboració de vi (abandonats durant el mateix segle VI). Igualment, trobem una necròpolis del segle VI –VII amb un total de 21 estructures funeràries. Per tant, es tractaria d'un petit vilatge (considerat pels arqueòlegs com a visigòtic) que s'emmarcaria força bé dins de l'estructura de poblament rural del nucli de Castellar per aquest moment, ben exemplificat pel jaciment dels Horts de Can Torras.

BIBLIOGRAFIA: J. Roig, J.M. Coll. *Memòria d'intervenció arqueològica al jaciment de la Plaça Major de Castellar del Vallès (Castellar del Vallès, Vallès Occidental)*. Abril - Desembre 2005. Arrago S.L. Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2005); J. Roig, J.M. Coll. "El jaciment de la Plaça Major de Castellar del Vallès (Vallès Occidental): l'assentament del Neolític i el vilatge de l'Antiguitat Tardana". *Tribuna d'Arqueologia 2008 – 2009* (2010), pp. 187 – 220.

2.1.4. CASTELLBISBAL (VOC.4)

JACIMENT: Can Riquer (VOC.4.1)

COORDENADES: X: 415315,26 Y: 4592886,35

ALÇADA: 159 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'entrada nord del nucli urbà de Castellbisbal, al peu de la carretera i en zona de creixent instal·lació de polígons industrials.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Menció escrita de J. Estrada a partir de la prospecció de J. Vilalta l'any 1969.

MATERIALS: Fragments de dòlia i dos fragments de ceràmica comuna. Materials al Museu de Rubí.

VALORACIÓ: Jaciment només documentat per uns pocs fragments de dòlia i per la referència de J. Estrada, que ho considera una vil·la romana imperial. Creiem que les dades no permeten confirmar aquest extrem i, de fet, no es pot parlar tampoc de forma fiable d'un assentament rural romà com a tal.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Vilalta. "Dades per a l'estudi del territori de Castellbisbal (Vallès Occidental) en època romana". *XXXII Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos*. Rubí (1989), pp. 195 - 213; E. Ramon Valls. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*, pp. 60 – 61. Inèdit.

JACIMENT: Can Canals (VOC.4.2)

COORDENADES: X: 416064 Y: 4589306

ALÇADA: 50 msnm.

SITUACIÓ: Masia desapareguda sota una variant de l'autopista; avui terreny amb talús i estructures de formigó. Tocant a la carretera de Caldes de Montbui a Molins de Rei, prop del PK 4.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: A partir de la informació oral aportada per J. Mateu el 1988 i els materials recollits superficialment.

MATERIALS: Restes d'època imperial com llànties, fragments d'àmfores, *pondus* i restes de canalització de plom per la conducció de líquid. Dipositades al Museu de Rubí.

VALORACIÓ: Jaciment només documentat per informació oral i pels materials conservats en el Museu de Rubí.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969), pp. 60 – 61.

JACIMENT: Can Nicolau de Dalt (VOC.4.3)

COORDENADES: X: 413317,68 Y: 4595289,41

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Terreny erm situat a la finca de Can Nicolau, en el marge esquerre del torrent dels Salzes, a l'extrem nord del terme municipal de Castellbisbal. Pròxim al PK 5 de la carretera C-243, de Terrassa a Martorell. La cavitat se situa a 12 metres sobre la llera del torrent.

TIPUS: Columbari.

CONSERVACIÓ: Regular

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció visual, documentació i recollida de materials per part de J. De la Vega.

MATERIALS: 10 fragments ceràmics i un fragment de vidre. Destaca un petit fragment de bol de TSSG i un altre de ceràmica sigil·lada.

VALORACIÓ: Possible estructura funerària romana de tipus columbari. J. De la Vega visità el jaciment i permeté documentar-ne les restes, confirmant la seva existència. Es tracta d'una cova artificial de planta quasi circular i de dimensions reduïdes (diàmetres de 3,90 i 3,70 i alçada màxima de 2,10 m.). A dins s'hi trobarien un total de 86 nínxols de 25 cm. d'ample, 29 d'alçada i 20 de fons. Aquests es troben repartits en filades simètriques formades per 3 i 4 nínxols a les parets laterals i la del fons respectivament. Sembla que n'hi haurien hagut més però van desaparèixer per causa de l'erosió. Tot i la polèmica existent al voltant d'aquest tipus d'estructures i la seva funcionalitat i

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

adscripció cronològica, ja sigui com estructura funerària romana o com a colomer medieval, la presència de materials romans fa que la seva utilització en època antiga sigui una hipòtesi plausible.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 23; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969), pp. 60 – 61; J. De la Vega. “Un complex funerari d'època romana que roman inèdit al Vallès Occidental”. *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior. Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana*. Granollers: Societat d'Estudis Clàssics (1987), pp. 567- 574; J. Vilalta. “Dades per a l'estudi del territori de Castellbisbal (Vallès Occidental) en època romana”. *XXXII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Rubí (1989), pp. 195 - 213; N. Rafel. “Contribució a l'estudi de diverses restes arquitectòniques publicades com a columbaris romans”. *Fonaments*, 2 (1980), pp. 117 – 125.

JACIMENT: Ca n'Ametller (VOC.4.4)

COORDENADES: X: 413322,16 Y: 4595446,87

ALÇADA: 145 msnm.

SITUACIÓ: En un terreny erm situat a la finca de Ca n'Ametller, en el marge del torrent dels Salzes, a l'extrem nord del terme de Castellbisbal. La cova estaria penjada a la paret vertical, a 14 metres damunt de la llera del torrent.

TIPUS: Columbari.

CONSERVACIÓ: Regular

CRONOLOGIA: Indeterminat.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció visual i documentació per part de J. De la Vega.

MATERIALS: Sense materials conservats.

VALORACIÓ: J. De la Vega visita el jaciment i permet documentar la seva existència. Es tracta d'una cavitat formada per dos compartiments desiguals, formant part d'un sistema complex fet per un gran nombre de nínxols excavats a la paret de forma desordenada i amb gran varietat de formes i grandàries. La manca de material arqueològic impedeix determinar una cronologia, però la proximitat del jaciment de Can

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Nicolau de Dalt fa que no es pugui descartar l'existència d'un columbari d'època romana.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 23; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969), pp. 60 – 61; P. Gorina. “Tarrassa”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 159 – 166; J. De la Vega. “Un complex funerari d'època romana que roman inèdit al Vallès Occidental”. *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior. Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana*. Granollers: Societat d'Estudis Clàssics (1987), pp. 567- 574; J. Vilalta. “Dades per a l'estudi del territori de Castellbisbal (Vallès Occidental) en època romana”. *XXXII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Rubí (1989), pp. 195 - 213; N. Rafel. “Contribució a l'estudi de diverses restes arquitectòniques publicades com a columbaris romans”. *Fonaments*, 2 (1980), pp. 117 – 125.

JACIMENT: Can Pedrerol de Baix (VOC.4.5)

COORDENADES: X: 415923 Y: 4588930

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Dins dels terrenys de la casa pairal de Can Pedrerol de Baix, no massa allunyat de la riera de Rubí i proper a la vil·la de Can Tintorer. Al sud del terme de Castellbisbal, sota l'autopista AP7.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Diverses prospeccions prèvies i intervenció arqueològica realitzada el 2004 en el marc del *Projecte de construcció de la plataforma de la Línia d'Alta Velocitat Madrid - Saragossa – Barcelona – Frontera Francesa, tram Castellbisbal – El Papiol*.

MATERIALS: Gran quantitat de materials en superfície (teules, fragments d'àmfora, terra sigil·lada i restes d'estructures com un paviment testaci). A dins la masia, dues àmfores Dressel 2-4 i dues bases de columna. En les prospeccions i excavacions següents es recuperaren diferents estructures d'emmagatzematge, combustió, *lacus*,

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

dòlies i ceràmica ibèrica i romana associada, monedes d'August i Marc Aureli. Materials al Museu de la Pagesia de Castellbisbal, Museu Municipal de Molins de Rei i Museu d'Història de Rubí.

VALORACIÓ: *Pars rustica* d'una vil·la romana altimperial amb continuïtat fins el segle III dC., de la que no s'ha documentat la *pars urbana*, tot i que s'han trobat evidències d'un dipòsit en un talús al costat occidental de la masia, la qual cosa podria indicar la continuïtat del jaciment pels voltants de la mateixa. A més, s'han documentat en els nivells d'amortització d'algunes estructures elements com fragments de marbre pertanyents a un *labrum*, fragments de *tubuli* que podien estar relacionats amb un hipocaust i ceràmica fina de taula, indicis de l'existència d'una part residencial. S'han documentat dues etapes d'ocupació romana altimperial, però la presència de ceràmica ibèrica, ceràmica d'engalba blanca i vernís roig pompeïà fa pensar en una ocupació ja anterior. Per la primera fase (s. I dC.), es documenten murs de diversos edificis, una base d'*opus signinum* d'un *lacus*, estructures de planta quadrada i fins a 33 dipòsits de dòlies. Seria una ocupació curta ja que els directors de l'excavació consideren la fundació en època augustal i l'amortització com a molt tard a mitjan segle II dC. (les estructures de producció de vi cap a la segona meitat i finals del segle I). Es relaciona aquesta primera fase amb la producció vinària i tant l'existència del *lacus*, com el dipòsit de dòlies, juntament amb la presència d'àmfores vinàries amb estampilles i d'àmfores amb marques d'aquesta vil·la a diversos punts de la Mediterrània, fan pensar en un centre productor de vi i també d'envasos contenidors, sent també distribuïdor de la seva producció. De fet, la seva fundació a inicis de segle és relacionada amb el creixement de la producció de vi laietà i la fi d'aquesta primera fase amb el famós edicte de Domicià (amb la problemàtica que això implica). A destacar l'existència d'un àmbit amb quatre fosses cúbiques que els autors interpreten com els fonaments per les premses per l'elaboració del vi. En una segona fase (segle II dC.), les estructures relacionades amb el vi deixen de funcionar i trobem dos forns i un seguit de 17 estructures de combustió on hi havia el dipòsit de dòlies, de tal manera que es podria relacionar l'assentament amb la producció metal·lúrgica. A finals del segle II s'amortitzen els forns metal·lúrgics i s'abandona tot l'assentament.

BIBLIOGRAFIA: L. Moret. *Memòria de l'excavació a la vil·la romana de Can Pedrerol de Baix*, 2004 (2 vol.). Arqueociència Serveis Culturals, S.L. (2006); E. Bergadà. "Vil·la romana de Can Pedrerol de Baix, Castellbisbal". *Butlletí del Museu*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Municipal de Molins Rei (1981); C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. “Rubí antic: prehistòria – segle X”. *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), pp. 43 – 51; J. Vilalta. “Dades per a l'estudi del territori de Castellbisbal (Vallès Occidental) en època romana”. *XXXII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Rubí (1989), pp. 195 - 213; M. Julià, F. Puig, J.M. Solias. “Introducció a l'estudi del poblament del Delta del Llobregat a l'època ibèrica i romana”. *XXV Assemblea intercomarcal d'estudiosos. El Prat, 25 – 26 d'octubre de 1980*. Barcelona: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat, p. 394, V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaquiro (1995), pp. 199 – 202; R. Playà. “Can Pedrerol de Baix: una vil·la romana productora d'àmfores de vi” *Ben Viure. Butlletí dels Amics i Amigues del Museu* (gener 1998).

JACIMENT: Ca n'Estaper – Ermita de Sant Joan (VOC.4.6)

COORDENADES: X: 416743 Y: 4591679

ALÇADA: 96 msnm.

SITUACIÓ: Al polígon industrial de Ca n'Estaper, en el terme municipal de Castellbisbal, a uns 100 metres de la masia de Ca n'Estaper i proper a la riera de Rubí.

TIPUS: Assentament rural/Església/Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Romà/Antiguitat Tardana/Medieval

RECERCA: Des d'antic hi ha referències a troballa de restes arqueològiques. La important extracció de terres realitzada en la zona a causa de la construcció del polígon industrial de Ca n'Estaper, provocà l'esfondrament de l'absis de l'ermita i l'afectació d'una part de la necròpolis. Per raó d'aquest fet, l'Ajuntament de Castellbisbal du a terme una documentació visual, recollida superficial de materials i intervenció arqueològica l'any 2004.

MATERIALS: Gran nombre de materials romans en superfície: ossos, teules, fragment d'una inscripció romana encastada a l'ermita i un possible mil·liari avui perdut. També es documenta un fragment de paviment testaci reaprofitat en l'ermita.

VALORACIÓ: D'època romana es documenten 8 grans sitges tant a l'interior com a l'exterior de l'ermita. L'escassetat de materials fa que sigui impossible atribuir-hi una cronologia i s'han datat a partir de l'estratigrafia. S'ha considerat com la *pars rustica*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'una vil·la romana però resulta impossible de confirmar a partir de les escasses dades disponibles. Es planteja la possibilitat d'una segona fase a partir del segle VI on es construiria un edifici religiós amb necròpolis que continuaria existint fins avui en dia, tot i que, de nou, la manca d'elements arqueològics obliga a inferir dades només a partir de l'estratigrafia. La proximitat de la possible necròpolis de la Serra del Fossar, podria fer plantejar l'existència d'algun assentament tardoantic de certa importància. Desgraciadament, el mal estat de conservació de les restes antigues dificulta moltíssim la determinació de l'entitat i categoria dels assentaments de cronologia antiga i tardoantiga.

BIBLIOGRAFIA: M. Mayer, I. Rodà. *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell (1984), p. 15; G. Fabré, M. Mayer, I Rodà. "Epigrafia romana de Rubí i els seus contorns". *BGCMR*, 5 (1982), p. 88; J. Vilalta. "Dades per a l'estudi del territori de Castellbisbal (Vallès Occidental) en època romana". *XXXII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*. Rubí (1989), pp. 195 - 213; J. Pujades, C. Subiranas. *Memòria de la intervenció arqueològica a l'Ermita de Sant Joan de Benviure o de Can Estaper*. Maig - agost 2000; J. Pujades, C. Subiranas. "Intervenció arqueològica a l'ermita de Sant Joan de Benviure (o de Can Estapé)". *Ben Viure. Butlletí dels Amics i Amigues del Museu* (Gener de 2001).

JACIMENT: Pedrera de Can Companyà (VOC.4.7)

COORDENADES: X: 416000 Y: 4593250

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: Pedrera situada al torrent de Can Companyà.

TIPUS: Pedrera.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Indeterminat

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Pedrera explotada fins a inicis del segle XX. Els estudis dels materials de Can Pedrerol de Baix i el pont del Diable han fet pensar en una explotació ja des d'època romana.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: A. Álvarez, J. Galindo. *Informe sobre l'anàlisi de morters i estudi petrogràfic dels materials lapidis procedents de les excavacions arqueològiques de Can Pedrerol de Baix (Castellbisbal, Vallès Occidental)*. Palaeotheria, S.C.P. (2004).

JACIMENT: Pont del Diable (VOC.4.8)

COORDENADES: X: 411405 Y: 4592235

ALÇADA: 65 msnm.

SITUACIÓ: Al costat del poble de Martorell, en un estretament dels marges del riu, possibilitant el pas de la via Augusta d'un costat a l'altre del riu Llobregat.

TIPUS: Pont.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Antiguitat Tardana/Medieval.

RECERCA: Estudis, intervencions arqueològiques i restauracions diverses, destacant les dels anys 1933, 1962, 1997, 1998 i 1999.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Pont romà que creuava el Llobregat al congost de Martorell. De l'obra romana només queden els cap-pont i l'arc commemoratiu al costat esquerra (potser també la fonamentació de la pilastra). Destruït el 1143, el 1283 es reconstrueix com a pont gòtic reaprofitant elements del romà. Es tractava d'una construcció sòlida amb carreus de mida mitjana i gran, lleugerament encoixinats i de gres, en alguns dels quals es conserven inscripcions de les legions que participaren en la seva construcció. Aquest fet ha permès datar-lo en època augustal, quedant perfectament emmarcat dins la reforma viària que suposà la construcció de la via Augusta. Es considera probable la seva identificació amb la *mansio Ad Fines* de les fonts itineràries antigues.

BIBLIOGRAFIA: I. Clopas. *Resumen histórico de Martorell*. Martorell (1945); I. Clopas. "El Puente del Diablo de Martorell". *San Jorge*, 45 (1962), pp. 34 – 39; I. Clopas. *Historia y leyenda del Puente del Diablo*. Martorell: Ajuntament (1963); Grup d'Estudis Martorellencs. *Pont del Diable. VIIè centenari de l'obra gòtica*. Martorell (1982); G. Fabrè, M. Mayer, I. Rodà. "A propos du pont de Martorell: la participation de l'armée a l'aménagement du réseau routier de la Tarraconaise orientale sous Auguste". *Epigraphie Hispanique*. París: Bocard (1984), p. 282 - 288; J.M. Solías Aris. "El curs inferior del Llobregat en època ibèrica i romana. Evolució històrica i models de poblament." *Estrat*, 6 (1993), pp. 77 – 103; M. Farreny, A. Mauri, M. Vives.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

“La seqüència històrica del pont del Diable i el seu context territorial”. *Miscel·lània d'Homenatge a Jaume Codina* (1994), p. 219 - 250; AA.DD. “Pont del Diable” *Ben Viure. Butlletí dels Amics i Amigues del Museu* (1999). Monogràfic; P. Izquierdo. “Intervenció arqueològica al Pont del Diable (Martorell, Baix Llobregat; Castellbisbal, Vallès Occidental). Resultats de la primera fase”. *Tribuna d'Arqueologia 1997 – 1998* (2000), pp. 39 – 53; J.M. Gurt, I. Rodà. “El pont del Diable. El monumento romano dentro de la política territorial augustea”. *Archivo Español de Arqueología*, 78 (2005), pp. 147 – 166; A. Álvarez, J.L. Prada; A. Pitarch, J. Galindo. “El puente romano (Pont del Diable) de Martorell (Barcelona)”. *VII Congreso Ibérico de Arqueometría - S5: Patrimonio construido y restauración*. Madrid: Eds. S. Rovira, M. García-Heras, M. Gener, I Montero (2009), pp. 618 – 627.

2.1.5. Cerdanyola del Vallès (VOC.5)

JACIMENT: C/ Canaletes (VOC.5.1)

COORDENADES: X: 427761,95 Y: 4592832,39

ALÇADA: 120 msnm.

SITUACIÓ: Situat als marges i sota l'asfalt del carrer Canaletes, a la part més baixa del vessant nord del turó de Ca n'Oliver.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial

RECERCA: Materials recollits durant la pavimentació del carrer entre els anys 1983 i 1984.

MATERIALS: Teules, fragments de ceràmica superficial (TSAA) i un carreu.

VALORACIÓ: Materials trobats de forma superficial però que els serveis arqueològics, a causa de la seva cronologia i proximitat, associen a la propera vil·la de Can Canaletes (situada a 500 metres).

BIBLIOGRAFIA: O. Barrial, J. Francès. "Restes romanes al carrer de Canaletes". *Limes*, 2 (1992), pp. 83 – 86, M. Alegret, O. Barrial, C. Moscardó. "El poblament antic". *Mil·lenari de Sant Iscle i Santa Victòria de les Feixes. Vol.1: Història i Medi Natural*. Cerdanyola: Viena (1996), p. 46; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), p. 65.

JACIMENT: Can Coll (VOC.5.2)

COORDENADES: X: 427149,24 Y: 4591965,51

ALÇADA: 122 msnm.

SITUACIÓ: Situat a pocs metres de la masia de Can Coll, entre la masia i una antiga bòbila.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Documentat a partir de les prospeccions realitzades pel CRAC i un aficionat local.

MATERIALS: Ceràmica a mà, ceràmica a torn ibèrica i restes humanes.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Jaciment que, a causa de la manca de dades, presenta dificultats pel que fa a la seva atribució cronològica. Així, els serveis municipals consideren que podria pertànyer a una necròpolis d'inhumació en fossa de l'edat del Bronze, mentre que el Servei d'Arqueologia el situa en època ibèrica. A partir de la presència de ceràmica ibèrica ens decantaríem per una cronologia ibèrica, tot i que és una afirmació que no es pot confirmar per l'instant; de la mateixa manera que la tipologia de necròpolis.

BIBLIOGRAFIA: O. Barrial, J. Francès. "Restes romanes al carrer de Canaletes". *Limes*, 2 (1992), pp. 83 – 86.

JACIMENT: Vall de Sant Iscle (VOC.5.3)

COORDENADES: X: 429230,04 Y: 4591266,27

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Dins d'una explotació agropecuària, a uns 20 metres de l'ermita de Sant Iscle (Collserola).

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Restes trobades de forma superficial.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, monedes, ceràmica sigil·lada i un fragment de làpida amb inscripció. Materials al Museu de Cerdanyola.

VALORACIÓ: Tot i l'escassetat de dades i la manca d'una intervenció arqueològica, la diversitat i qualitat de les restes trobades, juntament a la proximitat de l'ermita altmedieval de Sant Iscle, fa pensar en la possibilitat de l'existència d'algun tipus d'assentament rural de certa importància en aquesta zona. Tot i així, considerem aquesta possibilitat, a dia d'avui, indemostrable i, a manca d'una excavació en aquesta zona, no podem precisar més enllà d'un assentament rural indeterminat.

BIBLIOGRAFIA: M. Alegret, O. Barrial, C. Moscardó. "El poblament antic". *Mil·lenari de Sant Iscle i Santa Victòria de les Freixes. Vol. 1. Història i medi natural*. Cerdanyola: Viena (1996), pp. 45 – 48.

JACIMENT: Can Fatjó del Molí - Parc tecnològic del Vallès (VOC.5.4)

COORDENADES: X: 427137 Y: 4593149

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Dins d'uns terrenys destinats a la construcció d'un polígon industrial.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà/Medieval

RECERCA: Entre 1990 i 1993 es duen a terme diverses prospeccions que documenten un seguit de materials de forma superficial.

MATERIALS: Restes escasses de TSH, ceràmica comuna romana, teules i ceràmica ibèrica.

VALORACIÓ: Conjunt de 4 sitges amb materials d'escassa entitat i majoritàriament medievals. Segurament estaríem davant d'algun tipus d'assentament rural medieval però la presència de material ibèric i romà fa que no es pugui descartar una ocupació prèvia de funcionalitat similar.

BIBLIOGRAFIA: J. Francès, M. Arguelagués, O. Barrial. "Actuació d'urgència al Parc tecnològic del Vallès". *Limes*, 6-7 (1999), pp. 59 – 78.

JACIMENT: Turó de Ca n'Oliver (VOC.5.5)

COORDENADES: X: 427850 Y: 4592670

ALÇADA: 139 msnm.

SITUACIÓ: Situat a dalt del turó de Ca n'Oliver, en el barri de Montflorit de Cerdanyola del Vallès.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà/Medieval.

RECERCA: Documentat per primer cop el 1919 per P. Bosch Gimpera. Posteriorment A. Balil hi féu una primera aproximació cronològica a partir de materials recollits en prospecció entre els anys 1950 – 1952. Les primeres excavacions sistemàtiques s'hi feren l'any 1954 per part de J. Barberà, M. Caballé, R. Pascual i J. Rovira i duraran fins el 1961. Es donà un moment d'abandó i degradació fins que es reprenen les excavacions el 1986 sota la direcció de J. Cortadella, prosseguides entre 1987 i 1991 pel CRAC. Els anys 1998 i 1999 es donà un salt qualitatiu en l'estudi del poblament amb una campanya

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'excavació i restauració a gran nivell amb l'inici de la museïtzació i dinamització del conjunt. A partir d'aquell moment i fins l'actualitat, s'han realitzat diverses campanyes d'excavació (entre l'any 2000 i avui en dia).

MATERIALS: Materials i estructures diversos. Destaquen alguns materials per la seva especificitat i per ser pràcticament únics en el territori català com les escultures zoomorfes (tres fragments estatuaris de lleons i representacions de cavalls), amb paral·lels només a Pontós. Igualment, les restes ceràmiques d'importacions són de gran qualitat (cràters àtics, ceràmica de *Gnathia*, ceràmica roja pompeiana, etc.) i hi ha abundants restes de pebeters grecs i púnics en forma de cap de divinitat femenina (*thymateria*). Remarcar també les abundants restes d'armament. En les darreres intervencions es documentà també una estela ibèrica.

VALORACIÓ: Important poblat ibèric de gran complexitat estructural i estratigràfica, presenta vuit moments d'ocupació que corresponen a cinc fases. La Fase 0 (fins 525 aC.), amb un període preurbà on es documenten estructures de tipus perible, bàsicament fons de cabanes i forats de pal sobretot a la vessant sud. La Fase 1 (525 – 425 aC.) correspon al període urbà i es pot dividir en dues subfases. En un primer moment es documenta la construcció dels primers habitatges en pedra que comparteixen paret mitgera i s'articulen al voltant d'un eix longitudinal. Parteixen d'una estructura simple i hi trobem ceràmiques pintades amb motius geomètrics. Un segon moment suposa la remodelació d'aquestes primeres construccions. Es documenta ja un potent mur de tanca en el límit nord i restes d'una claveguera, mostrant que estem davant d'un nucli certament urbà. Sembla que la superfície de l'establiment permetria pensar en un assentament ja de certa importància a la regió. La Fase 2 (425 - 300 aC.) suposa un canvi en l'estructura organitzativa amb un nou plantejament de l'espai, amortitzant les estructures anteriors i construint-ne de noves. Es construeix un potent mur de tancament que definirà el poblat. Es dona una densificació de l'espai intern amb un nou barri a la part alta. Apareixeria una possible diferenciació funcional d'espais a les cases, amb documentació d'enllosats, raconeres, llars i d'altres elements, juntament als primers indicis de rituals religiosos (sacrificis d'ovicàprids i inhumacions infantils). Trobem els primers indicis d'espais artesanals, com per exemple el sector 25 amb una quantitat remarcable de restes de forja, dos forns metal·lúrgics i diverses llars. O el sector 27, també amb un forn pel treball del metall. Es comencen a trobar les primeres sitges, tot i que encara se situen totes a l'interior de les cases. La Fase 3 (300 - 200 a.C), mostra una

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

profunda transformació del poblat: en algun cas les cases pateixen un procés de reordenació mentre que d'altres són ampliades. Apareixen nous espais amb funcionalitat específica (un taller metal·lúrgic o un magatzem d'àmfores). Es creen murs de contenció que delimiten l'accés entre els dos barris en el vessant sud juntament amb un nou sistema de canalització d'aigües. Comença a funcionar un nou camp de sitges a l'exterior, es crea una nova porta d'accés i noves defenses amb un fossat en forma de V en alguns punts de la vessant. Especialment remarcable seria la transformació de l'accés i les defenses del poblat, amb la creació d'una porta monumental que es projectava cap a l'exterior creant un passadís en rampa delimitat per un doble accés i cobert per un pis superior. Tot això complementat per una poterna a l'est de la porta protegida per un avantmur i per diversos trams de fossat. Al final d'aquesta fase s'abandona el jaciment, sembla que de forma traumàtica, a partir dels grans nivells de destrucció documentats al carrer del vessant sud, al barri de cases del costat nord del carrer i, especialment, a la porta d'accés. Durant la Fase 4 (200 - 50 aC.), després d'un període d'abandonament, es reurbanitza el poblat arrasant part de les estructures anteriors. Les noves cases són adossades a una muralla construïda davant de l'anterior i de gran potència (uns dos metres d'ample o més en alguns punts). Es comencen a utilitzar grans dòlies i s'amplia el camp de sitges exterior. Es dona una regressió de les pràctiques rituals, tot i que seguiren realitzant-se. Al final de la fase es donà un abandonament progressiu del poblat fins l'abandonament total.

Les intervencions demostren la importància del poblat a nivell polític i econòmic, tal com especifiquen els seus excavadors. La seva situació estratègica, controlant bona part de la plana vallesana i l'eix de comunicacions del riu Ripoll-Besós, n'és un punt important però no el clau, ja que és un element que comparteix amb altres poblats propers com el de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet) o el Turó de les Maleses (Montcada i Reixac), essent clarament de major nivell que aquests. Aspectes bàsics per entendre el seu rol cabdal serien les seves grans dimensions (1,6 ha.) des d'un moment inicial; el caràcter monumental d'algunes de les seves parts, com mostren en el segle III la monumentalització d'una de les zones del poblat, o les dimensions i complexitat d'alguns dels seus habitatges, juntament amb l'existència de zones amb activitats econòmiques especialitzades. També la posada en funcionament d'un important camp de sitges al peu del poblat mostraria la capacitat de control de l'excedent productiu provinent de la plana vallesana circumdant. Igualment, la riquesa dels materials

d'importació que es documenta des del segle V o de les escultures zoomorfes (escasses dins del món ibèric català) demostrarien també l'existència d'unes elits poderoses en el poblat i, en definitiva, aquest rol com a punt central de la plana vallesana occidental.

BIBLIOGRAFIA: J. Francès, M. Argelaguès, M. Guàrdia, O. Sala. *Memòria dels treballs arqueològics al poblat ibèric de Ca n'Olivé 2000 – 2001*. Ajuntament de Cerdanyola (2004); J. Francès, M. Guàrdia. *Memòria de la campanya d'excavacions arqueològiques al poblat ibèric de Ca n'Oliver. Campanyes 2007 – 2008*. Memòria inèdita (2010); A. Balil, E. Ripoll. “Actividad arqueológica en Cataluña durante los años 1950 y 1951”. *Archivo Español de Arqueología*, 25 (1952), p. 184; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1103 – 1312; S. Pérez. “Estudi d'un grafit ibèric trobat al turó de Ca n'Olivé (Cerdanyola, Vallès Occidental)”. *Limes*, 1 (1991), pp. 134 – 136; O. Barrià. “Noves dades sobre les inhumacions infantils al poblat ibèric del turó de Ca n'Olivé”. *Limes*, 1 (1991), pp. 137 – 140; O. Mercadal. “Ca n'Olivé (Cerdanyola del Vallès). Estudi paleoantropològic dels individus perinatals”. *Limes*, 6-7 (1999), pp. 53 – 57; R.T. Miró. “Un fragment de pebeter del Turó de Ca n'Olivé (Cerdanyola)”. *Arraona*, 1, IIIa època (1987), pp. 75 – 76; M.C. Belarte. *Arquitectura domèstica i estructura social a la Catalunya protohistòrica*. *Arqueo Mediterrània*, 1 (1997), p. 46; O. Barrià, J. Francès. “Noves excavacions al poblat ibèric del turó de Ca n'Oliver (Cerdanyola, Vallès Occidental)”. *Arraona*, 9 (1991), pp. 9 – 33; J. Francès, O. Sala, M. Guàrdia, J. Hernández, D. Asensio. “Aproximació a l'evolució urbanística del poblat laietà del Turó de Ca n'Oliver (segles VI – I aC.)”. *Món ibèric als Països Catalans. XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2005), pp. 497 - 512; M. Sánchez. *La Cerdanyola prehistòrica i antiga*. Barcelona: Maragall (1978); O. Barrià, O. Cortadella. “Trobada d'un sacrifici al poblat ibèric laietà del turó de Ca n'Olivé”. *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1984), pp. 133 - 135; J. Barberà, R. Pascual, M. Caballé, J. Rovira. “El poblado prerromano del turó de Can Olivé, de Cerdanyola (Barcelona)” *Ampurias*, XXII-XXIII (1960-1961), pp. 183-221; J. Barberà, R. Pascual, M. Caballé, J. Rovira. “El poblado prerromano del turó de Can Olivé, de Cerdanyola (Barcelona)” *Empúries*, XXIV (1962), pp. 147 – 159; D. Asensio, J. Francès, C. Ferrer, M. Guàrdia, O. Sala. “Resultats de la campanya de 1998/1999 i estat de la qüestió sobre el nucli laietà del Turó de Ca n'Olivé (Cerdanyola, Vallès Occidental)”. *Pyrenae*, 31/32 (2000 - 2001), pp. 163 - 200; D. Asensio, J. Francès, C. Ferrer, M. Guàrdia, O. Sala.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

“La cerámica ática del Turó de Ca n’Olivé (Cerdanyola del Vallès, Barcelona): comerç i distribució de vaixel·la fina importada a la Catalunya central (segles V i IV aC.)”. *Ibers. Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric. Saguntum*, Extra 3 (2000), pp. 369 – 380; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), pp. 50-55; J. Francès, M. Guàrdia, J. Hernández, O. Sala. “Las terracotas en forma de cabeza femenina procedentes de los yacimientos ibéricos layetanos de Cerdanyola del Vallès (Barcelona)”. *Imagen y culto en la Iberia prerromana. Los pebeteros en forma de cabeza femenina*. Sevilla: Universidad de Sevilla (2007), pp. 391 – 403; J. Sanmartí. “Las necrópolis ibéricas en el área catalana”. *Congreso de Arqueología Ibérica: Las necrópolis*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid (1992), p. 97; O. Barrial, J. Francès. “Les escultures ibèriques zoomorfes del Turó de Ca n’Olivé (Cerdanyola, Vallès Occidental)”. *Empúries*, 47 (1985), pp. 254 – 263; M.C. Belarte, H. Bonet, F. Sala. “L’espai domèstic i l’organització de la societat ibèrica: els territoris de la franja mediterrània”. *Arqueo Mediterrània*, 11 (2009), pp. 102 – 103; J. Francès, J. Velaza, N. Moncunill. “Los esgrafiados sobre cerámica de Ca n’Oliver (Cerdanyola)”. *Palaeohispanica*, 8 (2008), pp. 217 – 242.

JACIMENT: Can Canaletes (VOC.5.6)

COORDENADES: X: 428811,47 Y: 4592611,76

ALÇADA: 70 msnm.

SITUACIÓ: Situat a 1 km de Cerdanyola i delimitat al nord per la riera de Sant Cugat, a l'est pel torrent de Canaletes i a l'oest pel camí que porta a Sant Iscle de Freixes. Dins dels terrenys de la masia de Can Canaletes. Enmig del jaciment es troba l'ermita de la Mare de Déu de les Freixes.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Documentació visual d'estructures i recuperació superficial de materials per part del CRAC, el Museu d'Història de Sabadell i el Museu Arqueològic de Barcelona.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Teules, dòlia, ceràmica sigil·lada (TSI, TSSG, TSA), fragments d'àmfora, un fragment de canonada, restes d'estructures muràries, un forn i sitges. Materials al museu d'Història de Sabadell (caixa 2573).

VALORACIÓ: Una gran falla natural permet la localització d'estructures diverses. Destaca la presència de murs i probables sitges i, especialment, un forn en el qual es va fer un sondeig. Aquest va permetre documentar una possible escombrera amb abundants restes d'àmfora, materials de construcció i ceràmica sigil·lada (principalment TSSG). Una de les àmfores presentava la marca MS. En les proximitats es recuperà un mil·liari. Aquesta abundància de materials, juntament amb la presència del forn i d'estructures muràries i algun àmbit pavimentat, fan pensar en l'existència a Can Canaletes d'un assentament rural de tipus vil·la. La manca d'una excavació rigorosa i en extensió impedeix determinar la seva entitat, però pels materials recuperats i l'estructura de combustió, podem aventurar la hipòtesi d'una vil·la amb una part productiva dedicada a la producció d'envasos vinaris, material ceràmic i de construcció. Només la futura recerca permetrà confirmar o desmentir aquest punt però la situació del jaciment en una zona fèrtil i propera a vies de comunicació, reforcen aquesta idea.

BIBLIOGRAFIA: A. Balil, E. Ripoll. "Actividad arqueológica en Cataluña durante los años 1950 y 1951". *Archivo Español de Arqueología*, 25 (1952), p. 184; M. Sánchez. *La Cerdanyola prehistòrica i antiga*. Barcelona: Maragall (1978), pp. 49 – 51; O. Royo, J. Adell, J. Ambrós. "Prospecció a la vil·la romana de Canaletes (Cerdanyola)". *Revista Museo de la Ciudad de Sabadell*, 11 (1965); O. Barrial, J. Francès. "Restes romanes al carrer de Canaletes". *Limes*, 2 (1992), pp. 83 – 86; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), pp. 62 – 63.

JACIMENT: Sitges de la UAB (VOC.5.7)

COORDENADES: X: 426226 Y: 4594891

ALÇADA: 137 msnm.

SITUACIÓ: Dins del campus de la UAB, al costat oest de la intersecció de la carretera que va de Cerdanyola a Bellaterra amb l'accés al Campus de la UAB. Turó amb fort pendent al vessant nord, des del qual es domina el riu Sec, i més suau al sud, zona on apareix el jaciment i que limita amb el torrent Ample o de Can Magrans.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze/Primer Ferro.

RECERCA: Descobert el 1983 per un aficionat local, s'hi realitzen campanyes l'any 1983, 1984, 1988 a 1990, 1994 i 2006 degudes, en general, a les diverses obres realitzades al campus de la Universitat Autònoma de Barcelona.

MATERIALS: Troballa dins les sitges de materials diversos com molins, restes faunístiques, una fíbula de ferro, un botó cònic, una agulla de cap de bronze i material ceràmic molt fragmentat. Materials dipositats de forma provisional a la UAB, amb destí al Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: També conegut com a jaciment de Massales o del Polisportiu de la UAB. Les intervencions varen posar al descobert un conjunt d'estructures negatives, destacant un grup de sitges amb materials diversos, diverses fosses i cubetes i un possible forn. Tot i la manca de restes d'un poblament associat, el conjunt fa pensar en un veritable hàbitat amb zona de magatzem (un camp de sitges) amb dues fases d'ocupació principals: el Bronze Antic (1800 - 1500 aC.) i la Primera Edat del Ferro (650 - 580 aC.), però amb antecedents en el Neolític.

BIBLIOGRAFIA: J. Francès, M. Argelagués, X. Carlús. *Memòria del control arqueològic d'urgència al rebaixament duit a terme al sector est del jaciment de les sitges de la Universitat Autònoma de Barcelona (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental), 1994.* CRAC; S. Albizuri, S. Colomer, S. Ramada. "Estudio de la fauna de los silos de la UAB". *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 219 - 230; T. Canals, J. Francès. "Breve síntesis geomorfológica del Vallès Occidental: los casos particulares de Bellaterra y Sant Cugat". *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 135 - 146; F. Cuesta. "Noticia del hallazgo de un silo ibérico en las inmediaciones de la Universidad Autónoma de Barcelona". *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 271 - 273; J. Francès. "Noves excavacions al sector est del jaciment del poliesportiu de la UAB (Cerdanyola, Vallès Occidental)". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 5 (1995), pp. 147 - 173; J.L. Maya "Silos de la primera Edad del Hierro en la Universidad Autónoma de Barcelona". *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 147 - 218; J. Francès. "Les estructures del bronze antic del poliesportiu de la UAB: primers resultats". *Limes*, 3 (1993), pp. 5 - 24; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint.* Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), p. 48.

JACIMENT: UAB Facultat de Medicina (VOC.5.8)

COORDENADES: X: 425197 Y: 4594510

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un camp erm al costat de la facultat de medicina de la UAB.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: A partir de les informacions orals aportades per un aficionat local sobre uns petits sondejos realitzats a la zona i de les prospeccions i excavacions realitzades en els darrers anys.

MATERIALS: Materials i estructures diverses com fosses i sitges.

VALORACIÓ: A partir de les dades orals i de la informació aportada pel Dr. Ripoll, es proposava l'existència d'una vil·la romana en aquest punt. Realment, però, les excavacions dutes a terme els darrers anys han posat al descobert un assentament rural dispers en aquest punt. Es documenten tres fases en època ibèrica. Una primera, durant l'Ibèric Antic, estaria caracteritzada per la presència d'una petita ocupació amb una única sitja. Semblaria un petit hàbitat permanent de poblament dispers i orientació agrícola que seguiria les característiques típiques del Primer Ferro. Estaria segurament en relació amb el turó de Ca n'Oliver i Can Xercavins. La segona fase seria durant l'Ibèric Ple (segles IV i III aC.) i estaria en relació amb el creixement del poblament rural dispers d'aquest període. Es documenten poques estructures, amb una fossa pel segle IV i diverses sitges pel III, però semblaria que hi hauria una continuïtat de l'hàbitat. Es mantindria en relació amb els altres petits assentaments rurals de la zona i, especialment, amb Ca n'Oliver. A finals del segle III s'amortitzen les sitges i hi ha un breu període d'abandonament, que s'acabarà amb la reocupació de l'assentament des d'inicis del segle II aC. Entrem ja en la darrera fase, durant l'Ibèric Final, on trobem el moment de màxima expansió amb 11 estructures documentades. Seguiria sent un assentament rural però ara de major importància i amb més capacitat d'emmagatzematge. S'hi comencen a incorporar elements tècnics i constructius romans com les *tegulae*, *imbrices* i *dolia*. Finalment, s'abandona de forma definitiva al segle I aC.

BIBLIOGRAFIA: M. Sánchez. *La Cerdanyola prehistòrica i antiga*. Barcelona: Maragall (1978), p. 53; AA.DD. "L'assentament ibèric de la Facultat de Medicina de la

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

UAB (Cerdanyola del Vallès)". *Limes*, 8 (2002), monogràfic; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), pp. 58 – 59.

JACIMENT: Sitja ibèrica de Serragalliners (VOC.5.9)

COORDENADES: X: 426639 Y: 4594437

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: El jaciment es localitza al marge dret de la carretera que va des de Cerdanyola a la UAB.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple

RECERCA: Sitja documentada a causa de la prospecció realitzada els anys 80 del segle passat per delimitar el jaciment de Sitges de la UAB.

MATERIALS: Fragments d'àmfora ibèrica, itàlica i púnico-ebussitana, dòlia, ceràmiques a torn i a mà. Dipòsit de P. Cuesta amb destí al Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Sitja globular-ovoide trobada a la part alta del turó que talla la carretera de Cerdanyola a la UAB. Els serveis arqueològics municipals destaquen la important concentració de materials ibèrics en superfície en aquest punt, que podria correspondre a un petit nucli rural del que només en restarien algunes estructures excavades al subsòl. Situen la cronologia entre els segles III i I aC.

BIBLIOGRAFIA: F. Cuesta. "Noticia sobre el hallazgo de un silo ibérico en las inmediaciones de la Universidad Autónoma de Barcelona". *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 271 – 273; M. Sánchez. *La Cerdanyola prehistòrica i antiga*. Barcelona: Maragall (1978), p. 43.

JACIMENT: Can Fatjó dels Orons (VOC.5.10/VOC.15.11)

COORDENADES: X: 423404 Y: 4593946

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Jaciment situat al marge de la via dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya. Entre els termes municipals de Cerdanyola del Vallès i Sant Cugat del Vallès.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Primer Ferro/Ibèric/Medieval

RECERCA: Documentat per primer cop per V. Renom els anys 20. L'any 2005 s'hi realitzen diverses intervencions.

MATERIALS: Materials indeterminats per època ibèrica.

VALORACIÓ: Durant els anys 20, V. Renom hi excava una fossa del Bronze Final – Primer Ferro (1200 – 600 aC.). A causa de la urbanització de la zona, el 2005 es fan un seguit d'excavacions que porten a la llum fins a 126 estructures de cronologia molt extensa. No s'ha pogut accedir a les memòries d'aquestes darreres intervencions i per això no podem aportar més dades sobre aquest assentament.

BIBLIOGRAFIA: J. Serra Ráfols “Estació hallstática de Can Fatjó dels Orons (Sant Cugat del Vallès). *Anuari de l'IEC*, vol. VIII (1927-1931), pp. 39-41; M. Sánchez. *La Cerdanyola prehistòrica i antiga*. Barcelona: Maragall (1978), pp. 32 – 33; R. Marcet, M.A. Petit. “Assentaments d'habitació a l'aire lliure de la comarca del Vallès. Del Neolític al Bronze Final.” *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 93 – 133; J. Aguelo. “Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiguitat”. *Gausac*, 1 (1992), p. 17; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), pp. 47 – 48.

JACIMENT: UAB Institut d'Ensenyaments Secundaris (VOC.5.11)

COORDENADES: X: 425723 Y: 4595465

ALÇADA: 110 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins els terrenys de la UAB, a sota el nou Institut d'Ensenyaments Secundaris.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat a partir de la troballa de fragments ceràmics per part d'un aficionat local.

MATERIALS: Restes ceràmiques superficials (ceràmica ibèrica, TSI, TSSG, TSH, TSA)

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Jaciment del qual només se'n té notícia oral i que avui en dia estaria desaparegut. El ventall ceràmic marca una cronologia que es mouria des d'època republicana fins el Baix Imperi, però la manca absoluta de dades impedeix extreure cap conclusió fiable.

BIBLIOGRAFIA: J. Francès. "Un jaciment romà inèdit als terrenys de la UAB". *Limes*, 1 (1991), pp. 155 – 159; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), pp. 66.

JACIMENT: Can Xercavins (VOC.5.12)

COORDENADES: X: 426450 Y: 4592925

ALÇADA: 95 msnm.

SITUACIÓ: Dins d'una explotació agropecuària. A 2,8 km de la carretera de Cerdanyola a Sant Cugat, en una elevació entre el riu Major i la Serra de Collserola.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/-Tardorepublicà.

RECERCA: Diverses campanyes d'excavació entre 1989 i 2002.

MATERIALS: Estructures i materials diversos. Destaca a nivell superficial la troballa abundant de ceràmica ibèrica a torn i a mà, àmfora ibèrica, ceràmica campaniana A, àtica, àmfora púnica i itàlica. Els materials es troben dipositats als magatzems de l'Ajuntament de Cerdanyola del Vallès.

VALORACIÓ: Assentament que destaca per ser un dels pocs exemples coneguts d'establiment que es dedica a l'explotació directa de les terres fèrtils. Amb una extensió d'uns 6000 m², se situa en un punt estratègic que controla altres nuclis ibèrics propers com Ca n'Oliver, les Sitges de la UAB o el turó de Montcada, però també la plana de conreu vallesana i els passos naturals que entren a la Serra de Collserola. Segons el Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic i Arqueològic de Cerdanyola, les prospeccions i excavacions dutes a terme entre el 1989 i 1998 posen al descobert tres fases d'ocupació. A la primera fase (Can Xercavins I), trobem un poblament petit amb cases no arrenclerades ni regulars, de cambra simple. Hi ha poques sitges per tot el poblament i en cap cas a dins les cases, sense formar cap zona de magatzem definida. Aquesta fase s'estendria entre el 475 i el 375 aC. La segona fase (Can Xercavins II) suposà l'expansió del poblament i la reordenació dels seus espais. Es donen noves construccions

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'habitatges més grans i sorgeix una trama urbana més complexa amb zones de pas o carrers. Les sitges es generalitzen arreu del poblat i ja en tenim dins les cases. A la vegada es documenta una àmplia zona central del poblat i possibles zones de magatzem. La gran capacitat d'emmagatzematge implicaria un augment de la producció. La fase duraria entre el 375 i el 300 aC. La tercera fase (Can Xercavins III) ve marcada per una forta regressió urbana. Trobem un poblat més petit, sense carrers definits i amb algunes cases que desapareixen i són ocupades per sitges. En aquesta època es construeix un pou per tenir aigua tot l'any; el qual destaca perquè s'hi ha conservat les bigues de fusta que sostenien l'estructura juntament amb material com trossos de fusta, peces ceràmiques grans (gerres), restes de fauna i vegetals i una espasa de ferro. Aquesta darrera fase aniria del 300 fins al darrer quart del segle III aC., moment en que s'abandona l'establiment. Els arqueòlegs el consideren un llogaret o poblat de dimensions modestes, on la gran quantitat de sitges mostraria la importància de l'agricultura com a activitat principal cap a la que es veuria abocada el poblat.

BIBLIOGRAFIA: X., Carlús., F.J., Ruiz. "Can Xercavins: un nou assentament ibèric al Vallès". *Limes*, n. 1 (1991), pp. 126 – 133; J. Francès, X. Carlús. "Noves dades sobre l'assentament ibèric de Can Xercavins". *Limes*, 4-5 (1995), pp. 45 – 62; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), pp. 55 – 57; J. Francès, M. Guàrdia, J. Hernández, O. Sala. "Las terracotas en forma de cabeza femenina procedentes de los yacimientos ibéricos layetanos de Cerdanyola del Vallès (Barcelona)". *Imagen y culto en la Iberia prerromana. Los pebeteros en forma de cabeza femenina*. Sevilla: Universidad de Sevilla (2007), pp. 391 – 403.

JACIMENT: Can Castelló (VOC.5.13)

COORDENADES: X: 426904,20 Y: 4592897,36

ALÇADA: 90 msnm.

SITUACIÓ: En els camps de conreu de Can Castelló, entre el turó i la riera de Sant Cugat.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Romà Baiximperial.

RECERCA: Documentat el 1990 a partir de prospecció superficial.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Es recuperen materials ceràmics com ceràmica comuna oxidada, ceràmica ibèrica, ceràmica africana de cuina, TSSG, TSAA, TSH, fragments d'àmfora i de dòlia.

VALORACIÓ: A partir de la troballa d'una important quantitat de materials ceràmics es planteja la possibilitat de l'existència d'un assentament agrícola de petites dimensions, amb una cronologia entre el 50 aC. fins a inicis del segle IV dC. i amb possibles vincles amb la vil·la de Can Canaletes. Basant-nos en els materials recuperats i a falta d'una excavació sistemàtica, creiem que no es pot anar més enllà d'aquesta possibilitat d'un assentament rural romà en aquest punt, sense poder-ne precisar les funcions ni la grandària.

BIBLIOGRAFIA: X. Carlús. "Can Castelló: un nou jaciment romà a Cerdanyola del Vallès". *Limes*, 3 (1993), pp. 81 – 89; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), p. 66.

JACIMENT: Els Mallols (VOC.5.14)

COORDENADES: X: 427074 Y: 4594061

ALÇADA: 97 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat est de la masia de Can Planes, entre el carrer Serragalliners, el carrer Josep Tarradellas, carrer Castella i carrer Balears. En un extens turó integrat a la carena que separa les conques del riu Sec i el torrent de Can Magrans.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze/Ibèric Final/Antiguitat Tardana

RECERCA: Zona on els serveis municipals d'arqueologia coneixien la presència de restes arqueològiques des dels anys 80 del segle passat. El començament de les obres d'urbanització de la zona va provocar la necessitat de realitzar una intervenció arqueològica, que es donà entre els anys 1995 i 1996.

MATERIALS: Sitges, fosses i fons de cabanes amb materials diversos com ceràmica ibèrica pintada, grisa costa catalana, ceràmica a mà, fragments de càlats pintats, una base de campaniana A, TSAD, DSP, àmfores africanes i sud-hispàniques.

VALORACIÓ: Jaciment excavat parcialment i configurat per 207 fosses de tipologia i cronologia diverses que correspondrien a estructures com forns, sitges, cabanes i enterraments amb una cronologia que aniria des del Neolític fins l'Antiguitat Tardana.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Pel que respecta a la fase ibèrica, només es documenten dues estructures consistents en dues sitges de capacitat remarcable. Els materials recuperats fan situar el context cronològic en l'Ibèric final (amortització cap a finals del segle II aC. – inicis segle I aC.), sense poder determinar si estem davant d'un camp de sitges aïllat o bé d'un nucli rural dispers. La darrera i més important de les fases d'Els Mallols, es donà durant l'Antiguitat Tardana. En aquesta fase es documenta un assentament rural representat per 197 estructures i que cronològicament se situa entre els segles V i VII dC. Les estructures serien negatives (fosses principalment) i correspondrien o bé a estructures d'hàbitat (cabanes, coberts), a estructures d'emmagatzematge (sitges, cubetes, etc.) o bé a fosses de caràcter industrial (dipòsits, llars, forns) o de caràcter funerari (tombes, enterraments). Es tractaria, doncs, d'un vilatge rural caracteritzat per un seguit de cabanes d'hàbitat i amb presència d'una zona de producció de vi (presència de *lacus*) i una altra de producció metal·lúrgica i ceràmica (zona de forns), amb la necròpolis a dins del poblat. Òbviament, la base econòmica de l'assentament seria la producció agrícola, tot i la documentació de les altres activitats comentades juntament amb la ramaderia.

BIBLIOGRAFIA: J. Francès, M. Argelaguès, M. Guàrdia, R. Jàrrega. *Memòria d'excavació dels Mallols (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental): campanya de 1995 – 1996*. Cerdanyola del Vallès, memòria inèdita, 1999; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), p. 64.

JACIMENT: Ermita de Santa Maria de les Feixes (VOC.5.15)

COORDENADES: X: 427243,37 Y: 4594147,10

ALÇADA: 110 msnm.

SITUACIÓ: Ermita situada al mig de diversos camps de conreu, dins la propietat de Can Canaletes.

TIPUS: Vil·la/Església.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Medieval/Modern.

RECERCA: L'any 1957 R. Pascual hi du a terme un seguit de prospeccions i una petita excavació. Entre els anys 1995 i 1996 es fa un nou procés d'intervenció que suposa la realització de diverses cates a l'interior de l'ermita per part de membres del CRAC. Posteriorment, s'hi du a terme una intervenció arqueològica l'any 2008.

MATERIALS: Materials diversos d'època romana, destacant un mosaic.

VALORACIÓ: En l'estudi de l'antiga ermita, es documenta un mosaic romà reutilitzat com a paviment de la primitiva església. A la vegada, els nivells de l'església tallen diferents estructures muràries d'època romana. Tot plegat, fa pensar en algun tipus d'edifici d'època romana en aquest punt. La cronologia a partir de la ceràmica recuperada seria àmplia, estenent-se des del segle I al V dC. Ara bé, la manca de dades disponibles dificulta qualsevol categorització del jaciment. Tot i això, la presència del mosaic podria indicar l'existència de la *pars urbana* d'una vil·la. A la vegada, la documentació d'un important nombre de restes ceràmiques, algunes d'elles mal cuites indicant l'existència d'una escombrera, fan pensar en la possible existència d'una terrisseria en aquest punt (també es trobà un tros de motlle per ceràmica sigil·lada). Tenint en compte que es troba dins dels terrenys de Can Canaletes, molt propera a la vil·la romana del mateix nom, ens decantem per considerar-la com una part d'aquest assentament rural romà, potser essent un edifici de la seva *pars urbana* i també part de la zona productiva. Sigui com sigui, només intervencions futures podran arribar a confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: J. Francès, M. Guàrdia. *Informe de la intervenció arqueològica a Santa Maria de les Feixes (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)*. Informe inèdit, 2010; J. Francès, L. Gil. "Els treballs d'excavació arqueològica i restauració de l'església de Sant Iscle i Santa Victòria de les Feixes (Cerdanyola del Vallès)". *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, 15 (2001), pp. 343 - 367; M. Sánchez. "Sant Iscle i Santa Victòria de les Feixes: història d'una parròquia de muntanya". *Mil·lenari de Sant Iscle i Santa Victòria de les Feixes*. Barcelona: Viena (1996), pp. 51 - 111; J. Gavin. *Inventari d'esglésies. Vallès occidental*. Barcelona: Pòrtic (1989), p. 40; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaqüerot (1995), p. 217.

2.1.6. GALLIFA (VOC.6)

JACIMENT: Turó del Castell de Gallifa (VOC.6.1)

COORDENADES: X: 426165,30 Y: 4615817,23

ALÇADA: 642 msnm.

SITUACIÓ: Terreny erm situat en el PK 5,6 de la carretera de Gallifa a Sant Llorenç de Savall, dominant la vall de Gallifa.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final.

RECERCA: Només documentat per les referències aportades per J. Estrada.

MATERIALS: Restes escasses de ceràmica comuna ibèrica, una nansa d'àmfora ibèrica i restes òssies. Conservades a casa del propi J. Estrada.

VALORACIÓ: Escassos fragments de materials documentats per Estrada, a partir dels quals resulta impossible determinar de quin tipus de jaciment es tracta.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1659.

2.1.7. MATADEPERA (VOC.7)

JACIMENT: Turó de Sant Joan (VOC.7.1)

COORDENADES: X: 417107 Y: 4606778,66

ALÇADA: 620 msnm.

SITUACIÓ: Turó situat a la serralada de les Pedritxes, al sud-oest de la masia de Can Roure. Entre els termes municipals de Matadepera i Terrassa.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments mal conservats de ceràmica ibèrica comuna i un fragment en molt mal estat de campaniana. Dipòsit a la Sala del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt del Casal de Cultura de Matadepera.

VALORACIÓ: Se'l considera un jaciment que podria haver tingut una ocupació des d'època prehistòrica a causa de la seva posició preminent en un turó que controla la riera de les Arenes. Els materials, però, no permeten confirmar aquesta suposició ja que només apareixen fragments ceràmics molts rodats al cim del turó i petits murets de pedra seca que segurament correspondrien a feixes de vinya modernes. No es pot determinar davant de quin tipus d'assentament ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Forn de Calderols (VOC.7.2)

COORDENADES: X: 418284,26 Y: 4607368,86

ALÇADA: 500 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la cantonada del c/ Calderols amb el carrer de la Senyora, en plena urbanització de Can Solà del Pla, al peu mateix del massís de Sant Llorenç del Munt.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Indeterminada.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Sense material ceràmic associat.

VALORACIÓ: Se'l considera relacionat amb les restes medievals documentades al proper Mas de Calderols, però resulta indemostrable davant de la manca de materials i,

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

per tant, no es pot descartar una adscripció més antiga que, de fet, defensa els seu descobridor, M. Ballbé, que li atorga una cronologia ibèrica, igualment indemostrable.

BIBLIOGRAFIA: M. Ballbé. *Masos i pairalies de Matadepera*. Matadepera: Caixa d'Estalvis de Terrassa (1985), p. 63.

JACIMENT: La Barata (VOC.7.3)

COORDENADES: X: 416057,75 Y: 4610593,14

ALÇADA: 625 msnm.

SITUACIÓ: A l'entrada de la casa pairal de La Barata, tocant a la carretera de Terrassa a Talamanca.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Excavacions realitzades per Ramir Masdeu.

MATERIALS: Fragments de dòlia, ceràmica comuna, fragments d'àmfora Dressel 2/4, ceràmica comuna ibèrica i àmfora ibèrica.

VALORACIÓ: Jaciment situat a prop de la riera de les Arenes i que controla estratègicament la plana. Les intervencions realitzades sembla que documentaren material tant romà com ibèric però cap estructura. En canvi, sí que es trobà una sepultura de teula a doble vessant amb restes òssies de dos individus. L'escassetat de restes fa difícil definir el jaciment però la presència d'estructures d'inhumació fan pensar en algun tipus de petit assentament rural d'època ibèrica final o romana inicial.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Cova dels Ossos. Cova del Cingle dels Òbits (VOC.7.4)

COORDENADES: X: 418404,54 Y: 4612024,37

ALÇADA: 900 msnm.

SITUACIÓ: En ple parc natural de Sant Llorenç del Munt, a l'extrem nord del terme municipal, entre els Òbits i la font Flàvia.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà/Desconegut.

RECERCA: Només per referències del Centre Excursionista de Terrassa.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragments de ceràmica comuna romana i ibèrica al Museu d'Història de Sabadell (número d'inventari 2027).

VALORACIÓ: La dificultat per poder accedir-hi impossibilita el coneixement exhaustiu d'aquest jaciment, del qual només tenim la informació aportada pel Centre Excursionista de Terrassa i pels materials guardats en el Museu d'Història de Sabadell. Es parla d'uns enterraments i de materials ibèrics i romans però resulta complicat poder parlar amb seguretat de qualsevol tipologia.

BIBLIOGRAFIA: Centre Excursionista de Terrassa. *Guia monogràfica de Sant Llorenç del Munt*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1935), pp. 41-42; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945), p. 132; M. Ballbé. *Matadepera i Sant Llorenç del Munt. Més de mil anys d'Història*. Matadepera: Ajuntament de Matadepera (1982), pp. 183 – 185.; Centre Excursionista de Terrassa. *Història i llegendes de Sant Llorenç del Munt*. Terrassa: S. Salvatella (2001).

JACIMENT: La Mola. Monestir de Sant Llorenç del Munt (VOC.7.5)

COORDENADES: X: 418311,47 Y: 4610608,42

ALÇADA: 1.104 msnm.

SITUACIÓ: Situat al cim del massís de Sant Llorenç del Munt. A la zona septentrional del terme municipal, en un dels punts més alts de la serralada Prelitoral.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Final/Romà/Medieval.

RECERCA: Troballa de fragments ceràmics dispersos en prospecció superficial i de monedes romanes imperials. Posteriorment s'hi du a terme un projecte d'intervenció arqueològica i restauració entre els anys 1988 – 1990 i 1997.

MATERIALS: Fragments ceràmics rodats de ceràmica comuna ibèrica, àmfora ibèrica, *tegulae* i, segons S. Cardús, monedes ibèriques i romanes imperials. Durant les intervencions es recuperen fragments de ceràmica ibèrica grisa i comuna de sandvitx, una canalització antiga amb un fragment de campaniana A, fragments de *tegula*, un fragment de TSH i una moneda de Gal·liè.

VALORACIÓ: La troballa de ceràmica dispersa i rodada per tota la part sud de la plataforma on se situa el monestir, juntament amb les dades de S. Cardús que parlen de

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

la troballa de monedes romanes, ha fet pensar en l'existència d'algun tipus d'assentament ibèric final i romà en aquest punt. Segons M. Tarradell, es tractaria d'un santuari pagà que posteriorment es cristianitzaria. Les intervencions realitzades durant els anys 80 i 90 del segle passat no pogueren obtenir massa dades sobre la presència d'estructures d'època antiga. Ara bé, la troballa en el subsòl de ceràmica ibèrica permet corroborar l'existència d'algun tipus d'assentament en aquest punt ja des del segle II aC. La documentació d'una canalització d'època antiga amb el fragment de campaniana A, juntament a la troballa de ceràmica sigil·lada hispànica i la moneda de Gal·liè, permeten pensar en una ocupació continuada com a mínim entre aquest segle II aC. i el segle III dC., essent versemblant una continuïtat de l'hàbitat en aquest punt fins la creació del temple medieval al segle X. Ara bé, la gran migradesa de dades impedeix totalment confirmar la tipologia de l'assentament davant del que ens trobem i resulta impossible poder decantar-se per alguna de les opcions que plantegen els arqueòlegs com la de torre de guaita o santuari religiós.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), pp. 26 i 45; M. Tarradell. "Santuaris ibero-romans a llocs alts". *Memòria 1979. Institut d'Arqueologia i Prehistòria*. Barcelona: Universitat de Barcelona (1979), pp. 35 - 45; A. Pladevall, J. Adell. *El monestir romànic de Sant Llorenç del Munt*. Barcelona: Artestudi (1980); A. Ferrando. *El parc natural de Sant Llorenç del Munt i serra de l'Obac. Història i arqueologia vistes per un excursionista*. Sabadell: El Pot Cooperativa (1983); J. Viñas. "Resultats de les excavacions al Monestir de Sant Llorenç del Munt (Matadepera, Barcelona)". *Actuacions en el patrimoni edificat medieval i modern (segles X al XVIII): 2. La intervenció arquitectònica: 22. La recerca arqueològica. Quaderns científics i tècnics, 3*. DIBA (1991), p. 171 – 176; A. López, L. Suau. "Resultats de l'excavació al monestir de Sant Llorenç del Munt (Matadepera, Vallès Occidental). Campanyes 1988 – 1990". *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 1155 – 1177.

JACIMENT: Serrat d'en Perrotet (VOC.7.6/VOC.20.7)

COORDENADES: X: 418415,41 Y: 4605954,90

ALÇADA: 448 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Terrassa i Matadepera. Al peu d'un petit turó, passat el PK 3 de la carretera de Terrassa a Talamanca.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Material documentat en prospecció superficial per X. Font.

MATERIALS: Fragments d'àmfores Dressel 2/4, dòlia, ceràmica comuna ibèrica i romana. Igualment, material de construcció com *tegulae*, *latera* i fragments d'*opus testaceum*.

VALORACIÓ: Conjunt de restes ceràmiques trobades en un camp de conreu. La relativa abundància d'aquestes, juntament amb la presència de fragments recremats i d'un possible forn, fan pensar en alguna mena d'assentament rural productiu. Especialment la presència de restes d'àmfora Dressel 2/4 podria fer pensar en un assentament del segle I dC. relacionat amb la producció de vi i amb antecedents en el segle I aC. Fins i tot, veient la xarxa d'assentaments rurals romans del terme municipal de Terrassa que sorgeixen a partir del segle I dC., es podria plantejar la hipòtesis de que ens trobem davant d'un establiment tipus vil·la. Òbviament, això no pot ser més que una pura especulació a manca d'una excavació arqueològica en extensió en aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

2.1.8. MONTCADA I REIXAC (VOC.8)

JACIMENT: Les Malezes (VOC.8.1/VOR.33.6)

COORDENADES: X: 435335 Y: 4593974

ALÇADA: 462 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Montcada i Reixac i Sant Fost de Campsentelles. Situat al cim de la Serra de Sant Mateu que separa Montcada de Sant Fost i des d'on es pot dominar plenament el Vallès, part del Barcelonès i part del Maresme, també tenint bona visibilitat sobre els massissos del Montseny, Montserrat i Prepirineu. A prop dels torrents del Mig, de Vilatorç i de Can Torrents.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/-Tardorepublicà.

RECERCA: Les primeres intervencions les dugué a terme l'any 1928 l'Agrupació Excursionista de Badalona; posteriorment fou el Centre Excursionista de Gràcia (entre 1943 i 1948 i 1955 – 1956). Les intervencions no es reprenen fins els anys 80 (1982 a 1985) i s'aniran donant pràcticament fins l'actualitat.

MATERIALS: Materials diversos destacant, a nivell ceràmic, la producció local (sobretot serveis de taula) juntament amb importacions de l'àrea púnica, centre-italiana, púnico-ebussitana i vernissos negres (sobretot campaniana A, taller de Roses). També material metal·lúrgic i abundants escòries de ferro. Material al Museu Municipal de Montcada i Reixac.

VALORACIÓ: Poblament ibèric de certa importància situat en una posició estratègica controlant el pas de la plana de Barcelona a la plana vallesana i amb visibilitat respecte els principals poblaments de la zona com Ca n'Oliver, Puig Castellar, Turó de Montcada, Castellruf o Montjuïc. Les intervencions han posat al descobert un conjunt de sis espais amb estances d'hàbitat, zones productives i una zona de culte, juntament amb un carrer que sembla que creuaria la part central. Resulta, però, complicat restituir la planta de l'assentament pel mal estat de conservació i la manca d'una excavació global. Destaca la troballa d'un mur de 80 cm. de gruix que envolta quasi tot el recinte i que s'ha identificat amb la muralla. Igualment, a la part nord s'ha documentat una possible torre. Pel que fa a les estances, trobem 3 espais domèstics d'hàbitat juntament a 3 zones productives, vinculades a la producció farinera. Econòmicament s'han identificat restes de molla de cereal, restes de raïm i de cervesa, tot i que la situació del poblament no sembla

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

ser massa favorable per una orientació agrícola. També es documenta l'activitat metal·lúrgica a partir d'abundants escòries de ferro, un gresol i un motllo (hi ha mines de ferro i coure pròximes). L'espai més remarcable seria l'habitatge número 6, excavat els anys 2001 – 2002, amb una planta rectangular de 8,30 x 9/10 metres i diferenciat de la resta. Possiblement tenia dos accessos, estaria articulat en sis espais repartits en dos nivells d'alçada. La varietat de ceràmiques d'importació que s'hi documentaren, evidencien un estatus elevat del seu propietari. S'hi associa un espai domèstic de culte identificat principalment per la troballa d'un *thymaterion* representant el cap de Demèter o Tànit (potser vinculat a aquesta producció farinera). La cronologia aniria des d'inicis del segle III aC. fins a inicis del segle II aC. i no es donarien reocupacions.

BIBLIOGRAFIA: J.C. Serra Ràfols. *Forma conventus Tarraconensis. I- Baetulo – Blanda*. Barcelona: IEC (1928), p. 194; J. Font i Cussó. “Els ibers a Badalona”. *Agrupació Excursionista de Badalona* (1933), any III, n. 16, p. 5; J.C. Serra Ràfols. “El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana”. *Empúries*, 4 (1942), p. 91; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; A. Velasco. “Informe preliminar del poblado ibérico del Turó de les Maleses”. *Puig Castellar*, 4 (1982), pp. 138 – 140; M. Duran. “Campana de excavación 1980 en el poblado ibero del Pi Candeler en la Sierra de Les Maleses”. *Puig Castellar*, 5 (1982), pp. 186 – 197; M. Duran, E. Huntingford, J.J. Díaz. *Montcada i Reixac i el seu entorn: guia històrico-artística*. Estudis monogràfics del Museu de Montcada, 1. Montcada i Reixac: Museu Les Maleses de Montcada i Reixac (1987); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 861 – 867; X. Pérez, F. Pérez. *Sant Fost, història d'un poble. Dels orígens a la Guerra Civil*. Sant Fost de Campsentelles: Ajuntament de Sant Fost de Campsentelles (1990), pp. 19 - 21; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; M. Duran, E. Huntingford. “El poblat ibèric de les Maleses (Montcada i Reixac, Sant Fost de Campsentelles)”. *Monte Catano*, 1 (1998), pp. 11 - 204; Hidalgo, G. “Darreres intervencions al jaciment ibèric de les Maleses. Les tasques de consolidació. Novembre – desembre 1998”. *Monte Catano*, 3 (2000), pp. 7 - 20; M. Duran, G. Hidalgo, P. Otiña. “El poblament ibèric de Les Maleses (Montcada i Reixac). Informe preliminar de la campanya d'excavació de l'any 2000”. *Monte Catano*, 4 (2001), pp. 7 – 22; M. Durán, G. Hidalgo, P. Otiña. “El poblado ibérico del Turó de les Maleses

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

(Montcada i Reixac, Barcelona). Balance de las campañas 2000 – 2002”. *Bolskan*, 19 (2002), pp. 177 – 184; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 114 – 116; P. Otiña. “Un espacio cultural en el poblado ibérico de Les Maleses (Montcada i Reixac, Vallès Occidental)”. *Monte Catano*, 6 (2003), pp. 7 – 20; J. Baquer, A. Madueño “Estudi dels objectes de metall del poblat de les Maleses de Montcada i Reixac”. *Monte Catano*, 6 (2003), pp. 21 - 46; M. Duran, G. Hidalgo, P. Otiña. “El jaciment ibèric de les Maleses (Montcada i Reixac, Vallès Occidental)”. *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 246 – 256; M. Duran, G. Hidalgo, P. Otiña. “Una casa ibèrica singular al jaciment ibèric de les Maleses, Montcada i Reixac, Sant Fost de Campsentelles (Barcelona)”. *Monte Catano*, 7 (2005), pp. 9 – 54; D. López. “L'explotació dels recursos vegetals al jaciment ibèric de Les Maleses: primers resultats de l'estudi arqueobotànic de les llavors i fruits”. *Monte Catano*, 8 (2006), pp. 41 – 70.

JACIMENT: Turó de Montcada (VOC.8.2)

COORDENADES: X: 431350,07 Y: 4592209,10

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Turó situat prop del nucli urbà de Montcada.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït

CRONOLOGIA: Ibèric/Medieval.

RECERCA: Només per referències d'Almagro.

MATERIALS: Sense materials.

VALORACIÓ: M. Almagro, a la seva *Carta Arqueològica de España*, parla de la possible presència d'un poblat ibèric en aquest turó, el qual hauria estat destruït pel procés de fabricació de ciment de la fàbrica Asland, que hi treballa des de 1917. Resulta impossible contrastar o desmentir aquestes informacions.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945), p. 143; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1102.

JACIMENT: Mas Vilar (VOC.8.3)

COORDENADES: X: 431937,96 Y: 4596412,10

ALÇADA: Desconeguda.

SITUACIÓ: Desconeguda.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: Només per referències a l'existència d'una vil·la romano-imperial al Mas Vilar, en unes ruïnes prop de Can Albinyana.

MATERIALS: Sense materials.

VALORACIÓ: No es pot oferir una valoració del jaciment ja que no s'ha pogut contrastar la seva existència.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; M. Duran, E. Huntingford, J.J. Díaz. *Montcada i Reixac i el seu entorn: guia històrico-artística*. Estudis monogràfics del Museu de Montcada, 1. Montcada i Reixac: Museu Les Maletes de Montcada i Reixac (1987), p. 36.

JACIMENT: Puig Castellar (VOC.8.4)

COORDENADES: X: 433840 Y: 4591472

ALÇADA: 301 msnm.

SITUACIÓ: Al cim del turó conegut amb els noms de Puig Castellar o Turó del Pollo, el qual forma part de la Serralada de Marina. A l'extrem nord del terme de Santa Coloma de Gramenet, en el límit amb el terme municipal de Montcada, amb vista sobre tot el Vallès, Pla de Barcelona, terres badalonines, delta del Besos i congost de Montcada.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: El jaciment fou descobert el 1902 per mossèn Joan Palà i l'historiador Ferran de Sagarra, propietari dels terrenys, hi excavà entre el 1904 i 1907. Posteriorment, Sagarra cedí la propietat dels terrenys a l'IEC que hi excavà entre 1922 i

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

1925 sota la direcció de Josep Colomines i J.C. Serra i Ràfols. Més endavant seria el Grup d'Arqueologia del CE Puig Castellar qui prendria la iniciativa de la protecció del jaciment i, entre el 1954 i el 1958 i sota la direcció d'A. Martínez i J. Vicente, es dugué a terme una nova intervenció arqueològica al poblat. Les intervencions quedaren aturades fins l'any 1997, quan l'Ajuntament de Santa Coloma, mitjançant el Museu Torre Balldovina, inicià un projecte de conservació, excavació i dinamització del jaciment que es manté fins el dia d'avui.

MATERIALS: S'han trobat estris en pedra com molins, destrals polides, un ponderal amb inscripció ibèrica o pedres de fona. A nivell ceràmic, trobem vasos de ceràmica grollera i tornejada, de factura local o d'importació (emporitana, vaixel·la grega àtica, fenícia-púnica, etrusca, púnico-ebusitana i campaniana), àmfores (ibèriques i d'importació com massaliotes o greco-itàliques), fusaioles, etc. També elements diversos de metall (eines de diferents tipus però també residus de fosa), destacant sobretot un capfoguer de ferro forjat amb forma d'animal, peces de collaret de vidre púniques i ossos (destacant un crani enclavat). Molt remarcable seria la troballa d'un fragment de plom ibèric i també l'anomenat "tresor de Puig Castellar", amb un conjunt de fins a 500 monedes, la major part de les quals descontextualitzades i d'atribució dubtosa al jaciment, formades bàsicament per dracmes emporitanes i dracmes ibèriques d'imitació. Materials conservats al Museu Torre Balldovina de Santa Coloma de Gramenet.

VALORACIÓ: Poblat ibèric de certa importància. El recinte del poblat amida uns 100 m. de llargada per 50 d'ample amb un total d'uns 400 m². Amb dos panys de muralla ben conservats, estaria habitat des del segle VI fins a inicis del II aC. La Fase I, aniria des de mitjans o finals del segle V aC. fins a finals del IV i seria en la que es crea la trama urbana que perdurarà. El poblat s'adapta totalment a la topografia del terreny, fent la volta al turó. En aquesta primera fase urbana, es defineix un poblat amb un urbanisme ben desenvolupat, el qual mostraria l'existència de diversos carrers que actuarien com a eixos viaris d'aquest. De moment se n'han documentat quatre, tres que van d'est a oest i un de transversal. Aquesta estructuració es mantindrà fins l'abandonament del poblat. Segurament d'aquest moment també seria la creació de la muralla o mur de tanca del poblat. Tot i que els arqueòlegs no afirmen amb total certesa que es pugui parlar d'una muralla com a tal, les característiques monumentals de les portes d'accés d'aquesta semblarien indicar-ho. Així, una porta d'accés fou excavada en les darreres campanyes,

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

estant protegida per un potent mur paral·lel al mur de tanca que delimita el poblat format per grans blocs de pedra, principalment granit. Aquesta porta donaria a un espai que es dividirà en dues noves portes que donarien accés a un carrer del poblat. Per tant, tot un conjunt d'accés de tipologia complexa i monumental. Si a això hi afegim que el mur de tanca s'ha conservat fins a 2 metres d'alçada i que, hipotèticament, arribaria fins els 4 m., juntament amb la forta pendent que dificulta l'arribada a poblat, reforça la idea d'una funció defensiva o de control del territori del poblat. La major part de les cases (se n'ha documentat fins a una trentena) tindrien el seu origen també en aquesta primera fase i es mantindrien, amb alguns canvis, fins el moment d'abandonament. Els arqueòlegs divideixen aquestes cases en dos grups: de tipus simple (una sola habitació, entre 11 i 20 m² i com a úniques estructures les llars de foc) i de tipus complex (entre 20 i 40 m², dos o tres habitacions, possible segon pis i amb estructures diverses a l'interior) però sense que les evidències materials documentades semblin indicar una diferenciació funcional clares entre les dues tipologies. En diverses d'aquestes cases s'han documentat elements que mostren l'existència de les diferents activitats econòmiques típiques dels poblats ibèrics d'aquest tipus com la metal·lúrgia (escòries i un forn de metal·lúrgia a la casa 27), l'activitat tèxtil (per exemple 9 peses de teler a la casa 18 o una acumulació de fins a 77 *pondera*, fusaioles i agulles d'os) o la transformació d'aliments (morters de pedra i estructures de mòlta com la de la casa 19). També es podria interpretar les cases 16, 17, 18 i 19 com a àrees de magatzem amb la troballa en una d'elles d'una acumulació d'entre 20 i 30 àmfores. Cal remarcar la importància de les activitats agrícoles documentades a partir de les troballes d'eines diverses com podalls, fangues, podadores, etc. La troballa de diverses inhumacions infantils i enterraments d'ovicàprids fan pensar en una activa vida cultural i religiosa al poblat. La Fase II es donaria durant el segle III aC., quan es repavimenten les habitacions i es reorganitza en algun cas l'espai domèstic. Es finalitza també la planta dels sectors nord-oest i oest del poblat. La darrera fase (Fase III) estaria situada en el darrer moment de vida del poblat, cap el darrer quart del segle III aC. Cap al 200 aC. es donà un abandonament sobtat de l'assentament que es podria vincular clarament als fets militars que afecten la zona durant aquest període, ja sigui la Segona Guerra Púnica o la campanya de Cató, i a la seva característica com a punt clau de control territorial. La troballa de diverses armes en l'assentament es podria relacionar o bé amb aquest abandonament forçat o bé a una funció precisament militar del nucli.

BIBLIOGRAFIA: F. Fita. “Nueva inscripción ibérica”. *Boletín de la Real Academia de Historia*, 46 (1905), p. 176; F. De Sagarra. “Descubrimientos arqueológicos de Puig Castellar”. *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras*, vol 3, 18 (1905), pp. 88 - 91; F. De Sagarra. “Descubrimientos arqueológicos de Puig Castellar. Terne de Santa Coloma de Gramenet”. *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras*, vol. 3, 19 (1906), pp. 160 - 165; F. De Sagarra. “Descubrimientos arqueológicos de Puig Castellar. Terne de Santa Coloma de Gramenet (Acabament)”. *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras*, vol. 3, 20 (1906), pp. 233 - 237; P.C. i G. “Estació pre-romana a Santa Coloma de Gramenet (Barcelona)”. *Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica de Barcelona*, vol. IV, 42 (1906), pp. 627 - 628; J. Pijoan. “Una estación prerromana en Cataluña”. *Hojas selectas*, 54 (juny 1906), pp. 483 - 492; P. Bosch Gimpera. “El donatiu de Puig Castellar, per D. Ferran de Sagarra, a l’Institut d’Estudis Catalans”. *Anuari de l’IEC*, vol. VI (1915 - 1920), pp. 593 - 597; J. Colomines. “El donatiu Sagarra al laboratori d’investigacions arqueològiques”. *D’ací d’allà*, volum 4, 11 (1919), pp. 1019 - 1022; J. Colomines. “Llocs d’habitació ibèrics a la Costa de Llevant”. *Anuari de l’IEC*, vol. VIII (1927 - 1931), pp. 41 - 55; J.C. Serra Ràfols. *Forma conventus Tarraconensis. I- Baetulo - Blanda*. Barcelona: IEC (1928), pp. 187 - 91; J.C. Serra Ràfols. “El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana”. *Empúries*, 4 (1942), pp. 69 - 110; Ll. Pericot. “Hallazgo de dracmas emporitanos en el poblado ibérico de Puig Castellar”. *Empúries*, 5 (1943), pp. 302 - 304; Ll. Pericot. “El depósito de monedas ampuritana de Puig Castellar”. *Empúries*, 6 (1944), pp. 323 - 327; P. Beltrán. “Las monedas griegas Ampuritanas de Puig Castellar”. *Empúries*, 7-8 (1946), pp. 277 - 320; J. Vilaseca. “Santa Coloma de Gramenet”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 63 - 66; A. Martínez Hualde. “El poblado ibérico de Puig Castellar”. *Información*, 22 (1957), pp. 3-7; A. Martínez Hualde. “Los posibles terrenos de cultivo de los moradores del Puig Castellar”. *Puig Castellar*, 5 (1962), pp. 6 - 8; J. De la Vega. “Nuevo punto de vista del sistema defensivo de Puig Castellar”. *Mediterranea*, vol.1 (1965), p. 9; A. Martínez Hualde. *El poblado ibérico de Puig Castellar: excavacions dels anys 1954 - 1958*. Barcelona: IEC (1966); A. Martínez Hualde. “El poblado ibérico de Puig Castellar”. *Algo*, 298 (1976), pp. 20-23; A. Martínez Hualde. “Excavación de un nuevo habitáculo en el poblado de Puig Castellar”. *Puig Castellar*, 2a època, 11, pp. 263 - 268; J.L. De la Pinta, J. Rio-Miranda. El poblado layetano de Puig Castellar, Santa Coloma de Gramenet. Santa

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Coloma de Gramenet: Museo Municipal “Puig Castellar” (1981); A. Martínez Hualde. “Restos de un brasero en el poblado Puig Castellar”. *Puig Castellar*, 3a època, 5 (1982), pp. 177 – 178; J. Àvila. “Puig Castellar”. *Historia* 16, 84 (1983), pp. 105 – 112; J. Vicente, A. Martínez Hualde. “Consideraciones acerca del final del poblado ibérico de Puig Castellar”. *Puig Castellar*, 3a època, 6-7 (1983 – 1984), pp. 251 – 271; L. Villalonga. “Les dracmes ibèriques de Puig Castellar”. *Acta Numismàtica*, 14 (1984), pp. 22 - 42; A. Martínez Hualde. “A propòsit del poblat ibèric de Puig Castellar i el seu entorn”. *Butlletí del Centre d'Estudis de la Natura del Barcelonès Nord*, 1 (1985), pp. 41 - 44; J. Vilaseca. *Història general de Santa Coloma de Gramenet*. Santa Coloma de Gramenet: Metropol (1985), pp. 251 – 271; M. Ll. Gutiérrez. *Puig Castellar, poblat laietà. Els ibers*. Barcelona: Graó (1987); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 919 - 1101; A. Martínez Hualde. “L'organització política i social dels ibers de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet)”. *Butlletí del Centre d'Estudis de la Natura del Barcelonès Nord*, 3 (1987), pp. 138 – 140; R. Garcia, F. Lucena. *Puig Castellar. Poblat, centre excursionista i museu*. Quaderns de Santa Coloma i la seva gent, 5. Santa Coloma de Gramenet: Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet (1987); M. Clavell. *Santa Coloma de Gramenet. Dels primers pobladors a l'Edat Mitjana*. Santa Coloma de Gramenet: Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet (1988), pp. 6-12; A. Martínez Hualde. “Bibliografia del poblat ibèric de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet)”. *Puig Castellar*, 4a època, 2 (1990), pp. 49 – 54; A. Martínez. “Reflexions entorn a l'estat actual de la investigació al poblat ibèric de Puig Castellar”. *Puig Castellar*, 4a època, 2 (1990), p. 87; G. Ibáñez. *Sitges ibero-romanes a la base oriental del poblat ibèric de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet, Barcelona): els anys 1972 al 1979*. Santa Coloma de Gramenet: Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet (1991); J. Sanmartí, J. Santacana. “Les fortificacions ibèriques de la Catalunya central i costanera”. *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple (s. IV-III aC.)*. Manresa (1991), pp. 127 – 144; J. Auladell. “Metal·lúrgia i útls fèrrics agrícoles/ramaders prerromans a l'àrea laietana”. *Gala*, 2 (1993), pp. 227 – 236; *Id.* “En referència a les claus de pany fèrriques iberes: tres exemplars de la Laietània”. *Miscel·lània arqueològica (1996 – 1997)*. Barcelona: MAC (1996), pp. 141 - 146; A. Martínez Hualde, J. Vicente. *Els ibers del Puig Castellar*. Barcelona: Centre Excursionista de Puig Castellar (2001); C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

*la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 134 – 136; C. Ferrer, A. Rigo. *Els ibers a Puig Castellar. 5 anys d'intervenció arqueològica*. Santa Coloma de Gramenet: Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet – Museu Torre Balldovina (2003); E. Tsantini, J. Buxeda, J.M. Gurt. “Estudi arqueomètric de les àmfores ibèriques del Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet)”. *Mòn ibèric als Països Catalans, vol. II. XIIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans (2005), pp. 853 – 863; M.C. Belarte, H. Bonet, F. Sala. “L'espai domèstic i l'organització de la societat ibèrica: els territoris de la franja mediterrània”. *Arqueo Mediterrània*, 11 (2009), pp. 102 – 103.*

2.1.9. PALAU-SOLITÀ I PLEGAMANS (VOC.9)

JACIMENT: Palau Solitar (VOC.9.1)

COORDENADES: X: 430104 Y: 4604488

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: A uns 70 m. abans d'arribar al cementiri, al marge del camí de Palau-Solità i Plegamans a Sentmenat.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Excavada per V. Renom.

MATERIALS: Ceràmica campaniana B, comuna ibèrica, ceràmica a mà, àmfora ibèrica i d'importació, terra cuita i un fragment d'esquist. Restes de fauna. Materials al Museu de Sabadell (núm. 2057).

VALORACIÓ: Sitja aïllada sense més dades disponibles més enllà dels materials recuperats.

BIBLIOGRAFIA: V. Renom. *Diari d'excavacions*, vol. III, pp. 154 -156.

JACIMENT: Serra de Can Valls (VOC.9.2)

COORDENADES: X: 430100 Y: 4603379

ALÇADA: 182 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la Serra de Can Valls, dins la urbanització de Can Riera.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Diverses troballes superficials realitzades durant els anys 30. L'any 1968 s'hi documenten diverses estructures i es fan diferents prospeccions a la zona que aporten materials abundants. L'any 1989 es fa una excavació d'urgència per la construcció d'un vial i E. Barrasetas torna a documentar estructures arqueològiques. Finalment, l'any 2005, amb motiu del projecte d'urbanització de la Serra de Can Riera - Polígon II, es realitzà una intervenció preventiva que va permetre documentar noves estructures.

MATERIALS: Materials diversos, destacant a nivell ceràmic la presència de ceràmica sigil·lada. També dues escultures de marbre que avui han desaparegut i de les que

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

suposadament només se'n conserva un dit polze al Museu de Palau-Solità i Plegamans. Igualment, una moneda de Constantí.

VALORACIÓ: També conegut com a “Barranc de l’Home Mort”. Les diferents intervencions realitzades en aquest jaciment han permès documentar un dipòsit, un seguit de murs, sitges, conjunts de dòlies i paviments altimperials amb un cronologia entre el segle I i III dC. La troballa d’una moneda de Constantí ha permès situar l’amortització de les sitges cap el segle IV. Totes aquestes estructures, juntament amb la presència d’abundants materials associats fan pensar en algun tipus d’assentament productiu romà. La notícia de la troballa de les dues escultures de marbre seria un indicatiu prou important per poder parlar d’una vil·la per aquest assentament, però el fet que no se n’hagi conservat pràcticament res ni del context del seu descobriment ni de les pròpies estàtues, fa que preferim ser prudents i mantenir-nos en la categoria d’assentament rural productiu.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980); E. Barrasetas. *Informe - Memòria de l’excavació arqueològica Camí de la Serra de Can Valls*. Memòria inèdita (1989); E. Barrasetas. “Restes d’un assentament rural romà al camí de la Serra de Can Valls (Palau de Plegamans, Vallès Occidental)”. *Arraona*, 8 (1991), pp. 79 – 83; E. Barrasetas. “Camí de la serra de Can Valls, Palau de Plegamans”. *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 281.

JACIMENT: Can Catxo (VOC.9.3)

COORDENADES: X. 431054 Y: 4603351

ALÇADA: 80 msnm.

SITUACIÓ: Masia situada en una terrassa de la riera.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Troballes en superfície.

MATERIALS: Materials ceràmics superficials. Destaquen els fragments de ceràmica sigil·lada, campaniana, ceràmica grisa ibèrica, ceràmica comuna, vasets i una tègula amb inscripció.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: La manca d'una intervenció arqueològica impedeix inferir una hipòtesi sobre el tipus de jaciment davant del que ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980); Ll. Ventura. *El meu poble*. Caldes de Montbui: Calígraf (1985).

JACIMENT: Urbanització El Castell (VOC.9.4)

COORDENADES: X: 432050 Y: 4603910

ALÇADA: 156 msnm.

SITUACIÓ: Urbanització al peu del Castell de Palau, al marge dret de la carretera de Caldes (C-59).

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Troballa feta en obrir-se un forat per arreglar la xarxa de clavegueram.

MATERIALS: Fragments ceràmics informes a mà.

VALORACIÓ: L'escassetat de les restes no permet fer cap aproximació a la naturalesa d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Barberà. "Formació i desenvolupament de la cultura ibèrica al Vallès". *Limes*, 0 (1990), pp. 44 - 51; Ll. Ventura. *El meu poble*. Caldes de Montbui: Calígraf (1985).

JACIMENT: Can Gibert (VOC.9.5/VOC.19.9)

COORDENADES: X: 430324,73 Y: 4605725,63.

ALÇADA: 176 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre els termes municipals de Palau-Solità i Plegamans i Sentmenat. Les restes aparegueren en la mateixa casa pairal, situada en zona de conreus i boscos d'alzines. S'hi arriba per un camí de carro que arrenca de l'Urbanització Can Duran.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Els materials aparegueren en fer-se obres a la masia.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Restes d'àmfora, teula i algun fragment rodat de ceràmica ibèrica. Materials al Museu de Sabadell (2018) i el Museu de Palau.

VALORACIÓ: L'escassetat de les restes no permet fer cap aproximació a la naturalesa d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Ventura. *El meu poble*. Caldes de Montbui: Calígraf (1985).

JACIMENT: Puighebreuada (VOC.9.6)

COORDENADES: X: 429815,71 Y: 4604874,16.

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Àrea de recent urbanització en el turó de Puighebreuada, damunt la riera.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Vestigis descoberts per Ll. Ventura en construir-se la claveguera en aquest punt.

MATERIALS: Teules i àmfora romana del segle I dC. Materials al Museu de Palau-Solità i Plegamans.

VALORACIÓ: Petita necròpolis romana altimperial, segurament associada amb algun assentament rural.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 301; Ll. Ventura. *El meu poble*. Caldes de Montbui: Calígraf (1985).

JACIMENT: Bosc Gran (VOC.9.7)

COORDENADES: X: 430150 Y: 4604850

ALÇADA: 148 msnm.

SITUACIÓ: Espai obert que limita amb un bosc frondós.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Materials diversos trobats en superfície com armes i eines de ferro, un escallot, ceràmica sigil·lada, ceràmica comuna, ceràmica de closca d'ou, restes òssies i

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

malacològiques, àmfora, llànties, ceràmica a la barbotina, penjolls i alguna moneda romana. Materials al Museu de Palau-Solità i Plegamans.

VALORACIÓ: Tot i que no s'han trobat estructures associades l'abundància i qualitat dels materials trobats en superfície fan pensar en la possible existència d'un assentament rural de certa importància, potser de tipus vil·la. Tot i això, la manca d'una intervenció arqueològica impedeix assegurar tal extrem i, de fet, impossibilita determinar la tipologia de l'assentament.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Ventura. *El meu poble*. Caldes de Montbui: Calígraf (1985).

JACIMENT: Ca l'Arimon (VOC.9.8)

COORDENADES: X: 432678 Y: 4603340,57

ALÇADA: 120 msnm.

SITUACIÓ: Es tracta d'una petita serra avui urbanitzada. Zona de cases, carrers i camps de conreu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: Material documentat durant la construcció d'una casa a la urbanització de Ca l'Arimon.

MATERIALS: Materials diversos d'època ibèrica i romana com ceràmica comuna ibèrica, campaniana, àmfora iberoromana, eines de ferro i una antefixa del segle I-II dC. Materials al Museu de Palau-Solità i Plegamans.

VALORACIÓ: L'escassetat de dades impedeix determinar el tipus de jaciment davant del qual ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Ventura. *El meu poble*. Caldes de Montbui: Calígraf (1985).

JACIMENT: La Sagrera (VOC.9.9)

COORDENADES: X. 430515,8 Y: 4604139,31

ALÇADA: 136 msnm.

SITUACIÓ: Petit camp de conreu al marge esquerra del camí de la Sagrera de Palau a Sentmenat.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Material recollit per R. Subirana.

MATERIALS: Diferents materials com ceràmica campaniana, lloses, ferro, maons, etc. Materials al Museu d'Història de Sabadell (n. 2025).

VALORACIÓ: Segons R. Subirana estaríem davant d'un forn, però a partir de les poques dades disponibles no es pot contrastar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 310.

JACIMENT: Can Boada Vell (VOC.9.10)

COORDENADES: X: 431525 Y: 4602140

ALÇADA: 110 msnm.

SITUACIÓ: Zona ocupada per la instal·lació industrial Riera de Caldes - Boada Vell, a uns 250 metres del marge est de la riera de Caldes.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/ Baiximperial/ Antiguitat Tardana.

RECERCA: Intervenció arqueològica l'any 1991 i prospecció l'any 2004.

MATERIALS: Materials diversos com àmfores d'oli, dòlies i ceràmica romana comuna i de cuina.

VALORACIÓ: L'actual masia és la continuació d'un hàbitat antic existent en la documentació altmedieval. Es documentà una estructura de paviment, murs paral·lels a l'edificació principal de la masia actual, un mur de tancament i mostres de delimitació d'una estança. Sembla correspondre a estances marginals o perifèriques de caire industrial. Es documenten tres nivells ocupacionals. El primer correspondria a la segona meitat del segle II – segle I aC. El segon, una ocupació amb nous murs que perduraria de finals del segle I dC. o inicis del II, fins la meitat del segle III. En aquest moment seria destruïda violentament per un incendi. En la fase 3 s'aprofiten algunes estances, s'obre un nou accés i s'eixampla i es pavimenta part d'una habitació. També es troba un nivell d'enderroc que correspon al moment d'abandó. A aquest darrer moment s'hi associen un gran nombre de restes. La cronologia d'aquesta fase arribaria fins el segle VI dC. Se l'ha considerat una vil·la, tot i que la manca de dades i la migradesa de les

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

estructures documentades, fan que ens decanem més aviat per considerar el jaciment com un assentament rural indeterminat.

BIBLIOGRAFIA: J. Auladell. *Memòria de les actuacions arqueològiques d'urgència a la vil·la romana de Can Boada Vell*. Memòria inèdita (1991); J. Auladell. "Notes preliminars sobre la vil·la romana de Can Boada Vell (Palau de Plegamans, Vallès Occidental)". *Limes*, 2 (1992), pp. 77 – 81; J. Auladell. "Uns primers colons romans a Boada Vell". *Quatrepins: quaderns de cultura*, 9 (1995), pp. 13 – 17; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 141 - 183.

JACIMENT: Can Burgués (VOC.9.11)

COORDENADES: X: 431050 Y: 4602535

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Situat als terrenys de la masia de Can Burgués, en una petita elevació del terreny a la riba dreta de la riera de Caldes. Zona arran de la carretera de Sabadell a Granollers (C-155) i bastant propera al polígon industrial de Can Burgués.

TIPUS: Indeterminat

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: Només per les referències de J. Estrada i L. Villaronga i J. Marsal.

MATERIALS: Presència de ceràmica del ferro i tègules romanes.

VALORACIÓ: J. Estrada i L. Villaronga parlen de la troballa de ceràmica del ferro i J. Marsal de teules romanes i d'un forn. La manca de dades i d'una intervenció arqueològica impedeixen confirmar l'existència real d'aquest assentament.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), p. 178.

JACIMENT: Can Ral (VOC.9.12)

COORDENADES: X: 430000 Y: 4603950

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Casa pairal situada en una lleugera elevació del terreny des d'on controla la plana dels seus camps de conreu. A la riba dreta de la riera de Sentmenat. Entre les masies de Can Costa Nou (o Mas Tres Pins) i Can Riera.

TIPUS: Indeterminat

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Només per les referències de J. Estrada i L. Villaronga.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: J. Estrada i L. Villaronga (a partir de V. Renom) parlen de restes d'una vil·la romana altimperial. La gran proximitat amb altres jaciments com la Plana d'en Ral - Camps de les Dones, la vil·la romana de Can Riera i Mas Tres Pins i la categorització de tots ells com a vil·les romanes altimperials, fan pensar que en realitat es tracta d'un únic jaciment. Per una altra banda, només una intervenció arqueològica podria permetre confirmar l'existència de la vil·la romana que, pel moment, no pot ser documentada com a tal

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 188; R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 308.

JACIMENT: Plana d'en Ral i Camp de les Dones (VOC.9.13)

COORDENADES: X: 430245 Y: 4603980

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Camps de conreu situats en una esplanada, a la riba dreta de la riera de Sentmenat, entre les masies de Can Ral i Can Riera.

TIPUS: Indeterminat

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Només per les referències de J. Estrada i L. Villaronga.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: J. Estrada i L. Villaronga (a partir de V. Renom) parlen de restes d'una vil·la romana altimperial. La gran proximitat amb altres jaciments com Can Ral, la vil·la romana de Can Riera i Mas Tres Pins i la categorització de tots ells com a vil·les romanes altimperials, fan pensar que en realitat es tracta d'un únic jaciment. Per una altra banda, només una intervenció arqueològica podria permetre confirmar l'existència de la vil·la romana que, pel moment, no pot ser documentada com a tal

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 188; Estrada, J. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Vil·la romana de Can Riera (VOC.9.14)

COORDENADES: X: 430200 Y: 4603820

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: En terrenys de la masia de Can Riera situats en una esplanada a la riba dreta de la riera de Sentmenat. Zona de camps de conreu propera a una petita serra actualment urbanitzada (barri de Can Riera).

TIPUS: Indeterminat

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Només per les referències de J. Estrada i L. Villaronga.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: J. Estrada i L. Villaronga (a partir de V.Renom) parlen de restes d'una vil·la romana altimperial. La gran proximitat amb altres jaciments com Can Ral, Plana d'en Ral i Camp de les Dones i Mas Tres Pins i la categorització de tots ells com a vil·les romanes altimperials, fan pensar que en realitat es tracta d'un únic jaciment. Per una altra banda, només una intervenció arqueològica podria permetre confirmar l'existència de la vil·la romana que, pel moment, no pot ser documentada com a tal

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), p. 188; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Mas Tres Pins – Can Costa Nou (VOC.9.15)

COORDENADES: X: 429950 Y: 4604201

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Masia situada a la riba dreta de la riera de Sentmenat. S'hi arriba per un camí de carro que arrenca de la urbanització de Can Clapers, concretament després de travessar la riera de Sentmenat pel carrer Passatge de Can Costa.

TIPUS: Indeterminat

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Troballa de les restes gràcies a la construcció d'un pou a la masia durant els anys 60 del segle XX.

MATERIALS: Materials ceràmics consistents en fragments de ceràmica campaniana A, TSH, TSAA, una gerreta de ceràmica comuna romana i conductes ceràmics. Materials al Museu Parroquial de Palau Solità.

VALORACIÓ: La troballa de diversos materials ceràmics romans, incloent un seguit de conductes ceràmics d'un possible hipocaust, ha fet pensar en la possible existència d'una vil·la romano-imperial en aquest punt, que podria formar un mateix assentament amb els jaciments de Can Ral, Plana d'en Ral i Camp de les Dones i la vil·la romana de Can Riera a causa de la seva proximitat i les notícies d'Estrada i Villaronga. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988), p. 484 i ss.; Ll. Ventura. *El meu poble*. Caldes de Montbui: Calígraf (1985), pp. 2 i 5; J. Barberà. "Formació i desenvolupament de la cultura ibèrica al Vallès". *Limes*, 0 (1990), pp. 44 – 51.

JACIMENT: Can Periquet (VOC.9.16)

COORDENADES: X: 432010 Y: 4603190

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Casa pairal situada entre la urbanització de Can Maiol i el barri de la Tenda Nova, arran mateix de la carretera de Caldes (C-59), en el costat est.

TIPUS: Indeterminat

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Només per referència d'Estrada i Villaronga.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Segons J. Estrada i L. Villaronga (a partir de V. Renom), s'hi trobarien les restes d'una vil·la. Per la proximitat podria formar part del jaciment de Ca l'Arimon.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

La manca de dades arqueològiques impedeix establir una hipòtesi sobre la seva naturalesa.

BIBLIOGRAFIA: T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); Ll., Ventura. *El meu poble*. Caldes de Montbui: Calígraf (1985); J. Barberà. "Formació i desenvolupament de la cultura ibèrica al Vallès". *Limes*, 0 (1990), pp. 44 - 51; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Can Figueres, prop de Can Torrents (VOC.9.17)

COORDENADES: X: 432250 Y: 4605201.

ALÇADA: 168 msnm.

SITUACIÓ: Camps de conreu de la masia de Can Figueres, situats prop de Can Torrents. Zona envoltada d'urbanitzacions, contigua al torrent de Caganell.

TIPUS: Indeterminat

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Materials superficials d'època romana i ibèrica (gerretes d'ofrena, ceràmica ibèrica, ceràmica sigil·lada, etc.). Materials al Museu Parroquial de Palau-Solità.

VALORACIÓ: La manca de dades i d'una intervenció arqueològica impedeixen arribar a cap valoració concreta sobre la naturalesa d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); Ll., Ventura. *El meu poble*. Caldes de Montbui: Calígraf (1985); J. Barberà. "Formació i desenvolupament de la cultura ibèrica al Vallès". *Limes*, 0 (1990), pp. 44 - 51; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Barri de Can Falguera (VOC.9.18)

COORDENADES: X: 432625 Y: 4605480

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Terrenys en la part posterior de la masia de Can Falguera, situada en una petita serra actualment urbanitzada al marge dret de la carretera a Caldes (C-59), quasi al límit nord del terme municipal. Molt a prop de l'antic camí de la Creu de Baduell.

TIPUS: Indeterminat

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Segons J. Marsal i Soler, en començar a edificar-se els terrenys ubicats en la part posterior de la masia de Can Falguera, cap els anys 60 del segle XX, van trobar-se materials ceràmics ibèrics.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica pintada. Materials al Museu Parroquial de Palau-Solità.

VALORACIÓ: La manca de dades i d'una intervenció arqueològica impedeixen arribar a cap valoració concreta sobre la naturalesa d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Barberà. "Formació i desenvolupament de la cultura ibèrica al Vallès". *Limes*, 0 (1990), pp. 44 – 51.

JACIMENT: Can Planes (VOC.9.19/VOR.23.3)

COORDENADES: X: 432410 Y: 4601900

ALÇADA: 132 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Palau-Solità i Plegamans i Mollet del Vallès. Situat en el traçat de la variant de la carretera C-59 entre els PK 4+560 i 4+620, just a l'esquerra del camí que va des de la masia Julià a la masia de Can Joan Feliuà.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Primer Ferro.

RECERCA: Seguiment arqueològic i intervenció l'any 2003; prospecció superficial l'any 2011.

MATERIALS: Conjunt de ceràmiques reduïdes fetes a mà amb decoració en forma de cordons o pentinats, també algun fragment de bronze, restes de molí, fragments de tovot.

VALORACIÓ: Camp de 15 sitges força mal conservades amb cronologia entre els segles VII - VI aC.

BIBLIOGRAFIA: J. Morera, J. Guàrdia. *Memòria del seguiment arqueològic de les obres de la variant de la C-59*. Memòria inèdita (2003); J. Font, J. Montillo, O. Castro. *Memòria científica de l'Estudi d'Afectacions al Patrimoni Cultural – Prospecció arqueològica. Projecte de Condicionament i millora de diversos camins a l'àmbit del Consorci PEIN de Gallecs. Mollet del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Parets del Vallès, Lliçà de Vall, Palau-Solità i Plegamans i Montcada i Reixac. Vallès Oriental – Vallès Occidental. Gener – Febrer 2011*. Actium, Gestió del Patrimoni Arqueològic. Memòria inèdita (2011).

JACIMENT: Forn del Vidre (VOC.9.20)

COORDENADES: X: 431590,52 Y: 4605815,99

ALÇADA: 149 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'esquerra de la carretera de Palau-solità i Plegamans a Caldes de Montbui, al final de la variant de la C-59, al voltant de la masia del Forn del Vidre.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes ceràmiques romanes.

VALORACIÓ: Als voltants de la masia del Forn de Vidre, construïda a partir dels materials de l'antiga capella de Sant Joan que se situava al mateix punt, s'hi troben restes disperses de material ceràmic. Sense més dades per intentar determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Morera, J. Guàrdia. *Memòria del seguiment arqueològic de les obres de la variant de la C-59*. Memòria inèdita (2003).

2.1.10. POLINYÀ (VOC.10)

JACIMENT: Can Mauri (VOC.10.1)

COORDENADES: X: 427469,99 Y: 4602584,11

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Terreny erm, proper a la masia de Can Mauri, al límit nord-est del terme municipal, molt proper a la serra de la Salut.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitzà una prospecció superficial sense resultats positius.

MATERIALS: Materials només documentats per la notícia de R. Subirana. Consisteixen en fragments de dòlia, lloses, tègula, pedres de molí i fragments de paviment de picadís.

VALORACIÓ: Els fragments referenciats per R. Subirana fan pensar en algun tipus d'assentament rural. Ara bé, la manca de dades per contrastar aquesta informació fan impossible determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 299.

JACIMENT: Can Marata (VOC.10.2)

COORDENADES: X: 429214,28 Y: 4602679,66

ALÇADA: 190 msnm.

SITUACIÓ: Terrenys de la masia de Can Marata, al nord del terme municipal, a llevant del torrent anomenat també de Polinyà.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Intervenció arqueològica feta per V. Renom el 1912. Posteriorment R. Subirana hi realitzarà una prospecció superficial.

MATERIALS: Materials ceràmics com campaniana B, nombrosos fragments de TSSG, llànties i pedres de molí i de premsa. Materials al Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: La documentació d'un *torculus* i de pedres de molí fan pensar en alguna mena de centre productiu rural. A partir de la ceràmica campaniana es plantejaria

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

una cronologia que arrenca en època republicana final, però la gran presència de ceràmica sigil·lada indicaria un moment àlgid cap a mitjans del segle I dC. Només una nova excavació arqueològica amb metodologia moderna permetria confirmar i concretar la tipologia formal i funcional del jaciment que, tot i això, sens dubte presenta un caràcter productiu.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 305; V. Renom, Ll. Mas. “Las excavaciones del poblado de Arragona”. *Revista del Museo de la Ciudad*, 1-2, 1a època (1950), pp. 93-95; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 140 i 183.

JACIMENT: Ca n'Humet (VOC.10.3)

COORDENADES: X: 430174,07 Y: 4600245,04

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el polígon industrial al sud del terme municipal, prop de la carretera de Santa Perpètua de Mogoda.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Durant la construcció d'un espai industrial el 1986, es documenten dues tombes. R. Enrich excava, el mateix any, una taca negra en el sòl situada propera a les tombes.

MATERIALS: Restes ceràmiques amfòriques (vora de Dressel 7/11 i de Dressel 2/4) i ceràmica comuna ibèrica. Dipositat al Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Dues tombes romanes de tègula juntament a escasses restes ceràmiques. Segurament les tombes estaven associades a algun assentament rural però no podem inferir-ne una valoració més extensa a partir de les dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: R. Enrich, T. Casas. *Memòria excavació arqueològica. Can Humet de Dalt, Polinyà (Vallès Occidental)*. Memòria inèdita, (1986); R. Enrich. “Les tombes de tègula al Vallès. Un exemple: Ca n'Humet de Dalt (Polinyà)”. *Arraona*, 6 (1990), pp. 77 – 85; R. Enrich. “Ca n'Humet de Dalt”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya

(1993), p. 276; P. Garcia. “El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història”. *L’Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218.

JACIMENT: Can Padró (VOC.10.4)

COORDENADES: X: 428493 Y: 4602809

ALÇADA: 206 msnm.

SITUACIÓ: Terrenys propers a Can Padró, a l'extrem septentrional del terme municipal. Molt propers a la riera de Can Monistrol, a la part baixa d'un petit turó a l'oest de Polinyà

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Troballes superficials fetes per R. Subirana el 1959. S'hi du a terme una intervenció arqueològica el març de 1996 a causa de la documentació de restes arqueològiques per un aficionat local a la finca de la masia de Can Padró.

MATERIALS: Fragments de dòlia, àmfora i ceràmica comuna romana, restes de paviment en *opus signinum* i restes d'enterraments amb fragments de *tegula* i restes òssies. Dipositats al Museu de Polinyà i Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Troballa de tres enterraments de tipus fossa simple amb possible revestiment de lloses o *tegulae*, molt malmesos per l'arrasament del jaciment. Es troben restes de ceràmica i *opus signinum* als voltants del jaciment. La manca de dades, però, impossibilita determinar si aquesta necròpolis estava associada a un assentament rural d'algun tipus i, de fet, el material recuperat tampoc permet concretar un àmbit cronològic concret dins del món romà (tot i que els arqueòlegs aposten pels ss. III a V dC.).

BIBLIOGRAFIA: G. Garcia. *Excavació arqueològica d'urgència Can Padró (Polinyà, Vallès Occidental), març 1996*. Barcelona, 1998; R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 299; A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 30; V. Renom. *Diari d'excavacions*, vol. I, p. 15.

JACIMENT: Transformadora escombraries (VOC.10.5)

COORDENADES: X: 428039,89 Y: 4602217,87

ALÇADA: 210 msnm.

SITUACIÓ: Zona propera a l'antiga plana transformadora d'escombraries, avui fora de servei i enrunada. Situat en el camí de Can Alzina a Sentmenat, prop del turó Padró.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Només referència a partir de la prospecció superficial feta per A. Roig el 1970.

MATERIALS: Fragments de *tegulae* i d'*opus testaceum* de dimensions considerables i d'altres materials constructius. Materials al Museu d'Història de Sabadell, número d'inventari 2036.

VALORACIÓ: La manca de dades impedeix realitzar una valoració concreta de la naturalesa d'aquest assentament.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Ventura de l'Oller (VOC.10.6/VOC.18.18)

COORDENADES: X: 431224 Y: 4599744

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Polinyà i Santa Perpètua de Mogoda. Explotació agropecuària, al cim d'una petita elevació al marge dret de la riera de Caldes, al polígon industrial Ca n'Oller.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Bona/Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Medieval/Modern.

RECERCA: Des de finals de 1967 hi ha constància de la presència de ceràmica romana de forma superficial. L'any 1970 el grup Pro-Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda hi descobreixen un tester d'època romana, la qual cosa generà una intervenció arqueològica per part de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona entre 1985 i 1987 que documentà un assentament romà altimperial. L'any 1991, l'obertura d'una rasa per una subestació elèctrica permet trobar un forn romà que és excavat. Finalment, l'any 2003 s'hi du a terme una nova

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

intervenció a causa de les obres per la instal·lació d'un nou parc de 220 kV a la S.E. Riera de Caldes per part de l'empresa Endesa.

MATERIALS: Materials diversos, entre els que destaquen el material ceràmic amfòric (Dressel 1, Pascual 1, Dressel 2/4), la ceràmica comuna i sigil·lada, peces metàl·liques d'ornament i treball agrícola i monedes (August, Galba i Vespasià). Dipòsit provisional als magatzems d'Àtics, amb destí al Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Assentament rural romà situat al marge dret de la riera de Caldes i al cim d'una petita elevació. Té una part edificada amb un conjunt d'habitacions separades per un mur transversal i un paviment de terra batuda amb calç. Es documenta un forn romà ben conservat juntament a una zona d'ús agrícola. Es dona una continuïtat en l'ús amb un forn i camp de sitges medievals. S'interpreta com a important centre productor d'envasos vinaris, segurament en funcionament entre època augustal i finals del segle I dC. La manca d'indicis associats a una part d'hàbitat fan que preferim parlar d'un important assentament rural productiu i no d'una vil·la, que és la consideració que dona tradicionalment la bibliografia a aquest assentament.

BIBLIOGRAFIA: P. Fernández. *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva a la vil·la romana de Ca l'Oller – subestació elèctrica de Polinyà- del 12 al 31 de desembre de 2004*. Atics, Mataró. Memòria inèdita (2006); P. Saura. “Primeres dades sobre el poblament romà de Santa Perpètua de Mogoda”. *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1984), pp. 137 - 140; E. Sanmartí, J. Tremoleda, P. Castanyer. “Can Ventura de l'Oller, Santa Perpètua de Mogoda”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 274; F. Vinyals. *Història de Santa Perpètua de Mogoda. Des de la Prehistòria als primers anys del segle XX*. Santa Perpètua: Ajuntament (1994); P. Garcia. “El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història”. *L'Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaquirot (1995), p. 218; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 166.

JACIMENT: Via Augusta (VOC.10.7)

COORDENADES: X: 430596 Y: 4601380

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Suposadament el seu traçat passaria pels termes municipals de Mollet del Vallès, Palau Solità i Plegamans, Montcada i Reixac i Polinyà.

TIPUS: Via.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Hi haurien possibles restes de la calçada dins del terme municipal. Entre els mesos de juliol i setembre de l'any 2009 es porta a terme una intervenció arqueològica en un dels trams del mencionat Camí Ral, amb motiu de l'afectació causada per unes obres de condicionament i millora del terreny, desdibuixant el traçat del camí. Es varen portar a terme diverses actuacions: una prospecció superficial en una distància de 500 metres, començant per la banda est del tram afectat i acabant a la Riera de Caldes (a la parcel·la 7, polígon 9 del cadastre de rústica). S'ha prospectat una àrea de 25 metres a banda i banda del camí. En segon lloc s'han portat a terme un total de 8 sondejos arqueològics arribant a profunditats entre 2,10 i 3,50 metres fins arribar al sòl geològic. Per últim s'ha realitzat un estudi topogràfic i de replanteig del camí. Tot i que no s'han documentat restes de materials o estructures d'interès arqueològic, G. Castellví (1987) indica en el seu estudi sobre aquest tema que en el tram que va de Polinyà a la Salut (Sabadell), la via havia estat arrossegada per les aigües i els excavadors consideren que, tot i que no en fa menció, podria tractar-se d'un cas similar en aquest tram de via, donat que es troba a pocs metres de la Riera de Caldes.

BIBLIOGRAFIA: T. Castells. "La via Augusta al Vallès Central". *Quatrepins: quaderns de cultura*, 14 (1997), pp. 9 - 11; J. Estrada. "Can Mulà, de Gallecs". *Butlletí Agrupació Excursionista de Granollers* (1961); J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. "L'itinerari dels vasos apol·linars en el trajecte de Granollers a Tarragona". *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior. Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana*. Granollers: Ajuntament de Granollers (1987), pp. 201 - 220; M. Mayer, I.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Rodà. *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell (1984), p. 17; C. Miró, J. Folch, X. Menéndez. "El procés de romanització al curs mig de la riera de Caldes (Vallès): estat de la qüestió". *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers (1987), pp. 59 – 67; F. Pallí. *La vía Augusta en Catalunya*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (1985); J. Pardo. "Transformació del paisatge i organització del poblament en l'època romana al Vallès Oriental". *Limes*, 0 (1990), pp. 52 - 63; P. Saura. "Primeres dades sobre el poblament romà de Santa Perpètua de Mogoda". *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1984), pp. 137 – 140.

2.1.11. RELLINARS (VOC.11)

JACIMENT: Església de Sant Pere i Sant Fermí (Església Vella de Rellinars)
(VOC.11.1)

COORDENADES: X: 408060 Y: 4610800

ALÇADA: 262 msnm.

SITUACIÓ: Situada a la riba esquerra de la riera de Rellinars, sobre un meandre elevat d'aquesta riera.

TIPUS: Indeterminat/Església.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Romà/Antiguitat Tardana/Medieval/Modern.

RECERCA: Intervenció arqueològica realitzada el 1994.

MATERIALS: Ara votiva.

VALORACIÓ: Durant la intervenció arqueològica, l'element més antic que es documenta és una estructura absidal amb arrebossat original de sorra i cal i *signinum* que podria correspondre a un edifici de culte però també a la planta d'un conjunt termal o estança d'una casa o vil·la romana o tardoromana. La cronologia proposada se situa en algun moment dels segles VI i VII. Cal remarcar la troballa, reutilitzada dins de l'església, d'una ara votiva dedicada al déu *Herotoragus* a la que se li atorga una cronologia de finals del segle II o inicis del segle III dC. i que podria indicar l'existència d'algun assentament previ en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: G. Garcia, A. Moro. "Noves aportacions a la periodització de l'Església Vella de Rellinars". *Terme*, 12 (1997), pp. 15 – 17; M. Mayer, I. Rodà. *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell (1984), p. 17.

2.1.12. RIPOLLET (VOC.12)

JACIMENT: Can Tiana (VOC.12.1).

COORDENADES: X: 428484 Y: 4594953

ALÇADA: 95 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el barri de Can Tiana, a Ripollet.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Només per una referència d'Olga de Sa en el diari Avui.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Olga de Sa fa referència a l'aparició de restes ceràmiques romanes en superfície darrere d'unes naus industrials. Es parla d'una vil·la romana però no hi ha cap dada ni indici que ho permeti contrastar.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Parc dels Pinetons (VOC.12.2).

COORDENADES: X: 429350 Y: 4595700

ALÇADA: 90 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord del nucli urbà, al límit municipal amb Barberà del Vallès, prop del polígon industrial de Can Salvatella i a la banda est de la carretera de Santiga, en el punt més alt del terme municipal.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Regular

CRONOLOGIA: Bronze/Primer Ferro/Medieval/Modern.

RECERCA: Prospecció i cobriment de les estructures documentades durant l'any 2007. Posteriorment, amb motiu de la construcció d'un equipament municipal en el solar delimitat pels carrers de l'Avinguda del Mediterrani, l'Avinguda de Catalunya, el carrer de Barberà del Vallès i el carrer de Puigmal, es va dur a terme una intervenció arqueològica per determinar la possible existència de restes arqueològiques. A inicis del 2008 es va començar la prospecció arqueològica del terreny.

MATERIALS: Materials diversos.

VALORACIÓ: Jaciment tipus poblat de certa extensió, que a priori es podia situar entre l'etapa del Bronze Final i l'Edat del Ferro. Podem diferenciar dos sectors: Els

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Pinetons I i Els Pinetons II. Pel que fa a Els Pinetons I, durant la prospecció es van documentar 90 estructures arqueològiques, localitzades en el costat nord-oest i formant una agrupació d'estructures que configuren un assentament tipus poblat amb una extensió de 6.000 m². Les restes arqueològiques subterrànies i excavades al terreny natural, conegudes com a fossa, cubeta, sitja o retall subterrani tipus cabana, servien per usos diversificats de tipus domèstic, com l'emmagatzematge de productes, llocs de treball i/o habitació i, fins i tot, com a lloc d'enterrament. Finalment, 70 estructures més es van topografiar i es van cobrir. Amb posterioritat, l'excavació del jaciment conegut com a Els Pinetons II, va posar al descobert 73 possibles estructures distribuïdes en dos clars espais que conformaven una zona d'uns 4.500 m²: el sector 1 o camp baix, amb 52 estructures, i el sector 2 o camp de dalt, amb 21 estructures, entre les quals destaca la part d'un mas d'època medieval i moderna. Les restes identificades en el sector 1 corresponen a estructures negatives, fosses, sitges i cubetes i fons de cabana del Bronze final. La ceràmica recollida pertanyia al Bronze Final - Primer Ferro, però possiblement podria haver-hi restes de períodes més antics com el Bronze Antic - Mig. Segurament estaríem davant de la continuació del propi gran poblat del Parc dels Pinetons, ja que aquest ja mostrava en ser excavat que tenia continuïtat pels terrenys dels voltants. Per tant, considerem que totes dues excavacions documentaren les restes del mateix assentament.

BIBLIOGRAFIA: R. Balsera, O. Mata, J. Roig. "Els Pinetons, un assentament prehistòric i medieval a la plana del Vallès (Ripollet, Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 2009* (2011), pp. 237 – 284.

2.1.13. RUBÍ (VOC.13)

JACIMENT: Can Jardí (VOC.13.1).

COORDENADES: X: 418182 Y: 4591598

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre les runes de la masia de Can Jardí i el polígon industrial de Can Jardí.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: Identificació visual de les restes per membres del museu local d'història.

MATERIALS: Teules i làpides romanes. Materials al Museu d'Història de Rubí.

VALORACIÓ: Segons els membres del Museu d'Història de Rubí, s'hi documentaren restes d'època romana i medieval. Pel que fa a època romana, destacaren la troballa d'un enterrament de *tegulae* i la presència d'un *lacus* i diverses estructures muràries i ceràmiques. La categoritzen com una vil·la romana i, tot i que no s'han excavat les restes i el jaciment es troba avui en dia soterrat, la presència d'un *lacus* i estructures fan que sigui una possibilitat. Ara bé, la manca de dades provinents d'una intervenció arqueològica fan que ara mateix només es pugui parlar d'algun tipus d'assentament productiu rural d'època romana i amb continuïtat en època medieval.

BIBLIOGRAFIA: A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí; M. Rufé. *Les masies de Rubí i la seva gent*. Rubí: Patronat del Museo – Biblioteca de Rubí (1984), pp. 59-60.

JACIMENT: Can Serra Fossar (VOC.13.2).

COORDENADES: X: 416544,22 Y: 4593446,77

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: A la vessant oest del Torrent de Can Balsac, en plena zona rural.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Només per referències a ceràmica en superfície dels membres del museu local d'història.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragments de ceràmica *lucente* amb indicis de vernís, TSAC forma Lamboglia 40 (Hayes 50), TSAD 2 de producció africana i TSAD 1. Materials al Museu Municipal Rubí.

VALORACIÓ: Restes superficials de ceràmica, a partir de les quals s'ha relacionat el jaciment amb una vil·la. La manca de dades, però, impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí; P.R.C. "Coses d'abans". *Butlletí del Casal d'Avis*, 37 (1984); C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. "Rubí antic: prehistòria – segle X". *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 49; R. Jàrrega. "El poblament tardo-romà a la zona de Rubí". *BGCMR*, n. 28 (1988), pp. 375 – 399.

JACIMENT: Can Fatjó (VOC.13.3)

COORDENADES: X: 418919,77 Y: 4593885,31

ALÇADA: 154 msnm.

SITUACIÓ: Situat sobre un petit turó tallat per la riera de Rubí i la via dels FFGC, al sud del nucli urbà, al barri de Can Fatjó.

TIPUS: Sitja isolada/Poblat ibèric/Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Bona/Regular/Destruït.

CRONOLOGIA: Primer Ferro/Ibèric Antic/Ple/Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Medieval.

RECERCA: Descobert a causa de la construcció de la via dels ferrocarrils de la generalitat el 1918, quan es van evidenciar les primeres restes. Posteriorment, el 1925 s'excava un forn de terrissa, reexcavat a la dècada dels 80. En els 60 hi excavaren Serra i Rosselló, Pere Roura i Margenat, i Ramir Masdéu hi realitzà diverses prospeccions, documentant una de les principals troballes del poblat: l'estela ibèrica. El 1968 es donen les excavacions de Nuix i Batista, documentant ceràmica i diversos murs. El 1973 Margenat excavà també al carrer Safir. A partir del 1994 segueixen les excavacions, dirigides ara per Goretti Vila i aniran continuant de forma més o menys continuada fins avui en dia.

MATERIALS: Materials abundants i diversos. Conservats al Museu Municipal de Rubí.

VALORACIÓ: Poblament d'època ibèrica i romana delimitat al nord pel torrent de Xercavins, al sud per la rasa dels FFGC, a l'est per la riera de Rubí i a l'oest pels carrers Ximelis, Diamant, Maragda i l'avinguda de Can Fatjó. S'hi ha documentat un camp de sitges, un camp de *dolia* i murs i estructures que delimiten un jaciment de certa importància. Segons el CPEPPA de Rubí, la cronologia és la següent. Trobem, en primer lloc, una fase preibèrica documentada a partir d'una sitja al carrer Safir amb fragments ceràmics de tres grans urnes fetes a mà amb cordons aplicats, una tassetta monoansada, un gran contenidor globular decorat amb garnaldes i part d'una urna bitroncocònica datada al segle VII aC. Posteriorment, entrem ja en la fase ibèrica. Es caracteritza per la localització de ceràmica àtica i altres materials ceràmics del segle V aC. al segle II aC. amb grafit ibèrics relacionats amb antropònims i una peça de marbre. En les primeres intervencions s'hi documentà un conjunt de 61 sitges, algunes amb materials ibèrics, d'altres amb iberoromans i, finalment, la resta només amb materials romans. Es data una possible muralla o mur de grans dimensions i diverses sitges per gra (fins a 30 per l'Ibèric Ple), dues d'elles corresponents a incineracions. El 1969 R. Masdeu excavà una possible tomba ibèrica del segle III. Segons el Grup de Col·laboradors del Museu de Rubí, el segle III aC. seria un moment de cert creixement o, fins i tot, esplendor del poblament amb una major ocupació del cim del turó i la posada en funcionament de bona part del camp de sitges. Posteriorment, es dona una continuïtat durant l'Ibèric Final, amb la troballa d'alguna estructura i materials ceràmics diversos. En les excavacions de l'any 68 per part de R. Masdeu es documentà igualment un possible camp de dòlies. Segurament també es pot vincular a aquest període el forn ceràmic (datat entre els segles II i I aC. per J. Colomines). Finalment, tenim una fase romanoimperial. Es documenta per la presència de diferents tipus ceràmics, especialment ceràmica sigil·lada, juntament a monedes del segle II dC. (una moneda d'Adrià). Destaca un conjunt de bronzes amb diferents usos. També diferents inscripcions, generalment de tipus votiu. Les excavacions de 1982 posaren al descobert materials dels segles I i II dC. (però amb una estratigrafia remoguda) i la base d'un *dolium*. Tot plegat ha fet pensar en l'existència d'una vil·la romana a sobre les antigues estructures del poblament, però es tracta d'una hipòtesi realment complicada de demostrar. El que sembla evident és que hi ha una important continuïtat en l'hàbitat al turó de Can Fatjó fins ben entrada l'etapa imperial. S'ha relacionat el jaciment amb el camp de sitges del Camí de Castellbisbal.

BIBLIOGRAFIA: J. Barberà. “Assaig d’interpretació de les sitges de Can Fatjó.” *BGCMR*, n. 1 (1981), pp. 3 – 8; E. Mata. “Tres vasos emporitans de ceràmica grisa a Can Fatjó”. *BGCMR*, n. 2 (1981), pp. 7- 8; M.T. Mascort. “Peces de ceràmica a mà procedents de les sitges de Can Fatjó”. *BGCMR*, n. 6 (1982), pp. 105 – 109; F. Margenat. “Necròpolis de Can Fatjó, una definició caducada que precisa rectificació.” *BGCMR*, n. 8 (1983), pp. 146 – 147; M.A. Jorba. “Informació de la I campanya d’excavació en el poblat de Can Fatjó, Rubí (Vallès Occidental).” *BGCMR*, n. 8 (1983), pp. 148 – 153; F. Gracia. “El conjunt de bronzes de Can Fatjó, Rubí”. *BGCMR*, n. 9 (1983), pp. 166 – 179; R.M. Puig. “Història de les excavacions a Can Fatjó (I part)”. *BGCMR*, n. 13, pp. 262 – 267; J. Vilalta. “Història de les excavacions a Can Fatjó (II part)”. *BGCMR*, n. 14 (1984), pp. 316 – 319; R.M. Aris i C. Garcia. “Excavacions en Can Fatjó (III part)”. *BGCMR*, n. 15 (1984), pp. 342 – 345; C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. “Rubí antic: prehistòria – segle X”. *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), pp. 34 – 52; J. Untermann. “Els grafits ibèrics de Rubí (Vallès Occidental). *BGCMR*, n. 25 (1987), pp. 270 – 281; J. Barberà i J. Sanmartí. “Can Fatjó (Rubí), 1918, les ceràmiques fines d’importació d’època pre-imperial”. *BGCMR*, n. 23 (1986), pp. 175 – 203; R. Jàrrega. “El poblament tardo-romà a la zona de Rubí”. *BGCMR*, n. 28 (1988), pp. 375 – 399; F.X. Aris, F. Margenat, A. Moro, J. Vilalta. “Delimitació del sòl arqueològic ibèric i romà del barri urbà de Rubí. Segles V aC. a V dC.” *XXXII Assamblea Intercomarcal d’estudiosos, Rubí 18 i 19 d’octubre de 1986*. Rubí: Fundació Museu Biblioteca de Rubí (1989), pp. 101 – 110; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d’arqueologia i d’història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1382 – 1475; J. Vilalta. “El poblat ibèric de Rubí dins els corrents comercials del segle III aC. L’evidència arqueològica”. *XXXIII Assamblea Intercomarcal d’Estudiosos. Granollers, 17-18 d’octubre de 1987*. Granollers: Museu de Granollers (1988), pp. 267 – 277; E. Sánchez; S. Albizuri i J. Vilalta. “Excavacions arqueològiques al castell de Rubí I campanya: setembre 1986. Un assentament ibèric dels ss. V – IV aC.” *BGCMR*, 33 (1990), pp. 102 – 127; C. García. “Primeros datos del poblamiento romano en Rubí”. *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1984), pp. 141 – 142; J. Colomines. “Necròpolis de Can Fatjó (Rubí)”. *Anuari de l’IEC*, vol. VI (1915 – 1920), pp. 599 – 601; J. Colomines. “Un forn de ceràmica ibèrica a Rubí”. *Anuari de l’IEC*, vol. VII (1921 – 1926), pp. 65 – 67; J. Sanmartí. “Las necrópolis ibéricas en el área catalana”. *Congreso de Arqueología Ibérica: Las*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

necrópolis. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid (1992), p. 96; F. Margenat. “Rubricata-Rubri-Rubí: algunes reflexions”. *BGCMR*, 53 (2009), pp. 2 – 23; A. Gorgues. *Économie et Société dans les nord-est du domaine ibérique (IIIe – Ier s. av.J.-C.)*. Madrid: CSIC (2010), p. 294.

JACIMENT: Can Ramoneda (VOC.13.4)

COORDENADES: X: 418703,51 Y: 4595330,02

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Explotació agropecuària a 200 metres de la masia de Can Ramoneda.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Restes trobades en inspecció superficial. Una nova inspecció visual el 2001 no troba materials.

MATERIALS: Peces de vernís negre (pàtera Lamboglia 5-7, *pyxis* Lamboglia 3), *tegulae*, àmfora, *dolia*, ceràmica campaniana, etc. Materials al Museu de Rubí.

VALORACIÓ: Per les restes documentades sembla que podríem estar davant d'un assentament rural d'època ibèrica final/tardorepublicana. Ara bé, la manca d'una intervenció arqueològica impedeix poder arribar a aquesta precisió.

BIBLIOGRAFIA: C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. “Rubí antic: prehistòria – segle X”. *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 44; A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí; J. Vilalta. “La ceràmica campaniana al Museu de Rubí”. *BGCMR*, 20 (1986), pp. 84 - 110.

JACIMENT: Ca n'Oriol (VOC.13.5)

COORDENADES: X: 420019,80 Y: 4504161,05

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Entre el camí de Can Sant Joan i el bosc. Les troballes ocupen la zona des del cim del turó (bosc de Ca n'Oriol) fins les terrasses de suau pendent que baixen cap a l'Avinguda de l'Estatut, amb una extensió aproximada de 2000 m².

TIPUS: Vil·la/Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Antiguitat Tardana.

RECERCA: Diverses notícies històriques parlen de restes romanes a la zona del parc de Ca n'Oriol. Així, trobem referències a troballes de restes l'any 1927 o l'any 1930, mentre que el 1952 es documenta una ara romana a la masia de Ca n'Oriol i més endavant es localitzaren a una vinya una llosa sepulcral amb inscripció romana. També s'hi trobà una altra làpida en un moment indeterminat. Entre els anys 2002 i 2003 es dugueren a terme diverses intervencions arqueològiques preventives a causa de la construcció d'un institut de secundària a la zona que permeteren documentar els vestigis de l'assentament romà.

MATERIALS: Restes ceràmiques altimperials, un tors de marbre del Deu Dionís, un rellotge de Sol romà i restes faunístiques. Materials al Museu d'Arqueologia de Catalunya.

VALORACIÓ: *Pars fructuaria* d'una vil·la romana on les excavacions varen posar al descobert diverses estructures productives, juntament a elements de certa qualitat. S'excava una extensió de 2000 m² però el jaciment segurament és més gran. Principalment s'hi troben un seguit d'estructures força arrasades a causa de l'activitat agrícola continuada. Pertanyen a tres etapes. La primera etapa seria l'Alt Imperi (I aC. - III dC.) amb un total de 37 estructures negatives interpretades com a fons de sitges (tot i que no es descarta la possibilitat que algunes fossin *dolia*) i dos *lacus* per emmagatzematge de vi o oli. Tot i no poder documentar una *pars urbana* de la vil·la, hi ha diversos elements que permeten donar suport a aquesta denominació per l'assentament. Així, la troballa de tres làpides funeràries de marbre del Pantèlic (una de la primera meitat del segle I aC. i una altra de la segona meitat del segle II dC.) amb inscripcions referents a personatges de denominació llatina, juntament amb la documentació en una sitja d'un tors de marbre del déu Dionís dels primers decennis del segle II dC. i una estructura de planta quadrangular en el bosc, fan pensar en l'existència d'una zona d'hàbitat associada amb certa ornamentació de qualitat, que no ens hauria arribat possiblement per les actuacions realitzades al parc o per manca de suficients intervencions arqueològiques. Les estructures productives farien pensar en una activitat econòmica relacionada amb el vi o l'oli, juntament amb les activitats ramaderes i la producció de cereals. Cal destacar la important presència de restes amfòriques i de *dolia*. S'observa que, entre la segona meitat del segle III i la primera del segle V dC. no

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

es documenta cap element arqueològic, la qual cosa indicaria un abandonament momentani de l'assentament. A partir de la segona meitat del segle V dC. entrem en la fase tardoantiga (ss. V - VI dC.). Es documenten 33 estructures negatives interpretades com a fons de sitges, vuit estructures muràries i 4 forns, a més del *lacus* que és reformat per ser reutilitzat. Es manté el caràcter rural, amb una producció de cereals i oli o vi, però més aviat dedicat per l'autoconsum, no pel comerç. Les restes faunístiques abundants indicarien un creixement de la importància de les activitats ramaderes. També destacaria l'activitat metal·lúrgica a partir de la troballa de dos forns. També potser dos forns de pa. En aquesta fase no hi hauria cap indicatiu per parlar d'un hàbitat associat i, per tant, els arqueòlegs es decanten per una funció productiva i de magatzem d'un assentament rural propietat d'un possible resident a la ciutat, que hipotèticament relacionen amb la jerarquia eclesiàstica a partir de la recuperació d'una marca de dòlia amb un crismó gravat. Durant la primera meitat del segle VI dC. s'abandona definitivament.

BIBLIOGRAFIA: C. Belmonte, J. Guàrdia, L. Moret. *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a la vil·la romana de Ca n'Oriol, Rubí Vallès Occidental, 2002*. Arqueociència S.C.S.L. Memòria inèdita (2004); C. Belmonte, J. Guàrdia, L. Moret. "La vil·la romana de Ca n'Oriol: l'evolució d'una petita explotació agrícola entre els segles I i VI dC". *Identitats de Rubí*, 5 (2008), pp. 5 – 13; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); R. Jàrrega. "El poblament tardo-romà a la zona de Rubí". *BGCMR*, n. 28 (1988), pp. 375 – 399; G. Fabré, M. Mayer, I Rodà. "Epigrafia romana de Rubí i els seus contorns". *BGCMR*, 5 (1982), pp. 81 – 104; C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. "Rubí antic: prehistòria – segle X". *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), pp. 49 - 51; F. Margenat, A. Moro. "Donació d'un rellotge de sol romà". *BGCMR*, 2 (1981), pp. 13 – 19; L. Martínez. "A propòsit d'unes inscripcions en llatí a l'era de Ca n'Oriol". *BGCMR*, 13 (1984), pp. 268 – 275.

JACIMENT: Can Tiraires/Turó del Rossell (VOC.13.6)

COORDENADES: X: 420683,35 Y: 4595466,41

ALÇADA: 239 msnm.

SITUACIÓ: Situat a pocs metres del polígon industrial de Can Tiraires, a uns 30-40 m. a l'est de l'autopista Rubí-Terrassa.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: Prospecció arqueològica realitzada l'any 1990.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica de tipus sandvitx, gerra ceràmica, *dolium* fragmentat, fragment de campaniana, TSH, restes de fonaments. Materials al Museu d'Història de Rubí.

VALORACIÓ: Zona plana del turó on es troben restes de fonamentació construïda amb còdols cimentats amb morter. Sembla correspondre a la fonamentació oest d'una estructura soterrada a l'est. També hi trobaren una sitja amb materials romans i restes ibèriques en superfície que fan pensar en ocupació anterior. Tot i aquesta informació, no tenim prou dades per precisar de quin tipus d'assentament rural es tractaria, ni la seva funció.

BIBLIOGRAFIA: A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí.

JACIMENT: Can Ximelis (VOC.13.7)

COORDENADES: X: 417449,51 Y: 4594708,44

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins dels terrenys de la masia de Can Ximelis.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Medieval.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica en superfície (*tegulae*, *dolia*, comuna, TSSG, TSAD, TSAA, restes de paviments, ceràmica grisa medieval). Materials al Museu d'Història de Rubí.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: El CPEPPA de Rubí la relaciona amb una vil·la però creiem que no hi ha prou dades per poder arribar a aquesta conclusió.

BIBLIOGRAFIA: T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. "Rubí antic: prehistòria – segle X". *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 49; A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí; R. Jàrrega. "El poblament tardo-romà a la zona de Rubí". *BGCMR*, n. 28 (1988), pp. 375 – 399.

JACIMENT: Material Clínic (VOC.13.8)

COORDENADES: X: 419336,89 Y: 4594990,61

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Davant del número 55 de la carretera de Terrassa, dins el casc urbà de Rubí.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica, *dolia*, àmfores vinàries. Materials al Museu d'Història de Rubí.

VALORACIÓ: Els col·laboradors del Museu de Rubí troben a la finca 69 restes ceràmiques romanes juntament amb murs, elements de construcció i canals per líquids, que podrien constituir les restes d'una possible vil·la. La manca d'una intervenció arqueològica evita poder confirmar tal extrem, però les estructures conservades i la ceràmica trobada fa que no sigui descartable aquesta opció.

BIBLIOGRAFIA: A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí.

JACIMENT: Can Feliu (VOC.13.9)

COORDENADES: X: 417649,10 Y: 4595487,45

ALÇADA: 165 msnm.

SITUACIÓ: Jaciment situat a uns 100 m. de Can Tapis (Finca de Can Feliu - Carrer de la Verge de Montserrat).

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Paviments, ceràmica comuna i sigil·lada, rellotge de sol.

VALORACIÓ: En els rebaixos de terra apareixen diferents restes d'època romana. Especialment destaca el paviment d'*opus signinum* d'uns 2,5 metres associat a ceràmica romana, aparegut en els números 7 i 8. No es pot precisar la seva naturalesa o tipologia per la manca de dades.

BIBLIOGRAFIA: A. Álvarez, M. Mayer. "Aproximació a l'estudi del material lapidi de Rubí i la seva àrea". *BGCMR*, 4 (1982), pp. 15 - 20; C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. "Rubí antic: prehistòria – segle X". *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 49.

JACIMENT: Sant Genís (VOC.13.10)

COORDENADES: X: 417666,65 Y: 4593955,37

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Al voltant de la capella de Sant Genís de Rubí.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes ceràmiques romanes diverses i una roda de moli. Materials al Museu d'Història de Rubí.

VALORACIÓ: A partir de la troballa de restes de ceràmica romana reutilitzada als murs de l'ermita de Sant Genís, es planteja la possibilitat que fossin materials d'una antiga vil·la romana reaprofitats en època medieval. No existeix, però, cap indicatiu que

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

permeti confirmar aquesta hipòtesi i, per tant, no podem parlar d'un assentament de forma clara a Sant Genís.

BIBLIOGRAFIA: M. Mayer. "Una nova inscripció romana a Rubí". *BGCMR*, 6 (1982), pp. 110 - 113; A. Rialp. "Noticiari". *BGCMR*, 6 (1982), pp. 123 - 124; J. Vilalta. "Sant Genís: la mort d'una milenària ermita". *BGCMR*, 10 (1983), pp. 187 - 189.

JACIMENT: Can Pi de Vilaroch (VOC.13.11)

COORDENADES: X: 417155 Y: 4592511

ALÇADA: 115 msnm.

SITUACIÓ: Situat als terrenys del lloc anomenat "Finca petita de Can Vilaroch".

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments informes de ceràmica romana, *tegulae*, restes de paviment de *signinum* associats a murs. Materials al Museu d'Història de Rubí.

VALORACIÓ: Segons el CPEPPA de Rubí, es tractaria d'una possible vil·la rural a partir de la presència d'una estructura associable a un *lacus*, juntament a ceràmica romana. L'escassetat de restes, però, no permet constatar aquest hipòtesi i més prudentment hauríem de limitar-nos a parlar d'un assentament rural de funció indefinida.

BIBLIOGRAFIA: T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. "Rubí antic: prehistòria – segle X". *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 49; A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí.

JACIMENT: Cova Solera – Ca n'Alzamora (VOC.13.12)

COORDENADES: X: 419030,75 Y: 4593069,96

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: Situat als límits dels nuclis urbans de Rubí, a uns 50 metres de la riera de Rubí.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments ceràmics i restes d'una làpida amb la inscripció EX BAET. Materials al Museu d'Història de Rubí.

VALORACIÓ: La impossibilitat de realitzar una intervenció arqueològica pel fet que són terrenys explotats agrícolament avui en dia, impedeix tenir suficient informació per teoritzar sobre quin tipus d'assentament trobàvem en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: G. Fabré, M. Mayer, I Rodà. "Epigrafia romana de Rubí i els seus contorns". *BGCMR*, 5 (1982), pp. 81 – 104.

JACIMENT: Can Pòlit (VOC.13.13)

COORDENADES: X: 419121,23 Y: 4596091,89

ALÇADA: 170 msnm.

SITUACIÓ: A la zona nord del casc urbà de Rubí i a pocs metres de la riera de Rubí. En el camí rural a Can Pòlit, a l'oest del camí rural des de Can Pòlit cap a la Llana, sobre el talús existent darrere de les naus industrials del costat del camí.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Intervenció arqueològica realitzada per Joaquim Folch el 1986 a causa de la instal·lació d'una canonada d'aigua que podia malmetre el jaciment, conegut per aficionats des de feia temps.

MATERIALS: Fragments ceràmics entre els que destaquen ceràmica comuna africana, ceràmica de parets fines, fragments d'àmfora i *dolium*, TSSG, TSH, TSAA, TSAC, TSAD1 i fragments de *signinum*.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: El CPEPPA de Rubí el relaciona amb una vil·la romana a partir dels materials en superfície i la prospecció duta a terme per Joaquim Folch l'any 1986, on es localitzà l'angle d'una cisterna d'època romana feta amb murs d'*opus caementicium* i recobriment de *signinum* i amb dimensions de 17,20 m. x 4,60 m. L'estructura es va amortitzar a mitjans segle III dC., i no se sap el moment de construcció, tot i que s'ha trobat ceràmica del segle I dC. A uns 300 metres cap a l'est, en un marge, s'ha localitzat una construcció de petits carreus en mal estat pertanyents a una estructura circular, mentre que a les elevacions de la zona oest s'han trobat més restes ceràmiques romanes imperials i restes de *signinum*. J. Folch planteja la possibilitat de l'existència d'una terrisseria a partir de la recuperació de fragments d'arrebossats d'argila cuita. Tot i que la troballa d'estructures amb ceràmica romana associada permet parlar d'un establiment rural de forma indiscutible, no creiem que hi hagi suficients dades per assegurar l'existència d'una vil·la romana.

BIBLIOGRAFIA: J. Folch. *El jaciment romà de Can Pòlit*. Memòria inèdita, 1986; J. Folch. *El jaciment romà de Can Pòlit (Rubí, Vallès Occidental)*. Barcelona (1992); T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); J. Folch. "Can Pòlit, Rubí". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 275; R. Jàrrega. "El poblament tardo-romà a la zona de Rubí". *BGCMR*, n. 28 (1988), pp. 375 – 399; C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. "Rubí antic: prehistòria – segle X". *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 49; A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí.

JACIMENT: Indústries Pàlex (VOC.13.14)

COORDENADES: X: 419076,65 Y: 4595993,90

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre les indústries Pàlex i la riera de Rubí.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de paviment i ceràmiques sigil·lades, *tegulae* i àmfores. Museu de Rubí.

VALORACIÓ: Descobert pels col·laboradors del Museu de Rubí, que consideren que podria ser una vil·la romana. No hi ha dades que permetin confirmar-ho.

BIBLIOGRAFIA: R. Jàrrega. “El poblament tardo-romà a la zona de Rubí”. *BGCMR*, n. 28 (1988), pp. 375 – 399.

JACIMENT: Can Sant Joan (VOC.13.15)

COORDENADES: X: 420676 Y: 4593686

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Situat al voltant de la masia de Can Sant Joan, en el polígon industrial del mateix nom. S’hi accedeix per la via Interpolar, s/n i en una superfície de 8307 m².

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Imperial indeterminat.

RECERCA: L’any 1940 es documenta un sarcòfag de plom romà en arrencar un ametller. Posteriorment, a finals dels anys 60, es troba un rellotge de sol del mateix període en el camí entre Ca n’Oriol i Can Sant Joan. Finalment, cal destacar la recollida d’abundant material ceràmic al voltant de la masia, sobretot al camp est. Finalment, a causa de la venda del solar, es decidí realitzar una documentació de les restes arqueològiques en aquest i això suposà una prospecció i, l’any 2007, la seva excavació.

MATERIALS: Restes de materials ceràmics com ceràmica *lucente*, TSAC, TSAD1 i DSP. Materials al Museu de Rubí.

VALORACIÓ: Possible vil·la romana. La inspecció visual de la masia no ha permès definir de manera satisfactòria l'estat de les restes existents però hi ha constància de l'existència a l'accés principal d'un paviment de *signinum* degradat. Al pati d'entrada també es troba un petit mur de còdols de riu lligats i el *rudus* d'un paviment. Al voltant de la masia es recollí força material ceràmic romà, sobretot al camp est, entre la masia i el torrent. Destaca la ceràmica de l'antiguitat tardana, però també s'ha trobat material lapidi (marbre de Luni-Carrara). El 2007 es dugué a terme una intervenció en una part dels terrenys (via Interpolar, s/n, parcel·la 15B) i es detectaren restes d'època romana. Concretament es descobriren dos sectors a la zona oest. El primer tenia dos murs, un

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

pou, una conducció i diversos retalls, tot d'època romana. En el segon, dues estructures de combustió en una de les quals es documentaren cinc inhumacions. Davant es trobà un gran retall interpretat com a zona de treball dels forns. El primer forn podia ser de calç. La interpretació del conjunt és la d'una vil·la romana que tindria el nucli a sota de l'actual masia de Can Sant Joan, tot i que només es podria confirmar la hipòtesi a partir de noves intervencions futures.

BIBLIOGRAFIA: M. Gea. *Memòria d'intervenció arqueològica a la via Interpolar, s/n (Polígon Industrial de Can Sant Joan, parcel·la 15B) de Rubí, 2007*. Actium, Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2007); T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. "Rubí antic: prehistòria – segle X". *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), pp. 44 - 51; A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí; R. Jàrrega. "El poblament tardo-romà a la zona de Rubí". *BGCMR*, n. 28 (1988), pp. 375 – 399; M. Rufé. *Les masies de Rubí i la seva gent*. Rubí: Patronat del Museo – Biblioteca de Rubí (1984), pp. 97 - 98; F. Margenat, A. Moro. "Donació d'un rellotge de sol romà". *BGCMR*, 2 (1981), pp. 13 – 19; M. Ribagorda "Terra sigil·lada del Museu de Rubí i marques de terrisser". *BGCMR*, 27 (1987), pp. 343 – 358.

JACIMENT: Les Martines/Torre de les Martines/Creu de Conill (VOC.13.16)

COORDENADES: X: 418030,27 Y: 4598424,55

ALÇADA: 327 msnm.

SITUACIÓ: Situat al límit dels termes municipals de Terrassa i Rubí.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: S'hi du a terme una excavació entre juliol i agost de 1991 dirigida per C. Subiranas.

MATERIALS: Fragments de *dolium*, *tegulae* i *imbrex*.

VALORACIÓ: Restes d'una torre circular defensiva. La carta arqueològica la considera romana, mentre que el CEPPA de Rubí la considera medieval, tot i que s'hi ha

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

trobat a dins material ceràmic romà. Concretament, es tracta de la planta d'una torre circular de 9 metres de diàmetre amb una alçada màxima conservada de 50 cm. Al centre es recuperà una petita fossa rectangular amb cendres i alguns bocins de ceràmica romana de parets fines. Desgraciadament, resulta pràcticament impossible distingir si estem davant d'una torre romana reaprofitada en època medieval o bé una torre medieval situada a sobre d'un assentament previ romà.

BIBLIOGRAFIA: C. Subiranas. *Memòria de l'excavació d'urgència realitzada a la Torre de les Martines (Rubí, Vallès Occidental)*. Memòria inèdita, 1991); T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí; F. Margenat. "Estudi documental per la reconstrucció de la Laietània de l'Imperi Romà. Primera part". *BGCMR*, 21 (1986), pp. 120 - 137; C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. "Rubí antic: prehistòria – segle X". *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 49; F. Margenat. "Fortificacions antigues i medievals a l'entorn de Rubí". *BGCMR*, 29 (1988), pp. 403 - 422; J. Vilalta. "Noticiari de l'any 1991". *BGCMR*, 35 (1992), pp. 189 – 191.

JACIMENT: Can Bosch (VOC.13.17)

COORDENADES: X: 417609,28 Y: 4595491,79

ALÇADA: 215 msnm.

SITUACIÓ: Situat a les rodalies de la masia de Can Bosch.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, *dolia*, ceràmica comuna, etc. També restes d'un cap del déu Bacus. Materials al Museu d'Història de Rubí.

VALORACIÓ: Jaciment de situació desconeguda, només conegut pel material ceràmic superficial conservat al Museu de Rubí.

BIBLIOGRAFIA: T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'Història de Sabadell (1988); A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí; P.R.C. "Coses d'abans". *Butlletí del Casal d'Avis*, 37 (1984).

JACIMENT: Plaça Doctor Guardiet (VOC.13.18)

COORDENADES: X: 419150 Y: 4594000

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: En el casc urbà de Rubí, a sud i a ponent de l'església de Sant Pere, a la plaça del Doctor Guardiet.

TIPUS: Assentament rural/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/ Baiximperial/ Antiguitat Tardana/Medieval.

RECERCA: Conjunt de seguiments arqueològics durant les obres que suposaren la remodelació de la plaça Dr. Guardiet a finals dels any 80 i principis dels 90 del segle passat.

MATERIALS: Materials ceràmics i constructius diversos, destacant fragments ceràmics com ceràmica ibèrica (clarament majoritària), àmfores itàliques i tarraconenses, campaniana A i B, un fragment de TSA, un altre de ceràmica grisa paleocristiana, un parell de monedes no identificables, objectes metàl·lics i diversos fragments de *tubuli*.

VALORACIÓ: Es localitza una necròpolis medieval però a la vegada algunes tombes de tègula romanes, una estructura de tipus hipocaust també d'època romana i una sitja o dipòsit reomplert, juntament amb abundants restes ceràmiques d'època antiga. Tot i l'arrasament de les restes d'aquest moment, la zona de la plaça del Dr. Guardiet es pot interpretar com un punt d'ocupació continuada en època antiga. Així, l'abundant presència de materials d'època ibèrica final o romanorepublicana, fan pensar en l'existència d'algun tipus d'assentament d'hàbitat rural dispers en aquest punt amb cronologia del segle I aC. Per època altimperial, en canvi, els materials són escassos i això segurament podria indicar una continuïtat en aquest tipus d'assentament o, fins i tot, un període de cert abandó en aquest punt. El moment més interessant, però, es donaria en època baiximperial, on sembla que es podria donar algun nou tipus

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'assentament rural de major entitat, potser fins i tot una vil·la, que es podria relacionar amb les restes trobades a l'església de Sant Pere. Així, a part d'una sitja i abundants materials ceràmics, l'evidència més important serien les restes d'un hipocaust associat a aquest període, del qual s'haurien recuperat alguns fragments de *tubuli*. La presència d'aquesta estructura permet parlar de forma inequívoca d'una zona de banys, la qual cosa ens remet directament a la part urbana d'una vil·la romana baiximperial, amb un inici no anterior al segle III i un abandonament segurament en el segle V dC. Desgraciadament, la migradesa de les restes i el seu arrasament, impedeixen determinar més característiques d'aquest assentament. Posteriorment, el material ceràmic indicaria una continuïtat de l'hàbitat en aquest punt fins a l'actualitat, destacant la important necròpolis medieval. Cal remarcar, però, que de moment les intervencions arqueològiques descarten l'existència de qualsevol tipus de temple tardoantic o paleocristià a la zona de la posterior església de Sant Pere (cap de les tombes documentades és d'aquest període).

BIBLIOGRAFIA: G. Vila. *Memòria de l'excavació arqueològica a la plaça del Dr. Guardiet. Rubí, Vallès Occidental, 1993 – 1994*. Arqueociència S.C.S.L. Memòria inèdita (1996); C. García. “Primeros datos del poblamiento romano en Rubí”. *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1984), pp. 141 – 142; C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. “Rubí antic: prehistòria – segle X”. *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 49; R. Enrich. “Nucli urbà, Rubí”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 275; G. Vila. “Intervenció arqueològica a la Plaça Doctor Guardiet (Rubí, Vallès Occidental)”. *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 551 – 560.

JACIMENT: C/ Sant Sebastià, 6-8 (VOC.13.19)

COORDENADES: X: 419100 Y: 4593925

ALÇADA: 123 msnm.

SITUACIÓ: Situat a 100 metres al sud del nucli històric de Rubí.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: Realització de diferents sondejos arqueològics a la finca el 1993.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica comuna oxidada, algun fragment de tègula romana i un mur.

VALORACIÓ: Troballa d'un seguit de restes que estaven força malmeses pels posteriors usos del sòl. El jaciment es data entre els segles II - I aC. però l'escassetat de materials i estructures impossibilita definir la seva tipologia.

BIBLIOGRAFIA: No ha estat possible consultar la memòria de la intervenció.

JACIMENT: C/ Maximí Fornés, 68 (VOC.13.20)

COORDENADES: X: 419200 Y: 4594225

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: En el casc urbà de Rubí.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Intervenció arqueològica d'urgència l'any 1993 al solar que només permet treballar en un únic sector de 30 metres quadrats

MATERIALS: 60 fragments d'àmfora ibèrica de boca plana, vora de *kalathos*, nansa, vora d'olla feta a mà i dos fragments de tègula romana.

VALORACIÓ: La intervenció documenta un seguit de troballes ceràmiques datables cap els segles II - I aC. Ho consideren un possible assentament iberoromà, però els rebaixos efectuats pel propietari de la finca abans de la intervenció arqueològica, impedeixen confirmar aquesta entitat del jaciment ja que no se'n documenta cap estructura.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez. *Memòria sobre la intervenció arqueològica al c/ Maximí Fornés, 68. Rubí, Vallès Occidental*. Arqueociència. Memòria inèdita (1993).

JACIMENT: Parc del Castell de Rubí (VOC.13.21)

COORDENADES: X: 418850 Y: 4594300

ALÇADA: 143 msnm.

SITUACIÓ: En el puig on tradicionalment se situa el Castell de Rubí, a la riba dreta de la riera de Rubí al seu pas per la població de Rubí.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Medieval.

RECERCA: El jaciment és descobert durant les obres de construcció del ferrocarril, el 1918. A partir d'aquí s'hi realitzaren diverses campanyes d'intervenció arqueològica des dels anys 60 fins l'actualitat.

MATERIALS: Diversos materials ceràmics d'època ibèrica (comuna, àmfora de boca plana, etc.), ceràmica campaniana (A tardana, B, B-oïde), àmfora púnico-ebusitana, ceràmica sigil·lada, tesselles, etc. També ossos, pedres de molí, vidre, objectes de bronze, etc.

VALORACIÓ: Extensa zona arqueològica delimitada al nord pel torrent de Sant Muç, al sud pel torrent de Xercavins, a l'est per la riera de Rubí i a l'oest pel pla de Dormet, després de la via de ferrocarril. Es coneix la zona arqueològica des de 1918, quan durant l'obertura de la rasa del ferrocarril de Rubí a Terrassa es localitzaren materials de cronologia ibèrica davant del castell. Les primeres intervencions de 1967 i 1969 posaren de manifest l'ocupació ibèrica del castell amb la presència de sitges. Entre 1986 i 1990 es corroborà l'existència d'un nucli ocupacional de finals del segle V aC. que perdurava fins a la segona meitat del segle IV aC., concentrat a dalt del turó del castell, al nord-est del turó. Es trobaren restes d'hàbitat sota el castell i dos pous ibèrics a la terrassa nord, que devien ser construïts a finals del segle V o inicis del IV. Això fa que trobem el més antic pou de captació d'aigua conegut a Catalunya. L'any 2003 es dugué a terme una excavació en el solar del c/ del Castell, núm. 29-31. Es detectaren 5 horitzons, però només dos amb ocupació humana. El primer coincident amb l'ocupació ibèrica del castell. En el segle III aC. es documenta la creació i ocupació d'una terrassa als peus del turó i el bastiment del mur per delimitar l'assentament. També una estructura de combustió. El següent moment és d'abandonament i després trobem ocupacions modernes. L'any 2004 es du a terme una nova intervenció en el solar corresponent al número 7-11 del carrer del Castell, trobant gran quantitat de materials ceràmics d'època ibèrica. Igualment, l'any 2009, es realitzen uns sondejos durant la construcció de l'Arborètum del Parc on es documenten fragments ceràmics ibèrics i romans. Finalment, l'any 2010 es dugueren a terme noves intervencions a la zona afectada per la construcció d'un amfiteatre, que documentaren una sitja ibèrica amb abundant material faunístic i ceràmica a torn i mà ibèrica, metalls i molins (cronologia dels segles IV – III aC.). El CPEPPA destaca la presència de restes a altres punts també com la plaça

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Marqués Barberà (ceràmica de vernís negre del s. II aC.), el carrer Vapor Nou (àmfores) o el Passeig de la Riera (excavat per F. Margenat, amb ceràmica campaniana B i ceràmica ibèrica i una cronologia de primera meitat del segle I aC.). A l'altra banda de la riera es documenten restes a la Casa Coll (ceràmica campaniana i comuna, objectes de bronze, etc.) i al carrer Castell (materials ibèrics i romans en superfície, *tegulae*). En conclusió, trobem una zona de complexa interpretació per la gran diversitat de restes de cronologia diversa. Semblaria que a la zona del turó del Castell existiria un petit poblat ibèric, coetani i en relació amb Can Fatjó (relació segurament determinada pel torrent de Can Xercavins i la riera de Rubí), el qual tindria el seu moment de màxima expansió entre els segles IV i III aC. A partir d'aquest moment serà abandonat, però la zona continuarà essent habitada en època Ibèrica Final o romanorepublicana, com a mínim fins a finals del segle I aC., a jutjar per les diferents restes i evidències documentades en el propi turó i, especialment, als seus voltants, però sense poder determinar amb claredat el tipus d'assentament que hi trobaríem, essent probable trobar algun tipus d'assentament rural de tipus dispers.

BIBLIOGRAFIA: A. Bacaria. *Memòria de la prospecció arqueològica realitzada al c/ Castell, 7-11 de Rubí (Vallès Occidental), març 2004*. Memòria inèdita (2004); E. Sánchez. *Memòria de la 1ª campanya d'excavacions arqueològiques al Castell de Rubí (Vallès Occidental), 1986*. Memòria inèdita (1988); E. Sánchez. *Memòria dels sondejos arqueològics al Parc del Castell de Rubí (1990)*. Memòria inèdita (1993); A. Pancorbo. *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer del Castell, 29-31 (2003)*. Memòria inèdita (2003); R. Molinas. *Intervenció arqueològica al Parc del Castell de Rubí. Àrea del projecte constructiu d'un amfiteatre per a usos culturals i entorn paisatgístic del Castell Rubí*. Memòria inèdita (2010); J. Vilalta. "La Plana del Castell a l'antiguitat ibèrica i romana: una aproximació". *BGCMR*, 52 (2008), pp. 16 – 23; C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. "Rubí antic: prehistòria – segle X". *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 49; F. Margenat. "El castell de Rubí". *BGCMR*, 24 (1987), pp. 216 – 221; E. Sánchez, S. Albizuri, J. Vilalta. "Excavacions arqueològiques al castell de Rubí. I campanya: setembre 1986. Un assentament ibèric dels segles V – IV aC.". *BGCMR*, 33 (1990), pp. 102 – 123; C. García. "Primeros datos del poblamiento romano en Rubí". *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1984), pp. 141 – 142; J. Vilalta. "La Plana del Castell a l'antiguitat ibèrica i romana: una aproximació". *BGCMR*, 52 (2008), pp. 16 – 23; F.X. Aris, F.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Margenat, A. Moro, J. Vilalta. “Delimitació del sòl arqueològic ibèric i romà del barri urbà de Rubí. Segles V aC. a V dC.” *XXXII Assamblea Intercomarcal d'estudiosos, Rubí 18 i 19 d'octubre de 1986*. Rubí: Fundació Museu Biblioteca de Rubí (1989), pp. 101 - 110; J. Colomines. “Necròpolis de Can Fatjó (Rubí)”. *Anuari de l'IEC*, vol. VI (1915 - 1920), pp. 599 - 601; C. García, G. Ollé, R.M. Puig, E. Sánchez, J. Vilalta. “Primera campanya d'excavacions al castell de Rubí”. *XXXII Assamblea Intercomarcal d'estudiosos, Rubí 18 i 19 d'octubre de 1986*. Rubí: Fundació Museu Biblioteca de Rubí (1989), pp. 151 - 162; E. Sánchez, S. Albizuri, J. Vilalta. “Excavacions arqueològiques al Castell de Rubí. I campanya: setembre 1986. Un assentament ibèric dels segles V - IV aC.” *BGCMR*, 33 (1990), pp. 102 - 123; J. Serra. “Una estela ibèrica en rubí”. *Rubricata*, 25 de febrer de 1968, p. 1; J. Vilalta. “Restes arqueològiques d'època romana republicana al passeig de la Riera, antic número 61”. *BGCMR*, 53 (2009), pp. 2 - 23.

JACIMENT: C/ de Santa Llúcia (VOC.13.22)

COORDENADES: X: 419056,57 Y: 4593898,34

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Dins el nucli urbà de Rubí.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: El jaciment és descobert durant el seguiment arqueològic de la creació d'una rasa telefònica, l'any 1987.

MATERIALS: Fragments de TSSG.

VALORACIÓ: Es troben tres fonaments de paret, dels quals dos delimiten un mateix àmbit i el tercer sembla tenir la mateixa orientació. La carta arqueològica considera que podrien formar part d'una vil·la o nucli urbà i la cronologia aniria de finals del s. I dC. a primera meitat del II. L'amortització del conjunt va ser simultània. En general, no tenim suficients dades per categoritzar aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: R. Enrich. *Seguiment arqueològic: rasa telefònica. Rubí, 1987-88*. Memòria inèdita (1987 - 1988); R. Enrich. “Nucli urbà”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 275.

JACIMENT: C/ Xercavins, 8 (VOC.13.23)

COORDENADES: X: 419122 Y: 4593930

ALÇADA: 122 msnm.

SITUACIÓ: Situat al barri de la Sagrera, en un sector amb abundants antecedents històrics. Limita amb els carrers de Sant Francesc i Sant Sebastià, molt a prop de la plaça del Doctor Guardiet, on es troba l'església de Sant Pere.

TIPUS: Via.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Modern/Contemporani.

RECERCA: El jaciment és descobert durant el seguiment arqueològic de l'enderroc d'un immoble al carrer Xercavins, 8, l'any 2002.

MATERIALS: Restes de paviment, ceràmica ibèrica a torn (grisa ibèrica en menor percentatge), campaniana, *tegulae*, material de construcció i fragments d'àmfora.

VALORACIÓ: En l'enderroc d'un immoble es documenten materials iberoromans datables entre els segles II - I aC. Restes d'un paviment d'*opus caementicium* cobert per un nivell de concentració de restes ceràmiques. Es tracta de les restes d'una via orientada en sentit N-S atribuïda a aquesta mateixa època. També diversos retalls interpretats com a sitges i amb restes ceràmiques.

BIBLIOGRAFIA: C. Velasco. *Memòria del seguiment arqueològic al carrer Xercavins, n. 8*. Memòria inèdita (2002).

JACIMENT: Torre de Can Fonollet (VOC.13.24)

COORDENADES: X: 418755,60 Y: 4597073,97

ALÇADA: 220 msnm.

SITUACIÓ: Terreny erm situat al nord del terme municipal.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà/Medieval.

RECERCA: El jaciment és descobert durant el seguiment arqueològic de l'enderroc d'un immoble al carrer Xercavins, 8, l'any 2002.

MATERIALS: Restes de ceràmica ibèrica i romana.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Torre medieval a on, a uns cinquanta metres, s'hi troben restes ceràmiques ibèriques i romanes. No es pot determinar quina tipologia tenia el jaciment del que provenen els materials antics.

BIBLIOGRAFIA: F. Margenat. "Fortificacions antigues i medievals a l'entorn de Rubí". *BGCMR*, 29 (1988), pp. 403 - 422; A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí.

JACIMENT: Can Xifré - Centre de F.P. J.V. Foix (VOC.13.25)

COORDENADES: X. 416316,90 Y: 4595814,98

ALÇADA: 225 msnm.

SITUACIÓ: En el districte de Can Sant Pere, on es troba el centre de formació professional J.V. Foix.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Parcialment destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Sembla que l'any 1925 s'hi trobà un enterrament de *tegulae* en sigma. Els anys 70 Pere Bel va localitzar-lo. Anys després, en construir-se el centre de FP, fou parcialment destruït. L'agost de 1985, membres col·laboradors del Museu de Rubí van fer una recollida de material arqueològic. Actualment no hi ha restes visibles.

MATERIALS: *Tegulae*, *imbrices*, ceràmica comuna, *dolia*, etc. Materials al Museu d'Història de Rubí.

VALORACIÓ: Jaciment d'època romana que s'ha identificat amb una vil·la. La troballa d'una inhumació i d'estructures d'emmagatzematge fan pensar en algun tipus d'assentament rural romà però la manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar si es pot parlar d'una vil·la.

BIBLIOGRAFIA: T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí; J. Vilalta. "Noticiari". *BGCMR*, 18 (1985), pp. 46 - 52; J. Vilalta. "Noticiari". *BGCMR*, 19 (1985), pp. 77 - 80.

JACIMENT: Can Serra/Pal 375 de la via dels FFGC (VOC.13.26)

COORDENADES: X: 419071,60 Y: 4595311,16

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat oest de la via dels FFGC., en el PK 12, prop del senyal 375, a prop de Can Serra.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de dipòsit i ceràmica romana.

VALORACIÓ: En el talús oest de la línia de ferrocarril Rubí - Terrassa. Es pot veure encara un dipòsit i una filada de grans pedres que podrien ser un angle d'una construcció, ceràmiques i una estructura piriforme que podria ser moderna. No es pot determinar el tipus de jaciment davant del qual ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí.

JACIMENT: Can Xercavins (romà) (VOC.13.27)

COORDENADES: X: 418426,20 Y: 4594366,44

ALÇADA: 155 msnm.

SITUACIÓ: Situat a prop de la casa de Can Xercavins, al seu costat est i a l'oest del torrent.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana, *dolium* i *opus testaceum*.

VALORACIÓ: Jaciment romà on es distingeixen diferents estructures arquitectòniques. Als terrenys propers s'hi ha trobat material ceràmic romà. Al Museu de Rubí es conserven diferents materials del lloc, entre ells una inscripció del segle I. Podríem trobar-nos davant d'una vil·la romana però la manca d'una intervenció

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

arqueològica impedeix confirmar aquest extrem. Per tant, només podem parlar d'un assentament rural romà indeterminat.

BIBLIOGRAFIA: A. Álvarez, M. Mayer. “Aproximació a l'estudi del material lapidari de Rubí i la seva àrea”. *BGCMR*, 4 (1982), pp. 15 - 20; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); C. García, M.A. Jorba, A. Prieto, R.M. Puig. “Rubí antic: prehistòria – segle X”. *Aproximació a la història de Rubí*. Rubí: Ajuntament de Rubí (1986), p. 49; G. Fabré, M. Mayer, I Rodà. “Epigrafia romana de Rubí i els seus contorns”. *BGCMR*, 5 (1982); M. Mayer. “Sobre el banc amb inscripció romana del Museu de Rubí”. *BGCMR*, 7 (1982), pp. 125 – 128; A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí; P.R.C. “Coses d'abans”. *Butlletí del Casal d'Avis*, 37 (1984).

JACIMENT: Torre Montserrat Viver (VOC.13.28)

COORDENADES: X: 419726,40 Y: 4593772,70

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: En el nucli urbà, on es troba la torre de Montserrat Viver, en el carrer de Torres Oriol.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Segons Pere Bel, l'any 1925, en obrir-se els fonaments de la torre Montserrat Viver van aparèixer enterraments presumiblement d'època romana amb abundants trossos de ceràmica romana i *tegula*. Joan Roura en va excavar dos i per informació escrita se sap de l'aparició d'uns enterraments amb abundants trossos de teula romana i ceràmica de la mateixa època.

MATERIALS: Ceràmica romana, *tegulae*, una moneda del segle I aC., restes antròpiques diverses (un esquelet humà sencer).

VALORACIÓ: Necròpolis romana possiblement relacionable amb una vil·la. La manca dades arqueològiques aprofundides impedeixen establir una relació clara amb els assentaments dels voltants de la necròpolis. Tot i això, els materials trobats, la situació i les característiques de la regió fan pensar en aquesta possibilitat.

BIBLIOGRAFIA: P.A. Bel. *El carrer de Sant Pere i el barri del Padró des dels seus orígens* (1996), p. 21.

JACIMENT: Camí del Campament (VOC.13.29)

COORDENADES: X: 417794,50 Y: 4593092,14

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre el nucli urbà i la zona rural dels voltants de Rubí. Concretament entre els carrers de Mar i Camí del Campament.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica romana i restes de *dolia*.

VALORACIÓ: Es descobreixen restes de murs d'obra i ceràmica romana. Actualment estan a la vista alguns carreus i una bassa de cronologia dubtosa on es veuen aprofitats alguns elements romans. Es planteja la possibilitat de que fos una vil·la però l'escassetat de restes i la manca d'una intervenció arqueològica impedeixen determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: A. Moro. *Catàleg de restes arqueològiques i zones d'interès geològic del terme municipal de Rubí*. Document mecanografiat, Centre d'Estudis Rubinencs - Ajuntament de Rubí.

JACIMENT: C/ de Sant Sebastià, 43 (VOC.13.30)

COORDENADES: X: 419124 Y: 4593773

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: En el barri de la Sagrera, en una parcel·la situada al nucli antic de la ciutat de Rubí. Entre el c/ Sant Sebastià, 43 (a l'oest) i c/ Ramon Turró, 7 (a l'est).

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Medieval.

RECERCA: L'any 2004 es du a terme una intervenció preventiva en aquest solar a causa de l'enderroc de l'edifici existent i la realització d'una nova construcció..

MATERIALS: Materials ceràmics diversos destacant alguns fragments de campaniana A i B, ceràmica de parets fines i comuna ibèrica, fragments de TSI, TSSG, TSH, TSAA, TSAC, TSAD, ceràmica comuna romana, africana de cuina i fragments d'àmfora bètica i tarraconesa.

VALORACIÓ: La intervenció arqueològica posa al descobert un seguit de murs de tancament de zones i espais i diverses sitges dedicades a l'emmagatzematge amb una cronologia que aniria del segle II al V dC. Es tractaria d'una ocupació de tipus rural amb una clara funció productiva i d'emmagatzematge. La primera fase constructiva seria del segle II, quan aquest espai es dedicaria a zona de conreu o pastura de bestiar (a partir de la troballa d'un mur de tancament de l'àmbit documentat). La segona fase, ja en el segle III, suposa la reparació del mur, la construcció d'un altre i l'inici de l'activitat d'emmagatzematge (set sitges), juntament a una zona de circulació. A finals del segle III o inicis del IV es dóna una reestructuració de l'espai que dóna lloc a la darrera fase. Aquesta tercera fase (ss. IV - V) estaria caracteritzada per nous espais, nous murs de tancament i cinc sitges. Es troben un total de sis àmbits, destacant una zona d'emmagatzematge d'eines i productes o quadres pel bestiar. Per la seva banda, la zona oest estaria destinada al conreu. Cap el segle V, l'explotació agrària disminuï o l'emmagatzematge es derivà a altres zones ja que s'amortitzà la zona, segurament per dedicar-la al conreu. Per tot plegat, les característiques del jaciment permeten parlar d'un assentament rural de tipus productiu, amb continuïtat en el temps durant quasi 4 segles. Els arqueòlegs la defineixen com a la *pars fructuaria* i *rustica* d'una vil·la, a partir de les restes documentades a la propera església de Sant Pere; ara bé, a dia d'avui no creiem que hi hagi indicis suficients per poder confirmar aquesta hipòtesis i, per tant, preferim ser prudents en la categorització del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Morera. *Sondejos realitzats a la finca del carrer Sant Sebastià, 43*. Memòria inèdita (2004); G. Caballé, M. Carretero. *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer Sant Sebastià, 43. Rubí, Vallès Occidental (juny - octubre 2004)*. Arqueociència S.C.S.L. Memòria inèdita (2006).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

JACIMENT: Avinguda Castellbisbal - Can Fatjó Oest (VOC.13.31)

COORDENADES: X: 418549 Y: 4593808

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Situat al llarg de l'Avinguda de Castellbisbal de Rubí, molt proper a la zona arqueològica de Can Fatjó.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: L'any 2005 es realitza un seguiment arqueològic a causa de la instal·lació d'un col·lector en aquest punt. Gràcies a la troballa de restes, el mateix any s'hi du a terme una intervenció arqueològica.

MATERIALS: *Dolia*, àmfora bètica i tarraconesa, ceràmica comuna ibèrica i romana, campaniana A i B, ceràmica sigil·lada, objectes d'ús quotidià.

VALORACIÓ: És una zona on anteriorment ja s'havien trobat indicis arqueològics com fragments de forns de dòlia i un petit mur. El seguiment arqueològic permeté documentar vestigis d'activitat des del segle I aC. al III dC. La documentació de murs podrien ser indicatius d'un espai habitable o protegit que podria relacionar-se amb un espai productiu o de magatzem. S'han trobat nivells d'època iberoromana (III - II aC.) que indicarien una ocupació antiga d'aquest punt (datats per ceràmica ibèrica i campaniana).

BIBLIOGRAFIA: S. Hernández. *Memòria de la intervenció realitzada a l'avinguda Castellbisbal de Rubí. Rubí, Vallès Occidental*. Arqueociència S.C.S.L. Memòria inèdita (2007); M. Piera. *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Fatjó – Avinguda de Castellbisbal. Rubí, Vallès Occidental*. Arqueociència S.C.S.L. Memòria inèdita (2007).

JACIMENT: C/ Torrijos, 22 (VOC.13.32)

COORDENADES: X: 419018 Y: 4593817

ALÇADA: 117 msnm.

SITUACIÓ: Situat a uns 180 metres al sud de l'Ajuntament, en un lloc molt proper a l'església de Sant Pere.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: L'any 2005 es realitza un seguiment arqueològic a causa de la instal·lació d'un col·lector en aquest punt. Gràcies la troballa de restes, el mateix any s'hi du a terme una intervenció arqueològica.

MATERIALS: Restes de paviment de pedres i ceràmica romana (fragment d'àmfora bètica Dressel 20).

VALORACIÓ: A partir del seguiment visual es documenta un jaciment romà de cronologia altimperial (ss. I - III dC.), segurament abandonat per una riuada. No es pot determinar de quin tipus de jaciment es tractaria per la manca de dades.

BIBLIOGRAFIA: X. Geis. *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer Torrijos nº 22 de Rubí (Rubí, Vallès Occidental)*. Arqueociència, S.C.S.L. Memòria inèdita (2007).

JACIMENT: C/ Unió, 13 - 17 (VOC.13.33)

COORDENADES: X: 419135 Y: 4594066

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: En el solar del carrer Unió, 13-17 de Rubí, dins del nucli històric de la ciutat, a uns 30 m. de l'actual església parroquial de Sant Pere.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Medieval.

RECERCA: L'any 2004 es realitza un seguiment arqueològic a causa de la instal·lació d'un col·lector en aquest punt dins del projecte de construcció d'un edifici plurifamiliar i un aparcament subterrani. La troballa de restes obliga que el mateix any s'hi dugui a terme una intervenció arqueològica.

MATERIALS: Restes de dòlia, ceràmica campaniana A i B, àmfora greco-itàlica, àmfora ibèrica, ceràmica a mà i torn ibèrica, grisa costa catalana, produccions de cuina i *tegulae*.

VALORACIÓ: S'excava la totalitat del solar, de 350 m.² Es documenten dues grans fases: iberoromana i medieval. Pel que fa a la primera, les estructures consisteixen en un conjunt de murs fets de còdols lligats amb argila, localitzats a la part nord-est i nord-oest del solar, que en alguns casos s'estenen cap a la finca del costat. També es localitzen un conjunt de vuit encaixos de dòlia a l'extrem nord, relacionats amb els

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

murs. La major part de la ceràmica prové d'aquesta fase, que es podria situar entre finals del segle II i segona meitat del segle I aC. Les restes documentades permeten parlar d'un assentament rural, segurament de filiació indígena (per la presència de produccions ibèriques) però ja en ple procés de romanització (tal com mostren les ceràmiques d'importació, les *dolia* i *tegulae*). El camp de *dolia* podrien implicar una orientació bàsicament productiva, tot i que la manca d'una excavació més extensa fa que preferim evitar una categorització més precisa.

BIBLIOGRAFIA: D. Molina, J. Roig. *Memòria de la intervenció arqueològica al c/ Unió 13-17 de Rubí (Vallès Occidental) Maig - juliol 2004*. Arqueologia i Patrimoni Arrago SL. Memòria inèdita (2007).

JACIMENT: C/ Doctor Turró, 8 (VOC.13.34)

COORDENADES: X: 419139,80 Y: 4593762,78

ALÇADA: 122 msnm.

SITUACIÓ: En el solar del carrer Dr. Turró, 8 de Rubí, dins del nucli històric de la ciutat, a uns 50 m. dels actuals jutjats de Justícia.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Seguiment arqueològic l'any 2005, seguit d'una intervenció arqueològica entre aquest any i el 2006 a causa de la construcció d'una casa particular amb planta subterrània en el solar.

MATERIALS: Ceràmica romana, vidre, fauna, metall (una moneda) i material constructiu.

VALORACIÓ: Jaciment format per dos trams de mur amb material romà inserit i una sitja. També es documentà una necròpolis de finals de l'Alt Imperi amb quatre individus sense aixovar. La cronologia aniria dels segles II al IV dC. No es pot determinar amb exactitud quina tipologia tenia el jaciment, tot i que la presència de la necròpolis podria fer-nos pensar en algun assentament rural mínimament important, potser una vil·la.

BIBLIOGRAFIA: D. Molina, J. Roig. *Memòria del seguiment arqueològic al c/ Dr. Turró, 8 (Rubí, Vallès Occidental). 14 novembre – 19 desembre 2005*. Arrago S.L. Memòria inèdita (2008).

2.1.14. SABADELL (VOC.14)

JACIMENT: Can Moragues (VOC.14.1)

COORDENADES: X: 424983,44 Y: 4603977,75

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: En una plana prop del Torrent dels Colomers, rodejada de bosc de pins. Actualment és el Club d'Autolleugers.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de TSSG decorada, vora d'àmfora Dressel 1 amb marca de terrisser al coll i fragment d'àmfora Dressel 20. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2009).

VALORACIÓ: Troballa de materials ceràmics en superfície. La manca de dades impedeix realitzar una aproximació a la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Estrada, J. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit.

JACIMENT: Via Augusta (VOC.14.2)

COORDENADES: UTM (aprox.) 31TDF262012

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Sense localització exacte.

TIPUS: Via.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: R. Subirana, després de les riuades de 1962 documentaria suposadament part del seu traçat. L'any 1998, J. Roig dugué a terme una intervenció a la riba esquerra del riu Ripoll.

MATERIALS: Restes de paviment de picadís.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Travessaria la ciutat direcció nord-est, cap el turó de la Salut. R. Subirana parla de restes de paviment de picadís sota el molí d'en Torrella que van posar al descobert les riuades de 1962 i que segons ell serien les restes de la via romana. En la intervenció de 1998, J. Roig documenta un estrat format per una concentració de còdols locals amb presència de 4 teules romanes a la riba esquerra del riu Ripoll, coincidint amb l'antic camí de Caldes. Segons l'arqueòleg serien les restes de l'*statumen*, la preparació de còdols d'una via romana que identifica amb el tram de la via Augusta que passaria per Sabadell. Segons el propi J. Roig, la via seguiria un eix est – oest, transversal al riu, de manera que l'extrem est s'enfilava cap a la Salut i la serra de Sant Iscle, mentre que l'extrem oest creuava la llera del riu i s'enfilava cap el pla de Sabadell. Sense poder arribar a confirmar aquesta identificació, resulta evident que la presència del topònim d'*Arragona*, identificable amb la *mansio Arragonem* dels vasos Apol·linars, fa força versemblant que la via Augusta en algun dels seus trams passés per l'actual municipi de Sabadell.

BIBLIOGRAFIA: A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), pp. 83 – 84; J. Roig. “Indicis arqueològics del pas de la via Augusta per Sabadell (Vallès Occidental): la intervenció arqueològica a la riba esquerra del riu Ripoll”. *Arraona*, 26 (2002), pp. 76 – 91; J. Roig. “La intervenció arqueològica a la riba esquerra del riu Ripoll (Sabadell, Vallès Occidental)”. *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 809 – 823.

JACIMENT: Serra de Ca n'Ustrell (VOC.14.3)

COORDENADES: X: 422090,73 Y: 4603774,73

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: En terres de la masia de Ca n'Ustrell, al marge dret de la carretera BV 1248 de Sabadell a Matadepera (PK. 4), en zona de conreus i bosc de pins.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Referència a troballes de restes per part de Josep Soler i Palet.

MATERIALS: Fragments de ceràmica comuna romana, material constructiu i ceràmica sigil·lada.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: J. Soler i Palet diu que hi troba gran nombre de material com tègules, ossos o una tomba. Tot fa pensar que seria el mateix jaciment de Can Bonvilar, tot i que resulta quelcom difícil de confirmar.

BIBLIOGRAFIA: A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit.

JACIMENT: Collsalarca (VOC.14.4)

COORDENADES: X: 425229,06 Y: 4602300,92

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: En els terrenys de l'institut de Can Puigjaner, en un morrot sobre la carretera de Castellar, a la sortida de la ciutat de Sabadell.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica de tradició ibèrica, comuna, *dolium*, morter, tègula, *imbrex*, fauna, etc. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2032).

VALORACIÓ: Sitja aïllada que s'excava; al voltant també s'hi troben materials superficials. No es pot establir una hipòtesi sobre si estava en relació amb algun jaciment proper a causa de la manca d'una intervenció arqueològica en extensió.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 309; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988).

JACIMENT: Sant Pau de Riu-sec (VOC.14.5)

COORDENADES: X: 425278 Y: 4596417

ALÇADA: 120 msnm.

SITUACIÓ: Arran de la carretera cap a Bellaterra, just quan aquesta es converteix en l'autopista A-18 cap a Barcelona.

TIPUS: Assentament rural productiu/Església.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà /Romà Altimperial/ Baiximperial/ Antiguitat Tardana/ Medieval.

RECERCA: El jaciment es comença a estudiar a partir de les prospeccions i estudis que es van realitzar entre 1970 i 1972 i que van apuntar les bones possibilitats de recerca que podia oferir. L'any 1979 s'iniciaven un seguit de campanyes d'excavació que tan sols es van interrompre el 1981, i que es van mantenir fins a l'estiu de 1985. L'any 1994 es van documentar elements arquitectònics de l'església i també es va fer una prospecció geofísica per georadar i una excavació a l'interior de la nau. El 1996 es realitzà un manteniment de l'interior de l'església; una neteja de pols i deixalles que s'havien anat acumulant al llarg dels anys. Amb motiu d'unes futures obres a la zona, l'any 2006 es va realitzar una prospecció arqueològica a l'àrea per poder localitzar i delimitar restes arqueològiques presents, incloent-hi també els indicis de la presència de restes d'aquests tipus a les àrees afectades. Durant els mesos de gener a juny de 2007 es dugueren a terme un seguit d'intervencions en l'àrea afectada pel Pla Urbanístic del sector de Sant Pau de Riu Sec. Les intervencions arqueològiques es realitzaren per tal de controlar els rebaixos de terra en les àrees afectades per la construcció d'un polígon industrial a Sant Pau de Riu Sec. En concret es tracta d'uns terrenys delimitats en dos zones: la zona a prop de la Granja de Sant Pau, al nord i la zona del sud, englobant l'església de Sant Pau de Riu-Sec i la masia de Can Borrell. Recentment, l'Ajuntament de Sabadell, amb col·laboració amb l'ICAC i la Universitat Autònoma de Barcelona, ha aprovat un pla director per a l'estudi, conservació i explotació cultural com a parc arqueològic de l'àrea de Sant Pau de Riu-sec.

MATERIALS: Ceràmiques d'època romana altimperial juntament amb altres materials, sitges i estructures muràries. Materials dipositats al Museu d'Història de Sabadell i a la UAB.

VALORACIÓ: Durant les diverses campanyes d'excavacions es documenta una seqüència estratigràfica important des d'època romana fins època baix-medieval. Per la fase iberoromana (ss. II-I aC.) veiem que l'església sembla estar construïda sobre un assentament productiu romà del que s'han trobat diversos murs, tant a l'exterior com a l'interior de l'església, i que s'estén cap a l'est del temple. Les recents intervencions arqueològiques, han posat al descobert l'anomenada Àrea C amb un grup de 19 sitges de petites i mitjanes dimensions. També es localitza un forn de calç, al qual s'hi accedia a través d'un passadís excavat amb lleuger pendent. A la zona nord-est del forn es

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

detecta un nivell de circulació de terra premsada amb un retall circular, que podria ser un forat de pal. Una altra estructura localitzada és de planta triangular, limitada per tres murs i aprofitant el marge que tanca el recinte. Les mides del recinte són 20,25 m. a l'oest, 14,5 m. pel sud i 17 m. a l'est, creant una superfície de 142 m². Dels murs es conserva una potència de mig metre. A la zona sud del recinte triangular hi ha una canalització en molt mal estat de conservació. Les intervencions de l'any 2008 van permetre continuar aprofundint sobre el coneixement d'aquest assentament. Així, es veié que estava estructurat a partir d'un llarg mur perimetral seguint el pendent del terreny. A partir d'aquest mur en sortirien d'altres de transversals delimitant diversos àmbits i habitacions. A l'extrem nord del jaciment es pogueren documentar quatre d'aquests àmbits (A-D). En aquests es comprovà l'existència d'importants nivells d'enderroc amb indicis d'un abandonament violent i amb incendi. Així, per exemple, es recuperen abundants restes de fustes carbonitzades, conjuntament a una gran presència de material constructiu (*tegulae*) i ceràmica (destacant la ceràmica campaniana). Alguns dels paviments eren d'*opus signinum*. També cal remarcar la troballa de possibles indicis d'eines de fusta (possible arada) o fragments de mobiliari i d'una rella d'arada metàl·lica. Això reforçaria la idea d'una activitat agrícola en aquest assentament. Tot plegat, el conjunt d'elements documentats fan pensar en l'existència d'un assentament rural productiu en aquest punt amb una continuïtat important en el temps. S'ha plantejat la possibilitat d'estar davant d'una vil·la, però la manca d'indicis d'una *pars urbana* associada, fa que, de moment, no es pugui donar suport a aquesta afirmació, a l'espera de la continuació de les excavacions. L'assentament continuaria en funcionament durant l'època altimperial, tal com mostren estructures associades a aquest moment com murs de pedra i morter diversos. De nou, es planteja que estem davant d'una vil·la romana, però les evidències creiem que encara són minses en aquest sentit, sense descartar-ho ni molt menys però a l'espera del progrés de les intervencions arqueològiques. Posteriorment, a partir de les troballes de les excavacions dels anys 80, sembla que en aquest punt s'edificaria una basílica paleocristiana a partir de les restes d'una estructura identificada com a capçalera paleocristiana del temple (ss. VI - VII dC.), juntament amb la presència d'inhumacions d'aquesta cronologia. A partir del segle X ja trobem l'església romànica i un important vilatge medieval.

BIBLIOGRAFIA: M.B. Álvarez, J.A. Cantos. *Memòria de la prospecció arqueològica al sector de Sant Pau de Riu-Sec (Sabadell, Vallès Occidental). Del 20 al 30 de juny de*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

2006. Memòria inèdita (2006); M.B. Álvarez. *Memòria de la intervenció arqueològica a Sant Pau de Riu-Sec*. Memòria inèdita (2007); J.M. Canals. *Sant Pau de Riusec. Dades cronològiques*. Sabadell: Serracanta (1973); E. Carbonell, R. Marcet, A. Roig. “Sant Pau de Riu-Sec. Resultats d’una primera etapa d’excavació. Juliol – setembre 1979”. *Arraona*, 9 (1980), pp. 31 - 40; E. Carbonell, R. Marcet, A. Roig. “Sant Pau de Riusec, Sabadell”. *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Barcelona. Departament de Cultura (1982), pp. 383 - 384; A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d’Història de Sabadell, inèdit; A. Roig. “Sant Pau de Riu-Sec, Sabadell”. *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 273; A. Roig, P. Roca, P. Mañé. “Estudis sobre Sant Pau de Riu-Sec”. *Arraona*, 7, 2a època (1979), pp. 19 – 38; A. Roig, J. Roig. “Sant Pau de Riu-Sec (Sabadell, Vallès Occidental): una capçalera d’època paleocristiana de model oriental”. *Annals de l’Institut d’Estudis Gironins*, 38 (1997), pp. 1347 - 1359; A. Mauri. *Sant Pau de Riu-Sec: Sabadell, Vallès Occidental*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell (1997); E. Carbonell. *Sant Pau de Riu-Sec. Resultat d’una primera campanya d’excavacions: juliol – setembre 1979*. Sabadell: Museu d’Història de Sabadell (1980); P. Mañé. *Noves aportacions històriques a l’antiga parròquia de Sant Pau de Riu-Sec: de Palatiolo de Rivo Sicco a Sant Pau de Riu-Sec*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach (2005); J. Roig. *Jaciment arqueològic de Sant Pau de Riu-sec. Avanç dels resultats de la intervenció arqueològica realitzada entre els mesos de juliol i desembre del 2008*. Document en PDF disponible a la web de l’Ajuntament de Sabadell.

JACIMENT: Terreny Institut Sabadell - Terrassa (VOC.14.6)

COORDENADES: X: 422368,06 Y: 4600817,81

ALÇADA: 235 msnm.

SITUACIÓ: Actualment és una petita plaça asfaltada que dona accés als edificis de l’institut. Es troba a mà dreta de la carretera direcció Terrassa.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Ceràmica comuna, ceràmica grollera de cuina, tègula, *imbrex*, material laterici, terra cuita i restes humanes. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2049).

VALORACIÓ: Enterrament en tègula, segurament individual. Sense relació amb cap jaciment proper.

BIBLIOGRAFIA: A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit.

JACIMENT: Sant Julià d'Altura (VOC.14.7)

COORDENADES: X: 422380,50 Y: 4604126,76

ALÇADA: 303 msnm.

SITUACIÓ: En el PK. 4 de la carretera de Sabadell a Matadepera. Situat a la part sud-oest d'un bosc d'oliveres.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval/Modern.

RECERCA: Referències de P. Bosch Gimpera, J. Soler i Palet i S. Cardús a troballes de ceràmica romana al voltant de l'església. S'hi realitza una intervenció arqueològica l'any 1990 en el menjador de la rectoria i, posteriorment, entre el 1998 i el 1999.

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana.

VALORACIÓ: Referències a troballes de ceràmica romana al voltant de l'església. Les intervencions recents no han pogut trobar material d'aquest moment. Per tant, pel moment no s'ha pogut confirmar l'existència d'un jaciment romà a Sant Julià d'Altura, tot i que la presència de materials romans fa pensar en la possibilitat d'algun tipus d'ocupació anterior.

BIBLIOGRAFIA: P. Bosch Gimpera.. "Troballes romanes a Sant Julià d'Altura, prop de Terrassa". *Anuari de l'IEC*, vol. V (1923 – 1924), part 2, p. 861; S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), pp. 43 - 44; A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; J. Soler i Palet. *Monografia de la parròquia de Sant Julià d'Altura*. Terrassa: Estampa de M. Utset Juncosa (1893); R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 186; Ll. Fernández, J.M. Massagué, A. Roig. "Sant Julià d'Altura". *Arraona*, 3 (1988), pp. 35 - 60; J. Roig, J.M. Coll, J.A. Molina. "L'església de Sant Julià d'Altura (Sabadell, Vallès Occidental). Resultat de les darreres

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

intervencions arqueològiques (1998 – 1999)”. *Tribuna d’Arqueologia 1999 – 2000* (2003), pp. 256 – 272; J. Roig, J.M. Coll. “L’església de Sant Julià d’Altura (Sabadell, Vallès Occidental)”. *Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 1095 – 1113; M. Sancho. *Memòria d’excavació d’urgència. Sant Julià d’Altura. Sabadell, Vallès Occidental. Juliol – Agost 1990*. Memòria inèdita (1990).

JACIMENT: Carrer 0 (VOC.14.8)

COORDENADES: X: 423155,68 Y: 4601394,05

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins de la urbanització Castell Arnau (zona entre Sabadell i Terrassa).

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Recollida superficial de materials en la parcel·la on es volia edificar.

MATERIALS: Fragments de ceràmica.

VALORACIÓ: Troballa de materials superficials romans i d’algunes estructures no determinades. A partir de les escasses dades resulta impossible teoritzar sobre la tipologia d’aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Forn de Torre Romeu (VOC.14.9).

COORDENADES: X: 427230,28 Y: 4599994,86

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: En l’esplanada sobre el riu Ripoll, just sobre la fàbrica de Can Grau.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Troballa realitzada per R. Subirana.

MATERIALS: Tègula, fragments informes de *dolium* i fragments de tovot. Materials al Museu d’Història de Sabadell (núm. 2534).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: R. Subirana descobreix un forn en forma de pou i sense graella. Parla de la troballa de lloses i gerres romanes. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix relacionar el forn amb algun assentament rural productiu romà.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 309; A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988).

JACIMENT: Casa Senserich (VOC.14.10)

COORDENADES: X: 425626,52 Y: 4600018,82

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: En l'esplanada sobre el riu Ripoll, just sobre la fàbrica de Can Grau.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Resta trobada entre les terres que formaven part de la paret de tàpia de la primitiva construcció de la casa (s. XVIII).

MATERIALS: Restes d'una figureta de Ceres de marbre d'11 cm. d'alçada. Conservades al Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Troballa fora de context que no permet cap mena d'interpretació a nivell arqueològic o històric.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), pp. 43 – 45; A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988).

JACIMENT: Can Gambús (VOC.14.11)

COORDENADES: X: 423472,40 Y: 4599952,79

ALÇADA: 215 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un serrat entre la C-58 i el c/ de la Palma. A ponent del terme municipal de Sabadell, al límit amb el terme de Sant Quirze del Vallès. La masia de Can

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Gambús i les terres adjacents es troben al tram mitjà de la llarga serra anomenada Serrat de Can Feu. Baixa en un suau pendent des dels 226 metres d'altitud a la part més alta, al nord de la masia, fins als 195 metres en el tall de la carretera de Sabadell a Sant Quirze. Els límits d'aquesta gran àrea d'unes 75 hectàrees queden definits per dues carreteres, al nord, la de Terrassa a Sabadell i a migdia la de Sabadell a Sant Quirze, pel costat de ponent, el torrent de Vallcorba, actualment part del traçat de l'autopista C-58, i a llevant el barri dels Merinals de Sabadell.

TIPUS: Assentament rural productiu/Assentament rural d'hàbitat /Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Bona/Regular.

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze/Primer Ferro/Ibèric Antic/Ibèric Ple/Ibèric Final/Romà Altimperial/Romà Baiximperial/Antiguitat Tardana/Medieval/ Modern/ Contemporani.

RECERCA: Diverses intervencions arqueològiques des de finals dels anys 80 del segle passat fins a dia d'avui a causa de la creació d'un barri de polígons en aquesta zona agrària d'unes 30 hectàrees. Especialment remarcables són les campanyes més recents entre el 2003 i el 2006.

MATERIALS: Materials i estructures abundants i diverses.

VALORACIÓ: Gran complex arqueològic que ha permès documentar més de 1000 estructures negatives de cronologia diversa. S'hi inclouen els jaciments de Can Gambús I, II i III. Així, a Can Gambús I es documenten restes d'un assentament del Primer Ferro a partir de la troballa d'un conjunt de 41 sitges amb abundant material ceràmic. Per època ibèrica, es troben 9 sitges a la part més alta de la carena (dues de l'Ibèric Antic i 7 del Ple) amb abundant material ceràmic i faunístic, juntament amb diversos molins. Per època romana només es documenta una estructura, però de gran interès. Es tracta d'un aqüeducte o galeria subterrània pel transport d'aigües netes situat a l'inici del punt més elevat de la carena. Se'n documenta un pou d'accés (*putei*) i dos trams de galeria subterrània (*cuniculus*) que s'endinsen sota terra en direccions oposades. Resulta un cas excepcional al Vallès i pràcticament a tota Espanya, ja que només se n'han documentat a Tarragona, Tiermes i Albarracín. Tenia una lleugera inclinació cap al sud i això podria indicar una relació directa amb la terrisseria de Can Feu, que se situa propera en aquest sentit. Els materials recuperats (TSSG, TSAA) indicarien un abandonament cap el segle II dC. A Can Gambús 1 també tenim documentat un extens poblat de l'Antiguitat Tardana. Es tracta de fins a 324 estructures amb una cronologia dels segles VI a VIII

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

dC. Es troba en una suau elevació de la carena, sobre les restes prehistòriques i a uns 500 metres de Can Feu. La major part d'estructures són sitges per cereals, algunes amb grans capacitats. En set d'elles s'hi trobaren esquelets humans i, en general, foren reomplertes amb abundant material arqueològic típic d'un assentament agrícola i ramader d'aquesta època. Igualment trobem un conjunt de grans retalls subterranis que podrien correspondre a àmbits domèstics o àrees de treball, amb abundància també de material arqueològic. Per una altra banda, es documenten dos pous d'aigua, 2 *lacus* o dipòsits per líquids i, prop d'aquests, quatre encaixos per gerres o dòlies petites per emmagatzemar oli o vi. Finalment, a la part superior de la carena, a l'extrem nord del poblat, es trobà una necròpolis formada per 36 tombes amb 38 individus, de tipus fossa simple de planta rectangular i ovalada i coberta de lloses. Pel que respecta a Can Gambús II, s'hi documenten 42 estructures d'emmagatzematge de tipus fossa pel Primer Ferro. Per època ibèrica, apareixen 44 estructures, majoritàriament fosses i sitges. Destaquen especialment les restes d'una canalització, una torrentera i un fons de cabana. Es pot dividir el nucli ibèric en tres àrees. A l'Àrea 1, trobem un petit conjunt format per una fonamentació, una sitja i un retall irregular d'un moment anterior al segle II aC. A l'Àrea 2, hi hauria 16 estructures amb cronologia inicial de darrer quart del segle III aC. fins al canvi d'era. Serien bàsicament sitges però també cinc cubetes i un retall. A l'Àrea 3 es troben 21 estructures, bàsicament de tipus sitja, però també amb cubetes, retalls i un fons de cabana. Aquest fons de cabana, en no tenir paviment, segurament estaria més vinculat a una funció de graner o cobert pel bestiar. La cronologia aniria de finals del segle II aC. fins a finals del segle I aC. La canalització, de factura curosa i en força bon estat, estaria formada per tubs de mitja canya de ceràmica i tindria una funció d'aportar aigua pel regadiu. Estaria segurament vinculada a la torrentera documentada, de 68 metres i amb un retall actuant de bassa de contenció d'aigua. La cronologia de les dues estructures se situaria entre els segles II – I aC. Pel que respecta a Can Gambús 3, s'hi documenta una sitja de l'Ibèric Antic però destaca l'existència d'un assentament altimperial agrícola de petites dimensions, de finals de segle I aC. En època baiximperial també es documenta un assentament rural amb estructures molt escadusseres situat en un moment final del segle IV o inicis del V. Es disposa d'una sitja, un pou i una estacada, amb una gran estructura interior excavada. Resulta realment complex establir l'evolució d'una zona arqueològica tan complexa i estudiada d'una forma tan fragmentada. A partir, però, de les diverses dades recopilades

sembla que ens trobaríem amb una zona d'ocupació humana agrària perllongada. Així, ja en el Primer Ferro, les restes de sitges i retalls ens parlarien d'un assentament rural de tipus productiu en aquest punt (amb un total de més de 80 estructures d'emmagatzematge documentades) o potser fins i tot un poblat de certa entitat. Segurament aquest tindria una continuïtat en època ja ibèrica, però no seria fins el període Ibèric Ple (segle III) i especialment Ibèric Final (segle II – I aC.), quan tornaria a revifar aquesta zona amb el sorgiment d'un nou assentament rural dispers. Segons els excavadors de Can Gambús II, hauríem de parlar més aviat de tres petits assentaments rurals amb una clara orientació agrícola i que aprofitaren la presència d'aigua a la zona mitjançant la torrentera i la canalització, per regar els seus camps. Per tant, estaríem davant de la típica zona de poblament rural dispers de la zona laietana, en relació segurament amb d'altres nuclis propers de major entitat. En època romana sembla que l'ocupació es redueix i es centra en un petit assentament agrícola a la zona de Can Gambús III, mentre que es manté la importància de la utilització de l'aigua a partir de la creació de l'aqüeducte subterrani, possiblement vinculat amb el nou centre productor de Can Feu. Aquest jaciment viurà una nova revifada ja en època tardoantiga quan sorgirà, ara sí, un important poblat en aquesta punt amb zones productives, d'emmagatzematge, hàbitat i necròpoli. Estaríem davant el prototip de vilatge tardoantic de la zona vallesana que trobem en altres zones com Castellar del Vallès amb el jaciment de la Plaça Major o d'Horts de Can Torras.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), pp. 40 – 43, 52; J. Roig. “El paratge arqueològic de Can Gambús I (Sabadell, Vallès Occidental)”. *Tribuna d'Arqueologia 2006* (2007), pp. 85 – 109; P. Ll. Artigues, P. Bravo, E. Hinojo. “Excavacions arqueològiques a Can Gambús 2”. *Tribuna d'Arqueologia 2006* (2007), pp. 111 - 140; A. Bordas, J. Díaz, R. Pou, A. Parpal, A. Martín. “Excavacions arqueològiques 1991 – 1992 a la Bòbila Madurell – Mas Duran (Sant Quirze, Vallès Occidental)”. *Tribuna d'Arqueologia 1992 – 1993* (1994), pp. 31 – 46; E. Carbonell, J. Folch, J. Martínez. “Notícia de les excavacions al jaciment ibèric i romà de Can Feu (Sant Quirze del Vallès). Campanyes de 1987 – 1988”. *Limes*, 1 (1991), pp. 151 – 154; R. Balsera, J.M. Coll, J. Roig. “El asentamiento layetano del Ibérico Pleno identificado en el complejo arqueológico de Can Gambús I (Sabadell, Vallès Occidental). Interpretación socio-económica y valoración política”. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 18 (2008), pp. 31 – 70.

JACIMENT: Can Manent (VOC.14.12)

COORDENADES: X: 426569 Y: 4603283

ALÇADA: 203 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un petit serral situat a uns quinze minuts del camí antic de Sabadell a Castellar, en terres de Can Manent.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Troballa durant una petita prospecció en el serral.

MATERIALS: Ossos, *tegulae*, lloses. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2438).

VALORACIÓ: Sepultura romana en molt mal estat, amb materials superficials al voltant. Sense dades per poder relacionar-la amb algun jaciment proper.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 298; A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988).

JACIMENT: Pla de Sant Oleguer – Torrent de Sant Oleguer (VOC.14.13)

COORDENADES: X: 426998 Y: 4599213

ALÇADA: 169 msnm.

SITUACIÓ: Torrent situat davant del poliesportiu de Sant Oleguer.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Calcolític/Ibèric/Ibèric Final-Tardorepublicà

RECERCA: Notícia a partir de les excavacions fetes per V. Renom i J.C. Serra Ràfols el 1947.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica, campaniana, dòlia, àmfora, *pondus*, destrat de ferro i *strigilis* de bronze. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2047, 2048, 2049).

VALORACIÓ: Es troben materials prehistòrics però també ibèrics i romans. El 2002 en un reconeixement arqueològic només es documenten restes prehistòriques. Per tant,

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

resulta molt complicat, davant l'escassetat de materials i dades, determinar una tipologia per aquest jaciment pel que fa al seu horitzó iberoromà.

BIBLIOGRAFIA: L. Mas, V. Renom. "Sabadell". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 155 – 157; R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), pp. 35 – 36.

JACIMENT: Carrer Calders (VOC.14.14)

COORDENADES: X: 426569,15 Y: 4598822,69

ALÇADA: 164 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la finca 217 i 219 del carrer. Actualment bloc de pisos amb garatge a la planta baixa.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: Troballa realitzada durant les obres de construcció de l'edifici.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica, ceràmica comuna, ceràmica de cuina, fragments d'àmfora romana, fragments de dòlia, *tegulae*, restes de fauna i un còdol. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2013).

VALORACIÓ: En fer-se obres a la finca es documenta un pou que dóna materials romans. Sense més dades per determinar la tipologia de l'assentament.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 302; A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988).

JACIMENT: Torre Berardo (VOC.14.15)

COORDENADES: X: 422779 Y: 4601469

ALÇADA: 257 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins de la urbanització de Castell Arnau.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Primer Ferro/Romà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: Troballa dels materials a partir de l'excavació de V. Renom el 1935 i R. Subirana el 1962.

MATERIALS: Ceràmica a torn de tradició ibèrica i romana (àmfora, tègula, material constructiu), paviment romà, pedres de molí i una destal de ferro. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2023).

VALORACIÓ: En el camp de davant de la casa/castell es van localitzar restes corresponents a diferents èpoques. Destaca la troballa, per part de V. Renom, de fins a set fosses del Bronze Final o Primer Ferro. Aquesta identificació fa pensar en l'existència d'algun tipus d'assentament en aquest punt. Ara bé, la manca d'una intervenció científica moderna, fa que no puguem precisar si es tracta d'un assentament d'hàbitat tipus poblat o d'una zona més aviat d'orientació productiva.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), pp. 299 – 300; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); V. Renom. *Diari d'excavacions*, volum I.

JACIMENT: Sant Nicolau (VOC.14.16)

COORDENADES: X: 426869,21 Y: 4600828,28

ALÇADA: 220 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un pla prop del riu Ripoll, actualment ocupat per un bosc de pins molt joves.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Bona (església)/Destruït (masia i necròpolis).

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: Notícies diverses de materials antics als voltants de l'església i una prospecció feta per E. Morral l'any 1978. L'any 1990, a causa de la instal·lació de calefacció a la nau de l'església, es realitzà un seguiment arqueològic.

MATERIALS: Possibles fragments de dòlia, teules i fragments de dues làpides romanes, una de les quals amb inscripció. Dipositats en el Museu d'Història de Sabadell (núm. 2565).

VALORACIÓ: Església anteriorment coneguda com a Sant Feliu d'Arraona. Les restes romanes foren localitzades de forma aïllada, no associades a cap estructura de l'església medieval. E. Morral considera que no hi havia restes romanes a Sant Nicolau i que els

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

materials romans hi són per reaprofitament o perduració. Per tant, no es pot parlar de forma segura de l'existència d'una jaciment romà en aquest punt. Destaca sobretot la troballa d'una làpida romana amb una inscripció dedicada a Licini Atilià, trobada a la paret de l'església i datada cap a finals del segle I dC.

BIBLIOGRAFIA: M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*. Sabadell: Edicions de la Comissió de Cultura (1932), p. 54; R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), pp. 66 – 69; G. Fabré, M. Mayer, I. Rodà. “Sobre dues inscripcions del Vallès: Sabadell i Sant Pere de Bertí”. *Arraona*, 13 (1982), pp. 35 – 40; E. Morral, C. Llobet. “Sant Nicolau: resultats d'una prospecció”. *Arraona*, 4-5 (1977), pp. 7 -52; J.M. Vila. *Memòria científica del seguiment arqueològic de les obres d'instal·lació de la calefacció a l'església de Sant Feliu de Sabadell*. Memòria inèdita (1992); E. Morral, C. Llobet. “Sant Nicolau, Sabadell”. *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Barcelona. Departament de Cultura (1982), p. 385.

JACIMENT: Antena de Ràdio Sabadell (VOC.14.17)

COORDENADES: X: 426837,29 Y: 4601033,18

ALÇADA: 190 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un pla a la vora del riu Ripoll. Aquesta zona ha estat totalment aplanada de forma artificial i ara la cobreix un prat que s'utilitza com a pastura.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: Troballes realitzades arrel dels moviments de terres per raó de la construcció de l'antena de Ràdio Sabadell.

MATERIALS: Ceràmica comuna, àmfora, dòlia, tègula, *imbrex*, material constructiu (*opus testaceum*, tesselles blanques), argila cuita, ceràmica medieval i moderna, fragments de vidre, restes de fauna, molins i potser alguna moneda. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2051).

VALORACIÓ: Materials aïllats i sense estructures relacionades que no permeten adscriure el jaciment a cap tipologia clara d'assentament.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 277; A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

coneixement del món rural romà al Vallès Occidental. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988).

JACIMENT: Can Rull (VOC.14.18)

COORDENADES: X: 424062,38 Y: 4600681,10

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Situat en una masia al peu del turó on s'ubica el Parc Catalunya, en la zona nord-oest de la ciutat.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica sigil·lada, cassoles de fons estriat, vores fumades, ceràmica comuna, àmfora, tègula, dòlia, etc. Materials al Museu de Sabadell (núm. 2572).

VALORACIÓ: En el serrat davant de la masia de Can Rull es recullen fragments de ceràmica en superfície sense associació amb cap estructura. La manca de dades a causa de la no realització d'una intervenció arqueològica en aquesta zona, impedeix determinar el tipus de jaciment davant del que ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 175; A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988).

JACIMENT: Can Alzina (VOC.14.19)

COORDENADES: X: 428215,27 Y: 4601664,75

ALÇADA: 190 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el camí de Can Alzina a Can Caludelles.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Segons notícia de R. Subirana.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Restes de paviment de picadís romà, ossos humans, lloses romanes, ceràmica de tradició ibèrica, àmfora itàlica, hispànica i tègula. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2026).

VALORACIÓ: Segons notícia de R. Subirana, seguint el camí de Can Alzina a Can Caludelles aparegueren les restes d'un paviment romà, junt amb materials ossis i ceràmics. També un seguit de clots circulars que podrien respondre a un camp de sitges. La magresa d'aquestes informacions impedeixen arribar a cap conclusió determinant sobre la tipologia d'aquesta jaciment.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 300; A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988).

JACIMENT: La Salut (VOC.14.20)

COORDENADES: X: 426984 Y: 4601888

ALÇADA: 227 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la serra de Sant Iscle, a uns 2 kilòmetres al nord-oest del nucli urbà i a l'est del riu Ripoll.

TIPUS: Indeterminat/Vil·la/Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/ Ibèric Final-Tardorepublicà/ Romà Altimperial/Baiximperial/Antiguitat Tardana/Medieval/Modern.

RECERCA: Se'n té constància des de finals del segle XIX, per les notícies de J. Salvany. Una primera etapa d'excavacions es donà en tres moments entre 1912 i 1949, dirigides per J. Vila i V. Renom, que posaren al descobert les estructures romanes. El 1986 es reprengueren les intervencions i, finalment, l'any 2000, aprofitant un projecte de rehabilitació de l'antic edifici de l'Hostatgeria, s'inicia una nova campanya que s'allarga fins l'any 2002.

MATERIALS: Materials diversos com ceràmica campaniana, comuna ibèrica tardana, àmfora de boca plana, bicònics de ceràmica gris, ceràmica fina (TSI, TSSG i TSH), àmfores (Dressel 1, Laietana 1, Dressel 23, Dressel 30, Beltran 56, Almagro 50, Dressel 2/4), vidres, eines agrícoles, restes de fauna, mosaics, etc.

VALORACIÓ: Inclou també els jaciments de Parc Periurbà de la Salut i Horts de l'Hostatgeria. Vil·la romana que ocuparia uns 30.000 m². Se'n coneix des del segle passat la seva *pars urbana* i *pars rustica*, amb origen en època romana republicana (I aC.) i final aproximat al segle II dC. Pels materials documentats sembla que hi hauria una ocupació prèvia d'època ibèrica plena poc coneguda. Es tracta d'una vil·la amb estructures diverses: els murs construïts amb *opus incertum* i els paviments amb *opus signinum*. La cronologia es basa en els materials recuperats. En les primeres intervencions, J. Vila i V. Renom van localitzar un camp de dòlies, la base d'unes pilastres, un dipòsit, restes d'un enllosat de tègules, tres forns i les dependències atribuïdes als obradors de la vil·la, juntament amb diverses estances. Cal destacar els mosaics recuperats com el de Neptú. A l'antiga hostatgeria es trobà ceràmica romana barrejada amb materials moderns i *opus signinum* amb mitja canya que podria correspondre a un dipòsit o piscina. També un pou modern, diverses estructures i un *opus caementicium* en direcció est-oest. En general, a partir de les darreres intervencions, s'interpreta el conjunt com una vil·la romana que s'originaria cap a finals del segle I aC. (a partir de tres retalls o sitges del moment fundacional) i que iniciaria una important activitat constructiva, donant lloc a les esmentades parts *urbana* i *rustica*. Aquesta fase constructiva es caracteritzaria per tot un seguit de murs que conformarien una estança central pavimentada amb *signinum* i, posteriorment, amb l'esmentat mosaic de Neptú. L'estança es relacionaria amb una piscina de dos metres de fondària i amb un seguit de canalitzacions centrades per un canal de desguàs. Aquest punt, juntament amb l'existència d'una habitació pavimentada amb mosaic de tessel·les i revestida amb un sòcol de plaques de marbre, una gran piscina o *natatio* (identificada als anys 30) i fragments de restes vinculades a un hipocaust (*suspensura, pilae, tubuli, tegula mamata*), mostraria l'existència d'una zona de banys a la part residencial de la vil·la. Totes aquestes estructures cauen en desús i no perduren més enllà del segle II dC. Pel que fa a la part productiva del jaciment, l'existència d'un important camp de 68 dòlies, juntament amb la troballa de dipòsits de líquids revestits en *signinum* i un forn que semblaria relacionat amb la producció d'envasos amfòrics (segurament de la forma Laietana 1, tot i que també es documenta Dressel 1 Tarraconense, Tarraconense 1 i Dressel 2/4), sembla que indicarien una activitat de tipus industrial vinculada amb la producció agrícola però sobretot amb la producció i envasament del vi, tan típica de la zona laietana. A la vegada, cal recordar la vinculació tradicional d'aquest punt amb la

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

mansio Arragonem, que apareix citada a diversos documents com els Vasos Apol·linars, i de la qual s'ha conservat el topònim en el proper turó d'Arraona i a la parròquia de Sant Feliu d'Arraona (actual Sant Nicolau). L'indret no serà reocupat fins l'Antiguitat Tardana, en un moment imprecís entre els segles VII – VIII i mitjans del IX, quan trobem un conjunt de set sitges que indicarien la creació d'un petit assentament rural amb unes restes ceràmiques que l'aproximen tipològicament a altres jaciments propers com Horts de Can Torras o Can Gambús. Posteriorment, es documenten estructures diverses d'època medieval i moderna.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), pp. 18 – 20, 25 – 26, 175, 181 – 185; A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988); J. Vila Cinca. *Memoria de los trabajos realizados en las excavaciones de las cercanías del Real Santuario de Nuestra Señora de la Salud*. Sabadell: Imp. Ribera (1927); P. Bosch Gimpera. “Excavacions romanes a Sabadell”. *Anuari de l'IEC*, vol. V (1923 – 1924), part 2, pp. 858 – 860; M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*. Sabadell: Edicions de la Comissió de Cultura (1932), pp. 44 - 53; V. Renom, L. Mas. “Las excavaciones del poblado de Arragona”. *Arraona*, 1-2 (1950), pp. 93 - 118; M. Roca. “Producció de sigillata a la villa de la Salut”. *Arraona*, 6 (1978), pp. 5 – 30; M.T. Casas. “Estudi preliminar: les àmfores de la vil·la de la Salut (Sabadell)”. *Arraona*, 1 (1987), pp. 15 – 26; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1550 – 1551; R. Enrich. “La Salut, Sabadell”. *Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya I. Època romana, Antiguitat Tardana. Campanyes 1982 – 1989*. Generalitat de Catalunya (1991), p. 272; R. Enrich. “La Salut, Sabadell”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 272; R. Balsera. “Evidencias del ibérico pleno en el santuario de la Mare de Déu de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental): un nuevo asentamiento agrícola en el llano de la Layetania”. *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 15 (2005), pp. 293 – 318; R. Enrich. *Vil·la romana de la Salut. Sabadell, Vallès Occidental. Memòria de les campanyes d'excavació: març de 1986, novembre – desembre de 1988*. Memòria inèdita (1995); R. Enrich. *Memòria Prospeccions al Vallès Occidental, 1987*. Memòria inèdita (1996); J.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Roig. *Memòria de la intervenció arqueològica a l'antiga Hostatgeria de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental)*. Arrago, Arqueologia i Patrimoni S.L. Memòria inèdita (2005); E. Orri. *Intervenció arqueològica al Parc Periurbà de la Salut (Sabadell, Vallès Occidental)*. Janus. Memòria inèdita (2007); V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaquiro (1995), pp. 210 – 212; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 156 – 158.

JACIMENT: Creu Alta. Antic camp de futbol (VOC.14.21)

COORDENADES: X: 425180,22 Y: 4600704,84

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Actualment són uns pisos del carrer Sant Vicenç.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de TSH (Drag. 37), ceràmica comuna romana, ceràmica de cuina, àmfora, lluernes i restes malacològiques. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2020).

VALORACIÓ: No està clara la seva localització en aquest punt i la manca de dades impedeix determinar el tipus de jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Diviu (VOC.14.22)

COORDENADES: X: 425088,48 Y: 4597108,67

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Situat sota l'esplanada del camp d'aviació i tocant a la carretera.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Ceràmica comuna romana i TSSG. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2019).

VALORACIÓ: Només a partir dels materials trobats al Museu que parlen d'una "estació romana" al camp de tir. No es pot determinar quin tipus de jaciment existiria en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: A. Roig. *Mapa arqueològic de Sabadell*. Museu d'Història de Sabadell, inèdit; T. Casas, F. Forrellad, R. Enrich, P. Garcia, P. Saura. *Aproximació al coneixement del món rural romà al Vallès Occidental*. Inèdit, dipositat al Museu d'Història de Sabadell (1988).

JACIMENT: Taulí (VOC.14.23)

COORDENADES: X: 426087,08 Y: 4601475,89

ALÇADA: 202 msnm.

SITUACIÓ: Parc entre el riu Ripoll i la Gran Via, on hi ha l'hospital de Sabadell (Santa Fe), la residència Albada i altres serveis municipals.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica sigil·lada, fragments de bases de fons estriat, TSA, ceràmica comuna i fragments de sílex. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2563).

VALORACIÓ: Només tenim documentada la descripció dels materials del museu, de tal manera que resulta impossible determinar el tipus de jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Castellarnau (VOC.14.24)

COORDENADES: X: 423051 Y: 4601101

ALÇADA: 240 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins la urbanització de Castellarnau a uns 400 metres al sud-est de la masia fortificada del segle XIV de Castellarnau. La urbanització de Castellarnau se situa al costat de la carretera N150, entre Sabadell i Terrassa. El jaciment es troba a la part final de carrer Bertrand Russell.

TIPUS: Assentament rural productiu/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Bronze Final/ Ibèric Final-Tardorepublicà/ Altimperial/
Baiximperial/Antiguitat Tardana.

RECERCA: La primera notícia la dona V. Renom l'any 1935 amb un seguit de sondejos en aquest punt que documenten restes des del Bronze Final fins època romana. Posteriorment, l'any 1962, R. Subirana documenta també restes romanes a darrera de la casa/castell. Durant la redacció de la Carta Arqueològica del Vallès Occidental, l'any 1988, també es fa referència a les restes, considerant-les una possible vil·la romana. Finalment, es realitza una intervenció arqueològica els anys 1997 i 1998 a causa del *Projecte d'urbanització del PEMU A-35 Castellarnau, àmbit II-Sabadell*.

MATERIALS: Ceràmica diversa com ibèrica comuna, campaniana B, quatre peces de vernís negre amb grafitos en iber, parets fines, àmfora ibèrica i laietana, TSSG, TSH, TSA, DSP, etc. També dues antefixes, una gran quantitat de material de ferro, bronze d'ús domèstic i industrial, plom, fragments de molí i peces de marbre no esculturat. Materials al Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Es tracta d'una possible vil·la romana de la que s'identificaria la *pars rustica*. Cronològicament se situaria el seu inici a la segona meitat del segle I dC. Tot i això s'han trobat materials del segle I aC. que podrien indicar una ocupació prèvia, de la qual només s'han conservat dues sitges. Les restes documentades evidencien una funció agrícola de l'assentament, ja que s'han documentat dòlies i dipòsits excavats en el terreny. La *pars urbana* de l'assentament no s'ha documentat però la presència de materials de luxe i alguns fragments de plaques de marbre fan pensar que no deuria estar allunyada d'aquest punt. L'evolució de l'assentament semblaria indicar l'existència d'un petit nucli rural en època republicana que s'abandonaria o, més aviat, transformaria a partir de mitjans del segle I aC. (amortització d'una de les sitges). El punt possiblement continuaria habitat durant el segle I dC. mantenint-se com a petit assentament rural productiu de caire agrícola. Serà a partir del segle II quan trobem el principal moment constructiu i de funcionament de l'assentament i quan, de fet, podem començar a parlar segurament amb propietat d'una vil·la amb la construcció de la major part de les estructures documentades, amb quatre forns, dos pous, quatre retalls, diverses sitges, estructures muràries, un petit dipòsit enlluït d'*opus signinum* i dues habitacions. Igualment, és remarcable la troballa de tres grans abocadors ceràmics amb

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

materials del segle II al V dC. Això indica que, tot i continuar funcionant aquesta *pars rustica* amb orientació agrícola, es pot parlar també d'una producció industrial destinada a l'elaboració de material constructiu laterici. L'activitat principal, però, com diem deuria ser l'agrícola i la presència de les dòlies i d'un possible encaix de premsa faria pensar en la producció d'oli o vi, juntament amb la cerealística documentada per les sitges. L'amortització de les estructures indicaria que aquesta fase acabaria en el segle III però el material ceràmic recuperat indica que hi hauria una continuïtat d'ús del jaciment, com a mínim fins el segle V dC. (de fet, s'ha trobat una inhumació d'aquest moment) i l'amortització d'una sitja a finals del segle VI fan pensar en el manteniment mínim de l'activitat fins aquest moment tardà. Es podria vincular a altres jaciments propers com els Terrenys de l'Institut Sabadell – Terrassa, Carrer 0 (Castell Arnau) i Torre Berardo.

BIBLIOGRAFIA: P.Ll. Artigues. *Memòria de la intervenció arqueològica al PEMU A-35 Castellarnau, Àmbit II – Sabadell (Sabadell, Vallès Occidental)*. CODEX, Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2000); P. Ll. Artigues, A. Rigo. *Castellarnau (Sabadell). Evolució d'un nucli rural del segle I aC. al segle VI dC.* Sabadell: Museu d'Història de Sabadell (2002); R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978.* Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 52.

JACIMENT: Ribera del riu Ripoll (VOC.14.25)

COORDENADES: X: 426475 Y: 4601670

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Al costat d'uns dels pilars del pont que creua el riu Ripoll, per on passa el camí que ressegueix la ribera esquerra del riu.

TIPUS: Via.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Dins el projecte general de condicionament de la ribera del riu Ripoll es féu una petita intervenció arqueològica consistent en l'obertura d'una cala d'excavació d'uns 2 per 6 metres, l'any 2002.

MATERIALS: Restes de possible calçada romana. Fragments de *tegulae*.

VALORACIÓ: Es localitzà una estructura en forma de *conus*, formada per pedres i *tegulae*, que podria correspondre a la preparació del camí o via romana. La possible

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

situació de la *mansio Arragonem* a la zona de La Salut ha fet plantejar la hipòtesi que aquest fos un tram de la via Augusta al seu pas pel Vallès Occidental.

BIBLIOGRAFIA: J. Roig. "Indicis arqueològics del pas de la Via Augusta per Sabadell (Vallès Occidental): la intervenció arqueològica a la riba esquerra del riu Ripoll". *Arraona*, n. 26 (2002).

JACIMENT: Zona d'expectativa arqueològica 3. Autovia orbital Barcelona (Viladecavalls - Terrassa) (VOC.14.26/VOC.20.41)

COORDENADES: X: 420525 Y: 4604590

ALÇADA: 360 msnm.

SITUACIÓ: Dins d'una explotació agropecuària.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Parcialment destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Modern.

RECERCA: Prospecció realitzada dins del projecte de construcció de l'Autovia Orbital de Barcelona durant l'any 2004.

MATERIALS: Ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Troballa de ceràmica a nivell superficial en prospecció als terrenys al sud del jaciment de Ca n'Arnella. L'escassetat de les restes impedeixen determinar el tipus de jaciment davant del qual ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Antic Vapor Gorina - C/ Sant Oleguer i Marquès de Comillas (VOC.14.27)

COORDENADES: X: 426175 Y: 4599334

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Solar corresponent a l'Antiga Fàbrica, entre el carrer Sant Oleguer i el carrer Marquès de Comillas.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Calcolític/Ibèric Ple.

RECERCA: Seguiment arqueològic l'any 2005 i intervenció el 2006.

MATERIALS: Dues peces de ceràmica gairebé senceres.

VALORACIÓ: En intervenció arqueològica del 2006 es documenten dues zones: una d'època calcolítica i una altra de l'Ibèric Ple amb dues estructures: una rasa o canal i un retall el·líptic.

BIBLIOGRAFIA: No s'han pogut consultar les memòries de la intervenció arqueològica.

JACIMENT: Can Roqueta (VOC.14.28/VOC.2.1)

COORDENADES: X: 427473,00 Y: 4599027,00

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una elevació en el marge dret del riu Ripoll, amb vegetació de matolls. Actualment dins del Polígon Industrial de Can Roqueta, en el turó anomenat Serra de la Salut.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat/Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Neolític/ Bronze/ Primer Ferro / Ibèric Antic/ Romà Baiximperial/ Tardoantiguitat/Medieval/Modern.

RECERCA: Dins del complex arqueològic de Can Roqueta, el qual fou documentat per primer cop per Joan Vilà i Cinca entre els anys 1912 i 1915. A partir d'aquesta documentació, a finals dels anys 80 del segle passat s'inicià la industrialització de la zona que implicà el començament de les activitats arqueològiques preventives i d'urgència. Les principals campanyes es donaren a inicis dels 90 i, especialment, l'any 2005, continuant fins el dia d'avui.

MATERIALS: Materials i estructures diverses.

VALORACIÓ: Gran complex arqueològic que comprés diverses fitxes de la Carta Arqueològica de Sabadell. Els diferents moments d'urbanització d'aquesta zona han fet que la dinàmica d'intervenció arqueològica hagi estat molt llarga, generant un gran nombre de jaciments. En realitat, però, tots aquests jaciments serien part integrant del mateix complex arqueològic de Can Roqueta i per això, i per facilitar la seva interpretació, els unim tots en aquesta fitxa. Per tant, aquesta fitxa correspon a les fitxes següents de la Carta Arqueològica: Can Roqueta, Can Roqueta – Can Revella, Can

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Roqueta II (est), Can Roqueta – Torre Romeu, Can Roqueta – Xarxa de Clavegueram, Can Piteu, Can Piteu – Can Roqueta i Can Piteu II.

Així, ens trobem amb una zona arqueològica extensíssima, amb estructures múltiples cronològicament situades entre el Neolític i l'època moderna. Les diverses intervencions de prospecció i excavació han documentat més de mil estructures, la totalitat de les quals són estructures negatives del tipus fossa, sitja, retall, cubeta, fons de cabana, etc. Pel període que nosaltres estudiem, interessa en primer lloc l'assentament del Primer Ferro. En aquest període es documenten un gran nombre d'estructures negatives. Per una banda, cal parlar de la gran presència de sitges (73 a Can Roqueta – Can Revella i encara més a Can Roqueta est), retalls i fons de cabana. Les sitges i els retalls (en que també s'han documentat un forn i dos suports de contenidors) serien clars indicis d'activitats productives (destaca l'abundant presència de material constructiu en argila cuita i els objectes metàl·lics), que indicarien l'existència d'un assentament rural d'hàbitat amb zona productiva. A aquest element cal afegir-hi la gran necròpolis documentada a Can Piteu, amb una superfície conservada del jaciment de 1400 m². Es tracta d'una necròpolis de camps d'urnes recents i de la Primera edat del Ferro. La necròpolis s'ha pogut delimitar per l'est, nord i sud, mentre que pel cantó oest els límits no semblen ser reals, ja que aquest sector està rebaixat d'antic. Això vol dir que tant la superfície excavada com el número total d'estructures documentades podrien només reflectir una part de la veritable extensió de la necròpolis. Pel que fa a la Primera edat del Ferro, el número total de tombes és de 219, amb un gran nombre de material ceràmic associat (urnes cineràries principalment). Així doncs, el que sembla documentar aquest jaciment seria la necròpolis associada al poblat prehistòric del gran complex arqueològic de Can Roqueta pel període cronològic del Bronze Final – Primer Ferro, mostrant la importància que deuria tenir aquest assentament, essent un punt central dins de la zona, amb una funció clarament agrícola, tot i que s'hi trobarien també activitats de manufactura i metal·lúrgia. Cronològicament se situaria entre els segles VIII i VII aC. La següent fase documentada seria ja l'època ibèrica, on trobem 21 fosses tipus sitja i una cubeta, documentades a Can Roqueta II (est). Això semblaria indicar una continuïtat de la funció productiva i/o de magatzem d'aquest punt, desconeixent si hi hauria zona d'hàbitat associada. La ceràmica situa el període a l'Ibèric Antic. Finalment, l'altre gran moment del jaciment que se situa a l'Antiguitat seria l'època tardoantiga, quan documentem un emplaçament rural amb clars indicis

d'una funció productiva preponderant, excavat tant a Can Roqueta – Can Revella com a Can Roqueta – Torre Romeu. A Can Roqueta – Can Revella, trobaríem un conjunt de 20 estructures amb clar predomini de sitges (ben conservades), alguna estructura de planta quadrada, un conjunt de cabanes fetes amb materials peribles i una inhumació en mal estat de conservació i aïllada. L'escassa estratigrafia associada a les cabanes i la relativa curta durada de l'assentament fa pensar més en un zona de tipus productiu que no en una comunitat d'hàbitat sòlidament establerta. Respecte a Can Roqueta – Torre Romeu, ens trobaríem amb un conjunt d'estructures d'emmagatzematge, hàbitat i producció. Pel que fa a l'emmagatzematge, es documenten 48 sitges, 6 cubetes i dos possibles contenidors, destinats tots ells a la contenció de la producció agrícola. Pel que fa a l'hàbitat, s'excaven 7 fons de cabana, la funció de les quals no estaria massa clara: no semblen espais domèstics ja que no s'hi troben residus relacionats amb aquesta funció i es planteja la possibilitat que fossin corrals o cabanes per guardar eines. Finalment, a nivell productiu es troben 4 *lacus* dedicats a la producció de vi i un forn ceràmic, tots ells dedicats al consum propi. Per tot plegat, i tenint en compte que en cap dels dos casos s'ha exhaurit tot el jaciment, sembla que estaríem davant d'un assentament rural més orientat cap a una funció productiva que no pas d'hàbitat. Tot i això, pel ja comentat fet de no haver exhaurit totalment el jaciment, no es pot descartar que estiguem davant d'un jaciment del tipus vilatge, construït en materials peribles i que resulta tan típic de la zona vallesana per aquest moment cronològic (per exemple, Can Gambús), que en aquest cas s'ha situat entre els segles VI i VII dC.

BIBLIOGRAFIA: M. Carreras. *Elements d'Història de Sabadell*. Sabadell: Edicions de la Comissió de Cultura (1932), p. 43; X. Carlús, C. Lara. “La necròpolis de camps d'urnes de Can Piteu – Can Roqueta”. *Tribuna d'Arqueologia 2000 - 2001* (2005), pp. 49 – 76; A. Palomo, A. Rodríguez. “Can Roqueta II (Sabadell – Vallès Occidental): un jaciment excepcional de l'edat del Bronze”. *XIIè Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Puigcerdà: IEC (2002), pp. 275 – 283; S. Boquer, L. González, O. Mercadal, T. Rodón, L. Sáenz. “El jaciment arqueològic de Can Roqueta: dades sobre la transició del segle VII al VI aC. al Vallès”. *Limes*, 1 (1991), pp. 7 – 18; S. Boquer, L. González, O. Mercadal, T. Rodón, L. Sáenz. “Un nou assentament del bronze - ferro al Vallès: Can Roqueta (Sabadell – Vallès Occidental)”. *Tribuna d'Arqueologia 1990 – 1991* (1992), pp. 41 - 51; S. Boquer, A. Parpal. *Can Roqueta. Estructures prehistòriques i medievals. Campanya 1991. Sabadell, Vallès Occidental*. Barcelona:

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Generalitat de Catalunya (1994); S. Boquer, X. Carlús, J. Francès, P. González, A. Parpal, J. Villafruela. “Can Roqueta (Sabadell: Vallès Occidental): noves dades sobre els establiments de l’edat del bronze i l’edat del ferro al Vallès”. *Tribuna d’Arqueologia 1995 – 1996* (1997), pp. 77 - 97; P. González, A. Martín, R. Mora (coord.). *Can Roqueta. Un establiment pagès prehistòric i medieval. Sabadell, Vallès Occidental*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura (1999); S. Comellas. *Memòria del seguiment arqueològic dut a terme a Can Roqueta II (est). Segona Fase. Parcel·les (Sabadell, Vallès Occidental)*. Arqueolític (2000); A. Palomo, A. Rodríguez. “Can Roqueta II (Sabadell, Vallès Occidental)”. *Tribuna d’Arqueologia 2000 – 2001* (2005), pp. 77 – 98; N. Terrats. “El jaciment tardoantic de Can Roqueta/Torre-Romeu (Sabadell, Vallès Occidental). Un exemple d’assentament rural”. *Empúries*, 54 (2005), pp. 213 – 230; J. Amorós. *Memòria del seguiment i intervenció arqueològiques de Can Roqueta 1999 – 2000, rasa de Can Oleguer a Can Piteu (Sabadell, Vallès Occidental)*, 2002; X. Carlús, C. Lara, J. López, M. Oliva, A. Palomo, A. Rodríguez, N. Terrats, N. Villena. “El paraje arqueológico de Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental): diacronía y tipología de las ocupaciones”. *Bolskan*, 19 (2002), pp. 121 – 139; X. Carlús, C. Lara, J. López, N. Villena. “La necrópolis de incineración de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell, Barcelona): caracterización del ritual funerario”. *Bolskan*, 19 (2002), pp. 141 – 164; X. Carlús, C. Lara, X. López, N. Villena, A. Martín. “La necrópolis d’incineració de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell – Vallès Occidental)”. *Actes de les Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 115 – 131; X. Carlús, F.J. López Cachero, N. Terrats, M. Oliva, A. Palomo, A. Rodríguez. “Diacronia durant la prehistòria recent a Can Roqueta (Sabadell - Barberà del Vallès, Vallès Occidental) entre el VI i el I mil·leni cal. ANE”. *Cypsela*, 17 (2008), pp. 115-142; F.J. Cachero. *Aproximació a la societat del nord-est peninsular durant el bronze final i la primera edat del ferro. El cas de la necrópolis de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental, Barcelona)*. Barcelona: Societat Catalana d’Arqueologia (2006); R. Marlasca, M.C. Rovira; X. Carlús, C. Lara, F.J. López Cachero, N. Villena. “Materiales de importación en la necrópolis de incineración de Can Piteu – Can Roqueta (Sabadell, Barcelona)”. *Actas del III Simposio Internacional de Arqueología de Mérida: Protohistoria del Mediterráneo Occidental*. Añejos de Archivo Español de Arqueología, 35 Mérida: CSIC (2005), pp. 1039 – 1049; X. Carlús, F.J. López Cachero, M. Oliva, A. Palomo, A. Rodriguez, N. Terrats, C. Lara, N.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Villena. *Cabanes, sitges i tombes. El paratge de Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental) del 1300 al 500*. Sabadell: MHS (2007); S. Albizuri, N. Terrats, M. Oliva. “L’aprofitament d’animals salvatges en l’assentament adscrit a la primera edat del ferro de Can Roqueta/Can Revella (Sabadell i Barberà del Vallès, Vallès Occidental): les restes d’ós bru (*ursus arctos*)”. *Arraona*, 32 (2009), pp. 116 – 123.

2.1.15. SANT CUGAT DEL VALLÈS (VOC.15)

JACIMENT: Santa Maria de Campanyà (VOC.15.1)

COORDENADES: X: 421485 Y: 4592849

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Situat a les rodalies de l'ermita de Santa Maria de Campanyà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: Només a partir de les descripcions de Sergi Colomer el 1988, que situava el jaciment a uns 200 metres al nord de la carretera que va de Sant Cugat a Rubí. Segons el testimoni d'Eugeni Sastre, quan construï la seva casa en aquesta zona als anys 40, hi trobà un jaciment ibèric.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, ceràmica sigil·lada, àmfora, restes faunístiques, restes d'un *dolium*.

VALORACIÓ: Material trobat en superfície. Resulta impossible determinar quin tipus de jaciment trobaríem en aquest punt. Pel que fa a les suposades restes ibèriques, no es pot verificar la seva existència real.

BIBLIOGRAFIA: J. Cortés, R.M. Romero. “Santa Maria de Campanyà. s. X-XIII”. *Arxiu Parroquial de Valldoreix*, 3r trimestre (1988); J. Tortosa, G. Foj. *Masos i ermites de Sant Cugat del Vallès*. Sant Cugat del Vallès: Ajuntament de Sant Cugat del Vallès (1991), p. 56; J. Aguelo. “Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiguitat”. *Gausac*, 1 (1992), p. 18; M. Rimbau. “Aproximació a la història de les set parròquies medievals de Sant Cugat”. *Gausac*, 4 (1994), pp. 39 – 57; J. Aguelo. “Ibers, romans, visigots i musulmans a l’extrem sud-occidental del Vallès”. *Gausac*, 9 (1996), p. 39; M. Rufé. (1995) *Santa Maria de Campanyà*. Rubí: Impremta Torrella (1995); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d’arqueologia i d’història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1382.

JACIMENT: Monestir de Sant Cugat (VOC.15.2)

COORDENADES: X: 423700 Y: 4591986

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Situat al centre de la població, en una plana entre la riera de Vullpalleres i la de Sant Cugat o riera Major.

TIPUS: Vil·la/Assentament militar/Església.

CONSERVACIÓ: Bona/Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial / Baiximperial / Antiguitat Tardana / Medieval / Modern.

RECERCA: Les primeres intervencions consistiren en diverses obres de consolidació de les galeries del claustre, iniciades a mitjan del segle XIX. La primera gran restauració, però, la féu l'Institut d'Estudis Catalans els anys 1930 – 1931, documentant per primer cop vestigis arqueològics i encetant la primera excavació al monestir, dirigida per Pere Bosch Gimpera. Afectà de forma extensiva el pati claustral, la galeria sud-est i part de la galeria nord-est i es realitzaren diversos sondejos a les altres ales, a l'antiga sala capitular, en un sector de l'església i a l'exterior del recinte. Aquesta tasca es veié interrompuda per la Guerra Civil i, durant la post-guerra, només es dugueren a terme petites actuacions de consolidació del temple. No fou fins a inicis de la dècada dels setanta quan es reprengueren amb força els treballs. Així, entre 1971 i 1973 es dugueren a terme més excavacions a l'exterior de la capçalera de l'església i a la sala capitular, dirigides per E. Ripoll. A partir dels 90 s'inicien les excavacions modernes que s'han mantingut fins al dia d'avui, destacant les campanyes de 1993 – 1994 i les més recents (a partir de l'any 2000).

MATERIALS: Materials diversos d'època romana. Destaca un fragment de mil·liari de Claudi, un altre mil·liari amb inscripció doble de Tiberi i Licinià, dos fragments de plaques de marbre i un sarcòfag del segle III. Materials dipositats al Museu Arqueològic de Catalunya.

VALORACIÓ: Abadia benedictina on s'ha pogut documentar una ocupació de l'espai que va des d'època romana (I dC.) fins principis del segle XX. L'ocupació més antiga és romana i correspon a una vil·la o nucli rural que funcionaria des del segle I dC. fins al IV dC. Ja en les intervencions més antigues dels anys 30 del segle passat, es van documentar indicis d'una ocupació d'època altimperial, com vestigis ceràmics, sitges i dòlies, el fragment de mil·liari i fragments de marbre. Tot plegat, però, a causa de la poca documentació d'aquestes intervencions, resulta de difícil contrastació. A més, s'associava tradicionalment a les restes d'una fortalesa altimperial originada per l'emperador August (el *castrum Octavianum*), que a dia d'avui sabem que no existí. A partir de les darreres excavacions, en canvi, s'han documentat diverses estructures d'emmagatzematge com sitges, dòlies, un dipòsit amb paviment d'*opus signinum*, *lacus*,

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

murs de tancament, un mil·liari de Tiberi, etc. Per tant, tot semblaria indicar que a partir del segle I dC. en aquest punt trobaríem l'existència d'una vil·la romana, de la que s'ha conservat part de la *pars rustica* i algun indici de la *pars urbana*, que segurament es trobaria propera. L'existència de dòlies i de *lacus* (amb indicis que serien per contenir vi), fan pensar en una activitat relacionada amb la producció vinícola, tant típica de la zona laietana, tot i que resulta difícil de demostrar a dia d'avui. La troballa dels dos mil·liaris podria fer pensar en la relació amb alguna via i, de fet, la construcció de la fortalesa en el segle IV dC. ha fet pensar en un encreuament de camins entre la via Augusta i una via que anés cap a Ègara. També, però, es podria pensar en un trasllat i reaprofitament d'aquests, tenint en compte la referència en el segon mil·liari a la via Augusta i el fet que no hi ha cap indici del pas d'aquestes dues hipotètiques vies en aquest punt. Segurament hi hauria una continuïtat de l'assentament rural durant l'Alt Imperi i fins època baiximperial, però la manca de dades impedeix confirmar aquesta hipòtesi. La següent fase arqueològicament documentada s'identifica amb un enclavament militar desenvolupat en el segon quart del segle IV dC. sobre la base de l'ocupació rural inicial. Els vestigis mostren restes d'una fortificació romana de planta quadrada (uns 40x40 m.) amb vuit torres semicirculars d'uns vuit metres de diàmetre als angles, de les quals se'n van poder reconstruir sis. Sembla que la fortalesa no es va arribar a concloure i l'indret prengué un caràcter funerari i de culte. D'aquest moment també dataria la segona inscripció del mil·liari de la plaça d'Octavià. A mitjans del segle V dC., les obres del "*castrum*" són abandonades i s'edifica una aula sepulcral rectangular amb cambra annexa singularitzada que esdevindrà una basílica paleocristiana, a l'entorn de la qual es formarà una necròpolis amb predomini de tombes de teula a dues vessants. Per aquest moment també es documenten un conjunt de sitges. Posteriorment, en època visigòtica s'hi afegeix un absis datat vers finals del segle VI - primera meitat del VII.

BIBLIOGRAFIA: P.Ll. Artigues, M. Blasco, E. Riu-Barrera, M. Sardà. *Les excavacions arqueològiques al monestir de Sant Cugat del Vallès o d'Octavià (1993 – 1994). La fortalesa romana, la basílica i la implantació del monestir.* Memòria inèdita (1997); A. Pancorbo, E. Cano. *Memòria de les excavacions realitzades al monestir de Sant Cugat. Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental, 2001 – 2002.* Arke, S.C.P. (2005); IEC. "Sant Cugat del Vallès. Claustre del monestir". *Anuari de l'IEC* (1931), vol. VIII 1927 - 1931, p. 192 - 196; R. Lantier. "Les fouilles de Sant Cugat del Vallès".

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Revue Archéologique, 1 (1933), pp. 341 – 347; Anònim. “Excavaciones en el monasterio de Sant Cugat del Vallès (Barcelona)”. *Información Arqueológica*, 4-5 (1971), p. 133; J. Ambrós. *El monestir de Sant Cugat del Vallès*. Barcelona: Oikos (1981); P. Ll. Artigues, M. Blasco, E. Riu-Barrera, M. Sardà. “Les excavacions al monestir de Sant Cugat del Vallès (1993 – 1994)”. *Tribuna d’Arqueologia 1995 – 1996* (1997), pp. 99 – 119; P.Ll. Artigues, M. Blasco, E. Riu-Barrera, M. Sardà. “La fortalesa romana, la basílica i el monestir de Sant Cugat del Vallès o d’Octavià (Catalunya). Les excavacions de 1993 – 1995”. *Hispania i Roma, d’August a Carlemany. Congrés d’Homenatge al Dr. Pere de Palol*, vol. 2. Annals, volum XXXVII. Girona: Institut d’Estudis Gironins (1997), pp. 1081 - 1111; X. Barral. “La basilique paléochrétienne et visigothique de Sant Cugat del Vallès (Barcelone). Dossier archéologique et essai d’interprétation”. *MEFRA*, 86/2 (1974), pp. 891 – 928; P. Bosch Gimpera, J.C. Serra Ràfols. “Scavi a Sant Cugat del Vallès (Catalogna). Dal castrum roman al monastero attuale”. *Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia. Rendiconti*. Vol. XXXVII, 1964 – 1965 (1966), pp. 307 - 323; D. Miquel. “L’excavació de la torre sud-est de la fortificació romana d’Octavià (1971). Primera aproximació”. *Gausac*, 6 (1995), pp. 79 - 82; E. Riu-Barrera. “Arqueologia i Història de l’antic monestir de Sant Cugat d’Octavià o del Vallès i dels establiments que el precediren”. *XLII Assemblea Intercomarcal d’Estudiosos. Sant Cugat del Vallès, 23 – 25 d’octubre de 1998*. Lleida: Arxiu Nacional de Catalunya (2000), pp. 33 – 50; D. Miquel. “Aproximació a la història del monestir de Sant Cugat”. *XLII Assemblea Intercomarcal d’Estudiosos. Sant Cugat del Vallès, 23 – 25 d’octubre de 1998*. Lleida: Arxiu Nacional de Catalunya (2000), pp. 51 – 100; P.Ll. Artigues. “El monestir de Sant Cugat del Vallès: l’evolució arquitectònica a partir de l’arqueologia”. *Actes del I Congrés d’Arqueologia Medieval i Moderna de Catalunya. Barcelona* (2000), pp. 432 – 441; J. Aguelo. “Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiguitat”. *Gausac*, 1 (1992), p. 18; M. Rimbau. “Aproximació a la història de les set parròquies medievals de Sant Cugat”. *Gausac*, 4 (1994), pp. 39 – 57; N. Terrats. “El territori de Sant Cugat del Vallès a l’època romana: primera aproximació”. *Gausac*, 5 (1994), pp. 11 – 19; N. Terrats. “La historiografia entorn del castrum octavianum”. *Gausac*, 8 (1996), pp. 37 – 48; P. Ll. Artigues, M. Blasco, E. Riu-Barrera, M. Jordà. “Les excavacions arqueològiques al monestir de Sant Cugat del Vallès o d’Octavià (1993 – 1994). La fortalesa romana, la basílica i la implantació del monestir”. *Gausac*, 10 (1997), pp. 15 – 78; J. Aguelo, A.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Rodríguez. “1969: excavacions arqueològiques al monestir de Sant Cugat del Vallès”. *Gausac*, 15 (1999), pp. 61 – 71; P. Ll. Artigues. “Intervenció arqueològica a la capella de la Verge de la Pietat del Monestir de Sant Cugat del Vallès. Noves aportacions al coneixement del castrum baiximperial”. *Gausac*, 17 (2000), pp. 25 – 33; D. Miquel. “Els orígens del monestir de Sant Cugat d’Octavià o del Vallès. Repensant teories, sintetitzant coneixements”. *Gausac*, 24 (2004), pp. 11 – 52; G. Fabré, M. Mayer, I. Rodà. *Inscriptiones romaines de Catalogne, I. Barcelone (sauf Barcino)*. París: Boccard (1984), pp. 213 – 214.

JACIMENT: Viaró (VOC.15.3)

COORDENADES: X: 423469 Y: 4592959

ALÇADA: 155 msnm.

SITUACIÓ: Situat a uns 20 metres del col·legi Viaró.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà

RECERCA: Arran de la prospecció feta per L. Piera el 1998.

MATERIALS: Restes de ceràmica a torn, *tegulae*, restes faunístiques, etc. Materials a la Casa de Cultura de Sant Cugat.

VALORACIÓ: Materials ceràmics en superfície. L’escassetat de vestigis impedeix determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Piera. “Resultat de les prospeccions a diversos jaciments ibèrics i romans de Catalunya”. *Empúries*, 48-50, vol. II (1986 - 1989), pp. 206 -211.

JACIMENT: Can Domènech (VOC.15.4)

COORDENADES: X: 417776,02 Y: 4590438,87

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Dins les instal·lacions d’una gravera a la part occidental de Collserola.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà

RECERCA: Només per referències orals.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana com parets d'àmfora, ceràmica sigil·lada i *tegulae*.

VALORACIÓ: El jaciment, avui desaparegut, es trobava a pocs metres de la Masia de Can Domènech. Els treballs de remoció de terres d'una gravera l'han fet desaparèixer totalment. Segons l'afecionat local Y. Babitsch, es tracta d'un forn d'àmfores. Pels camps de les rodalies s'hi troben fragments de ceràmica romana.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Vulpalleres (VOC.15.5)

COORDENADES: X: 423073 Y: 4592604

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Entre el límit del casc urbà i la nova estació de RENFE. On actualment hi ha la Ronda Nord i el pàrquing de l'escola Pins del Vallès, i a les seves proximitats.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà

RECERCA: Diverses prospeccions a la zona entre 1983 i 1998.

MATERIALS: Restes de ceràmica ibèrica i romana, un fragment de ceràmica sigil·lada. Materials a la Casa de Cultura de Sant Cugat.

VALORACIÓ: Localitzat per l'afecionat Ll. Piera en unes prospeccions el 1983 on troba ceràmica diversa d'època iberoromana. Les prospeccions de 1988 donaren resultats negatius i les de 1998 només trobaren un fragment de ceràmica sigil·lada, la qual cosa podria indicar que el jaciment hagi estat en part destruït per la construcció de la Ronda Nord. No se'n pot determinar la tipologia.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Piera. "Resultat de les prospeccions a diversos jaciments ibèrics i romans de Catalunya". *Empúries*, 48-50, vol. II (1986 - 1989), pp. 206 -211; J. Aguelo. "Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiguitat". *Gausac*, 1 (1992), p. 18.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

JACIMENT: Ca n'Ametller. Sant Llorenç de Foncalçada (VOC.15.6)

COORDENADES: X: 420462 Y: 4592507

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat de l'autopista B-30 i a pocs metres de la carretera de Sant Cugat a Rubí. En un camp a uns 30 metres del restaurant Ca n'Ametller.

TIPUS: Indeterminat/Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà/Desconeguda.

RECERCA: Documentat a partir de prospecció d'un afeccionat. Entre l'agost i setembre de 2002 s'hi dugué a terme una prospecció i posterior excavació arqueològica motivada per l'inici del Pla Parcial d'Ordenació del Sector Ca n'Ametller.

MATERIALS: Restes de ceràmica romana superficial, restes òssies.

VALORACIÓ: Es tracta d'un camp de conreu amb molt material ceràmic superficial. Les restes de ceràmica romana les trobem fins i tot formant part de les parets de l'ermita de Sant Llorenç de Fontcalçada. En la intervenció de l'any 2002, es documentaren tres enterraments en fossa que indicarien l'existència d'una necròpolis en aquest punt. Desgraciadament, l'únic material associat fou una teula romana, impeding realitzar una identificació cronològica del jaciment. El jaciment podria estar en relació amb el de Can Cabassa, ja que es troba a pocs metres de distància.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Piera. "Resultat de les prospeccions a diversos jaciments ibèrics i romans de Catalunya". *Empúries*, 48-50, vol. II (1986 - 1989), pp. 206 -211; N. Terrats. "El territori de Sant Cugat del Vallès a l'època romana: primera aproximació". *Gausac*, 5 (1994), pp. 11 - 19; J. Aguelo. "Ibers, romans, visigots i musulmans a l'extrem sud-occidental del Vallès". *Gausac*, 9 (1996), p. 39.

JACIMENT: Sitges del carrer Elisenda (VOC.15.7)

COORDENADES: X: 423700 Y: 4590825

ALÇADA: 145 msnm.

SITUACIÓ: El jaciment se situa sobre un terreny actualment edificat. Les sitges aparegueren en els números 47 A-D del carrer Elisenda.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: Localitzat per l'afeccionat sr. Aznar i excavat d'urgència el 1989.

MATERIALS: Ceràmica a mà i a torn ibèrica, restes d'àmfores ibèriques i gris ibèrica, restes metàl·liques (una fíbula de bronze amb cap de serpent), *pondus*, mà de molí, plaques de pissarra i arqueofauna. Materials al Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Es trobaren i excavaren 4 sitges de forma globular-ovoide. Posteriorment, el 1989 es fa una nova excavació d'urgència on es documenten més sitges, sembla que d'època ibèrica plena. No es pot posar en relació amb cap jaciment proper a causa de la dificultat de realitzar intervencions arqueològiques en un terreny actualment urbanitzat. La tipologia i el període cronològic on se situa el jaciment, podria perfectament suposar que no hi hagués cap assentament relacionat o que aquest fos de caràcter reduït i fet amb materials peribles, de tal manera que en resulta difícil la conservació de vestigis.

BIBLIOGRAFIA: O. Barrial, F. Cuesta, S. Albizuri. *El campo de silos Elisenda. Sant Cugat del Vallès*. Memòria inèdita, 1984; J.M. Defaus. *Memòria sobre els treballs realitzats al jaciment de les sitges ibèriques del carrer Elisenda (Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)*. Memòria inèdita (1989); F. Cuesta, S. Colomer, S. Albizuri, O. Barrial. "Avance de los resultados obtenidos en los silos ibéricos de la calle Elisenda (Sant Cugat del Vallès)". *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 231 - 262; S. Albizuri, S. Colomer, X. Ramada. "Estudio de la fauna de los silos Elisenda (Sant Cugat)." *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 263 – 269; J. Aguelo. "Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiguitat". *Gausac*, 1 (1992), p. 18; N. Terrats. "El territori de Sant Cugat del Vallès a l'època romana: primera aproximació". *Gausac*, 5 (1994), pp. 11 – 19; J. Aguelo. "Ibers, romans, visigots i musulmans a l'extrem sud-occidental del Vallès". *Gausac*, 9 (1996), pp. 29 – 49.

JACIMENT: Can Graells (VOC.15.8)

COORDENADES: X: 422000 Y: 4594400

ALÇADA: 190 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat esquerre del camí que va de Sant Cugat al cementiri municipal, en els terrenys de la Hewlett Packard i un camp de conreu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït/Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: Diverses prospeccions superficials realitzades en aquesta zona.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn i a mà, ceràmica romana, *tegulae*, dòlia. Materials a la Casa de la Cultura de Sant Cugat.

VALORACIÓ: Localització de ceràmica a nivell superficial en diferents prospeccions realitzades. No hi ha prou informació disponible per determinar el tipus de jaciment del que es tractava.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Piera. "Resultat de les prospeccions a diversos jaciments ibèrics i romans de Catalunya". *Empúries*, 48-50, vol. II (1986 - 1989), pp. 206 -211.

JACIMENT: Sitges Torreblanca (VOC.15.9)

COORDENADES: X: 424521,55 Y: 4591525,44

ALÇADA: 105 msnm.

SITUACIÓ: Dins el casc urbà de Sant Cugat, a l'extrem oriental de l'Avinguda Pla del Vinyet.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Destruït/Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: L'any 1987, S. Colomer hi excavà una sitja amb materials romans. El 1995, D. Olivares féu el seguiment d'unes obres i, finalment, l'any 1996 s'hi du a terme un nou seguiment arqueològic pel moviment de terres de les obres del col·legi Europa.

MATERIALS: Restes de fauna, material ceràmic i constructiu.

VALORACIÓ: Al marge nord de l'extrem oriental de l'avinguda Pla del Vinyet es varen localitzar dues sitges i un forn d'època romana seccionats. Sobre la superfície dels camps que envoltaven les estructures apareixia material arqueològic, especialment a un camp de conreu a uns 25 m. de les sitges. Les sitges les excavà Colomer el 1987, obtenint material situable al segle II dC. i l'esquelet gairebé complet d'un cavall. Durant la urbanització del terreny només es féu una prospecció que documentà les restes d'un forn, una fossa i bossades amb material residual fora de context. L'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Sant Cugat ho relaciona amb una possible vil·la romana, sent impossible confirmar aquest extrem a causa de la manca d'una intervenció arqueològica en extensió.

BIBLIOGRAFIA: S. Colomer. "Sitges de la bòbila Torreblanca, Sant Cugat del Vallès". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

tardana. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 278; N. Terrats. “El territori de Sant Cugat del Vallès a l’època romana: primera aproximació”. *Gausac*, 5 (1994), pp. 11 – 19.

JACIMENT: Sepultures del carrer Oceà Pacífic (VOC.15.10)

COORDENADES: X: 422950 Y: 4589750

ALÇADA: 180 msnm.

SITUACIÓ: Dins el xalet al carrer Oceà Pacífic, núm. 20 de la Floresta, en zona urbanitzada de Collserola.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Només per referències orals.

MATERIALS: Ceràmica romana, *tegulae*, restes òssies. Materials al Museu de Valldoreix.

VALORACIÓ: Referències a la troballa d’un enterrament de tègula a doble vessant en aquesta finca, sense més informació disponible.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Fatjó dels Orons (VOC.15.11/VOC.5.10)

COORDENADES: X: 423404 Y: 4593946

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Jaciment situat al marge de la via dels Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya. Entre els termes municipals de Cerdanyola del Vallès i Sant Cugat del Vallès.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Primer Ferro/Ibèric/Medieval

RECERCA: Documentat per primer cop per V. Renom els anys 20. L’any 2005 s’hi realitzen diverses intervencions.

MATERIALS: Materials indeterminats per època ibèrica.

VALORACIÓ: Durant els anys 20, V. Renom hi excava una fossa del Bronze Final – Primer Ferro (1200 – 600 aC.). A causa de la urbanització de la zona, el 2005 es fan un

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

seguit d'excavacions que porten a la llum fins a 126 estructures de cronologia molt extensa. No s'ha pogut accedir a les memòries d'aquestes darreres intervencions i per això no podem aportar més dades sobre aquest assentament.

BIBLIOGRAFIA: J. Serra Ráfols “Estació hallstática de Can Fatjó dels Orons (Sant Cugat del Vallès). *Anuari de l'IEC*, vol. VIII (1927-1931), pp. 39-41; M. Sánchez. *La Cerdanyola prehistòrica i antiga*. Barcelona: Maragall (1978), pp. 32 – 33; R. Marcet, M.A. Petit. “Assentaments d'habitació a l'aire lliure de la comarca del Vallès. Del Neolític al Bronze Final.” *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 93 – 133; J. Aguelo. “Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiguitat”. *Gausac*, 1 (1992), p. 17; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), pp. 47 – 48.

JACIMENT: Sepultures del Mas Janer (VOC.15.12)

COORDENADES: X: 423404 Y: 4593946

ALÇADA: 103 msnm.

SITUACIÓ: Es troba al carrer Aragó del barri de Mas Janer

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per primer cop per V. Renom els anys 20. L'any 2005 s'hi realitzen diverses intervencions.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*.

VALORACIÓ: Possible enterrament romà (a partir de l'associació amb *tegulae*). Cal tenir en compte la proximitat del jaciment romà de Can Cabassa.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Mas Fuster (VOC.15.13)

COORDENADES: X: 420900 Y: 4589600

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: A Valldoreix, prop del mas Fuster, al vessant septentrional de Collserola, en una àrea compresa entre el mas Fuster, el carrer Mercè Capcir, l'avinguda Mas Fuster i la riera de Can Badal o Llobet.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Prospeccions l'any 1998.

MATERIALS: Fragments de ceràmica sigil·lada, paviment d'*opus testaceum*, material constructiu, fragments d'*opus signinum*, eines agrícoles (*ligo, sarculum, falcula vineatica, securis i bipenni*). Materials en el Museu de Valldoreix i el Museu de Rubí (magatzem de la Rectoria).

VALORACIÓ: Diverses troballes arqueològiques que podrien correspondre a una vil·la o assentament rural romà i una necròpolis. Bona part ha estat urbanitzada i, per tant, destruïda. Juntament amb les restes de diferents materials ceràmics i constructius romans, s'ha trobat un paviment de *signinum* associat al parament de la caseta de Can Balasch. Segons un informe de X. Font existirien murs que actualment estarien sota el xalet. Sobre el material agrícola se'n desconeix la situació actual. Posteriorment s'ha identificat un possible forn i durant les prospeccions de 1998 un mínim de 10 sitges al marge nord del carrer Marcos Redondo. L'estudi del material ceràmic permet constatar un moment àlgid per l'assentament des d'inicis d'època flàvia fins al segle II. A partir de les dades recopilades i tenint en compte que no hi ha indicis que permetin parlar clarament de l'estructura d'una vil·la (absència de *pars urbana*) preferim mantenir-nos prudents i parlar d'assentament rural productiu per aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: A. Balil, E. Ripoll. "Actividad arqueológica en Cataluña durante los años 1950 y 1951". *Archivo Español de Arqueología*, 25 (1952), p. 184; J. Aguelo. "Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiquitat". *Gausac*, 1 (1992), p. 17; N. Terrats. "El territori de Sant Cugat del Vallès a l'època romana: primera aproximació". *Gausac*, 5 (1994), pp. 11 – 19; J. Aguelo. "Ibers, romans, visigots i musulmans a l'extrem sud-occidental del Vallès". *Gausac*, 9 (1996), p. 39.

JACIMENT: Plaça Mas Roig (VOC.15.14)

COORDENADES: X: 420175 Y: 4590175

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Situat a Valldoreix, en zona urbanitzada, a la plaça a la qual dóna nom i en la confluència de diversos carrers com són la Rambla Mossèn Jacint Verdaguer,

l'Avinguda Mossèn Jacint Verdaguer, l'Avinguda de Can Montmany i el Passeig Mas Roig.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà

RECERCA: Quan s'instal·la el monument a la Creu Roja (1998), es documenten restes de teules. L'any 2004, a causa de diverses obres d'urbanització a la plaça, es realitza una intervenció arqueològica de seguiment i control de les obres a la plaça.

MATERIALS: Material d'època romana i ibèrica indeterminats, teules. Materials al Museu de Valldoreix.

VALORACIÓ: A partir de la instal·lació del monument, es parla d'un conjunt de sepultures de *tegulae* i a doble vessant però sense material associat, de tal manera que es fa difícil precisar una cronologia. Just a davant d'aquest punt, membres del Museu de Valldoreix van trobar material d'època romana i ibèrica en fer remocions de terra. L'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Sant Cugat considera que podria estar relacionat amb la desapareguda església de Sant Martí de Buscarons. Una intervenció arqueològica a la plaça del Mas Roig, l'any 2004, obtingué resultats negatius i posà en dubte l'existència d'aquest jaciment. Ara bé, cal tenir en compte la troballa d'una necròpolis d'època tardoantiga en el proper carrer Montmany.

BIBLIOGRAFIA: J. Vico. *Informe – memòria de la intervenció arqueològica preventiva realitzada entre febrer i abril de 2004*. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Forn de Sant Adjutori (VOC.15.15)

COORDENADES: X: 426125 Y: 4589975

ALÇADA: 165 msnm.

SITUACIÓ: Al nord de l'ermita de Sant Adjutori, al costat de l'antic camí de Sant Medir.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Indeterminat.

RECERCA: El Centre Excursionista de Gràcia hi fa una primera intervenció l'any 1963 on documenta pels voltants del forn i la capella de Sant Adjutori restes diverses de

material ceràmic i constructiu. Entre l'any 2000 i 2001 es realitza una campanya d'intervenció tant a la capella de Sant Adjutori com al forn.

MATERIALS: Fragments diversos de material ceràmic de la primera meitat del segle I dC. a més de fragments d'*opus testaceum*, estuc amb pintura vermella, fragments de *tegulae* i *dolia*. Materials conservats pel Centre Excursionista de Gràcia.

VALORACIÓ: Forn del qual es conserva força bé la graella quadrada amb les obertures i la cambra de foc. La boca d'entrada només conserva la volta en un punt. Les parets de la cambra de cocció es conserven només en la part posterior del forn. Tradicionalment se'l considerà un forn ibèric. La Carta Arqueològica, però, considera que per la seva tipologia seria més aviat romà, tot i que una darrera nota informa que per les seves característiques hauria de considerar-se medieval. En les intervencions realitzades entre el 2000 i el 2001, es documenta un altre petit forn al costat del forn principal que els arqueòlegs consideren que seria, per les seves característiques, més aviat de tipus metal·lúrgic (tot i que no es troben restes d'escòries). Semblaria que tots dos funcionarien al mateix moment però, malauradament, no es trobaren materials arqueològics en els sediments excavats que permetessin afinar la cronologia de forma segura. Tot i això, per la seva tipologia, els arqueòlegs consideren que s'hauria d'adscriure a època romana i no pas ibera, tot i que no es podria descartar una adscripció medieval si tenim en compte que aquesta zona és coneguda en algun document com a "coll de forns".

BIBLIOGRAFIA: M. Brasó. "Ceràmica romana a St. Adjutori". *Butlletí del Club Excursionista de Gràcia*, 250 (març 1963); J. Tortosa. "Un angoixat SOS". *Butlletí del Club Excursionista de Gràcia*, sense número (gener - febrer 1988); Ll. Piera. "Resultat de les prospeccions a diversos jaciments ibèrics i romans de Catalunya". *Empúries*, 48-50, vol. II (1986 - 1989), pp. 206 -211; J. Tortosa, G. Foj. *Masos i ermites de Sant Cugat del Vallès*. Sant Cugat del Vallès: Ajuntament de Sant Cugat del Vallès (1991), p. 64; J. Aguelo. "Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiguitat". *Gausac*, 1 (1992), p. 18; J. Cervera. "L'ermita de Sant Adjutori, el forn ibèric de Sant Cugat del Vallès i el Club Excursionista de Gràcia". *XLII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Sant Cugat del Vallès, 23 - 25 d'octubre de 1998*. Lleida: Arxiu Nacional de Catalunya (2000), pp. 502 - 507; R. Bruguera, E. Burgueño, M. Guàrdia. "Un conjunt ceràmic procedent de Sant Adjutori (Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)". *Gausac*, 19 (2001), pp. 13 - 24; L. Suau, A. López. "L'excavació a

l'església i el forn de Sant Adjutori (Sant Cugat del Vallès)". *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 1137 – 1149.

JACIMENT: Can Picanyol - C/ Alfons el Magnànim, 23-25 i 27 (VOC.15.16)

COORDENADES: X: 422220 Y: 4591000

ALÇADA: 153 msnm.

SITUACIÓ: Al sud-oest del casc antic de Sant Cugat, a pocs metres de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Jaciment localitzat el desembre de 1998 durant una prospecció. El gener-febrer del 1999 es fa un seguiment i excavació d'urgència. El mateix any, es realitzaren seguiments arqueològics en les finques properes amb resultats negatius.

MATERIALS: Paviment de *signinum* i materials ceràmics diversos, un dupondi de Domicià, fragments de dòlia, un pilar, possible *rudus*, etc.

VALORACIÓ: Possible vil·la situada en aquests solars. Les restes es trobaven força arrasades. La cronologia s'iniciaria cap el segle I dC. i no s'ha de descartar que pogués durar fins l'Antiguitat Tardana, tot i que només es pot assegurar a partir dels materials una breu existència fins el segle II dC. Es troben dues zones diferenciades. La zona 1, a la meitat nord dels solars, correspondria probablement a la zona de residència i magatzems. La zona 2, a l'extrem sud, estaria vinculada a la zona de treball. El paviment de *signinum* podria correspondre a un hipocaust. També s'hi ha trobat sitges i estructures muràries. D'aquesta manera, trobem tot un conjunt d'estructures a l'antiga propietat de Can Picanyol, principalment als solars de les finques 23-25 i 27 del carrer Alfons el Magnànim, que mostrarien l'existència d'aquesta possible vil·la. L'existència de les sitges, les restes de dòlies i el paviment de *signinum* serien mostres de la part rústica i d'emmagatzematge, mentre que el possible hipocaust seria l'indici més clar de l'existència de la part d'hàbitat o urbana,

BIBLIOGRAFIA: J. Aguelo. *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada als solars número 23-25 i 27 del carrer rei Alfons el Magnànim, i dels números 36 – 38 del carrer Panamà, de l'antiga propietat de Can Picanyol. Sant Cugat, Vallès Occidental*. Memòria inèdita (2002); J. Aguelo, A.G. Sinner, C. Velasco. "La vila de Can Picanyol

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

(Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)". *Simposi Les vil·les romanes a la Tarraconense: implantació, evolució i transformació* (en premsa).

JACIMENT: Col·legi Europa (VOC.15.17)

COORDENADES: X: 424400 Y: 4591500

ALÇADA: 118 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la perifèria del nucli urbà de Sant Cugat, pel sud-est. Dins el polígon Torreblanca.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Intervencions arqueològiques el 1995, 1999 i 2007.

MATERIALS: Tègula, *imbrex*, ceràmica feta a torn lent, algun fragment d'àmfora, diversos informes alguns dels quals podria ser iberoromà, fragments de *tubuli* i vora de plat de porcellana blanca, dos fragments de *signinum* i fragment d'escòria.

VALORACIÓ: Retall excavat en el terreny natural que estava reomplert per una capa de terra argilosa amb materials romans. No se sap si era una estructura antiga o si bé és moderna però reomplerta amb un estrat amb material antic. El 2007 es du a terme una intervenció arqueològica al Col·legi amb resultats negatius.

BIBLIOGRAFIA: No s'han pogut consultar les memòries d'intervenció d'aquest jaciment.

JACIMENT: Església de Sant Cebrià de Valldoreix (VOC.15.18)

COORDENADES: X: 422200 Y: 4590260

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Situat al carrer Església, 9-11 de Valldoreix.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Medieval/Modern/Contemporani.

RECERCA: Amb motiu de les obres de remodelació del paviment de l'església, s'hi realitzà una intervenció arqueològica l'any 1994. Posteriorment, l'any 2000, s'hi realitzà una actuació d'urgència a causa de les obres en el subsòl de l'església.

MATERIALS: Ceràmica a torn ibèrica oxidada, àmfora ibèrica i diverses sitges.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Durant les intervencions arqueològiques realitzades es documenta la presència d'una fase antiga a partir de la troballa de tres sitges iberoromanes (ss. II - I aC.).

BIBLIOGRAFIA: J. Sales. *La parròquia de Sant Cebrià de Valldoreix*. Valldoreix: Parròquia de Sant Cebrià de Valldoreix (1985); J. Tortosa, G. Foj. *Masos i ermites de Sant Cugat del Vallès*. Sant Cugat del Vallès: Ajuntament de Sant Cugat del Vallès (1991), p. 62; J. Guàrdia. *Memòria del seguiment i l'excavació arqueològica efectuats a l'església de Sant Cebrià de Valldoreix. Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental, 2000*. Arqueociència, S.C.S.L. Memòria inèdita (2003); J. Guàrdia, J.J. Cortés. "Intervenció arqueològica a l'església de Sant Cebrià de Valldoreix (Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)". *Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 1063 – 1073.

JACIMENT: Paratge de la Torre Negra (VOC.15.19)

COORDENADES: X: 424925 Y: 4591100

ALÇADA: 120 msnm.

SITUACIÓ: En un camp de conreu actualment abandonat i cobert de vegetació baixa, al nord de la finca de la Torre Negra.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica sigil·lada, tègula, ceràmica romana comuna, etc. Materials a la Casa de Cultura de Sant Cugat del Vallès.

VALORACIÓ: Punt molt localitzat on aparegué ceràmica romana en superfície. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Aguelo. "Una aproximació als estudis sobre Sant Cugat del Vallès. Prehistòria i Antiguitat". *Gausac*, 1 (1992), p. 18; J. Aguelo. "Ibers, romans, visigots i musulmans a l'extrem sud-occidental del Vallès". *Gausac*, 9 (1996), p. 39.

JACIMENT: Sant Joan Nord (VOC.15.20)

COORDENADES: X. 424950 Y: 4594100

ALÇADA: 183 msnm.

SITUACIÓ: Dins el polígon de Sant Joan, al nord del nucli urbà. En una parcel·la que limita amb els carrers del Camí de Can Camps, el carrer Fedanci i el carrer Ferrer i Guàrdia. Sobre la finca s'ha edificat, destruint les restes del jaciment.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Es documenta en prospecció l'any 1998. S'hi du a terme una intervenció arqueològica realitzada entre 1999 i 2000 a causa de la urbanització de la zona.

MATERIALS: Abundant material ceràmic: TSH, TSSG, TSI, parets fines, àmfora Dressel 1.4, 1B, 1C, Pascual 1, àmfora púnica, àmfora itàlica, campaniana B, comuna romana i ceràmica ibèrica pintada. Diverses sitges, dòlies i una canalització.

VALORACIÓ: Parcel·la amb una extensió de 4087 m². Es documenten 3 dipòsits, un canal, 14 sitges, 5 dòlies, 8 fossades, un possible forn, murs i altres estructures de funció indeterminada. Tot aquest conjunt demostra l'existència d'una explotació agrària a aquesta zona. Les restes indicarien que, per època ibèrica, es tractaria d'un assentament rural productiu destinat a la producció i emmagatzematge de cereal, a partir de les sis sitges i dues fossades documentades. Seria un assentament important si tenim en compte l'abundant nombre de material ceràmic ibèric recuperat i amb una cronologia de segle II – I aC. A partir de finals del segle I aC. es produeix el pas cap a una producció ja més típica d'època romana amb la introducció de la producció d'oli i vi, que es mantindria al llarg del segle I dC. Serà el moment de major esplendor productiu del jaciment, quan es documenten sis sitges per la producció de gra, un *lacus*, una dòlia (tot plegat a la part nord del jaciment) i una canalització que es vincula a la producció d'oli gràcies a les anàlisis sedimentològiques (al sud del jaciment). Cal destacar la presència, juntament a la canalització, d'una dòlia, un retall de planta rectangular amb un forat a la part central identificat com a premsa i un gran dipòsit que les analítiques també han demostrat que era per contenir oli. Per tant, trobem una important producció d'oli en aquest moment altimperial, segurament oli de baixa qualitat o *amurca*. A inicis del segle II dC., l'amortització de les estructures vinculades a la producció vinícola indiquen l'abandonament d'aquesta producció a nivell industrial i la focalització en la producció

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'oli (potser ara es comença a utilitzar amb aquesta fi la canalització), la qual es mantindrà fins la darreria de segle o inicis del segle III dC., quan l'assentament és abandonat definitivament. En resum, ens trobem amb un important assentament rural productiu que neix en època tardo-ibèrica i que es mantindrà fins al segle II dC. La manca de qualsevol indicatiu d'una part d'hàbitat fa que no es pugui parlar d'assentament tipus vil·la, sense que es pugui descartar l'existència d'una *pars urbana* en algun lloc proper.

BIBLIOGRAFIA: G: Caballé. *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al polígon Sant Joan Nord. Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental), 2000.* Arqueociència, S.C.S.L. Memòria inèdita (2003); G. Caballé. “La intervenció arqueològica al polígon de Sant Joan Nord. L'evolució d'un espai d'explotació agrària des del període del Bronze fins a època romana”. *Gausac*, 23 (2003), pp. 25 – 34.

JACIMENT: Turó de la Torre Negra (VOC.15.21)

COORDENADES: X: 424650 Y: 4590450

ALÇADA: 189 msnm.

SITUACIÓ: En una zona de bosc de pi i alzina al vessant sud del turó de la Torre Negra.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica. Materials al Museu d'Arqueologia de Catalunya i al Club Excursionista de Gràcia.

VALORACIÓ: Restes ceràmiques en superfície per la zona del bosc. J.C. Serra Ràfols plantejava la possibilitat de que existís una necròpolis ibèrica, però la manca de dades impedeix determinar una tipologia pel jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història.* Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1381.

JACIMENT: Camí de Can Montmany (VOC.15.22)

COORDENADES: X: 419425 Y: 4590975

ALÇADA: 95 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de Valldoreix, a la zona limítrof amb Mirasol, en un sector sense urbanitzar entre el torrent de Can Badal, el torrent de Can Barba, l'AP-7 i el camí de la Salut.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Tègula, fragments de *dolium*, ceràmica comuna, set monedes (dues identificades com a dupondis d'Antoní Pius i Adrià) i peces de metall. Peces similars a un platet amb perforació central sense paral·lels. Materials al Museu de Molins de Rei i al domicili de Fran Hernández i Manolo Cervantes.

VALORACIÓ: Sèrie de murs identificats com a un forn i edificacions annexes. S'observa una estructura de planta rectangular en sentit S/SW - N/NE. També es pot veure una volta excavada en l'argila amb fondària de 70 cm, i s'intueix una segona al costat. Podrien correspondre a les voltes que sostenen la graella entre la cambra de cocció i de combustió. Segons testimoni oral, a uns 200 metres s'observaven restes d'un mur. Es planteja, doncs, la possibilitat de que ens trobem davant d'un centre productor ceràmic romà. Només una intervenció arqueològica en extensió del jaciment podria confirmar si ens trobem davant d'aquest tipus d'instal·lació o, fins i tot, d'una vil·la romana. De moment, no podem anar més enllà de la consideració com a forn.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Urbanització Polis Alfa (VOC.15.23)

COORDENADES: X: 41945 Y: 459125

ALÇADA: 105 msnm.

SITUACIÓ: A la urbanització Polis Alfa, fins les parcel·les ja delimitades però no construïdes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Desconegut.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Cercles molt regulars marcats a la gespa que podrien indicar la presència de sitges. La seva importància radica en la proximitat del forn del Camí de Can Montmany (a uns 250 metres), que podria indicar una relació entre ambdós jaciments, reforçant la hipòtesi de l'existència d'algun tipus d'instal·lació romana de certa entitat en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Bosc de Llaceres (VOC.15.24)

COORDENADES: X: 423950 Y: 4590750

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins del bosc de Llaceres.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica. Conservats al Club Excursionista de Gràcia.

VALORACIÓ: Troballa superficial i fortuïta de fragments de ceràmica en un antic camp de conreu, avui bosc. Sense més dades.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Piera. "Resultat de les prospeccions a diversos jaciments ibèrics i romans de Catalunya". *Empúries*, 48-50, vol. II (1986 - 1989), pp. 206 -211.

JACIMENT: Sant Francesc (VOC.15.25)

COORDENADES: X: 423900 Y: 4592325

ALÇADA: 120 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins del nucli urbà de Sant Cugat.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Parcialment destruït.

CRONOLOGIA: Romà

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, dòlia, ceràmica, àmfora, restes òssies i elements de coure. Part de les restes conservades al Museu d'Arqueologia de Catalunya, part en col·leccions particulars i part perdut.

VALORACIÓ: Consta de tres troballes diferents. Un pou romà amb diversos elements ceràmics junt amb elements metàl·lics, l'esquelet d'un gos i restes humanes. També restes d'un mur d'una construcció formades per pedres irregulars unides amb fang que sembla que es prolongaven. Finalment, restes d'un paviment d'*opus signinum* gruixut, arrencat del seu lloc original i dipositat en un marge entre dos camps de conreu. Podria estar relacionat amb el jaciment iberoromà del carrer Pedraforca, a uns 60 m. al nord-oest. La manca d'una intervenció arqueològica en aquest punt, però, impedeix determinar-ne la tipologia ni les possibles relacions amb aquest altre assentament..

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Carrer Llaceres (VOC.15.26)

COORDENADES: X: 424030 Y: 4590960

ALÇADA: 136 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins del nucli urbà de Sant Cugat.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà .

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Gerra de ceràmica ataronjada conservada al Fons Municipal de Béns Mobles (Casa Mònaco).

VALORACIÓ: Enterrament en inhumació trobat el 1940. Sense més dades.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Ronda Nord/Can Magí (VOC.15.27)

COORDENADES: X: 423900 Y: 4592900

ALÇADA: 132 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins del nucli urbà de Sant Cugat.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà .

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Paviment romà. Actualment perdut.

VALORACIÓ: Troballa fortuïta d'un paviment romà durant les obres de la Ronda Nord. Sembla que va aparèixer un fragment de mosaic amb tesselles blanques i negres. Sense més dades.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Pedrera de Can Fava (VOC.15.28)

COORDENADES: X: 423900 Y: 4592750

ALÇADA: 135 msnm.

SITUACIÓ: n.d.

TIPUS: Pedrera.

CONSERVACIÓ: Parcialment destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval .

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Topònim conservat en un antic camp de cereals, anteriorment vinya, La roca, banc de lumaquelles, apareixia a 60 cm. de profunditat. És possible que existís més d'una pedrera a la zona ja que a uns centenars de metres al nord, en excavar la trinxera del ferrocarril de la RENFE, es trobaren blocs de pedra arrencats i més o menys quadrejats. No hi ha cap evidència directa que fos explotat en època romana.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Pedrera de Campanyà (VOC.15.29)

COORDENADES: X: 421450 Y: 4592940

ALÇADA: 142 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el turó de Campanyà.

TIPUS: Pedrera.

CONSERVACIÓ: Parcialment destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval .

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: En el turó de Campanyà apareixia una capa de roca fossil·lífera (lumaquel·la) que començà a ser explotada com a pedra pels romans per la construcció del *castrum* del segle IV. Consideren que el tall de l'antiga explotació estaria en el marge sota l'ermita, en el vessant que dóna cara a Can Banyameres. Sembla que la pedra de la muralla sota el monestir procedeix d'aquesta pedrera.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Paratge de Can Borrell (VOC.15.30)

COORDENADES: X: 426075 Y: 4590050

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un camp de conreu, a prop del bosc, en l'indret anomenat paratge de Can Borrell.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: Jaciment documentat a través de prospecció superficial.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica i romana. Materials conservats al Club Excursionista de Gràcia.

VALORACIÓ: Troballa superficial i fortuïta de fragments de ceràmica en un camp de conreu, prop del bosc. La manca de més dades associades impedeixen determinar les característiques del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Piera. "Resultat de les prospeccions a diversos jaciments ibèrics i romans de Catalunya". *Empúries*, 48-50, vol. II (1986 - 1989), pp. 206 -211.

JACIMENT: Camí de la carretera d'Horta a Can Borrell (VOC.15.31)

COORDENADES: X: 426250 Y: 4590600

ALÇADA: 170 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un camp de conreu, a prop del bosc, en l'indret anomenat paratge de Can Borrell.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Jaciment documentat a través de prospecció superficial.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragment d'àmfora romana i de TSA. Materials conservats al Club Excursionista de Gràcia.

VALORACIÓ: Troballa superficial i fortuïta de restes ceràmiques a la banda esquerra del camí anant vers Can Borrell, prop de la cruïlla amb el camí que baixa de la Torre Cendrera. La manca de més dades associades impedeixen determinar les característiques del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Piera. "Resultat de les prospeccions a diversos jaciments ibèrics i romans de Catalunya". *Empúries*, 48-50, vol. II (1986 - 1989), pp. 206 -211.

JACIMENT: Can Bellet (VOC.15.32)

COORDENADES: X: 422357 Y: 4592882

ALÇADA: 170 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat de la masia homònima, a l'esquerra de l'avinguda Graells, prop del sector Can Domènec.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic.

RECERCA: Jaciment documentat per primer cop l'any 1974, també conegut com a Can Canyameres o La Guinardera II. Entre agost de 2004 i agost de 2005 s'hi du a terme una intervenció arqueològica a causa de l'obertura d'un carrer i a la realització de diferents rases per la instal·lació de la xarxa de serveis.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn, àmfora ibèrica (fins a 18 peces diferents), ceràmica comuna oxidada, dues àmfores púnico-ebussitanes i fragments de campaniana B antiga o de Cales, dòlia.

VALORACIÓ: Entre agost de 2004 i agost de 2005 es documenta una petita sitja amb importants restes ceràmiques ibèriques i macrofauna. Hi ha predomini de materials indígenes (sobretot ceràmica) però també se'n troben d'importació. Es destaca la presència d'àmfores amb defectes de cocción, de tal manera que s'apunta la possibilitat d'un forn ceràmic proper. La cronologia més antiga l'aporta una vora de tenalla de perfil bitroncocònic amb bec d'ànec (finals VI - inicis IV aC.) però el període d'utilització ve marcat per la ceràmica d'importació (àmfora púnico-ebussitana i campaniana de Cales), que donaria un període situat entre els segles III – II aC. La

troballa d'una dòlia aïllada en els camps propers podria indicar una continuïtat temporal en època romana.

BIBLIOGRAFIA: A. Bacaria. *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al jaciment de Can Bellet – Can Banyameres – La Guinardera II de Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental), agost 2004 – agost 2005*. Arke, S.C.P. Memòria inèdita (2006); J. Tortosa, G. Foj. *Masos i ermites de Sant Cugat del Vallès*. Sant Cugat del Vallès: Ajuntament de Sant Cugat del Vallès (1991), p. 12.

JACIMENT: Camp de la Figuera (VOC.15.33)

COORDENADES: X: 425350 Y: 4591100

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: A uns 150 metres del Pi d'en Xandri, en un camp de conreu on hi ha una figuera, al costat del camí que va cap a Can Borrell, un cop travessada la riera, anant del pi cap a la Torre Negra.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Només documentat per les prospeccions de Ll. Piera.

MATERIALS: *Tegulae*.

VALORACIÓ: Únicament la referència de Ll. Piera a la troballa de fragments de tègula en aquest indret, no permet realitzar una aproximació al tipus de jaciment davant del que ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Piera. "Resultat de les prospeccions a diversos jaciments ibèrics i romans de Catalunya". *Empúries*, 48-50, vol. II (1986 - 1989), pp. 206 -211.

JACIMENT: Puigmadrona (VOC.15.34)

COORDENADES: X: 418580 Y: 4589515

ALÇADA: 356 msnm.

SITUACIÓ: Situat dalt d'un turó pissarrós amb forta pendent i bosc.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Només documentat per les prospeccions de Ll. Piera.

MATERIALS: Restes ceràmiques ibèriques.

VALORACIÓ: Turó on apareixen restes ceràmiques ibèriques en superfície. Al cim es veuen habitacions excavades a la superfície però no semblen ibèriques. Per tant, no hi ha cap indicatiu per parlar de poblament ibèric ni per determinar amb exactitud el tipus de jaciment.

BIBLIOGRAFIA: M. Julià, F. Puig, J.M. Solias. “Introducció a l'estudi del poblament del delta del Llobregat en època ibèrica i romana”. *XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. El Prat de Llobregat, 25 – 26 octubre 1980*. Barcelona: Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Amics del Prat (1985), pp. 396 - 397.

JACIMENT: Vèrtex de la riera de Sant Medir (VOC.15.35)

COORDENADES: X: 426125 Y: 4590050

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Situat a la serra de Collserola, enmig del bosc, a tocar de la riera de Sant Medir i del camí que de Sant Adjutori va al forn, uns metres més enllà del forn.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Només documentat per les prospeccions de Ll. Piera.

MATERIALS: Fragments de dòlia, àmfora, plats, ceràmica de cuina africana, parets fines, material de construcció, fragment irregular de mosaic i ceràmica sigil·lada del segle I.

VALORACIÓ: Jaciment arran de la riera de Sant Medir on s'observen concentracions de material ceràmic que ha estat arrossegat per l'esmentat curs d'aigua. La troballa de força restes ceràmiques pels voltants d'aquesta zona i la proximitat del forn i l'ermita de Sant Adjutori, han fet plantejar la possibilitat de l'existència d'algun tipus d'assentament rural romà per aquesta zona. Destaca la troballa de ceràmica sigil·lada com TSH i especialment TSSG, que marcarien un arc cronològic dels segles I – II dC. Desgraciadament, però, tant l'escassetat com la situació de les restes dificulten qualsevol tipus d'hipòtesi al voltant de la tipologia d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: A. Piera. “De la capella de la verge del Bosc i del Priorat de Sant Adjutori”. *Butlletí del Club Excursionista de Gràcia* (setembre 1963), pp. 190-191: R.

Bruguera, E. Burgueño, M. Guàrdia. “Un conjunt ceràmic procedent de Sant Adjutori (Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)”. *Gausac*, 19 (2001), pp. 13 – 24.

JACIMENT: Centre Borja (VOC.15.36)

COORDENADES: X: 424383 Y: 4592186

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Les restes es troben localitzades als jardins del Centre Borja.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Jaciment documentat en fer un camí l'any 1949 – 1950. L'any 1999 s'hi realitza una prospecció superficial.

MATERIALS: Algun fragment de ceràmica sigil·lada i tègules.

VALORACIÓ: Enterrament en *tegulae*. A prop també ha aparegut algun fragment de ceràmica romana. Sense més dades.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consulta la memòria de la intervenció arqueològica d'aquest jaciment.

JACIMENT: Can Ubach - Camí de Montmany (VOC.15.37)

COORDENADES: X: 419425 Y: 4590975

ALÇADA: 92 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de Valldoreix, en la zona limítrof amb la urbanització de Mirasol i del Mas Janer, en un sector de moment sense edificar. Concretament, prop del torrent d'en Badal/Torrent d'en Cabassa, en el punt que el camí de Montmany, procedent del sud-oest, gairebé arriba a aquest.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: La primera notícia és del 1997, quan després d'unes grans pluges es troba material constructiu romà a la zona. L'any 2001 s'hi du a terme una intervenció arqueològica de delimitació i, finalment, el 2002 s'excava el jaciment.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Ceràmiques comunes ibèriques, comunes romanes locals, àmfora tarraconesa, grisa ibèrica, TSAA, comuna africana, TSH i moneda romana imperial. Materials al Museu de Molins de Rei.

VALORACIÓ: Es documenta un petit establiment rural d'època romana format per sis àmbits (cinc domèstics i un gran àmbit obert o pati). En un dels àmbits domèstics es localitzen dues estructures de combustió, una d'elles d'estructura complexa, segurament dedicades a la producció domèstica de determinats objectes ceràmics de dimensions reduïdes. La zona oberta és de 118 m² i això podria indicar una funció relacionada amb activitats agrícoles o ramaderes. La fundació de l'establiment es donaria a finals del segle I aC. i tindria una continuïtat fins a inicis del segle II dC.

BIBLIOGRAFIA: O. Matas. *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Ubach 2002 (Valldoreix, Sant Cugat del Vallès, Vallès Occidental)*. ATICS. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Carrer Pedraforca (VOC.15.38)

COORDENADES: X: 423820 Y: 4592300

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins del nucli urbà de Sant Cugat del Vallès, al carrer de Pedraforca.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica i campaniana. Actualment perduda.

VALORACIÓ: Troballa fortuïta de ceràmica ibèrica (pasta de sandvitx) i campaniana en un marge del carrer Pedraforca en el moment d'urbanitzar la zona. És possible que fos una sitja.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Cabassa (VOC.15.39)

COORDENADES: X: 420230 Y: 4591810

ALÇADA: 108 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'oest del terme municipal de Sant Cugat, just al sud de l'Hospital General; en el vessant d'un turó entre dos torrents, el de Can Cabassa que tanca el jaciment pel sud, i el dels Aious, a uns 500 m. a l'oest del jaciment.

TIPUS: Assentament rural/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/ Baiximperial/ Antiguitat Tardana.

RECERCA: El jaciment de Can Cabassa va ser localitzat en els anys vuitanta del segle passat per J. Campamà. El mes de novembre de 1998 es dugué a terme la primera intervenció arqueològica, que va permetre constatar la presència de restes en el subsòl i delimitar l'àrea on semblava que es concentraven. Durant els anys 2000 - 2002 es va dur a terme una excavació arqueològica en extensió de tot el jaciment amb motiu del projecte d'urbanització P.A.U. de Can Cabassa projectat i executat per l'Ajuntament de Sant Cugat del Vallès.

MATERIALS: Materials i estructures diversos, destacant un fragment de mil·liari, fragments de plaques de marbre, abundants tesselles de mosaic i diferents elements ornamentals.

VALORACIÓ: El jaciment ocupa una extensió de 18.000 m². Durant la seva excavació es va comprovar que bona part de les restes conservades es trobaven en un important estat d'arrasament. Les restes constructives conservades corresponen als fonaments d'una vil·la romana, documentant-se un magatzem de dòlies, dos dipòsits, un pati porticat, una gran nau parcialment descoberta amb tres habitacions adjacents i els fonaments del que haurien estat altres habitacions, molt arrasades, fet que dificulta esbrinar la seva funció. La funció de la vil·la, almenys en el seu moment àlgid, deuria ser principalment agrícola, ja que s'han documentat 300 sitges, en l'interior de les quals han estat trobats gran quantitat de molins i nombroses restes d'animals, principalment gossos, ovelles, cavalls, vaques i porcs, així com eines de treball. D'altra banda, també es localitzaren forns de ceràmica i forns de reducció per tal de reparar les eines de ferro trencades; al costat d'aquests, també hi hauria forns de fusió, per tal d'aconseguir peces de coure i bronze. En aquesta excavació s'han documentat sis fases d'ocupació del

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

jaciment: prehistòrica, romana republicana, romana altimperial, romana baiximperial, visigòtica i una última fase de cronologia indeterminada. De la fase prehistòrica només s'ha documentat una sitja amb presència de fauna i ascles de sílex. La fase romana republicana es caracteritza per un moment d'implantació d'un petit nucli rural que amb el pas del temps esdevindrà una gran vil·la. S'han localitzat tres sitges amb fragments informes de ceràmica campaniana B i una vora d'àmfora itàlica. Pel que fa a la fase altimperial, cal incloure el conjunt de dos dipòsits documentats a l'oest de l'àrea de necròpolis, un total de 20 estructures de combustió (forns) de tipus metal·lúrgic i un ceràmic. Durant la fase baiximperial, a partir del segle IV, es realitza una reforma integral de tota la vil·la, s'edifica un gran pati central amb un conjunt de magatzems al voltant, amb funcions específiques i altres estructures de les quals no s'ha pogut determinar la funcionalitat. També destaca la presència de 13 sitges, que confirmen l'activitat agrícola de la vil·la. (s'han documentat un total de 65 sitges baiximperials). La primera meitat del segle V és de deteriorament i degradació de la vil·la, mentre que la segona representa un moment de canvis i reformes: es reformen les edificacions centrals, en el pati de càrrega s'edifiquen dues habitacions, els magatzems perimetrals segueixen funcionant, i es consolida una necròpolis, al sud de la vil·la, en la que s'han documentat un total de 26 enterraments, amb diversos tipus de sepultures: en fossa amb caixa de teules a doble vessant, caixa d'obra amb el fons de teules i coberta de teula a doble vessant recoberta de maçoneria, contenidors amfòrics, enterraments en caixa de fusta i fosses simples sense cap mena de contenidor. L'últim moment del que ha quedat constància d'activitat en la vil·la és en el segle VII. Al novembre de 2005 es va dur a terme una intervenció al solar número 4 del carrer Ignasi Barraquer de la urbanització de Can Cabassa. Les restes aporten una informació bastant reduïda, tant per les seves dimensions com pel seu estat de conservació. S'han documentat restes constructives molt arrasades, nivells d'enderroc i colmatació amb materials ceràmics no datables, vinculades per la presència d' *opus signinum*, amb la vil·la romana. L'any 2008 es dugué a terme una intervenció arqueològica de delimitació del jaciment. La intervenció va posar al descobert noves restes que van ampliar les ja conegudes de la vil·la romana de Can Cabassa. S'hi marcaren un total de 66 punts d'interès arqueològic, 29 sitges i cubetes, 5 fosses de grans dimensions, 12 retalls irregulars, 5 forns, 9 enterraments, 2 *dolia in situ*, 4 restes de fonamentacions i 2 estructures prehistòriques, quedant la majoria concentrades en la meitat sud-est del solar. Pel que fa a la cronologia, el

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

material més abundant recuperat en superfície és la TSAD, entre la que destaca la vora Hayes 59, que permet proposar una cronologia entorn els segles IV al VI, moment de màxim esplendor de la vil·la.

BIBLIOGRAFIA: P. Ll. Artigues. *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Cabassa. Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental), novembre 1998*. Codex, arqueologia i patrimoni. Memòria inèdita (2000); J. Pujades, A. Rodríguez. *Memòria del destapat superficial de la vila romana de Can Cabassa. Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental). Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental), febrer – març 1999*. Codex, arqueologia i patrimoni. Memòria inèdita (2000); P. Ll. Artigues. *Memòria de la intervenció al jaciment de Can Cabassa. Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental), 2000 – 2002*. Codex, arqueologia i patrimoni. Memòria inèdita (2003); N. Terrats. “El territori de Sant Cugat del Vallès a l’època romana: primera aproximació”. *Gausac*, 5 (1994), pp. 11 – 19; R. Jàrrega. “La vil·la romana de Can Cabassa (Sant Cugat del Vallès). Noves dades sobre la romanització a la comarca del Vallès Occidental”. *Gausac*, 12, pp. 37 – 49; N. Terrats. “Noves aportacions sobre el jaciment romà de Can Cabassa (Sant Cugat del Vallès)”. *Gausac*, 12 (1998), pp. 29 – 39; A. Rodríguez. “Can Cabassa, apunts sobre la història d’un mas”. *XLII Assemblea Intercomarcal d’Estudiosos. Sant Cugat del Vallès, 23 – 25 d’octubre de 1998*. Lleida: Arxiu Nacional de Catalunya (2000), pp. 520 – 531.

JACIMENT: Can Mates (VOC.15.40)

COORDENADES: X: 423363,52 Y: 4591891,81

ALÇADA: 138 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins el nucli antic de Sant Cugat del Vallès, al carrer Sant Domènec, 15, 17 i 19.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval/Modern.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de *tegulae* i *dolia*.

VALORACIÓ: Actualment conjunt de vivendes en el qual, el Catàleg del Patrimoni Arquitectònic, identificà material constructiu medieval i romà (*tegula*, *dolium*) integrat en els paraments d'*opus incertum* de l'edifici. A partir de les referències documentals i

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

en vista de les característiques arquitectòniques de la construcció, es pot presumir l'existència de restes arqueològiques al subsòl de can Mates d'època medieval (del segle XIV almenys) i moderna. La inclusió de paraments romans a les parets fa pensar també en la possible existència d'un jaciment romà allí mateix o a l'entorn proper, qüestió a dia d'avui, però, indemostrable.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Marcet (VOC.15.41)

COORDENADES: X: 422300 Y: 4594200

ALÇADA: 193 msnm.

SITUACIÓ: Situat en uns camps que pertanyen a la masia de can Marcet, on hi ha l'era; al nord del terme municipal de Sant Cugat. L'àrea queda delimitada al nord pel vial que connecta el camí de Can Marcet amb el carrer del camí de Can Graells, a l'est pel Torrent de Can Camps, a l'oest pel torrent de Can Marcet i al sud per la masia

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Neolític/Ibèric/Romà Altimperial/Baiximperial/Antiguitat Tardana.

RECERCA: El 2008 amb motiu de la realització d'obres constructives es va dur a terme una prospecció arqueològica.

MATERIALS: Restes ceràmiques de cronologia diversa, destacant la presència de ceràmica sigil·lada. Sitges, dòlies, forns i materials diversos.

VALORACIÓ: Jaciment documentat a partir de la presència d'*opus signinum* reaprofitat a l'hora de construir-se les parets de la masia de Can Marcet, indicant la possibilitat de que es tractés d'un lloc d'hàbitat d'època romana. Pels camps per sobre de l'era d'aquesta masia s'aprecien materials romans. A tocar de l'era es va localitzar algun fragment de ceràmica sigil·lada. El terreny, propietat de Laboratoris Esteve SA, està dividits en tres parcel·les. A la zona més al sud, des de la masia i fins gairebé la meitat de tot el solar, hi ha la parcel·la A. La parcel·la B es troba situada entre el bosquet al nord del solar, el torrent de Can Marcet a l'oest, al nord el nou vial i la parcel·la A al sud. La parcel·la C se situa entre el bosquet de pins i el camí que creua els terrenys en direcció nord des de la masia. L'any 2008 a la parcel·la A es van localitzar 110 estructures arqueològiques. D'època prehistòrica es van documentar 3 sitges situades a la part central del sector, amb ceràmica a mà amb decoracions plàstiques aplicades de

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

cordons llisos i llengüetes superposades. També es va localitzar un assentament rural d'època romana, entre els segles I-II i V-VI dC. Es van documentar unes 68 estructures tipus sitja i 6 estructures de combustió tipus forn, diverses estructures grans de planta irregular que podrien ser grans retalls o estructures subterrànies complexes, algunes de les quals podrien correspondre a fons de cabana. També es localitzaren 22 estructures tipus fossa-cubeta. Destaca l'existència d'un fons de dòlia encaixat en un retall i una possible rasa tipus canalització. Tot plegat fa pensar en un assentament rural romà clarament orientat cap a la producció, ja sigui de productes agrícoles (indubtablement cereals i potser també vi o oli) com també d'elements ceràmics a partir de la presència dels forns.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

2.1.16. SANT LLORENÇ SAVALL (VOC.16)

Sense jaciments.

2.1.17. SANT QUIRZE DEL VALLÈS (VOC.17)

JACIMENT: Can Ponsich (VOC.17.1)

COORDENADES: X: 422233,09 Y: 4598822,81

ALÇADA: 190 msnm.

SITUACIÓ: Situat proper a la masia de Can Ponsich, al nord-oest de Sant Quirze.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció superficial l'any 1976 dirigida per R. Subirana.

MATERIALS: Ceràmica romana comuna, àmfora romana i *tegulae*. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2024)

VALORACIÓ: Referències de Subirana a partir de la prospecció realitzada en els camps i terres properes a Can Ponsich, on es localitzaren restes romanes superficials. La manca de dades impossibilita determinar el tipus de jaciment.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 306.

JACIMENT: Can Viver de la Serra (VOC.17.2)

COORDENADES: X: 422368,07 Y: 4596925,16

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Situat proper a la masia de Can Viver, situada en el PK 16,200 de la carretera de Rubí a Sabadell al sud de Sant Quirze.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica i àmfora. No se sap on està el material.

VALORACIÓ: Només per una referència de S. Cardús a la presència de restes ibèriques i romanes en aquest punt. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), pp. 22-23; R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 60; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi*

d'arqueologia i d'història. Tesis doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1495.

JACIMENT: Can Pona (VOC.17.3)

COORDENADES: X: 423140,84 Y: 4598795,78

ALÇADA: 185 msnm.

SITUACIÓ: Terrenys de Can Pona, actualment en plena urbanització. Situat en l'avinguda Ègara, cantonada Arraona.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Durant les obres de construcció d'una urbanització a Can Casablanques, a Can Pona, es descobreix una sitja. S'hi realitza una excavació arqueològica d'urgència l'any 1988.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica, ceràmica grisa a torn i a mà, 4 fragments de campaniana B, àmfora i una vora de dòlia.

VALORACIÓ: Documentació de dues sitges aïllades en molt mal estat i una cubeta on es recuperen materials del segle I aC. No es pot establir cap mena de relació amb altres jaciments propers. Segurament estava relacionada amb algun petit establiment rural o dins d'un camp de sitges més ampli.

BIBLIOGRAFIA: L. Sáenz, N. Bedós. *Memòria de les sitges ibèriques de Can Pona*. Memòria inèdita (1988); N. Bedós, L. Sáenz. "Les sitges ibèriques de Can Tona (Sant Quirze del Vallès)". *Limes*, 1 (1991), pp. 141 – 150.

JACIMENT: Bòbila Madurell - Can Feu (VOC.17.4)

COORDENADES: X: 424133,33 Y: 4598464,48

ALÇADA: 198 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-est de Sant Quirze. La zona més elevada correspon a una suau elevació del serrat de Can Feu, voltada per l'extensa plana tallada pel torrent de Can Feu a l'est i pels de la Taula Rodona i Lloret a l'oest, que conflueixen al Riu Sec.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat/Camp de sitges/Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze/Primer Ferro/Ibèric Ple/ Ibèric Final-Tardorepublicà /Romà Altimperial/Antiguitat Tardana.

RECERCA: Les primeres restes es documentaren en obrir el pas pels FFGC. i a partir d'aquí V. Renom duqué a terme intervencions esporàdiques entre el 1921 i el 1947. El 1968 es feu una prospecció del sector romà per E. Morral. Posteriorment es faran diverses campanyes d'excavació a la zona que posaran al descobert noves estructures i restes entre els anys 70 i 90 del segle passat.

MATERIALS: TSI, àmfora Pascual 1 i Dressel 2/4, *tegulae* i dòlia. Ceràmica ibèrica (àmfora de boca plana, *kalathos*, gris ibèrica) i produccions de vernís negre del segle III aC. Materials al Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Assentament amb llarga ocupació cronològica. En primer lloc, cal remarcar un important poblat situat entre el Bronze Final i el Primer Ferro, del qual se'n documentaren fins a 130 estructures negatives, donant la imatge d'un nucli de certa importància en el territori, en relació amb la creixent estructuració de l'hàbitat en aquest període. Posteriorment, trobem un assentament rural en època ibèrica plena (segle III aC.) caracteritzat per la troballa d'un conjunt de 25 sitges amb materials ceràmics diversos, restes de molins de mà i fauna. Sembla que l'assentament tindria una continuïtat fins el segle II aC. i fins i tot l'I aC., tot i que no es documenta el pas del moment ibèric a l'iberoromà. Aquest jaciment iberoromà estaria situat a la carena del Serrat de Can Feu i sobreposat a la zona meridional del jaciment prehistòric. Posteriorment, trobem ja en època romana un nou nucli del que la data de fundació a partir de la ceràmica recuperada és de darrer quart del segle I aC., perdurant fins a les darreries del s. II o inicis del III dC. Formen el conjunt dues parts diferenciades. Al nord, una zona constituïda per un grup de fonaments que presenten planta rectangular, un tester i un petit forn. Al sud, la zona és constituïda per 3 forns de producció amfòrica. Al sud-est de l'edifici s'hi ha trobat una gran fossa rectangular usada com a tester. Igualment apareixen diverses basses de decantació. També es documenta una habitació subterrània interpretada com a zona de magatzem. L'inici de la producció es pot datar en el darrer decenni aC., quan es documenten un pou d'aigua, una bassa de decantació i un gran forn que produïa elements constructius, ceràmica comuna i grollera, *pondera* i sobretot àmfores (Pascual 1). Resulta molt interessant el fet que les anàlisis antracològiques hagin documentat carbons de *Vitis Vinifera* per aquesta fase, confirmant l'elaboració de vi. Una producció que no existiria en l'assentament ibèric

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

tardà previ. S'inicia una segona fase a mitjans del I dC. marcada per l'ampliació de les estructures de magatzem (nou camp de dòlies), de les estances i l'ampliació del conjunt industrial terrisser, amb la construcció de dos forns més. Això marcaria un moment àlgid en la producció vinària i d'envasos ceràmics contenidors, principalment àmfores Pascual 1 i Dressel 2/4, fase que finalitzaria cap el 80 dC. amb l'amortització del camp de dòlies. A partir d'aquí, es mantindran en funcionament els forns per la producció de ceràmica comuna. No sembla clara una continuïtat en la producció agrícola i l'abundant aparició de restes faunístiques podrien indicar una reorientació econòmica cap a la ramaderia. Aquesta darrera fase acabaria segurament cap al darrer terç del segle II dC. En les intervencions dels anys 90, es documentaren algunes estructures dels segles VI i VIII dC. com un conjunt de sitges i un parell d'estructures muràries d'escassa entitat, donant fe d'una reocupació tardana del jaciment. Bàsicament, doncs, estaríem parlant d'una producció dedicada al vi, als envasos vinaris i al material constructiu i ceràmica comuna; tot això, complementat inicialment amb la producció agrícola i, posteriorment, és possible que amb la ramadera. Tradicionalment s'ha considerat el jaciment com la *pars rustica* d'una vil·la altimperial romana. Essent aquesta una hipòtesi possible, no trobem pel moment cap indicatiu, ni pel que fa a estructures ni materials, que permeti donar-li suport i que evidencii la possible existència d'una part d'hàbitat associada. Per tant, preferim categoritzar-lo com a assentament rural productiu. Per acabar, cal remarcar la proximitat d'un altre assentament de característiques similars, el jaciment de Poble Sec, situat en la mateixa unitat de relleu.

BIBLIOGRAFIA: E. Carbonell, J. Folch, J. Martínez. *El jaciment ibèric i romà de Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental). Memòria de les excavacions de 1987 i 1988.* Memòria inèdita (1990); E. Barrasetas. *Memòria de la part romana/medieval de l'excavació de la Bòbila Madurell. Sant Quirze del Vallès – Vallès Occidental (març-juny i setembre-octubre de 1991).* Memòria inèdita (1992); R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978.* Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 52; D. Miquel, P. Casanoves, E. Morral. “El jaciment romà de Can Feu (Sabadell)”. *Informació Arqueològica*, 26 (1978), pp. 15 – 23; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història.* Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1550; A. Martín, J. Miret, R.M. Blanch, S. Aliaga, R. Enrich, S. Colomer, S. Albizuri, J. Bosch. “Campanya d'excavacions arqueològiques 1978 - 88 al jaciment de la Bòbila Madurell - Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)”. *Arraona*, 3

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

(1988), p. 9 - 24; A. Canals, O. Mercadal, G. Ribé. “El complex arqueològic de la Bòbila Madurell – Serrat de Can Feu: història de la investigació (1921 – 1987)”. *Arraona*, 2 (1988), pp. 9, 26; J. Martínez, J. Folch, T. Casas. “La intervenció arqueològica al jaciment ibèric i romà de Can Feu (1987). Notes preliminars”. *Arraona*, 3 (1988), pp. 25 - 34; E. Barrasetas. “Les restes d'època romana i de l'Antiguitat Tardana al jaciment de la Bòbila Madurell”. *Arraona*, 15 (1994), pp. 63 -69; J. Miret. “Bòbila Madurell 1987 – 1988. Estudi dels tovots i les argiles endurides pel foc”. *Arraona*, 11 (1992), pp. 67 – 72; E. Carbonell, J. Folch, J. Martínez. “Notícia de les excavacions al jaciment ibèric i romà de Can Feu (Sant Quirze del Vallès). Campanyes de 1987 – 1988”. *Limes*, 1 (1991), pp. 151 – 154; M. Llongueras, R. Marcet, M.A. Petit. “Darrers treballs a la Bòbila Madurell (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)”. *Tribuna d'Arqueologia 1984 – 1985* (1986), pp. 25 – 34; A. Martín, J. Miret, J. Bosch, R.M. Blanch, S. Aliaga, R. Enrich, S. Colomer, S. Albizuri, J. Folch, J. Martínez, T. Casas. “Les excavacions al paratge de la Bòbila Madurell i de Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)”. *Tribuna d'Arqueologia 1987 – 1988* (1988), pp. 76 – 92; E. Carbonell, J. Folch, J. Martínez. “Can Feu, Sant Quirze del Vallès”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 279; A. Bordas, J. Díaz, R. Pou, A. Parpal, A. Martín. “Excavacions arqueològiques 1991 – 1992 a la Bòbila Madurell – Mas Duran (Sant Quirze, Vallès Occidental)”. *Tribuna d'Arqueologia 1992 – 1993* (1994), pp. 31 – 46; E. Carbonell, J. Folch, J. Martínez. “Recent work on villas around Ampurias, Gerona and Barcelona. La villa de Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Barcelona)”. *Journal of Roman Archaeology*, 8 (1995), pp. 297 – 230; E. Carbonell, J. Folch. “La producció de vi i d'àmfores a la vil·la de Can Feu”. *El vi a l'Antiguitat: economia, producció i comerç al Mediterrani Occidental*. Badalona: Museu de Badalona (1987), pp. 289 – 293; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaquiro (1995), pp. 213 – 216.

JACIMENT: La Bigorra (VOC.17.5)

COORDENADES: X: 422678,30 Y: 4597982,70

ALÇADA: 217 msnm.

SITUACIÓ: Turó afectat per les extraccions de terres en la zona de la futura urbanització de la Vall Suau. Delimitada per la cruïlla dels carrers de l'Anoia, Avinguda del Vallès i el carrer del Bages.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Documentat per primer cop per R. Subirana l'any 1972 i redescobert per un aficionat l'any 1984. S'hi du a terme una intervenció arqueològica l'any 1987 dirigida per F. Cuesta.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica, àmfora púnica, ceràmica gris costa catalana, campaniana A, àmfora romana Dressel 1B i dòlia. Materials en el Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: El jaciment presenta una extensió de 1005 m², amb dos sectors d'ocupació ben delimitats que proporcionen, a nivell estructural, un fons de cabana i restes d'un paviment de *tegulae*, quatre sitges i les restes d'un forn. S'hi documenta material arqueològic abundant. F. Cuesta creu que la funció d'aquest assentament seria de caràcter estacional i agrícola a la vegada, amb activitat com a foneria. La cronologia se situa als voltants dels segles II a I aC.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 315; F. Cuesta. "L'assentament ibèric de la Bigorra, Sant Quirze del Vallès (Vallès Occidental). Avanç dels resultats". *Arraona*, 1 (1987), p. 9 – 14; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1547.

JACIMENT: Can Pallàs (VOC.17.6)

COORDENADES: X: 422194 Y: 4598412

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Terrenys propers a la masia de Can Pallàs, actualment en plena dinàmica d'urbanització. Situat en la zona nord del terme municipal de Sant Quirze.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Neolític/Calcolític/Ibèric/Romà.

RECERCA: La primera actuació fou duta a terme l'any 1975, dirigida per O. Granados, com a conseqüència del descobriment casual de restes humanes en aquest punt. Posteriorment, s'hi fa una intervenció arqueològica l'any 1987 dirigida per F. Cuesta. Entre 1999 i l'any 2004 s'hi realitzen un seguit de campanyes d'excavació programades.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica i romana, *tegulae* i dòlia. Materials en el Museu d'Història de Sabadell (núm. 2043).

VALORACIÓ: A partir de les troballes superficials de ceràmica de R. Subirana i per la troballa de sis sitges amb materials romans i ibèrics es parla de la possibilitat que hi existís un camp de sitges d'època ibèrica o romana.

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 310; A. Bardavio, P. González, C. Masvidal. *Memòria de les intervencions arqueològiques efectuades a la balma Neolítica de Can Pallàs (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental). 1 – 30 de juny de 2004*. Memòria inèdita (2005).

JACIMENT: Sitges de Can Corbera (VOC.17.7)

COORDENADES: X: 419811,45 Y: 4596559,93

ALÇADA: 191 msnm.

SITUACIÓ: Extrem sud d'una elevació continuada i paral·lela a la riera de les Arenes. Zona afectada per la construcció de l'autopista Rubí - Terrassa. Situat al sud de Can Corbera, entre Can Corbera i la fàbrica Ideal Flor S.A. Proper al PK 4.900 de l'autopista.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà Altimperial.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció i un seguiment arqueològic l'any 1990.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica, àmfora, i sobretot ceràmica grisa ibèrica. TSI (Drag. 17b amb cartela *in planta pedis* CMVRRRI), una sivella de bronze.

VALORACIÓ: Dues sitges, una corresponent a època ibèrica i una altra a època romana (a partir d'una peça de TSI. Situada cap el 15 - 50 dC.). Sense relació amb cap altre jaciment proper.

BIBLIOGRAFIA: No s'han pogut consultar els informes de les intervencions realitzades al jaciment.

JACIMENT: Sitges ibèriques de Bellaterra (VOC.17.8)

COORDENADES: X: 423289,02 Y: 4595986,76

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: El jaciment es troba a la vora del camí carener que mena de Sant Cugat a Sant Quirze.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Regular

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció i un seguiment arqueològic l'any 1990.

MATERIALS: Ceràmica fina importada (àtica de vernís negre), ceràmica grisa, ceràmica grollera a torn i ceràmica llisa a torn. Materials al Museu de Sabadell (núm. 2612).

VALORACIÓ: Es tracta de dues sitges per la conservació de grans, de forma esfèrica. Totalment plenes de materials ceràmics amb peces gairebé senceres però aïllades.

BIBLIOGRAFIA: J.O. Granados, J. Sanmartí. "Les sitges ibèriques de Bellaterra". *Fonaments*, 7 (1988), pp. 115 – 161; M. Sánchez. *La Cerdanyola prehistòrica i antiga* (1978). Barcelona: Maragall, pp. 47 – 49; M. Sánchez. *Història de Cerdanyola. Dels orígens al segle vint*. Cerdanyola del Vallès: Ajuntament de Cerdanyola (2005), pp. 57 – 58; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1496 – 1546.

2.1.18. SANTA PERPÈTUA DE MOGODA (VOC.18)

JACIMENT: Turó de Can Filuà - Escoles Nacionals II - CEIP Santiga (VOC.18.1)

COORDENADES: X: 431484,80 Y: 4598380,27

ALÇADA: 99 msnm.

SITUACIÓ: En zona delimitada al nord i oest per la carretera de Sabadell, a l'est per l'avinguda de Sabadell i Barcelona i al sud per camps de conreu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze/Romà/Modern.

RECERCA: Indeterminat.

MATERIALS: Fragments ceràmics iberoromans en superfície.

VALORACIÓ: D'època ibèrica i romana només s'ha pogut constatar ceràmica en superfície, de tal manera que resulta impossible determinar amb certesa davant de quin tipus de jaciment ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: M. Martí, R. Pou, M. Buch. "Les estructures prehistòriques del jaciment de Can Filuà, Santa Perpètua de la Mogoda (Vallès Occidental)". *Limes*, 4-5 (1995), pp. 29 - 44; P. Garcia. "El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història". *L'Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218.

JACIMENT: La Ferrussa (VOC.18.2)

COORDENADES: X: 430436 Y: 4597930

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins de les instal·lacions d'una granja experimental, enmig d'una plana propera a Can Soldevila.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Bronze/Ibèric/Romà.

RECERCA: Documentat per afeccionats locals que hi realitzen un seguit de cates l'any 1968 a causa de la instal·lació d'estructures de reg al mas.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica i romana de taula, campaniana, pesos de teler, claus de ferro, molins de pedra i una escultura de cap de gos que els descobridors atribuïren a època romana de forma poc clara. Materials al Museu d'Història de Sabadell i al Museu de Santa Perpètua.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: També conegut com a Can Mayol. Les cates permeten documentar diversos materials, que s'afegeixen a la ceràmica en superfície, però sense cap estructura documentada. Possiblement estem davant d'un assentament rural situable a l'Ibèric Final però la manca d'una intervenció en extensió i la migradesa de les dades recuperades impedeixen confirmar aquesta hipòtesi amb certesa.

BIBLIOGRAFIA: P. Saura. "Primeres dades sobre el poblament romà de Santa Perpètua de Mogoda". *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1984), pp. 137 - 140; F. Vinyals. *Notes de la història de Santiga. Petit poble del Vallès. Santa Perpètua de Mogoda*. Barcelona: Alta Fulla (1984), pp. 26 – 33; P. Garcia. "El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història". *L'Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218.

JACIMENT: Granja Soley (VOC.18.3)

COORDENADES: X: 429794,26 Y: 4598687,03

ALÇADA: 90 msnm.

SITUACIÓ: Al costat de la granja Soley de Santa Perpètua.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic.

RECERCA: Documentada l'any 1979 a causa de la construcció d'una piscina a la Granja Soley.

MATERIALS: Material ceràmic (vasos carenats duna nansa, troncocònics, urnes, ceràmica a torn) i metàl·lic (puntes de fletxes de bronze, sivelles, fíbules, anelles...). Materials al Museu de Santa Perpètua.

VALORACIÓ: Tomba d'incineració d'un guerrer amb un aixovar destacat que indicaria una certa jerarquia social. Es tractaria d'un *loculus* excavat directament a terra i sense protecció. A l'interior s'hi deposità l'enterrament i un ric aixovar format per diverses ofrenes. Certs indicis podrien mostrar la presència d'una tomba infantil separada. Cronològicament se situaria a mitjans del segle VI aC. (560 – 550 aC.).

BIBLIOGRAFIA: E. Sanmartí, J. Barberà, F. Costa, P. García. "Les troballes funeràries d'època ibèrica arcaica de la Granja Soley (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental)". *Empúries*, 44 (1982), pp. 71 -103; F. Vinyals. *Notes de la història de Santiga. Petit poble del Vallès. Santa Perpètua de Mogoda*. Barcelona: Alta Fulla

(1984), pp. 23 – 26; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1556 – 1566; J. Sanmartí. “Las necrópolis ibéricas en el área catalana”. *Congreso de Arqueología Ibérica: Las necrópolis*. Madrid: Universidad Autónoma de Madrid (1992), pp 77 – 144; P. Garcia. “El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història”. *L'Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218.

JACIMENT: Can Soldevila (VOC.18.4)

COORDENADES: X: 431938 Y: 4597539

ALÇADA: 70 msnm.

SITUACIÓ: Entre el casc urbà de Santa Perpètua i la urbanització de la Florida, al cim d'una petita serra entre la riera de Caldes i el torrent de Can Sabau.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze/Ibèric/Romà Baiximperial.

RECERCA: Jaciment en el que s'hi duen a terme diverses campanyes d'excavació durant els anys 70 i 80 del segle XX. Així, la primera intervenció es realitzà l'any 1978, localitzant les primeres estructures. Posteriorment es tornà a intervenir els anys 80, 82, 83 i, finalment, el 1993 es féu un seguiment arqueològic i intervenció per la construcció d'un vial en aquest punt.

MATERIALS: *Dolia, tegulae*, maons de producció local, estela ibèrica. En el Museu Santa Perpètua i l'estela al Museu d'Arqueologia de Catalunya.

VALORACIÓ: Les restes romanes són escasses i corresponen bàsicament a troballes ceràmiques fragmentàries. Pel que fa a Can Soldevila X i XI, les restes consistiren en dues fosses circulars amb presència de restes de material constructiu romà. Per tant, tot plegat unes evidències molt escasses que no permeten afinar sobre la tipologia del jaciment davant del que ens trobem. Cal destacar la troballa d'una estela ibèrica als voltants de la masia. Es trobà superficialment al bosc amb una inscripció amb 38 signes ibèrics.

BIBLIOGRAFIA: R. Marcet. *Memòria del jaciment arqueològic de Can Soldevila (Santa Perpètua de la Mogoda – Vallès Occidental)*. *Campanyes 1982 – 1983*. Memòria inèdita (1982 – 1983); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1567 – 1568; S.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Boquer, J. Miret. “Noves estructures arqueològiques a Can Soldevila (Santa Perpètua de Mogoda). Campanya de 1993”. *Arraona*, 18, 3a època (1996), pp. 69 – 80; J. Velloso. “Una nueva estela ibèrica”. *Empúries*, 2 (1940), p. 174; Ll. Pericot. “Lectura de la nueva estela ibèrica”. *Empúries*, 2 (1940), p. 175; P. Garcia. “El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història”. *L’Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218.

JACIMENT: Torrablanca (VOC.18.5)

COORDENADES: X: 431735,39 Y: 4598047,68

ALÇADA: 75 msnm.

SITUACIÓ: Situat sota els fonaments d'unes noves cases.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Bronze Final/ Ibèric Final-Tardorepublicà/Medieval.

RECERCA: Troballa feta durant la construcció dels fonaments d'unes noves cases, el 1975.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Tres sitges de cronologia iberoromana de les quals no disposem de dades concretes sobre els materials.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Timba d'en Humbert (VOC.18.6)

COORDENADES: X: 431450,49 Y: 4599306,49

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Situat sobre una petita elevació al costat d'unes fàbriques.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Ibèric.

RECERCA: Indeterminat.

MATERIALS: Materials al Museu de Santa Perpètua.

VALORACIÓ: Materials ceràmics en superfície des d'època del Bronze Final fins època ibèrica. Sense més dades.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: R. Marcet, M.A. Petit. “Assentaments d’habitació a l’aire lliure de la comarca del Vallès. Del Neolític al Bronze Final.” *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 93 – 133; F. Vinyals. *Història de Santa Perpètua de Mogoda. Des de la Prehistòria als primers anys del segle XX*. Santa Perpètua: Gramògraf (1994), p. 57; F. Vinyals. *Història de Santa Perpètua de Mogoda. Des de la Prehistòria als primers anys del segle XX*. Santa Perpètua: Ajuntament (1994); P. Garcia. “El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història”. *L’Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218.

JACIMENT: Urbanització Santiga (VOC.18.7)

COORDENADES: X: 428998,65 Y: 4598793,96

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat de l’església de Santiga.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Romà/Medieval.

RECERCA: Indeterminat.

MATERIALS: Materials conservats al Museu de Santa Perpètua.

VALORACIÓ: Clot amb restes del Bronze Final i època medieval. Segons J. Estrada ens trobaríem davant d’una vil·la romana i segons P. Saura d’un dipòsit hidràulic de *signinum* amb mitja canya. La manca d’evidències arqueològiques i d’una intervenció a la zona impedeix confirmar o desmentir aquests extrems, de tal manera que no podem determinar amb exactitud quin tipus de jaciment trobem en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); P. Saura. “Primeres dades sobre el poblament romà de Santa Perpètua de Mogoda”. *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1984), pp. 137 – 140; P. Garcia. “El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història”. *L’Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218.

JACIMENT: Can Banús II (VOC.18.8)

COORDENADES: X. 432570 Y: 4599090

ALÇADA: 83 msnm.

SITUACIÓ: A uns 50 metres al sud-est del mas de Can Banús, en terrenys per on actualment passa el nou traçat del desdoblament de la carretera B-143.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi du a terme una intervenció arqueològica entre els anys 1995 i 1996 a causa de les obres del remodelatge de la carretera B-143 i la construcció dels accessos a l'autopista AP-7. Posteriorment, l'any 2011 s'hi realitza una prospecció superficial.

MATERIALS: Fragments de *dolia* i *tegulae*.

VALORACIÓ: Forn romà. Es tractaria d'un forn de tiratge vertical, amb *praefurnium* i corredor central que respon perfectament a la categoria II/b segons la classificació de Ninina Cuomo di Carpio. Patiria diverses fases de reconstrucció (tenim les fases I, II, III i IIIb). Seria una estructura productiva industrial habitual en l'espai que delimita la riera de Caldes i així trobem altres exemples diversos, especialment a l'àrea de Caldes de Montbui (Mas Manolo, carrer Espartero, Sant Miquel de Martres, etc.) però també a Santa Perpètua mateix, al propi jaciment de Can Banús. L'escassetat i poca representativitat dels materials fa impossible aportar una cronologia més precisa que la que situa el forn dins del període romà. La prospecció de l'any 2011 dona resultats negatius.

BIBLIOGRAFIA: J. Font, J. Montillo, O. Castro. *Memòria científica de l'Estudi d'Afectacions al Patrimoni Cultural – Prospecció arqueològica. Projecte de Condicionament i millora de diversos camins a l'àmbit del Consorci PEIN de Gallecs. Mollet del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Parets del Vallès, Lliçà de Vall, Palau-Solità i Plegamans i Montcada i Reixac. Vallès Oriental – Vallès Occidental. Gener – Febrer 2011.* Actium, Gestió del Patrimoni Arqueològic. Memòria inèdita (2011); E. Barrasetas, E. Revilla, G. Soler. *Memòria de l'excavació arqueològica al jaciment de Can Banús II (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental), entre el mes d'octubre de 1995 i el mes de març de 1994.* Memòria inèdita (1998); E. Barrasetas, E. Revilla. "El forn romà de Can Banús II (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental)". *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001.* Barcelona: Generalitat de

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Catalunya (2004), pp. 566 – 574; P. Garcia. “El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història”. *L’Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218.

JACIMENT: Can Vinyals III (VOC.18.9)

COORDENADES: X: 430250 Y: 4598700

ALÇADA: 93 msnm.

SITUACIÓ: Dins el polígon industrial de Can Vinyals. En els terrenys actualment ocupats per una nau de l'empresa VALEO.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze/Ibèric Antic/Romà.

RECERCA: Diverses intervencions arqueològiques entre novembre i desembre de 1997 i posteriorment, de nou, l’any 2000, pel projecte d’urbanització del polígon de industrial de Can Vinyals.

MATERIALS: Fragments de *dolia*, *tegulae*, àmfora, ceràmica comuna ibèrica, ceràmica comuna grisa ibèrica, fragments de molí.

VALORACIÓ: Àmplia zona arqueològica on s’han documentat restes d’àmplia cronologia. Destaca la localització de cinc estructures arqueològiques. En dues d’elles (tipus sitja), es troba material constructiu romà i ceràmica ibèrica. L’escassetat de les restes impedeix determinar el tipus de jaciment davant del que ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: M. Bosch de Doria. *Seguiment arqueològic de l’obra al solar propietat de l’empresa Renda Rubí SL., situat al polígon industrial de Can Vinyals. Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental). Juliol – agost de 2001*. Actium SCP, cultura i patrimoni. Memòria inèdita (2001); P. Garcia. “El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història”. *L’Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218.

JACIMENT: La Florida Nord – Can Soldevila (VOC.18.10)

COORDENADES: X: 432234 Y: 4597348

ALÇADA: 75 msnm.

SITUACIÓ: En els terrenys actualment ocupats per la urbanització La Florida Nord, al sud-est del nucli urbà, entre l’avinguda 15, el carrer 16 i el passatge Major.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Bronze/Primer Ferro.

RECERCA: Intervenció arqueològica d'urgència realitzada l'any 2001.

MATERIALS: Fragments ceràmics diversos.

VALORACIÓ: Cinc sitges, tres de les quals amb material del Ferro Inicial.

BIBLIOGRAFIA: J. Díaz. *Memòria de la prospecció arqueològica d'urgència al realitzada al sector Florida Nord (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental)*. Memòria inèdita (1998).

JACIMENT: Carrer Mossèn Camil Rossell (VOC.18.11)

COORDENADES: X: 431650 Y: 4598706

ALÇADA: 72 msnm.

SITUACIÓ: Entre els carrers Mossèn Camil Rossell i el carrer Joan Fiveller, en el casc antic de Santa Perpètua, molt proper a l'església parroquial.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Medieval.

RECERCA: Documentació de restes arqueològiques realitzada l'any 1998 a causa de les obres de millora de la xarxa de distribució d'aigua. Posteriorment, en el solar número 4 del carrer Mossèn Camil Rossell, s'hi fan diverses intervencions arqueològiques entre el 2006 i el 2007 (prospecció el 2006 i excavació el 2007) per evitar possibles afectacions en les actuacions urbanístiques a aquesta zona.

MATERIALS: Produccions de vernís negre com ceràmica Àtica, ceràmica campaniana A, campaniana B i B-oïdes, TSSG, ceràmica a torn oxidada, un *pondus*, ceràmica a torn reduïda, fragments d'àmfora tarraconesa (Pascual 1 i Dressel 2/4), fragments de dòlia, tègula, *imbrex* i maó de terra cuita o tovot cuit. Fragments de *signinum*. Restes d'estuc i d'un paviment de calç.

VALORACIÓ: Restes de mur o fonamentació (potser relacionades amb tres forats de pal) i petites capes de calç que podrien indicar un nivell de circulació més ampli. Alguns dels materials documentats (terres rubefactades, maons de terra cuita, escòries) podrien indicar l'existència d'un forn en aquest punt. Per una altra banda, la troballa d'un forn a la cruïlla del c/Fivaller amb el c/ Mn. Camil Rosell, adscrit a època romana i del que es

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

conserva bàsicament una paret d'argila cuita, confirma aquesta possibilitat i ens fa pensar que es tracta del mateix jaciment. Es proposa una cronologia de segle I dC. Tot i que l'escassetat de les evidències impedeix un apropament excessivament precís, tot sembla indicar que ens trobem davant d'un petit assentament rural on s'hi realitzava algun tipus d'activitat productiva, segurament associada a la producció de material ceràmic constructiu. Per tant, introduïm en aquesta fitxa els jaciments de la Carta Arqueològica de Carrer Mossèn Camil Rossell, 4 i Cruïlla del c/Fivaller amb el c/ Mn. Camil Rosell.

BIBLIOGRAFIA: J. Díaz. *Memòria de la documentació arqueològica d'urgència realitzada a la cruïlla del carrer Fiveller amb el carrer Mossèn Camil Rossell de Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental). Maig de 1998.* Memòria inèdita (1993); J. Morera, J.A. Cantos. *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer Mossèn Camil Rossell, 4. Santa Perpètua de Mogoda (Vallès Occidental). Novembre 2006 – abril 2007.* Arqueociència S.C.S.L. Memòria inèdita (2007); P. Garcia. "El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història". *L'Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior.* Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 179.

JACIMENT: Camps de Can Rectoret (VOC.18.12)

COORDENADES: X: 428697 Y: 4598072

ALÇADA: 93 msnm.

SITUACIÓ: Situat als camps de Can Rectoret, al nord de la indústria "Lípido Santiga".

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Parcialment destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Intervenció arqueològica realitzada el 2006 pel fet que era una zona on superficialment s'havien trobat restes romanes i s'hi havia de realitzar un seguit de moviments de terres.

MATERIALS: Abundants materials constructius (*tegulae*) i ceràmics (fragments de dòlia, ceràmica oxidada i reduïda) d'època romana juntament amb restes de fauna.

VALORACIÓ: En un punt que limita al nord amb la carretera de Sabadell a Santa Perpètua. (B-140), a l'est amb la riera Seca i a l'oest amb la carretera B-141, es trobà una

estructura murària amb dos estrats associats de cronologia romana. Resulta impossible a partir de les evidències determinades saber davant de quin tipus de jaciment ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: K. Harzbecher. *Memòria de la intervenció arqueològica als Camps de Can Rectoret. Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental. Juliol 2006.* Arqueociència, S.C.S.L. Memòria inèdita (2006).

JACIMENT: Parc de la Florida (VOC.18.13)

COORDENADES: X: 432116,80 Y: 4597595,11

ALÇADA: 76 msnm.

SITUACIÓ: En un barri de la Florida, en un camí entre un parc i les vies del ferrocarril.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Prospecció arqueològica realitzada durant l'any 2006.

MATERIALS: Fragment de *tegulae*.

VALORACIÓ: Durant unes prospeccions a la zona es documenta aquest fragment de material constructiu romà. Les restes podrien estar relacionades amb els jaciments romans de la zona de La Florida Nord i Can Soldevila.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar la memòria d'intervenció d'aquest jaciment.

JACIMENT: Carrer Sant Ramon, 1-3 (VOC.18.14)

COORDENADES: X: 431615 Y: 4598750

ALÇADA: 70 msnm.

SITUACIÓ: En la part vella del nucli urbà. Terreny de planta trapezoïdal amb una superfície de 474 m², situat en una cantonada d'una illa de cases. La propietat limita amb blocs d'edificis a sud i oest i un espai obert al nord.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Medieval/Modern/Contemporani.

RECERCA: Entre finals de 2004 i inicis de 2005 es realitzà intervenció preventiva

MATERIALS: Abundant material ceràmic romà i quatre monedes.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Les intervencions documenten diverses fases d'ocupació, la més important de les quals d'època romana. Aquesta presenta cinc moments diferenciats. La primera fase només presenta estrats amb ceràmica ibèrica i romana amb cronologia del s. I aC. El següent moment romà conserva un mur i diversos nivells d'enderroc, amb molta ceràmica associada i un pou. La tercera fase mostra restes d'un gran àmbit de planta regular i algunes sitges. Un quart moment destaca per la presència d'un pou construït en aquest moment, posteriorment amortitzat, i una gran fossa associada. L'última fase estaria representada per dos murs formant un angle recte, sitges, fosses i alguns nivells d'enderroc. En una de les sitges es conserva un individu en posició encongida en un rebliment de pedres, que els autors de l'excavació no consideren inhumació sinó deposició.

BIBLIOGRAFIA: No s'han pogut consultar ni la memòria ni l'informe de les intervencions realitzades en aquest jaciment.

JACIMENT: Església de Santa Maria Antiga o Santiga (VOC.18.15)

COORDENADES: X: 429413 Y: 4598669

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Situada a mig camí entre Sabadell i Santa Perpètua, a poca distància de la carretera que les uneix (B-149) i a 2 km del nucli urbà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: Intervenció arqueològica realitzada a l'església l'any 2003.

MATERIALS: Sense materials.

VALORACIÓ: Els orígens d'un assentament a la zona (al voltant de la riera) es remunta a època prehistòrica i s'han trobat indicis que abans de l'ermita romànica n'hi havia una altra dedicada a Santa Maria Antiga. La manca de materials i evidències, però, impossibiliten el poder parlar de forma segura d'una ocupació anterior a la medieval en època romana

BIBLIOGRAFIA: R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 306; J.M. Massagué. "Santa Maria Antiga". *Catalunya romànica*, vol. XVIII. *Vallès Occidental - Vallès Oriental*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

(1991), pp. 217 – 220; B. Álvarez. “Santa Maria de Santiga: Fase inicial de l’estudi historicoarqueològic” *L’Ordit*, 2 (2008), pp. 131 - 155.

JACIMENT: Mina de Can Taió o de la Creueta/Polígon industrial de Ca n'Oller, parcel·les 1 i 2 (VOC.18.16)

COORDENADES: X: 431433 Y: 4599322

ALÇADA: 79 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat nord de l'autopista AP-7, s'hi accedeix a través del carrer Catalunya.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà/Contemporani.

RECERCA: Diverses intervencions arqueològiques entre el 2004 i el 2005.

MATERIALS: Material constructiu romà. Dipòsit provisional als locals d'Actium.

VALORACIÓ: La Mina de Can Taió està situada al nord-oest de Santa Perpètua. Es tracta del tram que passa pel polígon industrial de Ca n'Oller, al costat nord de l'AP-7. El polígon es troba situat al nord de la població, en una antiga zona agrícola relacionada amb la masia de Ca n'Oller i, en part, a la conca de l'antiga riera de Caldes. Les intervencions posaren al descobert dues mines d'època contemporània però, la vegada, s'hi documentaren restes de material constructiu d'època romana o alguns retalls al sòl natural que podrien correspondre a antigues estructures negatives.

BIBLIOGRAFIA: No s'han pogut consultar les memòries i informes sobre les intervencions en aquest jaciment.

JACIMENT: Carrer Santa Maria, número 14 - 16 (VOC.18.17)

COORDENADES: X: 431598,37 Y: 4598665,94

ALÇADA: 75 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el solar del número 14-16 del carrer Santa Maria, en el nucli històric, a uns 30 metres de l'església parroquial de Santa Perpètua.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Bronze/Romà Altimperial/Medieval/Modern.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: El 2007 es va dur a terme una intervenció arqueològica al solar del c/ Santa Maria, 14-16 amb motiu de la construcció d'un nou edifici.

MATERIALS: Diverses restes ceràmiques i òssies.

VALORACIÓ: Es van localitzar diverses fosses d'enterrament amb restes humanes i fosses d'emmagatzematge tipus sitja. Aquestes estructures eren retalls excavats en el terreny natural de tipologies diverses, generalment de planta circular i de dimensions variables amb uns diàmetres d'entre un i dos metres i unes fondàries d'entre 50 cm. i 2 m. Per altra banda, es van documentar parts de murs fets de còdols lligats amb argila, probablement d'època medieval i alguns fets amb pedra i morter d'època moderna (segles XVI - XVII). Es poden diferenciar diverses fases cronològiques. Per època romana (segles I - II dC.), trobem un estrat que ocupa la majoria de l'extensió del solar i que podria haver-se realitzat per anivellar el terreny amb material i terres aportades d'un altre lloc, segurament d'un establiment proper d'època imperial. En aquest estrat és on hi havia retallades la majoria de les fosses de la necròpolis altmedieval del segle XI-XII. La manca de més dades arqueològiques impedeixen determinar la tipologia del jaciment per època romana, tot i que tot semblaria indicar que segurament estaríem davant d'algun tipus de petit assentament rural, sense poder contrastar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar l'informe sobre les intervencions arqueològiques en aquest jaciment.

JACIMENT: Can Ventura de l'Oller (VOC.18.18/VOC.10.6).

COORDENADES: X: 431224 Y: 4599744

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Polinyà i Santa Perpètua de Mogoda. Explotació agropecuària, al cim d'una petita elevació al marge dret de la riera de Caldes, al polígon industrial Ca n'Oller.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Bona/Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Medieval/Modern.

RECERCA: Des de finals de 1967 hi ha constància de la presència de ceràmica romana de forma superficial. L'any 1970 el grup Pro-Arqueologia i Història de Santa Perpètua de Mogoda hi descobreixen un tester d'època romana, la qual cosa generà una intervenció arqueològica per part de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia de la

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Diputació de Barcelona entre 1985 i 1987 que documenta un assentament romà altimperial. L'any 1991 l'obertura d'una rasa per una subestació elèctrica permet trobar un forn romà que és excavat. Finalment, l'any 2003 s'hi du a terme una nova intervenció a causa de les obres per la instal·lació d'un nou parc de 220 kV a la S.E. Riera de Caldes per part de l'empresa Endesa.

MATERIALS: Materials diversos, entre els que destaquen el material ceràmic amfòric (Dressel 1, Pascual 1, Dressel 2-4), la ceràmica comuna i sigil·lada, peces metàl·liques d'ornament i treball agrícola i monedes (August, Galba i Vespasià). Dipòsit provisional als magatzems d'Àtics, amb destí al Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Assentament rural romà situat al marge dret de la riera de Caldes i al cim d'una petita elevació. Té una part edificada amb un conjunt d'habitacions separades per un mur transversal i un paviment de terra batuda amb calç. Es documenta un forn romà ben conservat juntament a una zona d'ús agrícola. Es dona una continuïtat en l'ús amb un forn i camp de sitges medievals. S'interpreta com a important centre productor d'envasos vinaris, segurament en funcionament entre època augustal i finals del segle I dC. La manca d'indicis associats a una part d'hàbitat fan que preferim parlar d'un important assentament rural productiu i no d'una vil·la, que és la consideració que dona tradicionalment la bibliografia a aquest assentament.

BIBLIOGRAFIA: P. Fernández. *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva a la vil·la romana de Ca l'Oller – subestació elèctrica de Polinyà- del 12 al 31 de desembre de 2004*. Atics. Memòria inèdita (2006); P. Saura. “Primeres dades sobre el poblament romà de Santa Perpètua de Mogoda”. *Estudios de la Antigüedad*, 3 (1984), pp. 137 - 140; E. Sanmartí, J. Tremoleda, P. Castanyer. “Can Ventura de l'Oller, Santa Perpètua de Mogoda”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 274; F. Vinyals. *Història de Santa Perpètua de Mogoda. Des de la Prehistòria als primers anys del segle XX*. Santa Perpètua: Ajuntament (1994); P. Garcia. “El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història”. *L'Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaquirot (1995), p. 218; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 166.

JACIMENT: Can Vinyalets (VOC.18.19)

COORDENADES: X: 430800 Y: 4599000

ALÇADA: 105 msnm.

SITUACIÓ: Situat fora del nucli urbà de Santa Perpètua de Mogoda, dins el polígon industrial de Can Vinyalets, situat entre aquesta població i Polinyà. El solar sobre el que es troba el jaciment limita a l'oest amb la carretera de Polinyà (B-142) i a l'est amb el camí antic de Polinyà a Ripollet.

TIPUS: Indeterminat/Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Neolític/Calcolític/Bronze/Ibèric/Romà/Antiguitat Tardana/Medieval

RECERCA: Entre els mesos de juliol i agost de 1999 es va realitzar una excavació arqueològica d'urgència a causa dels moviments de terres realitzats en aquest polígon industrial

MATERIALS: Un fragment de campaniana, diversos fragments d'àmfora bètica i tarraconesa, ceràmica comuna, un as ibèric i materials diversos d'època tardoantiga. En el Museu de Santa Perpètua.

VALORACIÓ: Jaciment amb evidències d'una ocupació llarga en el temps. D'època ibèrica i romana, tot i no haver-se trobat cap estructura clarament adscrita a aquest moment, la troballa freqüent de materials ibèrics i romans en el rebliment de les sitges d'època posterior fa pensar en una ocupació de la zona en època antiga, tot i que sense poder determinar quin tipus d'assentament hi trobaríem. El moment més important, però, el trobaríem durant l'Antiguitat Tardana, quan es documenten un conjunt de sitges i fosses que indicarien l'existència d'un assentament rural productiu. Tot i que la cronologia entra ja pràcticament de ple en l'època alt-medieval (ss. VIII – X), els arqueòlegs defensen la possibilitat que les sitges nasquessin d'una ocupació tardoantiga amb perduració alt-medieval.

BIBLIOGRAFIA: G. Caballé, D. Gutiérrez, G. Vila, J.M. Vila. *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a Can Vinyalets. Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental. Campanyes de 1999, 2000 i 2001*. Arqueociència, S.C.S.L. Memòria inèdita (2002).; P. Garcia. "El patrimoni de Santa Perpètua de Mogoda. Crònica del grup Pro Arqueologia i Història". *L'Ordit*, 2 (2008), pp. 200 – 218.

2.1.19. SENTMENAT (VOC.19)

JACIMENT: Els Peons (VOC.19.1)

COORDENADES: X: 427512,52 Y: 4604478,24

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Al marge esquerre de la carretera de Sabadell a Sentmenat, en el PK 28, després de la urbanització Pedrasanta.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: Troballa aïllada,

MATERIALS: Molí barquiforme

VALORACIÓ: Troballa aïllada que no podem determinar cronològicament amb claredat.

BIBLIOGRAFIA: J. Vila Cinca. *Memoria de los trabajos realizados en las excavaciones de las cercanías del Real Santuario de Nuestra Señora de la Salud*. Sabadell: Imp. Ribera (1927).

JACIMENT: Carretera de Castellar, prop del Castell de Sentmenat (VOC.19.2)

COORDENADES: X: 427790,21 Y: 4607682,80

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el PK 32 de la carretera de Castellar a Sentmenat, proper del castell de Sentmenat, al nord del nucli.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per referències de restes romanes indeterminades per J. Estrada i d'un paviment romà per V. Renom.

BIBLIOGRAFIA: V. Renom. *A la memoria de Don Vicente Renom Costa*. Sabadell: Museo de la Ciudad de Sabadell (1962), pp. 21-23; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Fruitós (VOC.19.3)

COORDENADES: X: 427699,61 Y: 4608354,37

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Terres de Can Fruitós, al nord del nucli. Situat en la mateixa carena del castell de Sentmenat. S'hi accedeix pel PK 32.500 de la carretera de Castellar a Sentmenat.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per referències de J. Estrada.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Paratge del Castell de Sentmenat - Camí del Castell de Sentmenat (VOC.19.4)

COORDENADES: X: 427934 Y: 4607650

ALÇADA: 240 msnm.

SITUACIÓ: Situat al camí d'accés al castell de Sentmenat.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Dolenta

CRONOLOGIA: Neolític/Ibèric/Romà Baiximperial/Medieval/Modern.

RECERCA: Dues intervencions arqueològiques realitzades els anys 2005 i 2006.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Durant les intervencions arqueològiques es localitzaren una sitja ibèrica i una altra romana amb material escàs i fragmentat que dificulta l'adscripció cronològica.

BIBLIOGRAFIA: No s'han pogut consultar les memòries referents a les intervencions realitzades en aquest jaciment.

JACIMENT: La Torre Roja (VOC.19.5/VOR.4.24)

COORDENADES: X: 428755 Y: 4609595

ALÇADA: 404 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre els termes municipals de Sentmenat i Caldes de Montbui. Fortificació situada al cim del turó de la Torre Roja, a l'extrem d'un serrat des d'on es té un ampli domini visual de tota la plana de Caldes.

TIPUS: Torre.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: Dues intervencions arqueològiques realitzades els anys 2005 i 2006.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Base d'una torre situada en un sector en ruïnes. Es discuteix sobre si és una torre romana a l'interior de la qual es construí una de medieval o si bé és una torre totalment medieval que aprofità per la seva construcció carreus d'època ibèrica.

BIBLIOGRAFIA: E. Moreu Rey. *Els castells catalans*, vol. 2. Barcelona: Rafael Dalmau (1969), p. 224; J. Badia "La Torre Roja". *Catalunya romànica*, vol. XVIII. *Vallès Occidental – Vallès Oriental*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana (1991), pp. 317 – 318.

JACIMENT: Sant Miquel de l'Arç (VOC.19.6/VOR.4.15)

COORDENADES: X: 429130 Y: 4609353

ALÇADA: 260 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre els termes municipals de Sentmenat i Caldes de Montbui. Zona situada al nord-oest del terme municipal de Caldes de Montbui, al peu del turó de la Torre Roja. Situat en una important cruïlla de camins històrics.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Prospecció realitzada per C. Miró.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de J. Estrada. La prospecció superficial feta per C. Miró resultà negativa.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1657; J. Sanmartí. "Els jaciments ibèrics de la vall mitjana de la riera de Caldes". *Gala*, 2 (1993), p. 182.

JACIMENT: Can Gibert (VOC.19.7/VOC.9.5)

COORDENADES: X: 430324,73 Y: 4605725,63.

ALÇADA: 176 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre els termes municipals de Palau-Solità i Plegamans i Sentmenat. Les restes aparegueren en la mateixa casa pairal, situada en zona de conreus i boscos d'alzines. S'hi arriba per un camí de carro que arrenca de la Urbanització Can Duran.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Els materials aparegueren en fer-se obres a la masia.

MATERIALS: Restes d'àmfora, teula i algun fragment rodat de ceràmica ibèrica. Materials al Museu de Sabadell (2018) i el Museu de Palau.

VALORACIÓ: L'escassetat de les restes no permet fer cap aproximació a la naturalesa d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Ventura. *El meu poble*. Caldes de Montbui: Calígraf (1985).

JACIMENT: Poblat ibèric de la Torre Roja (VOC.19.8/VOR.4.18)

COORDENADES: X: 428680 Y: 4609660

ALÇADA: 393 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'oest de Caldes de Montbui, al marge dret de la riera de Caldes, passant per la casa de Can Corró i Sant Miquel de l'Arç i continuant pel camí que hi ha a l'est del turó. Entre els termes municipals de Caldes de Montbui i Sentmenat.

TIPUS: Poblat ibèric.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Ibèric Final-Tardorepublicà/Medieval.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: Tenim referències al jaciment des del segle XIX, però la primera intervenció la dugué a terme Ll. Sala als anys 50, amb un seguit de sondeigs, els resultats dels quals no van ser publicats. Posteriorment, l'any 1968 J. Barberà i R. Pascual feren una curta campanya de prospeccions. L'any 1984 s'inicià un projecte d'intervencions centrat en el jaciment amb una sèrie d'excavacions que es mantingueren fins l'any 1992. Finalment, a partir de l'any 2004 es reinicien les excavacions que es mantenen fins a dia d'avui.

MATERIALS: Materials diversos, destacant restes ceràmiques, numismàtiques i metal·lúrgiques variades. En el Museu de Caldes de Montbui i el Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Poblat situat en un turó dins de la Serra del Farrell, a la seva plataforma superior, en una situació estratègica que li permet una panoràmica magnífica de la plana vallesana i la Serralada Litoral, arribant a veure fins i tot el mar. S'hi ha documentat nombroses estructures d'un poblat ibèric, que segurament s'estenia per tot el turó amb una extensió aproximada d'entre 3 i 4 hectàrees, i també un assentament medieval situable entre els segles VIII i XII dC. El topònim és a causa de l'existència d'una torre de guaita medieval de planta circular amb sectors de parament d'*opus spicatum* en un extrem del poblat. Pel que respecte al poblat ibèric, tindriem quatre fases d'època antiga. Començant per la primera fase (mitjans segle VI – mitjans segle V aC.), es podria correspondre amb un moment preurbà, ja que sembla que existia un assentament amb cases aïllades de tipus “cabana”, sense un espai públic organitzat i sense muralla (o bé amb un mur de contenció del que no ha quedat evidència material). Les cabanes estarien fetes majoritàriament amb materials peribles, com mostren els diversos forats de pal recuperats, tot i que es documentarien les primeres estructures muraries i alguns sòcols de pedra que mostrarien la transició entre les estructures constructives típiques del Bronze Final – Primer Ferro i el món ibèric. Una segona fase es donaria entre mitjans del segle V i finals del segle IV aC., suposant un trencament total en la fisonomia del poblat. D'aquesta fase s'han excavat uns 900 m², tot i que el poblat seria molt més ampli en aquesta fase. En el primer moment clarament urbà del poblat, aquest passa a estructurar-se a partir d'una muralla perimetral i un carrer paral·lel a aquesta, amb bateries de cases a banda i banda. Destaca el cas de l'únic carrer documentat, de 15 metres de llargada i una amplada d'uns 2 metres com a màxim, que fa que tingués capacitat per persones i animals però no per vehicles rodats. Les cases

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

oscil·larien, pel que fa a dimensions, entre els 20 i 50 m². En elles s'hi ha documentat elements típics dels hàbitats ibers com els enllosats, les llars de foc o els enterraments d'ovicàprids. A nivell ceràmic destaca la troballa de ceràmica àtica, vaixel·la de figures roges, àmfora púnico-ebusitana i una gran expansió de la ceràmica ibèrica a torn. En general, doncs, podem dir que en aquesta fase la Torre Roja es consolida ja com a un nucli de primer ordre dins de l'estructura del poblament ibèric laietà. La fase 3 se situaria entre finals del segle IV i finals del segle III/inicis del II aC. És una fase poc coneguda on semblaria que la trama urbana és replantejada, mantenint la muralla però amortitzant el carrer, essent ocupat aquest espai per una zona d'hàbitat. Per aquests moments destaca la troballa de successius enterraments infantils localitzats sota llars, un d'ells doble. No són els primers enterraments localitzats en el poblat, però sí els que es presenten més concentrats dins un mateix espai. A nivell de materials ceràmics també és el període menys conegut del jaciment, destacant la presència de ceràmica àtica i de campaniana A. A finals d'aquesta fase, coincidint amb la irrupció romana a la zona, es dóna un abandonament total del poblat. La següent fase (fase 4) segurament és la més important o millor coneguda del poblat. Aquest no es torna a reocupar fins el segle I aC., concretament a finals del primer quart. I a partir d'aquest moment es planteja un gran reordenament urbanístic que arrasa amb les estructures anteriors, aterrassant el jaciment per tal d'obtenir una àmplia superfície plana on refer el poblat. Una primera mostra de canvi seria pel que fa als hàbitats. Així, aquests guanyen en complexitat amb la presència de diverses compartimentacions internes i, en general, d'un pati central obert que organitzaria la casa. En tres o quatre d'aquests habitatges s'ha comprovat la coexistència de la funció com a residència i l'activitat productiva, en alguns casos a escala força remarcable. Per exemple, s'ha documentat un parell de tallers metal·lúrgics. La major part d'aquestes cases, però, foren abandonades cap al tercer quart de segle, mostrant el progressiu declivi del poblat que acabaria amb el seu abandonament definitiu. Les tècniques constructives també varien i documentem de forma clara la presència d'elements d'origen romà com la *tegula* o l'*imbrex*. Pel que fa a estructures d'emmagatzematge es documenta alguna sitja i dòlia. Hi ha abundant presència en els hàbitats d'enterraments rituals (fins a sis enterraments perinatal documentats). La muralla només es reaprofitava en alguns punts i, per tant, no sembla que puguem parlar d'un assentament plenament emmurallat. Semblaria que, a partir dels sondejos realitzats, l'ocupació s'estendria per tot el turó, donant lloc a un assentament que els

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

arqueòlegs consideren que podria arribar a tenir unes 4,2 ha. d'extensió. Respecte els materials, la ceràmica indígena continua sent la majoritària, tot i que estem en el moment de major presència d'importacions com la campaniana A tardana, la campaniana B, ceràmiques itàliques de cuina, àmfora Dressel 1 i, pel moment final del jaciment, produccions amfòriques locals com imitacions de Dressel 1, la Pascual 1 o la Dressel 2/4 i ceràmica sigil·lada itàlica. Destaca també el conjunt de materials en ferro, amb presència de claus, glans de plom, dues fíbules de bronze o eines agrícoles. Igualment, s'han recuperat elements en ós i d'altres associats a l'activitat tèxtil com 10 *pondera* i 6 fusaioles. A nivell numismàtic, es conserva un conjunt de 41 peces provinents de seques com les de *Baitolo*, *Arse*, *Ilerda*, *Ilturo*, *Kesse*, *Lauro*, *Esti*, *Bolskan*, *Ebussus*, *Iltirkesken*, *Untikesken*, etc. Finalment, remarcar la presència de grafits ibèrics documentats en ceràmica (en un cas sobre una *dolia*). El poblat seria abandonat de forma definitiva cap el canvi d'era. No fou reocupat fins època medieval (fase 5: VIII – XII dC.), quan pel segle VIII es documenta una necròpolis medieval formada, fins el dia d'avui, per 12 enterraments vinculats a una zona d'hàbitat i possiblement a la torre que dóna nom al jaciment.

BIBLIOGRAFIA: B. Pelegero, S. Bettosini, M. Granollers. *Memòria de la intervenció arqueològica al Turó de la Torre Roja (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental), 2006 – 2007*. Fides. Recerca i Difusió Històrica. Memòria inèdita (2010); I. Gibrat, J.M. Gallego. *Informe Campaña 2010. La Torre Roja (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental), juny – juliol 2010*. Memòria inèdita (2010); J. Ballart, J. Villanueva. *Resum de la Història de Caldes de Montbui*. Caldes de Montbui: Ajuntament de Caldes de Montbui (1981); J. Folch, X. Menéndez, C. Miró, J.M. Puche, E. Revilla, E. Sorribes. "El poblat ibèric de la Torre Roja i el conjunt termal de Caldes de Montbui (Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 1987 - 1988* (1988), pp. 151 - 162; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1986); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1569 – 1638; A. De Montes, L. Sala. "Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy". *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 - 109; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945), p. 198; J.M. Coll, M. Gurrera, J.A. Molina, E. Planas, J. Roig. “Estudi del fragment cardial trobat a la Torre Roja (Caldes de Montbui): un error d’adscripció”. *Arraona*, 7 (1990), pp. 67 – 70; J. Sanmartí. “Els jaciments ibèrics de la vall mitjana de la riera de Caldes”. *Gala*, 2 (1993), pp. 159 – 176; A. Fortó, X. Maese, N. Pelegero, J. Pisa, A. Vidal. “El poblat ibèric de la Torre Roja (Caldes de Montbui – Sentmenat)”. *Lauro*, 26 – 27 (2005), pp. 5 – 18; A. Fortó, X. Maese. “La Torre Roja: un jaciment ibèric i medieval (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental)”. *Tribuna d’Arqueologia 2009 – 2010* (2012), pp. 113 – 152.

2.1.20. TERRASSA (VOC.20)

JACIMENT: Can Palet de la Quadra (VOC.20.1)

COORDENADES: X: 418687,98 Y: 4601435,17

ALÇADA: 272 msnm.

SITUACIÓ: Vorejant la carretera de Montcada.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica i monedes

VALORACIÓ: Restes en superfície. No s'especifica res més i no hi ha material al Museu de Terrassa. Resulta impossible determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 159 – 166.

JACIMENT: Can Cardús (VOC.20.2)

COORDENADES: X: 415880 Y: 4603620

ALÇADA: 360 msnm.

SITUACIÓ: Situat 800 m. al sud del PK 2 de la carretera de Terrassa a Rellinars.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 2004 i diversos treballs l'any 2008 a causa de les obres del Quart Cinturó.

MATERIALS: Blocs de paviment, *opus testaceum* i ceràmica.

VALORACIÓ: Restes no localitzades que només coneixem per la referència de P. Gorina. Es realitza una prospecció l'any 2004 que resulta negativa, mentre que l'any 2008 es torna a intervenir també a causa de les obres del Quart Cinturó. En aquesta darrera intervenció es documentaren alguns cossos humans dins les seves caixes de tègules a doble vessant juntament a algunes restes de murs. Això confirmaria l'existència d'algun tipus d'assentament rural per època romana en aquest punt, sense que en puguem determinar masses característiques pel moment.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 159 – 166; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004); A. Moro. "Activitat arqueològica. 2008". *Terme*, 23 (2008), p. 25.

JACIMENT: Ca n' Amat (VOC.20.3)

COORDENADES: X: 415890 Y: 4604565

ALÇADA: 370 msnm.

SITUACIÓ: En el PK 2,300 de la carretera de Terrassa a Rellinars.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Descoberta per membres del Centre Excursionista de Terrassa als anys 60. S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 2004.

MATERIALS: Tègula romana i mitja àmfora.

VALORACIÓ: Quatre inhumacions de *tegulae* i una altra de petita amb teules de llit i mitja àmfora de cobertura orientades cap a ponent. Segurament aquesta zona funerària estaria relacionada amb algun dels múltiples assentaments rurals de la zona però no es pot determinar amb seguretat amb quin. Tot i així, cal remarcar que només la coneixem per referències escrites i que una prospecció arqueològica de l'any 2004 a la zona donà resultats negatius.

BIBLIOGRAFIA: J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Tusell (VOC.20.4)

COORDENADES: X: 418415 Y: 4604300

ALÇADA: 360 msnm.

SITUACIÓ: Prop del PK 1,5 de la carretera de Terrassa a Matadepera.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Descoberta per membres del Centre Excursionista de Terrassa als anys 60. S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 2004.

MATERIALS: Restes de paviments i sarcòfag amb moneda d'Antoninus Pius.

VALORACIÓ: Només en tenim constància per la referència de S. Cardús, que no especifica ni l'extensió del jaciment ni el tipus de ceràmica. La presència d'una moneda d'Antoninus Pius podria indicar un funcionament de l'assentament en època altimperial. L'any 2004 s'hi realitza una prospecció amb resultats negatius però amb la zona ja construïda. S. Cardús la considera una vil·la romana i indica que, juntament als paviments, hi hauria restes de parets associades. En realitat, però, no hi ha cap indici que permeti contrastar aquesta informació.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 41; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Plaça Vella (VOC.20.5)

COORDENADES: X: 417620 Y: 4601800

ALÇADA: 278 msnm.

SITUACIÓ: En ple centre del casc antic de la ciutat. A l'entrada del carrer Major, sud de la plaça i en un solar ubicat al sud de la plaça, al centre històric de la Vila de Terrassa, al costat de la Torre del Palau.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular/Parcialment destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà /Antiguitat Tardana/ Medieval/ Modern/ Contemporani.

RECERCA: Realització d'una intervenció arqueològica al número 19 de la plaça l'any 2007.

MATERIALS: Restes d'*opus signinum* i materials ceràmics diversos.

VALORACIÓ: P. Gorina donava la referència de l'existència d'un paviment d'*opus testaceum* i, a més, a 300 m. es troba la necròpolis de la Font Vella. Les intervencions

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

als anys 90 van documentar una sitja ibèrica (ss. II – I aC.), mentre que per època tardoromana 5 sitges amb ceràmica. Durant el mes de juliol de 2007 es realitza una intervenció arqueològica en el número 19 de la plaça Vella de Terrassa que documenta diverses fases d'ocupació, la més antiga de les quals seria d'època romana, amb la documentació de les restes d'un dipòsit de *signinum* amb els seus murs perimetrals. A partir d'aquestes dades disponibles, només podem fer la hipòtesi de l'existència d'algun tipus d'assentament rural en aquest punt en època antiga, amb una ocupació en època ibèrica final i, posteriorment, ja en època tardoromana.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. “Tarrassa”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 160; *Excavació arqueològica. Plaça Vella (Terrassa, Vallès Occidental)*. Memòria inèdita (1993 – 1995); G. Garcia, A. Moro, J. Piera, M. Ruiz, G. Soler, M. Trias. “Excavació arqueològica a la plaça Vella. Primers resultats”. *Terme*, 9 (1994), pp. 14 – 19; J.M. Coll, J. Roig, J.A. Molina. “Alguns contextos ceràmics d'època tardoromana i visigòtica del Vallès Occidental”. *Actes de les Jornades de Joves Medievalistes del Vallès*. Cerdanyola del Vallès: UAB (1998); A. Moro. “Activitat arqueològica. 2008”. *Terme*, 23 (2008), p. 27.

JACIMENT: Can Font de Gaià (VOC.20.6)

COORDENADES: X: 414970 Y: 4603925

ALÇADA: 346 msnm.

SITUACIÓ: Al nord-oest del nucli urbà de Terrassa, a la zona de dependències de la masia de Can Gaià. En el PK 2,5 de la carretera de Terrassa a Rellinars, travessant el torrent de Gaià.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de *tegulae*, *dolia* i ceràmica romana (*sigillata*). Les restes no consten a cap museu de Terrassa.

VALORACIÓ: Només a partir de les referències de P. Gorina i a les informacions del masover que parlava de restes de murs lligats amb calç. Es planteja la possibilitat de que sigui un assentament rústic romà, però la manca de dades i d'una intervenció arqueològica en aquesta zona impedeixen determinar si realment existí tal assentament.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 159 – 166.

JACIMENT: Serrat d'en Perrotet (VOC.20.7/VOC.7.6)

COORDENADES: X: 418415,41 Y: 4605954,90

ALÇADA: 448 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Terrassa i Matadepera. Al peu d'un petit turó, passat el PK 3 de la carretera de Terrassa a Talamanca.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Material documentat en prospecció superficial per X. Font.

MATERIALS: Fragments d'àmfores Dressel 2/4, dòlia, ceràmica comuna ibèrica i romana. Igualment, material de construcció com *tegulae*, *latera* i fragments d'*opus testaceum*.

VALORACIÓ: Conjunt de restes ceràmiques trobades en un camp de conreu. La relativa abundància d'aquestes, juntament amb la presència de fragments cremats i d'un possible forn, fan pensar en alguna mena d'assentament rural productiu. Especialment la presència de restes d'àmfora Dressel 2/4 podria fer pensar en un assentament del segle I dC. relacionat amb la producció de vi i amb antecedents en el segle I aC. Fins i tot, veient la xarxa d'assentaments rurals romans del terme municipal de Terrassa que sorgeixen a partir del segle I dC., es podria plantejar la hipòtesis de que ens trobem davant d'un establiment tipus vil·la. Òbviament, això no pot ser més que una pura especulació a manca d'una excavació arqueològica en extensió en aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Casa Guardiola (VOC.20.8)

COORDENADES: X: 418098,09 Y: 4602194,06

ALÇADA: 291 msnm.

SITUACIÓ: Al c/ Sant Antoni, paral·lel al torrent de Vallparadís.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Dues antefixes (Museu Cartoixa de Vallparadís, núm. 2184-2185) i un fris i joia desapareguts.

VALORACIÓ: Materials apareguts durant la construcció de la casa l'any 1982 però sense cap mena d'estructura associada. Per tant, a falta d'una intervenció arqueològica, no podem apuntar cap hipòtesi sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964).

JACIMENT: Turó de Gaià (VOC.20.9).

COORDENADES: X: 414737 Y: 4604190

ALÇADA: 510 msnm.

SITUACIÓ: Terreny erm a dos km. a l'oest del PK 2 de la carretera de Terrassa a Rellinars.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Desconegut.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per les referències de S. Cardús a un assentament ibèric, però sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964).

JACIMENT: Camp de Mare (VOC.20.10)

COORDENADES: X: 414792,38 Y: 4603509,44

ALÇADA: 420 msnm.

SITUACIÓ: Al nord-oest de Terrassa. En una plana de conreu al sud de la masia de Can Font de Gaià. Limita al sud amb el torrent de Gaià i la urbanització de Can Gonteres.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Jaciment documentat a partir del dipòsit al Museu Casa Alegre de Sagrera analitzat per M. Agustí el 1980. Procedeix d'una prospecció superficial.

MATERIALS: Fragments de TSSG i ceràmica comuna imperial.

VALORACIÓ: Només tenim com a dades els materials dipositats fora de context al Museu Casa Alegre de Sagrera. Per tant, resulta impossible realitzar cap hipòtesi sobre el jaciment, més enllà d'una adscripció cronològica romana altimperial a partir de la tipologia ceràmica.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Carbonell (VOC.20.11)

COORDENADES: X: 417495 Y: 4605060

ALÇADA: 350 msnm.

SITUACIÓ: Terrenys de la masia de Can Carbonell, a 1 km a l'oest del PK 2,5 de la carretera de Terrassa a Talamanca, al nord de Terrassa.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Jaciment documentat a partir de la recollida de materials superficials feta per S. Cardús. Posteriorment, l'any 2004 s'hi realitza una prospecció arqueològica.

MATERIALS: Ceràmica sigil·lada segons S. Cardús (no n'hi ha constància als museus) i ceràmica comuna romana, *tegulae* i *imbrex* a partir de la prospecció del 2004.

VALORACIÓ: S. Cardús recull fragments de ceràmica al pla sobre el marge de l'extrem de Torrent Rubial, a Can Carbonell, però no aporta més dades. La prospecció de 2004 aporta nous materials en superfície. A partir de tan escasses dades i davant la manca d'una intervenció arqueològica en extensió, resulta impossible determinar amb precisió de quin tipus de jaciment es tracta.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964); J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Bogunyà (VOC.20.12)

COORDENADES: X: 417247 Y: 4604630

ALÇADA: 360 msnm.

SITUACIÓ: Terres de la masia de Can Bogunyà, a l'extrem nord del nucli urbà, a 1 km. direcció nord del PK 1,300 de la carretera de Terrassa a Rellinars.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Jaciment documentat a partir de la recollida de materials superficials feta per S. Cardús. Posteriorment, l'any 2004 s'hi realitza una prospecció arqueològica.

MATERIALS: Possibles sepultures sense constància dels materials als museus. A la prospecció de 2004 es documenten restes de ceràmica comuna romana i de paraments: *tegulae* i *imbrex*.

VALORACIÓ: Segons P. Gorina es troben sepultures realitzades amb *tegulae* destruïdes intencionalment. Posteriorment, la prospecció de l'any 2004 troba més restes romanes. Segurament ens trobem davant d'una típica petita necròpolis romana associada a algun assentament rural de la zona, que és bastant habitual en aquesta regió.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964); P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 159 – 166; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Ca n'Arnella (VOC.20.13)

COORDENADES: X: 420379 Y: 4604867

ALÇADA: 360 msnm.

SITUACIÓ: Terres de la masia de Ca n'Arnella, PK 6 de la carretera de Matadepera a Sabadell, al nord-est de Terrassa.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: Jaciment documentat a partir de la referència de S. Cardús. Posteriorment, l'any 2004 s'hi realitza una prospecció arqueològica.

MATERIALS: Sepultures romanes sense materials que constin als museus. La prospecció de l'any 2004 documenta restes de ceràmica comuna, *tegulae* i *imbrices*.

VALORACIÓ: Segons Cardús, es troben sepultures romanes sense especificar més dades. Posteriorment, la prospecció de l'any 2004 troba més restes romanes. De la mateixa manera que a Can Bogunyà, segurament ens trobem davant d'una típica petita necròpolis romana associada a algun assentament rural de la zona.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964); J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Sales (VOC.20.14)

COORDENADES: X: 420476 Y: 4605115

ALÇADA: 375 msnm.

SITUACIÓ: Terres de la masia de Can Sales, PK 6 de la carretera de Matadepera a Sabadell, al nord-est de Terrassa.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Jaciment documentat a partir de la referència de S. Cardús.

MATERIALS: n.d

VALORACIÓ: Segons Cardús, es troben sepultures romanes sense especificar més dades. En aquest cas no s'hi ha realitzat cap intervenció arqueològica que permeti donar suport a aquesta informació, de tal manera que no tenim dades per precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964).

JACIMENT: La Batzuca (VOC.20.15).

COORDENADES: X: 419835 Y: 4605330

ALÇADA: 376 msnm.

SITUACIÓ: A la plana occidental immediata del torrent de la Batzuca, a l'encreuament de carreteres de Terrassa a Castellar, PK 20 de la carretera de Matadepera a Sabadell, zona nord de Terrassa.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d

VALORACIÓ: Només per les referències de J. Estrada i S. Cardús però sense restes per corroborar l'existència del jaciment. Estrada parla d'una vil·la romanorepublicana a la zona. No podem precisar sobre la tipologia del jaciment per aquesta manca de dades.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964); J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Boada del Pi (VOC.20.16)

COORDENADES: X: 416518 Y: 4602672

ALÇADA: 303 msnm.

SITUACIÓ: Al terreny de la desapareguda masia de Can Boada, avui zona urbana, a l'oest del nucli urbà. El situen a prop del c/ Camí de la Masia, no lluny de l'actual Can Marcet.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Restes conegudes gràcies a la informació oral de J. Saladrigas, que té diapositives en color al seu domicili. L'any 2008, amb motiu del Projecte del Pla Parcial de Can Marcet, es va dur a terme una prospecció superficial, ja que el jaciment quedava afectat per l'àrea del projecte. El terreny, però, estava ple d'abocaments i rebaixos moderns que van impedir la seva realització.

MATERIALS: Paviment de 3x1 metres que es considera perdut.

VALORACIÓ: Només a partir d'informacions orals.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar la memòria de la intervenció arqueològica realitzada.

JACIMENT: Can Bosch de Basea (VOC.20.17)

COORDENADES: X: 418076,90 Y: 4599680,17

ALÇADA: 260 msnm.

SITUACIÓ: En el terreny anomenat Vinya d'en Manel. Avui hi passa l'A18, que sepulta el jaciment en el km 20,300. Tocant al rierol Palau, al sud del nucli urbà.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Antiguitat Tardana.

RECERCA: Descobert el 1974 durant les obres de la construcció de l'A18. E. Ripoll hi realitza una intervenció d'urgència. Posteriorment, l'any 1980 s'hi du a terme una nova intervenció i, finalment, el 2007 una prospecció afecta part del jaciment.

MATERIALS: Paviments de *signinum*, restes de ceràmica campaniana B, TSI, TSSG, TSH, TSAA i TSAD, fragments de ceràmica paleocristiana i comuna, àmfores ibèriques i imperials i materials de construcció. Materials al Museu Cartoixa de Vallparadís, Casa Alegre de Sagrera i Museu Arqueològic de Catalunya.

VALORACIÓ: Vil·la romana que proporciona una zona termal modesta amb *prae-furnium* de planta quadrada i una petita dependència annexa, hipocaust i dues habitacions rectangulars, una de les quals comunica amb el forn. Es tractarien del *caldarium* i el *tepidarium*. Es documenta una zona de necròpolis amb 10 inhumacions de *tegulae* a doble vessant, un pou d'obra i 13 sitges. La part industrial estaria formada per dues dependències i una piscina revestida que segurament tindrien una funció d'elaboració de vi i oli. La troballa en una de les habitacions dels encaixos d'una premsa, fa que els arqueòlegs es decantin per la producció vinícola. El 2007 es fa una intervenció a Can Guitard de la Riera, al nord del jaciment. En tocar amb la vil·la es documentà ceràmica romana, ampliant el jaciment. També tenim referències orals a l'existència d'un forn ceràmic. Els materials semblen documentar una llarga durada amb un inici a mitjans del segle I dC. i un ús fins a mitjans o finals del segle V dC. En el segle II i el IV es donarien els dos moments àlgids d'utilització. La proximitat amb

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

assentaments com Can Jofresa o Can Coret podrien indicar una vinculació entre aquests. En definitiva, ens trobem amb una de les principals vil·les productives del territori relacionat amb el nucli romà d'Ègara. Aquest és un dels pocs casos en tot el Vallès on es pot documentar amb certa claredat tant la part d'hàbitat com la productiva, convertint-se, doncs, en un exemple molt interessant per comprendre l'evolució del territori i la producció rural a la zona.

BIBLIOGRAFIA: E, Morral, J.M. Nuix, A. Martín. *Excavacions a la vil·la romana de Can Bosch de Basea (Terrassa)*. Terrassa: Junta Municipal de Museus de Terrassa (1980).

JACIMENT: C/ Major de Sant Pere, 40 i 49 (VOC.20.18)

COORDENADES: X: 418232 Y: 4602430

ALÇADA: 298 msnm.

SITUACIÓ: Situat a les cases al voltant dels números 40 i 49 del c/ Major de St. Pere.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Prospeccions fetes per S. Alavedra l'any 1979 i, posteriorment, seguiment de les obres en aquestes cases feta per A. Moro.

MATERIALS: Sepultures mal conservades, algun ós i dos fragments de TSAA i Dressel 20. Materials al Museu Casa Alegre de Sagrera.

VALORACIÓ: Negròpolis amb sepultures de caràcter comú a partir de les prospeccions de S. Alavedra el 79 i el seguiment de les obres fet per A. Moro.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Vapor Sala (VOC.20.19).

COORDENADES: X: 418377 Y: 4601882

ALÇADA: 285 msnm.

SITUACIÓ: Situat al c/ de la Igualtat, paral·lel al torrent de Vallparadís; al sud del conjunt de Sant Pere.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per les referències de S. Cardús a sepultures romanes de tègula a doble vessant.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), pp. 26 i 50.

JACIMENT: Can Coret (VOC.20.20).

COORDENADES: X: 413302 Y: 20037

ALÇADA: 253 msnm.

SITUACIÓ: En terrenys de la desapareguda masia de Can Coret, on acaba el nucli urbà. Tocant l'autopista A-18 i la riera del Palau.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Àmfora ibèrica a la Casa Museu Alegre de Sagrera però amb font d'ingrés desconeguda.

VALORACIÓ: Només per les referències de S. Cardús a la troballa de monedes i de P. Gorina a la de ceràmica en aquest punt. No es pot determinar quin tipus de jaciment és.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964); P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 165.

JACIMENT: Can Poal de la Costa (VOC.20.21)

COORDENADES: X: 416416 Y: 4600781

ALÇADA: 315 msnm.

SITUACIÓ: Situat al peu del turó on s'ubica la masia de Can Poal i prop de la bòbila de Ca l'Almirall. Afectat per la construcció de l'autopista a Terrassa.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragments de ceràmica campaniana A, campaniana B, ceràmica sigil·lada aretina, TSSG, TSAA, produccions comunes, fragments de vidre, morter i fragment dret de placa funerària. Materials al Museu Casa Alegre de Sagrera.

VALORACIÓ: Referències de S. Cardús sobre restes de ceràmica, una placa funerària, una columneta i un possible forn. P. Gorina ens parla també de restes de ceràmica i estructures de parets de formigó romà arrebossades. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix poder precisar la tipologia d'aquest jaciment, tot i que la presència d'elements com la placa funerària o la possible columneta i forns podrien fer-nos pensar en una vil·la romana. Tot i això, preferim ser prudents i parlar d'un assentament rural romà, sense precisar més.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 41; P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 162; M. Mayer, I. Rodà. *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell (1984), pp. 20 i 52.

JACIMENT: Can Fatjó de Sant Pere (VOC.20.22)

COORDENADES: X: 417936 Y: 4603393

ALÇADA: 336 msnm.

SITUACIÓ: Situen el jaciment a la part occidental del que era la plaça de les Bruixes. Al nord del nucli urbà, entre els carrers del Maestrat i Dibuijant Avellaneda.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per P. Gorina i posteriorment pel Centre Excursionista de Terrassa.

MATERIALS: Capitell i tambor de columna (actualment a l'interior del recinte de l'església de Sant Pere) i una estatueta de marbre de Dionís d'època altimperial.

VALORACIÓ: P. Gorina recull la notícia de l'aparició de materials en aquest punt, mentre que membres del Centre Excursionista de Terrassa identifiquen el capitell i tambor al pati de la ja desapareguda masia de Can Fatjó de St. Pere (segurament fora de context). Tot plegat fa pensar més aviat en un seguit d'elements moguts del seu context

arqueològic original i que, per la seva entitat, podrien estar relacionats amb el conjunt arqueològic de les esglésies de Sant Pere.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 161 – 162.

JACIMENT: Escola Industrial (VOC.20.23)

COORDENADES: X: 418638 Y: 4602033

ALÇADA: 290 msnm.

SITUACIÓ: En ple casc urbà de la ciutat, al final del c/ Colon, avinguda Jacquard, actual zona universitària.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Possibles sepultures en *tegula*. Cap museu té constància de materials.

VALORACIÓ: Només a partir de les referències de P. Gorina a la presència d'aquestes possibles tombes romanes.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 161.

JACIMENT: Can Jofresa (VOC.20.24)

COORDENADES: X: 418021 Y: 4600318

ALÇADA: 255 msnm.

SITUACIÓ: Situada al sud del nucli urbà de Terrassa a uns 200 m. del PK 26,500 de la carretera de Terrassa a Rubí. Vorejant el polígon d'habitatges i una zona esportiva. En una superfície de 8400 m².

TIPUS: Indeterminat/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric/Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Jaciment descobert l'any 1968, quan es realitzen les primeres intervencions. Posteriorment, s'hi duen a terme campanyes d'excavació entre els anys 1982 i 1985.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Materials diversos, destaca la presència de canalitzacions, sitges, *dolia*, *lacus* i forns ceràmics. A nivell ceràmic trobem restes de campaniana B i ceràmica sigil·lada. Materials al Museu Casa Alegre de Sagrera i Museu Cartoixa de Vallparadís.

VALORACIÓ: Assentament rural romà del que s'ha documentat principalment elements d'orientació productiva. En aquest sentit, podem dividir les troballes en un camp de *dolia* amb restes de canalitzacions i una habitació rectangular; una zona de sitges i construccions amb una habitació absidal, algunes rectangulars i quatre grans *lacus* interconnectats; també un conjunt de forns de terrissa a la part oriental. La interpretació parlaria d'un primer moment entre l'època d'August i els flavis, on trobem tres forns de terrissa d'una *officina figularia* que produiria *lateris*, *tegulae*, *imbrices*, àmfores i ceràmica comuna. En un segon moment (a partir d'època flàvia), sorgiria el complex de *lacus*. Pel fet de no haver-hi trobat restes de premses, es relaciona més aviat amb una blanqueria o amb la indústria tèxtil. Contemporànies a aquesta segona fase es documenten una sèrie de dependències trencades o reaprofitades que podrien ser la zona d'hàbitat i en les quals s'han trobat fragments d'estucs de colors i tesselles de mosaic en blanc i negre. Es mantindria en funcionament fins a mitjans del segle II dC. Sembla que els forns de terrissa ja no funcionarien en aquest moment. A partir d'aquest moment, s'abandona l'assentament. Es parla de possible reocupació en els segles III – IV dC. per la troballa de materials ceràmics fora de context, mentre que la documentació de ceràmiques ibèriques podrien indicar una ocupació anterior. Tot plegat ens fa pensar en un assentament rural de tipus productiu de certa importància. Tradicionalment ha estat definida com a vil·la, però les restes atribuïbles a una *pars urbana* són realment molt minses. Ara bé, la presència d'aquesta possible zona d'hàbitat amb la conservació de certs elements ornamentals de tipus luxós com els estucs i les tesselles fan que ens decanem per parlar de vil·la en aquest cas. Igualment, no cal oblidar la proximitat de la vil·la de Can Bosch de Basea (a 700 metres), en la qual s'ha documentat principalment la *pars urbana* d'aquesta. Per tant, no s'hauria de descartar la possibilitat que es tractés de la mateixa explotació agrària, en el cas de Can Bosch amb la *pars urbana* i a Can Jofresa amb la *pars rustica* i/o *fructuaria*.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Ègara*. Terrassa: Tallers Joan Morral (1964), p. 43; T. Casas, J. Coll, A. Moro. "La vil·la romana de Can Jofresa, unes restes que cal conservar". *Al Vent*, 85 (1985), pp. 29 - 32; T. Casas, J. Coll, A. Moro. "El complex industrial romà de Can Jofresa (Terrassa, Vallès Occidental)".

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Tribuna d'Arqueologia 1985 – 1986 (1986), pp. 69 – 74; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1490 – 1491; T. Casas, J. Coll, M.I. Elbaile, X. Font, L. Mazaira, A. Moro. “Can Jofresa, Terrassa”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 269; A. Moro. “La història antiga”. *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa (1987), pp. 95 – 108; T. Casas, A. Moro. *Memòria d'excavació. Vil·la romana de Can Jofresa. Terrassa – Vallès Occidental*. Memòria inèdita, 1985; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaquiro (1995), p. 209.

JACIMENT: Can Casanova (VOC.20.25)

COORDENADES: X: 418748,18 Y: 4599463,83

ALÇADA: 264 msnm.

SITUACIÓ: Terrenys de la masia de Can Casanova, actualment un restaurant. En el PK 26 de la carretera de Terrassa a Rubí.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Desconegut.

RECERCA: n.d

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de P. Gorina. No es pot saber amb precisió la seva cronologia però podrien correspondre a època ibèrica o romana.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. “Tarrassa”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 164.

JACIMENT: Can Parellada (VOC.20.26)

COORDENADES: X: 413213 Y: 20220

ALÇADA: 227 msnm.

SITUACIÓ: Davant la casa de Can Parellada, a l'altra banda de la riera de les Arenes, extrem meridional del terme municipal de Terrassa.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Desconegut.

RECERCA: n.d

MATERIALS: Graella conservada al Museu Cartoixa de Vallparadís (núm. 2244). Sense material associat.

VALORACIÓ: Forn ceràmic amb cambra de combustió endurida i graella per 30 fumeroles. La manca de material ceràmic associat impedeix precisar-ne la cronologia, però la presència habitual de forns ceràmics ibèrics i romans per tota la regió fa pensar que pugui ser una possibilitat aquesta adscripció cronològica.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 163 - 164; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1491 - 1492.

JACIMENT: Can Figueres del Mas (VOC.20.27)

COORDENADES: X: 413332 Y: 20316

ALÇADA: 670 msnm.

SITUACIÓ: Explotació agropecuària al sud-est del nucli urbà de Terrassa, prop del PK 15,700 de la carretera de Sabadell a Terrassa.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Desconegut.

RECERCA: n.d

MATERIALS: Forn sense materials associats.

VALORACIÓ: Forn ceràmic del que la cambra de combustió i graella no es veuen en estar al nivell del sòl actual. No es localitza l'escombrera. La manca de material ceràmic associat impedeix precisar-ne la cronologia, però la presència habitual de forns ceràmics ibèrics i romans per tota la regió fa pensar que pugui ser una possibilitat aquesta adscripció cronològica.

BIBLIOGRAFIA: Només referències al catàleg del Pla Especial de Protecció del Patrimoni de Terrassa.

JACIMENT: Can Bonvilà (VOC.20.28)

COORDENADES: X: 421200 Y: 4603710

ALÇADA: 330 msnm.

SITUACIÓ: Explotació agropecuària a 4 km al sud-est del PK 19 de la carretera de Terrassa a Castellar. Al nord-est de la finca de Can Bonvilà, entre els torrents de Can Ustrell, al nord, i can Bonvilar, al sud.

TIPUS: Assentament rural productiu/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Bronze Inicial/Bronze Final/Romà Altimperial/Baiximperial/Modern.

RECERCA: Ja fou documentat per V. Renom a inicis del segle XX. Posteriorment, s'hi féu una prospecció visual superficial l'any 1970, confirmant els indicis de vestigis. L'any 1986, amb motiu de la confecció del mapa arqueològic de Sabadell, A. Roig localitzà noves evidències al mateix punt. L'any 1991, A. Moro realitzà una recollida de material superficial i diverses cates de sondeig. Finalment, els anys 2001 i 2002, a causa de les obres promogudes pel Real Club de Golf El Prat per construir un camp de golf en aquest punt, es dugué a terme una intervenció arqueològica.

MATERIALS: Materials diversos com restes de *dolia*, fragments d'àmfora tarraconesa, sud-hispànica i africana, TSSG, TSH, TSAA. TSAC, ceràmica lucente, comuna africana, etc. Materials al Museu d'Història de Sabadell (núm. 2017).

VALORACIÓ: V. Renom documentà una estructura romana de 17 metres amb tres habitacions i ceràmica diversa. Posteriorment, les excavacions del 2001 posen al descobert un camp de 132 sitges (cinc del Bronze i la resta romanes), un important camp de 124 *dolia*, dos dipòsits, dos murs, un pou, 7 retalls i una estructura de combustió (possiblement de tipus metal·lúrgic). Algunes *dolia* foren reaprofitades com a sepulcre. Per època romana, trobem dues fases. Una primera que aniria del segle I al III dC., caracteritzada per la presència de cinc sitges en el segle I dC. i la construcció del gran camp de *dolia* a partir del segle II dC. D'aquest segle és també l'única resta constructiva: un mur aïllat. També pel segle II trobem un pou, 9 sitges i diversos retalls. El camp de *dolia* serà amortitzat al segle III dC., quan entrem en una segona fase d'època baiximperial (segles IV – V dC.). Es documenten per aquest moment 8 sitges i dos retalls i estrats en el camp de *dolia*, però ja sense aquesta funcionalitat. Destacar també la documentació de dos dipòsits d'època romana indeterminada i que, per la

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

tipologia i l'existència de paviments de *signinum*, s'atribueixen a una funció de contenció de líquids (oli o vi). Igualment, tenim la resta de 55 sitges sense poder precisar la cronologia per època romana. En conclusió, ens trobem davant d'un assentament rural important dins del territori de l'actual Terrassa. Sorgiria durant el segle I dC. (possiblement segona meitat), quan les restes de sitges i retalls fan pensar en un petit assentament rural productiu vinculat a la producció agrícola. A inicis del segle II es dona la gran transformació de l'assentament amb la creació del gran magatzem de *dolia*, possiblement en relació amb els dos dipòsits d'*opus signinum* i també les vuit sitges, el pou i els dos retalls. Per tant, la interpretació més lògica seria la del creixement del nucli original, transformant-se en un important centre productor de vi o oli amb una producció destinada al mercat. La importància del jaciment es mantindrà fins a finals del segle II o inicis del III, quan s'amortitza el camp de sitges i es mantindria l'activitat productiva però vinculada de nou de forma exclusiva a la producció agrícola. A partir del segle V, es donaria un nou creixement en l'activitat a Can Bonvilà, gràcies a la documentació de noves sitges i retalls, però sense arribar a les cotes productives del segle II dC. Tradicionalment, s'ha associat aquest jaciment a una vil·la romana. Com en altres casos, però, no hi ha cap indicatiu que permeti parlar d'una zona d'hàbitat associada. El jaciment no està exhaurit i, de fet, V. Renom localitzà l'estructura rectangular en una zona de bosc propera. Per tant, no es pot descartar la possibilitat que intervencions futures documentin aquesta *pars urbana* que permeti definir de forma clara l'existència d'una vil·la romana. Tot i aquesta manca d'indicis, l'amplitud de l'àrea arqueològica afectada, assenyalada no només per les descobertes de V. Renom sinó també per la proximitat del jaciment de Torrebonica romà, segurament relacionat d'alguna manera amb Can Bonvilà, juntament al topònim conservat fan pensar que en aquest cas sí que podríem estar davant d'un assentament tipus vil·la. Així, el topònim té un origen clarament llatí, possiblement "*bonum villare*", que podria fer referència a la riquesa de la vil·la romana (la primera referència la trobem l'any 1053 al Cartulari de Sant Cugat com a *bono vilar*). Sigui com sigui, haurien de ser les intervencions futures les que haurien de confirmar o desmentir aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: P. Canovas. *Conjunto de hallazgos entre Can Bonvilar y Can Ustrell*. Document mecanografiat conservat al Museu d'Història de Sabadell (1970); Ll. Fernández, G. Ribé, A. Roig. "Localització del jaciment romà de Can Bonvilar, Terrassa. Prospeccions 1986". *Arraona*, 2 (1988), pp. 81 – 86; R. Subirana. *Obra*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Sabadellenca 1953 – 1978. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980), p. 311; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1493 – 1494; F. Antequera, C. Ferrer. *Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de Can Bonvilar. Desembre 2001 – Setembre 2002/Febrer 2003*. Codex, Arqueologia i Patrimoni, 2004.

JACIMENT: Carretera de Castellar (VOC.20.29)

COORDENADES: X: 419930 Y: 4604410

ALÇADA: 334 msnm.

SITUACIÓ: Situat prop del PK 19 de la carretera de Terrassa a Castellar, al nord del nucli urbà.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà.

RECERCA: L'any 1963, R. Subirana hi du a terme una petita excavació arqueològica. Posteriorment, s'hi fa una prospecció arqueològica l'any 2004.

MATERIALS: Forn conservat i restaurat al Museu Cartoixa de Vallparadís (2243). Alguna resta d'àmfora ibèrica i ceràmica recremada.

VALORACIÓ: Forn de difícil datació però que podria situar-se en època ibèrica per la presència d'alguna resta de ceràmica d'aquest període. Resulta, però, impossible assegurar-ho. Una prospecció arqueològica en aquest punt l'any 2004 donà resultats negatius.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 163; R. Subirana. *Obra Sabadellenca 1953 – 1978*. Sabadell: I.G. Farrús Falguera (1980); J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Viver - Torrebonica (VOC.20.30)

COORDENADES: n.d.

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Antiga masia avui transformada en Sanatori i granja-escola. Situada 500 metres al nord del PK 15,700 de la carretera de Sabadell a Terrassa

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: S. Cardús hi situa un poblat ibèric però sense evidència material per demostrar-ho.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 22.

JACIMENT: Mas Pla (VOC.20.31)

COORDENADES: X: 419768,68 Y: 4598319,90

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Terrenys propers a la carretera de Terrassa a Rubí, poc abans del km. 24, on s'aixecava la casa de Mas Pla, avui totalment enrunada.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només a partir de les notícies de S. Cardús i P. Gorina, que fan referència a fonaments d'un 3 metres de gruix que formaven part un recinte de tres naus, una de les quals pavimentades amb *opus testaceum*. Resulta impossible determinar el tipus de jaciment a causa de la manca de dades contrastables.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 42; P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 165.

JACIMENT: Nord de Can Missert. Roc Blanc (VOC.20.32)

COORDENADES: X: 415473 Y: 4601437

ALÇADA: 312 msnm.

SITUACIÓ: Terreny erm al nord de Can Missert, en una petita elevació de turó anomenada Roc Blanc. Prop de la carretera de Terrassa a Manresa, avui enllaç de l'autopista de la Bauma, entre els municipis de Terrassa i Viladecavalls.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Prospecció arqueològica realitzada l'any 2004.

MATERIALS: Restes de ceràmica comuna i romana procedents de la donació d'un aficionat el 1977. Materials al Museu Casa Alegre de Sagrera.

VALORACIÓ: Només a partir de la notícia de P. Gorina i les ceràmiques aportades per un aficionat. No hi ha dades suficients per poder fer una aproximació fiable a aquest jaciment i la seva categoria ja que la prospecció que s'hi realitza l'any 2004 fou negativa.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 162; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Colomer (VOC.20.33)

COORDENADES: X: 416826,80 Y: 4603983,39

ALÇADA: 350 msnm.

SITUACIÓ: Masia situada al nord-est del nucli urbà de Terrassa, poc abans del PK 2 de la carretera de Terrassa a Rellinars.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Prospeccions arqueològiques realitzades els anys 1989, 2004 i 2006.

MATERIALS: Restes de ceràmica comuna i romana procedents de la donació d'un aficionat el 1977. Materials al Museu Casa Alegre de Sagrera.

VALORACIÓ: S. Cardús i J. Estrada parlen d'una possible vil·la romanorepublicana però les prospeccions realitzades donen resultats negatius. Per tant, no es pot confirmar aquest extrem pel moment.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964); J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: L'Aiguacuit (VOC.20.34)

COORDENADES: X: 417667 Y: 4600708

ALÇADA: 250 msnm.

SITUACIÓ: Zona urbana, en uns terrenys al sud de Terrassa. Correspon a la zona dels carrers de Santa Eulàlia, Guillem de Muntanyans, Dr. Torres, Llúria, Valls. Proper a la riera del Palau i a les vil·les de Can Jofresa i Can Bosch de Basea.

TIPUS: Indeterminat/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular

CRONOLOGIA: Calcolític/Bronze/Ibèric/Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà

Altimperial/Baix Imperial/Antiguitat Tardana/Medieval.

RECERCA: Diverses campanyes d'intervenció arqueològica entre els anys 1987 i 1990.

MATERIALS: Abundants restes ceràmiques i *dolia*. També sitges i restes d'època calcolítica i del ferro.

VALORACIÓ: Vil·la romana força afectada per les obres realitzades a la zona. Se'n conserva bàsicament la *pars urbana* en una excavació que afecta uns 1800 m². Hi hauria evidències d'ocupació des d'època calcolítica fins els segles X-XI dC. A partir de la troballa de ceràmica ibèrica i algunes importacions, sembla que es podria parlar d'una possible ocupació ja des del segle II aC. La primera fase constructiva documentada s'iniciaria al primer quart del segle I dC. Es troben dos àmbits d'edificacions separats amb orientacions diferents. També tres paviments de còdols a l'exterior juntament amb tres sitges que indicarien la possible existència d'un assentament rural previ al

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

sorgiment de la vil·la. La segona fase començaria a partir de finals del segle I i estaria marcat per l'expansió del jaciment cap al sud i l'aparició de l'element termal. En general, els àmbits existents en la primera fase segueixen en ús. Del sector de banys, s'han conservat el *tepidarium* i *frigidarium* amb desguassos a una claveguera i l'hipocaust. Aquesta fase es mantindria fins a mitjans del segle III dC. En la tercera fase, una part del conjunt queda abandonat però es construeix més cap al sud. Tenim modificacions a les termes on es documenta un nou hipocaust a l'antic *frigidarium*, es crea un nou *frigidarium* i l'antic *tepidarium* passa a ser part del *praefurnium*. La cronologia bé marcada sobretot per la TSAC i aniria de mitjans del segle III fins a finals del segle IV dC. Aquí entrem en una quarta fase on la superfície construïda és major però sense cap edifici conservat en planta. L'abandonament es donaria en un moment indeterminat del segle VI. Es donen remodelacions importants tant en les estances com en l'element termal, que segueix funcionant en aquest període (es fa un nou *frigidarium*). D'època tardana també s'hi trobaren dos enterraments. Posteriorment, es donaran dues petites ocupacions alt-medievals. Per tant, estem davant d'una important vil·la romana, que segurament era molt més extensa, de la qual s'ha conservat bàsicament la *pars urbana*; una part d'hàbitat que no era excessivament luxosa i que estava vinculada a un seguit d'àmbits de funcionalitat indeterminada, tot i que la troballa de sitges segurament indicaria que la zona productiva i d'emmagatzematge era propera.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez, M. Carbonell, J.M. Defaus, J.M. Palet. *Memòria de les excavacions al jaciment de l'Aiguacuit (Terrassa, Vallès Occidental)*. Memòria inèdita (1989); S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 44; J.M. Coll, J. Roig, J.A. Molina. "Alguns contextos ceràmics d'època tardoromana i visigòtica del Vallès Occidental". *Actes de les Jornades de Joves Medievalistes del Vallès*. Cerdanyola del Vallès: UAB (1998); A. Moro. "Miscel·lània d'excavacions". *Terme*, 5 (1990), pp. 11 -14; M. Pujol. "Grafit d'un vaixell romà trobat al conjunt termal de l'Aiguacuit (Terrassa, Vallès Occidental)". *Limes*, 3 (1993), pp. 91 – 95; E. Barrasetas, A. Martín, J.M. Palet. "Les ocupacions d'època romana i medieval de l'Aiguacuit. Excavacions 1989 – 1990". *Tribuna d'Arqueologia 1990 – 1991* (1992), pp. 116 – 122; E. Barrasetas, A. Martín, J.M. Palet. "L'Aiguacuit, Terrassa". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 270; E. Barrasetas, A. Martín, J.M.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Palet. *La vil·la romana de l'Aiguacuit*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (1994); A. Chavarría. *El final de las villae en Hispania (siglos IV – VII d.C.)*. Turnhout: Brépols (2007), pp. 179 – 180; V. García Entero. *Los balnea de las uillae hispanorromanas (provincia Tarraconense)*. Monografías de Arquitectura Romana, V. Madrid (2001), pp. 87 – 91.

JACIMENT: Conjunt arqueològic de Sant Pere de Terrassa (VOC.20.35)

COORDENADES: X: 418264 Y: 4602342

ALÇADA: 296 msnm.

SITUACIÓ: En ple centre del nucli urbà, en l'esperó que formen els torrents de Monner i de Vallparadís.

TIPUS: Assentament rural/*Ciuitas*/Conjunt episcopal.

CONSERVACIÓ: Regular

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/ Ibèric Final-Tardorepublicà /Romà Altimperial/Baiximperial/Antiguitat Tardana/Medieval/Modern.

RECERCA: Diverses campanyes d'intervenció arqueològica des d'inicis del segle XX (Puig i Cadafalch i Serra i Ràfols) fins a dia d'avui (amb l'equip d'Antonio Moro).

MATERIALS: Abundants i diverses restes arqueològiques corresponents a època ibèrica, romana i medieval. Especialment destaquen els diferents epígrafs conservats dins l'actual església de Santa Maria. Materials al Museu Casa Alegre Sagrera, Museu de la Cartoixa de Vallparadís i Magatzem Municipal del C/ Rectoria.

VALORACIÓ: Petit nucli ibèric que arrenca cap el 400 aC. i amb continuïtat fins l'arribada romana. Per època ibèrica es documenta un conjunt de sitges, petits àmbits i elements materials interessants com ceràmica amb grafit ibèrics. Per aquest període, doncs, sembla que podríem parlar d'un petit assentament rural dispers. A partir del segle II aC., trobem una continuïtat de l'assentament rural però introduint elements propis del món romà com les dòlies. Des d'època augustal es comença a denotar un cert canvi en l'assentament que comença a guanyar en importància respecte la regió circumdant, potser pel procés de reordenament iniciat sota August i que tingué per aquesta zona com a punt clau la fundació de *Barcino*. Així, es documenta un aterrament general de la zona amb una colmatació de les sitges i dòlies d'èpoques anteriors, la qual cosa indicaria un canvi en la funcionalitat d'aquest punt. Tot això es consolidarà sota els flavis quan, gràcies als epígrafs conservats, sabem que Ègara passa a ser un municipi

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

romà. Destacaria pel moment altimperial la documentació en les darreres intervencions d'elements com un grup de sitges, tres petits dipòsits, pous i diverses dòlies, juntament a un petit complex darrera l'absis de l'església de Sant Pere. A la vegada, es documenta una possible *domus* romana al sud del conjunt, tot i que de cronologia imprecisa. A la zona de la rectoria, igualment, es registrà un dipòsit de líquids o *lacus* que segons els arqueòlegs es podria relacionar amb l'*impluvium* d'una casa. El *lacus* mesuraria 6 per 5 metres de costat i amb un fons conservat de 120 cm., amb una capacitat aproximada de 30 metres cúbics d'aigua, unes dimensions que depassen, però, les d'una casa romana típica. Tota aquesta informació mostra el creixement en la importància del nucli, però a la vegada la continuïtat en la seva orientació cap a l'activitat agrícola. De fet, tradicionalment s'interpreta com a vil·la en aquest moment, extrem que, per les característiques documentades, no creiem que es pugui confirmar. Sembla que en els següents segles seguirà en funcionament el nucli però serà la creació d'una seu episcopal en aquest punt la que permetrà la continuïtat en l'hàbitat de l'esperó de Sant Pere, construint-se les tres esglésies que encara avui en dia es mantenen. L'arqueologia demostra que ja en el segle IV aquest punt comença a adoptar una funció de zona de culte i enterrament cristià i això evolucionarà amb la creació a mitjans del segle V dC. de la seu episcopal d'Ègara, amb l'aparició de la catedral de Santa Maria. La importància del conjunt es veurà consolidada al segle VI, quan es construeix el grup episcopal amb els tres cossos: la catedral de Santa Maria, la zona d'enterrament de Sant Miquel i l'església de Sant Pere. Aquests edificis inicialment estarien units i formarien un conjunt força espectacular que denotaria el paper central d'Ègara dins de la plana vallesana a l'Antiguitat Tardana. Tot aquest conjunt s'ha de veure complementat per les abundants restes documentades als voltants de les esglésies pròpiament dites, especialment al carrer de la Rectoria i a la plaça del Rector Homs, on les intervencions realitzades han documentat evidències arqueològiques de necròpolis, nivells d'ocupació i estructures amb un ampli ventall cronològic i, sens dubte, vinculades al conjunt arqueològic de Sant Pere.

BIBLIOGRAFIA: A. Moro. *Memòria de la campanya d'excavacions arqueològiques a la plaça del Rector Homs (Terrassa, Vallès Occidental)*. Memòria inèdita (1988); J. Puig i Cadafalch. "La catedral visigòtica d'Egara". *Anuari de l'IEC*, 1915-20, vol. VI, pp. 747-751; J. Colomines. "El capitell romà d'ordre corinti d'Ègara, Sant Pere de Terrassa". *Anuari de l'IEC*, 1921 – 1926, vol. VII, pp. 65 – 67; J. Puig i Cadafalch.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

“Basílica d’Egara. Excavacions prop de l’església de Sant Pere”. *Anuari de l’IEC*, 1927 – 1931, vol. VIII, pp. 138 – 140; J. Puig i Cadafalch. *La seu visigòtica d’Egara*. Barcelona: IEC (1936); A. Cirici. “Contribución al estudio de las iglesias de Tarrasa”. *Empúries*, VII – VIII (1945 – 1946), pp. 233 – 276; J. Puig i Cadafalch. *Noves descobertes a la catedral d’Egara*. Barcelona: IEC (1948); J.C. Serra i Ràfols, E. De Fortuny. *Excavaciones en Santa María de Egara (Tarrasa)*. Madrid: Comisaría General de Excavaciones Arqueológicas (1949); P. Gorina. “Excavaciones arqueológicas en la acrópolis de Egara”. *Butlletí de la COCIT*, 609 (1960), pp. 3-4 i 12; P. De Palol. *De arqueología cristiana de la España romana*. Madrid-Valladolid (1967), pp. 45-51; R. Masdeu. “Els primers mil anys d’una ciutat: Ègara (IV).” *Butlletí del Centre Excursionista de Terrassa*, circular 125 (gener – març 1967), pp. 9 – 16; X. Barral. *Les mosaïques romanes et medievals de la regio Laietana*. Barcelona (1978), pp. 128-136; J. M. Soler i Palet. *Egara – Terrassa*. Terrassa: Centre Excursionista (1928); S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d’Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d’arqueologia i d’història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1489; J. Ainaud de Lasarte. *Les esglésies de Sant Pere. Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa (1990); A.M. Mundó. “El bisbat d’Ègara de l’època tardo-romana a la carolíngia”. *Simposi Internacional de les Esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Terrassa: Centre d’Estudis Històrics de Terrassa (1992), pp. 41 – 49; A. Moro. “Revisió i reinterpretació de les superposicions basilicals de la Seu Episcopal d’Ègara”. *Terme*, 2 (1987), pp. 42 - 54; A. Moro. “Istme de Sant Pere, Terrassa”. *Anuari d’Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), pp. 271 - 272; A. Moro, A. Rigó, F. Tuset. “Las últimas intervenciones arqueológicas en las iglesias de Sant Pere de Terrassa (1995). Aportaciones preliminares sobre la sede episcopal de Egara”. *Antiquité Tardive*, 4 (1996), pp. 221 – 224; A. Moro, A. Rigó, F. Tuset. “Resultats de les excavacions arqueològiques a les esglésies de Sant Pere de Terrassa. Campanya 1995”. *Terme*, 11 (1996), pp. 17 – 18; A. Moro, F. Tuset. “Primers resultats de la segona campanya d’excavació arqueològica a les esglésies de Sant Pere de Terrassa. Campanya 1996- 1997”. *Terme*, 12 (1997), pp. 12 – 14; G. Garcia, A. Moro, F. Tuset. “De conjunt paleocristià i catedralici a conjunt parroquial. Transformacions i canvis d’ús de les esglésies de Sant Pere de Terrassa”. *Terme*, 18 (2003), pp. 29 – 58; D. Ferran, A. Moro, F. Tuset. “Evolució arquitectònica de la Seu episcopal d’Ègara (segle

IV al segle VIII)”. *Tribuna d’Arqueologia 2002 – 2003* (2005), pp. 82 – 94; G. Garcia, F. Tuset, A. Moro. *La seu episcopal d’Egara: arqueologia d’un conjunt cristià del segle IV al IX*. Tarragona: ICAC (2009); A. Moro. “Activitat arqueològica. 2008”. *Terme*, 23 (2008), p. 28.

JACIMENT: Can Fonollet (VOC.20.36)

COORDENADES: X: 419335 Y: 4597131

ALÇADA: 186 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la banda sud-oest de la masia de Can Fonollet, a la terrassa immediatament inferior, a pocs metres del camí de Sant Muç.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Antiguitat Tardana/Medieval.

RECERCA: Diverses campanyes d’intervenció arqueològica fins a dia d’avui, destacant les de març de 1990 a causa de la construcció de l’autopista Rubí – Terrassa.

MATERIALS: Restes de ceràmica (ibèrica, romana sigil·lada, comuna africana, comuna romana, àmfores), tègula, dòlia, fragments d’estuc, etc.

VALORACIÓ: Possible vil·la romana de la qual s’han documentat diverses restes ceràmiques i tres habitacions amb cronologies diverses. L’evolució cronològica probable és la següent. Una primera fase d’època imperial avançada (amb possible nucli anterior) com a zona residencial, on tenim l’aparició d’una cambra amb capçalera semicircular o exedra. En època baiximperial (ja segle III dC.) es donaria una remodelació amb l’annexió d’una cambra rectangular. La troballa de forats que unirien les dues cambres i que s’interpreten com a possibles entrades de canalitzacions, juntament amb la troballa de restes de *signinum* que podrien indicar l’existència d’un paviment hidràulic, fan que es plantegi la hipòtesi de la conversió d’aquesta part residencial en zona de banys. Finalment, trobem una fase de decadència cap al s. IV on passa a funcions agrícoles a partir de la inserció de dues dòlies que trenquen el paviment. Per aquest moment es documenten també dos forns de calç en el jaciment dels Forns romans de Can Fonollet, el qual, com els arqueòlegs que l’excavaren, creiem que forma part del complex de la vil·la romana de Can Fonollet. Finalment, es donaria un període d’abandonament i posteriorment una transformació en zona d’enterrament i possible zona de culte cristià. En època altmedieval torna a ser ocupada.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: A. Moro. "Miscel·lània d'excavacions". *Terme*, 5 (1990), p. 14; M. Sardà. *Memòria dels treballs arqueològics efectuats a Can Fonollet (Terrassa, Vallès Occidental)*. Memòria inèdita, 1990; S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964); E. Sánchez, G. Vila. *Memòria de l'excavació arqueològica dels forns romans de Can Fonollet. Rubí (Vallès Occidental)*. Maig de 1990. Memòria inèdita (1990).

JACIMENT: C/ Major, 2 (VOC.20.37)

COORDENADES: X: 417590 Y: 4601810

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Situat al centre del nucli urbà, entre la plaça Vella i el c/ Unió.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Troballa feta en una intervenció arqueològica de l'any 1995.

MATERIALS: Paviment de picadís i cornisa d'època romana. Materials al Museu Cartoixa de Vallparadís.

VALORACIÓ: Elements que es podrien relacionar amb el nucli d'Egara, especialment la cornisa, que podria formar part d'un edifici de certa importància, potser de tipus públic. De totes maneres, resulta difícil poder atribuir una relació clara a aquests elements.

BIBLIOGRAFIA: A. Moro. "Activitat arqueològica 1995". *Terme*, 10 (1995), pp. 11 - 12.

JACIMENT: C/ Cremat, 3 (VOC.20.38)

COORDENADES: X: 417583 Y: 4601840

ALÇADA: 280 msnm.

SITUACIÓ: Finca que correspon al núm. 3 del c/ Cremat i n. 2 bis, 4, 6 i 8 del c/ de les Parres. Al mig del centre històric de Terrassa, a tocar de la Torre del Palau i la plaça Vella.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Modern.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: Excavació d'urgència els anys 2002 i 2003 motivada per la troballa fortuïta d'una sitja amb materials ibèrics durant les obres de construcció en aquest solar.

MATERIALS: Sitja amb materials ceràmics diversos.

VALORACIÓ: Sitja d'emmagatzematge agrícola amb amortització al segle I aC. Potser relacionable amb alguns dels petits assentaments de poblament dispers ibèric de la zona egarenca.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar la memòria referent a la intervenció realitzada en aquest jaciment.

JACIMENT: C/ de la Rectoria, 16 (VOC.20.39)

COORDENADES: X: 418234 Y: 4602315

ALÇADA: 282 msnm.

SITUACIÓ: Situat al barri de Sant Pere. Just al límit sud-oest de l'istme del mateix nom i al sud del conjunt monumental de Sant Pere.

TIPUS: Camp de sitges/Via.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Modern.

RECERCA: Realització d'una intervenció arqueològica l'any 2002.

MATERIALS: Conjunt de sitges amb materials ceràmics ibèrics diversos.

VALORACIÓ: Possible via de pas o camí (s. II i III dC.) i sitges d'emmagatzematge ibèriques. La via uniria les dues puntes de l'esperó de Sant Pere i la seva amortització podria indicar un moment de cert declivi del municipi flavi d'Ègara. A prop d'aquestes restes, a l'immoble número 6 del mateix carrer, es documentaren també dos dipòsits amb una cronologia entre els segles I aC. i V dC. que podrien estar vinculats amb aquesta àrea arqueològica en base a la seva proximitat.

BIBLIOGRAFIA: D. Gutiérrez. *Memòria de la intervenció realitzada al carrer Rectoria, 6*. Memòria inèdita (2002).

JACIMENT: Zona d'expectativa arqueològica 2 (Autovia Orbital Barcelona - Viladecavalls) (VOC.20.40)

COORDENADES: X: 417609 Y: 4604630

ALÇADA: 367 msnm.

SITUACIÓ: Dins d'una explotació agropecuària.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà/Modern.

RECERCA: Realització d'una prospecció arqueològica l'any 2004.

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana i algun d'època moderna.

VALORACIÓ: Situat a tocar del jaciment de Can Borgunyà. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix realitzar una hipòtesi sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004.* Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Zona d'expectativa arqueològica 3 (Autovia Orbital Barcelona - Viladecavalls) (VOC.20.41/VOC.14.26)

COORDENADES: X: 420525 Y: 4604590

ALÇADA: 360 msnm.

SITUACIÓ: Dins d'una explotació agropecuària.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Parcialment destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Modern.

RECERCA: Prospecció realitzada dins del projecte de construcció de l'Autovia Orbital de Barcelona durant l'any 2004.

MATERIALS: Ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Troballa de ceràmica a nivell superficial en prospecció als terrenys al sud del jaciment de Ca n'Arnella. L'escassetat de les restes impedeixen determinar el tipus de jaciment davant del qual ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004.* Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Guitard Sud (VOC.20.42)

COORDENADES: X: 419277,90 Y: 4598635,67

ALÇADA: 202 msnm.

SITUACIÓ: En uns camps de conreu, al sud-est de Can Guitard de la Riera, entre la riera de Palau, la via dels Ferrocarrils de la Generalitat i l'antic camí de Terrassa a Rubí.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Realització d'una prospecció arqueològica l'any 2007.

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana i algun d'època moderna

VALORACIÓ: Relacionat amb Can Guitard de la Riera (i Can Bosch de Basea). Potser formava part del mateix jaciment. Amb una cronologia inicial de 50 aC.

BIBLIOGRAFIA: Memòria de la prospecció a Can Guitard de la Riera (2007).

JACIMENT: Can Guitard (VOC.20.43)

COORDENADES: X: 418554,00 Y: 4599098,68

ALÇADA: 211 msnm.

SITUACIÓ: En uns camps de conreu i zones abandonades, als voltants de la masia de Can Guitard, entre la riera del Palau i la via dels Ferrocarrils de la Generalitat, als voltants de la masia de Can Guitard.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: Realització d'una prospecció arqueològica l'any 2007.

MATERIALS: Fragments de ceràmica comuna moderna i vidriada i restes de material constructiu.

VALORACIÓ: Relacionat amb Can Bosch de Basea. Potser formava part del mateix jaciment i, per tant, estava inclòs dins de la vil·la romana. Ara bé, la manca de materials concloents pel que fa a la seva cronologia impedeixen confirmar aquest extrem. Faltaria una excavació arqueològica en extensió del jaciment per poder admetre aquesta relació.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar la memòria de la intervenció arqueològica a aquest jaciment.

JACIMENT: Sanatori. Parc audiovisual de Catalunya (VOC.20.44)

COORDENADES: X: 417404,60 Y: 4605314,21

ALÇADA: 390 msnm.

SITUACIÓ: Terreny urbanitzat on s'ubica el Pavelló Antituberculós, envoltat de camps i reductes de pinar. A 1 km a l'oest del PK 3 de la carretera Terrassa - Talamanca. Al nord del nucli urbà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Realització de prospeccions arqueològiques els anys 1988, 2004 i 2006.

MATERIALS: Sepultures de tègula i *imbrex*.

VALORACIÓ: Només per les referències de S. Cardús. Durant les prospeccions de 1988, 2004 i 2006 no es localitzaren restes antigues.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964).

JACIMENT: C/ Major de Sant Pere, 15 (VOC.20.45)

COORDENADES: X: 418228 Y: 4602426

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'antic barri de Sant Pere. Lloc estratègic, molt urbanitzat i situat a prop del conjunt monumental de Sant Pere.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/ Final-Tardorepublicà/ Romà Altimperial/ Modern/ Contemporani.

RECERCA: Realització d'una intervenció arqueològica l'any 2007.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica, fragments de TSI i TSSG.

VALORACIÓ: Intervenció realitzada l'abril de 2007 a partir de dues rases a l'interior del solar que han permès documentar restes ibèriques i romanes. Les restes es podrien relacionar amb les de Sant Pere, amb una primera fase d'època ibèrica amb indicis d'ocupació mitjançant una sitja i murs. La sitja es data en el segle III a partir de l'aparició de ceràmica (una vora de coll de cigne i un fons umbilicat i absència d'importacions romanes). D'època romana trobem sitges i algun retall en el nivell

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

geològic. També un estrat de colmatació. Sembla que el terreny seria rebaixat ja en aquella època a causa de la manca de restes posteriors.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar la memòria de la intervenció arqueològica a aquest jaciment.

JACIMENT: Camps de Can Colomer (VOC.20.46)

COORDENADES: X: 416915,10 Y: 4604349,72

ALÇADA: 367 msnm.

SITUACIÓ: Zona arqueològica situada dins el traçat de l'Autovia Orbital de Barcelona B-40, entre els PK 4+200 i PK 4+400.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze/Ibèric Final – Tardorepublicà/ Romà Altimperial/Baiximperial/Antiguitat Tardana.

RECERCA: Realització d'una intervenció arqueològica l'any 2007.

MATERIALS: Restes i estructures diverses.

VALORACIÓ: Possible vil·la romana situada en els camps de cultiu que hi havia entre les masies de Can Colomer i de Can Bogunyà. Es tractaria d'un assentament amb una cronologia àmplia que se situaria entre els segles II i VII dC. Concretament tindríem una àrea d'explotació agrícola, amb les zones de manufactura, *lacus*, forns ceràmics, etc. També una àrea funerària de gent humil, sense aixovars, vinculada a la darrera fase de l'establiment. S'excavaren 115 estructures a la part baixa de l'àrea central del jaciment i la zona est. Es van excavar, igualment, 60 sitges per l'emmagatzematge de gra, amb tres retalls de funció indeterminada i tres estructures fetes de pedra i morter hidràulic interpretades com a *lacus* o dipòsits per líquids. També 36 tombes. Igualment es documentaren murs de grans dimensions, diversos forns i dipòsits que queden per excavar. Pel que fa a la funcionalitat de l'assentament, en el segle II sembla que l'existència dels forns ceràmics podria indicar la presència d'un establiment rural de caire productiu amb orientació cap a aquesta producció terrissera. Pel que fa al nucli Baiximperial i tardoantic, les evidències a dia d'avui (5 *lacus* documentats) permeten intuir una orientació productiva relacionada amb el vi. Les darreres campanyes d'intervenció fetes l'any 2012 (encara en procés d'estudi) han determinat la troballa de 50 estructures més, datades entre el canvi d'era i el segle VII. Per tant, això ampliaria

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

l'arc cronològic de l'assentament. Destacaria la troballa d'un enterrament humà, un enterrament d'un bòvid i un *lacus*. Tot i que s'ha plantejat que estiguem davant d'una vil·la, la manca d'indicis que permetin documentar una part d'hàbitat associada fa que pel moment ens decanem més aviat per un assentament rural de tipus productiu, tot tenint en compte que les dades de les recents i futures intervencions al jaciment podrien canviar totalment aquesta interpretació.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); A. Moro. "Activitat arqueològica. 2008". *Terme*, 23 (2008), p. 25; Àtics S.L. *Informe de l'excavació dels Camps de Can Colomer (octubre - desembre de 2007)*. Informe inèdit (2008).

JACIMENT: Torrebonica romà (VOC.20.47)

COORDENADES: X: 421350,06 Y: 4602755,36

ALÇADA: 280 msnm.

SITUACIÓ: Situat en els terrenys pertanyents a les finques Torrebonica i Can Bonvilà, actualment destinades al camp de golf "El Prat". Delimitat entre la finca de Can Bonvilà al nord; al sud la carretera N-150 i les finques de Can Sues i Can Coniller; el torrent de la Batzuca, Can Figueres i la pròpia masia de Torrebonica per l'oest i per l'est el torrent de Can Feu i el torrent del Pont del Berardo.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Les intervencions arqueològiques van estar motivades per la construcció del camp de golf "El Prat" en l'àrea esmentada. La prospecció superficial de tota la finca es va realitzar els anys 2000 i 2001, mentre que es dugué a terme una excavació l'any 2002 i una eliminació d'estructures l'any 2003.

MATERIALS: Tègula, fragments d'àmfora romana, un possible fragment de TSA i un altre de TSH

VALORACIÓ: En la intervenció arqueològica es documentà un petit nucli rural romà, en el qual es van poder identificar diferents fases d'hàbitat, que abasten com a mínim tres segles, entre els segles I aC. i II dC. Cal destacar la proximitat de dues vil·les romanes com serien Can Bonvilà i Castellarnau, que podrien estar-hi vinculades.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: X. Maese. *Memòria de la prospecció arqueològica realitzada a la finca de Torre Bonica (Terrassa, Vallès Occidental). 6 – 10 novembre de 2000.* Codex, Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2000); F. Antequera, C. Ferrer. *Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de Torrebonica (Terrassa, Vallès Occidental). Gener – maig 2002. Febrer 2003.* Codex, Arqueologia i Patrimoni. Memòria inèdita (2004).

2.1.21. ULLASTRELL (VOC.21)

JACIMENT: Turó de Can Rodó (VOC.21.1)

COORDENADES: X: 414378,61 Y: 4598737,22

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: Proper a la masia de Can Rodó. Situada en el PK 1,8 de la carretera d'Ullastrell a Creu de Batlles (Terrassa). A la zona septentrional del terme municipal.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Desconeguda

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per referència de S. Cardús. Les prospeccions a la zona no han documentat restes.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 45.

JACIMENT: Ca n' Amat (VOC.21.2)

COORDENADES: X: 414814,51 Y: 4598361,93

ALÇADA: 345 msnm.

SITUACIÓ: Proper a la masia de Ca n' Amat, situada al nord-est del terme municipal, tocant a la carretera que va d'aquest municipi a Terrassa, en el PK 1,5.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per referència de S. Cardús d'un assentament ibèric a la zona. La prospecció superficial no ha permès documentar cap indici.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 22.

JACIMENT: Can Palet (VOC.21.3)

COORDENADES: X: 414249,52 Y: 4597628,37

ALÇADA: 280 msnm.

SITUACIÓ: A la masia de Can Palet, situada a l'est del nucli urbà d'Ullastrell, prop del PK 2 de la carretera que porta d'aquest municipi a Terrassa.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només a partir de la referència de S. Cardús a un suposat assentament ibèric a la zona. La prospecció superficial no ha permès documentar cap indici.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 22.

2.1.22. VACARISSES (VOC.22)

JACIMENT: Can Comelles (VOC.22.1)

COORDENADES: X: 407362,85 Y: 4607205,52

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Proper a la masia de Can Comelles, situada a l'oest del terme municipal. Prop del PK 11,775 de l'autopista de Terrassa - Manresa.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Intervenció arqueològica realitzada l'any 1985.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica, campaniana i un fragment d'*skyphos* àtic, ceràmica oxidada i molí barquiforme. Dipositat al magatzem del Servei de Museus de la Generalitat.

VALORACIÓ: E. Sánchez diferencia dues parts al jaciment. La primera (Can Comelles I) seria un petit promontori a 400 metres a llevant de la casa de Can Comelles, entre dos camps de conreu. Es localitzà una sitja amb material bàsicament dels segles II o I aC. El segon punt (Can Comelles II) està situat a 100 metres a llevant de la casa i només proporcionà material en superfície. Sense poder assegurar-ho amb total certesa per la manca d'estructures, segurament ens trobaríem davant d'un assentament rural d'algun tipus, a jutjar pels materials ceràmics recuperats i la presència d'una sitja d'emmagatzematge.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez. *Campanya de documentació i salvament de les restes arqueològiques del traçat de l'autopista Terrassa- Manresa*. Memòria inèdita (1987); E. Sánchez. "Els jaciments ibèrics de Can Comelles". *Troballes arqueològiques a l'autopista de Manresa*. Manresa: Centre Excursionista de la comarca del Bages (1990), pp. 71 – 80.

JACIMENT: Can Torrella Vella (VOC.22.2)

COORDENADES: X: 409400 Y: 4605700

ALÇADA: 350 msnm.

SITUACIÓ: Situat a 300 metres al nord-oest de la casa de Can Torrella Vella.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Jaciment descobert per J.M. Bosch l'any 1988. L'any 1992, a causa de la creació d'un polígon industrial a la zona, es du a terme una intervenció arqueològica d'urgència.

MATERIALS: Ceràmiques ibèriques i romanorepublicanes (ceràmica grisa, ibèrica a mà, àmfora ibèrica, campaniana B) i un fragment de *pondus*.

VALORACIÓ: Ceràmiques trobades en una zona amb posició enlairada, al costat est d'una plataforma d'una hectàrea d'extensió. Tota la ceràmica apareix a nivell superficial i sense estructures relacionades; per tant, resulta complicat poder teoritzar sobre el tipus de jaciment davant del que ens trobem en aquest punt. L'arqueòleg considera que els materials foren aportats per l'erosió o de forma antròpica.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez. *Memòria dels treballs de prospecció arqueològica a Can Torrella Vella (Vacarisses, Vallès Occidental)*. 23 de desembre de 1992. Memòria inèdita (1992); J.M. Bosch. "Assentament ibèric de la Casa Vella de Can Torrella". *Vacarisses*, 281 (1992), p. 24 i 25.

2.1.23. VILADECAVALLS (VOC.23)

JACIMENT: Sant Miquel de Toudell (VOC.23.1)

COORDENADES: X: 414210 Y: 4600825

ALÇADA: 243 msnm.

SITUACIÓ: El jaciment es troba vorejant l'ermita romànica que li dona nom; situat en el PK 3 de la carretera de Terrassa a Viladecavalls.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà

RECERCA: Prospecció arqueològica realitzada l'any 2004.

MATERIALS: A partir de les referències de S. Cardús, fragments de ceràmica ibèrica pintada i un *pondus*. A partir de les prospeccions, només algun fragment de tègula romana. Materials al Museu Casa Alegre de Sagrera de Terrassa.

VALORACIÓ: S. Cardús descriu una necròpolis en aquest punt. Les prospeccions actuals no han pogut documentar aquest jaciment i només s'ha trobat algun fragment esporàdic de teula en superfície. Per tant, resulta difícil poder parlar realment d'una necròpolis i no podem afirmar amb seguretat de quin tipus de jaciment estem parlant a causa de la manca de dades.

BIBLIOGRAFIA: P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 162-163; S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 50; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Tries (VOC.23.2)

COORDENADES: X: 415080 Y: 4601920

ALÇADA: 297 msnm.

SITUACIÓ: En terrenys de la masia, on s'aixeca l'ermita romànica de Santa Maria de Taudell, prop del trencall del PK 2 de la carretera de Terrassa a Viladecavalls. Proper al polígon industrial de Can Tries.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà

RECERCA: Prospecció arqueològica feta l'any 2004.

MATERIALS: Fragments de TSSG, restes d'*opus testaceum*. Materials al Museu Cartoixa de Vallparadís (núm. 2115 a 2117).

VALORACIÓ: A partir de les referències de S. Cardús i P. Gorina i un petit dipòsit de material ceràmic que es conserva al Museu Cartoixa. A dins la masia hi ha restes evidents d'un paviment d'*opus testaceum* de considerables dimensions. Durant la prospecció del 2004 no es documentaren restes.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964); P. Gorina. "Tarrassa". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 162; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Camí de Santa Maria de Taudell (VOC.23.3)

COORDENADES: X: 415280 Y: 4601370

ALÇADA: 290 msnm.

SITUACIÓ: En el mateix marge de la carretera de Terrassa a Manresa, en el PK 1,5. Zona immediata al trencall que mena vers Can Tries o Santa Maria de Taudell.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà

RECERCA: Prospecció arqueològica feta l'any 2004.

MATERIALS: Possible paviment.

VALORACIÓ: Només per la referència de S. Cardús.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 45; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Estació de Viladecavalls (VOC.23.4)

COORDENADES: X: 413175 Y: 4602075

ALÇADA: 290 msnm.

SITUACIÓ: En el PK 3,450 de l'autopista de Terrassa a Manresa. Tocant l'estació de RENFE de Viladecavalls.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà

RECERCA: Intervenció arqueològica realitzada l'any 1985.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència d'E. Sánchez, que en l'excavació d'urgència de 1985 documentà una estructura amb pedra i morter amb canalització. Podria ser d'època antiga però no hi ha forma de comprovar-ho per la manca de materials associats.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez. *Campanya de documentació i salvament de les restes arqueològiques del traçat de l'autopista Terrassa- Manresa*. Memòria inèdita, 1987; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Cabassa (VOC.23.5)

COORDENADES: X: 413000 Y: 4599200

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: En terrenys de la masia de Can Cabassa, al sud-est del terme municipal, molt propera a la Serra de Can Costa, limítrof amb el terme d'Ullastrell.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Modern.

RECERCA: Prospecció arqueològica realitzada l'any 2004.

MATERIALS: *Pondera* (no se sap on estan) i ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Cardús dona la referència a un assentament d'època romana a la zona. Les prospeccions del 2004 documenten ceràmica comuna a nivell superficial.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

L'escassetat de les dades impedeix poder fer una hipòtesi sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 28; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó)*. Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Colomines (VOC.23.6)

COORDENADES: X: 413055 Y: 4599570

ALÇADA: 216 msnm.

SITUACIÓ: Terres de conreu de Can Colomines, masia situada al sud-est del terme de Viladecavalls, propera a la Serra de Can Costa, limítrof amb el terme d'Ullastrell.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Prospecció arqueològica realitzada l'any 2004.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per les referències de S. Cardús. La prospecció arqueològica resulta negativa.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 45; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó)*. Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Sanahuja (VOC.23.7)

COORDENADES: X: 411660 Y: 4598660

ALÇADA: 220 msnm.

SITUACIÓ: Proper a la masia de Can Sanahuja, al sud del terme municipal.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Prospecció arqueològica realitzada l'any 2004.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per les referències de S. Cardús a sepultures romanes en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 49; J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Can Trullàs (VOC.23.8)

COORDENADES: X: 412118,46 Y: 4601086,04

ALÇADA: 280 msnm.

SITUACIÓ: Proper a la masia de Can Trullàs, situat a la serra del mateix topònim.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per les referències de S. Cardús a sepultures romanes en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: S. Cardús. *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*. Terrassa: Tallers Gràfics Joan Morral (1964), p. 49.

JACIMENT: Can Mir (VOC.23.9)

COORDENADES: X: 414470 Y: 4601130

ALÇADA: 255 msnm.

SITUACIÓ: Proper a la casa de Can Mir. Situada en el PK 3 de la carretera de Terrassa a Viladecavalls. Actualment comprèn el polígon de Can Mir.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: Sondeig realitzat el 1985 per E. Sánchez que documenta el jaciment. Posteriorment s'hi realitza una prospecció l'any 2004.

MATERIALS: Ceràmica comuna i tègula.

VALORACIÓ: Materials trobats sempre en superfície. L'escassetat de les restes ens impedeixen aportar una tipologia i cronologia fiables pel jaciment.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez. *Campanya de documentació i salvament de les restes arqueològiques del traçat de l'autopista Terrassa – Manresa*. Memòria inèdita (1987); J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

JACIMENT: Zona d'expectativa arqueològica 1 (VOC.23.10)

COORDENADES: X: 413045 Y: 4599470

ALÇADA: 210 msnm.

SITUACIÓ: Proper a la casa de Can Mir. Situada en el PK 3 de la carretera de Terrassa a Viladecavalls. Actualment comprèn el polígon de Can Mir.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Parcialment destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Modern.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció l'any 2004.

MATERIALS: Ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Durant la prospecció superficial dels terrenys a causa de la construcció de l'autovia orbital es documentaren restes de ceràmiques comunes romanes (ss. II aC. - V dC.), d'època moderna i un element constructiu. El jaciment podria formar part del de Can Colomines.

BIBLIOGRAFIA: J. Piera. *Memòria de la prospecció arqueològica dels terrenys afectats pel projecte de construcció de l'autovia orbital de Barcelona (Quart Cinturó). Tram Viladecavalls – Terrassa, març 2004*. Atics, gestió i difusió del patrimoni arqueològic i històric. Memòria inèdita (2004).

2.2. VALLÈS ORIENTAL (VOR)

2.2.1. AIGUAFREDA (VOR.1)

Sense jaciments.

2.2.2. AMETLLA DEL VALLÈS (VOR.2)

JACIMENT: Al nord-oest de Can Sous (VOR.2.1)

COORDENADES: X: 437525 Y: 4615871

ALÇADA: 507 msnm.

SITUACIÓ: Al sud del camí que va a Sant Bartomeu de Montràs. Al nord-oest de l'Ametlla i de la masia de Can Sous.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Materials recollits en superfície per J. Pardo.

MATERIALS: Ceràmica a torn i mà ibèrica.

VALORACIÓ: Materials recollits de forma superficial. La manca d'una excavació arqueològica impedeix precisar sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Catapau Vell (VOR.2.2)

COORDENADES: X: 438592 Y: 4611786

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Antics camps d'avellaners, actualment situat dins la urbanització de Can Reixac, al damunt de la serra.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Materials recollits en superfície per J. Pardo.

MATERIALS: Ceràmica comuna romana, tègula i terrissa rogenca ibèrica feta a mà de tipus groller.

VALORACIÓ: Materials recollits de forma superficial. La manca d'una excavació arqueològica impedeix precisar sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; E. Ramon Valls. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit.

JACIMENT: Can Maranges (VOR.2.3)

COORDENADES: X: 439687 Y: 4612138

ALÇADA: 225 msnm.

SITUACIÓ: Camps de conreu situats a l'entorn immediat de la masia de Can Maranges. A la riba dreta del Congost.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: L'any 1949 J. Estrada hi documenta un fragment d'*opus testaceum*.

MATERIALS: Fragment d'*opus testaceum* i fragments de *tegula*.

VALORACIÓ: Materials escassos i superficials. A dia d'avui encara s'hi troba algun material també de forma superficial. La manca d'una excavació arqueològica impedeix precisar sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Corrals de Can Muntaner (VOR.2.4)

COORDENADES: X: 437833 Y: 4614066

ALÇADA: 345 msnm.

SITUACIÓ: Antics camps d'avellaners que envolten els corrals de Can Muntaner.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de ceràmica ibèrica a mà i a torn.

VALORACIÓ: Materials recollits de forma superficial. La manca d'una excavació arqueològica impedeix precisar sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Torregassa (Torre Maragall) (VOR.2.5)

COORDENADES: X: 438714 Y: 4613568

ALÇADA: 293 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el carrer Torregassa, 41, en un solar de la família Maragall, dins d'un gran jardí.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica romana, ossos, cendres, una fusaiola, un *pondus*, una moneda ibèrica i d'altres romanes. Paviments d'*opus signinum* i *sectile*, junt amb ceràmica sigil·lada. Els materials no han estat localitzats tot i que J. Estrada en trobà algun.

VALORACIÓ: Informació que només ha arribat per via oral i que parla d'una rica vil·la romana en aquest punt. Si realment es confirmés la importància dels materials, juntament amb la presència d'aquests paviments i de murs associats a ceràmica romana altimperial, podríem estar davant una possible vil·la o assentament rural de certa entitat. Tot i així, la manca d'una contrastació arqueològica d'aquestes dades impedeix poder parlar de forma segura de la tipologia d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945), pp. 34 - 35; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 - 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16.

JACIMENT: L'Areny (VOR.2.6)

COORDENADES: X: 439381 Y: 4613455

ALÇADA: 253 msnm.

SITUACIÓ: Situat en antics camps de conreu molt propers al torrent de Ca l'Areny. Actualment edificat.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a mà i a torn.

VALORACIÓ: En un dels marges dels camps aparegueren restes de paviments testacis i ceràmica ibèrica. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar amb precisió la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); A. Balil, E. Ripoll. "Otras actividades arqueológicas en Cataluña durante 1951". *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 88 (1953), pp. 446 – 447; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1851.

JACIMENT: Turó d'en Grèsol (VOR.2.7)

COORDENADES: X: 437122 Y: 4614071

ALÇADA: 342 msnm.

SITUACIÓ: Turó granític amb bosc mixt i antigues vinyes i erms al migdia. Actualment urbanitzat.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Primer Ferro.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica hallstàtica de pasta negra.

VALORACIÓ: Materials trobats en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar amb precisió la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. "Notes d'arqueologia de Catalunya". *Informació Arqueològica*, 27 -28 (1978), p. 89.

JACIMENT: Can Draper (VOR.2.8)

COORDENADES: X: 438897 Y: 4612691

ALÇADA: 250 msnm.

SITUACIÓ: Casa de pagès amb conreus, propera a l'Ametlla.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per Estrada l'any 1949.

MATERIALS: Ceràmica comuna romana i *tegulae*.

VALORACIÓ: J. Estrada hi identificà un paviment d'*opus testaceum* i ceràmica romana en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica en aquest punt impedeix determinar amb precisió la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Rourets (VOR.2.9)

COORDENADES: X: 439860 Y: 4612261

ALÇADA: 215 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el pla de Llerona, a la segona terrassa de la riba dreta del Congost, prop de la carretera. Delimitat al sud per la carretera de l'Ametlla i a l'est per un camí de carro.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular/Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de còdols, *dolia*, tègula, TSH i ceràmica comuna romana. Material recollit per J. Estrada.

VALORACIÓ: Diversos autors consideren per la situació, topografia i materials que podia haver estat una vil·la. Sota uns ametllers es conserven *in situ* restes de parets romanes de planta indeterminada, mentre que segons E. Ramon, fa uns anys s'observava

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

un conjunt de sitges i dòlies que actualment estan tapades per un femer. Tot plegat, a causa de la manca d'una intervenció arqueològica, no es pot contrastar.

BIBLIOGRAFIA: A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 30; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Mas d'Orca (VOR.2.10)

COORDENADES: X: 439263 Y: 4611509

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat de l'autovia de l'Ametlla (PK 5,9) i prop de Can Maranges. A l'entorn del mas d'Orca, al nord del polígon industrial Mas d'Orca i a l'est de la urbanització de Can Reixac i de l'Autovia de l'Ametlla.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada el 1948.

MATERIALS: Restes de picadís, tègula i *dolium*.

VALORACIÓ: Materials superficials. A dia d'avui no es localitza el jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Ponet (VOR.2.11)

COORDENADES: X: 437985 Y: 4611699

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Turó immediat a la masia de Can Ponet, al sud-est de l'Ametlla i a l'oest del bosc de Can Plandolit.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica comuna romana, tègula i un peu de premsa (avui desaparegut).

VALORACIÓ: J. Estrada hi situa una vil·la però l'única possible dada per refermar-ho seria el peu de premsa desaparegut. Les troballes ceràmiques són superficials. Per tant, a falta de realitzar-hi una intervenció arqueològica, no es pot confirmar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); E. Ramon Valls. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit.

JACIMENT: El Serrat de l'Ocata (VOR.2.12)

COORDENADES: X: 437045 Y: 4616863

ALÇADA: 640 msnm.

SITUACIÓ: Serrat situat en el vessant sud del turó de Puiggraciós. Dins una barriada de cases disposades en feixes de conreu.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Jaciment descobert per Salvador Llobet i prospectat per Josep Estrada.

MATERIALS: Fragments de *kalathos*, *dolia*, àmfora ibèrica i àmfora romana (Dressel 1 i 2).

VALORACIÓ: J. Estrada considera que seria un lloc d'habitació, possiblement un *uicus*. La falta d'una intervenció arqueològica al jaciment impedeix arribar a precisar fins aquest punt la tipologia del jaciment. Ara bé, la presència de materials de qualitat destacada i la presència de murs de pedra seca associats, fan pensar que realment es tractaria d'algun tipus d'hàbitat tardo-ibèric.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1871 – 1879.

JACIMENT: Can Rodoreda Nou (VOR.2.13)

COORDENADES: X: 439125 Y: 4610656

ALÇADA: 215 msnm.

SITUACIÓ: Marge argilós d'una vinya, a la banda est de l'autovia de l'Ametlla, al costat de la cruïlla de la carretera de Canovelles. Entre una pineda i uns camps erms.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica comuna ibèrica i campaniana B.

VALORACIÓ: Materials trobats en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1850 – 1851.

JACIMENT: Sot d'en Torres (VOR.2.14)

COORDENADES: X: 439061 Y: 4612285

ALÇADA: 240 msnm.

SITUACIÓ: Zona terraplenada en construir-se l'autovia de l'Ametlla. Antigament petita fondalada excavada pel naixement d'una petita torrentera.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana i tègula.

VALORACIÓ: Jaciment només documentat per J. Estrada i pels materials superficials. Avui en dia està desaparegut.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); Estrada "Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores" (1955).

JACIMENT: Can Plandolit (VOR.2.15)

COORDENADES: X: 437777 Y: 4611272

ALÇADA: 196 msnm.

SITUACIÓ: Situat en explotació agropecuària.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de teula romana, dòlia i àmfora.

VALORACIÓ: Material superficial, molt dispers i pobre. Aquesta escassetat impedeix fer precisions respecte el tipus de jaciment davant del qual ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Pagès Vell (VOR.2.16)

COORDENADES: X. 439477 Y: 4610098

ALÇADA: 215 msnm.

SITUACIÓ: Feixes aterassades a on hi ha els conreus de Can Pagès Vell. A l'oest del km. 3 de la carretera de Canovelles a l'autovia de l'Ametlla.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Nombrosos fragments de *tegulae*, dòlia, ceràmica comuna romana i alguns fragments de paviment.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Material superficials trobats abans del 1948. Avui en dia no es pot intervenir a la zona en ser un terreny totalment conreat.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16.

JACIMENT: Mas Febrera (VOR.2.17)

COORDENADES: X: 438400 Y: 4610600

ALÇADA: 225 msnm.

SITUACIÓ: Fondalada entre les dues serres que baixen direcció nord-sud i que es coneix amb el nom del Sot de Mas Febrera. Actualment és una barriada de l'Ametlla a la pujada del camí carener del nucli, utilitzat com a entrada a la urbanització de Can Reixac.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de tègula, dòlia, àmfora i fragment de paviment.

VALORACIÓ: Material documentats en superfície per J. Estrada. La manca d'una actuació arqueològica impedeix determinar la tipologia precisa del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); E. Ramon Valls. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit.

JACIMENT: Els Casalots (I) (VOR.2.18)

COORDENADES: X: 439493 Y: 4612340

ALÇADA: 237 msnm.

SITUACIÓ: Al sud-est del nucli urbà i del pla de Can Draper, al marge nord de la carretera BV-1433 de l'Ametlla a Llerona.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Gran quantitat de fragments de ceràmica romana: dòlia, àmfora, ceràmica comuna romana, TSH, ceràmica comuna africana i TSAA.

VALORACIÓ: Troballa de materials en superfície que donen una cronologia al jaciment entre els segles I i IV dC. Hi ha notícies d'haver-hi trobat alguna moneda de la seca de *Lauro* i també un possible enterrament en tègula. Tot i la manca d'una intervenció arqueològica, la gran quantitat de ceràmica i la seva duració cronològica fan pensar en algun tipus d'assentament rural.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueológica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945).

JACIMENT: Can Fusteret (VOR.2.19/VOR.6.6)

COORDENADES: X: 438141 Y: 4610138

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de L'Ametlla del Vallès i Canovelles. Camps de conreu a les rodalies de Can Fusteret, a l'extrem sud d'un camp, en un marge de poca alçada. Per la carena on corre el camí vell de l'Ametlla, a l'est de la urbanització de Can Juli.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments d'àmfores Dressel, un pes de teler, fragments de dòlia, una mola circular de conglomerat, fragments de ceràmica ibèrica a torn i una vora de plat. Recollit per J. Estrada.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Material trobat en dues sitges de les quals no en resta cap senyal. Només coneixem les dades del que contenien.

BIBLIOGRAFIA: J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1849.

JACIMENT: Can Palau (VOR.2.20)

COORDENADES: X: 437307 Y: 4612859

ALÇADA: 248 msnm.

SITUACIÓ: Camps de les rodalies de Can Palau, al nord de la carretera de l'Ametlla a Bigues.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de TSSG, TSH, TSA, dòlia i *tegulae*, paviment d'*opus testaceum*.

VALORACIÓ: Material en superfície a excepció del paviment (que no es conserva). A partir d'aquestes evidències defensen l'existència d'una vil·la imperial. En realitat, la manca de dades arqueològiques contrastades impedeixen precisar el tipus de jaciment davant del qual ens trobem.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20.

JACIMENT: Can Forns (VOR.2.21)

COORDENADES: X: 437466 Y: 4613100

ALÇADA: 266 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de la carretera de l'Ametlla a Bigues, a les rodalies de Can Forns. En un camp dit dels Ametllers o de la costa, per sobre el torrent que baixa en direcció sud/sud-est

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de paviment d'*opus testaceum*, fragments de dòlia, peces de teler, TSH, TSSG, ceràmica ibèrica gris costa catalana, una moneda d'EMPORITON, campaniana A i B i tot tipus de ceràmica ibèrica, així com àmfora.

VALORACIÓ: En diferents moments històrics aparegueren fragments de ceràmica de tipus ibèric i romà que ens relacionen l'origen del topònim actual. Actualment es continua localitzant material. El jaciment es troba en una zona d'argiles. La manca d'una intervenció arqueològica dificulta el poder contrastar l'existència d'una zona de producció terrissera en aquest punt, però l'àmplia varietat de ceràmiques documentades semblaria poder donar suport a aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1853; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 135 i 167.

JACIMENT: Sant Nicolau (VOR.2.22)

COORDENADES: X: 438539 Y: 4614458

ALÇADA: 370 msnm.

SITUACIÓ: Turó granític isolat a la banda est del camí de pujada de Puiggraciós. En el subsòl de l'ermita de Sant Nicolau, situada al cim del turó.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Gran nombre de materials entre els quals ceràmica campaniana, fragments de *kalathoi* pintats, pesos de teler, ceràmica ibèrica grollera i comuna a torn.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Considerat com un petit poblat ibèric del qual antigament es veien parets i que ha donat molts materials. Actualment encara es troba material en superfície però no es constaten estructures, tot i que podria estar relacionat amb el jaciment “A 70 m. de Sant Nicolau”. Es tracta d’una zona òptima per un poblat, ja que controla les planes del voltant. Tot i així, amb la documentació actual no es pot determinar si realment es tractava d’un poblat i caldria la realització d’una intervenció arqueològica per contrastar-ho. Per això, preferim ser prudents i mantenir-lo dins la categoria d’assentament rural, sense més precisions.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d’arqueologia i d’història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1868 – 1869; J. Estrada. *Granollers a l’Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 108 – 109.

JACIMENT: A 70 metres a l’est de Sant Nicolau (VOR.2.23)

COORDENADES: X: 438560 Y: 4614522

ALÇADA: 370 msnm.

SITUACIÓ: Seguint la turonada de Sant Nicolau, a 70 metres de l’ermita, prop del límit municipal de la Garriga, en concret a l'oest de la soleia i les vinyes de Can Busquets.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de campaniana A amb estampetes, fragments de *kalathos* i ceràmica comuna ibèrica i romana.

VALORACIÓ: Fa uns 15 anys s’hi localitzaven parets seques que formaven un conjunt de dues o tres habitacions. Actualment no són fàcilment accessibles i només es

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

conserven algunes estructures muràries. Orogràficament relacionat amb el jaciment de Sant Nicolau. Defensen que podria ser un *uicus* instal·lat al costat del poblat ibèric de Sant Nicolau. La realitat és que arqueològicament aquest extrem no s'ha contrastat i, per tant, resulta complicat poder adscriure una tipologia al jaciment. Tot i això, la proximitat a les restes del jaciment de Sant Nicolau sí que farien pensar en alguna relació entre ambdós jaciments. Preferim, però, ser prudents i definir-lo com a assentament rural.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Ros de les Cabanes (VOR.2.24)

COORDENADES: X: 437272 Y: 4613449

ALÇADA: 280 msnm.

SITUACIÓ: En antics camps de conreus, a l'entorn immediat de la masia de Can Ros, a l'est de l'Ametlla i al sud-oest de la urbanització "El Serrat de Santa Creu".

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Campaniana A i B, ceràmica ibèrica, àmfora itàlica, pesos de teler, fusaioles, tègules i *dolium*.

VALORACIÓ: Restes aparegudes en una sitja. Actualment encara apareixen restes en superfície. No s'ha pogut relacionar amb cap assentament proper.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. "Notes d'arqueologia de Catalunya". *Informació Arqueològica*, 27 - 28 (1978); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1866 - 1867; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 43.

JACIMENT: Peça de la Cervera (VOR.2.25)

COORDENADES: X: 438929 Y: 4611700

ALÇADA: 249 msnm.

SITUACIÓ: Marge retallat per un dels carrers de la urbanització de Can Reixac, prop de l'antiga casa de Can Catafau Vell.

TIPUS: Enterrament

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Baiximperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de teula i ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Sepultura d'inhumació individual de *tegulae*, orientada a ponent sense aixovar. Cronologia de finals del III o inicis del IV. Materials en superfície i notícia d'una possible tomba de soldat romà.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Tiano (VOR.2.26)

COORDENADES: X: 438189 Y: 4613089

ALÇADA: 252 msnm.

SITUACIÓ: Situat en unes antigues pinedes i alzinars al costat nord de la carretera de Sant Llorenç Savall. Actualment urbanitzat, al subsòl de Can Tomeu.

TIPUS: Indeterminat/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: L'any 1976, en fer-se els fonaments d'una torre, es localitzà el jaciment. Posteriorment, el juliol - agost de 2006 es realitzà una excavació arqueològica al carrer Avellaners i la cruïlla entre la carretera BP-1432 i l'Antic Camí de Caldes que documentà noves restes.

MATERIALS: Ceràmica comuna romana, africana i grollera, TSAA, TSAD, TSH, àmfora ibèrica, itàlica, tarraconesa i africana, ceràmica ibèrica grollera, *kalathos* pintat, parets fines, TSA, dòlia, teules romanes, una cinquantena de claus de ferro, escòria.

VALORACIÓ: L'any 1976 es localitzà un paviment d'*opus testaceum* i diversos materials, dels quals destaca un cap esculpturat d'un silè. Aquell mateix any, apareguren algunes tombes de *tegulae*. La morfologia del jaciment i la ceràmica apareguda feren

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

pensar en una important vil·la fundada en època republicana. Durant l'excavació de l'any 2006, es van documentar diversos murs, restes d'estructures d'època romana, un paviment de *signinum* i dues tombes. Les estructures eren restes d'una habitació, un dipòsit i dos murs de marge pertanyents, possiblement, a un petit taller de producció de vi o oli. Les inhumacions presentaven un petit aixovar consistent en una gerreta de ceràmica comuna romana. La cronologia possiblement se situaria entre el segle I aC. i el V dC., amb un possible moment important a partir de mitjans del segle I dC.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 175 – 176.

JACIMENT: Coll de Magús (VOR.2.27)

COORDENADES: X: 436719 Y: 4616078

ALÇADA: 560 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-est del turó Arbocer.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a mà i a torn.

VALORACIÓ: Materials trobats en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1869 – 1870.

JACIMENT: Can Serral (VOR.2.28)

COORDENADES: X: 438715 Y: 4611710

ALÇADA: 250 msnm.

SITUACIÓ: Turó actualment parcel·lat en part. A la urbanització de Can Reixac, entre Can Serral i una zona boscosa.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, dòlia i ceràmica ibèrica comuna a torn.

VALORACIÓ: Materials trobats en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Plantada (VOR.2.29)

COORDENADES: X: 437550 Y: 4611813

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Torrentera situada al nord-oest de la masia de Can Plantada, a llevant del camí que des de la masia condueix a l'Ametlla, travessant el torrent denominat també de Can Plantada.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Segons E. Ramon, en els marges del torrent es conservaven dos forns ibèrics. Actualment es fa difícil confirmar la seva existència per la vegetació.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Girbau del Sot (VOR.2.30)

COORDENADES: X. 438508 Y: 4610263

ALÇADA: 218 msnm.

SITUACIÓ: En els límits amb el terme municipal de l'Ametlla del Vallès, al nord-oest de la urbanització de Can Duran i de la masia de Can Girbau del Sot, en una carena rebaixada per la construcció de fàbriques.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica.

VALORACIÓ: Materials trobats en superfície, dels quals no podem precisar ni la cronologia ni el tipus de jaciment dins del que s'emmarcaven. Podrien respondre a algun assentament de cronologia antiga tenint en compte l'abundància d'aquests per la zona.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Turó Arbocer (VOR.2.31/VOR.3.26)

COORDENADES: X: 436556 Y: 4616030

ALÇADA: 576 msnm.

SITUACIÓ: El turó està situat al sud-oest de Puiggraciós i al nord-oest de Bigues i Riells. Entre els termes municipals de Bigues i Riells i l'Ametlla del Vallès.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Bronze/Primer Ferro.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica grollera i sílex.

VALORACIÓ: J. Estrada ho interpreta com a poblat hallstàtic. Actualment no es documenten restes en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica en extensió impedeix determinar amb precisió la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955),

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

p. 14; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 43.

2.2.3. BIGUES I RIELLS (VOR.3)

JACIMENT: Can Quintanes (VOR.3.1)

COORDENADES: X: 434816 Y: 4617060

ALÇADA: 415 - 433 msnm.

SITUACIÓ: Feixes de conreu situades al voltant de Can Quintanes, finca agrària al nord-oest de Bigues i Riells i a l'est de Riells del Fai. Immediatament al sud-est del Turó de les Onze Hores.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà/Medieval.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn i a mà, fragment d'àmfora indeterminada i fragments de TSA.

VALORACIÓ: Troballes fetes de forma superficial a les feixes de cultiu situades al vessant sud de la cinglera i pels voltants de la casa. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1784.

JACIMENT: Sota el turó de les Onze Hores (VOR.3.2)

COORDENADES: X: 434728 Y: 4617276

ALÇADA: 450 - 550 msnm.

SITUACIÓ: Vessant de migdia del Turó de les Onze Hores. Al nord de les masies de Can Quintanes i de Can Berga.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Documentat per J. Estrada.

MATERIALS: Restes de ceràmica ibèrica.

VALORACIÓ: Material en superfície i sense estructures associades. Sense més dades que permetin interpretar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1783.

JACIMENT: Turó de Can Garriga (VOR.3.3)

COORDENADES: X: 432394 Y: 4614938

ALÇADA: 444 msnm.

SITUACIÓ: Turó situat al nord-est de Can Garriga.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada.

MATERIALS: Restes de ceràmica ibèrica.

VALORACIÓ: J. Estrada ho considerà un poblat ibèric a partir dels materials trobats i aquests murs de pedra seca. Els murs, però, podien ser de feixes de vinya modernes.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1780.

JACIMENT: Sant Martí del Fai (VOR.3.4)

COORDENADES: X: 432430 Y: 4618197

ALÇADA: 440 msnm.

SITUACIÓ: Subsòl i entorn immediat de l'ermita de Sant Martí del Fai, situada al sud-oest del monestir, tocant al terme de Sant Feliu de Codines.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada.

MATERIALS: Restes de ceràmica ibèrica a mà i a torn.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: J. Estrada ho considerà un petit establiment iber d'última fase. Sense estructures associades. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix teoritzar sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1781.

JACIMENT: Vallderrós (VOR.3.5)

COORDENADES: X: 434122 Y: 4617435

ALÇADA: 390 msnm.

SITUACIÓ: Urbanització La Font de la Pedra, al nord de Vallderrós i a l'oest de la masia de Can Tabola.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de ceràmica ibèrica a mà, àmfora ibèrica i *tegulae*.

VALORACIÓ: Material en superfície sense estructures associades. J. Estrada ho considerà com a petits habitatges però la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16.

JACIMENT: Can Vedell (VOR.3.6)

COORDENADES: X: 434676 Y: 4614280

ALÇADA: 236 msnm.

SITUACIÓ: En el marge nord-oest del camí que de la carretera va a Can Vedell. Entorn immediat de la masia de Can Vedell, dins una urbanització.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/ Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Es documenta l'any 1978 realitzant un anivellament del terreny del camí que porta a la masia de Can Vedell. Posteriorment es realitzen diverses intervencions, destacant les excavacions arqueològiques dels anys 2003 i 2005.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn i a mà, ceràmica grisa ibèrica, ceràmica d'importació àtica, campaniana A i B, àmfores itàliques i greco-itàliques, *pondera*, fragments de *dolia* i gran quantitat de tègula i *imbrex*. En tres fragments ceràmics es documentaren inscripcions ibèriques.

VALORACIÓ: Es documenten tres forns de ceràmica, set sitges, una escombrera o tester del forn, un paviment poligonal incomplet i un bassa de decantació per les argiles per fabricar les ceràmiques. Situat molt proper al jaciment del Camp de les Lloses (Tona), s'ha pogut documentar que les produccions d'ambdós jaciments son coetànies, paral·leles des del punt de vista cronològic i ceramològic. Per tant, es podien establir intercanvis entre els jaciments. Semblaria que una part destacada de la producció seria àmfora ibèrica, que s'ha documentat a diversos punts de la Laietània i de la costa del nord-est peninsular. La important quantitat de materials i d'estructures documentades en les campanyes d'excavació fan pensar que ens trobem amb un assentament rural ibèric de tipus productiu ceràmic, segurament en funcionament en època ibèrica final, tot i que la presència de certs materials com la ceràmica d'importació àtica faria pensar en una existència ja anterior a aquest moment, que segurament arrancaria en el segle IV i amb una gran activitat durant el segle III. L'abandonament de l'activitat productiva i de l'assentament molt probablement es donaria entre finals del segle II i inicis del I aC.

BIBLIOGRAFIA: I. Panosa, M. Hernández Yllán, P. Giordano. *Memòria d'excavació de la campanya d'urgència realitzada al jaciment de Can Vedell, també anomenat Can Badell, durant els dies 3 – 24 de desembre de l'any 1986*. Memòria inèdita, 1987; A. Balil. "Prospecciones arqueológicas en el Valle del Mogent". *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 87 (1953), pp. 174 - 179; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955),

p. 19; M. Hernández Yllán. “Nuevos yacimientos ibéricos en el Vallès Oriental (Bigues-Riells del Fai)”. *Informació Arqueològica*, 36 – 37 (1981), pp. 176 – 179; M. Hernández Yllán. *Un horno ibérico en Can Badell. Bigues – Riells del Fay, Vallés Oriental*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 2. Barcelona: Comisión Gestora del Museo Arqueológico Bigues – Riells del Fay (1983); M. Hernández Yllán. *Los silos número 4 y 5 de Can Badell. Bigues – Riells del Fay, Vallés Oriental*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 3. Barcelona: Comisión Gestora del Museo Arqueológico Bigues – Riells del Fay (1984); M. Hernández Yllán. *Excavaciones de Can Badell. Sector C, D, G*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 4-5. Barcelona: Comisión gestora del Museo Arqueológico Bigues – Riells del Fay (1987); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1788 – 1795; M. Hernández Yllán. *Yacimiento ibérico Can Badell Bigues - Riells del Fay, Vallés Oriental*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 3. Barcelona: Comisión Gestora del Museo Arqueológico Bigues – Riells del Fay (1983); J. Garcia. “La ceràmica ibèrica en els contextos republicans de la Laietània oriental”. *Les ceràmiques de tècnica ibèrica a la Catalunya romana (segles II aC. – I dC.)*. Barcelona: Societat Catalana d'Arqueologia (1992), pp. 21 – 27; J. Sanmartí, R. Bruguera, M. Miñarro. “Las ánforas ibéricas de la costa de Cataluña”. *Documents d'Archéologie Méridionale*, 27 (2004), pp. 379 – 403; A. Gorgues. *Économie et Société dans les nord-est du domaine ibérique (IIIe – Ier s. av.J.-C.)*. Madrid: CSIC (2010), pp. 172 – 173 i 184 – 185.

JACIMENT: Can Maspons (VOR.3.7)

COORDENADES: X: 434382 Y: 4613625

ALÇADA: 212 msnm.

SITUACIÓ: Casa situada prop de la urbanització Font del Bou, a l'oest del riu Tenes. Entorn immediat de la masia de Can Maspons.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de dòlia, *tegulae*, TSA i ceràmica comuna africana. Algun fragment de ceràmica ibèrica a torn.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Materials documentats en superfície. Avui en dia ja no se'n constaten. Per tant, davant l'escassetat de dades disponibles resulta impossible realitzar una hipòtesi al voltant del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Església parroquial (VOR.3.8)

COORDENADES: X: 435293 Y: 4614490

ALÇADA: 305 msnm.

SITUACIÓ: Turó on hi ha la parròquia i les cases que l'envolten. En el subsòl i entorn immediat de l'església parroquial de Sant Pere de Bigues.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de tègula i paviment.

VALORACIÓ: A la paret de l'església que mira a la placeta hi ha encastats fragments de paviment romà. Al darrere de l'església s'hi localitzen fragments de *tegula*. En diverses ocasions s'hi ha documentat restes d'enterraments romans en *tegula*. La manca, però, d'una intervenció arqueològica al subsòl de l'església impedeix precisar la tipologia del possible jaciment romà que s'hi situaria.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Puig Alt del Viver (VOR.3.9)

COORDENADES: X. 432169 Y: 4612946

ALÇADA: 512 msnm.

SITUACIÓ: Turó situat a ponent de la vall del Tenes, molt a prop de Can Viver.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple.

RECERCA: L'any 1984 M. Hernández Yllán hi excavà una sitja.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a mà i a torn, amb molta àmfora, ceràmica de vernís negre àtic, del Taller de Roses i del Taller de les Petites Estampilles, així com algun fragment de ceràmica àtica de figures rojes. Nombroses restes de bronze, ferro i escòries. Peces de collaret de vidre i pasta vidriada. Materials al Museu de Sant Feliu de Codines.

VALORACIÓ: Possible poblat iber amb presència de sitges i restes de parets. Molt afectat pels clandestins i actualment totalment urbanitzat. La ceràmica dóna una cronologia de segle IV - III aC. La manca d'una intervenció arqueològica en extensió impedeix confirmar la presència del poblat i a dia d'avui la urbanització de la zona fa que difícilment es pugui arribar a precisar la tipologia exacta del jaciment. Les restes de murs que delimitarien habitacions i de sitges, juntament amb les evidències ceràmiques recuperades, fan pensar com a mínim en l'existència d'un assentament rural d'algun tipus en aquest punt, sense poder determinar més elements.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; M. Garriga. "Actividades arqueológicas de los sanfeliuenses". *Vallés*, 1194. (1965); A. De Montes, L. Sala. "Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy". *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 – 109; M. Hernández Yllán. "Puig Alt del Viver. Silo. Bigues – Riells del Fai". *Los silos nº 4 y 5 de Can Badell. Bigues – Riells del Fay. Vallés Oriental*. Instituto de Prehistoria y Arqueología, 3. Barcelona: Comisión Gestora del Museo Arqueológico (1984), pp. 35 – 42; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1715 – 1762; J. Sanmartí. "Els jaciments ibèrics de la vall mitjana de la riera de Caldes". *Gala*, 2 (1993), pp. 190 – 204; M. Bustamante, M. Garriga. *Materials i jaciments arqueològics del Museu de Sant Feliu de Codines*. Sant Feliu de Codines (1988), pp. 20 – 21; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 108 – 109.

JACIMENT: Can Noguera (VOR.3.10)

COORDENADES: X: 433995 Y: 4614889

ALÇADA: 265 msnm.

SITUACIÓ: Subsòl i entorn immediat de la masia de can Noguera. Antiga feixa de conreus a la riba esquerra del riu Tenes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de TSH, TSA, àmfora, tègula, *dolium*, ceràmica comuna romana reduïda i fragments de picadís de paviment.

VALORACIÓ: Material en superfície, sense estructures associades. J. Estrada hi situa una vil·la imperial però el fet de no haver-s'hi realitzat una intervenció arqueològica impedeix confirmar la tipologia precisa del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20.

JACIMENT: Can Barri (VOR.3.11)

COORDENADES: X: 435366 Y: 4613706

ALÇADA: 239 msnm.

SITUACIÓ: C/ del Clavell, proper a la urbanització de Can Barri.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Jaciment documentat durant les obres d'obertura de vials fetes el 1968 a Bigues i Riells, a la urbanització de Can Barri.

MATERIALS: Fragment de *kalathos* pintat, ceràmica comuna ibèrica a torn i a mà, grisa ibèrica, fragments d'àmfora, *pondera*, campaniana A, comuna romana i vora de *dolium*. Material conservat per Martí Garriga (St. Feliu de Codines).

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Conjunt de quatre estructures d'emmagatzematge, de les que només a una es recuperaren materials arqueològics. Les altres tres es trobaren buides i sense farciment. Els materials recuperats apunten a una cronologia entre finals del segle II i primer terç del segle I aC.

BIBLIOGRAFIA: J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1796 – 1814; M. Garriga, J.Ll. De la Pinta, J. Rovira. “El camp de sitges de Can Barri (Bigues, Vallès Oriental). Materials arqueològics en el Museu Arqueològic Municipal de Sant Feliu de Codines”. *Gala*, 2 (1993), pp. 209 – 217.

JACIMENT: Can Pastor (VOR.3.12)

COORDENADES: X: 435443 Y: 4614458

ALÇADA: 305 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'entorn immediat de l'església parroquial.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: *Tegulae*, dòlia i ceràmica comuna romana. Materials conservats per E. Ramon i J. Estrada.

VALORACIÓ: El jaciment s'associa al de l'església parroquial. Ho consideren una vil·la. Davant la manca de més dades a causa de la inexistència d'una intervenció arqueològica, resulta impossible confirmar aquestes hipòtesis, ni es pot precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: El Margarit II (VOR.3.13)

COORDENADES: X: 433856 Y: 4615675

ALÇADA: 258 msnm.

SITUACIÓ: Riba esquerra del riu Tenes. Zona de conreus de la casa d'El Margarit. En el subsòl de la masia.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà.

RECERCA: Documentat durant la realització d'unes obres a la masia.

MATERIALS: Ceràmica sigil·lada, campaniana B, moneda ibèrica d'EUSTI, SEGEISA i una romana d'Agripa.

VALORACIÓ: S'hi documenten les restes d'una paret de còdols i morter de calç d'aspecte romà. També un enllosat de pedres al damunt d'una preparació de paviment amb ceràmica ibèrica. En un rec també es localitzaren restes d'una paret. Ceràmica força abundant. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar amb precisió la tipologia del jaciment, però creiem que les restes documentades evidencien algun tipus d'assentament rural.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); M. Bustamante, M. Garriga. *Materials i jaciments arqueològics del Museu de Sant Feliu de Codines*. Sant Feliu de Codines (1988), p. 23.

JACIMENT: Turó del Rull II (VOR.3.14)

COORDENADES: X: 434922 Y: 4615542

ALÇADA: 345 msnm.

SITUACIÓ: Vessant nord-est del Turó del Rull. Subsòl de la masia del Rull, situada al sud de la бага de Can Prat.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Document durant la realització d'unes obres a la masia.

MATERIALS: Paviments grollers, campaniana B, ceràmica gruixuda romana, TSH, *dolium*, molta tègula i ossos.

VALORACIÓ: Jaciment situat al costat del poblat ibèric. Per l'entitat de les troballes aparegudes en efectuar obres a la masia (restes ceràmiques i constructives) mantenen la hipòtesi d'una vil·la romana. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem i no creiem poder anar més enllà de parlar d'un assentament rural indeterminat en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16.

JACIMENT: Can Mainou (VOR.3.15)

COORDENADES: X: 432735 Y: 4614435

ALÇADA: 317 msnm.

SITUACIÓ: Vessant de llevant de les planes situades a l'oest del Turó de les Madrigueres i al sud del Turó de Can Garriga, actualment dins la urbanització “Los Manantiales”.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada

MATERIALS: Fragments de *dolium*.

VALORACIÓ: Actualment no s'hi documenten estructures i sembla que estaria destruït. Sense més dades.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); M. Garriga. *Notas arqueológicas inéditas de Sant Feliu de Codines*. Inèdit.

JACIMENT: Can Lledó II (VOR.3.16)

COORDENADES: X: 434147 Y: 4613181

ALÇADA: 270 msnm.

SITUACIÓ: Jaciment envoltat de bosc mixt i les urbanitzacions de Can Granada i del Sr. Rodríguez.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada

MATERIALS: Fragments d'àmfora ibèrica.

VALORACIÓ: Segons una nota de camp de J. Estrada. Actualment només es troba algun fragment a la banda del torrent. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueológica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1786 – 1787.

JACIMENT: Can Lledó III (VOR.3.17)

COORDENADES: X: 434111 Y: 4613185

ALÇADA: 270 msnm.

SITUACIÓ: Jaciment envoltat de bosc mixt i les urbanitzacions de Can Granada i del Sr. Rodríguez.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada

MATERIALS: Fragments de *dolium* i *tegula*, TSH i moneda d'Antoní. Petit fragment d'*opus testaceum*.

VALORACIÓ: Localitzat per J. Estrada als voltants de la casa. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueológica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945).

JACIMENT: Can Perera (VOR.3.18)

COORDENADES: X: 434158 Y: 4615124

ALÇADA: 243 msnm.

SITUACIÓ: Antigues feixes de conreu situades entre la carretera de Sant Feliu i Can Perera, a la riba esquerra del riu Tenes.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Excavació parcial l'any 1974.

MATERIALS: Nombroses ceràmiques de parets fines, TSH, TSSG i absència total de ceràmiques de vernís negre. Molts fragments de *dolium*, *tegula* i àmfora.

VALORACIÓ: Possible vil·la romana excavada parcialment l'any 1974. Actualment encara són visibles les estructures, que superen els 300 m². La zona està molt alterada per l'acció dels furtius i les restes conservades totalment descontextualitzades. Tot plegat fa que no puguem contrastar la hipòtesi tradicional que parla d'una vil·la per aquest jaciment i, a manca de dades més precises, preferim definir-lo com un assentament rural indeterminat.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 179.

JACIMENT: Can Isidret Vell (turó est) (VOR.3.19)

COORDENADES: X. 436212 Y: 4614650

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: Turó granític amb vessant suau de migdia. Dins les urbanitzacions, antics conreus de vinyes.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a torn i a mà, escòries de ferro.

VALORACIÓ: El 1978 eren visibles les restes d'un gran gresol o possible forn. Actualment no en queda rastre. La manca d'una intervenció impedeix confirmar l'existència d'aquest forn.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Turó del Rull (VOR.3.20)

COORDENADES: X: 435070 Y: 4615580

ALÇADA: 340 msnm.

SITUACIÓ: Turó des d'on es domina la vall del Tenes. A llevant de la masia del Rull.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Abundant quantitat de ceràmica ibèrica: àmfora, ceràmica comuna, gris ibèrica, ceràmica grollera a mà. Materials recollits per J. Estrada.

VALORACIÓ: Turó on es localitza un possible poblat ibèric. S'observen parets de pedra sorrenca devastada, formant habitacions poligonals regulars de mides semblants. La major part de les estructures se situen en un suau coll format entre les dues elevacions que presenta el turó. Actualment encara són visibles les estructures muràries. Caldria una intervenció arqueològica en extensió per poder confirmar l'entitat i cronologia d'aquest possible poblat.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1785 – 1786; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 108 – 109.

JACIMENT: Puiggraciós (VOR.3.21/VOR.11.4)

COORDENADES: X: 436819 Y: 4617183

ALÇADA: 807 msnm.

SITUACIÓ: Terreny erm situat entre els termes municipals de Bigues i Riells i el Figaró – Montmany.

TIPUS: Poblat ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Àmfora ibèrica, ceràmica comuna ibèrica, ceràmica grollera feta a mà, campaniana A i B, ceràmica gris costa catalana. Materials recollits per J. Estrada.

VALORACIÓ: Poblat no excavat sistemàticament. S'hi poden localitzar estructures de paret seca que superen els 40 cm. i que delimiten habitacles disposats un al costat de l'altre. Sembla que hi ha una concentració d'aquests habitacles a la part superior del turó. Destaca una estructura de planta rectangular i parets de pedra seca d'1,70 m. de gruix amb una superfície de 14 x 7 m. aproximadament i alçada màxima de parets de 50 cm. J. Sanmartí proposà una cronologia entre el segle IV i la meitat del segle I aC. a partir dels materials recuperats, extrem que no es podrà confirmar fins que es dugui a terme una intervenció arqueològica en extensió.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; L. Villaronga. “L'intent de cronologia del poblat ibèric del Montmany”. *Full d'Acció*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Catòlica de Sant Esteve de la Garriga, 3 d'agost de 1953; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1872 – 1879; AA.DD. “El poblat ibèric de Puiggraciós” *Butlletí de Puiggraciós*, 18 (1992), pp. 25-27; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; J. Oliver. *Història de Figaró – Montmany. El Figaró abans de ser-ho*. Figaró: Fase Arequipa (2000), pp. 29 – 30; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 108 – 109.

JACIMENT: Can Granada (Sot de Sant Celoni) (VOR.3.22)

COORDENADES: X: 433958 Y: 4613228

ALÇADA: 260 msnm.

SITUACIÓ: Fondalada situada a prop de Can Granada. En una zona de feixes abandonades de conreu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica a mà i a torn de tradició ibèrica, fragments de *tegula* i de molins barquiformes. Materials recollits per J. Estrada.

VALORACIÓ: Materials superficials, sense estructures associades. Sense més dades disponibles per la manca d'una intervenció arqueològica.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Can Riera (VOR.3.23)

COORDENADES: X: 436323 Y: 4615524

ALÇADA: 460 msnm.

SITUACIÓ: Situat en unes antigues feixes de conreu que envolten Can Riera. Antic camí de Bigues a Puiggraciós.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció superficial l'any 1992.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a torn i a mà, ceràmica sigil·lada.

VALORACIÓ: Materials superficials. Sense més dades disponibles per poder precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: La Torre (VOR.3.24)

COORDENADES: X: 433905 Y: 4614259

ALÇADA: 227 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la urbanització de Can Traver, a ponent del nucli urbà. A l'entorn immediat de la casa de la Torre.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de *tegulae* i *dolia*.

VALORACIÓ: J. Estrada recull la notícia de la troballa de ceràmica romana associada a una sitja. L'existència del jaciment també fou comunicada per E. Ramon. No tenim cap dada més i actualment no es constaten restes arqueològiques en superfície.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: El Colomer (VOR.3.25)

COORDENADES: X: 434001 Y: 4613744

ALÇADA: 240 msnm.

SITUACIÓ: A la zona de la Font Granada. Delimitat pel Camí de Can Ribas, al nord pel camí de Can Traver i al sud i a l'oest per diverses finques edificades.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Romà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: Amb motiu de la construcció d'una escola s'hi fa una prospecció arqueològica l'any 2004 i un seguiment d'obres i excavació l'any 2005.

MATERIALS: Fragments de teula i 2 fragments de ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: L'any 2004 es realitzen un seguit de rases localitzant, al nord-est de la parcel·la, un seguit de murs que indicarien l'existència d'un recinte tancat. Sembla que hi hauria un edifici principal i complementat a l'exterior per estructures annexes. El seguiment i excavació dut a terme l'any 2005 documentaren un seguit de tres murs associats a les evidències documentades l'any anterior. En conjunt, tot i l'escassetat de les restes, sembla que ens trobaríem davant d'un petit assentament rural d'època romana indeterminada i amb una funcionalitat no definida.

BIBLIOGRAFIA: E. Nadal, R.J. Castillo. *Control arqueològic al jaciment arqueològic d'El Colomer. Bigues i Riells, Vallès Oriental. 8 – 10 d'agost de 2005.* Actium, Patrimoni Cultural. Memòria inèdita (2005).

JACIMENT: Turó Arbocer (VOR.3.26/VOR.2.31)

COORDENADES: X: 436556 Y: 4616030

ALÇADA: 576 msnm.

SITUACIÓ: El turó està situat al sud-oest de Puiggràciós i al nord-oest de Bigues i Riells. Entre els termes municipals de Bigues i Riells i l'Ametlla del Vallès.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Bronze/Primer Ferro.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica grollera i sílex.

VALORACIÓ: J. Estrada ho interpreta com a poblat hallstàtic. Actualment no es documenten restes en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica en extensió impedeix determinar amb precisió la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 14; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 43.

2.2.4. CALDES DE MONTBUI (VOR.4)

JACIMENT: Turó Gros de Can Camp (VOR.4.1)

COORDENADES: X: 432388 Y: 4611221

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Situat en un turó afectat per una pedrera.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Neolític/Primer Ferro/Ibèric Antic/Ibèric Ple.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de vasos de perfil de S decorats amb cordons, ceràmica a torn, àmfores ibèriques i ceràmica de figures roges (2 *skyphos* del segle IV aC.). Materials al Museu Municipal de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: Petit turó localitzat al nord-est del nucli urbà i de la casa que li dona nom. Ha estat greument afectat per la pedrera. Tota la documentació disponible és a partir de l'estudi del material recollit en superfície des dels anys 60, ja que no s'han documentat estructures. Per tant, resulta difícil poder precisar la tipologia d'aquest jaciment de forma exacta.

BIBLIOGRAFIA: A. De Montes, L. Sala. "Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy". *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), p. 104; A. De Montes, L. Sala. "Noticiari arqueològic. Caldes de Montbui". *Empúries*, 24 (1962), pp. 290; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1676 – 1714; J. Sanmartí. "Els jaciments ibèrics de la vall mitjana de la riera de Caldes". *Gala*, 2 (1993), pp. 184 – 190; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 108 – 109.

JACIMENT: Mas Manolo (VOR.4.2)

COORDENADES: X: 431405 Y: 4609604

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de la cruïlla de les carreteres C-1415 de Caldes a Granollers i C-1413 de Caldes a Moià, en la petita elevació afectada pel traçat d'aquestes carreteres. Al sud del mas Manolo.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/ Baiximperial/ Medieval.

RECERCA: La primera documentació del jaciment la féu Ll. Sala als anys 70, quan s'obrí la carretera que afectava aquest punt de Caldes. Posteriorment, l'ampliació de l'enllaç de les carreteres C-1415 i B-143 va fer que s'hi duguessin a terme dues noves intervencions els anys 1992 i 1993. Finalment, l'any 2005 s'hi tornà a actuar a causa de la construcció d'una canalització.

MATERIALS: Materials diversos, destacant les restes ceràmiques amb cronologia republicana (fragments de campaniana B) i bàsicament altimperials (ceràmica sigil·lada diversa, restes amfòriques, material constructiu, etc.). Fragment de làpida votiva en marbre. Materials al Museu de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: Assentament rural romà de caire industrial. A partir de la presència de campaniana B situen el seu origen en època republicana, però la manca d'estructures associades impedeixen determinar el tipus d'assentament que existiria en aquesta època, si és que n'existia algun. El darrer moment d'ocupació seria datat per TSAA. Tenim notícies orals de l'existència d'un forn de producció d'àmfores Pascual 1 i Dressel 2/4 amb la marca PTE o RTE, entre d'altres. Durant les excavacions dels anys 1992 i 1993 es documentaren sis fases sobreposades que demostren una continuïtat en l'ocupació del jaciment. Per la primera fase documenten restes de tres forns excavats a les argiles naturals. Dos d'ells presenten la planta gairebé completa. Devien ser utilitzats per la cocció de vaixel·la de cuina i taula i es podrien situar en el segle I dC. Aquí s'hauria de situar el possible forn d'àmfores vinàries. En una segona fase, a finals del segle I dC., hi ha canvis en l'espai i es destina bona part del nucli central com a magatzem de *dolia*, on només en 2 casos s'han documentat restes *in situ* de les gerres. Demuestra una producció agrària important. El seu funcionament deuria arribar fins ben entrat el segle II. La tercera fase implica una remodelació total del sector amb un terraplenament i nova localització de les tenalles. S'han documentat unes 80 restes d'aquestes grans gerres que, sumades a les de la fase anterior, superen les 200 *dolia*. Devien estar destinades al comerç, probablement de vi, oli o cereals. A l'altra costat de la carretera actual es documentà un forn de planta quadrada i doble nau. Les característiques fan pensar en un volum de producció considerable que seria de material constructiu i vaixel·la de cuina i

de taula. Aquesta fase arribaria fins el segle III. La quarta fase estaria poc definida i estaria formada per diversos murs dispersos amb zones pavimentades amb calç. No es pot apuntar cap àmbit o activitat concreta, malgrat que no sembla perdre el seu caràcter industrial. Es dataria entre finals del segle III i el segle IV. A la cinquena fase trobem tres dipòsits pavimentats amb *opus signinum* del segle IV. Finalment, la sisena fase seria la darrera ocupació de l'assentament. Es crea un nou dipòsit central i també apareixen sis enterraments sense aixovar. En la intervenció de l'any 2005 es va localitzar una de les parets d'una estructura de conducció o canalització, de més de 10 metres de llarg, tallada als seus dos extrems per moviments de terres recents. En conclusió, estem davant d'una explotació agrària molt important, especialment en els segles II i III dC., tot i que la presència d'un possible forn d'àmfores indicaria també una activitat destacada ja en el I dC. La funció principal seria la de terrisseria, amb una activitat enfocada a la producció tant de vaixel·la de taula (destacant les imitacions de vaixel·la d'importació) com de taula i també material constructiu. Per una altra banda, durant els segles II i III dC., l'activitat principal sembla que seria la producció vinculada amb el gran magatzem de *dolia*, segurament relacionada amb l'elaboració de vi, oli o cereals i destinada a la comercialització. Aquest magatzem s'amortitza en la següent fase, en la qual trobem els dipòsits i, per tant, s'orienta la producció a l'elaboració d'algun producte líquid (vi o oli). A més, aquests dipòsits estarien relacionats amb alguna canalització però sense relació arqueològica amb el magatzem ja amortitzat. Tot plegat, ens parla d'un assentament rural productiu d'entitat amb una continuïtat llarga en el temps i una funció clarament industrial. Tradicionalment, s'ha associat amb una vil·la romana, però la manca d'indicis clars que permetin parlar de l'existència d'una zona d'hàbitat associada fa que preferim ser prudents i no categoritzar el jaciment en aquest sentit. Tot i això, cal remarcar dos aspectes. En primer lloc, que no s'ha esgotat la totalitat del jaciment i, per tant, no es pot descartar la troballa de la *pars urbana* en un futur. Per una altra banda, la troballa en recollida superficial d'un fragment de marbre amb inscripció votiva (*IRC I*, 197) podria ser un indicatiu d'aquesta zona d'hàbitat luxosa associada a la part productiva.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Sala. "Hallazgo arqueológico en la villa romana de Mas Manolo. Siglos I-II d.C.". *Setmanari de Montbui*, 1396 (1972); E. Barrasetas, A. Monleón. *Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment "Mas Manolo" (Caldes de Montbui, Vallès Oriental). Octubre 1992 – març 1993*. Memòria inèdita (1994); E.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Barrasetas, A. Monleón. “Intervenció arqueològica al jaciment romà del Mas Manolo (Caldes de Montbui, Vallès Oriental)”. *Tribuna d’Arqueologia 1993 – 1994* (1995), pp. 87 – 94; J. Guàrdia. *Memòria de la intervenció al Mas Manolo de Caldes de Montbui (juliol 2005)*. Memòria inèdita, 2005; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l’Estaqüerot (1995), pp. 220 – 221; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 162 – 163.

JACIMENT: Mas Corró (VOR.4.3)

COORDENADES: X: 429573 Y: 4609305

ALÇADA: 237 msnm.

SITUACIÓ: Situat a les terres de la masia, situada a l'oest del terme municipal, prop del torrent que desemboca a la riera de Codonys. Prop del camí que, passant per Sant Miquel de l'Arç, es dirigeix a la Torre Roja.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Prospecció arqueològica superficial l’any 1993.

MATERIALS: Fragment de llàntia del tipus Dressel A i materials en superfície, restes de paviments.

VALORACIÓ: Només documentat per les referències de Ll. Sala que parla de restes romanes (ceràmiques, paviments i *tegulae*) i pels escassos materials al Museu de Caldes o documentats el 1993 en prospecció. Sense suficients dades per aportar una tipologia al jaciment.

BIBLIOGRAFIA: A. De Montes, L. Sala. “Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy”. *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), p. 104; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Mas Pujades (VOR.4.4)

COORDENADES: X: 431350 Y: 4608800

ALÇADA: 205 msnm.

SITUACIÓ: Situat en els terrenys de la masia, prop de la carretera C-1413, a poc menys d'1 km al sud de la cruïlla amb la C-1415.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Intervenció arqueològica realitzada l'any 2005.

MATERIALS: Materials ceràmics diversos que van des de campaniana B fins TSAA. Materials al Museu de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: Només documentat a partir de referències a troballes romanes i materials al Museu de Caldes. Sense estructures associades. La intervenció de l'any 2005 té resultats negatius.

BIBLIOGRAFIA: C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986), p. 49; A. De Montes, L. Sala. "Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy". *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 – 109; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: El Remei (VOR.4.5)

COORDENADES: X: 430209 Y: 4610569

ALÇADA: 240 msnm.

SITUACIÓ: Petit turó prop de l'ermita del Remei, al límit nord-oest del nucli urbà.

TIPUS: Assentament rural/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Documentat l'any 1956 per J. Estrada i Ll. Sala. L'any 1990 s'hi fa una recollida de materials a causa de l'esllavissament d'un mur. S'hi realitza una prospecció l'any 1993.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica pintada, ceràmica de vernís negre, campaniana A i B. Materials al Museu de Caldes de Montbui.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: En el tall de la carretera de Moià es localitzaren restes ceràmiques i de parets. L'any 1956 J. Estrada i Ll. Sala efectuaren la neteja d'aquests talls i s'ingressà el material al Museu de Caldes. Es defensa l'existència d'una vil·la amb origen al segle II aC., tot i que inicialment creien que era un assentament indígena d'època tardana. A la revisió del 1993 es parla de vil·la que presenta restes monumentals amb pintures murals vermelles, blanques i blaves gràcies als materials recuperats l'any 1990. Assentament que té el seu origen en època republicana i continuïtat en el moment altimperial, però del que resulta molt complicat poder realitzar una interpretació a causa de la manca d'una intervenció científica en extensió. A partir de les escasses dades i materials disponibles, ens decantaríem per l'existència d'un petit assentament rural d'època ibèrica, el qual, a partir del darrer quart del segle I aC. o inicis del segle I dC. es transformaria en una vil·la romana, de la qual l'únic indici documentat serien aquestes restes de pintures murals que parlarien probablement de l'existència d'unes estances o zones d'hàbitat amb certa ornamentació luxosa. Desgraciadament, sense una excavació en extensió serà impossible confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: A. Monleón. *La vila del Remei. Caldes de Montbui (Vallès Oriental). 4 de març de 1990.* Memòria inèdita (1991); C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui.* Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història.* Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1667 – 1673; Ll. Sala. “La vila romano republicana del Remei”. *Setmanari Montbui*, 1382 (1-1-1972); A. De Montes, L. Sala. “Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy”. *VII Congreso Nacional de Arqueología.* Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 – 109; J. Sanmartí. “Els jaciments ibèrics de la vall mitjana de la riera de Caldes”. *Gala*, 2 (1993), pp. 182 – 184.

JACIMENT: Torrent Salzer (VOR.4.6)

COORDENADES: X: 430240 Y: 4609789

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Torrent transversal a la riera de Caldes, que neix prop de Sant Salvador i travessa el nucli urbà, tot passant per la plaça de la Font del Lleó.

TIPUS: Claveguera.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Claveguera encara en ús. Cobertura amb volta de mamposteria o *opus caementicium*. Pel fet que encara és la principal xarxa de clavegueram de Caldes, es fa difícil determinar de forma clara la seva factura romana.

BIBLIOGRAFIA: C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986); F. Zamora. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial (1973), p. 269; A. De Montes, L. Sala. “Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy”. *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 – 109.

JACIMENT: Carrer Bellit (VOR.4.7)

COORDENADES: X: 430308 Y: 4609782

ALÇADA: 208 msnm.

SITUACIÓ: Situat al pati-jardí de la casa del carrer Bellit, 6-8, en el centre del nucli urbà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Cap femení.

VALORACIÓ: Procedent d'aquesta casa es conserva en el Museu de Caldes un cap femení de marbre situable a la primera meitat del segle I dC. Es trobà juntament a ceràmica avui desapareguda. Sense estructures associades ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986), pp. 94 - 95.

JACIMENT: Carrer Espartero (VOR.4.8)

COORDENADES: X: 430692 Y: 4609554

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'interior del casc urbà, fent cantonada amb el carrer Torres Sayol.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes molt fragmentades de Pascual 1 i alguna de Dressel 2/4. Materials al Museu de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: Escombrera d'un forn d'àmfores. Potser es podria vincular a la zona productiva de la vil·la de l'Antic Institut Manolo Hugué.

BIBLIOGRAFIA: C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986), pp. 91; R. Pascual. "Las ánforas de la Layetania". *Méthodes Classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du Colloque du Rome, 27 – 29 mai 1974*. Roma: Ècole Française de Rome (1977), p. 55; Ll. Sala. "Las ánforas de la calle Espartero y el horno de Salt de les Bruixes" *Setmanari Montbui*, 1.474 (1973).

JACIMENT: Carrer Buenos Aires (VOR.4.9)

COORDENADES: X: 430516 Y: 4609638

ALÇADA: 218 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'interior del casc urbà, en el núm. 18 d'aquest carrer. La zona és prop la intersecció amb el carrer Santa Eulàlia.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: El mes d'octubre de 1987 es du a terme una excavació d'urgència al solar delimitat pels carrers Buenos Aires i Santa Eulàlia, deguda a la construcció d'habitatges en aquest punt.

MATERIALS: El material que es documentà s'ha perdut: ceràmica sigil·lada, estucs, ceràmica comuna i pivots d'àmfora amb la marca MCN. Materials al Museu de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: Casa romana en molt mal estat. S'hi havien documentat dues habitacions amb restes ceràmiques associades i dos mosaics, un dels quals datat al segle II dC. L'excavació d'urgència posà al descobert dos murs i una estructura quadrada al centre del recinte. Tot construït amb pedres de format gran, lligades amb fang. Es van identificar dos àmbits més a la banda nord i oest i una claveguera d'obra romana. La

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

proximitat d'un gran nombre de restes atribuïbles a un assentament rural de certa entitat en els carrers propers, ens fan pensar en l'existència d'una vil·la romana, de la qual aquí es constataria part de la *pars urbana*.

BIBLIOGRAFIA: C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986), pp. 87 – 90; A. De Montes, L. Sala. “Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy”. *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 – 109; C. Miró. “C. de Buenos Aires, Caldes de Montbui”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 288; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 164.

JACIMENT: Carrer Balmes/Santa Eulàlia (VOR.4.10)

COORDENADES: X: 430557 Y: 4609853

ALÇADA: 231 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'interior del casc urbà, localitzat en la cruïlla del carrer Balmes amb el de Santa Eulàlia, o del camí vell de Granollers.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments amfòrics, destacant dues àmfores senceres (una Pascual 1 i una Dressel 2/4). Materials al Museu de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: Jaciment possiblement relacionat amb la vil·la de l'Antic Institut Manolo Hugué. Segons R. Pascual, les àmfores s'haurien fabricat en aquest mateix taller, que presentaria com a tret comú la marca MCN. Cronològicament es daten entre el s. I - II dC. Sense estructures associades. La proximitat a una altra zona productiva terrissaire com la del carrer Espartero, fa pensar que estaríem davant del mateix complex productiu. I de fet, creiem que podria formar part de la zona productiva de l'esmentada vil·la romana de l'Antic Institut Manolo Hugué.

BIBLIOGRAFIA: C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986), pp. 90; A. De Montes, L. Sala. “Elementos

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

para la Carta Arqueològica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy”. *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 – 109; R. Pascual. “Las ánforas de la Layetania”. *Méthodes Classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du Colloque du Rome, 27 – 29 mai 1974*. Roma: Ècole Française de Rome (1977), pp. 54 - 55; A. De Montes, L. Sala. “Noticiari arqueològic. Caldes de Montbui”. *Empúries*, 24 (1962), pp. 289 – 290; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaqüerot (1995), p. 219; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 164.

JACIMENT: Pla de Palou (VOR.4.11)

COORDENADES: X. 430769 Y: 4610287

ALÇADA: 245 msnm.

SITUACIÓ: Situat en unes terres de conreu properes a la carretera de Caldes a Sant Feliu de Codines, davant l'actual cementiri, al nord de Sant Salvador.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica romana, *tegulae* i paviments.

VALORACIÓ: Només per la notícia referida per A. Montes. La prospecció superficial no ha aportat cap indicatiu. Potser relacionat amb el jaciment de Sant Salvador.

BIBLIOGRAFIA: C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986), p. 46; A. De Montes, L. Sala. “Elementos para la Carta Arqueològica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy”. *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), p. 109.

JACIMENT: Sant Salvador (VOR.4.12)

COORDENADES: X: 430695 Y: 4609851

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: A l'est del nucli urbà de Caldes, en el carrer Dr. Fleming. Limita al nord amb el torrent Salzer.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragment de làpida conservada al Museu de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: Fragment de gran placa en honor d'Isis dedicada per PUBLI LICINI FILET i LICINA PEREGRINA. Es data en el canvi d'era. Escàs material en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia del jaciment. La proximitat de les restes que considerem associades a la gran vil·la romana de l'Antic Institut Manolo Hugué, fan pensar que aquest epígraf podria estar associat precisament a la família propietària associada a aquesta vil·la.

BIBLIOGRAFIA: C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986), p. 46; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); M. Mayer, I. Rodà. *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell (1984), p. 14.

JACIMENT: Fàbrica Cortés. Bòbila Busquets (VOR.4.13)

COORDENADES: X: 431180 Y: 4609457

ALÇADA: 220 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'est del nucli urbà, prop de la cruïlla de la carretera de Sant Feliu de Codines, en el PK 1 de la carretera de Granollers.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Parcialment destrúit.

CRONOLOGIA: Neolític/Ibèric/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Sitges ibèriques i restes romanes. Materials al Museu de Caldes de Montbui i al Museu d'Arqueologia de Catalunya.

VALORACIÓ: Notícies sobre la troballa de sitges sepulcrales ibèriques i restes romanes indefinides. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Colomines. "Enterraments neolítics o en fossa". *Anuari IEC*, VIII (1927 – 31), p. 4; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

España. Barcelona. Madrid: CSIC (1945), p. 90; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història.* Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1674; J. Sanmartí. "Els jaciments ibèrics de la vall mitjana de la riera de Caldes". *Gala*, 2 (1993), p. 184.

JACIMENT: Can Camp (VOR.4.14)

COORDENADES: X.: 431823 Y: 4610844

ALÇADA: 305 msnm.

SITUACIÓ: Prop de la masia de Can Camp, al nord de la carretera de Caldes a Granollers, en el PK 2,500 aproximadament; al nord-est del nucli urbà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmiques romanes i fragments de *tegulae*.

VALORACIÓ: Només a partir de les informacions de M. Almagro i De Montes, que documenten restes romanes i sepultures de tègula a doble vessant. La prospecció realitzada per C. Miró no aportà cap dada, de tal manera que resulta difícil determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona.* Madrid: CSIC (1945), p. 93; A. De Montes, L. Sala. "Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy". *VII Congreso Nacional de Arqueología.* Saragossa: Universidad (1962), pp. 109.

JACIMENT: Sant Miquel de l'Arç (VOR.4.15/VOC.19.6)

COORDENADES: X: 429130 Y: 4609353

ALÇADA: 260 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre els termes municipals de Sentmenat i Caldes de Montbui. Zona situada al nord-oest del terme municipal de Caldes de Montbui, al peu del turó de la Torre Roja. Situat en una important cruïlla de camins històrics.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Prospecció realitzada per C. Miró.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de J. Estrada. La prospecció superficial feta per C. Miró resultà negativa.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1657; J. Sanmartí. "Els jaciments ibèrics de la vall mitjana de la riera de Caldes". *Gala*, 2 (1993), p. 182.

JACIMENT: Can Carerac (VOR.4.16)

COORDENADES: X: 431297 Y: 4611494

ALÇADA: 340 msnm.

SITUACIÓ: Situat a les terres de conreu properes a la masia de Can Carerac. Al nord del nucli urbà, junt al camí antic de Caldes al Castell de Montbui.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Nombrosos fragments de ceràmica, destacant dos fragments de TSSG i un de TSA, restes de fauna, mig molí barquiforme, restes de la forma amfòrica Dressel 2/4. Materials al Museu de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: A finals dels anys 50 es localitzen les restes d'aquest assentament rural. Bàsicament les troballes se centren en una sitja farcida de ceràmica romana, una canalització coberta de *tegulae* i l'escombrera d'un forn ceràmic dedicat a la fabricació d'àmfores. Les restes situarien el jaciment al voltant del segle I dC. La manca d'una intervenció arqueològica dificulta molt poder determinar la tipologia d'aquest assentament. De fet, l'escassetat de dades impedeix poder confirmar que ens trobem davant d'una vil·la, mentre que les troballes efectuades a dia d'avui (sitja, canalització, i forn ceràmic) només permeten parlar d'un assentament rural amb orientació productiva ceràmica, però sense poder determinar si aquesta era la seva única o més important funció.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986), p. 49; A. De Montes, L. Sala. “Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy”. *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 108; A. De Montes, L. Sala. “Noticiari arqueològic. Caldes de Montbui”. *Empúries*, 24 (1962), pp. 290; R. Pascual. “Las ánforas de la Layetania”. *Méthodes Classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du Colloque du Rome, 27 – 29 mai 1974*. Roma: École Française de Rome (1977), pp. 56 – 57; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaquiro (1995), p. 222; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 164.

JACIMENT: Torre Marimon (VOR.4.17)

COORDENADES: X: 431009 Y: 4607316

ALÇADA: 170 msnm.

SITUACIÓ: Situat a les terres de conreu properes a la masia de Can Carerac. Al nord del nucli urbà, junt al camí antic de Caldes al Castell de Montbui.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Prospecció realitzada per C. Miró.

MATERIALS: Restes de paviments, tègula i ceràmica romana.

VALORACIÓ: Només per la informació de A. De Montes. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986); A. De Montes, L. Sala. “Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy”. *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 – 109.

JACIMENT: Poblat ibèric de la Torre Roja (VOR.4.18/VOC.19.8)

COORDENADES: X: 428680 Y: 4609660

ALÇADA: 393 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'oest de Caldes de Montbui, al marge dret de la riera de Caldes, passant per la casa de Can Corró i Sant Miquel de l'Arç i continuant pel camí que hi ha a l'est del turó. Entre els termes municipals de Caldes de Montbui i Sentmenat.

TIPUS: Poblat ibèric.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Ibèric Final-Tardorepublicà/Medieval.

RECERCA: Tenim referències al jaciment des del segle XIX, però la primera intervenció la dugué a terme Ll. Sala als anys 50, amb un seguit de sondeigs, els resultats dels quals no van ser publicats. Posteriorment, l'any 1968 J. Barberà i R. Pascual feren una curta campanya de prospeccions. L'any 1984 s'inicià un projecte d'intervencions centrat en el jaciment amb una sèrie d'excavacions que es mantingueren fins l'any 1992. Finalment, a partir de l'any 2004 es reinicien les excavacions que es mantenen fins a dia d'avui.

MATERIALS: Materials diversos, destacant restes ceràmiques, numismàtiques i metal·lúrgiques variades. En el Museu de Caldes de Montbui i el Museu d'Història de Sabadell.

VALORACIÓ: Poblat situat en un turó dins de la Serra del Farrell, a la seva plataforma superior, en una situació estratègica que li permet una panoràmica magnífica de la plana vallesana i la Serralada Litoral, arribant a veure fins i tot el mar. S'hi ha documentat nombroses estructures d'un poblat ibèric, que segurament s'estenia per tot el turó amb una extensió aproximada d'entre 3 i 4 hectàrees, i també un assentament medieval situable entre els segles VIII i XII dC. El topònim és a causa de l'existència d'una torre de guaita medieval de planta circular amb sectors de parament d'*opus spicatum* en un extrem del poblat. Pel que respecte al poblat ibèric, tindriem quatre fases d'època antiga. Començant per la primera fase (mitjans segle VI – mitjans segle V aC.), es podria correspondre amb un moment preurbà, ja que sembla que existia un assentament amb cases aïllades de tipus “cabana”, sense un espai públic organitzat i sense muralla (o bé amb un mur de contenció del que no ha quedat evidència material). Les cabanes estarien fetes majoritàriament amb materials peribles, com mostren els diversos forats de pal recuperats, tot i que es documentarien les primeres estructures

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

muraries i alguns sòcols de pedra que mostrarien la transició entre les estructures constructives típiques del Bronze Final – Primer Ferro i el món ibèric. Una segona fase es donaria entre mitjans del segle V i finals del segle IV aC., suposant un trencament total en la fisonomia del poblat. D'aquesta fase s'han excavat uns 900 m², tot i que el poblat seria molt més ampli en aquesta fase. En el primer moment clarament urbà del poblat, aquest passa a estructurar-se a partir d'una muralla perimetral i un carrer paral·lel a aquesta, amb bateries de cases a banda i banda. Destaca el cas de l'únic carrer documentat, de 15 metres de llargada i una amplada d'uns 2 metres com a màxim, que fa que tingués capacitat per persones i animals però no per vehicles rodats. Les cases oscil·larien, pel que fa a dimensions, entre els 20 i 50 m². En elles s'hi ha documentat elements típics dels hàbitats ibers com els enllosats, les llars de foc o els enterraments d'ovicàprids. A nivell ceràmic destaca la troballa de ceràmica àtica, vaixel·la de figures roges, àmfora púnico-ebusitana i una gran expansió de la ceràmica ibèrica a torn. En general, doncs, podem dir que en aquesta fase la Torre Roja es consolida ja com a un nucli de primer ordre dins de l'estructura del poblament ibèric laietà. La fase 3 se situaria entre finals del segle IV i finals del segle III/inicis del II aC. És una fase poc coneguda on semblaria que la trama urbana és replantejada, mantenint la muralla però amortitzant el carrer, essent ocupat aquest espai per una zona d'hàbitat. Per aquests moments destaca la troballa de successius enterraments infantils localitzats sota llars, un d'ells doble. No són els primers enterraments localitzats en el poblat, però sí els que es presenten més concentrats dins un mateix espai. A nivell de materials ceràmics també és el període menys conegut del jaciment, destacant la presència de ceràmica àtica i de campaniana A. A finals d'aquesta fase, coincidint amb la irrupció romana a la zona, es dóna un abandonament total del poblat. La següent fase (fase 4) segurament és la més important o millor coneguda del poblat. Aquest no es torna a reocupar fins el segle I aC., concretament a finals del primer quart. I a partir d'aquest moment es planteja un gran reordenament urbanístic que arrasa amb les estructures anteriors, aterrassant el jaciment per tal d'obtenir una àmplia superfície plana on refer el poblat. Una primera mostra de canvi seria pel que fa als hàbitats. Així, aquests guanyen en complexitat amb la presència de diverses compartimentacions internes i, en general, d'un pati central obert que organitzaria la casa. En tres o quatre d'aquests habitatges s'ha comprovat la coexistència de la funció com a residència i l'activitat productiva, en alguns casos a escala força remarcable. Per exemple, s'ha documentat un parell de tallers metal·lúrgics.

La major part d'aquestes cases, però, foren abandonades cap al tercer quart de segle, mostrant el progressiu declivi del poblat que acabaria amb el seu abandonament definitiu. Les tècniques constructives també varien i documentem de forma clara la presència d'elements d'origen romà com la *tegula* o l'*imbrex*. Pel que fa a estructures d'emmagatzematge es documenta alguna sitja i dòlia. Hi ha abundant presència en els hàbitats d'enterraments rituals (fins a sis enterraments perinatal documentats). La muralla només es reaprofitava en alguns punts i, per tant, no sembla que puguem parlar d'un assentament plenament emmurallat. Semblaria que, a partir dels sondejos realitzats, l'ocupació s'estendria per tot el turó, donant lloc a un assentament que els arqueòlegs consideren que podria arribar a tenir unes 4,2 ha. d'extensió. Respecte als materials, la ceràmica indígena continua sent la majoritària, tot i que estem en el moment de major presència d'importacions com la campaniana A tardana, la campaniana B, ceràmiques itàliques de cuina, àmfora Dressel 1 i, pel moment final del jaciment, produccions amfòriques locals com imitacions de Dressel 1, la Pascual 1 o la Dressel 2/4 i ceràmica sigil·lada itàlica. Destaca també el conjunt de materials en ferro, amb presència de claus, glans de plom, dues fíbules de bronze o eines agrícoles. Igualment, s'han recuperat elements en ós i d'altres associats a l'activitat tèxtil com 10 *pondera* i 6 fusaioles. A nivell numismàtic, es conserva un conjunt de 41 peces provinents de seques com les de *Baitolo*, *Arse*, *Ilerda*, *Ilturo*, *Kesse*, *Lauro*, *Esti*, *Bolskan*, *Ebussus*, *Iltirkesken*, *Untikesken*, etc. Finalment, remarcar la presència de grafit ibèrics documentats en ceràmica (en un cas sobre una *dolia*). El poblat seria abandonat de forma definitiva cap el canvi d'era. No fou reocupat fins època medieval (fase 5: VIII – XII dC.), quan pel segle VIII es documenta una necròpolis medieval formada, fins el dia d'avui, per 12 enterraments vinculats a una zona d'hàbitat i possiblement a la torre que dona nom al jaciment.

BIBLIOGRAFIA: B. Pelegero, S. Bettosini, M. Granollers. *Memòria de la intervenció arqueològica al Turó de la Torre Roja (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental), 2006 – 2007*. Fides. Recerca i Difusió Històrica. Memòria inèdita (2010); I. Gibrat, J.M. Gallego. *Informe Campanya 2010. La Torre Roja (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental), juny – juliol 2010*. Memòria inèdita (2010); J. Ballart, J. Villanueva. *Resum de la Història de Caldes de Montbui*. Caldes de Montbui: Ajuntament de Caldes de Montbui (1981); J. Folch, X. Menéndez, C. Miró, J.M. Puche, E. Revilla, E. Sorribes. "El poblat ibèric de la Torre Roja i el

conjunt termal de Caldes de Montbui (Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia* 1987 - 1988 (1988), pp. 151 - 162; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1986); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1569 - 1638; A. De Montes, L. Sala. "Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy". *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 - 109; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueológica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945), p. 198; J.M. Coll, M. Gurrera, J.A. Molina, E. Planas, J. Roig. "Estudi del fragment cardial trobat a la Torre Roja (Caldes de Montbui): un error d'adscripció". *Arraona*, 7 (1990), pp. 67 - 70; J. Sanmartí. "Els jaciments ibèrics de la vall mitjana de la riera de Caldes". *Gala*, 2 (1993), pp. 159 - 176; A. Fortó, X. Maese, N. Pelegero, J. Pisa, A. Vidal. "El poblat ibèric de la Torre Roja (Caldes de Montbui - Sentmenat)". *Lauro*, 26 - 27 (2005), pp. 5 - 18; A. Fortó, X. Maese. "La Torre Roja: un jaciment ibèric i medieval (Caldes de Montbui, Vallès Oriental; Sentmenat, Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 2009 - 2010* (2012), pp. 113 - 152.

JACIMENT: Sant Miquel de Martres (VOR.4.19)

COORDENADES: X: 432817 Y: 4610199

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: Situat prop de la carretera de Caldes a Granollers en el PK 3, A l'est del terme municipal de Caldes.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Intervencions arqueològiques realitzades els anys 1949, 1956 i 1971.

MATERIALS: Restes ceràmiques nombroses: campaniana A, TSI, producció amfòrica (Pascual 1 i Dressel 2/4), parets, paviments d'*opus testaceum*, ceràmica comuna, etc. Materials al Museu de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: Possible vil·la documentada a partir de tres campanyes d'excavació fetes els anys 1949, 1956 i 1971 per Ll. Sala. La primera intervenció posà al descobert

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

un forn de producció ceràmica (Pascual 1 i Dressel 2/4) amb diferents marques de taller, de les que R. Pascual identificà dues com a pròpies d'aquest centre: LLQ i SLL. Durant les campanyes posteriors es posaren al descobert diverses restes més com estructures muràries. La cronologia més antiga (campaniana A) fa pensar en un origen republicà del jaciment, amb un moment àlgid al s. I dC. i un moment final no documentat.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986); A. De Montes, L. Sala. “Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy”. *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), p. 108; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueológica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945); R. Pascual. “Las ánforas de la Layetania”. *Méthodes Classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du Colloque du Rome, 27 – 29 mai 1974*. Roma: École Française de Rome (1977), pp. 57 – 58; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1674 – 1674; J. Sanmartí. “Els jaciments ibèrics de la vall mitjana de la riera de Caldes”. *Gala*, 2 (1993), p. 184; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaquiro (1995), pp. 223 – 224; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 165.

JACIMENT: Can Viladevall (VOR.4.20)

COORDENADES: X: 432817 Y: 4610199

ALÇADA: 250 msnm.

SITUACIÓ: Situat en terres de Can Viladevall, a l'est del terme de Caldes.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Intervenció arqueològica realitzada l'any 1984 a causa de l'actuació de clandestins en aquest punt on s'havien documentat restes arqueològiques.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Paviments d'*opus signinum*, canalitzacions, *dolia*, fragments de campaniana A, TSSG, una anella de bronze, etc.

VALORACIÓ: També conegut com a Can Vall. Les intervencions arqueològiques han posat al descobert diversos paviments de *signinum*, unes canalitzacions relacionades amb una gran gerra semiesfèrica soterrada i estructures circulars excavades a la roca. Els nombrosos fragments de *dòlia* parlarien d'una zona de magatzem. La datació la marca l'arc comprés entre la campaniana A i la TSSG. Com en molts altres casos en el Vallès, tradicionalment s'ha considerat Can Viladevall com una vil·la romana amb origen en època republicana. A dia d'avui, però, la manca de qualsevol indicatiu que permeti parlar d'una zona d'hàbitat associada a aquesta zona productiva i de magatzem, impedeix poder parlar d'un establiment tipus vil·la en aquest punt. Cal tenir en compte, però, que les restes estaven molt arrasades i que l'excavació fou molt fragmentària, de tal manera que no es pot descartar la troballa d'una *pars urbana* en el futur. Pel que fa a la producció associada a aquest assentament, resulta complicada de confirmar a partir de les escasses restes. L'existència de les canalitzacions i les *dòlies*, però, podrien indicar una vinculació amb la producció vinícola. La cronologia no aniria més enllà del segle II dC.

BIBLIOGRAFIA: C. Miró. *Memòria de l'excavació d'urgència de la villa romana de Can Vall – Caldes de Montbui – (Vallès Occidental). 19 de novembre – 4 de desembre de 1984*. Memòria inèdita (1989); J. Folch, X. Menéndez, C. Miró, J.M. Puche, E. Revilla, E. Sorribes. "El poblat ibèric de la Torre Roja i el conjunt termal de Caldes de Montbui (Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 1987 - 1988* (1988), pp. 151 - 162; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986); C. Miró. "La Vall o Can Valls, Caldes de Montbui". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 286; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 174 – 175.

JACIMENT: Les Cremades (VOR.4.21)

COORDENADES: X: 430033 Y: 4609948

ALÇADA: 215 msnm.

SITUACIÓ: A la vessant oriental del turó del Pi de les Tres Branques, a la dreta de la riera de Caldes, a l'oest del nucli urbà. Actualment zona esportiva.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Produccions de vernís negre, campaniana B, produccions emporitanes del tipus F, monedes ibèriques pels voltants. Materials al Museu de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: També conegut com a Bosc de la Xarona, destaca per la localització de gran quantitat de restes ceràmiques quan es construï a la zona. La ceràmica marca una cronologia entre el 80 - 40 aC., tot i que no es pot descartar una ocupació anterior. Sense estructures associades. La manca d'una intervenció arqueològica, impedeix determinar amb precisió la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Sala. "Importante hayazgo arqueológico en Les Cremades, siglos III-II aC.". *Setmanari Montbui*, 1.396 (1972); C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1986), p. 37; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1640 – 1656; A. De Montes, L. Sala. "Elementos para la Carta Arqueológica del valle medio de la Riera de Caldas de Montbuy". *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Universidad (1962), pp. 102 – 109; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueológica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945); J. Sanmartí. "Els jaciments ibèrics de la vall mitjana de la riera de Caldes". *Gala*, 2 (1993), pp. 176 – 182.

JACIMENT: Conjunt termal de Caldes (VOR.4.22)

COORDENADES: X: 430263 Y: 4609739

ALÇADA: 205 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la plaça de la Font del Lleó i al seu voltant. Dins el nucli antic de Caldes.

TIPUS: Conjunt termal.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Diverses intervencions arqueològiques entre el 1986 i l'actualitat.

MATERIALS: Materials diversos conservats al Museu de Caldes de Montbui.

VALORACIÓ: La vila de Caldes fou en època romana una estació balneària que probablement es constituí com a *ciuitas* durant l'Alt Imperi. L'any 1986 es van dur a terme treballs arqueològics dins l'espai tancat de l'edifici i la Plaça de la Font del Lleó, que van posar de manifest la presència de restes d'estructures del conjunt termal de Caldes: piscines, restes de murs i compartimentacions, a part d'un reduït conjunt de materials ceràmics. El 2003 es dugué a terme una nova intervenció arqueològica promoguda per l'Ajuntament per consolidar, restaurar i rehabilitar les restes. La intervenció constatà la presència de restes arqueològiques amb cronologia entre els segles II aC. i I dC. i restes d'època moderna. L'origen de l'ús del jaciment se situa en època ibèrica, quan es documenten un paviment i tres murs que delimiten uns espais rectangulars amb trets formals i constructius de tradició ibèrica. La següent fase documentada se situaria cap a finals del segle II aC. (c. 130 aC.), on trobem de nou poques estructures conservades (una cantonada formada per dos murs, un parament, un possible graó d'accés, el rebliment d'una canalització i una claveguera). És el primer moment on podem parlar de forma més o menys segura d'una utilització de la zona termal. La tercera fase s'iniciaria cap a finals del segle II aC. o inicis del I aC., data donada per la ceràmica campaniana i l'àmfora itàlica, i arribaria fins la segona meitat de segle I aC. o el canvi d'era. Per aquest moment tenim documentats diversos murs, un espai delimitat per dos murs, una claveguera, un rebliment i un altre possible àmbit. El canvi d'era marcaria el punt on segurament sorgeix el conjunt termal conservat a dia d'avui, possiblement en relació amb les reformes d'època augustal. Els materials més tardans són dels segles IV - V dC. (TSAD). Es documenten diverses piscines (fins a 11 del segle I dC.), canals de conducció d'aigua i el sistema de desguàs que abocava a la claveguera principal (Torrent Salzer). La zona central de les termes deuria ser la ubicada en l'actual plaça de la Font del Lleó o s'estendria pels voltants, amb la piscina principal de 12x12 metres que encara avui es conserva (possible *natatio*), coberta per una gran volta de canó i amb una galeria i tres ambulacres. Cal remarcar la riquesa de les inscripcions documentades (11 en total), la majoria aparegudes al voltant de l'edifici termal i dedicades a déus com a agraïment per la curació.

BIBLIOGRAFIA: E. Barrasetas. *Memòria de la campanya de prospeccions arqueològiques a la Plaça de la Font del Lleó (Caldes de Montbui, Vallès Oriental), novembre 1994 – gener 1995*. Memòria inèdita (1995); J.M. García. *Termes romanes. Caldes de Montbui (Vallès Oriental). Memòria de l'excavació arqueològica duta a terme l'any 2003*. Memòria inèdita (2003); J.C. Serra Ràfols. "Caldas de Montbui". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 103 – 105; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945), pp. 91 – 92; C. Miró. *El nucli termal de Caldes de Montbui*. Tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona (1986); C. Miró. "La arquitectura termal medicinal de época romana en Catalunya. Las termas de Caldes de Montbui como ejemplo". *Espacio, Tiempo y Forma*. Serie II, vol. 5 (1992), pp. 255 – 276; G. Fabré, M. Mayer, I. Rodà. *Inscriptions Romaines de Catalogne, vol I. Barcelone (sauf Barcino)*. París-Bellaterra: Centre Pierre Paris – UAB (1984); M. Mayer, I. Rodà. "L'epigrafia romana a Catalunya, estat de la qüestió i darreres novetats". *Fonaments*, 5 (1985), pp. 182 – 185; C. Miró. "Les termes romanes de Caldes de Montbui". *Arraona*, 10 (1992), pp. 11 - 29; C. Miró, A.M. Monleón, E. Revilla. "El nucli romà de Caldes de Montbui". *La ciutat en el món romà*. Tarragona: CSIC (1993), p. 225; C. Miró. "Plaça de la Font del Lleó – Museu Manolo Hugué, Caldes de Montbui". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 287; C. Miró, J. Folch, X. Menéndez. "El procés de romanització al curs mig de la riera de Caldes (Vallès): estat de la qüestió". *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers (1987), pp. 59 – 67; Ll. Palahí, D. Vivó. "Termes salutíferes. Caldes de Montbui". *Utilització de l'aigua a les ciutats romanes*. Tarragona: URV (1993), pp. 127 - 132; C. Pallás. "Las termas romanas de Caldas de Montbui". *San Jorge*, 26 (1957), pp. 44 - 46; A. Xalabarder. *Caldes antic i modern, apunts per a la història de la Vila de Caldes de Montbui*. Caldes de Montbui: Centre Excursionista Calderí (1935); A. De Montes, L. Sala. "Noticiari arqueològic. Caldes de Montbui". *Empúries*, 24 (1962), pp. 284 i 289; J. Ballart, J. Villanueva. *Resum de la Història de Caldes de Montbui*. Caldes de Montbui: Ajuntament de Caldes de Montbui (1981); J. Folch, X. Menéndez, C. Miró, J.M. Puche, E. Revilla, E. Sorribes. "El poblat ibèric de la Torre Roja i el conjunt termal de Caldes de Montbui (Vallès Occidental)". *Tribuna d'Arqueologia 1987*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

- 1988 (1988), pp. 151 - 162; M. Mayer, I. Rodà. *La romanització del Vallès segons l'epigrafia*. Sabadell: Museu d'Història de Sabadell (1984).

JACIMENT: Antic Institut Manolo Hugué (VOR.4.23)

COORDENADES: X: 430497 Y: 4609651

ALÇADA: 218 msnm.

SITUACIÓ: Solar delimitat pels carrers Buenos Aires, Sant Damià i Santa Eulàlia. Vessant oest del turó descendent en direcció oest. Carrer Buenos Aires, 14 i Auditori Municipal.

TIPUS: Assentament rural/Vil·la.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica l'any 1990 a causa de la construcció d'un centre cultural i escola de música.

MATERIALS: Materials diversos al Museu de Caldes de Montbui. Destaquen restes ceràmiques de campaniana B, àmfora itàlica i ibèrica, fragments d'àmfora Pascual 1 i Dressel 1 i ceràmiques altimperials i baiximperials diverses. Fragments de marbre i alguns estucs pintats.

VALORACIÓ: Restes d'una possible important vil·la romana, la qual només fou excavada en part. Es documentaren cinc horitzons cronològics. El primer d'època republicana, on només es trobaren ceràmiques, sense cap estructura associada. La següent fase seria l'altimperial, a partir probablement del canvi d'era, amb tres basaments d'un pòrtic aprofitat com a possible magatzem de *dolia*. Aquest pòrtic seria de característiques monumentals i, de fet, la importància de les bases dels pilars fan pensar en l'existència d'un edifici de dos pisos. També es documenten diversos àmbits annexos. En general la construcció és sòlida i acurada. Entre els segles II - IV dC. es reconstrueix el pòrtic, apareixent paviments que no es van poder relacionar amb estructures. El nivell d'abandonament seria del segle V dC. La interpretació de les restes seria la d'una vil·la romana amb un moment d'ocupació previ en època republicana (segurament un assentament rural productiu) i que s'estendria per bona part dels carrers adjacents de l'actual nucli de Caldes. En aquest sentit, creiem que s'hauria de posar en relació directa amb altres jaciments propers documentats com, per exemple, el forn del C/ Espartero, les restes ceràmiques del C/ Balmes/Santa Eulàlia, el C/ Escoles Pies, 38 i

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

el C/ Escolles Pies, Buenos Aires, Torres i Sayol, l'estructura del jaciment de la Sitja o pou del c/Major, les estructures de tipus segurament productiu documentades al C/ Agulló i Corredossos de Baix o a la Plaça de l'Església i carrers dels voltants. I, finalment, amb les restes d'hàbitat com les del C/ Buenos Aires, el cap d'escultura del C/ Bellit o la placa dedicada a Isis trobada al C/ Sant Salvador. Tot plegat, doncs, ens definiria per aquest punt del centre de Caldes, proper a les termes, la possible existència d'una important vil·la romana (amb un assentament previ de tipus productiu) sens dubte vinculada al conjunt termal i de la que es documentaria la *pars rustica* i *fructuaria*, mitjançant les diverses restes d'emmagatzematge i producció, i també la *pars urbana* a partir de la *domus* identificada al c/ Buenos Aires (amb els dos mosaics) i possiblement el fragment de cap femení de marbre del C/ Bellit. Dins d'aquesta estructura, l'Antic Institut Manolo Hugué tindria un paper central, essent la part millor documentada de tot el conjunt; on es concentrarien indicis de la part productiva en el camp de dòlies, però també de la importància de la funció residencial de la vil·la mitjançant la monumentalitat del pòrtic i les evidències de materials de cert luxe com serien els estucs i marbres.

BIBLIOGRAFIA: J. Folch, A. Monleon, O. Saula. *Memòria de l'excavació d'urgència: Antic Institut Manolo Hugué (Caldes de Montbui, Vallès Oriental). Setembre – novembre de 1990.* Memòria inèdita (1991); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior.* Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 157 – 158.

JACIMENT: La Torre Roja (VOR.4.24/VOC.19.5)

COORDENADES: X: 428755 Y: 4609595

ALÇADA: 404 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre els termes municipals de Sentmenat i Caldes de Montbui. Fortificació situada al cim del turó de la Torre Roja, a l'extrem d'un serrat des d'on es té un ampli domini visual de tota la plana de Caldes.

TIPUS: Torre.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: Dues intervencions arqueològiques realitzades els anys 2005 i 2006.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Base d'una torre situada en un sector en ruïnes. Es discuteix sobre si és una torre romana a l'interior de la qual es construí una de medieval o si bé és una torre totalment medieval que aprofità per la seva construcció carreus d'època ibèrica.

BIBLIOGRAFIA: E. Moreu Rey. *Els castells catalans*, vol. 2. Barcelona: Rafael Dalmau (1969), p. 224; J. Badia "La Torre Roja". *Catalunya romànica*, vol. XVIII. *Vallès Occidental – Vallès Oriental*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana (1991), pp. 317 – 318.

JACIMENT: Carrers Madella i Corredossos de Baix (VOR.4.25)

COORDENADES: X: 430404 Y: 4609267

ALÇADA: 212 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el centre històric, prop de la plaça de la Font del Lleó.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval/Modern.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica l'any 2003.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Davant de l'immoble 11 del carrer Madella, es localitza un mur de pedres lligades amb morter de possible cronologia romana.

BIBLIOGRAFIA: P. Fernández. *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva terrestre als c/ Madella i Corredossos de Baix (Caldes de Montbui, Vallès Oriental) del 17 de juliol al 30 d'agost de 2003*. Atics, S.L. Memòria inèdita (2003).

JACIMENT: Carrer Escolles Pies, 38 (VOR.4.26)

COORDENADES: X: 430596 Y: 4609548

ALÇADA: 223 msnm.

SITUACIÓ: Situat al centre de Caldes, entre el carrer de Buenos Aires i carrer Torras Sayol.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica l'any 2006.

MATERIALS: Restes ceràmiques.

VALORACIÓ: Materials ceràmics possiblement romans que informen d'un possible jaciment proper, el qual no s'ha pogut documentar a causa de la manca d'una intervenció arqueològica en extensió. Tot i això, la proximitat de la vil·la romana de l'Antic Institut Manolo Hugué fa pensar en una possible vinculació amb aquesta.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar la memòria de la intervenció arqueològica d'aquest jaciment.

JACIMENT: Carrer del Pont (VOR.4.27)

COORDENADES: X: 430204,30 Y: 4609817,74

ALÇADA: 207 msnm.

SITUACIÓ: Situat al carrer del Pont, nucli històric de Caldes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica entre els anys 1991 i 1992.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Mur sense material associat que, pel tipus de parament, s'associa amb el conjunt termal.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar la memòria de la intervenció arqueològica d'aquest jaciment.

JACIMENT: Carrer Delger (VOR.4.28)

COORDENADES: X: 430303,40 Y: 4609671,92

ALÇADA: 207 msnm.

SITUACIÓ: En els carrers del Dr. J. Delger. Nucli històric de Caldes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: En les obres fetes entre 1993 i 1994 al carrer Delger aparegueren les restes.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Restes d'un dipòsit o piscina d'*opus signinum*. Sense ceràmica associada. La no presència de cap element d'accés (graons) fa pensar més en un dipòsit

tot que no seria estrany que estigués vinculat amb el conjunt termal o amb l'ús de les aigües termals.

BIBLIOGRAFIA: C. Miró. "Les termes romanes de Caldes de Montbui". *Arraona*, 10 (1992), pp. 11 - 29; C. Miró, A.M. Monleón, E. Revilla. "El nucli romà de Caldes de Montbui". *La ciutat en el món romà*. Tarragona: CSIC (1993), p. 225.

JACIMENT: Plaça de l'església i carrers dels voltants (VOR.4.29)

COORDENADES: X: 430350,00 Y: 4609550,00

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: En la plaça de l'Església i els carrers Barcelona, Asensi Vega, Sant Pere, Font i Boet i Forn. Nucli antic de Caldes.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Medieval/Modern.

RECERCA: Entre el maig i el juny de 1992, es fa un seguiment arqueològic a les obres dels carrers Font i Boet, Plaça de l'Església, Forn i Sant Pere. Els mesos de febrer i març de 1995, es feu un seguiment d'obres a la plaça de l'Església i als carrers Asensi Vega, Sant Pere i l'entrada del carrer Barcelona.

MATERIALS: Materials poc significatius, destacant fragments de ceràmica ibèrica, ceràmica campaniana (A, B i C), ceràmica grisa ibèrica, ceràmica comuna romana i africana, àmfora púnica i púnico-ebussitana, àmfora ibèrica, greco-itàlica i itàlica, bètica i tarraconesa. També fragments de *dolium*, un fragment d'*opus signinum*, fragments d'escòria de metall i alguns de vidre.

VALORACIÓ: Es documenta una necròpolis medieval i estructures aïllades d'època romana. Aquestes darreres consistien en parts d'una zona industrial. Una petita estructura de combustió amb restes d'escòria de metall i material constructiu al voltant, així com cendres i carbons; un possible forn de planta circular retallat a la terra amb un petit graó a les parets i una rampa que podria tractar-se d'una porta; i una cisterna excavada al subsòl amb murs de fileres de pedres i maons lligats amb morter de calç i arrebossades amb *opus signinum*, igual que el paviment. Pels materials, aquestes estructures es daten entre finals del segle II aC. i l'I aC. En el seguiment de l'any 1995, d'època romana es localitzaren restes d'un *dolium* amb un fragment de *signinum* a l'extrem del carrer Asensi Vega, a l'espai de la plaça de l'Església un seguit de

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

sepultures i parets d'època romana a l'encreuament amb els carrers de Sant Pere, del Forn i Barcelona. Una de les tombes sembla clarament romana. A l'extrem de la plaça també aparegueren diferents murs, alguns dels quals es poden atribuir clarament al dipòsit romà localitzat l'any 1992 (murs fets amb *caementicium* i amb *signinum* a la part interior). El maig de 1995 es trobaren més restes associades a aquest dipòsit. La complexitat d'interpretació de tot aquest conjunt de restes és elevada. Per la seva proximitat geogràfica i cronològica, semblaria que estaríem davant d'un únic assentament d'època romanorepublicana amb possible continuïtat. La troballa d'elements d'emmagatzematge i de producció com les dòlies o els forns ens fan pensar en un assentament de clara vocació productiva.

BIBLIOGRAFIA: E. Barrasetas. *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça de l'Església i carrers d'Asensi Vega, de Barcelona i de Sant Pere (Caldes de Montbui, Vallès Oriental). Febrer, març i maig de 1995.* Memòria inèdita (1996); N. Miró. *Memòria del control arqueològic d'urgència de les rases dels carrers Font i Boet, forn i plaça de l'Església. Caldes de Montbui (Vallès Oriental). 11 de maig – 12 de juny de 1992.* Memòria inèdita (1997).

JACIMENT: Polígon industrial La Borda (VOR.4.30)

COORDENADES: X: 430350,00 Y: 4609550,00

ALÇADA: 220 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el pla, a 1 km del nucli urbà de Caldes, a la variant de Caldes a Palau de Plegamans.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Per raó de la urbanització de la zona, s'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1989 i una excavació l'any 1990.

MATERIALS: Materials diversos: ceràmica comuna reduïda i oxidada (aquesta darrera la més abundant), comuna africana, TSAA, ceràmica grisa estampillada, material constructiu (*tegula, imbrex...*), pivot i fragments d'àmfores, llàntia de disc, dòlia, TSH, TSAA, TSAD, DSP grisa i ataronjada, tovots, un braçalet de bronze gravat, etc.

VALORACIÓ: Durant la prospecció arqueològica al polígon de desembre de 1989 es localitzaren tres sitges, una alineació de pedres i una estructura relacionada amb la

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

combustió que s'identificà com a forn de calç. Els mesos de gener, febrer i març de 1990 es féu una excavació d'urgència d'aquestes restes mitjançant diferents cales. La cala 1 documentà un mur, pedres i rebuïjos ceràmics, un forn i un paviment de *signinum*. Materials molt nombrosos i diversos. El material ceràmic ens proporciona una cronologia des de finals del segle II dC. fins finals del IV - inicis del V dC. Segurament aquest jaciment funcionaria en relació amb algun assentament circumdant com el de Mas Manolo.

BIBLIOGRAFIA: A. Monleon. *Memòria de les prospeccions i l'excavació d'urgència al polígon industrial La Borda (Caldes de Montbui, Vallès Occidental), 1989 – 1990*. Memòria inèdita (1990); A. Monleón. “Intervenció arqueològica al polígon industrial de la Borda (Caldes de Montbui, Vallès Oriental)”. *Arraona*, 12 (1993), pp. 63 – 68; A. Monleón. “La Borda, Caldes de Montbui”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 289; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 181 - 182.

JACIMENT: Carrer Agulló i Corredossos de Baix (VOR.4.31)

COORDENADES: X: 430360,00 Y: 4609686,12

ALÇADA: 210 msnm.

SITUACIÓ: Situat als carrers Agulló i Corredossos de Baix (tram entre la Plaça Onze de Setembre i el carrer Agulló).

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Modern/Contemporani.

RECERCA: El maig de 2002 s'hi fa una intervenció arqueològica.

MATERIALS: Campaniana A i àmfora tarraconesa (Dressel 2/4).

VALORACIÓ: Es documenten dos estrats antròpics amb restes ceràmiques romanes. També estructures com tres petits dipòsits (una bomba d'aigua) i un mur de cronologia incerta (ja que també hi ha material modern). Per tant, l'escassetat de les dades impedeix determinar amb certesa la tipologia del jaciment. Ara bé, la proximitat de les restes de la vil·la de l'Antic Institut Manolo Hugué fa pensar en una possible vinculació amb aquesta.

BIBLIOGRAFIA: I. Moreno. *Seguiment arqueològic de les obres de canalització als carrers d'Agulló i Corredossos de Baix*. Memòria inèdita (2002).

JACIMENT: Antic Balneari Solà (VOR.4.32)

COORDENADES: X: 430366,00 Y: 4609542,73

ALÇADA: 205 msnm.

SITUACIÓ: Dins el casc antic, delimitat pels carrers Sant Pere, Corredossos de Baix i Plaça de l'Àngel.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà/Modern.

RECERCA: L'any 1991 s'hi realitza un control arqueològic a causa de les obres en el balneari.

MATERIALS: Tègula i pivot d'àmfora romana.

VALORACIÓ: Restes materials descontextualitzades i sense estructures associades. No disposem de més dades per precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar la memòria de la intervenció arqueològica d'aquest jaciment.

JACIMENT: C/ Escoles Pies, C/ Buenos Aires, C/ Torres i Sayol (VOR.4.33)

COORDENADES: X. 430684,70 Y: 4609586,67

ALÇADA: 216 msnm.

SITUACIÓ: Situat en els carrers Torres i Sayol, Escoles Pies i Buenos Aires.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: L'any 1995 s'hi realitza un control arqueològic a causa de les obres per la instal·lació del gas en aquests carrers.

MATERIALS: Ceràmica romana.

VALORACIÓ: Restes de terra rubefactada i material ceràmic romà. La terra rubefactada s'ha plantejat que podria estar relacionada amb un forn. La manca de dades, però, impedeix confirmar aquest extrem. La proximitat de la vil·la romana de l'Antic

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Institut Manolo Hugué, fa pensar en la possibilitat que aquest jaciment hi estigui vinculat.

BIBLIOGRAFIA: E. Barrasetas. *Informe – Memòria del seguiment dels rebaixos per a la instal·lació del gas als carrers Torras i Sayol, de les Escoles Pies i Buenos Aires. Caldes de Montbui (Vallès Oriental). Maig de 1995. Memòria inèdita (2008).*

JACIMENT: C/ Jaume I, 10 (VOR.4.34)

COORDENADES: X: 431151,50 Y: 4609560,55

ALÇADA: 235 msnm.

SITUACIÓ: Situat al carrer Jaume I, número 10 de Caldes de Montbui, entre els barris de la Llanera i la Bolera.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica l'any 2007 a causa de les obres en aquest immoble.

MATERIALS: Ceràmica romana.

VALORACIÓ: Durant la intervenció, es documentà un estrat d'època moderna i, per sota d'aquest estrat, es va delimitar un nivell de textura molt plàstica, format per terra argilosa de color marró molt fosc, que s'estenia per tot el solar. Aquest estrat contenia restes ceràmiques d'època romana, com ara pivots d'àmfora tarraconense i algun fragment de ceràmica de parets fines, materials que es daten entre el segle I aC. i finals del segle I dC. Aquest nivell, possiblement correspondria a terres abocades en època romana. Paral·lelament a l'excavació d'aquest estrat, es van realitzar tres sondejos més profunds que resultaren negatius. Malgrat no haver localitzat cap estructura, el fet d'haver documentat un estrat amb presència de ceràmica situable en època romana porta a pensar que aquest espai va tenir algun ús en aquesta època, tot i que l'excavació no va permetre conèixer la seva funció.

BIBLIOGRAFIA: K. Harzbecher. *Memòria de la intervenció arqueològica al Carrer Jaume I, 10 (Caldes de Montbui), 2007. Memòria inèdita (2007).*

JACIMENT: Sitja o pou al c/ Major (VOR.4.35)

COORDENADES: X: 430419,64 Y: 4609713,77

ALÇADA: 211 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el carrer Major de Caldes de Montbui, cantonada amb el carrer del Bisbe Soler.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica l'any 2006, a causa de les obres de reforma de la pavimentació i els serveis del carrer Major de Caldes de Montbui.

MATERIALS: Ceràmica romana, principalment fragments d'àmfora tipus Pascual 1 i Dressel 2/4, així com tres fragments de TSI (forma Cons. 27) i un pivot d'àmfora africana (Tripolitana 1),

VALORACIÓ: En el punt on el carrer Major fa cantonada amb el carrer del Bisbe Soler, es localitzà una estructura excavada en el subsòl que contenia materials arqueològics en el seu rebliment. Es tracta d'una sitja o pou circular de 120 cm. de diàmetre i 1 metre de potència documentat, de la qual es recuperà material ceràmic de cronologia romana, majoritàriament ceràmica comuna i restes d'àmfora, que permeten datar l'amortització de l'estructura a l'entorn de finals del segle I dC.

BIBLIOGRAFIA: L.J. González *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva efectuada al carrer Major de Caldes de Montbui (gener-març 2006)*. Memòria inèdita (2006).

2.2.5. CAMPINS (VOR.5)

Sense jaciments.

2.2.6. CANOVELLES (VOR.6)

JACIMENT: Església de Sant Fèlix de Canovelles – Can Castells (VOR.6.1)

COORDENADES: X: 439954 Y: 4608573

ALÇADA: 176 msnm.

SITUACIÓ: Turó per damunt de la segona terrassa del Congost (riba dreta). Nucli de cases que envolten la parròquia. Subsòl de l'església i la rectoria de Sant Fèlix i de Can Castells, a la casa adjacent.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat durant les obres de restauració de l'església, l'any 1966.

MATERIALS: Sitges, fragments de tègula, làpida romana.

VALORACIÓ: Durant les obres de restauració de l'església (1966) apareguren fragments de tègula i una làpida romana amb la inscripció L. PORCIVS PARTENIVS AVVS F(ACENDIT) C(VRAVIT), també carreus romans reutilitzats. Segons el capellà de l'església en unes obres al subsòl per fer la claveguera (sense supervisió arqueològica) es documentà una gran sitja excavada a l'argila que comunicava amb un passadís que tenia finestretes i graons d'accés a la possible vil·la romana de Can Castells. Es trobava a 1,20 m. de profunditat. El conjunt no semblava tenir restes associades i es va omplir amb la runa procedent de l'obra. Tot i així, el sòl de l'església encara cedeix i el mossèn creu que el subsòl es buit, potser per la presència de sitges o estructures. Pel fet que no s'ha practicat una intervenció arqueològica al subsòl de l'església no es pot confirmar aquesta informació oral, a la vegada que resulta complicat poder aportar una tipologia al jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; E. Ramon Valls. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit.

JACIMENT: Turó de Can Pertegaç (VOR.6.2)

COORDENADES: X: 438505 Y: 4608799

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Turó miocènic amb pendent molt suau, al nord-oest del nucli urbà i a l'oest de la urbanització de Can Duran.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica grisa ibèrica, campaniana B, àmfora ibèrica, TSH, TSA, TSSG, abundant tègula, *dolium*, restes òssies. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Entre el cim del turó i Can Pertegaç i a l'esquerra d'un camí de carro existia un marge fet amb teules romanes. Per les vores es trobaven fragments de paviment i abundant ceràmica romana i ibèrica. La inexistència d'una intervenció arqueològica impedeix poder precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; E. Ramon Valls. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Vilulla (VOR.6.3)

COORDENADES: X: 438750 Y: 4608766

ALÇADA: 234 msnm.

SITUACIÓ: Turó actualment parcel·lat al nord-oest de Canovelles i a l'oest de la urbanització de Can Duran.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de paviment, ceràmica ibèrica a torn, *tegula*, *dolium* i ceràmica sigil·lada, fragment de ceràmica campaniana amb grafit. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: També denominat Belulla. Localització de restes des d'antic, la majoria en superfície. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

arqueològica de Granollers y sus alrededores. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Can Marquès (VOR.6.4)

COORDENADES: X: 438047 Y: 4609631

ALÇADA: 188 msnm.

SITUACIÓ: Casa de pagès amb camps de conreu a l'est del camí carener de l'Ametlla i al nord de la corba que descriu la carretera de Caldes a l'alçada de Ca l'Amell Xic.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, *dolium*, àmfora i ceràmica comuna romana. Materials recollits per J. Estrada i E. Ramon.

VALORACIÓ: Materials en superfície juntament a algunes estructures a les que se sobreposa la masia actual. Fragment d'*opus spicatum* a la façana sud. Ho consideren una vil·la però la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); E. Ramon Valls. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit.

JACIMENT: Can Marquès II (VOR.6.5)

COORDENADES: X: 438012 Y: 4610073

ALÇADA: 193 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de la masia de Can Marquès i al sud-oest de Can Fusteret, en el límit amb el terme municipal de Santa Eulàlia de Ronçana.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica campaniana.

VALORACIÓ: Materials trobats en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix fer hipòtesis sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Fusteret (VOR.6.6/VOR.2.19)

COORDENADES: X: 438141 Y: 4610138

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de L'Ametlla del Vallès i Canovelles. Camps de conreu a les rodalies de Can Fusteret, a l'extrem sud d'un camp, en un marge de poca alçada. Per la carena on corre el camí vell de l'Ametlla, a l'est de la urbanització de Can Juli.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments d'àmfores Dressel, un pes de teler, fragments de dòlia, una mola circular de conglomerat, fragments de ceràmica ibèrica a torn i una vora de plat. Recollit per J. Estrada.

VALORACIÓ: Material trobat en dues sitges de les quals no en resta cap senyal. Només coneixem les dades del que contenien.

BIBLIOGRAFIA: J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història.* Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1849.

JACIMENT: Can Duran (VOR.6.7)

COORDENADES: X: 439673 Y: 4608686

ALÇADA: 181 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la urbanització de Can Duran. En un solar que fa xamfrà entre el carrer del mateix nom i el segon carrer des de la masia que dona nom a la urbanització.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Trobada fortuïta durant la urbanització de Can Duran.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Ceràmica ibèrica, campaniana, ceràmica sigil·lada i alguna moneda, una escultura de bronze ibèrica. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: El masover constatà com es destruïen unes parets d'1,5 m. de gruix i apareixien materials diversos, destacant una estàtua de bronze d'un gos i de tipologia ibèrica. La manca de dades disponibles impedeix determinar de forma fiable la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Entre Can Cisteller i Can Girbau del Pla (VOR.6.8)

COORDENADES: X: 439856 Y: 4609741

ALÇADA: 196 msnm.

SITUACIÓ: Entorn de les masies de Can Cisteller i Can Girbau del Pla, al nord-est de la urbanització de Can Duran, al sud-est de Can Girbau del Sot.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments dispersos de terrissa ibèrica conservats al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Materials en superfície. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Ca l'Estrada (VOR.6.9)

COORDENADES: X: 439973 Y: 4608351

ALÇADA: 162 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la ronda nord de Granollers, Tram les Franqueses del Vallès - Canovelles. Entre el PK 2+230 i el PK 4+20 de la carretera C-352.

TIPUS: Camp de sitges/Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze Final/Ibèric Ple/ Ibèric Final-Tardorepublicà/
Antiguitat Tardana/Medieval.

RECERCA: Jaciment localitzat el desembre de 2003 i on s'hi varen realitzar diverses campanyes d'excavació durant el 2004 i 2005.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Materials diversos, destacant a nivell ceràmic un volum majoritari de vasos de tradició ibèrica (*kalathos*, tenalles, bicònics, etc.) però també força importacions (ceràmica comuna itàlica i púnica, àmfora itàlica Dressel 1, àmfora africana i púnico-ebussitana, campaniana A i força campaniana B). També es troben abundants restes de dòlia (algunes amb numerals inscrits), tres monedes (dues de *Bolskan*), una gemma ovalada, una agulla de bronze, alguns claus i altres objectes de metall. Remarcar la troballa de dos grafitis ibèrics a bases de campaniana B.

VALORACIÓ: S'hi van documentar 4 fases d'ocupació, dues de les quals d'època antiga. Així, la Fase III seria romano-epublicana i estaria representada per un hàbitat rural amb una ocupació que perviuria fins a finals d'època republicana. Tot i així, els arqueòlegs fan referència a un conjunt de set sitges arrasades amb una àmplia cronologia entre els segles IV i II aC. i, per tant, anteriors en el temps. Per la fase romanorepublicana s'han documentat les restes d'un edifici de planta rectangular de grans dimensions amb superfície de 60 m² i compartimentat en diferents àmbits (fins a vuit) i amb una zona central sense estructures. Un d'aquests àmbits podria indicar una funció com a magatzem o celler, mentre que un altre podria ser un taller a partir de la troballa de tres estructures de combustió. La tipologia d'aquest edifici fa pensar en altres casos similars propers com Can Rossell o Can Suari a Llinars. Tot i que resulta difícil establir la funcionalitat dels àmbits de l'edifici, les restes materials documentades farien pensar en una àrea més aviat residencial a la part septentrional (vaixel·la i ceràmica comuna), mentre que a la meridional hi hauria una zona d'emmagatzematge (presència de dòlies i àmfors) i taller (especialment per l'àmbit 8, més gran i amb presència de tres llars de foc i un estrat de cendres que cobria part de l'habitació). També es trobaren algunes sitges amb cronologia d'amortització entre finals del segle II aC. i primera meitat del segle I aC. i diverses fosses. A aquesta fase també correspon un tram de camí pavimentat que podria ser el que comunicava Caldes amb Granollers, ja que no sembla que fos el d'accés a l'assentament. Per tant, per la fase més antiga tindriem un assentament rural que s'inicia cap a finals del segle II aC. (amb antecedents a l'Ibèric Ple) i que tindrà el punt d'inflexió cap el 75 aC., quan es crea el gran edifici. S'abandonarà l'assentament cap a mitjans del segle I aC. La Fase II correspondria a l'Antiguitat Tardana i quedaria representada per restes de diverses estructures de funció indeterminada (rases d'un probable sistema d'irrigació, restes de murs, forats de pal, etc.) i una fossa de grans dimensions amb clars nivells d'amortització entre els segles V

i VI dC. També possiblement una inhumació. L'assentament té continuïtat en època alt-medieval.

BIBLIOGRAFIA: A. Fortó, P. Martínez, V. Muñoz. “Intervenció arqueològica a Ca l'Estrada. Primers resultats”. *Lauro*, 28 (2005), pp. 5 - 16; A. Fortó, P. Martínez, V. Muñoz. “Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental): un exemple d'ocupació de la plana vallesana des de la prehistòria a l'alta edat mitjana”. *Tribuna d'Arqueologia 2004 – 2005* (2006), pp. 46 – 70; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 134; A. Fortó, P. Martínez, V. Muñoz. “L'ocupació tardoantiga i medieval a Ca l'Estrada (Canovelles, Vallès Oriental)”. *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Sabadell (2006), p. 547 – 558; A. Fortó, P. Martínez, V. Muñoz. “Ca l'Estrada”. *Història de Canovelles*, 1. Granollers: Museu de Granollers, Ajuntament de Canovelles (2007).

2.2.7. CÀNOVES I SAMALÚS (VOR.7)

JACIMENT: Forn de Can Pericas (VOR.7.1)

COORDENADES: X: 444214 Y: 4615966

ALÇADA: 395 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el vessant sud de les faldes del Montseny, a l'est de Can Pericas i a 20 metres al sud de la carretera de la Garriga a Llinars.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Forn ibèric de planta quadrangular, al costat de la carretera, prop del km. 38. Mesura 1,80 x 1,80 metres i presenta uns fumerals rectangulars.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona.* Madrid: CSIC (1945); A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma.* Barcelona: CEC (1938), p. 30; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història.* Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1892; J. Arxé. "L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat". *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 160; E. Riu. "Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús". *Monografies del Montseny*, 15 (2000), p. 60.

JACIMENT: Can Martí (VOR.7.2)

COORDENADES: X: 443907 Y: 4616110

ALÇADA: 440 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de la carretera de la Garriga a Cànoves, prop del PK 40, després d'haver sobrepassat la casa de Can Pericas, a l'oest de Cànoves.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Documentat per primera vegada l'any 1957 durant l'enderroc de la casa de Can Martí, quan, en fer un pou, es documentaren restes d'una pavimentació romana. Posteriorment, J. Estrada visità el jaciment i documentà visualment més restes. Els

propietaris tancaren i delimitaren les restes amb uns murs per tal d'evitar el seu deteriorament. Finalment, l'any 1981 es realitzà una intervenció amb l'objectiu de consolidar i preservar les estructures conservades i de recollir informació per interpretar la tipologia i cronologia del jaciment.

MATERIALS: Mosaics, fragments de ceràmica campaniana A i B, ceràmica ibèrica, ceràmica comuna, àmfora ibèrica, púnica i itàlica. Materials ceràmics abundants dipositats al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Es documenta un conjunt format per quatre àmbits. El primer d'ells, seria una habitació de 5x5 metres feta en *opus incertum* amb restes molt perdudes d'enlluït en una de les parets. És l'habitació més rica del conjunt per estar pavimentada per un mosaic de tesselles blanques amb un possible emblema central. Està vinculada a una altra habitació per un llindar format per tres grans peces rectangulars de marbre blanc. L'habitació 2 no està excavada i no es coneix o conserva el seu paviment. El tercer àmbit destaca per tenir una orientació diversa a la resta i això faria pensar que seria d'una reforma posterior del conjunt. Tindria unes mesures de 3,50x3 metres. A les parets s'hi trobarien restes molt escadusseres de pintura parietal. El paviment estaria decorat amb un mosaic de tesselles blanques formant meandres d'esvàstiques i quadrats. Finalment, l'àmbit 4 tindria unes dimensions de 3,20x6 metres amb un paviment d'*opus signinum* amb tesselles rectangulars distribuïdes de forma irregular. X. Aquilué i J. Pardo consideren que estaríem davant de la *pars urbana* d'una *villa* originada en època republicana. Així, parlen d'una estructura típicament itàlica del conjunt, identificant l'àmbit 1 amb el *tablinum* de la villa i l'àmbit 4 amb l'*atrium*. L'àmbit 2 seria un *cubiculum*, mentre que el 3 podria correspondre a una *ala*. Estaríem segurament davant del cas on majors indicis trobem a tot el Vallès per poder parlar amb una mínima base arqueològica d'una *villa* amb origen al segle II aC. Concretament se li atribueix un inici a finals del segle II o inicis del I. Així, els escassos materials recuperats permetrien pensar en aquest moment cronològic o, com a mínim, fixarien una data *ante-quem* a mitjans del segle I aC. per l'absència de ceràmica sigil·lada aretina. Ara bé, cal tenir molt present el fet que no s'ha pogut dur a terme cap excavació arqueològica científica en aquest jaciment i que els pocs materials documentats es recuperaren a partir de la criba de les terres conservades de les diferents remocions dutes a terme en el jaciment des del seu descobriment. Per tant, es tracta de materials totalment descontextualitzats i en cap cas podem saber si realment es pot excloure de

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

forma certa l'existència de materials més tardans associats als nivells dels mosaics. Així doncs, resulta impossible poder confirmar la hipòtesi de l'origen en el segle II de la vil·la de Can Martí fins que no s'hi dugui a terme una intervenció arqueològica en extensió. Tot i això, les seves característiques i els materials documentats la converteixen en un interessantíssim exemple per tractar la complexa problemàtica de l'origen de les *villae* al nord-est peninsular, especialment tenint en compte la proximitat d'un cas similar com el de Can Massot, a Montornès del Vallès.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona.* Madrid: CSIC (1945); J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores.* Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; A. Arribazalaga, J. Pardo, J. Sadurní. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental.* Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya (1984), pp. 87 - 88; J. Pardo. "La romanització del Vallès". *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental. Aproximació al medi natural i a la història de Granollers*, 1. Granollers: Ajuntament de Granollers (1986), p. 43; J. Arxé. "L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat". *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 160; X. Aquilué, J. Pardo. "La vil·la romana de Can Martí (Samalús, Vallès Oriental)". *Cypsela*, 8 (1990), pp. 87 - 100; R. Jàrraga. "El poblament rural i l'origen de les villae al nord-est d'Hispania durant l'època romana republicana (segles II - I aC.)". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 21 (2000), pp. 271 - 301; E. Riu. "Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús". *Monografies del Montseny*, 15 (2000), pp. 61 - 62.

JACIMENT: Sant Salvador de Terrades (VOR.7.3)

COORDENADES: X: 446159 Y: 4619321

ALÇADA: 740 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un turó que domina Vallfernés, sobre el turó de Sant Salvador.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Segons A. Gallardo, en fer-se l'església de Sant Salvador de Terrades van aparèixer sepultures romanes en *tegulae* de les que no queda cap rastre. Sense més dades disponibles

BIBLIOGRAFIA: A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20.

JACIMENT: Can Llibants (VOR.7.4)

COORDENADES: X: 443541 Y: 4615523

ALÇADA: 360 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una serra quaternària orientada en direcció nord/sud. Voltants i sota la casa de Can Llibants.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: S'hi du a terme una prospecció intensiva per part del GIAP durant l'any 2009.

MATERIALS: Restes de picadís romà, fragments de campaniana B, àmfora itàlica, *tegulae*, dòlia, ceràmica comuna romana i TSSG. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Sota la casa de Can Llibants, a uns 200 metres al sud de la carretera de la Garriga, es documenten restes de murs d'*opus incertum* que encara es veuen al nord i a l'est de la casa. En concret, en prospecció s'hi documenten quatre trams de mur associats a ceràmica antiga, amb abundant material de superfície en una àrea de concentració de restes de 5 ha. Tindria una primera fase d'ocupació durant el segle I aC., amb continuïtat durant l'etapa altimperial, quan es detecta un moment àlgid del jaciment durant el segle I dC. a partir de la localització d'un nou mur que mostraria una expansió cap el sector oriental de l'assentament. Possiblement s'abandonaria cap a finals del segle II o inicis del III dC. Aquests elements, juntament amb les restes ceràmiques, han fet pensar en una possible vil·la romana en aquest punt, però la manca d'una intervenció arqueològica no permeten confirmar-ho i, per tant, preferim mantenir una posició més prudent i categoritzar el jaciment com a assentament rural.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Arxé. “L’arqueologia a l’àrea del Montseny. Evolució del poblament a l’Antiguitat”. *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 161; E. Riu. “Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús”. *Monografies del Montseny*, 15 (2000), p. 62; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 136 i 176.

JACIMENT: Puig Castell (VOR.7.5)

COORDENADES: X: 443916 Y: 4616654

ALÇADA: 600 msnm.

SITUACIÓ: Turó que es perllonga de forma planera pel pla de la Batalla, entre els torrents de Prades (oest) i torrent de Can Ros (est).

TIPUS: Poblat ibèric.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S’hi du a terme una prospecció per part de membres del GIAP l’any 2009.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a mà i a torn, fragments d’àmfora ibèrica i àmfora romana Dressel 1A, abundant campaniana A i B i una destraleta de pissarra. Materials recollits per E. Ramón i J. Estrada.

VALORACIÓ: Zona on la bibliografia parla de construccions antigues. La prospecció realitzada l’any 2009 localitzà nombroses restes d’estructures en pedra seca i un llarg mur perimetral ben conservat i amb presència de materials antics. En la zona de carena, al costat d’un seguit de forats obliterats (possibles sitges o evidències de l’actuació dels furtius), aparegueren abundants restes ceràmiques antigues (comuna ibèrica, campaniana A i B). Es tractaria d’un possible assentament ibèric de certa entitat, del qual s’hauria de mantenir certa prudència a l’hora de categoritzar-lo. Ara bé, la documentació d’aquest mur perimetral de certa llargada i la presència de restes evidents d’estructures juntament amb abundants materials ceràmics, fan que ens decanem per parlar d’un poblat ibèric en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona:

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1894 – 1895; J. Arxé. “L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat”. *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 160; E. Riu. “Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús”. *Monografies del Montseny*, 15 (2000), p. 60; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 106 – 107.

JACIMENT: Les Ferreries (VOR.7.6)

COORDENADES: X: 445812 Y: 4615397

ALÇADA: 415 msnm.

SITUACIÓ: Turó situat al sud de la carretera de Sant Llorenç de Savall.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Medieval.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció l'any 1992.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a mà i a torn, àmfores romanes itàliques, ostres i un *pecten*.

VALORACIÓ: Materials que van aparèixer en obrir uns carrers d'una urbanització. Sense cap estructura. A la prospecció de 1992 no es trobaren restes de cap tipus. L'any 1990 s'hi localitzà i buidà una tomba de l'Alta Edat Mitjana.

BIBLIOGRAFIA: P. Comas. “Descobriments d'una sepultura de l'Alta Edat Mitjana en el Turó de la Ferreria de Cànoves”. *XI Ronda Vallesana, Cànoves i Samalús*. Sabadell: Via Gràfica (1990); J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1896; J. Arxé. “L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat”. *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 160; E. Riu. “Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús”. *Monografies del Montseny*, 15 (2000), p. 60.

JACIMENT: Font dels Monjos (VOR.7.7)

COORDENADES: X: 442083 Y: 4615854

ALÇADA: 310 msnm.

SITUACIÓ: Situat en unes antigues vinyes a l'est del municipi, a la vessant sud del turó de Santa Margarida, entre el torrent de Malhivern i el de Font dels Monjos.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de paraments, fragments de ceràmica ibèrica, ceràmica comuna, de cuina, un fragment de campaniana i una sivella de bronze. Materials conservats a la col·lecció privada d'E. Ramon.

VALORACIÓ: Estructures documentades a la zona baixa del jaciment amb restes de paraments de paret seca amb pedres de talla mitjana. No es pot afirmar totalment l'atribució a època ibèrica tot i la presència de ceràmiques relacionades. Mancaria una intervenció arqueològica a la zona per poder determinar la tipologia del jaciment i confirmar la proposta cronològica.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 26 – 29.

JACIMENT: A prop de Can Berengueret (VOR.7.8)

COORDENADES: X: 442081 Y: 4614351

ALÇADA: 275 msnm.

SITUACIÓ: A l'est del nucli urbà de la Garriga, en zona de conreus a l'oest de la masia de Can Berengueret i del Pla de les Paret. Arran del camí Vell de Samalús.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica, comuna romana, TSSG, TSH, TSA, àmfora i dòlia, materials constructius (tègula, una peça sencera de canaló, fragments d'*opus*

testaceum i picadís), fragments de conducció d'aigua, de ferro i de vidre, restes de parets i ossos humans.

VALORACIÓ: Abundants materials documentats per l'Àrea d'Arqueologia del Museu de Granollers entre el 1948 i el 1973. Avui en dia encara es poden trobar restes de ceràmica i d'estructures. Tot i que mancava una intervenció arqueològica en extensió a la zona, l'abundant presència de materials romans associats amb estructures, farien pensar en la presència d'algun tipus d'assentament rural del qual no es podria precisar massa la tipologia.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), pp. 23 i 44; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 13; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 39; E. Riu. “Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús”. *Monografies del Montseny*, 15 (2000), p. 62; J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 178.

JACIMENT: Can Berenguet II (VOR.7.9)

COORDENADES: X: 442230,52 Y: 4614563,50

ALÇADA: 274 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat del camí antic de Samalús, al nord-est del jaciment d'“A prop de Can Berengueret” i al nord-oest de la masia del mateix nom.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica grollera romana, ceràmica sigil·lada i *tegulae*.

VALORACIÓ: Materials en superfície però sense dades suficients per determinar-ne la tipologia. Potser relacionat amb el jaciment d'“A prop de Can Berengueret”.

BIBLIOGRAFIA: A. Balil, E. Ripoll. “Otras actividades arqueológicas en Cataluña durante 1951”. *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 88 (1953), pp. 446 – 447.

JACIMENT: Forn de Pega (VOR.7.10)

COORDENADES: X: 445477 Y: 4616620

ALÇADA: 440 msnm.

SITUACIÓ: Situat a uns 300 metres al nord de la carretera de Cànoves a la Garriga (km 40,5).

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Forn del que s'observa la boca d'accés a la cambra de combustió, dividida per un pilar. A la part superior s'observen 12 fumeroles de forma rectangular. La manca de materials ceràmics associats fa que la seva adscripció cronològica a l'època ibèrica sigui dubtosa.

BIBLIOGRAFIA: J. Raurell. "Breu història sobre els forns de pega". *Monografies del Montseny*, 9 (1994), pp. 181 – 187.

JACIMENT: Can Caseta (VOR.7.11)

COORDENADES: X: 442690 Y: 4615627

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Situat al costat de la carretera BP-5107, entre el Torrent de la Caseta i el Torrent de Samalús.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica potser ibèrics.

VALORACIÓ: En els camps a prop del torrent de Samalús s'hi localitzen alguns fragments de ceràmica, potser d'època ibèrica, i hi ha notícies de presència de restes romanes a la zona. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; E. Riu. "Vestigis

arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús”. *Monografies del Montseny*, 15 (2000), p. 62.

JACIMENT: Can Julià (VOR.7.12)

COORDENADES: X: 445816,40 Y: 4615137,08

ALÇADA: 373 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el camí de les Franqueses del Vallès a Cànoves, al peu del vessant sud del turó de les Ferreries, poc després del cementiri.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: L'any 2006 s'hi realitza una prospecció arqueològica.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de J. Estrada. El 2006, en prospecció, no es detecten vestigis.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; A. Balil, E. Ripoll. “Actividad arqueológica en Cataluña durante los años 1950 y 1951”. *Archivo Español de Arqueología*, 25 (1952), p. 184; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; E. Riu. “Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús”. *Monografies del Montseny*, 15 (2000), p. 62.

JACIMENT: Can Pujadetes (VOR.7.13)

COORDENADES: X: 443157 Y: 4615073

ALÇADA: 376 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un turó ocupat per camps de conreu entre el Camí del Serrat del Puig i el mas de Can Pujades.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: A la part més alta del turó es troben acumulacions de pedres fruit dels treballs agrícoles, que podrien haver format part d'estructures agràries antigues. A la cara que dona al camí es troben restes de ceràmica possiblement ibèrica i hi ha notícia de la troballa de vestigis romans a la zona. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; E. Riu. “Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús”. *Monografies del Montseny*, 15 (2000), p. 62.

JACIMENT: Can Marquès (VOR.7.14)

COORDENADES: X: 442864,30 Y: 4614052,10

ALÇADA: 279 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el camí de la Serra del Puig, zona conreada al costat d'un torrent i just al darrera de les restes de l'antiga casa de Can Marquès.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica sigil·lada i ceràmica comuna romana. També fragments d'àmfores (Dressel 2/4 i Pascual 1) i de dòlies.

VALORACIÓ: Troballa feta durant l'estiu de 2006 de forma superficial. Ocuparia una superfície de mitja hectàrea a partir de la concentració del material ceràmic. A partir d'aquestes escasses evidències alguns autors han plantejat l'existència d'un petit assentament de plana tipus “granja” amb una cronologia entre el 50 aC. i finals del segle I dC.

BIBLIOGRAFIA: E. Riu. “Vestigis arqueològics i edificis històrics als termes de Cànoves i Samalús”. *Monografies del Montseny*, 15 (2000), p. 62; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 178.

JACIMENT: Pla del Castellà (VOR.7.15)

COORDENADES: X: 446792 Y: 4616399

ALÇADA: 383 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una zona ocupada per un viver d'arbres, sobre un altià a l'est del nucli urbà de Cànoves.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica sigil·lada i ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Només per la notícia de la troballa de vestigis per part de J. Estrada. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Al nord del Camp de l'Illa (VOR.7.16)

COORDENADES: X: 443873,97 Y: 4615857,35

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Situat entre els nuclis de Samalús i Cànoves, al nord de la carretera BP-5107 i al sud del mas de Can Parera Nou, entre el Torrent de l'Aigüer i el Torrent del Sot Vell, en un camp de conreu que es troba al nord de la partida anomenada Camp de l'Illa.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Durant l'any 2009 es va portar a terme una campanya de prospeccions superficials intensives al nucli municipal de Cànoves i Samalús, dins el projecte d'investigació "Can Tacó i el seu entorn. Estudi arqueològic del jaciment i del territori" (ICAC).

MATERIALS: Abundants restes de material constructiu com *tegula* i *imbrex*, i fragments d'àmfora molt poc rodats.

VALORACIÓ: Materials trobats en superfície. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Prat (VOR.7.17)

COORDENADES: X: 443688,08 Y: 4614959,06

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Situat al sud-est de Samalús en uns camps de conreu situats al sud-est del mas de Can Prat, prop del Torrent de Can Guilla.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: Durant l'any 2009 es va portar a terme una campanya de prospeccions superficials intensives al nucli municipal de Cànoves i Samalús, dins el projecte d'investigació "Can Tacó i el seu entorn. Estudi arqueològic del jaciment i del territori" (ICAC).

MATERIALS: Petits fragments molt rodats (però abundants) de *tegulae*, *imbrices*, ceràmica comuna ibèrica i romana, i àmfora itàlica.

VALORACIÓ: Materials trobats en superfície. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

2.2.8. CARDEDEU (VOR.8)

JACIMENT: Ca l'Alzina (VOR.8.1)

COORDENADES: X: 446290 Y: 4611209

ALÇADA: 247 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'entorn immediat de la masia de Ca l'Alzina, al nord-oest del nucli urbà de Cardedeu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments dispersos de ceràmica comuna romana, àmfora i *tegulae*.

VALORACIÓ: Troballes superficials. T. Balvey parla de la troballa d'una piscina romana al darrera de la casa, una roda de molí, abundants fragments de *tegulae* i àmfora, paviments i ceràmica sigil·lada. La manca d'una intervenció impedeix confirmar l'existència i tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. "Consideracions respecte al Vallès en l'època romana". *La Gralla*, 524 (25 octubre 1931); T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu; A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 51; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Can Suari de la Coma (VOR.8.2)

COORDENADES: X: 445796 Y: 4611512

ALÇADA: 229 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de la masia de Can Suari de la Coma, al nord-oest del nucli urbà de Cardedeu i a l'oest del torrent de la Coma.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica campaniana, TSSG, àmfora, tègula i pesos de teler. Materials conservats per Josep Estrada.

VALORACIÓ: Materials en superfície. Sense més dades disponibles.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. “Consideracions respecte al Vallès en l'època romana”. *La Gralla*, 524 (25 octubre 1931); J. Estrada. “Granollers”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 112; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 51.

JACIMENT: Pla de les Parets (VOR.8.3)

COORDENADES: X: 447204,00 Y: 4609200,00

ALÇADA: 178 msnm.

SITUACIÓ: Situat al barri del Poble Sec. Amb part de camp de conreu. El límit de ponent està urbanitzat.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Documentat per T. Belvey a inicis del segle XX, aquest hi realitzà una primera excavació l'any 1917. Posteriorment, l'any 1981, a causa de les obres de drenatge i canalització del Torrent del Llibre, es fan noves troballes. Finalment, l'any 2002 es fa una prospecció arqueològica al jaciment.

MATERIALS: Fragments ceràmics abundants (TSSG, TSAA, de cuina africana, *tegulae*, etc.), paviments, mosaics, etc. Materials al Museu de Cardedeu.

VALORACIÓ: També conegut com a Pla de Palou o Pla de Rifanyes. Possible vil·la romana amb una ocupació segura entre mitjan segle I dC. i tot el segle II dC. Situada molt propera a la carretera BV-5013. Se'n té constància des del 1905, quan T. Balvey documenta restes d'un safareig amb banqueteta i un forn de tres arcs de poca fondària. L'any 1917 hi excavà i documentà riques restes d'habitacions incloent un mosaic de motius ondulats, dos paviments, paviments de *signinum*, arrencaments de mur, abundants materials ceràmics, constructius, metàl·lics, numismàtics i un segell de coure amb la llegenda *M. ANICI STRENOMI*. L'any 1981 es tornaren a documentar evidències amb l'aparició de diversos materials i un decantador d'aigua. El propietari havia confirmat l'existència de murs amb fonamentació important. L'any 2002 es dugué a terme una prospecció que documentà un conjunt de restes d'època romana d'entitat

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

remarcable. Es trobaren 17 murs que delimiten una àrea edificada d'un mínim de 1500 m². El total de l'àrea arqueològica és d'uns 10.000 m². Es documentaren paviments d'*opus signinum* i *tesselatum* i un possible *lacus*, que indicarien la presència d'una petita vil·la o assentament rural romà benestant. La *pars urbana* tindria unes dimensions d'uns 300 m², incloent un petit *balneum* o termes privades (el safareig i forn documentats d'antic correspondrien a aquest *balneum*). El sector nord seria la *pars rustica* amb un paviment de *signinum* i major presència de ceràmiques i restes de fauna que indicarien una possible realització d'activitats productives.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. “Consideracions respecte al Vallès en l'època romana”. *La Gralla*, 524 (25 octubre 1931); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 51.

JACIMENT: Can Pelegrí (VOR.8.4/VOR.13.20)

COORDENADES: X: 444483 Y: 4609795

ALÇADA: 218 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Cardedeu i les Franqueses del Vallès. Situat pels camps de conreu als voltants de la casa de Cal Pelegrí, a ponent del nucli urbà de Cardedeu i al nord de la carretera de Granollers a Girona i del ferrocarril de Barcelona a Portbou.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana i tègula.

VALORACIÓ: Només a partir de les referències de J. Estrada i T. Balvey. No s'hi ha pogut realitzar cap prospecció ni intervenció arqueològica a causa de la negativa dels propietaris dels camps a permetre l'accés als arqueòlegs.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; T. Balvey. “Consideracions respecte al Vallès en l'època romana”. *La Gralla*, 524 (25 octubre 1931); A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 51

JACIMENT: Cal Diumer (VOR.8.5)

COORDENADES: X: 446494 Y: 4610520

ALÇADA: 205 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord del nucli urbà de Cardedeu, a la cruïlla entre el carrer d'Àngel Guimerà i l'Avinguda Eduard Corbella.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Materials romans (ceràmica sigil·lada, tègula i àmfora).

VALORACIÓ: Només a partir de les referències bibliogràfiques a la trobada de materials romans en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu.

JACIMENT: Cal Ros de Sant Hilari (VOR.8.6)

COORDENADES: X: 445983 Y: 4613412

ALÇADA: 297 msnm.

SITUACIÓ: Situat als voltants de la casa de Cal Ros de Sant Hilari. En el subsòl de la masia de Cal Ros, de l'ermita adjacent (Sant Hilari) i en els camps de l'entorn. Al nord-oest del poble de Cardedeu i al sud de la urbanització de Ca l'Esmandia.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de ceràmica en superfície i base d'una premsa de pedra.

VALORACIÓ: Per referència de J. Estrada a materials romans i restes de paviment testaci al parament de l'ermita. La visita de la zona no permeté documentar aquestes restes però pels camps del voltant es trobaren fragments ceràmics i una possible base de pedra de premsa romana. L'escassetat de dades i la manca d'una intervenció arqueològica impedeixen determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Camí al costat de Sant Hilari (VOR.8.7)

COORDENADES: X: 445941 Y: 4613411

ALÇADA: 302 msnm.

SITUACIÓ: Situat als voltants de la casa de Cal Ros de Sant Hilari. En el subsòl de la masia de Cal Ros, de l'ermita adjacent (Sant Hilari) i en els camps de l'entorn. Al nord-oest del poble de Cardedeu i al sud de la urbanització de Ca l'Esmandia.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Regular/Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments rodats de *tegulae* i *imbrices*.

VALORACIÓ: Dues sitges retallades en el vial que passa al marge del camí cap a Sant Hilari. Amb pocs materials. Potser es relaciona amb Cal Ros de Sant Hilari. També es fan troballes superficials als camps del voltant.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Monteis (VOR.8.8)

COORDENADES: X: 445844 Y: 4610868

ALÇADA: 219 msnm.

SITUACIÓ: Antiga finca agropecuària que actualment es troba en procés d'urbanització. Al nord-oest del nucli de Cardedeu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu;

JACIMENT: El Molí d'en Diumer (VOR.8.9)

COORDENADES: X. 446489 Y: 4610561

ALÇADA: 207 msnm.

SITUACIÓ: En el nucli urbà de Cardedeu, carretera de Cànoves, núm. 102 - 106.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu;

JACIMENT: Bosc d'en Ribalta (VOR.8.10)

COORDENADES: X: 446436 Y: 4608616

ALÇADA: 211 msnm.

SITUACIÓ: Vessant sud-oest d'un turó situat al sud de la població de Cardedeu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu;

JACIMENT: Bramona (VOR.8.11)

COORDENADES: X: 445944 Y: 4610253

ALÇADA: 211 msnm.

SITUACIÓ: Situat a ponent del nucli urbà de Cardedeu i al sud-oest del parc de Pompeu Fabra.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu;

JACIMENT: Coll de Santa Maria (VOR.8.12)

COORDENADES: X: 445913 Y: 4609819

ALÇADA: 198 msnm.

SITUACIÓ: Coll situat a ponent de la població de Cardedeu, a l'entorn de la plaça de la Creu. Afectat per la carretera C251 i pel ferrocarril.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu;

JACIMENT: El Rieral (VOR.8.13)

COORDENADES: X: 447159 Y: 4612389

ALÇADA: 249 msnm.

SITUACIÓ: Dins del barri del Rieral, al nord del nucli urbà de Cardedeu i a llevant de la carretera de Cànoves.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu;

JACIMENT: Passadores (VOR.8.14/VOR.28.45)

COORDENADES: X: 446603 Y: 4609382

ALÇADA: 192-210 msnm.

SITUACIÓ: Dins del barri del Rieral, al nord del nucli urbà de Cardedeu i a llevant de la carretera de Cànoves.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu.

JACIMENT: Casa Nova (VOR.8.15)

COORDENADES: X: 446776 Y: 4610171

ALÇADA: 201 msnm.

SITUACIÓ: Nucli urbà de Cardedeu, en el carrer d'Àngel Guimerà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu;

JACIMENT: Carrer de l'Hospital (VOR.8.16)

COORDENADES: X: 446776 Y: 4610171

ALÇADA: 194 msnm.

SITUACIÓ: En el centre urbà de Cardedeu, al carrer de l'Hospital.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Punta de llança.

VALORACIÓ: A partir de la referència al Museu-Arxiu de Cardedeu a la troballa d'una punta de llança.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: La Serreta (VOR.8.17/VOR.28.46)

COORDENADES: X: 446542 Y: 4608848

ALÇADA: 215 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Cardedeu i la Roca del Vallès. Situat en uns camps de conreu al sud del nucli urbà de Cardedeu i del barri del Poble Sec.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu.

JACIMENT: Pujador de la Peña (VOR.8.18)

COORDENADES: X. 446250 Y: 4610967

ALÇADA: 239 msnm.

SITUACIÓ: Al nord-oest del nucli urbà de Cardedeu, entre la Riera de Vallforners i el Turó de la Peña.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu;

JACIMENT: Ca n'Eres Vell (VOR.8.19/VOR.28.47)

COORDENADES: X: 445589 Y: 4608379

ALÇADA: 183 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Cardedeu i la Roca del Vallès. Finca situada al sud-oest de la població de Cardedeu i al sud-est del castell de Bell-Lloc, a ponent de la carretera BV 5105.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Diverses sagetes de coure.

VALORACIÓ: A partir de la referència al Museu-Arxiu de Cardedeu a la troballa de sagetes de coure en aquesta finca.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Bellsolar (VOR.8.20)

COORDENADES: X: 446985 Y: 4610941

ALÇADA: 216 msnm.

SITUACIÓ: En el nucli de Cardedeu, entre els carrers Joan XXIII, Casas i Amigó i el Passeig dels Dominicans.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragment de baix-relleu que representa el perfil d'un guerrer. Dins el Museu de Cardedeu (planta primera, sala central).

VALORACIÓ: Només per la troballa d'aquest baix-relleu, documentada per T. Balvey.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Presbiteri de l'església parroquial de Santa Maria (VOR.8.21)

COORDENADES: X: 446475 Y: 4610058

ALÇADA: 193 msnm.

SITUACIÓ: En el nucli urbà de Cardedeu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval/Modern.

RECERCA: El 1979 s'hi duen a terme unes prospeccions i l'any 1997 una intervenció arqueològica.

MATERIALS: Ceràmica romana indeterminada.

VALORACIÓ: Restes ceràmiques romanes en els estrats del subsòl de l'església. No sembla que estiguin en relació amb els murs més antics identificats. Segurament es tractaria d'una construcció altmedieval on s'utilitzaren o barrejaren sediments més antics amb presència de materials romans.

BIBLIOGRAFIA: A. Mestre, J. Pujades, C. Subiranas. *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada a l'església parroquial de Santa Maria (Cardedeu, Vallès Oriental)*. Memòria inèdita (1997); J.M. Martí i Bonet; F. De P. Cardoner i Blanch. *1000 anys d'història i descobertes arqueològiques a les esglésies de Cardedeu*. Cardedeu (1980); A. Pladevall (dir.). "Santa Maria de Cardedeu". *Catalunya Romànica*,

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

vol. XVIII. Vallès Occidental – Vallès Oriental. Barcelona: Enciclopèdia Catalana (1998), pp. 328 - 329; J. Pujades, C. Subiranas, A.M. Mestre. *Santa Maria de Cardedeu. Excavació arqueològica a la capçalera de l'església parroquial de Santa Maria, Cardedeu, Vallès Oriental*. Cardedeu: Museu Arxiu Tomàs Balvey (1998).

2.2.9. CASTELLCIR (VOR.9)

Sense jaciments.

2.2.10. CASTELLTERÇOL (VOR.10)

JACIMENT: Forn de la Noguera (VOR.10.1)

COORDENADES: X: 427950 Y: 4621350

ALÇADA: 700 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un turó sobre la casa de la Noguera. Sortint de Castellterçol direcció Sant Feliu de Codines, entre els km. 27 i 28, hectòmetres 7 i 8, a la dreta de la carretera.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Documentat des d'antic, s'hi realitzà una prospecció superficial als anys 50 davant del perill de destrucció per la posada en funcionament d'una bòbila en aquest punt.

MATERIALS: Materials romans, dues antefixes i algun fragment de terrissa tipus "barret de copa".

VALORACIÓ: Possible forn romà del que no es conservava gran part. Sobretot remarcable pels materials trobats, força abundants i amb la presència de dues antefixes. En prospecció també es localitzà una construcció relativament gran, formada per uns murs gruixuts que delimitaven dues habitacions. En superfície s'hi trobava ceràmica ibèrica i romana i per això els descobridors ho associaren a la casa on habitaven els treballadors de la terrisseria antiga. En l'actualitat no es pot localitzar el forn i, per tant, resulta complex confirmar la seva tipologia o adscripció cronològica, de la mateixa manera que la vinculació a aquestes estructures que podrien definir l'existència d'un assentament rural productiu en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: J. Almirall. "Sobre un forn ibero-romà a Castellterçol". *Informació Arqueològica*, 18. (1975), pp. 166 - 169; J. Maluquer de Motes. "¿Un horno de antefijas ibéricas?". *Zephyrus*, II/I (1951), pp. 41 - 42; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 - 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1666; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Granollers: Tarafa (1993), p. 48; M.C. Álvarez, C. Carreras. “Les antefixes romanes del Vallès”. *Arraona*, 19 (1996), pp. 9 – 24.

JACIMENT: L'Olleric (VOR.10.2)

COORDENADES: X: 426589 Y: 4623700

ALÇADA: 660 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de Castellterçol i a l'oest de la carretera que va a Moià, a l'alçada del km. 31 i abans de les fàbriques Roger.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Jaciment citat per J. Estrada però no localitzat. També conegut com l'Oller.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969), p. 50.

2.2.11. FIGARÓ – MONTMANY (VOR.11)

JACIMENT: Final del Sot del Bac (VOR.11.1)

COORDENADES: X: 437760,63 Y: 4619932,48

ALÇADA: 402 msnm.

SITUACIÓ: Vall molt estreta entre dues cingleres, excavat pel Torrent Negre en direcció oest-est.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Alguns fragments de *tegulae* i ceràmica ibèrica a torn molt rodada.

VALORACIÓ: Troballes escasses i superficials que no permeten afinar sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1881; J. Arxé. “L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat”. *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 160; J. Oliver. *Història de Figaró – Montmany. El Figaró abans de ser-ho*. Figaró: Fase Arequipa (2000), p. 30.

JACIMENT: Pla del Cementiri (VOR.11.2)

COORDENADES: X: 438040 Y: 4616642

ALÇADA: 540 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un camp d'avellaners en un dels vessants coneguts com Les Planes, a la serra que baixa cap els Tremolencs i al sud del camí de carro que va cap els Tremolencs.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: La presència de restes escasses de *tegulae* junt amb el topònim (Pla del Cementiri) feren pensar a L. Villaronga en una zona d'enterraments. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: L. Villaronga. "L'intent de cronologia del poblat ibèric del Montmany". *Full d'Acció Catòlica de Sant Esteve de la Garriga*, 3 d'agost de 1953; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 25 – 26.

JACIMENT: Forn de les Planes (VOR.11.3)

COORDENADES: X: 438060 Y: 4616693

ALÇADA: 540 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un camp d'avellaners en un dels vessants coneguts com Les Planes, a la serra que baixa cap els Tremolencs i al sud del camí de carro que va cap els Tremolencs.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Les pluges de 1984 van descalçar les restes d'un forn d'obra caigut, el qual es localitzà al costat. S'atribueix a època romana per la troballa de fragments de *tegula* en zones properes però la falta de materials en superfície i d'una excavació impedeixen assegurar una adscripció cronològica.

BIBLIOGRAFIA: J. Oliver. *Història de Figaró – Montmany. El Figaró abans de ser-ho*. Figaró: Fase Arequipa (2000), pp. 31.

JACIMENT: Puiggraciós (VOR.11.4/VOR.3.21)

COORDENADES: X: 436819 Y: 4617183

ALÇADA: 807 msnm.

SITUACIÓ: Terreny erm situat entre els termes municipals de Bigues i Riells i el Figaró – Montmany.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Àmfora ibèrica, ceràmica comuna ibèrica, ceràmica grollera feta a mà, campaniana A i B, ceràmica gris costa catalana. Materials recollits per J. Estrada.

VALORACIÓ: Poblament no excavat sistemàticament. S'hi poden localitzar estructures de paret seca que superen els 40 cm. i que delimiten habitacles disposats un al costat de l'altre. Sembla que hi ha una concentració d'aquests habitacles a la part superior del turó. Destaca una estructura de planta rectangular i parets de pedra seca d'1,70 m. de gruix amb una superfície de 14 x 7 m. aproximadament i alçada màxima de parets de 50 cm. J. Sanmartí proposà una cronologia entre el segle IV i la meitat del segle I aC. a partir dels materials recuperats, extrem que no es podrà confirmar fins que es dugui a terme una intervenció arqueològica en extensió.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; L. Villaronga. "L'intent de cronologia del poblament ibèric del Montmany". *Full d'Acció Catòlica de Sant Esteve de la Garriga*, 3 d'agost de 1953; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueológica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1872 – 1879; AA.DD. "El poblament ibèric de Puiggraciós" *Butlletí de Puiggraciós*, 18 (1992), pp. 25-27; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; J. Oliver. *Història de Figaró – Montmany. El Figaró abans de ser-ho*. Figaró: Fase Arequipa (2000), pp. 29 – 30; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 108 – 109.

2.2.12. FOGARS DE MONTCLÚS (VOR.12)

Sense jaciments.

2.2.13. LES FRANQUESES DEL VALLÈS (VOR.13)

JACIMENT: Ca l'Antoja (VOR.13.1)

COORDENADES: X: 440411 Y: 4611808

ALÇADA: 198 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'entorn immediat de la masia de Ca l'Antoja, al nord-oest del nucli urbà de Llerona.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a torn i teules romanes.

VALORACIÓ: Materials superficials trobats en llaurar els camps. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1889.

JACIMENT: Bòbila Ramoneda (VOR.13.2)

COORDENADES: X: 441519 Y: 4609262

ALÇADA: 183 msnm.

SITUACIÓ: Situat a Corró d'Avall, entre la carretera N-152 i la de Cànoves, entre els carrers de la Verge de Montserrat i Sant Joaquim.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Descoberta feta per un treballador el gener de 1956 que portà els materials a J. Estrada.

MATERIALS: Fragments de ceràmica sigil·lada, ceràmica grollera reduïda i oxidada comuna romana.

VALORACIÓ: Materials superficials. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Santa Maria de Llerona (VOR.13.3)

COORDENADES: X: 441804 Y: 4611328

ALÇADA: 229 msnm.

SITUACIÓ: Dins del nucli urbà de Llerona. Situat en el subsòl i entorn immediat de l'església de Santa Maria de Llerona.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Neolític/Calcolític/Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: L'any 2002 s'hi du a terme una intervenció arqueològica a causa de les obres d'urbanització de l'àrea situada entre el Camí de la Creu i el carrer de l'Església.

MATERIALS: Restes d'*opus testaceum*, paviments, TSSG, TSH, abundant TSAA, ceràmica comuna, àmfora tarraconense, una làpida romana, possible coronament de monument funerari, columna que podria ser un mil·liari, tesselles de mosaic. Recollit per Mn. Joan Vallicrosa.

VALORACIÓ: Al pati de la Rectoria trobem restes de paviments testacis que defineixen la base d'un *torcularium* (empremtes de les estructures de treball amb base de premsa). S'observen diferents pavimentacions superposades les unes a les altres. També es documentà una sitja i altres murs de cronologia incerta. En l'excavació de l'any 2002 es documentaren diferents retalls de cronologia romana amb una funcionalitat segurament agrícola. Relacionen el conjunt amb l'antiga vil·la de *Laurona* però la mateixa dificultat en identificar la realitat històrica de l'antiga *Lauro*, juntament amb la manca d'una intervenció arqueològica en extensió, impedeix confirmar aquesta adscripció a les restes trobades sota l'església parroquial. Tot i això, la troballa d'aquesta zona productiva juntament amb elements propis d'una zona d'hàbitat de tipus luxós (tesselles de mosaic, una làpida, elements ornamentals i funeraris) que podria correspondre a la *pars urbana*, ens fan decantar en aquest cas per l'existència en aquest punt d'una vil·la romana.

BIBLIOGRAFIA: J. Font. *Excavació arqueològica a Santa Maria de Llerona (Camí de la Creu – Carrer de l'Església). Llerona – Les Franqueses del Vallès (Vallès Oriental)*, 22 juliol – 2 d'agost de 2002. Actium, SCP. Memòria inèdita (2002); J.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; A. Arribazalaga, J. Pardo, J. Sadurní. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Barcelona: Caixa d’Estalvis de Catalunya (1984), p. 90; J. Vallicrosa. *Santa Maria de Llerona. Un poble amb arrels*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat (1990), p. 20; M. Mayer, I. Rodà. *La romanització del Vallès segons l’epigrafia*. Sabadell: Museu d’Història de Sabadell (1984); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 172.

JACIMENT: Santa Digna (VOR.13.4)

COORDENADES: X: 441560 Y: 4612840

ALÇADA: 242 msnm.

SITUACIÓ: Situat en uns antics terrenys de conreu en què s'ha construït una urbanització residencial.

TIPUS: Assentament rural productiu/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Bronze/PrimerFerro/IbèricFinal/RomàAltimperial/Baiximperial/
Antiguitat Tardana/Medieval.

RECERCA: Les evidències arqueològiques en aquesta zona es coneixen des del segle passat. La construcció en aquest punt, però, de la urbanització de Santa Digna – Els Gorgs, suposà l’inici d’un seguit d’intervencions arqueològiques des de l’any 2002 i fins l’actualitat, posant al descobert de forma fragmentària parts del jaciment cada cop que es construïa una nova parcel·la.

MATERIALS: Materials abundants i diversos, destacant restes ceràmiques romanes de totes les èpoques i elements de cert luxe com mosaics, basaments de columna o una antefixa amb forma de cap de medusa conservada al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Important complex arqueològic descobert de forma fragmentada a causa del ritme de construcció de les promotores. En aquest sentit, a la Carta Arqueològica es parla de diferents jaciments però creiem que tots ells haurien d’estar inclosos dins de la mateixa àrea arqueològica. Per això, incloem en aquest fitxa els jaciments inventariats següents: Santa Digna I; Santa Digna II; Santa Digna - Parcel·les

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

14, 15, 16 i 32/Carrer Santa Digna núm. 25, 27, 29 i 24; Santa Digna parcel·la 10 - Carrer Santa Digna n. 19; Carrer Santa Digna 33, 35, 37, 39 i 41; Santa Digna (parcel·la 24) - Carrer Santa Digna, 10; Santa Digna (parcel·les 23 i 25). Avinguda dels Gorgs 97, 99; Santa Digna parcel·la 33 - Carrer Santa Digna, 26; Santa Digna parcel·la 17 - Carrer Santa Digna, 31.

En general, es tracta d'una zona amb una ocupació de llarga durada i on la fragmentació de les restes a les diferents parcel·les, juntament amb la manca d'un projecte d'estudi conjunt, dificulten molt una interpretació global. En primer lloc, es documenten restes de l'època del Bronze, amb un assentament que es va denominar com Santa Digna III. Aquest hàbitat tindrà continuïtat en el Primer Ferro, moment del que es documenta un retall ovalat a les parcel·les 23 i 25 i materials ceràmics diversos. Això implicaria segurament, l'existència d'algun tipus de petit assentament d'hàbitat rural típic d'aquest moment de transició cap a l'Ibèric Antic. El següent moment d'ocupació el trobaríem en època ibèrica final, quan es registra un assentament rural de tipus productiu amb camp de sitges a les parcel·les 14, 15, 16 i 32. En aquest punt, es posaren al descobert un conjunt de 23 sitges ibèriques i romanes, juntament amb una estructura formada per grans blocs de pedra disposats de manera plana a l'extrem de la parcel·la sud-est i una possible canalització sense ceràmica associada. Igualment, es trobà una sitja iberoromana en el C/ Santa Digna 33, 35, 37, 49 i 41. Tot plegat, doncs, semblaria confirmar l'existència d'un nucli rural productiu en aquest punt pels segles II i I aC. Amb el canvi d'era, es dona l'inici del moment més important de l'assentament amb la fundació d'una vil·la romana, segurament sobre l'antic assentament d'època ibèrica. Aquesta vil·la ha estat identificada tradicionalment amb els assentaments de Santa Digna I i II, els quals inicialment es considerava que eren dos assentaments diferents, un d'època altimperial i l'altra del Baix Imperi. Els arqueòlegs, però, darrerament ho interpreten com la *pars rustica* i *urbana* de la mateixa vil·la. Pel que fa a Santa Digna II, en el sector V es troben els àmbits 1 i 2. Serien un possible rebost, una habitació rectangular amb presència de diferents restes com ceràmica de cuina africana, olletes, gerres, fragments d'àmfora i una dòlia. El sector IV seria el conformat pels àmbits 3, 3bis i 4, corresponents a una fase constructiva i que es podrien identificar com a cuina. El sector III correspondria a la part residencial de la vil·la amb un seguit d'habitacions que no van poder ser interpretades. Tenien un cert grau de luxe, presentant alguns paviments de *signinum* i en una d'elles un mosaic d'*opus sectile*. Destaca la troballa

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'una peça funerària de marbre blanc fora de context, que es podria associar a aquesta part de la vil·la. Els sectors II i I corresponen a la zona productiva, representada pel magatzem de dòlies i els dipòsits. És la zona dedicada a l'explotació i al treball de camp. S'han conservat 8 dòlies globulars i al costat les restes de dos dipòsits rectangulars, possiblement relacionats amb el procés de premsa de raïm. En altres sondejos s'han documentat dos enterraments. En el cas de Santa Digna I, es planteja que fos una zona de magatzem dins la *pars rustica* de la mateixa vil·la de la que forma part també Santa Digna II. Es documentaren quatre estructures muràries, un pany de mur fora del seu lloc original, tres estructures excavades en el subsòl per l'emmagatzematge d'aliments i una petita fossa de combustió amb diverses soleres. Es pot datar la construcció dels murs a partir del segle III per la presència d'un fragment de TSAC en el rebliment d'una trinxera de mur. Cal destacar que pels boscos dels voltants es documenten més estructures encara no excavades. La cronologia general de l'assentament de romà es podria resumir en quatre fases d'ocupació. La primera seria en els ss. II i I aC. Representada per la presència d'àmfora ibèrica, tarraconense i ceràmica ibèrica, grisa de la costa catalana, algun fragment de campaniana A i B i un fragment de ceràmica comuna vernís negre. No es conserven estructures d'aquest moment però es podria associar a l'esmentat assentament tardo-ibèric. La segona seria del canvi d'era - segle I dC., corresponent als moments fundacionals de la vil·la, representada per fragments de campaniana A i B, ceràmica de taula TSSG i TSI, àmfores itàliques i bètiques. Les restes van ser localitzades en aquells àmbits associats a un edifici principal i residencial ubicat en la meitat del jaciment. La tercera seria del segle II i III dC. Correspon als moments de màxima expansió de la vil·la. Amb un augment de la presència de ceràmiques destacant la presència de ceràmiques africanes de taula i comunes de cuina. Seria un moment de gran esplendor de la vil·la que s'amplia per la cara sud i nord amb la construcció del sector rústic i industrial. A partir del segle III, el jaciment comença a afeblir-se i l'activitat es concentra a la part sud. La darrera fase seria la dels segles IV i V, que suposaria l'abandó del jaciment coincidint amb l'arribada de gent forana. Altres evidències documentades que cal esmentar, serien les restes d'una via romana documentada les parcel·les 14, 15, 16 i 32, on també es troben restes associades amb l'explotació agrícola i dues monedes del segle III dC. També tres retalls ovalats de difícil adscripció cronològica amb presència de ceràmica de cuina africana a la parcel·la 10. Un fons de cabana i dos paleocanals d'època romana, juntament amb un conjunt de

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

9 sitges, un enterrament en cista i un retall negatiu, tot d'una fase posterior, als números 33, 34, 37, 39 i 41. A la parcel·la 24, material ceràmic romà, un mur de dos metres de llargada i un paleocanal excavat al subsòl; i un parell de sitges romanes a les parcel·les 33 i 17. En aquesta mateixa parcel·la 17, remarcar la troballa d'un basament de columna, que podria reforçar l'existència d'un cert luxe en algunes parts de la vil·la, i també la presència de sitges de cronologia tardoantiga o medieval, confirmant la continuïtat de l'habitació d'aquest punt amb posterioritat.

BIBLIOGRAFIA: M. Mercado. *Informe de la intervenció arqueològica efectuada als jaciments de Santa Digna I i Santa Digna II, Llerona. Les Franqueses del Vallès, Vallès Oriental*. Estrat, SCP. Memòria inèdita (2003); A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 27; J. Vallicrosa. *Santa Maria de Llerona. Un poble amb arrels*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (1990), p. 26; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; A. Alarcos, R. González, P. Martínez. "Santa Digna III. Un hàbitat del bronze final III al Vallès Oriental". *Cypsela*, 16 (2006), pp. 161 – 175; J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 118 – 119 i 169 – 171.

JACIMENT: Can Rovira de Villar (VOR.13.5)

COORDENADES: X: 442000 Y: 4612029

ALÇADA: 220 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'entorn immediat de la masia de Can Villar.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica iberoromana, ceràmica comuna ibèrica i algun fragment de dòlia.

VALORACIÓ: Troballa de materials i algunes restes de murs per part de J. Estrada, tant a la pròpia casa com de forma superficial als voltants. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar amb fiabilitat la tipologia del jaciment.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Vallicrosa. *Santa Maria de Llerona. Un poble amb arrels*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (1990), p. 29; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969), p. 41; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1890.

JACIMENT: Ca l'Aimeric (VOR.13.6)

COORDENADES: X: 442890 Y: 4611964

ALÇADA: 270 msnm.

SITUACIÓ: Turó suau al nord-est del nucli urbà de Llerona, en uns camps de conreu situats al sud-est de la masia de Ca l'Aimeric i al sud del bosc del mateix nom.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Abundants fragments de ceràmica (sobretot tègula i TSA), còdols de paraments, fragments d'*opus testaceum* i morter. Materials recollits per J. Estrada i E. Ramon.

VALORACIÓ: Es parla d'una possible vil·la a partir només del gran nombre de ceràmica documentada a la zona. Aquesta és de gran qualitat i va des d'un moment republicà fins a un moment segurament posterior al segle III dC. Tot i la importància de la ceràmica, la manca d'estructures associades i de més dades, pel fet que no s'ha realitzat una intervenció arqueològica en extensió a la zona, no permet parlar de la tipologia del jaciment de forma segura.

BIBLIOGRAFIA: J. Vallicrosa. *Santa Maria de Llerona. Un poble amb arrels*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (1990), p. 26; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1891; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del*

territori a la Laietània interior. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 177.

JACIMENT: Can Bertran (VOR.13.7)

COORDENADES: X: 443951 Y: 4613746

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: En unes feixes de conreu situades a ponent de la masia de Can Bertran, la qual s'ubica a l'oest del nucli urbà de Corró d'Amunt.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Abundant ceràmica romana (no fina), restes de picadís, llàntia i diverses monedes romanes. Materials al Museu de Granollers i a la col·lecció del Sr. Bofí.

VALORACIÓ: Considerada com una vil·la, tot i que només s'ha documentat pels materials ceràmics superficials. La situen cronològicament a meitats del segle I dC. Sense més dades disponibles per confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; E. Ramon Valls. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit.

JACIMENT: Can Gorgs (VOR.13.8)

COORDENADES: X: 441945 Y: 4613035

ALÇADA: 244 msnm.

SITUACIÓ: Situat a les rodalies de Can Gorgs, en uns camps d'avellaners situats a uns 200 metres en direcció oest de la casa, seguint un camí que va a la Garriga.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes disperses de *tegulae* i *dolia*, sepulcre de plom (avui destruït).

VALORACIÓ: A les rodalies de Can Gorgs s'hi ha localitzat restes de material

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

constructiu romà. Dins la propietat s'hi descobrí un sepulcre romà de plom per un infant. Els propietaris no el varen voler cedir i finalment fou destruït. Per tant, no disposem de suficients dades per determinar la tipologia d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Vallicrosa. *Santa Maria de Llerona. Un poble amb arrels*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (1990), p. 27.

JACIMENT: Can Sabater (VOR.13.9)

COORDENADES: X: 445003 Y: 4611574

ALÇADA: 260 msnm.

SITUACIÓ: Serra miocènica que separa els termes de Cardedeu i les Franqueses. Situat a les rodalies de Can Sabater, a prop del límit amb el terme municipal de Cardedeu, al nord-oest d'aquesta població, aproximadament a uns 200 metres al nord-est de Can Sabater, en el camí carener.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial

RECERCA: Jaciment documentat en eixamplar el camí carener que va de Can Sabater a Cànoves

MATERIALS: Pel que fa als materials superficials trobats al jaciment de Can Sabater, es recuperen fragments de campaniana A i B, ibèrica pintada, ceràmiques comunes ibèriques i romanes, àmfora Dressel 1-A, TS aretina, TSSG, TSAA i nombrosos fragments de *tegulae*, *imbrex* i *dolia*. En el cas de les Sitges de Can Sabater, es documenten a l'interior fragments de ceràmiques ibèriques a mà, *kalathoi* pintats, ceràmica gris costa catalana, comuna ibèrica a torn, comuna romana a torn, reduïda i oxidada, àmfora itàlica, TSI, Dressel 1, molts fragments de *dolia*, *tegulae* i *imbrex*. Ossos, campaniana A i B. També fragments d'escòria metàl·lica i fragments de picadís i morter. A l'exterior de les sitges es documenten fragments de TSH, TSSG, TSAA i comuna africana. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Inclou els jaciments de Can Sabater i Sitges de Can Sabater. En el cas del jaciment conegut pròpiament com a Can Sabater, només es documenten materials superficials sense estructures. Tenim també notícies orals de la presència d'estructures

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

antigues i sepultures de *tegulae*. Això ha fet que es plantegi l'existència d'una possible vil·la de fundació republicana amb perduració fins el segle II dC. Aquesta hipòtesi no es pot confirmar a causa de la manca d'una intervenció que permeti documentar estructures d'hàbitat o productives associades a aquestes ceràmiques superficials. A prop d'aquest punt, però, trobem el jaciment de les Sitges de Can Sabater. En ell es localitzen un conjunt de 4 sitges amb abundant material iberoromà. Tradicionalment s'han relacionat ambdós jaciments i la seva proximitat, juntament amb la coincidència del ventall cronològic que ofereixen els materials recuperats, fan pensar que efectivament és possible que estiguem davant d'un únic assentament rural d'època romana, la tipologia o funcions del qual no es poden determinar fins que no es realitzi una intervenció arqueològica en extensió.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 138 i 184.

JACIMENT: Can Grau Xic (VOR.13.10)

COORDENADES: X: 442572 Y: 4612608

ALÇADA: 236 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una finca al sud-est de la urbanització de Can Gorgs i a l'est del torrent de Can Villar.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Neolític/ Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Moneda de plata ibèrica i molí de barca. Materials a la finca de Can Grau Xic.

VALORACIÓ: Materials trobats per Mn. Vallicrosa que també parla d'un possible forn romà i ho caracteritza com a vil·la. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Vallicrosa. *Santa Maria de Llerona. Un poble amb arrels*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (1990), p. 29.

JACIMENT: Ca l'Ollé (VOR.13.11)

COORDENADES: X: 442236 Y: 4609641

ALÇADA: 206 msnm.

SITUACIÓ: Situat en uns camps de conreu al sud-est del cementiri de Corró d'Avall i a l'oest de la masia de ca l'Ollé.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Abundant ceràmica gris ibèrica, *kalathos*, fragments de campaniana A i múltiples fragments d'àmfora. Tres fusaioles, fragments de *pondus* i restes òssies i lítiques. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Sitja destruïda amb abundant i ric material ibèric ple i iberoromà. Possibilitat de l'existència d'altres sitges properes.

BIBLIOGRAFIA: P. Pérez, M. Tenas, J. Orri, R. Lázaro, Ll. Vila. "El jaciment ibèric de Ca l'Ollé. Una nova aportació al coneixement de l'època ibèrica al V. Oriental". *Lauro*, 1 (1990), pp. 29 – 37.

JACIMENT: Bòbila Pau Pedró o Cal Forcaire II (VOR.13.12)

COORDENADES: X: 441144 Y: 4609548

ALÇADA: 171 msnm.

SITUACIÓ: Situat en els marges de la Bòbila amb el Camí Ral de Barcelona a Vic.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Inhumació romana. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20.

JACIMENT: Can Bruguera (VOR.13.13)

COORDENADES: X: 4414416 Y: 4614119

ALÇADA: 298 msnm.

SITUACIÓ: Finca situada al nord-oest de la població de Corró d'Amunt, al marge esquerra de la carretera del mateix nom.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de *tegulae* i fragments dispersos de ceràmica sigil·lada.

VALORACIÓ: Possible inhumació i ceràmica en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix assegurar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Guilla (VOR.13.14)

COORDENADES: X: 442279 Y: 4613254

ALÇADA: 247 msnm.

SITUACIÓ: Entorn immediat de la masia de Can Guilla, al nord-est de la urbanització d'Els Gorgs.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes d'*opus testaceum*, fragments de ceràmica sigil·lada, campaniana, ceràmica comuna i *tegulae*.

VALORACIÓ: Material trobat en superfície. S'identificà com una possible necròpolis. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 13; J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Vallicrosa. *Santa Maria de Llerona. Un poble amb arrels*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (1990), p. 26.

JACIMENT: Can Viure (VOR.13.15)

COORDENADES: X: 443728 Y: 4612237

ALÇADA: 249 msnm.

SITUACIÓ: Entorn immediat de la masia de Can Viure, situada al sud de la població de Corró d'Amunt.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes d'*opus testaceum*, ceràmica ibèrica, esquelets humans.

VALORACIÓ: Troballa de materials en superfície a una zona de vinya i en el subsòl de la capella adjacent. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Can Cot (VOR.13.16)

COORDENADES: X: 443665 Y: 4612739

ALÇADA: 268 msnm.

SITUACIÓ: Antiques feixes de conreu destruïdes per bastir-hi un cultiu d'humus. Al davant de la façana de la masia, situat a Corró d'Amunt.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments molt rodats de ceràmica ibèrica.

VALORACIÓ: Identificat per J. Estrada, que hi situa una vil·la. Actualment no es documenten quasi restes. La manca de dades impedeix confirmar la possible existència d'un assentament rural romà de tipus vil·la per aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Can Marinet (VOR.13.17)

COORDENADES: X: 443779 Y: 4613328

ALÇADA: 279 msnm.

SITUACIÓ: Antiga masia, actualment destruïda, situada al sud-oest del nucli de Corró d'Amunt i al nord-est de Can Blanxard.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes d'*opus caementicium*, teula romana, fragment de molí i ceràmica romana als voltants.

VALORACIÓ: Troballes per E. Ramon en les estructures de la masia, a la vegada que ceràmica en superfície. Actualment no es constata cap evidència. La manca de dades impedeix determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Camp de futbol de Santa Maria de Llerona (VOR.13.18)

COORDENADES: X: 441871 Y: 4611382

ALÇADA: 229 msnm.

SITUACIÓ: Situat al subsòl del camp de futbol situat a l'est de l'església de Santa Maria de Llerona.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de *tegulae*. Conservades a la rectoria de Santa Maria de Llerona.

VALORACIÓ: Inhumacions possiblement paleocristianes (sense aixovar). Es planteja la possibilitat de que estiguessin relacionades amb la suposada vil·la romana de *Laurona*. Aquest vincle, però, resulta indemostrable a causa de la manca d'una intervenció arqueològica científica en aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Vallicrosa. *Santa Maria de Llerona. Un poble amb arrels*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (1990), p. 26.

JACIMENT: Turó dels Quaranta Pins (VOR.13.19)

COORDENADES: X: 442664 Y: 4606766

ALÇADA: 151 msnm.

SITUACIÓ: Situat a uns 100 metres del bosc dels Quaranta Pins.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Primer Ferro.

RECERCA: Documentat i excavat a partir del seguiment arqueològic dut a terme durant la construcció d'un gasoducte.

MATERIALS: Materials ceràmics abundants i molins.

VALORACIÓ: Fossa excavada al subsòl, segurament utilitzada com a magatzem d'aliments i posteriorment reutilitzada com a abocador d'un hàbitat proper.

BIBLIOGRAFIA: P. Izquierdo. *Memòria del seguiment arqueològic de la construcció del gasoducte La Roca - Les Franqueses*. Memòria inèdita (1993 – 1995).

JACIMENT: Can Pelegrí (VOR.13.20/VOR.8.4)

COORDENADES: X: 444483 Y: 4609795

ALÇADA: 218 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Cardedeu i les Franqueses del Vallès. Situat pels camps de conreu als voltants de la casa de Cal Pelegrí, a ponent del nucli urbà de Cardedeu i al nord de la carretera de Granollers a Girona i del ferrocarril de Barcelona a Portbou.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana i tègula.

VALORACIÓ: Només a partir de les referències de J. Estrada i T. Balvey. No s'hi ha pogut realitzar cap prospecció ni intervenció arqueològica a causa de la negativa dels propietaris dels camps a permetre l'accés als arqueòlegs.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; T. Balvey. "Consideracions

respecte al Vallès en l'època romana". *La Gralla*, 524 (25 octubre 1931); A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 51.

JACIMENT: Mas Pujol (VOR.13.21)

COORDENADES: X: 441200 Y: 4609650

ALÇADA: 172 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins el polígon industrial de Mas Pujol, entre el camí antic de Vic i el marge esquerre del riu Congost.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi du a terme una intervenció arqueològica a causa de la creació de nous vials dins del polígon en una zona on es preveia la possible existència de restes arqueològiques. Es realitzà una primera intervenció entre el 15 i 21 de juny de 1999 i una segona fase el mes de setembre del mateix any.

MATERIALS: Alguns fragments de teula i de ceràmica informe. Restes òssies i lloses.

VALORACIÓ: Negròpolis formada per un conjunt de nou enterraments que els arqueòlegs divideixen en dues fases cronològiques. La primera estaria formada per un seguit de quatre tombes realitzades mitjançant retalls antropomorfs en el sòl. La posterior, es caracteritzaria per cinc tombes fetes amb coberta de lloses. No es documenta cap indicatiu d'aixovar als enterraments i les escasses troballes ceràmiques fan que no es pugui precisar més enllà de situar la neqròpolis en època romana indeterminada a nivell cronològic.

BIBLIOGRAFIA: J. Cepero, Ll. Marí. *Memòria del seguiment arqueològic dels treballs de rebaix realitzats en la neqròpolis del polígon industrial Mas Pujol, a les Franqueses del Vallès*. Memòria inèdita (1999).

2.2.14. LA GARRIGA (VOR.14)

JACIMENT: Torrent de l'Apotecari I (VOR.14.1)

COORDENADES: X: 439748,40 Y: 4615283,02

ALÇADA: 270 msnm.

SITUACIÓ: Situat en unes antigues vinyes. Al vessant sud-est del turó que aboca aigües al torrent de l'Apotecari. A 250 metres a l'oest de Can Vinyet.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Restes identificades entre 1948 - 1965 a partir de les prospeccions d'Estrada.

MATERIALS: Restes de fragments de ceràmica ibèrica comuna a torn i a mà. Materials conservats pel Museu de Granollers i per J. Estrada.

VALORACIÓ: S'hi identificaren restes de parets de pedra seca delimitant una habitació que a partir de la ceràmica seria ibèrica. L'any 1992, en prospecció en superfície, només es documenta ceràmica ibèrica.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1885; J. Arxé. "L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat". *Monografies del Montseny*, 5 (1990), pp. 145 – 170; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 27; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Necròpolis del Pedró (VOR.14.2)

COORDENADES: X: 440876,80 Y: 4615119,38

ALÇADA: 260 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sector llevant del nucli de la Garriga, en zona delimitada pels carrers de Rosselló al sud i de la Mina al nord.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Descoberta l'any 1877 en fer el desmuntatge de la via fèrria de Barcelona a Puigcerdà.

MATERIALS: Restes relacionades amb inhumacions.

VALORACIÓ: Es desconeix el nombre exacte de sepultures però P. Alsius indica que s'hi documentaren tombes intactes i nombroses restes òssies humanes associades a fragments de rajols i paviments. L'any 1881, J. Fiter visità l'indret i confirmà la presència d'abundants restes òssies. Es podria vincular al jaciment romà del Pedró, tot i que la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar les característiques del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: P. Alsius. "Restos romans en la Garriga". *Memorias de la Asociación Catalanista d'Excursions Científicas*, vol. I (1877), pp. 132 - 136; J. Fiter. "Excursió col·lectiva a la Garriga lo dia 2 de febrer de 1881". *Butlletí de l'Associació Excursionista Catalana*, volum 3 (1881), pp. 121 - 128; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 11; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 40.

JACIMENT: Font de l'Enrabiada (VOR.14.3)

COORDENADES: X: 440863,30 Y: 4617064,35

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: Torrent que baixa a l'esquerra del Mogent i que ve de la Serreta. Zona situada al nord-est de la línia del ferrocarril.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: La primera notícia és del 1949, quan J. Maurí hi feu una prospecció.

MATERIALS: Fragments de tègula, *dolium* i paviment romà. També campaniana B, ceràmica ibèrica a torn, escòria ferrosa i tegula. Materials conservats per J. Hernández, J. Estrada i E. Ramon.

VALORACIÓ: Fragments diversos a la zona on hi havia la Font i també entre la línia del ferrocarril i la Font. J. Maurí parla de restes de parets antigues. La bibliografia ho defineix com una petita vil·la. En realitat, la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1886; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 38.

JACIMENT: Malhivern (VOR.14.4)

COORDENADES: X: 441345,60 Y: 4614284,93

ALÇADA: 260 msnm.

SITUACIÓ: Camp d'avellaners situat sobre el terral de la Bòbila d'en Font, a la riba dreta del torrent de Malhivern, entre les cases de Can Figueres i Cal Francisquet. Al sud-est del centre urbà de la Garriga.

TIPUS: Indeterminat/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Documentat per primer cop el 1948, quan J. Maurí dona notícia que l'extracció de terres de la Bòbila suposà el descobriment de nombroses restes romanes.

MATERIALS: Paviments de *signinum*, importants mosaics, fragments ceràmics molt abundants (TSSG, TSH, TSA, comuna romana, àmfora, *dolium*, TSSG amb marca OFF.V., etc.), fragments de vidre, pesos de teler, elements escultòrics, marbre, estuc,

monedes del segle I aC. i un fragment d'alabastre. Materials a la Fundació Maurí de la Garriga i al Museu Episcopal de Vic.

VALORACIÓ: Jaciment que presenta importants materials romans, entre els que destaquen un cap femení de marbre identificat amb la deessa Venus o un monopodi de marbre utilitzat com a peu de taula. S'identifica amb una vil·la romana d'època republicana. En els marges de la bòbila també s'han documentat algunes restes muràries i hi ha notícies sobre presència de sepultures en *tegulae*. La cronologia situaria la seva fundació en època tardorepublicana (segona meitat del segle I aC.), amb un moment àlgid que els materials situarien entre els segles I – II dC. L'abandonament es donaria en un moment indeterminat del segle III dC. La realitat és que a manca d'una intervenció arqueològica en extensió resulta impossible determinar la tipologia del jaciment, però la qualitat i quantitat de les restes, junt amb la presència d'elements d'emmagatzematge i estructures muràries i paviments associats, fan pensar en l'existència d'un assentament rural romà, possiblement una vil·la altimperial amb antecedents en un assentament de tipus indeterminat en època republicana.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), pp. 13 - 14; E.M. Koppel, I. Rodà. “Escultura decorativa de la zona nororiental del Conventus Tarraconensis”. *II Reunió sobre escultura romana a Hispània: actes. Taragona, 30 i 31 de març i 1 d'abril de 1995*. Tarragona: Generalitat de Catalunya (1996), pp. 135 - 18; I. Rodà. *Catàleg de l'epigrafia i de l'escultura clàssiques del Museu Episcopal de Vic*. Vic: Patronat d'Estudis Ausonencs (1989); J. Arxé. “L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat”. *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 162; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 159 – 160.

JACIMENT: Can Grau (VOR.14.5)

COORDENADES: X: 440895,80 Y: 4613095,02

ALÇADA: 236 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud del nucli urbà de la Garriga, en uns camps de conreu al nord del torrent de Can Grau, al pas de la carretera N-152.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular/Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Segurament el jaciment es descobrí a finals del segle XIX, quan es construí la carretera. El 1949 J. Maurí publicà una notícia per la que es documentà per primer cop i encara se'l coneix actualment. S'hi realitzen diverses prospeccions durant el segle passat.

MATERIALS: Paviments de *signinum*, fragments de campaniana B, àmfora, *dolium*, tègula i alguns de TSSG. També alguns pesos de teler, ceràmica de cuina ibèrica, comuna i *kalathos*. Restes d'estucs parietals. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: Les restes es classificaren com a vil·la romana d'origen republicà que va perdurar fins al Baix Imperi (V dC.). S'hi veuen tres àmbits retallats que presenten restes de murs d'*opus incertum* i paviments de *signinum*. Als camps d'avellaners es documenten fragments ceràmics diversos, mentre que en les prospeccions efectuades fins els anys 70 del segle passat es trobà un forn de planta quadrada amb fragments de ceràmica ibèrica. La manca d'una intervenció arqueològica dificulta la confirmació de l'entitat d'aquest jaciment, tot i que sembla que clarament podem parlar d'un assentament rural amb una continuïtat temporal des d'època republicana fins a l'Imperi.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 13; J. Arxé. "L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat". *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 162; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 39; M. Flórez.

Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 173 – 174.

JACIMENT: Can Terrés (VOR.14.6)

COORDENADES: X: 440890 Y: 4613700

ALÇADA: 225 msnm.

SITUACIÓ: Situat al km. 36 de la carretera N-152, davant l'actual masia de Can Terrés. Al sud de la Garriga, uns 500 metres després del revolt de Can Grau. Concretament a la línia de la segona terrassa est del riu Congost, al sud del torrent de Malhivern, a 150 metres de Can Terrés i de la capella de Santa Maria del Camí.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular/Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/ Baiximperial/ Medieval.

RECERCA: Jaciment conegut des de finals del segle XIX. A partir dels anys 70, R. Pascual hi féu un seguit de campanyes arqueològiques i entre els anys 2004 i 2005 es feren noves intervencions que documentaren més restes.

MATERIALS: Abundants restes ceràmiques des d'època tardo-republicana fins baiximperial, destacant la important presència de producció nord africana (TSAA, C i D). Materials al Museu d'Arqueologia de Catalunya, Museu de Granollers i Fundació Maurí de la Garriga.

VALORACIÓ: Important vil·la romana. El jaciment es coneixia des de finals del segle XIX i havia estat espoliat en diverses ocasions. Durant els anys setanta, R. Pascual inicià un seguit de campanyes que deixaren visitables els banys de la casa a l'extrem sud-oest. L'agost de 1983 es féu una primera fase de delimitació i es detectà una superfície arqueològica àmplia, extrem confirmat en les prospeccions de 1995, documentant fins a 13.300 m² de jaciment i 5.600 m² de superfície construïda. L'ocupació aniria des d'un moment tardorepublicà fins època baiximperial, amb perduració medieval a partir del Mas Terrés i la capella de Santa Maria del Camí. La vil·la té en l'actualitat els banys visitables amb un *apoditerium*, *frigidarium*, *tepidarium* i *caldarium*, un conjunt d'uns 200 m². Entre el 2004 i 2005 es feren un seguit de sondejos que documentaren diverses estructures (bossades, retalls, forats de pal, etc.) relacionades amb tasques agrícoles. També fonamentacions de murs i restes de

canalitzacions (claveguera). A la zona sud s'identificaren les restes de tres murs d'un gran edifici (anomenat "de contraforts") amb fragments ceràmics, morter de calç, *opus signinum*, fragments d'estucs amb pintures parietals, etc. Les darreres intervencions també han permès la troballa de dipòsits de líquids i d'un sistema de clavegueres i canalitzacions. En el gran edifici documentat, han aparegut espais adossats al mur de contrafort que definirien estances àmplies, amb estructures negatives (possibles sitges) que fan pensar en un àmbit de treball. Pel que fa a les fases d'ocupació, tenim una fase de fundació entre la segona meitat del segle I aC. i inicis I dC. En el segle I dC. (primer quart) es fa la construcció dels banys i l'edifici de contraforts, segurament coincidint amb el primer moment constructiu de la vil·la. Es donaria un desenvolupament de tasques agrícoles entre els segles II i III dC., transformant part de les instal·lacions dels banys. Durant els segles III i IV, hi hauria petites reformes arquitectòniques a l'edifici dels banys i als dipòsits. Al segle IV es produiria l'abandonament definitiu de l'edifici dels banys i la construcció d'un nou edifici a la zona de conreu. L'abandonament definitiu de la vil·la es produí a la segona meitat del segle V dC.

BIBLIOGRAFIA: I. Salvadó, J. Chorén. *Intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Terrers*. Memòria inèdita (2005); R. González, P. Martínez. *Informe de la intervenció arqueològica efectuada al jaciment de Can Terrers, octubre – novembre 2002, La Garriga, Vallès Oriental*. Informe inèdit (2003); P. Alsius. "Restos romans en la Garriga". *Memorias de la Asociación Catalanista d'Excursions Científicas*, vol. I (1877), pp. 132 - 136; R. Arabia. "Excursió a la Garriga, Ripoll, Núria y San Joan de las Abadessas". *Memorias de la Asociación Catalanista d'Excursions Científicas*, vol. I (1877), pp. 54 - 73; A. Arribazalaga, J. Pardo, J. Sadurní. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya (1984), pp. 89 – 90; E. Canibell. "Excursió a la Garriga". *Memorias de la Asociación Catalanista d'Excursions Científicas*, vol. II (1878), pp. 277 - 292; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; S. Garriga, M. Tenas; Ll. Vila. "Projecte arqueològic de Can Terrés (La Garriga, Vallès Oriental)". *Tribuna d'Arqueologia 1997 - 1998* (2000), pp. 55 - 75; J. Orri, M. Tenas. "Darreres intervencions a la vil·la romana de Can Terrés (La Garriga, Vallès Oriental)". *Lauro*, 1 (1990), pp. 20 - 23; J. Pardo, A. Pàmies. "La vil·la romana de Can Terrés (La Garriga)". *Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*. Granollers (1987), pp. 143 -

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

150; J. Pardo. “La romanització del Vallès”. *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental. Aproximació al medi natural i a la història de Granollers*, 1. Granollers: Ajuntament de Granollers (1986), p. 44; J. Pardo. *Excavacions a la vil·la romana de Can Terrés (La Garriga). Campanya 1983, Museu de Granollers, Àrea d'Arqueologia, del 16 de març al 8 d'abril del 1984*. Granollers: Museu de Granollers (1984); R. Pascual. “La villa romana de Can Terrés (La Garriga)”. *Información Arqueológica*, 20 – 21 (1976), pp. 66 – 67; R. Pascual. “Las termas de Can Terrés (la Garriga)”. *Informació Arqueològica*, 25 (1977), pp. 207 - 209; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. “Breu història de les intervencions arqueològiques a la vil·la romana de Can Terrés”. *Analecta d'Història Garriguenca*, 5 (1996); *Id. El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 43 – 52; S. Garriga. “La restauració de les restes arqueològiques de Can Terrés”. *Lauro*, 12 (1996), pp. 5 - 10; M. Tenas, Ll. Vila. “Vil·la romana de Can Terrés. Projecte arqueològic”. *Lauro*, 12 (1996), pp. 47 - 70; I. Rodà. “Balneum. Els banys de la vil·la romana de Can Terrés”. *Lauro*, 14 (1998), pp. 86 - 88; J.M. Coll, J. Roig. “L'antiguitat tardana al Vallès Oriental: algunes consideracions”. *Lauro*, 14 (1998), pp. 8 - 11; A. Bacaria, J. Pardo. “Can Terrés, la Garriga”. *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 284 - 285; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), pp. 15 – 16; J. Arxé. “L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat”. *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 162; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); J. López. “Termes de la vil·la romana de Can Terrés”. *Utilització de l'aigua a les ciutats romanes*. Tarragona: URV (1993), pp. 28 – 31; A. Chavarría. *El final de las villae en Hispania (siglos IV – VII d.C.)*. Turnhout: Brépols (2007), p. 182; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 150 – 155.

JACIMENT: La Serreta (VOR.14.7)

COORDENADES: X: 439546 Y: 4614928

ALÇADA: 330 msnm.

SITUACIÓ: Camps d'oliveres a l'oest del poble de la Garriga, damunt la carena de la Serreta, a uns 800 metres de la riba dreta del Congost.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular/Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica, sobretot de tipus "sandvitx" i a mà.

VALORACIÓ: A la carena de la serra que li dóna nom. Les restes es documenten entre la zona alta del camp i el camí i es troben a nivell superficial. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 26 – 29; J. Arxé. "L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat". *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 160.

JACIMENT: Vinyes de Can Poi (VOR.14.8)

COORDENADES: X: 441645 Y: 4615792

ALÇADA: 330 msnm.

SITUACIÓ: Zona amb feixes de vinya sobre el vessant sud de la serra que baixa del Turó de Can Poi en direcció sud.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana grollera reduïda i oxidada, *tegulae* i comuna a torn. Alguns fragments de sílex.

VALORACIÓ: Només ceràmica en superfície, tot i que es considera que l'erosió ha fet desaparèixer restes de parets de pedra seca. S'ha interpretat el jaciment com un *uicus* situat per tot el suau pendent d'aquest turó, però no hi ha cap element que permeti donar

suport a aquesta hipòtesi. Mancaria una intervenció arqueològica per poder confirmar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1887; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 26 – 29.

JACIMENT: Ca n'Illa (VOR.14.9)

COORDENADES: X: 439834,00 Y: 4613901,73

ALÇADA: 244 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud-est del nucli de la Garriga. Entorn immediat de la masia de ca n'Illa, al nord del final del torrent de Can Busquets.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Documentat per T. Balvey i J. Maurí. El 1992 s'hi fa una prospecció superficial i l'any 2008 una supervisió arqueològica.

MATERIALS: Fragments ceràmics iberoromans, pedres d'origen antròpic. Materials al Museu de Granollers i també recollits per J. Estrada.

VALORACIÓ: Jaciment documentat al subsòl de la masia, arribant fins a la carretera i l'autovia de l'Ametlla. T. Balvey hi documentà restes ceràmiques (*tegulae* i ceràmica romana), mentre que J. Maurí parla de restes de parets amb estucs i abundants fragments de ceràmica i vidres durant la construcció d'una casa adjacent a la masia i *tegulae* pels voltants. J. Estrada hi situà una vil·la imperial. El 1992 es trobaven fragments en superfície de ceràmica iberoromana i un sitja seccionada en un marge de la finca. El 2008 es fa una supervisió arqueològica que documenta la presència d'acumulacions de pedres i còdols d'origen antròpic relacionades amb material ceràmic i constructiu romà dels segles I aC. i I dC. L'entitat de les restes documentades i la seva documentació no

creiem que permeti, a dia d'avui, confirmar l'existència d'una vil·la romana en aquest punt. A partir de la informació disponible, preferim mantenir la categoria d'assentament rural.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 37; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Can Noguera (VOR.14.10)

COORDENADES: X: 440361,80 Y: 4616131,08

ALÇADA: 251 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-oest del nucli urbà de la Garriga, al subsòl d'una masia situada al nord del barri de Can Noguera i del Pla del mateix nom.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Documentat l'any 1946 per J. Maurí, s'hi fan posteriorment diverses troballes i, finalment, l'any 2007 s'hi realitza una intervenció arqueològica.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica, ceràmica romana (ceràmica sigil·lada, àmfora Dressel I i II) i material constructiu (dòlia i tègules senceres), mola de material volcànic, dues monedes (una d'Empúries i una altra baiximperial, desaparegudes), paviments, etc. Materials conservats a la Fundació Maurí.

VALORACIÓ: Les restes es van localitzar en un hort al nord de la casa i també en el punt on es bastí una bassa d'aigua. Es tracta d'importants restes estructurals ja documentades per J. Maurí el 1946, quan constatà l'existència de parets associades a un paviment romà i materials romans diversos. L'any 1947 es van fer noves troballes a un metre de profunditat amb un nou paviment de 12 cm. de gruix associat a material ibèric i romà. Hi hauria restes superficials pels voltants de la masia però no s'han pogut confirmar perquè no es permet l'entrada a la finca. Amb motiu de les obres de construcció de dos edificis de nova planta a la zona es va dur a terme una intervenció el

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

2007 en la parcel·la limitada al sud pel c/ Prat de la Riba, a l'est pel c/Tagamanent i a l'oest pel c/ Martí l'Humà. Es van localitzar 12 estructures muràries i possibles paviments o preparacions. Es van recuperar materials constructius d'època romana, ceràmica comuna i vaixel·la d'època ibèrica i romana. Es va determinar una primera fase d'ocupació pel jaciment entre mitjans del segle I dC. i primera meitat del segle II dC. En aquesta es documentà un gran edifici utilitzat com a camp de dòlies, juntament amb les restes d'un forn de pa o ceràmica i un possible *lacus*. La segona fase aniria des de la segona meitat del segle II fins a inicis del segle III dC., destacant l'amortització de l'edifici de dòlies i la construcció d'un petit cos. També es documenta algun enterrament en teula. La tercera fase, de mitjans del segle III a inicis del segle IV dC., suposà l'abandonament de bona part dels àmbits altimperials i la construcció de nous edificis al sud de l'assentament. Finalment, entre els segles IV i V dC. s'abandona l'assentament. Possiblement ens trobem davant d'una assentament rural de tipus productiu, amb una vinculació segurament a la producció industrial vinícola en època altimperial i una continuïtat en la orientació productiva rural en el moment baiximperial, sense poder especificar el tipus de producció-

BIBLIOGRAFIA: J. Chorén, I. Salvadó. *Intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Noguera (La Garriga, Vallès Oriental). Agost – setembre 2010*. Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural, S.L. Memòria inèdita (2010); Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 36; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Torrent de la Mesquita I (VOR.14.11)

COORDENADES: X: 441327 Y: 4615202

ALÇADA: 290 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'est del centre urbà, dins de la urbanització de Can Poi. A la part alta del c/ Torrent de les Torres, en el marge esquerre.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Documentat durant una prospecció feta pel Museu de Granollers el 1990.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a torn de cocció oxidada i a mà de cocció reduïda.

VALORACIÓ: Troballes superficials a l'extrem oest d'una torre en el carrer de les Troies. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Torrent de la Mesquita II (VOR.14.12)

COORDENADES: X: 441269 Y: 4615264

ALÇADA: 284 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'est del nucli de la Garriga, en un torrent situat al sud-est de la urbanització de Can Vilanova i al nord-oest de Can Poi.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de teules.

VALORACIÓ: Cavitat excavada en el sauló natural que presenta una capa de teules. La cronologia no està clara, ja que pels voltants es troben materials romans però les teules no ho semblen. Possible tomba segons els veïns, però també podria ser un dipòsit per desfer sulfat.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 26 – 29.

JACIMENT: Ca l'Oliveró I (VOR.14.13)

COORDENADES: X: 440852 Y: 4616740

ALÇADA: 288 msnm.

SITUACIÓ: Camps de conreus situats a ponent de la masia de ca l'Oliveró, al nord del nucli urbà de la Garriga.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Romà/Medieval/Modern.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana.

VALORACIÓ: Materials trobats de forma superficial. Sense més dades disponibles per poder precisar les característiques i tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Ca l'Oliveró II (VOR.14.14)

COORDENADES: X: 441002 Y: 4616727

ALÇADA: 293 msnm.

SITUACIÓ: Situat 50 metres al sud-est de la masia de Ca l'Oliveró, al nord del nucli urbà de la Garriga.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Indeterminat.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: A uns 70 metres al sud-est de la casa, a pocs metres de la bassa existent, s'arriba a dos forns, un d'ells de tipologia recent. De l'altre només en resta a la vista una fumerola i una petita part de l'arcada corresponent a la boca inferior. És de dimensions reduïdes i no presenta cap element que permeti determinar-ne la cronologia. Tot i així, J. Estrada i E. Ramon el situen en època ibèrica i aquest darrer parla de restes ceràmiques d'aquest període en els camps a ponent del mateix forn. Tot i així, la manca d'una intervenció arqueològica en el forn, impedeix confirmar aquesta adscripció cronològica.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 25 – 26.

JACIMENT: Vinyes dels Tremolencs (VOR.14.15)

COORDENADES: X: 439724,70 Y: 4616714,59

ALÇADA: 340 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins la urbanització dels Tremolencs, solar núm. 63.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Intervencions arqueològiques diverses fetes pel Museu de Granollers durant els anys 60 i prospecció superficial l'any 1990.

MATERIALS: Vores d'àmfora Dressel I i II, tègula i *imbrex*, TSSG, TSH, TSA, terrissa grollera, llosa de marbre, restes de plom, 4 monedes baiximperials i una mola de material volcànic.

VALORACIÓ: Durant les intervencions de l'Àrea d'Arqueologia del Museu de Granollers, a finals dels 60, es van excavar 3 dipòsits en forma de cub associats a ceràmica iberoromana. El 1990 es visita el jaciment i es veu que s'ha urbanitzat i que només es conserva un dels dipòsits fora de context i sense material en superfície. Sense més dades disponibles per determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 36; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 171 – 172.

JACIMENT: La Doma (VOR.14.16)

COORDENADES: X: 439991,60 Y: 4615377,91

ALÇADA: 267 msnm.

SITUACIÓ: Situat a ponent del nucli urbà de la Garriga, a la riba dreta del Congost, entre els torrents de Can Boget i de l'Apotecari.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà/Antiguitat Tardana/Medieval.

RECERCA: Documenta per J. Maurí l'any 1949.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragments d'*opus testaceum*, teules i un fragment de columna de marbre blanc.

VALORACIÓ: Jaciment documentat a l'entorn de l'església de la Doma i al subsòl de la Rectoria. La primera notícia la dona J. Maurí el 1949, quan va descobrir restes d'algunes estructures antigues que podrien indicar que l'església s'emplaçà sobre una vil·la romana. Les troballes d'aquesta possible vil·la es coneixen de forma molt parcial ja que només es trobaren alguns fragments d'*opus testaceum* i *tegulae* i no hi ha cap descripció de les restes constructives. A la façana de l'església hi ha un fragment de columna de marbre blanc. Actualment no es constaten restes romanes en superfície. Sí que es documenten restes de sepultures de lloses al camí d'accés a la casa del capellà, atribuïdes a un moment visigòtic. Per tant, la manca d'una intervenció arqueològica al jaciment impedeix confirmar l'existència d'aquesta suposada vil·la romana.

BIBLIOGRAFIA: J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 30; J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Olivar de les Planes (VOR.14.17)

COORDENADES: X: 441576 Y: 4614058

ALÇADA: 270 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud-est del nucli urbà i al sud del bosc de Malhivern, en uns camps de conreu ubicats a les Planes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes disperses de ceràmica comuna, *tegulae* i *sigillata*.

VALORACIÓ: Troballes superficials. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Torre del Bon Retir I (VOR.14.18)

COORDENADES: X: 440128 Y: 4617086

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-oest del nucli urbà de la Garriga i de la torre del Bon Retir.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Documentat per J. Estrada.

MATERIALS: Fragments de ceràmica comuna romana i *sigillata* (sobretot TSSG).

VALORACIÓ: Es tracta d'un forn circular amb parets d'un metre d'alçada i coberta desapareguda. Tot i que la cronologia no està confirmada, als voltants s'ha trobat material romà en superfície. J. Estrada esmenta un segon forn que actualment no es conserva.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Torre del Bon Retir II (VOR.14.19)

COORDENADES: X: 440134 Y: 4616841

ALÇADA: 282 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-oest del nucli urbà, en uns camps de conreu situats al sud-oest de la Torre del Bon Retir.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica grollera i ceràmica comuna tipus sandvitx.

VALORACIÓ: Forn d'aparença romana que conserva un alçat de 75 cm. Les herbes el cobreixen totalment i no és possible observar-ne la forma. És possible que conservi part de la coberta i de la cambra de cocció. No es pot confirmar la cronologia més que per la

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

ceràmica trobada a l'entorn, a causa de que no s'hi ha realitzat una intervenció arqueològica.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993).

JACIMENT: Can Sunyer (VOR.14.20)

COORDENADES: X: 439553 Y: 4617031

ALÇADA: 325 msnm.

SITUACIÓ: Situat entorn de la masia de Can Sunyer, situada al sud-est del Pla de Montcau, dominant la vessant meridional.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada l'any 1950.

MATERIALS: Fragments ceràmics romans, material constructiu, fragments de formigó, etc.

VALORACIÓ: Jaciment situat davant el galliner de la masia, on s'observaven fragments de formigó romà. En el camí que mena a la casa també es trobaren abundants fragments de teula romana i el perímetre d'un forn ceràmic d'1,50 metres de diàmetre. Al marge superior del camí hi havia fragments de *dolium* i de ceràmica ibèrica de sandvitx. Seguint el desmunt del camí, es recollia ceràmica romana i cap el Torrent dels Tremolencs hi havia un segon forn també d'1,50 metres de diàmetre. Actualment la masia s'ha remodelat i les restes han desaparegut. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: A. Balil, E. Ripoll. "Actividad arqueológica en Cataluña durante los años 1950 y 1951". *Archivo Español de Arqueología*, 25 (1952), p. 184; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 38.

JACIMENT: Necròpolis de la Bòbila d'en Font (VOR.14.21)

COORDENADES: X: 441525,60 Y: 4614293,01

ALÇADA: 260 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud del nucli urbà de la Garriga, a l'entorn immediat de la Bòbila d'en Font i a 250 metres de la masia de Cal Francisquet.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Maurí el 1949 i confirmat per P. Gendra posteriorment.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, restes òssies.

VALORACIÓ: Les restes de tombes es van localitzar en un marge del camí que es troba entre dos camps d'oliveres. Es coneix gràcies a una notícia publicada l'any 1949 per J. Maurí. Segons aquest autor, es tractaria de diverses sepultures, algunes de les quals amb coberta de *tegulae*, d'altres amb parets de pedres lligades amb calç i coberta de lloses i altres amb fragments de caixes de plom. Pere Gendra confirmà la troballa en documentar fa uns 50 anys una tomba de *tegulae* amb l'esquelet sencer a l'interior. Actualment encara es poden observar a peu del camí diversos fragments de *tegulae*.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 39; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 11; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Necròpolis de Can Terrés (VOR.14.22)

COORDENADES: X: 440698,90 Y: 4613746,98

ALÇADA: 224 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sector occidental de la vil·la romana del mateix nom, on es troben la masia de Can Terrers i la capella de Santa Maria del Camí.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: S'hi du a terme una intervenció arqueològica l'any 2007.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Diverses notícies sobre sepultures però sense adscripció cronològica clara. Al 2007 s'hi realitza una intervenció arqueològica amb resultats negatius.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 43 -52.

JACIMENT: Torrent de l'Apotecari II (VOR.14.23)

COORDENADES: X: 439790 Y: 4615032

ALÇADA: 290 msnm.

SITUACIÓ: Situat en unes feixes de conreu localitzades a l'oest del nucli urbà, a la dreta del Torrent de l'Apotecari i a 300 metres més a l'oest de la línia d'alta tensió.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Gran nombre de fragments ceràmics ibèrics: ceràmica comuna, a mà i nombrosos fragments d'àmfores.

VALORACIÓ: Restes d'estructures muràries (algunes en bon estat) i de fragments de ceràmica ibèrica abundant. A la part alta del turó, tot i haver estat intensament conreada, s'hi documenten restes de murs. La proximitat al jaciment del Torrent de l'Apotecari I i la mateixa adscripció ibèrica fan pensar que siguin un mateix jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 27.

JACIMENT: Via romana o Camí del Congost (VOR.14.24)

COORDENADES: X: 440241 Y: 4617873

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: La via travessava pel pas del Congost al llarg de l'actual municipi, en sentit nord-sud.

TIPUS: Via.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Via documentada en època medieval però que funcionava ja en època romana i que comunicava *Barcino* amb *Auso* a través dels passos del Congost i del Besós. J. Maurí va documentar-ne el traçat per la Garriga l'any 1949, destacant que encara se'n conservaven alguns trams transitables. El recorregut de nord a sud seria el següent: entraria per Gallicant, passaria pel molí de Blancafort, prop del pont petit del ferrocarril, entre el rec Monar i la carretera reial de Barcelona a Vic; des de la capella Blancafort, en direcció a Querol, travessaria l'esmentada barriada de cap a cap, per davant de Can Jacob; baixaria cap a la fàbrica de filatures Orís i travessaria l'actual carretera en direcció a Can Queralt, continuaria per davant les cases del carrer de Negociant fins al darrera de Can Santa Digna; després, pels carrers de Calàbria, del centre i dels Banys; des del Balneari Blancafort, passaria a l'esquerra del camí, en direcció Granollers, per una zona actualment edificada; en arribar a un enllaç amb la carretera nova, torna a aparèixer convertit en sèquia intermitent; travessaria perpendicularment la carretera de ca n'Illa i aniria baixant paral·lelament a la carretera de Barcelona, per la banda dreta, fins arribar a Can Terrés; després, travessaria el torrent de Malhivern i baixaria, entre un petit marge i els camps, fins a la bassa de Can Grau; posteriorment, com a camí abandonat, passaria per davant d'aquesta masia, travessaria el torrent de Samalús i seguiria com un camí de carro per entre les vinyes; finalment, els darrers 100 metres baixaria com una torrentera, completament abandonat, cap a la riera. J. Maurí destacava que un dels trams transitables es conservava paral·lel a la carretera de Barcelona a Vic, entre els km. 40 i 41. Actualment encara es pot constatar aquest tram, al nord del terme municipal, molt a prop del jaciment de Can Palau, on es documentaren algunes tombes de teula. S'observa un paviment però cap material per poder datar-lo.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p.p. 41 – 43; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), pp . 6 – 8; J. Pardo. “La romanització del Vallès”. *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental. Aproximació al medi natural i a la història de Granollers*, 1. Granollers: Ajuntament de Granollers (1986), p. 46.

JACIMENT: Can Palau (VOR.14.25)

COORDENADES: X: 440498 Y: 4617365

ALÇADA: 275 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de la Garriga, al subsòl de la masia de Can Palau i de les modernes construccions adjacents i també en els turons emboscats al nord-oest de la casa.

TIPUS: Negròpolis/Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda/Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà/Medieval.

RECERCA: Documentat cap els anys 70 del segle passat pel sr. Gudiol.

MATERIALS: Fragments de teula i ceràmica comuna romana en superfície.

VALORACIÓ: Possible neqròpolis romana relacionada amb la via romana que unia *Auso* i *Barcino*. El jaciment es descobrí als anys 70 del segle passat, quan es construïa un habitatge adossat a la masia. Es localitzaren un nombre indeterminat de tombes de *tegula*. El sr. Gudiol va notificar l'existència de noves restes arqueològiques als turons situats al nord-oest de la masia. Esment la possible existència d'un forn associat a ceràmica romana, una cisterna i les restes d'un possible poblat ibèric dalt la costa de Can Palau. Gran part d'aquestes restes foren desenterrades pel mateix sr. Gudiol però no es conserven materials. Als camps del voltant s'efectuen troballes de tipus superficial de ceràmica comuna romana. Cal esmentar la possible existència d'un palau medieval a la rodalia del turó de Can Palau. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix poder confirmar aquest conjunt de restes i assentaments.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 40; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949).

JACIMENT: El Figueral (VOR.14.26)

COORDENADES: X: 440681 Y: 4615076

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Dins el nucli urbà de la Garriga. A la cruïlla entre els carrers del Figueral i dels Banys.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Notícia sobre conjunt de sepultures romanes a doble vessant que es trobarien a les immediacions de la via romana, la qual segons J. Maurí, passaria pel carrer dels Banys.

BIBLIOGRAFIA: J. Fiter. “Excursió col·lectiva a la Garriga lo dia 2 de febrer de 1881”. *Butlletí de l'Associació Excursionista Catalana*, volum 3 (1881), pp. 121 - 128; A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 30; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 40; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 11; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Can Riera Marsà (VOR.14.27)

COORDENADES: X: 439608 Y: 4614225

ALÇADA: 270 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud-est del nucli de la Garriga. A l'entorn immediat de l'antiga masia de Can Borbó. Actualment reconvertida en torre.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada l'any 1946.

MATERIALS: Fragments de ceràmica comuna, *tegulae*, restes òssies antròpiques i faunístiques. Materials conservats pel Museu de Granollers i per J. Estrada.

VALORACIÓ: J. Estrada constatà la presència de sepultures romanes destruïdes. L'any 1990 es documentaren restes disperses de ceràmica comuna romana. Podrien tractar-se de sepultures romanes d'àmbit rural, que denotarien la proximitat d'un habitatge ja insinuada per la presència de restes disperses en els marges del camí. La manca d'una intervenció arqueològica, però, impedeix confirmar aquesta relació.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 40; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Can Busquets de Pagès (VOR.14.28)

COORDENADES: X: 439265 Y: 4614149

ALÇADA: 284 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud-oest del nucli urbà de la Garriga. Entorn immediat de la masia de Can Busquets, ubicada en àrea de boscos i conreus entre les poblacions de la Garriga i l'Ametlla.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada. L'any 1990 s'hi troben noves restes.

MATERIALS: Fragments de teula i ceràmica romana.

VALORACIÓ: Jaciment situat a les immediacions de la masia. J. Estrada constatà la presència de teules i elements constructius romans a les parets de la masia, que encara avui es poden conservar. També observà tres forns de terrissa d'aparença moderna, un dels quals, però, sembla que relacionat amb terrissa romana. Avui en dia se'n conserven dos, però sense ceràmica romana associada. La ceràmica romana en superfície és força escassa. L'any 1990 es documentà una gran sitja de cronologia indeterminada.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 40; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Can Sala (VOR.14.29)

COORDENADES: X: 440768 Y: 4615185

ALÇADA: 252 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins del nucli urbà de la Garriga. A la Plaça del Silenci, núm. 1. Edifici de les escoles públiques de Can Sala.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Documentat per J. Estrada.

MATERIALS: Bola de catapulta i moneda de Valentinià. Conservats a la Fundació Mauri i l'Arxiu Saraueta de la Garriga.

VALORACIÓ: Jaciment només conegut per una referència de J. Estrada. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 38; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Galeries Banys (VOR.14.30)

COORDENADES: X: 440627,30 Y: 4615174,20

ALÇADA: 245 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins del nucli urbà de la Garriga. En el subsòl de l'edifici comercial Galeries Banys, situat al carrer del mateix nom, poc abans de la cruïlla amb el carrer de la Doma.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Restes de caràcter desconegut entre els núm. 8 i 10 del carrer dels Banys.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 38; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Vinyes de Can Morull (VOR.14.31)

COORDENADES: X: 440056,50 Y: 4616862,40

ALÇADA: 275 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-oest del nucli urbà, en una antiga vinya ubicada entre la Torre del Bon Retir (Can Morull) i la urbanització dels Tremolencs.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Documentat per J. Estrada entre els anys 1948 i 1950.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica fina decorada i grollera.

VALORACIÓ: Semblaria un forn ibèric a partir de la troballa de ceràmica fina ibèrica decorada en un marge. En el marge de ponent es troben dues possibles sitges i un possible pou de planta circular. Molt afectat per l'acció dels furtius.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1883; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 26 -29.

JACIMENT: Can Mas (VOR.14.32)

COORDENADES: X: 439931,50 Y: 4618446,62

ALÇADA: 360 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord del municipi, en zona agrícola, al voltant de la masia que li dóna nom, a la riba dreta del Congost, a pocs metres de distància.

TIPUS: Assentament rural/Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Antiguitat Tardana.

RECERCA: Documentat a partir d'una menció de J. Maurí. S'hi du a terme una intervenció l'any 1996 a causa de la instal·lació d'un gasoducte en aquest punt.

MATERIALS: Materials diversos, destacant l'abundant presència de materials ceràmics romans com TSI, TSSG, TSA, *tegulae*, *imbrices* i fragments d'àmfora

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

tarraconesa i bètica. Igualment, fragments molt petits d'estuc pintats de verd, paviments de *signinum* i una sitja.

VALORACIÓ: La intervenció arqueològica posa al descobert un conjunt de restes estructurals d'època romana. Es poden documentar tres fases. La primera ve documentada per un abocament en cubeta amb presència de materials diversos com ceràmica campaniana A i B, una vora d'àmfora Dressel 1c i restes d'una dòlia, la qual cosa la situa en època tardorepublicana. Una segona fase altimperial, caracteritzada per la troballa de tres àmbits, dos ben delimitats i un altre de forma parcial, de funcionalitat desconeguda. La cronologia ve determinada pel material ceràmic (des de TSI fins a TSAA) i se situaria entre el segle I dC. i inicis del II. Finalment, trobaríem una tercera i darrera fase de la que es documentarien només petites bossades de materials i una sitja, que indicarien un moment de reocupació en època tardoantiga (ss. VI – VII dC.). La funció de l'assentament en aquest moment podria ser el de petita zona de producció de vidre a partir de la troballa d'un gresol i d'abundants fragments de vidre. Per tant, estaríem davant d'una petit assentament rural que en època romanorepublicana i altimperial no tindria una funcionalitat definida i que serà reocupat en època tardoantiga amb una orientació productiva.

BIBLIOGRAFIA: A. Bacaria, A. De Lanuza. *Can Mas (La Garriga, Vallès Oriental). Memòria de la intervenció arqueològica d'urgència. 30 de setembre – 22 de novembre de 1996.* Memòria inèdita (1996); Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga.* Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993); J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949).

JACIMENT: Can Xela Vell (VOR.14.33)

COORDENADES: X: 441219,30 Y: 4615274,13

ALÇADA: 235 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sector est del nucli urbà de la Garriga, als voltants de la finca del Passeig Vilanova, 10.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Jaciment documentat a partir de les prospeccions de J. Maurí en la primera terrassa del Congost, al marge esquerre.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragments de paviment de formigó, *tegulae*, rajols i ceràmica.

VALORACIÓ: Les restes denotaren la presència d'un assentament romà. Actualment no es constaten restes en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 38; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12.

JACIMENT: Can Borrell (VOR.14.34)

COORDENADES: X: 440288,30 Y: 4616525,93

ALÇADA: 255 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sector nord-occidental de la Garriga, prop de l'aiguabarreig del torrent de Can Borrell amb el riu Congost.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Notícia de J. Maurí sobre la troballa el 1946 d'una sepultura intacta amb les parets i la coberta de lloses. També es troben restes romanes als camps de Can Borrell de Baix. Sense més dades disponibles per determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993); J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12.

JACIMENT: Pla de Montcau (VOR.14.35)

COORDENADES: X: 439444,60 Y: 4617489,44

ALÇADA: 488 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-oest del nucli urbà, prop del turó de Can Sunyer.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragments d'*opus testaceum*, fragments molt erosionats de teula i ceràmica de cronologia incerta.

VALORACIÓ: Només per la referència de J. Estrada. Sense més dades disponibles per determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993); J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Olivar de Ca l'Oliveró (VOR.14.36)

COORDENADES: X. 441029,60 Y: 4617294,65

ALÇADA: 335 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de la Garriga, en una zona de conreus camí de la Font de l'Enrabiada.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada en prospecció superficial l'any 1967.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: A partir de les prospeccions de J. Estrada, que constaten murs romans fets amb morter. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia del jaciment amb precisió.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 38; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Can Poi del Bosc (VOR.14.37)

COORDENADES: X: 441475,60 Y: 4615138,96

ALÇADA: 315 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'est del nucli urbà, a la urbanització el Pedró, al carrer Can Poi del Bosc.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat a partir de la troballa per part de J. Estrada, el 1947, de restes en les parets de la masia. Durant els anys 80 s'inicien unes obres d'urbanització que arrasen l'assentament. Es fa una petita intervenció que només pot salvar alguns pocs indicis.

MATERIALS: Fragments de terrissa i tres gerres recuperades durant la intervenció. Anteriorment es documentaren diverses troballes d'època romana com ceràmica, teules i monedes.

VALORACIÓ: J. Estrada considera que la masia és la continuadora d'una residència rural d'època romana, però la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem. En la intervenció dels anys 80 només es poden documentar tres fons de cabana que farien pensar en algun petit establiment rural de característiques desconegudes.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); M. Genera. "Can Poi del Bosc, La Garriga". *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Barcelona. Departament de Cultura (1982), p. 321; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 38.

JACIMENT: Forn dels Tremolencs (VOR.14.38)

COORDENADES: X: 439873,60 Y: 4616650,61

ALÇADA: 305 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'est del nucli urbà, a la urbanització el Pedró, al carrer Can Poi del Bosc.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Documentat a partir de la prospecció realitzada per L. Villaronga l'any 1951.

MATERIALS: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Possible forn ibèric descobert per una prospecció feta per L. Villaronga. L'adscriu a època ibèrica per similitud amb un altre trobat a Rubí. A uns 100 - 200 metres pujant una petita carena en direcció a la Garriga hi havia restes d'un recinte de planta rectangular amb parets de pedra seca. Actualment el solar ha estat urbanitzat i el forn possiblement destruït. La manca d'una intervenció arqueològica científica impedeix confirmar la hipòtesi de L. Villaronga.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Can Borrell de Baix (VOR.14.39)

COORDENADES: X: 440497,40 Y: 4616469,57

ALÇADA: 254 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sector nord-occidental de la Garriga, prop de l'aiguabarreig del torrent de Can Borrell amb el riu Congost.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Maurí a la vegada que Can Borrell d'Amunt, el 1949.

MATERIALS: Restes de paraments muraris.

VALORACIÓ: Restes d'estructures arqueològiques amb possible cronologia romana. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993); J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12.

JACIMENT: Can Palau II (VOR.14.40)

COORDENADES: X: 440282 Y: 4617511,94

ALÇADA: 325 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sector nordoccidental de la Garriga, prop de l'aiguabarreig del torrent de Can Borrell amb el riu Congost.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només a partir de les informacions del Sr. Gudiol sobre l'existència d'una cisterna, forns i un poblat ibèric. No s'hi ha documentat restes. Potser estaria en relació amb el jaciment de Torre del Bon Retir I, però no hi ha dades suficients per provar-ho.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993).

JACIMENT: Veïnat de Sant Gervasi (VOR.14.41)

COORDENADES: X: 440807,70 Y: 4614187,60

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sector meridional del nucli urbà, al final del Passeig, cantonada amb el carrer Guifré.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Ibèric/Medieval.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Nucli medieval on es parla de la possible presència de restes ibèriques. La manca d'una intervenció arqueològica ha impedit confirmar l'existència del jaciment ibèric.

BIBLIOGRAFIA: J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949).

JACIMENT: El Pedró (VOR.14.42)

COORDENADES: X: 441157 Y: 4615124

ALÇADA: 257 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sector de llevant del nucli urbà, a la part més elevada del turó del Pedró.

TIPUS: Assentament rural

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de ceràmica fina, lluernes, grans recipients, teules, paviments, etc.

VALORACIÓ: Identificat com una gran vil·la romana. Les primeres notícies són des del segle XIX. S'hi identifiquen diverses dependències i àmbits relacionats amb ceràmica i materials romans abundants associats. P. Alsius hi localitzà una necròpolis relacionada i L. Villaronga, l'any 1951, parla d'un forn ceràmic en aquest punt. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar de forma fiable l'existència d'una vil·la com a tal en aquest jaciment, però la documentació abundant de ceràmiques i de restes d'estructures diverses fan considerar l'existència d'algun tipus d'assentament rural en aquest turó.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona.* Madrid: CSIC (1945); P. Alsius. "Restos romans en la Garriga". *Memorias de la Asociación Catalanista d'Excursions Científicas*, vol. I (1877), pp. 132 - 136; J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores.* Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Arxé. "L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat". *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 161; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga.* Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 37.

JACIMENT: Can Nualart (VOR.14.43)

COORDENADES: X: 440810 Y: 4614189

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre els carrers El Passeig, Can Nualart, Guinardó i Guifré. A 550 metres al nord de Can Terrès.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Documentat durant la construcció d'un habitatge als anys 60 del segle passat.

MATERIALS: Fragments abundants de terrissa ibèrica de cuina, grisa ibèrica, àmfora ibèrica, *kalathoi* pintats, campaniana A i B i dòlia. Materials conservats a la Fundació Maurí i per J. Estrada i J. Hernandes.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: En els anys 60 del segle passat es localitzen un conjunt de sitges iberoromanes amb abundant material ceràmic i constructiu. Es pot afirmar que van ser colmatades al voltant del s. II aC. Sense més informació que permeti relacionar-les amb algun assentament ibèric proper.

BIBLIOGRAFIA: J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 13; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), pp. 26 – 29; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1888; J. Arxé. “L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat”. *Monografies del Montseny*, 5 (1990), pp. 145 – 170; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Turó de Can Noguera/Camps de Can Noguera (VOR.14.44)

COORDENADES: X: 439825,00 Y: 4615902,00

ALÇADA: 320 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el vessant septentrional dels turons de Can Noguera, al nord-oest del nucli urbà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Ibèric/Romà.

RECERCA: Durant els anys 50 J. Estrada hi fa diverses prospeccions.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a mà i a torn, àmfora ibèrica, escòria de ferro, ceràmica comuna i de cuina romana, ceràmica sigil·lada, pesos de teler, molins de basalt, vidre, etc. Materials al Museu de Granollers i en la col·lecció de J. Estrada.

VALORACIÓ: Documentat en dues àrees. A la cota 320 es documenten diferents restes en superfície d'època prehistòrica i iberoromana. Per una altra banda, J. Estrada documentà, el 1950, un altre jaciment que patí diferents prospeccions, localitzant abundant material superficial i algunes estructures, tot d'època romana. La manca d'una intervenció arqueològica i l'escassetat de les dades impedeix determinar la tipologia del jaciment i les relacions entre les diferents restes.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1884; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Prop de Can Caló (VOR.14.45)

COORDENADES: X: 440448 Y: 4615020

ALÇADA: 240 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el límit sud-oest del nucli urbà, a la riba esquerra del riu Congost, en el subsòl d'una casa anomenada Can Caló, actualment Braseria el Recó.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: P. Alsius documenta un paviment romà, J. Maurí restes arqueològiques també romanes. Recentment es documentà una canalització d'aigua potser romana.

BIBLIOGRAFIA: P. Alsius. “Restos romans en la Garriga”. *Memorias de la Asociació Catalanista d'Excursions Científicas*, vol. I (1877), pp. 132 - 136; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 38; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Can Caselles (VOR.14.46)

COORDENADES: X: 440661 Y: 4615035

ALÇADA: 242 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el centre urbà, a l'entorn immediat de la plaça de Santa Elisabet i la cruïlla entre els carrers de Caselles i dels Banys, sota l'actual Banc Central.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Romà/Medieval.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Jaciment que se situa sobre les deus d'aigües termals al voltant de les que es constituí el nucli. A finals del s XIX s'hi documentaren indicis d'un jaciment romà que no s'han pogut contrastar. Diversos autors consideren que hi hauria hagut unes termes romanes en aquest punt i es documentaren *tegulae* i rajols romans. La manca de dades arqueològiques impedeix confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: P. Alsius. "Restos romans en la Garriga". *Memorias de la Asociación Catalanista d'Excursions Científicas*, vol. I (1877), pp. 132 - 136; R. Arabia. "Excursió a la Garriga, Ripoll, Núria y San Joan de las Abadessas". *Memorias de la Asociación Catalanista d'Excursions Científicas*, vol. I (1877), pp. 54 - 73; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 10; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Can Torre de la Riba – Font de la Unió (VOR.14.47)

COORDENADES: X: 440856 Y: 4616499

ALÇADA: 273 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el centre urbà, a l'entorn immediat de la plaça de Santa Elisabet i la cruïlla entre els carrers de Caselles i dels Banys, sota l'actual Banc Central.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica i paviment de formigó.

VALORACIÓ: La primera notícia del jaciment data de l'any 1949 per la troballa d'un paviment i parets romanes, juntament amb fragments de ceràmica del segle IV dC. En l'oliverar situat al nord i en les feixes damunt la fàbrica actual, es documenten alguns fragments de vidres i ceràmica ibèrica, juntament amb restes de dos forns. La manca

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'una intervenció arqueològica impedeix realitzar una hipòtesi sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949); T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 39.

JACIMENT: Torrent de Ca l'Oliveró (VOR.14.48)

COORDENADES: X: 441391 Y: 4616377

ALÇADA: 362 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-est del nucli urbà i de can Torre de la Riba.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: En una prospecció efectuada per M. Ramon es documenten abundants fragments de terrissa ibèrica i àmfora romana, juntament amb parets de cronologia indeterminada. Actualment no es constaten restes.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 38.

JACIMENT: Olivar de Can Morell (VOR.14.49)

COORDENADES: X: 441116 Y: 4616224

ALÇADA: 297 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-est del nucli urbà i al sud-est de la casa de Can Torre de la Riba.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: Documentat durant els anys 40 del segle passat. Als anys 70 s'hi realitza una prospecció superficial.

MATERIALS: Paviments, materials constructius romans, ceràmica abundant (campaniana B, grisa ibèrica, comuna ibèrica, TSSG, TSH, àmfores, dòlies), moles de lava, escòries de ferro, sílex, malacofauna, etc. Materials al Museu de Granollers i a les col·leccions de J. Estrada i P. Romeu.

VALORACIÓ: També conegut com a “Part alta del Torrent de Can Ferrans”. Documentat a partir de la troballa de restes als anys 40 i d'una prospecció l'any 1970. Actualment encara es troba abundant material ceràmic romà però sense estructures superficials. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Maurí. *Història de la Garriga*, vol. I. Barcelona (1949), p. 12; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990); J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; Ll. Vila, M. Tenas, I. Oliveras. *El patrimoni arqueològic de la Garriga*. Contrapunt Monografies. Sant Cugat del Vallès: Editorial Rourich (1993), p. 38.

JACIMENT: Turó dels Tremolencs (VOR.14.50)

COORDENADES: X: 438585 Y: 4616568

ALÇADA: 543 msnm.

SITUACIÓ: Situat al vessant de migdia del turó dels Tremolencs, enfront un dipòsit d'aigua.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà.

RECERCA: Documentat el 1951 per J. Estrada.

MATERIALS: Fragments dispersos de teula, dòlia, ceràmica grollera i un possible basament d'un trull, estructures de pedra seca. Materials conservats per J. Estrada i el Museu de Granollers.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Considerat com un establiment romà indeterminat. L'any 1999 es documentaren moltes estructures de pedra seca exhumades de forma furtiva, murs que podrien correspondre a aquest assentament romà. En el camí d'accés es conservava una sitja aïllada. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix fer una hipòtesi sobre la tipologia del jaciment, tot i que la presència d'estructures conservades juntament amb ceràmica de cronologia romana i la sitja, fan pensar en alguna mena d'assentament rural romà.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; A. Balil, E. Ripoll. “Otras actividades arqueológicas en Cataluña durante 1951”. *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 88 (1953), pp. 446 - 447; J. Estrada. *Repertori de peces i jaciments de La Garriga*. Mecanoscrit inèdit (1990).

2.2.15. GRANERA (VOR.15)

Sense jaciments.

2.2.16. GRANOLLERS (VOR.16)

JACIMENT: Can Amat (VOR.16.1)

COORDENADES: X: 439335 Y: 4604031

ALÇADA: 116 msnm.

SITUACIÓ: En el vessant est de la serra de l'Esquella.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: *Tegulae*.

VALORACIÓ: Restes de tègula trobades de forma molt superficial. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Turó de les Forques (VOR.16.2)

COORDENADES: X: 441593 Y: 4606879

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Turó erm situat sobre el cementiri i l'àrea urbanitzada de Granollers, al sud de la carretera de Granollers a Cardedeu. Domina la vall del Congost.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: *Tegulae*.

VALORACIÓ: Fragments de *tegulae* i restes de paraments de parets que J. Estrada considerava romans en estar associats a paviments. Actualment només es troben aquestes restes de parets. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia d'aquest suposat jaciment romà.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit.

JACIMENT: Can Riera (VOR.16.3)

COORDENADES: X: 439191 Y: 4604551

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Camps de conreu dels voltants de Can Riera. Vessant est de la serra de l'Esquella, a Palou.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: *Tegulae*.

VALORACIÓ: J. Estrada el 1951 documentà fragments de *tegulae* i àmfora. Actualment no s'observen restes en superfície. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 66.

JACIMENT: Can Gili (VOR.16.4)

COORDENADES: X: 439735 Y: 4607301

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Vessant est de la serra de Ponent de Granollers. Entre la línia de ferrocarril i la carretera de Caldes. Camps de conreu situats entre Pinsobe i Canovelles. En el subsòl i l'entorn de Can Gili.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, *imbrices* i algun de ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Materials en superfície. Per raó que actualment la zona està totalment urbanitzada, no s'ha pogut confirmar el jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit.

JACIMENT: A l'est del camí que va de Can Grau a Coll de Puig d'Ovella (VOR.16.5)

COORDENADES: X: 441342 Y: 4604977

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Situat en uns antics camps al vessant est de la serra. A prop del camí carener i a uns 40 metres del camí que va de Can Grau a Coll de Puig d'Ovella.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a mà i a torn.

VALORACIÓ: Materials en superfície. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Malla (VOR.16.6)

COORDENADES: X: 439907 Y: 4603196

ALÇADA: 107 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el pla de Palou, en uns camps de regadiu situats a la primera terrassa esquerra del Congost i al sud de Granollers. Entorn immediat de la masia de Can Malla, al costat del camí ral.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: L'octubre de 1961 aparegueren dues sitges al costat de la casa de Can Malla.

MATERIALS: Fragments de campaniana A i B, grisa ibèrica, tapadora de tradició ibèrica, ceràmica de cuina reduïda romana, àmfora romana, ceràmica ibèrica decorada amb semi-cercles vermells, fragments de *kalathos* i *tegula*. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: Les sitges trobades al costat de Can Malla (a on segons J. Estrada hi hauria una vil·la romana republicana) presentaven un seguit de materials iberoromans. Actualment no s'observen restes. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar la tipologia d'aquest jaciment.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Barberà, R. Pascual. “Resultados de una prospección en la estación prerromana de la Font de Brill, en Santa Eulàlia de Ronçana (Barcelona)”. *Empúries*, 25 (1963), pp. 205 - 210; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1848 – 1849.

JACIMENT: Vessant migdia del Coll de Puig d'Ovella (VOR.16.7/VOR.28.43)

COORDENADES: X: 441040 Y: 4603345

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Granollers i la Roca del Vallès. Dins del perímetre de la presó de Quatre Camins.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a mà i a torn.

VALORACIÓ: Situat dins de l'actual presó. Tot i així, el fet que no s'hi hagi realitzat cap rebaixament de terres fa pensar que no ha estat destruït. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar la tipologia d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Sant Julià de Palou (VOR.16.8)

COORDENADES: X: 439985 Y: 4604297

ALÇADA: 118 msnm.

SITUACIÓ: En el nucli urbà de Palou. A la plaça del Canonge Josep Oliveras, dins la parròquia de Sant Julià.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*.

VALORACIÓ: Només a partir de les referències a teules de J. Estrada i per la troballa d'aquest material en el parament de l'església. Les prospeccions als camps del voltant han resultat negatives.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Cal Jardiner II (VOR.16.9)

COORDENADES: X: 441153 Y: 4605290

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Turó miocènic amb feixes d'antics conreus de blat, vinya i ametller.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, dòlia, ceràmica ibèrica a mà i a torn, àmfora romana, campaniana, TSH, TSSG, fragment de pipes de fang romanes, algunes monedes ibèriques i valves d'ostra. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: Material trobat de forma superficial en els camps de conreu a les immediacions de Cal Jardiner. Sense notícies d'estructures ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20.

JACIMENT: Església parroquial de Sant Esteve (VOR.16.10)

COORDENADES: X: 440638 Y: 4606695

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers. Al turonet de Sant Esteve, sota l'actual església parroquial.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: Documentat l'any 1942. S'hi realitzen dues intervencions arqueològiques l'any 1984 sota la direcció d'A. Pàmies i J. Pardo.

MATERIALS: Paviments, fragments de *tegula*, *dolium*, TSSG, TSH, TSAA, ceràmica comuna romana. Materials conservats al Museu de Granollers i per J. Estrada i J. Estapé Guardia.

VALORACIÓ: En fer les obres de reconstrucció de l'església aparegueren diverses sitges amb terrissa romana, restes de paviments i alguns murs. L'any 1984 es va procedir, en dues intervencions diferents, a l'excavació dels exteriors de la nau central i es varen localitzar dos murs d'*opus incertum* juntament a fragments de ceràmica romana i paviments hidràulics. Les troballes van ser associades a la *mansio* Semproniana dels Vasos Apolinars. Es consideraria una vil·la construïda al canvi d'era i destruïda a mitjans del segle III dC. El jaciment estaria en relació amb els de l'antiga presó, el de Can Jaume, el Sindicat de Ramaders, la Rectoria i Can Piera. Tot i que l'entitat de l'assentament sembla prou clara, resulta agosarat relacionar-lo amb la *mansio Semproniana*, sense que es pugui descartar aquesta opció de forma frontal. De fet, tampoc resulta clara una definició com a vil·la, sinó que amb les dades disponibles, més aviat hauríem de decantar-nos per un assentament rural productiu, possiblement vinculat a la producció de vi o oli a partir de la presència dels paviments hidràulics. La possible vinculació amb d'altres assentaments propers, fa que tampoc es pugui descartar com a part integrant d'un conjunt més important tipus "vil·la".

BIBLIOGRAFIA: M. Sunyol. *Intervenció arqueològica al subsòl del campanar de l'església de Sant Esteve de Granollers*. Memòria inèdita (1992); S. Llobet. *Granollers, estudio geográfico e histórico*. Granollers: Alpina (1951); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20.

JACIMENT: Can Canudes (VOR.16.11)

COORDENADES: X: 440795 Y: 4607059

ALÇADA: 148 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers, en el carrer Corró.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*.

VALORACIÓ: Al darrera de la casa de Can Canudes van aparèixer restes de *tegulae*. Indret molt proper a una àrea amb sepultures amb *tegulae* i forns d'obra. Sense estructures associades ni més dades disponibles per poder determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit.

JACIMENT: Plaça del Doctor Guillamet (VOR.16.12)

COORDENADES: X: 440672 Y: 4606661

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers, en el carrer Corró.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Nombrosos fragments de *tegulae*, un fragment de molí de lava volcànica, alguns fragments de TSSG, un de ceràmica de parets fines i diversos de ceràmica comuna romana. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: En fer-se les obres de remodelació de la placeta del Dr. Guillamet, en un angle superior del marge de ponent, van aparèixer restes de ceràmica i material constructiu romà, juntament amb un possible mur romà d'*incertum* reaprofitat en època posterior. És una zona molta afectada ja que és la que ha proporcionat una major concentració de restes romanes de la ciutat (possible relació amb els jaciments de l'Església parroquial de Sant Pere i Can Piera). La manca d'una intervenció arqueològica, però, impedeix determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Sota Ràdio Granollers (VOR.16.13)

COORDENADES: X: 440749 Y: 4606962

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers, en el carrer Torres i Bages, n. 152.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: En fer-se les obres d'ampliació de la planta baixa d'aquest immoble aparegueren les diverses restes.

MATERIALS: Fragments de *tegulae* i ossos humans.

VALORACIÓ: Es localitzen diverses sepultures romanes en *tegulae*, que havien estat trinxades en època medieval. Sepultures associades als enterraments localitzats als carrers de Catalunya, Travesseres, Torras i Bages, situats al nord i nord-oest del nucli romà de Granollers.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Cruïlla c/ Barcelona – c/ Sant Cristòfol (VOR.16.14)

COORDENADES: X: 440688 Y: 4606636

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers, en el jardí de la casa d'Eustaqui Casals i Margall, entre els carrers de Sant Cristòfol i Barcelona.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, ceràmica comuna romana, claus de ferro i un fragment de TSAA. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: En fer un clot per plantar un arbre es localitzen fragments abundants de terrissa romana dins d'un petit forn de ceràmica del que es conservava la part inferior de la cambra de combustió amb la boca del forn a la banda nord.

BIBLIOGRAFIA: J. Pardo. “Noves troballes arqueològiques romanes a Granollers”. *Informatiu Municipal* (novembre - desembre 1983).

JACIMENT: Fàbrica de gel Solà (VOR.16.15)

COORDENADES: X: 440689 Y: 4606626

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers, entre els carrers de Sant Cristòfol i Barcelona.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de campaniana B, comuna ibèrica, àmfora itàlica i un fragment de ceràmica àtica de vernís negre, nombroses restes de *tegulae* i *imbrices*. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: Materials documentats sota la fàbrica de gel de Can Solà, sense estructures associades ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1847 – 1848.

JACIMENT: Carrer Llevant/L'Explanada (VOR.16.16)

COORDENADES: X: 441075 Y: 4606246

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers, davant l'antiga explanada de la Renfe, carrer de Llevant. Al nord de l'estació de ferrocarril Barcelona-Portbou.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, algun de dòlia i escassos de TSH.

VALORACIÓ: Restes en superfície trobades abans que la zona fos edificada. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Carrer de la Verge de Núria (VOR.16.17)

COORDENADES: X: 440468 Y: 4606743

ALÇADA: 146 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers, al carrer Verge de Núria, 15, cantonada de Pompeu Fabra. Es fa extensible a tot el carrer de Pompeu Fabra i al subsòl del convent de les Josefines.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Alguns fragments ceràmics, *tegulae*, un ungüentari esfèric de vidre. Materials conservats per E. Ramon i Jaume Anfruns (constructor).

VALORACIÓ: En construir els edificis situats al cantó sud del carrer, van aparèixer restes de sepultures romanes d'inhumació en *tegulae*. Zona funerària que s'estén al conjunt dels solars edificats.

BIBLIOGRAFIA: N. Tenas. *L'aplicació de mètodes d'excavació prehistòrica a un jaciment clàssic. La necròpolis romana de Can Trullàs*. Treball d'investigació inèdit. Universitat Autònoma de Bellaterra (1992).

JACIMENT: Can Ripoll (VOR.16.18)

COORDENADES: X: 440731 Y: 4606615

ALÇADA: 144 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers, als carrers del Portalet i carrer Nou.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Paviments de *signinum* i materials romans.

VALORACIÓ: A partir de la referència de J. Estrada a la troballa de restes romanes a l'hora de fer les obres de fonamentació de l'actual edifici. Sense més dades disponibles que permetin fer una aproximació a la tipologia del jaciment..

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Jaume (VOR.16.19)

COORDENADES: X: 440563 Y: 4606753

ALÇADA: 143 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers, sota el pàrquing Vila-Oberta. Carrer de Sant Jaume.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Neolític/Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Jaciment documentat per primer cop l'any 1981 i en el qual s'intervindrà amb diverses campanyes arqueològiques. Especialment cal remarcar les fetes els anys 2000-2001 i 2008 al número 28 del carrer Sant Jaume amb motiu de l'enderroc de l'immoble.

MATERIALS: Materials abundants i estructures diverses, destacant alguns de gran qualitat com les plaques de marbre i pissarra negra, les restes d'estuc pintat o les tesselles de mosaic. També elements ceràmics i constructius diversos, destacant les restes de *tubuli*. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Conjunt d'estructures localitzades en construir el pàrquing Vila-Oberta que correspondrien a la zona de banys d'una vil·la romana construïda poc després del canvi d'era i destruïda a mitjans del segle III. Les restes serien dos *frigidaria*, un paviment d'*opus testaceum* i un altre d'*opus sectile*. Aquest darrer es troba sota les estructures actuals. Les restes van aparèixer reomplertes amb materials de construccions romanes destruïdes en construir la fàbrica de Can Jaume, a l'inici de segle. Formaven part del revestiment d'un nimfeu, decorat amb tècnica pompeiana, amb tesselles de pasta de vidre de diversos colors, embotides a l'estuc, representant temes marins i cenefes. A més, aparegueren fragments ceràmics amb una cronologia entre el primer quart del segle I aC. i mitjans del III dC. Els banys es trobaven disposats al nord-oest de la suposada àrea residencial d'una vil·la romana que ocuparia bona part del centre de l'actual nucli de Granollers. Aquestes estructures formarien part del mateix assentament documentat al Carrer de Sant Jaume, 28. En aquest punt, l'any 1981 hi van aparèixer diverses estructures vinculades a una àrea de banys termals romans. Entre el 2000 - 2001, es va portar a terme una intervenció amb motiu de l'enderroc de l'immoble del número 28 i posterior construcció d'un edifici. Es documentaren novament estructures relacionades amb el jaciment termal. Eren un seguit de paviments (*opus signinum* i *opus*

sectile) que s'associen entre sí i altres realitzats en una fase anterior, un mur divisor, un sòcol folrat amb el mateix marbre de l'*opus sectile* (en forma d'escacat, combinant marbre blanc i pissarra negra) i altres restes que indiquen l'existència de diversos àmbits relacionats. El conjunt mostra una certa complexitat arquitectònica i una constitució força luxosa: així, trobem dos complexos termals diferenciats en aquesta zona, tot i situar-se en espais molt propers. El primer complex el formaria el que està situat a la part més occidental de l'excavació, presentant un eix est-oest, mentre que el segon complex, situat a la part oriental (a tocar del c/ Sant Jaume) presenta un eix sud-nord. El primer complex és el millor documentat i el que va ser objecte de treballs el 2008. Es van localitzar un seguit d'estances pertanyents a unes termes que seguirien els esquemes lineals vàlids pels edificis construïts entre els segles I - IV dC. Es poden reconèixer el *frigidarium/apodyterium* en l'estança amb el terra pavimentat amb *opus signinum* i que correspon amb la piscina B excavada el 1981. El *frigidarium* era l'estança pavimentada amb *opus sectile* que correspon amb la piscina A excavada el 81 i el *tepidarium* i *caldarium* també excavades el mateix any. La sala de sudoració podria ser l'estança pavimentada amb tegulae. La zona del *frigidarium* aportà abundants restes de fragments de mosaics parietals i estucs en males condicions. Les termes van ser construïdes a partir del tercer quart del segle I dC. i foren abandonades a inicis del segle III. Els arqueòlegs, a partir de les dimensions i la riquesa de les termes, defensarien un ús públic d'aquestes, tot i que no es pot descartar un funcionament vinculat a la pars urbana d'una vil·la.

BIBLIOGRAFIA: M. Freixa, M. Gurrera, I. Moreno. *Excavació arqueològica al C/ Sant Jaume, 28 (Granollers, Vallès Oriental)*. Atics S.L. Memòria inèdita (2005); M. Freixa. *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva al carrer Sant Jaume, 28 de Granollers (Vallès Oriental)*. Atics, S.L. Memòria inèdita (2008); J. Pardo. *Les troballes romanes de Can Jaume*. Granollers: Museu de Granollers (1984); J. Pardo. "La romanització del Vallès". *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental. Aproximació al medi natural i a la història de Granollers*, 1. Granollers: Ajuntament de Granollers (1986), p. 45; A. Arribasalaga, J. Pardo, J. Sadurní. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya (1984), pp. 85 - 86; A. Uscatescu. "L'època antiga a Granollers: dels orígens a l'Antiguitat Tardana". *Atles d'Arqueologia urbana de Granollers*. Barcelona: Generalitat de Catalunya – Departament de Cultura (2004), pp. 37 – 99.

JACIMENT: Fonaments de l'antiga presó (VOR.16.20)

COORDENADES: X: 440633 Y: 4606778

ALÇADA: 145 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli urbà de Granollers, a 150 metres del punt més alt de turó de Sant Esteve de Granollers, al carrer de Santa Anna.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Antiguitat Tardana.

RECERCA: Documentat en fer-se obres entre l'edifici de l'antiga presó i el pati d'una casa al carrer de Santa Anna, l'any 1947.

MATERIALS: Paviments, dues monedes, fragments de TSSG, TSH, TSAA, ceràmica comuna africana, restes d'àmfores, nombroses restes de *dolium* i molta *tegula*, mosaics. Materials conservats al Museu de Granollers i per J. Estrada.

VALORACIÓ: Es localitzen un conjunt important d'estructures arquitectòniques. Es tractava de murs d'*opus caementicium* que definien àmbits domèstics, alguns d'ells amb mosaics d'*opus tessellatum*. També fragments de paviments de *signinum*. Els mosaics mostraven indicis de combustió, plantejant J. Estrada una destrucció per incendi cap el 250 dC. Actualment, però, es dubta d'aquesta destrucció i la troballa d'una moneda de mitjan segle IV, juntament amb produccions ceràmiques de la primera meitat i tercer quart del segle V (TSHT i vora d'àmfora palestina LRA 5 respectivament) i nivells de circulació tardoantics, fan pensar en una continuïtat en l'existència del jaciment durant un parell de segles més, com a mínim. Possiblement estaríem davant les restes de la *pars urbana* d'una vil·la, potser formant part d'un únic gran conjunt juntament amb altres restes com les de Can Jaume.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 18; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetar y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; A. Arribazalaga, J. Pardo, J. Sadurní. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya (1984), pp. 83 – 87; J. Pardo. "La romanització del Vallès". *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental. Aproximació al medi natural i a la història de Granollers*, 1. Granollers: Ajuntament de Granollers

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

(1986), p. 45; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 18; S. Llobet. “Mosaic del carrer de Santa Anna”. Vallès, núm. extraordinari (1947); S. Llobet. *Granollers. Estudio geográfico e histórico*. Granollers: Alpina (1951).

JACIMENT: Escorxador municipal (VOR.16.21)

COORDENADES: X: 440656 Y: 4607036

ALÇADA: 146 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el subsòl i l'entorn immediat de l'antic escorxador municipal, on actualment es construeix el Teatre Municipal de la ciutat.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial..

RECERCA: n.d.

MATERIALS: *Tegulae*, gerreta i dupondi de Trajà. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: En fer-se obres per instal·lar unes canalitzacions, es documentà aquest conjunt sepulcral datat cap el segle II dC. Ha proporcionat un mínim de 7 tombes, de les quals 4 són en *tegula*, una en àmfora, una en fossa simple i una per determinar. L'únic aixovar era una gerreta amb un dupondi de Trajà. També destaca la presència d'una gerra protegida per dues teules i sense relació amb les tombes. La zona ha patit diverses remocions de terra sense control arqueològic.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. “Negròpolis romanes en Granollers”. *Estudios, Revista de la F.E.M.*, 2 (1955); J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; N. Tenas. *L'aplicació de mètodes d'excavació prehistòrica a un jaciment clàssic. La neqròpolis romana de Can Trullàs*. Treball d'investigació inèdit. Universitat Autònoma de Barcelona (1992).

JACIMENT: Can Trullàs (VOR.16.22)

COORDENADES: X: 440485 Y: 4606630

ALÇADA: 143 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el solar de l'antiga Fundició Trullàs, actualment abandonada. En el carrer de Sant Josep, vorejant els carrers de Sant Jaume, Sant Josep, d'Anníbal i Princesa.

TIPUS: Assentament rural productiu/Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Medieval.

RECERCA: Documentat per J. Estrada, s'hi realitzen intervencions arqueològiques els anys 1991 i 1998.

MATERIALS: Materials diversos.

VALORACIÓ: J. Estrada excavà unes sepultures d'incineració romanes i localitzà tres urnes de ceràmica comuna romana. Posteriorment s'han dut a terme diverses intervencions que han documentat més restes. S'hi ha trobat un assentament amb funcions de producció i magatzem i, posteriorment, funeràries cap a mitjans del segle II - inicis del III. En general, s'hi ha documentat tres zones. La zona A, composta per una necròpolis d'època romana associada a una gran fossa d'ofrenes; la zona B, constituïda per un conjunt de 13 sitges i un forn de pa d'època romana; i la zona C, amb un conjunt de forns d'època romana i una via medieval. L'àrea funerària s'ubicava al centre del solar amb una superfície de 660 m² i dos grans àmbits: un amb 19 tombes per individus de classe humil d'entre 5 anys i edat senil (aixovar pobre i enterrament amb *tegulae*) i un segon amb quatre esquelets perinatals associats a ofrenes diverses (gerres, fauna, ceràmica sigil·lada, etc.). Aquest segon àmbit en fossa es relacionava amb un dipòsit hidràulic i unes estructures de combustió que podrien relacionar-se amb els rituals funeraris. L'àrea de magatzem s'ubicava a l'extrem nord-oriental, molt a prop dels jaciments romans de Sindicat Agrícola i Can Jaume. A partir de totes aquestes evidències arqueològiques, M. Tenas planteja la possibilitat de que ens trobem davant d'un col·legi funerari romà amb zona d'enterrament, zona per rituals i zona per banquets funeraris. Per una altra banda, trobem la Zona B, constituïda per un seguit de sitges reomplertes amb material de rebuig i un possible forn de pa. La zona que tocava al carrer de Sant Josep, va proporcionar tres forns de material constructiu ubicats al costat d'un camí medieval (que podria ésser romà) que aprofitava un llit de graves

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

naturals i estava delimitat amb grans còdols. Darrerament, A. Uscatescu ha rebutjat la hipòtesi de Tenas, considerant que l'existència de tot el seguit d'estructures productives i la proximitat geogràfica podrien ser indicis que estaríem davant de la part productiva o de magatzem de la gran vil·la de Can Jaume. Els enterraments també hi estarien vinculats i, per tant, no formarien part d'un col·legi funerari sinó que serien enterraments de població rural.

BIBLIOGRAFIA: M.I. Panosa. *Memòria de l'excavació portada a terme a Can Trullàs (Granollers). Zona B.* Memòria inèdita (1991); E. Sánchez. *Memòria de la intervenció arqueològica a Can Trullàs. Granollers, Vallès Oriental. Zona C. Via medieval.* Memòria inèdita (1991); M.Ll. Matas. *Memòria dels controls dels rebaixos realitzats al jaciment arqueològic de Can Trullàs (Granollers, Vallès Oriental).* Memòria inèdita (2004); J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores.* Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 22; J. Estrada. "Necrópolis romanes en Granollers". *Estudios: revista de la F.E.M.*, 2 (1955); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; N. Tenas. *L'aplicació de mètodes d'excavació prehistòrica a un jaciment clàssic. La necròpolis romana de Can Trullàs.* Treball d'investigació inèdit. Universitat Autònoma de Barcelona (1992).; S. Llobet. *Granollers, estudio geográfico e histórico.* Granollers: Alpina (1951); M. Tenas. "El conjunt funerari de Can Trullàs (Granollers, Vallès Oriental)". *Tribuna d'Arqueologia 1991 - 1992* (1993), pp. 64 – 78; A. Uscatescu. "L'època antiga a Granollers: dels orígens a l'Antiguitat Tardana". *Atles d'Arqueologia urbana de Granollers.* Barcelona: Generalitat de Catalunya – Departament de Cultura (2004), pp. 79 – 95.

JACIMENT: Carrer de la Constança (VOR.16.23)

COORDENADES: X: 440723 Y: 4606808

ALÇADA: 148 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el carrer de la Constança, antic corredor intramurs de Granollers, actualment enrajolat.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragment de paviment.

VALORACIÓ: Paviment hidràulic documentat per T. Balvey que actualment està desaparegut. Sense més dades disponibles que permetin fer una aproximació a les característiques del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: S. Llobet. "Granollers romà". *Butlletí de l'Agrupació Excursionista de Granollers* (1953); S. Llobet. *Granollers. Estudio geogràfico e històrico*. Granollers: Alpina (1951).

JACIMENT: Can Tàpies (VOR.16.24)

COORDENADES: X: 441737 Y: 4606168

ALÇADA: 177 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli de La Torreta, al carrer de Ramon i Cajal, n. 39. Antiga casa amb conreus de secà, al cim de la carena que separa Granollers de la Torreta.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada als anys 40 del segle passat.

MATERIALS: Gran quantitat de *tegulae*, *dolium*, ceràmica comuna romana, forn i fragments de paviments. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: J. Estrada considerà que hi havia una vil·la. El jaciment, però, fou destruït en urbanitzar la zona i actualment no queden restes en superfície. La manca de realització d'una intervenció arqueològica en aquest punt impedeix confirmar la hipòtesi de J. Estrada.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Sindicat Agrícola (VOR.16.25)

COORDENADES: X: 440557 Y: 4606692

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el centre urbà de Granollers, a la cantonada dels carrers de Sant Jaume i Sant Josep.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Documentat per S. Llobet l'any 1945.

MATERIALS: Tros de paviment de formigó romà i *tegulae* romanes a les parets modernes.

VALORACIÓ: A partir de la referència de S. Llobet de l'any 1945. Actualment les restes no es constaten però la proximitat d'altres jaciments com Can Trullàs o el carrer de Sant Josep fan pensar en una possible relació (segurament amb la zona de magatzem de Can Trullàs i l'establiment del carrer de Sant Jaume). Tot i així, la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest vincle entre els jaciments.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Apunts per a una història de l'arqueologia granollerina*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Carrer de Sant Jaume (entre els carrers de Sant Josep i Santa Anna) (VOR.16.26)

COORDENADES: X: 440585 Y: 4606751

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el carrer de Sant Jaume, entre els núm. 16 i 36, en el centre històric de la ciutat.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Materials dispersos. Conservats al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Dins del nucli romà de Granollers, en una zona amb gran abundància de jaciments romans. Entre els núm. 16 i 26 del carrer es localitzà un dipòsit amb arrebossat de *signinum* que potser es podria relacionar amb els banys de la propera vil·la

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

de Can Jaume. Entre els núm 30 i 36 del carrer (a 4,5 metres del dipòsit) aparegué una seqüència de sis murs de factura similar orientats d'est a oest amb una longitud de quasi 30 metres, enllaçant amb les troballes del Sindicat Agrícola. Només dos dels murs semblaven pertànyer a una mateixa estructura. La migradesa de les dades impedeix determinar amb claredat la tipologia del jaciment, preferint quedar-nos prudentment en la categoria d'assentament rural, tenint en compte, però, que el més probable és la seva vinculació amb algun dels assentaments documentats al nucli central de Granollers.

BIBLIOGRAFIA: P. Pérez, M. Tenas. "Darreres intervencions arqueològiques al Vallès Oriental". *Lauro*, 2 (1991), pp. 21 - 24.

JACIMENT: Passatge de Sant Bartomeu (VOR.16.27)

COORDENADES: X: 440607 Y: 4606773

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Solar edificat situat al carrer de Santa Anna, n. 25, cantonada passatge de San Bartomeu. Ocupat actualment per unes galeries comercials.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Bona/Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Documentat per J. Estrada l'any 1947. S'hi realitza una intervenció arqueològica d'urgència l'any 1986.

MATERIALS: Materials diversos. Conservats al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: El jaciment fou objecte d'una intervenció d'urgència per la construcció de locals comercials. L'any 1947 J. Estrada hi documentà dues cambres pavimentades amb *opus tessellatum* i un conjunt de murs que identificà amb una possible vil·la romana datada entre els segles I i II dC. El 1986, doncs, es documenten evidències estructurals possiblement pertanyents a les mateixes que trobà Estrada. Consistien en una cambra de planta absidal pavimentada amb *opus tessellatum*, un conjunt de murs de *caementicium* pertanyents a dues fases diferents, una canalització i el final d'un àmbit de calefacció per sistema d'hipocaust. El conjunt es data en el segle II dC. mentre que l'hipocaust seria posterior. La cambra de planta absidal es manté conservada. Possiblement estaria en relació amb altres assentaments propers situats al centre de l'actual nucli de Granollers amb evidències d'hàbitats luxosos segurament assimilables a vil·les altimperials, bàsicament la vil·la de Can Jaume.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Pardo. *El mosaic romà del carrer de Sant Bartomeu (Granollers)*. Tríptic editat per l'Ajuntament de Granollers (1987); J. Estrada. *Apunts per a una història de l'arqueologia granollerina*. Mecanoscrit inèdit (1990); J. Pardo. "Carrer de Santa Anna, 25, Granollers". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 283.

JACIMENT: Can Piera (VOR.16.28)

COORDENADES: X: 440638 Y: 4606655

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el xamfrà del carrer de Guillamot amb la Plaça de l'Església.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica l'any 1984.

MATERIALS: TSA, ceràmica comuna africana, àmfores d'oli i vi també africanes i fragments dispersos de roig pompeïà, TSI i TSSG. Material constructiu (*tegulae*, *imbrices*, marbre), fragments de morter i de *dolium*. Museu de Granollers.

VALORACIÓ: La intervenció suposà l'obertura d'un sondeig per verificar la continuïtat dels nivells d'ocupació romana. Es documentaren estrats moderns i medievals i un de romà de finals del segle I dC. i mitjans del III dC. S'interpretà com un nivell d'abandó de les estructures d'habitació d'una vil·la. Des de l'any 1984 el sòl no ha patit remocions. Realment el nivell documentat no permet parlar amb certesa de la relació amb una vil·la per la migradesa de dades, però molt possiblement estaria vinculat a algun dels jaciments propers del centre de Granollers.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Coll, J. Roig. "L'antiguitat tardana al Vallès Oriental: algunes consideracions". *Lauro*, 14 (1998), pp. 7 – 8.

JACIMENT: Convent de les Josefines – Carrer de Pompeu Fabra (VOR.16.29)

COORDENADES: X: 440487 Y: 4606678

ALÇADA: 144 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el subsòl del convent de les Josefines (carrer de Sant Josep). Possiblement es tracta d'una àmplia zona de necròpolis que està en contacte amb les restes funeràries del carrer de la Verge de Núria.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: Documentat entre els anys 1974 i 1977.

MATERIALS: Materials diversos relacionats amb inhumacions. Materials a la col·lecció Emili Ramon i al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Aquest jaciment, junt amb el de Carrer de la Verge de Núria, formaria part d'una gran necròpolis que, segons les troballes efectuades entre el 2 de gener de 1974 i el 14 d'abril de 1977, abastaria el Convent de les Josefines i la part posterior dels antics Safarejos Públics i de l'antiga Fàbrica de Can Jaume. Aquesta necròpolis, situada a ponent de la de Can Trullàs, a la banda oposada al camí romà documentat en l'excavació de Can Trullàs, ha proporcionat una dotzena de tombes. Les darreres que es van documentar estaven ubicades al començament de l'actual carrer de Pompeu Fabra, en el convent de les Josefines.

BIBLIOGRAFIA: N. Tenas. *L'aplicació de mètodes d'excavació prehistòrica a un jaciment clàssic. La necròpolis romana de Can Trullàs*. Treball d'investigació inèdit. Universitat Autònoma de Barcelona (1992); J. Estrada. *Apunts per a una història de l'arqueologia granollerina*. Mecanoscrit inèdit (1990).

JACIMENT: Mercat de Sant Carles (VOR.16.30)

COORDENADES: X: 440596 Y: 4606805

ALÇADA: 147 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la plaça de la Caserna, davant el mercat de San Carles.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només a partir de la informació proporcionada per un treballador de Telefònica quan es realitzà la instal·lació d'una línia telefònica al carrer de Sant Jaume. El treballador constatà la presència d'unes arcades força impressionants just al davant del mercat de Sant Carles. La cronologia és desconeguda però es podrien posar en relació amb la restes romanes del passatge de Sant Bartomeu i els Fonaments de

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

l'Antiga Pressó. En realitat, la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquesta hipòtesi o realitzar qualsevol tipus d'aproximació a la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Carrer Barcelona Solar B1 (VOR.16.31)

COORDENADES: X: 440670 Y: 4606650

ALÇADA: 144 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el centre històric. Dins del sector sud de l'església parroquial de Sant Esteve. Espai situat dins del perímetre de la muralla medieval, entre la plaça Guillamet, el corredor de Sant Cristòfol i el carrer Barcelona.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval/Modern.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica l'any 2005.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Immoble número 10 del carrer Barcelona, en una superfície de terreny de 200 m² afectada per la construcció d'un edifici d'habitatges amb aparcament soterrani. Es documenten diferents fases d'ocupació des d'època romana fins contemporània. El moment romà no conserva estructures sinó uns grans retalls en el subsòl que evidencien un nivell d'ocupació. El primer rebaix, en l'extrem oest, contenia una gran quantitat de ceràmica romana. Un altre ocupava la meitat de l'extrem nord, prop de l'antic carrer del Dr. Guillamet. El tercer, de menors dimensions, a l'extrem sud-est.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar l'informe de la intervenció realitzada en aquest jaciment.

JACIMENT: Plaça Josep Maria Folch i Torres (VOR.16.32)

COORDENADES: X: 440613 Y: 4606729

ALÇADA: 145 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el sector nord de l'església parroquial de Sant Esteve.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

CRONOLOGIA: Romà/Medieval/Modern.

RECERCA: Diverses intervencions arqueològiques entre els anys 2002 i 2003 causades per actuacions variades de remodelació de la plaça.

MATERIALS: Fragments de teules

VALORACIÓ: Diverses restes de murs i restes de teula plana que sembla que serien de la mateixa fase però sense poder atribuir una cronologia clara.

BIBLIOGRAFIA: M. Mercado. *Intervenció arqueològica a la Plaça Josep Maria Folch i Torres*. Memòria inèdita (2002).

JACIMENT: Plaça de l'Església (VOR.16.33)

COORDENADES: X: 440600 Y: 4606675

ALÇADA: 144 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el nucli de la ciutat de Granollers, emmarcat per una muralla de forma hexagonaloida amb onze torres de defensa i un camí de ronda, conegut actualment com els Corredossos.

TIPUS: Vil·la

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Medieval/Modern.

RECERCA: Diverses intervencions arqueològiques entre els anys 1993 i 2005.

MATERIALS: Materials diversos.

VALORACIÓ: Durant els anys 2002 i 2003 es realitzà una intervenció arqueològica arran de les obres d'arranjament de la plaça de l'Església. S'hi documentaren 9 fases d'ocupació, de les que les tres primeres eren romanes. La Fase I (s. I dC.) seria una fase edilícia romana on es documentaren les restes d'un pòrtic pertanyent a una vil·la romana que feia d'aglutinant d'una sèrie d'estances que s'obrien al seu voltant. Tenint en compte l'existència d'un altre pòrtic al nord d'aquest, s'interpreta aquest últim com a vertebrador de la *pars urbana* i el pòrtic ordenant la *pars rustica* de la vil·la, fet que concorda amb l'existència en aquesta zona de dos *lacus vinarii*. La Fase 2 consisteix en una fase marcada per la presència de sitges, que se situaria en els segles III - IV. En total es documenten onze sitges. Es divideixen en dos grups: al sud, format per quatre sitges molt properes entre elles i al nord, una alineació d'estructures d'est a oest que, tot i estar escapçades, semblen ser de mida petita i mitjana, amb el fons pla i secció cilíndrica o lleugerament troncocònica. La Fase 3 suposà l'amortització del pòrtic sud i l'inici d'una

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

fase constructiva durant els segles IV - V. En el segle IV es documenta un gran retall entre els *lacus vinarii*, apareix un edifici obrat en la tècnica d'*opus caementicium* del que només en resta la fonamentació i no se'n coneix la funció. La seva amortització ha plantejat problemes. Posteriorment trobarem una necròpolis medieval (ss. IX - XI).

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. "Prehistòria i Història Antiga de Granollers i els seus voltants". *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental. Aproximació al medi natural i a la història de Granollers*, 1. Granollers: Ajuntament de Granollers (1986), p. 40; A. Uscatescu. "L'època antiga a Granollers: dels orígens a l'Antiguitat Tardana". *Atlas d'Arqueologia urbana de Granollers*. Barcelona: Generalitat de Catalunya – Departament de Cultura (2004), pp. 37 – 99. M. Sunyol. "Intervenció arqueològica al subsòl del campanar de l'Església de Sant Esteve de Granollers". *Lauro*, 5 (1993), pp. 13 – 15.

JACIMENT: Carrer Barcelona Solar B2 (VOR.16.34)

COORDENADES: X: 440671 Y: 4606639

ALÇADA: 144 msnm.

SITUACIÓ: Situat al centre històric de Granollers. En el sector sud de l'església parroquial de Sant Esteve.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Medieval/Modern.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica l'any 2005 i una altra el 2006 per la construcció d'un bloc de cases.

MATERIALS: Material ceràmic romà i una peça escultòrica de marbre del déu Bacus (ss. I - III dC.). Dipòsit al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: En motiu de la construcció d'un bloc de pisos es documentaren 4 fases d'ocupació. En la romana trobem un gran reompliment a tota la zona central del jaciment amb gran quantitat de ceràmica però sense cap estructura, la qual cosa impedeix adscriure una tipologia clara al jaciment. La intervenció de l'any 2006 detecta uns grans retalls farcits entre el segle II i la primera meitat del segle III dC.

BIBLIOGRAFIA: L. Forcades. *Desmuntatge i excavació arqueològica del Solar B2, carrer Barcelona*. Estrats, SCP. Memòria inèdita (2006).

JACIMENT: Carrer Sant Jaume - Rasa de la Rectoria (VOR.16.35)

COORDENADES: X: 440598 Y: 4606720

ALÇADA: 144 msnm.

SITUACIÓ: Situat al centre històric, en el carrer Sant Jaume, 1. Entre la nova rectoria de l'església de Sant Esteve i el mercat de Sant Carles.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Parcialment destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Medieval/Modern.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica l'any 2003.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: L'any 2003 s'obrí una rasa a la banda de la façana nord de la nova Rectoria per instal·lar la claveguera. Es localitzaren diverses estructures. D'època romana es trobà un nivell de circulació format per una fina capa de morter de calç, encara que no associat a les altres estructures documentades sinó que anterior. Se situaria entre els segles II i V dC. També hi hauria un tram de 9 metres de longitud d'una galeria oberta en el subsòl de funció i cronologia desconeguda.

BIBLIOGRAFIA: No s'han pogut consultar els informes i memòries de les intervencions arqueològiques relacionades amb aquest jaciment.

JACIMENT: Pati de la Rectoria (VOR.16.36)

COORDENADES: X: 440596 Y: 4606710

ALÇADA: 144 msnm.

SITUACIÓ: Situat al casc antic de Granollers. A la cantonada del carrer Sant Jaume amb la plaça J.M. Folch i Torres.

TIPUS: Claveguera/Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Antiguitat Tardana/Medieval/Modern/ Contemporani.

RECERCA: Documentat per primer cop l'any 1959, entre el novembre de 2000 i el desembre de 2001 s'hi duen a terme sis fases d'intervenció arqueològica amb motiu de la construcció d'un nou centre parroquial.

MATERIALS: Materials i estructures diverses. Destaquen, a nivell ceràmic, els fragments de Roig Intern Pompeià, Parets Fines i TSI, àmfores bètiques dels segles I

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

aC. i I dC. Per època altimperial, es documenten fragments de TSSG, TSH, TSAA, ceràmica africana de cuina, àmfores d'oli de la Bètica, àmfora africana, vidre, etc. També cal remarcar la presència de diversos fragments de bases de columnes d'ordre toscà als voltants del jaciment.

VALORACIÓ: El Pati de la Rectoria es troba ubicat al nucli antic de Granollers, just al costat oest de l'església de Sant Esteve. Les troballes en aquesta zona van començar el 1959, quan es documentaren diversos murs i paviments romans així com una base de columna feta de gres. L'any 2000 es va fer un seguiment arqueològic en aquesta zona. Van aparèixer murs i canalitzacions d'època romana alt i baiximperial, que mostren una complexa i ben construïda infraestructura hidràulica. La muralla medieval també passa per aquest punt. A la part interior de la muralla s'han trobat diferents estructures i àmbits d'habitació corresponents a diferents fases cronològiques. La claveguera romana trobada presenta una coberta de tègules a doble vessant i discorre en direcció nord-sud, per acabar girant bruscament cap a l'oest. La configuració d'aquesta claveguera romana permet proposar que encara estava en ús quan s'aixecà el recinte murat i que aquesta la va mantenir. Per la primera fase constructiva es documentaren algunes escadusseres restes muràries i diferents nivells de rebliment de sitges o retalls. Seria el moment fundacional del nucli romà. Una segona fase es donaria en època altimperial, on es crea el gran edifici porticat que determina l'existència d'un nucli residencial de primer ordre en aquest punt, amb una gran qualitat constructiva dels murs i la presència de fragments de bases de columna d'ordre toscà dispersos pels voltants del jaciment (difícils d'associar inequívocament a aquest, tot s'ha de dir). Es creen tot un seguit d'àmbits associats a aquest edifici porticat i les diverses canalitzacions que desguassen en la claveguera principal. També en els límits del Pati de la Rectoria s'han documentat tres habitacions contigües, quadrangulars i disposades d'est a oest, que són conegudes amb el nom de "pati de l'antiga presó", i sitges d'emmagatzematge, amortitzades amb materials altimperial. A partir de l'últim quart del segle III dC. es va datar la construcció d'una nova claveguera, construïda amb còdols i coberta per una volta de canó feta amb *opus caementicium*, amb restes fecals humanes. Estava connectada amb la claveguera altimperial. Igualment es detecta la creació de nous murs que se superposen sobre els d'època altimperial. A partir del segle V, es manté l'hàbitat en aquest nucli però es comença a veure una caiguda de la qualitat de la construcció. Cal tenir en compte la documentació d'un carrer del nucli medieval que els arqueòlegs

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

consideren que podria haver estat bastit a sobre d'un antic camí romà i que, de fet, segueix la mateixa orientació que les canalitzacions romanes. En resum, doncs, es documentaren pel nostre període d'estudi 4 fases d'ocupació: una primera que s'iniciaria a les darreries del segle I aC. i es mantindria durant la primera meitat del I dC., una segona fase romana plenament altimperial (s. I – inicis/segona meitat III dC.), la tercera que es donaria entre el darrer quart del segle III i el V dC. i una quarta entre els segles VI i XIII dC. Pel que fa a la interpretació d'aquest conjunt, resulta complicat poder fer-la davant les dades disponibles. Ara bé, la qualitat i monumentalitat de les restes, juntament amb les altres evidències d'època similar documentades en zones properes de Granollers, fan pensar en una zona edilícia de cert luxe que es podria associar, com a mínim, a una vil·la romana que segurament conformaria un únic conjunt amb l'assentament de la plaça de l'església i potser es podria vincular a les restes de Can Jaume. No es pot descartar, però, una utilitat pública de l'edifici, la qual aniria vinculada amb la complexa definició del nucli romà de Granollers.

BIBLIOGRAFIA: A. Martín. "Intervencions arqueològiques al Pati de la Rectoria 2000 – 2001 (Granollers, Vallès Oriental)". *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 575 – 603; A. Uscatescu. "L'època antiga a Granollers: dels orígens a l'Antiguitat Tardana". *Atlas d'Arqueologia urbana de Granollers*. Barcelona: Generalitat de Catalunya – Departament de Cultura (2004), pp. 37 – 99.

JACIMENT: Can Comas - C/ Princesa, 27-35 - C/ Fontanella, 2-8 - C/ Príncep de Viana (VOR.16.37)

COORDENADES: X: 440515 Y: 4606490

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Solar situat en el centre de Granollers, on s'ubicava el conjunt industrial de Can Comas.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval/ Contemporani.

RECERCA: Documentat a partir d'un seguiment de moviment de terres entre els anys 2006 i 2007 amb motiu de la construcció de 173 habitatges.

MATERIALS: Materials superficials romans.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Es realitzà un seguiment arqueològic del moviment de terres que documentà estructures contemporànies i la proximitat d'una necròpolis visigòtica. D'època romana només s'han documentat materials en posició secundària i això podria indicar la proximitat d'un jaciment romà.

BIBLIOGRAFIA: No s'han pogut consultar els informes i memòries de les intervencions arqueològiques relacionades amb aquest jaciment.

JACIMENT: Carrer Travesseres, 32 (VOR.16.38)

COORDENADES: X: 440651 Y: 4606841

ALÇADA: 144 msnm.

SITUACIÓ: En el carrer Travesseres, núm. 32 de Granollers

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial/Medieval.

RECERCA: Intervenció l'any 2007 motivada per les obres de reforma de la finca.

MATERIALS: Materials associats a inhumacions.

VALORACIÓ: S'evidenciaren un total de vuit estructures funeràries d'individus infantils amb presència en una d'elles d'una sivella de cinturó de bronze. Es varen excavar tres: una en fossa, una altra en caixa i una darrera en cista a base de pedres i fragments de maons i teules. També es documentà una possible sitja amb material ceràmic dels segles I - III dC.

BIBLIOGRAFIA: E. Medina. *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada al carrer Travesseres, 32. Granollers, Vallès Oriental, 2007.* Memòria inèdita (2010).

JACIMENT: Carrer Barcelona, 2, 4 i 6 (VOR.16.39)

COORDENADES: X: 440679 Y: 4606677

ALÇADA: 142 msnm.

SITUACIÓ: En el carrer Barcelona, a les finques dels números 2, 4 i 6.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Medieval/Modern.

RECERCA: Intervenció l'any 2008 motivada per les obres de reforma de les finques.

MATERIALS: Materials ceràmics romans, bàsicament TSSG.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Es documentà una sitja en força mal estat, farcida amb materials dels que destacarien les restes de TSSG del taller de La Graufessenque.

BIBLIOGRAFIA: J. Chorén. *Intervenció arqueològica al carrer Barcelona 2, 4 i 6 (Granollers, Vallès Oriental). Maig 2008.* Estrats, SL. Memòria inèdita (2011).

2.2.17. GUALBA (VOR.17)

Sense jaciments.

2.2.18. LA LLAGOSTA (VOR.18)

JACIMENT: El Turell (VOR.18.1)

COORDENADES: X: 434253 Y: 4596307

ALÇADA: 45 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la confluència de la riera de Caldes i el Besòs.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de teula.

VALORACIÓ: Només a partir de la referència de J. Estrada. Actualment desaparegut per la industrialització de la zona. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20.

2.2.19. LLIÇÀ D'AMUNT (VOR.19)

JACIMENT: Entre Sant Valerià i Can Salgot (VOR.19.1)

COORDENADES: X: 434319 Y: 4605996

ALÇADA: 205 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'antiga àrea de Can Salgot i Sant Valerià.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Troballa feta per J. Estrada l'any 1948.

MATERIALS: Fragments de *tegula* i *dolium*.

VALORACIÓ: A partir de la troballa de J. Estrada. Actualment s'ha urbanitzat la zona sense poder apreciar cap resta ni estructura. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Xicota (VOR.19.2)

COORDENADES: X: 437618 Y: 4607571

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Vessant de ponent de la serra miocènica on actualment hi ha la urbanització de Can Xicota i un centre d'hípica. Situat en unes antigues feixes de conreu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per Estrada, s'hi fa una prospecció l'any 1992.

MATERIALS: Fragments de *tegula*. Materials ceràmics classificats com a ibèrics al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Documentat per J. Estrada a partir dels escassos fragments de *tegula* que apareixien als conreus. La prospecció del 1992 només documentà un forat seccionat similar a una sitja però sense material. Sense més dades disponibles.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Entre Sant Valerià i Can Pasqual (VOR.19.3)

COORDENADES: X: 433552 Y: 4605326

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el cim d'una serra, vessant est. A l'oest de la urbanització de Palaudalba.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada l'any 1948, s'hi fa una prospecció l'any 1992.

MATERIALS: Fragments d'*opus testaceum*, tegula i dolium.

VALORACIÓ: Jaciment descobert per J. Estrada. La prospecció del 1992 només documentà alguns fragments de teula molts rodats. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Santa Justa (VOR.19.4)

COORDENADES: X: 437520 Y: 4608600

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Camps de conreu situats entre el camí carener de l'Ametlla, la carretera de Caldes i l'església romànica de Santa Justa i Regina.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Nombrosos fragments de *tegulae*, alguns de dòlia, àmfora, ceràmica comuna, TSH i fragments de ceràmica a torn de tradició ibèrica. Fragments de paviments. Materials conservats per J. Estrada, E. Ramon i el Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Possible assentament rural romà on han aparegut algunes restes d'estructures sota els nivells de l'església romànica de Santa Justa, juntament amb fragments de paviments als camps de conreu i restes ceràmiques en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia concreta d'aquest jaciment, tot i que ha estat considerat com una vil·la romana, sense elements que permetin confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: A. Balil, E. Ripoll. "Actividad arqueológica en Cataluña durante los años 1950 y 1951". *Archivo Español de Arqueología*, 25 (1952), p. 184; A. Arribazalaga, J. Pardo, J. Sadurní. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya (1984); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Sitges de la Cruïlla (VOR.19.5)

COORDENADES: X: 436273 Y: 4608815

ALÇADA: 165 msnm.

SITUACIÓ: Situat damunt un turonet de pendent suau ocupat per bosc mixt. A l'oest del creuament de la carretera de Lliçà a Santa Eulàlia i Granollers - Caldes.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Documentat per J. Estrada l'any 1948, s'hi fa una prospecció l'any 1992.

MATERIALS: Fragments ceràmics diversos.

VALORACIÓ: Sitges localitzades a l'oest de la carretera que va de Lliçà a Santa Eulàlia de Ronçana, just en el punt que es creua amb la carretera de Granollers a Caldes de Montbui. La troballa consta de tres sitges de volum mitjà. La primera presenta escàs material format bàsicament per terra cuita. La segona té nombrosos fragments ceràmics

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

amb comuna ibèrica, teula, ceràmica a mà i una pàtera ibèrica. La tercera no té material arqueològic. S'observa l'existència també d'un estrat superior a les sitges amb nombrosa ceràmica. No es té notícia de cap assentament proper al que es puguin relacionar.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Sant Valerià (VOR.19.6)

COORDENADES: X: 434407 Y: 4606032

ALÇADA: 210 msnm.

SITUACIÓ: Casa localitzada a la carena de la serra miocènica, voltat d'urbanitzacions. Al sud-oest del nucli urbà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: *Opus testaceum*, tegula i àmfora.

VALORACIÓ: Només per la notícia referida per E. Ramon. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: A. Balil, E. Ripoll. "Otras actividades arqueológicas en Cataluña durante 1951". *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 88 (1953), pp. 446 – 447.

JACIMENT: Can Farell (VOR.19.7)

COORDENADES: X: 435289 Y: 4609431

ALÇADA: 198 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la urbanització de Can Farell, al sud del nucli urbà de Santa Eulàlia de Ronçana.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: Documentat per E. Ramon, P. Font i V. Maimó.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Material arqueològic superficial indeterminat. A banda i banda del camí de Can Farell, en uns camps d'avellaners avui en dia cercats i parcialment urbanitzats. Sense més dades disponibles.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.
Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: n.d.

2.2.20. LLIÇÀ DE VALL (VOR.20)

JACIMENT: Ca l'Oliveres (VOR.20.1)

COORDENADES: X: 436791 Y: 4604586

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Carena miocènica situada a la riba dreta del Tenes. A pocs metres de la cruïlla de la carretera de Sabadell i Lliçà de Vall.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica comuna romana i *tegulae*.

VALORACIÓ: Material escàs trobat en superfície, sense cap estructura ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Gurri (VOR.20.2)

COORDENADES: X: 437429 Y: 4604241

ALÇADA: 105 msnm.

SITUACIÓ: Vessant oest de la primera terrassa esquerra del riu Tenes. Al sud-est del nucli urbà, a 100 metres al sud de la carretera de Sabadell a Granollers.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Notícies d'haver-se trobat fragments aïllats de *tegula* i àmfora pels voltants de la casa. Sense estructures ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

arqueològica de Granollers y sus alrededores. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 13; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Coll (VOR.20.3)

COORDENADES: X: 436774 Y: 4604146

ALÇADA: 105 msnm.

SITUACIÓ: Casa molt gran situada a la riba esquerra del torrent de Merdans, sobre un turonet miocènic. Situat en una antiga zona de conreus propera a l'àrea industrial de Parets, actualment restaurant de Can Coll.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegula*.

VALORACIÓ: Antic edifici documentat des d'època altmedieval. Només es documenten uns pocs fragments de teula sense estructures a la vista. A partir d'aquestes minses restes, alguns autors han defensat l'existència d'una vil·la romana, la qual cosa resulta totalment indemostrable i sense fonament arqueològic.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Castell de Lliçà de Vall (VOR.20.4)

COORDENADES: X: 435933 Y: 4605386

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: Situat a prop de la masia de Can Vilardebó, a l'Avinguda de Can Vilardebó, en un petit turó.

TIPUS: Torre.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Aquesta torre, coneguda com a Castell de Lliçà de Vall, sembla que seria una petita torre de guaita romana, situada a 1 km de la possible via romana que anava de Semproniana a Arragona, a la cruïlla del Torrent de Tetuan o Torrentera del Camí Fons i el camí de l'Ermita de Sant Valerià. La construcció del mur circular de la torre és feta amb pedres de granit, pòfir i calcària, lligats amb morter de calç. L'atribució cronològica és dubtosa.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

2.2.21. LLINARS DEL VALLÈS (VOR.21)

JACIMENT: Vinyes de la Majordoma (VOR.21.1)

COORDENADES: X: 451868 Y: 4609202

ALÇADA: 250 msnm.

SITUACIÓ: Feixes de vinya al sud del Mogent. Localitzat al sud del Pla de la Majordoma, a les vessants orientades cap al migdia que es troben a prop d'aquest turó. A 800 metres en línia recta, en direcció nord-est, del Turó del Vent.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Abundants fragments ceràmics de terrissa ibèrica a mà i a torn.

VALORACIÓ: Ceràmica en superfície sense estructures associades. Es parla d'una possible zona d'hàbitat dispers, relacionada amb el Turó del Vent. L'escassetat de les dades i la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Gener (VOR.21.2)

COORDENADES: X: 453791 Y: 4610362

ALÇADA: 237 msnm.

SITUACIÓ: Vessant nord-oest de la serra granítica. Situat als voltants de la casa al costat del camí que va cap el corredor.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *dolium*, *tegula*, ceràmica comuna romana i alguns fragments de terrissa ibèrica a torn.

VALORACIÓ: Troballes superficials entre la casa i un petit pujol situat al sud-oest. Sense estructures associades ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el*

territorio del área metropolitana de Barcelona. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Turó d'en Suari (VOR.21.3)

COORDENADES: X: 448680 Y: 4608730

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Vessant nord-oest de la serra granítica. Situat als voltants de la casa al costat del camí que va cap el corredor.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 2002.

MATERIALS: Nombroses restes ceràmiques composades per *tegulae*, *dolia*, àmfora itàlica, algun fragment de TSSG i algun de campaniana B.

VALORACIÓ: Material ceràmic romà superficial. Sense estructures associades ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona.* Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Turó del Vent (VOR.21.4)

COORDENADES: X: 451205 Y: 4608745

ALÇADA: 375 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la carena granítica d'Alfar i el Corredor. Bosc travessat pel camí de carro que va cap el Corredor i que, en ser eixamplat en motiu de la urbanització coneguda amb el nom de l'Esmeralda, seccionà longitudinalment el jaciment.

TIPUS: Poblat ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Documentat des de finals del segle XIX, s'hi dugueren a terme diverses actuacions clandestines durant el segle XX, fins que l'any 1980 A. López, E. Sanmartí i J. Rovira realitzaren una primera petita excavació del poblat. Posteriorment es

continuaren les campanyes fins el 1984, sempre condicionades per l'actuació de furtius, principalment Joan i Carles Pla.

MATERIALS: Materials diversos. Entre els conservats al Museu Municipal de Llinars, destaquen la ceràmica àtica de figures roges, campaniana A, ceràmica de vernís negre de petites estampilles i produccions de Roses. També importacions destacades com dos punyals celtibèrics. Presència abundant de fusaioles, *pondera*, restes de fosa en bronze i gresols de ferro.

VALORACIÓ: Poblament ibèric situat al Turó del Vent, també anomenat El Far, Turó de Llinars, Turó d'en Rossell o Turó de la Majordoma. Es veu un tros de muralla a la part més alta del turó i cambres rectangulars en diferents punts. Els estrats superiors, amb àmfora púnica del tipus Mañà E i campaniana A, es poden situar cap a la primera meitat del segle II aC., mentre que els inferiors correspondrien a la primera meitat del s. IV. En l'excavació de 1984 es diferenciaren dues zones al jaciment: la zona A correspon a la que es troba al nord del camí i la zona B al sud. A la primera van aparèixer un gran nombre de sitges, a més de la cisterna i una torre. A la zona B (sud) es documentaren tombes medievals i el sistema defensiu d'entrada al poblat. Pel que fa al sistema defensiu, sembla que se sobreposaren diferents sistemes en èpoques diferents, inicialment un sistema que combinava cleda i fossat, mentre que a partir de mitjans del segle III (cap el 220 aC., moment de màxim esplendor del jaciment) es detecta un canvi amb un fort emmurallament del poblat i la construcció d'una torre de guaita d'uns 20 m² de planta. La delimitació de la muralla permetria parlar d'una extensió de l'àrea arqueològica d'uns 60.000 m². A la zona B del poblat es documenta un important camp de sitges amb cronologia inicial del segle IV aC. i que ocuparia bona part del recinte fortificat (en el segle III arribaria a haver-n'hi fins a 80), mentre que les zones d'hàbitat documentades serien força escasses per tot el període d'ocupació. Això faria pensar que ens trobaríem davant d'un nucli amb una funcionalitat segurament diferent de la pròpia d'hàbitat i que es vincularia més aviat a l'activitat productiva i d'emmagatzematge, arribant a plantejar-se la hipòtesi d'un assentament fortificat d'emmagatzematge. Cal destacar la troballa d'una gran cisterna d'onze metres de fondària, on es recuperaren un gran nombre de materials que anirien des del segle IV fins el 220 aC. Destaca la presència d'un gran nombre d'escòries, restes de mineral de ferro i gresols amb restes de fosa en bronze. Aquest és un element que s'hauria de tenir molt en compte a l'hora d'avaluar la funcionalitat de l'assentament, deixant clar que l'activitat metal·lúrgica hi

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

era molt important. El mateix succeeix amb l'activitat tèxtil a partir de l'abundant troballa de fusaioles i *pondera*. La darrera fase del poblat es donaria a finals del segle III i primer quart del segle II aC., marcada per una clara decadència que mostren l'amortització del sistema defensiu, substituït per una muralla de ràpida i de pobre factura, i l'amortització de bona part de les sitges. Es mantindrà l'ocupació de l'assentament de forma breu sembla que fins a mitjans del segle II aC., quan és definitivament abandonat.

BIBLIOGRAFIA: J.C. Serra Ràfols. *Forma conventus Tarraconensis. I- Baetulo – Blanda*. Barcelona: IEC (1928), pp. 236 – 237; J. Pardo. *Turó del Vent. Memòria. Campanya 1984*. Memòria inèdita, 1984; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945), pp. 115 – 116; A. López, J. Rovira, E. Sanmartí. “Turó del Vent o Poblat del Far. Llinars del Vallès”. *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Barcelona. Departament de Cultura (1982), pp. 88 - 89; A. López, J. Rovira, E. Sanmartí. *Excavaciones en el poblado layetano del Turó del Vent, Llinars del Vallès. Campañas 1980 y 1981*. Barcelona: Diputació de Barcelona (1982); M. Ribas. *Origen i fets històrics de Mataró*. Mataró (1934), pp. 42-43; J. Colomines. “Llocs d'habitació ibèrics a la Costa de Llevant”. *Anuari de l'IEC*, vol. VIII (1927 – 1931), pp. 41 – 55; A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 91; J.C. Serra Ràfols. “El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana”. *Empúries*, 4 (1942), pp. 97 - 98; A. López, J. Rovira, J. Sanmartí. “Excavacions al poblat ibèric del Turó del Vent, campanya 1981”. *Laietania*, 2-3 (1982-1983), pp. 32 - 35; J. Bosch, R. Enrich, J.M. Llorens, M. Mataró, A. Pàmies, J. Pardo, J.M. Rueda, I. Serrat. “Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme al Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)”. *Tribuna d'Arqueologia 1984 - 1985* (1986), pp. 121 - 132; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; J. Estrada. “Granollers”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 111; J. Rovira, E. Sanmartí, A. López Mullor. “Excavaciones en el asentamiento layetano del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Barcelona)”. *Crónica del XVI Congreso Arqueológico Nacional* (1983), pp. 615

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

– 624; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; E. Sanmartí. “Dos punyals celtibèrics procedents del poblat ibèric del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)”. *Lauro*, 6 (1994), pp. 3 – 9; J. Sanmartí, D. Asensio, R. Álvarez. “La cerámica ática del yacimiento del Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental, Barcelona) conservada en el Museu Municipal Joan Pla i Gras”. *Verdolay*, 7 (1995), pp. 187 – 197; M.A. Oliva. “La ramaderia del poblat ibèric del Turó del Vent”. *Ibers Agricultors, artesans i comerciants. III Reunió sobre economia en el món ibèric*. Saguntum, Extra-3 (2000), pp. 163 – 166; J. Sanmartí, J. Garcia, D. Asensio, J. Principal. “Les fàcies ceràmiques d'importació del segle III aC. i la primera meitat del segle II aC. a la costa central de Catalunya”. *Les fàcies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC. i la primera meitat del segle II aC*. Arqueomediterrania, 4 Barcelona: Universitat de Barcelona (1998), pp. 111 – 128.

JACIMENT: Can Ximenes (VOR.21.5)

COORDENADES: X: 448162 Y: 4607372

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el camí que va de Sant Esteve d'Alcoll fins a Can Collet. Carena granítica. A uns 425 metres al sud de l'església esmentada i a uns 200 metres al nord-oest de la Pedrera dels Dous.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica comuna romana i teula.

VALORACIÓ: Al voltant de les runes de Can Ximenes (avui desaparegudes), es trobà material ceràmic romà en superfície. L'escassetat de dades disponibles fa dubtar de l'existència real d'un jaciment romà.

BIBLIOGRAFIA: A. Balil. “Prospecciones arqueológicas en el Valle del Mogent”. *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 87 (1953), pp. 174 - 179; A. Balil, E. Ripoll. “Otras actividades arqueológicas en Cataluña durante 1951”. *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 88 (1953), pp. 446 - 447; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Vinya de Can Prat (VOR.21.6)

COORDENADES: X: 452413 Y: 4610181

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Vessant de ponent de les antigues vinyes de Can prat. Al sud-est de la casa de Can Prat, en un lloc no precisat.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments d'àmfora, *tegula*, *dolium* i TSSG. Recollit per C. Pla i Bosch de Llinars.

VALORACIÓ: Conjunt de sitges excavades en el sauló amb material romà que foren buidades per Carles Pla de Llinars. Sense estructures associades.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Font de la Merla (VOR.21.7)

COORDENADES: X: 449465 Y: 4607786

ALÇADA: 330 msnm.

SITUACIÓ: Petita feixa de conreu amb pendent sud que es localitza força a prop del jaciment de Sant Sebastià de Puig Pedrós.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a torn i a mà junt amb nombrosos fragments de tègula romana. Recollits per Carles i Joan Pla.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: En les feixes de conreu que es troben en el camí que va de Can Bordoi a la Torrassa del Moro es documenten fragments ceràmics superficials sense estructures associades. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20.

JACIMENT: Puig Pedrós (VOR.21.8)

COORDENADES: X: 449600 Y: 4606700

ALÇADA: 343 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Llinars del Vallès i Dosrius. Situat al sud-oest de Llinars.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments aïllats de ceràmica ibèrica a torn i a mà.

VALORACIÓ: Segons J. Estrada en aquest punt apareixia ceràmica a mà de tradició calcolítica mentre que R. Marcet i M.A. Petit (1985) atribueixen el jaciment al Bronze Final. En aquest indret es troben fragments aïllats de ceràmica ibèrica. Això fa pensar en un assentament amb continuïtat des del bronze fins època ibèrica, tot i que la manca d'una intervenció arqueològica en extensió impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: R. Marcet, M.A. Petit. “Assentaments d'habitació a l'aire lliure de la comarca del Vallès. Del Neolític al Bronze Final.” *Estudios de la Antigüedad*, 2 (1985), pp. 93 – 133; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Carena de Can Collet (VOR.21.9)

COORDENADES: X: 448790 Y: 4606792

ALÇADA: 310 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el primer trencall després de Can Collet, seguint pel camí que va a la Torrassa del Moro. El jaciment estava al mig del camí, vessant sud-sud-oest de la carena granítica.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a mà, comuna ibèrica a torn, *tegulae* i un pivot d'àmfora Pascual 1. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Conjunt de sitges molt afectades i amb un seguit de materials que indicarien una colmatació a mitjans del segle I aC. Es planteja que podrien formar part d'un establiment de caràcter dispers relacionat i associat a l'establiment romà proper de Can Collet. La manca, però, d'estructures associades i el fet que no s'hi ha realitzat cap excavació científica, impedeix confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Sant Sebastià de Puigpedrós (VOR.21.10)

COORDENADES: X: 449286 Y: 4607555

ALÇADA: 410 msnm.

SITUACIÓ: Turó unit al de la Torrassa del Moro per un suau coll. Situat en el Pla de la Bassa del Llop, a uns 450 metres al sud-est de la Torrassa del Moro.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: A. Balil hi du a terme una prospecció la tardor de l'any 1952.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a torn i a mà, fragment de ceràmica gris costa catalana i fragments de *tegulae*.

VALORACIÓ: Materials ceràmics superficials sense estructures. S'associa a un petit establiment ibèric relacionat amb el poblat del Turó del Vent però la manca d'una intervenció arqueològica en extensió impedeix confirmar aquest extrem.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: A. Balil. “Prospecciones arqueológicas en el Valle del Mogent”. *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 87 (1953), pp. 174 - 179; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16.

JACIMENT: Sant Esteve del Coll (VOR.21.11)

COORDENADES: X: 448081 Y: 4607676

ALÇADA: 290 msnm.

SITUACIÓ: Actualment situat en el camí que va d'un dels carrers asfaltats de la urbanització Sant Carles a Can Collet, vessant oest del turó.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Ferro.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Tres tenalles, una d'elles adornada amb solcs acanalats formant guirnaldes.

VALORACIÓ: Troballa al peu de l'església, a la carretera de Cardedeu a Dosrius. Sense més dades disponibles, la qual cosa dificulta l'adscripció cronològica.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 43.

JACIMENT: Forn d'en Serra (VOR.21.12)

COORDENADES: X: 450835 Y: 4610459

ALÇADA: 190 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'est del centre urbà de Llinars, entre els carrers Torrent Moix i Sant Sadurní.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Gran quantitat de tègula i àmfora.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Jaciment situat en un camp avui en dia ja desaparegut. Hi apareixia gran quantitat de material romà en superfície però sense cap estructura. Sense més dades disponibles per precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Prat (VOR.21.13)

COORDENADES: X: 453202 Y: 4612448

ALÇADA: 240 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'est del centre urbà de Llinars, entre els carrers Torrent Moix i Sant Sadurní.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de TSSG (de gran qualitat sembla ser), TSH, parets fines, campaniana B, abundant localització d'àmfora, *tegula*, *dolium* i ceràmica comuna romana. Materials recollits per afeccionats desconeguts i Joan i Carles Pla.

VALORACIÓ: Jaciment situat sota la construcció de l'antiga casa de Can Prat, actualment convertida en xalet. Troballes abundants de ceràmica superficial però sense estructures. La bibliografia parla de vil·la romana a partir de la nombrosa ceràmica i la seva qualitat, però la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueológica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945); E. Llorach. “Llinás del Vallés”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 121 – 122; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Turó sobre l'església de Sant Esteve del Coll (VOR.21.14)

COORDENADES: X: 448327 Y: 4607506

ALÇADA: 360 msnm.

SITUACIÓ: Turó situat sobre l'església d'Alloll.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció superficial l'any 1992.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica grollera i comuna a torn.

VALORACIÓ: Troballa de materials ceràmics ibèrics superficials amb certa continuïtat que fan pensar en un possible nucli d'habitatges o petit poblat. Durant la prospecció de 1992 es troben parets de pedra seca fetes amb pedra de dimensions mitjanes i grans i petites concentracions de grans roques. Prop de la carena s'observà l'existència de forats que amiden 1 m. d'amplada per 1,5 metres de llargada distribuïts amb certa regularitat i alineat direcció nord-sud. Se'n troben a altres indrets del jaciment i en diversos jaciments de Llinars i de la Roca.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Collet (VOR.21.15)

COORDENADES: X: 448638 Y: 4606654

ALÇADA: 270 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el coll natural que comunica el Vallès i el Maresme, dins la Serralada Litoral. Molt a prop de la casa de Can Collet.

TIPUS: Assentament rural productiu

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial/Baiximperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments abundants de ceràmica romana: comuna, àmfora (Pascual 1), molta *tegula* i *dolium*, algun fragment de TSSG i TSH i un fragment de *marmorata*. Materials conservats per J. Estrada i el Museu de Granollers.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: A la part superior del marge nord, en el sector del camí que passa per darrera de la casa de Can Collet i que va cap el Cau de la Mostela, cada vegada que s'hi llaura apareix abundant ceràmica romana. La seva cronologia se situaria, a partir dels materials recuperats, entre el període augustal i finals del segle I dC. Sense estructures associades però la gran quantitat de ceràmica, sobretot industrial, i els fragments de terra cuita, fan pensar en un possible forn en aquest punt. Per això, ens decantem per parlar d'un assentament rural productiu en aquest nucli.

BIBLIOGRAFIA: A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 51; A. Balil. "La arqueología de la Maresma". *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 87 (1953), pp. 169 - 174; A. Balil. "Prospecciones arqueológicas en el Valle del Mogent". *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 87 (1953), pp. 174 - 179; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 - 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); R. Pascual. "Las ánforas de la Layetania". *Méthodes Classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du Colloque du Rome, 27 - 29 mai 1974*. Roma: Ècole Française de Rome (1977), p. 66 - 67; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaqüerot (1995), pp. 230 - 231; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 167.

JACIMENT: Castellvell (VOR.21.16)

COORDENADES: X: 450700 Y: 4608676

ALÇADA: 388 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una carena granítica, en el vessant sud de la depressió entre Can Bordoi i el Turó del Vent.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: S'hi realitzen dues excavacions arqueològiques d'urgència els anys 1984 i 1990 respectivament.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, *dolium*, campaniana B, àmfora, ceràmica comuna romana, campaniana A, fragment de *kalathos* pintat, ceràmica grega de figures roges, ceràmica grollera ibèrica, fragments d'orelletes i pesos de tel·ler, tovots, restes faunístiques, ceràmica àtica. Materials al Museu de Can Bordoi.

VALORACIÓ: Durant les obres de reconstrucció del Castell Vell (medieval), entre el mur depressiu i el fossar es documentaren nombroses sitges amb materials ibèrics i romans. Posteriorment, l'any 1984 s'hi realitzà una excavació d'urgència on es documentà un lloc d'habitació anterior al segle IV i 20 sitges d'emmagatzematge dels segles IV - III aC. L'any 1990 s'hi féu una nova intervenció d'urgència on es documentaren dos conjunts de sitges ibèriques espoliades. Es trobaven a la suposada zona perifèrica del poblat. El primer conjunt estava repartit a banda i banda de l'antic camí de Castellvell. Consistia en un conjunt de 5 sitges amb materials d'importació que permeteren establir una cronologia entorn el segle IV. El segon conjunt se situava al llarg d'un camí que es troba a llevant dels camps de la Plana o de Can Bordoi i no van ser excavades, tot i que se'n van documentar com a mínim 9. Aquest poblat segurament estava en relació amb el del Turó del Vent.

BIBLIOGRAFIA: M. Tenas. *Memòria de la intervenció d'urgència efectuada al jaciment ibèric de Castellvell (Llinars del Vallès, Vallès Oriental) el mes de juliol de 1990*. Memòria inèdita (1996); P. Pérez, M. Tenas. "Darreres intervencions arqueològiques al Vallès Oriental". *Lauro*, 2 (1991), pp. 21 - 24. A. Balil. "Prospecciones arqueológicas en el Valle del Mogent". *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 87 (1953), pp. 174 - 179; A. López, J. Rovira, E. Sanmartí. *Excavaciones en el poblado layetano del Turó del Vent, Llinars del Vallès. Campañas 1980 y 1981*. Barcelona: Diputació de Barcelona (1982); L. Monreal, J. Barrachina. *El castell de Llinars del Vallès. Un casal noble a la Catalunya del segle XV*. Barcelona: Abadia de Montserrat (1983); J. Bosch, R. Enrich, J.M. Llorens, M. Mataró, A. Pàmies, J. Pardo, J.M. Rueda, I. Serrat. "Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme al Turó del Vent (Llinars del Vallès, Vallès Oriental)". *Tribuna d'Arqueologia 1984 - 1985* (1986), pp. 121 - 132; J. Estrada. "Granollers". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 111; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955),

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

p. 15; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48.

JACIMENT: Can Rossell (VOR.21.17)

COORDENADES: X: 450074 Y: 4609908

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'antiga casa de Can Rossell, damunt del camí ral cap a Barcelona, a la riba dreta del Mogent. Uns 20 metres al nord de la masia, col·lateral a la finca núm. 27 del c/ J. Argila.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Documentat els anys 50 del segle XX per J. Pla. S'hi realitza una intervenció arqueològica d'urgència l'any 1989 motivada per la construcció d'habitatges.

MATERIALS: Materials diversos com fragments de ceràmica campaniana A i B, ceràmica ibèrica, comuna itàlica, àmfora itàlica i ibèrica, *kalatahos*, *pondus*, fragments de dolia, una antefixa i elements metàl·lics diversos com un filtre de plom de claveguera, una fíbula, un peu de làmpada de bronze, un ganivet, una clau, un forrellat i pollegueres de ferro. J. Estrada parla de la troballa de diverses monedes emporitanes, dues de la seca de *Laiésken* i dues de *Kesse*. Igualment, bronzes altimperials i monedes d'època de Constantí. Materials conservats per J. Estrada, el Museu Joan Pla i Gras de Llinars i pel Sr. C. Pla.

VALORACIÓ: Les primeres troballes consistiren en ceràmica nombrosa al galliner de Can Rossell (campaniana, ibèrica pintada i grollera a mà, dòlia i *tegula*). El 1989 es dugué a terme una excavació que ocupà uns 300 m². Les restes corresponen a un sol edifici estructurat a partir d'un espai obert o carrer que dóna, a través d'una gran porta (2,5 m.), a un pati interior a l'entorn del qual es distribueixen els diferents àmbits (fins a deu). L'amplada de l'entrada fa pensar que estava ideada pel pas de carros (s'han documentat les pollegueres i la balda i forrellat de ferro de les portes). El pati només

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

estaria cobert en part i en ell s'hi trobaria un col·lector d'aigües o claveguera. També en el pati trobaríem unes dòlies i una àmfora clavada a terra. És una construcció de planta baixa que podria tractar-se d'una zona de magatzem o treball. La tècnica constructiva es basa en la utilització de pedra granítica lligada amb argila i sense morter de calç, obtenint alçada murària amb tàpia. Com que a les estances no s'ha trobat fogars no es pensa en una funció d'hàbitat. A part, no trobem cap mena de cobriment del terra de les habitacions, només en un cas trobem un paviment de *signinum*. Pel que fa a les etapes, trobem un primer moment fundacional que se situaria cap el segle II aC. (125 aC.); posteriorment trobaríem un seguit de materials d'espòli del recinte (any 50 aC.) i finalment uns estrats d'abandonament i enderroc, no posteriors al 20 aC. En època altimperial fou totalment abandonat. S'observen, però, nous materials consistents en deixalles procedents d'un nou assentament imperial, que podria estar proper (fragments de TSSG i monedes com bronzes altimperials o monedes de Constantí). Important per la seva proximitat a la Via Augusta, de fet J. Estrada relaciona l'assentament amb la *mansio* de *Praetorio*.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez, E. Barrasetas. *Memòria de les excavacions al jaciment de Can Rossell (C/ J. Argila), Llinars del Vallès, 1989*. Memòria inèdita, 1989; F. Pallí. *La vía Augusta en Cataluña*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (1985); E. Barrasetas, D. Olivares, E. Sánchez. "El jaciment de Can Rossell (Llinars del Vallès), segle I aC.". *Lauro*, 13 (1997), pp. 5 - 12; J. Estrada. "Granollers". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 111 - 112; J. Estrada. "Granollers". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 111 - 112; J. Estrada. "Consideraciones sobre la antigüedad de Llinars". Programa Fiesta Mayor 1953. Llinars (setembre 1953); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 - 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); E. Sánchez. "Can Rossell, Llinars del Vallès". *Anuari d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya. Època romana, antiguitat tardana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1993), p. 283; R. Jàrrega. "El poblament rural i l'origen de les villae al nord-est d'Hispania durant l'època romano-republicana (segles II - I aC.)". *Quaderns de*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Prehistòria i Arqueologia de Castelló, 21 (2000), p. 280; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 133.

JACIMENT: La Torrassa del Moro (VOR.21.18)

COORDENADES: X: 448942 Y: 4607837

ALÇADA: 413 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'extrem nord d'una petita plana que domina la depressió prelitoral, uns 900 metres a l'est de l'església del Coll. S'accedeix des de Can Collet o des de Can Bordoï.

TIPUS: Torre.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Medieval/Contemporani.

RECERCA: S'hi realitzen dues excavacions arqueològiques d'urgència els anys 1994 i 2006 respectivament.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Torre de guaita localitzada en un dels enclavaments més elevats del parc Natural del Montnegre - Corredor. Les primeres referències les tenim el 1883 quan l'historiador Gomis va localitzar entorn de la torre una moneda de Gordià. A inicis del segle XX fou reconvertida en pavelló de caça, on s'hi bastiren dos pisos més. Posteriorment s'hi recolliren en superfície materials arqueològics com teules, fragments de dòlia, àmfora i ceràmica comuna. L'any 1994 es realitzà la primera intervenció arqueològica que consistí en l'excavació i consolidació de la torre sense poder fer una atribució cronològica, tot i que es documentà un petit hàbitat adossat a la torre amb un petit forn de mitjans del segle XIV. L'excavació a l'interior de la torre documentà quatre sitges retallades al substrat geològic i retallades entre si. També un túnel construït en època moderna. A l'extrem nord es documentà un petit hàbitat d'una sola estança, segurament relacionat amb les reformes del segle XX. Torre de planta circular amb l'estructura pròpia d'una talaia i tres fases constructives ben diferenciades. La fonamentació té una potència documentada de 4 metres amb un parament de grans carreus mal escairats i lligats amb morter de calç. Sobre la fonamentació es troben nou filades de 36 carreus de granit encoixinats. Aquesta és l'estructura que tradicionalment s'ha associat a època romana republicana, sobretot per la tècnica constructiva (*opus*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

quadratum). Recolzant-se en aquest primer parament trobem una altra estructura murària de 2,5 metres feta amb carreus de granit amb la cara exterior llisa i amb una porta orientada al sud. Podria correspondre a època medieval. La última fase constructiva seria la del segle XX. Aquesta torre permetia un control visual del pas de la via que passava per Llinars.

BIBLIOGRAFIA: AA.DD. “La Torrassa”. *Catàleg del patrimoni històric-artístic, arquitectònic i d'interès cultural de Llinars del Vallès*. Ajuntament de Llinars, 1991, p. 31-35; J.C. Serra Ràfols. *Forma conventus Tarraconensis. I- Baetulo – Blanda*. Barcelona: IEC (1928), p. 67; A. Gallardo. *Del Mogent al Pla de la Calma*. Barcelona: CEC (1938), p. 91; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945); A. Arribazalaga, J. Pardo, J. Sadurní. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya (1984); A. Balil. “Prospecciones arqueológicas en el Valle del Mogent”. *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 87 (1953), pp. 174 - 179; F. Pallí. *La vía Augusta en Cataluña*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (1985); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); R. Martí. “Fars de terra endins. A propòsit de la Torrassa del Moro”. *Laietània*, 16 (2005), pp. 185 – 196; “La Torrassa del Moro (Llinars del Vallès). Patrimoni de Catalunya-68”. *Espai. Revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques*, 34 (1992).

JACIMENT: Antic Camí de Can Suari a Can Codina - LAV. Tram La Roca - Llinars (VOR.21.19)

COORDENADES: X: 448748 Y: 4608810

ALÇADA: 171 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins del traçat del LAV.

TIPUS: Via.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 2002.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Antic camí, avui en desús, que va ser localitzat en les prospeccions arqueològiques efectuades l'any 2002 amb motiu del projecte de construcció de la LAV. Tram Barcelona - Frontera Francesa. Subtram: La Roca del Vallès - Llinars del Vallès. Aquest camí probablement uniria les cases de Can Suari i Can Codina. El traçat ferroviari li afectaria entre els PK 403+140 i 403+300. No s'ha pogut precisar la seva cronologia.

BIBLIOGRAFIA: No s'han pogut consultar els informes i memòries sobre aquesta intervenció.

JACIMENT: El Coll - Tomba del Guerrer (VOR.21.20)

COORDENADES: X: 447646 Y: 4607460

ALÇADA: 202 msnm.

SITUACIÓ: Dins la urbanització de Sant Josep, al costat de la carretera que va de Cardedeu a Dosrius.

TIPUS: Necròpolis.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Primer Ferro/Medieval/Modern/Contemporani.

RECERCA: Descobert l'any 1953. Es du a terme una primera excavació l'any 1964. El 2001 es documentaren noves restes i es procedí a una nova intervenció l'any 2002.

MATERIALS: Restes òssies, vasos ceràmics, objectes de bronze i ferro, destacant la presència d'armes defensives i ofensives i objectes litúrgics.

VALORACIÓ: El 1953, el Grup de Recerques Arqueològiques vinculat al Museu de Granollers va fer la descoberta d'estructures de la Primera Edat del Ferro a un dels marges de la carretera local. El 1964 s'excavà la zona i es trobà una tomba amb un important aixovar. A finals del mes de desembre de 2001 es documentaren nous materials i es procedí, el gener de 2002, a realitzar una intervenció que documentà una segona tomba i estructures d'altres cronologies. Així, es documentà una primera fase dels segles VII - VI aC. amb la tomba i els materials associats, una segona medieval i una darrera moderna i contemporània. Les dues tombes es tractarien d'individus incinerats d'entre 15 i 19 anys i es creu que es trobarien en un estatus elevat des del naixement. Això donaria indicis de la jerarquització de la societat de la zona del nord-est, que s'inicia en el Bronze Final III i evolucionaria fins època ibèrica. La necròpolis

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

es relacionaria amb els jaciments de Can Canyís (Banyeres del Penedès, Baix Penedès) o Granja Soley (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental).

BIBLIOGRAFIA: V. Muñoz. *Memòria científica de la intervenció arqueològica preventiva al jaciment de El Coll, dins la urbanització Sant Josep. Llinars del Vallès (El Vallès Oriental)*. Memòria inèdita (2004); V. Muñoz. "La necròpolis del Coll (Llinars del Vallès)". *Lauro*, 22-23 (2002), pp. 5 - 14; V. Muñoz. "El Coll: una segona tomba del Ferro I". *Cypsela*, 16 (2006), pp. 183 - 194; E. Sanmartí. *Una tomba de guerrer de la primera edat del Ferro trobada a Llinars del Vallès (Vallès Oriental, Barcelona)*. Treballs del Museu de Granollers, 1 (1993).

JACIMENT: Bosc de Can Suari (VOR.21.21)

COORDENADES: X: 448169 Y: 4608480,09

ALÇADA: 179 msnm.

SITUACIÓ: El jaciment està situat en el traçat de la Línia Ferroviària d'Alta Velocitat Madrid - Saragossa, Barcelona, Frontera Francesa, en el tram comprès entre la Roca del Vallès i Llinars del Vallès.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica entre els anys 2004 i 2005.

MATERIALS: Materials diversos.

VALORACIÓ: Assentament rural dispers d'època ibèrica de grans dimensions, amb una superfície total de 2100 m², dels quals 800 estan construïts. Es van documentar quatre paleocanals, tres dels quals presenten un posterior ús antròpic com a abocadors de l'hàbitat ibèric. L'hàbitat consta d'un conjunt arquitectònic de planta quadrangular amb l'entrada orientada a ponent i formant una sèrie d'estances disposades en bateria a l'entorn d'un pati central. Trobem 5 fases constructives. La primera, abans de mitjans del segle II aC. Tot i la mala conservació, l'assentament podria estar format per un sol àmbit amb funcionalitat com a hàbitat o exclusivament ús agrícola. La Fase 2, de mitjans segle II aC. fins l'últim terç del segle II aC., quan es basteix un assentament de dimensions mitjanes, amb tres o cinc àmbits disposats en bateria i un mur de tanca que delimita un espai obert destinat a l'àrea del treball i emmagatzematge. Es documenten estructures de combustió formades per una solera feta de ceràmica trinxada. La tercera fase aniria

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

entre l'últim quart del segle II i segle I aC. i es reformaria l'assentament amb una ampliació que comprendria un o tres àmbits. La Fase 4, des d'inicis segle I aC., quan es documenta una important fase de reformes constructives formant un conjunt arquitectònic tancat, de planta pràcticament quadrada i amb un gran accés al vessant de ponent, s'amplien les estances de la banda nord i es redueixen a l'oest. Es construeix un àmbit de grans dimensions a l'extrem sud-est que tindria una funcionalitat de magatzem. En aquesta fase d'expansió i consolidació s'observen innovacions constructives pròpies del món romà com la *tegula* o la convivència entre el sistema d'emmagatzematge en sitges i dòlia. Finalment, tenim la Fase 5, entre el segon quart i mitjans del segle I aC. Es documenta l'abandonament de part de l'assentament i només queda en ús la gran estança de l'extrem sud-est i tres sitges que s'abandonaren abans del canvi d'era.

BIBLIOGRAFIA: M. Zabala. “Can Suari. Un assentament rural ibèric dels segles II – I aC. a Llinars del Vallès”. *Tribuna d'Arqueologia 2006* (2007), pp. 170 – 190; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 136 – 137.

JACIMENT: Sitges de Can Suari (VOR.21.22)

COORDENADES: X: 448863 Y: 4608870

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el traçat de la LAV, en el tram comprés entre la Roca del Vallès i Llinars del Vallès.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica entre els anys 2004 – 2005.

MATERIALS: *Tegulae*, ceràmica ibèrica informe.

VALORACIÓ: Durant uns controls arqueològics causats per la construcció de la LAV, es documentaren dues sitges aïllades amb materials que permeten situar la seva amortització en un moment entre l'ibèric final i l'època romana.

BIBLIOGRAFIA: M. Zabala. “Can Suari. Un assentament rural ibèric dels segles II – I aC. a Llinars del Vallès”. *Tribuna d'Arqueologia 2006* (2007), pp. 170 – 190; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 136 – 137.

2.2.22. MARTORELLES (VOR.22)

Sense jaciments.

2.2.23. MOLLET DEL VALLÈS (VOR.23)

JACIMENT: Gallecs (VOR.23.1)

COORDENADES: X: 433961 Y: 4600311

ALÇADA: 80 msnm.

SITUACIÓ: Situat a prop de l'encreuament de l'autopista A7 (antiga B-30) i la carretera de Mollet a Caldes. Zona nord del nucli urbà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: L'any 2011 s'hi realitza una prospecció superficial a causa del *Projecte de Condicionament i millora de diversos camins a l'àmbit del Consorci PEIN de Gallecs*.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: L'any 1983 es recollí la notícia de l'existència d'un jaciment arqueològic a prop de l'encreuament entre l'autopista A7 amb la carretera de Mollet a Caldes de Montbui (BV-5154), amb les característiques pròpies dels forns per coure ceràmica utilitzats pels ibers, dels quals existeix testimoni en altres llocs de Catalunya. Probablement es tracti del jaciment proper anomenat Forn de les Minetes, situat prop de l'encreuament de l'autopista A7 amb la B-143. Actualment, però, la Carta Arqueològica considera que aquest forn és d'època moderna. Sense més dades disponibles, ja que la prospecció de l'any 2011 no hi detectà cap material.

BIBLIOGRAFIA: J. Font, J. Montillo, O. Castro. *Memòria científica de l'Estudi d'Afectacions al Patrimoni Cultural – Prospecció arqueològica. Projecte de Condicionament i millora de diversos camins a l'àmbit del Consorci PEIN de Gallecs. Mollet del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Parets del Vallès, Lliçà de Vall, Palau-Solità i Plegamans i Montcada i Reixac. Vallès Oriental – Vallès Occidental. Gener – Febrer 2011*. Actium, Gestió del Patrimoni Arqueològic. Memòria inèdita (2011).

JACIMENT: Església parroquial de Sant Vicenç (VOR.23.2)

COORDENADES: X: 434450 Y: 4599150

ALÇADA: 60 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins del nucli urbà, sector de l'església.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat l'any 1964 durant les obres d'urbanització de la plaça.

MATERIALS: Teules i fragment de paviment romà.

VALORACIÓ: Al carrer de l'església parroquial de Sant Vicenç, davant de la rectoria i als carrerons de darrera. El 4 de desembre de 1964, durant les obres d'urbanització de la plaça, un tractor va arrencar nombroses teules romanes. En el mateix indret T. Balvey localitzà un fragment de paviment romà (davant de l'església). Actualment la zona està asfaltada i completament urbanitzada. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Planes (VOR.23.3/VOC.9.19)

COORDENADES: X: 432410 Y: 4601900

ALÇADA: 132 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Palau-Solità i Plegamans i Mollet del Vallès. Situat en el traçat de la variant de la carretera C-59 entre els PK 4+560 i 4+620, just a l'esquerra del camí que va des de la masia Julià a la masia de Can Joan Feliuà.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Primer Ferro.

RECERCA: Seguiment arqueològic i intervenció l'any 2003; prospecció superficial l'any 2011.

MATERIALS: Conjunt de ceràmiques reduïdes fetes a mà amb decoració en forma de cordons o pentinats, també algun fragment de bronze, restes de molí, fragments de tovot.

VALORACIÓ: Camp de 15 sitges força mal conservades amb cronologia entre els segles VII - VI aC.

BIBLIOGRAFIA: J. Morera, J. Guàrdia. *Memòria del seguiment arqueològic de les obres de la variant de la C-59*. Memòria inèdita (2003); J. Font, J. Montillo, O. Castro. *Memòria científica de l'Estudi d'Afectacions al Patrimoni Cultural – Prospecció*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

arqueològica. Projecte de Condicionament i millora de diversos camins a l'àmbit del Consorci PEIN de Gallecs. Mollet del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Parets del Vallès, Lliçà de Vall, Palau-Solità i Plegamans i Montcada i Reixac. Vallès Oriental – Vallès Occidental. Gener – Febrer 2011. Actium, Gestió del Patrimoni Arqueològic. Memòria inèdita (2011).

2.2.24. MONTMELÓ (VOR.24)

JACIMENT: Can Massot (VOR.24.1)

COORDENADES: X: 437389 Y: 4600696,63

ALÇADA: 91 msnm.

SITUACIÓ: Situat dins el nucli urbà, en el carrer de Mossèn Cinto Verdaguer, núm. 18, a mitja vessant del Turó de la Bandera.

TIPUS: Vil·la.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze Final/Primer Ferro/Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Fou descobert l'any 1924 en el transcurs de les obres de construcció de la casa número 18 del carrer Jacint Verdaguer. L'any 1959 I. Cantarell realitzà una excavació arqueològica al pati per confirmar la funcionalitat i existència del jaciment. Els anys 1960 i 1992 les obres d'un col·lector en el carrer Jacint Verdaguer posaren al descobert més restes. L'any 2002 es realitza una nova intervenció deguda a la instal·lació d'un tub de gas. Finalment, el 2007 es planificà una intervenció per part de la UAB i l'Ajuntament a la zona que es continuà l'any 2008. Entre aquest any 2008 i el 2010 s'han fet diversos seguiments arqueològics preventius a l'entorn del jaciment.

MATERIALS: Estucs d'època romana, capitells d'ordre toscà, columneta, una antefixa, fragments d'àmfora itàlica, ceràmica ibèrica, ceràmica comuna itàlica, campaniana A tardana, campaniana B, parets fines, comuna oxidada ibèrica, àmfora ibèrica i *pondus*. Materials al Museu Municipal de Montmeló.

VALORACIÓ: El jaciment de Can Massot comprèn part del pati i finca del número 18 del carrer Jacint Verdaguer, cantonada amb el carrer Balmes; així com el tram de carrer Jacint Verdaguer davant dels núm. 18 i 13, prosseguint pel subsòl de l'esmentada finca n. 13. Les estructures romanes estan situades en el subsòl de la casa i jardí del núm. 18, continuant sota les cases núm. 1, 3, 5 i 7 del c/ Balmes. S'han identificat 4 àmbits, un passadís i la paret perimetral de l'edifici. L'assentament sorgiria al darrer terç del segle II aC., moment quan es conformen tots els àmbits conservats. Es tractaria d'una zona residencial estructurada al voltant d'un atri, que estaria rodejat per un seguit d'àmbits que possiblement es distribuïrien en quatre ales. Un dels àmbits s'ha identificat com un possible *tablinum*. La següent fase correspon ja a l'abandonament de l'assentament, a partir d'estrats d'enderroc i abandonament, destacant l'abundant presència de restes d'estuc. Aquest abandonament se situaria al primer quart del segle I aC. L'escassetat de

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

materials i la dificultat per precisar la funció de l'assentament dificulten la seva interpretació. Els arqueòlegs i la bibliografia generalment la consideren una vil·la romana; ara bé, la cronologia en què se situa juntament amb els escassos materials recuperats i la manca d'indicis clars d'una *pars rustica* associada (algunes sitges), fa que haguem de ser prudents a l'hora d'utilitzar aquesta categoria. Tot i això, cal considerar que la presència d'elements de cert luxe com estucs, columnes i capitells podrien ser indicatiu de la presència de la *pars urbana* d'una vil·la i, per tant, creiem que com a hipòtesi es podria mantenir aquesta tipologia.

BIBLIOGRAFIA: V. Cantarellas, M. Tenas, J. Guitart. *Memòria de la intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Massot (Montmeló, Vallès Oriental), 17 de setembre – 31 d'octubre de 2007*. Memòria inèdita (2009); V. Cantarellas, G. Ibars, M. Tenas, J. Guitart. *Informe de la intervenció arqueològica a la vil·la romana de Can Massot (Montmeló, Vallès Occidental), 2008*. Informe inèdit (2008); P. Martínez. *Informe – Memòria del seguiment al carrer Jacint Verdaguer del municipi de Montmeló (Vallès Oriental). Del 10 al 13 de juny del 2002*. Estrat, SCP. (2002); J. Barberà, R. Pascual. “Resultados de una prospección en la estación prerromana de la Font de Brill, en Santa Eulàlia de Ronçana (Barcelona)”. *Empúries*, 25 (1963), pp. 205 – 210; I. Cantarell, J. Estrada. “La vil·la romano-republicana de Can Massot (Montmeló) i el seu camp de sitges”. *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior. Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana*. Granollers: Societat Catalana d'Estudis Clàssics (1987), pp. 567 - 574; J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Can Cabanyes (VOR.24.2)

COORDENADES: X: 437607 Y: 4602151

ALÇADA: 116 msnm.

SITUACIÓ: En l'actualitat forma part de l'estructura del Circuit de Catalunya. Al centre del circuit, a prop d'una zona de pàrquing.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica gruixuda romana, fragments de *dolium* i *tegula*.

VALORACIÓ: Notícia d'una sitja apareguda en els marges del camí de la carretera de Granollers a Montmeló fins a Can Cabanyes. Material romà superficial pels voltants. Sense més dades disponibles que permetin determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Km. 1,4 Carretera de Granollers (VOR.24.3)

COORDENADES: X: 437830 Y: 4601193

ALÇADA: 85 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la riba dreta del Congost, a la segona terrassa fluvial. Marge oest de la carretera de Montmeló a Granollers.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a mà, *tegulae* i ossos. Materials recollits per I. Cantarell.

VALORACIÓ: L'any 1959 van aparèixer set sitges en el marge oest de la carretera de Montmeló a Granollers, a la sortida de Montmeló. Estaven agrupades en dos conjunts, un molt a prop de Can Tabola i un altre al costat de Can Cabanyes. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix entrar a detallar las característiques d'aquest camp de sitges i la seva possible relació amb algun jaciment proper.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Can Tacó – Turó d'en Roïna (VOR.24.4/VOR.25.10)

COORDENADES: X: 438165 Y: 4600287

ALÇADA: 118 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Montmeló i Montornès del Vallès. Turó situat a la part est del municipi i al sud del Turó de les Tres Creus. A prop de Montornès i a l'esquerra del riu Congost, voltat de naus industrials.

TIPUS: Assentament militar.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: A Can Tacó hi ha hagut excavacions des de 1947 amb Barberà i Panyella, el 1961 per Cantarell i als anys 80 per J. Sanmartí mitjançant una prospecció superficial. L'any 2003 es reprengueren les intervencions per part de l'ICAC i la UAB, que es mantenen encara a dia d'avui.

MATERIALS: Abundants materials romans i ibèrics. Estucs i motlures decorades de primer estil pompeïà (120 - 80 aC.). A nivell ceràmic dominen les produccions de vernís negre: campaniana A (amb variants) i campaniana B, amb produccions B-oïdes. Àmfora greco-itàlica, itàlica, púnica, púnica centreafricana, cartaginesa i ibèrica. El gruix dels materials ceràmics, però, són de producció local: àmfora ibèrica, ceràmica comuna ibèrica oxidada pintada, comuna ibèrica a torn de pasta sandvitx, a torn reduïda, grisa de la costa catalana i ceràmiques a mà, amb formes com càlats, bols, olles, gerretes i plats. També *dolium*, *pondus*, tègules i *imbrices*.

VALORACIÓ: Jaciment situat en un turó granític des del qual s'observa perfectament la confluència dels rius Mogent i Congost, formant el Besós. La hipòtesi que es defensava pel que fa a la seva funcionalitat era la d'un assentament petit indígena amb una continuïtat en època romana com a fortificació romana republicana. En el jaciment s'han documentat tres terrasses on es disposen els diferents àmbits. Es disposa en dos cossos. El primer, orientat de nord a sud, presenta un perímetre de 70 metres i una àrea de 300 m², mentre que el cos II un perímetre de 180 i àrea de 1700 m². S'ha identificat un sistema d'evacuació d'aigües relacionat amb un carrer central i una important cisterna. També un petit bastió, una poterna, una porta d'entrada al nucli i part de la muralla de tancament. Pel que fa als diferents àmbits, el millor conservat és el 5, una estança luxosa on s'han documentat els estucs d'estil pompeïà. En diferents punts s'han documentat zones de circulació amb terra piconada i restes de *signinum*. La

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

interpretació actual parla d'un enclavament romà de caràcter militar. Es podria tractar d'un assentament petit, potser una guarnició o *castellum* que exercia funcions de vigilància o control d'un territori força ampli. Tot i que resulta complicat determinar una funció concreta per l'assentament, la seva situació denota una voluntat clarament estratègica en la seva ubicació amb un interès en controlar la xarxa viària i les vies de pas naturals. És per això que mantenim com a categoria la d'assentament militar, tot i que creiem que les seves funcions podien depassar aquesta categorització, essent un centre de control i vertebració territorial. Pel que fa a la cronologia, es constata a partir de les ceràmiques, que funcionaria des de l'últim terç del segle II aC. fins el primer quart del segle I aC.

BIBLIOGRAFIA: M. Mercado, E. Rodrigo. *Intervenció arqueològica a Can Tacó – Turó d'en Roïna (Montornès del Vallès – Montmeló, Vallès Oriental)*. Maig – juny 2006. Estrats, SL. Memòria inèdita (2008); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 839 – 846; J. Chorén, M. Mercado, E. Rodrigo. “El jaciment de Can Tacó: un assentament romà de caràcter excepcional al Vallès Oriental”. *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers* (2006), pp. 57 – 76; J. Guitart, J.M. Palet, M. Mercado, E. Rodrigo. “Can Tacó: un recinte fortificat d'època republicana”. *Cota Zero*, 21 (2006), pp. 23 – 26; M. Mercado, J.M. Palet, E. Rodrigo, J. Guitart. “El castellum de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló/Montornès del Vallès) i la romanització de la Laietània interior. Cap a un estudi arqueològic del jaciment i del territori”. *Notes*, 21 (2006), pp. 241 – 266; M. Mercado, E. Rodrigo, M. Flórez, J.M. Palet, J. Guitart. “El castellum de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló/Montornès del Vallès) i el seu entorn territorial”. *Tribuna d'Arqueologia*, 2007 (2008), pp. 195 – 212; A. Arribazalaga, J. Pardo, J. Sadurní. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya (1984); J. Barberà, A. Planells. “Una estación ibero-romana en Montmeló (Barcelona)”. *Estudios*, 1 (1950), pp. 4 - 5; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Carrer Colom (VOR.24.5)

COORDENADES: X: 437173 Y: 4600828

ALÇADA: 95 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-oest del centre de Montmeló.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de *tegulae*.

VALORACIÓ: Durant les obres en el carrer es documenten teules formant part d'una inhumació que els autors situen, a partir de la inspecció ocular, en època tardoantiga.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Can Guitet (VOR.24.6)

COORDENADES: X: 437612 Y: 4601978

ALÇADA: 80 msnm.

SITUACIÓ: Situat a uns 40 metres al nord de la casa de Can Guitet, a l'extrem est del Circuit de Catalunya, en l'espai on es troba la carretera de circumval·lació del Circuit.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: S'hi realitzà una intervenció l'any 1991 amb motiu de la construcció del Circuit de Catalunya.

MATERIALS: Fragments de *tegulae* i ceràmica informe a torn.

VALORACIÓ: Durant les obres de construcció del Circuit de Catalunya es descobriren les restes de dues sitges i de materials romans dispersos, que foren destruïdes abans de poder ser excavades. La presència de tègula juntament amb la manca de ceràmica ibèrica i ceràmica itàlica republicana, fan pensar a l'arqueòleg en una cronologia altimperial.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez. *Memòria del jaciment de Can Guitet (Montmeló, Vallès Oriental)*. Memòria inèdita (1991).

JACIMENT: Les sitges de Can Tabola (VOR.24.7)

COORDENADES: X: 438000 Y: 4601329

ALÇADA: 50-100 msnm.

SITUACIÓ: Situat a uns 50 metres al sud-oest de la casa de Can Tabola i just tocant la carretera BV-5003, aproximadament al km 2,8. Zona banyada pels rius Tenes i Congost.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Bona.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció d'urgència l'any 1988 a causa de les obres de condicionament de la carretera BV-5003 que havien posat al descobert les restes arqueològiques.

MATERIALS: Predomini del material ceràmica fet a mà i de cocció reduïda. També, però, hi ha un percentatge reduït de materials ceràmics a torn, formats per ceràmica ibèrica, àmfora itàlica, ceràmica sigil·lada i materials constructius com *dolium*, *tegula* i *imbrex*. Igualment, es documentaren restes òssies animals i algunes peces d'indústria lítica i metal·lúrgica.

VALORACIÓ: En el marge esquerre de la carretera comarcal BV-5003 de Montmeló a Granollers es documentaren 4 sitges de forma troncocònica o ovalada. Els materials recuperats, especialment els de la sitja anomenada B, permeten als arqueòlegs situar la seva amortització en el segle I aC. La migradesa de materials recuperats fan pensar que estaríem davant d'una petita zona d'emmagatzematge associada a algun petit nucli rural dispers associat a la producció agrícola.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila. "Excavació de Can Tabola (Montmeló, 1988)". *Lauro*, 3 (1992), pp. 11 -15.

JACIMENT: Serrat de les Tres Creus (VOR.24.8/VOR.25.9)

COORDENADES: X: 438360 Y: 4600590

ALÇADA: 155 msnm.

SITUACIÓ: Turó boscós entre les vies de tren i el polígon industrial Riera Marsà, sobre la línia divisòria dels termes municipals de Montmeló i Montornès del Vallès.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció l'any 1988 a causa de la construcció d'un dipòsit d'aigües i de les canalitzacions corresponents.

MATERIALS: Restes de ceràmica feta a mà, ceràmica comuna ibèrica, àmfora ibèrica i tègula.

VALORACIÓ: També conegut com "Turó de les Tres Creus" o "Turó del Raiguer". El conjunt del Turó de les Tres Creus està format per dos zones: el Turó de Can Tacó o d'en Roïna on es coneix un assentament iberoromà, i el Turó de les Mamelles amb dos cims: el turó de les Tres Creus i el del Raiguer. En aquest últim cim es realitzà una intervenció per situar un dipòsit que resultà estèril arqueològicament. Tot i així, hi ha notícies de troballes ceràmiques superficials en el Turó de les Tres Creus, que podria indicar l'existència d'un assentament en relació amb el de Can Tacó, amb una funció similar de vigilància i també una cronologia al voltant del segle I aC.

BIBLIOGRAFIA: J. Chorén. *Intervenció arqueològica a les obres d'instal·lació d'un dipòsit d'aigües al Turó de les Tres Creus (Montmeló – Montornès del Vallès, Vallès Oriental). Juny – agost de 2005.* Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural, SL. Memòria inèdita (2005).

2.2.25. MONTORNÈS DEL VALLÈS (VOR.25)

JACIMENT: Can Cuberot (VOR.25.1)

COORDENADES: X: 440015 Y: 4599358

ALÇADA: 138 msnm.

SITUACIÓ: Finca localitzada a 200 metres al sud-est de les piscines municipals, damunt un turonet de pendent suau, al nord de la urbanització Barri Castell.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae* i ossos.

VALORACIÓ: Troballa de material ceràmic superficial molt rodat i ossos. Es parla d'una possible sepultura però la manca d'una intervenció arqueològica impedeix corroborar-ho.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesis doctoral inèdita (2002), pp. 104 – 105.

JACIMENT: La Casa Blanca (VOR.25.2)

COORDENADES: X: 438052 Y: 4599696

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la banda nord-oest de la serra paral·lela al Mogent i al Besós. Zona parcel·lada al sud de la carretera de Santa Coloma a la Roca.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Algun fragment de terrissa romana.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Material superficial. Notícia d'enterraments romans en caixa en fer els fonaments d'una finca. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Nucli urbà (VOR.25.3)

COORDENADES: X: 439013 Y: 4599201

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Nucli urbà de Montornès, rodalies de l'església, al vessant nord-oest del turó de Can Corbera i Sant Miquel.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: J. Estrada documentà restes indeterminades. En fer-se obres és habitual documentar restes romanes.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Polígon Riera Marsà (VOR.25.4)

COORDENADES: X: 439078 Y: 4600711

ALÇADA: 110 msnm.

SITUACIÓ: Turons situats entre la vall del Congost i el riu Mogent. Actualment s'hi troben els habitatges d'un polígon industrial, al nord-oest de Montornès.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Molt a prop d'on el Mogent es creua amb el Congost formant el Besós, hi ha notícies de localització de sitges amb *tegulae* i fragments d'àmfora. Actualment no s'observen restes.

BIBLIOGRAFIA J. Barberà, R. Pascual. “Resultados de una prospección en la estación prerromana de la Font de Brill, en Santa Eulàlia de Ronçana (Barcelona)”. *Empúries*, 25 (1963), pp. 205 – 210; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Turó de Can Galvany (VOR.25.5/VOR.41.9)

COORDENADES: X: 440024 Y: 4598839

ALÇADA: 166 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Montornès del Vallès i Vallromanes. Turó granític al nord-est del turó de Sant Miquel. Prop de la urbanització Barri Castell, a la riba dreta de la riera de Vallromanes i al nord del golf d'aquesta població.

TIPUS: Assentament d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica a torn i a mà, gris costa catalana, *kalathoi* pintats, campaniana A i B i algun fragment d'àmfora itàlica, *tegulae* i monedes. Materials conservats per J. Estrada, E. Ramon i el Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Turó situat entre Can Galvany, Can Genís i la riera de Vallromanes . En aquest indret, a la falda nord-est del poblat ibèric de Sant Miquel, s'hi troba un planell petit on es considera que segurament se situava un nucli d'habitatges, tot i que no en queda cap estructura. El conjunt de materials fan pensar en un petit nucli d'assentament. Hi ha notícies que fa 40 anys encara s'hi veia un carrer de cases. Actualment és una zona molt afectada per la construcció d'habitatges, tot i que encara es poden trobar restes ceràmiques força abundants. Així, la manca d'una intervenció

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

arqueològica a la zona impedeix confirmar aquestes hipòtesis però l'abundant troballa de ceràmica superficial juntament amb aquesta documentació d'estructures d'hàbitat, podrien fer pensar en algun petit assentament rural en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. "Montornés y su pasado". *Vallés*, 1218 (24 de juliol de 1965); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 836 – 837; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 149 – 150.

JACIMENT: Turó de Sant Miquel (VOR.25.6/VOR.41.10)

COORDENADES: X: 439400 Y: 4597750

ALÇADA: 436 msnm.

SITUACIÓ: Turó del sistema litoral. A la partició entre els termes municipals de Montornès i Vallromanes. Amb domini visual de la plana del Besós i de la riera de Vallromanes.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/Final-Tardorepublicà/Medieval/Modern.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica entre els anys 1963 i 1964 dirigides per E. Ripoll, J. Barberà i Ll. Monreal i, posteriorment, el 1999, unes prospeccions arqueològiques. L'any 2007, a causa de la creació d'un nou vial forestal a la muntanya de Sant Miquel, es documentaren noves estructures vinculades al jaciment ibèric. Darrerament, l'any 2008, s'hi dugué a terme una prospecció intensiva i s'hi inicià un procés de revalorització i protecció del jaciment, amb la confecció de la seva delimitació, topografia i reestudi del material arqueològic. Cal remarcar la constant activitat dels clandestins i furtius de la que queda constància per la troballa de cates i de lots de materials fora de context en diversos museus de Catalunya.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica a mà, a torn oxidada i reduïda, ceràmica ibèrica grisa, àtica de vernís negre i de figures roges, fragments ceràmics del Taller de Roses i del Taller de les Petites Estampilles, campaniana A, àmfora púnico-ebusitana i algun fragment d'itàlica, fusaioles, molins de mà, fauna, estris de ferro (destacant un magnífic conjunt d'eines i peces decorades que avui en dia s'ha perdut), etc. Materials al Museu Arqueològic de Catalunya, Museu de Granollers, Arxiu Municipal de Montornès del Vallès i el Museu Municipal de Nàutica del Masnou.

VALORACIÓ: Turó situat entre el torrent de Can Gurri i la riera de Vallromanes. S'hi situen les restes d'un assentament ibèric i d'un castell medieval. Entre els anys 63 i 64 s'hi dugué a terme una petita intervenció arqueològica dirigida per E. Ripoll que afectà un sector del jaciment. Documentà dues habitacions al sud-est del turó, quatre fogars i un possible forn. En un sondeig en una antiga cala sembla que es trobà un estrat anterior amb ceràmica hel·lenística de figures roges. L'any 1999 es dugueren a terme unes prospeccions arqueològiques al turó que mostraren l'aparició de ceràmica ibèrica al cim i tot el vessant est, delimitant una extensió per l'assentament que abastaria gran part del turó. Aquesta visió es reafirmà a partir dels descobriments del 2007 i, especialment, gràcies a la reinterpretació dels materials i la topografia del jaciment feta recentment des de la Universitat Autònoma de Barcelona. La ceràmica aportaria una cronologia des de la segona meitat del segle V aC. fins al II aC., tot i que es pot concretar més i pensar en un funcionament clar com a nucli de certa entitat entre el segle IV i el 200 aC., quan els diversos nivells de destrucció mostrarien un possible abandonament violent i sobtat del nucli. Els fogars i el forn fan pensar en una possible funció del nucli com a centre productor especialitzat. En la comentada darrera reinterpretació del jaciment es remarca la possible importància d'aquest, plantejant una hipotètica extensió d'entre 1,5 i 2'5 ha. que permetria parlar d'un dels nuclis més remarcables de l'àrea laietana; ara bé, la manca d'una excavació en extensió impedeix arribar a confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: J. Barberà, X. Dupré "Els laietans, assaig de síntesi". *Fonaments*, 4 (1984), pp. 31 - 86; J. Bolós, E. Piquer. "Vallromanes, castell de Montornès". *Catalunya romànica*, vol. XVIII. *Vallès Occidental – Vallès Oriental*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana (1998), p. 435; J. Font i Cussó. "Els ibers a Badalona". *Agrupació Excursionista de Badalona* (1933), any III, n. 16, p. 5; E. Ripoll, J. Barberà, L. Monreal. "Poblado prerromano de San Miguel (Vallromanes - Montornès, Barcelona)". *Excavaciones arqueológicas en España*, 28 (1964); J.C. Serra Ràfols. "El

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana”. *Empúries*, 4 (1942), p. 92; J. Barberà, R. Pascual. “El poblado prerromano de la muntanya de Sant Miquel de Vallromanes – Montornès (Barcelona)”. *Empúries*, 31-32 (1969-1970), pp. 273 - 283; J. Colomines. “Llocs d'habitació ibèrics a la Costa de Llevant”. *Anuari de l'IEC*, vol. VIII (1927 – 1931), pp. 41 - 55; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); D. Zamora, J. Pujol, J. Garcia, X. Cela. “El poblament de la Laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d'organització territorial”. *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Girona: MAC (2001), pp. 203 – 226; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945), p. 145; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 818 – 835; J. Auladell. “Metal·lúrgia i útls fèrrics agrícoles/ramaders prerromans a l'àrea laietana”. *Gala*, 2 (1993), pp. 227 – 236; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 164 – 165; D: Asensio, J. Guitart. *El jaciment ibèric de la muntanya de Sant Miquel. Montornès del Vallès i Vallromanes. Recull de documentació i assaig d'interpretació*. Barcelona: Diputació de Barcelona (2010); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 105 – 106.

JACIMENT: Can Masferrer – Torre de les Aigües (VOR.25.7)

COORDENADES: X: 439400 Y: 4597750

ALÇADA: 110 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una serra al nord de la riba dreta del Mogent. Sota la capella de Sant Jaume de Can Masferrer.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà/Modern/Contemporani.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 2005 a causa del pas del traçat de l'AVE per la zona i, com a resultat, se'n deriva una intervenció arqueològica el mateix any 2005.

MATERIALS: Fragments de paviment i ceràmiques de cronologies diverses. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Zona on aparegué material ceràmic romà de tipus industrial en superfície. Es considera que el mas i la capella estan bastides sobre estructures d'època romana, a partir de la presència sota els murs sud i oest de restes d'un paviment d'*opus testaceum*. Per raó de l'afectació pel pas de l'AVE es dugué a terme una intervenció arqueològica. Es féu en una sobreelevació del terreny, segurament d'origen antròpic, ja que en un dels perfils es pot apreciar un mur bastit amb còdols i lligat amb morter de calç. Les intervencions al subsòl de la masia documentaren gran nombre de material ceràmic industrial. Es documentaren dues estructures muràries paral·leles i amb un passadís entremig. També dues conduccions d'aigua i estructures d'època contemporània. L'han considerat vil·la romana d'època imperial però l'escassetat de materials dificulta poder confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. "Montornés y su pasado". *Vallés*, 1218 (24 de juliol de 1965); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: *Terminus augustalis* (VOR.25.8)

COORDENADES: X: 439000 Y: 4601590

ALÇADA: 89 msnm.

SITUACIÓ: Localitzat en els terrenys de la fàbrica Eaton Lívia, SA., la qual es troba a uns 80 metres del riu Congost i delimita amb l'antic camí de l'Arrabal a Can parellada, el camí de Can Montmeló i l'A-7. Actualment es troba en una àrea ajardinada de la fàbrica.

TIPUS: Document epigràfic.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Documentat els anys 90 en una indústria local.

MATERIALS: *Terminus augustalis*.

VALORACIÓ: n.d.

BIBLIOGRAFIA: R. Jàrraga, I. Rodà. “El *terminus augustalis* de Montornès: noves dades epigràfiques”. *Lauro*, 16 (1999), pp. 5 – 12; M. Mayer, I. Rodà. “Darreres troballes i estat de la recerca epigràfica a Catalunya”. *Tribuna d’Arqueologia 1998 – 1999* (2002), p. 279.

JACIMENT: Serrat de les Tres Creus (VOR.25.9/VOR.24.8)

COORDENADES: X: 438360 Y: 4600590

ALÇADA: 155 msnm.

SITUACIÓ: Turó boscos entre les vies de tren i el polígon industrial Riera Marsà, sobre la línia divisòria dels termes municipals de Montmeló i Montornès del Vallès.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S’hi realitza una intervenció l’any 1988 a causa de la construcció d’un dipòsit d’aigües i de les canalitzacions corresponents.

MATERIALS: Restes de ceràmica feta a mà, ceràmica comuna ibèrica, àmfora ibèrica i tègula.

VALORACIÓ: També conegut com “Turó de les Tres Creus” o “Turó del Raiguer”. El conjunt del Turó de les Tres Creus està format per dos zones: el Turó de Can Tacó o d'en Roïna on es coneix un assentament iberoromà, i el Turó de les Mamelles amb dos cims: el turó de les Tres Creus i el del Raiguer. En aquest últim cim es realitzà una intervenció per situar un dipòsit que resultà estèril arqueològicament. Tot i així, hi ha notícies de troballes ceràmiques superficials en el Turó de les Tres Creus, que podria indicar l'existència d'un assentament en relació amb el de Can Tacó, amb una funció similar de vigilància i també una cronologia al voltant del segle I aC.

BIBLIOGRAFIA: J. Chorén. *Intervenció arqueològica a les obres d’instal·lació d’un dipòsit d’aigües al Turó de les Tres Creus (Montmeló – Montornès del Vallès, Vallès Oriental)*. Juny – agost de 2005. Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural, SL. Memòria inèdita (2005).

JACIMENT: Can Tacó – Turó d'en Roïna (VOR.25.10/VOR.24.4)

COORDENADES: X: 438165 Y: 4600287

ALÇADA: 118 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Montmeló i Montornès del Vallès. Turó situat a la part est del municipi i al sud del Turó de les Tres Creus. A prop de Montornès i a l'esquerra del riu Congost, voltat de naus industrials.

TIPUS: Assentament militar.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: A Can Tacó hi ha hagut excavacions des de 1947 amb Barberà i Panyella, el 1961 per Cantarell i als anys 80 per J. Sanmartí mitjançant una prospecció superficial. L'any 2003 es reprengueren les intervencions per part de l'ICAC i la UAB, que es mantenen encara a dia d'avui.

MATERIALS: Abundants materials romans i ibèrics. Estucs i motlures decorades de primer estil pompeïà (120 - 80 aC.). A nivell ceràmic dominen les produccions de vernís negre: campaniana A (amb variants) i campaniana B, amb produccions B-oïdes. Àmfora greco-itàlica, itàlica, púnica, púnica centreafricana, cartaginesa i ibèrica. El gruix dels materials ceràmics, però, són de producció local: àmfora ibèrica, ceràmica comuna ibèrica oxidada pintada, comuna ibèrica a torn de pasta sandvitx, a torn reduïda, grisa de la costa catalana i ceràmiques a mà, amb formes com còlats, bols, olles, gerretes i plats. També *dolium*, *pondus*, tègules i *imbrices*.

VALORACIÓ: Jaciment situat en un turó granític des del qual s'observa perfectament la confluència dels rius Mogent i Congost, formant el Besós. La hipòtesi que es defensava pel que fa a la seva funcionalitat era la d'un assentament petit indígena amb una continuïtat en època romana com a fortificació romana republicana. En el jaciment s'han documentat tres terrasses on es disposen els diferents àmbits. Es disposa en dos cossos. El primer, orientat de nord a sud, presenta un perímetre de 70 metres i una àrea de 300 m², mentre que el cos II un perímetre de 180 i àrea de 1700 m². S'ha identificat un sistema d'evacuació d'aigües relacionat amb un carrer central i una important cisterna. També un petit bastió, una poterna, una porta d'entrada al nucli i part de la muralla de tancament. Pel que fa als diferents àmbits, el millor conservat és el 5, una estança luxosa on s'han documentat els estucs d'estil pompeïà. En diferents punts s'han documentat zones de circulació amb terra piconada i restes de *signinum*. La

interpretació actual parla d'un enclavament romà de caràcter militar. Es podria tractar d'un assentament petit, potser una guarnició o *castellum* que exercia funcions de vigilància o control d'un territori força ampli. Tot i que resulta complicat determinar una funció concreta per l'assentament, la seva situació denota una voluntat clarament estratègica en la seva ubicació amb un interès en controlar la xarxa viària i les vies de pas naturals. És per això que mantenim com a categoria la d'assentament militar, tot i que creiem que les seves funcions podien depassar aquesta categorització, essent un centre de control i vertebració territorial. Pel que fa a la cronologia, es constata a partir de les ceràmiques, que funcionaria des de l'últim terç del segle II aC. fins el primer quart del segle I aC.

BIBLIOGRAFIA: M. Mercado, E. Rodrigo. *Intervenció arqueològica a Can Tacó – Turó d'en Roïna (Montornès del Vallès – Montmeló, Vallès Oriental). Maig – juny 2006*. Estrats, SL. Memòria inèdita (2008); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 839 – 846; J. Chorén, M. Mercado, E. Rodrigo. “El jaciment de Can Tacó: un assentament romà de caràcter excepcional al Vallès Oriental”. *Ponències. Anuari del Centre d'Estudis de Granollers* (2006), pp. 57 – 76; J. Guitart, J.M. Palet, M. Mercado, E. Rodrigo. “Can Tacó: un recinte fortificat d'època republicana”. *Cota Zero*, 21 (2006), pp. 23 – 26; M. Mercado, J.M. Palet, E. Rodrigo, J. Guitart. “El castellum de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló/Montornès del Vallès) i la romanització de la Laietània interior. Cap a un estudi arqueològic del jaciment i del territori”. *Notes*, 21 (2006), pp. 241 – 266; M. Mercado, E. Rodrigo, M. Flórez, J.M. Palet, J. Guitart. “El castellum de Can Tacó/Turó d'en Roïna (Montmeló/Montornès del Vallès) i el seu entorn territorial”. *Tribuna d'Arqueologia*, 2007 (2008), pp. 195 – 212; A. Arribazalaga, J. Pardo, J. Sadurní. *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya (1984); J. Barberà, A. Planells. “Una estación ibero-romana en Montmeló (Barcelona). *Estudios*, 1 (1950), pp. 4 - 5; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

2.2.26. MONTSENY (VOR.26)

Sense jaciments.

2.2.27. PARETS DEL VALLÈS (VOR.27)

JACIMENT: La Riera (VOR.27.1)

COORDENADES: X: 436345 Y: 46022813

ALÇADA: 80 msnm.

SITUACIÓ: Dins el nucli urbà de Parets, a pocs metres de l'Avinguda de Catalunya i l'Avinguda Francesc Macià. Primera terrassa del riu Tenes, a la riba dreta.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només a partir de la bibliografia que parla d'un enterrament en tègula romà. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueológica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945).

JACIMENT: Can Moragues (VOR.27.2)

COORDENADES: X: 436743,75 Y: 4602481,75

ALÇADA: 92 msnm.

SITUACIÓ: A la riba esquerra del riu Tenes, en la primera terrassa al·luvial. A pocs metres al nord de Can Moragues i de la carretera que va del poble a la N-152. A l'est del centre urbà de Parets.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: Documentat per J. Estrada l'any 1948.

MATERIALS: Fragments de *dolium*, *tegula* i àmfora romana, una canalització i un paviment.

VALORACIÓ: Es localitzà en aquest indret, a 1 metre de profunditat, unes restes de canalització romana amb paviment hidràulic. Hi ha notícies de l'aparició de lloses. Les

troballes es localitzen en una zona on apareix ceràmica romana superficial. Sense estructures ni una intervenció arqueològica que permeti precisar sobre la tipologia del jaciment documentat.

BIBLIOGRAFIA: A. Balil, E. Ripoll. “Actividad arqueológica en Cataluña durante los años 1950 y 1951”. *Archivo Español de Arqueología*, 25 (1952), p. 184; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Vila-Rosal (VOR.27.3)

COORDENADES: X: 433975 Y: 4603709

ALÇADA: 110 msnm.

SITUACIÓ: Petita vall entre dues serres, al nord del km. 10 de la carretera comarcal 155.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de picadís romà, tègula i fragments de *dolium*.

VALORACIÓ: Casa de pagès molt antiga on J. Estrada localitzà als anys 50 restes d'època romana en els pous de la casa. Ha estat considerada una vil·la però no hi ha suficients dades per corroborar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Torre de Malla (VOR.27.4)

COORDENADES: X: 434317 Y: 4601873

ALÇADA: 105 msnm.

SITUACIÓ: A 100 metres a l'oest de la riera Seca i a 1 km. al sud-oest del centre urbà de Parets.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Apareix en el cartulari de Sant Cugat com a Vilatzira i es considera una possible vil·la. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar les dades aportades per la documentació medieval.

BIBLIOGRAFIA: Catàleg del patrimoni arquitectònic de Parets (Ajuntament de Parets 1985); R. Martí, M. Gorina. *Apunts de la història i geografia de Parets del Vallès*. Parets del Vallès: Caixa d'Estalvis de Catalunya (1980).

JACIMENT: Torre de Cellers (VOR.27.5)

COORDENADES: X: 436696 Y: 4601763

ALÇADA: 81 msnm.

SITUACIÓ: Es localitza a uns 200 metres a l'est de la carretera N-152 amb la cruïlla de l'autopista A-7. Al sud de Parets.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Diversos fragments ceràmics de tipologia desconeguda però atribuïts a època romana.

VALORACIÓ: A partir de la realització de diverses excavacions en el sòl, concretament a l'antic fossar, aparegueren diferents ceràmiques atribuïdes a època romana. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

2.2.28. LA ROCA DEL VALLÈS (VOR.28)

JACIMENT: Turó de Can Solei (VOR.28.1)

COORDENADES: X: 443475 Y: 4602109

ALÇADA: 250 msnm.

SITUACIÓ: Turó granític, situat a la riba esquerra del Mogent.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn i a mà. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: Bosc que cobreix el turó de Can Solei on ha aparegut ceràmica a nivell superficial. Sense estructures associades ni més dades que permetin precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; A. Balil. "La arqueología de la Maresma". *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 87 (1953), pp. 169 - 174; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetar y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 - 194; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 681.

JACIMENT: Can Gener de les Valls (VOR.28.2)

COORDENADES: X: 443218 Y: 4605838

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Carena que neix a prop del turó d'en Punes, entre la font Ferrussa i Can Gener. Camps de conreu afectats pel creixement de la Urbanització La Roca-2, a la zona nord del municipi.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmiques campanianes, ibèriques (a mà i a torn), fragments de *tegula*, àmfora i *opus testaceum*.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Jaciment també conegut com a “Peça d’en Cortés”. Dalt de la carena que neix a Can Punes i mor a Can Cuana de la Roca i que està separada pel torrent de Can Borrell i pel de Can Sora, abans de la Guerra Civil sembla que hi havia parets romanes. Actualment es localitza material ceràmic a nivell superficial. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; A. Balil, E. Ripoll. “Otras actividades arqueológicas en Cataluña durante 1951”. *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 88 (1953), pp. 446 - 447; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 685.

JACIMENT: Prop de Can Parpers (VOR.28.3)

COORDENADES: X: 446753 Y: 4603329

ALÇADA: 280 msnm.

SITUACIÓ: Vessant est del turó de Can Parpers.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de terrissa ibèrica a torn i a mà.

VALORACIÓ: J. Estrada localitza ceràmica ibèrica superficialment, sense estructures ni més dades disponibles sobre les característiques del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Església parroquial de la Roca (VOR.28.4)

COORDENADES: X: 443925 Y: 4604702

ALÇADA: 135 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la paret dreta de la tanca de l'església i la Rectoria, a la part de darrera.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica superficial l'any 2005.

MATERIALS: Fragments de tègula i picadís romà.

VALORACIÓ: A la part de la tanca de l'església i la Rectoria, a la part de darrera, s'hi observen fragments de tègula i picadís romà que van ser utilitzats per la construcció del parament modern. Segons el mossèn del poble, sota l'actual construcció hi ha les bases de la primitiva església del segle X i, quan s'han dut a terme obres al subsòl, han sortit monedes i esquelets. La manca d'una intervenció arqueològica, però, impossibilita confirmar una cronologia d'època antiga o la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Turó dels Castellans (VOR.28.5)

COORDENADES: X: 448034 Y: 4605345

ALÇADA: 370 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el turó transformat per la urbanització "Sant Carles". A força distància de la Roca.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció superficial l'any 1992.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn i a mà dispersa.

VALORACIÓ: Àrea de troballes disperses de ceràmica ibèrica sense conservació d'estructures. La bibliografia ho cataloga com a poblat petit. En prospecció efectuada el 1992 no es troba material significatiu i, per tant, no sembla que de moment es pugui confirmar aquesta hipòtesi.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 659.

JACIMENT: Can Grau (VOR.28.6)

COORDENADES: X: 441618 Y: 4605267

ALÇADA: 145 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat de Can Grau i Can Llobet, al costat de la carretera de Valldarió i davant del camí que s'enfila en la serra cap a Cal Jardiner.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció superficial l'any 1992.

MATERIALS: Fragments d'àmfora, *tegulae*, dòlia i ceràmica de pasta negrosa.

VALORACIÓ: Materials que apareixen en remoure les terres amb l'arada grossa. La prospecció superficial de 1992 recupera pocs materials. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Camp d'en Llobet (VOR.28.7)

COORDENADES: X: 441696 Y: 4605041

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Situat en unes feixes amples de conreu, al vessant oriental de la serra entre Palou i Valldarió. Al sud de Can Grau, a uns 100 metres.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *dolium* i *tegulae*.

VALORACIÓ: Material superficial, sense estructures. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*.

Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: La Casa Nova (VOR.28.8)

COORDENADES: X: 442940 Y: 4603779

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una finca afectada per l'existència de la fàbrica de Can Marigó.

La casa nova es troba a la dreta del Mogent, a uns 200 metres més a l'oest i també a l'oest del nucli urbà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments d'àmfora i terrissa ibèrica a torn.

VALORACIÓ: Material superficial. Actualment no es localitza el jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit;

J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”.
Empúries, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el*

territorio del área metropolitana de Barcelona. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*.

Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 684.

JACIMENT: A l'est del dolmen de Cèllec (VOR.28.9)

COORDENADES: X: 444651 Y: 4601860

ALÇADA: 370 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat del camí antigament utilitzat per anar de Santa Quitèria a Sant Bartomeu. Coll que es localitza a uns 200 metres al nord-est de la Cabana del Moro. Al sud-est de La Roca i al nord-oest de Sant Bartomeu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Neolític/Calcolític/Bronze/Ibèric Antic.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Troballes de ceràmica diversa a nivell superficial de diferents tipus i cronologies, arribant fins l'Ibèric Antic. Es trobava alguna paret seca de difícil interpretació. Actualment no es localitza el jaciment i la manca de dades impedeix teoritzar sobre la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48.

JACIMENT: Vessant o "Miranda d'en Punes" (VOR.28.10)

COORDENADES: X: 442440 Y: 4606240

ALÇADA: 220 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat del bosc dels Quaranta pins, al cim de la carena miocènica.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegula* i *dolium*, paviments.

VALORACIÓ: Jaciment molt pobre amb material superficial. L'any 1938 encara es conservaven 3 metres de paviment romà groller i restes de parets, que actualment no es

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

localitzen. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix, però, determinar-ne la tipologia.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Vinyes al nord-oest del turó de la Simona (VOR.28.11)

COORDENADES: X: 446744 Y: 4604809

ALÇADA: 245 msnm.

SITUACIÓ: Situat al costat del bosc dels Quaranta pins, al cim de la carena miocènica.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn, *kalathos*, ceràmica grollera ibèrica i preibèrica, àmfora Pascual 1, dos fragments d'àmfora ibèrica i comuna ibèrica.

VALORACIÓ: Materials ceràmics diversos trobats en superfície, sense estructures. A partir d'aquí, es parla d'un *uicus* que es vincularia al poblat del Turó Cremat. En realitat, l'escassetat de dades disponibles i la manca d'una intervenció arqueològica impedeixen, precisar la tipologia d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 671.

JACIMENT: Turó Alomar (VOR.28.12)

COORDENADES: X: 443719 Y: 4603330

ALÇADA: 137 msnm.

SITUACIÓ: Camp d'avellaners al sud de Can Tónico i a 30 metres a l'esquerra del Torrent de Cèllecs. A uns 400 metres a l'est de la carretera que va a Vilanova del Vallès, just passat el torrent de Cèllecs, en una pedrera.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Nombrosos fragments de ceràmica ibèrica a torn, àmfora ibèrica, àmfora itàlica, Dressel 1-A, Dressel 1-B, campaniana A i B, molí braquiforme, fragments de *dolia* i *tegula*.

VALORACIÓ: Dues sitges de les que només es disposen notícies orals. Sense més dades disponibles ni una intervenció que confirmi l'existència del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 682.

JACIMENT: Can Ronces (VOR.28.13)

COORDENADES: X: 444971 Y: 4602626

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Rodalies de la casa de pagès situada a mitja distància entre el turó Gros de La Roca i Sant Bertomeu. Seguint el camí carener.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica grollera i a torn, sageta trapezial de sílex.

VALORACIÓ: Materials en superfície, sense estructures ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16, J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Gener (VOR.28.14)

COORDENADES: X: 442009 Y: 4603360

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud-oest de la Roca i al sud de l'autopista, a uns 750 metres.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Neolític/Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a torn.

VALORACIÓ: Restes aparegudes el 1947 en obrir terres per fer-hi passar una canalització. Sense estructures ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Carretera de Vallderiolf, km. 1'9 (VOR.28.15)

COORDENADES: X: 441575 Y: 4604164

ALÇADA: 135 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la cruïlla del camí que va al Centre Montserrat Montero.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: *Tegulae* i ossos.

VALORACIÓ: Segons E. Ramon, en fer unes obres es trobaren restes d'una sepultura romana en *tegulae* a l'extrem de camp situat al nord-oest de la cruïlla. Actualment el jaciment ha estat destruït.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Carrer Sadurní Pujades (extrem nord-oest) (VOR.28.16)

COORDENADES: X: 443979 Y: 4604675

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'extrem nord-oest del carrer Sadurní Pujades.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Segons el Sr. Rovira, veí de la zona, abans de 1936 van aparèixer ossos d'un esquelet que tenia una punta de fletxa de ferro clavada al crani i un anell de plata en un dit. Sense dades que permetin confirmar-ho.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Carretera de Vallderiol, km. 1'8 (VOR.28.17)

COORDENADES: X: 441609 Y: 4604319

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Situat al marge oest de la carretera de Vallderiol, a 50 metres a l'esquerra de la carretera que davalla la riera de Valldarió.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae* i ossos humans.

VALORACIÓ: Possible inhumació romana detectada en remoure la terra. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Turó de Can Santpere (VOR.28.18)

COORDENADES: X: 444729 Y: 4603602

ALÇADA: 298 msnm.

SITUACIÓ: Situat al vessant del migdia del turó de Can Santpere, al nord de la casa.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1992.

MATERIALS: Ceràmica grollera ibèrica, *kalathos*, ceràmica a torn ibèrica, etc.

VALORACIÓ: Possible poblat ibèric situat a la part superior del turó de Can Santpere. J. Estrada detectà una muralla d'11 metres de llargada. Perpendiculars trobaríem parets d'habitacions amb una potència de 50 a 70 centímetres. Abundant ceràmica a la zona. L'any 1992 es féu una prospecció però, a causa de la frondositat del bosc, no es pogueren detectar les estructures. Sí que es trobà una àmplia zona de dispersió ceràmica. Per tant, la manca d'una intervenció arqueològica o fins i tot d'una prospecció més precisa dificulta, de moment, confirmar l'entitat del jaciment. Tot i això, els materials i estructures documentats en prospecció fan que creguem oportú mantenir com a hipòtesi la existència d'un poblat ibèric.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; A. Balil, E. Ripoll. "Otras actividades arqueológicas en Cataluña durante 1951". *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 88 (1953), pp. 446 - 447; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 - 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 108 - 109; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 675.

JACIMENT: Turó de l'Arbocera (VOR.28.19)

COORDENADES: X: 444250 Y: 4602548

ALÇADA: 285 msnm.

SITUACIÓ: Turó localitzat a la carena del camí que s'enfila des de can Gol fins a Sant Bertomeu, més amunt de la Pedra de les Creus.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1992.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica comuna, a torn o a mà, àmfora ibèrica, algun fragment de *tegulae* i *dolia*.

VALORACIÓ: Carena que des de can Gol s'enfila cap a Cèllecs. En una zona planera hi apareixen restes de parets de pedra seca del que s'interpreta com habitatges indígenes amb materials ibèrics i romans. L'extensió de l'àrea de parets és d'uns 50 metres, essent possible localitzar parets amb longitud de 15 metres. Es possible que es tracti d'un petit poblat, tot i que la cronologia i tipologia és difícil d'adscriure a partir dels materials. La manca d'una intervenció arqueològica en extensió impedeix realitzar una atribució tipològica sòlida, però l'existència de restes d'estructures assimilables amb habitatges juntament a la (pel moment) absència d'indicis de muralla o mur de tanca o altres elements comunitaris d'entitat, fan que preferim mantenir la categoria d'assentament rural d'hàbitat com a hipòtesi provisional.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 679.

JACIMENT: Turó de Can Companys (VOR.28.20)

COORDENADES: X: 446432 Y: 4604325

ALÇADA: 220 msnm.

SITUACIÓ: Situat entre la carena paral·lela al torrent de Bracons i situada a l'oest d'ell. A l'est de la Roca i al sud-est de Santa Agnès, a la riba dreta de la riera de Gasuacs i a l'est de la casa de Can Companys.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1992 motivada per la construcció de l'autopista entre Mataró i Granollers.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Ceràmica ibèrica grollera, comuna a torn i àmfora.

VALORACIÓ: Troballes superficials i sense estructures. La prospecció de 1992 no documentà materials arqueològics.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez. *Memòria dels treballs arqueològics als jaciments de Can Company i Turó de Can Joan Capella (la Roca del Vallès). Autopista Granollers – Mataró. Prospecció delimitació i excavació, 1992 – 1993.* Memòria inèdita (1995); J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores.* Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona.* Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat.* Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història.* Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 672.

JACIMENT: Turó de Can Joan Capella (VOR.28.21)

COORDENADES: X: 445691 Y: 4604428

ALÇADA: 170 msnm.

SITUACIÓ: Situat al marge sud de la carretera que va de La Roca a Mataró. En una zona compresa entre el km. 13,2 fins el 13,6.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció i excavació entre els anys 1992 i 1993 a causa de la construcció de l'autopista de Mataró a Granollers.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a mà i a torn, ceràmica gruixuda romana, dos fragments de ceràmica de vernís negre, ceràmica grisa ibèrica, fragments d'àmfora indígena, material lític treballat i una fíbula.

VALORACIÓ: Punt on aparegueren restes ceràmiques superficials en retallar els marges. L'any 1992, s'hi du a terme una prospecció i posteriorment una excavació que documenta un conjunt de sitges vinculades a murs, aterassaments i llars de foc. Per tant, trobaríem un conjunt arqueològic que definiria un assentament rural format per un camp de sitges i un hàbitat associat, amb una cronologia ibèrica final. Al sud-oest del

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

turó aparegueren restes d'un assentament molt degradat amb presència de nombroses sitges de gran capacitat i una cronologia entre la primera meitat del segle IV i inicis del segle III aC. Segurament aquest jaciment seria l'ocupació prèvia continuada per l'assentament de l'Ibèric Final.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez. *Memòria dels treballs arqueològics als jaciments de Can Company i Turó de Can Joan Capella (la Roca del Vallès). Autopista Granollers – Mataró. Prospecció delimitació i excavació, 1992 – 1993.* Memòria inèdita (1995); E. Sánchez, J.M. Gonzálvez, J. Morer. “Dos assentaments rurals indígenes arran del camí de Parpers”. *Lauro*, 10 (1995), pp. 3 – 11; J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores.* Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona.* Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat.* Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història.* Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 673.

JACIMENT: Mas Vilalba (VOR.28.22)

COORDENADES: X: 445900 Y: 4609200

ALÇADA: 185 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un turó molt suau situat entre la carretera de Cardedeu a Granollers i la de la Roca a Cardedeu, a la banda nord-est.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Neolític/Calcolític/Bronze/Ibèric Final-Tardorepublicà/ Antiguitat Tardana/Medieval/Modern.

RECERCA: L'any 2004, amb motiu de la urbanització d'una part de les terres del mas, es va realitzar una intervenció arqueològica.

MATERIALS: Materials ceràmics diversos.

VALORACIÓ: Casa de pagès molt rica des d'època altmedieval, que segons la bibliografia està construïda al damunt d'una vil·la romana. L'indret està situat entre la vall del Mogent i la del Marital. S'hi documentaren un important nombre d'estructures arqueològiques (sobretot fosses) que anaven des d'època neolítica fins el moment

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

baixmedieval. Del moment ibèric no es localitzen restes però sí d'època romana (s. II aC.), amb un conjunt de sitges amortitzades com abocadors, amb abundants materials ceràmics i constructius. D'aquest moment es documenta l'assentament per les restes d'emmagatzematge però no per les estructures d'hàbitat. S'ha identificat tradicionalment l'assentament amb una vil·la romana però, en realitat, la documentació exclusiva d'estructures tipus sitja fan que aquesta hipòtesi no es pugui contrastar, decantant-nos més aviat per algun tipus d'assentament rural, possiblement amb una vinculació productiva agrícola. D'època tardoromana es localitza un conjunt de sitges en què es dipositaren cérvols en connexió anatòmica.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. “Consideracions respecte al Vallès en l'època romana”. *La Gralla*, 524 (25 octubre 1931); J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); N. Armentano, A. Malgosa, R. Pou, M. Martí. “L'hipogeu del Bronze inicial del jaciment de Mas Vilalba (la Roca del Vallès, Vallès Oriental). Estudi antropològic de les restes”. *Pyrenae*, 41/1 (2010), pp. 55 – 96.

JACIMENT: Parpers (VOR.28.23)

COORDENADES: X: 447175 Y: 4603761

ALÇADA: 300 msnm.

SITUACIÓ: Coll entre el Vallès Oriental i el Maresme, a prop de Can Parpers. Restes a la vora dreta de la carretera.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Calcolític/Ferro.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica grollera, fragmentada i molt rodada.

VALORACIÓ: Material superficial. Actualment no es localitza el jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Castell de la Roca (VOR.28.24)

COORDENADES: X: 444104 Y: 4604845

ALÇADA: 168 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el cim del Turó del Castell, al costat dels murs del castell, al nord del centre urbà de la Roca, dominant tota la plana.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a torn. Materials conservats en un petit museu dins del castell.

VALORACIÓ: En el cim del turó es localitzaren de forma molt dispersa restes ceràmiques ibèriques. Sense estructures associades ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Turó de Can Verdaguer (VOR.28.25)

COORDENADES: X: 444452 Y: 4603046

ALÇADA: 235 msnm.

SITUACIÓ: Turó granític de la serralada litoral, orientat cap al sud. Situat just a ran de la carretera asfaltada de La Roca a Orrius i entre el turó de Can Verdaguer i l'antic camí de carro de la Roca a Orrius.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció l'any 1992.

MATERIALS: Materials ibèrics i romans (ceràmica comuna, àmfores ibèriques i del tipus Dressel 1A). Materials conservats per J. Estrada i el Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Es documenta una línia de muralla que delimita la part més elevada del turó, perfilant un recinte amb diverses parets seques i restes d'una torre de planta quadrangular en la part més enlairada. Als vessants sud i sud-oest s'hi localitza un sector amb 5 sitges i materials iberoromans. Zona molt degradada que en la prospecció del 92 només permeté identificar alguns murs, molt tapats per la vegetació, i fragments ceràmics en alguns punts afectats per l'erosió.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l’Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 108 – 109; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d’arqueologia i d’història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 676 – 678.

JACIMENT: Prop dolmen de Can Planes (VOR.28.26)

COORDENADES: X: 445130 Y: 4604084

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Bosc situat a uns 400 metres a l'est de la masia i a 30 metres al sud-est del dolmen de Can Planes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica grollera de tradició ibèrica i gruixuda romana, campaniana, escòries de fundició i *tegulae*.

VALORACIÓ: Jaciment de superfície sense cap mena d'estructura. Per zones properes, seguint el caminet que surt de la zona, s'han trobat altres restes com un fragment de *kalathos* ibèric i tres fragments de ceràmica comuna. Sense més dades disponibles per precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d’arqueologia i d’història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 674.

JACIMENT: Vinyes de Can Solei (VOR.28.27)

COORDENADES: X: 443399 Y: 4602488

ALÇADA: 180 msnm.

SITUACIÓ: Vinyes situades a la banda oest de la serra que puja cap a Cèllecs. A poca distància del mas de Can Solei.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica grollera, a torn, *tegulae* i algun fragment de dòlia.

VALORACIÓ: Només es troba ceràmica iberoromana en superfície. J. Estrada hi documentà alguna paret d'habitatge. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la naturalesa del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48.

JACIMENT: Can Cucut (VOR.28.28)

COORDENADES: X: 444918 Y: 4606154

ALÇADA: 165 msnm.

SITUACIÓ: Situat en uns antics camps de conreu, avui desapareguts pel pas de l'autopista AP-7.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica superficial l'any 2005.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn, àmfora ibèrica, campaniana B, Dressel 1A, algun fragment de TSSG i abundant *tegula* i *dolium*.

VALORACIÓ: A partir dels materials ceràmics documentats es parla de les restes d'una vil·la romana sense perduració tardana amb cronologia entre el 150 aC. i 25 dC.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Actualment el jaciment està desaparegut. La manca d'una intervenció arqueològica que permeti documentar estructures associades impedeix confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Prat Nou (VOR.28.29)

COORDENADES: X: 441514 Y: 4603845

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Situat en uns camps de conreu a l'oest de la carretera de Valldarió i a les rodalies de la casa de Can Prat Nou.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1992.

MATERIALS: *Tegulae* i ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Restes de fragments ceràmics romans en superfície, que apareixen esporàdicament en llaurar els terrenys. Sense estructures. En la prospecció de 1992 no es documentaren restes.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Turó de Can Prat (VOR.28.30)

COORDENADES: X: 442347 Y: 4604133

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Carena situada entre el riu Mogent i la riera de Vall-Llobera, tallada per l'autopista A17.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica grollera i a torn i algun molí barquiforme.

VALORACIÓ: Restes força escasses i en superfície. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 686.

JACIMENT: Turó Cremat (VOR.28.31)

COORDENADES: X: 446407 Y: 4604828

ALÇADA: 240 msnm.

SITUACIÓ: Turó situat al vessant oest de la Serralada Litoral, a prop de la zona desboscada de la vall del Mogent.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1992.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Turó envoltat per dues petites torrenteres que, en la seva part sud, terraplana un sector d'uns 150-175 metres quadrats. Presenta un llenç de muralla de paret seca, bastida amb pedres de considerable grandària, que el fan un dels més espectaculars del Vallès. L'alçada arriba a 1,30 metres i la llargada és d'uns 12 metres. Aparentment serien estructures defensives i, de fet, sembla que s'hauria conservat una possible torre de 5 metres de costat. No s'ha trobat material ceràmic relacionat, ni en la prospecció del 92 (E. Ramon parla de ceràmica ibèrica), però la bibliografia ho relaciona amb un petit poblament dins de l'àrea d'influència del gran poblament ibèric de Cèl·lecs. Jaciment molt afectat per edificacions i parcel·lacions. La conservació, però, d'aquesta parell defensiu tan espectacular, conjuntament amb la notícia de materials ibèrics, fan pensar que estaríem davant d'un poblament de petites dimensions (0,2 – 0,3 ha.) possiblement amb funcions defensives.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 661 – 670; J. Sanmartí, J. Santacana. “Les fortificacions ibèriques de la Catalunya central i costanera”. *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple (s. IV-III aC.)*. Manresa (1991), pp. 127 – 144; D. Zamora, J. Pujol, J. Garcia, X. Cela. “El poblament de la Laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d'organització territorial”. *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Girona: MAC (2001), pp. 218 – 219; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 108 – 109.

JACIMENT: Can Banyeres Vell (VOR.28.32)

COORDENADES: X: 445733 Y: 4604007

ALÇADA: 185 msnm.

SITUACIÓ: Situat al marge dret de la carretera que va des de la Roca a Mataró, a l'alçada del km 13.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn, TSH, alguns fragments de TSSG, TSA, *tegula*, escòria de ferro i àmfora.

VALORACIÓ: Material ceràmica a nivell superficial en un camp al costat de la carretera, trobat de forma dispersa i en poca quantitat. Sense estructures ni més dades disponibles que permetin precisar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Camí de Can Grau (VOR.28.33)

COORDENADES: X: 441600 Y: 4605100

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Situat en la vessant est del turó de Cal Jardiner. A 50 metres al sud del camí que va de Can Grau al coll del Puig Ovella.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Neolític/Bronze/Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial/Medieval.

RECERCA: S'hi realitzen un seguit de prospeccions l'any 1993 i una excavació arqueològica el 1994.

MATERIALS: Materials diversos, destacant la troballa de fragments abundants de *tegula*, *dolia*, *imbrices*, algun fragment de Campaniana A, àmfora romana (fragments de Pascual 1 i Dressel 2/4), TSA, una llàntia, una moneda de bronze de *Bolskan*, una clau de ferro, un petit instrument quirúrgic metàl·lic, una fíbula de bronze i restes de fauna.

VALORACIÓ: Les prospeccions dutes a terme al tram sud-est de les rondes de Granollers durant 1993 van documentar un jaciment amb restes des d'època prehistòrica fins a medieval. D'època romana es trobaren estructures de 3 tipus: fosses d'abocament, un possible fossar de més de 50 metres de llargada i una sèrie de grans contenidors en el subsòl (dòlies) amortitzats amb deixalles. Durant l'excavació el 1994 es documentaren més restes, de les quals d'època romana cal remarcar tres sitges, part del traçat d'una conducció d'aigües i una estructura d'habitació corresponent a un gran espai rectangular excavat al sòl i que mesurava uns 8x6 metres. Les restes indicarien que, molt probablement, estarien davant d'un petit assentament rural indígena de clara vocació rural amb un manteniment fins a inicis del segle I dC.

BIBLIOGRAFIA: R. Pou, M. Martí, X. Carlús. "La necròpolis del Camí de Can Grau: un conjunt funerari del Neolític mitjà". *Lauro*, 9 (1995), pp. 3 - 8; R. Pou, M. Martí, X. Carlús, E. Vives. "Excavacions a la ronda sud de Granollers: la necròpolis del Camí de Can Grau (la Roca del Vallès, Vallès Oriental)". *Tribuna d'Arqueologia 1994 - 1995* (1996), pp. 63 - 79; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 139 i 183; M. Martí, R. Pou, X. Carlús. *Excavacions arqueològiques a la ronda sud de Granollers, 1994. La necròpolis del neolític mitjà i les restes romanes del*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

camí de can Grau (la Roca del Vallès). Els jaciments de cal Jardiner (Granollers).
Barcelona: Generalitat de Catalunya (1997).

JACIMENT: Sepultura del Camp de Blat de J. Llobet - Sepultura romana de Can Prat
(VOR.28.34)

COORDENADES: X: 441919 Y: 4603707

ALÇADA: 125 msnm.

SITUACIÓ: Camp de blat a la vessant sud-oest de la carena entre el riu Mogent i la riera de Valldariolf.

TIPUS: Enterrament.

CONSERVACIÓ: Destrúit.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Teules i ossos.

VALORACIÓ: V. Llobet descobrí una sepultura de *tegulae* mentre llaurava els camps. Actualment destruïda i desapareguda.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Prat Vell (VOR.28.35)

COORDENADES: X: 441967 Y: 4604105

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord de Can Prat Vell, on hi ha una bifurcació de camins.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica superficial l'any 1992 i una altra l'any 2005.

MATERIALS: Fragments d'àmfora, *dolium*, *tegula*, ceràmica grollera d'època incerta, comuna romana, fragments de paviment fet de calcàries i morter de calç.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: A la banda de bosc que comença després de passar Can Prat, aparegueren fragments ceràmics dispersos. En la prospecció de l'any 1992 es trobà en el marge d'un camí un estrat d'enderroc cobert per teules i fragments d'un possible molí de basalt, però sense ceràmica per adscriure cronologia. També fragments de ceràmica comuna romana.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Nebot (VOR.28.36)

COORDENADES: X: 443996 Y: 4603715

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Marge situat a uns 300 metres de l'inici de la carretera de la Roca a Orrius. Zona actualment parcel·lada i construïda.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Nombrosos fragments de *tegula*, fragments de molí i ceràmica comuna.

VALORACIÓ: En eixamplar la carretera de La Roca a Orrius, aparegueren als marges un conjunt de sitges amb materials romans a l'interior. Estrada documentà el jaciment i l'associà a una vil·la romana situada sota Can Nebot. No existeixen estructures que permetin recolzar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Cabanes (VOR.28.37)

COORDENADES: X: 445338 Y: 4601624

ALÇADA: 387 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el pla de Cabanes, al vessant nord del poblat de Cèllecs, on es troba la capella de Sant Bertomeu i la casa de Can Cabanes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, ceràmica grollera de cuita reduïda i algun fragment de dòlia.

VALORACIÓ: Materials en superfície i trobats de forma esporàdica. Sense estructures associades, potser a causa de la forta antropització que ha patit la zona. Es podria relacionar amb el jaciment ibèric de Sant Bertomeu de Cabanes o amb el jaciment de Cèllecs, a 600 metres al sud-oest.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Santpere (VOR.28.38)

COORDENADES: X: 444632 Y: 4603275

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Casa de pagès amb camps de conreu a la soleia del turó.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Primer Ferro/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae* i paviments d'*opus testaceum*. A la sitja es recuperaren fragments ceràmics fets a mà i de tipus groller: amb decoració d'acanalats, fragment de vas brunyit de color negre, fragments de terrissa amb decoració amb mugrons. També restes de fauna. Materials conservats per J. Estrada.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Materials en superfície i amb àmbit de dispersió des de Can Santpere fins una mica més a l'oest, on s'hi bastia la construcció religiosa de Sant Pere del Bosc. Sense estructures associades. A uns 10 metres de la paret de la casa es documentà una sitja amb materials ceràmics i ossis situable al Primer Ferro. La proximitat de la sitja fa pensar que estem davant del mateix jaciment. J. Estrada ho considerà una vil·la, però la manca de dades i d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), pp. 13 i 15; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969). J. Estrada. "Hierro céltico". *Noticiario Arqueológico Hispánico*, II. Cuadernos 1-3 (1953), noticia 619, p. 196; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 43.

JACIMENT: Can Garcia (VOR.28.39)

COORDENADES: X: 445865 Y: 4605670

ALÇADA: 162 msnm.

SITUACIÓ: En el nucli urbà de Santa Agnès de Malanyanes, al sud del camí que porta a l'ermita, a uns 175 metres de la carretera, a l'est de la casa.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Conjunt de sitges que foren totalment destruïdes i el material de les quals no està localitzat.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Font de Can Planes (VOR.28.40)

COORDENADES: X: 444381 Y: 4603884

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'est del centre urbà, al sud del camí que va a Can Planes, a uns 400 metres del final del camí Santiago Rossiñol, en una zona de pícnic.

TIPUS: Sitja isolada.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Sitja que, segons S. Llobet, tenia material ibèric. Totalment destruïda pels furtius.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Canela (VOR.28.41)

COORDENADES: X: 444243 Y: 4603265

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud del centre urbà, en el lloc d'intersecció entre la carretera que va a Òrrius i el camí que porta al camp de tir. En els marges a l'oest de la casa.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Segons S. Llobet, en condicionar la zona d'accés al camp de tir aparegueren dues sitges amb molt material arqueològic, recollit pel mossèn del poble.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Pujador del Castell de Bell-lloc (VOR.28.42)

COORDENADES: X: 444721 Y: 4608603

ALÇADA: n.d.

SITUACIÓ: Subsòl i entorn immediat de l'església de Sant Pere de Bell-Lloc, al sud-oest del castell i la residència escolar del mateix nom, i del poble de Cardedeu.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: T. Balvey hi documentà restes romanes. Actualment no se'n troben però a l'església de Sant Pere es constaten algunes parets de quasi 1 metre d'alçada i de gruix que podrien pertànyer al fonament d'una estructura romana. La mateixa església podria aprofitar elements romans. Sense més dades per poder confirmar l'existència del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu.

JACIMENT: Vessant migdia del Coll de Puig d'Ovella (VOR.28.43/VOR.16.7)

COORDENADES: X: 441040 Y: 4603345

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Granollers i la Roca del Vallès. Dins del perímetre de la presó de Quatre Camins.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a mà i a torn.

VALORACIÓ: Situat dins de l'actual presó. Tot i així, el fet que no s'hi hagi realitzat cap rebaixament de terres fa pensar que no ha estat destruït. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar la tipologia d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Congostell (VOR.28.44/VOR.43.8)

COORDENADES: X: 442350 Y: 4602900

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de la Roca del Vallès i Vilanova del Vallès. Serra miocènica entre el torrent de Valldariolf i el Mogent.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció superficial l'any 1992.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, *dolium*, àmfora i algun fragment de molí rodó de pòrfir.

VALORACIÓ: Entre el cim de la carena i Can Congostell aparegueren de forma dispersa i superficial fragments ceràmics romans. Sense estructures. En la prospecció de 1992 no es documenten materials.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Passadores (VOR.28.45/VOR.8.14)

COORDENADES: X: 446603 Y: 4609382

ALÇADA: 192-210 msnm.

SITUACIÓ: Dins del barri del Rieral, al nord del nucli urbà de Cardedeu i a llevant de la carretera de Cànoves.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu.

JACIMENT: La Serreta (VOR.28.46/VOR.8.17)

COORDENADES: X: 446542 Y: 4608848

ALÇADA: 215 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Cardedeu i la Roca del Vallès. Situat en uns camps de conreu al sud del nucli urbà de Cardedeu i del barri del Poble Sec.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Romà

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Només per la referència de T. Balvey a materials romans. Actualment no es localitza cap resta.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. *Notes inèdites*. Mecanoscrit inèdit dipositat al Museu de Cardedeu.

JACIMENT: Ca n'Eres Vell (VOR.28.47/VOR.8.19)

COORDENADES: X: 445589 Y: 4608379

ALÇADA: 183 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Cardedeu i la Roca del Vallès. Finca situada al sud-oest de la població de Cardedeu i al sud-est del castell de Bell-Lloc, a ponent de la carretera BV 5105.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Diverses sagetes de coure.

VALORACIÓ: A partir de la referència al Museu-Arxiu de Cardedeu a la troballa de sagetes de coure en aquesta finca.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Forn de Can Company (VOR.28.48)

COORDENADES: UTM 31TDG459045

ALÇADA: 165 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el PK 10.010 de l'autopista de Mataró a Granollers. En el lloc on se situa l'estrep sud del viaducte de la riera de Gassuachs.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció i excavació arqueològica l'any 1992 motivada per la construcció de l'autopista entre Mataró i Granollers.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica, fragment de campaniana A, fragment de campaniana B, una fusaiola, escòries, restes faunístiques i un *pondus*.

VALORACIÓ: Forn de calç d'època moderna, tradicionalment adscrit a cronologia antiga a causa de la presència de materials ibèrics i romans. L'excavació permet veure que els materials provenen no del forn, sinó d'un conjunt de set sitges situades al seu voltant i d'època iberoromana. Els materials documentats aportarien una cronologia d'amortització situable cap al 100 aC.

BIBLIOGRAFIA: E. Sánchez. *Memòria dels treballs arqueològics als jaciments de Can Company i Turó de Can Joan Capella (la Roca del Vallès). Autopista Granollers – Mataró. Prospecció delimitació i excavació, 1992 – 1993.* Memòria inèdita (1995); J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores.* Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; E. Sánchez, J.M. González, J. Morer. “Dos assentaments rurals indígenes arran del camí de Parpers”. *Lauro*, 10 (1995), pp. 3 – 11.

2.2.29. SANT ANTONI DE VILAMAJOR (VOR.29)

Sense jaciments.

2.2.30. SANT CELONI (VOR.30)

JACIMENT: Mont Llorer (VOR.30.1)

COORDENADES: X: 461284 Y: 4613617

ALÇADA: 553 msnm.

SITUACIÓ: Turó granític al sud-oest de Sant Celoni i a l'est de Vall-Gorguina, ampli domini sobre el corredor prelitoral i vessants de migdia del Montseny.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica i teula

VALORACIÓ: J. Estrada hi documenta fragments de terrissa en superfície que considera romana. Actualment no s'hi localitza material, mentre que el que hi ha al Museu de Granollers és ibèric. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Pla de Mirona (VOR.30.2)

COORDENADES: X: 457823 Y: 4615243

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la riba al·luvial esquerra del Tordera, paral·lela a la carretera d'Hostalric. Al voltant de l'actual estació de ferrocarrils, zona sud.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *dolium*, *tegula* i algun informe de TSH.

VALORACIÓ: Material en superfície i de forma dispersa. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada.. *Vías y*

poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Forns de pega de Can Valls (VOR.30.3)

COORDENADES: X: 459320 Y: 4613436

ALÇADA: 237 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'antiga població d'Olzinelles, al sud de Sant Celoni. A l'est de la casa de Can Valls, a uns 100 metres, just en el camí que s'hi enfila, a uns 2 metres d'alçada respecte aquest i a uns 20 metres de la carretera.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: S'observen tres grans estructures al camí que es consideraven com a forns de pega del segle IX. En realitat es tracta de 3 grans *dolia* romanes, una de les quals podria haver estat reaprofitada com a forn.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Abril. *Patrimoni Històric Arquitectònic de Sant Celoni.* Catàleg. Sant Celoni (1992); J. Raurell. "Breu història sobre els forns de pega". *Monografies del Montseny*, 9 (1994), p. 186.

JACIMENT: Coll Serena, Turó de la Central (VOR.30.4)

COORDENADES: X: 457975 Y: 4614150

ALÇADA: 274 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud de Sant Celoni, tocant l'autopista, a la dreta de la carretera d'Olzinelles, km. 1. Riba dreta de la Tordera amb ampli domini visual del corredor prelitoral.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Turó on apareixen algunes restes d'estructures de paret seca, força tapades per la vegetació i difícilment identificables amb algun tipus d'espai. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Abril. *Patrimoni Històric Arquitectònic de Sant Celoni*. Catàleg. Sant Celoni (1992).

JACIMENT: El Pont Trencat (VOR.30.5/VOR.38.2)

COORDENADES: X: 457402 Y: 4614560

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Santa Maria de Palautordera i Sant Celoni. Pont que travessa el riu Tordera. Situat al sud del centre urbà. A l'oest d'una indústria de resines sintètiques i al nord de l'AP7.

TIPUS: Pont.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Pont documentat des d'època medieval que travessa el Tordera. Diversos autors com M. Grivé i F. Pallí li adscriuen un origen romà, tot i que la manca de materials impedeix confirmar aquest extrem. P. De Soto considera que possiblement tindria un origen medieval, però que és probable l'existència d'un altre pont d'origen romà proper.

BIBLIOGRAFIA: E. Llorach. "Llinás del Vallés". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 122; M. Grivé. *Recull de temes d'Història Local*. Sant Celoni: Centre d'Estudis i Documentació del Baix Montseny (1988), pp. 50 - 52; S. Llobet. *El medi i la vida al Montseny. Estudi geogràfic*. Barcelona: CSIC 1947; F. Pallí. *La vía Augusta en Cataluña*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (1985); Ll. Vila, I. Pastor. "Intervenció arqueològica en el pont Trencat". *Lauro*, 18 (2000), pp. 17 - 28; M. Borrell, N. Figueres, J. Llinàs, E. Mallorquí, J. Merino. *Deu llegües de pols i roderes. El camí ral de Girona a Tordera*. Girona (2005); P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa de comunicacions i del transport a la Catalunya romana: estudis de distribució i mobilitat*. Tesi doctoral inèdita, UAB-ICAC (2010), p. 139.

JACIMENT: Puig Castell (VOR.30.6/VOR.40.2)

COORDENADES: X: 459435 Y: 4612309

ALÇADA: 387 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Vallgorguina i Sant Celoni. Turó situat entre Vallgorguina i Olzinelles. Al nord del centre urbà de Vallgorguina, en el camí que va cap a Olzinelles.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: J. Barberà i R. Pascual hi realitzaren una intervenció l'any 1958.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a mà i a torn, algun fragment de precampaniana, campaniana A i B, ceràmica grisa focea, pans de fosa de coure, fusaioles, un fragment de *tegula*, una llar i ceràmica a mà de tradició hallstàtica.

VALORACIÓ: Turó sense estructures documentades durant la intervenció realitzada. Tot i això, els diferents sondejos permeteren documentar tres estrats. El superior, assimilable a l'Ibèric Final, aportà una llar circular i fragments de ceràmica precampaniana, campaniana A i B i alguna teula. El següent nivell presentà uns materials similars, mentre que en el darrer només s'hi documentà ceràmica a mà. Tot plegat, faria pensar en un assentament habitat en dos moments: una primera fase del segle VI i una altra dels segles III – I aC. A partir dels materials, la situació i el topònim, els investigadors han considerat que podria ser un poblat emmurallat. Ara bé, l'escassetat de restes documentades i la manca d'estructures conservades impedeixen confirmar aquest extrem, de tal manera que resulta complicat atribuir-li una categoria específica. Així, la seva situació podria fer pensar en un lloc de control del territori, però la presència d'indicis de fosa podria indicar també l'existència d'un centre productor de coure.

BIBLIOGRAFIA: R. Pascual, J. Barberà. "El yacimiento prerromano de Puig Castell". *Empúries*, 26 (1964 - 65), pp. 233 - 245; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; A. Balil, E. Ripoll. "Otras actividades arqueológicas en Cataluña durante 1951". *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 88 (1953), pp. 446 - 447; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Barcelona. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat.* Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; D. Zamora, J. Pujol, J. Garcia, X. Cela. “El poblament de la Laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d’organització territorial”. *Territori polític i territori rural durant l’edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret.* Girona: MAC (2001), pp. 203 – 226; Baena Casamor Arquitectes. “Poblat ibèric de Puig Castell”, fitxa B24_j04. *Pla d’Ordenació Urbanística Municipal de Vallgorguina. Catàleg de Béns a protegir.* Vallgorguina: Ajuntament de Vallgorguina (2010).

2.2.31. SANT ESTEVE DE PALAUTORDERA (VOR.31)

JACIMENT: Castell de Montclús (VOR.31.1)

COORDENADES: X: 452880 Y: 4619330

ALÇADA: 370 msnm.

SITUACIÓ: Se situa al turó conegut com Serrat dels Moros, de difícil accés pel vessant nord. Es comunica amb el municipi de Mosqueroles a través d'un estret corredor, voltat d'espadats a banda i banda.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/Final-Tardorepublicà/Medieval.

RECERCA: La primera intervenció es du a terme l'any 1957, quan Ll. Monreal documenta, entre altres materials, elements ibèrics i ceràmica romana. El mateix Ll. Monreal, a finals dels 70, realitzà una campanya de neteja d'un forn ibèric situat en aquest punt. L'any 1994, es dugué a terme una intervenció arqueològica d'urgència dirigida per Ll. Vila, que documentà dues sitges ibèriques. A partir de 1996 s'inicia un pla d'estudi i conservació del conjunt que ha continuat fins a dia d'avui.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica abundant (destacant ibèrica grisa), campaniana A i B, restes d'àmfora i d'un *dolium*, pesos de teler (alguns amb signes ibèrics), fusaioles, material metal·lúrgic (destacant glans de fona romà) i sitges.

VALORACIÓ: Castell medieval en el qual es documenta una fase ibèrica a partir d'una canalització bastida amb còdols plans, de funció encara indeterminada, tot i que possiblement fos de recollida d'aigües de pluja. També es documenten restes de materials ceràmics ibèrics i, això, juntament amb la presència del forn i les sitges fan pensar en algun tipus d'establiment situat entre els segles IV – I aC. Ha estat caracteritzat com a poblat, tot i que la manca d'indicis de zones d'hàbitat associades ni d'elements de fortificació o d'àmbits de caràcter públic impedeix contrastar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: M. Olivé, I. Salvadó. *Sondejos arqueològics per comprovar l'estat de conservació de les fonamentacions de les estructures del Castell de Montclús (Sant Esteve de Palautordera, Vallès Oriental)*, 2010. Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural. Memòria inèdita (2010); M. Mercado. *Neteja d'espais i consolidació d'estructures al castell de Montclús*. Memòria inèdita (2001); J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; J.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1898 – 1899; Ll. Monreal. “Montclús, poblat ibèric i castell medieval”. *Monografies del Montseny*, 2 (1987), pp. 147 -157; J. Valcárcel. “Introducció a la història del poblat ibèric de Montclús i el seu entorn”. *Reguissol*, 11 (febrer 1981), p. 18; Ll. Vila. “El jaciment ibèric de Montclús: estat de la qüestió”. *II Trobada d'Estudiosos del Montseny*. Arbúcies: Diputació de Barcelona (1988), p. 143; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Arxé. “L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat”. *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 160; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48.

JACIMENT: Can Costa (VOR.31.2)

COORDENADES: X: 452414 Y: 4619122

ALÇADA: 278 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord del municipi, a la riba dreta de la Tordera, a uns 125 metres a l'oest d'aquesta, a 5 metres al nord de la casa de Can Costa.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció d'urgència l'any 1987.

MATERIALS: Ceràmica a torn i a mà ibèrica, fragments d'àmfora greco-itàlica, *tegulae* i *imbrices*. Materials conservats al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: A partir d'unes obres a la casa per construir una granja es documentaren 6 estrats arqueològics amb restes que permeten parlar d'un petit jaciment rural situat als voltants del segle II aC. S'ha interpretat com a *uicus*, però l'entitat de les restes fa que preferim decantar-nos per un petit assentament rural d'hàbitat.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Vila, M.I. Panosa. “Troballes arqueològiques a Santa Maria de Palautordera”. *Plaça Gran*, 419, any X, època II (30 de juliol de 1987) p. 6; Ll. Vila. “El jaciment ibèric de Montclús: estat de la qüestió”. *II Trobada d'Estudiosos del Montseny*. Arbúcies: Diputació de Barcelona (1988), p. 143; Ll. Vila, M.I. Panosa.

“Excavació arqueològica a Sant Esteve de Palautordera”. *Reguissol*, 49 (agost 1987), p. 16.

JACIMENT: Peça de Can Garbeller Nou (VOR.31.3)

COORDENADES: X: 453006 Y: 4618145

ALÇADA: 365 msnm.

SITUACIÓ: Situat a uns 70 metres a l'esquerra de la Tordera. En els marges del camí que s'enfila al pla de Mosquerolles.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica a torn ibèrica i una columna d'ordre toscà d'origen desconegut.

VALORACIÓ: Restes aparegudes amb motiu de l'eixamplament del camí per desboscar. La columna es troba descontextualitzada davant la porta de la masia. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: L. Monreal. “La columna romana de Can Garbeller”. *Reguissol*, 14 (agost 1981), p. 6.

JACIMENT: Forn ibèric de Montclús (VOR.31.4)

COORDENADES: X: 452815 Y: 4619021

ALÇADA: 306 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord del centre urbà i a poca distància del castell de Montclús. A prop de la casa de can Giravent.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Forn ceràmic trobat l'any 1974 per un grup d'aficionats. De 2x2 metres, i 1,5 d'alçada, conserva la cambra de combustió dividida per un gran pilar i hi havia 26 fumeroles (ara destruïdes) i els laterals de la coberta.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: Ll. Monreal. “Montclús, poblat ibèric i castell medieval”.
Monografies del Montseny, 2 (1987), pp. 147 -157.

2.2.32. SANT FELIU DE CODINES (VOR.32)

JACIMENT: Serrat de la Galaieta (VOR.32.1)

COORDENADES: X: 429046 Y: 4616706

ALÇADA: 606 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la part superior del Serrat de la Galaieta, just a ran de la cinglera sud. Domina una panoràmica sobre Sant Feliu de Codines.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple.

RECERCA: S'hi realitzen dues prospeccions arqueològiques, els anys 1992 i 2004 respectivament.

MATERIALS: Gerres, fragments d'àmfora ibèrica, ceràmica a torn, ceràmica grollera i restes de tova. Materials al Museu de Sant Feliu de Codines.

VALORACIÓ: S'hi trobaren restes de murs d'habitació i gerres, formant part d'un conjunt no excavat d'habitacions petites construïdes amb paret seca (una àrea d'uns 30 m²). En un dels clots fets pels clandestins es trobà material arqueològic consistent en ceràmica d'època ibèrica. Molt afectat pels clandestins, el 1992 es veien les restes de murs encara. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar si ens trobem realment davant d'un poblat ibèric com a tal i, per tant, preferim parlar més prudentment d'un assentament rural d'hàbitat.

BIBLIOGRAFIA: M. Garriga. "Actividades arqueológicas de los sanfeliuenses". *Vallès*, 1194 (1965); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1763 – 1768; M. Bustamante, M. Garriga. *Materials i jaciments arqueològics del Museu de Sant Feliu de Codines*. Sant Feliu de Codines (1988), pp. 21 – 22; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48.

2.2.33. SANT FOST DE CAMPSENTELLES (VOR.33)

JACIMENT: Bosc a l'oest de Can Torrents (VOR.33.1)

COORDENADES: X: 435638 Y: 4595170

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud-est de l'ermita de Sant Cebrià de Cabanes, en el camí que hi porta. A l'oest del centre urbà de Sant Faust.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments ceràmics ibèrics a mà i a torn.

VALORACIÓ: Troballa superficial dels materials. Sense més dades disponibles sobre el jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 859 – 860; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 83 – 84.

JACIMENT: Turó de Penjabocs (VOR.33.2)

COORDENADES: X: 436315 Y: 4595121

ALÇADA: 250 msnm.

SITUACIÓ: Turó situat entre Can Torrents Vell i Can Llombart. Vessant oest de la serra de la Cascoiada.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1992.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a torn i a mà, gris costa catalana, campaniana A, pesos de teler, eines de metall (beina d'espasa) i *tegulae*.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: En aquest turó es localitzaren restes de murs juntament a un conjunt ceràmic d'època ibèrica, atribuïnt-se a un poblat ibèric. J.M. Cuyàs parlà d'una torre fortificada no identificada i d'una muralla de 60x50 m. de llarg i 1,10 m. de gruix. La prospecció de 1992 només trobà 3 fragments ceràmics ibèrics i cap estructura. En aquest sentit, i davant la marcada migradesa d'evidències estructurals, preferim mantenir prudentment la categoria d'assentament rural per aquest nucli, sense poder fer més especificacions sobre la seva tipologia, activitats que s'hi desenvoluparen o població que hi habitava.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Cuyàs. "Badalona". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), pp. 53 – 54; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 860 – 861; X. Pérez, F. Pérez. *Sant Fost, història d'un poble. Dels orígens a la Guerra Civil*. Sant Fost de Campsentelles: Ajuntament de Sant Fost de Campsentelles (1990), pp. 24 – 25; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), p. 163.

JACIMENT: A prop Sant Cebrià de Cabanyes (VOR.33.3)

COORDENADES: X: 435931 Y: 4595520

ALÇADA: 190 msnm.

SITUACIÓ: Vessant de la serralada litoral, en el turó de Penjabocs.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitzà una prospecció arqueològica l'any 1992.

MATERIALS: 2 fragments de ceràmica ibèrica, *tegulae*, sílex.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: J. Estrada hi documentà restes de *tegulae* i en la prospecció de 1992 es documentaren fragments de ceràmica ibèrica. No se'n tenen més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), p. 76.

JACIMENT: Pineda al nord del PK 2.600 (VOR.33.4)

COORDENADES: X: 435220 Y: 4596400

ALÇADA: 93 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una pineda situada a uns 30 metres al nord del PK 2.600 de la carretera B-500 de Badalona a Mollet del Vallès.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconeguda.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 2006.

MATERIALS: 2 fragments de ceràmica ibèrica, *tegulae*, sílex.

VALORACIÓ: Troballa superficial de fragments ceràmics de cronologia imprecisa, però que podrien provenir d'un jaciment del bronze o ferro. En prospecció el 2006 no es documenten materials.

BIBLIOGRAFIA: No s'han pogut consultar les memòries d'intervenció referides a aquest jaciment.

JACIMENT: Bosc a l'est del cementiri de Sant Fost de Campsentelles (VOR.33.5)

COORDENADES: X: 435220 Y: 4596400

ALÇADA: 139 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una pineda situada a l'est del cementiri de Sant Fost, a uns 70 metres al sud del PK 3+250 de la carretera B-500 de Badalona a Mollet del Vallès.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 2006.

MATERIALS: Dos fragments informes de ceràmica ibèrica.

VALORACIÓ: Troballa superficial de materials ceràmics. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Les Maletes (VOR.33.6/VOC.8.1)

COORDENADES: X: 435335 Y: 4593974

ALÇADA: 462 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Montcada i Reixac i Sant Fost de Campsentelles. Situat al cim de la Serra de Sant Mateu que separa Montcada de Sant Fost i des d'on es pot dominar plenament el Vallès, part del Barcelonès i part del Maresme, també tenint bona visibilitat sobre els massissos del Montseny, Montserrat i Prepirineu. A prop dels torrents del Mig, de Vilatorç i de Can Torrents.

TIPUS: Poblat ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/-Tardorepublicà.

RECERCA: Les primeres intervencions les dugué a terme l'any 1928 l'Agrupació Excursionista de Badalona; posteriorment fou el Centre Excursionista de Gràcia (entre 1943 i 1948 i 1955 – 1956). Les intervencions no es reprenen fins els anys 80 (1982 a 1985) i s'aniran donant pràcticament fins l'actualitat.

MATERIALS: Materials diversos destacant, a nivell ceràmic, la producció local (sobretot serveis de taula) juntament amb importacions de l'àrea púnica, centre-italiana, púnico-ebussitana i vernissos negres (sobretot campaniana A, taller de Roses). També material metal·lúrgic i abundants escòries de ferro. Material al Museu Municipal de Montcada i Reixac.

VALORACIÓ: Poblat ibèric de certa importància situat en una posició estratègica controlant el pas de la plana de Barcelona a la plana vallesana i amb visibilitat respecte

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

els principals poblats de la zona com Ca n'Oliver, Puig Castellar, Turó de Montcada, Castellruf o Montjuïc. Les intervencions han posat al descobert un conjunt de sis espais amb estances d'hàbitat, zones productives i una zona de culte, juntament amb un carrer que sembla que creuaria la part central. Resulta, però, complicat restituir la planta de l'assentament pel mal estat de conservació i la manca d'una excavació global. Destaca la troballa d'un mur de 80 cm. de gruix que envolta quasi tot el recinte i que s'ha identificat amb la muralla. Igualment, a la part nord s'ha documentat una possible torre. Pel que fa a les estances, trobem 3 espais domèstics d'hàbitat juntament a 3 zones productives, vinculades a la producció farinera. Econòmicament s'han identificat restes de molla de cereal, restes de raïm i de cervesa, tot i que la situació del poblament no sembla ser massa favorable per una orientació agrícola. També es documenta l'activitat metal·lúrgica a partir d'abundants escòries de ferro, un gresol i un motllo (hi ha mines de ferro i coure pròximes). L'espai més remarcable seria l'habitatge número 6, excavat els anys 2001 – 2002, amb una planta rectangular de 8,30 x 9/10 metres i diferenciat de la resta. Possiblement tenia dos accessos, estaria articulat en sis espais repartits en dos nivells d'alçada. La varietat de ceràmiques d'importació que s'hi documentaren, evidencien un estatus elevat del seu propietari. S'hi associa un espai domèstic de culte identificat principalment per la troballa d'un *thymaterion* representant el cap de Demèter o Tànit (potser vinculat a aquesta producció farinera). La cronologia aniria des d'inicis del segle III aC. fins a inicis del segle II aC. i no es donarien reocupacions.

BIBLIOGRAFIA: J.C. Serra Ràfols. *Forma conventus Tarraconensis. I- Baetulo – Blanda*. Barcelona: IEC (1928), p. 194; J. Font i Cussó. “Els ibers a Badalona”. *Agrupació Excursionista de Badalona* (1933), any III, n. 16, p. 5; J.C. Serra Ràfols. “El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana”. *Empúries*, 4 (1942), p. 91; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; A. Velasco. “Informe preliminar del poblado ibérico del Turó de les Maleses”. *Puig Castellar*, 4 (1982), pp. 138 – 140; M. Duran. “Campanya de excavación 1980 en el poblado ibero del Pi Candeler en la Sierra de Les Maleses”. *Puig Castellar*, 5 (1982), pp. 186 – 197; M. Duran, E. Huntingford, J.J. Díaz. *Montcada i Reixac i el seu entorn: guia històrico-artística*. Estudis monogràfics del Museu de Montcada, 1. Montcada i Reixac: Museu Les Maleses de Montcada i Reixac (1987); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 861 – 867; X.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Pérez, F. Pérez. *Sant Fost, història d'un poble. Dels orígens a la Guerra Civil*. Sant Fost de Campsentelles: Ajuntament de Sant Fost de Campsentelles (1990), pp. 19 - 21; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; M. Duran, E. Huntingford. "El poblament ibèric de les Maleses (Montcada i Reixac, Sant Fost de Campsentelles)". *Monte Catano*, 1 (1998), pp. 11 - 204; Hidalgo, G. "Darreres intervencions al jaciment ibèric de les Maleses. Les tasques de consolidació. Novembre - desembre 1998". *Monte Catano*, 3 (2000), pp. 7 - 20; M. Duran, G. Hidalgo, P. Otiña. "El poblament ibèric de Les Maleses (Montcada i Reixac). Informe preliminar de la campanya d'excavació de l'any 2000". *Monte Catano*, 4 (2001), pp. 7 - 22; M. Durán, G. Hidalgo, P. Otiña. "El poblado ibérico del Turó de les Maleses (Montcada i Reixac, Barcelona). Balance de las campañas 2000 - 2002". *Bolskan*, 19 (2002), pp. 177 - 184; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 114 - 116; P. Otiña. "Un espacio cultural en el poblado ibérico de Les Maleses (Montcada i Reixac, Vallès Occidental)". *Monte Catano*, 6 (2003), pp. 7 - 20; J. Baquer, A. Madueño "Estudi dels objectes de metall del poblament de les Maleses de Montcada i Reixac". *Monte Catano*, 6 (2003), pp. 21 - 46; M. Duran, G. Hidalgo, P. Otiña. "El jaciment ibèric de les Maleses (Montcada i Reixac, Vallès Occidental)". *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2001*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (2004), pp. 246 - 256; M. Duran, G. Hidalgo, P. Otiña. "Una casa ibèrica singular al jaciment ibèric de les Maleses, Montcada i Reixac, Sant Fost de Campsentelles (Barcelona)". *Monte Catano*, 7 (2005), pp. 9 - 54; D. López. "L'explotació dels recursos vegetals al jaciment ibèric de Les Maleses: primers resultats de l'estudi arqueobotànic de les llavors i fruits". *Monte Catano*, 8 (2006), pp. 41 - 70.

2.2.34. SANT PERE DE VILAMAJOR (VOR.34)

JACIMENT: Can Clavell (VOR.34.1)

COORDENADES: X: 449400 Y: 4614500

ALÇADA: 280 msnm.

SITUACIÓ: Situat als voltants de la casa de Can Clavell, a la riba esquerra de la riera de Vilamajor, en conreus de regadiu. Al sud del centre urbà de Sant Pere, molt a prop de Sant Antoni.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de *tegulae*, *dolia* i ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Materials superficials apareguts al voltant de Can Clavell. Sense estructures associades. J. Estrada ho identifica amb una vil·la romana amb continuïtat medieval, però la manca de dades i d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: T. Balvey. “Consideracions respecte al Vallès en l'època romana”. *La Gralla*, 524 (25 octubre 1931); J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

2.2.35. SANT QUIRZE DE SAFAJA (VOR.35)

JACIMENT: El Traver (VOR.35.1)

COORDENADES: X: 435745 Y: 4618062

ALÇADA: 760 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'oest de la Mare de Déu de Puiggraciós i al sud del Clascar. Al voltant de la masia del Traver.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Abundant ceràmica: fragments de dòlia, *tegulae*, ceràmica comuna de tradició ibèrica, comuna romana, àmfora itàlica i alguns fragments de ceràmiques hispàniques. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: Abundant quantitat de troballes ceràmiques al voltant de la masia de Can Traver. Sense estructures associades. Ho consideren una vil·la rural romana amb cronologia altimperial però la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16, J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1880.

JACIMENT: El Traver I (VOR.35.2)

COORDENADES: X: 435923 Y: 4617959

ALÇADA: 770 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'oest de la Mare de Déu de Puiggraciós i al sud del Clascar. Al sud de la masia de Can Traver, a uns 250 metres prop del cingle.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1992.

MATERIALS: Ceràmica de tradició ibèrica a mà i a torn. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: Ceràmica en superfície. Notícies dels pagesos de l'aparició de sitges i murs de pedra seca. La situació (proximitat del poblat ibèric de Puigraciós) fa pensar als investigadors en un *uicus* iberoromà associat a la vil·la del Traver, que estaria format per habitacions disperses en una zona reduïda. En prospecció el 1992 es troben fragments ceràmics superficials. La realitat és que la manca de dades i d'intervencions arqueològiques en extensió impedeixen confirmar aquestes hipòtesis.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: El Clascar (VOR.35.3)

COORDENADES: X: 435910 Y: 4618625

ALÇADA: 800 msnm.

SITUACIÓ: Situat damunt els cingles del Bertí, al nord del Traver. A l'est del centre urbà, molt allunyat.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1992.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica.

VALORACIÓ: Només a partir de la notícia d'E. Ramon. El 1992 no es troben materials.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

2.2.36. SANTA EULÀLIA DE RONÇANA (VOR.36)

JACIMENT: Can Gafa (VOR.36.1)

COORDENADES: X: 437064 Y: 4611095

ALÇADA: 190 msnm.

SITUACIÓ: Situat en un camp d'avellaners a la riba esquerra del riu Tenes. Al sud-oest de la població de Santa Eulàlia i a l'oest de la urbanització La Campinya.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de TSI, ceràmica comuna romana, terrissa ibèrica a torn, *tegula*, *dolium*, àmfora i alguns fragments d'*opus testaceum*. També dues monedes de la seca de *Lauro* i sílex amb retocs. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: També denominat “Vila Espina” o “Can Gafa III”. Àmplia zona de conreu on han aparegut materials ceràmics romans en una extensió superior a 1 ha. i que han fet plantejar la hipòtesi d’una vil·la amb fundació al segle I aC., amb perduració posterior al III dC., tot i que no s’han trobat estructures associades. E. Ramon esmenta la troballa d’un *dolium* sencer i d’una sitja. A falta d’una intervenció arqueològica en extensió, però, no es pot confirmar aquest extrem ni es pot precisar amb fiabilitat la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: E. Ramon Valls. *Notas arqueológicas inéditas del Vallès Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 141 i 184.

JACIMENT: La Sagrera (VOR.36.2)

COORDENADES: X: 435468 Y: 4612070

ALÇADA: 245 msnm.

SITUACIÓ: Barri de la Sagrera, subsòl i entorn immediat de l'església parroquial.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*.

VALORACIÓ: Restes ceràmiques aparegudes en fer obres a la rectoria. Actualment totalment urbanitzat. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Puig de la Vall (VOR.36.3)

COORDENADES: X: 434647 Y: 4609890

ALÇADA: 210 msnm.

SITUACIÓ: Zona de conreus de Can Puig, situats al sud-oest de la població de Santa Eulàlia i al sud de la urbanització Font de Sant Joan.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S’hi realitza una prospecció superficial el 1992.

MATERIALS: Fragments d’àmfora ibèrica pintada, campaniana B, àmfora itàlica, dòlia, cinc pesos de teler, una fusaiola, un punxó d’os i diversos astràgals i fragments de *tegulae*. Notícies de monedes. Materials conservats per J. Estrada i J. Dantí.

VALORACIÓ: Entre la casa i el torrent aparegueren diverses sitges iberoromanes, excavades per J. Estrada. En la revisió de 1992 no es trobaren traces de sitges ni materials en superfície, potser a causa de la continuada roturació dels camps. La manca actual de materials i d’una intervenció arqueològica impedeix posar aquestes sitges en relació amb algun assentament rural de la zona.

BIBLIOGRAFIA: A. Balil, E. Ripoll. “Actividad arqueológica en Cataluña durante los años 1950 y 1951”. *Archivo Español de Arqueología*, 25 (1952), p. 184; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 17; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

JACIMENT: Pla de Masmitjans (VOR.36.4)

COORDENADES: X: 434376 Y: 4610523

ALÇADA: 230 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord del torrent de la Font d'Abril i al sud de la urbanització Font de Sant Joan.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: J. Estrada hi du a terme una excavació durant els anys 50 del segle passat.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn i a mà (amb decoracions), ceràmica ibèrica pintada, campaniana A i B, pesos de teler, fusaioles i ossos de fauna, sines agrícoles de ferro.

VALORACIÓ: En l'antic pla cobert per pineda, actualment parcel·lat i urbanitzat, aparegueren sitges i restes de parets definint un possible hàbitat ibèric romanitzat. Fou excavat per J. Estrada als anys 50 i les sitges buidades per E. Casals i Margall. Sense cap estructura conservada. Actualment és probable que estigui destruït per la urbanització de la zona.

BIBLIOGRAFIA: J. Barberà, R. Pascual. "Resultados de una prospección en la estación prerromana de la Font de Bril, en Santa Eulàlia de Ronçana (Barcelona)". *Empúries*, 25 (1963), pp. 205 – 210; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 49; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesis doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 116.

JACIMENT: Can Fluvià/Can Figueretes (VOR.36.5)

COORDENADES: X: 435019 Y: 4609945

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la urbanització Pinedes del Castell, al sud-oest de Santa Eulàlia i de la Serra Granada.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.
Joan Oller Guzmán

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció superficial el 1992.

MATERIALS: Fragments de *tegula* i *dolium*. Material al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Materials trobats en superfície. El 1992 no es trobaren restes però al Museu de Granollers hi ha un lot de ceràmica romana procedent de Can Fluvià. Notícies de troballes de sitges i una sepultura de lloses vermelles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Rof (VOR.36.6)

COORDENADES: X: 437016 Y: 4609791

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el vessant de ponent de la serra que va en sentit nord-sud, paral·lela al riu Tenes. Riba esquerra.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de ceràmica comuna romana, ibèrica a torn, TSSG, TSH, teula i fragments d'*opus testaceum*.

VALORACIÓ: A prop de la capella de Sant Cristòfol aparegueren aquests materials de forma superficial. Sembla que en excavar els fonaments d'algunes cases aparegueren restes de parets. La manca de dades, però, fa difícil poder precisar la tipologia d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: E. Ramon Valls. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesis doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 183.

JACIMENT: Can Tries (VOR.36.7)

COORDENADES: X: 435928 Y: 4611296

ALÇADA: 190 msnm.

SITUACIÓ: En uns camps de conreu i bosc situats sobre la carena paral·lela a la carretera de Santa Eulàlia a Parets. Propera al torrent de l'Areny.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: Documentat per J. Estrada l'any 1951.

MATERIALS: Fragments de TSAA, comuna romana, *tegula*, *dolium*, TSH i àmfora itàlica. Notícies de troballa de campaniana B.

VALORACIÓ: Aparegué abundant ceràmica en superfície i un fonament de paret que travessava el camí, junt amb uns 8 o 10 metres de paviment de formigó romà. Actualment encara es constaten restes disperses de ceràmica romana en superfície. La manca d'una intervenció arqueològica i la migradesa de les dades disponibles fa que creiem difícil poder adscriure una tipologia a aquest assentament.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesis doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 183.

JACIMENT: Can Noguera o Can Just (VOR.36.8)

COORDENADES: X: 437279 Y: 4609483

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: Finca situada al sud del barri de Sant Cristòfol i a l'est de la urbanització de Can Sabater.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica campaniana, gris costa catalana, ceràmica a mà ibèrica i alguns fragments de *tegulae* i *dolium*. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: En una petita cinglera excavada pel riu Tenes es localitzaren materials ceràmics en superfície que podrien haver estat d'un petit nucli ibèric romanitzat. La manca d'estructures associades i d'una intervenció arqueològica, però, impedeix confirmar-ho. Actualment no es constaten restes.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Cal Sabater (VOR.36.9)

COORDENADES: X: 436967 Y: 4609516

ALÇADA: 150 msnm.

SITUACIÓ: A la urbanització de Can Sabater, situada al sud-est del nucli urbà de Santa Eulàlia.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegulae*, comuna romana i algun fragment de picadís romà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Només a partir de la notícia de J. Estrada. Sense estructures associades ni més dades disponibles. Actualment totalment urbanitzat.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Serra Granada (VOR.36.10)

COORDENADES: X: 435438 Y: 4610300

ALÇADA: 220 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la Serra Granada, al sud de la població i del barri del Rieral.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments rodats de *tegula* i ceràmica comuna.

VALORACIÓ: Materials trobats de forma superficial. Sense estructures associades. Actualment no es constaten materials.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Torres (VOR.36.11)

COORDENADES: X: 435968 Y: 4610390

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Situat molt proper a la carretera de Bigues, costat oest. Al sud de la població.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Nombrosa terrissa romana.

VALORACIÓ: Només per la referència de J. Estrada.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Cuyàs. “Descubrimiento de pinturas murales en Badalona y de un poblado ibérico en Santa María de Martorelles”. *Diario de Barcelona*, 10 – I – 1957, p. 24; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 156 – 157.

JACIMENT: Turó de Can Pa i Aigua II (VOR.36.12)

COORDENADES: X: 433929 Y: 4609520

ALÇADA: 240 msnm.

SITUACIÓ: Zona de migdia del turó de Can Pa i Aigua.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, *dolium* i un tros de molí circular de basalt.

VALORACIÓ: Troballes superficials fetes pel Sr. Dantí en el mateix indret on aparegué la ceràmica hallstàtica. Sense estructures associades ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. “Granollers”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 110.

JACIMENT: Can Brustenga (VOR.36.13)

COORDENADES: X: 435899 Y: 4610654

ALÇADA: 180 msnm.

SITUACIÓ: Finca situada al sud de Santa Eulàlia. Barri del Rieral.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, *dolium*, ceràmica ibèrica a torn, campaniana B, pesos de teler i diversos fragments d'àmfora. Materials conservats per J.Estrada i J. Dantí.

VALORACIÓ: Només documentat per J. Estrada el 1947, el qual parla de restes de dues canalitzacions d'*opus signinum*, restes d'un mur i de paviments romà *in situ*, a més de ceràmica romana en superfície. Aquestes estructures no han pogut ser localitzades i actualment no es constaten restes. La manca d'una intervenció arqueològica, per tant, impedeix confirmar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945); J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1844 – 1845.

JACIMENT: Sant Simple (VOR.36.14)

COORDENADES: X: 434745 Y: 4610804

ALÇADA: 240 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'entorn immediat de l'ermita de Sant Simplicí, al sud-oest de la població de Santa Eulàlia.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Diversos fragments de *tegulae*, *imbrices*, parets fines, ceràmica ibèrica a torn, escòries i claus de ferro. Materials conservats per J. Estrada i Ramon.

VALORACIÓ: Localitzat per J. Estrada el 1951 a partir de la troballa de ceràmica en els camps del camí veïnal que va de la Sagrera a Can Vendrell. No hi localitzà

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

estructures, però el 1975 E. Ramon trobà restes de parets i d'estucs pintats de vermell. Actualment no es poden localitzar aquestes restes, potser destruïdes el 1975 en fer-se els camins. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar la tipologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Maspons (VOR.36.15)

COORDENADES: X: 434018 Y: 4610288

ALÇADA: 250 msnm.

SITUACIÓ: Finca situada al veïnat de la Vall, al sud-oest de la població i al sud de la urbanització de la Font d'Abril.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments d'àmfora, *dolium*, ceràmica romana i pedra de molí. Materials conservats pels propietaris de la masia.

VALORACIÓ: Restes trobades pels propietaris de la masia però d'origen desconegut. Actualment encara es poden trobar restes. Aquestes són utilitzades com a decoració de la masia.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Cabot (VOR.36.16)

COORDENADES: X: 434217 Y: 4610003

ALÇADA: 226 msnm.

SITUACIÓ: Zona de conreus al voltant de Can Cabot.

TIPUS: Assentament rural productiu.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de TSH, TSA, àmfora, *tegula*, ceràmica reduïda romana, ceràmica grollera, *dolium*, ceràmica comuna, pivots i nanses d'àmfora, etc.

VALORACIÓ: Materials en superfície que actualment encara es continuen trobant. Segons J. Estrada, en un marge d'un camp es trobà un paviment d'*opus testaceum* seccionat. R. Pascual informa de la troballa de dos forns ceràmics i una escombrera en els terrenys propers a la casa. De fet, el jaciment es vincularia amb el forn romà situat a "Can Cabot II", en els camps de conreu al voltant de la masia, que fou trobat i excavat per gent de les masies de Can Cabot i Can Maspons l'any 1964 i que creiem que forma part del mateix establiment. Amb abundant ceràmica associada, la qual també apareix en el camp de davant del forn, juntament a una sitja. Actualment el forn es conserva i hi segueix apareixent material abundant, però no ceràmica fina que permeti afinar la cronologia. Els masovers parlen de l'actuació d'uns clandestins que haurien espoliat diverses monedes romanes. Tot plegat fa pensar en un assentament rural de tipus productiu especialitzat en la producció ceràmica en aquest punt, amb una cronologia entre els segles I i II dC.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. "Granollers". *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 110; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); R. Pascual. "Las ánforas de la Layetania". *Méthodes Classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du Colloque du Rome, 27 – 29 mai 1974*. Roma: École Française de Rome (1977), pp. 59 – 60; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Servei del Llibre de l'Estaqüerot (1995), pp. 227 – 229; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 166.

JACIMENT: Ca l'Enricó (VOR.36.17)

COORDENADES: X: 435285 Y: 4612359

ALÇADA: 277 msnm.

SITUACIÓ: Urbanització de Can Puigdomenech, al nord-oest de la població. Part alta del carrer de Balmes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica rodada ibèrica a torn i a mà.

VALORACIÓ: Materials en superfície documentats per J. Estrada. Sense més dades disponibles. Actualment zona totalment urbanitzada.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1815 – 1816; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Vendrell (VOR.36.18)

COORDENADES: X: 433281 Y: 4610498

ALÇADA: 280 msnm.

SITUACIÓ: Finca situada entre les urbanitzacions de la Font d'Abril i dels Lledoners. Carrer de Llacuna. Entre camps de cereals i ametllers.

TIPUS: Forn.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Fragments d'àmfora, *tegula* i *dolium*. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: Segons J. Estrada, el 1966, en fer-se els carrers de la urbanització, van aparèixer restes d'un forn d'àmfores. Tot i que aquest va ser destruït, encara es poden trobar restes de ceràmica romana i d'àmfora per la zona. A la masia que dóna nom a l'assentament hi aparegué un miliari romà de Mani Sergi situable a la segona meitat del segle II aC. (*IRC I*, 181). Semblaria que la seva activitat es mouria en un arc cronològic entre mitjans del segle I aC. i finals de l'I dC.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945); J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; Ll. Sala. "El miliario de Can Vendrell: una vía romana del s.II aC enlazaba Caldas y Roma". *Setmanari Montbui*, 1.029 (1964); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); R. Pascual. "Las ánforas de la Layetania". *Méthodes Classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du Colloque du Rome, 27 – 29 mai 1974*. Roma: École Française de Rome (1977), p. 58 – 59; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1817 – 1818; V. Revilla. *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C.- III d.C.)*. Barcelona: Edicions Servei del Llibre de l'Estaquirot (1995), pp. 225 – 226; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 165.

JACIMENT: Can Vendrell I (VOR.36.19)

COORDENADES: X: 433692 Y: 4610305

ALÇADA: 280 msnm.

SITUACIÓ: Finca situada entre les urbanitzacions de la Font d'Abril i dels Lledoners.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn, fragments de *kalathos* i una fussaïola.

VALORACIÓ: Molt a prop de Sant Jaume, J. Estrada documentà restes ceràmiques en superfície, sense estructures associades ni més dades disponibles. Actualment només s'hi pot trobar algun fragment molt rodat de ceràmica ibèrica.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945); J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Just (VOR.36.20)

COORDENADES: X: 436564 Y: 4611824

ALÇADA: 180 msnm.

SITUACIÓ: Finca situada a llevant de la població i al nord del càmping L'Esplanada.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1992.

MATERIALS: Fragments d'*opus testaceum*, *dolium*, escòria de ferro, molts fragments de *tegula* i àmfora, diversos pesos de telers, ceràmica comuna romana, TSSG i TSH. Materials recollits per J. Estrada.

VALORACIÓ: Material aparegut en superfície i sense estructures. J. Estrada parla d'una possible vil·la romana però la manca d'una intervenció arqueològica i l'escassetat de les dades disponibles (el 1992 no apareixia material), fan que no es pugui confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 183.

JACIMENT: Avellaners de Can Just II (VOR.36.21)

COORDENADES: X: 436686 Y: 4611820

ALÇADA: 180 msnm.

SITUACIÓ: Finca situada a llevant de la població i al nord del càmping L'Esplanada.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà Altimperial.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, *dolium*, TSSG, TSH, ceràmica comuna romana i àmfora. Materials conservats per J. Estrada i E. Ramón.

VALORACIÓ: Materials superficials en els camps d'avellaners. Sense més dades disponibles. Actualment encara es constaten materials en superfície.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Serrat del Cucut (VOR.36.22)

COORDENADES: X: 433666 Y: 4610476

ALÇADA: 346 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una zona amb restes de conreus i bosc.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica a torn i *tegula* romana.

VALORACIÓ: Troballes superficials de J. Estrada entre la part de Sant Jaume i Can Pagès. Sense més dades disponibles. Actualment zona urbanitzada.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetat y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1818 – 1819.

JACIMENT: Can Tabac o Can Monràs (VOR.36.23)

COORDENADES: X: 434596 Y: 4611030

ALÇADA: 257 msnm.

SITUACIÓ: Situat a la urbanització Font de Sant Joan, al sud-oest de la població.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, *dolium* i campaniana B.

VALORACIÓ: Troballes superficials d'E. Ramon. Sense més dades disponibles. Actualment zona urbanitzada.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1816 – 1817; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), p. 135.

JACIMENT: La Bastida (VOR.36.24)

COORDENADES: X: 435796 Y: 4609907

ALÇADA: 200 msnm.

SITUACIÓ: Situat als voltants de la masia de Can Bastida, al barri de la Serra Granada, al sud de la població.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà/Romà Altimperial.

RECERCA: L'any 1992 es realitza una prospecció arqueològica a la zona.

MATERIALS: Fragments de campaniana B, *tegula*, *dolium*, ceràmica ibèrica a mà i a torn, grisa ibèrica, TSSG, TSA, i *lucente*, fragments de paviments d'*opus testaceum* i una moneda ibèrica. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: En els camps que envolten la masia aparegueren de forma superficial abundants materials ceràmics i constructius romans. Els masovers localitzaren, l'any

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

1947, quan llauraven amb el tractor, restes de parets. L'any 1979 aparegué un forn sencer i les parets d'un segon (La Bastida II). El primer feia 2,50 x 2,20 m. i conservava la boca i 8 fileres de fumerals. El segon, comptava amb un engraellat, la boca de llar i 8 fileres de fumerals de 6 forats cadascuna i actualment està destruït. El 1992 encara es podien observar les restes de parets i materials superficials (*tegulae*). Ens trobaríem possiblement davant d'un assentament rural romà del que no podem determinar les característiques amb precisió, a causa de la manca de realització d'una intervenció arqueològica a la zona; ara bé, la troballa d'aquests dos forns podrien fer pensar en una orientació productiva vinculada amb la producció ceràmica.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Cuyàs. “Descubrimiento de pinturas murales en Badalona y de un poblado ibérico en Santa María de Martorelles”. *Diario de Barcelona*, 10 – I – 1957, p. 24; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada. “Granollers”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 110; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1845 – 1846; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 135 i 167.

JACIMENT: Sant Cristòfol de Santa Eulàlia de Ronçana (VOR.36.25)

COORDENADES: X: 437314 Y: 4609934

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Situat al barri de Sant Cristòfol, al sud-oest de la urbanització de Can Juli i al sud-est de Santa Eulàlia.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments d'*imbrices* i *tegulae*.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

VALORACIÓ: Troballes de materials superficials pels voltants de la capella de Sant Cristòfol i els camps de Can Rof. Sense estructures associades.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Les Vinyes d'en Colom (VOR.36.26)

COORDENADES: X: 435343 Y: 4612133

ALÇADA: 260 msnm.

SITUACIÓ: Situat al nord-oest del barri de la Sagrera i del nucli urbà.

TIPUS: Sitja isolada/Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Desconeguda.

RECERCA: El Museu de Granollers hi du a terme una excavació arqueològica l'any 1975.

MATERIALS: Ceràmica a mà, 8 fragments de molí barquiforme, restes òssies humanes. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Troballa d'una possible sitja juntament a vuit esquelets humans i restes ceràmiques a mà. També es parla d'una possible fossa d'enterrament. La migradesa de les dades disponibles impedeix anar més enllà pel que fa a la caracterització o cronologia del jaciment.

BIBLIOGRAFIA: E. Huntingford. "Les Vinyes d'en Colom, Santa Eulàlia de Ronçana". *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Barcelona: Departament de Cultura (1982), p. 99.

JACIMENT: Font de Bril (VOR.36.27)

COORDENADES: X: 434068 Y: 4610621

ALÇADA: 251 msnm.

SITUACIÓ: En una plana situada a l'extrem sud-est del bosc de pi i alzina que envolta la torrentera.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta/Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Àmfora romana, *tegulae*, *dolium*, campaniana A, ceràmica prerromana, fauna, *pondus*, vasos bitroncocònics, àmfores greco-púniques, etc. Materials conservats per Eustaqui Casals i J. Estrada.

VALORACIÓ: Troballa d'un estrat de cendra, filada interior d'un mur de pedra i dues sitges amb material iberoromà. Jaciment destruït i sense materials superficials que puguin confirmar l'existència d'un assentament. Els materials feren pensar als excavadors que el possible nucli tindria l'origen cap a mitjans del segle II aC.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Barberà, R. Pascual. "Resultados de una prospección en la estación prerromana de la Font de Brill, en Santa Eulàlia de Ronçana (Barcelona)". *Empúries*, 25 (1963), pp. 205 – 210; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 1820 – 1843.

JACIMENT: Oliverar d'en Puig (VOR.36.28)

COORDENADES: X: 434512 Y: 4609634

ALÇADA: 246 msnm.

SITUACIÓ: Carrer de Caldes de Montbui, al sud del veïnat de la Vall i del nucli urbà.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments dispersos d'àmfora i *tegulae*.

VALORACIÓ: Al marge esquerra del carrer de Caldes de Montbui hi ha una pineda on fa uns 15 anys, el pare del senyor Dantí i J. Estrada varen localitzar entre 4 i 5 tombes de fossa simple. Al marge dret del mateix carrer es documentaren restes romanes en superfície.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Avellaners de Can Maset (VOR.36.29)

COORDENADES: X: 434369 Y: 4611156

ALÇADA: 272 msnm.

SITUACIÓ: Camp abandonat d'avellaners situat en la urbanització Font de Sant Joan, al final del carrer de Can Maset.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica, fragments de dòlia, abundant ceràmica grollera rodada i pesos de teler.

VALORACIÓ: Materials documentats en superfície per E. Ramon. Actualment encara es constaten ceràmiques a nivell superficial. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Avellaners de Can Just II i III (VOR.36.30)

COORDENADES: X. 436866 Y: 4611161

ALÇADA: 178 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud-est del nucli urbà de Santa Eulàlia, a llevant de la urbanització de la Campinya.

TIPUS: Negròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica fina, un *dolium* i algunes monedes.

VALORACIÓ: Troballa de cinc tombes de *tegulae* associades a materials. Repartides en dos conjunts, un dels quals afectat per la construcció d'un xalet. Actualment no es constaten restes arqueològiques en superfície.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

2.2.37. SANTA MARIA DE MARTORELLES (VOR.37)

JACIMENT: Turó de Can Gallemí (VOR.37.1)

COORDENADES: X: 438164 Y: 4596823

ALÇADA: 211 msnm.

SITUACIÓ: Situat al sud-est del nucli urbà de Santa Eulàlia, a llevant de la urbanització de la Campinya.

TIPUS: Assentament rural d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: Descobert als anys 50 del segle passat durant les obres de construcció de la carretera de Santa Maria de Martorelles. L'afecionat A. Cueto del Ríó va descobrir-hi fragments de ceràmica ibèrica i restes òssies humanes. Posteriorment s'hi dugué a terme una intervenció arqueològica entre els anys 1956 i 1961, de la que dóna constància J.M. Cuyàs.

MATERIALS: Tres àmfors, ceràmica àtica de figures roges, precampaniana, grisa ibèrica, campaniana, ibèrica comuna a mà i a torn, ibèrica pintada, comuna romana, fusaioles, molins de pedra i alguns elements metal·lúrgics com una javelina o algunes sivelles de cinturó de bronze. També un motlle de terracota i, entre les estructures del poblat, aparegué un esquelet humà amb una sageta clavada.

VALORACIÓ: Agrupament ibèric situat en un turó. Aparegué un mur de més d'1 m d'amplada que quasi dóna la volta al cim. Adossades a aquest mur, es trobaren dues habitacions quadrades de 7 m² amb les portes orientades al sud-oest. Actualment encara es conserven restes de murs a la part superior. A la part baixa del turó de Can Gallemí, es trobà un camp de 14 sitges, que s'ha relacionat amb el poblat. A causa de la migradesa de les dades, i tot i la presència d'aquest possible mur de tanca que podria definir un poblat ibèric, preferim prudentment mantenir-nos en la categoria d'assentament rural d'hàbitat, segurament subordinat al proper poblat de Castellruf.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Cuyàs. "Descubrimiento de pinturas murales en Badalona y de un poblado ibérico en Santa María de Martorelles". *Diario de Barcelona*, 10 – I – 1957, p. 24; J. Barberà. "Noticiari arqueològic. Martorelles". *Empúries*, 24 (1962), p. 296; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Barcelona (1969); J.M. Cuyàs. *Història de Badalona, vol. 2: Prehistòria, els celtes, els ibers*. Badalona (1976), p. 204 - 207; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 846 - 849; S. Villanueva. "El poblat ibèric de Castellruf". *Notes*, 8 (1994), pp. 19 - 20; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 149 - 150.

JACIMENT: Castellruf (VOR.37.2)

COORDENADES: X: 438860 Y: 4596349

ALÇADA: 459 msnm.

SITUACIÓ: Turó situat al sud del turó de Sant Miquel. S'admira una panoràmica del Vallès Meridional.

TIPUS: Poblat ibèric.

CONSERVACIÓ: n.d.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi du a terme una excavació arqueològica l'any 1984.

MATERIALS: Materials diversos, destacant ceràmica com la ibèrica grisa, la campaniana A, vernís negre de Roses, taller de Roses i de les petites estampilles, ceràmica àtica i púnica, àmfora púnica, àmfora greco-itàlica i ibèrica. Destaquen també els fragments metal·lúrgics, especialment un conjunt molt remarcable de *pila* republicans. També un fragment de terracota en forma de cap de Demèter.

VALORACIÓ: Poblat ibèric situat en un turó isolat de fàcil accés (només pel sud-est). Ocupa unes 0,6 ha. i està delimitat per una muralla amb dos paraments, construïda amb superposició de pedres en sec, amb fossa de fonamentació. Es documenten dos accessos a l'assentament, tot i que no s'ha pogut determinar la cronologia d'aquests. Les cases també són en pedra seca. S'han trobat cases amb tres recintes individualitzats i un total d'onze habitacions. Les 9 habitacions excavades no semblaria que tinguessin funció d'hàbitat, principalment per la manca de troballes de llars (només en dues habitacions) i per la baixa presència de restes d'arqueofauna. S'ha documentat el treball del ferro a la casa 9 mitjançant la troballa d'un forn, escòries de ferro i eines de ferrer. També es trobà una zona externa pública amb un empedrat rudimentari al costat de la muralla que fou considerat una "zona de freqüentació". Pel que fa a les fases, tenim un primer

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

moment de cultura ibèrica corresponent als forats de pal i a la roca mare retallada. D'aquest primer moment destacaria la troballa d'una sitja sota una habitació dels vessant sud del poblat. Els materials trobats serien ceràmica a mà, diversos fragments d'àmfora fenícia, produccions de factura ibèrica i una vora de ceràmica gris monocroma decorada amb ones incises, determinant una cronologia de 575 – 550 aC. Un segon moment correspondria a l'horitzó marcat per la ceràmica àtica, trobada en els reompliments. Posteriorment, es dóna la construcció de la muralla (a partir de la ceràmica campaniana trobada a les fosses de fonamentació). Un quart moment seria el de construcció de les habitacions. Després es dóna una fase en el que les cases deixen de funcionar (nivell d'enderroc). Finalment, s'habiliten nous espais amb recintes segurament oberts, sense sostre. Així, l'assentament existeix abans de mitjans del segle IV aC. En un moment no anterior a mitjans del segle III aC. és reestructurat. Sembla que seria abandonat cap el 200 aC., essent reocupat de forma puntual posteriorment. No més tard de mitjans del s. I aC. s'abandona. Aquest abandonament de finals del segle III aC. es data a partir de les produccions de campaniana A, corresponents a les produccions antigues d'aquesta tipologia que apareixen juntament amb produccions típiques del segle III. Això fa suposar als arqueòlegs una destrucció i abandonament vinculada a la Segona Guerra Púnica o les campanyes de Cató.

BIBLIOGRAFIA: M. Alberó. “Notes d'arqueologia badalonina”. *El Eco de Badalona* (13 d'agost de 1930); J. Font i Cussó. “Els ibers a Badalona”. *Agrupació Excursionista de Badalona* (1933), any III, n. 16, p. 5; J.C. Serra Ràfols. “El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana”. *Empúries*, 4 (1942), p. 92; J. Colomines. “Llocs d'habitació ibèrics a la Costa de Llevant”. *Anuari de l'IEC*, vol. VIII (1927 – 1931), pp. 41 - 55; J.C. Serra Ràfols. *Forma conventus Tarraconensis. I-Baetulo – Blanda*. Barcelona: IEC (1928), pp. 42 – 43; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueológica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945), p. 129; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; J.M. Nuix. “Noticiari arqueològic. Martorelles”. *Empúries*, 24 (1962), pp. 296 – 298; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesis doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

850 – 859; N. Rovira. “Què ha passat amb Castellruf? Unes quantes notes sobre el patrimoni arqueològic i la seva funció”. *Notes*, 10 (1995), pp. 13 - 28; R. Álvarez Arza, M. Cubero. “Els *pila* republicans del poblament ibèric de Castellruf”. *Lauro*, 18 (2000), pp. 5 -16; M.C. Belarte. *Arquitectura domèstica i estructura social a la Catalunya protohistòrica*. *Arqueo Mediterrània*, 1 (1997), p. 47; J. Sanmartí, J. Garcia, D. Asensio, J. Principal. “Les fàcies ceràmiques d’importació del segle III aC. i la primera meitat del segle II aC. a la costa central de Catalunya”. *Les fàcies ceràmiques d’importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC. i la primera meitat del segle II aC*. *Arqueomediterrània*, 4 Barcelona: Universitat de Barcelona (1998), pp. 111 – 128; R. Álvarez Arza, M. Cubero. “Los *pila* del poblado ibérico de Castellruf”. *Gladius*, 19 (1999), pp. 121 – 142; P. Gasull, R.M. Blanch, A. González, C. Lorencio, F. Mayoral, J. Xandri, E. Yll. “Resultat de les excavacions arqueològiques portades a terme a Castellruf (Martorelles, Vallès Oriental)”. *Tribuna d’Arqueologia 1984 - 1985* (1986), pp. 52 - 62; J. Sanmartí, J. Santacana. “Les fortificacions ibèriques de la Catalunya central i costanera”. *Fortificacions. La problemàtica de l’Ibèric Ple (s. IV-III aC.)*. Manresa (1991), pp. 127 – 144; P. Gasull, R.M. Blanch, A. González, C. Lorencio, F. Mayoral, J. Xandri, E. Yll. *El poblament ibèric de Castellruf (Santa Maria de Martorelles, Vallès Oriental)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya (1995); J. Estrada. *Granollers a l’Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; S. Villanueva. “El poblament ibèric de Castellruf”. *Notes*, 8 (1994), pp. 11 – 30; J. Francès. “Características y evolución de los hábitats de la Primera Edad del Hierro en la Depresión Prelitoral catalana”. *Hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l’arqueologia de l’edat del Ferro*. Girona: MAC-Girona (2000), p. 38; J.M. Massagué. “El poblament ibèric de Castellruf”. *XXI Ronda Vallesana. Montornès del Vallès*. Sabadell: Unió Excursionista de Sabadell (2000), pp. 51 - 60.

JACIMENT: A prop del cementiri (VOR.37.3)

COORDENADES: X: 437784 Y: 4597251

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: En una zona de feixes d’antigues vinyes, al costat del cementiri.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica romana molt rodada i alguna teula.

VALORACIÓ: Material en superfície, sense estructures ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), p. 76.

JACIMENT: Sota el turó de Can Gallemí (VOR.37.4)

COORDENADES: X: 437866 Y: 4596880

ALÇADA: nd.

SITUACIÓ: A la part baixa del Turó de Can Gallemí, en el punt on es forma un coll amb un altre turonet.

TIPUS: Camp de sitges/Necròpolis.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: Documentat per J.M. Cuyàs als anys 50 del segle passat.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica comuna i pintada, ceràmica romana indeterminada i fragments de ferro.

VALORACIÓ: Es documentà un camp de 14 sitges que s'han vinculat amb el nucli ibèric del Turó de Can Gallemí. A la vegada, es trobaren diversos enterraments romans que formarien una necròpolis, vinculable a algun assentament romà proper que a dia d'avui es desconeix.

BIBLIOGRAFIA: J.M. Cuyàs. “Descubrimiento de pinturas murales en Badalona y de un poblado ibérico en Santa María de Martorelles”. *Diario de Barcelona*, 10 – I – 1957, p. 24; J.M. Cuyàs. *Història de Badalona, vol. 2: Prehistoria, els celtes, els ibers*. Badalona (1976), p. 206; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a*

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials. Tesi doctoral inèdita (2002),
pp. 149 – 150.

2.2.38. SANTA MARIA DE PALAUTORDERA (VOR.38)

JACIMENT: Església parroquial (VOR.38.1)

COORDENADES: X: 453899 Y: 4616006

ALÇADA: 213 msnm.

SITUACIÓ: Dins del nucli urbà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments ceràmics romans indefinits.

VALORACIÓ: Només a partir de referències en la bibliografia.

BIBLIOGRAFIA: S. Pinell. *Notas arqueológicas inéditas de Santa Maria de Palautordera*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: El Pont Trencat (VOR.38.2/VOR.30.5)

COORDENADES: X: 457402 Y: 4614560

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Santa Maria de Palautordera i Sant Celoni. Pont que travessa el riu Tordera. Situat al sud del centre urbà. A l'oest d'una indústria de resines sintètiques i al nord de l'AP7.

TIPUS: Pont.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: n.d.

VALORACIÓ: Pont documentat des d'època medieval que travessa el Tordera. Diversos autors com M. Grivé i F. Pallí li adscriuen un origen romà, tot i que la manca de materials impedeix confirmar aquest extrem. P. De Soto considera que possiblement tindria un origen medieval, però que és probable l'existència d'un altre pont d'origen romà proper.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: E. Llorach. “Llinàs del Vallès”. *Informes y Memorias*, 32. Madrid: Ministerio de Educación Nacional (1956), p. 122; M. Grivé. *Recull de temes d'Història Local*. Sant Celoni: Centre d'Estudis i Documentació del Baix Montseny (1988), pp. 50 - 52; S. Llobet. *El medi i la vida al Montseny. Estudi geogràfic*. Barcelona: CSIC 1947; F. Pallí. *La vía Augusta en Cataluña*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona (1985); Ll. Vila, I. Pastor. “Intervenció arqueològica en el pont Trencat”. *Lauro*, 18 (2000), pp. 17 – 28; M. Borrell, N. Figueres, J. Llinàs, E. Mallorquí, J. Merino. *Deu llegües de pols i roderes. El camí ral de Girona a Tordera*. Girona (2005); P. De Soto. *Anàlisi de la xarxa de comunicacions i del transport a la Catalunya romana: estudis de distribució i mobilitat*. Tesi doctoral inèdita, UAB-ICAC (2010), p. 139.

JACIMENT: Can Jan dels Romans (VOR.38.3)

COORDENADES: X: 455439 Y: 4615338

ALÇADA: 180 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'esquerra de la Tordera i a la dreta del Riu Sec. Seguint l'antic camí que anava a Sant Celoni.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica romana.

VALORACIÓ: Actualment conegut com Can Joan, prop de la casa de Can Carbonell. Només a partir de la notícia de S. Pinell sobre la troballa de restes ceràmiques.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: La Granja. Artèria Planta de Ter (VOR.38.4)

COORDENADES: X: 455057,00 Y: 4613396

ALÇADA: 166 msnm.

SITUACIÓ: Situat a l'esquerra de la Tordera i a la dreta del Riu Sec. Seguint l'antic camí que anava a Sant Celoni.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Romà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: A partir de la prospecció superficial realitzada entre novembre i desembre de 2007 per la construcció de l'Artèria Planta del Ter - Ramal de Sant Celoni.

MATERIALS: Fragments molt rodats de ceràmica romana i restes de material constructiu.

VALORACIÓ: Materials superficials ceràmics sense estructures associades.

BIBLIOGRAFIA: No s'ha pogut consultar la memòria de la intervenció arqueològica referida a aquest jaciment.

2.2.39. TAGAMANENT (VOR.39)

JACIMENT: A prop de “El Torn” (VOR.39.1)

COORDENADES: X: 438695 Y: 4621219

ALÇADA: 400 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una zona propera als nivells calcaris de la cinglera i a la riba dreta del Congost, a l'alçada del torrent del Torn.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments molt rodats de teula i ceràmica romana.

VALORACIÓ: Troballes superficials a prop del torrent i a l'est de la cinglera. Sense estructures ni més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Turó de Tagamanent (VOR.39.2)

COORDENADES: X: 441556 Y: 4622184

ALÇADA: 1056 msnm.

SITUACIÓ: Turó dins del massís del Montseny.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric/Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica grollera i a torn. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Troballes superficials, sobretot al vessant sud, sense estructures associades. Aquestes ceràmiques junt amb la situació del turó i l'alt grau d'afectació de la zona pel monestir benedictí i les feixes de vinya, fan pensar en la possible existència

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

d'un poblat ibèric al turó. La manca d'una intervenció arqueològica, però, impedeixen confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 1882; J. Arxé. “L'arqueologia a l'àrea del Montseny. Evolució del poblament a l'Antiguitat”. *Monografies del Montseny*, 5 (1990), p. 160; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48.

2.2.40. VALLGORGUINA (VOR.40)

JACIMENT: Santa Eulàlia de Tapioles (VOR.40.1)

COORDENADES: X: 457021 Y: 4611472

ALÇADA: 272 msnm.

SITUACIÓ: Turó granític on es localitza l'antiga ermita de Santa Eulàlia. A l'oest del dolmen de Pedra Gentil i del centre urbà.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà/Medieval/Modern/Contemporani.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica entre els anys 2001 i 2002.

MATERIALS: Fragments de *tegula* i ceràmica romana molt rodada i fragmentada.

VALORACIÓ: Restes trobades de forma superficial a la part baixa del vessant ponent del turó i pels voltants de l'antiga església. Sense estructures associades.

BIBLIOGRAFIA: J. Banús. *Estudi documental. Els antecedents històrics del conjunt de Santa Eulàlia i Sant Genís de Tapioles a partir de les fonts documentals*. Mataró (2002). Inèdit; J. Banús, M. Bosch de Doria “Arqueologia i documentació per a la història de Santa Eulàlia de Tapioles”. *Butlletí Municipal de Vallgorguina* (novembre 2002), pp. 21 - 26; J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Puig Castell (VOR.40.2/VOR.30.6)

COORDENADES: X: 459435 Y: 4612309

ALÇADA: 387 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Vallgorguina i Sant Celoni. Turó situat entre Vallgorguina i Olzinelles. Al nord del centre urbà de Vallgorguina, en el camí que va cap a Olzinelles.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: J. Barberà i R. Pascual hi realitzaren una intervenció l'any 1958.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a mà i a torn, algun fragment de precampaniana, campaniana A i B, ceràmica grisa focea, pans de fosa de coure, fusaioles, un fragment de *tegula*, una llar i ceràmica a mà de tradició hallstàtica.

VALORACIÓ: Turó sense estructures documentades durant la intervenció realitzada. Tot i això, els diferents sondejos permeteren documentar tres estrats. El superior, assimilable a l'Ibèric Final, aportà una llar circular i fragments de ceràmica precampaniana, campaniana A i B i alguna teula. El següent nivell presentà uns materials similars, mentre que en el darrer només s'hi documentà ceràmica a mà. Tot plegat, faria pensar en un assentament habitat en dos moments: una primera fase del segle VI i una altra dels segles III – I aC. A partir dels materials, la situació i el topònim, els investigadors han considerat que podria ser un poblat emmurallat. Ara bé, l'escassetat de restes documentades i la manca d'estructures conservades impedeixen confirmar aquest extrem, de tal manera que resulta complicat atribuir-li una categoria específica. Així, la seva situació podria fer pensar en un lloc de control del territori, però la presència d'indicis de fosa podria indicar també l'existència d'un centre productor de coure.

BIBLIOGRAFIA: R. Pascual, J. Barberà. “El yacimiento prerromano de Puig Castell”. *Empúries*, 26 (1964 - 65), pp. 233 - 245; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; A. Balil, E. Ripoll. “Otras actividades arqueológicas en Cataluña durante 1951”. *Archivo Español de Arqueología*, XXVI, 88 (1953), pp. 446 - 447; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; D. Zamora, J. Pujol, J. Garcia, X. Cella. “El poblament de la Laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d'organització territorial”. *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental*. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret. Girona: MAC (2001), pp. 203 – 226; Baena Casamor Arquitectes. “Poblat ibèric de Puig Castell”, fitxa B24_j04. *Pla d'Ordenació Urbanística Municipal de Vallgorguina*. Catàleg de Béns a protegir. Vallgorguina: Ajuntament de Vallgorguina (2010).

2.2.41. VALLROMANES (VOR.41)

JACIMENT: Can Ginesta (VOR.41.1)

COORDENADES: X: 440950 Y: 4598940

ALÇADA: 199 msnm.

SITUACIÓ: Turonet situat entre Can Colomer i Can Ginesta.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica els anys 1992 i 1999.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica, grisa indeterminada i vidrada, *tegulae* i *dolia*. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Segons J. Estrada es localitzaren restes de ceràmica ibèrica i materials romans en aquesta zona. L'any 1992 es feu prospecció que donà resultats negatius, mentre que en una altra prospecció el 1999 es trobaren 10 fragments ceràmics ibèrics.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueològica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 112; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 815.

JACIMENT: Torre Tavernera (VOR.41.2)

COORDENADES: X: 440400 Y: 4598200

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Marge esquerre de la carretera del Masnou a Granollers, a ponent de la masia de Torre Tavernera. Vessant est del turó de Sant Miquel. Formant part del club de golf de Vallromanes.

TIPUS: Camp de sitges.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

RECERCA: El jaciment es descobreix l'any 1969 durant la construcció d'una carretera, quan el Dr. G. Rovira documentà una sitja. Posteriorment s'hi dugueren a terme diverses visites, fins que s'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1983.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a mà amb decoració de cordons, ceràmica a torn: àmfora, *kalathos* (alguns fragments pintats), grisa ibèrica i campaniana A i B, molí a mà de forma circular. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: A 100 metres de Torre Tavernera aparegueren un conjunt de sitges al marge dret del camí que va del Castell de Sant Miquel a Can Corbera en les que es va trobar ceràmica ibèrica i itàlica. Més amunt, a prop de Can Ciró, aparegué un molí, mentre que J. Estrada trobà dos murs de pedra seca que definien una habitació de 4x5 m. Aquests murs no es localitzaren en prospecció durant el 1983 però sí materials ceràmics diversos. Actualment no es pot localitzar amb precisió el jaciment. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix determinar si aquestes sitges realment estaven vinculades a algun assentament rural proper, tot i que seria quelcom bastant probable.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; G. Rovira, R. Pascual. "Hallazgo de una enfora romana con inscripción pintada". *Informació Arqueològica*, 2 (1970), pp. 60 – 62; E. Sanmartí, J. Barberà. "Nota sobre un conjunt de ceràmiques romano-republicanes trobades a la Torre Tavernera de Vallromanes (Vallès Oriental, Barcelona)". *Informació Arqueològica*, 43 (1984), pp. 73 – 80; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 153 – 154; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 816 – 818.

JACIMENT: Torre Tavernera II (VOR.41.3)

COORDENADES: X: 440400 Y: 4598200

ALÇADA: 140 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el vessant est del turó de Sant Miquel, formant part del Club de golf de Vallromanes.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Destruït.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 1999.

MATERIALS: Ceràmica ibèrica a torn, campaniana A i B, àmfora greco-itàlica, *tegula* i *imbrex*. Materials al Museu Arqueològic de Catalunya, la col·lecció de J. Estrada i la de Gerard Rovira i Cruells.

VALORACIÓ: A 100 metres de la casa i associat a les sitges amb material iberoromà de Torre Tavernera, es localitzà un forn de doble cambra amb les parets caigudes. El terra era fet de *tegula* romana i entre les runes es localitzaren restes ceràmiques iberoromanes. El senyor Gerard Rovira i Cruells, trobà en una sitja, avui desapareguda, i una àmfora grecoitàlica amb marca: L.CAE.L.AUV COS RV ZAN. Prop d'aquest indret es localitzaren restes de 5 *dolia*. La continuïtat de la troballa de *tegulae* fins a la mateixa Torre Tavernera, fa pensar en una relació entre aquest jaciment i una possible vil·la situada sota l'actual casa. La morfologia del jaciment fa pensar de forma favorable en aquesta hipòtesi, malgrat no hi ha cap estructura documentada. Actualment no s'ha pogut localitzar el jaciment amb exactitud i la manca d'una intervenció arqueològica en extensió impedeix confirmar aquesta hipòtesi. Tot i això, les restes documentades ens fan pensar, com a mínim, en l'existència d'algun tipus d'assentament rural en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Colldeforns (VOR.41.4)

COORDENADES: X: 443521 Y: 4597588

ALÇADA: 302 msnm.

SITUACIÓ: Coll situat entre dos turons a prop de Sant Genís de Vilassar i al nord-est del terme de Vallromanes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Dos fragments molt rodats de ceràmica ibèrica a mà.

VALORACIÓ: Troballa superficial. Sense més dades disponibles.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: M. Ribas. *El poblament d'Ilduro: estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Ilduro*. Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XII. Barcelona: IEC (1952); J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), p. 103.

JACIMENT: Can Botet/Can Malloles (VOR.41.5)

COORDENADES: X: 440878 Y: 4597517

ALÇADA: 175 msnm.

SITUACIÓ: Mas situat a l'esquerra de la carretera BP-5002, al vessant est del Turó de Can Malloles.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric/Medieval.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica superficial l'any 1999.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica.

VALORACIÓ: Troballa superficial en prospecció de 8 fragments ceràmics, dels quals alguns eren ibèrics. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Vinya de Can Barbeta (VOR.41.6)

COORDENADES: X: 439500 Y: 4597500

ALÇADA: 285 msnm.

SITUACIÓ: Conjunt de feixes situades al sud-est del turó de Sant Miquel, a l'oest del terme municipal de Vallromanes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric/Medieval/Modern.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica superficial l'any 1999.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica (important presència d'àmfora de boca plana), un fragment de ceràmica de vernís negre, una fusaiola, etc.

VALORACIÓ: Troballa superficial d'una mostra de 947 fragments de ceràmica, dels quals bona part són ibèrics. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Can Genís (VOR.41.7)

COORDENADES: X: 440100 Y: 4598750

ALÇADA: 165 msnm.

SITUACIÓ: Turó a l'esquerra de la carretera BP-5002, en el límit amb el municipi de Montornès del Vallès.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Desconegut.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica superficial l'any 1999.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica, un fragment de campaniana A i 13 fragments de *tegulae*.

VALORACIÓ: Troballa superficial d'un conjunt de 25 fragments informes de ceràmica situada entre els segles III - II aC. Els autors de la prospecció creuen que es podria identificar aquest jaciment amb el Castell de Viladordo, del qual hi ha notícia al 1857. Les informacions del segle XIX parlen d'aparició de restes arqueològiques a la zona i R. Govina i M. Mogas parlen d'un poblat a partir de l'abundant presència de material constructiu, instruments de ferro i monedes romanes. La manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: n.d.

JACIMENT: Coll del Clau (VOR.41.8)

COORDENADES: X: 442318 Y: 4596323

ALÇADA: 400 msnm.

SITUACIÓ: Situat en el pas natural entre Teià i Vallromanes, per sobre del poble de Teià, a la banda de Ponent.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

CRONOLOGIA: Neolític/Calcolític/Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica superficial l'any 1999.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, *dolium* i ceràmica romana indeterminada. Materials a l'Arxiu Històric de Teià.

VALORACIÓ: En el Turó Colomer, que s'eleva per sobre del Coll de Clau, Ll. Galera hi excavà una possible fortificació romana amb parets de 45 cm de llargada per 0,50 d'alçada i 0,40 de gruix. S'hi trobaren materials romans superficials. Val a dir que tant la pròpia Carta Arqueològica com M. Prevosti posen en dubte l'adscripció tipològica d'aquest jaciment i, a manca d'una intervenció moderna que ho corroborés, creiem que caldria ser més aviat prudents pel que fa a determinar la tipologia d'aquest jaciment.

BIBLIOGRAFIA: Ll. Galera. "La intensitat arqueològica d'un triangle llewantí: Alella, Masnou, Teià". *El Museu: Butlletí de l'AECC* (agost-setembre-octubre 1949), pp. 119 - 120; L. Galera. *Notes històriques de la Parròquia de Sant Feliu d'Alella segons dades de l'Arxiu Parroquial i altres fonts, amb un estudi sobre els orígens de la població*. Alella: Josep Domingo i Elias (1975), p. 21; Ll. Galera. "Megalitisme del Maresme". *El Museu: Butlletí de l'AECC*, 17 (1984), p. 6; M. Prevosti. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Vol. I. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietània (1981), pp. 108 - 109.

JACIMENT: Turó de Can Galvany (VOR.41.9/VOR.25.5)

COORDENADES: X: 440024 Y: 4598839

ALÇADA: 166 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Montornès del Vallès i Vallromanes. Turó granític al nord-est del turó de Sant Miquel. Prop de la urbanització Barri Castell, a la riba dreta de la riera de Vallromanes i al nord del golf d'aquesta població.

TIPUS: Assentament d'hàbitat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica a torn i a mà, gris costa catalana, *kalathoi* pintats, campaniana A i B i algun fragment d'àmfora itàlica, *tegulae* i monedes. Materials conservats per J. Estrada, E. Ramon i el Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Turó situat entre Can Galvany, Can Genís i la riera de Vallromanes . En aquest indret, a la falda nord-est del poblat ibèric de Sant Miquel, s'hi troba un

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

planell petit on es considera que segurament se situava un nucli d'habitatges, tot i que no en queda cap estructura. El conjunt de materials fan pensar en un petit nucli d'assentament. Hi ha notícies que fa 40 anys encara s'hi veia un carrer de cases. Actualment és una zona molt afectada per la construcció d'habitatges, tot i que encara es poden trobar restes ceràmiques força abundants. Així, la manca d'una intervenció arqueològica a la zona impedeix confirmar aquestes hipòtesis però l'abundant troballa de ceràmica superficial juntament amb aquesta documentació d'estructures d'hàbitat, podrien fer pensar en algun petit assentament rural en aquest punt.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. "Montornés y su pasado". *Vallés*, 1218 (24 de juliol de 1965); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Notas arqueológicas inéditas del Vallés Oriental*. Inèdit; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 836 – 837; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 149 – 150.

JACIMENT: Turó de Sant Miquel (VOR.41.10/VOR.25.6)

COORDENADES: X: 439400 Y: 4597750

ALÇADA: 436 msnm.

SITUACIÓ: Turó del sistema litoral. A la partició entre els termes municipals de Montornès i Vallromanes. Amb domini visual de la plana del Besós i de la riera de Vallromanes.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Ple/Final-Tardorepublicà/Medieval/Modern.

RECERCA: S'hi realitza una intervenció arqueològica entre els anys 1963 i 1964 dirigides per E. Ripoll, J. Barberà i Ll. Monreal i, posteriorment, el 1999, unes prospeccions arqueològiques. L'any 2007, a causa de la creació d'un nou vial forestal a la muntanya de Sant Miquel, es documentaren noves estructures vinculades al jaciment

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

ibèric. Darrerament, l'any 2008, s'hi dugué a terme una prospecció intensiva i s'hi inicià un procés de revalorització i protecció del jaciment, amb la confecció de la seva delimitació, topografia i reestudi del material arqueològic. Cal remarcar la constant activitat dels clandestins i furtius de la que queda constància per la troballa de cates i de lots de materials fora de context en diversos museus de Catalunya.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica a mà, a torn oxidada i reduïda, ceràmica ibèrica grisa, àtica de vernís negre i de figures roges, fragments ceràmics del Taller de Roses i del Taller de les Petites Estampilles, campaniana A, àmfora púnico-ebusitana i algun fragment d'itàlica, fusaioles, molins de mà, fauna, estris de ferro (destacant un magnífic conjunt d'eines i peces decorades que avui en dia s'ha perdut), etc. Materials al Museu Arqueològic de Catalunya, Museu de Granollers, Arxiu Municipal de Montornès del Vallès i el Museu Municipal de Nàutica del Masnou.

VALORACIÓ: Turó situat entre el torrent de Can Gurri i la riera de Vallromanes. S'hi situen les restes d'un assentament ibèric i d'un castell medieval. Entre els anys 63 i 64 s'hi dugué a terme una petita intervenció arqueològica dirigida per E. Ripoll que afectà un sector del jaciment. Documentà dues habitacions al sud-est del turó, quatre fogars i un possible forn. En un sondeig en una antiga cala sembla que es trobà un estrat anterior amb ceràmica hel·lenística de figures roges. L'any 1999 es dugueren a terme unes prospeccions arqueològiques al turó que mostraren l'aparició de ceràmica ibèrica al cim i tot el vessant est, delimitant una extensió per l'assentament que abastaria gran part del turó. Aquesta visió es reafirmà a partir dels descobriments del 2007 i, especialment, gràcies a la reinterpretació dels materials i la topografia del jaciment feta recentment des de la Universitat Autònoma de Barcelona. La ceràmica aportaria una cronologia des de la segona meitat del segle V aC. fins al II aC., tot i que es pot concretar més i pensar en un funcionament clar com a nucli de certa entitat entre el segle IV i el 200 aC., quan els diversos nivells de destrucció mostrarien un possible abandonament violent i sobtat del nucli. Els fogars i el forn fan pensar en una possible funció del nucli com a centre productor especialitzat. En la comentada darrera reinterpretació del jaciment es remarca la possible importància d'aquest, plantejant una hipotètica extensió d'entre 1,5 i 2'5 ha. que permetria parlar d'un dels nuclis més remarcables de l'àrea laietana; ara bé, la manca d'una excavació en extensió impedeix arribar a confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: J. Barberà, X. Dupré "Els laietans, assaig de síntesi". *Fonaments*, 4 (1984), pp. 31 - 86; J. Bolós, E. Piquer. "Vallromanes, castell de Montornès".

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

Catalunya romànica, vol. XVIII. *Vallès Occidental – Vallès Oriental*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana (1998), p. 435; J. Font i Cussó. “Els ibers a Badalona”. *Agrupació Excursionista de Badalona* (1933), any III, n. 16, p. 5; E. Ripoll, J. Barberà, L. Monreal. “Poblado prerromano de San Miguel (Vallromanes - Montornès, Barcelona)”. *Excavaciones arqueológicas en España*, 28 (1964); J.C. Serra Ràfols. “El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana”. *Empúries*, 4 (1942), p. 92; J. Barberà, R. Pascual. “El poblado prerromano de la muntanya de Sant Miquel de Vallromanes – Montornès (Barcelona)”. *Empúries*, 31-32 (1969-1970), pp. 273 - 283; J. Colomines. “Llocs d'habitació ibèrics a la Costa de Llevant”. *Anuari de l'IEC*, vol. VIII (1927 – 1931), pp. 41 - 55; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); D. Zamora, J. Pujol, J. Garcia, X. Cela. “El poblament de la Laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d'organització territorial”. *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Girona: MAC (2001), pp. 203 – 226; M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España*. Barcelona. Madrid: CSIC (1945), p. 145; J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 818 – 835; J. Auladell. “Metal·lúrgia i útls fèrrics agrícoles/ramaders prerromans a l'àrea laietana”. *Gala*, 2 (1993), pp. 227 – 236; J. Estrada. *Granollers a l'Antiguitat*. Revista del Vallès. Granollers: Tarafa (1993), p. 48; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), pp. 164 – 165; D: Asensio, J. Guitart. *El jaciment ibèric de la muntanya de Sant Miquel. Montornès del Vallès i Vallromanes. Recull de documentació i assaig d'interpretació*. Barcelona: Diputació de Barcelona (2010); M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 105 – 106.

2.2.42. VILALBA SASERRA (VOR.42)

Sense jaciments.

2.2.43. VILANOVA DEL VALLÈS (VOR.43)

JACIMENT: Santa Quitèria (VOR.43.1)

COORDENADES: X: 442400 Y: 4600900

ALÇADA: 190 msnm.

SITUACIÓ: Situat als voltants de la rectoria i església de Santa Quitèria. A l'est de Vilanova, al sud del Mogent i a uns 600 metres aproximadament de la carretera BV-5001.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmiques grolleres i a torn de tradició ibèrica.

VALORACIÓ: Troballes superficials. Sense més dades disponibles. Actualment resulta difícil localitzar el jaciment.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19.

JACIMENT: Baixada església Santa Quitèria (VOR.43.2)

COORDENADES: X: 442400 Y: 4600900

ALÇADA: 130 – 150 msnm.

SITUACIÓ: Situat al vessant de ponent de la serra de Santa Quitèria, actualment una urbanització.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments rodats de *tegula* i ceràmica comuna rodada.

VALORACIÓ: Troballes superficials sense estructures associades.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Can Farigola (VOR.43.3)

COORDENADES: X: 440900 Y: 4601480

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Situat sota la casa de Can Farigola, entre el vessant granític i la segona terrassa dreta del Mogent.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, *dolium*, àmfora i ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Notícies orals que parlen de murs romans sota l'actual casa. Encara es poden observar alguns paviments d'*opus incertum*, damunt dels que es construïren els murs medievals. Restes ceràmiques romanes pels voltants de la casa. J. Estrada l'interpretà com a vil·la, però la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquest extrem.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); S. Llobet. “Excavacions a Vilanova de la Roca”. *Butlletí de l'Agrupació Excursionista de Granollers* (gener – febrer 1935), pp. 9 – 10.

JACIMENT: A 200 metres a l'oest de Can Farigola (VOR.43.4)

COORDENADES: X: 441000 Y: 4601550

ALÇADA: 105 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una zona de bosc afectada per la construcció del restaurant Can Farigola, a uns 200 metres al nord-est de la casa de pagès que li dóna nom.

TIPUS: Assentament rural.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: L'Agrupació Excursionista de Granollers hi du a terme una intervenció l'any 1934, mentre que N. Garriga igualment hi excavà una sitja amb posterioritat.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica, un fragment de TSH, TSSG i TSAD, algun fragment de vidre, nombrosa *tegula*, dòlia, àmfora i paviments. Materials al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: L'any 1934 l'Agrupació Excursionista de Granollers excavà dos paviments de picadís romà. Segons la bibliografia, N. Garriga hi excavà una sitja 170 metres més enllà. J. Estrada no trobà les estructures excavades, però sí nombrós material en superfície. Es conserven materials ceràmics al fons del Museu de Granollers. A partir de les dades disponibles, sembla que podríem parlar en aquest punt de l'existència d'algun tipus d'assentament rural de cronologia romana, del qual no es podrien determinar més dades per la manca d'informació arqueològica contrastada.

BIBLIOGRAFIA: S. Llobet. "Excavacions a Vilanova de la Roca". *Butlletí de l'Agrupació Excursionista de Granollers*, (gener - febrer 1935), pp. 9 – 10.

JACIMENT: Serreta de Santa Quitèria (VOR.43.5)

COORDENADES: X: 442350 Y: 4601000

ALÇADA: 160 msnm.

SITUACIÓ: Vessant de ponent de la serra de Santa Quitèria, zona actualment parcel·lada.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Ibèric Antic/Ple/Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica durant els anys 90 del segle passat.

MATERIALS: Fragments d'àmfora ibèrica, ceràmica grollera ibèrica, comuna romana i escòria de ferro.

VALORACIÓ: Troballes en superfície. Als anys 90 del segle passat s'hi féu una nova prospecció que no documentà excessiu material. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 689.

JACIMENT: Turó de Can Nadal (VOR.43.6)

COORDENADES: X: 442350 Y: 4601000

ALÇADA: 360 msnm.

SITUACIÓ: Turó afectat per la urbanització de Can Nadal. Al sud-est del centre urbà i al nord de la casa de Can Nadal.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Desconegut/Calcolític/Ibèric.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments ceràmics de factura ibèrica a torn i a mà, molt rodats.

VALORACIÓ: Segons la bibliografia, aparició de forma superficial i en una àrea molt dispersa de material ceràmic ibèric en aquest turó. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: M. Ribas. *El poblament d'Ilduro: estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Ilduro*. Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XII. Barcelona: IEC (1952); J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 689.

JACIMENT: Can Floreta (VOR.43.7)

COORDENADES: X: 442218 Y: 4601538

ALÇADA: 100 msnm.

SITUACIÓ: Situat sota la segona terrassa esquerra del Mogent, on desguassa el torrent de Cèllecs, al costat de la carretera de la Roca, PK. 22.100.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Ceràmica comuna ibèrica, *tegulae* i àmfora romana.

VALORACIÓ: Només a partir de la informació aportada per J. Estrada. Actualment restes molt escasses, sense estructures. Es dubta de l'existència del jaciment.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 16; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), p. 687.

JACIMENT: Can Congostell (VOR.43.8/VOR.28.44)

COORDENADES: X: 442350 Y: 4602900

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de la Roca del Vallès i Vilanova del Vallès. Serra miocènica entre el torrent de Valldariolf i el Mogent.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció superficial l'any 1992.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, *dolium*, àmfora i algun fragment de molí rodó de pòrfir.

VALORACIÓ: Entre el cim de la carena i Can Congostell aparegueren de forma dispersa i superficial fragments ceràmics romans. Sense estructures. En la prospecció de 1992 no es documenten materials.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Rabassa (VOR.43.9)

COORDENADES: X: 441700 Y: 4599200

ALÇADA: 180 msnm.

SITUACIÓ: Situat en una àrea afectada per les urbanitzacions. Entre el bosc de la carena de Can Rabassa i Vallromanès, a la riba dreta del torrent de Vallromanès.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Primer Ferro.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de ceràmica a mà amb desgreixant força gruixut i decoració de cordons i llisa.

VALORACIÓ: Troballes superficials, sense estructures associades (només dos forats de dimensions considerables). Actualment no es constaten restes.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesi doctoral inèdita (2002), p. 136.

JACIMENT: Ca l'Ambrós (VOR.43.10)

COORDENADES: X: 441850 Y: 4602050

ALÇADA: 115 msnm.

SITUACIÓ: Camps de conreus situats sota la casa de Ca l'Ambrós, vessant est de la serra situada a l'oest del torrent de Vall-lloberes.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Romà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments de *tegula*, àmfora i ceràmica comuna romana.

VALORACIÓ: Troballes superficials. La situació, toponímia i dades documentals disponibles sobre la casa han fet pensar en una vil·la romana però la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar aquesta hipòtesi.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).

JACIMENT: Can Tomàs (VOR.43.11)

COORDENADES: X: 442400 Y: 4601650

ALÇADA: 110 msnm.

SITUACIÓ: Zona de bosc al vessant sud-oest del coll d'un turó situat a la riba dreta del torrent de Cèllecs i al nord de Can Tomàs.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Bronze Final/Ibèric Antic.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Fragments esporàdics de ceràmica feta a mà de tradició ibèrica antiga. Materials recollits per J. Estrada.

VALORACIÓ: Troballes superficials i disperses. Sense estructures associades. A pocs metres a l'est es troba el jaciment ibèric de Can Floreta, amb el que podria estar relacionat, però la manca d'una intervenció arqueològica impedeix confirmar-ho.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194.

JACIMENT: Cèllecs (VOR.43.12)

COORDENADES: X: 444930 Y: 4601000

ALÇADA: 534 msnm.

SITUACIÓ: Entre els termes municipals de Vilanova del Vallès i Òrrius. Turó que domina una panoràmica sobre el Vallès i el Maresme. Al sud-est de la Roca del Vallès i l'oest d'Òrrius.

TIPUS: Poblament ibèric.

CONSERVACIÓ: Regular.

CRONOLOGIA: Ibèric Antic/Ple.

RECERCA: S'hi ha realitzat diverses intervencions i prospeccions arqueològiques des dels anys 30 del segle passat, destacant les dels anys 80. Així, el 1981 es féu una intervenció dirigida per J. Sanmartí i R. Serra; mentre que el 1982 i 1984 fou el Grup Arqueològic de Vilassar qui realitzà un parell de campanyes subvencionades. Finalment, hi hagué també una campanya l'any 1986 dirigida per A. Lepp.

MATERIALS: Restes ceràmiques diverses de tradició ibèrica, també àmfora púnico-ebusitana, fragments de tovot, etc. També d'altres materials com una espasa de ferro, un

ham, una fíbula de bronze o una punta de sageta de pedra. Conservats al Museu de Sant Genís de Vilassar de Dalt i al Museu de Granollers.

VALORACIÓ: Poblament ibèric situat en el turó més alt de la serra de Céllecs, conegut com Turó Gros i El Castelló. Recinte en forma trapezoïdal i totalment envoltat per dues línies de muralla d'uns 230 metres de llargada i que engloben una superfície d'uns 2000 m². Es conserva una torre quadrangular que flanqueja l'entrada del poblament. Una altra torre fou destruïda. A l'interior del segon recinte emmurallat s'han documentat nombroses habitacions que s'adossen radialment a la muralla. En la part nord hi ha una mena de plaça des d'on surten dos possibles carrers. Sembla que l'hàbitat s'estendria pel vessant del turó. El tipus de ceràmica seria similar a la de Puig Castellar. En el Turó de Migdia de Céllecs, a uns 200 metres del poblament ibèric, es localitzà ceràmica grollera de forma dispersa, catalogada per J. Estrada com de tradició eneolítica. L'any 92, en prospecció es documentaren en aquest punt restes ceràmiques ibèriques molt rodades i relacionades amb el poblament. La manca d'una intervenció científica en extensió impedeix determinar de forma segura una cronologia absoluta pel poblament; ara bé, J. Sanmartí, a partir dels materials recuperats, proposà que aquest tindria una existència entre l'arc cronològic que aniria del segle IV a inicis o mitjans del segle II aC.

BIBLIOGRAFIA: M. Almagro, J.C. Serra Ràfols, J. Colomines. *Carta arqueològica de España. Barcelona*. Madrid: CSIC (1945); J. Barberà. "Formació i desenvolupament de la cultura ibèrica al Vallès". *Limes*, 0 (1990), pp. 44 - 51; J. Estrada. "Prehistòria i Història Antiga de Granollers i els seus voltants". *Estudis de Granollers i del Vallès Oriental. Aproximació al medi natural i a la història de Granollers*, 1. Granollers: Ajuntament de Granollers (1986), p. 40; J. Pardo. "Transformació del paisatge i organització del poblament en l'època romana al Vallès Oriental". *Limes*, 0 (1990), pp. 52 - 63; J. Colomines. "Llocs d'habitació ibèrics a la Costa de Llevant". *Anuari de l'IEC*, vol. VIII (1927 - 1931), pp. 41 - 55; J.C. Serra Ràfols. *Forma conventus Tarraconensis. I- Baetulo - Blanda*. Barcelona: IEC (1928), pp. 44 - 45; J.C. Serra Ràfols. "El poblamiento de la Maresma o Costa de Levante en la época anterromana". *Empúries*, 4 (1942), pp. 95 - 96; J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 15; J. Estrada, L. Villaronga. "La Lauro monetale y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)". *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 - 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969);

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

M. Prevosti. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Vol. I. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietània (1981), p. 214;. J. Sanmartí, Serra, Domingo. *Memòria de la campanya del 1981 al poblat ibèric del Turó Gros de Cèllecs*. Memòria inèdita (1983); A. Lepp. "Cèllecs 84". *Butlletí del museu municipal de Vilassar de Dalt*, 1 (1985), pp 13 - 17; A. Lepp. *Informe sobre la campanya d'excavacions de l'any 1986 al poblat del Turó Gros de Cèllecs (Òrrius)*. Informe inèdit (1986); J. Sanmartí. *La Laietània ibèrica. Estudi d'arqueologia i d'història*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Barcelona (1987), pp. 690 – 774; J. Sanmartí, J. Santacana. "Les fortificacions ibèriques de la Catalunya central i costanera". *Fortificacions. La problemàtica de l'Ibèric Ple (s. IV-III aC.)*. Manresa (1991), pp. 127 – 144; O. Olesti. *El territori del Maresme en època republicana (s. III – I aC.)*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietània (1995), pp. 432 – 433; M. Flórez. *Dinàmica dels assentaments i estructuració del territori a la Laietània interior*. Tesi doctoral inèdita. Universitat Autònoma de Barcelona (2010), pp. 108 – 109.

JACIMENT: Can Palau I (VOR.43.13)

COORDENADES: X: 440600 Y: 4599700

ALÇADA: 115 msnm.

SITUACIÓ: Casa situada en una elevació a l'est de la carretera del Masnou (actualment restaurant).

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: n.d.

MATERIALS: Restes de *tegula*, *kalathos*, ceràmica ibèrica a torn i a mà, campaniana A i B, pedestalet de terra cuita, *imbrex*, fragments de *dolium*, fragments de moles circulars de lava i ceràmica comuna. Materials recollits per J. Estrada.

VALORACIÓ: L'any 1951 es detectaren murs romans al sud-oest de la casa, en els camps d'avellaners, i nivells de teula en el pati de la casa i a la banda est. Es parla d'una possible vil·la. Segons informació del Sr. Pere Vallmitjana Bonet, havia aparegut a la zona compresa entre la casa de Can Palau i el riu, una gerra d'or amb monedes. La realitat és que, sense haver-s'hi realitzat una intervenció arqueològica, resulta impossible determinar una tipologia mínimament sòlida per aquest jaciment.

El territori i poblament del Vallès en època antiga.

Joan Oller Guzmán

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. “Montornès y su pasado”. *Vallés*, 1218 (1965); J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 19; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969); C. Ruestes. *El poblament antic a la Laietània litoral (del Besós a la riera de Caldes): l'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. Tesis doctoral inèdita (2002), pp. 122.

JACIMENT: Can Pla (VOR.43.14)

COORDENADES: X: 440389 Y: 4601799

ALÇADA: 130 msnm.

SITUACIÓ: Camps de conreus situats en la vessant sud d'un turó en la vall del Mogent. A l'esquerra de la carretera BP-Granollers-Vilanova 5002, a uns 350 metres.

TIPUS: Indeterminat.

CONSERVACIÓ: Dolenta.

CRONOLOGIA: Ibèric Final-Tardorepublicà.

RECERCA: S'hi realitza una prospecció arqueològica l'any 2005.

MATERIALS: Fragments de ceràmica ibèrica, campaniana, àmfora romana, *tegula*, *dolium*, TSSG i comuna romana de cuina. També ossos humans i fragments d'*opus testaceum*. Materials conservats per J. Estrada.

VALORACIÓ: Troballes superficials. Actualment no es documenten restes. Sense més dades disponibles.

BIBLIOGRAFIA: J. Estrada. *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*. Granollers: Museu de Granollers (1955), p. 20; J. Estrada, L. Villaronga. “La Lauro monetal y el hallazgo de Cánovas (Barcelona)”. *Empúries*, 29 (1967), pp. 134 – 194; J. Estrada. *Vías y poblamiento romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo de Barcelona (1969).